

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A MAGYAR NYELV

SZÓTÁRA.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA MEGBIZÁSÁBÓL

KÉSZÍTETTÉK

CZUCZOR GERGELY ÉS FOGARASI JÁNOS,

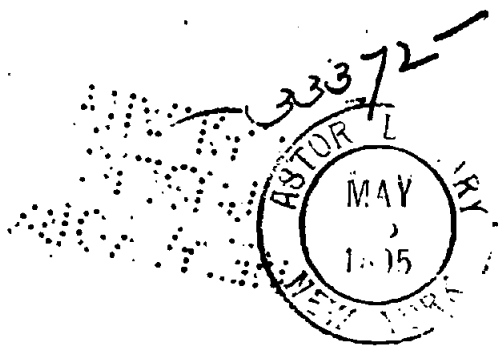
M. TUDOM. AKAD. RENDES TAGOK.

MÁSODIK KÖTET.

PEST.

EMICH GUSZTÁV MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1864.

33372
ASTOR L
MAY
1905
NEW YORK

A MAGYAR NYELV

SZÓTÁRA.

MÁSODIK KÖTET.

RÖVIDÍTÉSEK.

= olvasd : annyi mint
am. = annyi mint
áth. = átható ige
átv. = átvitten
átv. ért. = átvitt értelemben
belsz. = belszenvedő ige
elv. = elvontan, elvont értelemben
fér. kn. = férfi keresztnév
fn. = főnév
fn. és mn. = fő- és melléknév
gyak. = gyakorlatos
h. = helyett
harm. szr. = harmadik személyraggal
helyn. = helynév
helyr. = helyragok v. helyraggal
htn. = határtalan mód
ih. = igehatározó
igek. = igeképző
isz. = indulatszó
k. = középige
kics. = kicsinyező
km. = közmondat
ksz. = kötőszó
külsz. = külszenvedő ige
l. = lásd
m. = múlt idő
magash. = magashangon
mélyh. = mélyhangon
mivelt. = miveltető
mn. = melléknév
mváros = mezőváros
névk. = névképző
női kn. = női keresztnév
nm. = névmás
névr. = névrag
önk. = önható ige
össz. = összetett
p. pl. = például
par. = parancsoló mód
tb. = többes szám
t. i. = tudniillik
tt. = tárgyeset
tulajdon ért. = tulajdon értelemben
v. = vagy
v. ö. = vesd öszve.

E.

(Az É bötűt lásd külön.)

E, kisded alakban *e*, nyolczadik bötü a magyar ábéczében s az önhangzók sorában harmadik. Jelen elfogadott betürendszerünkben *a* vastag vagy mély hangu rövid *a*-nak párhuzamos társa, azonban valósággal azon *a*- (vagyis *á*-)nak, melyet ezen betü tárgyalásánál, nyiltnak nevezénk (a tompább vagy zárt *a* ellenében); azon nyilt *e*, mely *ez, emez* szókban hallatszik, s mely *vékonyabb* v. *magasabb* hangon szól, mint azon *sártabb* hangu *é*, mely az *ö*-höz közeledik és számos szókban tájejtésileg *ö*-vel is cseréltetik fel, pl. *pér pör, csérég csörög, péng pöng, péczék pöczök.* Mindkettő különbözik egy harmadik, úgy nevezhető éles *ë*-től, mely majd *i*-vel, majd *o*-val szokott váltakozni, mint: *egyenes, igyenes, esmét, ismét,* a régies *ely, ede, es,* a mai *ily, ide, is* helyett, továbbá *sehol sohol, fazekas fazokas,* mely t. i. a vastaghangokkal is megfér egy szóban. Ellenben a föntebbi két (nyilt és zárt) *e* az általános nyelvben (minthogy némely nyelvjárások igen érdekes kivételt tesznek, miről alább) vastaghangu *ragot* vagy képzőt nem tür, s csak öszvetett szókban állhat együtt, pl. *aranyperecz, ekebontó, fejdaganat.* Az ikerszókban vagy ismétli magamagát, pl. *elegybelegy, csecsebecse, cserebere, terefere,* vagy vastaghanguakkal (t. i. mint az *a* rokona) nem más vékonyhanguakkal párosul, mint: *egyebugya, hebehurgya, hetlehotla, cselecsala, hejehuja, teretura.*

A zárt *é*-től nem csupán kiejtésben különbözik, de gyakran a szónak egészen más értelmet is ad, minélfogva e két hangot öszvezavarni, illetőleg egymással fölcserélni nem lehet. Így különböznek a gyökszókban:

„Aki tüzbe ugrik, bele *vesz,*"
„Péter a vásárban lovat *vész,*"
„Ö a kenyérből karéjt *szeg,*"
„Ruháját kiszakasztotta a *szég,*"
„Pál az én *feles* társam,"
„Erről szólni *félés* dolog."

De kivált a ragokban tetszik ki a lényeges különbség, mit több példával akarunk felvilágosítani:

„Ti minket mi okból *ver-ték?*"
„A rablók engemet meg-*ver-t-ek,*"
„Ti sok keserü falatot *nyel-ték,*"
„A részegek sok bort *nyel-t-ek,*"
„Ti velünk mérközni sem *mer-ték,*"
„A gyerekek kukkanni sem *mer-t-ek,*"
„Hát ti oly merően mit *néz-ték,*"
„Az emberek mind téged *néz-t-ek,*"
„Lehet, hogy ti mind a harczban *vesz-ték,*"
„Éhségben, döghalálban sokan el-*vesz-t-ek,*"
„Hát ti a vásárban mit *vész-ték,*"
„Én ezen vállalatban sokat *veszt-ék,*"
„Én fegyvertelen senkit meg nem *ment-ék,*"
„Ti oly korán reggel hová *mén-ték,*"
„Hát a fiúk ugyan hová *mén-t-ek?*"
„Az adózástól a nemesek sem *ment-ek,*"
„Ti az ugarba kölest *vet-ték,*"
„A kereskedök gyapjut *vett-ek,*"
„Azt fogják rám, hogy álmot *fejt-ék,*"
„Ti meddő tehenet, bakot *fej-ték,*"
„A majorosok már meg-*fej-t-ek,*"
„Hát nektek hol jár a *szemé-ték?*"
„Az utczákat elrutítják a *szemet-ek,*"
„Hol van borotválkozó *szér-é-ték?*"
„Én minden jó embert igen *szeret-ék,*"
„Ezen faágakból lesznek jó *nyel-ek,*"
„Én békesség okáért sokat *el-nyel-ék,*"
„Hogy vagytok? mi bizony *szegény-en,*"
„Segíts, ha csak lehet, a *szegény-én,*"
„Tedd meg kedvemért, kérlek *szép-en,*"
„Nagy öröme van minden jón és *szép-én,*"
„A halálra ítélteket nem törik *kerék-én,*"
„Állításodat tagadom *kerek-en.*"

Néha ugyanazon szóban, ha tulajdon értelemben használtatik, nyilt *e*, átvitt értelemben pedig zárt *é* hangzik szabatosabban, pl.

„A bátyád jó gazda, mert egész-*hely-es,*"
„Amit most elkövettél, az nem *hely-és,*"
„Ezen határ egy része tilalom-*jel-es,*"
„A te tanuló fiad első *jel-és,*"
„A bemetszett talpu libák *jegy-es-ek,*"
„Itt vannak a völegények és a *jegy-és-ék,*"
„Árva és Liptó vármegye igen *hegy-es,*"
„Úgy jó a tü és dárda, ha *hegy-és.*"

A magyar fülekre a rosz hangzásnak legsértőbb neme volna, s a szók értelmét egészen elhomályosítaná, vagy elváltoztatná, ha e két hangzót egymással felcserélve hallaná.

A zárt *é*-n kezdődő szók ezen szótárban egészen külön betüsort képeznek, s magáról ezen önhangzóról a sorozat elején szintén külön czikk adatik elé. Itt pedig tűzetesen csak a nyilt és éles *e* hangokat tárgyaljuk. Különösen nyilt *e*-vel ejtetnek a) azon gyökök, melyeknek párlejtesen nyilt *a* (*á*) felel meg, *csel*(e) *csal*(a), *csett*(en) *csatt*(an) stb. l. *A*, illetőleg nyilt *a;* b) azon ragok és képzők, melyekben a nyilt *a* hangon kivül más hangzó nem fordul elé, milyenek: *nek nak, vel val, be ba, ben ban, et at, re ra, ed ad, eszt aszt, en an* (igehatározó) stb. Lásd szintén a nyilt *a* alatt, és itt alább a Tatrosi és Bécsi codexek irásmódját; c) azon szók, melyek gyöke vagy törzsében tisztább és legközönségesebb kiejtéssel nyiltabb *e* hallatszik, mint:

edz, egész, egér, ejt, esik, esd, eke, el, eleve, elemezne, ellik, elme, emle, emel, eme, emse, enged, enyh, enyv, enyészik, epe, ered, erő, erszény, esk, ev, evet, ezer;

be, beh, bel, ben, besze, beteg;

csek (csak), *csekély, csen, csempész, cserj, csere, csereklye, cserep, csesz, csett, cseveg, csevicze* (csavicza), *csete;*

de, deget, denevér, dereglye, derellye, dermed;

fedd, fegy, fegyver, fe, fej (fn.), *fej* (ige), *fehér, fekszik, fen, fene, fenyeget, feslik, feszít, felel, feled;*

gebe, gebed, gedél, geny, geréb, gereben, gerely, gezsi, gyermek, gyeszel;

heged, hely, hentes, henye, here, herél, hergel, hever; jegy, jel, jer, jerke;

keb, kebel, kecse, kecske, kedv, kefe, keh, kel, kell (em), *kelep, kelepel, kemény, ken, kend, kender, kengyel, kepe, kepiczkel, kerek, kerecsen, kereg, kese, kesely, keszeg, kevély, kever, kevés, kezd, kedd, kettő;*

leb, lebeg, lepke, lebenyő, ledér, legény, legel, leh, lehel, lejt, lel, lemez, len, lencse, lendít, leng, lengyel, lep, les, level;

med, meder, medencse, meddő, medve, meleg, mer, merít, mered, meresz, mereng, mese, met, metél, metsz, mevet, mez, mező;

ne, nesze, netek, ned, neder, nedv, negéd, nehéz, nem (genus), *nemz, nesz, nevet, nyek, nyekeg, nyef, nyefeg, nyel, nyelv, nyes;*

pedig, pelyp, penész, pepecsel;

rebeg, remeg, recze, recseg, reczeg, redő, rege, reked, rekeszt, reped, repeszt, resz, reszel, rev, reves;

seb, segg, segít, sejt ige és fn. *sekély, selejt, selyem, selyp, senyv, sete;*

szeg (ige), *szel, szemet, szenny, szepe, szer* (mint a *szeret, szerelem* gyöke);

tege, tegnap, tegetlen, tegez, tehén, teke, teker, telik, telep, telek, teng, tenyér, tenyész, tenger, tepszi, test, tetik, tetszik, tetű, teve;

vemh, vejész, vendég, verem, vese, ver, verdik, vesz (perit), *vet, veszet, vesér;*

zeke, szeb, szeréb stb.

d) Ide tartoznak az ékvesztők, mint: *ég eget, ér eret, jég jeget, kés kenet, mész meszet, téj tejet, hév hevet, lé levet, dér deret, dél delet, tél telet, név nevet, szél szelet, bél belet, fél felet* stb., a kéttagnak közül: *egér egerek, tehén tehenek, kevés kevesek, nehéz nehezek, szekér szekerek, födél födelek, szemét szemetek, tenyér tenyerek* stb. Többire az *e* hangnak néha hosszú *é* vagy rövid *i*-vel fölcserélését lásd ez utóbbi önhangzókról szóló első czikkekben.

Igen nevezetesek ezen rövid *e* tekintetében is a Bécsi és Tatrosi codexek, melyek minden eddig ösmeretes nyelvemlékektől eltérőleg igen finom nyelvérzéssel a nyilt és zárt *e* hangokat egymástól, s ezektől ismét a hosszú éles *é*-t rendszerént szabatosan megkülönböztetik; a nyilt *e* balról jobbra fordúlt vonással (è), a zárt pusztán vonás nélkül, az éles ponttal vagy rendes ékkel (*é* vagy *é*) jelöltetvén.

Nyilt *e* (a codexekben *è*) fordúl elé nagy részben egészen a mai szokás szerént; egy két esetben pedig ettől eltérőleg is.

A mai szokás szerént:

1) némely tárgyesetben, különösen a többesében: fejedelmek-*et*, bünök-*et*, jövők-*et*, tűtök-*et*, ezek-*et*, ördögök-*et*, köszvényesek-*et*, kesek-*et*, (mely alhangúlag *at*: sokak-*at*, szolgák-*at*, azonban eléjön galamb-*at*, evangyéliom-*at* is, de káromlat-*ot*, tanóság-*ot*, csillag-*ot* miként ma); továbbá személyragok után: népem-*et*, istened-*et*, (ajándokod-*at*);

2) a *nek* ragban: mennyek-*nek*, ő *nek*-i, en *nek*-em, isten-*nek*, tü-*nek*-tek, emberek-*nek* (alhangú ragozásban *nak*: azok-*nak*, király-*nak*, atyádfiá-*nak*, ildomosok-*nak*);

3) *be* és *ben* ragokban: kezek-*be*, méhé-*ben*, Bethlehemé-*ben*, (alhangon *ba, ban*: álmá-*ban*, Egiptom-*ban*, napi-*ban*, a város-*ban*);

4) *vel* ragban: igé-*vel*, kenyér-*rel*, ellenségeddel (alhangúlag *val*: Zebedeus-*sal*, ő attyok-*kal*);

5) *re* ragban: hegy-*re*, tenger-*re*, semmi-*re*, meny-*re*, de gyakran eléjön puszta *e* is, tehát mint *é* vagyis inkább éles *ë*: kereszteségé-*rë*, ő *rë*-já, föld-*rë*);

6) *es, e* névmutatóban;

7) *el* és *tet* igeképzőkben: eresz-*tet*-ik, lel-*et*-ik (alhangúlag *at, tat*: megcsalat-*tat*-ott, mond-*at*-ott, megvigasztal-*tat*-nak);

8) *et* képzős igenevekben: napkel-*et*, üldöz-*et*, vét-*et*, gyölekez-*et*, itél-*et*, nemz-*et* (alhangúlag *at*: indól-*at*, gondol-*at*, fakad-*at*);

9) *nek, ek* többesi igeragban: jövé-*nek*, elmené-*nek*, elment-*ek*, vött-*ek*, jötte-*nek*, (alhangúlag *nak, ak*: omlotta-*nak*, mondá-*nak*, látt-*ak* vala);

10) *end* igeragban: teljesejt-*end*-i, jöv-*end*-ő, megemlékez-*end*-el (alhangúlag *and*: mond-*and*, csap-*and*, akar-*and*, imádkoz-*and*-otok, lát-*and*);

11) *het* igeképzőben: te-*het*, rejtez-*het*-ik, üdvözöl-*het* (alhangon *hat*: szolgál-*hat*, told-*hat*);

12) *el* igekötőben: *el*-közelejt, *el*-mentek, *el*-hadni (hagyni);

13) *ed, esz, en* igeképzőben: er-*ed*, er-*esz*, eng-*ed*-nek, rezz-*ed*, rezz-*esz*, reti-*en*;

14) *len* képzőben stb. Mindezek után alaposan következtethetünk a nyilt *a* (= *á*) betűre is. V. ö. az A és É betűket.

A mai szokástól eltérve:

1) *nel* (ma *nél nál*) ragban: emberek-*nel*, tenger-*nel*, félelm-*nel*-kül;

2) az első személynévmásban, mely állandóan *en* a mai *én* helyett (az *eny*-ém = *en*-ém, *en*-gemet, *en*-nen szókban levővel egyeszőleg);

3) *el* másod személyi igeragban: jött-*el*, hitt-*el*, erőlködj-*el*, egy-*el*;

4) némely végönhangzóhoz kötött ragozásban is pl. fig-*e*-vel (nem fig-*é*-vel), így: pincz-*e*-je, szül-*e*-je, hely-*e*-re, tetej-*e*-re, de fordulnak elé gyakran mai megnyujtások is: pokol tüz-*é*-nek;

5) az ékvesztő nevekben: köz-*ep* (= közép), *szel* (am. szél ventus), így föv-*eny*, *egyeb*, *szen*, fed-*el*, de több más szókban is: ösv-*eny*, kerd (= kérd), ertelm (= értelm) stb.

A zárt *é* mint mondók az *É* betű alatt fog eléadatni. — Vannak nyelvjárások, melyek bizonyos ragokra nézve vastag vagy alhangú szókban is állandóan nyilt *e* hangu ragot használnak, pl. *áséve*(l), *kapá-ve*(l), *tarisnyá-ve*(l), Őrség- és Göcsejben, (l. *Vass Józsefpályamunkáját a Dunán túli nyelvjárásról, Magyar Nyelvészet 1860.*), mikhez hasonlók számos régi nyelvemlékekben is eléjönnek, pl. a ha-

lotti beszédben: *halál-nek, paradicsom-ben, világ-bele* (ma: világba); de ezek csak azt mutatják, hogy ezekben a legősibb alak mind ez ideig megmaradt, s a nyelv első származási korában nem ragozás hanem csak összetétel divatozott; kétségtelen ezen állítás abból, hogy ezen szórészek a személyragokkal mai napig is eredeti alakjokban állanak fenn ú. m. *nek-em* (soha sem nak-om), *vel-em* (soha sem val-om), belé-m (soha sem *balá-m* de még csak nem is *bé-m*, minthogy a *be* s ennek *ba* módosúlata is csak *bel* v. *bele* szóból rövidült meg, így a régieknél például *bel-telik* van a későbbi *be-telik* helyett; így a mélyhangú *nál* személyragozva *nál-am*, tehát ez az eredeti alak, és számtalanszor előfordúl az idézett biblia-fordításokban és egyebütt a *kül* szóval összetéve eredeti alakjában: *nál-kül*, mely ma: *nél-kül*, és így ennek mai ragozása is a Göcseji nyelvjárásban, pl. *kert-ná* (= kertnál) *ki-nd* (= ki-nál) a legősibb eredetiségében áll fenn; mert megfordítva soha sem jön elé *szék-va*(l) és *ház-né*(l); miként ezeket Vass József, nem különben Torkos Sándor is helyesen jegyzik meg a „Göcseji nyelvjárásról" értekeztökben. (Az utóbbi a Magyar Nyelvészet 1856-diki kötetében).

Egyébiránt az általános nyelvben a képzők, ha nevekből alkotnak új szókat, legnagyobb részben ugyanazon önhangzót veszik föl, melyet az illető név többesszáma, pl. *ház*, (többese: *ház-ak*), *ház-anként, ház-as, ház-al, ház-acska; bot* (tb. *bot-ok*), *bot-os, bot-ol, bot-oz, bot-or, bot-ocs-ka; szém* (tb. *szém-ek*), *szém- enként, szémes, szémél, szém-er, szém-ez, szém-ecs-ke; bör* (tb. *bör-ök*), *bör-ös, bör-öz, bör-öcs-ke.* Ugyane szabályt követik az egyes számu első és második személyragok: *ház-am ház-ad, bot-om bot-od, szém-em szém-ed, bör-öm bör-öd.* Ennélfogva ha valamely vékonyhangu névnek többese nyilt *ek*, a fentebbi képzők, illetőleg ragok is nyilt *e*-vel hangzanak, mint: *fej* (tb. *fej-ek*) *fej-es, fej-el, fej-enként, fej-ez, fej-ecske, fej-em, fej-ed; fül* (tb. *fül-ek*), *fül-es, fül-el, fül-ez, fül-ecske, fül-em, fül-ed.* Ezen osztályu szókban a harmadik személyrag is nyilt *e*, mint: *fej-e, fül-e, nép-e, kedv-e* stb.

Ezen önhangzó mind a gyökökben, mind a ragokban, mind a képzőkben igen gazdagon van képviselve, elannyira, hogy egész mondatokat lehet szerkeszteni oly szókból, melyekben egyedül ezen önhangzó vonúl végig, mit azonban az egyhanguság eltávoztatása végett kerülni kell, és a szók megválasztása által lehet is. Egyébiránt azok ellen, kik nyelvünk széphanguságát e tekintetben tagadják, meg kell jegyeznünk, hogy a mely szók vagy mondatok csupa *e* betűkkel irvák vagy nyomtatvák is, nem mind egyhanguak, miután a közönséges kiejtésben is legalább kétféle rövid, ú. m. nyilt és zárt (*e* és *é*) és egy hosszú (éles *é*) hangot lehet megkülönböztetni, mely utóbbinak kiejtése mind a két rövidtől is lényegesen és tisztán felfoghatólag különbözik.

Van még egy harmadik rövid *e*, mint föntebb is megérintettük, melyet *élesnek* nevezénk, s mely hol *i*, hol *o*-val szokott váltakozni, s általán mind mély, mind magas szókban előfordúl, tehát közös, melynek az első kötet Előbeszédében *ë* alakot adtunk, de a mely jegy mostani betűrendszerünkben elfogadva nem levén, az *e* hanggal kezdődő czikkek is csak itt a nyilt *e*-vel kezdődő szók közé sorozva jönnek elé, megemlítvén, midőn az éles *ë* helyett áll. Az idézett régi bibliafordításokban ily éles *ë* találtatik ezekben.

1) az *ek* igeragban *ik* helyett, mint *haragosz-ek* (haragoszik), *eskesz-ek* (esküszik);

2) *eg* képzőben *ig* helyett: *add-eg* (addig), *est-eg* (estig);

3) *nye* képzőben *nyi* helyett: *an-nye* (annyi), *en-nye* (ennyi);

d) *ejt* igeképzőben *ít* helyett: *tan-ejt* (tanít), *gonoszb-ejt* (gonoszbít), *fényes-ejt* (fényesít);

e) *es* kötszóban *is* helyett.

Némely régibb magyar könyvekben, különösen nyelvtanokban, például Kalmár Györgynél, Verseghynél, szintén feltaláljuk ezen két pontos *ë* jegyet, de ez alatt mind a zárt, mind az éles *e* értetvén, e két önhangzó össze van zavarodva, valamint újabb időben az egy ponttal jelelt *ė* jegyben is. Minélfogva a mondottakat röviden egybefoglalva ezen különböző rövid *e* hangokat lényegesen ekként különböztethetjük meg egymástól:

1) nyilt *e*, a legnyiltabb vagyis legterpedtebb ajakakkal ejtve, például *ez, emez* szókban;

2) zárt *é* az ajkaknak kissé összébbhuzásával, mintegy az *ö* hanghoz közeledve, sőt igen számos nyelvjárásokban egészen ezzel is cseréltetik fel, mint *pér* (pör), *csérég* (csörög), *fél* (föl); ezekben: *embér* (tájdivatosan: embör), *ezén* (ezön), mindkét *e* meg van;

3) éles *ë*, az *i*-hez közeledve; legjobban eltaláljuk a kiejtést, ha valamely torlatos (több mássalhangzó kísérte) hosszú *é* hangot, az ajkak és száj nyílását megtartva röviden ejtünk ki, például: *példák, méltó, mélység* szókban, ekképen: *pëldák, mëltó, mëlység;* mely szókat, ha azok kimondására jobban figyelünk, rendszerént a közbeszédben sem ejtünk ki másképen. És immár ezen *e* az, mely mind al-, mind felhangú (mély és magas, vastag és vékony) szókban előfordúl, tehát *közös*, sőt tulajdonképen ismét kétféle:

a) vastag v. mély, v. alhangú éles *ë*, például *tëhát* (régiesen: *tahát*), *hërvad* szókban, mely gyakran *o*-val is fölcseréltetik, mint *sëhol sohol, faszëkas faszokas*, régies *tanëjt tanojt, ajëjt ajojt*, (Jászay Pál is két ponttal jegyzi) és több számtalanokban;

b) vékony v. magas v. felhangú éles *ë*, mely *i*-vel szokott fölcseréltetni, mint *ësmét ismét, ëgyenes igyenes*, régies *ës* mai *is, ëly* mai *ily* stb. szókban.

Ebben: *esmér* az első *e* mind zártan (ésmér), mind élesen (ësmér) hangoztathatik, s az előbb esetben *ö*-vel (ösmér), az utóbbiban *i*-vel (ismér) cseréltethetik föl.

Ezek szerént a legszabatosabb megkülönböztetéssel négyféle rövid *e* hang van nyelvünkben, de

jegye (betűje) csak kettőnek használtatik *e* és *é*; ez utóbbi is csak némely újabb nyelvtanokban és ezen szótár czikkszavaiban. Az éles *ë*-vel kezdődő szók e szótárban is csak a nyilt *e*-vel kezdődők közt adatnak elé, mint föntebb is érintve van.

A hanglépcsőzeten ezen négyféle *e* imígy fokozható: *é* legmélyebb (az *ö*-höz közeledve), erre következik a nyilt (terpedt) *e*, azután jön az *ë* (az *i*-hez közeledve), s az *ë*-k között az alhangú természet szerint mélyebb, sőt a másik (alhangú) lépcsőzetbe tartozik. Innen az is látható, hogy a zárt *é*-nek közép *e* nevezete nem szabatos; mely név onnan eredett, hogy eddigi betűrendszerünkben, a hosszú *é*-t is ide számítva, csak háromféle *e* hang taníttatik: nyilt *e*, közép *é*, (mely az éles *ë*-vel őszvezavartatik) és hosszú (éles) *é*.

Az éles és nyilt *e* hangnak még némely változásaiés fölcseréléseiről láthatni az *É*, *Ë*, *I* és *Ö* czikkekben.

Az épen most megjelent ‚Vadrózsák'-ban vagyis ‚Székely népköltési gyüjtemény'-ben (I. kötet. Kolozsvárt. 1863.) Kríza János igen becses adalékokat nyújt a magyar nyelvészethez is, melyeket nevezett szerkesztő becsben s érdekben legfőbb fokra emel az által, hogy a népies hangejtési árnyalatokat a menynyire írásjegyekkel lehető, szintén följegyzette. Ezekből a többféle rövid *e*-nek létezését, melyet imént kifejténk, e gyüjteményben is tökéletesen igazolva találjuk. Ugyanis a zárt *é*-t találjuk azon ezer és ezer szóban, melyeket a gyüjtemény rövid *ö*-vel ír, mint *édös, kéncsöm, kéröm, veszedelmöm, széköj* (székély), *neköm, szépön, beszélhetök* stb. szókban, melyet magyarországi számos nyelvjárásból, pl. a kecskeméti-ből, szegediből stb. is ösmerünk, s mely még *jöne* szóban is nem tökéletes zárt vagy gömbölyü, hanem „rövid, egy kissé terpesztett *ö*", mint Kríza úr megjegyzi, az 526. lapon. A másik rövid *e*, a közönséges nyilt *e*, mely itt is pusztán más jegy nélkül áll. A harmadik azon pontos *é*, mely rendszerént, s még az *ö*-ző tájszólásban is nem szokott *ö*-vé változni, vagyis nem hajlik ezen önhangzó felé, hanem vagy *i*, vagy kivált mélyhangú szókban *o*-val váltakozik, pl. *és* = is, *tééd* és *tijéd* = *tiéd*, *réám*, *réá* v. *réja*, *réik* (Háromszék), *réok* (Udvarszék), *riám, riád, riá, riánk, ríátok, riok* (Csikszék), *hészám, hészád, hészа* v. *hészája* = hozzám, hozzád, hozzá; ellenben deák = *dojdk* és *diák* stb. Láthatni, hogy ez az élesnek neveztük, és két ponttal jeleltük *ë*, mely mind al-, mind felhangú szókban előfordúl. Az *egy* szó e gyüjteményben ezen *é* (= *ë*)-vel jeleltetik, épen mint jelen szótárban. Szintén meg van különböztetve, és igen nagy számmal, e gyüjteményben a nyilt *à* (= *á*) is azon esetben, midőn a közvetlen következő hosszú (nyilt) *á* amarra is visszahatással van, pl. *màdár* (= *mádár*), *hàsám* (= *házám*), *àpám* (= *ápám*), *àrcsád* stb., mint mi is e szótárban eléadtuk, s Előbeszédünkben épen a mondott körülményt is, *madár, barát, barátság* példák felhozásával szintén megérintettük.

E, (1), közelre mutató szócska, ellentéte a távolra mutató *a*, pl. *Itt van e! Ott van a! Ide tedd e! Oda menj a!* Tulajdonképen ezek teszik gyökelemét a mutató névmásoknak, ú. m. az *e* ennek: *e-z*, a régies *e-ly* (mai *ily*), *e-de* (mai *ide*), *e-tt* (mai *itt*) szóknak, továbbá *e-m* gyöknek (em-ez, em-itt, em-ide stb. szókban); az *a* pedig a megfelelő távolra mutató *a-z*, *a-m-az*, *a-m-ott*, *a-m-oda* stb. szókban. V. ö. A, (1).

E, (2), közel tárgyat vagy személyt mutató névmás, mely *ez* helyett áll, valahányszor az utána következő névszó mássalhangzóval kezdődik, pl. *E könyvet én írtam. E két várost* (Budát és Pestet) *lánczhíd köti össze.* Azonban, midőn egyedül mutatóul szolgál, azaz utána nem név, hanem másnemü szó következik, vagy pedig az utána jövő névhez szorosan nem tartozik, egész alakjában is kitétetik, pl. *Ez nem illik. Ez rút dolog. Ez volt ott nem én.* V. ö. EZ.

E, (3), indulatszó, mely boszuságot, haragot, visszataszítást fejez ki. *E! ne bánts! E! lódúlj!* Máskép: *Eh.*

E, (4), indulatszó megszólítás végett, éles *ë*-vel; eléjön a Tatrosi codexben: *E mit hallok te felőled?* (Quid *hoc* audio de te). *E mit gondoltok ti esüvetekben?* Rokon vele *hé!*

E, (5), éles *ë*, tájejtéssel *é* vagy *i*, kérdő vagy kétkedő szócska, mely rendesen az ige után áll, s ahhoz írásban kapcsoló jegygyel köttetik. *Eljösz-e? Engem szólíttottál-e, vagy mást? Nem tudom, menjek-e, maradjak-e. Megtetted-e, amit parancsoltom? Akarod-e magadat megjobbítani?* Megfelel a latin *ne? an? num? utrum?* szóknak. Midőn az illető ige csak alattomban értetik, más szó után is állhat. *Nem tudom, nagy-e, kicsiny-e? Majd megtudod, széna-e vagy szalma. Nem birom elhatározni magamat, hová menjek lakni, Pestre-e, Budára-e?* Egyébkor ma csupán ige után áll.

S meddig tart e szép remények élte?
Hajt-e virágot ennyi gazdag ág?
Fölérek-e a boldogság egébe,
Avvagy lehullok, látván fényhonát?!
Mi oly közel van, azt elérem-e,
Vagy elveszítvén, óh, túlélem-e?!
Hiador (Jámbor Pál).

Régiesen és tájdivatosan ma is hosszú *é*. „*Ihatjátok-é* a kelyhet, kit én iandó vagyok." „Nemde két verebek adatnak *egy pénzen-é.*" „Esmerted a *parancsolatokat-é.*" Tatrosi codex.

Megvan a hellen nyelvben is, de itt előre tétetik pl. *'ή λεγω*; mondom-e? *'ή ουχ ὁρᾷς*; nem látod-e? Rokon vele a magyar *he* is, mely tájdivatosan szintén kérdésekben fordúl elé, de csak a második személyhez intézve, pl. *voltál ott he? nem látod he?* Föltaláltatik az arab nyelvben is, vagy elül: *e* (vagy *a*) *e Zejdün 'ndeke* Zejd nálad-e; vagy pedig *mi? minő?* értelemben hol elül, hol utól: *é rádsol* (mi ember?), *kitáb é* (minő könyv? Wahrmund arab nyelvtana). A törökben végül *mi: giderni* (megy-e), de a segédigeragokat megelőzi: *gider-mi-im* (megyek-e) betü szerint megy-e én?), *gider-mi-sin* (mégysz-e?), *gider-mi-ös*

(megyünk-e), *gider-mi-sziz* (mentek-e), de a harmadik személyben : *giderler-mi* (mennek-e).

—E, (1), az egyes harmadik személynévmás *(ő)* képét viselő rag 1) birtokot jelentő nevekben, mint *szív-e, könüle-e,* a Tatrosi és Bécsi bibliafordításokban, de tájdivatosan ma is eredetéhez hűbben *szüv-ő, könüle-ő;* 2) névviszonyítók- és névutókban : *től-e, felől-e, belől-e, környül-e,* a régi bibliai fordításokban és tájdivatosan ismét : *től-ö, felől-ö, belől-ö, környül-ö;* 3) a határozott alakú (vagyis tárgymutató, v. tárgyilagos) igeragozásban mint *vert-e, ölt-e, verj-e, ölj-e.* V. ö. —A, (3), és l. bővebben : SZEMÉLYNÉVMÁS.

—E, (2), igeragozásban egyik múlt időragja, pl. *ver-e, üt-e,* melyből tárgyilagos ragozásban a tárgymutató és személyrag is egyesülvén vele, hosszú *é* válik : *vere-i-e* v. *vere-j-e* = *ver-é,* üte-i-e v. üte-j-e = *üt-é*; a régi halotti beszédben *i* v *j* helyett *v* áll : *vet-e-v-e, teremt-e-v-e.* Többire v. ö. —A (4).

—E, (3), az *ő* részesülői ragnak módosúlata ilyenekben : *szül-e, tel-e, czineg-e (= czineg-ő), fecske (= fecseg-e = fecseg-ő), fürg-e (fürg-ő).* V. ö. —A (5).

—E, (4), puszta toldalék vagy utóhangzás, üres kihangzás, némely nyelvjárásban a szók végén, pl. *pih-e, kez-e, méh-e* (Vass József pályamunkája a Dunántúli nyelvjárásról a Magyar Nyelvészet V. kötetében, és Torkos Sándornál az I. kötetben), *meg-e* (a régi halotti beszédben *mig-e),* úgy hogy amazok újabb ragozással : *méhé-je, kezé-je* stb. V. ö. —A (6).

EB, ezt és általán minden származékait és összetételeit, mint *Ebcsont, Ebfaj,* stb. l. É betű alatt.

—EB, névképző, *ter-eb*(ély), régies *der-eb* szókban; az *ő* vagy *ü* kisarjadzása : *ter-ő* v. *ter-ü* = *ter-ev* = *ter-eb.* Mély hangon —*ab;* lásd ezt és a *B* betűt.

—EBB, vastag v. mély hangon —*abb;* lásd ezt és —B (2). Érdekes a göcseji hasonlító ragozás : *sokkellebb, messzellebb,* mik nem egyebek mint *sok, messze* szók elsőben *vel* ragot vesznek fel : *sokkel* (= sok-vel l. E betű), *messzi-vel* = *messzel* és azután veszik fel a hasonlító ragot; máskor pedig a *v-t j*-vé változtatván, továbbá az *l*-et elhagyván, végre pedig a *j*-ét ismét *ty* vagy *ny*-re változtatván (miként mind ezt bőven eléadja Vass József a Magyar Nyelvészet V. kötetében 108, 109. lapokon), lesz például *vén* először *vel* raggal *vén-vel,* az *l* elmaradván s a *v j*-re : *vén-je, j* ismét *ny*-re változván : *vén-nye,* ennek tehát hasonlító foka *vén-nyebb;* így lesz *ép*-ből : *épebb, bolond*-ból *bolondgyabb, nyomorúlt*-ból *nyomorúltyabb.* A Torkos Sándor felemlítette *náj naobb* (= legnagyobb), *néj szebb* (legszebb) alakok sem egyebek mint *nagygyal nagyobb, nagygyal szebb.* 'Nagygyal' kifejezés a hasonlító fok mellett gyakran éljén a régiségben, pl. a Tatrosi codexben : *nagygyal inkább* = sokkal inkább, leginkább. Lesz tehát *nagygyal* (= *nagyval* vagy *nagyvel*) szóból épen a göcseji nyelvjárás szerént nagyve = nagy-je = *najje* összebbhúzva *náj,* mely magas szók pl. *szebb* előtt *néj*-jé változik, mint nál-kül is lett : *nél-kül.* V. ö. NÁJ. Általán a göcseji és szomszédos nyelvjárás sok eredetiséget mutat és igen tanulságos példákat szolgáltat, mint az E betű alatt is olvasható.

EBBE, am. ez-be; *ebbe a házba ment.*

—EBBÉ, (ebb-vé) l. —ABBÁ, és v. ö. —VÁ, —VÉ képző.

EBBED, (ev-ed) l. ELEBBED, FÖLEBBED.

EBBELI, EBBÉLI, (ez-bel-i v. ez-bél-i) mn. tt. *ebbeli-t,* tb. —*ek.* Ezenféle; ezen nemhez tartozó; ezen tárgyat illető. *Ebbeli szándékomról már régen akartalak tudósítani. Ebbeli dologban fáradozok én is. Bemutatom az ebbeli irományokat.*

EBBEN, am. ez-ben; *ebben a házban lakom; ebben állapodtunk meg; ebben maradjunk.*

—EBBÍT, —EBBÍTÉS l. —ABBÍT, —ABBÍTÁS.

EBBŐL, (ez-ből); kiható *ből* raggal viszonyított mutató névmás. *Ebből el nem igazodunk.*

—EBBŰL, l. —ABBÚL.

EBDE, puszta Somogy megyében; helyr. *Ebdé-n, —re, —röl.*

EBECZK, falu Nógrád megyében; helyr. *Ebeczk-én, —re, —röl.*

EBED, falu Esztergom megyében; helyr. *Ebed-én, —re, —röl.*

EBÉD, (am. ev-éd vagyis inkább e-v-éd) fn. tt. *ebéd-et.* 1) Közönséges értelemben, déli evés, déli jóllakás, egyszersmind azon ételek öszvege, melyeket délben megeszünk. *Nagy ebéd, kis ebéd; hosszu ebéd, rövid ebéd. Eb ebéd* (melyhez bor nincsen), *katonás-ebéd. Barátságos ebéd. Úri ebéd. Ebédet enni. Ebédre híni, várni, menni. Ebédet vinni. Isten áldja meg a kendtek ebédét, az emberét is.* (Így köszönti a köznép az ebédlőket). *Hol az ebéd, ott a vacsora.* (Km). *Rosz ebéd az, melynek vacsorája nincsen.* (Km). *Ebéd előtt, ebéd alatt, ebéd után, ebéd fölött. Szántó ebéd,* mely jóval délelőtt történik, midőn t. i. a szántók ctetni kifognak. 2) Ormánságban (Baranya megyében) és a székelyeknél reggeli evés. 3) Mátyusföldön, *harmad-ebéd* am. ozsonna, azaz délesti evés. Ezen elnevezésből kitetszik, hogy az ebéd szó általán *evést* jelentett, mert a harmadebéd nem más, mint harmadszori vagy harmadik evés. Ennek nyomán indultak azon irók is, kik a reggelit *regebédnek* a vacsorát *estebédnek* nevezék el. A székely földön divatos a *délebéd* (Vadrózsák 396. l.). Ezen szóban az igazi gyök : *e;* v. ö. ÉSZIK; rokonok az ebéd szóval a hellen *ἐδητός,* latin *edulium* és *epulae,* szanszkrit *adanan,* a szláv nyelvekben : *objed, obiad, obéd, obid;* a külső alakra hasonló szláv *objed, obéd, obid,* eredetét illetőleg, ez öszvetett szó az *ob* és *jed* elemekből, *(jeszt* szlávul am. *enni).* Bővebb öszvehasonlítás végett v. ö. ÉSZIK.

EBEDECZ, falu Bars megyében; helyr. *Ebedecz-én, —re, —röl.*

EBÉDÉL, (e-v-éd-él) önh. és áth. m. *ebédél-t.* v. ritkán : *ebédlett,* htn. —*ni* v. *ebédleni.* Általán, ebédet eszik. Különösen 1) Dél tájban eszik, jóllakik. 2) Ormánságban, és a székelyeknél : ‚reggeli' helyett.

EBÉDÉLÉS, (e-v-éd-él-és) fn. tt. *ebédelés-t*, tb. *—ék*. 1) Köz értelemben, déli evés, jóllakás. 2 Némely tájszólás szerént : reggelizés. V. ö. EBÉD.

EBÉDETLEN, (e-v-éd-etlen) mn. tt. *ebédetlen-t*, tb. *—ék*. Ebéd nélkül való, aki nem ebédelt. Mint ih. am. ebéd nélkül, ebédetlenül.

EBÉDFIA, (ebéd-fia) ösz. fn. tt. *ebédfiát*, többesben nem használtatik. Így nevezik Göcsejben a délelőtti, mintegy tizenegy óra tájban való evést; mert a göcseji ember ötször eszik napjában, ú. m. reggel; tizenegy óra tájban, s ez az ebédfia; délben; délutáni négy óra körül; és estve.

EBÉDHORDÓ, (1), (ebéd-hordó) ösz. fn. Aki az ebédre főzött ételeket az evők után viszi, péld. ki az aratók-, szántók-, kaszásoknak enni hord.

EBÉDHORDÓ, (2), (l. főnebb) ösz. mn. Miben v. min ebédet viaznek, hordanak. *Ebédhordó kosár, taliga, szekér, szamár.*

EBÉDKE, (e-v-éd-ke) fn. tt. *ebédkét*, tb. *ebédkék*. Rövid, kevés ételből álló, hirtelen készített takarékos ebéd.

EBÉDKOR, (ebéd-kor) időhatározó. Azon időben, idő alatt, midőn ebédet esznek. *Ebédkor látogatni valakit.*

EBÉDKÖLTSÉG, (ebéd-költség) ösz. fn. Amibe az ebéd kerül, ebédre fordított kiadás. *Más helyett megfizetni az ebédköltséget.*

EBÉDLÁTÓ, (ebéd-látó) ösz. mn. Így nevezik több vidéken a határnak valamely magasabb részét, dombját, honnan a faluból jövő ebédhordókat meg lehet látni. *Ebédlátó hegy* (Fehér megyében, Czecze mellett).

EBÉDLÉS, (e-v-éd-el-és) l. EBÉDÉLÉS.

EBÉDLESŐ, (ebéd-leső) ösz. fn. Tányérnyaló, ki hivatlanul másnak ebédlő asztalához tolakodik.

EBÉDLŐ, (1), (e-v-éd-el-ő) fn. tt. *ebédlő-t*. Különös terem, vagy szoba, a vendéglőkben, vagy magánházaknál, melyben ebédelni (vacsorálni is) szoktak; étterem.

EBÉDLŐ, (2), (l. főnebb) mn. Ebédet evő. *Ebédlő vendégek, urak, cselédek.*

EBÉDÖTT, (e-v-éd-ött) időhatározó. Előfordul Margit életében, s am. ebédkor, ebéd alatt.

EBÉDRÉSZ, (ebéd-rész) ösz. fn. Így nevezik az aratók, nyomtatók, és cséplők azon rész-gabonát, melyet ebéd, vagyis élelmezés fejében kapnak az illető gazdától, mely rendesen minden huszonöt mérőtől egy mérő szokott lenni. Máskép, különösen Dunán túl: *kenyérrész*. Ettől meg kell különböztetni a *nyomtató*, *cséplő* vagy *arató részt*, melynek ismét saját kulcsa vagyon. *Kimérni, külön garmadába töltögetni az ebédrészt.*

EBÉDSZOBA, (ebéd-szoba) ösz. fn. l. EBÉDLŐ, ÉTTEREM.

EBÉDTÁRS, (ebéd-társ) ösz. fn. Ki együtt szokott velünk enni, ebédelni; asztali társ. *Vendéglői ebédtársak.*

EBÉDTEREM, (ebéd-terem) l. ÉTTEREM.

EBÉDVÉKA, (ebéd-véka) ösz. fn. l. EBÉDRÉSZ.

EBÉG, (heb-ég) önh. m. *ebég-tem, —tél, —ett*. Hebeg, rebeg, akadozva beszél. Székely szó.

EBERHÁRD, férfi kn. tt. *Eberhárd-ot*. Eberhardus.

EBÉLL, EBÉLLÉS, EBÉLLŐ régiesek és tájdivatosak, *ebédl* v. *ebédel, ebédlés, ebédlő* helyett. L. ezeket.

EBERGÉNY, falu Szala megyében; helyr. *Ebergény-be, —ben, —ből.*

EBERGŐCZ, falu Sopron megyében; helyr. *Ebergőcz-ön, —re, —ről.*

EBESFALVA, város Erdélyben Küküllő megyében; helyr. *Ebesfalvá-n, —ra, —ról.*

EBICZKEL, l. EVICZKEL.

ECS, elavult gyök, melyből *ecsel, ecselő, ecset, ecsetel* stb. származtak. Tisza vidékén még divatozik, *ecselő* értelemben. Mint hegyes, szurós szálakból álló eszköz rokon *ék* szóval. Innen Göcsejben *ekecsel* am. *ecsetel*. Alsó Vágmelléken : *öcs, öcsel, öcset*. Lugossy József szerént a gyök *ösz* volna, Szabó Dávidnál *ösmk* = összehuzódik.

—ECS, zárt hangon ÉCS, kics. névképző, pl. *köv-ecs, big-ecs, szeg-ecs; -ke* másik kicsinyítővel összetéve *-ecske: meny-ecske, kez-ecske, szék-ecske, bel-ecske;* mellékneveknél is : *szép-ecske;* s számneveknél : *kett-ecske, négy-ecske.*

Előfordul a török nyelvben is főneveknél *dsik, csik* s mellékneveknél rendszerént *dse, cse* alakban, pl. *ana-dsik* anyácska, *el-dsik* kezecske, még *as es* (am. kevés) toldással is *el-dsikes*, kezecske, *at-csigaz* lovacska, úgy hogy Meninszky és Kollár szerént a *k* és *g* csak alig hallatszik, mintha volna *el-ds-es, at-cs-az*. Melléknevek *ak-cse* fehérecske, *udzsuz-cse*, olcsócska, *güzel-dse* szépecske;de eléjön hosszabb alakban is: *alcsa-dsak* (a törs *alt*) alacsonka, *kücsü-dsek*, kicsinke, *az-dsik* v. *az-a-dsik* kevesecske. Érdekes : *az-csok* (szószerént : kevés-sok) valamicske; semmi. V. ö. **—ACS**, és **—KA, KE** kicsinyítőket.

ECSED, mváros Szathmár, és faluk Heves és Nógrád megyékben; helyr. *Ecsed-en, —re, —ről.*

ECSEG, falu Nógrád megyében, puszta Hevesben; helyr. *Ecseg-en, —re, —ről.*

ECSEL, (ecs-el) áth. m. *ecsel-t*. 1) Gerebenez, azaz kendert, lent, gyapjút gerebenen tisztít, hihöl. 2) Különösen, kefeforma eszközzel hajat fésül, simít. *Minden reggel megecselni a gyermekeket.* 3) Növel közösül.

ECSELÉS, (ecs-el-és) fn. tt. *ecselés-t*, tb. *—ék*. Gerebenezés, hihölés, kefélés.

ECSELETLEN, (ecs-el-et-len) mn. tt. *eceseletlen-t*, tb. *—ék*. Aki vagy mi nincs megecselve. V. ö. ECSEL. *Eceseletlen, boglyas hajú gyermek. Eceseletlen kender, gyapjú.* Mint ih. am. ecseletlenül.

ECSELŐ, (1), (ecs-el-ő) fn. tt. *ecselő-t*. 1) Saját alakú kefe, melylyel a hajat simítják. 2) Hosszukás,

és kevessé görbe vaseszköz, melylyel a nyúzott bőr belsejét simára vakarják.

ECSELŐ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *ecselő-t.* Aki ecsel. *Ecselő leányok.*

ECSELTET, (ecs-el-tet) áth. és mivelt. *ecseltet-tem, —tél, —ett.* Ecsccsel vagy ecselővel valamit meggerebeneztet; valakinek haját megsímittatja. *Megecselteté mind fejét, mind szakállát.* (Heltai).

ECSELTETÉS, (ecs-el-tet-és) fn. tt. *ecseltetés-t,* tb. *—ek.* Gerebeneztetés; fésültetés.

ECSÉNY, HÁRMAS—, falu Somogy megyében; helyr. *Ecsény-be, —ben, —ből.*

ECSER, falu Pest, és puszta Csongrád megyében; helyr. *Ecser-én, —re, —ről.*

ECSÉR, major Borsod megyében, és elöhegy Szalában.

ECSET, (i), (ecs-et) fn. tt. *ecset-et.* 1) Haj-, ször-, vagy sertekötecs, mely nyélhez van szorítva, s képirók, festők, színezők által stb. festékek, szinek fölkenésére használtatik. *Festő ecset, meszelő ecset, sertés ecset.* 2) Átv. ért. jelent képirói tehetséget, ügyességet. *Finom ecsettel festett kép.* 3) Hajkefe, ecselő kefe.

Néhutt *öcset,* tehát a gyökben zárt *é* volna, (l. ECS gyök). Egyébiránt rokonnak látszik a latin *seta,* szláv *stset.*

ECSET, (2), KIS—, falu Nógrád megyében; helyr. *Ecset-én, —re, —ről.*

ECSETÉL, (ecs-et-él) áth. m. *ecsetél-t.* 1) Ecsettel fest, színez, mázol, fehérít. 2) Ekecsel, pepecsel. V. ö. ECSET.

ECSETÉLŐ, (ecs-et-él-ő) fn. tt. *ecsetélő-t.* Takácsok által használt csiriznemű ragasztó.

ECSETMOH, (ecset-moh) ösz. fn. Tengeri moh faja, melynek hegyei sörteforma águak, s ecsetet képeznek (Corallina penicillus).

ECSETNEDV, (ecset-nedv) ösz. fn. Higított festék, máz, melyet ecsettel kennek föl.

ECSETNYALAT, (ecset-nyalat) ösz. fn. lásd: ECSETNEDV.

ECSETNYÉL, (ecset-nyél) ösz. fn. l. ECSETSZÁR.

ECSETPÁZSIT, (ecset-pázsit) ösz. fn. Mezőkön és szántóföldeken vadon tenyésző növény, a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek kelyhe két hosszukás, hegyes és öszvenyomott tokocskából áll. (Alopecurus).

ECSETSZÁR, (ecset-szár) ösz. fn. Nyélféle fogó fából, csontból vagy fémből, mely az ecset szálait összetartja.

ECSETVÁLU, (ecset-válu) ösz. fn. Lemezből készített válucska, olajjal töltve, melyben a festő ecsetet tisztítás végett öblögetik.

ECSI, puszta Veszprém megyében; helyr. *Ecsi-be, —ben, —ből.*

ECSKA, falu Torontál megyében; helyr. *Ecska-n, —ra, —ról.* Ejtik hosszú *é*-vel is *Écska.*

—ECSKE, l. —ECS.

ECSKEND, puszta, Pest megyében; helyr. *Ecskend-én, —re, —ről.*

—ECZ, névképző *ketrecz* = kert-ecz, azaz kerít-ecz szóban; módosulattal —*ics,* —*öcz* is, mint *kendel-icz,* (kendericz, canabina, linaria avis), *gömb-öcz;* mély hangon —*acz.* L. ezt és —CZ képzőt.

ECZCZIG, régiesen am. *edzig* vagy *eddig.* L. EDDIG.

ECZEJDE, am. *adsza-ide.* A hangrendben az első szó módosúlt az utóbbihoz, mint több másokban, pl. *böstörő* = *borstörő, nélkül* = *nálkül.*

ECZET, fn. tt. *eczet-ét.* Szeszes növénysavany, mely némely nedvek által képződik. *Boreczet. Erős, mint a boreczet. Jó borból jó eczet lesz.* (Km.) *Gyümölcseczet, alma-, levendula-, málna-, rózsa-, sör-, savóeczet. Oláh eczet. Eczetet csinálni. Eczettel mosni valamit. Eczetbe mártani. Tokorcsra ment eczetet őrleni.* (Csúfolódó. Km.) *Eczetre maradt,* a vén leányról mondják. *Eczetes korsó megtalálta dugóját.* Km.

Egyezik vele a latin *acetum, acidum,* szláv *oczet,* német *Essig.* Magyar nyelvből elemezve am. *eszet* vagy *etet,* azaz *evő, ételő, maró* szer. Ezen alapfogalom rejlik a latin *acidum, acetum* szókban, *(aceo* igétől, honnan *acer* szó is: „cibi acres, *mordentes.*" Plinius-nál), és a német *Essig* (essen) szóban is. V. ö. ÉSZIK. A görög ὄξος, szanszkrit *áças* szóknak szintén ‚scharf' értelmet is tulajdonítanak. A törökben *adsi* am. keserű, keserűség; és *ads* vagy *adsik* am. *ehes.*

ECZETÁGY, (eczet-ágy) ösz. fn. 1) Általán mindenféle szer, mely által a növénynedvek eczetes forrásba mennek, s eczet készül. 2) Üledék az eczetes hordó s más edény fenekén, mely a legtisztább eczetből is fejlödik idővel.

ECZETÁRUS, (eczet-árus) ösz. fn. Aki eczetet árul, eczettel kereskedik.

ECZETÉS, (ecz-et-és) mn. tt. *eczetés-t* v. —*et,* tb. —*ek.* 1) Eczettel készített, fűszerezett. *Eczetes bab, eczetes saláta, eczetes becsinált.* 2) Eczettel tölt, eczettartó. *Eczetes hordó, eczetes üveg, eczetes korsó. Eczetes korsó megtalálta dugóját.* (Km.). 3) Ami eczetté lenni kezd, eczetízü. *Eczetes bor, eczetes löre.*

ECZETÉSÉDÉS, (ecz-et-és-éd-és) fn. tt. *eczetésédés-t,* tb. —*ek.* Eczetessé változás.

ECZETÉSÉDIK, (ecz-et-és-éd-ik) k. m. *eczetéséd-tem, —tél, —ett.* Eczetes forrásba megy által, eczetízt, savanyuságot kezd kapni. *Megeczetesedik a bor, ha gondot nem viselnek reá.*

ECZETÉSÍT, ECZETÉSIT, (ecz-et-és-ít) áth. m. *eczetésít-ett.* htn. —*eni* v. —*ni.* Eczetes izüvé változtat; eczetes forrásba hoz.

ECZETÉSÍTÉS, (ecz-et-és-ít-és) fn. tt. *eczetésítés-t,* tb. —*ek.* Eczetessé változtatás.

ECZETÉSÜL, ECZETÉSÜL, (ecz-et-és-úl) önh. m. *eczetésül-t.* Eczetes forrásba megy által; eczetesedik.

ECZETÉSÜLÉS, l. ECZETÉSÉDÉS.

ECZETEVICZK, (eczet-eviczk) ösz. fn. Eczetben fejlődő és élő eviczk. V. ö. EVICZK.

ECZETÉZ, (ecz-et-éz) áth. m. *eczetéz-tem, —tél, —ett.* Eczettel leönt, fűszerez, készít, becsinál. *Salátát, ételt eczetezni.*

ECZETÉZÉS, (ecz-et-éz-és) fn. tt. *eczetézés-t*, tb. *—ek.* Eczettel készítés.

ECZETFA, (eczet-fa) ösz. fn. l. ECZETSZÖMÖRCZE.

ECZETFŐZÉS, (eczet-főzés) ösz. fn. 1) Vegyészeti müködés, mely által eczet készíttetik. 2) Gyár vagy intézet, melyben nagyobb mennyiségü eczetet készítenek.

ECZETFŐZŐ, (1), (eczet-főző) ösz. fn. Gyáros, ki eczetet készít.

ECZETFŐZŐ, (2), (l. föntebb) mn. tt. Miben, vagy mivel eczetet főznek. *Eczetfőző kazánok.*

ECZETGŐZ, (eczet-gőz) ösz. fn. A felforralt, vagy tüzes vasra, lemezre, téglára csepegetett eczetnek párája, gőze. V. ö. GŐZ.

ECZETKISÉRLŐ, (eczet-kisérlő) ösz. fn. Vegyészeti eszköz, mely által az ecset valódiságát és erejének fokát megvizsgálják.

ECZETMÉZ, (eczet-méz) ösz. fn. Gyógyszertárakban mézzel főzött boreczet.

ECZETNEMŰ, (eczet-nemű) ösz. mn. Olyanféle savanyuságu, erjedésü, ízü, mint az eczet.

ECZETSAV, (eczet-sav) ösz. fn. Vegyészetben, azon sav, mely az eczetnek sajátja. (Acidum aceticum).

ECZETSAVAS, (eczet-savas) ösz. mn. Eczetsavval vegyített, fölereszteti. *Eczetsavas szerek.*

ECZETSZILKE, (eczet-szilke) ösz. fn. Eczetet tartani való kis findzsa, csésze.

ECZETSZÖMÖRCZE, (eczet-szömörcze) ösz. fn. Növényfaj a szömörczék neméből; levelei szárnyasak, levelkéi körkörösek, virágai és gyümölcsei veres tömött bugában. Máskép *eczetfa.* (Rhus coriaria).

ECZETSZÖRP, (eczet-szörp) ösz. fn. Eczetből vagy eczettel készitett szörp. V. ö. SZÖRP.

ECZETVÍZ, (eczet-víz) ösz. fn. Eczettel vegyített, savanyított víz. (Oxyeratum).

ECZKEFICZKE, (eczke-ficzke) ösz. mn. tt. *eczkeficzkét*, tb. *eczkeficzkék.* Nyalka, hegyes, kaczéros (legény v. leány). Székely szó.

ECZTÉS, ECZTÉZ, l. ECZETÉS, ECZETÉZ.

ED, elvont gyöke *edény* szónak. l. EDÉNY.

—ED, (1), helynévképző, mint ezekben: *Ölved, Szeg-ed, Eb-ed, Für-ed.* Elemzését illetőleg l. —AD, (1).

—ED, (2), osztó számneveket képez mint *negyed, tiz-ed*; l. —AD, (2).

—ED, (3), igeképző, mint *eng-ed, mer-ed, terjed, él-ed*; l. —AD, (3).

—ED, (4), egyes második személy ragja 1) névviszonyitóknál mint *nek-ed, vel-ed, töl-ed, előtt-ed, kivül-ed, mellett-ed*; 2) birtokneveknél: *kez-ed, kenyered*; 3) tárgymutató igeragozásban: *vert-ed, verj-ed.* L. —AD, (4 és 5).

—ED, (5), melléknévképző *rövid-ed, könny-ed* szókban, mely az alapfogalmat némileg mérsékli. Eléjön a Bécsi codexben: *kicsin-ed.* L. —D, (1) névképző.

EDD, l. ÉSZIK.

EDDE, l. EBDE.

EDDEGÉL, l. ÉDDEGÉL.

EDDIG, (am. ez-ig) toldva: EDDIGLEN, ih. Közelítő értelemben kimutatja a határt, térben és időben. *Eddig szabad, nem idébb. Eddig türtem, de ezután nem fogok.* Régiesen sőt tájszólásban ma is: *edzig* (= ed-ezig = ideczig), valamint addig = adzig. Döbrentei szerént Vasban, Somogyban ma is hallani: *adzeg, adzik.* Erdősy bibliájában a kiejtés szerént *eccziglen* = edziglen (mint eczejde = adsza ide). Elemzését illetőleg bővebben l. ADDIG.

EDDIGELÉ, (eddig-elé) ösz. ih. Egész ezen ideig, jelen ideig. *Eddigelé semmi hirét nem hallottuk.*

EDDIGI, (ez-ig-i) mn. tt. *eddigi-t*, tb. *—ek.* Ezen ideig, mostanig, jelenig való, vagy volt. *Eddigi éveim vigan folytak. Eddigi viseleteddel megelégszem.*

EDE, férfi kn. tt. *Edét*, tb. *Edék.* Eduardus. A német *Eduard* vagy *Edward* szóból kölcsönöztetett, melyet a nyelvészek *edler* vagy *treuer Wächter* szóból származtatnak.

EDE, EDE S TOVA; régiesen, *ide, ide s tova* helyett.

—EDEK, (ed-ek) öszvetett melléknévképző *mer-edek* szóban, rokon *eteg, atag* képzővel. L. —ATAG.

—EDÉK, (ed-ék) öszvetett főnév-képző, s vannak általa képzett sok oly származékszók, melyek magával az *ed* képzővel nincsenek használatban, mint *tör-ed-ék, men-ed-ék, csepp-ed-ék, es-ed-ék*, a mély hanguak között: *foly-ad-ék, mos-ad-ék, für-ad-ék, alj-ad-ék* stb. mindazáltal kétséget nem szenved, hogy az *ed ad* tag valamennyiben elavult igeképző, s az *ék* ennek részesülőjéből fejlődött ki. L. —ADÉK és K betü.

—EDEL, öszvetett főnévképző, mely hangon —*adal*, l. ezt.

—EDELÉM, mély hangon —*adalom*, l. ezt.

EDELÉNY, mváros Borsod megyében; helyr. *Edelény-be, —ben, —ből.*

EDELES, puszta Békés megyében; helyr. *Edeles-én, —re, —ről.*

EDÉNY, (ed-ény am. bödöny) fn. tt. *edény-t*, tb. *—ek.* 1) Mindennapi házi használatra való készület, melyben valamit tartunk, mibe valamit beleteszünk, legyen az érczből, csontból, fából, cserépből stb. *Arany edények. Nem kell az aranyedényt pad alá vetni.* (Km). *Czinedény, cserépedény, esztedény, éjjeli edény, fejő edény, faedény, konyhaedény, kőedény, mázos edény, olajos, eczetes edény, porczellán edény, üvegedény, vasedény* stb. Igy nevezetnek általán a kádá-

rok által készített hordók, sajtárok, kannák stb. 2) Az állatok, és növények testében azon csők, melyekben a nedvek szivárognak. *Véredények, téjedények, rizedények. Bordaközi edények*, (vasa intercostalia); *hágcsós edények* (vasa scalaria); *kigözölgő edények*, (vasa exhalantia); *nyirkos edények*, (vasa lymphatica); *tápláló edények*, (vasa nutritiva) stb. Átv. ért. a Szűz Mária litániájában: *lelki edény, tiszteletes edény, ájtatosságnak jeles edénye.*

Némelyek a szűkebb értelmü, *evéshez* használt vagyis ételtartó szerekkel hozzák hasonlatba, s *eszik* igétől származtatják, mintegy *et-ény.*

EDÉNYÁRU, (edény-áru) ösz. fn. Általán, vásárra kitett mindenféle edény, különösen: agyagból, porczellánból, kőből, üvegből készített edények.

EDÉNYÁRUS, (edény-árus) ösz. fn. Edényekkel kereskedő, edényeket áruló.

EDÉNYCSINÁLÓ, (edény-csináló) ösz. fn. 1) Mindenféle mesterember, ki széles értelemben vett edényeket készít. 2) Különösen fazekas, gerencsér, porczellángyáros.

EDÉNYFOLTOZÓ, (edény-foltozó) ösz. fő- és mn. Ki repedt edényeket dróttal, vagy lemezzel megerősít, kijavít. Ilyenek az úgynevezett drótosok.

EDÉNYFÜL, (edény-fül) ösz. fn. Fülalakú, különösen lyukas fogó az edényen, melynél fogva azt kényelmesebben lehessen ide-oda mozdítani. *Eltörni az edényfület.*

EDÉNYKE, (ed-ény-ke) fn. tt. *edénykét.* A maga nemében kisded edény, pl. kis tál, kis bögre, kis kanna.

EDÉNYSZÁJ, (edény-száj) ösz. fn. Nyilás az edényen, melyen azt megtöltik, vagy tartalmát kiürítik. *Tágas, szük, csücsös, kerekded edényszáj.*

EDÉNYTAN, EDÉNYTANÍTMÁNY, (edénytan v. tanítmány) ösz. fn. A bonczstannak azon része, mely az állati, különösen emberi test edényeit tárgyalja. V. ö. EDÉNY.

EDÉNYTARTÓ, (edény-tartó) ösz. fn. Szekrény, vagy más készület, hol az edényeket tartani, rakni szokták, különösen a konyhaedények helye, ilyen a *polcz, tálas* stb.

EDÉNYVÁSÁR, (edény-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben edényeket árulnak és vesznek.

EDERICS, BALATON—, PUSZTA—, falvak Szala megyében; helyr. *Ederics-én, —re, —ről.*

EDMUND, férfi kn. tt. *Edmund-ot.* Edmundus. Magyarosabb hangzással: *Ödön.*

EDUÁRD, férfi kn. tt. *Eduard-ot.* Eduardus. Rövidítve: *Ede.*

EDVE, falu Sopron megyében; helyr. *Edvé-n, —re, —ről.* Melléknév: *edvi.*

EDZ, (ed-éz) áth. m. *edz-tem* v. *—éttem, —tél,* v. *—éttél, —ett, —ett,* htn. *edzni* v. *edzeni.* Tulajdonkép szondatik a vasról, midőn megkeményítik, megaczélozzák, megnádolják. *Habosra edzeni a vasat, keményre edzeni.* Átv. ért. valamit erősít, mindenféle viszontagságok türésére szoktat. *A testet hideg, meleg, éh, és szomj ellen edzeni. A lelket szenvedések ellen megedzeni.*

Elemezve: *ed-éz*, v. *et-éz*, v. *et-et*, azaz marat. Rokon vele: *aczél, aczogat*, továbbá a német *ätzen, essen.*

EDZÉS, (ed-éz-és) fn. tt. *edzés-t*, tb. *—ék.* 1) A vasnak megkeményítése, aczélozása, nádolása. 2) Átv. ért. viszontagságok ellen, s azok eltürésére szoktatás. *Testedzés, lélekedzés, szívedzés.*

EDZETT, (ed-éz-ett) mn. tt. *edzett-et.* 1) Megkeményített, aczélozott, nádolt. *Edzett vas.* 2) Átv. ért. viszontagságokat erős testtel és lélekkel türő. *Edzett test, edzett lélek, edzett kebel. Csatára edzett vitéz.*

—EDZIK, (ed-ez-ik) ösz. igeképző, mély hangon *—adzik.* L. ezt.

EDZŐ, (ed-éz-ő) mn. tt. *edző-t.* 1) Keményítő, aczélozó, nádaló. *Edző kovácsmunka, edző tüz, edző kalapács.* 2) Átv. ért. viszontagságok türésére szoktató, erősítő. *Edző vasas viz. Lelket edző viszontagságok.*

EDZŐDÉS, (ed-éz-őd-és) fn. tt. *edződés-t*, tb. *—ék.* Aczélosodás, keményedés; neki törődés, türelemhez szokás.

EDZŐDIK, (ed-éz-őd-ik) belsz. m. *edzöd-tem, —tél, —ött.* 1) Aczélosodik, keményedik (a vas). 2) Neki törődik, neki keményül, türelemhez szokik. *Szenvedések, viszontagságok által edzödik mind a test, mind a lélek.*

EDZŐVÍZ, (edző-víz) ösz. fn. 1) Víz, melybe a megtüzesített vasat, aczélozás végett, belemártják. 2) Átv. ért. vasfürdő, mely tagokat edz, erősít.

EEND, l. ÉEND.

EFFELÉ, jobban *ez-felé;* l. EZ és FELÉ.

EFFÉLE, (ez-féle) ösz. mn. tt. *effélét*, tb. *effélék.* Ezen nemhez tartozó, ilyen forma, ilyen tulajdonságokkal bíró. V. ö. FÉLE. Párhuzamos távolító társa: *afféle.*

EF-LYUK, EF-RÉS, ösz. fn. Kis *f* betű alakjára metszett nyilás a hegedűféle hangszerek felső lapján.

EG, (1), ragozott állapotban az *ég* mint ékvesztő főnév módosúlata pl. *eg-et, eg-ek, eg-en* v. *ég-en.* L. ÉG.

EG, (2), elvont gyöke 1) *egér* szónak és származékainak, rokon *ug* vagy *ug* gyökökkel (*uget* vagy *ugor* szókban); 2) *egész* szónak és származékainak s ez értelemben rokon *egy* vagy *még* szókkal. ‚Meg' is tájdivatosan pl. a göcseji nyelvjárásban: *eg.*

—EG, (1), névképző, pl. *mel-eg, hid-eg, rid-eg, ör-eg, délcz-eg, id-eg, ür-eg* szókban. Eredetét illetőleg l. —AG, névk.

—EG, (2), éles *é*-vel, régies *ig* rag helyett. *Addeg, eddeg, kedeg.* „Hegedülést, sípolást, dobolást, tánczot három *esztendeeg* megtiltottak." Érdy-codex. A régi magyar Passióban összevonva: *esztendég.*

—EG, (3), zárt *é*-vel *ég* l. az *É* betü folytában.

EGÉLY, (eg-ély) fn. tt. *egély-t.* A *religio* szónak kifejezésére legújabban alkotott szó az *ég* (coelum)

gyökből, mintegy égi boldogságra vezető elméleti és gyakorlati erkölcstan.

EGÉLYÉS, (eg-él-y-és) mn. tt. *egélyes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Aki az egély szent tanait gyakorlatilag üzi, hitvallási buzgalmu. *Egélyes jámbor' ember.*

EGÉLYÉSSÉG, (eg-él-y-és-ség) fn. tt. *egélyesség-ét*. Hitvallási buzgóság, istenesség.

EGENFÖLDE, puszta Szala megyében. helyr. *Egenföldé-n*, —*re*, —*ről*.

EGBÉL, mváros Nyitra megyében; helyr. *Egbél-én*, —*re*, —*ről*.

EGE, erdélyi falu Udvarhely székben, puszta Békés megyében; helyr. *Egé-n*, —*re*, —*ről*.

EGECSE, puszta Pest megyében; helyr. *Egecsé-n*, —*re*, —*ről*.

EGEG, EGEGH, puszta Hont megyében; helyr. *Egeg-én*, —*re*, —*ről*.

EGEH v. EGEK erdélyi falu l. EGE.

EGER, (1), mváros Heves megyében; helyr. *Eger-be*, —*ben*, —*ből*. Melléknévi képzővel: *egri*. *Egri név*, *egri vitéz*, *egri bor*, *egri asszonyok* híresek.

EGER, (2), faluk Nyitra és Szala megyékben; helyr. mint föntebb.

EGER, (3), patak Heves és Borsod megyékben.

EGER, (4), EGERFA, l. ÉGER, ÉGERFA (hosszú É alatt).

EGÉR, (eg-ér) fn. tt. *egeret*. 1) Sok fajra elágazott apró, fürge, sebes futásu emlős állat neme, melynek elül két hegyes metsző foga, és igen rövid zápfogai, gömbölyü, csupasz, s félig átlátszó fülei, s aránylag nagy, vékony, szőretlen farka, ismertető jelei. *Erdei*, *fejér*, *gyökerész*, *házi*, *mezei*, *városi*, *patkány-*, *golyvás*, *szárnyas*, *apró*, *hortyogó* stb. *egér*. *Egeret fogni. Nincs itthon a macska, táncolnak az egerek.* (Km). *Szegény, mint a templomba szorult egér* vagy *a templom egere.* (Km). 2) Átv. ért. *ló egere*, azaz, megszabálásból támadott gümő, hasonló kemény daganat az egérhez, melyet nyomkodással vagy a lónak futtatásával oszlatnak el, s ekkor azt mondják: *megmozdult*, v. *megindúlt a ló egere.*

Vastaghangon rokona *agár*, s átvetve hasonló hozzá *ürge*. Mind e három állat gyors, fürge mozgékony tulajdonságu. V. ö. AGÁR. Finnül *hiiri* = egér, és *hyörin* (v. *pyörin* v. *vyörin*) sürgök, forgok, *viridi*, *virkiä*, *vöyrde* fürge, virgoncz, *virkenen*, fürgövé lesek. Kassai mind az *egér* mind az *agár* szót *rágó*-ból származtatja.

EGERÁG, falu Baranya megyében; helyr. *Egerág-on*, —*ra*, —*ról*.

EGERALJA, falu Veszprém megyében; helyr. *Egeralját-n*, —*ra*, —*ról*.

EGÉRÁRPA, (egér-árpa) ösz. fn. Ugarokon termő vadárpafaj. (Hordeum murinum).

EGERBÉGY, EGERBÖGY, mváros Erdélyben Torda megyében; és faluk Belső-Szolnok, Kolos megyékben s Medgyes székben, helyr. *Egerbégy-én*, —*re*, —*ről*.

EGÉRBŰZ, (egér-bűz) ösz. fn. l. EGÉRSZAG.

EGÉRCSE, (eg-ér-cse) fn. tt. *egércsé-t*, l. EGÉRKE.

EGÉRCSÉCSFŰ, (egér-csécs-fű) ösz. fn. Növényfaj a szaka-nemüek közől. Máskép: *báránycsecsfü* v. *szakafü* v. *borsos szaka.*

EGERCSEL v. EGERCSÉL v. EGÉRCSÉL, (eg-ér-cse-el, vagy összetétel által: egér-cseál) önh. m. *egercsél-t*. A marháról mondatik, midőn zöld ágak után kapdos, zöld ágakat, leveleket csipked, (mint az egér szokott csipkedni). Továbbá lassan-lassan elébb megyen, vagy ide-oda szaladoz stb. mint az egér, vagy mint az egerésző róka. (Ferenczi János a Tájszótárban).

EGERECSKE, (eg-er-ecs-ke) fn. tt. *egerecské-t*. A maga nemében piczi, vagy fiaegér; egerke.

EGERES, (1), (eg-er-es) mn. tt. *egeres-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Egér nevü állatokkal bővelkedő. *Egeres hás.* 2) Egér nevü nyavalyába esett. *Egeres ló.*

EGERES, (2), erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Egeres-én*, —*re*, —*ről*.

EGERESÉDIK, (eg-er-es-éd-ik) Lóról mondják, midőn egér nevü nyavalyába esik.

EGERÉSZ, (1), (eg-er-ész) fn. tt. *egerész-t*, tb. —*ek*. Egereket kereső, fogdosó.

EGERÉSZ, (2), (eg-er-ész) önh. m. *egerész-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Egereket keres, fogdos. *Egerésznek a macskák, és némely kutyák.* 2) Átv. ért. valamire alattomban leselkedik, titkon kacsingat, buján tekinget, tiltott helyekre kapdos. *Más erszénye körül egerész.* (Faludi N. E). *Leányok után* vagy *leányoknál egerész.*

EGERÉSZÉS, (eg-er-ész-és) fn. tt. *egerészés-t*, tb. —*ek*. Egérfogdosás. Alattomos kacsingatás; szemérmetlen kapdosás.

EGERÉSZGET, (eg-er-ész-get) önh. és áth. m. *egerészget-tem*, —*tél*, —*ett*. Folytonosan, s mintegy kedvvel fogdossa az egereket.

EGERÉSZGETÉS, (eg-er-ész-get-és) fn. tt. *egerészgetés-t*, tb. —*ek*. Egérfogdosás.

EGERÉSZKÁNYA, (egerész-kánya) ösz. fn. Kányafaj, mely egereket fogdos, s azokkal táplálkozik.

EGERÉSZMACSKA, (egerész-macska) ösz. fn. Macska, mely egereket fürkész és fogdos.

EGERÉSZŐ, (eg-er-ész-ő) mn. tt. *egerészö-t*. 1) Egereket kereső, fogdosó. *Egerészö kánya.* 2) Átv. ért. tiltott helyeken szemtelenül fogdozó, tapogatódzó, alattomban kacsingató. *Egerészö kesek, szemek.*

EGÉRÉTETŐ, (egér-étető) ösz. fn. l. EGÉRKÖ, v. MIRENY.

EGÉRFAKÓ, (egér-fakó) ösz. fn. és mn. Lóról mondják leginkább, melynek olyan szinü szőre van, mint a mezei egérnek.

EGÉRFARK, (egér-fark) ösz. fn. 1) Az egér nevü emlős állatnak aránylag hosszu és meztelen farka. 2) l. CZICZFARKKÓRÓ.

EGÉRFÉSZEK, (egér-fészek) ösz. fn. Fészek, melyben az egér kölykezik.

EGÉRFI, (egér-fi) ösz. fn. Az egérnek kölyke, kis egér.

EGÉRFOGÓ, (egér-fogó) ösz. fn. 1) Csalétekkel ellátott sajátságos készület, csaptató, vagy kaliczka formára, mely a torkoskodó egeret vagy lezúzza, vagy a kaliczkába rántja. 2) Ösz. mn. Aki egeret fog, vagy mivel egeret fognak. *Egérfogó kelepcze, csaptató, tőr.*

EGÉRFÜL, (egér-fül) ösz. fn. 1) Az egér nevü állatnak füle. 2) Többféle füvek neve. (Alsine media; hieracium pilosella; gnaphalium dioicum).

EGERHÁT, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Egerhát-on, —ra, —ról.*

EGÉRFÜLFÜ, vagy **EGÉRFÜLHÖLGYMÁL**, (egér-fül-fü v. egér-fül-hölgy-mál), lásd: EGÉRFÜL-HOLGYOMÁL.

EGÉRFÜL-HOLGYOMÁL,(egér-fül-holgyomál) ösz. fn. Növényfaj a holgyomálok neméből. (Hieracium pilosella).

EGERHÁZ, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Egerház-on, — ra, —ról.*

EGERHEGY, igazában: EGERBEGY, (Lenk Ignácz szókönyve után), falu Közép-Szolnok megyében.

EGERJES, l. ÉGERJES (É alatt).

EGÉRKAVICS, (egér-kavics) ösz. fn. Bányakavics, mely a mirenynyel v. egérkővel (arsenicum) egyesülve találtatik.

EGÉRKE, (eg-ér-ke) fn. tt. *egérké-t.* Apró kis egér; egerecske.

EGÉRKELEPCZE, (egér-kelepcze) ösz. fn. l. EGÉRFOGÓ, fn.

EGÉRKŐ, (egér-kő) ösz. fn. Ásványokkal vegyült méreganyag, mely az olvasztó kemenczékben elválván, szürke lisztalakban koromként a kéményhez ragad, s lugsó által megtisztítva jegeczes alakot kap, és tiszta, fehér anyaggá válfozik. (Arsenicum). Újabb tudományos neve: *mireny*, kissé előbb: *férjany.*

EGÉRKŐOLAJ, (egér-kő-olaj) ösz. fn. Sósavval vegyített egérkő.

EGÉRLYUK, (egér-lyuk) ösz. fn. Lyuk, melyben egér lakik. *Egér nem fér lyukába, s tököt köt farkára.* (Km).

EGÉRMASZLAG, (egér-maszlag) ösz. fn. Egérméreg, egérétető, egérkő.

EGÉRNEM, (egér-nem) ösz. fn. Állattanban jelenti azon állatosztályt, melyhez a legtágasabb értelemben vett egerek tartoznak.

EGÉRNEMŰ, (egér-nemü) ösz. mn. Az egerek neméhez tartozó. *Egérnemü emlős állatok.*

EGERPATAK, falvak Erdélyben, a háromszéki székben; helyr. *Egerpatak-on, —ra, —ról.*

EGÉRPINTY, (egér-pinty) ösz. fn. l. CSÍZ. Fringilla spinus).

EGÉRPOR, (egér-por) ösz. fn. Egerek kiirtására csinált por, mely vagy öszvetörött egérkőből, vagy egérkővel vegyített más anyagból áll.

EGÉRRÁGÁS, (egér-rágás) ösz. fn. Hézag, rés, lyuk, melyet az egerek csinálnak valamely testen, pl. ruhán, szalonnán, húson stb.

EGÉRRÁGTA, (egér-rágta) ösz. mn. Mit egér vagy egerek kirágtak. *Egérrágta szita, csizmaszár.* Tréfás nyelven mondatik holmi elrongyollott, szakadozott ruhanemüekről. *Egérrágta köpönyeg, kalapszél.*

EGÉRSZAG, (egér-szag) ösz. fn. Sajátságos, visszataszító büz, melyet az egerek tanyája, fészke körül érezni, különösen az egérhugynak büze.

EGÉRSZAGÚ, (egér-szagú) ösz. mn. Minek olyan büze van, mint az egérnek; vagy, min az egér büze érzik. *Egérszagú kamara.*

EGÉRSZAR, (egér-szar) ösz. fn. Egér emésztete, ganaja.

EGERSZEG, EGERSZEGH, mváros Szala megyében; falvak Baranya, Nyitra, Torna és Vas megyékben, s Erdélyben Maros székben. Helyr. *Egerszeg-én, —re, —ről.*

EGÉRSZÍN, (egér-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen az egér szőrének szine.

EGÉRSZINŰ, (egér-szinü) ösz. mn. Minek olyan szine van, mint az egérnek.

EGERSZÖG, EGERSZÖGH, l. EGERSZEG. Különösen így hívják Tornában.

EGÉRSZŐRŰ, (egér-szőrü) ösz. mn. Minek olyan szinü szőre van, mint az egéré. *Egérszőrü paripa, szamár.*

EGÉRTÖVIS, (egér-tövis) ösz. fn. Cserjes növény, melynek hím és növirágai külön szárakon, és pedig jobbára a leveleken nyilnak. (Ruscus).

EGERVÁR, mváros Vas megyében; helyr. *Egervár-on* v. *—ott, —ra, —ról.*

EGERVÖLGYE, falu Vas megyében; helyr. *Egervölgyé-n, —re, —ről.*

EGÉSZ, (1), (eg-ész v. eg-össz am. *egy-össz*) mn. tt. *egészet.* 1) Minek minden ízei, részei együttvagy megvannak, egy összeséget tesznek, mi csonkítva, vagy valamely alkotó részétől megfosztva nincs. *Egész kenyér, egész alma, egész tojás*, melyek megszelve, eltörve nincsenek. *Egész a könyv, ha egy lapja sem hiányzik.* 2) Mi részekre föl nem osztatott. *Egész telek*, melyet az örökösök el nem daraboltak. *Egész koncz hús*, melyet falatokra nem metéltek. 3) Jelent annyit, mint, egy részt sem véve ki. *Egész város elégett. Egész országban pusztított a ragály.* 4) Számtanilag, minek minden részei öszve vannak adva, pl. $4 + 5 + 6 = 15$. Itt a 15 az előbbi részekhez képest *egész*; továbbá a mi nem tört szám, pl. ebben: $3^2/_5$, a 3-mas szám egész, a $^2/_5$ tört. 5) Testileg ép, mely értelemben csak származékai: *egészség, egészséges* használtatnak. 6) Átv. ért. merő, csupa vagy olyan, mint azon főnév, melynek jelzője-

ként szolgál. *Egész csuda ez a gyerek, oly okosan beszél. Egész apja. Egész paraszt. Egész ördög. Egész angyal.*

Elemezve *eg-ösz* v. *egy-ösz*, vagy *meg-ösz*, azaz együttlevő össz, meglevő össz. Elemezhető ekként is: *egy-ís*, azaz együtt levő iz, együtt levő rész; rokon vele hangban a hellén: *ὑγιής*.

EGÉSZ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *egész-et*. Valami önálló lény, melynek semmi része nem hiányzik. Különösen a számtanban am. *összeg*, több összeadott részből álló mennyiség; továbbá a tört szám ellentéte. V. ö. EGÉSZ, mn.

EGÉSZÉDIK, (eg-ész-éd-ik) k. m. *egészéd-tem, —tél, —ett*. Egésszé lesz; hiányait mintegy maga magától kipótolja. *A jövedelmekből lassanként kiegészednek az évi költségek. Egészedik a mű, mely teljesedéséhez közelít.*

EGÉSZGÁTNA, (egész-gátna) ösz. fn. A hadtudományban jelenti azon földalatti árkot, melyet kivülről kezdve a várakba beásnak.

EGÉSZHÁZHELYES, (egész-ház-helyes) lásd: EGÉSZHELYES.

EGÉSZHELY, (egész-hely) ösz. fn. A volt urbéri egyes telkek legnagyobbika, s e szerént azon telkek felosztásának kulcsa, mely a föld minemüsége, a vidéknek helyzete, s némely más különbségek szerént valamivel kisebb, vagy nagyobb szokott lenni. Máskép: *egésztelek*. Felosztatik rendszerént *félhelyekre, és fertályokra*. Áll belső telekből, és külsőből. *Egészhelyet bírni. Egészhelyet örökölni, szerezni.*

EGÉSZHELYES, (egész-helyes) ösz. mn. Kinek egészhelye van. *Egészhelyes gazda, egészhelyes jobbágy*. Máskép: *egésztelkes*. Tréfás beszédben, kövér, terjedelmes testü ember. V. ö. EGÉSZHELY.

EGÉSZEN, (eg-ész-en) ih. 1) Minden részeivel együtt. *A jószágot egészen általadni örököseinek*. 2) Épen, minden rongálás, kár nélkül. *Az edények egészen maradtak a rossz út daczára*. 3) Végképen, mindenestül. *Egészen oda van. Egészen tönkre jutott. Egészen elégett.*

EGÉSZÍT, EGÉSZIT, (eg-ész-ít) áth. m. *egészít-ett*, htn. *—eni* v. *—ni*. Ami hiányos, csonka, vagy tökéletlen volt, azt teljessé, tökéletessé teszi. *Kiegészít. A hiányos munkát, könyvet kiegészíteni.*

EGÉSZITŐ, (eg-ész-it-ő) mn. tt. *egészítő-t*. Hiányt pótoló, valamit egésszé tevő, alkotó. *Egészitő rész. A háznak egészitő részei az alap, a falak, a padolatok és a tető.*

EGÉSZKÖRMŰ, (egész-körmü) ösz. mn. l. PATÁS.

EGÉSZLEN, (eg-ész-len) l. EGÉSZEN.

EGÉSZLET, (eg-ész-let) fn. tt. *egészlet-et*. Egész összlet vagy összveség. Egész mivolta valaminek. Újabb alkatú.

EGÉSZSÉG, (eg-ész-ség) fn. tt. *egészség-et*. Állapot, midőn valakinek teste és átvitt értelemben lelke is romlatlan természeti állapotban van, s minden részei alkalmasak, és képesek illő működéseiket teljesíteni. Mondatik az állatokról és a növényekről. Ellentéte: *betegség. Jó egészség, változó egészség. Egészségben lenni. Kelletlen ott a kincs, ahol egészség nincs.* (Km). *Kinek elesége, szükön bora, söre, annak van egészsége.* (Km). *Tisztaság félegészség.* (Km). *Egészségére válik, amit esik. Kedves egészségére* vagy *egészségedre váljék*, vagy rövidebben: *egészségére* vagy *egészségedre. Viselje egészséggel.* (Mesteremberek kivánsága az új ruhához). V. ö. ÉPSÉG.

Ezen elemzés szerént némelyek hibásan irják *egésség*-nek, mert *egés* törzs nem létezik.

EGÉSZSÉGÉS, (eg-ész-ség-és) mn. tt. *egészségés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Kinek egészsége van; aki nem beteg. V. ö. EGÉSZSÉG. *Egészséges gyermek, öregember. Három dolog egészséges: eleget nem enni, munkától nem futni, és nem bujálkodni.* (Km). *Egészséges, mint a hal; mint a pinty; mint a makk.* (Km).

EGÉSZSÉGÉSEN, (eg-ész-ség-és-en) ih. Ép állapotban; nyavalya, betegség nélkül. *Egészségesen megtérni a hosszu utazásból. Egészségesen lefeküdni, s betegen fölébredni.*

EGÉSZSÉGÉSÉDIK, (eg-ész-ség-és-éd-ik) k. mult: *egészségésed-tem, —tél, —ett*. l. EGÉSZSÉGESÜL. MÉGEGÉSZSÉGÉSÉDIK.

EGÉSZSÉGÉSÜL, (eg-ész-ség-és-ül) önh. m. *egészségesül-t*. Egészséges állapotba megyen által, betegségéből kigyógyul, kiépül. *Megegészségesül.*

EGÉSZSÉGGEL, (eg-ész-ség-vel) ih. Jó kivánást jelentő szó. *Éljen egészséggel. Költse el egészséggel. Jó egészséggel!*

EGÉSZSÉGI, (eg-ész-ség-i) mn. tt. *egészségi-t*. Egészséget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Egészségi jelek.*

EGÉSZSÉGSZABÁLY, (egészség-szabály) ösz. fn. Szabály, mely elénkbe adja a módot, mikép kelljen úgy élnünk, hogy testi lelki állapotunk ép maradjon, pl. *Mindenben mértékletes légy, tisztán tartsd és meg ne hűtsd magadat.*

EGÉSZSÉGTELEN, (eg-ész-ség-telen) mn. tt. *egészségtelen-t*, tb. *—ek*. 1) Kinek egészsége nincsen; beteges, nyavalygó. V. ö. EGÉSZSÉG. *Egészségtelen gyermek, öregember.* 2) Mi az egészségnek árt, mi betegséget okoz. *Egészségtelen étel, ital, levegő, lakás, időszak.* 3) Határozóilag am. egészségtelenül, betegesen.

EGÉSZSÉGTELENÉDIK, (eg-ész-ség-telen-éd-ik) k. m. *egészségtelened-tem, —tél, —ett*. L. EGÉSZSÉGTELENÜL. *Elegészségtelenedik.*

EGÉSZSÉGTELENÍT, (eg-ész-ség-telen-ít) áth. m. *egészségtelenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Egészségtelenné tesz.

EGÉSZSÉGTELENKÉDIK, (eg-ész-ség-telenkéd-ik) k. m. *egészségtelenkéd-tem, —tél, —ett*. Betegeskedik, nyavalyában sínylődik.

EGÉSZSÉGTELENSÉG, (eg-ész-ség-telen-ség) fn. tt. *egészségtelenség-et*. Egészség nélküli állapot. V. ö. EGÉSZSÉG.

EGÉSZSÉGTELENÜL, (eg-ész-ség-telen-ül) önh. m. *egészségtelenül-t*. Egészségtelen, beteges, nya-

rályás állapotba esik. *Elegészségtelenül.* V. ö. EGÉSZSÉG.

EGÉSZSÉGTELENÜL, (eg-ész-ség-telen-ül) ih. Egészség nélkül.

EGÉSZSÉGÜGY, (egészség-ügy) ösz. fn. Köz egészséget illető dolog.

EGÉSZTELEK, (egész-telek) ösz. fn. l. EGÉSZHELY.

EGÉSZTELKES, (egész-telkes) ösz. mn. l. EGÉSZHELYES.

EGÉSZTESTVÉR, (egész-testvér) ösz. fn. Egy atyától és egy anyától származott. Másképen : apúl anyúl testvér. Ellentéte : féltestvér t. i. apúl (apáról) testvér, vagy anyúl (anyáról) testvér.

EGÉSZTESTVÉRSÉG, (egész-testvérség) ösz. fn. Egy apától és egy anyától való származás.

EGÉSZÜL, (eg-ész-ül) önh. m. *egészül-t.* L. EGÉSZÉDIK.

EGÉSZÜLÉS, (eg-ész-ül-és) fn. l. EGÉSZÉDÉS.

EGÉSZVÉT, (egész-vét) ösz. fn. A kereskedési üzletekben oly vásárlás, midőn valamit általában, egyes részeit tekintetbe nem véve, vásárlanak vagy vesznek meg, pl. egy határban termett dohányt, gabonát, egy falka gőbölyt, egy egész urodalombeli gyapjút stb.

EGÉSZVÉTEL, (egész-vétel) l. EGÉSZVÉT.

EGGY, l. EGY.

EGREGY, falvak Baranya megyében (MAGYAR—, NÉMET—); Szala megyében ; továbbá Erdélyben Doboka megyében (MAGYAR—, FELSŐ—); helyr. *Egregy-én*, —*re*, —*ről.* Folyó neve is Erdélyben Hunyad megyében.

EGRES, (1), fn. tt. *egres-t*, tb. —*ek.* Egresfán termő bogyó, mely éretlen korában igen fanyar, és kemény, megérve édeses, és puha. *Savanyú* v. *fanyar, mint az egres.* (Km). Mondatik az éretlen savanyú szőlőről is. *Szőlőt várt, egrest szedett.* Isai. 5. 4. (Ribes grossularia).

A latin *agrestis* szótól kölcsönzöttnek látszik, honnan az olasz *agreste*, *agresto*, német *Agrest*, s a szláv nyelvekben *aggrest*, *egrese* stb. is eredtek.

EGRES, (2), több helység neve Arad, Baranya, Borsod, Fejér, Somogy, Tolna, Torontál és Zemplén megyékben, úgy szinte Erdélyben Belső-Szolnok és Torda megyékben. Helyragozva : *Egres-én*, —*re*, —*ről.*

EGRESD, falu Trencsén megyében ; helyr. *Egresd-én*, —*re*, —*ről.*

EGRESÉS, (egres-és) mn. tt. *egresés-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Egressel készített (étel). V. ö. EGRES.

EGRESFA, (egres-fa) ösz. fn. A ribiszke nemü cserjék egyik faja, másképen : *pösmété, kösmété.*

EGRESKE, falu Bereg megyében ; helyr. *Egreské-n*, —*re*, —*ről.*

EGRESLÉ, (egres-lé) ösz. fn. Egresfa bogyóiból facart, sajtolt lé.

EGRESPATAK, falu Közép-Szolnok megyében, s puszta Erdélyben Felső-Fejér megyében ; helyr. *Egrespatak-on*, —*ra*, —*ról.*

EGRESTŐ, erdélyi falu Küküllő megyében ; helyr. *Egrestő-n*, —*re*, —*ről.*

EGRI, (1), mn. és fn. tt. *egri-t*, tb. —*ek.* Egerből való. V. ö. EGER mváros.

EGRI, (2), falu Szathmár megyében, puszta Nyitrában ; helyr. *Egri-be*, —*ben*, —*ből.*

EGRIPONTY, (egri-ponty) ösz. fn. A pontyok neméhez tartozó, s patakok és nagyobb folyókban élő halacska. (Cyprinus phoxinus).

EGY, tőszám, és mn. tt. *egy-et.* Fölveszi a többes számot is : „Hogy legyenek *eggyek*" (ut sint unum). Tatrosi codex (János evang. 17. fej. Erdősinél is : „hogy *egygyek* legyenek." Pestinél : „hogy legyenek *egy.*") Mint tőszám a többi között első, s rajta kezdjük a számlálást : egy, kettő, három stb. *Egy, érik a meggy.* (Km). *Egyet ütött az óra. Egyet mondok, kettő lesz belőle.* Midőn melléknevül áll, jelent 1) meghatározott valamit, minek mása nincs, miből több nem létezik, vagy miből többet nem akarunk, nem czélunk említeni. *Egy Isten, egy keresztség. Egy dologból kettőt ne tégy.* (Km). *Egy fa nem erdő. Egy Magyarország van. Egy életem, egy halálom. Az embernek egy nyelve, és két füle van, hogy többet halljon, mint beszéljen.* 2) Jelent ugyanazonságot, hasonlóságot. *Egy értelemben lenni, egyet érteni valakivel. Egy akarattal végezni valamit. Mindig egy bakot nyúzni. Egy bordában szöni. Egy csárdában két dudás meg nem fér. Egy kaptára ütött. Egy gyékényen árulnak. Egy hajóban eveznek. Egy húron pendülnek. Egy bordában szötték. Egy kérget rágnak. Egy követ fújnak. Egy lantot pengetnek. Egy malomban örlenek. Egy nótát dúdolnak. Egy nyomon járnak. Egy pórázon futnak. Egy són, egy kenyéren vannak. Egy a szoba a kemenczével.* (Km). *Egy nap nem a világ.* (Km). *Egy szó mint száz. Egy főcske nem hoz nyarat. Egy hajszálnyi. Egy szempillantásnyi.* 3) Am. csupa, puszta. *Egy ungre vetközni. Egy ungben gatyában járni.* 4) Jelent tagadó szócskákkal összeköttetésben csekélységet. *Nem ér egy pipadohányt, egy hajtófát, egy férges diót. Egy körömfeketényit sem. Csak egy hajszálon lóg. Egy falatot sem kapsz.* 5) Am. némely, valamely, s használtatik az elbeszélésekben, péld. *Egykor egy király nagy lakodalmat tartott. Volt egyszer egy ember.*

Az 1, 2, és 3-dik esetben mint számnév hangsulyozás által emeltetik ki, pl. *êgy Isten, êgy kereszt-ség ; êgy ungben gatyában ;* a 4 és 5-ik esetben, mint határozatlan névelő-féle, hangsulyt veszít s az utána álló név veszi fel azt : *nem ér egy pîpa dohányt ; volt egyszer egy kîrály.*

Néha ‚egyik' helyett is használtatik : *egynek elesése, másnak fölkelése.* (Km). Főnévül áll ebben : *Elég egynek egyben fényleni.* Fáy András.

Az *egy* névvel sok visszaélés történik, minthogy azt sokan a franczia, német stb. határozatlan névelő

helyett használják. Nyelvünkben következő esetekben van helye: 1) Midőn határozottan csak egyet, s nem többet akarunk jelenteni, tehát számnév, pl. *Az egész házban egy embert találtam.* Itt az *egy* szón hangsuly fekszik. 2) Midőn ‚valamely' értelemben valamely személynek, vagy tárgynak egyedisége iratik körül, pl. *Élt hajdan egy király, kinek három fia volt.* A hangsuly nem az *egy* hanem a *király* szón fekszik, tehát itt határozatlan névmutató gyanánt áll. 3) Használtatik az *oly, ily, olyan, ilyen* névmások előtt is, midőn azonban ki is maradhat, pl. *Mit tarthatunk* (egy) *olyan emberről, ki*, stb. Látjuk, hogy itt is fölösleges, tehát jobb elhagyni. 4) Használtatik a főnév, és annak jelzője közé téve, mely esetben nyomosító erővel bir, pl. *Derék egy ember, szép egy ló.* Itt sincs rajta hangsuly. 5) Tulajdon nevek előtt magasztaló, vagy lealázó értelemben is vétetik, pl. *Egy Hunyady honáruló nem lehetett.* Itt sem bír hangsulylyal. 6) Határozatlan gyűjtő nevek előtt, mint: *pár, falka, sereg, csapat, bokor*, pl. *Egy pár csizmát vett.* Hangsulyos. Minden egyéb esetekben ki lehet s kell kerülni a magyarban idegenszerű ‚*egy*'-et 1) Annak egészen elhagyásával, pl. e helyett: *Ezt egy halandó ember el nem viselheti*, igy: *Ezt halandó ember el nem viselheti.* 2) Az *ily oly, ilyen olyan* mutató névmásokkal, pl. e helyett: *Ezeket mondá egy hangon, mely szívrendítő volt*, így: *Ezeket mondá oly hangon* stb. 3) ‚*valamely*' határozatlan névmással pl. e helyett: *Ha egy ember iránt gyanuval viseltetel*, igy: *Ha valamely ember iránt gyanuval viseltetel.*

Az élő beszéd az ‚egy' mint önálló szóban levő *gy* hangot rendszerént megkettőzteti, s régebben így is irták: *egygy* v. *edgy* v. *edj*; származékai közől a szokás némelyeket szintén kettős, *gygy*-vel, de némelyeket csak egyszerűen ejt; kettőztetés van ezekben: *egygyen-egygyen, egygyes, egygyetlen, egygyes, egygyik egygyüggyü, egygyül-egygyig, egygyütt, egygyüvé*, és ezek további származékaiban; egyszerű *gy* van ezekben: *egyéb, egyed, egyeledik, egyelez, egyelít, egyembe, egyen, egyén, egyetem*, azután ezek további származékaiban, és azon esetben is, ha az *egy* szót közvetlenül mássalhangzó követi, pl. *egybe, egyded, egymás, egység, egyszer* stb. A régi halotti beszédben is egyszer egy, másszor két *g*-vel jön elé: *ig* és *igg*. Az újabb irói szokás mindenütt egyszerű *gy*-vel írja.

Továbbá ezen szóban és származékaiban közösebb kiejtéssel inkább élesen mint nyiltan hangzik az *e* (t. i. *ē*), mely az *egyenes, egyenesen* stb. szókban *í*-vel fölcserélve is használtatik.

Ennélfogva e szót családostúl inkább a nyílt, mint a zárt *é*-vel kezdődő szók közé soroztuk, azon alapnál fogva is, hogy a zárt *é* tájejtés, sőt terjedelmes régi nyelvszokás szerint *ö*-vel szokott váltakozni.

Némely összvetételekben szótársának némi sulyt vagy nyomatékot szerez, pl. *egyelsőben, egyelőre, egymaga* stb. összvetételek jelentősebbek, mint a magános *elsőben, előre* stb.

Rokonok vele a héber אֶחָד, chaldeai nyelven szintén אחד (echad) és חד, arab *ahad*, (nőnemen *ihda*), persa *ék, jek* v. *jak*, szanszkrit *éka-s, éká, éká-m* (mind három nemben), továbbá: szuómi *yksi*, ehst *üks, üts*, lapp *akt*, szirjan *ötik*, mordvin *vätike*, cseremis *iktät, iktä, ik*, vogul *ăkvă, ăk*, ostják *öt, ti, ej, ij*, csagataj *öng* (első, először, Abuska), tübet *dsig*, mongol *nige, nigen*, lengyel, s más szláv *jeden*, wend *edyn, edek*, s a magyar *ék* v. *hegy* (valaminek csúcscsa, hegye, mely egy ujj mutatásával a kézen is lehet). A tatár-török *bir, ber, per* közelebb az árja családbeli *prae, pri—* (latin), *pra* (szanszkrit, honnan *prathamas* = *primus*), *προ* (*πρῶ-τος* görög), *vor* (német) stb. törzsekkel egyezik, melyekkel rokoníthatók e magyar gyökök is: *el* (honnan: elő, első, eleve) és *er* (honnan: ered, eredeti).

Europäus finn tudós szerént, a finn családbeli 1-től 7-ig levő számokban rendesen elófordulni szokott *t* mássalhangzót a *taksan* vagy *daksan* (= *tíz*, szerénte a latin *digitus*) és a cseremisben még legépebben meglevő *tät* (kettőnél *tat*, *koktat*) rövidülete volna.

A bővebb fejtegetés ezekben központosúl: A szuómi *kahdeksan* (= nyolcz) és *yhdeksan* (= kilencz) szók ezen alakok helyett vannak *kaht-deksan* és *yht-deksan* (= kettő tíz- és egy-tíz, t. i. tízből). *Deksan* magában teljesen nem létezik többé, az árja nyelvekben is csak *daçan* (szanszkrit) és a görögben *δέκα* fordúl elé. A mordvin *kämen* egyezik a suómi *kämmen* szóval, mely am. *tenyér* (Handfläche), a tíz ujj képviselője. Ezzel cserélték fel a finnek a hasonértelmű *deksan-t*, mely feltünőleg egyezik a latin *digitus* és görög *δάκτυλος* (magyarúl ujj) szókkal. E szerént a cseremisz *t-t* a *tak* mint *taksan* vagy *daksan* rövidített alakja helyett áll, s mind ebből némely számnevekben csak a *t* mássalhangzó maradt fenn; tehát a cseremisz *ik-tät, ik-tä*, suomi *yh-te* tulajdonképen am. ik- (v. yh = első) ujj, *kok-tat, kok-ta, kah-te* (kettő) am. *kok* (v. *kah* = második) ujj stb. (Das Zahlwort in der tschudischen Sprachenclasse von Wilhelm Schott). Ezeket kiváltkép csak azért hozzuk fel, mert a nevezett finn tudós a magyar ‚egyik' szó *ik* tagjában is *tik* vagy *tak* szórészt szemlél. Mire bisvást állíthatjuk, hogy azon *ik* (= ki) képző, melyet valamennyi számneveink fölvesznek, úgyhogy maga az ‚egyik' szó is a többesben valamennyi személyragot fölveszi: *egyik-ünk, egyik-etek, egyik-ök* stb. nem tő, hanem sorszám képzője. V. ö. EGYIK és IK számképző.

EGYÁBKOR, (egyéb-kor) ösz. mn. *ébb* rag az utána következő mély ragú *kor* miatt szintén mély hangúvá módosúlt. Ormánsági szó.

EGYÁGU, (egy-águ) ösz. mn. Aminek csak egy ága van. *Egyágu rózsatő.* V. ö. ÁG.

EGYÁGYU, (egy-ágyu) ösz. mn. Oly növényekről mondatik, melyeknek virágaiban mind a két nembeli nemzőrészek megvannak. *Egyágyu növények.* (Monoclinia).

EGYAKARAT, (egy-akarat) ösz. fn. Jelenti többeknek megegyezését, egyező akaratát valamely

dolog végrehajtására nézve. *Egyakarattal megválasztani valakit képviselőnek. Egyakarattal elhatároztuk.*

EGYAKARATÚ, (egy-akaratú) ösz. mn. Egy véleményű, egy szándéku, ugyanazon tárgyba, határozatba kivétel nélkül beleegyező. *Egyakaratú utitársak.*

EGYALAKÚ, (egy-alakú) ösz. mn. Ugyanazon alakot viselő, egyformáju. *Egyalaku ikrek.*

EGYÁLLÓ, (egy-álló) ösz. mn. Használják 1) e kitételben: *egyálló esztendeig* am. *egy egész* vagy *egy teljes* esztendeig; 2) *Egyálltó* helyett; l. ezt.

EGYÁLLTÓ, (am. egy-álltú) ösz. mn. Éléfordul ezen szókkal: *helyemben, helyedben* stb. Egy álltomban, egy álltodban, vagy *egy álló helyemben* stb. Úgy amint állok, állsz, azaz helyből meg sem mozdulva, igen kis idő alatt. *Egy álltó helyében száz mesét elmond.*

EGYÁLTALÁBAN, (egy-általában) ösz. ih. Kivétel nélkül; valamennyit, vagy az egészet véve; mind közönségesen, épenséggel. *Ezen művek egyáltalában rosszak. Ezt egyáltalában nem szenvedem.*

EGYÁLTALÁN, (egy-általán) l. EGYÁLTALÁBAN.

EGYARÁNT, (egy-aránt) ih. Egyenlően, hasonló mértékben, ugyanazon módon. *Egyaránt elosztani az örökösök között az apai vagyont. Egyaránt szeretni minden gyermeket.* Különbözik: *egyiránt.*

EGYARÁNYLAG, (egy-aránylag) ösz. ih. l. EGYARÁNYOSAN.

EGYARÁNYOS, (egy-arányos) ösz. mn. Egyforma nagyságu, mértékü, arányu. *Ujjaink sem egyarányosak.* Km. *Egyarányos osztályrészek.*

EGYARÁNYOSAN, (egy-arányosan) ih. Egyformán, hasonló mértékben, vagy arányban, ugyanazon módon. *Egyarányosan felosztani a viselendő terhet. Egyarányosan felosztani a közös nyereményt, szükményt, jövedelmet.*

EGYARÁNYOSSÁG, (egy-arányosság) ösz. fn. Egyformaság, hasonló mértéktartás; a részeknek szabatos, határozott viszonya egymáshoz.

EGYARÁNYSÓ, (egy-aránysó) ösz. mn. l. EGYARÁNYOS.

EGYARÁNYTALAN, (egy-aránytalan) ösz. mn. Egyformátlan, nem hasonló mértékü. *Egyaránytalan adót vetni ugyanazon birtoku lakosokra.* L. ARÁNYTALAN.

EGYARÁNYTALANSÁG, (egy-aránytalanság) ösz. fn. Két, vagy több öszvehasonlított tárgyaknak viszonya, melynél fogva mértékre, vagy nagyságra semmi módon öszve nem ütnek. Máskép csak egyszerüen: *aránytalanság.*

EGYARÁNYU, (egy-arányu) ösz. mn. Ugyanazon arány szerint rendezett, alakult. V. ö. ARÁNY.

EGYARÁNYUSÁG, (egy-arányuság) ösz. fn. Két vagy több öszvehasonlított tárgynak azon viszonya, melynél fogva azok egyarányban vannak. V. ö. ARÁNY.

EGYÁRBOCZU, (egy-árboczu) ösz. mn. Minek csak egy árbocza van. *Egyárboczu kisebbféle tengeri hajó.*

EGYÁRNYU, (egy-árnyu) ösz. mn. Ami mindig egy oldalra veti az árnyát. Különösen, földleirásban *egyárnyuak*, (heteroscii) azon földnépek, kik déltájban mindig ugyanazon tájra vetik árnyaikat, t. i. vagy éjszakra, vagy délre.

EGYAZON, (egy-azon) ösz. mn. L. UGYANAZ, v. AZONEGY.

EGYAZONKÉPEN, (egy-azonképen) ösz. ih. Ugyanazon módon.

EGYAZONSÁG, (egy-azonság) ösz. fn. L. AZONSÁG.

EGYBE, (egy-be) 1) Igekötő, am. öszve, együvé. *Egybefoglalni. Egybeadni.* 2) l. EGYBEN.

EGYBECSŰ, (egy-becsű) ösz. mn. Ugyanannyit érő, ugyanazon áru. *Az arany nem egybecsü az ezüsttel. Egybecsü árukat fölcserélni.*

EGYBEFOGLAL, (egybe-foglal) ösz. áth. Öszvefoglal, egy testté, tömeggé alakít öszve; együtt végez, egyszerre tesz. *Egybefoglalni valamely ügyhöz tartozó irományokat, okleveleket. Egybefoglalni tanítás közben a történeteket a földleirással. A géptant egybefoglalni az alkalmazott számtannal.*

EGYBEFOGLALÁS, (egybe-foglalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által többeket egybefoglalunk.

EGYBEFORRAD, (egybe-forrad) ösz. önh. Egy testté, tömeggé forr öszve. Mondják a sebről is, midőn beheged, vagy az eltört csontról, midőn ismét öszveáll, öszvenő.

EGYBEFORRADÁS, (egybe-forradás) ösz. fn. Két vagy több külön testnek tűz által öszveállása, egy testté, tömeggé alakulása. Átv. ért. a sebnek behegedése, a törött csontnak begyógyulása.

EGYBEFŰZ, (egybe-füz) ösz. áth. Fűzés által egy testté, tömeggé tesz. *Egybefüzni a leszedett dohányleveleket.* Átv. ért. egy erkölcsi testté alakít. *Szerelem rózsalánczával egybefüzött jegyesek.*

EGYBEGYÜJT, (egybe-gyüjt) ösz. áth. 1) Egy halomba, rakásba, tömegbe öszveszed. *Sok pénzt egybegyüjteni.* 2) Öszvehí. *Egybegyüjteni a szavazattal biró tagokat.*

EGYBEGYŰL, (egybe-gyűl) ösz. önh. Többed magával öszvejön, egy társaságba gyül. *Egybegyültek a jó ültek.* Km. V. ö. GYŰL.

EGYBEHALMOZ, (egybe-halmoz) ösz. áth. Több holmit egy halomba gyüjt, rak.

EGYBEHÍ, (egybe-hí) ösz. áth. Többeket hí, hogy öszvejőjenek. Különösen mondatik testületről, melynek tagjait öszve szokták híni. *Egybehíni a tanácsot, az országgyülést. Egybehíni a törvényszéket.*

EGYBEHORD, (egybe-hord) ösz. áth. Öszvehord, egy rakásra, tömegbe hord. V. ö. HORD.

EGYBEKEL, (egybe-kel) ösz. önh. Valakivel házassági viszonyba lép, öszvekel. *Egybekeltek a régi szeretők.*

EGYBEKELÉS, (egybe-kelés) ösz. fn. Házasságra lépés. *Egybekelésöktől fogva mai napig békében élő házastársak.*

EGYBEKÖT, (egybe-köt) ösz. áth. Tulajdon ért. kötő által több részeket egy csomóba, tömegbe, kévébe stb. öszvefog, öszveszorít. *Egybekötni a learatott búzamarkokat. Egybekötni valamely munkának első és második részét.* 2) Képes kifejezéssel: egy erkölcsi testté alakít, s mintegy öszvefűz. *Egybekötni a jegyeseket.*

EGYBEKÖTÉS, (egybe-kötés) ösz. fn. Tulajdon ért. kötőszer által többfélének, több részekből álló valaminek öszvefűzése, egy testbe, tömegbe szorítása. Átv. ért. cselekvés, melynél fogva többeket egy erkölcsi testté alakítunk. *A mátkák egybekötése.*

EGYBEN, (egy-ben) ih. Tüstént, legott, mindjárt, iziben, azonnal, egyszeriben. *Egyben ott leszek. Egyben elvégzem.*

EGYBEOLVAD, (egybe-olvad) ösz. önh. Öszveolvad; különféle részekből álló valami egy testté foly öszve olvadás által. V. ö. OLVAD.

EGYBEOLVADÁS, (egybe-olvadás) ösz. fn. Különféle részeknek, vagy testeknek tűz által öszvefolyása, egy testté, tömeggé olvadása. V. ö. OLVADÁS.

EGYBEOLVASZT, (egybe-olvaszt) ösz. áth. Külön testeket, vagy részeket tűz, v. meleg által egy testté, tömeggé olvaszt. V. ö. OLVASZT. *Egybeolvasztani az ezüst kanalakat, gombokat, edényeket* stb. *Egybeolvasztani a hájat és szalonnát.*

EGYBEOLVASZTÁS, (egybe-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által külön testeket, vagy részeket egy testté, tömeggé olvasztunk. V. ö. OLVASZT. *Az ablakokról leszedett ólomdarabok egybeolvasztása.*

EGYBERAGAD, (egybe-ragad) ösz. önh. l. ÖSZVERAGAD.

EGYBERAGASZT, (egybe-ragaszt) ösz. áth. l. ÖSZVERAGASZT.

EGYBEVÉSZ, (egybe-vész) ösz. önh. Összevész, egymással perbe száll. Ritka használatu.

EGYBEVET, (egybe-vet) ösz. áth. 1) Számolás által különféle tárgyakat öszvehasonlít. *Egybevetni a jövedelem mennyiségét a kiadásokkal. Egybevetni az uti költségeket.* 2) Hasonlítás végett többféle dolgot fontolóra vesz, öszveállít. *Egybevetni a fáradságot, és munkát ason sikerrel, mely belőle származott. Egybevetni a leélt éveket ason művekkel, melyeket végrehajtottunk.*

EGYBEVETÉS, (egybe-vetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által különféle tárgyakat, dolgokat egybevetünk. V. ö. EGYBEVET.

EGYBEZÉNDŰL, (egybe-zéndül) ösz. önh. l. ÖSZVEZÉNDŰL.

EGYBOKOR, (egy-bokor) ösz. mn. 1) Mondatik leginkább a páros madarakról, midőn kettőről van szó. *Egybokor gilicze. És hogy áldozatot hozának . . . egybokor gerlicsét.* Káldi Luk. 2. 24. 2) Egycsapat, egysereg. *Egybokor csavargó lappangott a sűrűben.* V. ö. BOKOR.

EGYCSÉKÜ, (egy-csékü) ösz. mn. Oly növényekről mondatik, melyeknek virágjában egyetlen himszál van. (Monandria). V. ö. CSÉK

EGYDED, (egy-ded) mn. tt. *egyded-et.* Egyforma, egyalakú, hasonló külsejü. Műtanilag: oly egész, melynek minden részei egy végczélra öszvehangzanak. *Egyded mü.*

EGYDEDSÉG, (egy-ded-ség) fn. tt. *egydedségét.* Egyformaság, minden részeknek oly viszonya egymáshoz, melynél fogva azok egy egészet képeznek. *Valamely műnek egydedsége.*

EGYÉB, (egy-éb) mn. tt. *egyeb-et.* Ékvesztő. Épen innen tetszik meg, hogy némelyek hibásan írják két *bb*-vel, mert nem mondjuk: *egyebbet, egyebbek.* Régente eléfordúl a törzsben is röviden: *egyeb.* A többesben gyakran olvasható a régi bibliafordításokban *egyeb-i;* t. i. alatta értendő: azok (egyebei), mint Jászay Pál is érinti (Tatrosi codex 284. lapon). Hasonló szónak látszik a ma is divatos *több-i;* de ez egyes számban is használtatik tehát inkább *több-je* helyett van. Ezen vagy azon kivül más, több. *Egyéb dolga sincs, mint* stb. *Minden egyéb fáradsága hiába esett.* Vétetik főnevül is, pl. *Lelkén kivül egyebe nincs.* Néha határozó gyanánt áll, s annyit tesz: mint. *Egész nap mit sem tesz, egyéb hogy a házra vigyás.*

Eredeti jelentése: a maga nemében másik egy, más valami. *Egyeb ki vet és egyeb ki arat.* (Tatrosi codex) am. más aki vet és más aki arat (alius est qui seminat et alius qui metit).

EGYÉBFÉLE, (egyéb-féle) ösz. mn. Másféle, másnemü. *Egyébféle dolgai is vannak, nem csak hivatalbeliek.*

EGYÉBHA, (egyéb-ha) ösz. ih. 1) Kivévén ha; ha csak nem. *El nem végezhetem dolgomat, egyébha segíteni fogtok.* Székely szó. 2) Más időben, régente; innen *egyébhai* am. régi. (Eléjön egy régi magyar Verbőcziben).

EGYÉBIRÁNT, (egyéb-iránt) ih. és ksz. 1) Különben, máskülönben. *Egyébiránt én mit sem segíthetek bajodon.* 2) Azonban. *Egyébiránt majd meglátjuk, mint üt ki a dolog.* V. ö. IRÁNT.

EGYÉBKÉP, (egyéb-kép) ih. Máskép, más módon.

EGYÉBKÉNT, (egyéb-ként) ih. Különben, más különben. „Egyébként még messzől valván.... kéri azokat, melyek békeségé" (Alioquin, adhuc illo longe agente.... rogat ea quae pacis sunt). Tatrosi codex (Lukács 14). „Adjad nekünk Dánielt.... egyebként megölönk tégedet" Bécsi codex. (Daniel 14).

EGYÉBKOR, (egyéb-kor) ih. Máskor, más időben. *Reggel ügyeimben járok kelek, egyébkor honn vagyok. Egyébkor nem szólhatni vele, mint délután.*

EGYEBUGYA. A Tájszótár szerént Balaton mellékén és Kemenesalján am. összevisszaálló, idomtalan, formátlan, esetlen; innen Lugossy József az *ágbog, átabota* szókkal hozza viszonyba. Kresznericsnél am. kicsiny, apró, hitvány, nem szemre való.

EGYEBUGYÁL, hangmódosúlata *agyabugyál* szónak; l. ezt.

EGYÉBÜNNEN v. **EGYEBÜNNEN**, (egyébfünen azaz egyéb-honnan) ösz. ih. és ksz. Máshonnan, más helyről, tájékról, irányból. *Egyébünnen jött az ellenség, nem ahonnan vártuk.*

EGYÉBÜTT v. **EGYEBÜTT** (egyéb- v. egyebütt, azaz egyeb-ott) ih. és ksz. Másutt, más helyen, tájékon. *Egyébütt hiába keressz segítséget. Nincs egyebütt nyugalom, mint a sírban.*

EGYEBÜVÉ, (egyeb-üvé azaz egyéb-hová) ih. és ksz. Máshová, más helyre. *Nincs egyebüvé folyamodnunk, mint az Istenhez. Egyebüvé ment el, nem tudja, ahová gondolám.*

EGYED, (1), (egy-ed) fn. tt. *egyed-et*. Bölcsészettanilag, minden lény, mely egy egészet, önállót tesz, mely saját jegyei által tökéletesen meghatározva levén, minden más lényektől különbözik (Individuum). Különösen jelent embert, midőn azt önállólag, magán tekintjük, máskép: *egyén*.

EGYED, (2), férfi kn. Aegidius. A hellen latin *aegis*, —*idis* szóból származott, mely Jupiter paizsát jelentette, s általán paizst, átv. ért. ótalmat jelent.

EGYED, (3), l. SZENT-EGYED.

EGYED, (4), l. ÉSZIK.

EGYEDÁRUS, (egyed-árus) ösz. fn. Oly árus, vagy kereskedő, kalmár, mesterember, ki bizonyos árukkal egyedül, mások kizárásával üzérkedik, kereskedik. Társulatról is értethetik. V. ö. EGYEDÁRUSSÁG.

EGYEDÁRUSSÁG, (egyed-árusság) ösz. fn. Oly üzérkedés, kereskedés, melynél fogva valaki bizonyos árukkal egyedül, mások kizárásával kereskedik. Szélesb ért. midőn valamely egyesület vagy társulat kizárólag úz bizonyos árukkal kereskedést. *A mészárosok, sültök egyedárussága.* (Monopolium).

EGYEDI, (egy-ed-i) mn. tt. *egyedi-t*, tb. —*ek*. Egyedhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó; egyedtől származó. (Individualis). *Egyedi tulajdonságok.*

EGYEDILEG, (egy-ed-i-leg) ih. Személyesen, egyenként véve, külön-külön. *Egyedileg folyni be a társulat ügyeibe.*

EGYEDISÉG, (egy-ed-i-ség) fn. tt. *egyediség-et*. Összesége azon tulajdonságoknak, melyek bizonyos egyedet, személyt sajátságosan jellemzenek, minden egyebektől megkülönböztetnek. *Kitünő egyediség. Ritka egyediség.* (Individualitas).

EGYEDÍT, **EGYEDIT**, (egy-ed-ít) áth. m. *egyedít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valamit egyeddé, azaz önálló egygyé tesz. V. ö. EGYED.

EGYEDORSZÁGLÁS, (egyed-országlás) ösz. fn. Országlás neme, midőn a főkormány egy személyben összpontosúl. (Monarchia). Másképen: *egyuraság, egyuralom*. Szorosabb ért. oly országlás, melynél fogva a fejedelem akarata a törvény, melynek hozzája az illető ország képviseletileg be nem folyik; *Önúrság* (Monarchia absoluta).

EGYEDORSZÁGLÓ, (egyed-országló) ösz. fn. Fejedelem, kiben a főhatalom összpontosúl. (Monarcha). Másképen s jobban: *egyúr*, vagy *egyedúr*. Szorosb ért. független *önúr*, kinek kormányába és törvényhozásába az ország képviseletileg be nem folyik.

EGYEDÚR, (egyed-úr) ösz. fn. l. EGYEDORSZÁGLÓ.

EGYEDURALMI, **EGYEDÚRI**, (egyed-uralmi v. —úri) ösz. mn. Egyeduralmat illető, arra vonatkozó. *Egyeduralmi országlás.*

EGYEDURALOM, **EGYEDURSÁG**, (egyeduralom v. —urság) ösz. fn. l. EGYEDORSZÁGLÁS.

EGYEDURSÁGI, (egyed-ursági) ösz. mn. lásd: EGYEDURALMI.

EGYEDÜL, **EGYEDÜL**, (egy-ed-úl) ih. Egy maga, magánosan, minden társ nélkül. *Egyedül maradni a csatában. Egyedül élni. Egyedül utazni. Egyes egyedül van otthon.*

Két czigány legény hegedül,
Csak magam járom egyedül.
(Népd.)

EGYEDÜLES, (egy-ed-ül-es) mn. tt. *egyedüles-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Magános, magán levő, társ nélküli. *Egyedüles élet.*

EGYEDÜLI, (egy-ed-ül-i) mn. tt. *egyedüli-t*, tb. —*ek*. Egyedül létező; társ nélküli. *Egyedüli mulatsága az olvasásban áll. Egyedüli élet.*

EGYEDÜLISÉG, (egy-ed-ül-i-ség) l. EGYEDÜLSÉG.

EGYEDÜLSÉG, (egy-ed-ül-ség) fn. tt. *egyedülség-et*. Magánosság, minden társ nélküli állapot.

EGYEDÜLVALÓ, (egyedül-való) ösz. mn. l. EGYEDÜLES, EGYEDÜLI.

EGYEDÜLVALÓSÁG, (egyedül-valóság) ösz. fn. l. EGYEDÜLSÉG.

EGY-EGY, ösz. számnév. Élünk vele, midőn az egy számot határozottan akarjuk mindenikről különösen kijelenteni, p. o. *Egy-egy emberre fél font hús, és itcze bor jutott*, azaz, mindenikre különösen. *Egy-egy krajczárt fizet minden átkelő a réven. Egy-egy ember mehet a pallón.*

„Leborúlok színed előtt,
És bámullak csendesen,
Minden egyes gondolatom
Egy-egy imádság leszen.“
Flóra (Tóth Kálmánné).

EGYÉK, l. ÉSZIK.

EGYEL, (1), (egy-el) elvont törzse *egyeledik, egyelet, egyelít* stb. szóknak.

EGYEL, (2), (egy-el) áth. m. *egyel-t*. Ver, megver, mintegy együvé ver, egyenget. Mondják ezt is: *jól megegyengették*. Más véleménynyel hangmódosúlata *agyal* szónak. L. AGYAL 1). *Jól megegyelték*, azaz, megdöngették. Tájszó, melyet népies irásmódban használhatni.

EGYÉL, l. ÉSZIK.

EGYELÉDÉS, (egy-el-éd-és) fn. tt. *egyelédés-t*, tb. —*ék*. Keveredés; különféle és különnemü testeknek, részeknek egybevegyülése.

EGYELÉDIK, (egy-el-éd-ik) k. m. *egyeléd-tem, —tél, —ett.* Keveredik; különféle és különnemü tárgyak közé vegyül. *Beleegyeledik. Összeegyeledik. Egybeegyeledtek, a kiknek idegen feleségök vala.* (Káldi Esdr. 3. 9. 18.). Rokon vele : elegyedik. Mindkettőben az öszvetétel *egy* és *el* szókbul alakult, csakhogy egyikben egyik, másikban másik áll elül.

EGYELEG, (1), (egy-el-eg) fn. l. EGYVELEG.

EGYELEG, (2), tájdivatos önh. l. ÖGYELEG.

EGYELEINTE, (egy-eleinte) ösz. ih. Nyomatékosabb kifejezése *eleinte* szónak.

EGYELES, (egy-el-es) mn. tt. *egyeles-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kevert, vegyes. *Ő pedig elküldé Nikánort, adván neki az egyeles nemzetségekből nem kevesebet hüsz ezer fegyveresnél.* (Káldi, Machab. II. 8. 9.). *És kőfalakkal környülvétett vala, melyben a pogányoknak egyeles sokasága lakik vala.* (Ugyanott 12. 13). Egyébiránt e szó nem más, mint a megforditott : *elegyes.* V. ö. EGYELÉDIK.

EGYELESLEG, (egy-el-es-leg) ih. Keverve, vegyítve, elegyesleg.

EGYELÉSZIK, (egy-el-ész-ik) k. l. EGYELÉDIK. A többi időket is ettől kölcsönzi.

EGYELETLEN, (egy-el-etlen) mn. tt. *egyeletlen-t*, tb. *—ek.* Ami egyelítve, azaz, keverve, vegyítve nincs. *Egyeletlen liszt, széna, takarmány.*

EGYELETLENÜL, (egy-el-etlen-ül) ih. Keverés, vegyités nélkül; keveretlenül, vegyítlenül. *A szénát egyeletlenül adni a marhának.*

EGYELÍT, EGYELIT, (egy-el-ít) áth. m. *egyelít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Kever, vegyít; különféle és különnemü tárgyakat mintegy egygyé alakít. *Beleegyelít, elegyelít, összeegyelít.* Máskép : *elegyít.* V. ö. EGYELÉDIK.

EGYELÍTÉS, EGYELITÉS, (egy-el-ít-és) fn. tt. *egyelítés-t*, tb. *—ek.* Keverés, vegyités; különféle és több nemü tárgyaknak egy egészszé alakitása. *A bornak vízzel egyelítése.*

EGYELÍTÉTT, EGYELITÉTT, (egy-el-ít-ett) mn. tt. *egyelített-et.* Kevert, vegyített. *Egyelített dohány. Vízzel egyelített bor.*

EGYELMŰ, EGYELMÜ, (egy-elmű) ösz. mn. Ugyanazon szándékkal, akarattal biró; egy véleményben levő. *Egyelmü testvérek, barátok, pártfelek.*

EGYELMÜLEG, (egy-elmüleg) ösz. ih. Egy szándékkal, akarattal; ugyanazon véleménynyel. *Egyelmüleg nyilatkoztak mindnyájan a házi adóra nézve.*

EGYELMÜSÉG, (egy-elmüség) ösz. fn. Közös szándék, akarat; bizonyos tárgyra nézve ugyanazon vélemény, gondolkozásmód. *A haladás szükségére nézve minden pártok között egyelmüség uralkodik.*

EGYELŐBE, (egy-előbe) ösz. ih. Első ízben (Molnár Albert-nél is). Máskép : *egyelsőben.* Az *egy* némi nyomatékot ad az utóbbiaknak.

EGYELŐRE, (egy-előre) ösz. ih. Bizonyos idő előtt, egy másik idő előtt. *A háboru végeredményét egyelőre meghatározni nehéz.* Nyomatékosabb mint magában : *előre.*

EGYELŐSZÖR, (egy-először) l. EGYELEINTE.

EGYELSŐBEN, (egy-elsőben) l. EGYELŐBEN.

EGYÉLÜ, (egy-élü) ösz. mn. Minek csak egy éle van. *Egyélü kés* vagy *kard*, melynek egyik felől éle, másik felől foka van. Ellenben : *két élü* : mely mindkét oldalról köszörülve vagyon.

EGYELŰL, (egy-el-ül) önh. m. *egyelül-t.* L. EGYELEDIK. Régies. „És ő hagyapásokkal te szent véred egybe *egyelült* vala.“ Régi magyar Passio. „Kék zománcz *egyelült* sárga aranyában.“ Gr. Kohári István.

EGYEM, ih. Régies és tájdivatos szó, úgy látszik az *ugymint* hangmódosulata; máskép *igyem. Úgymint* (régiesen : *úgy-ment*)-ból lett rövidítve : *úgymen* = *úgyem* = *igyem* = *egyem.*

EGYEMBEN, (egy-em-ben) ih. Ma : *egyetemben, együtt.* „Kik egyembe(n) ülnek vala“ (qui simul accumbebant); „ketten egyembe“ (duo simul); „egyembe öröljetek en velem.“ Tatrosi codex. „Hogy egyemben jövén meglátnájak ütet.“ Döbrentey-cod. „Esmeg ugyanottan az egyembe menőkkel.“ Régi magyar Passio. A Nádor-codexben : *egyenbe*(n). „Mind egyenbe éneklönk.“

EGYEN, (1), (egy-en) fn. tt. *egyen-t*, tb. *—ek.* 1) Oly valami, minek alakja, külseje egy; ugyanazon alakú stb. Innét : *egyenlik, egyenlő, egyenruha, egyenlít, egyenel.* Jelent tehát egyező hasonlóságot is, pl. *sulyegyen, értékegyen.* 2) Átv. ért. sik föld, sik tér, minthogy ennek szine is mindenütt azonegy. Innét : *egyenes, egyenget* stb.

EGYEN, (2), l. ÉSZIK.

EGYÉN, (egy-én) fn. tt. *egyén-t*, tb. *—ék*, l. EGYED.

EGYENBEN, l. EGYEMBEN.

EGYENÉL, (egy-en-él) áth. m. *egyenél-tem* v. *egyenléltem, egyeneltél* v. *egyenléltél, egyenélt* v. *egyenlélt.* 1) Egyenlővé tesz. 2) Valamely tér rögeit, dombjait elhárítván azt simává, sikká teszi. 3) Átv. ért. *elegyenel valamit*, azaz, pert, czivódást, visszavonást szép módjával megszüntet, elsimít.

EGYENÉRTÉK, (egyen-érték) ösz. fn. Érték, mely egy más értékkel azonegy. *Egyenérték van az áru és annak ára között.* Különösen ha valamely közhitelpapír névszerénti értékén adatik el, pl. egy százforintos államkötelezvényért a tőzsdén — börzén — is megadják a száz forintot.

EGYENÉRTÉKÜ, (egyen-értékü) ösz. mn. Azonegy értékkel, azonegy becscsel biró. V. ö. EGYENÉRTÉK.

EGYENÉS, (egy-en-és) mn. tt. *egyenés-t*, tb. *—ek.* 1) Ami nem görbe, nem kanyarékos, nem csavargós. *Egyenes út. Legjobb az egyenes út.* (Km). *Egyenes, mint a nád.* (Km). Tájszokásilag : *igyenes* v. *igenyes.* 2) Sík, róna, sima. *Egyenes térség, egyenes ud-*

var. 3) **Átv. ért. nem ravasz, nem alattomos, nem furfangos, hanem a becsületesség, őszinteség, igazság útján járó.** *Egyenes szív. Egyenes lélek. Egyenes gondolkozás.* 4) Átv. ért. nyilvános, közvetlen, világosan kimondott. *Egyenes parancs. Ez uraimnak egyenes akarata.*

EGYENÉSÉDIK, (egy-en-és-éd-ik) k. m. *egyenesed-tem, —tél, —ett.* 1) Görbe, vagy tekervényes alakját elveszti, s egyenessé alakúl. *A széltől meggörbült veszö lassan fölegyenesedik. És rá tevé a kezét, és azonnal fölegyenesedék.* (Luk. 13. 13). *A görbe szeg nyújtás által egyenesedik.* 2) Valamely térnek fölszine elveszti dombos, rögös alakját, és sikká, simává képződik. *Gyakori szántás által egyenesedik a buczkás föld.*

EGYENÉSEN, (egy-en-és-en) ih. 1) Nem görbén haladó vonalban, nem tekervényesen. *Ezen út egyenesen a városba vezet.* 2) Átv. ért. őszintén, csürés-csavarás nélkül. *Egyenesen beszélni, megmondani valamit.*

EGYENÉSÍT, EGYENÉSIT, (egy-en-és-ít) áth. m. *egyenesít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Egyenessé tesz, V. ö. EGYENÉS. *Addig kell a fát egyenesíteni, míg hajlik.* (Km). *Elegyenesít, fölegyenesít, kiegyenesít, megegyenesít.*

EGYENÉSÍTÉS, EGYENÉSITÉS, (egy-en-és-ítés) fn. tt. *egyenesítés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit egyenessé teszünk, alakítunk. V. ö. EGYENES. *Görbe fák egyenesítése. Utak, buczkák, utczák egyenesítése.*

EGYENÉSSÉG, (egy-en-és-ség) fn. tt. *egyenességet.* 1) Valaminek oly tulajdonsága, melynél fogva az nem görbe, nem hajlott, nem tekervényes. *Nádnak, botnak, útnak egyenessége.* 2) Sima térség, rónaság, síkság, melyen buczkák, halmok, dombok nincsenek. *Kötél, legelők, telkek egyenessége.* 3) Átv. ért. Őszinteség, nyiltság, nem tettetett, nem ravasz indulat. *Szívnek, beszédnek egyenessége.*

EGYENÉSSZIVÜ, (egyenés-szivü) ösz. mn. Nyilt szivü, őszinte, kinek az nyelvén, ami szivében. *Egyenesszivü, becsületes ember.*

EGYENÉSSZIVÜSÉG, (egyenés-szivüség) ösz. fn. Nyiltszivüség, őszinteség, a külső jeleknek a belső érzéssel és gondolattal megegyezése.

EGYENÉST, (egy-en-és-t) ih. Tekervény nélkül, kanyarulás hámozás nélkül; a kezdett iránytól soha el nem térve; ugyanazon vonalban. *Egyenest menni a város felé. Egyenest mondani ki érzelmünket. Aki soha nem botlik, soha egyenest nem jár.* (Km). *Homlok-egyenest. A falnak egyenest.* Tájdivatosan: *igenyest.* Egyszersmind hadi vezényszó: *Egyenést!*

EGYENÉSVONALÚ, (egyenés-vonalú) ösz. mn. Folyvást a kezdett, kitüzött irányban haladó; félre nem térő; **nem tekervényes járásu.** *Egyenes vonalú utakat csinálni.*

EGYENETLEN, (egy-en-etlen) mn. tt. *egyenetlen-t,* tb. *—ék.* 1) **Görbe, tekervényes.** *Egyenetlen utak.* 2) Buczkás, dombos, hegyes, rögös; nem sik, nem lapos. *Egyenetlen rétség, legelő, határ.* 3) Nem egy formáju. *Egyenetlen hasábu ölfa. Az ujjaink egyenetlenek.* 4) Meg nem férő, meg nem egyező, egymással visszálkodásban, meghasonlásban levő. *Egyenetlen testvérek, házastársak.*

EGYENETLENÍT, EGYENETLENIT, (egy-en-etlen-ít) áth. m. *egyenetlenít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* Egyenetlenné tesz. V. ö. EGYENETLEN.

EGYENETLENKÉDÉS, (egy-en-etlen-kéd-és) fn. tt. *egyenetlenkedés-t,* tb. *—ék.* Visszálkodás, egymásközti meghasonlás; pártokra szakadozás.

EGYENETLENKÉDIK, (egy-en-etlen-kéd-ik) k. m. *egyenetlenkéd-tem, —tél, —ett.* Visszálkodásban él, meghasonlott állapotban van; veszekedik, pártoskodik.

EGYENETLENSÉG, (egy-en-etlen-ség) fn. tt. *egyenetlenség-et.* Tulajdonság, melynél fogva valami vagy valaki egyenetlen állapotban van. V. ö. EGYENETLEN. *Testállás egyenetlensége. Ölfahasábok egyenetlensége. Határ egyenetlensége. Testvéri egyenetlenség.*

EGYENETLENÜL, EGYENETLENÜL, (egy-en-etlen-ül) ih. Egyenetlen állapotban. Különösen 1) Görbén, meghajolva, tekervényesen. *Egyenetlenül állani. Egyenetlenül mérni ki az utakat.* 2) Simítlanul, buczkásan, hátahupásan. *Egyenetlenül hagyni a falra hányt vakolatot.* 3) Nem egyformán, különbözőleg. *Egyenetlenül mivelni a különféle telkeket. Egyenetlenül szeretni a gyermekeket.* 4) Visszálkodva, pártoskodva. *Egyenetlenül élő házasok. Egyenetlenül tanácskozó rendek.*

EGYENGET, (egy-en-get) áth. m. *egyenget-tem, —tél, —ett.* 1) Simára elcsinál, a buczkákat, rögöket, dombokat lehúzza; valamit laposssá, vizirányossá tesz. *Egyengetni az utakat, utczákat. Egyengetni a zsombékos rétet.* 2) Átv. ért. valamely szövevényes ügyet elintéz, visszálkodást, perpatvart lecsillapít. 3) Tréfás ért. *megegyenget* valakit, azaz, jól elveri, kiálló csontjait, tagjait simára, laposra zúzza. 4) Valamit minden részről, oldalról kialakít, csinosít, elrendez. *Egyengeti magát. Összeegyengeti haját, öltözetét.*

EGYENGETÉS, (egy-en-get-és) fn. tt. *egyengetés-t,* tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit egyengetünk. V. ö. EGYENGET. *Meggörbült csemeték, csontok egyengetése. Dombok, buczkák, zsombékok egyengetése.*

EGYÉNI, (egy-én-i) mn. tt. *egyéni-t,* tb. *—ek.* Egyént illető, ahhoz tartozó, egyénre vonatkozó, saját személyét illető. *Egyéni érdekek. Ez az ő egyéni tulajdonsága, nézete.*

EGYÉNILEG, (egy-én-i-leg) ih. l. EGYEDILEG.

EGYÉNISÉG, (egy-én-i-ség) fn. tt. *egyéniség-et.* 1) Egyéni tulajdonság. 2) Személyesség, vagy személy. *Jeles, derék egyéniség.*

EGYENÍT, EGYENIT, (egy-en-ít) áth. m. *egyenít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* l. EGYENEL.

EGYENÍTÉS, EGYENITÉS, (egy-en-ít-és) fn. tt. *egyenítés-t*, tb. —*ék*. 1) Simítás, rögösségnek, görbeségnek stb. elháritása. 2) Két vagy több különböző tárgynak egymáshoz egyenlővé tevése. 3) Pernek, czivakodásnak stb. elintézése, megszüntetése.

EGYENÍTŐ, EGYENITŐ, (egy-en-ít-ő) fn. tt. *egyenítő-t*. 1) Általán, oly személy, ki valamit egyenít. 2) különösen, perintéző, perszüntető, békéltető, egyeztető. 3) Jelent egyengető eszközt is.

EGYENJOGOSÍT, (egyen-jogosít) ösz. áth. Egyenlő jogokban részesít.

EGYENJOGUSÁG, (egyen-joguság) ösz. fn. Tulajdonság vagy állapot, midőn ketten vagy többen ugyanazon jogokkal birnak.

EGYENKÉNT, (egy-en-ként) ih. Mindenik különkülön véve. *Egyenként bocsátani be a nésőket. Egyenként eltávozni valahonnan. Együtt, s egyenként tartoznak kártérítéssel a bünrészesek.*

EGYENKÖZ, (egyen-köz) ösz. fn. Négyszögü mértani alak, melynek szemközt álló oldalvonalai egyenlő távolságban vannak egymástól. (Parallelogrammum).

EGYENKÖZŰ, (egyen-közű) ösz. mn. Oly vonalakról mondatik a mértanban, melyek mindig egyenlő távolságban vannak egymástól. *Egyenközü vonalak.* (Lineae parallelae). Máskép: *párhuzamos.*

EGYENLEG, (egy-en-leg) fn. tt. *egyenleg-ét*. Azon összeg, mely kereskedői és más könyvviteli számításokban a tartozási és követelési tételeket egyenlővé teszi, kiegyenlíti, pl. a tartozás 700 ft. a követelés 1000 ft. tehát a kiegyenlitő összeg 300 ft. (Saldo).

EGYENLÉK, l. EGYENLET.

EGYENLET, (egy-en-let) fn. tt. *egyenlet-ét*. Általán véve, egyező hasonlat. Különösen a mennyiségtanban, egyenlőségi jegygyel (=) összekapcsolt két oly szám, vagy számsor, melyek egymással értékben egyenlők, pl. 2 + 5 = 3 + 4 (olvasd: kettő meg öt annyi mint három meg négy), vagy 6—3 = 7—4 (olvasd: hat, híja három annyi mint hét, híja négy) betükkel: a + b = x—c (a meg b annyi mint x, híja c). *Egyszerü egyenlet. Összetett egyenlet. Fokozatos egyenlet. Felsőbb egyenlet.* (Aequatio).

EGYENLETI, (egy-en-let-i) mn. tt. *egyenleti-t*, tb. —*ek*. Egyenlethez tartozó, arra vonatkozó. *Egyenleti számok.*

EGYENLETLEN, (egy-en-l-etlen) mn. tt. *egyenletlen-t*, tb. —*ek*. Ami nem egyenlő, vagy nincs egyenelve; egyenlőtlen. *Egyenletlen mennyiség. Egyenletlen erő.*

EGYENLETLENSÉG, (egy-en-l-etlen-ség) fn. tt. *egyenletlenség-ét*. A viszonyban álló tárgyaknak azon tulajdonsága, melynél fogva nem egyenlők, egymással össze nem vágók. *A jövedelem, és kiadás egyenletlensége.*

EGYENLIK, (egy-en-l-ik) k. m. *egyenl-ett*. Egyenlővé, lesz; egészen összevág. *Az arányszámok bizonyos tekintetben egyenlenek egymáshoz.*

EGYENLÍT, EGYENLIT, (egy-en-l-ő-ít) áth. m. *egyenlít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Általán, egyenlővé tesz. Különösen. 1) Összehasonlít. *Egyik számsort a másikhoz egyenlíteni.* 2) *El* igekötővel valamely ügyet, nehézséget elintéz, rendbe hoz. *Elegyenlíteni az örökösök közti meghasonlást. Ki* igekötővel egymás ellenében álló összegeket valamely összlettel egyenlővé tenni. *Kiegyenlíteni a tartozási és követelési tételeket* (a számviteli könyvekben).

EGYENLÍTÉS, EGYENLITÉS, (egy-en-l-ő-ít-és) fn. tt. *egyenlítés-t*, tb. —*ék*. Egyenlővé tétel. Elintézés.

EGYENLÍTŐ, EGYENLITŐ, (egy-en-l-ő-ít-ő) fn. tt. *egyenlítő-t*. Általán vonal, mely valamit két egyenlő részre feloszt. Különösen az ég- és földtanban azon képzelt vonal, mely a látszatos éggömböt, és földtekét két egyenlő részre választja, melyek közől egyik éjszaki, másik déli félgömbnek neveztetik. (Aequator).

EGYENLŐ, (egy-en-l-ő, ami egyenlik) mn. tt. *egyenlő-t*. 1) Ami nagyságra, mennyiségre, értékre, alakra stb. egészen összevágó. *Egyenlő erővel fogni a dologhoz. Egyenlő jövedelmet húzni. Egyenlő osztály nem támaszt hadat.* (Km.) 2) Egyelmü, egy szándéku. *Egyenlő akarattal, véleménynyel lenni.*

EGYENLŐEN, (egy-en-l-ő-en) ih. l. EGYENLŐKÉP.

EGYENLŐKÉP, (egyenlő-kép) ih. Egyaránt, ugyanazon módon.

EGYENLŐLEG, (egy-en-l-ő-leg) ih. l. EGYENLŐKÉP.

EGYENLŐ-OLDALU, (egyenlő-oldalu) ösz. mn. Minek oldalai egyenlő hosszuságuak. *A négyszög egyenlőoldalai.* Máskép: *egyenoldalú.*

EGYENLŐSÉG, (egy-en-l-ő-ség) fn. tt. *egyenlőség-ét*. Egyenlő állapot. *Számjegyek egyenlősége. Vélemények egyenlősége. Polgári egyenlőség. Törvényelőtti egyenlőség.* V. ö. EGYENLŐ.

EGYENLŐTLEN, (egy-en-l-ő-telen) mn. tt. *egyenlőtlen-t*, tb. —*ek*. Nem egyenlő. *Egyenlőtlen számok.* Határozóilag am. egyenlőtlenül, nem egyenlőn.

EGYENLŐTLENSÉG, (egy-en-l-ő-telen-ség) fn. tt. *egyenlőtlenség-ét*. Nem egyenlőség; egyenlőség hiánya.

EGYENLŐZ, (egy-en-lő-öz) áth. m. *egyenlőztem*, —*tél*, —*ött*. Egyenlővé tesz, alakít, csinál. *Egyenlőzni a rögös udvart. Kertészollóval egyenlőzni az ültmelletti bokrokat.*

EGYENMÉRŐ, EGYENMÉRÜ, (egyen-mérő v. —mérü) ösz. fn. Általán, minden mérőszer, vasból, fából stb. mely által valamit egyenlő részekre osztályozunk.

EGYENMÉRTÉK, (egyen-mérték) ösz. fn. Egymással viszonyban álló tárgyak, részek stb. bizonyos rend, nagyság, alak szerénti megegyezése. *Egyenmér-*

tékben vannak az emberi testben a kezek, szemek, fülek. Egyenmértékben épült ház. (Symmetria).

EGYENMÉRTÉKÉS, (egyen-mértékés) ösz. mn. Egyenmértékkel biró; a szerént alakult, képzett. *Egyenmértékes ablakok.* (Symmetricus). V. ö. EGYENMÉRTÉK.

EGYENOLDALÚ, (egyen-oldalú) ösz. mn. Hasonló oldalú. *Egyenoldalú háromszög* v. *csegély*, melynek mindhárom oldala ugyanazon hosszuságu (Triangulum aequilaterum).

EGYENRUHA, (egyen-ruha) ösz. fn. Egyenlő szabásu, anyagú, szinü ruha, milyet pl. a katonák vagy némely testületek, intézetek tagjai viselnek. *Árva gyermekek, hajdúk egyenruhája.* (Uniform).

EGYENRUHÁS, (egyen-ruhás) ösz. mn. Egyenruhában járó. *Egyenruhás polgárok, városi biztosok, tiztviselők, udvari szolgák.*

EGYENRUHÁZ, (egyen-ruház) ösz. áth. Egyenruhába öltöztet, egyenruhával ellát. *Egyenruházni az intézet növendékeit.*

EGYENRUHÁZAT, (egyen-ruházat) ösz. fn. Egyenruhaféle darabokból álló egész öltözék.

EGYENSÚLY, (egyen-súly) ösz. fn. l. SÚLY-EGYEN.

EGYENSZÁRU, (egyen-szárú) ösz. mn. Mértanilag, minek szárai egyenlők. *Egyenszáru háromszög.* (Triangulum aequicrurum) melynek két szára egyenlő.

EGYENSZÖG, (egyen-szög) ösz. fn. Szög oly két vonal között, melyek egyenesen függő irányban vágják által egymást, vagy folynak egymásba. (Angulus rectus). Mértanilag az egyenszögben kilenczven fok van.

EGYENSZÖGÜ, (egyen-szögü) ösz. mn. Minek egyenszöge vagy szögei vannak. *Egyenszögü terem. Egyenszögü háromszög*, melynek (egy) egyenszöge van. (Triangulum rectangulum).

EGYÉRTÉKÜ, (egy-értékü) ösz. mn. Ugyanazon becsü, áru. *Az arany nem egyértékü az ezüsttel.*

EGYÉRTELMÜ, (egy-értelmü) ösz. mn. 1) Ugyanazt, vagy annyit jelentő. *Egyértelmü magyar és német fölirás.* 2) Ugyanazon véleményü, gondolkozásu, vagy véleményt, gondolkozást mutató. *Egyértelmü birák. Egyértelmü határozatok.* Máskép: *egyhangu, egyelmü.*

EGYÉRTELMÜLEG, (egy-értelmüleg) ösz. ih. Ugyanazon véleménynyel, köz megegyezéssel. *Egyértelmüleg elhatározni valamit.* Máskép: *egyhangulag, egyelmüleg.*

EGYÉRTELMÜSÉG, (egy-értelmüség) ösz. fn. 1) Valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva mással egyet jelent, egy értelme van. *Az eredeti és forditott szövegnek egyértelmüsége.* 2) Ugyanazon gondolkozás, köz megegyezés. *Többekkel egyértelmüségben lenni valami iránt.* Máskép: *egyhanguság, egyelmüség.*

EGYES, (1), (egy-es) mn. tt. *egyes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Egy külön véve; magánálló. *Egyes ember. Egyes ház. Egyes élet nem lehet bú nélkül.* (Km). *Egyes veréb.* 2) Egy számból álló, egy (arab vagyis hindu) jegygyel irt. *Egyes szám a számtanban*, milyenek 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. (Különbözik összeirva. L. EGYESSZÁM). Azután jőnek a *tizesek*, ezeket követik a *százasak*, tovább az *ezresek* stb. 3) Ami csak egyszer történik. *Egyes hivásra nem is mozdúl. Egyes intésre nem fizet.* 4) Használtatik nyomatossággal is némely egyet, egyedűlit jelentő szók előtt, pl. ezen mondat: *egyes egyig* annyit tesz: a legutolsóig bezárólag, máskép: *egytől egyig* vagy *egy lábig. Egyes egyig odavesztek. Egyes egyedül.*

EGYES, (2), (l. föntebb) fn. tt. *egyes-t*, tb. —*ek*. 1) Szám, mely egy jegyből áll. *Összeadni először az egyeseket.* 2) Oly dolog vagy eszköz, mely egyes számmal van megjelölve, pl. a bankjegyek között: *egyes* (= egy forintos), a hígmértékek között: *egyes* (egy ittczés, egy messzelyes stb.). 3) Régiesen ‚egyetlen' helyett: „Nem irigyled nékem az én egyesemet" Gr. Zrínyi Miklós. V. ö. EGYES, (1), mn. 4) Egyesszám, midőn ezt összeirjuk. V. ö. EGYESSZÁM.

EGYESÉDIK, (egy-es-éd-ik) k. m. *egyesédtem*, —*tél*, —*ett*. l. EGYESÜL.

EGYES-EGYEDÜL, (egyes-egyedül) ösz. ih. Minden társ nélkül, egészen magában.

EGYESÍT, EGYESIT, (egy-es-ít) áth. m. *egyesít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Több külön tárgyat, dolgot egy testbe kapcsol, összeállit, egygyé tesz. *Két szomszéd telket egyesíteni. A Dunát csatorna által a Tiszával egyesíteni.* 2) Erkölcsi ért. külön gondolkozásu, irányu embereket hasonló véleményre, irányra bir, terel. *Egyesíteni a pártokra szakadozott hazafiakat.* 3) Békéltet. *Egyesíteni a peres feleket.*

EGYESÍTÉS, EGYESITÉS, (egy-es-ít-és) fn. tt. *egyesítés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, mely által többeket egyesítünk. V. ö. EGYESÍT.

EGYESÍTETT, (egy-es-ít-ett) mn. tt. *egyesítettet.* Ami több önálló részekből, tagokból egygyé van alakítva, egy egésszé téve.

EGYESÍTHETŐ, (egy-es-ít-het-ő) mn. tt. *egyesíthetö-t.* Amit egy másikkal, illetőleg amiket egymással egyesíteni lehet.

EGYESÍTŐ, EGYESITŐ, (egy-es-ít-ő) mn. tt. *egyesítö-t.* Ami két vagy több külön tárgyakat, dolgokat egygyé alakít, összeállít. *Egyesitö vonal, csatorna, kapocs. Egyesitő pont.*

EGYESLEG, (egy-es-leg) ih. Egyenként véve, különkülön.

EGYESSÉG, (egy-es-ség) fn. tt. *egyesség-et.* 1) Egyező állapot, midőn többen meghasonlás nélkül együtt vannak, élnek. *Jó egyességben élő házasok.* 2) Egyesület. „Kiből nagy sokan szentté is lőnek, mig anya szentegyháznak egyességébe lőnek." Debreczeni Legendáskönyv. 3) Megbékülés, visszálkodásnak elhárítása, megszüntetése. *Egyességre lépni az ellenféllel*

Egyességet eszközleni a háborgó testvérek, a peres felek, az adós és hitelezőji között. Ez utolsó értelemben jobban: *egyezség.*

EGYESSÉGI, (egy-es-ség-i, illetőleg egy-ezség-i) mn. Egyességré (vagy egyezségre) vonatkozó. *Egyességi eljárás* (t. i. valamely adós és hitelezőji között).

EGYESSZÁM, (egyes-szám) ösz. fn. 1) A számtanban a legelső szám; mást jelent külön írva, l. EGYES, (1) alatt, 2) A nyelvtanban, a hajlításnak vagy ragozásnak azon állapota, midőn az csak egy tárgyra vagy személyre vonatkozik. *Egyesszám a nevekben*, midőn egy tárgyról, személyről vagy tulajdonságról van szó. *Egyesszám az igékben*, midőn egy személynek v. tárgynak hatása vagy állapota határoztatik meg.

EGYEST, (egy-es-t) ih. Egy mértékben, egy arányban. *Nem esik egyest a hasával.* (Km).

EGYESTALPU, (egyes-talpu) ösz. mn. l. EGYTALPU.

EGYESÜL, (egy-es-ül) önh. m. *egyesül-t.* 1) Egy egésszé alakúl, öszvekapcsolódik, egygyé lesz. 2) Erkölcsi ért. egy véleményre megy által másokkal. 3) Párosodik, nemileg közösül.

EGYESÜLÉS, EGYESÜLÉS, (egy-es-ül-és) fn. tt. *egyesülés-t*, tb. —*ék.* 1) Egy egésszé alakulás, egygyé levés. *Folyóvizek egyesülése.* 2) Egy véleményre, akaratra térés. *Pártfelek egyesülése.* 3) Megbékülés. 4) Párosodás, nemi közösülés.

EGYESÜLET, EGYESÜLET, (egy-es-ül-et) fn. tt. *egyesület-et.* Általán állapot, midőn több külön részek, tagok egy testben, tömegben egyesítve vannak, különösen, erkölcsi ért. több személyekből álló társaság, mely bizonyos czélnak, bizonyos eszközök által elérését tűzte ki magának. *Vallási, polgári, tudományos, gazdasági, orvosi* stb. *egyesületek.* Újabban *egylet* főnév szinte ez értelemben jött divatba.

EGYESÜLT, (egy-es-ül-t) mn. tt. *egyesült-et.* Egy testté, tömeggé alakult; egybekapcsolt. *Bács és Bodrog egyesült vármegyék. A Tisza szabályozásra egyesült társulatok.*

EGYETÉM, (egy-e-tém azaz —töm) fn. tt. *egyetém-et.* 1) Mindenség; bizonyos tér, vagy idő közötti lények öszvege, *egy tömegben* létele. *Világ egyeteme. Az égi testek egyeteme. Az állat-, növény- és ásványország egyeteme.* 2) Község, közönség. *Az ország rendeinek egyeteme, vármegye egyeteme.* 3) Főiskola, mely minden szakbeli tudományok tanszékeivel el van látva (Universitas scientiarum). *Pesti kir. egyetem. Bécsi egyetem. Műegyetem* (Polytechnicum).

EGYETÉMBEN, (egy-e-tém-ben) ih. 1) Mind öszvesen, valamennyien. 2) Egyszersmind, egy úttal.

EGYETÉMÉS, (egy-e-tém-és) mn. tt. *egyetémés-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* 1) Öszves, mind, közönséges. *Egyetemes emberi nem.* 2) Együtt, egymásért lekötelezett, gyetemleges.

EGYETÉMÉSÍT, (egy-e-tém-és-ít) l. EGYETÉMÍT.

EGYETÉMÉSÜL, (egy-e-tém-és-ül) l. EGYETEMÜL.

EGYETÉMI, (egy-e-tém-i) mn. tt. *egyetémi-t*, tb. —*ek.* 1) Öszves, valamennyi. *Egyetemi akarat, határozat.* 2) Egyetemet (főiskolát) illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Egyetemi épület, tanszékek. Egyetemi ifjuság, tanitókar.*

EGYETÉMILEG, (egy-e-tém-i-leg) v. EGYETÉMLEG, (egy-e-tém-leg) ih. 1) Mind közönségesen, mindnyájan öszvevéve. 2) Jogtani ért. egyetemileg kötelezik magukat az adósok, midőn ugyanazon kötelezettségért úgy állanak jót, hogy egyik a másikért, azaz, egy mindnyájáért, és mindnyája egyért fizetni tartozzék. (In solidum).

EGYETÉMÍT, EGYETÉMIT, (egy-e-tém-ít) áth. m. *egyetemít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni.* 1) Több külön eszméket általános fogalommá alakít, egy köz eszmébe foglal, péld. az egyedekből fajokat, a fajokból nemeket alkot. 2) Mindközönségessé, általánossá tesz.

EGYETÉMÍTÉS, EGYETÉMITÉS, (egy-e-tém-ít-és) fn. tt. *egyetémítés-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, mely által valamit egyetemítünk. V. ö. EGYETÉMÍT.

EGYETÉMLEG, (egy-e-tém-leg) l. EGYETEMBEN, és EGYETEMILEG.

EGYETÉMLEGÉS, (egy-e-tém-leg-és) mn. tt. *egyetémlegés-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Egyetemleg elvállalt. *Egyetemleges adósság.* V. ö. EGYETÉMILEG.

EGYETÉMLEGÉSEN, (egy-e-tém-leg-és-en) l. EGYETÉMILEG.

EGYETÉMLEGÉSSÉG, (egy-e-tém-leg-és-ség) fn. tt. *egyetémlegésség-et.* Egyetemes kötelezettsége több személyeknek, például adósoknak. (Solidaritas).

EGYETÉMÜL, EGYETÉMÜL, (egy-e-tém-ül) önh. m. *egyetémül-t.* Egyetemivé, azaz, közönségessé, általánossá alakúl. Észtanilag, egyeteműlnek az eszmék, midőn különös jegyeiket elhagyjuk, s köz jegyeiknél fogva egy fogalomba kapcsoljuk.

EGYETÉMÜLÉS, EGYETÉMÜLÉS, (egy-e-tém-ül-és) fn. tt. *egyetemülés-t*, tb. —*ék.* Különkülön egyes eszméknek általános fogalommá változása. V. ö. EGYETÉMÜL.

EGYETÉRŐ, (egyet-érő) ösz. mn. Ugyanazon becsü, áru, értékü, egyértékü. *Az én kardom egyetérő a tiéddel.*

EGYETÉRT, (egyet-ért) ösz. önh. 1) Valakivel ugyanazon véleményben van. *Ezen tárgyra nézve tökéletesen egyetértek veled.* 2) Öszveczimborál, valamely tett végrehajtására mással szövetkezik. 3) Megfér, békével megvan másokkal.

EGYETÉRTÉS, (egyet-értés) ösz. fn. 1) Midőn bizonyos tárgyra nézve mással vagy másokkal ugyanazon véleményben vagyunk. 2) Czimborálkodás valamely tettnek végrehajtásában. 3) Békés, csendes, megférő együttlétel, együttlakás. *Szép egyetértésben élni.*

EGYETÉRTŐ, (egyet-értő) ösz. mn. 1) Egy gondolkozásu. *Egyetértő tanácsosok, bírák.* 2) Összeférő, egymással békén, csendesen élő. *Egyetértő házasok, testvérek, rokonok.*

EGYETÉRTŐLEG, (egyet-értőleg) ösz. ih. 1) Közvéleménynyel, egy akarattal. 2) Egymással megférve.

EGYETLEN, (egy-ig-len = egy-eg-len = egyet-len) mn. tt. *egyetlen-t*, tb. —*ek*. Olyan egy, melynek mása, hasonlója, párja nincs, milyen csak egy van. Képzője *etlen*, nem az ismeretesb tagadó képző, melynek itt alig volna értelme, hanem, mint imént is érintők az *ig* régiesen *eg* határvető rag, melyben úgy vált a *g t*-vé mint ezekben: *esmeg ismét, sög sót, innag* (régiesen, pl. Katalin legendájában) ma *innet*. Ezen *ig* rag pedig igen szereti fölvenni a *lan len* toldalékot: addiglan, pediglen, ideiglen. Továbbá valamint ma a közéletben úgy régente még többször találjuk e szót az *egy* kíséretében; tehát eredetileg csak határozó, pl. *egyetlen egy* = egyiglen egy; hasonlók *egyetlen egyszer; egyetlen egyig elvesztek; egyetlen együl találtam őt.* Amit Káldinál így találunk: „Tekints az én fiamra, mert nekem *egyetlenem.*“ (Lukács 9. 38.), azt a Tatrosi codex így adja: „Tekénts en fiamra mert *egyetlen egy* ennekem.“ Továbbá Káldinál is: „Mert nem hiszen Isten *egyetlen egy* szülött fiának nevében.“ (János. 3. 18.) A Tatrosi codexben e helyett is, sőt általán mindenütt: *egyetlen egy*. Később használtatott és használtatik ma is mind határozóul azaz ‚egy‘ szó kíséretében, mind magánosan melléknévül (szintén mint *ideiglen* újabb korban): *egyetlenem! szerelmes egyetlenem!* (Gyöngéd anyai szólítása gyermekének). Figyelmet érdemel amit Jászay Pál írint a Tatrosi codex szótárában a 306. lapon, hogy *penig-telen* toldott alak szintén előfordúl a régiségben *penig-len* vagy csak *penig* helyett.

Így jön elé a dunántúli némely nyelvjárásban *megénteg*, sőt *megéntelenség* (mint mostanág) az egyszerü *megént* helyett. Országszerte divatos: *épenséggel*. Katalin legendájában is olvassuk: „Egyettel egy sziz megmarada egy egész országban.“ Mikből megtetszik, hogy mind ezek csak toldalékjai, de a nyomatékot kitüntető toldalékjai (kivált a régiségben) az *eg* vagy *ig* ragnak. T. i. a hangsuly nyomatékosabban tünik fel, ha több sulytalan tagok követik avagy előzik meg, vagyis két hangsuly egymástól kissé távolabb esik. (V. ö. HANGSULY), pl. „mennynek és földnek *teremtőjében*,“ „*halálnak halálával*“ az utolsó szók első tagján fekvő hangsuly nem volna oly nyomatékos, a *nek* elhagyásával: „menny és föld teremtőjében“ „halál halálával.“ ‚Épenséggel‘ sokkal jobban nyomatékozható mint ‚épen.‘ Így ‚egyig-egy‘ kifejezésben sem az első sem az utóbbi ‚egy‘ hangsúlya nem oly kitünő, mint ha még egy sulytalan szótag járul elébe: ‚egyiglen egy‘. Nyelvészeink csaknem általában azon véleményben vannak, hogy a középi számos szótoldatok, utóhangzások a magyar nyelvben a gondolatok menetének némi lassusága miatt történnek, holott azok zenei elemet (rythmust) rejtenek magukban.

EGYETLENEGY, (egyetlen-egy) öszvetétel; l. EGYETLEN.

EGYETMÁS, (egyet-más = egy-eg-más v. egy-és-más) ösz. tájszó, *egymás, holmi* helyett.

EGYEVEZŐS, (egy-evezős) ösz. mn. Hajóról, vagy inkább csónakról, ladikról mondatik, melyet egy evezővel húznak.

EGYEZ, (egy-ez) önh. m. *egyez-tem, —tél, —ett.* Valamely ügy, dolog iránt alkudozik, szerződik. *Megegyez; kiegyez. Megegyeznek a felek, mielőtt pör utjára vinnék ügyeiket. Beleegyezni valamibe. Öszveegyezni egymással.* Különböztetésül v. ö. EGYEZIK.

EGYEZÉS, (egy-ez-és) fn. tt. *egyezés-t*, tb. —*ek*. 1) Szerződés, alku, valamely peres, vagy kétes ügynek bíró nélküli elintézése. 2) (*egyezik* igétől származva) öszvehangzás, öszveillés. *Zeneszerek egyezése. Az igének egyezése a névvel számra nézve.*

EGYEZÉSPONT, (egyezés-pont) ösz. fn. Azon kitüzött feltétel, melyet az egyező, szerződő, alkuvó felek közösen elfogadnak; vagy azon tárgy, mely körül az egyezés forog.

EGYEZET, (egy-ez-et) fn. tt. *egyezet-ét*. Az egyezésnek következménye; egyezés olvont értelemben véve; végrehajtott egyezés.

EGYEZHETLEN, (egy-ez-het-len) mn. tt. *egyezhetlen-t*, tb. —*ek*. 1) Aki nem egyezhet, vagy ami iránt egyezni nem lehet. *Egyezhetlen osztályosok. Egyezhetlen ügy.* 2) Ami nem egyezhetik, ami egymással öszve nem illik, meg nem fér. *A föl nem hangolt zeneszerek egyezhetlenek. Némely szinek egyezhetlenek egymással.*

EGYEZHETLENSÉG, (egy-ez-het-len-ség) fn. tt. *egyezhetlenség-ét*. Különféle személyek vagy tárgyak abbeli tulajdonsága vagy természete, melynél fogva nem egyezhetnek. V. ö. EGYEZ, EGYEZIK.

EGYEZIK, (egy-ez-ik) k. m. *egyez-tem, —tél, —ett.* Valamely dolog, lény, melynek szabad akarata nincsen, mintegy természeti szükségből öszveillik, öszvehangzik, öszvefér. *Megegyezik, öszveegyezik. Ezen dolog a becsülettel meg nem egyezik. Úgy szép az ének, ha a különféle hang öszveegyezik. A személyes névmás az igével számban és személyben egyezik.*

EGYEZKÉDÉS, (egy-ez-kéd-és) fn. tt. *egyezkedés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés midőn egyezkedünk.

EGYEZKÉDIK, (egy-ez-kéd-ik) k. m. *egyezkédtem, —tél, —ett.* Valamely ügy, dolog iránt alkudozik, szerződő állapotban van, alkura lépni, szerződni akar s ezen akaratát tettleg gyakorolja is; peres ügynek bíró nélkül barátságosan elintézését, kiegyenlítését nyilvánítja.

EGYEZMÉNY, (egy-ez-mény) fn. tt. *egyezmény-t*, tb. —*ek*. Általán, gondos, és mesterséges illesztésből eredett öszveillés. (Harmonia). Különösen 1) A zenészetben többféle hangoknak kellemes egyesítése. (Harmonia musica). 2) A festészetben, midőn

nincs benne semmi kirivó szinezet, az alakzatok összeillők, a kifejezés megfelel a kiállítni szándéklott tárgynak stb. 3) A bölcselőknél, a mindenség valamennyi lényeinek oly viszonya egymás között, melynél fogva a végczélra egyesülnek. *Észtani egyezmény*, azaz a gondolkodásnak általános főelve, melyet másképen *ellenmondás* elvének neveznek. (Köteles Sámuel Logikája. Nagy-Enyed 1830. 40. §.). *Erkölcsi egyezmény*, két vagy több egyén gondolkozása, akarata, és hajlama között. Jogtani ért. a végrehajtott egyezés.

EGYEZMÉNYÉS, (egy-ez-mény-és) mn. tt. *egyezményés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Aminek részei egyezményben vannak. *Egyezményes testalkat, zene, festmény, gondolkozás, erkölcsök. Egyezményes bölcseleti rendszer.* V. ö. EGYEZMÉNY.

EGYEZMÉNYI, (egy-ez-mény-i) mn. tt. *egyezményi-t*, tb. *—ek*. Egyezményt illető, arra vonakozó. *Egyezményi szabályok, tulajdonságok.*

EGYEZMÉNYILEG, (egy-ez-mény-i-leg) ih. Úgy, mint az egyezmény szabályai kivánják.

EGYEZŐ, (egy-ez-ő) mn. tt. *egyező-t.* 1) Szerződő, alkuvó, valamely ügyet barátságosan elintéző. *Egyező felek.* 2) Az *egyezik* igétől, öszvehangzó, öszveillő, megférő. *Egyező hangszerek. Egyező szinek.*

EGYEZŐLEG, (egy-ez-ő-leg) ih. Egy értelemmel; oly módon, mely valamivel megegyezik. *Egyezőleg nyilatkozni valamely tárgy felől. A végrendelettel egyezőleg osztozni meg az örökségen. Törvényekkel egyezőleg cselekedni, itélni.*

EGYEZSÉG, (egy-ez-ség) l. EGYESSÉG, 3).

EGYEZTET, (egy-ez-tet) áth. m. *—egyeztet-tem, —tél, —ett.* 1) Másokat valamely kétes, vagy peres ügyben alkura, szerződésre, békeségre léptet. *Megegyeztet, összeegyeztet. Egyeztetni az osztozó testvéreket.* 2) Összeilleszt, összhangoztat. *Egyeztetni a hangszereket. Egyeztetni az igét a tárgyeseti névvel.*

EGYEZTETÉS, (egy-ez-tet-és) fn. tt. *egyeztetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valakiket v. miket egyeztetünk. V. ö. EGYEZTET. *A csivódó házasok egyeztetése. A beszéd részeinek egyeztetése.*

EGYFAJÚ, (egy-fajú) ösz. mn. Ugyanazon fajból való, azon fajhoz tartozó. *Egy fajú állatok, növények.* Átv. ért. hasonló indulatu, természetü. *Egy fajú korhelypajtások.*

EGYFALKÁS, (egy-falkás) ösz. mn. Növények osztálya, melyeknek hímszálai öszve vannak nőve. (Monadelpha). *Egyfalkás virágu növények.*

EGYFELÉ, (egy-felé) ösz. ih. 1) Egy irányra, czélra. *Egyfelé repültek a kieresztett galambok.* 2) Egy darabra, egy részre. *Az egész örökség egyfelé ment.*

EGYFÉLE, (egy-féle) mn. tt. *egyfélét*, tb. *egyfélék*. 1) Egy felekezethez, nemhez, osztályhoz tartozó. *Egyféle emberekkel társalogni. Egyféle gabonát termeszteni. Egyféle munkával foglalkodni.* 2) Hasonló alakú, formáju, szinü, anyagú stb. *A katonák egyféle posztóból viselnek ruhát, fegyvereik is egyfélék.* 3) Nem több, csak azonegy. *Évhosszat egyféle nadrágban jár. Egyféle ételt esznek mindennap.*

EGYFÉLEKÉP, v. EGYFÉLEKÉPEN, (egyféle-kép v. —képen) ösz. ih. Egyformán, egy módra, nem különbözőleg; hasonlólag. *Több isben egyfélekép nyilatkozni. A vádlott mindannyiszor egyfélekép vallott.*

EGYFÉLESÉG, (egy-féleség) ösz. fn. Egyformaság, ugyanazon alakja, módja valaminek. *Az egyféleség unalmas.* V. ö. EGYFÉLE.

EGYFELŐL, (egy-felől) ösz. ih. Egy részről, egy oldalról, egy tájról, irányról. *Nem csak egyfelől rontott be az árvíz a városba. Már régen egyfelől fú a szél.* Újabb időben némelyek megkülönböztetik ezen kérdésre hol? amidőn *felül*-t írnak és mondanak: *egyfelül megütötte a guta; egyfelül dögvész, másfelül éhség pusztítja a hazát.*

EGYFOGATÚ, (egy-fogatú) ösz. mn. Egy vonó marhával, különösen egy befogott lóval, szamárral stb. ellátott. *Egyfogatú kis kocsi, taliga.* Vétetik főnév gyanánt is. *Egyfogatún kirándulni valahová.*

EGYFOKU, (egy-foku) ösz. mn. A maga nemében ugyanazon fokon álló. *Három nap folytában egy foku melegség volt.*

EGYFOLYTÁBAN, (egy-folytában) ösz. ih. Folytatólag, szünet nélkül, félben nem szakasztva. *Egyfolytában tiz mérföldet lovagolni. Egyfolytában elolvasni a könyvet.*

EGYFORMA, (egy-forma) ösz. mn. Hasonló külsővel, alakkal biró. *Egyforma ruhában járó testvérek. Egyforma nagyságu, haju, szemü ükrök. Egyforma házak, bástorok.* Újabb szóval: *egyded.*

EGYFORMÁN, (egy-formán) ösz. ih. Hasonló külsővel, hasonló alakban; ugyanazonkép, egyféleképp. *Egyformán viselik hajaikat. Egyformán öltözködnek.* Használtatik belsőleg is e helyett: egyaránt. *Egyformán* (azaz *egyaránt*) *osztozkodni.*

EGYFORMÁRA, (egy-formára) ösz. ih. Ugyanazon módra, alakra, külsőre. *Egyformára szabni a katonák öltözetét.*

EGYFORMASÁG, (egy-formaság) ösz. fn. Külön dolgoknak vagy személyeknek hasonlósága, külsejökre, alakjokra nézve. Másképen s újabb alkotásu szóval: *egydedség.*

EGYFORMÁTLAN, (egy-formátlan) ösz. mn. Másmás formáju, alakú, külsejű; nem egyenlő.

EGYFORMÁTLANSÁG, (egy-formátlanság) ösz. fn. Tulajdonság, vagy inkább állapot, melynél fogva az egymáshoz hasonlított tárgyak külsejökre, alakjokra nézve nem egyeznek, egymástól különböznek.

EGYFÜVŰ, (egy-füvü) ösz. mn. Amit évenként egyszer kaszálnak; amin csak agg széna terem, nem sarju is. *Egyfüvü kaszálórét.*

EGYHAMAR, EGYHAMARJÁBAN, (egy-hamar v. —hamarjában) ösz. ih. Egykönnyen, mindjárt. *E paripának nem találni egyhamar párját. Nem egyhamar gyógyul be ezen seb.*

EGYHANGÚ, EGYHANGU, (egy-hangú) ösz. mn. 1) Egy hangból álló, egy hangot adó, egy han-

gon lejtő. *Egyhangú ének. Egyhangú húr. Egyhangú beszéd.* 2) Átv. ért. egyértelmü. *Egyhangú szavazat.*

EGYHANGÚLAG, EGYHANGULAG, (egyhangúlag) ösz. ih. 1) Ugyan azon hangot adva, egy fokú hangon lejtve. *Egyhangulag szóló duda. Egyhangulag ejteni a szókat.* 2) Átv. ért. egyértelmüleg, köz akarattal. *Egyhangulag dönteni el valamely tárgyat. Egyhangulag ellene szavaztak. Egyhangulag kiáltották ki képviselőnek.*

EGYHANGÚSÁG, EGYHANGUSÁG, (egyhangúság) ösz. fn. 1) A hangnak vagy hangoknak azonsága, folytonosan azon lejtésben maradása. *A különféle hangszerek egyhanguságа. Egyhanguság a szók kiejtésében.* 2) Értelem-, véleményegység.

EGYHÁROMSÁG, (egy-háromság) ösz. fn. Keresztény hittan szerént az istenségnek azon tulajdonsága, minél fogva lényegében egy, személyében pedig három. Jelenti az isteni személyek összvegét is. *Szent egyháromság*, azaz Atya, Fiú és Sz. Lélek.

EGYHÁROMSÁGU, (egy-háromságu) ösz. mn. Egyháromságból álló; ami lényegében egy, személyében pedig három. *Egyháromságu istenség.* (TrinaDeitas).

EGYHASI, (egy-hasi) ösz. mn. tt. *egyhasi-t*, tb. *—ak.* 1) Szélesb ért. oly magzatokról mondatik, melyek egy anyától lettek. 2) Szorosb ért. egyhasiak az ikrek, vagy hármas négyes szülöttek, kiket egyszerre viselt méhben az anyjok.

EGYHÁZ, (egy-ház) ösz. fn. 1) Templom, isteni tiszteletre szentelt nyilvános épület, melyet a magyar nemesb értelemben *egyháznak* azért nevezett, mert eleinte bihetőleg egy helynek csak egy temploma volt, valamint ma is kisebb, kivált egy vallásu helységnek csak egy temploma van, melyet *Isten házá*-nak vagy *szentegyháznak* is hínak. *Anyaegyház, fiókegyház.*

„S ím harang az éj felében
Szent misére intve, szólal;
Míg egyházban zeng az ének
A magas szülött nevének."

Tompa.

Eléjön már a régi bibliafordításokban is. „Monda kedig Jézus a papok fejedelminek és az egyház mesterinek" (ad magistratus templi). Tatrosi codex. 2) Átv. ért. a keresztény hívek közönsége. L. ANYASZENTEGYHÁZ.

EGYHÁZA, (egy-háza) ösz. helynév. Helyragozva: *Egyházá-n, —ra, —ról.* Számos magyar városok, helységek és puszták nevében találtatik. *Ágasegyháza* (Pest megye és Kis-Kunság); *Bánegyháza* Pest m.); *Derékegyháza* (Csongrád m.); *Délegyháza* (Pest m.); *Dombegyháza* (Csanád m.) *Fehéregyháza* mv. Sopron m.; faluk Máramaros, Pozsony, Somogy m.; puszták Békés, Borsod, Pest m.; erdélyi faluk Alsó-Fejér m. és Besztercze vidékében); *Félegyháza* (mv. Kis-Kunságban, falu Bihar, puszta Szabolcs m.); *Fülöp—* (Bihar m.); *Halom—* (Pest m.); *Kerek—* (Békés, Bihar m. Kis Kunság.); *Két—* (Békés m.); *Köv—* (Bihar m.); *Német—* (Fejér m.); *Nyár—* (Pest m.); *Nyír—* (Szabolcs m.); *Szeg—* (Borsod m.); *Szék—* (Csanád m.); *Szent-László—* (Szala m.); *Szolga—* (Fejér m.); *Tövis—* (Arad m.); *Vörös—* (Pest, Békés, Csongrád m. s Erdélyben).

EGYHÁZADÓ, (egy-ház-adó) ösz. fn. Adó, melyet a keresztények illető egyházaikra, azaz, templomaik, papjaik fentartására, szükségeire fizetnek, vagy hajdan némely más czimek alatt is fizettek.

EGYHÁZAS, (egy-házas) ösz. mn. 1) Egyházzal, azaz, templommal biró, ellátott. *Egyházas helység.* 2) Egy lakó-telket biró. *Egyházas nemes, gazda, jobbágy.* 3) Sok magyarországi helységnek jelző neve. Lásd itt alább.

EGYHÁZAS-BÁST, falu Gömör megyében; helyragozva: *—Bást-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-BÖDÖGE, puszta Veszprém megyében; helyr. *—Döbögé-n, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-BÜK, puszta Szala megyében; helyr. *Bük-ön, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-FALU, helység Sopron megyében; helyr. *—Falu-ba, —ban, —ból.*

EGYHÁZAS-FÜZES, falu Vas megyében; helyr. *Füzes-re, —én, —ről.*

EGYHÁZAS-GÉLLE, falu Pozsony megyében; helyr. *—Gélle-n, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-HOLLÓS, falu Vas megyében; helyr. *Hollós-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-KARCSA, falu Pozsony megyében; helyr. *—Karcsá-n, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-KARMACS, puszta Szala megyében; helyr. *—Karmacs-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-KESZŐ, falu Vas megyében; helyr. *—Keszö-n, —re, —ről.*

EGYHÁZAS-MARÓT, falu Hont megyében; helyr. *Marót-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-RÁDÓCZ, falu Vas megyében; helyr. *—Rádócz-on, —ra, —ról.*

EGYHÁZAS-SZECSŐD, falu Vas megyében; helyr. *Szecsöd-ön, —re, —ről.*

EGYHÁZATYA, (egy-ház-atya) ösz. fn. 1) Előkelő hiteles személy, ki az egyház, azaz, templom jövedelmeit és tőkéit kezeli, s azokra felügyel. 2) Igy neveztetnek az első keresztény századokból azon hittanitók, kiknek hátramaradt munkáikból, mint hiteles kútfőkből, a r. kath. egyház tana szerént a valódi első keresztény tudományt megismerhetjük.

EGYHÁZFALU, helység Sopron megyében; helyr. *Egyházfalu-ba, —ban, —ból.*

EGYHÁZFALVA, helység Pozsony megyében; helyr. *Egyházfalvá-n, —ra, —ról.*

EGYHÁZFI, (egy-ház-fi) ösz. fn. Templomi szolga, ki a templomot kinyitja, bezárja, a papot öltözteti, s egyéb szolgálatokat is tesz, péld. gyertyát gyujtogat, pörsölyt hord, harangoz stb. Máskép, rontott latinsággal: *sekrestyés.*

EGYHÁZFIA, (egy-ház-fia) l. EGYHÁZFI.

EGYHÁZFILAK, (egy-ház-fi-lak) ösz. fn. Némely templomokhoz oda épitett különös lak, az egyházfi számára. Általán, akármily lak, mely kizárólag az egyházfiaké.

EGYHÁZFISÁG, (egy-ház-fiság) ösz. fn. Egyházfi-szolgálat.

EGYHÁZGAZDA, (egy-ház-gazda) ösz. fn. Az egyház, azaz, templom javaira fölügyelő személy; l. EGYHÁZATYA 1).

EGYHÁZGYÜLÉS, (egy-ház-gyülés) ösz. fn. Széles ért. az egyház igazgatóinak gyülése, az egyház ügyeit illető tanácskozás végett. Szorosb ért. a főpapok, és ezek által meghivott egyházi személyek gyülekezete. *Közönséges, tartományi, püspöki egyházgyülés.*

EGYHÁZI, (egy-házi) ösz. mn. Egyházhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. Különösen 1) Papi. *Egyházi személy, egyházi áldás, egyházi jószág.* 2) Templomi. *Egyházi beszéd, zene, ének, szolgálat, szertartás.* 3) A hivek egész közönségét illető. *Egyházi gyülés, könyv, szokás. Egyházi törvények. Egyházi jog.*

EGYHÁZILAG, (egy-házilag) ih. Egyházgyülésileg; az egyház főpapjainak és igazgatóinak határozata, egyezése által.

EGYHÁZJOG, (egy-ház-jog) ösz. fn. 1) Az egyházat és egyházi személyeket és dolgokat illető jogok, szabadságok összege. 2) Gyüjteménye azon törvényeknek, melyeket az egyház elöljárói az egyházi személyeket és ügyeket illetőleg hoztak. (Jus canonicum).

EGYHÁZKELÉS, (egy-ház-kelés) ösz. fn. Szertartás, melylyel a gyermekágyból fellábadott asszonyt az illető lelkész a templomba bevezeti, beavatja. Máskép: *beavatás.*

EGYHÁZKELŐ, (egy-ház-kelő) ösz. fn. l. EGYHÁZKELÉS.

EGYHÁZKERÜLET, (egy-ház-kerület) l. EGYHÁZMEGYE.

EGYHÁZKORMÁNY, (egy-ház-kormány) ösz. fn. Hatóság, mely a szélesb vagy szükebb értelemben vett egyházat kormányozza.

EGYHÁZKÖNYV, (egy-ház-könyv) ösz. fn. Könyv, melyből az illető pap az egyházban imádkozik. Igy neveztetnek továbbá mindazon könyvek, melyekben a templom vagy egyházi gyülekezet ügyei följegyeztetnek, milyenek, az anyakönyvek, halottas könyvek stb.

EGYHÁZKÖNYVI, (egy-ház-könyvi) ösz. mn. Egyházkönyvre vonatkozó; Egyházkönyvből való. *Egyházkönyvi kivonat.*

EGYHÁZKÖR, (egy-ház-kör) l. EGYHÁZMÉGYE.

EGYHÁZLÁTOGATÁS, (egy-ház-látogatás) ösz. fn. Hivatalos eljárás, midőn az egyházi főnök az alárendelt egyházakat bejárja, s a lelkész és hivek kösti viszonyokat, valamint az egyház jövedelmeit vizsgálatba veszi, s ennek következtében, mint jónak és szükségesnek véli, intézkedik.

EGYHÁZMÉGYE, (egy-ház-mégye) ösz. fn. Általán kerület, mely az egyházhoz tartozó, s bizonyos főnök felügyelése alatt létező hivek számát foglalja magában. Ilyenek: *püspökség, főesperesség, alesperesség, plebánia.* Különösebben jelenti az egy főpap, péld. érsek, püspök alatt levő hiveket, s azon kerületet, tartományt, melynek hivei fölött a főpap lelki hatalmat gyakorol. (Dioecesis).

EGYHÁZMÉGYEI, (egy-ház-mégyei) ösz. mn. Egyházmegyét illető, egyházmegyéhez tartozó, arra vonatkozó. *Egyházmegyei gyülés, tanács, rendeletek.*

EGYHÁZNAGY, (egy-ház-nagy) ösz. fn. Általános nevezete az egyház főpapjainak, milyenek a patriarkák, érsekek, püspökök, apátok, prépostok. Némely régiek éltek e szóval *bíbornok* (cardinalis) értelemben.

EGYHÁZNAP, EGYHÁZNAPJA, (egy-ház-nap v. —napja) ösz. fn. A romai katholikusoknál jelenti azon napot, vagy napnak emlékünnepét, melyen a templom megáldatott, vagy fölszenteltetett; máskép: *bucsúnap*, vagy egyszerüen: *bucsú.*

EGYHÁZPÁRTFOGÓ, (egy-ház-párt-fogó) ösz. fn. Személy, kinek joga van az egyházi lelkészeket kinevezni. Igy nevezik a testületet is, mely hasonló joggal bir. Hosszasága miatt jobb külön irni: *egyházi pártfogó s egyházi kegyúr.*

EGYHÁZRABLÓ, (egy-ház-rabló) ösz. fn. Ki templomot rabol, egyházi drágaságokat orozz.

EGYHÁZSZEG, EGYHÁZSZEGH, falu Nyitra és Vas megyékben; helyr. *Egyházszeg-én, —re, —ről.*

EGYHÁZSZOLGA, (egy-ház-szolga) ösz. fn. Általán személy, ki egyházi szolgálatokat tesz, tehát maga az illető pap is. Különösen szolga, ki a templomra fölügyel, s abban némi szolgai munkákat végez, milyen az egyházfi, harangozó stb. Külön irva: *egyházi szolga.*

EGYHÁZTANÁCS, (egy-ház-tanács) ösz. fn. Egyházi személyekből, ülnökökből álló tanács, az egyházi főnök, vagy helyettesének elnöklete alatt, mely az egyház elé tartozó ügyeket elintézi, s az illető perekben itéletet hoz. (Consistorium).

EGYHÁZTANÁCSI, (egy-ház-tanácsi) ösz. mn. Egyháztanácsra vonatkozó, egyháztanácsot illető, attól eredett. *Egyháztanácsi ülés, egyháztanácsi itélet.*

EGYHÁZTOLVAJ, (egy-ház-tolvaj) ösz. fn. l. EGYHÁZRABLÓ.

EGYHÁZVIDÉK, (egy-ház-vidék) ösz. fn. Az egyházmegye több kisebb részre, területre osztva, ezen területnek ‚egyházvidék' a neve, s rendszerént valamely esperes vagy alesperes alatt áll, a honnan esperességnek is hivatik.

EGYHÉJAS, (egy-héjas) ösz. fn. Csigák neme, melyek testét egy héj takarja.

EGYHÉJU, (egy-héju) ösz. mn. Minek egy héja van. V. ö. HÉJ.

EGY-HÉT, (egy-hét) ösz. fn. Hét napból álló időkör, melyet vasárnaptól szombatig számlálunk rendesen, ámbár akármely más naptól is számithatni, s őseink hétfőtől számították, mi megtetszik a hét némely napjainak magyar neveiből, ú. m. *hétfő* am. a hét feje az az első napja, *kedd* am. ketted (t. i. nap). *Egyhétre elutazni. Egyhétben egyszer enni meleget.* Külön is írhatjuk: *egy hét*, de a következő származékokban inkább összeírva találjuk.

EGYHETES, (egy-hetes) ösz. mn. Ami egy héttől fogva tart, létezik, él. *Egyhetes eső. Egyhetes betegség. Egyhetes gyermek.* Különbözik tőle *egyhéti*, azaz, egy hétre való, terjedő, egy hét alatt történő. *Egyhéti eleséget vinni magával. Ez egyhéti munkába került. Egyhéti utazás.* Így különböznek ezen időre vonatkozók: *egynapos* és *egynapi*, *egyhónapos* és *egyhónapi*, *egyéves* és *egyévi*. L. —ES és —I képzők.

EGYHÉTI, (egy-héti) ösz. mn. l. EGYHETES.

EGYHÉTRE, (egy-hétre) ösz. ih. 1) Hét napig tartó időre. *Eltávozott egyhétre.* 2) Hét nap mulva. *Egyhétre visszatér. Ki tudja, élünk-e egyhétre. Tegnaphoz, mához, holnaphoz egyhétre.*

EGY HIÁN v. **HÍJÁN**, ösz. ih. Élünk vele, midőn valamely kerekszámból csak egy hiányzik, s ekkor a kerekszám elé teszszük, pl. *Egy hián száz forint*, azaz, kilenczvenkilencz. *Egyik tizenkilencz, másik egy hián húsz.* (Km).

EGYHÍMES, (egy-hímes) ösz. mn. Minek egy hímje vagy hímszála van. Növényrajzi műszó. *Egyhímesek* (Monandria).

EGYHITŰ, (egy-hitü) ösz. mn. Ugyanazon hiten, valláson levő, azon egyház tanait követő. *Egyhitü házasok, polgárok.*

EGYHÚRÚ, **EGYHURU**, (egy-húrú) ösz. mn. és fn. Minek egy húrja van; különösen ilyen hangszer. (Monochordon).

EGYHUZOMBAN, (egy-huzomban v. huzamban) ösz. ih. Egy huzással; félben nem szakasztva. *Egyhuzomban kiüríti egy itcze bort. Egyhuzomban hat mérföldet elmenni*, vagy *útazni.*

EGYIDEIG, **EGYIDEIGLEN**, (egy-ideig v. —ideiglen) ösz. ih. Bizonytalan, vagy bizonyos idő folytáig. *Egyideig nálunk maradhatsz. Egyideig szolgált a szerencse neki.*

EGYIDEJŰ, (egy-idejü) ösz. mn. 1) Egy időben létező, diaszló. *Egyidejü gyümölcsök.* 2) Egykoru, ugyanazon években vagy éveket élő. *Egyidejü oskolatársak.*

EGYIDEJÜSÉG, (egy-idejüség) ösz. fn. Többeknek azon közös tulajdonsága, melynél fogva egy időben léteznek, vagy hasonló életkorusak. *Az egyidejüség leginkább kedves a barátsági viszonyoknak.*

EGYIDŐBELI, (egy-idő-beli) ösz. mn. l. EGYKORU.

EGY-IDŐBEN, (egy-időben) ösz. ih. 1) Ugyanakkor, ugyanazon időszakban. *Árpád és Svatopluk egy időben éltek.* Ez értelemben két szó s külön írva jobb. 2) Egykor, valamikor, régente. *Egyidőben minden magyar nemes nemcsak czim szerént, hanem valósággal vitézlő volt.*

EGYIDŐS, (egy-idős) ösz. mn. Ugyanazon korban levő, egy időben született. *Az én barátom egyidős velem.*

EGYIK, (egy-ik) mn. tt. *egyik-ét.* Élünk vele, midőn többek közöl egyet különösen kimutatunk. *Egyik eb, másik kutya.* (Km). *A sok közöl ez egyiket ismerem. Egyik sem szól. Egyik kéz a másikat mossa.* (Km.). *Egyik pap* (vagy *nap*) *a másiknak tanitványa.* (Km.). *Egyik olyan, mint a másik. Egyik másik csak tesz valamit.* Az egybirtokú személyragok hozzájárultával, *‚közöl'* névutó kihagyása eszközöltethetik. *Ő a választottak egyike*, körülírva: *ő a választottak közöl egyik. Egyikével az utasoknak találkoztam*, körülirással: *egyikkel az utasok közöl találkoztam. A birák egyikét megvesztegették*, körülírással: *a birák közöl az egyiket megvesztegették.* Az egyes számban csak a harmadik személyragot veszi fel, de a többesben mind a hármat: *egyikünk*, azaz, egyik közölünk, *egyiktek*, v. *egyiketek*, (Molnár Albertnél: *egyitek*, mi ma sem szokatlan) *egyikök*, némely szójárásban: *egyikőjök.* Régi magyar iratokban előfordul személyrag nélkül is, pl. *azoknak sem egyikhes* (a mostani divat szerént: *sem egyikéhes*); *felmenvén a hajó egyikbe; mikor volna a városok egyikben; és igy lőtt a napok egyikben; e két fiamnak egyik üljön te jog felőled.* Tatrosi cod. *Asszonyembereknek egyik.* Döbrentei cod. De ezek mai időben az általánosan uralkodó szokás ellen vannak s az ekként irónak vagy beszélőnek hibákul rovatnának; a régiségben is latinosságoknak látszanak.

EGYIKMÁSIK, (egyik-másik) ösz. mn. Majd ez, majd amaz; több közöl egykettő; némelyik. *Egyikmásik csak ad valamit, ha nem mindenik is.*

EGYIPTOM, fn. tt. *Egyiptom-ot.* Felső, vagyis éjszaki Afrikának termékeny tartománya, latinúl Aegyptus, hellenül *Αἴγυπτος*, ezért ma némelyek *Egyiptus*-nak irják, de az általános népnyelv *Egyiptom*-ot mond, valamint a régi magyar könyvekben is így találjuk.

EGYIPTOMBELI, (egyiptom-beli) l. EGYIPTOMI.

EGYIPTOMI, (egyiptom-i) mn. tt. *egyiptomi-t*, tb. —*ak.* Egyiptomba, vagy Egyiptomból való, ott történt, onnan eredő. *Egyiptomi lakos. Egyiptomi tíz csapás.*

EGYIPTUS, l. EGYIPTOM.

EGYIRÁNT, (egy-iránt) ösz. ih. Elemei szerént azt tenné: egy irányban, azon egy czélra vagy czélból, de ezen jelentésben nem divatos, hanem hibásan *egyaránt* helyett használtatik.

EGYIRÁNYU, (egy-irányu) ösz. mn. Egy irányban futó. *Egyirányú vonalak.* (Lineae parallelae), l. EGYENKÖZÜ, és v. ö. IRÁNY.

EGYÍT, EGYIT, (egy-ít) áth. m. *egyít-ett*, htn. —*ni* vagy —*eni.* Egygyé tesz, két vagy többféle

tárgyat úgy összekapcsol, hogy egy alakuljon belőlök.

EGYÍTÉS, EGYITÉS, (egy-ít-és) fn. tt. *egyítés-t*, tb. —*ék*. Egygyé tevés, egygyé alakítás.

EGYIZBEN, (egy-ízben) ösz. ih. Egyszer, egyszerre, nem többször. *Egyízben őt is betették a hűsre. Egyízben két dolgot végezni.*

EGYJELENTÉSŰ, (egy-jelentésű) ösz. mn. Ugyanazon jelentéssel biró; ugyanazon értelmű. *Egyjelentésű példabeszédek. Egyjelentésű talányok. Egyjelentésű szók.*

EGYKASZÁLATÚ, (egy-kaszálatú) ösz. mn. Mondják rétről, melyet évenként egyszer kaszálnak, mely sarjút nem terem. Máskép: *egyfüvű*.

EGYKARÚ, (egy-karú) ösz. mn. Kinek egy karja van. *Egykaru nyomorék, koldús.* Szokottabban *félkarú*.

EGYKEDVŰ, EGYKEDVŰ, (egy-kedvű) ösz. mn. Valamely tárgy iránt sem jó sem rosz kedvet nem mutató; különösen, semmi részvéttel nem viseltető, vagy részvétet nem jelentő, akár azért, mert a dolgot kicsinyli, akár pedig, hogy nem ohajtja stb. *Egykedvűlnek lenni, mutatkozni valami iránt. Hideg, egykedvü ember.* V. ö. KÖZÖNYÖS.

EGYKEDVŰLEG, (egy-kedvűleg) ih. Részvétlenül, sem jó sem rosz kedvet nem mutatva, változatlan kedélylyel, lelki állapottal. *Egykedvüleg nézni mások örömét, vagy szomoruságát. Egykedvüleg venni, fogadni a sors viszontagságait.*

EGYKEDVŰSÉG, (egy-kedvűség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valakire sem jó sem rosz változólag nem hat; midőn minden iránt részvétlen. *Hideg, megfásult, indíthatlan egykedvüség.*

EGYKÉT, (egy-két) ösz. mn. Ez mindig az illető név előtt közvetlenül áll, s azért ragozatlan marad. Jelentése: egy pár, vagy bizonytalan számu kevés. *Egykét jó ember sok jót tehet. Egykét tehén nem nagy csorda.* (Népd).

EGYKETTŐ, ösz. mn. Nem közvetlenül áll mellette a főnév, mely a beszéd szövegében már előre bocsáttatván, e szónál csak alatta értetik, miért ezen szó ragozás alá jön, péld. *Érkeznek már a fecskék, én is láttam egykettőt.* Néha elválasztva mindkét része ragoztatik. *Egyetkettőt, egynekkettőnek;* de a tárgyeseten kivül szokottabb, egyedül az utóbbinak ragozása, *egykettőnek, egykettőért, egykettőből* stb. Főnév gyanánt áll ily mondatokban: *Egyetkettőt lép, megint megáll. Egykettőt ugor a táncban.*

EGYKEVÉSSÉ, EGYKEVESSÉ, (egy-kevéssé) ösz. ih. 1) Nem sokat, nem igen, nem nagyon. *Egykevéssé megijedni, félni. Egykevéssé kétkedni.* 2) Kis időig. *Várakozzatok egykevéssé. Egykevéssé, és már nem láttok engem, és ismét egykevéssé, és meglátok engem.* (Káldi, János 16. 16).

EGYKEZŰ, (egy-kezű) ösz. mn. l. FÉLKEZŰ.

EGYKI, (egy-ki) ösz. nm. tt. *egyki-t*. 1) Egyvalaki, a sok közől egy nevezetlen, bizonytalan. 2) Egyed v. egyén, személyre vitetve. (*Egymi*, dologra vitetve).

EGYKISSÉ, (egy-kissé) ösz. ih. l. EGYKEVÉSSÉ.

EGYKOR, (egy-kor) ösz. ih. Néhai időben, egy időben; valaha, valamikor. Általán, nevezetlen, határozatlan időt jelent, s mind mult mind jövő időre vonatkozhatik. *Egykor ő is szép volt. Egykor más világ volt, mint most. Ha egykor meglátogatnál, örülnék. Majd egykor ő is más hangon beszél. Egykor-máskor* am. olykor, néha-néha.

EGYKORÁCSU, (egy-korácsu) ösz. mn. Régies, am. egykoru.

EGYKORBAN, (egy-korban) ösz. ih. l. EGYKOR.

EGYKORI, (egy-kori) ösz. mn. Egy időben volt, létezett, néhai. *Hol vannak egykori társaink? Elmúltak az egykori jó idők.*

EGYKORON, (egy-koron) ösz. ih. l. EGYKOR.

EGYKORÚ, (egy-korú) ösz. mn. 1) Életét vagy létét azonegy időponttól számító. Kik egy napon születtek, ez értelemben legszorosabban véve egykoruak. 2) Ugyanazon időben élő, habár egyik előbb született is, mint a másik. *Hunyadi János és Czillei Ulrik egykoruak voltak.* Használtatik főnév gyanánt is.

EGYKORÚSÁG, (egy-korúság) ösz. fn. Tulajdonság, melynélfogva ketten vagy többen vagy ugyanannyi életévet számlálnak, vagy egy időben, időszakban élnek, ámbár évszámra különböznek. V. ö. EGYKORÚ.

EGYKÖNNYEN, (egy-könnyen) ösz. ih. Könnyű móddal, nehézség nélkül, egyhamar. *Innen ugyan meg nem szabadulsz egykönnyen. Nem találsz egykönnyen ily hív czimborát.*

EGYKÖZARÁNYU, (egy-köz-arányu) ösz. mn. l. EGYENKÖZŰ, PÁRHUZAMOS.

EGYKÖZŰ, (egy-közű) ösz. mn. l. EGYENKÖZŰ.

EGYLÁBIG, (egy-lábig) ösz. ih. Az utósó emberig, mindvalamennyien, egyet sem véve ki; máskép: *egyszálig. Egylábig* vagy *mindegylábig odavesztek a csatában.* Jobbára veszélyt jelentő mondatokban használtatik.

EGYLÁBU, (egy-lábu) ösz. mn. Egy lábbal biró. Használtatik tulajd. és átv. értelemben. *Egylábu kórvitéz. Egylábu asztalka.* Máskép: *félláb*.

EGYLAKI, (egy-laki) ösz. mn. Igy neveztetnek azon növények, melyeknek párzó részei külön virágokban ugyan, de azonegy törzsön vannak. (Monoecia).

EGYLAPOS, (egy-lapos) ösz. mn. Oly házfödélről mondatik, melynek csak egy lejtő oldala van, a másik pedig függőlegesen áll. *Egylapos tető.*

EGYLEBBENYŰ, (egy-lebbenyű) ösz. mn. Mondatik rovarokról, melyeknek egyszerű lebbenyök, azaz röpüjök, szárnyok van. (Monoptera).

EGYLEJTES, (egy-lejtes) ösz. mn. l. EGYLAPOS.

EGYLEG, EGYLEGÉS, EGYLEGÉSIT, (egy-leg, egy-leg-és, egy-leg-és-it) stb. l. EGYED; EGYEDES; EGYEDESÍT stb. melyek amazoknál szokottabbak.

EGYLET, (egy-el-et) fn. tt. *egylet-ét.* Ujabban felkapott szó *(szöglet* hasonlatára), am. egyesület. *Védegylet, szederegylet, olvasóegylet.*

EGYLETI, (egy-let-i) mn. tt. *egyleti-t*, tb. —*ek*. Egylethez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Egyleti elnök, szabályok, pénztár, törvények* stb.

EGYLEVELÜ, (egy-levelü) ösz. mn. Igy nevezik a füvészek azon növényeket, melyeknek virágbimbóit egyetlen levél, vagy hártyatok borítja. *Egylevelüfü.* (Ochris monophyllos).

EGYMAGA, (egy-maga) ösz. személyragozott visszatérő névmás. A többi személyek: *egymagam, egymagad, egymagunk, egymagatok, egymaguk.* Egyedül magam, —magad, —maga stb.

EGYMÁS, (1), (egy-más) személyre és élő dologra viszonyuló ösz. fn. tt. *egymás-t*, (csak az utóbbi szó ragoztatik), többese nincsen. 1) Viszonyosan felváltva majd ez, majd amaz; ez is, az is. *Egymás szavára hallgatni. Egymás becsületét védelmezni. Egymás hajába kapni. Az ebek egymást czibálják.* 2) Főnév nélkül névmás gyanánt áll a mondatban, és szinte viszonzást jelent. *Szeressétek egymást*, azaz, te őt, és ő téged, vagy ti őket, és ők titeket, vagy te őket stb. *Egymással megbarátkozni. Egymástól elválni. Egymásra haragos szemeket vetni. Egymásra haragudni. Egymáshoz járni. Egymás kezére játszani.* Néha az élettelen dolog személyesittetik. *A szerencsétlenség egymást éri.*

EGYMÁS, (2), (l. föntebb) élettelen tárgyra viszonyuló ösz. fn. tt. *egyetmás-t.* Különféle holmi, pogyász, bútorok, apróságok. *Egyetmást megszabadítani a tüzveszély elől. Egyetmást eldugdosni a zsebekbe.* A többi esetekben is mindkét tagjánál fogva kell ragozni, péld. *egygyelmással, egynekmásnak. Egybenmásban. Egygyelmással odábbállani. Egynekmásnak megvásárlását valakire bízni.* Különbözik: *egyetmás.*

EGYMÁSBA, (egy-másba) ösz. ih. Egyik a másikba; az ebbe, ez pedig abba. *Egymásba fonni az ujjak ütőkeit. Egymásba fonni a karokat. Egymásba ereszteni a gerendákat. Egymásba szövödni. Egymásba szeretni, bolondulni.*

EGYMÁSÉRT, (egy-másért) ösz. ih. Ez v. ezek, azért v. azokért, és viszont. *Egymásért kezeskedni*, azaz egyik a másikért; mindnyája egyért, és egy mindnyájáért. *Élni halni egymásért.*

EGYMÁSUTÁN, (egy-más-után) ösz. ih. Folytonosan, megszakadás nélkül; gyorsan, hamar. *Egymásután hallani. No csak rajta legények, egymásután!* Ragoztatni is szokott mint valamely főnév. *Az egymásutánt nem tudni* vagy *nem tartani meg.*

EGYMENDEN, (egy-menden) ösz. mn. régies. Ma: *mindenki, kiki.* „Egymendennek ő müvelkedete szerént" (unicuique secundum opera ejus). Tatrosi codex. „Adatnak vala ő nekik egymenden napon (quotidie) ket testek és ket juhok." Bécsi cod. Olyan összevetétel mint a mai *egynémely, egynéhány.*

EGYMI, (egy-mi) ösz. fn. vagy nm. Egy valami. Dologra vonatkozik, (*egyki*, személyre). Használják ezen értelemben: *egyed.*

EGYMILEG, (egy-mi-leg) ösz. ih. l. EGYEDILEG.

EGYMINDEN, l. EGYMENDEN.

EGYMISÉG, (egy-mi-ség) ösz. fn. l. EGYEDISÉG.

EGYMISÍT, (egy-misít) ösz. áth. l. EGYEDÍT.

EGYNAPÉLTÜ, (egy-nap-éltü) ösz. fn. l. FÁTYOLKA.

EGYNAPI, (egy-napi) ösz. mn. Egy napra való, egy napig tartó. *Egynapi eledel. Egynapi munka. Egynapi út. Egynapi járó föld.*

EGYNAPOS, (egy-napos) ösz. mn. Ami egy naptól fogva él, vagy létezik. *Egynapos csecsemő. Egynapos uralkodás.*

EGYNEHÁNY, (egy-nehány) ösz. mn. Nem nagy és határozatlan számu. *Egynehány napig maradj nálunk. Egynehány forint kisegítene bajunkból. A fővárosban egynehány ismerősre találtam.*

EGYNÉHÁNY, l. EGYNEHÁNY.

EGYNEHÁNYAN, EGYNÉHÁNYAN, (egynehányan v. —néhányan) ösz. ih. Határozatlan számu kevesen, nem sokan. V. ö. NEHÁNY.

EGYNEHÁNYSZOR, EGYNÉHÁNYSZOR, (egy-nehányszor v. —néhányszor) ösz. ih. Határozatlan számu kevés izben; nem sokszor. *Egynehányszor tanúja valék a tisztújitási botrányoknak. Betegségemben egynehányszor meglátogatott.*

EGYNEJÜ, (egy-nejü) ösz. mn. 1) Kinek egy neje, felesége van. 2) A növénytanban oly növény, melynek termő bimbajában egyetlen nőszálacska van. (Monogynon).

EGYNEJÜSÉG, (egy-nejüség) ösz. fn. 1) Egy nővel, feleséggel élés. 2) Némely növények tulajdonsága, melynél fogva egy nőszálok van. V. ö. EGYNEJÜ.

EGYNÉMELY, (egy-némely) ösz. mn. és nm. Határozatlan valaki vagy valami. *Egynémely ember. Egynémely nyári nap.*

EGYNÉMINEMÜ, (egy-némi-nemü) ösz. mn. Valaki vagy valami, kinek vagy minek neme határozatlan. *Egynéminemü idegennel találkoztam. Egynéminemü tárgy elfoglalta lelkemet.*

EGYNEMÜ, (egy-nemü) ösz. mn. 1) Ugyanazon nemből való, azon nemhez tartozó. *A házi tyúk, és gyöngytyúk egynemü madarak, de nem egy fajuak. A komondor és üleb egynemü állatok. Egynemü a farkas a kutyával.* 2) Egyféle, hasonló tulajdonságokkal biró. *Egynemü dologgal foglalkozni.* V. ö. NEM, fn.

EGYNEVÜ, (egy-nevü) ösz. mn. Hasonló nevet viselő, ugyanazon nevü. Több vármegyék székváro-

saikkal egynevűek, pl. Győr vármegye és Győr városa, Pozsonyvárm. és városa, egynevűek.

EGYNYIRETŰ, (egy-nyiretű) ösz. mn. Ha a birkát évenként egyszer nyírik, az ily gyapjat egynyiretűnek mondják. *Egynyiretű gyapju.*

EGYOLDALÚ, (egy-oldalú) ösz. mn. Minek egy oldala van. *Egyoldalu kástető*, melynek csak egyfelől van lejtője. A növénytanban egyoldalu a kalász vagy boglár, midőn virágai a szárnak csak egyik oldalán nyilnak, az ellenoldal pedig csupaszan áll. Átv. ért. az egyoldalú alatt azt értjük, miben csak egy részről vétetik valami tekintetbe. *Egyoldalú szerződés*, melyben csak egyik fél kötelezi magát valaminek teljesítésére. *Egyoldalú itélet*, mely a tárgyat nem taglalja minden részről. *Egyoldalu vizsgálat, értekezés. Egyoldalu müveltség, ismeret.*

EGYOLDALÚLAG, (egy-oldalúlag) ösz. ih. Csak egy részről, egyfelől, egy tekintetben, nem mindünnen nézve, vizsgálva. *Egyoldalúlag itélni valamely ügyről. Egyoldalúlag venni fel a dolgot.*

EGYOLDALÚSÁG, (egy-oldalúság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valami csak egy oldalról, azaz, nem mindenik részről vizsgáltatott, hányatott meg. *Birálati egyoldalúság.* V. ö. EGYOLDALÚ.

EGYOLYKOR, (egy-olykor) ösz. ih. Egyszeridőben, néha.

EGYÓRAI, (egy-órai) ösz. mn. 1) Egyóráig tartó. *Egyórai út, munka.* 2) Egy órakor történő, egy órára eső. *Egyórai őrkiáltás. Egyórai ebédlés.*

EGYÓRÁNYI, (egy-órányi) ösz. mn. 1) Oly távolságban levő, melyet egy óra alatt meg lehet tenni. *Egyórányi messzeség, távolság. Egyórányira menni, gyalogolni.* 2) Ami egy órai időből áll. *Egyórányi időköz.*

EGYÓTA, (egy-óta) ösz. ih. Meg van rövidítve, *egy idő óta* helyett, s am. bizonyos időtől fogva, kezdve.

EGYÖLNYI, (egy-ölnyi) ösz. mn. Minek magassága, széle vagy hossza egy ölre terjed. *Egyölnyi mélységü vís. Egyölnyi szélességü járda.*

EGYÖNTETŰ, (egy-öntetű) ösz. mn. Azon egy öntetből való, egy öntet eredménye. Átvitelesen: egy rendszerű, azonegy rendszerben vagy szellemben dolgozott, készített.

EGYPÁR, (egy-pár) ösz. fn. Ugyanazon nemből vagy fajból kettő, együtt véve. *Egypár csizma. Egypár fehérruha.* V. ö. PÁR.

EGYPATÁJU, (egy-patáju) ösz. mn. Aminek patája, illetőleg patanemü körme hasítatlan. *Egy patáju állatok.*

EGYRE, (egy-re) ih. 1) Ugyanarra. *Egyre megy, akár így, akár úgy.* 2) Folyvást, szünetlen, ismételve, mely értelemben *mind* szócskát is fölvesz maga elé: *mindegyre. Egyre alkalmatlankodik kérésével. Mindegyre azon töri fejét.*

„Nem hátrálja síkos ut,
Szóba sem áll vad tövissel:
Egyre gázol, egyre fut."
Arany J.

EGYREMÁSRA, (egyre-másra) ösz. ih. 1) Folytonosan, egyiket a másik után; nyakraföre, sietve. *Egyremásra teszik a készületeket. Egyremásra hurczolkodnak.* 2) Különfélére, sokfélére, holmire. *Egyremásra elkelt a sok pénz.* 3) Általában, egyiket a másikkal, jobbat roszabbal stb. értve, számítva. *Hogy as alma egyremásra?*

EGYRENDŰ, (egy-rendű) ösz. mn. 1) Egy rendből, rangból való, vagy ahhoz tartozó. *Egyrendü urak, tisztviselők.* 2) Egyforma, rokon, hasonló. *A hírlapiróknak egyrendü foglalkozásuk van.*

EGYRÉSZÉNT, (egy-részént) l. EGYRÉSZT.

EGYRÉSZRŐL, (egy-részről) ösz. ih. lásd: EGYRÉSZT.

EGYRÉSZT, (egy-részt) ösz. ih. A dolgot egy részről, bizonyos oldalról tekintve. *Egyrészt jobb, hogy el nem jöttél. Egyrészt örülni, másrészt szomorkodni kell a történteken. Egyrészt jobb szeretem, hogy úgy történt.* Máskép: *egy részént, egy részről.* Megfelel nekik: *másrészt, másrészént, másrészről.*

EGYRÉT, (egy-rét) ösz. fn. Valamely táblavagy lemezszerü lapos test egészen véve, összehajtatlanul. *Egyrétben nyomtatni és bekötni valamely munkát. Egyrétben készitett földabrosz. Egyrét vászon, gyolcs. Egyrétben varrt gatyaszár.* Ha az egyrétet két egyarányos lapra behajtják, vagy két külön rétet összevesznek, lesz belőle *kétrét. Kétrétben vett papiros. Kétrétben szabott gatya.* V. ö. RÉT.

EGYRÉTŰ, EGYRÉTÜ, (egy-rétü) ösz. mn. Minek egy réte van, mi egy rétből áll. *Egyrétü földabrosz. Egyrétü gatya.* V. ö. RÉT, EGYRÉT.

EGYROSTBAN, (egy-rostban) ösz. ih. Egyizben, egyszer, nem kettőztetve, nem ismételve. V. ö. ROST.

EGYRŐLEGYIG, (egyről-egyig) ösz. ih. Mindnyájan, elsőtől utósóig. *Egyrőlegyig elfutottak.* Szokottabban és jobban: *egytőlegyig.*

EGYRŐLEGYRE, (egyről-egyre) ösz. ih. 1) Mindenről, valamennyiről sorjában. *Egyrőlegyre megmondani, mit követett el.* 2) Folytonosan, szünetlenül. *Egyrőlegyre bíslakodik.*

EGYRŐLMÁSRÓL, (egyről-másról) ösz. ih. Különféléről, majd erről, majd arról. *Hosszas beszélgetésben egyrőlmásról elbeszélgettünk.*

EGYSÉG, (egy-ség) fn. tt. *egység-et.* 1) Valakinek, vagy minek azon tulajdonsága, melynélfogva egymaga van. *Az Isten egysége.* 2) Állapot, midőn többféle egy egésszé alakulva van, akár anyagilag, akár szellemileg. *Társulati, polgári, vallási egység.* 3) Ugyanazonság. *Az eredetinek és fordításnak értelmi egysége.*

EGYSÉGI, (egy-ség-i) mn. tt. *egységi-t*, tb. —*ek*. Egységre vonatkozó. *Nyelvegységi, hitegységi törekvések.*

EGYSEM, (egy-sem) tagadó nm. tt. *egyetsem*. Több, vagy sok közől senki, vagy semmi. *Soktól kértem, de egyetsem adott. Több fegyvert próbáltam, s egyetsem tetszett. Egyetsem láttam közöllök.*

EGYSOROS, (egy-soros) ösz. mn. Egy sorból álló, egy sorral biró. *Egysoros nyakgyöngy. Egysoros gombi dolmány.*

EGYSZAKOS, (egy-szakos) ösz. mn. Ami egy szakból áll; a maga nemében egyszerü.

EGYSZÁLIG, (egy-szálig) l. EGYLÁBIG.

EGYSZÁLNYI, (egy-szálnyi) ösz. mn. Egyetlen szálból álló. *Egyszálnyi haja sincs.*

EGYSZARVU, (egy-szarvú) ösz. mn. Minek egy szarva van. *Egyszarvu bogár. Egyszarvu czethal.* Így neveztetik azon mesés állat is, melyet ló alakban, s homloka közepén hegyes szaruval képeznek a festők. (Unicornis).

EGYSZÉLTÉBEN v. EGYSZÉLTIBEN, (egy-széltében) ösz. ih. Egy sorban, egy sorjában, egymás mellett. Egyiknek széle a másikét éri. *Négy lovat egy széltiben fogni a kocsiba.* A törzs *szélt* vagy *szélett* szokottabban *széltül* (nem : széltől). Épen azon ragozással mint : *mostanában, általában* sőt *egyáltalában* is. ‚Egyvégtiben' szintén hasonló alkotású, de annyiban különböző értelmü, hogy ez inkább azt jelenti egyik (vagy egyiket stb.) a másik után, midőn egyiknek vége a másikat éri.

EGYSZÉM, (egy-szém) ösz. fn. Az úgynevezett franczia kártyajátékban azon lap, melynek csak egy szeme van. Népnyelven : *diszmó.*

EGYSZÉMÉLYÉS, (egy-személyés) ösz. mn. Egyszemélyből álló, egy személynek való. *Egyszemélyes követség. Egyszemélyes kocsiülés.*

EGYSZÉMÉLYÜ, (egy-személyü) l. EGYSZÉMÉLYÉS.

EGYSZÉMÜ, (egy-szémü) ösz. mn. lásd : FÉLSZÉMÜ.

EGYSZÉR, (egy-szér) ösz. ih. 1) Egy izben, nem többször. *Egyszer házasult, azt is bánja. Egyszer él az ember.* (Km.) *Egyszer egy, egy. Egyszer sem.* 2) Valaha, egykor, néhai időben. *Volt egyszer egy király, kinek három leánya volt.* (Népmonda). *Ő is volt egyszer legény.* 3) Jövendőre. *Egyszer csak eljösz hozzám. Bár csak egyszer rám is mosolyogna a szerencse. Majd majd egyszer az is megless.*

EGYSZÉREGY, (egyszér-egy) ösz. fn. Elemi számtábla, mely a sokszorozást egytől százig bizonyos rendben előadja. *Még az egyszeregyet sem tudja.*

EGYSZÉRÉS, (egy-szér-és) mn. Egyből, egyféléből álló; nem többször, csak egy izben levő, történő. *Egyszeres gabona. Egyszeres adózás.*

EGYSZÉRÉSÍT, EGYSZÉRÉSIT, (egy-szér-és-ít) áth. m. *egyszerésít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valamit egyszeressé tesz. V. ö. EGYSZÉRÉS. *Egyszeresíteni az aprólékos fizetéseket. Egyszeresíteni a bonyolodott ügyet.*

EGYSZÉRÉSÍTÉS, (egy-szér-és-ít-és) fn. tt. *egyszerésítés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, mely által valamit egyszeressé teszünk.

EGYSZÉRI, (egy-szér-i) mn. tt. *egyszéri-t*, tb. —*ek*. Egykori, néhai, egyszer élt. *Egyszeri ember. Ő is úgy tesz, mint az egyszeri ember.* Mesék- és elbeszélésekben *némely, egynémely* helyett használtatik.

EGYSZÉRIBEN, (egy-szer-i-ben) ösz. ih. Mindjárt, tüstént, legott, késedelem nélkül. *Egyszeriben ott lesznek.*

EGYSZÉRÍT, EGYSZÉRIT, (egy-szér-ít) l. EGYSZÉRÜSÍT.

EGYSZÉRKÉTSZÉR, (egyszér-kétszér) ösz. ih. Jelent határozatlan kis számot; néha, kevésszer. *Egyszerkétszer meglátogatott bennünket.*

EGYSZÉRMÁSSZOR, (egyszér-másszor) ösz. ih. Néhanéha, olykorolykor, nem gyakran.

EGYSZÉRRE, (egy-szér-re) ih. 1) Egy ízben összvesen; egy időben. *Egyszerre lefizetni az adóságot. Egyszerre három dolgot végezni. Egyszerre mentek el a látogatók.* 2) Hirtelen, hamar, tüstént. *Észre sem vettük, csak egyszerre előttünk álla. Egyszerre eltünt szemeink elől.*

EGYSZÉRSMIND, (egyszér-s-mind) ösz. ih. Élünk vele, midőn többfélét állítunk vagy tagadunk, melyek mind együvé valók, s azokat egymással kapcsolatba akarjuk hozni. *Munkára küldé cselédeit, egyszersmind meghagyá nekik, hogy minél előbb végezzék azt. Ő nem csak eszes, de egyszersmind erényes ifju.*

EGYSZÉRTE, (egy-szér-te) ih. Egy izben. A *te* képző nagyobb nyomatékot ad az *egyszer* szónak, mint : *régen, régente, hajdan, hajdanta, tizszerte, ezerszerte.*

EGYSZÉRÜ, EGYSZÉRÜ, (egy-szér-ü; vétethetik öszvetételnek is : egy-szerü) mn. tt. *egyszerü-t*, tb. —*k* v. —*ek*. 1) Ami nincs sok és különféle részekből öszveállítva. *Egyszerü számok*, pl. 1, 2, 3, 4. *Egyszerü mondat, körmondat*, mely egy főmondatból áll. *Egyszerü gép. Egyszerü szerkezet. Egyszerü mozgás. Egyszerü erő.* 2) Átv. ért. nem mesterkélt, természeti állapotban levő, egyenes, őszinte indulatú, kedélyü. *Egyszerü életmód. Egyszerü eledelek, bútorok. Egyszerü fia a természetnek. Egyszerü erkölcsök, szokások.*

EGYSZÉRÜEN, (egy-szér-ü-en) l. EGYSZÉRÜLEG.

EGYSZÉRÜLEG, (egy-szér-ü-leg) ih. Mesterkéletlenül, természetes módon, egyenesen, őszintén. *Egyszerüleg ruházkodni. Egyszerüleg nyilatkozni, szólani valamiről. Egyszerüleg élni.*

EGYSZÉRÜSÉG, EGYSZÉRÜSÉG, (egy-szér-ü-ség) fn. tt. *egyszerüség-et*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valami nem mesterkélt, nem bonyolodott. *Beszéd, erkölcsök, életmód egyszerüsége.* 2) Egyszerü állapot. *Egyszerüségben élni. Természeti egyszerüség.* V. ö. EGYSZÉRÜ.

EGYSZÉRŰSÍT, EGYSZÉRÜSIT, (egy-szér-ű-s-ít) áth. m. *egyszérűsít-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni*. Valamit egyszerűvé tesz, rövidebben: *egyszerít*. V. ö. EGYSZÉRŰ.

EGYSZÉRŰSÍTÉS, EGYSZÉRÜSITÉS, (egy-szér-ű-s-ít-és) fn. tt. *egyszérűsítés-t*, tb. *—ék*. Egyszerűvé tevés. Rövidebben: *egyszerítés*.

EGYSZINŰ, EGYSZINÜ, (egy-szinű) ösz. mn. 1) Midőn egy testről van szó, am. egy szinnel festett, egy szint viselő. *Egyszinű ruha, lobogó. Egyszinű szoba.* 2) Ha többekről szólunk, am. ugyanazon, v. hasonló szinü. *Egyszinű bútorok. Egy ezredbeli katonák egyszinű hajtókát viselnek.*

EGYSZINŰSÉG, (egy-szinűség) ösz. fn. Egy szinű állapot, vagy minőség.

EGYSZÍVVEL, (egy-szívvel) ösz. ih. Tökéletesen, egyetértőleg. *Egy szívvel szájjal. Egy szívvel lélekkel.*

EGYSZÓ, (egy-szó) ösz. fn. Jelesebb értelemben, hatályos, nyomatos, kereken, röviden kimondott szó, parancs, akarat. *Egyszó, mint szás.* (Km.) *Egyszóval ezt nem engedem. Egyszó, s véged van azonnal. Egyszót sem szólt.*

EGYSZÓTAGÚ, (egy-szó-tagú) ösz. mn. Ami egy szótagból áll. *Egy szótagú ige, beszédrész.* Egyébiránt helyesebb: *egytagú*, péld. *egytagú szó*, nem, *egyszótagú szó.*

EGYSZŐRŰ, EGYSZŐRÜ, (egy-szőrű) ösz. mn. Tulajdonkép: hasonló szőrrel biró. *Egyszőrű csikók.* Átv. ért. hasonló természetű, hajlamú, indulatú; kutyapajtás, egy húron pendülő. *Egyszőrű czimborák. Magával egyszőrű korhelyeket kedvel.*

EGYSZÜLÖTT, (egy-szülött) ösz. mn. Egyetlen magzat, gyermek, kinek testvére nincs, nem is volt. *Az egyszülött gyermeket igen féltik a szülők. Istennek egyszülött fia Jézus Krisztus.* (Unigenitus).

EGYTAGÚ, (egy-tagú) ösz. mn. 1) Mi egy tagból áll, minek egyetlen tagja van. *Egytagu birtok.* 2) Nyelvtanilag: egy szótagból álló. V. ö. EGYSZÓTAGÚ, és TAG.

EGYTÁVOLÚ, (egy-távolú) ösz. mn. Ugyanazon messzeségre levő. *A bujdosó csillagok a naptól nem egytávolúak.*

EGYTESTVÉR, (egy-testvér) ösz. fn. Ugyanazon apától nemzett, és anyától született. *Mi egytestvérek vagyunk. Hunyady László és Mátyás egytestvérek voltak*, vagy *két egytestvér volt.*

EGYTŐLEGYIG, l. EGYÜLEGYIG.

EGYTÖRZSÖKŰ, EGYTÖRZSŰ, (egy-törzsökű v. —törzsű) ösz. mn. 1) Minek egy törzsöke van. 2) Ugyanazon törzsökből nőtt, eredt. *Egytörzsökű tölgyfaszálak. Egytörzsökű családok.* V. ö. TÖRZSÖK.

EGYUGYANAZON, (egy-ugyan-azon) ösz. nm. l. EGYAZON v. UGYANAZON.

EGYUJJNYI, (egy-ujjnyi) ösz. mn. Minek térmértéke akkora, mint egy ujjnak, vagy inkább hüvelyknek szélessége. *Egyujjnyi széles, hosszú, magas.* V. ö. HÜVELYK. Használtatik *egy* nélkül is.

EGYUJJNYIRA, (egy-ujjnyira) ösz. ih. Akkorára, mennyit egy ujj vagy hüvelyk szélessége tesz. *Egyujjnyira megásott a föld.* Használtatik *egy* nélkül is.

EGYÚR, (egy-úr) ösz. fn. l. EGYEDÚR.

EGYURALMI, (egy-uralmi) l. EGYEDÚRI.

EGYURALOM, (egy-uralom) lásd: EGYEDURSÁG.

EGYÚRI, (egy-úri) l. EGYEDÚRI.

EGYÚRSÁG, (egy-úrság) l. EGYEDÚRSÁG.

EGYÚRSÁGI, (egy-úrsági) l. EGYEDÚRI.

EGYUTTAL, (egy-uttal) ösz. ih. A többivel egyszerre, összevéve; ugyanazon útközben. *Egyuttal három dolgot végezni. Piacra menvén, egyuttal templomba is elment.*

EGYŰ, (egy-ű) tájdivatos ih. Együve, öszve. *Egyű adja. Egyű beszél. Egyű szokik. Egyű tart.* L. EGYÜVE.

EGYÜGYŰ, EGYÜGYÜ, (egy-ügyű vagy együgyü) ösz. mn. Igen kevés ésszel és belátással biró; egyoldalú; gyáva. *Ezt a legegyügyübb ész is általlátja. Együgyű emberke.* Bibliai ért. igaz, egyenes szivü, nem mesterkélt, nem tettetett, hanem őszinte. *Nincs hozzá hasonló a földön, együgyű ember, és igaz.* (Káldi, Job 1. 8.). *Legyetek azért okosak, mint a kígyók, és együgyűek mint a galambok.* (Káldi, Máté 10. 16.).

EGYÜGYÜEN, (egy-ügyűen) ösz. ih. Együgyű módon; butácskán; gyáván. Bibliai ért. egyenes szívvel, őszintén, tettetett mesterkélés nélkül.

EGYÜGYŰLEG, l. EGYÜGYÜEN.

EGYÜGYŰSÉG, (egy-ügyűség) ösz. fn. Észnek, belátásnak csekélysége, gyöngesége; gyávaság. *Együgyűségében elárulta minden titkait. Együgyűsége miatt gyakorta megcsalják.* Bibliai ért. egyenes szivüség, őszinteség, az erkölcsöknek tiszta természeti egyszerüsége. *Mert a mi dicsőségünk ez, hogy a szívnek együgyűségében forgolódtunk e világon.* (Káldi. Kor. II. 1. 12.). *Szolgák, engedjetek a testi uratoknak félelemmel és rettegéssel : szivetek együgyűségében.* (Káldi. Eph. 6. 5.).

EGYÜL, (egy-ül) l. EGYÜL EGYIG.

EGYÜL, EGYÜL, (egy-ül) önh. m. *együl-t.* Egygyé lesz, egy testté, egésszé, tömeggé alakúl. Szokottabban: *egyesül.*

EGYÜLD, (egy-ül-d) ih. Ugyanazon módon, azonegy alkalommal, ugyanakkor. Régies. Máskép: *igyold.* Abaujban: *igyók. Mert együld a konkolylyal a búzát is kiszakgatnátok.* (Pesti Gábor,) azaz, mert ugyanakkor megeshetnék, hogy stb. *Ne járjatok oda gyermekek, mert együld* (igyók) *a verembe estek.*

EGYÜLEGYIG, (együl-egyig) ösz. ih. Elsőtől utósóig, valamennyi egyenként véve. *Együlegyig szemlére venni a kiállított katonákat.* Máskép: *egytőlegyig.*

EGYÜLÉSŰ, (egy-ülésű) ösz. mn. Minek egy ülése, ülőszéke van. *Együlésű kis kocsi.* V. ö. ÜLÉS.

EGYÜLET, (egy-ül-et) fn. l. EGYLET, EGYESÜLET.

EGYÜNNEN, (egy-ünnen am. égy-innen, vagy —onnan) ösz. ih. Egy oldalról, egy tájról, irányról, egyfelől. *Együnnen tódúlt be a sok nép. Együnnen, másunan*, azaz, innen onnan, több felől. A Nádor-codexben *egyegyünnen.*

EGYÜNNET, EGYÜNNÉT, (egy-ünnet vagy —ünnend, v. —ünnét); l. EGYÜNNEN.

EGYÜTT, (egy-ütt) ih. 1) Egymás társaságában, egymás mellett, egy helyen, öszvekapcsolva. *Együtt lakni, enni; együtt hálni. Együtt utazni, elszökni.* 2) **Részvevőleg**, egyszerre. *Együtt sírni, panaszkodni, nyögni, epedni. Együtt örülni, vigadni, mulatni. Val vel* ragu neveket is vonz a mondatban. *Fiával együtt*, azaz, fiastul. *Apjával együtt imádkozik. Velem együtt tizen voltak. Együtt tartani. Együtt élni és halni. Együtt tettek a tűzhöz, együtt emészszék.* (Km.) 3) **Egy** helyütt. *Együtt másutt. Együtt is másutt is.*

EGYÜTTELÉADÓ, (együtt-elé-adó) ösz. fn. A törvényszéki eljárásban, midőn ugyanazon perben (fontosabb esetekben) még egy más eléadó rendeltetik; máskép: *eléadótárs.*

EGYÜTTÉLÉS, (együtt-élés) ösz. fn. Egy társaságban, szoros viszonyban élés. *A házasok, szerzetesek, intézeti növendékek együttélése.*

EGYÜTTELŐADÓ, l. EGYÜTTELÉADÓ.

EGYÜTTÉREZ, (együtt-érez) ösz. áth. és önh. Másnak érzelmében részt vesz, osztozik, pl. a siróval *sír.* az örülővel örül.

EGYÜTTÉRZÉS, (együtt-érzés) ösz. fn. Az érző tehetségnek azon viszonyos működése, midőn rokon érzelmeket táplál másokkal. *A hű barátok, házastársak együttérzése.*

EGYÜTTES, (egy-ütt-es) mn. tt. *együttes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Együtt, egy tagban, egy kapcsolatban levő, öszvetartozó. *Együttes birtok. Együttes hitelezők, adósok.* 2) Összetes, összerű (concret). *Együttes értelem. Együttes név.*

EGYÜTTESKÜVŐ, (együtt-esküvő) ösz. fn. A régi magyar törvénykezésben, ki a peres fél hitelességét esküvel bizonyította (Conjurator).

EGYÜTTHÁLÁS, (együtt-hálás) ösz. fn. Egy ágyban hálás. Szoros ért. férfinak és nőnek közösülése.

EGYÜTTHANGZAT, (együtt-hangzat) ösz. fn. A zenében egymással megegyező több hang (Consonanz). Ellentéte: *széthangzat* (Dissonanz). *Hangzat* magában am. az idegen *Accord. Összhang* am. *Harmonie. Zürhang* am. *Disharmonie.*

EGYÜTTLAKÁS, (együtt-lakás) ösz. fn. Egy házban, teremben, szobában, szorosabb viszonyban, társaságban lakás. V. ö. LAKÁS. *A házasok együttlakásra kötelesek.*

EGYÜTTLÉT, (együtt-lét) ösz. fn. Midőn két vagy több lény ugyanazon időben, vagy bizonyos tér határai között egyszerre létezik, együtt tartózkodik. *A testnek és léleknek szoros együttléte. Az emberek jogai és jogkötelességei a társasági együttlétben alapszanak.*

EGYÜTTLÉTEZÉS, (együtt-létezés) ösz. fn. l. EGYÜTTLÉT.

EGYÜTTMÁSUTT, (együtt-másutt) ih. lásd: EGYÜTT 3).

EGYÜTTMÚLT, (együtt-múlt) l. MÚLT.

EGYÜTTSZÜLT, (együtt-szült) ösz. mn. 1) Egy időben, egyszerre született. *Együttszült ikrek.* 2) Aki mással, vagy másokkal egyszerre, egy helyen szült, azaz gyerekezett. *Együttszült szegény gyerekágyasok.*

EGYÜTTÚR, (együtt-úr) l. EGYÜTTURALKODÓ.

EGYÜTTURALKODÁS, (együtt-uralkodás) ösz. fn. Kormányzási mód, midőn valamely országban ketten vagy többen is egyszerre, hasonló főhatalommal uralkodnak.

EGYÜTTURALKODÓ, (együtt-uralkodó) ösz. fn. Uralkodó társ, ki mással vagy másokkal egyszerre ugyanazon országon osztott hatalommal fejdelemkedik, parancsnokol.

EGYÜTTURALOM, (együtt-uralom) l. EGYÜTTURALKODÁS.

EGYÜTTVÉTEL, (együtt-vétel) ösz. fn. Vásárlás neme, midőn többen egy társaságban vesznek valamit.

EGYÜTTVEVŐ, (együtt-vevő) ösz. fn. Vásárló társ, ki másokkal egy társaságban vesz holmi árukat, portékákat.

EGYÜVE, EGYÜVÉ, (egy-üve, egy-üvé am. egy-hová) ih. Egy csomóba, rakásba, halomba; öszve. *Együvé fűzni a dohányleveleket. Együvé tölteget a szemetet. Együvé keverni a vizet és bort. Együvé röhögnek, mint a disznók.* (Km.)

EGYVALAKI, (egy-valaki) ösz. nm. Egy bizonytalan, határozatlan személy, akárki egy a sok, vagy valamennyi közől. *Ej, ha egyvalaki a csinyen kapott volna!* Élünk vele akkor is, midőn bizonyos személyt értünk, de megnevezni nem akarjuk. *Egyvalaki igen gyanakodik reád.*

EGYVALAMI, (egy-valami) ösz. nm. Bizonytalan, határozatlan tárgyat jelent. *Egyvalamit elfelejtettem, de magam sem tudom mit.* Élünk vele bizonyos, határozott tárgy helyett is, midőn azt nem akarjuk kijelenteni. *Egyvalami nagy szeget ütött fejébe.*

EGYVÉGBEN, (egy-végben) l. EGYVÉGTÉBEN 2).

EGYVÉGTÉBEN v. **EGYVÉGTIBEN**, (egy-végtében, hangmódosulattal am. egy-vágtában) ih. 1) Egymás után, egyik a másik nyomában. 2) Egy folytában, szakadatlanul. A határozói törzs *végt* vagy *végett* ragozása azon ritka esetek közé tartozik, midőn a határozó névragot veszen föl, mint *hamarjában, mostanában, általában.* Ezen *végt* határozói törzsből származott *végtére* szó is. L. ezt, és v. ö. EGYSZÉLTÉBEN.

EGYVELÉDIK, (egy-vel-éd-ik) k. m. *egyvelédtem, —tél, —ett.* Keveredik, vegyül, egyesül, több másokkal egy testté, tömeggé lesz. *A vis a borral egyveledik. Emberek közé egyveledni.*

EGYVELÉG, (egy-vel-ég) 1) ih. am. vegyest, keverve. *Egyveleg összeenni mindenfélét.* 2) fn. tt. *egyvelég-et.* Keverék, vegyíték, különféle részekből nagyjában összeállított valami. *Mulattató egyveleg. Tudományos egyveleg.*

EGYVELÉGÉS, (egy-vel-ég-és) mn. tt. *egyvelégés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Kevert, vegyes, különnemü részekből alkotott.

EGYVELES, (egy-vel-es) mn. tt. *egyveles-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Vegyes, kevert, különnemü, s öszve nem függő részekből álló.

EGYVELESLEG, (egy-vel-es-leg) ih. Keverve, vegyest, vegyítve.

EGYVELEST, (egy-vel-es-t) l. EGYVELESLEG.

EGYVELÉSZIK, l. EGYVELÉDIK. V. ö. EGYELÉSZIK.

EGYVELEZ, (egy-vel-ez) áth. l. EGYVELÍT.

EGYVELÍT, EGYVELIT, (egy-vel-ít) áth. m. *egyvelít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Kever, vegyít, különnemü részeket egy egésszé állít öszve. *Bort vízzel egyvelíteni. Különféle földnemeket egyvelíteni.*

EGYVELÍTÉS, EGYVELITÉS, (egy-vel-ít-és) fn. tt. *egyvelítés-t*, tb. *—ek.* Cselekvés, midőn valamit egyvelítünk. V. ö. EGYVELÍT.

EH, (1), isz. mely boszankodást, haragot fejez ki. *Eh! ne bántsatok. Eh! ne bosszonts.*

EH, (2), kiavult fn. (a lihegéstől), melyet a régiek alhangulag ragoztak, mint: *embernek eha, ehafájdá;* Értelmére nézve am. *máj;* másképen: *joh;* l. ezt.

EH, (3), régies, például a Tatrosi codexben: *ehhel* (ma: éhel = éhvel) *elvessek.* Innen: *ehes, ehesik, ehség,* ugyanott. Néha használták ‚ehes' melléknév helyett is. „Egy farkas igen eh levén." Heltai Gáspár. l. ÉH.

—EH, képző *ter-eh* főnévben, hol a *h* épen úgy mint több más *h* képzős szókban, a megelőző mássalhangzóval helyet cserélt: *teher; így* lett *vehem, pehely* szókból vemh(es), pelyh(es) stb.

EHA, (eh-a) tárgyeset: *ehát.* A régieknél am. máj. L. EH. (2). Néhutt a köznép ma is mondja rokon értelemben: *gyéha* v. *gyuha,* régiesen *jonha.*

EHAFÁJÓ, (eha-fájó) ösz. mn. Eha- azaz májbetegségben szenvedő, májafájó.

EHE, (eh-e) isz. melylyel élünk 1) midőn valakit valamely csinyen rajta kapunk. *Ehe! kezemben vagy.* 2) Gúnyból, csufolódásból. *Ehe! szép madár.* 3) Köznépies nyelven igenlést jelent, pl. *Ettél már?* (Felelet:) *Ehe!* másképen: *ühü.* Rokon vele *igen.*

EHED, erdélyi falu Maros-székben; helyr. *Ehedre, —re, —ről.* (Lenk szókönyvében az utóbbi *e* is rövid).

EHEJT, (e-helyt v. ehe-itt) ih. Ezen helyen, itten, ezennel. Székely tájszó. Távolra mutatólag: *ahajt* am. *a helyt,* azon helyt, ama helyen vagy *aha-ott.*

EHEN, (1), ih. l. ÉHEN.

EHEN, (2), (e-hon v. e-hol) l. EHEN NI.

EHEN NI, (e-hen ni v. e-hon ni v. e-hol) ösz. isz. mely által meglepetésünket jelentjük, s valamire rámutatunk. *Ehen ni! megint itt van.* Másképen: *ehol ni, ihol ni.*

EHES, tájdivatos; l. ÉHES.

EHET; EHETIK, l. ÉHET; ÉHETIK.

EHEZIK, régies; l. ÉHEZIK.

EHNYEJT, régies; l. ENYHÍT.

EHOL v. EHON, l. EHEN NI.

EHŐL, régies; l. EHŰL és ÉHEZIK.

EHSÉG, régies; l. ÉHSÉG.

EHŰL, (eh-ül) önh. m. *ehül-t. Megehül.* „Tudom, hogy mindnyájan már megehültetek." Lakadalmi vers.

EI, *ei-m, ei-d, ei-nk, ei-tek, ei-k,* a személyeknek több birtokát jelentő rag, mint *kert-ei-m, kertei-d, kert-ei* stb. L. Személynévmás.

EJ, (1), isz, mely visszatetszést, rosszalást, feddést fejez ki. *Ej ej! mi dolog ez ismét? Ej, ti csintalanok!* Néha nagyító, dicsérő, magasztaló értelmü. *Ej, de derék ember az a te bátyád.* Néha ohajtást, vágyat jelent. *Ej, bch jó volna! Ej, ha gazdag volnék!*

EJ, (2), az újabb időben keletkezett *delej* összevetett szónak utóbbi alkatrésze, *éj*-ből rövidülve, (dél-éj).

—EJ, főnévképző, mély hangon *—aj;* l. ezt.

EJHA, (ej-ha) ösz. isz. 1) Meglepetési, csudálkozási, bámulási. *Ejha! es ám a város! Ejha! bch derék templom.* 2) Gúnynyal vegyes meglepésre mutat. *Ejha! te ugyan megadtad neki.* 3) Széles kedvüek felkiáltása. *Ejha, ühü, a miskolczi leányok!* Népdal.

EJHAJH, EJHUJ, (ej-hajh, ej-huj) ösz. isz. Széles kedvü kifakadás. *Ejhajh! es a világ. Ejhajh! nincsen eddig semmi baj.*

EJNYE, (ej-nye) isz. 1) Sajnálkozó. *Ejnye, bch kár! Ejnye, bch sajnálom! Ejnye, ejnye! hogy én azt nem tudtam.* 2) Nagyító, csudálkozó, meglepő. *Ejnye, mily derék!* 3) Feddő, rosszaló. *Ejnye, te csunya gyerek. Ejnye, már mi ez megint?*

EJT, (ej-t) áth. m. *ejt-ett,* htn. *—ni* v. *—eni.* par. *—s.* 1) Akarva vagy akaratlanul esni enged, vagyis okozza, hogy le-, el-, ki-, beessék. *A vízmerítő leány kútba ejtette a korsót. Sárba, vízbe, földre ejteni valamit. Kézből kiejteni, leejteni a könyvet. Hón alól elejteni az irományokat.* Különösen ömlő könyűkről szólva am. hullat. *Könyüket ejteni.* 3) Némineműt rosz, kedvezőtlen állapotba hoz, kerít. *Kétségbe-, vesedelembe, törbe, kelepczébe ejteni. Hajadon nőt teherbe ejteni. Aggodalomba, bajba, búba, szomorúságba, bünbe ejteni valakit. Nehéz az agg rókát törbe ejteni.* Km. 4) Valamit csinál, tesz, elkövet. *Sebet ejteni. Könnyü sebet ejteni, de nehéz meggyógyítani.* Km. *Valaminek*

szerét, módját ejteni. 5) Száján kibocsát, mond valamit. *Káromkodó, trágár, mocskos szavakat ejteni. A szót, beszédet tisztán, értelmesen, hibásan, palóczosan ejteni.*

Összetételekben : *beleejt, elejt, kiejt, megejt, rejejt.*

Gyöke *ej* azonos *es*-ik (cadit) igének *es* gyökével, t. i. az *s* átváltozván *j*-re, mint ezekben : *vás*-ik, *vaj, fes*-lik, *fej*-t, *ros*-t, *roj*-t. Mik szerint *ejt* am. *es-t*, vagy *es-et*, a *t* oly cselekvési képző levén benne, mint a *rej*-t, *sej*-t, *fej*-t, *kel*-t, *töl*-t s több más igékben.

—EJT, igeképző éles *é*-vel, mely a régieknél mind magas, mind mély szókban igen gyakran előfordúl a mai *it* helyett, pl. a Tatrosi codexben : *tanejt* (tanít), *kábor-ejt* (háborít), *hagy-ejt* (hagyít, hajít), *szabad-ejt* (szabadít), *szor-ejt* (szorít), *tiszt-ejt* (tisztít), *fényes-ejt* (fényesít), *üdvöz-ejt* (üdvözít); ma is fennáll *fel-ejt* szóban (nyilt *e*-vel). L. —ÍT képző.

EJTÉGET, (ej-t-é-get) áth. m. *ejtéget-tem, —tél, —ett.* 1) Gyakran hullat, elhullat, sokszor el-, le-, kiejt. 2) Nyelvtanilag, a neveket esetek szerént változtatja (declinál), mi a magyar nyelvben főképen *ragozás* által történik.

EJTÉGETÉS, (ej-t-é-get-és) fn. tt. *ejtégetés-t*, tb. *—ék.* 1) Valaminek gyakori elhullatása. 2) Nyelvtanilag, a névnek esetek általi változtatása, (declinatio); a magyar nyelvben a fő működés szerént nevezetvén el, másképen : *névragozás.*

EJTÉGETÉSI, (ej-t-é-get-és-i) mn. tt. *ejtégetési-t*, tb. *—ek.* Ejtegetésre vonatkozó. *Ejtegetési rendszer. Ejtegetési szabályok.*

EJTEL, (ejt-el) fn. tt. *ejtel-t*, tb. *—ék.* A székelyeknél hígmérték neme, mely majd egy kupát, majd egy pintet, majd egy itczét jelent. E határozatlan értelménél fogva valószinű, hogy eredetileg *ital. Egy ejtel bor*, egy ital bor, mennyit valaki egyszerre megiszik, t. i. ki nagyobb, ki kisebb mértékben.

EJTEMÉNY, (ej-t-e-mény) fn. tt. *ejtemény-t*, tb. *—ék.* Mondat, különösen erkölcsi tanulságot, példázatot tartalmazó mondat, közmondat.

EJTÉS, (ej-t-és) fn. tt. *ejtés-t*, tb. *—ék.* 1) Cselekvés, melynél fogva valamit be-, le-, el-, meg-, kiejtünk. *Törbe ejtés. Kétségbe ejtés. Le-, el-, meg-, kiejtés.* 2) Nyelvtanilag a szónak vagy betűnek hangoztatása, kimondása. *Hangejtés, szójtés, beszédejtés.* 3) Szinte nyelvtanilag, a név ejtegetésében vagy ragozásában egyes eset, pl. *tárgyejtés, alanyejtés,* ‚tárgyeset, alanyeset' helyett. V. ö. EJT.

EJTETT, (ej-t-ett) mn. tt. *ejtett-et.* 1) Amit el-, le-, kiejtettünk. *Elejtett, leejtett, kiejtett. Kútba ejtett korsó.* 2) Valamely rosz állapotba helyzett. *Teherbe ejtett személy, kétségbe ejtett ember, törbe ejtett róka.* 3. Mondott. *Tisztán ejtett szó. Hibásan ejtett idegen szók.*

EJTHET, (ej-t-het) tehető ige, m. *ejthet-tem, —tél, —ett,* par. *ejthess.* Általán am. teheti, eszközölheti, okozhatja, hogy valami le-, el-, kiessék, ez igének minden értelmében. *Kétségbe ejthet. Törbe, kelepczébe ejthet.* V. ö. EJT.

EJTHETETLEN, (ej-t-het-etlen) mn. tt. *ejthetetlen-t*, tb. *—ek.* Amit ejteni, elejteni, leejteni, kiejteni, megejteni nem lehet; szilárdan, mozdulatlanul álló. *Ejthetetlen erkölcsű. Kiejthetetlen nehéz szók.*

EJTŐ, (ej-t-ő) mn. tt. *ejtő-t.* A mi ejt. *Kétségbe ejtő.*

EJTŐDIK, (ej-t-őd-ik) belsz. m. *ejtőd-tem, —tél, —ött.* L. EJTŐDZIK.

EJTŐDZIK, (ej-t-ődz-ik v. ej-t-őd-öz-ik) k. m. *ejtődz-tem* v. *—öttem, —tél* v. *—öttél, —ött;* htn. *—ni* v. *—eni.* Esik, alábbszáll, apad, fogy, soványodik. *Komám uram, egy kissé ejtődzött, mióta nem láttam.* Tiszamelléki szó.

EK, elvont gyök 1) *eke* névszóban, 2) hangutánzó *ekeg* igében.

—EK, (1), névrag, pl. *tel-ek, rejt-ek, vét-ek, törek* szókban, L. AK, (1).

—EK, (2), igerag 1) az egyes első személynél a kapcsoló módban : *verj-ek, menj-ek;* 2) a többes harmadik személynél a múlt időben : *vert-ek.* Lásd : —AK, (2).

—EK, (3), többes szám ragja; l. —AK, (3).

—EK, (4), éles *é*-vel, régiesen *ik* helyett, pl. *haragosz-ek* (haragoszik) *esz-ek* (eszik), *isz-ek* (iszik), *imádkoz-ek* (imádkozik), *aloszek* (aloszik) stb. a Tátrosi codexben.

—EK (5), v. ÉK, l. É betű alatt.

EKCZE, (ek-cze) fn. Kicsi, apró ékecske. Magában nem használják, hanem *moncza* (v. boncza am. bonczolék) szóval együtt. L. EKCZEMONCZA.

EKCZEMONCZA, (ekcze-moncza) ösz. fn. Dunántúli tájnyelven am. öszevisszahányt holmi, czeleczula, genyegúnya.

EKE, (ek-e am. ék-e v. ék-ű azaz ék minőségű, ék alakú) fn. tt. *ekét*, tb. *ekék.* Mezőgazdasági eszköz, melylyel a földet szántják. A közönséges magyar ekének fő alkotó részei : eketalp, ekevas, ekerúd, ekefej, ekeszarv, kormány(deszka), csoroszlya, gerendely, ekeló, szántóvas. Mellékes segédrészei : cságató, ösztöke, kabala. Némely részeit különböző vidékeken különféleképen nevezik, pl. ekekabala, kalabina, cságató, ekenád, körpölü, kázla, kokotka, tézsla stb. *Ekét vetni a földnek, ekét fordítani, ekét tartani. Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani, ha a babám jönne az ekét tartani.* (Népd.) *Ekével a gyepet töretni. Könnyü hat ökör után tolni az ekét.* (Km.) *Ő is szeret szántani a szegény ember ekéjén.* (Km.).

Rokon vele a hellen *ἀχή* (ék, hegye valaminek), német *Egge, Ekke* (borona), latin *occa* (eke, borona).

EKEAKADÁLY, (eke-akadály) ösz. fn. lásd : EKEGÁT.

EKEALJA v. EKEALYJA, (eke-alja v. alyja) ösz. fn. Akkora föld, mennyit egy eke egy nap meg bír szántani. *Egy eke alja*, körülbelül egy hold. Régi kifejezés, mely eléjön Verbőczy magyar fordításaiban,

s olyanforma mint : *egy* vagy *két kapás* (szőlő), *egy* vagy *két kaszás* (rét) stb.

EKEBALTA, (eke-balta) ösz. fn. Kis balta, melyet a szántók magokkal hordanak, hogy szükség esetében legott használhassák.

EKEBAROM, (eke-barom) ösz. fn. Barom, melyet eke elé fognak, melyen szántanak, különösen ökör.

EKEBÉR, (eke-bér) ösz. fn. Gömörben am. ágybér, melyet a hívek papjaiknak fizetnek. Tulajdon ért. annyi mint szántásért fizetett bér.

EKEBONTÓ, (eke-bontó) ösz. mn. Igy nevezték el a magyarok Zsigmond királynak második feleségét *Borbálát*, ki a paraszt legényeket csábítgatta s az ekétől elvonta. *Ekebontó Borbála.*

EKECS, (1), (ek-ecs). Kiavult fn. Am. Apró kis ék.

EKECS, (2), falu Komárom megyében; helyr. *Ekecs-én, —re, —ről.*

EKECSÉL, (ek-ecs-él, eredetileg : ékecskéket csinál) önh. és áth. m. *ekecsél-t.* Játszadozik vagy piszmog valamivel, pepecsel valamit. Őrségi szó Vas megyében. Tájejtéssel : *ekecsöl, ekecsül.*

EKECSELŐDIK,(ek-ecs-el-öd-ik) k. m. *ekecselődtem, —tél, —ött.* Pepecsel valamit, piszmog valamivel.

EKECSINÁLÓ, (eke-csináló) ösz. fn. Mesterember, vagy gépész, ki ekéket készít.

EKECSONT, (eke-csont) ösz. fn. Bonctanban jelenti az orrüreg közepén levő csontot, mely az orrot két felé választja.

—EKÉDÉS, (ek-éd-és) ösz. ige névk. l. —AKODÁS.

—EKÉDIK, (ek-éd-ik) ösz. igeképző; mély hangon : *—akodik;* l. ezt.

EKEFEJ, (eke-fej) ösz. fn. Az ekének tömör talapja, melyből a gerendely fölnyúlik.

EKEFORDITÁS, (eke-forditás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn a szántó az ekét talpával fölveti, hogy a hozzáragadt földet ösztökével letisztitsa. 2) Midőn a szántó a föld egyik oldalát végig barázdolván a másik oldalra megyen át.

EKEFORDULÓ, (eke-forduló) ösz. fn. Azon hely, vagy dülő, hol a szántó a föld egyik oldaláról a másikra tér által. *Egy ekefordulót* am. egy kerülő.

EKEFŐ, (eke-fő) ösz. fn. l. EKEFEJ.

EKEFÖLHÉRCZ, (eke-fölhércz) ösz. fn. Fölhércz az eketaligán, melyhez a szántólovak hámkötelei akasztvák. V. ö. FÖLHÉRCZ.

EKEFÖLHÉRCZTARTÓ, (eke-fölhércz-tartó) ösz. fn. Az eketalyiga rudacskáján levő rés, melybe a fölhérczet szeggel becsiptetik.

EKÉG, (ek-ég) önh. m. *ekég-tem, —tél, —ett.* Hangutánzó szó, am. mekeg, mokog, mint aki beszélni akarna, de nem tud.

EKÉGÉS, (ek-ég-és) fn. tt. *ekégés-t*, tb. *—ek.* Mekegés, mokogás, beszédben akadozás.

EKEGÁT, (eke-gát) ösz. fn. Igy nevezik néhutt a *pörje* nevü gazt, minthogy az ekét föntartóztatja, akadályozza. Szélesb ért. minden növénygyökerek, a szántóvas utjában.

EKEGERENDELY, (eke-gerendely) ösz. fn. Azon hosszu görbe fa, mely az eke fejéből kimegy s egyszersmind az ekét a talyigával kapcsolatba hozza.

EKEGÉS, (ek-eg-és) fn. tt. *ekegés-t*, tb. *—ek.* Mekegés. V. ö. EKÉG.

EKEKABALA, (eke-kabala) ösz. fn. l. EKELÓ.

EKEKERÉK, (eke-kerék) ösz. fn. Az eketaligának kereke.

EKEKÖLDÖK, (eke-köldök) ösz. fn. Eke talpát a gerendelylyel összetartó fa.

EKEL, falu Komárom megyében; helyr. *Ekelén, —re, —ről.*

—EKÉL, ösz. igeképző, pl. *esd-ekel*, e helyett *esd-eg-el*, tehát tulajdonképen az első *e* is zárt *é.*

EKELÓ, (eke-ló) ösz. fn. *A* formáju csusztató fa, melyre az ekét megforditva rá helyezik, s ki- és haza vontatják.

EKEMEZŐ, KIS—, NAGY—, erdélyi falvak Szeben-székben; helyr. *Ekemezö-n, —re, —ről.*

EKEMUNKA, (eke-munka) ösz. fn. Általán munka, melyet valaki ekével tesz; szántás. Különösen, bérben vagy hajdan robotban végzett ilynemü szolgálat.

EKENÁD, (eke-nád) ösz. fn. Vas, mely az eke fejét az eke szárával v. gerendelyével összefoglalja, hogy erősen álljon.

EKERÚD, (eke-rúd) ösz. fn. Rúd, mely által az ekét a talyigával összekötik; vagy pedig mely az eketalyigából előre megyen s a végire jármot vagy nyaklót tesznek.

EKÉS, (ek-e-es) mn. tt. *ekés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Ekével ellátott, ekével biró, dolgozó. *Ekés robotosok.*

EKESZARV, (eke-szarv) ösz. fn. Az ekének két águ fogatója. *Fogd meg az eke szarvát. Sok érdemes legény, mert értéke szegény, fogja az eke szarvát.* (Beniczki).

EKESZÁM, (eke-szám) ösz. fn. Mezei, urbéri szolgálat, melyet valaki ekével, azaz szántással végez, vagy végezni szokott. *Ekeszámba menni, ekeszámban dolgozni.* Olyan szó, mint *napszám.*

EKESZOLGÁLAT, (eke-szolgálat) ösz. fn. l. EKESZÁM.

EKETALIGA v. EKETALYIGA, (eke-taliga) ösz. fn. Talyiga, melyhez az ekerudat csatolják.

EKETALP,(eke-talp) ösz. fn. A régi szabásu ekefejnek alsó fele, mely fölé a szántóvasat szegezik.

EKEVÁNKOS v. —VÁNKUS, (eke-vánkos v. —vánkus) ösz. fn. Gerendely alatti fa az eketaliga tengelyén.

EKEVAS, (eke-vas) ösz. fn. Szántóvas, mely az ekegerendelyből lenyúló csoroszla után az ekefejhez van ragasztva, s hegyes orrával a földet felhasítja, a kormánydeszka pedig jobbra lefekteti.

EKKÉDIG, (am. ez-ként-ig) ih. Elavult szó. l. EDDIG.

EKKÉNT, (ez-ként) ih. E szerént, így. *Ekként cselekedjél te is. Ekként semmi sem lesz belőle.* Különbözik : *ekkép.*

EKKÉP, EKKÉPEN, (ez-kép v. —képen) ih. Ily formán, ily módon.

EKKOR, (ez-kor) ih. Ezen időben, ezen korban.

EKKORA, (ez-kor-a) mn. tt. *ekkorát*, tb. *ekkorák*. Eredeti értelemben csak *időről, korról* mondatik. *Midőn ekkora voltam, mint ezen kis fiú.* De a szokás a térre is kiterjesztette : *ekkora jég esett mint ezen dió.* Ez utóbbi értelemben talán *gor* v. *gar* (azaz nagy, nagyság) szó rejlik benne. V. ö. AKKORA.

EKKORÁIG, (ez-kor-a-ig) időhatározó. Ezen ideig. *Ekkoráig senki sem gondolt az ilyesekre.*

EKKORÁRA, (ez-kor-a-ra) 1) Időhatározó. Egész ezen ideig, ekkoráig. 2) Mértékhatározó. *Ekkorára nőtt vagy dagadt a seb, mint ezen tojás.*

EKKORI, (ez-kor-i) mn. tt. *ekkori-t*, tb. *—ak*. Ezen időbeli, jelen korbeli.

EKKORIG, EKKORIGLAN, (ez-kor-ig v. —iglan) ih. Mostanig, jelen ideig.

EKRENDÉZ, m. *ekrendéz-tem, —tél, —ett*. Balatonmelléken am. másnak utjában hánykolódik, lába alatt akadékoskodik ; talán több betű áttételével am. *hentereg, hentergőzik.*

EL, (1), elvont gyök *elő, eleinte, első, előd, eleve*, s az újabb alkotásu *elnök, előd, elv* származékokban. Ezen származékokból itélve jelentése : lény, mely más lényeket megelőz, felülmúl. Legközelebbi rokona hangban és értelemben sinai nyelven : *li*, mely Schott Vilmos Vocabularium Sinicum-ában így értelmeztetik : rerum omnium principium non materiale, sed materiale inclusum. lumen naturae, indicans quid faciendum sit quidve fugiendum. recta rerum ratio. recte disponere, gubernare. Továbbá a csagataj *allt* (elül való rész, azaz első, fn. valaminek eleje, Abuska). Szintén egyezni látszanak velo a héber אֵל (erő ; erős, hatalmas ; isten), אֱלוֹהַּ (isten), אוּל (fejdelem, fejdelemség), arab *ewwel* (első, előbbi, első ; honnan a török *ewelki* = első), *ilâh* vagy *allâh* (Isten), török *ilk* (első), latin *elementum* stb. A magyarban rokon vele *er* gyök, *ered, eredet, eresst* stb. szókban.

EL, (2), ih. és igekötő. Rokonok vele közelebbről 1) a mennyiben mozgást jelent, a szanszcrit *il*, a német *eilen*, a hellen ἴλαω, ἰαλλω, holland *ylen*, francia *aller*, svéd *ila*, dán *ile* stb. 2) mennyiben folytonosságot, teljességet jelent, a szanszcrit *alisz* (sok, tele), *alam* (fölötte), *al* (tölt), latin *alo*, hellen ἅλω, ἴλαος, ἴλεως, οὖλος, ὅλος, német : *all, viel, voll*, csagataj, *ulug* v. *uluk* (nagy), *ulub*, (növén. Abuska) stb.

Jelent 1) általán mozgást, bizonyos helyről kimozdulást, legyen ez távozás, vagy közelítés, pl. *ne menj el, jöj el, vigyétek el, hozzátok el ;* s használtatik indulatszóul is, mely távozási kemény parancsra mutat. *El innen ! El a harczba !* 2) Folytonosságot időben és térben, vagyis tartósságot, és terjedelmet. *Elbámultam. Elálmélkodánk. Eladdig vártunk. Papirpénzzel elárasztani az országot. Elborítá az árvíz a mezőket.* Különösebben 3) valamely fogalomnak igehatározókban nyomatosbitására szolgál, s ekkor *nagyon, fölötte, egészen* értelemmel bírván felső fok gyanánt áll. *Elannyira szerettem őt. Elvégre megtörtént, mit vártam. Elmessze távozott. Elkésőre. Elvalahára. És jövének mind elhozzáiglan. A templomnak soperláha ketté szakada felől mind elaljaiglan.* (Tatrosi codex). Kiváltképen igeszókkal és származékaikkal öszvetéve jelent teljességet, teljes elvégzést, valami egészet, befejezést, sőt a tárgyhoz képest mértéken túl levőt, tulságost is ; melyeknek számtalan példáit láthatni a következő öszvetételekben.

Ha mint igekötőn a hangsúly ő rajta fekszik, akkor az ige előtt áll, és pedig vagy közvetlenül, pl. *Elmegyek Budára, s téged is elviszlek magammal ;* vagy közvetőleg, mely esetben csak mellékes hangsúlylyal bir. *El soha nem fogadom ajánlásodat.* Ha pedig a hangsúly a tiszta igére, vagy más szóra esik, rendszerént az ige után jő, pl. *Holnap* (nem máskor) *megyek el Budára*, vagy *Budára* (nem máshova) *megyek el holnap.*

Minthogy pedig a *meg* igekötő szinte mint az *el* valami egészet, bevégzettet jelent, innen fejthetjük meg, régi iratainkban miért cseréltetik fel e kettő egymással, péld. *Mikor megvégezte* (ma : elvégezte) *volna Jézus e beszédeket. Meghagyja* (ma : elhagyja) *ember atyját és anyját, azért kiket Isten egybeszerkeztett, ember meg ne válaszsza,* (ma : el ne válaszsza). *Elfeledkeztek* (ma inkább : megfeledkeztek) *kenyeret venniök.* (Tatrosi codex). Ma is életben vannak : *el- és meggondoltam, el- és megismerem, el- és megérkezik, el- és megérteni.*

Mindazáltal némi fínom árnyalat látszik a kettő között, pl. nem mondjuk : *elgazdagodni*, hanem *meggazdagodni*, ellenben : *elszegényedni.* Így *elnémetesíteni* más értelmű mint *megnémetesíteni*, valamint *elmagyarosítani* és *megmagyarosítani* is. Az *el* igekötőt az használná, kinek nincs inyére a ‚magyarosodás' vagy ‚németesedés', a *meg*-et pedig, ki azt óhajtja, szereti. Így ‚elhízott' és ‚meghízott' sem egyenlő jelentésűek. Amazt épen nem lehetne kedvező értelemben mondani. ‚Megöregedett' és ‚elöregedett' szók közt az utóbbi az öregedésnek szintén nagyobb fokát vagyis korát jelenti. ‚Megérik' valamely gyümölcs am. érettségre jut ; ‚elérik' am. túlérik. ‚Megérni' valamely jövő időt vagy kort, szokottabb mint ‚elérni', de ez is megállhat ; hanem ‚eléri' helyett, (pl. eléri az agár a nyulat) nem jó volna : ‚megéri'. Számtalan példát hozhatnánk fel, de erre itt nincs szükség, mert az egyes czikkeket igyekeztünk lehető bőven tárgyalni.

Ugyanezen *el* gyök illetőleg *l* hang számtalan más szók, ragok és képzők alkotásában is nagy szerepet viszen, péld. a mennyiben mozgást jelent : *ill-an, v-ill-an, ol-d, h-ull, m-ul, k-ull-og, cs-el, f-el, ny-il,*

ny-ul; így: *szállt, kél, küld, szél, tál, által* (el-tál) *dől, vál, villan, csillog, mállik, ballag, bolyog, billeg, pille, bői ből*, (ba-el) *ról ről, tól től* ragok stb. a menynyiben folytonosságot jelent: *él, úl, áll, hely, jel, tele, tölt, föld, völgy, mély, mell, bél, bel, való* stb.

Nyomatosság végett a régiek szerették az igekötőkkel hozni kapcsolatba: *el-be* v. *el-bé* („elbéjöttünk nagy örömmel," egyházi ének; „vígy elbé engem," Pesti Gábor); hasonlók *el-fel, el-ki, el-alá, el-szét*. Lásd az illető helyeken.

A székelyes és palóczos tájejtésben az *l* mássalhangzó előtt vagy a mondat végén elesik s az *e* vagy hosszúvá (ê̄ v. ê) vagy ikerhangzóvá (eü, eö stb.) válik: *elment* = *ênent* v. *eüment* stb.

Részletesebben értelmezve l. alább különféle származékaiban.

EL, (3), a hangrendhez simúlva *al* szóból változott el *fejel* szóban, *fejal* v. *fejalj* helyett.

—EL, (1), képző, változattal: —ÉL, —AL, —OL, —ŐL, l. —L, mint képző.

—EL, (2), igerag, tájdivatosan (Abaújban, Gömörben) s a Müncheni és Bécsi codexekben eléfordúl *él* helyett mint a mult idő egyes második személyragja: *jött-el, hitt-el, lelt-el, szerett-el* ezek helyett *jött-él, hitt-él, lelt-él* stb. Azon codexekben olvashatók ezek is: *szünj-el* (= szünj-él), *erőködj-el* (= erőködj-él), *egy-el* (= egy-él).

—EL, (3), ÉL helyett l. É betű alatt.

ELÁBRÁNDOZ, (el-ábrándoz) ösz. önh. Ábrándozásba merül, folyvást ábrándoz. V. ö. EL és ÁBRÁNDOZ.

ELAD, (el-ad) ösz. áth. 1) Valamit árucikk gyanánt bizonyos áron másnak enged, nyujt. *Eladni piacson a gabonát, pincsében a bort. Eladom a kakasom tizenhárom garason.* (Népd). 2) Férjhez v. férjnek ad (leányt). *Három leánya volt, mind eladta.*

„Édes anyám eladott engemet,
De nem tudja kinos életemet."

Népd.

ELADÁS, (el-adás) ösz. fn. 1) Valamely árucikknek határozott v. kialkudott áron oda engedése, nyujtása. *Eladáskor kifizetni az árukat.* 2) Árulás. Ezen értelme nem tisztán magyaros, s leginkább a németes városokban használtatik a boltok feliratain. *Pálinka-eladás*, helyesebben: *pálinka-árulás*, vagy *pálinka-mérés.*

ELADDIG, (el-addig) ösz. ih. 1) Annyi ideig, oly sokáig. *Eladdig ingerlették, hogy végre dühbe jött.* 2) Oly messze, oly távol. *Eladdig vitte a terhet, míg le nem roskadt.* V. ö. EL. (2).

ELADÓ, (1), (el-adó) mn. tt. *eladó-t.* 1) Vásárra, áruczikk gyanánt kitett, kiállított; mit a tulajdonos bizonyos áron másnak engedni kész. *Eladó jukok, lovak, gabona, bor. Eladó ház.* 2) Leány, ki már elérte azon kort, melyben férjhez lehet menni. *Eladó leány.*

ELADÓ, (2), fn. Aki valamit árul. *A gabonakereskedők Bánságban bevásárlókat, Győrött eladókat tartanak.*

ELADOGÁL, (el-adogál) ösz. áth. lásd: ELADOGAT.

ELADOGAT, (el-adogat) ösz. áth. Lassan-lassan vagy folyvást elad. V. ö. ELAD. Néha am. elajándékozgat, elosztogat.

ELADOGATÁS, (el-adogatás) ösz. fn. 1) Valamely jószágnak, árucikkeknek lassan-lassan folytonos eladása. V. ö. ELADÁS. 2) Vétetik néha: *elajándékozás, elosztogatás* értelemben is.

ELADÓSÍT, (el-adósít) ösz. áth. Adóssággal terhel valamely vagyont, különösen ingatlant. *Az osztrákjog szerént a hitbizomány birlalója a hitbizományi jószág egy harmadrészét eladósíthatja.*

ELADÓSITÁS, (el-adósitás) ösz. fn. Adóssággal terhelés. V. ö. ELADÓSÍT.

ELADÓSODÁS, (el-adósodás) ösz. fn. Adósságokba merülés.

ELADÓSODIK, (el-adósodik) ösz. k. Sok adósságba keveredik, mely vagyonát fölülmúlja, adósságokban egészen elmerül.

ELADÓSODOTT, (el-adósodott) ösz. mn. Vagyonát kimeritő, fölülmuló, fölemésztő adósságba keveredett. *Eladósodott gazda, kalmár.*

ELÁGAZÁS, (el-ágazás) ösz. fn. Tulajdon ért. valamely növénynek azon tulajdonsága, melynél fogva ágai szaporodnak és szétterjednek. Átv. ért. családnak, nemzetségnek szaporodása. V. ö. ÁG, ÁGAZIK és EL.

ELÁGAZIK, (el-ágazik) ösz. k. 1) Tulajdon ért. a növény ágai szaporodnak és szétterjednek. 2) Átv. ért. valamely család, nemzetség, nép szaporodik, és különfelé elterjed. Mondatik hegyek-, erdők-, vizek-, folyókról is. *A kárpátok sokfelé elágaznak. A Duna Pozsonynál elágazik.*

ELÁGAZOTT, (el-ágazott) ösz. mn. 1) Sok ágra terjedt. *Elágazott fűzek.* 2) Átv. ért. *Elágazott család, atyafiság, nemzetség. Elágazott hegyek, folyók. Elágazott összeeskütvés.*

ELAGGÓDIK, (el-aggódik) ösz. k. Folytonos aggodalomban él. V. ö. AGGÓDIK. *Csekély dolgon hetekig, hónapokig elaggódik.*

ELAGGOTT, (el-aggott) ösz. mn. Régtől fogva agg, egészen agg, elvénült, halálra megérett. Mondatik néha olyanról is, ki időnek előtte, nyavalyák, vagy kicsapongások miatt megtöredött. *Elaggott kéjencz, gyönyörvadász.*

ELÁGYAL, ELÁGYAZ, (el-ágyal v. —ágyaz) ösz. áth. A gabonakévéknek a szérün nyomtatás vagy csépelés alá kiteregetését elvégezte. Máskép: *bedgyas.*

ELAJANGOL, (el-ajangol) ösz. áth. Elrestel valamit félelem- vagy szeméremből. Krisa János gyüjteménye.

ELAJÁNDÉKOZ, (el-ajándékoz) ösz. áth. Valamit ajándékképen másnak ad, enged. *Legszebb lovait, agarait elajándékozta.*

ELAJÁNL, (el-ajánl) ösz. áth. Ajánl valakit, vagy valamit a végett, hogy más elfogadja, magához vegye.

ELAJÁNLKOZIK, (el-ajánlkozik) ösz. k. Ajánlkozik a végett, hogy valahová vigyék, valahol valamire alkalmaznák. *Utitársul elajánlkozni.* V. ö. AJÁNLKOZIK.

ELÁJÚL, (el-ájúl) ösz. önh. Teljes ájulásba, valóságos ájult állapotba esik. *Ijedtében elájult.* V. ö. ÁJÚL.

ELÁJÚLT, (el-ájúlt) ösz. mn. Ájulásban szenvedő, létező. *Elájult beteg.*

ELÁJÚLVA, (el-ájúlva) ösz. ih. Ájult állapotban.

ELAKAD, (el-akad) ösz. önh. Mentében, mozgásában úgy meggátoltatik, hogy tovább nem mehet, nem mozoghat. *Elakad a szekér a sárban. Elakad a hajó a sátonyon. Elakadtunk.* Átv. ért. *Elakad a szó a nyelven. Elakad a képzelet, a gondolat, az ész. Elakad számadásában, föltételében.* V. ö. AKAD.

ELAKADÁS, (el-akadás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami elakad. l. ELAKAD.

ELAKASZT, (el-akaszt) ösz. áth. 1) Mentében, mozgásában, működésében valamit fenntartóztat, s tovább haladni, mozogni, működni nem engedi. *A kereket elébe gördített kővel elakasztani. A víz folyását gát által elakasztani.* 2) Valamit függő helyéről máshová függeszt. *A ruhát egyik szegről a másikra elakasztani.* V. ö. AKASZT.

EL-ALÁ, (el-alá) ösz. igekötő, melyben az *el* az utóbbi szó nyomosbítására szolgál.

„Az nap vígaságban el-alámént vala."

Istvánfi Pál a XVI. századból.

ELÁLDOZÁS, (el-áldozás) ösz. fn. A napról mondatik, midőn leszáll, elnyugszik. Máskép: *leáldozás.*

ELÁLDOZIK, (el-áldozik) ösz. k. Mondjuk a napról, midőn lemegy, leszáll, lenyugszik. Máskép: *leáldozik.* V. ö. ÁLDOZIK.

ELALÉL, (el-alél) ösz. önh. Teljes aléló állapotba esik, l. ALÉL.

ELALÉLT, (el-alélt) ösz. mn. Tartós aléló állapotban levő, szenvedő, l. ALÉLT.

ELALÉLTSÁG, (el-aléltság) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki alélt. l. ALÉLT.

ELALÍT, (el-alít) ösz. áth. Valakit teljes álomba szenderít. Máskép: *elaltat*, régiesen: *elalut.*

ELALJAD, (el-aljad) ösz. önh. A maga nemében elfajzik, elcsenevész, becsében alászáll. Különösen, erkölcsileg elvetemül.

ELALJASODIK, (el-aljasodik) ösz. k. l. ELALJAD.

ELALKONYODIK, (el-alkonyodik) ösz. k. l. ELESTVELÉDIK.

ELALKUSZIK, (el-alkuszik) ösz. k. 1) Sokáig, folytonosan alkuszik. *Elalkuszik egy szék korpán óra számra.* 2) *Ból ből* ragu nevekkel am. a hagyott, vagy szabott árból valamit lehúz, lealkuszik. *Szász forintból elalkudott tiset.*

ELÁLL, (el-áll) ösz. önh. 1) Sokáig áll, soká tart. *Némely gyümölcs soká eláll.* 2) Megszűnik, nem működik. Az eső- és szélről mondják, ha esni vagy fúni megszűnik. *Az eső elállott. A szél elállott.* A szólási tehetségről, midőn valaki betegség, szélhüdés vagy haldoklás miatt többé nem szólhat. *Szava elállott.* 3) Távolító raggal, föltett czéljáról, szándékáról vagy valamely szerződésről stb. lemond. *Attól semmiképen el nem állok. Ha követelésedtől elállsz, nem háborgatlak.* 4) Valamely felekezettől elpártol, elválik. 5) Valamely ruhanemü bősége miatt nem egészen illik a testhez. *A dolmány nagyon eláll a derektől.* 6) Áthatólag, útját állani valakinek. *A haramiák útunkat elállották.*

„De e mérges állat elállotta útam,
Melyet bár izzadva mégis eloltottam."

Vőfélköszöntés.

ELÁLLÁS, (el-állás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valaki vagy valami eláll, ezen igének bevett értményeiben. *Gyümölcs elállása. Föltételtől való elállás. Az eső elállására várni.* 2) Cselekvés, midőn valaki állva gátot vet. *Útak elállása*, l. ELÁLL.

ELÁLLÍT, **ELÁLLIT**, (el-állít) ösz. áth. 1) Más helyre állít, helyez. *Az őrt előbbi állomásáról máshová elállítani.* 2) Elrendez, elhelyez. *Elállítani a katonákat, a munkásokat, kitkit a maga helyére.* 3) Mozgásában, mentében akadályoz, megszüntet. *Elállítani a malomkereket. Elállítani a vérfolyást.*

ELÁLLITÁS, (el-állitás) ösz. fn. 1) Előbbi helyről másra állitás. 2) Elrendezés, elhelyezés. *Az őrök, a munkások elállitása.* 3) Megszüntetés, akadályozás. V. ö. ELÁLLÍT.

ELÁLMÉLKODIK, (el-álmélkodik) ösz. k. Sokáig álmélkodik, bámúl, elméláz. V. ö. EL és ÁLMÉLKODIK.

ELÁLMODOZIK, (el-álmodozik) ösz. k. Folytonosan álmodozó állapotba van merülve; álmodozáshoz hasonló képzelgésben mereng.

ELALMOZ, (el-almoz) ösz. áth. Alommal egészen behint; teljesen beszalmáz, beszemetez, begazol. V. ö. ALOM.

ELALSZIK, (el-alszik) ösz. k. Ellepi az álom; álomba merül; éberségét teljesen elveszti. V. ö. EL és ALSZIK. Átv. ért. mondatik 1) a tüzről, midőn égni megszün. *Elalutt a tüz.* 2) a lélek és test működéseiről, midőn gyakorlatban nincsenek. *Elaluttak benne a szenvedélyek. Elalutt a vér minden ereiben.* Cselekvőleg használva am. álommal tölt el valamit. *Elaluszsza legszebb napjait.*

ELALTAT, (el-áltat) ösz. áth. 1) Álomba szenderít, álomba merít, alunni késztet. *Elaltatni a kisdedet, csecsemőt.* 2) Átv. ért. lelki mozgalmat, működést minden erejétől megfoszt, megszüntet. *Elaltatni az ifjuban a becsületérzést.* V. ö. EL és ALTAT.

ELÁLTAT, (el-áltat) ösz. áth. Teljes csalódásba hoz, elámít valakit. V. ö. ÁLTAT.

ELALTATÁS, (el-altatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit elaltatnak.

ELÁLTATÁS, (el-áltatás) ösz. fn. Csalódásba ejtés, elámítás.

ELALUDT, l. ELALUTT.

ELALUSZIK, l. ELALSZIK.

ELALUT, l. ELALTAT és ALUT.

ELALUTT, (el-alutt) ösz. mn. 1) Aki ébren lenni megszünt. *Elalutt kis gyermek.* 2) Égni, lángolni megszünt. *Elalutt tüz.* 3) Átv. ért. mozgással, működéssel teljesen fölhagyott. *Elalutt szenvedély, elalutt erkölcsi érzetek.*

ELALVÁS, (el-alvás) ösz. fn. 1) Teljes álomba merülés, midőn az éberségnek minden jelei megszüntek. 2) Időnek álommal eltöltése vagy valaminek elmulasztása. 3) Átv. ért. a tűznek megszünése. V. ö. ELALSZIK.

ELÁMÍT, (el-ámít) ösz. áth. 1) Addig ámít valakit, míg az teljes csalódásba jövén, hitelt ad, különösen, hamis véleményre, hamis útra csábít. 2) Teljes bámulásba ejt. V. ö. ÁMÍT.

ELÁMITÁS, (el-ámítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elámítanak, ez igének minden értelmében. l. ELÁMÍT.

ELÁMÚL, (el-ámúl) ösz. önh. Egészen elmerül a bámulásba, csudálkozásba. V. ö. EL és ÁMÚL.

ELÁMULÁS, (el-ámulás) ösz. fn. Lelki állapot, merengés, midőn valaki elmerül a bámulásba, csudálkozásba.

ELANDALODIK, (el-andalodik) ösz. k. Andalgó állapotba merül, s abban marad. V. ö. EL és ANDALODIK.

ELÁNCSOROG, (el-áncsorog) ösz. önh. Áncsorogva vesztegel, tölti az időt, folytonosan áncsorog. V. ö. ÁNCSOROG.

ELANNYIRA, (el-annyira) ösz. ih. 1) Oly igen, oly nagyon, oly fölötte. *Elannyira szerette Isten a világot, hogy egyetlen fiát adná.* (Ján. Evangy.) 2) Oly messze, oly távolra. *Elannyira haladt, hogy elérni lehetetlen.*

ELAPAD, (el-apad) ösz. önh. Az apadást teljesen bevégzi. V. ö. EL és APAD.

ELAPADÁS, (el-apadás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely áradás teljesen megszün.

ELAPADHATATLAN, (el-apadhatatlan) lásd: ELAPADHATLAN.

ELAPADHATLAN, (el-apadhatlan) ösz. mn. Mi soha ki nem apad, minek mindig bő forrása van. V. ö. APAD. Átv. ért. kifogyhatatlan. *Az Isten elapadhatlan forrása a kegyelemnek.*

ELAPASZT, (el-apaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, véghezvissi, hogy bizonyos ár, nedvesség teljesen elfogyjon, kiszáradjon. V. ö. APASZT.

ELAPRÍT, ELAPRIT, (el-aprít) ösz. áth. Apró darabokra, részecskékre elszakgat, elvagdal, elmetél. V. ö. EL és APRÍT. Átv. ért. Elszaporáz. *Elaprítani az imádságot, beszédet.* Szokottabban: *elaprózni.*

ELAPRÓSODIK, (el-aprósodik) ösz. k. Általánosan vagy mind apróvá lesz. *A nem nemesitett parlagi lovak elaprósodnak. Rossz földben a vetemény elaprósodik.* V. ö. APRÓSODIK.

ELAPRÓZ, (el-apróz) ösz. áth. 1) Apró részekre szakgat, oszt, metél. 2) Elszaporáz, nagy sietésben imígy, amúgy tesz valamit. *Elaprózza mondókáját.*

ELÁRAD, (el-árad) ösz. önh. Nagy terjedelemben szétárad, elömlik. V. ö. ÁRAD.

ELÁRADÁS, (el-áradás) ösz. fn. Az emelkedő és kiömlő árnak minden irányban szétterjedése.

ELÁRASZT, (el-áraszt) ösz. áth. Nagy bőségü és terjedelmü árral elborít, megtölt. V. ö. EL és ÁRASZT. Átv. ért. valamivel betölt. *Elárasztani az országot idegen fényüzési árukkal.*

ELARAT, (el-arat) ösz. áth. 1) Valamit aratás által elvesz, ellop. *Elaratni a szomszéd búzáját.* 2) Tárgyeset nélkül am. aratást végez, bevégez. *Mi már elarattunk.*

ELÁRKOL, (el-árkol) ösz. áth. 1) Valamit árokkal egészen elsár. *Elárkolni az utasok elől a legelőt, rétet, földeket.* 2) Árok által egészen elvezet, elszivárogtat. *Elárkolni a vizállást.* V. ö. ÁROK, ÁRKOL.

ELÁRKOLÁS, (el-árkolás) ösz. fn. 1) Valaminek árok általi elzárása. 2) Árokhuzás általi elszivárogtatása, lecsapolása a víznek. V. ö. ELÁRKOL.

ELÁROSÍT, (el-árosit) ösz. áth. Árért vagyis pénzen elad valamely vagyont, különösen ingatlant. Máskép: *elidegenít.*

ELÁROSITÁS, (el-árositás) ösz. fn. Valamely vagyonnak pénzen eladása.

ELÁRÚL, ELÁRUL, (el-árul) ösz. áth. 1) Áru gyanánt eladogat. 2) Minden áruit eladja. *Ő'n már elárultam.* 3) Átv. ért. hitszegőleg valamely titkot másokkal közöl, egy harmadiknak kárával, romlásával. *Judás, csókkal árulod-e el az ember fiát?* (Lukács 22. 48). Akármiféle jel által tudat, kijelent, kimutat valamit. *Piruláza elárulja őt. A hazugot saját szavai árulják el.* Bővebben l. EL és ÁRÚL.

ELÁRULÁS, (el-árulás) ösz. fn. 1) Áru gyanánt eladogatás. 2) Egészen eladás. 3) A titoknak hitszegőleg, és másnak kárára, veszedelmére történt felfödözése. V. ö. ELÁRÚL.

ELÁRUSÍT, l. ELÁROSÍT.

ELÁRVÁSODIK, (el-árvásodik) ösz. k. 1) Árvává lesz, elárvúl. 2) Árva kinézésüvé lesz. (Kriza János gyüjteménye).

ELÁRVEREZ, (el-árverez) ösz. áth. Árverés útján a többet igérőnek elad. *Elárverezni az adósok házait, földjeit, barmait.* V. ö. ÁRVERÉS.

ELÁRVÚL, ELÁRVUL, (el-árvúl) ösz. önh. Egészen árva állapotra, árvaságra jut. V. ö. EL és ÁRVA. *A gyermekek szülék kiholtával elárvulnak.*

ELÁRVULTSÁG, (el-árvultság) ösz. fn. Szülék s gyám nélküli állapot.

ELÁS, (el-ás) ösz. áth. 1) Valamit ásás által elrejt, eltakar, beföd. *Elásni a pénzt a köszelgető ellenség elől.* 2) Ásás által elvesz, elszed; ellop, eltulajdonít. *Elásni a szomszéd kertéből valamit. Nemes ember volna, de a fazekasok elásták a földét.* (Km).

ELÁSÁS, (el-ásás) ösz. fn. 1) Ásás általi eltakarás, elrejtés, elfödés. 2) A földnek ásó által elhányása, eltulajdonítása. *Más földének elásása.*

ELÁSITOZ vagy ELÁSÍTOZIK, (el-ásitoz v. —ásitozik) ösz. önh. vagy k. Hosszasan, mintegy elfeledkezve ásítozik. V. ö. EL és ÁSÍTOZIK. Áth. *Elásítozni az időt*, azaz ásítozással, henyéléssel eltölteni.

ELASSZONYOSÍT, (el-asszonyosít) ösz. áth. Asszonyos természetüvé elváltoztat. *Tulságos gyöngédség, puhaság elasszonyosítja az ifjakat.*

ELASSZONYOSODIK, (el-asszonyosodik) ösz. k. Asszonyossá változik által; egészen asszonyos természetet ölt. V. ö. EL és ASSZONYOSODIK.

ELASSZONYOSÚL, (el-asszonyosúl) ösz. önh. l. ELASSZONYOSODIK.

ELASZAL, (el-aszal) ösz. áth. Mértéken túl aszal, kiszárításig, elégetésig aszal. *Az erösen fütött kemencze elaszalja a gyümölcsöt.* V. ö. EL és ASZAL.

ELASZÁS, (el-aszás) ösz. fn. Mértéken túl aszás, elszáradás, elfonnyadás. Kórtanilag: nyavalya, mely a test nedveinek kiszáradásában áll. l. ASZKÓRSÁG.

ELASZIK, (el-aszik) ösz. k. Egészen aszuvá lesz, teljesen elszárad. Mondatik 1) a gyümölcsről és növényekről, midőn nedveik kipárolognak, s újabbakkal nem pótoltatnak, 2) állatokról. V. ö. EL és ASZIK.

ELASZOTT, (el-aszott) ösz. mn. Egészen aszott, elszáradt. *Elaszott gyümölcsök, növénylevelek.*

ELÁTKOZ, (el-átkoz) ösz. áth. Átkokkal elhalmoz, átok alá vet, átkokkal tetéz. *Elátkozni a napot, melyen a szerencsétlenség történt. Elátkozta testét lelkét.* V. ö. ÁTKOZ.

ELÁTKOZÁS, (el-átkozás) ösz. fn. Átkokkal való elhalmozás; átkos kivánatokkal tetézés.

ELAVAD, (el-avad) ösz. önh. Divatból, szokásból egészen kimegy; kelendőségét, becsét, kapóságát elveszti; romlottá válik. V. ö. EL és AVAD.

ELAVÍT, (el-avít) ösz. áth. 1) Avulttá, ócskává tesz, divatból, szokásból kizár. 2) Elkoptat, elszakgat, elrongyol. *Elavítani a ruhát.* V. ö. AVÍT.

ELAVÚL, (el-avúl) ösz. önh. 1) Ósága miatt divatból, szokásból kimegy, kikopik. *Némely szók elavúlnak, s újak keletkeznek helyökbe. Sok jó szokás elavúl.* 2) Jogtanilag: a törvényben kiszabott időt túl haladja, máskép: *elévül.*

ELAVULT, (el-avult) ösz. mn. Ami ósága, korszerütlensége miatt divatos lenni megszünt. *Elavult szók, szokások, törvények.*

ELÁZIK, (el-ázik) ösz. k. 1) A nedv egészen általjárja; mértéken túl megázik, nagyon megfő. *Elázik a levesben a tészta.* 2) Átv. ért. a sok ivástól holtrészeggé lesz. *Elázott a sok bortól, sörtől.* V. ö. ÁZIK.

ELÁZOTT, (el-ázott) ösz. mn. Mit a nedv által és által járt, meglágyított. *Elázott kenyér, elázott kender.* Mértéken túl ázott, főzött. *Elázott tészta.* Átv. ért. Igen megborosodott, nagyon részeg. *Pálinkától, sörtől, bortól elázott korhelyek.*

ELÁZTAT, (el-áztat) ösz. áth. 1) Nedvekkel valamely testet általjárat, megpuhít, lágygyá tesz. 2) Az áztatást elvégzi. *Eláztatni a kendert.* 3) Túlságosan ázni enged. 4) Átv. ért. valakit mások előtt bevádol, s hitelétől, becsületétől megfoszt. V. ö. EL és ÁZTAT.

ELÁZTATÁS, (el-áztatás) ösz. fn. Nedvekkel általjáratás. Az áztatás elvégzése. Túlságos áztatás. Bevádolás. V. ö. ELÁZTAT.

ELBÁGYAD, (el-bágyad) ösz. önh. Nagy mértékben, egészen bágyad. V. ö. EL és BÁGYAD. *Sok járásban, munkában, nagy melegben elbágyadni. Úgy elbágyadt, hogy alig bír lábain állni.*

ELBÁGYADÁS, (el-bágyadás) ösz. fn. Teljes bágyadás, a feszülő inaknak nagy mértékben való ellankadása; erőt kimerítő fáradság. V. ö. BÁGYADÁS.

ELBÁGYADT, (el-bágyadt) ösz. mn. Igen bágyadt, ereje kimerülteig fáradt, lankadt. *Nagy teher huzásában elbágyadt ló, ökör. Elbágyadt gyalogutas.*

ELBÁGYASZT, (el-bágyaszt) ösz. áth. Egészen bágyadtá tesz; a feszülő inakat teljesen ellankasztja. V. ö. EL és BÁGYASZT.

ELBÁGYASZTÁS, (el-bágyasztás) ösz. fn. Külső vagy belső hatás, erőfeszítés által a feszülő inaknak teljes elgyöngítése, ellankasztása.

ELBÁJOL, (el-bájol) ösz. áth. A bájolást teljes mértékben eszközli. *Szép társalgással, énekkel, zenével elbájolni a társaságot.* V. ö. EL és BÁJOL.

ELBÁJOLÁS, (el-bájolás) ösz. fn. A bájolásnak teljes mértéke. *Elbájolásig kedves, szép, mulattató.* V. ö. BÁJOLÁS.

ELBÁJOLT, (el-bájolt) ösz. mn. Bájerő által egészen meghatott, általhatott. V. ö. EL és BÁJOLT. *A művész által elbájolt nézők, hallgatók.*

ELBAKAFÁNTOZ, (el-bakafántoz) ösz. önh. Visszaható névmást tárgyesetben kiván maga mellé. *Elbakafántossa magát*, azaz: az illő korlátokon szóval vagy cselekedettel túl lépvén elárulja gyöngeségét, nagy bakokat lő.

ELBAKZIK, (el-bakzik) ösz. k. A bakzáson által esik, kibakozza magát. V. ö. EL és BAKZIK.

ELBALLAG, (el-ballag) ösz. önh. Ballagva elmegy, eltávozik; útját ballagva folytatja. V. ö. BALLAG.

ELBÁMÉSZKODIK, (el-bámészkodik) ösz. k. 1) Teljesen bámészkodó állapotban van. 2) Folytonosan, sokáig bámészkodik. *Óra számra elbámészkodni valamin.* V. ö. EL és BÁMÉSZKODIK.

ELBÁMÍT, (el-bámít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy más elbámuljon; teljes bámulásba ejt. V. ö. BÁMÍT.

ELBÁMÚL, (el-bámul) ösz. önh. Teljesen, hosszasan bámul valamin v. valamire. *Elbámulni a dicső természeti tüneményen. Elbámulni a hallottakra.* V. ö. EL és BÁMÚL.

ELBÁMULÁS, (el-bámulás) ösz. fn. Teljes, hosszas, mélyen elmerülő bámulás.

ELBÁNÁS, (el-bánás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamivel elbánunk; V. ö. ELBÁNIK.

ELBANDSALODIK, (el-bandsalodik) ösz. k. l. ELBÁMÉSZKODIK. Tiszamelléki szó.

ELBANDSALOG, (el-bandsalog) ösz. önh. Tartósan bandsalog. Bámészkodva elmegy, eljár.

ELBÁNIK, (el-bán-ik) ösz. k. Segítő ragu viszonynévvel. *Elbánni valakivel*, am. valamely ügyes bajos dolgot könnyü szerrel elvégezni vele. *Majd elbánom én vele*, am. készen leszek, kifogok rajta. *Elbánni az ellenséggel*, am. megütközni vele s meggyőzni. V. ö. BÁNIK.

ELBÁNYOL, (el-bányol) ösz. áth. Bányászati müsző, s am. az ércset, különösen, a kész aranyat, ezüstöt mind pénzzé veri, pénzzé alakítja. A bányolást elvégzi.

ELBARMÍT, (el-barmít) ösz. áth. Barommá változtat el, baromi természetüvé tesz. *A szarnoki bánás elbarmítja az embereket.*

ELBARMÚL, (el-barmúl) ösz. önh. Baromi természetet ölt, barom módra elvetemül.

ELBARNÍT, (el-barnít) ösz. áth. Fölötte barnává tesz. *A mezőn járókat elbarnítja a nap.* V. ö. EL és BARNÍT.

ELBARNÚL, (el-barnúl) ösz. önh. Nagyon barna szint ölt, barnára változik által. *Miolta falun lakik, egésen elbarnúlt.*

EL-BE, (el-be) ösz. ih. A *be* határozónak nyomatékosabb módosítása. *El-be ment.* (Palócz szójárás, az ő kimondásuk szerént: *ell-be*). Régi iratokban gyakran eléjön. *Követi vala őtet mind el be a papok fejedelme pitvaraiglan.* (Tatrosi codex). *És tedd el be tegzedbe.* Pesti Gábor meséi XXXIX.

ELBÉCSTELENÍT, (el-bécstelenít) ösz. áth. Végképen becstelenné tesz; becsületétől teljesen megfoszt. V. ö. BÉCSTELENÍT.

ELBÉCSŰL, (el-bécsül) ösz. áth. Valamely birtokot, jószágot mástól becsüáron vagy becsülés útján elveszi, azaz megbecsültet és az árát kifizetvén vagy adósságba tudván, magához szereze, vagy pedig a becsü következtében árverésre kitesz és elad. *Elbecsülni az adónak házát. Mindenét elbecsülték.* V. ö. BECSÜL, BECSÜLÉS.

ELBÉCSÜLÉS, (el-bécsülés) ösz. fn. Valamely birtoknak becsüáron vagy becsülés útján történő elvétele. V. ö. ELBÉCSÜL.

ELBÉCSÜLTET, (el-becsültet) ösz. mivelt. Valamely jószágot törvényes úton végrehajtott becsü szerént elvetet. *A hitelező elbecsülteti az adósnak házát.*

ELBÉLEL, (el-bélel) ösz. áth. Béllésre elhasznál. Átv. székely szólás szerént elpalástol, elcsinál vmit. (Kriza János).

ELBÉLYEGEZ, (el-bélyegez) ösz. áth. 1) Valamit bélyeg által sajátjának kijelel. 2) Az előbbi bélyeg helyett más tulajdonos bélyegét üti valamire. *Elbélyegezni a gulyából vásárlott tinókat.*

ELBÉNÚL, (el-bénúl) ösz. önh. Teljesen bénává lesz. V. ö. EL és BÉNÚL.

ELBÉNULT, (el-bénult) ösz. mn. Aki egészen bénává lett. *Elbénult nyomorék.*

ELBÉRÉL, (el-bérél) ösz. áth. Valamit bizonyos bérért oda ad, oda enged. V. ö. BÉRÉL.

ELBERETVÁL, (el-beretvál) ösz. áth. Beretvával elmetsz, tövig kiirt. *Elberetválni a bajuszt, szakált.*

ELBERETVÁLÁS, (el-beretválás) ösz. fn. Szőrnek, hajnak beretvával elmetszése.

ELBESZÉL, (el-beszél) ösz. áth. és önh. 1) Folyvást beszél, a nélkül, hogy megakadna. *Szépen elbeszél magyarúl, francziául, németül.* 2) Szépirodalmi s általános ért. valamely történeti vagy költött eseményt eléad.

ELBESZÉLÉS, (el-beszélés) ösz. fn. 1) Általán, valamely történt dolognak eléadása. 2) Szépirodalmilag, *költői elbeszélés*, mely valamely érdekes életviszonyt költőileg fest teljes kifejléseig. L. BESZÉLY.

ELBESZÉLŐ, (el-beszélő) ösz. mn. és fn. 1) Általán, valamely történetet eléadó; különösen 2) személy, ki valamely történetet, eseményt eléad, elmond. 3) Beszélyiró. V. ö. BESZÉLY.

ELBETEGÉSÉDIK, (el-betegésédik) ösz. k. Egészsége úgy megromladozik, hogy hova tovább több nyavalya éri.

ELBETEGÉSKÉDIK, (el-betegéskédik) ösz. k. Hosszas ideig, tartósan beteg. *Évről évre elbetegeskedik.*

ELBETEGÜL, (el-betegül) ösz. önh. Tartós betegségbe esik, betegessé lesz.

ELBICZÉG, (el-biczég) ösz. önh. 1) Biczegve elmegy. 2) Tartósan folytonosan biczeg. *Ha gyöngék is lábai, de ő azért elbicseg.* V. ö. BICZEG.

ELBILLEN, (el-billen) ösz. önh. Úgy billen, hogy súlyegyenét vesztve azt többé vissza nem kapja. *Elbillen a mérleg.* l. EL és BILLEN.

ELBILLENÉS, (el-billenés) ösz. fn. Állapot, illetőleg mozgás, midőn valami súlyegyenét vesztve félre billen.

ELBÍR, (el-bír) ösz. áth. 1) Oly ereje van, mely valamely nagyobb terhet tartani, vinni elegendő. *Elbír vállán egy szák busát.* 2) Nagyobb bajt tür, szenved, kiáll. *Sok bajt elbír egy ember.* V. ö. EL és BÍR.

ELBIRÁS, (el-birás) ösz. fn. 1) Valamely nagyobb tehernek eltartása, elviselése. 2) Eltürés.

ELBIRTOKLÁS, (el-birtoklás) ösz. fn. A birtokszerzésnek azon neme, midőn valaki az idegén jószágot, hosszasabb, a törvény által meghatározott időben meg nem zavart birás által egészen tulajdonává teszi. Az osztrák jog megkülönbözteti az *elévülést* az *elbirtoklástól*. E szerént (1451. §.) „Az elévülés valamely jognak, mely a törvény által meghatározott idő alatt nem gyakoroltatott, elvesztése.“ És (1452. §.) „Ha az elévült jog törvényes birtoklásnál fogva egyszersmind más valakire átruháztatik; akkor elbirtokolt jognak s a szerzés e módja elbirtoklásnak neveztetik.“

ELBIRTOKOL, (el-birtokol) ösz. áth. Valamely vagyont, jószágot, hosszasabb, a törvényben kiszabott *idő lefolyása*, például 30 év alatt gyakorolt birás által, egészen tulajdonává tesz. V. ö. ELBIRTOKLÁS.

ELBIRTOKOLÁS, l. ELBIRTOKLÁS.

ELBITANGOL, (el-bitangol) ösz. áth. Jószágot, pénzt bitangolva elveszteget, elprédál, elharácsol. V. ö. EL és BITANGOL. *Az ősökről maradt örökséget elbitangolni.*

ELBITANGOLÁS, (el-bitangolás) ösz. fn. Jószágnak, pénznek bitangolás általi elvesztegetése, elpazarlása. V. ö. EL és BITANGOLÁS.

ELBITOL, (el-bitol) ösz. áth. l. ELBITANGOL.

ELBITOROL, (el-bitorol) ösz. áth. Bitorolva eltulajdonít, elvesz, elveszteget; l. BITOROL.

ELBIZAKODÁS, (el-bizakodás) ösz. fn. Túlságos bizakodás, önerejének túlbecsülése. V. ö. EL és BIZAKODÁS.

ELBIZAKODIK, (el-bizakodik) ösz. k. Túlságosan bizakodik; erejében, tehetségében fölötte bízván, másokat lenéz. V. ö. BIZAKODIK.

ELBIZAKODOTT, (el-bizakodott) ösz. mn. l. ELBIZOTT.

ELBÍZIK, (el-bízik) ösz. k. Rendszerént visszaható névmást és pedig tárgyesetben kiván maga mellé: *elbízom magamat, elbízod magadat, elbízza magát* stb. azaz: túlságosan bízom magamban, bízol magadban stb. *Elbízza magát erejében, tudományában, eszében.* V. ö. EL és BÍZIK.

ELBIZOTT, (el-bizott) ösz. mn. Aki önmaga erejéről, eszéről, tulajdonságairól fölötte, túlságosan sokat tart; önmaga felől nagy véleményben levő; erején, tehetségén fölül merészkedő. *Sok dicsérgetés által elbizott fiatal művész, író.*

ELBIZOTTSÁG, (el-bizottság) ösz. fn. Az önbecsülésnek fattyu kinövése, midőn valaki önerejét, tehetségét túlbecsüli, magáról szerfölött sokat tart; más tanácsát, eszét, erejét, a magáéhoz képest keveselli, kicsinyli.

ELBOCSÁT, (el-bocsát) ösz. áth. 1) Elmenni enged, szabadon ereszt. *Elbocsátani a kiszolgált katonákat. Elbocsátani kalitkából a madarat.* 2) Elküld, kiad valakin. *Elbocsátani szolgálatból a cselédeket.* 3) Elhajt, elcsap. *Rosz magaviseleteért elbocsátották az oskolából.*

ELBOCSÁTÁS, (el-bocsátás) ösz. fn. 1) Elmenni engedés, szabadon eresztés. 2) Elküldés. 3) Elhajtás, elcsapás. V. ö. ELBOCSÁT.

ELBOCSÁTTATÁS, (el-bocsáttatás) ösz. fn. Azon állapot, midőn valakit elmenni engednek, elereszszenek; elküldenek; elhajtanak, elcsapnak. *Elbocsáttatását kéri, várja.* V. ö. ELBOCSÁT.

ELBÓDÍT, (el-bódít) ösz. áth. Egészen bódulttá tesz, fejét elkábítja, öntudatlan állapotba helyez, elszédít, tévedésbe ejt, elámít. *A nagy gőz, füst elbódította fejemet. Holmi légből kapkodott eszmékkel elbódítani a tapasztalatlan, a könnyen hivő ifjuságot.* V. ö. BÓDÍT.

ELBÓDÍTÁS, (el-bódítás) ösz. fn. Végrehajtott, sikeresített bódítás; elszédítés, tévedésbe ejtés. V. ö. BÓDÍTÁS.

ELBÓDÚL, (el-bódúl) ösz. önh. 1) Feje elkábúl, elszédül, öntudata megzavarodik. 2) Eltéved. V. ö. BÓDÚL.

ELBÓDULÁS, (el-bódulás) ösz. fn. 1) Elkábulás, elszédülés. 2) Eltévedés. V. ö. BÓDULÁS.

ELBOHÓSKODIK, (el-bohóskodik) ösz. k. Folytonosan, tartósan bohóskodik; bohóskodó szerepet üz, gyakorol. V. ö. EL és BOHÓSKODIK.

ELBOLONDÍT, (el-bolondít) ösz. áth. Holmi hazugságokat mással elhitett, vagy ál igéretekkel mást kecsegtet, s a könnyen hivőt nevetség tárgyává teszi, vagy saját vétkes czéljára fölhasználja. *Szemes, eszes embert nem lehet elbolondítani. Engem ugyan el nem bolondítasz.*

ELBOLONDÍTÁS, (el-bolondítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elbolondítnak. V. ö. ELBOLONDÍT.

ELBOMLÁS, (el-bomlás) ösz. fn. Együvé tartozó, s öszveállott részeknek teljes eloszlása, egymástól szétválása. V. ö. EL és BOMLÁS.

ELBOMLIK, (el-bomlik) ösz. k. Öszvetartozó, kapcsolatban levő részei szétválnak, egymástól elszakadnak. *Elbomlik a befont haj.*

ELBONG, (el-bong) ösz. önh. Bongva elmegy, tovább halad. *Elbonganak füleim mellett a darázsok.*

ELBONT, (el-bont) ösz. áth. Öszvekötött, együvé fűzött valaminek részeit egymástól elválasztja, szétfejti. *Elbontani a házat. Elbontani az ágyat.* V. ö. BONT.

ELBONTÁS, (el-bontás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elbontunk valamit. V. ö. ELBONT.

ELBORÍT, (el-borít) ösz. áth. Valamit egész terjedelmében elföd, eltakar. *Elborítja az árvís a mezőket. Elborítja a vér az arczát.* V. ö. EL és BORÍT.

ELBORONÁL, (el-boronál) ösz. áth. Boronálva elvisz, tovább söpör, sodor, vontat. *Elborondlni a gazt a szántott földről.* V. ö. EL és BORONÁL.

ELBOROZ, (el-boroz) 1) ösz. önh. Folyvást boroz, borivással eltölti az időt. *Elborozni egész éjszaka.* 2)

ösz. áth. Borral beönt, elmocskol. *Elborozni az asztalabrosz, a ruhát.* V. ö. EL és BOROZ.

ELBORSOL, (el-borsol) ösz. áth. Mértékfölött megborsol valamit. *Elborsolni a levest, a borsos pogácsát.* V. ö. EL és BORSOL.

ELBORÚL, (el-borúl) ösz. önh. 1) Borúval egészen behuzódik, homályos alakot ölt. *Elborúl az ég, a magas hegy.* 2) Átv. ért. komor, sötét arczot mutat. V. ö. EL és BORÚL.

ELBORZAD, (el-borzad) ösz. önh. Elfogja a borzadás; teljesen borzad. *Elborzadt, midőn a nagy veszélyt látta.* V. ö. EL és BORZAD.

ELBORZADÁS, (el-borzadás) ösz. fn. Kedélyi állapot, midőn valakit a borzadás ellep.

ELBOSZANKODIK, (el-boszankodik) ösz. k. Folytonosan, tartósan bosszankodik. *Naphosszat elbosszankodni holmi csekélységen.* V. ö. EL és BOSZANKODIK.

ELBOTLÁS, (el-botlás) ösz. fn. Botolva elesés, eldőlés.

ELBOTLIK, (el-botlik) ösz. k. Botolva, megbotolva elesik, eldől. *Sötétben elbotlani.*

ELBŐDÜL, (el-bődül) ösz. önh. Hangját egészen megeresztve kezd bőgni. *Elbődül az ebektől lefülelt ökör.*

ELBOTORKÁL v. ELBOTORKÁZ, (el-botorkál v. —botorkáz) ösz. önh. Botorkázva elmendegel, elhalad, járkál. *Tapogatódzva, sötétben elbotorkál az utczákon. Alig lát, mégis elbotorkál a csapszékbe.*

ELBŐDÍT, (el-bődít) ösz. áth. Visszaható névmással: *Elbődíti magát*, am. elbődül.

ELBÖFFENT, (el-böffent) ösz. áth. Visszaható névmást tárgyesetben kiván maga mellé. *Elböffentém magamat, elböffentéd magadat, elböffenti magát.* Egyszer egészen neki eresztett hangon böffen. V. ö. EL és BÖFFEN.

ELBŐVÍT, (el-bővít) ösz. áth. Valamit túlságos mértékben bővít, bővé tesz. V. ö. EL és BŐVÍT.

ELBŐVÜL, (el bővül) ösz. önh. Túlságosan bővül, igen szétterjed, kitágul. *Viselésben elbővül a lábbeli.*

ELBUCSUZÁS, (el-bucsuzás) ösz. fn. Elválás előtti és végbez vitt bucsusás. *Menyasszony elbucsuzása a szülői háztól. Érzékeny, fájdalmas elbucsuzás.* V. ö. BUCSUZÁS.

ELBUCSÚZIK, (el-bucsúzik) ösz. k. Menőfélben lévén végképen bucsut vesz, utolsó istenhozzádot mond. *Elbucsúzott szüleitől, rokonaitól, barátitol.* V. ö. BUCSÚZIK.

ELBUCSUZTAT, (el-bucsuztat) ösz. mivelt. 1) Általán: valakinek elválása, elmenése alkalmával bucsúbeszédet tart. 2) A halottat kiénekeli, s nevében rokoninak, ismerőseinek stb. végbucsút mond. V. ö. BÚCSÚ, BÚCSÚBESZÉD, BÚCSÚZTAT.

ELBÚG, (el-búg) ösz. önh. Búgva tölti el az időt, folytonosan búg; búgva megy, halad el. *A szerelmes gilicsék óraszámra elbúgnak. Elbúgott mellettem a csiga,* (búgó). V. ö. EL és BÚG.

ELBUJÁLKODIK, (el-bujálkodik) ösz. k. 1) Folytonosan, tartósan bujálkodik. 2) Egészen bujává lesz. *Gyanus személyekkel vagy személyek között elbujálkodni.* 3) Visszaható névmással: bujálkodásban magát elerőtleníti. *Elbujálkodta magát.*

ELBUJDOSÁS, (el-bujdosás) ösz. fn. Bujdosva messze távozás, elköltözés.

ELBUJDOSIK, (el-bujdosik) ösz. k. Bujdosva eltávozik, elmegy, elköltözik. V. ö. BUJDOSIK.

„Ha a nap lenyugszik, ő is elbujdosik,
A szegény legénynek szíve szomorkodik.
Népd.

ELBUJTAT, (el-bujtat) ösz. áth. Eszközli, alkalmat, helyet, módot nyújt valakinek, hogy elbujjék. *Elbujtatni az üldöbe vett tolvajokat.*

ELBÚKÁS, (el-bukás) ösz. fn. 1) Híg elemben, folyadékban elmerülés. 2) Elbotlás. 3) Átv. ért. tönkrejutás, adósságok miatt minden vagyonnak elvesztése; hivataltól, rangtól elesés. V. ö. BUKÁS.

ELBUKIK, (el-bukik) ösz. k. 1) Híg elem, péld. viz alá merül. *A kő elbukik a vízben.* 2) Elbotlik. 3) Átv. ért. a kereskedő hitelét, a birtokos vagyonát, sok adósságai miatt elveszti. 4) Hivataltól, rangtól elesik.

ELBUKTAT, (el-buktat) ösz. áth. 1) Híg elem alá egészen elmerít. 2) Elejt, elesni kényszerít. 3) Átv. ért. a kereskedőt hitelétől, a birtokost vagyonától megfosztja. 4) Rang, hivatal, becsület nélkülivé tesz.

ELBULIKOL, (el-bulikol) ösz. önh. Folytonosan, tartósan bulikol. V. ö. EL és BULIKOL. *A páros gilicsék nyájasan elbulikolnak.*

ELBUSÚL, (el-busúl) ösz. önh. 1) Folyvást, tartósan búsúl. *Magában elbúsúl egész nap.* 2) Visszaható névmással: hosszas és nagy búsulásnak adja magát. *Elbúsulom magam, elbúsúlod magad, elbúsulja magát. Ha elbúsúlja magát, nincs aki megvigasztalja.* V. ö. BÚSÚL.

ELBÚTAT, (el-bútat) ösz. áth. l. ELBÚJTAT.

ELBUTÍT, (el-butít) ösz. áth. Folytonosan, és végképen butává tesz. *Mértéktelen szeszes italokkal elbutította magát.* V. ö. BUTÍT.

ELBUTÚL, (el-butúl) ösz. önh. Végképen butává lesz, elméje eltompúl. V. ö. BUTÚL, BUTA.

ELBUVÁS, (el-buvás) ösz. fn. Elrejtődzés; olyan buvás, mely által valaki rejtve, titokban marad, vagy maradni akar.

ELBUVIK, (el-buvik) ösz. k. Elrejtődzik; a végre, vagy úgy buvik, hogy meg ne találják. V. ö. EL és BUVIK.

ELBÜDÖSÍT, (el-büdösít) ösz. áth. Büdös szagot terjeszt el valamiben, vagy valamin; büzzel befertőzteti. *Foghajmával, pézsmával elbüdösíteni a szobát.*

ELBÜSZKÍT, (el-büszkít) ösz. áth. Egészen büszkévé tesz; valakiben a büszkeséget túlságosan fölélesszi. V. ö. EL és BÜSZKE, BÜSZKESÉG.

ELBÜSZKÜL, (el-büszkül) ösz. önh. Mindig, hovatovább büszkébb lesz; egészen elbízza magát.

ELBŰVÖL, (el-bűvöl) ösz. áth. 1) Valamely szépmű vagy művészet által egészen meghat, elragad, mint valamely bűvész. *A jeles szónok, énekes elbűvöli a hallgatókat.* 2) Bűvölés, titkos mesterség vagy ügyesség által elvesz, eltüntet. *Elbűvölte ujjamról a gyűrűt, vagy szebemből az aranyakat.*

ELBŰVÖLÉS, (el-bűvölés) ösz. fn. 1) Művészi hatás, meglepés, elragadás. 2) Bűvölés általi eltüntetés. V. ö. ELBŰVÖL.

ELCSÁBÍT, (el-csábít) ösz. áth. Sikeresen, hathatósan csábít; valamely roszra reá bír, reá vesz; tiltott czélból magához vonz, akaratára hajlít. V. ö. CSÁBÍT. *Elcsábítani a tapasztalatlan leányt, ifjút.*

ELCSÁBITÁS, (el-csábitás) ösz. fn. Sikerrel, hatással üzött csábitás; valakinek roszra, tiltott czélokra reá bírása, tévútra vezetése. V. ö. CSÁB, CSÁBITÁS.

ELCSÁBÚL, (el-csábúl) ösz. önh. A csábnak enged, rosz útra tér. V. ö. CSÁB.

ELCSACSOG, (el-csacsog) ösz. önh. Csacsogva elbeszél, folyvást, tartósan csacsog. *A kisdedek elcsacsognak dajkáikkal.* Használtatik áthatólag is. *Elcsacsogni a hallottakat és látottakat.* V. ö. CSACSOG.

ELCSAL, (el-csal) ösz. áth. 1) Csalva el hí. *Elcsalni valakit a kocsmába, gyanús társaságba.* 2) Csalva elvesz, megszerez. *Elcsalta pajtásának pénzét.* V. ö. CSAL.

ELCSAP, (el-csap) ösz. áth. 1) Tulajdonkép, csapva, ütve, tasztva elűz, elhajt, eltávolít. *Tenyerével elcsapni a legyet.* 2) Elkerget. *Elcsapni a rosz szolgát. Az idegen barmot elcsapni a csordából.* 3) A teli mértet elsimítja. *Elcsapni a mértet.* 4) Átv. ért. *Valamely étel, gyógyszer, vagy hütés, elcsapja a hasat,* azaz gyakori lágyszéket csinál. 5) Valami fölött hirtelen elterül, általfut. *Elcsap feje fölött a víz.* V. ö. EL és CSAP.

ELCSAPÁS, (el-csapás) ösz. fn. Elűzés, elkergetés, elhajtás. V. ö. ELCSAP.

ELCSAPÁZ, (el-csapáz) ösz. önh. A vadászebről mondatik, midőn bizonyos tért, vadakat szaglászva, bejár.

ELCSATAKOSODIK, (el-csatakosodik) ösz. k. Egészen csatakossá lesz, ellustosodik, elcsajtosodik. V. ö. CSATAKOS.

ELCSATTAN, (el-csattan) ösz. önh. Egyszeri, de teljesen bevégzett *csatt* hangot ád. *Elcsattan a fegyver. Elcsattant ajakán az első szerelmi csók.* V. ö. EL és CSATTAN.

ELCSATTANÁS, (el-csattanás) ösz. fn. Egyszeri, bevégzett *csatt* hangnak adása.

ELCSATTANT, (el-csattant) ösz. áth. Valamit egyszer, de tökéletesen csattanni késztet. *Elcsattantani a puskát.* V. ö. EL és CSATTANT.

ELCSAVAR, (el-csavar) ösz. áth. Félre csavar; úgy csavar, hogy helyéből elmozduljon. Átv. ért. valamit félre magyaráz, valaminek erőszakosan más értelmet ád, másfelé irányozza menetelét. *Elcsavarni a beszédet. Elcsavarni a peres félnek ügyét.* V. ö. EL és CSAVAR.

ELCSAVARÁS, (el-csavarás) ösz. fn. Félre csavarás, mely által valami, rendes helyzetéből elmozdúl. Átv. ért. szándékos félreértés, félremagyarázás, a dolognak másfelé irányozása. V. ö. ELCSAVAR.

ELCSAVARÍT, (el-csavarít) ösz. áth. Csavarás által rendes helyzetéből kimozdít. *Elcsavarítani a csapot, az ablak kallantyúját. Elcsavarítani a szekérrudat.* Átv. ért. azt teszi, hogy a beszédet vagy ügyet máskép értsék, más oldalról vegyék. V. ö. EL és CSAVARÍT.

ELCSAVARODIK, (el-csavarodik) ösz. k. Egyenes, vagy szokott helyzetéből, irányából félre mozdúl, elkanyarúl. *Elcsavarodik az út.* V. ö. EL és CSAVARODIK.

ELCSAVAROG, (el-csavarog) ösz. önh. Csavarogva jár kel, ide-oda, s tölti az időt. *Reggeltől estig elcsavarog.* Átv. ért. *elcsavarogni az iskolát, a hivatali órákat,* azaz csavarogva elmulasztani.

ELCSAVART, (el-csavart) ösz. mn. Rendes helyzetéből, irányából erőszakosan elmozdított. Átv. ért. szándékosan félre értett, félre magyarázott, más irányra vezetett. *Elcsavart szó, beszéd.*

ELCSEMEGÉZ, (el-csemegéz) ösz. áth. 1) Vagyont, különösen pénzt, holmi aprólékokra, csemegékre elveszteget, kicsinyenként elpazarol. 2) önh. Csemegézve eltölti az időt. *Jó borocska mellett elcsemegéztünk.*

ELCSEN, (el-csen) ösz. áth. Holmi aprólékos dolgokat, amúgy könnyeden elcsíp, ellop. *Amit ér, elcseni. Elcsentek a pipámat.* V. ö. CSEN.

ELCSENDESÉDÉS, (el-csendesédés) ösz. fn. Bevégzett csendesedés, midőn a nesz, zaj, lárma mindig alább alább szállva, végre egészen megszünik. *Éjjel a városi utczák elcsendesedése. A síró gyermek elcsendesedése.* V. ö. EL és CSENDESEDÉS.

ELCSENDESÉDIK, (el-csendesédik) ösz. k. A nesz, zaj, lárma, zörgés tökéletesen megszünik; egészen csendes állapotba helyezkedik. *Elcsendesedik a szél zúgása, a hullámok csapkodása, a mennydörgés.* Átv. ért. teljes nyugalomnak adja magát, megszünik. *Elcsendesednek az indulatok, a szív vágyai.* V. ö. EL és CSENDESEDIK.

ELCSENDESÜL, (el-csendesül) ösz. önh. Egészen csendes, nyugalmas állapotba megyen által. V. ö. EL és CSENDES, CSENDESÜL.

ELCSENDESÜLÉS, (el-csendesülés) ösz. fn. Zajból, lármából, mozgalomból teljes csendbe, hallgatásba, nyugalomba általmenés.

ELCSENDESÍT, (el-csendesít) ösz. áth. 1) Neszt, zajt, lármát megszüntet, elhallgattat. 2) Mozgalmat elcsillapít. 3) Háborgót, indulatoskodót, péld. hara-

gest, perlekedőt, sírót megnyugtat, megkérlel, engesztel. V. ö. EL és CSENDESIT.

ELCSENDESITÉS, (el-csendesités) ösz. fn. Megszüntetése a zajnak. Elcsillapitása a mozgalomnak. Megkérlelés, engesztelés.

ELCSÉNDÜL, (el-csendül) ösz. önh. 1) Elkezdi a csengést. *Elcsendül a füle. Elcsendül a kis harang.* 2) Csendüllve elvonúl.

ELCSENÉS, (el-csenés) ösz. fn. Aprólékos jószágoknak elcsipése, ellopása. V. ö. CSENÉS.

ELCSENEVÉSZ, ELCSENEVÉZ, (el-csenevész v. csenevész) ösz. önh. Elsatnyúl, elhitványúl, eredeti fajának jeles tulajdonait elveszti, elfajzik. Mondjuk állatokról, emberekről és növényekről. V. ö. EL és CSENEVÉSZ.

ELCSÉPÉG, (el-csépég) ösz. önh. Csepegve elhull, elfogy, elfoly. *Lyukas edényből elcsepeg a víz.* V. ö. EL és CSEPEG.

ELCSÉPÉGET (el-csépéget) ösz. áth. Csepegve elfolyat, több cseppet hullat. *Elcsepegetni az olajat, szirt.*

ELCSÉPEL, (el-csépel) ösz. áth. 1) Cséplővel valamely megérett növényből, gabonából a szemes magokat kiveri. *Elcsépelni a rozsot, zabot, babot* stb. 2) Önh. A csépelést elvégzi. *Nálunk már elcsépeltek.* 3) Átv. ért. valamely tárgyat addig emleget, annyiszor hord fel, hogy minden ujsági s egyéb érdeke megszünik. *Elcsépelt dolog.* V. ö. EL és CSÉPEL.

ELCSÉPELT, (el-csépelt) ösz. mn. Aminek magvai csép által kivervék. *Elcsépelt gabona, elcsépelt lendek, bab, borsó, lencse.* Átv. ért. Sok emlegetés, használás által érdekét, ujdonságát vesztett valami. *Elcsépelt szónoki csikornyák. Elcsépelt szerelmi versek. Elcsépelt szinpadi jelenetek, elméncskedések.*

ELCSÉPÉRÉG, (el-csépérég) ösz. önh. Apró cseppekben lassan-lassan elfolydogál, elcsegel. V. ö. EL és CSÉPÉRÉG.

ELCSÉPLÉSÉDIK, (el-csépléscdik) ösz. k. 1) Mondjuk növényekről, midőn cseplesekké lesznek, azaz elbokrosodnak, elsürüsödnek, elharaszt osodnak. 2) Térről, melyet sürü csepöték, bokrok lepnek el. *Elcseplesedett az ugar, az erdő alja.*

ELCSÉPPEN, (el-cséppen) ösz. önh. Valamely híg anyag cseppalakban elválik és lecsik. Átv. ért. tréfás kifejezéssel : elcsik. *Jégre ment, és elcseppent.* V. ö. CSÉPPEN.

ELCSÉPPENT, (el-cséppent) ösz. áth. Valamely híg anyagot cseppalakban akarva vagy akaratlanul elejt. *Elcséppenti tolládról a tintát.* V. ö. CSÉPPENT.

ELCSEREBERÉL, (el-csereberél) ösz. áth. Jószágot cserebere útján magáévá tesz. Használtatik, midőn többféle tárgyakról van szó, pl. *elcsereberélni a pipákat, kártyákat.* V. ö. CSEREBERE.

ELCSERÉL, (el-cserél) ösz. áth. 1) Valamely tárgyat más hasonértékü tárgyért oda ad. *Elcserélni az új tajtpipát régivel.* 2) Véletlenül, akarat ellen, vagy szándékosan másnak megegyezése vagy tudta nélkül, annak jószága helyett más hasonlót hagy. *A ruhatárban elcserélni a kalapokat.* V. ö. CSERÉL.

ELCSERÉLÉS, (el-cserélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elcserélünk. l. ELCSERÉL.

ELCSEREPÉSÉDIK, (el-cserepésédik) ösz. k. Nagy mértékben, terjedelmesen cserepessé lesz, fölrepedez. *Elcserepesedik nagy szárazságban a kövér agyagos föld. Némely lázas kórban, az ajakak elcserepesednek.* V. ö. EL és CSEREPÉSÉDIK.

ELCSETTEN, (el-csetten) ösz. önh. Puskáról, pisztolyról mondatik, midőn csetten, de el nem sül; máskép : *csütörtököt ad.* V. ö. CSETTEN.

ELCSETTENT, (el-csettent) ösz. áth. A lőfegyvert úgy rántja meg, hogy csetten, de el nem sül. *A töltetlen puskát elcsettenteni.* V. ö. CSETTENT.

ELCSEVÉG, (el-csevég) ösz. önh. 1) Csevegve eltölti az időt. 2) Áth. Valamit elfecseg, ellocsog. *Elcsevegni a hallott vagy látott dolgokat, a titkokat.* V. ö. EL és CSEVEG.

ELCSÍGAT, (el-csígat) ösz. áth. A lármázót, perlekedőt, haragost elcsendesíti, megnyugtatja, megkérleli. V. ö. EL és CSÍGAT.

ELCSIGÁZ, (el-csigáz) ösz. áth. Csigázva elkinoz, elgyötör, elront. *Elcsigázni sok munka és verés, koplaltatás által a barmot.* V. ö. CSIGÁZ.

ELCSIGÁZÁS, (el-csigázás) ösz. fn. Elkinzás, elgyötrés; nagy munka, verés, koplaltatás általi megrontás. V. ö. CSIGÁZÁS.

ELCSIKAR, (el-csikar) ösz. áth. Csikarva elvesz, elszarol valakitől valamit. V. ö. CSIKAR.

ELCSIKARÁS, (el-csikarás) ösz. fn. Más jószágának erőszakos, huzavona által elvevése, eltulajdonítása, elszarolása.

ELCSIKKAN, (el-csikkan) ösz. önh. Elcsuszik, elsikamlik, mint a csík.

ELCSILLAPÍT, (el-csillapít) ösz. áth. Elintézi, hogy a zaj, lárma, háborgás, nyugtalanság megszünjön, s csend, nyugalom legyen. V. ö. EL és CSILLAPÍT.

ELCSILLAPODIK, (el-csillapodik) ösz. k. A zaj, lárma, háborgás, szélvész, hullám stb. lassan-lassan, és végképen megszün. V. ö. EL és CSILLAPODIK.

ELCSILLENT, (el-csillent) ösz. áth. lásd : ELCSEN. Dunán túl, némely vidékek tájszólása szerént : valamely kisebb tárgyat, péld. fület, ujjat, ágat elcsap, hirtelen levág.

ELCSINÁL, (el-csinál) ösz. áth. 1) Elintéz, elrendez, elrakosgat, elhelyez. *Hagyjátok csak rám, elcsinálok én mindent.* V. ö. EL és CSINÁL. 2) Hogy valami nyilvánosságra ne jöjön, mesterséges rejtegetéssel eltakar, székelyesen : *elbélel;* néhutt *elsusol, elsusogat.*

ELCSÍP, (el-csíp) ösz. áth. 1) Fogóval, vagy fogó gyanánt szolgáló valamely taggal megszorítva elszakaszt, elvesz valamit. 2) Finom módon valamely kisebb jószágot elcsen, ellop. 3) Elfog valakit. *Elcsípni a tolvajt.*

ELCSIPÉGET, (el-csipéget) ösz. áth. Csipegetve elszakaszt, elvesz, elcsen, ellop. *A kis madár elcsipegeti a czukordarabot. A kis tolvaj elcsipegeti az apró pénzt.* V. ö. EL és CSIPÉGET.

ELCSIPKÉD, (el-csipkéd) ösz. áth. Apródonként és folytonosan csipve elszakgat valamit. *Elcsipkédni a tésztát.*

ELCSIPTET, (el-csiptet) ösz. áth. Fogó, vagy más összeszorító eszköz által valamit az egésztől elszakaszt. *Kertészollóval a fattyudgakat elcsiptetni.*

ELCSIRIZÉL, (el-csirizél) ösz. áth. Valamit csirizzel bekenve, mocskossá tesz. *Elcsirizelni a ruhát.*

ELCSISZAMLIK, (el-csiszamlik) ösz. k. Csiszamolva elesik; sulyegyenét vesztve, helyéből, irányából elmozdúl, elcsúszik. *Elcsiszamlott a jégen.* V. ö. CSISZAMLIK.

ELCSODÁLKOZIK, (el-csodálkozik) ösz. k. 1) Kitör rajta a csodálkozás. *Elcsodálkozék, midőn véletlenül meglátott.* 2) Hosszasan, tartósan csodálkozik. *Az együgyü ember, ha valami különöst lát, óra számra elcsodálkozik rajta.* V. ö. EL és CSODÁLKOZIK.

ELCSONKÍT, (el-csonkít) ösz. áth. Valóságos csonkává tesz. V. ö. CSONKA.

ELCSONKÍTÁS, (el-csonkítás) ösz. fn. Bevégzett, teljesített csonkítás. V. ö. CSONKÍTÁS.

ELCSONKÚL, (el-csonkúl) ösz. önh. Önmagában csonkára változik által.

ELCSONTOSÚL, (el-csontosúl) ösz. önh. Izmossá, csontossá fejlődik ki. V. ö. CSONTOS.

ELCSONTOSULÁS, (el-csontosulás) ösz. fn. Az állati test csontjainak szétterjedése, vastagodása.

ELCSONTÚL, (el-csontúl) ösz. önh. Csonttá, vagy csontkeménynyé változik által. V. ö. CSONTÚL. Átv. ért. valamely eszme annyira megrögzik, hogy kiirtása szinte lehetetlenné válik.

ELCSONTULÁS, (el-csontulás) ösz. fn. Csonttá vagy csontkeménynyé általváltozás. Átv. ért. valamely eszmének, előitéletnek, szokásnak megrögzése.

ELCSORDÚL, (el-csordúl) ösz. önh. Önmagától el kezd csorogni. V. ö. CSORDUL, CSOROG.

ELCSORGAT, (el-csorgat) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valamely híg test csorogva elfolyjon. *A korsóból elcsorgatni a vizet.* V. ö. CSORGAT.

ELCSOROG, (el-csorog) ösz. önh. Csorogva elfoly. *Elcsorog a csatornán az esővíz.* V. ö. CSOROG.

ELCSOSZOG, (el-csoszog) ösz. önh. Csoszogó léptekkel elmegy, eltávozik, eljárkál. *Ha roszak is lábai, de lassan ide-oda elcsoszog. A lábadozó egyik teremből a másikba elcsoszog.* V. ö. CSOSZOG.

ELCSÖRGEDÉZ, (el-csörgedéz) ösz. önh. Csörgedezve elfoly. Mondják a kavicsokon futó kis patakokról. V. ö. CSÖRGEDÉZ.

ELCSÖRGET, (el-csörget) ösz. áth. Csörgetve, csörgető eszközzel elűz, elhajt, elkerget, elijeszt. *Elcsörgetni a seregélyeket a szőlőből.* V. ö. CSÖRGET.

ELCSÖRÖG, (el-csörög) ösz. önh. 1) Folytonosan, tartósan csörög. 2) Csörögve megy el, elhalad. *Elcsörögnek házunk előtt a szánkázók.* V. ö. EL és CSÖRÖG.

ELCSÖRTET, (el-csörtet) ösz. önh. Csörtetve elmegy, általhalad. *Elcsörtettek a vadászok előtt a szarvasok.* V. ö. EL és CSÖRTET.

ELCSÖTLIK, (el-csötlik) ösz. k. Csötölve, botolva félre, vagy orrára bukik. *Elcsötlik a köves úton a ros ló.* V. ö. EL és CSÖTLIK.

ELCSUCSÚL, (el-csucsúl) ösz. önh. Elszunyad, elalszik. ‚Csucsúlni, mondják különösen az elalvó kisdedekről. *Csucsulj, csucsulj kis angyalom.* Bölcsődal.

ELCSUCSULTAT, (el-csucsultat) ösz. áth. A kisdedet elaltatja, fecsegés, dalolgatás, ringatás által.

ELCSUFÍT, (el-csufít) ösz. áth. Csúffá változtat által, egészen csúffá tesz, elidomtalanít. *A himlő elcsufítja az arczot.* V. ö. EL és CSUFÍT.

ELCSUFÍTÁS, (el-csufítás) ösz. fn. Csúffá változtatás, elidomtalanítás.

ELCSUFÍTOTT, (el-csufított) ösz. mn. Elidomtalanított, rendes, szabályos, arányos alakjából kivetköztetett. *Himlő által elcsufított arcz.*

ELCSUK, (el-csuk) ösz. áth. 1) Valamit úgy becsuk, hogy hozzá ne lehessen férni. *Elcsukni a pénzt a czeléd elöl. A torkos gyermekek elöl elcsukni a czukrot, csemegéket.* 2) Úgy becsuk valakit vagy valamit, hogy ki ne mehessen. *Elcsukni a csintalan gyereket.* V. ö. EL és CSUK.

ELCSUKÁS, (el-csukás) ösz. fn. Zár által valaminek vagy valakinek elrejtése, vagy a kimenéstől eltiltása, megakadályozása.

ELCSUKLIK, (el-csuklik) ösz. k. Félre, roszul csuklik. *Elcsuklik a fanyelü bicsak.* V. ö. CSUKLIK.

ELCSÚNYÍT, (el-csúnyít) ösz. áth. Szenny, mocsok, piszok által csúnyává tesz. *Elcsúnyítani a szobát, ágyat.* Különösen saját ganéjával bemocskít. V. ö. CSÚNYA.

ELCSUPASZODIK, (el-csupaszodik) ösz. k. Folytonosan csupaszodik, s lassan-lassan egészen csupaszszá lesz. V. ö. CSUPASZ, CSUPASZODIK.

ELCSÚSZ, (el-csúsz) ösz. önh. Önként, önerejéből bizonyos távolságra csúsz. *Elcsúsz a jégen öt hat ölnyire.* V. ö. CSÚSZ.

ELCSUSZIK, (el-csuszik) ösz. k. Akaratlanul, véletlenül elsikamlik, megsikamolva elesik. *A síkos úton a patkólatlan ló elcsuszik. Elcsuszott a sima padolaton.*

ELCSUSZAMODIK, (el-csuszamodik) ösz. k. Csuszamodva, azaz, hosszasabban csúszva előre, hátra vagy oldalt esik. *A dombról lefelé menve elcsuszamodni.*

ELCSUSZKÁL, (el-csuszkál) ösz. önh. 1) Tartósan, folytonosan csuszkál. *Reggeltől délig elcsuszkál.* 2) Bizonyos határig csuszkálva elhalad. *Elcsuszkál a szomszéd faluig.* V. ö. EL és CSUSZKÁL.

ELCSÜGGED, (el-csügged) ösz. önh. Elveszti reményét, kedvét, bátorságát, erejét, kitartását. *Elcsüggedni a viszontagságok alatt. Elcsüggedni a munkában.* V. ö. CSÜGGED.

ELCSÜGGEDÉS, (el-csüggedés) ösz. fn. Reménynek, bátorságnak elvesztése. V. ö. EL és CSÜGGEDÉS.

ELCSÜGGESZT, (el-csüggeszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki elcsüggedjen.

ELCSÜNIK, (el-csünik) ösz. k. Munkában, vállalatban ellankad, elfárad, alább hagy; növésben megakad, elsatnyúl.

ELCZAMMOG, (el-czammog) ösz. önh. Czammogva, azaz, lomha, lassu, meggörbedt testtel mozogva elmegy, elhalad.

ELCZÉGÉRÉSÉDIK, (el-czégérésédik) ösz. k. Rosz híre, neve, mindenfelé elterjed, közbeszéddé válik. V. ö. EL és CZÉGÉRÉSÉDIK.

ELCZÉGÉRÉSÉDÉTT, (el-czégérésédétt) ösz. mn. Kinek rosz híre neve mindenfelé elterjedt, közbeszéddé vált. *Elczégéresedett tolvaj, gasember.*

ELCZEPEL, (el-czepel) ösz. áth. Czepelve elvisz. *Elczepelni a hátán a bugyrot.* V. ö. EL és CZEPEL.

ELCZIBERTÉSÉDIK, (el-czibertésédik) ösz. k. Hovatovább jobban és jobban sántikálni kezd. V. ö. CZIBERTÉS.

ELCZIGÁNYKODIK, (el-czigánykodik) ösz. k. 1) Czigány természetüvé válik. 2) Áthatólag: valamit czigány módjára elcsal. *Elczigánykodta pénzemet.*

ELCZINCZOG, (el-czinczog) ösz. önh. 1) Rosz hegedüről vagy hegedüsről mondatik, midőn folytonosan fülsértő hamis hangokat ad. *Órákig elczinczog a hegedün.* 2) Hegedün valamit rosszúl eljátszik. *Elczinczogta a nagyidai nótát.* V. ö. EL és CZINCZOG.

ELCZIPEL, (el-czipel) ösz. áth. l. ELCZEPEL.

ELCZIVAKODIK, (el-czivakodik) ösz. k. Folyvást, tartósan czivakodik. V. ö. EL és CZIVAKODIK.

ELCZONDORLIK, (el-czondorlik) ösz. k. Czondrákra, rongyokra szakadoz, elrongyollik. *Elczondorlott minden gúnyája.*

ELCZONDORLOTT, (el-czondorlott) ösz. mn. Elrongyosodott, elromladozott. *Elczondorlott köpönyeg, szür, koldús; elczondorlott nádtető.* Székely szó.

ELCZONDOROL, (el-czondorol) ösz. áth. Elrongyol, elszakgat, elrongál. Mondják leginkább a ruhaneműekről. *Elczondorolni a sekét, karimyát.* Székely szó.

ELCZÖVEKÉL, (el-czövekél) ösz. áth. Czövekekkel elkerít, elzár. *Elczövekelni a rétet a kocsisók elől.*

ELCZUDARODIK, (el-czudarodik) ösz. k. Czudar erkölcsüvé változik. V. ö. CZUDAR.

ELDACZOL, (el-daczol) ösz. áth. 1) Valamit daczczal elvesz, eszközöl, eltagad. 2) Önh. Tartósan, folytonosan daczol. V. ö. EL és DACZOL.

ELDADOG, (el-dadog) ösz. önh. 1) Dadogva elbeszélget. *Eldadog a beszélni kezdő gyermek.* 2) Tárgyeseti viszonynévvel am. dadogva elmond valamit. *Mondókáját alig birta eldadogni.*

ELDAGASZT, (el-dagaszt) ösz. áth. A dagasztást elvégzi. *Már eldagasztott, csak kelnie kell a kovásnak.* V. ö. EL és DAGASZT.

ELDALL, (el-dall) ösz. áth. Valamely hangművet dalolva előad. *Eldallani a legújabb népdalt.*

ELDALOL, (el-dalol) ösz. áth. l. ELDALL.

ELDARABOL, (el-darabol) ösz. áth. Darabokra elszakgat, elvagdal, elmetél, elhasogat. *Eldarabolni a kenyeret, sajtot, süllet. Fát, végposztót eldarabolni.*

ELDARABOLÁS, (el-darabolás) ösz. fn. Darabokra elszakgatás, eltörés, elvágás, elhasogatás, elmetélés, elosztás.

ELDARÁL, (el-darál) ösz. önh. és áth. 1) A darálást, mint őrlést elvégzi. 2) Átv. ért. folytonosan elfecseg, eltrécsel. 3) Hebehurgyán, szaporán elmond valamit. *Eldarálni a betanult beszédet, leckét.*

ELDARÁLÁS, (el-darálás) ösz. fn. 1) A darára őrlésnek elvégzése. 2) Beszédnek, mondókának elszaporázása.

ELDERMED, (el-dermed) ösz. önh. Megmerevedik, hajthatlanná lesz, pl. a nagy hideg, ijedés, bámulás miatt. *Minden tagjai eldermedtek.* V. ö. DERMED.

ELDERMEDÉS, (el-dermedés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki a nagy hideg, ijedség, bámulat vagy nyavalya által megmerevedik, tagjai hajthatatlanokká lesznek.

ELDESZKÁZ, (el-deszkáz) ösz. áth. Deszkákkal elzár, elkerít. *Eldeszkázni a szomszédok felől a kertet.* V. ö. EL és DESZKÁZ.

ELDESZKÁZÁS, (el-deszkázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos tért, helyet, határt eldeszkáznak. V. ö. ELDESZKÁZ.

ELDICSÉR, (el-dicsér) ösz. áth. Dicséretekkel elhalmoz, tetéz; igen dicsér. *Fünek fának eldicsérni valamit vagy valakit. Nagyon eldicsérték.*

ELDIRIBÉL, (el-diribél) ösz. áth. Apró darabokra szakgat, tördel, vagdal stb. valami egészet.

ELDISZNÓSÍT, (el-disznósít) ösz. áth. Elmocskol, elszennyez, elrutít, különösen sárral, ganéjjal beken, bepiszkol.

ELDISZNÓZ, (el-disznóz) ösz. áth. Valamit reá cseppentett vagy csepegetett tintafoltokkal elmocskít. *Eldisznózni irás közben a papirost.*

ELDISZTELENÍT, (el-disztelenít) ösz. áth. Azt esközli, hogy disztelenné legyen; valaminek díszét elvesszi. V. ö. DISZ, DISZTELEN.

ELDOB, (el-dob) ösz. áth. Magától tova, messze, odább dob. *Eldobni a lapdát. Eldobni a rohadt almákat, a törött pipát.* V. ö. DOB.

ELDOBÁL, (el-dobál) ösz. áth. Több valamit egymás után eldob, elhajigál. V. ö. DOBÁL.

ELDOBOL, (el-dobol) ösz. 1) áth. Dobbal v. dobolva eltávoztat, elmenni késztet. *A fegyvergyakorló katonákat egyik ponttól a másikig eldobolni.* 2)

Dobozóval elad. *Eldobolták mindenét.* 3) önh. A dobolást elvégzi. *Eldobolták a takarodót.* V. ö. EL és DOBOL.

ELDOHÁNYOZ, (el-dohányoz) ösz. áth. 1) Bizonyos dohányt elszí. *Eldohányozza a kapadohányt is.* 2) Dohányszivásra elkölt, elveszteget. *Fél napi bérét eldohányozza.* 3) Dohányozással tölt, eltölt. *Eldohányozza idejét, a napot.*

ELDOHOSODIK, (el-dohosodik) ösz. k. Lassan lassan dohossá változik által. *Eldohosodik a nedves helyen tartott gabona.* V. ö. EL és DOHOSODIK.

ELDOHOSÚL, (el-dohosúl) ösz. önh. l. ELDOHOSODIK.

ELDOMBÉROZ, (el-dombéroz) ösz. áth. Dombérozva elkölt, elpazarol, elveszteget. *Eldombérozni minden vagyonát.* V. ö. EL, (2) és DOMBÉROZ.

ELDONG, (el-dong) ösz. önh. Dongva elhalad, odább repül. *Eldongottak fületm mellett a darázsok.* Áthatólag: dongó, tompa hangon elmond, elbeszél valamit.

ELDOROSZOL,(el-doroszol)ösz.áth. Doroszlóval elnyes. Füvet, gyepet csak felületesen irt ki, a földnek csak legtetejét vakarja fel. V. ö. EL és DOROSZOL.

ELDÖCZÖG, (el-döczög) ösz. önh. Döczögve, ide-oda dőledezve, lassan elhalad, elmegy. *Alig birtunk eldöczögni a göröngyös úton.* V. ö. DÖCZÖG.

ELDŐD, (el-dőd vagy el-déd, azaz első déd, t. i. valamely népnek, nemzetnek, nemzetségnek törzsök-apja. L. DÉD), fn. tt. *eldőd-öt.* Tágasabb ért. *eldődök* a népnek, nemzetnek, nemzetségnek első korban élt ősei. *Dicső eldődeink, kik e hasát szerezték.* Legtágasabb ért. *régiek, hajdaniak.*

ELDŐDI, (el-dőd-i) mn. tt. *eldődi-t*, tb. —*ek.* Első időbeli, régi, hajdani, eredeti. *Eldődi anyaszentegyház. Eldődi szent atyák. Eldődi szokások, törvények.*

ELDŐF, (el-dőf) ösz. áth. Dőfve, azaz hegyes eszközzel eltaszít, eltávolít magától valamit. *Csáklyával eldőfni a ladiknak uszó tuskót.* V. ö. DÖF.

ELDÖGLÉS, (el-döglés) ösz. fn. Az állatnak valamely nyavalya által elesése, élni megszünése.

ELDÖGLIK, (el-döglik) ösz. k. Dög által, dögnyavalyában elvész. *Vértályogban, szászrétü paczalvészben eldöglöttek az ökrök, tehenek. Minden juha eldöglött.* V. ö. DÖGLIK.

ELDÖGÖNYÖZ, (el-dögönyöz) ösz. áth. Elpufogat, hátbaütésekkel elhajt, elűz, dögönyözve elkerget. V. ö. EL, (2) és DÖGÖNYÖZ.

ELDÖGÖSÍT, (el-dögösít) ösz. áth. Barmok között a dögnyavalyát, a ragályt elterjeszti. *Eldögösíteni az egész csordát, a falu gulyáját.*

ELDÖGÖSÖDIK, (el-dögösödik) ösz. k. 1) Lassan-lassan elterjed, elharapódzik, elragad közte a dögnyavalya. *A vidék szarvasmarhája eldögösödik.* 2) Némely tájszólás szerént: elbetegesedik, elnyomorodik, elgöthösödik. Aljas kifejezés.

ELDÖGÖSÜL, (el-dögösül) ösz. önh. Önmagából kifejlett dögben sinlik. *A nagyon csigázott s roszul tartott barom eldögösül.*

ELDÖL, (el-döl) ösz. önh. Sulyegyenét egészen elvesztve leomlik, felfordúl. *Eldöl a vízmosta hás. Eldöl az árokba ragadott kocsi.* Átv. és törvénykezési ért. valamely ügy bíróilag bevégeztetik. *Ma fog eldölni, megnyerem-e a pert vagy nem.*

ELDÖNT, (el-dönt) ösz. áth. 1) Sulyegyenben álló vagy mozduló testet leomlani, felfordulni, elesni kénytelenít. *Eldönti a szél a sátort. Valakit lábáról eldönteni.* 2) Átv. ért. valamit bíróilag az ügy érdemében határoz, végez. *Ez dönti el a dolgot. A törvényszék ma dönti el az ügyet.*

ELDÖNTÉS, (el-döntés) ösz. fn. 1) Felfordítás, leomlasztás. 2) Véghatározat, a dolognak, ügynek végképeni bevégzése, érdemleges határozatban kimondott mibenléte.

ELDÖNTETLEN, (el-döntetlen) ösz. mn. Átv. Amiben bíróilag itéletet nem hoztak; ami végképen elhatározva nincs. *Eldöntetlen peres ügy.* Határozóilag am. eldöntetlenül. *Eldöntetlen maradt vitakérdés.*

ELDÖNTŐ, (el-döntő) ösz. mn. Ami valamely dolgot, ügyet elhatároz, annak egészen új irányt ad; mitől a dolognak, ügynek leendő állapota függ. *Eldöntő útközet.* Törvénykezési nyelven az ügy érdemében bíróilag kimondott. *Eldöntő végzés* vagy *itélet.*

ELDÖNTŐLEG, (el-döntőleg) ösz. ih. Határozólag, végképen, valamely ügyet, dolgot bezárólag. *Eldöntőleg mondani itéletet.*

ELDÖRGÖL, (el-dörgöl) ösz. áth. 1) Dörgölve szétterjeszt, szétnyomkod. *A kenőcsöt eldörgölni a testen, seben. Eldörgölni a sártapaszt a falon.* 2) Dörgölve elkoptat. *A hajókötelek eldörgölik a partok föleit. A hámkötél eldörgöli a ló szőrét.* V. ö. EL és DÖRGÖL.

ELDÖRGÖLŐDIK, (el-dörgölődik) ösz. belsz. Dörgölődve elkopik, elvásik. *Hosszas forgásban és surlódásban, a malomkő is eldörgölődik.* V. ö. DÖRGÖLŐDIK.

ELDÖRÖG, (el-dörög) ösz. önh. Dörögve elhangzik. *Eldörögtek a mennykövek fejeink fölött.* Áthatólag: dörögve elmond valamit. *Eldörögte a rettenetes halálszót.* V. ö. DÖRÖG.

ELDÖRZSÖL, (el-dörzsöl) ösz. áth. Dörzsölve apró részekre tör, vagy szétnyomkod, szétterjeszt. *Eldörzsölni a kenyér bélét.* V. ö. EL és DÖRZSÖL.

ELDÖRZSÖLŐDIK, (el-dörzsölődik) ösz. belsz. Dörzsölődve elkopik, elvásik, elmállik, szétoszlik, foszlik. V. ö. DÖRZSÖLŐDIK.

ELDÖZSÖL, (el-dözsöl) ösz. önh. és áth. 1) Hosszasan, folytatólag dözsöl. *Egész nap és éjjel eldözsölni.* 2) Dözsölve eltölt (időt), elpazarol, elveszteget. *Ifjuságát eldözsölni, a napot eldözsölni. Vagyonát, pénzét eldözsölni.* V. ö. EL, (2) és DÖZSÖL.

ELDRÁGÍT, (el-drágít) ösz. áth. Valaminek árát, becsét túlságosan fölemeli, fölrugtatja. V. ö. EL és DRÁGÍT.

ELDRÁGÚL, (el-drágúl) ösz. önh. Ára, becse valaminek tulságosan fölszáll, nevelkedik.

ELDÚDOL, (el-dúdol) ösz. önh. és áth. 1) Folytonosan dúdol. *Jó kedvében óra számra eldúdol.* 2) Valamit dúdolva elmond. *Eldúdolni az utcsai dalokat.* V. ö. EL, (2) és DÚDOL.

ELDUG, (el-dug) ösz. áth. Dugva elrejt, eltesz, eltitkol valamit. *Eldugni a lopott pénzt, jószágot. Dugd el, hogy meg ne lássák.* V. ö. DUG.

ELDUGDOS, (el-dugdos) ösz. gyak. áth. Többfélét egymás után eldug, elrejt; több helyre eldug holmit.

ELDÚL, (el-dúl) ösz. áth. Dúlva, ragadozva elvesz, elrabol, elszákmányol valamit. *Az ellenség eldúlta pénzünket, barmainkat, gabonánkat.*

ELDURRAN, (el-durran) ösz. önh. *Durr* hangot adva elsül, elhangzik, elpattan. *Eldurrantak az ágyúk. Eldurrant a löporral fölvetett szikla.*

ELDURRANT, (el-durrant) ösz. áth. Valamit durranni, durranva elhangzani késztet. *Eldurrantani az ágyúkat, béresostorokat.* Köznépi tréfás kifejezésben: *eldurrantotta magát*, azaz durva, vastag hangú szelet bocsátott.

ELDURROG, (el-durrog) ösz. önh. Többszörös *durr* hanggal elhangzik. *Az innepélyen száz egy ágyulövés durrogott el.*

ELDURROGAT, ELDURROGTAT, (el-durrogat v. —durrogtat) ösz. áth. Egy vagy több eszközt, lőfegyvert többszörözött durranás által elhangoztat. *Eldurrogatni a bástyákra földállított ágyukat.*

ELDURVAD, (el-durvad) ösz. önh. Szokottabban l. ELDURVÚL.

ELDURVÍT, (el-durvít) ösz. áth. Durva természetüvé változtat által; elvadít. V. ö. DURVA.

ELDURVÚL, (el-durvúl) ösz. önh. Durva természetet ölt; elvadúl, erkölcsei nyersekké leasnek.

ELDÚSODIK, (el-dúsodik) ösz. k. Hova tovább dúsabb, azaz gazdagabb lesz. V. ö. DÚS, mn.

ELDÜHÖDIK, (el-dühödik) ösz. k. Dühödve elmegy. Dühét kifúja, kizúgja.

ELDÜHÖSÖDIK, (el-dühösödik) ösz. k. Dühös állapota, természete, indulata mindinkább nevelkedik. V. ö. EL és DÜHÖSÖDIK.

ELDÜHÖSÍT, (el-dühösít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valamely ember, vagy más állat egészen vagy folytonosan dühös legyen. A dühféle nyavalyát ragályképen tovább terjeszti. *Egy dühös eb többet eldühösít.* V. ö. DÜHÖS.

ELDÜHŰL, (el-dühűl) ösz. önh. Merő dühhé változik által, folytonosan dühöngő állapotba esik.

ELÉ, (1), (el-é) névutó. Valamivel vagy valakivel szemben és egyszersmind közelebbi viszonyban. Megfelel e kérdésre: *hová?* s ellene tétetik a *megé*, *mögé* névutónak, péld. *Ajtó elé és ajtó mögé. Hás elé és hás mögé. Sáncz elé állani, sáncz mögé bujni. Szekér elé fogni (szekér mögé kötni).* Jelenti tehát valamely tárgynak, helynek homlokrészét, s ellentétetik a hátsó résznek vagy oldalnak. Személyragozva: elém, eléd, elé v. eléje, elénk, elétek, eléjök, v. eléjök, néha *be* (azaz *ve* mint ho-va) képzővel toldva: *elémbe, elédbe, elébe* v. *elejébe* v. *eledbe* v. *elibe*, *elénkbe*, *elétekbe*, *eléjökbe*. De *elibe* (vagyis inkább *elib-*) szintén ragoztatik úgy, hogy a személyrag utoljára jön: *elib-em, elib-ed, elib-e, elib-ünk, elib-etek, elib-ök* vagy *elejb-em, elejb-ed* stb.

Különbözik *elő*, és személyragozva *előmbe, előtte* stb. V. ö.

Az *elé* képzője *é* mutató jelentésü, vastaghangon *á*, mint ezekben: *al-á, ho-v-á, föl-é, köz-é, bel-é, mög-é, fel-é*, s régi nyelvemlékeinkben Pest-é (= Pestre) Győr-é (= Győrbe).

ELÉ, (2), (l. fönebb) helyhatározó. El ide vagy oda. Ellene tétetik a *félre*, *(hátra)* határozóknak. *Állj elé, lépj elé, nyomulj elé;* ellentétek: *állj félre, lépj hátra, nyomulj félre.* Bővebb jelentése: egyik, kivált rejtettebb, távolabb helyről másik közelebbire, kitünőbbre, nyilvánosságra, *szem elébe; és tova. Elé, elé vitézek. Elé avval a szekérrel. Kotly elé szilvalé, téged borsolnak meg.* (Km). Közönségesen ez is összezavartatik az *elő* szóval, melynek jelentése: helyi, időbeli, rangi s egyéb fokozatban fölötte állva, menve stb. V. ö. ELŐ.

ELÉ, (3), (l. fönebb) igekötő. Értelme épen az, mi a helyhatározóé. A mondatban az igekötők általános szabályát követi, azaz hol az ige előtt áll közvetlenül, hol elszakad tőle, amint a hangsuly vagy rajta van vagy nincs, pl. *Eléállottak a vitézek, de a gyávák nem állottak elé.* Itt is különbözik *elő*, pl. *eléjön* és *előmegyen* szók első részében is egészen más az értelem. Így: *elérohan* és *előrohan, elétör* és *előtör* különböző jelentésüek.

ELÉAD, ELÉADÁS, ELÉADÓ stb. l. ELŐAD, ELŐADÁS, ELŐADÓ; ámbár az elsőbbek szabályszerübbek (l. ELÉ és ELŐ) s ajánlatosbak, de még eddig a szokás e szóknál is inkább az utóbbiak mellett van.

ELÉÁLLAT, ELÉÁLLATÁS. Régies szók, l. ELÉÁLLÍT, ELÉÁLLÍTÁS.

ELÉÁLLÍT, (elé-állít) ösz. áth. 1) Szem elébe állít, eléhoz, létesít. *Elédállítani az újonczokat. Elédállítani valamely művet.* 2) Első helyre állít; itt jobban: *elődállít.*

ELÉÁLLITÁS, (elé-állitás) ösz. fn. 1) Eléhozás, létesités. 2) Első helyre állitás. *Bizonyos vitézeknek a csatarendben elé- vagy előállitása.* V. ö. ELÉ (2, 3) és ÁLLÍT.

ELÉBB, (el-ébb) ih. Az *elé* szónak második foka. Felső fokon: *legelébb, mentől elébb, leges legelébb.* 1) Helyre, sorozatra nézve jobban szem elé. *Állj elébb! Ülj elébb!* Ellentéte: *hátrább.* 2) Tovább, különösen ez összetételekben: *elébbad, elébbáll, elébblábal.* 3) Időre vonatkozva am. hamarabb. *Miért nem jöttél elébb? Én azt elébb tudtam. Legelébb ő hallotta az új hírt.* Ellentéte: *utóbb.* Innen az ikerítés: *elébb-*

utóbb = vagy elébb vagy utóbb. 3) Inkább. *Elébb meghalok, hogysem azt tegyem.* E két utóbbi értelemben helyesebb *előbb.*

ELÉBBAD, (elébb-ad) ösz. áth. Tovaad. Különösen *on en*-vel ragozott névszóval viszonyban: túladni valamin vagy valakin.

„Ne gondolkodj semmit azon,
Elébbadtam az uramon."

Népdal.

ELÉBBÁLL, (elébb-áll) ösz. k. Tovább, távolabb áll; elkotródik, eltakarodik. *Megérezvén a kolbászlást, elébbállott ő kelme.* Km.

„Házatoknál még is hálnék,
Hónap osztán elébb állnék."

Székely népköltési gyüjtemény. Krizától.

ELEBBED, (el-ebbed) ösz. önh. Élnek ez igével a székelyek 1) midőn az útról azt akarják mondani, hogy a sok eső miatt, vagy a fagy fölengedése után igen elromlik, mintegy felevődik; 2) *Eleved* helyett.

ELÉBBENI, (el-é-bb-en-i) mn. l. ELŐBBENI.

ELÉBBI, (el-é-bb-i) mn. Elé, közelebb levő. *Elébbi hely.* Különbözik: *előbbi.*

ELÉBBJÁR, (elébb-jár) ösz. önh. A rendes, kiszabott időnél korábban megy. Mondatik különösen az óráról, midőn siet. Jobban: *előbbjár.*

ELÉBBLÁBAL, (elébb-lábal) l. ELÉBBÁLL. Tréfásan: *elébblábal*, l. ezt.

ELÉBBVALÓ, (elébb-való) ösz. mn. Felső fokra: legelébb való, tulsó: leges legelébbvaló. 1) A többi rokonnemüeknél előkelőbb, a többi közől kitünő, nagyobb rangu, hivatalu. *Az alispán elébbvaló, mint a főbiró, s ez elébbvaló, mint az esküttt.* 2) Szükségesebb, hasznosabb. *A munka elébbvaló, mint a játék.* Jobban: *előbbvaló.*

ELÉBE, (el-é-be v. el-é-ve) ih. és névutó, mely a harmadik személyre vonatkozik. *Elébe adni a dolog sirolását. Elébe szabni a munkát. Biró elébe terjeszteni az ügyet. A vendégnek elébe menni vagy elébe menni a vendégnek.* Értelmére nézve am. *eléje.* Személyragokkal viszonyítását l. ELÉ (1) alatt.

ELEBELI, e helyett: *előbeli* vagy maiasan *előbbeni*, a Debreczeni Legendáskönyben: „De miért tudják vala az elebeli dolgát."

ELÉBLÁBAL, (el-éb-lábal) ösz. önh. Tréfás népnyelven am. elkotródik, megrivasztott eb gyanánt eltakarodik, mintegy eblábon elhordja magát. Szokottabban *elébblábal.*

ELÉBOCSÁT, (elé-bocsát) ösz. áth. 1) Elébe ereszt, és ez az igazi értelme. V. ö. ELÉ. 2) Megengedi, hogy előre menjen; előre ereszt, előre küld, valamit előszó gyanánt mindenek előtt említ. *Elébocsátni a vendéget; elébocsátani a legközelebbi helyre a vidékit. Mielőtt szólanék a dologhoz, elé kell bocsátanom.* Az utóbbi értelemben szabályosabb: *elő-* v. *előrebocsát.*

ELÉBOTOG, (elé-botog) ösz. önh. A székely ‚botog' am. dologtalanul jár, mintegy *botorkál* elé s hátra. Tehát: elébotog = elébotorkál.

ELÉBUVIK, (elé-buvik) ösz. k. Rejtekhelyéből kijő, s eléáll. *A ragadozó állatok éjjel elébúvnak rejtekeikből. Az üldözők eltávozta után ismét elébújtak a szökevények.*

ELECS, (el-ecs) fn. tt. *elecs-et.* Vízárkokban, és mocsárokban tenyésző növény, melynek rostos gyökerei mélyen elágaznak az iszapban, levelei pedig a viz szinén uszkálnak. (Butomus).

ELÉCSAL, (elé-csal) ösz. fn. Valakit vagy valamit csalogatás által rejtekhelyéből maga elé hí.

ELECSKE, falu Nyitra megyében; helyr. *Elecské-n, —re, —ről.*

ELÉCSÚSZ, (elé-csúsz) ösz. önh. Önerejéből csúszva közelebb jön. *Bizonyos időben elécsúsznak a tengeri tekenősök.*

ELÉCSUSZÁS, (elé-csuszás) ösz. fn. 1) A *csúsz* igétől származva am. önakaratából csúszva eléjövés. 2) A *csúszik* igétől am. külső erő által okozott, akaratlan elésikamlás.

ELÉCSÚSZIK, (elé-csúszik) ösz. k. Külső erőnél fogva csusztatva jön szem elé. *A vontatott gerenda vagy tolt gabona elécsúszik. A lejtős kocsiút vánkosa elécsúszik.*

ELECZETÉSÉDIK, (el-eczetésédik) ösz. k. Lassan-lassan eczetes izüvé változik által. V. ö. EL és ECZETÉSÉDIK. *Gondviselés nélkül a jó bor is eleczetesedik.*

ELÉCZIPEL, (elé-czipel) ösz. áth. Czipelve szem elé húz, vontat, hurczol.

ELECZKE, (el-ecz-ke) fn. tt. *eleczkét.* Mocsáros helyeken tenyésző háromlevelü fü az öthímesek seregéből, és egyanyások rendéből, melynek keserü nedvét a hideglelés ellen használják. (Menyanthes).

ELEDDIG, (el-eddig) ih. Egész eddig, ezen ideig, ezen pontig. *Eleddig vártalak. Eleddig mind a tiéd lesz.* V. ö. EL, (2).

ELEDEL, (el-ed-el, *él* gyöktől) fn. tt. *eledel-t*, tb. —*ek.* Minden, amivel az állatok testeik táplálásával élnek. *Tápláló, kövér, hizlaló, zsiros, sovány, szegény, szük eledel. Téli, nyári, reggeli, déli, esti eledel. Eledelt szerezni, gyüjteni. Magához eledelt venni.* Keresztény ért. *lelki eledel, mennyei eledel, angyali eledel.* Krisztusnak teste és vére a kenyér és bor szine alatt.

ELÉDÉLÉG, (el-édélég) ösz. önh. Tartósan, folytatva édeleg; édelgve tölti az időt. V. ö. EL, (2) és ÉDÉLÉG. *A szerelmespár elédeleg együtt.*

ELÉDÉSGET, (el-édésget) ösz. áth. Édesgetve elvonz, elhí, elcsal. *A gyermekeket holmi nyalánkságokkal elédesgetni, édes szavakkal elédesgetni valakit.* V. ö. ÉDÉSGET.

ELÉDÉSÍT, (el-édésít) ösz. áth. Valami ennivagy innivalót szer fölött édessé tesz.

ELEFÁNT, fn. tt. *elefánt-ot.* A szárazföldön élő emlős állatok között legnagyobb, hosszu, hajlé-

kony ormánynyal, két igen hosszú, vastag és meghajlott agyarral, rövid nyakkal, apró szemekkel, nagy, lefityegő fülekkel, vastag, idomtalan lábakkal, vékony farkkal, s vastag és ritkás szőrözetű bőrrel.

Hellenül *ἐλέφας*, lat. *elephas, elephantus*, ezekből pedig több nyelvekbe által ment, s eredetét némelyek véleménye szerént a héber אֶלְפָּא szóból vette volna, melynek jelentése: 1) valamihez szokott, szelidült, 2) ökör, 3) vezér, főnök. Törökül *fil*.

ELEFÁNT, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Elefánt-on, —ra, —ról.*

ELEFÁNTAGYAR, (elefánt-agyar) ösz. fn. Az elefánt hosszú, kigörbedő, hófehér agyara.

ELEFÁNTCSONT, (elefánt-csont) ösz. fn. Azon fehér, fínom és kemény fognemű test, mely az elefántnak két nagy hosszú és előrenyomuló agyarát teszi, s melyből igen fínom drágamüvek készülnek. Költői nyelven a tisztafehérségnek eszméjét fejezi ki. Máskép: *elefánttetem. Elefántcsontból való torony.* (A Szűz Mária litániájában).

ELEFÁNTCSONTMIVES, (elefánt-csont-mives) ösz. fn. Ki elefántcsontból különféle műveket készít.

ELEFÁNTCSONTMŰ, (elefánt-csont-mű) ösz. fn. Mű, mely elefántcsontból készült, pl. szelencze, kardmarkolat, késnyél stb.

ELEFÁNTCSONTMŰÁRUS, (elefánt-csont-műárus) ösz. fn. Aki elefántcsontból készített fényüzési műveket árul.

ELEFÁNTCSONTPOR, (elefánt-csont-por) ösz. fn. Megégetett és porrá tört elefántcsont.

ELEFÁNTFOG, (elefánt-fog) ösz. fn. l. ELEFÁNTAGYAR.

ELEFÁNTKÓR, (elefánt-kór) ösz. fn. Bélpoklosság egyik neme; napkeleti kór, mely rákféle fekélyekben jelenkezik, s melytől a lábszárak vastag elefántbőr alaku hártyával behuzódnak. (Elephantiasis).

ELEFÁNTORDÍTÁS, (elefánt-ordítás) ösz. fn. Az elefántnak sajátságos tompa vastag hangja, V. ö. BARCZAG, BARCZAGÁS.

ELEFÁNTORMÁNY, (elefánt-ormány) ösz. fn. Az elefántnak hosszasan lenyuló orra, mely egészen izmokból és idegekből áll, s melylyel kéz gyanánt él, és ételt italt vesz magához.

ELEFÁNTPAPIR, (elefánt-papir) ösz. fn. Átv. ért. a papirnak legnagyobb és legerősebb neme.

ELEFÁNTREND, (elefánt-rend) ösz. fn. Dániai lovagrend, melyet IV. Kanut király 1190-ben állított volt, s I. Krisztián 1458-ban megujított. A rend czímere arany elefánt.

ELEFÁNTTETEM, (elefánt-tetem) ösz. fn. l. ELEFÁNTCSONT.

ELÉFORDÍT, (elé-fordít) ösz. áth. Valamit úgy fordít, hogy előre álljon. *Eléfordítja az éghasító kalapot. Eléfordítja a hátas tarisznyát.* Jobban: *előfordít.*

ELÉFUT, (elé-fut) ösz. önh. Futva elé, vagy szem elé siet, jön. *A sereg küsöl kiszállított lovas eléfut. A gazdasszony pipegetésére elélfutnak a baromfiak.*

—ELÉG, (el-ég) ösz. igeképző, pl. *széd-eleg, eny-eleg, leb-eleg, hú-eleg, ügy-eleg.* L. —L és G betük mint képzők.

ELÉG, (1), (el-é-ig vagy csak: el-ig) mn. tt. *eleget.* Fokozatai nincsenek. Értelme: 1) Főnevek mellett: annyi, minél több nem kell, vagy: mivel be lehet érni, mi a szükséget tökéletesen pótolja. *Házánkban elég bor, és gabona terem. Budapestnek elég vize van.* 2) Melléknevek vagy melléknév gyanánt álló főnevek mellett: tűrhető, meglehetős mennyiségü, helybenhagyható, s ekkor inkább névhatározó. *Elég jó ház ez még. Ez a ruha elég csinos. Elég szép beszédet mondott. Elég beteg az is, ki beteget emel.* (Km). *Elég nyavalya a vénség.* (Km). *Elég kutyadolog.* Többes helyett igehatározóként: *elegen. Mi elegen vagyunk, de ti kevesen.* Midőn a mondatban a *van* ige alattomban értetik, jelző gyanánt tekintendő, pl. *Elég egy rés egy kerten.* (Km). *Elég egy ebre egy köllönes.* (Km). *Elég az hossá.* (Szójárás). *Elég egy bőr egy rókáról.* (Km). *Elég ennyi egyhuzomban. Elég egy lepény egy éhtére.* (Km). *Elég egy pap a templomban.* (Km). *Nem elég csak orrunkig némi.* (Km). *Torkig elég. Untig elég. Több az elégnél.* Telegdinél, s némely más régieknél eléfordúl: *elég neven venni valamit*, azaz beelégedni valamivel. Néha főnév gyanánt is divatozik, péld. *eleget tenni*; vagy igehatározó gyanánt, pl. *eleget járni, dolgozni.*

Gyöke *el* teljességet, a maga nemében sokaságot jelent, l. EL (2).

ELÉG, (2), (l. főnebb) ih. Teljes bőségben, tűrhetőleg, helybenhagyhatólag. *Elég ebül vagyunk. Elég roszul, elég gasul, elég bolondul cselekedtél. Elég jól, elég hamar, elég szaporán.* Némely tájakon, péld. Mátyusföldén, használtatik *alig* helyett. *Elég birtam vele, oly erős.*

ELÉG, (3), (el-ég) ösz. önh. Tüz által elhamvad, elromlik. *Elégett a házunk. Volt egyszer egy ember, szakálla volt kender, meggyúladt a kender, elégett az ember.* (Mese). V. ö. ÉG, ige.

ELEGÉDENDŐ, (el-eg-éd-end-ő) mn. *Elegendő* helyett használják némely vidékiek, de emez szokottabb, ámbár amaz elemzésileg helyesebb, mert az *elégedik* igének részesülője.

ELÉGÉDETLEN, (el-é-g-éd-etlen) mn. tt. *elégedetlen-t*, tb. —*ek*. 1) Kinek valami nem elég, ki valamivel nem éri be, ki többet kiván. 2) Átv. ért. s polgárzati tekintetben, ki az országos ügyek állapotát rossznak tartván ennek megváltoztatása végett nyugtalankodik. *Elégedetlen kurucsok.* 3) Mint határozó: elégedetlenül.

ELÉGÉDETLENSÉG, (el-é-g-éd-etlen-ség) fn. tt. *elégédetlenség-et.* Állapot, midőn valaki azzal, ami van, be nem éri, többet kiván, a dolgok jelen állását roszallja, s a miatt nyugtalankodik, háborog. *A nép közötti nagy az elégedetlenség.*

ELÉGÉDÉTT, (el-ég-éd-ett) mn. tt. *elégédett-et.* 1) Aki azzal, ami van beéri, a dolgok jelen állását nem rossallja, többet nem kiván. 2) Vegyészileg: elégedettnek (saturatus) mondatik a folyadék, midőn valamely idegen anyaggal, mely benne feloszolva van, egésen eltelik. Máskép: *telült, telített.*

ELÉGÉDÉTTSÉG, (el-ég-éd-ett-ség) fn. tt. *elégédettség-et.* Állapot, midőn valaki azzal, ami van, beéri, többet nem kiván, holmi vágyak miatt nem nyugtalankodik. *Elégedettségben élni.*

ELÉGÉDIK, (el-é-g-éd-ik) k. m. *elégéd-tem, —tél, —ett.* Azzal, ami van, beéri, többet nem kiván. Ezen értelemben *meg* vagy *be* igekötőt kiván maga elé; különben, s tulajdonképen annyit tesz, mint: azon állapothoz, mértékhez közelít, melylyel be lehet érni. *Mindennel megelégedni, kevéssel beelégedni.*

ELÉGÉL, (el-é-ig-él) áth. m. *elégél-t* v. *eléglett*, htn. *—ni* v. *elégleni.* Valamit elégnek tart, vél. *Éléglení valakinek iparkodását.* A hangugratók közé tartozik, s a ragozásban ezek szabályait követi.

ELÉGELL, (el-é-ig-ell) l. ELÉGÉL.

ELEGENDŐ, (el-e-ig-end-ő) mn. tt. *elegendő-t.* Meg van rövidítve az *elégedendő* részesülői szóból. Annyi, mennyivel be lehet érni, minél többet kívánni nem kell. Eredetét tekintve, minthogy jövendőt jelent, annyit tenne, mint: mivel jövőre be lehet érni, pl. *Egész esztendőre elegendő* (mivel beelégedendünk) *gabonánk termett.*

ELEGENDŐEN, ELEGENDŐLEG, lásd: ELEGENDŐN.

ELEGENDŐKÉP, ELEGENDŐKÉPEN, l. ELEGENDŐN.

ELEGENDŐN, (el-eg-end-ő-en vagyis el-ég-éd-end-ő-en) ih. Oly mértékben, oly mennyiségben, melylyel jövőre be lehet érni. *Elegendőn megjutalmazni a vitéz tettet valamely fekvő birtokkal. Búzánk, borunk elegendőn termett.*

ELEGENDŐSÉG, (el-eg-end-ő-ség vagyis: el-ég-éd-end-ő-ség) fn. tt. *elegendőség-et.* Oly mérték, mennyiség valamiből, mivel jövőre be lehet érni. *Takarmánynak, gabonának elegendősége.*

ELÉGÉS, (el-égés) ösz. fn. Valamely testnek tűz általi elhamvadása, feloszlása, elromlása. *Elégés ellen védelmezni a házat.*

ELÉGÉSZIK, (el-ég-ész-ik) k. l. ELÉGÉDIK v. ELÉGSZIK.

ELEGET, (el-eg-et) ih. Nagy mennyiségben, nagy bőségben, gyakran, sokáig. *Eleget ettem, ittam. Eleget beszéltem neki, de hiába. Eleget láttam őt. Én már eleget éltem.*

ELÉGET, (el-éget) ösz. áth. Valamely testet tűz által elhamvasszt, részeire feloszlat, elromlaszt. *Egy télen sok fát elégetnek Budapesten. Elégetni a titkos irományokat, leveleket.* V. ö. ÉGET.

ELÉGETÉS, (el-égetés) ösz. fn. Valamely gyúlékony testnek tűz általi elhamvasztása, részeire felosztása, elrontása. *Holmi gisgasnak elégetése.*

ELÉGÉTT, (el-égett) ösz. mn. 1) Tűz által elhamvadt, részeire feloszlott, elrontott. *Elégett ház, elégett fa.* 2) Átv. ért. kinek házát, jószágát a tűz elpusztította. *Szegény elégettek vagyunk.*

ELÉGGÉ, (am. el-é-ig-vé) ih. Annyira, oly mértékben, mennyire kell, vagy illik, vagy mennyivel be lehet érni, minél több nem kell. *Eléggé tudakozódtam felőle. Eléggé mondottam neki, ne cselekedje azt.* Állhat helyette az *eleget* szó. *Eleget tudakozódtam, eleget mondottam.*

ELÉGÍT, ELÉGIT, (el-é-ig-ít) áth. m. *elégít-ett*, htn. *—eni* v. *—ni.* 1) Szükséget pótol, betölt, kívánatnak eleget tesz; étellel itallal jól tart. *Kielégíteni az éhezőket.* 2) Fizet annyit, mennyivel tartozik. *Kielégíteni a hitelezőket, a munkásokat, a mestereмbereket.*

ELÉGÍTÉS, ELÉGITÉS, (el-é-ig-ít-és) fn. tt. *elégítés-t*, tb. *—ek.* Szükség pótolása, betöltése; valamely kívánatnak elégtétel; jóltartás.

ELÉGKÉP, ELÉGKÉPEN, (elég-kép v. képen) ih. Eleget tevő módon, kielégítőleg.

ELÉGLÉS, (el-é-ig-el-és) fn. tt. *éléglés-t*, tb. *—ek.* Elégnek tartás. *Megéléglés.*

ELÉGÖRDÍT, (elé-gördít) ösz. áth. Gördítve szem elé hajt, tol. *Elégördíteni az ágyuba teendő golyókat. Elégördíteni a hordókat.* Átv. ért. ellenvetést, nehézséget vet elé. *Beszédében nagy dolgokat gördített elé.* V. ö. GÖRDÍT.

ELÉGÖRDÜL, (elé-gördül) ösz. önh. Gördülve nyomúl, halad szem elé. Átv. ért. ellenvetés, nehézség áll vagy vetődik elé. *Többek között az is elégördült, hogy .... Útjában, vállalatában nagy akadályok gördültek elé.*

ELÉGSÉG, (el-é-ig-ség) fn. tt. *elégség-et.* Szükségnek, kívánságnak teljes mértékben betelése; jóllakás. *Nehéz minden embernek elégségét tenni. Elégségig evett és ivott.*

„Ahol ki nem telik az úri vendégség
Annak úti társa a nincsen elégség."

Székely népköltés. Krizától.

ELÉGSÉGÉS, (el-é-ig-ség-és) mn. tt. *elégséges-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Szükséget megszüntető, kívánatot beteljesítő; bőséges. *Elégséges étel, ital. Elégséges takarmánynyal el vagyunk látva. Ez annyi embernek nem elégséges helyiség.*

ELÉGSÉGÉSEN, (el-é-ig-ség-és-en) ih. Teljes mértékben, bőségben, mennyiségben, minden további kívánást, szükséget megszüntetőleg. *Elégségesen lakoltunk bűneinkért. És elégségesen folytak a vizek.* (Káldi, 4. Esdr. 1. 20.)

ELÉGSZÉR, (el-é-ig-szér) ih. Annyiszor, a mennyi elég; sokszor, gyakran. *Elégszer mondtam, ne tedd azt. Elégszer voltam nálatok.*

ELÉGSZIK, (el-é-ig-szik) k. multját az *elégédik* igétől kölcsönzi: *elégédtem, elégédtél, elégédett*, valamint a mutató mód jelenjén kívül általán a többi időket is: *elégédem, elégédjél, elégédném, elégédendém,*

elégédni, elégédvén, elégédő, l. ELÉGÉDIK. *A természet kevéssel megelégesik.* (Km). *A szerencse ritkán elégesik meg egy csapással.* (Km).

ELÉGTELEN, (el-é-ig-telen) mn. tt. *elégtelen-t*, tb. —*ek*. 1) Szükséget, hiányt nem pótoló, kivánatot nem szüntető, mivel be nem lehet érni. *Ennyi pénz oly nagy útra elégtelen.* 2) Nem képes. *Ő elégtelen ezen munkára.* 3) Mint határozó : elégtelenül.

ELÉGTELENSÉG, (el-é-ig-telen-ség) fn. tt. *elégtelenség-et*. 1) Állapot, melyben valamely szükséget, hiányt pótolni, betölteni, kivánatot teljesíteni nem lehet. 2) Képesség hiánya. *Érezvén elégtelenségét, lemondott a hivatalról.*

ELÉGTELENÜL, (el-é-ig-telen-ül) ih. Elégség nélkül, elégtelen állapotban, elégtelen módon.

ELÉGTÉT, ELÉGTÉTEL, (elég-tét v. —tétel) ösz. fn. 1) Általán kötelességnek, tartozásnak teljesítése. 2) Különösen, jogtanilag : kárnak visszatérítése, sértett becsületnek visszaállítása. *Elégtételt adni valakinek.* 3) Fenyítő törvényben : büntetés, melyet a gonosztevőre biróilag szabnak és végrehajtanak. 4) Erkölcsi ért. oly cselekedet, mely által a sértő, vagy bűnös fél önként, lelke belső sugalmából megbánja tettét, s azt valamely külső jellel, például megkövetés által nyilvánítja. 5) Ker. katholikai ért. a penitenciatartás szentségének azon alkotó, sőt lényeges része, melynélfogva a töredelmesen meggyónt bűnös a gyóntató atyától rendelt jóságos cselekedeteket végrehajtja, az ajánlott vagy parancsolt lelki gyógyszereket lelkiösmeretesen használja, a bűnre vezető alkalmakat kerüli, s az egyházi fenyíték által kiszabott büntetést kiállja.

ELÉGTEVŐ, (elég-tevő) ösz. mn. Ki az elégtételt jogi, fenyítési, erkölcsi vagy vallási értelemben teljesíti. V. ö. ELÉGTÉT.

ELÉGÜL, ELÉGÜL, (el-é-ig-ül) önh. m. *elégül-t. Be, meg* igekötőkkel használtatik : *beelégül, megelégül*, azaz : beéri valamivel, többet nem kiván. V. ö. ELÉGSZIK.

ELÉGÜLÉS, ELÉGÜLÉS, (el-é-ig-ül-és) fn. tt. *elégülés-t*, tb. —*ek*. Valamivel beérés, valamin megnyugvás. *Elégülését kijelenteni.*

ELÉGÜLETLEN, ELÉGÜLETLENSÉG, l. ELÉGÉDETLEN, ELÉGÉDETLENSÉG.

ELÉGÜLT, (el-é-ig-ül-t) mn. tt. *elégült-et*. Aki valamivel beéri, valamin megnyugszik.

ELÉGÜLTEN, (el-é-ig-ül-t-en) ih. Megelégedve; megnyugodva.

ELÉGÜLTSÉG, (el-é-ig-ül-t-ség) fn. tt. *elégültség-et*. Állapot, midőn valakinek kivánsága, vágya teljesedve van; jóllakás. *Elégültségig enni.*

ELEGY, (el-egy) mn. tt. *elegy-et*. Vegyes, kevert, mi több idegen nemű részekből áll. *Vízzel elegy bor. Elegy irományok. Elegy versezetek.*

Eredetileg talán *elvegy* volt, az *el* és *vegy* (mixtum) elemekből. Átvetve hasonló értelmű : *egyel*, melyből *egyelít* = elegyít, továbbá az : *egyvel*, melyből *egyveleg* származott. Mi szerint *elegy* alapérteménye volna : több különböző részekből összeállított, kevert valami *egy*. V. ö. VEGY.

ELEGYÁRUK, (elegy-áruk) ösz. fn. többes számban, tt. *elegyáruk-at*. Különféle nemü vegyes, keverék áruk, péld. a szatócsoknál.

ELEGYBELEGY, (elegy-bel-egy) kettőzött szó. 1) fn. tt. *elegybelegy-et*. Holmi különnemü részekből összeállott vegyíték, keverék, 2) mn. kevert, hánytvetett, diribdarab, háji báji. *Elegybelegy régi kéziratok.*

ELEGYÉDIK, (el-egy-éd-ik) k. m. *elegyéd-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Keveredik, vegyül valamivel. *Ha a bor ecettel elegyedik, szinte ecetté válik.* 2) Valamibe avatkozik. *Más ügyébe, dolgába elegyedni.*

ELEGYENGET, (el-egyenget) ösz. áth. 1) Valamit folytonos munka által egyenessé tesz. *Elegyengetni a szombékos réteket, a hantos földeket.* 2) Valamely ügyet, mely némi nehézségekkel van összekapcsolva, helyesen elintéz, bevégez. 3) Tréfás kifejezésben : elpuhít, jól elver valakit. *Elegyengették a hátát.*

ELEGYENGETÉS, (el-egyengetés) ösz. fn. 1) Valamely rögös térnek, folytonos munka általi egyenessé tevése, simára huzása. 2) Szövevényes, nehéz ügynek elintézése.

ELEGYENLÍT, ELEGYENLIT, (el-egyenlít) ösz. fn. 1) Visszálkodást, pert mindakét félnek megelégedésére elintéz. 2) Szövevényes ügyet megfejt, nehézségeit eloszlatja.

ELEGYES, (el-egy-es) mn. tt. *elegyes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Elegy, azaz különnemü vagy faju részekből álló. *Elegyes gabona*, mely péld. buzából és rozsból áll. *Elegyes kövér hús*, melynek némely részei kövérek, mások ösztövérek.

ELEGYEST, (el-egy-es-t) ih. Keverve, vegyest, különnemü vagy faju részekből állva. *Vörös bort fehérrel elegyest inni.*

ELEGYETLEN, (el-egy-etlen) mn. tt. *elegyetlen-t*, tb. —*ek*. Nem vegyes, nem vegyült, vegyületlen, tiszta. *Elegyetlen tiszta borok.*

ELEGYÍT, ELEGYIT, (el-egy-ít) áth. m. *elegyít-ett*, htn. —*eni* v. —*ni*. Vegyít, kever, különnemü részekből valamit összeállít. *Elegyíteni a szénát árpaszalmával. Téjbe lisztet elegyíteni. Egybeelegyíteni. Fehér lisztbe feketét elegyíteni.* Átv. ért. *magát elegyíti* am. avatkozik. *Magát idegen ügyekbe hivatlanul elegyíteni.*

ELEGYÍTÉS, ELEGYITÉS, (el-egy-ít-és) fn. tt. *elegyítés-t*, tb. —*ek*. Keverés, vegyítés. V. ö. ELEGYÍT.

ELEGYÍTETT, ELEGYITETT, (el-egy-ít-ett) mn. tt. *elegyített-et*. Kevert, vegyített, idegen vagy különnemü részekből összeállított. *Elegyített érczek. Vízzel elegyített bor.*

ELEGYÍTHETŐ, (el-egy-ít-het-ő) mn. tt. *elegyíthető-t*. Amit másféle valamivel keverni, vegyíteni lehet. *Elegyíthető borok, érczek.*

ELEGYKERESKEDÉS, (elegy-kereskedés) ösz. fn. Elegyárukkal kereskedés.

ELEGYSULY, (elegy-suly) ösz. fn. Mértékre tett áruk sulya a göngyölettel vagy takaróval együtt. Máskép: *teljessuly*. Ellenébe tétetik a: tiszta suly.

ELEGYTŐZS, (elegy-tőzs) ösz. fn. l. ELEGY-KERESKEDÉS.

ELEGYÜL, **ELEGYÜL**, (el-egy-ül) önh. m. *elegyül-t*. 1) Valamivel ösze- vagy valami közé keveredik, vegyül. *A tisztabuza közé rozs, konkoly elegyült. A víz és olaj nem elegyülnek. Aki korpa közé elegyül, megeszik a disznók.* (Km). 2) Átv. ért. valamibe avatkozik. *Dolgomba ne elegyülj.*

ELEGYÜLÉS, **ELEGYÜLÉS**, (el-egy-ül-és) fn. tt. *elegyülés-t*, tb. —*ék*. 1) Különnemü részek, testek belső működése, melynélfogva egymással keverednek, vegyülnek. *Az aranyércnek ezüsttel elegyülése.* 2) Valamibe önként avatkozás.

ELÉHAJT, (elé-hajt) ösz. áth. Hajtva szem elébe terel. *Eléhajtani a sürüben, tilalmasban legelő barmokat.* V. ö. HAJT.

ELÉHÉNGÉRGET, (elé-hengérget) ösz. gyak. áth. Valamely hengerded testet tengelye körül forgatva szem elébe tol, taszít. *Eléhengergetni az elszállítandó üres hordókat.* V. ö. HÉNGÉRGET.

ELÉHÉZÉTT, (el-éhézett) ösz. mn. Sokáig nem evett, kikoplalt, igen éhes. *Eléhezett szegények, koldusok. Eléhezett utasok.*

ELÉHÉZIK, (el-éhézik) ösz. k. Sokáig nem eszik, hosszas koplalás után igen éhessé lesz.

ELÉHÉZTET, (el-éhéztet) ösz. áth. Sokáig koplaltat, eledel híja miatt, vagy annak megtagadása által igen éhessé tesz. *Eléhesztetni a szegény barmot reggeltől estig. Eléhesztetni a foglyokat, rabokat.*

ELÉHÉZTETÉS, (el-éhéztetés) ösz. fn. Sokáig tartó koplaltatás, mely az éhséget igen neveli. *Az éhéztetés megrontja a marhát. Éhéztetéssel kínozni a rabokat.*

ELÉHÍ, (elé-hí) ösz. áth. Valakit hí, hogy jöjjön elé, álljon szem elé, hogy közeledjék, hogy rejtekét odahagyja. *Eléhíni a vádlókat és vádlottakat. Eléhíni a tanúkat, a poroszlókat.*

ELÉHORD, (elé-hord) ösz. áth. Ami hátul, félre vagy elrejtve állott, azt szem elébe rakja, állítja. *Eléhordani a csatában szerzett kincseket.* Átv. ért. beszéd közben különféle dolgokat idéz, eléidéz, említésbe hoz. Ezen igének hatása mindig több tárgyra terjed ki. V. ö. HORD.

ELÉHOZ, (elé-hoz) ösz. áth. Egy tárgyat vagy többet, de egyszerre eléállit, megemlít, eléad. *Hozd elé legkedvesb kardomat. Ismét eléhozod, mit százszor hallottam már. Azt elé se hozd. Minek azt előhozni?*

ELEHŰL, (el-ehül) ösz. önh. Igen ehül, az éhség erősen bántja, éhessé lesz.

ELÉHURCZOL, (elé-hurczol) ösz. áth. Hurczolva szem elébe hoz, eléállít. *Előhurczolni a tetten kapott gonosztévőt.* V. ö. HURCZOL.

ELÉHÚZ, (elé-húz) ösz. áth. Húzva, vontatva szem elé állít, elővesz. *Előhúzni a szekeret. Előhúzni a szebbe dugott könyvet.* V. ö. HÚZ.

ELEIBE, (el-é-je-be v. el-é-je-ve) l. ELÉBE.

ELEIN, (el-ő-i-n v. elő-je-en) határozó. Am. elején, az első részben, valaminek kezdetén.

ELEINK, **ELEITÉK**, **ELEIK**, (am. elő-ink, elő-iték, elő-ik) tb. fn. tt. *eleink-et*. Egyes száma *elő*, de az egyes személyi birtokragokkal itteni jelentésében nincs szokásban, mert nem mondjuk *előm*, *előd*, hanem e helyett: *eldődöm, eldődöd*. Értelme: őseink, eldődeink, l. ŐS, ELDŐD. *Dicső vitéz eleink.*

„Hát még vagyon oly szív, mely rég őseinknek
Emlékezetével áldoz eleinknek?

Ányos Pál.

ELEINTE, **ELEINTÉN**, (el-ő-i-n-te v. el-ő-i-n-te-en) ih. Kezdetben, mindenek előtt; régente, hajdanta. *Eleinte ez mind másképen volt. Eleinte jól viselte magát. Eleinte azt hittem, hogy . . .*

ELEINTÉKÉN, (el-ő-i-n-t-ék-én v. el-ő-i-n-t-egen) határozó. Székely szó. A közelebbi napokban. *Eleinteken nálunk járátok.* (Kriza János gyüjteménye). Az *ek* vagy többesi rag, *en* végül módosító raggal mint: *napokon*, vagy pedig *eg ég* képző, mint nálunk is hallani: *eleintég, eleinteg, en* toldattal.

ELEITŐLFOGVA, (eleitől-fogva) ih. Kezdettől, előről kezdve. *Eleitől fogva mostanáig.*

ELEJBE, l. ELEIBE és ELÉBE.

ELEJE, (am. el-ő-je). Elő része, kezdete. *Se eleje, se vége. Se eleje, se veleje*, am. se füle se farka, csonka, hiányos, tartalmatlan valami. *Elejét venni valaminek*, am. kezdetben megakadályozni, eszközölni, hogy el se kezdődjék.

ELÉJE, (el-é-je) = *elébe*; l. ELÉ, (1) alatt.

ELÉJÖN, (elé-jön) ösz. önh. 1) Jöve szem elé áll, szem elé lép. *Lassanként egymás után eléjönnek a hivottak.* 2) Átv. ért. ami eltévedt, elveszett, ismét elékerül. *Az ellopott jószág ritkán jön elé.*

ELEJT, (el-ejt) ösz. áth. Akarva vagy akaratlanul el- v. leesésre késztet. V. ö. EL, (2) és EJT. *Elejteni a palaczkot.*

ELEJTÉS, (el-ejtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elejtünk.

ELEK, (1), (a hellén nyelvből értelmezve am. védő, segitő) férfi kn. tt. *Elek-et*. Alexius. *Sz. Elek hitvalló* v. *Hitvalló sz. Elek*. A római naptárban nyárhó 17-dikére esik.

ELEK, (2), falu Arad megyében; SZENT—mezőváros, Vas megyében és falu Biharban; helyr. *Elek-en, —re, —ről.*

—**ELEK**, mély hangon —ALAK; l. ezt.

—**ELÉK**, (el-ék) ösz. főnévképző, pl. *tölt-elék, főz-elék*. Mély hangon —*alék*, pl. *ár-alék, told-alék, tart-alék*.

ELÉKERGET, (elé-kerget) ösz. áth. Kergetve elé v. szem elébe hajt. *Elékergetni a gulyába keveredett jármos tinókat.* V. ö. ELÉ, (3) és KERGET.

ELEKES, (1), Molnár Albertnél egy az *Elek* szóval. L. ezt.

ELEKES, (2), falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Elekes-én, —re, —ről.*

ELÉL, (el-él) ösz. önh. Életét folytatja, meg nem hal. *Még elélhet tudja Isten meddig. Holtig majd csak elélünk.* Áthatólag tárgyesettel: 1) bizonyos időt életben eltölt. *Elél még egy-két esztendőt.* 2) Elfogyaszt, eleszik iszik valamit. *Elélé minden vagyonát.*

ELÉLEMÉDÉTT, (el-élemédétt) ösz. mn. Aki hosszu életet élve elkorhadt, elvénült. *Elélemedett agg emberek.*

ELÉLEMÉDIK, (el-élemédik) ösz. k. Élete hosszu időre terjedvén elkorhad.

ELÉLOPÓDZIK, (elé-lopódzik) ösz. k. Lopódzva eléjő, azaz, titkon, sunnyogva, elébuvik. V. ö. ELÉ és LOPÓDZIK.

ELÉLÖK, (elé-lök) ösz. áth. Valamit úgy lök, meglök, hogy elényomuljon, lóduljon.

ELELŐZ, (el-előz) ösz. áth. m. *elelőz-tem, —tél, —ött.* Előmunkát teljesít, öregéből, nagyjából elcsépel, péld. gabonát, magvas kendert. Kemenessali szó.

ELÉLT, (el-élt) ösz. mn. 1) A gyönyöröknek túlságos élvezése vagy sok viszontagságok, nyavalyák miatt időnek előtte megvénhedt, elkorhadt. *Elélt fiatalság.* 2) Életben eltöltött. *Ha elélt napjaimra visszagondolok.*

ELÉLTESÉDIK, (el-éltesédik) ösz. k. Elvénül, előregedik, agg korba jut.

ELÉLÜKKEN, (elé-lükken) ösz. önh. Véletlenül eléáll. Székely szólás. (Kriza gyüjteményében).

ELEM, (el-em) fn. tt. *elem-et.* Eredeti értelménél fogva am. *elő, első,* ős valami. V. ö. EL, (1) és AM, EM, OM, ÖM képzők. Különösen. 1) A természettanban, a testnek azon alkotó részecskéi, melyekből az eredetileg összeállott. *Valamely testet elemeire felboldani.* Különösen *egyszerü* elemek, melyek fölbonthatlanok, akár azért, mivel valósággal egyszerüek, akár azért, mivel a felbontásra megkivántató módok és eszközök még előttünk ismeretlenek. Ezek más néven *vegyelemek* vagy *alapanyagok,* melyek száma a tudomány jelen állásában a 60-at meghaladja, ilyenek a légnemü elemek: *éleny, köneny, legeny, sseneny,* fémnemüek: *horgany, vas, rés, esüst, arany* stb. Megjegyezzük, hogy az *any eny* végzetet, mely az elem kifejezésére szolgál, oly testek mellé nem szükséges tenni, mely a természetben tisztán föltaláltatván már a köz életben is saját nevezettel bír, pl. *vas, rés, esüst, ón, ólom.* Az *arany* szó, mely különben is több más nyelvcsaládokban feltaláltatik, már a köz életben is csak *any* végzettel divatos. 2) A tanrendszerben, a tudománynak első alapja, melyre az épitve van. *A nyelvtan, a számtan, a bölcselkedés elemei.* 3) A nyelvtanban, az egyes szók alkotó részei. *A szót elemeire felbontani,* péld. e szónak *utasok,* elemei: *ut-as-ok,* ennek: *veréget,* elemei: *ver-ég-et.* 4) Valamely szellemi, erkölcsi egésznek részei. *Az európai nemzetek törvényei régi és ujabb elemekből állottak össve.* 5) Átv. ért. olyas valami, ami nélkül el nem lehetünk, ami életünk szükségévé vált. *Némely embernek bor, másnak játék az eleme. Akkor van elemében, ha föranguakkal társaloghat.*

Ezen szóról sokan azt tartják, hogy az a latin *elementum*-ból metszetett el; azonban mellőzve, hogy ezt magában a latinban nem egykönnyen lehet megfejteni, s általán *alimentum* módosulatának hiszik, száz meg száz magyar példánk van reá, hogy az *el* dús sarjadékú tisztán magyar gyökünkből a legszabályosabban, s legegyszerübben alakúlt. Az *el* gyöknek egyik közvetlen származéka *elő,* mely a régi nyelvemlékekben *első* értelemben is vétetett. Az *ő* képző, mint számtalanszor eléjön nyelvünkben, igen könnyen változott *ü*-vé, ez ismét valamelyik ajakhanggá, mint ezekben is *nyel-ő nyel-v, ölő ölv, enyő* v. *enyü enyv,* melyek mindkét alakban is léteznek vagy a tájbeszédben vagy a régi nyelvemlékekben. De az ajakhang sok esetben közbe veszen még egy segéd önhangzót is, mint *al al-ó al-om* és *al-ap, figyel figyel-ő figyel-em, ural ural-ó ural-om, ol oló olv* és *olom* v. *ólom, jár-ó jár-v jár-om,* sőt még további kisarjadzással is mint *mer-ő mer-ev mer-ev-en, el-ő el-ev el-ev-en* stb. V. ö. —ALOM főnévképző. Jelen alakjában csak az újabb korban lett divatos, de eléjön *elev* alakban mint főnév már Molnár Albertnél is.

—ELÉM, (el-ém) névképző, vastaghangon —ALOM, l. ezt.

ELÉMÁSZ, (elé-mász) ösz. önh. Mászva szem elé jön, elényomúl. *Eső után elémásznak odvaikból a békák.* V. ö. MÁSZ.

ÉLEMÉDÉTT, (él-em-éd-étt) mn. tt. *élemédétt-et.* Nagy kort élt, vén koru. *Élemedett ember.*

ÉLEMÉDIK, (él-em-éd-ik) k. m. *éleméd-tem, —tél, —ett.* Éltes koruvá lesz, vénül, megvénül, agg korba jut.

ELEMEL, (el-emel) ösz. áth. 1) Valamit egy helyről másra emelve tesz, visz, helyez által. V. ö. EL, (2) és EMEL. 2) Tréfás kifejezéssel: ellop.

ELÉMELYÉDIK, (el-émelyédik) ösz. k. Valamitől elundorodik, csömört kap. V. ö. ÉMELYEG, ÉMELYÉDIK.

ELÉMELYÍT, (el-émelyít) ösz. áth. Elundorít, kellemetlen íze által utálatra gerjesst, fölkeveri a gyomrot. *Az igen édes szerek elémelyitik a gyomrot.*

ELEMÉSZT, (el-emészt) ösz. áth. 1) Veszendővé tesz, elpazarol, elprédál, elsikkaszt. *Elemészteté az apjáról maradt örökséget.* 2) Titkon elöl, elfojt. *Ha lehetne, egy kandi vízben elemésztené bennünket.* V. ö. EMÉSZT.

ELEMÉSZTÉS, (el-eméstés) ösz. fn. 1) Elvesztés, elpazarlás, elsikkasztás. 2) Ölés, gyilkolás által titkosan véghez vitt elvesztés.

ELEMÉSZTŐDIK, (el-eméstődik) ösz. belsz. Magamagában elvész, elsikkad, mintegy önmagát elemészti.

ELEMEZ, (el-em-ez) áth. m. *elemez-tem* v. *elemzéttem, —tél* v. *elemzéltél, —ett* v. *elemzett,* htn. —*ni*

v. *elemzeni*. Valamit első elemeire feloszlat, alkotó részeire szétválaszt, különösen a szók eredetét vizsgálja. *Szókat elemezni*. V. ö. ELEM.

ELEMÉZÉS, (el-em-éz-és) fn. l. ELEMZÉS.

ELEMEZNE, (el-e-mez-ne, v. a második *e* csak közbeszurás levén : el-mez-ne, s am. *elmeztelenült*). Mondják Komárom vidékén Csalóközben, s Kemenesalján rendetlen, igen pongyola öltözködésü emberről; kin a mez csak imígyamúgy fityeg, s testének némely részei meztelenek. *Elemezne czigánygyerek*. Kassay szerént am. alamuszti, alamuszi, ahonnét ő ezekkel egy eredetünek tartja.

ELEMI, (el-em-i) mn. tt. *elemi-t*, tb. —*ek*. 1) Ami valamely testnek, tudománynak, öszvegnek elemeit foglalja magában. V. ö. ELEM. *Elemi számtan, elemi nyelvtan. Elemi részek. Elemi tanodák, könyvek, ismeretek*. 2) A természet elemeitől származó, azokra vonatkozó. *Elemi károk, csapások* (tüz, víz által).

ELEMIGYANTA, (elemi-gyanta) ösz. fn. Olajfának gyantája. V. ö. GYANTA.

ELEMILEG, (el-em-i-leg) ih. Elemi módon; elemek módjára, formájára; elemeire osztva.

ELÉMOZDÍT, (elé-mozdít) ösz. áth. 1) Szem elébe mozdít, s ez az igazi jelentése. 2) Úgy mozdít valamin v. valamit, hogy előre nyomuljon, haladjon. Használtatik mind anyagi, mind szellemi értelemben. Jobban a 2-ik értelemben : *előmozdít*. V. ö. ELÉ, (3) és MOZDÍT.

ELEMTAN, (elem-tan) ösz. fn. Tulajdonkép oly tan, mely anyagi vagy szellemi elemeket tárgyal. V. ö. ELEM. Némelyek különösen a *chemia* szót értették alatta, de helyette már közdivatra kapott a *vegytan* vagy *vegyészet*. Az elemtan tehát a vegytannak csak egy részét tenné, mely a testek elemeiről értekezik.

ELEMZ, (el-em-z) l. ELEMÉZ.

ELEMZÉS, (el-em-éz-és) fn. tt. *elemzés-t*, tb. —*ek*. Valaminek első elemeire fölosztalása, alkotó részeire szétválasztása, különösen a szók eredetének vizsgálása. *Szóelemzés*. l. ELEM.

ELÉNEKÉL, (el-énekél) ösz. áth. 1) Valamit énekszóval eléad. *Elénekelni első hallásra a legnehezebb dallamokat. Régen hegedült arról szent Dávid, el is énekelte*. (Km.) 2) Énekszóval elbucsúztat. *Elénekelni a halottat*. Szokottabban : *kiénekel*. 3) Folytonosan, tartósan énekel. *Óránként elénekel*.

ELENGED, (el-enged) ösz. áth. és önh. 1) Valamely tartozásnak teljesítésétől fölment, fölszabadít. *Elengedni az adót, az adósságot. Az egésznek árából egy részt elengedni*. 2) Megbocsát. *Most az egyszer elengedem amit vétettél*. 3) Elolvad. *Elengedt a hó*. V. ö. ENGED.

ELENGEDÉS, (el-engedés) ösz. fn. 1) Valamely tartozástól fölmentés. *Adónak elengedése*. 2) Megbocsátás. *Bünnek, büntetésének elengedése*. 3) *Elolvadás*. V. ö. ELENGED.

ELENKES, kiavult fn. Bizonyos ezüstpénz neve volt 2-ik Lajos király alatt. „Eodem anno (1523) nova in Hungaria moneta cuditur *Elenkesch* vocata." Így ir Sigler Mihály. l. Bél App. p. 66.

ELENYÉGET, (el-enyéget) ösz. áth. Egy tőről szakadt szó az *enyészik* igével, s am. elenyészni késztet, elbujtat, elrejt. V. ö. ENYÉGET.

ELENYELÉG, (el-enyelég) ösz. önh. Folyvást, huzamosan enyeleg, enyelgéssel tölti az időt, enyelegve elmulat. V. ö. ENYELÉG.

ELENYÉSZÉS, (el-enyészés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elenyészik; valaminek elveszése, megsemmisülése, eltünése. V. ö. ENYÉSZIK.

ELENYÉSZIK, (el-enyészik) ösz. k. 1) Midőn valami végképen elvész, soha többé elé nem jö. *A leélt idők elenyésztek. Az elköltött, elpazarlott pénz elenyészett*. 2) Szem elől eltünik, eltéved. *Itt volt, s egyszerre elenyészett*. V. ö. EL, (2) és ENYÉSZIK.

ELENYÉSZT, (el-enyészt) ösz. áth. 1) Valamit veszendővé tesz, megsemmisít. *Elenyészteni a sok pénzt*. 2) Eltüntet, eloszlat. *A nap heve elenyésztette a ködöt, a felhőket*. V. ö. EL és ENYÉSZT.

ELENYÉSZTÉS, (el-enyésztés) ösz. fn. Cselekvés, mely okozza, véghez viszi, hogy valami elenyészszék; megsemmisítés, eltüntetés.

ELENYÉZ, (el-enyéz) ösz. áth. Mesterségesen, pl. büvölés, szemfényvesztés által eltüntet, elrejt. V. ö. ENYÉSZIK és ENYÉZ.

ELEP, puszta Szabolcs megyében; helyr. *Elepén, —re, —ről*.

ELEPED, (el-eped) ösz. önh. Epedve elemészti magát, elfogy. *Mély fájdalomban elepedni*. V. ö. EL és EPED.

ELEPEDÉS, (el-epedés) ösz. fn. Szomorkodó indulatban, pl. bánatban, búban, szerelemben elfonnyadás, elemésztődés, elfogyás.

ELEPEDT, (el-epedt) ösz. mn. Lassu és tartós fájdalomban elfogyott, elemésztődött.

ELEPÉSÉDIK, (el-epésédik) ösz. k. Az epe ellepi, elterjed benne, ingerlékeny, haragos természetüvé leszen.

ELEPESZT, (el-epeszt) ösz. áth. Valamely fájdalmas, lassan rágódó indulat elfonnyasztja, elemészti. *Elepeszti a bú, a reménytelen szerelem*.

ELÉPÍT, (el-épít) ösz. áth. Épitve elhasznál, épületre elköltt, fordít. *Elépíteni minden pénzét. Elépíteni az öszvehordott köveket, téglákat*.

ELÉR, (1), (el-ér) ösz. önh. 1) Bizonyos czélig, határig eljut. *Éjszakára elérni a faluig, csárdáig*. 2) Elnyúlik, elterjed, elhat. *A királyok keze messze elér. Ezen kötél, egyik parttól a másikig elér*. V. ö. EL, (2) és ÉR önh.

ELÉR, (2), (el-ér) ösz. áth. 1) Úton menve, az előtte haladót egészen megközelíti. *Ő előbb indult el, mégis én elértem öt*. 2) Bizonyos távolságot vagy távolságban levő tárgyat, testének valamely tagjával, vagy valamely eszközzel megillet. *Lábával elérte a*

vis fenekét; kezével elérte a fán lógó gyümölcsöt. Csáklyával elérte a partot. 3) Bizonyos időt megél. *Elértem életem 60-dik évét.* V. ö. EL, (2) és ÉR áth.

ELÉRÁNT, (elé-ránt) ösz. áth. Maga elébe vagy magához ránt, hirtelenében elévesz.

„Azt a gazda hogy méglátta,
Egy nagy botot eléránta."
Székely népköltési gyüjtemény.

ELÉRCZŰL, (el-érczül) ösz. önh. Ércznek természetét, tulajdonságait ölti föl; érczczé változik el.

ELÉRCZÜLÉS, (el-érczülés) ösz. fn. Elváltozás, midőn valamely ásvány idegen részekkel, pl. mirenynyel vegyülve érczalakot ölt.

ELERED, (el-ered) ösz. önh. 1) El kezd folyni. *Eleredt az orra vére. Elered a megrekedt víz, viselet.* 2) Elterjed a seb. (Kriza gyüjteménye).

ELERÉGET, (el-eréget) ösz. áth. Egymás után elbocsát, elmenni enged. *Eleregetni béke idején a katonákat. A bekötött lovakat eleregetni.* V. ö. EL és ERÉGET.

ELÉRÉPŰL, (elé-répül) ösz. önh. Repülve eljő, előtünik. *Tavasszal elérepülnek a gólyák, fecskék. Az elhintett búzára elérepülnek a verebek, galambok.*

ELÉRÉS, (el-érés) ösz. fn. 1) Teljes megközelítése annak, aki előre ment. 2) Bizonyos távolságra eljutás. 3) Valaminek kézzel lábbal, vagy akármely eszközzel megilletése. *A víz fenekének elérése.* V. ö. ÉR, önh. és áth. 4) A növény vagy gyümölcs kifejlődésének tetőpontja, midőn már veszni indul. V. ö. ÉRIK.

ELERESZT, (el-eresz) ösz. áth. 1) Megengedi vagy eszközli, hogy elmenjen, elbocsát. *Eleresztení iskolából a gyermekeket. Eleresztení az árkok közé szorított vizet. Eleresztení hordóból a bort.* 2) Valamit tartani, szorítani megszün. *Eleresztení kézből a kötelet.* V. ö. EL, (2) és ERESZT.

ELERESZTÉS, (el-eresztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit eleresztünk, ezen igének minden értelmében. *Foglyok eleresztése. Kötélnek eleresztése a kézből.*

ELÉRHETETLEN, (el-érhetetlen) ösz. mn. 1) Akit akár testi, akár erkölcsi vagy szellemi gyors haladásában megközelíteni, utólérni nem lehet. 2) Amihez eljutni lehetetlen. *Elérhetetlen távolság, magasság.* Mint határzó: elérhetetlenül.

ELÉRHETLEN, (el-érhetlen) ösz. mn. l. ELÉRHETETLEN.

ELÉRHETŐ, (el-érhető) ösz. mn. Akit vagy amit elérni, amihez eljutni, amit megnyerni lehet. V. ö. ELÉR.

ELÉRIK, (el-érik) ösz. k. Az érésnek tetőpontját meghaladván veszésnek indúl. *A körte szilva már mahoinap elérik.*

ELÉRKÉZÉS, (el-érkézés) ösz. fn. Távolról bizonyos helyre és időre eljutás. Máskép: *megérkezés.*

ELÉRKÉZIK, (el-érkézik) ösz. k. Tulajdonképen időről mondjuk, midőn annak valamely pontja szaka elközelít, teljesedésbe jut. Elérkezett már azon idő, hogy dolgainkkal rendbe jőjünk. Személyről s oly dologról, mely nem időre vonatkozik, azt mondjuk *megérkezik.* (Megérkeztek a vendégek. Megérkezett a gőzhajó. Mikor érkezik meg a vonat a vasúton?).

ELERNYED, (el-ernyed) ösz. önh. Kopás, viselés által elritkúl. A szövetekről mondatik. *Elernyed az ócska köpönyeg, ümög.* Átv. ért. 1) a nagy szegénység miatt oda lesz; 2) nagy munkában ellankad, erőtlenül; 3) elsenyved. V. ö. ERNYED.

ELERNYEDÉS, (el-ernyedés) ösz. fn. Valamely szövetnek ruhának viselés által elmállása, elritkulása. Átv. ért. végső romlásig elszegényedés; ellankadás, elsenyvedés.

ELERŐTLENÉDÉS, (el-erőtlenédés) ösz. fn. Gyengülő állapot, midőn a test lassan-lassan minden erejét elveszti.

ELERŐTLENÉDIK, (el-erőtlenédik) ösz. k. Lassan-lassan minden erejét elveszti. *Vénségre elerőtlenedik a test. A hosszas nyavalyában elerőtlenedett. Sok munkában elerőtlenedni.*

ELERŐTLENÍT, (el-erőtlenít) ösz. áth. Okozza, eszközli, hogy a test végkép erőtlenné legyen. V. ö. ERŐTLEN.

ELERŐTLENÍTÉS, (el-erőtlenítés) ösz. fn. Valakinek v. valaminek minden erejétől megfosztása, erőtlenné tevése. V. ö. EL, (2) és ERŐTLENITÉS.

ELERŐTLENŰL, (el-erőtlenül) ösz. önh. Lassan-lassan erőtlen állapotba megy által, erejét elveszti. *Sok és súlyos munkában elerőtlenülni.*

ELERŐTLENÜLÉS, l. ELERŐTLENÉDÉS.

ELÉRT, (1), (el-ért) ösz. mn. Idején túl érett, annyira kifejlődött, hogy ezután már nem gyarapodni, hanem veszni fog. *Elért gyümölcs.* Máskép: *elérett.* V. ö. ELÉRIK.

ELÉRT, (2), (el-ért) ösz. áth. Valaminek értelmét felfogja, jelentését, czélzását, eszével föléri. *Elérti amit mondok. Elérti a tréfát.* Másképen: *megért.* V. ö. EL, (2) és ÉRT áth.

ELÉRTÉKTELENÍT, (el-értéktelenít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami egészen értékét veszsze, hogy ára, becse ne legyen.

ELÉRZÉKENYÉDÉS, l. ELÉRZÉKENYÜLÉS.

ELÉRZÉKENYÉDIK, (el-érzékenyédik) ösz. k. Az érzéstől mintegy elolvad, ellágyúl. *Elérzékenyedem, midőn sirást hallok. A szívhez szóló beszédre elérzékenyednek a hallgatók. Igen lágy szivü, hamar elérzékenyedik.*

ELÉRZÉKENYÍT, (el-érzékenyít) ösz. áth. Egészen érzékenyuyé tesz, ellágyít, részvétre, sirásra stb. indít. *Az árvák keserü panasza elérzékenyítette szivemet.*

ELÉRZÉKENYÍTÉS, (el-érzékenyítés) fn. Ellágyítás, részvétre indítás. V. ö. ELÉRZÉKENYÍT.

ELÉRZÉKENYŰL, (el-érzékenyül) ösz. önh. Érzékenynyé változik el, szive ellágyul, elolvad. *A*

legkeményebb szív is elérzékenyül, midőn e csapást látja.

ELÉRZÉKENYÜLÉS, (el-érzékenyülés) ösz. fn. Érzékenynyé változás.

ELÉRZÉKENYÜLT, (el-érzékenyült) ösz. mn. Érzékenynyé változott, érzékenynyé lett, eliágyult, megindult szívü. *Elérzékenyült hallgatók.*

ELESÉG, (el-e-ség, *él* gyöktől) fn. tt. *eleség-et.* Általán, minden, mi az állatoknak eledelül szolgál. Gyüjnév lévén nem mondatik egyes eledelről, hanem több vagy nagyobb mennyiségben öszvegyüjtött felöl. Ilyenek. 1) Család vagy testület szükségére beszerzett enni való. *Hadi, tábori eleség.* 2) Takarmány, másképen szüleség, a barmok számára takarított széna, szalma, zab stb. V. ö. ÉL ige, és ELEDEL.

ELESÉGADÓ, (eleség-adó) ösz. fn. l. ELESÉGVÁM.

ELESÉGÁRUS, (eleség-árus) ösz. fn. Kereskedő, üzér, kofa stb. aki elecségnemü czikkeket árul.

ELESÉGVÁM, (eleség-vám) ösz. fn. Némely országokban divatozó adó, fogyasztási adó neme, melyet a vásárlott vagy vásárlandó eleségtől fizetni kell.

ELESÉGVÁMLEVÉL, (eleség-vám-levél) ösz. fn. Bizonyítvány, mely szól a lefizetett eleségvámról. V. ö. ELESÉGVÁM.

ELESÉGVÁMMENTES, (eleség-vám-mentes) ösz. mn. Ki eleségvámot fizetni nem tartozik, vagy mitől eleségvámot fizetni nem kell. *Eleségvámmentes árucikkek.*

ELESÉGVÁMOS, (eleség-vámos) ösz. fn. Hatósági, nevezetesen pénzügyérségi személy, tisztviselő, vagy az eleségvám haszonbérlője, ki a határozott eleségvámot beszedi.

ELESÉS, (el-esés) ösz. fn. Tulajdonkép: a járókelő állatnak lerogyása, eldőlése, midőn sulyegyenét veszti. *Ki az eleséstől fél, ne menjen a jégre.* (Km). V. ö. ESÉS.

ELESFALU, helység Hont megyében; helyr. *Elesfalu-ba, —ban, —ból.*

ELESIK, (el-esik) ösz. k. Tulajdonkép: elesik a járókelő (nem csúszó mászó) állat, midőn sulyegyenét vesztve eldől, lerogy. *A kis gyermek, mig járni megtanul, gyakran elesik. Elesett a lúd a jégen, majd fölkel a jövő héten.* (Népd). Átv. ért. valamely reménytől, keresettől, vagyontól megfosztatik. *Elesett a várt örökségtől. Elesett a reménlett hivataltól.*

ELESKÜSZIK, (el-esküszik) ösz. k. 1) Folytonosan esküszik. 2) Esküvel eltagad, s ekkor áthatólag használtatván tárgyesetet kiván. *Eleskülszi a hitét, nemzetét, hazáját.*

ELESKÜVÉS, (el-esküvés) ösz. fn. Esküvel erősített eltagadás.

ELESTVELÉDÉS, (el-estvelédés) ösz. fn. 1) A napnak lealkonyodása. 2) Estveli ideig eljutás, elkésés.

ELESTVELÉDIK, (el-estvelédik) ösz. k. 1) Az idő késő estére hajlik. 2) Valakit a késő est elér. *Elestveledtünk már, tovább nem mehetünk.*

ELÉSZALAD, (elé-szalad) ösz. önh. Szaladva eléjön, elétünik. V. ö. SZALAD.

ELÉSZÁLLINGÓZIK, (elé-szállingózik) ösz. k. Egyenként jön elé, mintegy szálanként nem csoportban mutatja magát.

ELÉSZERKETÉL, (elé-szerketél) ösz. áth. Székely szó am. elékeresgél. (Kriza János).

ELÉSZIK, (el-észik) ösz. k. 1) Folytonosan, tartósan eszik. *Eleszik két három óráig, míg jól lakik.* 2) Áthatólag: valamit evéssel fölemészt. *Eleszi társai elől a legjobb falatokat.*

ELÉSZÓLÍT, (elé-szólít) ösz. áth. Valakit szólít, illetőleg hí, hogy jőjjön elé. *Éleszólítani a szolgákat, a poroszlókat.*

ELÉSZÖKIK, (elé-szökik) ösz. k. Szökve eléjön, eléáll. *A kecske elészökik a galyak közől.* V. ö. SZÖKIK.

ELESZTEBB, **ELESZTÉBB**, (el-ő-st-ebb, l. ELŐST) régies ih. a mai *előbb* helyett. „Kiről elesztebb beszéd lött vala." „Ez elesztebb Mesopotamiában lakozott." „Kit immár elesztebb Adárnak mondnak vala." Bécsi codex. „És hogy áldoznék elesztebb ő neki." Szent Katalin legendája. „Elesztéb lássok azt meg, hogy hányképen leszön az rágalmasság." „Oly embör, ki megyön szerzetbe, elesztéb Istennek adja mindön ez velági jószágát." Góry-codex. Eléjön a Nádor-codexben s Debreczeni Legendáskönyvben is. V. ö. ELŐST.

ELESZTEBELI, (elesztebb-beli) ösz. mn. Régies a mai *előbbi, előbbeni* helyett. „Az elesztebeli napok szerént." Bécsi codex.

ELESZTERGÁZ, (el-esztergáz) ösz. áth. Valamit esztergai eszközzel elnyes. V. ö. ESZTERGA.

ELÉTASZÍT, (elé-taszít) ösz. áth. Taszítva elé vagy előre nyom; az utóbbi értelemben jobban: előtaszít. *Élétaszítani az árus ládákat. Élétaszítani a menéstől vonakodót.* V. ö. ELÉ, (2) és TASZÍT.

ELÉTET, (el-étet) ösz. áth. 1) Mezőt, füvet, takarmányt vagy akármely eleséget a barom által fölemésztet. *Életetni a vetéseket, a szomszéd buzáját.* 2) Szilárd testet bizonyos olvasztó szer által elkoptat, részekre feloszlat. *A holttetemet pokolkővel, a vasat választó vízzel életetni.* V. ö. ÉTET.

ELÉTOL, (elé-tol) ösz. áth. Tolva elé mozdít, eléállít. *Told elé a kocsit és fogj be.*

ELÉTOLAKODIK, (elé-tolakodik) ösz. k. Tolakodva elé- vagy előre jön. *A nagy tömeg közöl élétolakodni.* V. ö. ELÉ, (3) és TOLAKODIK.

ELÉTÖR, (elé-tör) ösz. önh. Erőszakosan, vagyis a körülötte vagy előtte álló akadályokat elrontva, szétzúzva elé avagy előre nyomúl.

ELÉUGRAT, (elé-ugrat) ösz. mivelt. Lovas emberről mondatik, midőn lóháton hirtelen eléterem valahonnan. *Eléugratott a rejtekből.*

ELÉUGRIK, (elé-ugrik) ösz. k. Ugorva itt vagy ott terem, elétünik, eléáll. *A vitéz veszélyben látván bajtársát legott eléugrott. Hegedüszóra eléugranak a legények.*

ELÉÚSZIK, (elé-úszik) ösz. k. Úszva elésiet, eljön. *A vízbe dobott uszkár ismét előúszik.*

ELEV, (el-ev) fn. tt. *elev-et.* Molnár Albertnél tanigazság, melyet előre fölteszünk, mint bebizonyított dolgot. (Lemma).

ELEVE, (el-ev-e) ih. Előre, mindenek előtt, elő időben. *Azt eleve láttam, tudtam. Eleve megértettem, eleve megmondottam.* Régibb iratainkban a térről is mondatik. *Eleve megyen vala. Eleve jőnek.* (Tatrosi cod.). Legrégibb nyelvemlékünkben szintén a föntebbi módon írva mint főnév jelent istent: *Teremteve eleve mi istenünket*, azaz teremtő elő vagy élő (isten) mi ősünket. Révai fejtegetése szerént am. *élő* (vivens), azon időben tehát szerinte az *Isten* szó mellett ez is divatozott volna, mely a héber syrus, chaldeai nyelvben is *él, el, eloa, elohu* alakokban fordúl elé. Antiq. Lit. Hung. 122. stb. l. V. ö. ELEVEN.

ELEVED, (el-eved) ösz. önh. Az ev elterjed rajta, ev lepi el. *Eleved a seb.* V. ö. EV.

ELEVEDÉS, (el-evedés) ösz. fn. A sebnek, kifakadásnak azon foka, midőn evbe megyen által. V. ö. EV.

ELEVEÉRŐ, (eleve-érő) ösz. mn. Korán érő, jókor érő. *Eleveérő körte, cseresznye, burgonya, kukoricza.*

ELEVEN, (el-ev-en, *él* gyöktől) mn. tt. *eleven-t*, tb. —*ek.* 1) Lényről mondatik, mely él, melynek életműködései gyakorlatban vannak. *Hogy ne ugrálna az eleven, mikor a holt is mozog.* (Km). A Bécsi codexben az Istenről is mondatik: „Mert nem imádok kézzel alkotott bálványokat de eleven Istent, ki teremtette mennyet és földet." Dániel proféta 14. fejezet. Ma: élő Isten. Miből megtetszik, hogy az *eleven* vagy *élő Isten* a *bálvány*-nak tétetik ellenébe. 2) Ép, mozgó, romlatlan, élénk. *Eleven szín, eleven szemek, eleven kéneső, eleven föld, eleven szén.* Átv. *Valakinek elevenére tapintani, elevenébe hatni*, azaz érzékeny oldalát érinteni. A Debreczeni Legendáskönyben: *elevény.*

Eredetre nézve az *él* ige részesülőjének *(élő, éleve)* származéka, s képzésre olyan, mint: *merő, merev, mereven.* Ilyformán fejlett ki a *hal*-ból *halavány, tel*-ből *televény, kel*-ből *kelevény.*

ELEVENÉDÉS, (el-ev-en-éd-és) fn. tt. *elevenédés-t*, tb. —*ék.* Élni kezdés. Élénkülés. V. ö. ELEVENÉDIK.

ELEVENÉDIK, (el-ev-en-éd-ik) k. m. *elevenédtem, —tél, —ett.* 1) Ami életnélküli volt, vagy megholtnak látszott, élni kezd. *A tetszhalott elevenedik. A kiszáradva hevert békák elevenednek, midőn eső éri őket.* 2) Élénk, vidor, mozgékony kezd lenni. *A lábadozó betegnek szemei, orczái elevenednek.*

ELEVENEN, (el-ev-en-en) ih. Élve, nem halva, nem dögölve. *Némely halakat elevenen, némelyeket dögölten viszünk a piacra. Elevenen eltemetni valakit.*

ELEVENÉSZIK, (el-ev-en-ész-ik) k. Csak a jelen időben használtatik ezen alakjában, a többi időket és módokat az *elevenédik* igétől kölcsönzi, lásd: ELEVENÉDIK.

ELEVENGYÖKÉR, (eleven-gyökér) ösz. fn. l. CZITVOR.

ELEVENÍT, ELEVENIT, (el-ev-en-ít) áth. m. *elevenít-ett*, htn. —*eni* v. —*ni.* 1) Ami nem él vagy megholt, megdöglött, azt életre támasztja, elevenné teszi. V. ö. ELEVEN. 2) Élénkké, vidorrá, mozgékonynyá tesz. *A jó bor föleleventi a szomorúkat.*

ELEVENÍTÉS, (el-ev-en-ít-és) fn. tt. *elevenítés-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, mely által valaki vagy valami elevenné lesz.

ELEVENÍTŐ, ELEVENITŐ, (el-ev-en-ít-ő) mn. tt. *elevenítő-t.* 1) Elevenné tevő, életre támasztó, föléleszto. 2) Vidító, élénkké tevő. *Elevenítő mulatságok, szerek.*

ELEVENKE, (el-ev-en-ke) mn. tt. *elevenkét.* Virgoncz, élénkded. Mondatik kisebb állatokról, melyek élénksége aránylag nem nagy hatásu, és ifjakról, leányokról, gyermekekről.

ELEVENKÉDIK, (el-ev-en-kéd-ik) ösz. k. m. *elevenkéd-tem, —tél, —ett.* Elevenen viseli magát, élénk, vidor, fürge mozgásokat tesz, gyakorol.

ELEVENKÉK, (eleven-kék) ösz. mn. Világos kék, igen kék. *Elevenkék szövet. Elevenkék szemek.*

ELEVENKÉNESŐ, (eleven-kéneső) ösz. fn. l. KÉNESŐ.

ELEVENOLAJ, (eleven-olaj) ösz. fn. Földi olaj, földi gyanta.

ELEVENSÉG, (el-ev-en-ség) fn. tt. *elevenség-et.* Az ép testben a vér könnyü forgásának jelensége, mely leginkább vidor, élénk, mozgékony lejtésekben mutatkozik. *Elevenség a szemekben, a járásban, menésben, a beszédben.* Átv. ért. a léleknek éberesége, könnyü repkedése, a tárgyak fris felfogásában ügyessége.

ELEVENSÖVÉNY, (eleven-sövény) ösz. fn. Általán élő cserjékből, bokrokból, növényekből álló sövényféle kerítés. Különösen l. FANZÁR (Lycium).

ELEVENSZÉN, (eleven-szén) ösz. fn. Égő szén, parázs. V. ö. SZÉN.

ELEVENSZÜLŐ, (eleven-szülő) ösz. mn. Általán, ami elevent szül. Különösen az állatok azon osztályairól mondatik, melyek nem tojások, hanem élve hozott magzatok által szaporodnak és tenyésznek, milyenek az emlős állatok.

ELEVENTE, ELEVENTEN, (el-ev-en-te vagy —ten) ih. 1) Elevenen, azaz élve, nem halva. *Eleventé eltemetni valakit. Eleventé megnyúzni a békát.* 2) Éltében, midőn még eleven vagy élő volt „Mert e hitető még eleventé (vivens) így mondott." Tatrosi codex. Máté 27. A régi magyar Passióban: „Mert ez csalárd mondotta még eleventébe." Olyan mint *ifjonta, éjente, naponta* (melyet hibásan használnak ‚naponként' kelyett).

ELEVENÜL, ELEVENÜL, (1), (el-ev-en-ül) ih. l. ELEVENEN, ELEVENTE.

ELEVENÜL, ELEVENÜL, (2), (el-ev-en-ül) önh. 1) Élettelen, vagy holtnak tetszett állapotból élő állapotba megy által. *Föleleventilnek a holtak is, ha ez történik.* 2) Vidámúl, élénkké lesz, neki frisül.

ELEVENVÖRÖS, (eleven-vörös) ösz. mn. Világos vörös, mely a *sötét* vagy *haragos* vörösnek ellentétetik. *Elevenvörös pipacsok.*

ELEVERENDÉL, (eleve-rendél) ösz. áth. Valakinek jövendő sorsát előre elhatározza, valakit bizonyos állapotra vagy czélra szán.

ELEVERENDÉLTSÉG, (eleve-rendéltség). Hittani ért. a régi Pelagiánusok tana, mely szerint az Isten előre meghatározta az egyes emberek üdvözülését vagy elkárhozását, nem tekintvén azok erényes vagy gonosz tetteikre. (Praedestinatio).

ELEVÉRŐ, (elev- v. eleve-érő) ösz. mn. Korán, jókor érő. *Elevérő burgonya, kukoricza.* Használják Gömörben, Bodrogközben stb. Eredetileg : *eleve érő.*

ELEVESÉDIK, (el-evesédik) ösz. k. Egész terjedelmében evessé leszen, ellepi az ev. *Elevesedett a seb.*

ELÉVÉSZ, (elé-vész) ösz. áth. Valamely félre álló, elrejtett, eltett tárgyat szem elé hoz, magához vesz. *Unalmában elévesz egy könyvet, és olvas. Vedd elé, ha eltetted. Ha el nem költötted volna, jó lenne most elévenni. Ha eléveszem azt a botot.*

ELEVEZ, (el-evez) ösz. önh. Evezve odább halad, csónakon, dereglyén stb. eltávozik. Általán, evezős, vizi járművön elmegy.

ELEVEZÉS, (el-evezés) ösz. fn. Evezve tovább haladás, eltávozás, illetőleg : elladikázás, elcsónakozás, elhajózás.

ELÉVÍT, ELÉVIT, (el-évít) ösz. áth. Valamely jogot elévültté tesz. Máskép : *elidősít.* V. ö. ELÉVÜLT, ELÉVÜL.

ELÉVÍTÉS, ELÉVITÉS, (el-évítés) ösz. fn. Valamely jognak elévültté tétele. Máskép : *elidősítés, időseités.*

ELÉVÜL, ELÉVÜL, (el-évül) ösz. önh. Bizonyos, a törvény által meghatározott idő alatt nem gyakoroltatott valamely jog megszünik, sőt ezáltal gyakran másik részről életbe lép, pl. ha valaki bizonyos birtokban a törvény által határozott idő alatt jogát nem gyakorlá, hanem azt más tevé, anélkül hogy akadályoztatott, vagy zavartatott volna benne; az ily birtok, az azt használó részére és javára elévül, máskép : *elidősül*, s ezen elévülés arra nézve, akire az így elévült jog ruháztatott, némely jogászok által és polgári törvénykönyvekben, pl. az osztrákban, elbirtoklásnak mondatik.

ELÉVÜLÉS, ELÉVÜLÉS, (el-évülés) ösz. fn. Midőn valamely jog, az eredeti jogbirtokosnak elhanyagolása miatt, bizonyos idő mulva elenyész és gyakran egy másikra, t. i. arra száll, ki azt azon idő alatt akadály és ellenvetés nélkül használá vala. Máskép : *elidősülés, idősülés, idősület* (Praescriptio). V. ö. ELÉVÜL.

ELÉVÜLT, (el-évült) ösz. mn. 1) Elévülés által másra szállt. *Elévült jog, birtok.* V. ö. ELÉVÜL, ELÉVÜLÉS. 2) Kórtanilag : megrögzött, meggyökeresedett (nyavalya, kórbaj). *Elévült betegségek.*

ELFACSAR, (el-facsar) ösz. áth. Facsarva elfordít, más irányt ad neki. V. ö. FACSAR, és CSAVAR.

ELFACSARÁS, (el-facsarás) ösz. fn. Valaminek facsarás általi elfordítása.

ELFAGY, (el-fagy) ösz. önh. Fagy által elromlik. Mondatik a növényekről és állatokról, midőn életműszereik vagy tagjaik a nagy hideg által elfonnyadnak, elsenyvednek, s további működéseikben akadályoztvák. *Elfagytak a vetések, szőlők. Elfagyott keze, lába, orra, fülle.* V. ö. FAGY, önh.

ELFAGYÁS, (el-fagyás) ösz. fn. Az állati vagy növényi testnek, műszereknek fagy általi megromlása, V. ö. FAGY, önh.

ELFAGYOTT, (el-fagyott) ösz. mn. Fagy által megromlott. *Elfagyott kezek, lábak. Elfagyott gabona, szőlő.* V. ö. FAGY.

ELFAJLIK, (el-fajlik) ösz. k. Szokottabban l. ELFAJZIK.

ELFAJÚL, ELFAJUL, (el-fajúl) ösz. önh. Eredeti fajától eltér, más természetet ölt, mint eredeténél fogva kellene birnia; elsatnyúl, elhitványúl. *Néha a vitéz, bátor apák gyermekei gyávákká fajulnak el. Elfajúl a barom, a növény, midőn nem hasonló nemes faj által szaporodik, tenyészik.* Kórtanilag : elfajulnak a nyavalyák, midőn újabb, s egészen különböző kórjelekkel tünnek föl. Erkölcsi ért. gonoszszá, erkölcstelenné változik el. *Elfajult gyermek.* V. ö. FAJ.

ELFAJÚLÁS, ELFAJULÁS, (el-fajulás) ösz. fn. Az eredeti fajtól eltérés, midőn az állat vagy növény más természetet ölt, mint eredeténél fogva kellene birnia. V. ö. ELFAJÚL.

ELFAJULT, (el-fajult) ösz. mn. Önfajától eltért, elütött; elsatnyult, elhitványúlt; az erkölcsiség útjáról eltévelyedett, gonosz. *Őseitől elfajúlt nemzedék. Elfajult gonosz fiú.* V. ö. FAJ, ELFAJÚL.

ELFAJULTSÁG, (el-fajultság) ösz. fn. Az állatnak vagy növénynek azon állapota, midőn eredeti fajának jellemeiből ki van vetkőzve. Erkölcsi ért. az erény útjáról elvetemedés.

ELFAJZÁS, (el-fajzás) ösz. fn. Az állatnak vagy növénynek eredeti nemétől inkább külső, mint belső okokból történő eltérése.

ELFAJZIK, (el-fajzik) ösz. k. Inkább külső, mint belokoknál fogva tér el fajától, milyenek az állatok és növényekre nézve a föld, az éghajlat, a táplálék változtatása, fajok keveredése stb.

ELFAJZOTT, (el-fajzott) ösz. mn. Eredeti fajának jellemétől, leginkább külső okoknál fogva kivetközött, más fajuvá változott. *Idegen éghajlat alatt elfajzott állatok, növények.*

ELFAKAD, (el-fakad) ösz. önh. Fakadva szétmegy, elömlik, elreped. *A megnyomott halhólyag elfa-*

kad. Elfakad az igen teljes esőlőszem. Elfakadni sírva vagy nevetve, azaz a sirást vagy nevetést többé el nem nyomhatva annak szabad menetelt engedni. V. ö. EL, (2) és FAKAD.

ELFAKADÁS, (el-fakadás) ösz. fn. Valamely testnek a rendes terimében meg nem férhetése miatt szétömlése, kitörése, szétpattanása.

ELFAKASZT, (el-fakaszt) ösz. áth. Nyomás, öszveszorítás által valamit elfakadni kényszerít. *Elfakasztani a felfútt hólyagot, a meggyúlt sebet.* V. ö. ELFAKAD.

ELFAKASZTÁS, (el-fakasztás) ösz. fn. Valamely felfútt, feldagadt testnek olyatén nyomása, megszorítása, melyre az elfakadni kénytelen. V. ö. ELFAKASZT.

ELFAL, (el-fal) ösz. áth. Falva, azaz mohón, nagy darabokban eleszik valamit. *Az ebek elfalják egymás elől a konczokat.* V. ö. EL, (2) és FAL.

ELFANYALODIK, (el-fanyalodik) ösz. k. Hosszas várakozás, sikeretlen kérés, koldulás után rosz kedvvel tovább áll, elsompolyog, mintegy fanyar, savanyú arczczal eltávozik. V. ö. FANYALODIK.

ELFANYARODIK, (el-fanyarodik) ösz. k. Lassan-lassan fanyar izüvé lesz. V. ö. FANYAR. Átv. ért. kedvetlen, savanyú ábrázatba öltözik, nyájas lenni megszün.

ELFANYARÚL, (el-fanyarúl) ösz. önh. l. ELFANYARODIK.

ELFÁRAD, (el-fárad) ösz. önh. Izmai, idegei a mértékfölötti mozgásban, működésben ellankadnak, s nyugalomra hajlanak. *Sok járásban, munkában elfáradni.* V. ö. EL, (2) és FÁRAD.

ELFÁRADÁS, (el-fáradás) ösz. fn. A testi erőnek lankadó állapota, midőn a mozgást, munkát, terhet stb. nem bírja.

ELFARAG, (el-farag) ösz. áth. Faragva elmetsz, eldarabol. *Elfaragni a patkólandó ló körmét. A karó végét elfaragni, hogy hegyes legyen. A fenyűt igen elfaragták az ácsok.*

ELFARAGCSÁL, (el-faragcsál) ösz. áth. és gyak. kicsinyező. Faragcsálva kis darabokra elmetél.

ELFÁRASZT, (el-fárasztt) ösz. áth. Az izmokat, idegeket mértékfölötti mozgalom által ellankasztja, elgyöngíti. *Elfárasztani sebes hajtással vagy lovaglással a lovakat.* V. ö. EL, (2) és FÁRASZT.

ELFÁRASZTÁS, (el-fárasztás) ösz. fn. Az izmoknak, idegeknek tulságos megfeszítés általi ellankasztása, elgyöngítése. V. ö. ELFÁRASZT.

ELFÁRÍT, (el-fárít) ösz. áth. Szokottabban l. ELFÁRASZT.

ELFÁRÍTÁS, (el-fárítás) ösz. fn. Szokottabban l. ELFÁRASZTÁS.

ELFAROL, (el-farol) ösz. önh. Farolva félre nyomúl, félre fordúl, félre csúszik. Elfarol tulajdonkép a barom, midőn farral másfelé fordúl. Átv. ért. *elfarol a kocsi, szekér, szán*, midőn hátulja más irányban mozdúl, mint az eleje. V. ö. FAROL.

ELFÁSÍT, ELFÁSIT, (el-fásít) ösz. áth. Merevedtté, merevvé tesz, rugékonyságától megfoszt, érzéketlenné, tompává változtat. *Elfásítja szivét a sok és mély bánat.* V. ö. ELFÁSÚL.

ELFÁSÚL, ELFÁSUL, (el-fásúl) ösz. önh. Megmerevedik, oly érzéketlenné lesz, mint a fa. Leginkább átv. ért. jelenti a léleknek azon állapotát, midőn rugékonysága elvész, s a külső benyomások nem hatnak reá, mi rendszerént a nagy és sok szenvedés következménye szokott lenni.

ELFÁSULT, (el-fásult) ösz. mn. megmerevedett, rugékonyságából kivetkezett, érzéketlen, tompa. *Elfásult szív.* V. ö. ELFÁSÚL.

ELFÁZIK, ELFÁZÓDIK, (el-fázik v. fázódik) ösz. k. A hideg által- és keresztüljárja, igen megfázik. V. ö. FÁZIK.

ELFÉCSÉG, (el-fécség) ösz. önh. Fecsegve elbeszélget. *A dajka elfecseg a kisdedekkel.* Áthatólag: fecsegve kibeszél, elmond valamit. *Elfecsegi a ház titkait. Elfecsegi otthonn, mit másutt látott, hallott.* V. ö. FÉCSÉG.

ELFECSÉRÉL, (el-fecsérél) ösz. áth. Aprólékosan, csippelcsuppal, egymás után elveszteget, elpazarol. *Nyalánkságokra, csecsebecsékre elfecsérli pénzét.* V. ö. FECSÉRÉL.

ELFECSÉRLÉS, (el-fecsérlés) ösz. fn. Aprólékos elpazarlás, elvesztegetés.

ELFÉD, (el-fédd) ösz. áth. Eltakar, valaminek a felszinét szem elől elrejti. *Elfedni tenyerével az arczát.* Szőlős gazdáknál: a tőkét a hideg elől földdel betakarja. V. ö. FÉD.

ELFÉDÉS, (el-fédés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy holmit elfedünk, eltakarunk, szemek elől burok, lepel alá rejtünk.

ELFÉDÉZ, (el-fédéz) ösz. áth. Valamit minden oldalról, vagy több tárgyat elfed, eltakar, lepel alá rejt. V. ö. FÉD.

ELFEJ, (el-fej) ösz. áth. Az emlőkből a tejet kinyomkodja, kihüvelykeli. A fejést elvégzi.

ELFEJT, (el-fejt) ösz. áth. Ami tűvel öszve volt varrva vagy öszvefűzve, azt szétbontja. *Elfejteni a hibásan varrt üngöt. Elfejteni az ócska hálót.* V. ö. FEJT.

ELFEJTÉS, (el-fejtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elfejtünk. V. ö. ELFEJT.

ELFEKÉLYESÉDIK, (el-fekélyesédik) ösz. k. A fekély lassan-lassan ellepi, elterjed rajta. *Elfekélyesedik egész teste.* V. ö. FEKÉLY.

ELFEKÉLYESÍT, (el-fekélyesít) ösz. áth. Fekélyessé tesz, a fekélyt elterjeszti valamely testen. V. ö. FEKÉLY.

ELFEKETÍT, ELFEKETIT, (el-feketít) ösz. áth. 1) Eszközli, azt teszi, hogy feketévé legyen. 2) Átv. ért. Erkölcsi oldalát igen rosz szinben tünteti elé.

ELFEKETÉDIK, (el-feketédik) ösz. k. Lassan-lassan fekete szinüvé leszen.

ELFEKETŰL, (el-feketül) ösz. önh. l. ELFEKETÉDIK.

ELFEKSZIK, (el-fekszik) ösz. k. 1) Tartósan, folytonosan fekszik. *Elfeksznek néha délig is az ágyban.* 2) Fekünni megy. *Már mind elfeküttek a munkások.* 3) Máshová fekszik. *Az ágyról elfeküdt a pamlagra.*

EL-FEL, (el-fel) ösz. igekötő, melyben az *el* a *fel* nyomosbítására szolgál.

„Az Szent Iván tüzét el-felrakták vala,
Mesterséggel azt mind csenáltatták vala."
Istvánfi Pál a XVI. században.

ELFELED, (el-feled) ösz. áth. 1) Emlékezetéből elszalaszt. *Elfeledte, amit mondtam neki.* 2) Kitanúl, ügyességét elveszti. *Elfeledi az írást, olvasást, hegedülést.* V. ö. FELED.

ELFELEDÉS, (el-feledés) ösz. fn. 1) Valaminek az emlékező tehetségből elszalasztása. 2) Bizonyos ügyességből kitanulás.

ELFELEDKÉZIK, (el-feledkézik) ösz. k. Valamit emlékezetéből elszalaszt, kiejt, nem emlékezik. *Mindenről elfeledkezik. Magáról elfeledkezik*, azaz rangját, hivatalát, állását, körülményeit, viszonyát, emberi méltóságát tekintetbe nem veszi.

ELFELEDHETETLEN, (el-feledhetetlen) ösz. mn. Ami soha ki nem mehet emlékezetünkből. *Elfeledhetetlen a nap, melyen e sebet kaptam. Elfeledhetetlen kedves.* Mint határozó : elfeledhetetlenül.

ELFELEDHETLEN, lásd : ELFELEDHETETLEN.

ELFELEDSÉG, (el-feledség) ösz. fn. 1) Az emlékező tehetség hibája, midőn a történtekre vissza nem emlékezik. 2) A történt dolognak azon állapotja, melynélfogva emléke ki van veszve. *Lassan-lassan minden elfeledségbe megy.*

ELFÉLEGÉL, (el-félegél) ösz. áth. Székely szó. Félig-meddig mond el, csak felibe teszi. *Csak elfélegeli a beszédet.* (Kriza).

ELFELEJT, **ELFELEJTÉS**, l. ELFELED, ELFELEDÉS.

ELFELESÉL, (el-felesél) ösz. önh. és áth. 1) Hosszasan, tartósan felesel. *Ha megboszontják, órákig elfelesel.* 2) Feleselve eltagad, elvitat valamit.

ELFEN, (el-fen) ösz. áth. Fenve elkoptat. *Elfenni kösörükövön a kés élét vagy sarját.* V. ö. EL és FEN.

ELFENŰL, (el-fenül) ösz. önh. Fenevad természetűvé, vagy ráknemű kórrá változik el. V. ö. FENE.

ELFENYÉGET, (el-fenyéget) ösz. áth. Fenyegetve elűz, elijeszt, elkerget, eltávolít. *Elfenyegetni a tilosban járó vadászokat.* V. ö. FENYÉGET.

ELFÉR, (el-fér) ösz. önh. Bizonyos térben elegendő helye van. *Ezen kamrában ezer mérő jószág elfér. Sok jó ember elfér egy kis helyen.* (Km).

ELFERDÍT, **ELFERDIT**, (el-ferdít) ösz. áth. Egészen ferdévé teszen ; másfelé csavar. Átvitt értelemben : *a beszédet elferdíteni* am. a beszédnek ferde, nem szándékolt értelmet adni.

ELFERDŰL, **ELFERDÜL**, (el-ferdűl) ösz. önh. Egészen ferdévé lesz. *Elferdül a csizma sarka. Elferdül a rosszúl rakott kasal.*

ELFÉRGESÉDIK, (el-férgesédik) ösz. k. Elszaporodnak benne a férgek. *Az elérett turó elférgesedik.*

ELFÉRJEZ, (el-férjez) ösz. áth. A leányt férjhez adja. Népnyelven nincs szokásban, csak némely irók használják.

ELFESEL, (el-fesel) ösz. önh. Szokottabban l. ELFESLIK.

ELFESLÉS, (el-feslés) ösz. fn. A varrásnak, kötésnek szétfoszlása, elszakadása.

ELFESLIK, (el-feslik) ösz. k. A varrás elfoszlik, elszakad. *Elfeslik a ruha*, azaz a varrása foszlik el, nem a kelméje, szövete. V. ö. FESLIK. Mondatik a fák héjairól is, midőn lehámlanak. *Feslik a hárs.* (Km).

ELFEST, (el-fest) ösz. áth. Festés által elhasznál, elfogyaszt. *Minden festékét elfestette már.* V. ö. FEST.

ELFÉSŰL, (el-fésül) ösz. áth. Fésüvel elsimít, elhárít. *Elfésülni a hajat egyik oldalról a másikra.* V. ö. EL és FÉSŰL.

ELFIASODIK, (el-fiasodik) ösz. k. Mondjuk az emlős állatokról általán, midőn elszaporodnak, fiakat, kölykeket stb. nemzenek, szülnek.

ELFICZAMÍT; **ELFICZAMODIK**, l. KIFICZAMÍT; KIFICZAMODIK.

ELFICCZENT, (el-ficczent) ösz. áth. Elhibáz nyelvével. Székely szó.

ELFILLENT, (el-fillent) ösz. áth. Ezen alakban, azaz igekötővel, visszaható névmást kiván maga mellé. *Elfillentem magamat, elfillented magadat* stb. azaz : hazugságot mondok, mondasz stb. A *hazud* igének kiméletesebb kifejezése. V. ö. FILLENT.

ELFINTERÍT, (el-finterít v. —fénterít v. —fintorit) ösz. áth. Félretol, félrehúz. Székely szó.

ELFINTORÍT, (el-fintorít) ösz. áth. Az orrát, arczát mintegy félretolja, mikor t. i. valami valakinek nem tetszik. Némi gúnyos értelmű.

ELFIRKÁL, (el-firkál) ösz. áth. Firkálva elront, elveszteget, elmocskít. *Sok papirt haszontalanul elfirkál.*

ELFITÍT, (el-fitít) ösz. áth. L. ELFINTERÍT, ELFINTORÍT.

ELFOG, (el-fog) ösz áth. 1) A szabad állapotban levő állatokat, lesből, vagy üzve, kergetve hatalmába ejti. *Elfogja az agár a nyulat, a macska az egeret, a pók a legyet.* 2) Valakit rabságba ejt. *Elfogni a tolvajt. Elfogni háboruban az ellenséget.* 3) Valamit elvon, elhúz, megtagad. *Elfogni a munkások, cselédek bérét. Elfogni a cselédtől a szükséges eledelt.* 4) Letartóztat. *Elfogni a leveleket, az ellenséghez szállított fegyvereket.* 5) Menetében, mozgásában valamit

akadályoz. *Elfogni a szelet, elfogni a viset.* 6) Betölt. *Nagy helyet fog el ezen bútor a szobában.* 7) Elmetsz. *A jó kés elfogja a fát. A jó beretva elfogja a szakált.* 8) Ellep, erőt vesz. *Elfogta a félelem, az ijedség, a bánat.* „Szüvit a bánat êfogta“ (székelyesen am. elfogta). V. ö. FOG.

ELFOGAD, (el-fogad) ösz. áth. 1) Valamiben megegyezik, valamire rááll. *Elfogadni az ajánlást.* 2) Elvállal. *Elfogadni valamely terhet, munkát.* 3) A jövevényt, vendéget üdvözli, házához veszi. *Elfogadni az utasokat.* 4) Váltójogban: Elfogad valaki valamely idegen váltót, midőn annak kifizetését arra irt bizonyos szóval vagy szavakkal (rendszerént ezzel: *elfogadom*) és saját nevének aláirásával, még pedig vagy előző nevének megemlitése nélkül, egyszerüen (egyszerü elfogadás), vagy valamely előző nevére (névbecsülési elfogadás) igéri.

ELFOGADÁS, (el-fogadás) ösz. fn. 1) Valamiben megegyezés. 2) Elvállalás. 3) A vendégnek, idegennek üdvözlése, és beszállásolása. 4) Azon tény, midőn a váltó elfogadtatik. V. ö. ELFOGAD.

ELFOGADÁSI, (el-fogadási) ösz. mn. Elfogadást illető, arra vonatkozó. *Elfogadási aláirás*, a váltójogban azon tény, midőn a váltót, azaz a váltósumma kifizetésére megbizást, az intézvényezett saját nevének aláirásával elvállalja.

ELFOGADHATÓ, (el-fogadható) ösz. mn. 1) Amire reá lehet állani, miben meg lehet egyezni, mit elvállalhatni. *Elfogadható ajánlatok, föltételek, terhek.* 2) Szállásra bevehető. *Elfogadható utas, idegen.*

ELFOGADMÁNY, (el-fogadmány) ösz. fn. Váltójogban am. elfogadási kötelezettség, vagy elfogadott váltó.

ELFOGADÓ, (el-fogadó) ösz. fn. 1) Általán, a ki valamit, valakit elfogad. V. ö. ELFOGAD. 2) Jogtanban: ki az ajánlott váltói megbizatást elvállalja azon kötelezéssel, hogy a benne foglalt sommát lefizeti. 3) Így nevezik néhutt a korcsolyát, melyen a terhet leeregetik, vagy felcsusztatják.

ELFOGÁS, (el-fogás) ösz. fn. 1) Erőszak, melylyel a szabad állapotban levő állat, más állatnak vagy embernek hatalmába ejtetik. 2) Rabbá tevés, letartóztatás. *Szökevények, tolvajok elfogása.* 3) Elvonása, elhuzása bizonyos járandóságnak. *Cselédbér elfogása.* V. ö. ELFOG.

ELFOGAT, (el-fogat) ösz. áth. és miveltető. A szabad állapotban levőt hatalmába keríti, fogolylyá, rabbá teszi. *Agarakkal elfogatni a nyulakat. Hajdukkal elfogatni a sziványokat.*

ELFOGDOS, (el-fogdos) ösz. áth. és gyak. Egymás után többeket elfog, rabbá tesz, hatalmába kerít. *A macska elfogdossa a hás egereit.* V. ö. FOGDOS.

ELFOGDOZ, (el-fogdoz) ösz. áth. lásd: ELFOGDOS.

ELFOGLAL, (el-foglal) ösz. áth. 1) Valamely tért, helyet betölt. *Biharvármegye kétszás négyszögü mérföldet foglal el.* 2) Kivív, harczban, háboruban hatalmába kerít. *Az ellenség elfoglalta a várt.* 3) Birtokába lép. *Elfoglalni az apáról maradt telket, házat.* 4) Hivatalát megkezdi. *Elfoglalni az elnöki széket.* 5) Elkoboz. *Az örökös és végrendelet nélkül meghalt nemesek birtokát és szerzeményét a királyi ügyész foglalja el.* 6) Sok időbe, erőbe kerül. *Elfoglal a sok munka, a hivatal.*

ELFOGLALÁS, (el-foglalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elfoglalunk. *Vár elfoglalása. Örökség elfoglalása. Hivatal, elnöki szék elfoglalása.* V. ö. ELFOGLAL.

ELFOGLALT, (el-foglalt) ösz. mn. 1) Minden idejét munkában, vagy bármily ügyekben töltő. 2) Hatalomba, birtokba ejtett, kerített. *Elfoglalt városok, várak. Elfoglalt örökség.*

ELFOGLALTATÁS, ELFOGLALTSÁG, (el-foglaltatás v. el-foglaltság) ösz. fn. Idejének és erejének teljes felhasználása.

ELFOGÓDÁS, (el-fogódás) ösz. fn. Szorongó lelki állapot, midőn valaki el van fogódva. l. ELFOGÓDIK.

ELFOGÓDIK, (el-fogódik) ösz. belsz. Félelem, szégyen, vagy más kellemetlen behatás miatt némi belső nyugtalanságot, szorongást érez. *Elfogódni az első nyilvános föllépéskor, pl. a szinpadon, szószéken. Elfogódni valamely nagy úr előtt.*

ELFOGÓDOTT, (el-fogódott) ösz. mn. Aki el van fogódva. *Elfogódott daloszinész, elfogódott szónok.* V. ö. ELFOGÓDIK.

ELFOGOTT, (el-fogott) ösz. mn. Rabságba ejtett, fogolylyá tett; hatalomba kerített; üzve, vadászva megkapott. *Elfogott hadvesér. Elfogott tolvaj. Elfogott vadak.*

ELFOGÚL, (el-fogúl) ösz. önh. Előszeretetből, részrehajlásból, vagy akármily titkos vonzalomból, valamely tárgy iránt kedvezőbb véleményt táplál, mintsem az valóban érdemelné.

ELFOGULÁS, (el-fogulás) ösz. fn. Részrehajló lelki állapot, illetőleg vonzalom, midőn valaki el van fogulva. l. ELFOGÚL.

ELFOGULATLAN, (el-fogulatlan) ösz. mn. Részrehajlatlan, előszeretet nélküli, semmi vonzalom által félre nem vezetett, kedvezésre nem hajló, szóval, ki el nincs fogulva. V. ö. ELFOGÚL. *Elfogulatlan bíró.* Mint határozó: elfogúlatlanul.

ELFOGULATLANSÁG, (el-fogulatlanság) ösz. fn. Lelki állapot vagy tulajdonság, midőn valaki elfogúlva nincsen. V. ö. ELFOGÚL.

ELFOGULT, (el-fogult) ösz. mn. Aki el van fogúlva. V. ö. ELFOGÚL. *Elfogúlt műbiró.* Képes kifejezésben: *elfogult itélet, vélemény; elfogult szív, hajlam, indulat* stb.

ELFOGULTLAN; ELFOGULTLANSÁG, lásd: ELFOGULATLAN; ELFOGULATLANSÁG.

ELFOGULTSÁG, (el-fogultság) ösz. fn. Lelki állapot, illetőleg az itélő tehetség hibája vagy hiánya,

midőn valaki el van fogulva. V. ö. ELFOGÚL. *Elfogultságból kedvező véleménynyel lenni. Elfogultság nélkül ítélni valamiről.*

ELFOGZIK, (el-fogzik) ösz. k. Fogait elhányja. *Elfogzanak a gyermekek, midőn első fogaik kihullanak.*

ELFOGY, (el-fogy) ösz. önh. 1) Felhasználtatik, elkel, nincs több belőle. *Elfogyott a borunk, kenyerünk*, azaz, megittuk, megettük. 2) Lassanként semmi sem marad, eltünik, elmúlik. *Elfogyott a holdvilág. Elfogytak a régi jó napok.*

„Teremt-e Isten több magyart,
Míg a világ, míg napja tart,
Ha mink is elfogyánk."

Vörösmarty.

3) Elszárad, kiszárad. *Ezen ember egészen elfogy. Hosszu forró nyárban elfogy a kutak vize.*

ELFOGYÁS, (el-fogyás) ösz. fn. 1) Felhasználtatás, elkelés; eltünés, elmulás. 2) Elszáradás, elsorvadás. V. ö. FOGYÁS és ELFOGY.

ELFOGYASZGAT, (el-fogyaszgat) ösz. gyak. áth. Lassan-lassan, apródonként elfogyaszt, elhasználgat, elköltöget, míg végre semmi sem marad.

ELFOGYASZT, (el-fogyaszt) ösz. áth. Elhasznál, elköltt, eszközli, hogy elfogyjon. *Elfogyasztani az életet. Elfogyasztani mindenét, a mit volt.* lásd: FOGYASZT.

ELFOGYASZTÁS, (el-fogyasztás) ösz. fn. Leginkább élelmi szerek elhasználása, elköltése.

ELFOGYASZTGAT, l. ELFOGYASZGAT.

ELFOGYATKOZÁS, (el-fogyatkozás) ösz. fn. Valaminek lassan-lassan elfogyása, azaz részeinek egymás utáni elveszése, elmulása. V. ö. EL, (2) és FOGYATKOZÁS.

ELFOGYATKOZIK, (el-fogyatkozik) ösz. k. Oly állapotban van, melynél fogva lassan-lassan elfogy, részenként elvesz, elmulik, eltünik. V. ö. EL, (2) és FOGYATKOZIK.

ELFOGYDOGÁL, (el-fogydogál) ösz. k. és gyak. Szép lassan és apró részekben elfogy, elhasználtatik, eltünik, elvesz. V. ö. ELFOGY. *Pénze garasonként, forintonként elfogydogál.*

ELFOGYHATATLAN, (el-fogyhatatlan) ösz. mn. Ami soha el nem fogyhat, kimeríthetetlen. *Elfogyhatatlan isteni kegyelem.* Mint határozó: elfogyhatatlanul.

ELFOGYHATLAN, l. ELFOGYHATATLAN.

ELFOJT, (el-fojt) ösz. áth. 1) Tulajdonkép, a légcsőnek összeszorítása, a szájnak befogása, vagy akármely akadály által a lélekzetet elnyomja. 2) Átv. ért. a szeszes italokat oly szorosan bedugja, hogy a levegő hozzájok ne férjen. *Elfojtani a mustot, az üvegeket.* 3) Képes beszédben, a belsőleg forrongó indulatot kitörni nem engedi. *Elfojtani a haragot, a gyülöletet.* Vagy: a már kitörött mozgalmakat, indulatokat elnyomja. *Elfojtani a lázadást. Első csirájában elfojtani a szerelmet.*

ELFOJTÁS, (el-fojtás) ösz. fn. 1) A lélekzésnek külső erőszak általi elfogása, akadályozása. 2) Átv. ért. a szeszes italoknak, különösen bornak, sörnek, mustnak a levegőjárástól elzárása. 3) Képes beszédben: az indulatok elnyomása. V. ö. ELFOJT.

ELFOJTÓDIK, (el-fojtódik) ösz. belsz. Részént külső erőszak, részént belső működés által elfúlad, elszorúl, s a kitöréstől maga magában megszűnik.

ELFOLTOZ, (el-foltoz) ösz. áth. Szövetet, kelmét foltokra elhasznál, felvarr. *Elfoltozni a maradékgyolcsot, posztót, selymet, bőrt.*

ELFOLY, (el-foly) ösz. önh. 1) Folyva tovább megy, odább halad. *Elfoly a víz. Sok víz elfoly addig a Dunán.* (Km). *A bor kiütötte a csapot, és elfolyt.* V. ö. FOLY. 2) Átv. ért. Elmúlik, egymás után eltünik. *Elfolynak a napok, évek. Elfolyt ifjuságom szép tavasza.*

ELFOLYÁS, (el-folyás) ösz. fn. 1) Valamely híg testnek lejtős uton elgördülése. *A víznek, bornak elfolyása.* 2) Átv. ért. az időnek elmulása, eltelése, egymás utáni következése. *Néhány évek elfolyása alatt sok történik a földön.* V. ö. FOLYÁS.

ELFOLYAT, (el-folyat) ösz. áth. 1) Vigyázatlanul, gondatlanság miatt híg cseppekből álló testet elfolyni hagy. *Elfolyatni hordóból a bort.* 2) Lecsapol, készakarva elereszt. *Csatornák által elfolyatni a rétről az álló vizet.* V. ö. EL, (2) és FOLYAT.

ELFOLYDOGÁL, (el-folydogál) ösz. önh. és gyak. Folydogálva, azaz szép lassan és csendesen folyva elmegy, elgördül. *A kis csermely elfolydogál a kövecses mederben.*

ELFONNYAD, (el-fonnyad) ösz. önh. Tulajdonkép a növényekről mondjuk, midőn életnedveik megromolván, vagy elfogyván, lekonyulnak, öszvéránczosodnak, hervadni, száradni indulnak. *Elfonnyadnak a leszakasztott falevelek, virágok. Elfonnyad a szárasság miatt, vagy a féregtől rágott gyönge vetemény.* Átv. ért. elfonnyad az állati test, midőn nyavalyák rongálják, s a szükséges tápláló nedvektől megfosztják. V. ö. FONNYAD.

ELFONNYADÁS, (el-fonnyadás) ösz. fn. A növényi vagy állati testnek, a nedvek megromlása vagy hiánya miatt elhervadása, elszáradása. V. ö. ELFONNYAD.

ELFONNYADT, (el-fonnyadt) ösz. mn. Ami el van fonnyadva. *Forró hőségben elfonnyadt virágok, falevelek.*

ELFONNYASZT, (elfonnyaszt), ösz. áth. A növényi vagy állati testet a nedvek megrontása vagy elvonása által elhervasztja, ellankasztja, kiszárítja. V. ö. ELFONNYAD. *A forró nap elfonnyasztja a fák leveleit. A gyökéren rágódó férgek elfonnyasztják a növényt.*

ELFORDÍT, ELFORDIT, (el-fordít) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos tárgyról másfelé irányoz. *Elfordítja rólam szemeit. Elfordítja fejét, arczát.* 2) Rendes helyzetéből másba tesz által. *Elfordítani a czizma*

sarkát. Elfordítani a fejre tett kalapot. 3) Elteker, elcsavar. *Elfordítani a csavart, a csigát, a derékszeget, a kocsi rudját.* 4) A könyvet másutt nyitja föl. 5) Átv. ért. Elmagyaráz, más értelemre húz, másfelé irányozza a szót, beszédet, roszul, fonákul fog fel valamit. *Elfordítja a mondottakat.* V. ö. FORDÍT.

ELFORDÍTÁS, ELFORDITÁS, (el-fordítás) ösz. fn. 1) Valaminek bizonyos tárgyról másfelé irányzása. 2) Valaminek rendes helyzetéből elmozdítása. 3) Eltekerés, elcsavarás. 4) A könyvnek más helyen kinyitása. 5) Átv. ért. A beszéd irányának elmagyarázása, félreértése, fonák felfogása. V. ö. ELFORDÍT.

ELFORDÚL, ELFORDUL, (el-fordúl) ösz. önh. Állásában, helyzetében, mozgásában más irányt vesz. *Elfordulni arczczal az utált lénytől. Elfordulni a naptól.* V. ö. FORDÚL.

ELFORDULÁS, (el-fordulás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg mozdulás, melynél fogva valaki vagy valami fordulva más irányt veszen.

ELFORDULT, (el-fordult) ösz. mn. Aki vagy ami el van fordulva. V. ö. ELFORDÚL. *Elfordult arczczal hallgatni a szemrehányásokat.*

ELFORGÁCSOL, (el-forgácsol) ösz. áth. Fanemű testet forgácsokra elgyalúl, eldarabol, elfaragcsál. Átv. ért. *idejét, erejét elforgácsolni*, am. aprólékos, haszontalan, szakgatott, nem folytonos munkára elvesztegetni.

ELFORGÁCSOLÓDIK, (el-forgácsolódik) ösz. belsz. Gyalulás, faragás, vágás alatt forgácsokra szakadoz, töredezik. *Az asztalosműhelyben sok fa elforgácsolódik.*

ELFORGÁS, (el-forgás) ösz. fn. 1) Kerek, gömbölyü, hengerded testnek saját tengelye körül tovább haladása. 2) Hosszabb időszaknak elmulása. *Egy évnek, egy századnak elforgása alatt.*

ELFORGAT, (el-forgat) ösz. áth. 1) Kerek, gömbölyü, hengerded testet, saját tengelye körül elhajt. *Elforgatni a hordót, a kereket. Elforgatni a pecsenyeforgatót, a nyársat.* 2) Rendes helyzetéből valamit kimozgat. *Elforgatja szemeit.* 3) Levelenként felhány, fölvet. *Elforgatni a könyvet.*

ELFORGATÁS, (el-forgatás) ösz. fn. 1) Kerek, hengerded, vagy más testnek saját tengelye körül elhajtása. 2) Valaminek rendes helyzetéből kimozgatása. 3) A könyv leveleinek másutt és másutt felnyitása.

ELFOROG, (el-forog) ösz. önh. 1) Folytonosan forogva mozog, halad, kering. *A megkent kerék csikorgás nélkül és könnyen elforog.* 2) Átv. egymás után elmúlik. *Elforog az idő.*

ELFORR, (el-forr) ösz. önh. 1) Forrva elgőzölög, elpárolog, elfut. 2) *Forrni megszün, a forrást bevégzi. Elforrtak az új borok.* V. ö. EL, (2) és FORR.

ELFORRÁS, (el-forrás) ösz. fn. 1) Forró meleg következtében elpárolgás, elgőzölgés. 2) Az erjedő forrásnak bevégzése. *Must elforrása.*

ELFOSZLÁS, (el-foszlás) ösz. fn. Rostos, szövetes testnek, kelmének stb. szálakra szétválása.

ELFOSZLIK, (el-foszlik) ösz. k. 1) Általán a testnek részei, illetőleg rétegei egymástól elválnak. *Elfoszlik a jól megkelt és sült kenyér vagy kalács bele.* 2) Különösen, a bőr, héj, külső burok elválik belsejétől. *Elfoszlik a fakéreg.* 3) A szövet szálai, rostjai szétbomlanak. *Elfoszlik az ócska vászon, gyolcs.* V. ö. EL, (2) és FOSZLIK.

ELFŐ, (el-fő) ösz. önh. Igen megfő. *Elfő a hús, midőn minden nedve kiforr, s csak rostjai maradnak. Elfő a tészta, midőn igen meglágyul.* V. ö. EL és FŐ.

ELFÖCSCSEN, (el-föcscsen) ösz. önh. Mondjuk nedvről, midőn erős nyomás, rázás stb. által nagyobb cseppekben vagy tömegben az illető edényből, mederből stb. elszökken. *Elföcscsent a megtaszitott korsóból a víz. Elföcscsent a nyála.*

ELFÖCSCSENT, (el-föcscsent) ősz. áth. Valamely nedvet erősebb nyomás, ütés által helyéből úgy kicsap, hogy föcscsenjen. V. ö. FÖCSCSEN. *Elföcscsenteni a megtaszitott sajtárból a tejet.*

ELFÖCSKEND, (el-föcskend) ösz. áth. A nedvet cseppekben vagy sugarakban elszórja, szétlövelli.

ELFÖCSKENDÉZ, (el-föcskendéz) ösz. áth. A nedvet többször, egymás után folytatólag, apróbb vagy nagyobb cseppekben, sugarakban elszórja, szétlövelli. *Elföcskendezni a tüzoltó kádakból az állott vizet.* V. ö. FÖCSKENDÉZ.

ELFÖCSKENDIK, (el-föcskendik) ösz. k. A nedv cseppekre vagy sugarakra oszolva, sebesen elömlik. *Elföcskendik a tüzoltó csőből kinyomott viz.*

ELFÖCSKENT, (el-föcskent) ösz. áth. lásd: ELFÖCSKEND.

ELFÖD, (el-föd) ösz. áth. 1) Valamely test felszinét, feltünő oldalát eltakarja, látás elől elrejti. *Elfödi az ablakot függönynyel. Elfödi tenyerével arczát. A felhök elfödik a napot, holdat, csillagokat.* 2) Ellep. *Elfödi a gaz a földeket. A hegy oldalát elfödik a szőllők, tetejét az erdők.*

ELFÖDÉS, (el-födés) ösz. fn. 1) A test felszinének eltakarása a végett, hogy látszató ne legyen. *Az arcznak nagy szégyen miatti elfödése.* 2) Ellepés. V. ö. ELFÖD.

ELFÖDÖZ, (el-födöz) ösz. áth. Valamit egész terjedelmében elföd, eltakar.

ELFÖDÖZÉS, (el-födözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elfödözünk. V. ö. ELFÖDÖZ.

EL-FÖL, l. EL-FEL.

ELFŐL, (el-föl) l. ELFŐ.

ELFÖLÉS, (el-fölés) ösz. fn. Némely vidékeken használják *elfövés* helyett. l. ELFÖVÉS.

ELFÖVÉS, (el-fövés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely testet, különösen ételneműt a forró víz párja, gőze kellő mértéken túl általjár, és megpuhít.

ELFŐZ, (el-főz) ösz. áth. Ételneműt, pl. húst, tésztást, vagy más testet forró vízben kellő mértéken

fölül megpárol, megpuhít. *Elfőzni a metéltet, a gombócot.* V. ö. EL, (2) és FŐZ.

ELFŐZÉS, (el-főzés) ösz. fn. Az ételnemünek vagy más testnek kellő mértéken túl elpárolása, elforralása, megpuhítása.

ELFRICSKÁZ, (el-fricskáz) ösz. áth. Egy vagy több fricskát adva elűz, elkerget valakit. V. ö. FRICSKA.

ELFÚ, (el-fú) ösz. áth. 1) Könnyü, lenge testet reája fúva tovább hajt, elröpít, elszállít. *Elfujja a tollat, pöhölyt. A szél elfújja a port, gizgazt. Majd elfújja a szél, oly erőtlen.* (Km). *Fújd el jó szél fújd el, hosszu utam porát, hogy meg ne találják fakó lovam nyomát.* (Népd). 2) Gyönge lánggal égő testet fúva eloltt. *Elfúni a gyertyát, az égő szeszt, gyufát.* V. ö. EL, (2) és FÚ.

ELFÚJ, l. ELFÚ.

ELFUKARKODIK, (el-fukarkodik) ösz. k. 1) Fukar módon elél, elvan. 2) Áthatólag: fukarul elcsal, eltulajdonít, megszerez mástól valamit. *Elfukarkodja cselédeitől az illő fizetést.*

ELFÚL, (el-fúl) ösz. önh. Lélekzete közbejött akadály miatt eláll; fúladozva lélekzik. *Elfúlni az erős hurutban. Oly mohón eszik, hogy szintén elfúl bele.*

ELFÚLAD, (el-fúlad) ösz. önh. l. ELFÚL.

ELFÚLADÁS, (el-fúladás) ösz. fn. A lélekzés megszorulása. *Elfuladásig hurutol, mohóskodik.*

ELFÚLASZT, (el-fúlaszt) ösz. áth. Az élő állatot, légcsövének megakadályozása által lélekzéstől megfosztja, vagy megöli. V. ö. EL, (2) és FÚLASZT.

ELFUT, (el-fut) ösz. önh. 1) Futva elmegy, eltávozik. *Elfutott a szomszédba.* 2) Átv. ért. a forró nedv az edényből elfoly. *Elfutott a leves; elfutott a kávé* (szalados). 3) Áthatólag: elfog, egész erejével meghat. *Elfutotta a lúdméreg. Elfutotta a borzalom.* V. ö. EL, (2) és FUT.

ELFUTAMIK, (el-futamik) ösz. k. 1) Folytonosan futva eltávozik. *A szilaj csikók messze elfutamnak a síkságon.* 2) Átv. ért. sebesen elmúlik, elfoly. *Elfutamnak az évek. Elfutamnak a hegyről szakadozó patakok.*

ELFUTAMODIK, (el-futamodik) ösz. k. Neki rugaszkodva futásnak indúl, eliramlik.

ELFUTÁS, (el-futás) ösz. fn. Futva eltávozás, elsietés, eltünés, menekülés.

ELFUVÁS, (el-fuvás) ösz. fn. Könnyüded testnek fuvás általi elmozdítása, tovább indítása, eltávolítása. V. ö. EL, (2) és FUVÁS.

ELFÜLEL, (el-fülel) ösz. áth. 1) A füleken mintegy általeresztve ügybe sem vesz valamit, elhallgatja. *Elfüleli az. intést, a jó tanácsot. Elfülelt* am. elhallgatott. 2) Fülénél fogva elhúz, elvezet. *A lókos ebet elfülelni a tejes fazéktól.*

ELFÜLLENT, (el-füllent) ösz. áth. l. ELFILLENT.

ELFÜRÉSZÉL, (el-fürészél) ösz. áth. Fürésszel elmetsz, keresztül vagy hosszában hasít. *Elfürészelni a tüzelő fát. Elfürészelni a gerendákat. Deszkákra elfürészelni a fenyüt.* A sebészeknél: sajátságos eszközzel valamely tagot, péld. kart, czombot elvág. V. ö. FÜRÉSZ, FÜRÉSZÉL.

ELFÜRÉSZÉLÉS, (el-fürészélés) ösz. fn. Szilárd testnek fürész által elmetszése, elvágása. V. ö. FÜRÉSZ. *Fának, gerendának, deszkának, lábszárnak elfürészelése.*

ELFÜSTÖL, (el-füstöl) ösz. áth. 1) Füsttel v. füstölve elűz, eltávolit. *A szúnyogokat dohányozva elfüstölni.* 2) Átv. ért. a kelletlen vendéget, vagy tolakodó embert valamely szembetünő módon elmenésre kényszeríti.

ELFÜSTÖLÉS, (el-füstölés) ösz. fn. Füstölve eltávolítás. Elmenésre késztetés.

ELFÜSTÖLGÉS, (el-füstölgés) ösz. fn. Füstölögve v. füstölgés által elenyészés, elmulás, eltünés. *A nyers fának, gyimgyomnak elfüstölgése. A dohány elfüstölgése.*

ELFÜSTÖLÖDIK, (el-füstölödik) ösz. belsz. 1) Mondják nyers, nyirkos testekről, midőn meggyúlva vagy meggyújtva lángot nem vetnek, hanem csak füstölögve hamvadnak el. 2) A füsttől beszennyeződik, füstszagot kap. *A konyha falai elfüstölödnek.* Máskép: *elfüstösödik.*

ELFÜSTÖLÖG, (el-füstölög) ösz. önh. 1) Füstölögve (nem égve, nem lángolva) elhamvad, elenyészik. *A nyers növények inkább elfüstölögnek mint égnek.* 2) Átv. ért. feledésbe megy. *Elfüstölgött fejéből az a kevés is, amit oskolában tanúlt.*

ELFÜSTÖSÖDIK, (el-füstösödik) ösz. k. Ellepi, megfogja a füst. *A kemencze szája elfüstösödik.*

ELFÜSZERÉZ, (el-füszerez) ösz. áth. Valamit kelletinél bövebben füszerez, s izét elrontja. *Elfüszerezni az ételeket.* V. ö. EL, (2) és FÜSZERÉZ.

ELFÜSZERÉZÉS, (el-füszerézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn kelletinél jobban megfüszereznek, sok füszerrel elrontnak valamely eledelt vagy italt.

ELFÜTYÖL, (el-fütyöl) ösz. áth. 1) Nótát, dallamot, éneket fütyölve elhangoztat. *Elfütyölni a legújabb népdalt, a Rákóczy-indulót.* 2) Fütty által elhí, elidéz. *Elfütyölni az agarat a nyúl csapásáról.*

ELFÜVESÉDIK, (el-füvesédik) ösz. k. Széltében, hosszában benövi a fü. *A járatlan utak elfüvesednek.*

ELFÜVESÜL, (el-füvesül) ösz. önh. l. ELFÜVESÉDIK.

ELFŰZ, (el-fűz) ösz. áth. Valamit máshová, viszásan fűz, péld. *elfűzi a könyvkötő a könyvet, midőn az íveket a leveleket elkeveri.* V. ö. EL, (2) és FŰZ.

—ELG, l. —ELÉG.

ELGAGYOG, (el-gagyog) ösz. önh. 1) Gagyogva elbeszél, elmond valamit. *Elgagyognak a kis gyermekek.* 2) Áthatólag: *Elgagyogja a kisded az apa, mama szókat.* V. ö. GAGYOG.

ELGALÁDÚL, (el-galádúl) ösz. önh. Galád természetüvé vagy magaviseletüvé lesz. *Aljas társaságban egészen elgaládúlt.* V. ö. GALÁD.

ELGALLÓKÁZ, (el-gallókáz) ösz. önh. l. ELHINTÁZ.

ELGALYASODIK, (el-galyasodik) ösz. k. Galyai elszaporodnak, elsokasodnak. *A lebotolt fűzek elgalyasodnak.* V. ö. EL, (2) és GALYASODIK.

ELGAMATOL, (el-gamatol) ösz. áth. Gamattal, azas, mocsokkal, ganajjal, piszokkal elcsunyít, elrondít.

ELGÁTOL, (el-gátol) ösz. áth. Gáttal elzár, elrekeszt. *Elgátolni a vizet. Elgátolni a kertet.* V. ö. GÁT.

ELGÁTOLÁS, (el-gátolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg töltés, árkolás, sövényezés stb. mely által valamit elgátolnak; elrekesztés. *Tavak elgátolása.*

ELGAZDÁLKODIK, (el-gazdálkodik) ösz. k. 1) A gazdai munkákat, ügyeket folytatólag üzi. *Kiséd jószágán takarékosan elgazdálkodik.* 2) Áthatólag: *elgazdálkodta mindenét*, azaz, mint ügyetlen, vagy pazarló vagy szerencsétlen gazda, megbukott. V. ö. EL, (2) és GAZDÁLKODIK.

ELGAZOL, (el-gazol) ösz. áth. Gazzal elhint, beszemetez. *Elgazolni az utczát, udvart, piaczot.*

ELGÁZOL, (el-gázol) ösz. áth. 1) Útjában levő testen, különösen élő állaton, emberen keresztül menvén azt eltiporja, elzúzza. Mondják leginkább nagyobb embertömegről, barmokról, szekerekről. *Elgázolta a futó ellenség. Elgázolta a ló, ökör. Elgázolta a szekér.* A füvet, vetést *legázolni* mondjuk. V. ö. GÁZOL. 2) Átv. ért. aránylag sokkal nagyobb hatalom által elnyom, semmivé tesz.

ELGÁZOLÁS, (el-gázolás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, midőn valakit vagy valamely állatot elgázolnak. V. ö. ELGÁZOL.

ELGAZOSÍT, (el-gazosít) ösz. áth. Gazzal benövesztt, a gazt eltenyészti. *A sok eső elgazosítja a földeket.* V. ö. GAZ, GAZOS.

ELGAZOSODIK, (el-gazosodik) ösz. k. A gaz buján elterjed, elszaporodik, eltenyészik rajta vagy közötte. *Elgazosodik az ugarul heverő föld. Sok esőben elgazosodtak a vetések.*

ELGÉMBERÉDIK, (el-gémberédik) ösz. k. Az állati test, hideg vagy valamely belső ok miatt, elmerevedik, érzéketlenné lesz. Mondjuk küllönösen a végtagokról. *Elgémberedtek az ujjai.*

ELGENYED, (el-genyed) ösz. önh. A geny nagy mértékben elterjed rajta, geny által eleméstődik. *Elgenyed a gyógyítatlan hagyott seb.*

ELGENYEDÉS, (el-genyedés) ösz. fn. A sebkóros testnek azon állapota, midőn a geny elterjed, elharapódzik rajta. V. ö. GENY.

ELGEREBLYÉL, (el-gereblyél) ösz. áth. Gereblyével elhárít, eltisztít, eltakarít. *Elgereblyélni a szérűről a töreket, pelyvát. Elgereblyélni a gaz.*

ELGEREZDÉL, (el-gerezdél) ösz. áth. Gerezdekre elhasogat, elmetél. *Elgerezdelni a dinnyét.*

ELGEREZDÉLÉS, (el-gerezdélés) ösz. fn. Némely gyümölcsfajoknak, péld. dinnyének, töknek, almának olyan darabokra metélése, melyeket gerezdeknek hivunk. V. ö. GEREZD.

ELGONDOL, (el-gondol) ösz. áth. 1) Valamely tárgyon végig jártatja eszét; fontolóra vesz valamit. Leginkább tárgyra mutatólag használtatik. *Ha elgondolom, mint bántak velem, lehetetlen nem boszonkodnom.* 2) Képzel, elképzel. *Gondoljátok el, mi történt velem. Azt könnyü elgondolni.* V. ö. EL, (2) és GONDOL.

ELGONDOLÁS, (el-gondolás) ösz. fn. Az észnek valamely tárgy fölötti jártatása, valaminek fontolóra vevése, tartós, folytonos gondolás.

ELGONDOLKODIK, (el-gondolkodik) ösz. k. Valamely tárgy fölött hosszasan jártatja eszét, annak bonczolgatásába sokáig elmerül. *Egész nap elgondolkodik rajta, még sincs a dologgal tisztában. Nagyon elgondolkodott, bizonyosan valamiben töri a fejét.*

ELGONOSZODIK, (el-gonoszodik) ösz. k. Hovatovább gonoszabb lesz, a gonosz indulat megrögzik, természetté lesz benne.

ELGONOSZÚL, (el-gonoszúl) l. ELGONOSZODIK.

ELGÖBBEN, (el-göbben) ösz. önh. Mintegy *göb* hanggal elmerül. V. ö. GÖBBEN, GÖBBEDÉZ.

ELGÖDRÖSÖDIK, (el-gödrösödik) ösz. k. A gödrök elszaporodnak, elsokasodnak rajta vagy benne. *Sok disznóturás által elgödrösödik a legelő.* V. ö. GÖDÖR.

ELGÖRBED, (el-görbed) ösz. önh. Egyenes irányát, állását elveszti, s meghajlott vonalban tünik elé. *Elgörbed a kemény falba vereit gyönge szeg.* V. ö. GÖRBED.

ELGÖRBEDÉS, (el-görbedés) ösz. fn. Az egyenes irányu vagy állásu testnek görbére hajlása. *Hátgerincz elgörbedése.*

ELGÖRBESZT, (el-görbeszt) ösz. áth. Külső vagy belső erőfeszítés által eszközli, okozza, hogy valami elgörbedjen.

ELGÖRBÍT, (el-görbít) ösz. áth. Valamit úgy nyom, üt, hajtogat, hogy görbe leszen. *Elgörbíteni a szeget, gombostűt.*

ELGÖRBÍTÉS, (el-görbítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg hajlítás, mely által valamit görbévé teszünk.

ELGÖRBŰL, (el-görbül) ösz. önh. Görbévé alakúl, görbére változik által. *Elgörbül az öregség miatt.*

ELGÖRBŰLÉS, (el-görbülés) ösz. fn. Görbe alakuvá, irányuvá levés.

ELGÖRDÍT, (el-gördít) ösz. áth. 1) Kerekded vagy gömbölyü vagy hengerded testet saját tengelye körül forgatva tovább mozdít. *Elgördíteni az ágyugolyókat.* V. ö. GÖRDÍT. 2) Átv. ért. nehézséget, ellenvetést megold, elhárít. *Elgördíteni az akadályokat.*

ELGÖRDÍTÉS, (el-gördítés) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit gördítve tovább mozdítunk, máshová helyezünk. *Hordók, golyók elgördítésével foglalkodni.* 2) Átv. nehézségek, akadályok elhárítása.

ELGÖRDŰL, (el-gördül) ösz. önh. Szilárd állományu, gömbölyü vagy hengerded vagy kerek test

saját tengelye körül s mintegy magában forogva helyéből elmozdúl. 2) Átv. ért. nehézség, ellenvetés, akadály önként megszünik. V. ö. EL, (2) és GÖRDÜL.

ELGÖRGET, (el-görget) ösz. áth. Görgetve tovább mozdít, eltávolít. V. ö. GÖRGET. *Elgörgetni a malomköveket.*

ELGÖRHESÉDIK, (el-görhesédik) ösz. k. Folytonos vagy gyakori görbedés következtében görhes alakuvá, illetőleg betegessé lesz. V. ö. GÖRHES.

ELGÖRÖG, (el-görög) ösz. önh. Görögve, azaz saját tengelye körül forogva elhalad, tovább megy. V. ö. GÖRÖG, ige.

ELGÖRÖNGYÖSÖDIK, (el-göröngyösödik) ösz. k. A göröngyök egészen ellepik, fölszine göröngyössé leszen. *A nedves időben felvágott út szárazság idején elgöröngyösödik.*

ELGŐZÖL, (el-gőzöl) ösz. önh. Gőzalakban elozlik, elszáll, elrepül.

ELGŐZÖLGÉS, (el-gőzölgés) ösz. fn. Folytonos gőzölés következtében eloszlás, elenyészés, elszállás.

ELGŐZÖLÖG, (el-gőzölög) ösz. gyak. önh. Gőzölögve, azaz folytonosan gőzzé változva elrepül, elszáll, eltűnik. *A szüntelenül forralt víz elgőzölög.*

ELGŐZÖLÖGTET, (el-gőzölögtet) ösz. áth. Eszközli, véghezviszi, hogy bizonyos nedvek gőzalakban elrepüljenek, elszálljanak, gőzzé válva elenyészszenek.

ELGŐZÖSÖDIK, (el-gőzösödik) ösz. k. Gőzzel eltelik, a gőz ellepi, egészen gőzössé lesz.

ELGUBANCZOSODIK, (el-gubanczosodik) ösz. k. Szőre, haja, gyapja, fonala valaminek gubanczossá lesz. V. ö. GUBANCZOS. *Elgubanczosodik a fésületlen haj, a bogáncselepte gyapjú. Elgubanczosodik a megázott bunda szőre.*

ELGURDÍT, (el-gurdít) ösz. áth. Gurdítva tovább taszít, eltávolít. *Elgurdítani a kösörükövet, a talicska kerekét.* V. ö. GURDÍT.

ELGURDÍTÁS, (el-gurdítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg forgatás, mely által valamit tovább, más helyre gurdítunk.

ELGURGAT, (el-gurgat) ösz. áth. Gurgatva, azaz kereket, golyót, hengert, saját tengelye körül forgatva odább taszigál. V. ö. GURGAT, GUROG.

ELGURÍT, (el-gurít) ösz. áth. Egyes taszítással, lökéssel tovább gördít, hengerít valamit. *Láb elől elgurítani a tököt. Elgurítani a tekegolyót.*

ELGURÍTÁS, (el-gurítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg taszítás, lökés, mely által valamit gurítva eltávolítunk, elhajtunk.

ELGUROG, (el-gurog) ösz. önh. Gurogva tovább forog, eltávolodik. V. ö. GUROG.

ELGURÚL, (el-gurúl) ösz. önh. Mozdítás vagy saját nehézkedése következtében tovább gurúl. *Elgurúl a megrugott golyó. Elgurúl a lejtőre fektetett kordó.*

ELGURULÁS, (el-gurulás) ösz. fn. Gömbölyü, vagy kerek testnek saját tengelye körül elforgása, eltávolodása.

ELGYALÁZ, (el-gyaláz) ösz. áth. 1) Nagyon gyalázva becstelenné tesz. 2) Átv. ért. *igen elgyalázta a hideg*, am. igen megviselte, elfagyasztotta. Ritka használatú.

ELGYALOGOL, (el-gyalogol) ösz. önh. Gyalogolva, azaz saját lábain elmegy, elutazik.

ELGYALÚL, (el-gyalúl) ösz. áth. 1) Gyaluval elsimít, forgácsokra elhasogat. *Elgyalulni a deszkacsomókat, elgyalulni a dongákat.* 2) Vékony szálakra elmetél, elaprít. *Elgyalulni a tököt, répát, káposztát.* V. ö. GYALU.

ELGYARATOL, (el-gyaratol) ösz. áth. A gyapjut sajátnemü fésü- vagy gereben alakú fogas eszközzel (kordácscsal, gyaratolóval) kitisztítja, elgerebenezi. V. ö. GYARATOL.

ELGYARLÓDIK, (el-gyarlódik) ösz. belsz. Lassan-lassan, fokozatosan gyarlóvá leszen.

ELGYÁSZOL, (el-gyászol) ösz. áth. Gyászban tölt el valamit. *Elgyászolni az időt, a szokott esztendőt, az ifjuságot.* V. ö. GYÁSZ.

ELGYÁVÚL, (el-gyávúl) ösz. önh. Gyáva természetüvé változik által.

ELGYÉNGIT, ELGYÉNGÍTÉS stb. lásd: ELGYÖNGÍT, ELGYÖNGÍTÉS.

ELGYÉPÉSÉDIK, (el-gyépésédik) ösz. k. A gyep egész terjedelmében ellepi. *Elgyepesedik a szérük melléke.* V. ö. EL, (2) GYÉP és GYÉPÉSÉDIK.

ELGYÉPÜL, ELGYÉPÜZ, (el-gyépül v. -gyépüz) ösz. áth. Gyepüvel elkerít, elzár valamely tért. *Elgyepülni a szőlők lábát.* V. ö. GYÉPÜ.

ELGYERMEKÉSÉDIK, (el-gyermekésédik) ösz. k. 1) Gyermekei elszaporodnak. 2) Gyermekes magaviseletet ölt, úgy beszél, és cselekszik, mint gyermekek szoktak. *Sok vén ember elgyermekesedik.* V. ö. GYERMEKÉS.

ELGYERMEKÉSÍT, (el-gyermekésít) ösz. áth. 1) Gyermekekkel eltölt. *Némely asszony igen elgyermekesíti a házat.* 2) Gyermekes természetüvé, magaviseletüvé tesz. *A vénség elszokta gyermekesíteni az embert.*

ELGYERMEKÜL, ösz. önh. l. ELGYERMEKÉSÉDIK 2).

ELGYERMEKÉSÜL, l. ELGYERMEKÉSÉDIK.

ELGYILKOL, (el-gyilkol) ösz. áth. Gyilkolva elöl, kiírt, elpusztít. *Elgyilkolni egy egész családot.* V. ö. EL és GYILKOL.

ELGYOMOSODIK, (el-gyomosodik) ösz. k. A gyom buján tenyészve ellepi, benövi. *A miveletlenül hagyott kert, szőlő elgyomosodik.*

ELGYÖKEREDZIK, (el-gyökeredzik) ösz k. l. ELGYÖKERESÉDIK.

ELGYÖKERESÉDIK, (el-gyökeresédik) ösz. k. Gyökerei elszaporodnak, elterjednek. *Az akáczok igen elgyökeresednek.* V. ö. GYÖKÉR. Átv. ért. igen elterjed, nagyon beveszi magát, kiirthatlanná lesz. *A hosszas nyavalya elgyökeresedik. Némely bünök igen elgyökeresednek.*

ELGYÖKERÉZIK, (el-gyökerézik) ösz. k. l. ELGYÖKERESÉDIK.

ELGYÖNGÍT, (el-gyöngít) ösz. áth. Erejétől megfosztva gyöngévé tesz. *Hosszas betegeskedés, túlságos erőlködés elgyöngíti az embert.*

ELGYÖNGÍTÉS, (el-gyöngítés) ösz. fn. Gyöngévé, erőtlenné tevés.

ELGYÖNGÜL, (el-gyöngül) ösz. önh. Erejét mintegy magától elveszti, ellankad, eltompúl. *Elgyöngülték a sok olvasásban szemei. Elgyöngül a sziláy eledelen tartott barom. Elgyöngülnek a sokáig megfeszített inak.*

ELGYÖNGÜLÉS, (el-gyöngülés) ösz. fn. Állapot, midőn az erők mintegy maguktól elfogynak, az inak, idegek ellankadnak. *Végső elgyöngülésben meghalni.*

ELGYÖTÖR, (el-gyötör) ösz. áth. és hangugrató. Hosszasan, tartósan gyötörve elkinoz, elcsigáz. *A kegyetlen gazda, aránytalan teherrel elgyötri barmait.* Átvitetik a belső állapotokra is. *Elgyötörni valakit szidalmakkal. Elgyötörni a szivet bánattal, fájdalommal.* V. ö. EL, (2) és GYÖTÖR.

ELGYŐZ, (el-győz) ösz. áth. Kitart, elbír végezni valamit, elegendő ereje van bizonyos munka végrehajtására, teher elviselésére. *Elgyőzi a járást, virrasztást, ülést. Elgyőzi a sok ivást, dombérozást.* V. ö. GYŐZ.

ELGYUJT, (el-gyujt) ösz. áth. 1) Tüzre, lángra gerjeszt. *Elgyujtja a kályhába rakott fát.* 2) Átv. ért. valamely indulatra, pl. haragra, szerelemre gerjeszt, fölhevít. *Hüh! beh elgyujtott!* Kisf. K. Csalódások. V. ö. GYUJT.

ELGYÚL, (el-gyúl) ösz. önh. Tüzre, lángra gerjed, tulajd. és átv. értelemben.

ELGYÚLAD, (el-gyúlad) ösz. önh. lásd : ELGYÚL.

ELGYÚLASZT, (el-gyúlaszt) l. ELGYUJT.

ELGYŰR, (el-gyür) ösz. áth. Szövetet, ruhaneműt, rajta heverve, vagy rendetlenül ülve, vagy kezekben szorongatva, ránczossá tesz. *Elgyürni kocsiban a köpönyeget. Elgyürni fekvésben a kalapot, sipkát.* V. ö. GYŰR.

ELGYŰRŰZ, (el-gyürüz) ösz. áth. Gyürűt váltva jövendő hitestársul jegyez el valakit.

ELGYŰRŰZÉS, (el-gyürüzés) ösz. fn. Jegyváltás, gyürüváltás, midőn a mátkák jövendő házasság jeléül egymással gyürűt cserélnek. Köznyelven : *kézfogás.*

ELHABAR, (el-habar) ösz. áth. 1) Valamely híg vagy lágy testet, bizonyos eszköz, pl. főzőkalán, lapocska stb. által elkever. *Elhabarni a rántást.* 2) Átv. ért. a beszédet elszaporázza, mint az iskolás gyermekek szokták. Máskép : *elhadar.* V. ö. HABAR.

ELHABARÁS, (el-habarás) ösz. fn. 1) Híg vagy lágy testnek, pl. ételnek, levesnek elkeverése. 2) Átv. ért. a beszédnek elszaporázása. V. ö. HABARÁS.

ELHABOG, (el-habog) ösz. áth. Valamit hebegő nyelvvel, akadozva, értetlenül elmond. Vékonyhangon : *elhebeg.*

ELHABZIK, (el-habzik) ösz. k. Habokat vetni megszünik. *Elmulván a szél, elhabzott a tó. Elhabzik a méz, midőn főzéskor elvész a habja.* V. ö. HAB, HABZIK.

ELHABZSOL, (el-habzsol) ösz. áth. Habzsolva, azaz oly mohón eszik meg valamit, hogy szája habzik bele. V. ö. HABZSOL. *Az ebek elhabzsolják a daramoslékot.*

ELHADAR, (el-hadar) ösz. áth. Valamit felszinűleg, ide-oda kapkodva végez, különösen : a beszédet, mondókát, felében, nagyjában, s alig érthetően elszaporázza. V. ö. HADAR.

ELHADARÁSZ, (el-hadarász) ösz. önh. Hadarászva, azaz ide-oda kapkodva, vagdalva, tapogatódzva folyvást jár a keze vagy fegyvere. *Karddal órákig elhadarászni. Szembekötősdiben sokáig elhadarászni. Sötétben elhadarászni.* V. ö. HADARÁSZ.

ELHAGY, (el-hagy) ösz. áth. 1) Általán, elvál, elszakad valakitől vagy valamitől. 2) Különösen, előre halad, mig más utána marad. *Sebes nyargalva, mindnyájunkat elhagyott.* 3) Valahonnan eltakarodik, elpusztúl. *Az ellenség elhagyta a várt és a várost.* 4) Akivel viszonyban, barátságban állott, attól elvál. *Elhagyta barátait; elhagyta feleségét, gyermekeit. Soha el nem hagylak.* 5) Segíteni, vigasztalni megszün. *Az Isten soha sem hagy el bennünket. Komor fölöttem az ég is, elhagyott a reménység is.* (Népd.) 6) Nem folytat valamit. *Elhagyni az ivást, játékot. Elhagyni a tanulást, irást, olvasást. Hagyd el kérlek azt a sok fecsegést.* 7) Elfeled. *Elhagyta a fogadóban ruháját, óráját. Ha lehetne, a fejét is elhagyná, oly gondatlan.* 8) Megenged. Ebben : *el hagyjak menni, ha akarod,* tulajdonképen az *el* igekötő a *menni* igéhez tartozik. 9) Elvész tőle. *Elhagyja őt az erő, a bátorság, a békettürés.* 10) Elveszt. *Es a posztó elhagyja a színét.* 11) Visszaható névmással : enged, nem bízik erejében, nem feszíti meg erejét. *Elhagyja magát. Ne hagyd el magadat.* V. ö. HAGY.

ELHAGYÁS, (el-hagyás) ösz. fn. Elválás ; eltakarodás ; megszünés. V. ö. ELHAGY. *Feleség elhagyása. Vár elhagyása. Játék elhagyása* stb.

ELHAGYATOTT, (el-hagyatott) ösz. mn. Magára maradt, kinek sem barátja, sem segéde ; kitől mind elidegenedtek, eltávoztak. *Elhagyatott árva. Elhagyatott állapotban élni.*

ELHAGYATOTTSÁG, (el-hagyatottság) ösz. fn. Önkéntelen, magányos állapot, midőn valakitől mind elfordulnak., elidegenülnek, eltávoznak. *Elhagyatottságban élni.* V. ö. ELHAGYATOTT.

ELHAGYOGAT, (el-hagyogat) ösz. áth. és gyak. Folytatólag, több ízben elhagy ; nem egyazerre, hanem időnként és részenként hagy el ; többen, egymás után hagynak el valamit. *Botját a kávéházakban, szinházban elhagyogatja. Úti eszközeit elhagyogatja. Az elszegényedett gazdagot régi barátí elhagyogatják.*

ELHAGYOTT, (el-hagyott) ösz. mn. Aki vagy ami el van hagyva. V. ö. ELHAGY. *Elhagyott gyermek. Elhagyott vár. Elhagyott ruha.*

ELHAGYOTTSÁG, (el-hagyottság) l. ELHAGYATOTTSÁG.

ELHAJIGÁL, (el-hajigál) ösz. áth. Egyenként, egymás után elhajít, V. ö. HAJÍT. *Az útról elhajigálni a kövecseket. Elhajigálni a sáptojásokat, a rohadt gyümölcsöt.*

ELHAJÍT, (el-hajít) ösz. áth. Tulajdonkép, valamit ivirányu, ivded vonalban elvet, eldob, azaz mintegy ivet csinálva, kanyarítva dob el. *Elhajítani parittyával a kövecset.* V. ö. HAJÍT. Általános ért. valamit kézzel magától a levegőbe elvet.

ELHAJÍTÁS, (el-hajítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elhajítunk.

ELHAJLÁS, (el-hajlás) ösz. fn. 1) Tulajdonkép: ivalaku görbe vonalban induló iránya valaminek. *A gyümölcscsel terhelt ágnak elhajlása. A nyomott vas rudnak elhajlása.* 2) Eltérés, eltávozás. *A delejtűnek elhajlása az éjszaki sarktól.* 3) Átv. ért. elidegenedés, odahagyás, elpártolás. V. ö. ELHAJLIK.

ELHAJLIK, (el-hajlik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, ivalaku görbe vonalban más irányt vesz az előbbinél. *Elhajlik a kard. Elhajlik nagy melegben a finom spanyolviasz.* 2) Előbbi irányától, megtartván egyenes vonalát, eltér. *Elhajlik a mágnestű a földsarktól.* 3) Átv. ért. elidegenül, elpártol, odahagy. *Elhajlottak tőlünk a szövetséges seregek. Elhajlott tőle a szerencse.* V. ö. HAJLIK.

ELHAJÓKÁZ, (el-hajókáz) ösz. önh. Hajókázva eltávozik, elmegy, elutazik.

ELHAJOL, (el-hajol) ösz. önh. Tulajdonkép, maga erejéből, belső természeténél fogva más irányt vesz, péld. *Elhajol az ember, midőn valamitől irtózik;* ellenben: *elhajlik az ember feje, midőn felforduláskor nyakát szegi.* V. ö. HAJOL.

ELHAJÓZ, (el-hajóz) ösz. önh. Hajózva elmegy, eltávozik.

ELHAJT, (el-hajt) ösz. áth. 1) Tulajdonkép, haj! haj! szóval elűz, elkerget, elterel. *Elhajtani az ökröket, a befogott lovakat. Jól elhajtott. Sebesen elhajtott. Elhajtani a közös vagy peres földön legelő marhát.* 2) Barmot a csordából, nyájból, ménesből stb. ellop. *Elhajtottak a gulyából tíz tinót a betyárok.* 3) Mondják emberről is, midőn erőszakosan menni kényszerítik, néha pedig, midőn kötelességére szorítják. *Elhajtották a katonák kalaúznak. Elhajtották úrdolgára szántani.* 4) Elhajlít, elgörbít. *Elhajtani az abroncsot.* 5) Elvet, eldob. *Elhajtani a követ.* 6) Magától elűz, elkerget, eltaszít. *Elhajtani a hűtelen cselédet.* 7) A méhben levő magzatot, vemhet erőszakos úton időnek előtte elűzi. V. ö. HAJT.

ELHAJTÁS, (el-hajtás) ösz. fn. 1) A baromnak elűzése, elkergetése, elterelése. 2) Baromlopás a szabad mezőről és csordából, nyájból. 3) Menésre erőtetés. 4) Elgörbítés. 5) Magától eltaszítás. 6) A méh gyümölcsének erőszakos és időelőtti elűzése.

ELHAJTAT, (el-hajtat) ösz. miveltető. 1) Azt teszi, parancsolja, hogy valamit vagy valakit elhajtsanak. *Ökreit elhajtatja más mezőre vagy a szomszédba.* 2) A kocsiba, szekérbe fogott lovakat eltereltetni. Ez értelemben tárgyeset nélkül használtatik. *Elhajtatott Buda felé.*

ELHAL, (el-hal) ösz. önh. 1) Természetes halállal kimúlik. *Szülei, rokonai mind elhaltak.* Rendesen akkor használjuk, midőn többről van szó. 2) Némely tájakon, péld. Mátyusföldön: elájul, elalél. 3) Elenyészik, megszűnik.

„Most csöndes a hajlék, elhalt a zsibongás,
Elhagyott az öröm, örökös vendéged
A sohaj s a bánat." Pompéry.

ELHÁL, (el-hál) ösz. önh. 1) Az éjet alva eltölti valahol. *Majd elhálunk mi a kemény földön is.* 2) Általán férfi és nő együtt feküdvén közösül; különösen, a házasok a nemi ösztönt kielégítik. Ez értelemben áthatólag s férfiról használják. *NN. mielőtt feleségét elhálta volna, meghalt.*

ELHALAD, (el-halad) ösz. önh. 1) Előre menve másokat maga után hagy. *Elhalad a kocsi a jó uton.* 2) Elmulik, eltelik. *Elhalad az idő.* 3) Távolabb időre terjed, elmarad. A Debreczeni Legendáskönyvben eljön *meghalad*, ‚felülmúlt' értelemben: „Azért méltán elhaladja a több szenteknek látásokat."

ELHALÁS, (el-halás) ösz. fn. 1) Halállal kimulás. 2) Némely tájakon am. elájulás, elalélás.

ELHÁLÁS, (el-hálás) ösz. fn. Férfinak és nőnek, s illetőleg a házasoknak öszvefekvése és nemi közösülése.

ELHALÁSZ, (el-halász) ösz. áth. Tulajdonkép, a halakat elfogja mások elől. *A vizákat az alsó dunai halászok jobbára elhalászszák.* Átv. ért. és tréfásan: valamit más elől, ki azt szinte keresé, elkap, elcsíp.

ELHALASZT, (el-halaszt) ösz. áth. Valami tendőt később időkre hagy. *Elhalasztani az utazást. Elhalasztani a pernek megvizsgálását.* V. ö. HALASZT.

ELHALASZTÁS, (el-halasztás) ösz. fn. Annak, amit jelennen tenni kellene, vagy lehetne, későbbi időre hagyása.

ELHALAT, (el-halat) ösz. áth. Általán, valamit megsemmisít, érvénytelenné tesz. Különösen. 1) Egyházjogi ért. valamely jószágot, fekvő birtokot papi vagy szerzetes kezekbe ad oly föltétellel, hogy azt eladni ne szabadjon, mi *holt kezekbe* adásnak is mondatik. 2) Bizonyos adósságot részletekben időszakonként fizet, törleszt, hogy végre egészen megszüntesse. A kormány az országos v. állam-adósságokat ily úton szokta megsemmisíteni. (Amortisare).

ELHALATÁS, (el-halatás) ösz. fn. 1) Fekvő birtoknak oly kezekbe adása, melyeknek azt elidegeníteni nem szabad; milyenek a papság által birt jószágok. 2) Adósságnak, különösen az országos kötelezvényeknek időszakonkénti fizetése, törlesztése. V. ö. ELHALAT.

ELHALAVÁNYODIK, (el-halaványodik) ösz. k. Arczát halálszin lepi el. *Ijedtében egészen elhalaványodott.*

ELHALAVÁNYÚL, (el-halaványúl) l. ELHALAVÁNYODIK.

ELHALLATSZIK, (el-hallatszik) ösz. k. l. ELHALLIK.

ELHALLGAT, (el-hallgat) ösz. áth. 1) Valamit titokban tart, ki nem mond. *Elhallgatja, amit látott.* 2) Szó nélkül eltűr valamit. *Békével elhallgatok mindent, amit mondasz.* 3) Szólani megszün. *Miután kibeszélte volt magát, elhallgatott.* 4) Folytonosan figyel valaki beszédére. *Elhallgatnám őt, ha még annyi ideig beszélne is.* V. ö. EL, (2) és HALLGAT.

ELHALLGATÁS, (el-hallgatás) ösz. fn. 1) Elnémulás, szólani megszünés. 2) Titokban tartás, arról, mit elmondanunk lehetne, nem szólás.

ELHALLGATTAT, (el-hallgattat) ösz. áth. Parancs, ellenvetés, czáfolás, tekintély, gúny vagy akármi más mód által azt eszközli, hogy valaki a beszédet vagy valamely hangzószer a hangzást abbanhagyja, és többé nem szól.

ELHALLGATTATÁS, (el-hallgattatás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami elhallgatni késztetik.

ELHALLIK, (el-hallik) ösz. k. Valamely hang messze elhat a fülekbe. Rendesen csak harmadik személyben használjuk. Másképen: *elhallatszik. Eső előtt, és csendes időben messzebb elhallik a harangszó, mint egyébkor. Hortyogása a harmadik szomszédba is elhallik.* V. ö. EL, (2) és HALLIK.

ELHALMOZ, (el-halmoz) ösz. áth. Tulajdonkép, halmokkal tetéz; de ezen értelme nincs szokásban. Átv. ért. bőséggel ellát, tetéz. *Elhalmozni valakit dicséretekkel, jótéteményekkel, ajándékokkal.*

ELHALOGAT, (el-halogat) ösz. áth. Valamely teendőt időről időre elhagy, elmulaszt. V. ö. HALOGAT.

ELHALOGATÁS, (el-halogatás) ösz. fn. A teendőnek időről időre, folytonos, ismételt elmulasztása, későbbre hagyása.

ELHÁLÓZ, (el-hálóz) ösz. áth. Hálóval elkerít. körülvesz. *Elhálózni a madaras kertet. Elhálózni a halas eret, folyót.*

ELHALT, (el-halt) ösz. mn. 1) Halál által kimult. Szokottabban: *elholt.* 2) Elájult, elalélt.

ELHALVÁNYODIK, (el-halványodik) l. ELHALAVÁNYODIK.

ELHALVÁNYÚL, (el-halványúl) ösz. önh. l. ELHALAVÁNYODIK.

ELHAMARKODÁS, (el-hamarkodás) ösz. fn. Valaminek hirtelenkedés, meggondolatlanság, siettetés által elrontása, sikeretlenné tevése.

ELHAMARKODIK, (el-hamarkodik) ösz. k. Tárgyra mutató alakban, és cselekvőleg használtatik. *Elhamarkodja a dolgot,* azaz hirtelenkedve, meggondolatlanul cselekedve, elrontja, sikeretlenné teszi.

ELHAMISKODIK, (el-hamiskodik) ösz. k. Folyvást hamiskodik. Többször határozott alakban tárgyesettel használtatik. Hizelgés, szép szó, fecsegés által elcsal valamit. *Elhamiskodta apjától a legszebb paripát.*

ELHAMUHODÁS, (el-hamuhodás) ösz. fn. Tulajdonkép, égékeny testnek tűz általi föloszlása, hamura változása. Átv. ért. a testnek elporhadása, részecskékre oszlása. V. ö. HAMUHODIK.

ELHAMUHODIK, (el-hamuhodik) ösz. k. 1) Hamuvá ég. 2) Átv. porrá lesz, megromolva, apró részekre töredezik.

ELHAMVAD, (el-hamvad) ösz. önh. 1) Valamely égékeny test hamuvá ég. 2) A tűz elalszik. *Elhamvad a gyertya.* 3) Átv. ért. Meghal. V. ö. HAMVAD.

ELHAMVADÁS, (el-hamvadás) ösz. fn. 1) Az égő testnek hamuvá oszlása. 2) Átv. meghalás, illetőleg a megholt testnek hamu gyanánt elporhadása.

ELHAMVADT, (el-hamvadt) ösz. mn. 1) Ami hamuvá égett, elégett. *Elhamvadt máglya, gyertya.* 2) Halál következtében porrá vált. *Elhamvadt tetemek.*

ELHAMVASZT, (el-hamvaszt) ösz. áth. Hamuvá, porrá éget valamit. *Elhamvasztani gyujtogatás által a falut.*

ELHANCSIKOL, (el-hancsikol) ösz. áth. lásd: ELHANTOL.

ELHANDÁSZ, (el-handász) ösz. áth. Kapkodva, hadarászva, rosszul, hibásan végez valamit. *Szelessége által elhandászta az ügyet.*

ELHANGOL, (el-hangol) ösz. áth. 1) Valamely hangszert hamisan hangol, melynél fogva némely hangoknak nincs meg kellő magasságuk vagy mélységök. 2) Átv. ért. mondatik a kedélyről, midőn rendes állapotában megzavartatik. *A kellemetlen hír elhangolta kedélyemet.*

ELHANGOLÁS, (el-hangolás) ösz. fn. 1) A hangszernek oly állapotba tétele, melynél fogva hamis hangokat ad, midőn némelyek kelleténél magasabbak vagy mélyebbek. 2) Átv. ért. a kedély rendes állapotának megzavarása.

ELHANGOLT, (el-hangolt) ösz. mn. Hangszerről mondatik, melynek hangjai huzamos játszás vagy állás miatt nem egészen egyeznek össze. *Elhangolt hegedű, songora.*

ELHANGÚL, (el-hangúl) ösz. önh. A hangszer hangjai között a kellő összeegyezés, s arány elbomlik. *Elhangulnak a megeresztedett húrok.*

ELHANGULÁS, (el-hangulás) ösz. fn. A hangszernek azon állapota, midőn hangjai közt a kellő összeegyezési arány elbomlik.

ELHANGULT, (el-hangult) ösz. mn. Hangszerről mondatik, mely maga magától el van hangolva. V. ö. ELHANGOL. *Elhangult hegedű. Elhangult songora.*

ELHANGZÁS, (el-hangzás) ösz. fn. Szónak, hangnak, zenének elhallgatása, elmulása, megszünése.

ELHANGZIK, (el-hangzik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, **hangzani megszünik.** *Elhangzott az éjjeli zene.* 2) Átv. ért. **valamely mondás, intés, parancs, tanács siker nélkül marad.** *Az atyai szó gyakran elhangzik a gyermekek füleiben.* V. ö. EL, (2) és HANGZIK.

ELHANTOL, (el-hantol) ösz. áth. Hantokkal elkerít, elzár. *Elhantolni a szekérjárás elöl a rétet, a földeket.* V. ö. HANT.

ELHANTOLÁS, (el-hantolás) ösz. fn. Valamely térségnek, pél. rétnek, legelőnek, dülőnek hantok általi elkerítése, elzárása.

ELHÁNY, (el-hány) ösz. áth. 1) Egynemü vagy különféle **tárgyakat** elvet. *Elhányni a férges gyümölcsöt.* 2) Többféle tárgyat szerteszét, rendetlenül elszór. *Elhányja ruháit, könyveit, irásait.* 3) Elfecsérel, elveszteget. *Elhányja pénzét.* V. ö. EL, (2) és HÁNY.

ELHÁNYÁS, (el-hányás) ösz. fn. 1) Különféle vagy egynemü tárgyaknak eldobálása, magától eltávolitása. *A szemétnek, ganajnak elhányása.* 2) Holmi tárgyaknak rendetlenül ide-oda szórása. 3) Elfecsérlés, elvesztegetés.

ELHANYAGOL, (el-hanyagol) ösz. áth. Valamit gondatlanul, tunyán elmulaszt. *Elhanyagolni kötelességét. Elhanyagolni a nyavalyát* v. *nyavalya gyógyitását. Elhanyagolni gyermekei nevelését.* V. ö. HANYAGOL. Használtatik személyekről is. *Barátait elhanyagolja*, nem gondol velök.

ELHANYAGOLÁS, (el-hanyagolás) ösz. fn. Valaminek gondatlan, tunya, könnyelmü módon elmulasztása, nem müvelése. *Az elmetehetségek elhanyagolása.*

ELHANYATLÁS, (el-hanyatlás) ösz. fn. Tulajdonkép, elesés hátra felé, hanyatt esés. Átv. ért. erkölcsi testnek vagy szellemi valónak fogyatkozása, elgyöngülése. *A római birodalom elhanyatlása.* V. ö. HANYATLÁS.

ELHANYATLIK, (el-hanyatlik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, valamely test hátrafelé hajló irányban elesik, leomlik. 2) Átv. ért. erkölcsi testület, vagy szellemi való elfogyatkozik, elgyöngül, elmulik. V. ö. HANYATLIK.

ELHANYATLOTT, (el-hanyatlott) ösz. mn. 1) Tulajdonkép, hanyatt, azaz hátrafelé vett irányban elesett, leomlott. *Elhanyatlott szék.* 2) Átv. ért. elfogyatkozott, ereje fogyta miatt lenni megszünt. *Elhanyatlott népek, országok.* V. ö. HANYATLOTT.

ELHÁNYÓDIK, (el-hányódik) ösz. belsz. Ide-oda hányás által szokott helyét vesztve, elkeveredik, a kézre nem kerül. *Árjegyzékei, nugtatványai a sok iromány között elhányódtak.*

ELHÁNYOGAT, (el-hányogat) ösz. gyak. áth. Holmit egymás után elhány.

ELHARÁCSOL, (el-harácsol) ösz. áth. Tulajdonkép, valamit árverés útján elád, elkótyavetyél. Köz ért. elprédál, elveszteget, eltékozol. *Nem kopolt érte körme, könnyen elharácsolja.* (Km.) V. ö. HARÁCSOL.

ELHARÁCSOLÁS, (el-harácsolás) ösz. fn. 1) Tulajdonkép, nyilvános árverésen, kótyavetyén eladás, olcsón elvesztegetés. 2) Köz. ért. elprédálás, eltékozlás.

ELHÁRAMLIK, (el-háramlik) ösz. k. 1) Valamely rosz, gyanu, veszély stb. eltávozik, s mintegy elháríttatik rólunk vagy tőlünk. *Elháramlott fejünktől a rettegett veszedelem. Elháramlott rólam a gyanu.* V. ö. HÁRAMLIK. 2) A székelyeknél: valami eltéved, tévelyeg, elvesz.

ELHARANGOZ, (el-harangoz) ösz. áth. 1) Az elmenőt, távozót harangozva megtiszteli. *Elharangozták a búcsusokat.* 2) Bizonyos időnek eltelését harangszóval tudatja. *Elharangozták a hajnalt, a délt. Elharangozták azt.* (Km.) am. elmúlt az, vége már annak.

ELHARAP, (el-harap) ösz. áth. 1) Valamit fogaival ketté vág, ketté szakaszt. *Elharapták a fülét.* 2) Valamiből egy darabot, falatot fogával elszakaszt. 3) Átv. ért. *elharapni a szót*, azaz, félig kimondani, félig visszavonni; *elharapni a haragot*, azaz elfojtani, elnyomni. V. ö. EL, (2) és HARAP.

ELHARAPÁS, (el-harapás) ösz. fn. 1) Valamely testnek fogak általi ketté szakasztása. 2) Átv. ért. *a szónak elharapása*, azaz félbenszakasztása. V. ö. HARAPÁS.

ELHARAPDÁL, (el-harapdál) ösz. áth. Valamit fogaival apródonként, részenként elszakgat, eltépdel. *Az eb elharapdálja a konczot.* V. ö. HARAPDÁL.

ELHARAPÓDZÁS, l. ELHARAPÓZÁS.

ELHARAPÓDZIK, l. ELHARAPÓZIK.

ELHARAPOTT, (el-harapott) ösz. mn. Amit fogakkal elmetszettek, eltéptek. *Elharapott fülcsimpa.*

ELHARAPÓZÁS, (el-harapózás) ösz. fn. Tulajdonkép, a tüznek, lángnak valamely gyulékony testeken tovább tovább terjeszkedése. V. ö. HARAP fn. Átv. ért. valamely rosznak, veszélynek, ragálynak elhatalmazása. V. ö. HARAPÓZIK.

ELHARAPÓZIK (el-harapózik) ösz. k. Tulajd. a tüz, láng elolthatatlanul tovább terjedez. *Elharapózik a tüz a meggyüladt tarlón, erdön, nádasban.* V. ö. HARAPÓZIK. Átv. ért. valamely rosz, veszély, ragály elhatalmazik, mindenfelé elterjed. *Némely nyavalyák messze földön elharapóznak.*

ELHARASZTOSODIK, (el-haraszosodik) ösz. k. Haraszttal benő, a haraszt széltében elterjed rajta; bokrossá, cserjéssé leszen. V. ö. HARASZT.

ELHÁRÍT, (el-hárít) ösz. áth. 1) Tulajd. gereblyével, villával, vagy más eszközzel a földszinén heverő valamely szálas jószágot, pl. szénát, gazt eltakarit. *Elhárítani az ugarokról a tarlót.* 2) Átv. ért. valamely veszélyt, bajt eltávoztat, elmellőz, elfordít. V. ö. HÁRÍT.

ELHÁRITÁS, (el-háritás) ösz. fn. 1) Tulajd. széna, szalma, tarló, gaz eltakaritása, gereblye vagy más eszköz által. 2) Átv. ért. eltávoztatás, elmellőzés. *Veszélynek, bajnak elháritása.*

ELHÁRÍTÓ, (el-hárító) ösz. mn. Általán, aki v. ami elhárít valamit. Különösen gyógytani ért. ami valamely betegséget eltávoztat. *Elhárító szerek.*

ELHARSOG, (el-harsog) ösz. önh. Harsogni megszün. *Elharsogtak a tábori trombiták, a hadikürtök, tárogatók.* V. ö. EL, (2) és HARSOG.

ELHASÁBOL, (el-hasábol) ösz. áth. Hasábokra eldarabol, elvagdal, elmetél, elfürészel. *Elhasábolni a levágott fa derekát.* V. ö. HASÁB.

ELHASÁBOLÁS, (el-hasábolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg vágás, metszés, fürészelés stb., mely által valamit hasábokra szeldelnek.

ELHASAD, (el-hasad) ösz. önh. Tulajd. nagyobb darabokra, melyeket hasáboknak hivunk, elválik, elszakad. V. ö. HASÁB. *Elhasadt a mennykő sujtotta faderék.* Köz. ért. elreped, elválik, rést kap. *Elhasad a ruha, a túlérett dinnye. Elhasad a kiszáradt deszka.*

ELHASADOZ, (el-hasadoz) ösz. gyak. önh. Több helyen megreped, több darabra, hasábokra válik, szakadoz. *Elhasadoznak a szárítatlan fából készített bútorok.* V. ö. HASAD.

ELHASÍT, (el-hasít) ösz. áth. Tulajd. hasítva, azaz hasábokra választva, ketté szakaszt. *Elhasítani a fa derekát.* V. ö. HASÁB. Köz. ért. elrepeszt, fonal vagy szál, vagy rost mentében elszakaszt. *Elhasítani a posztót, vásznat, gyolcsot.*

ELHASOGAT, (el-hasogat) ösz. áth. és gyak. A fát több darabra hosszában elválasztja, elvagdalja. Köz. ért. elrepeget, fonal mentében eltépdel. *Elhasogatni a ruhát.* V. ö. HASOGAT.

ELHASONLIK, (el-hasonlik) ösz. k. Eredeti ért. mintegy hasábokra szakadva elválik. Köz. és átv. ért. valamely erkölcsi testület, társaság egymástól elválik, elszakad; vagy: eredeti fajától elüt, elfajzik. *A szigorú apák erkölcseitől elhasonlottak az utódok.*

ELHASONLOTT, (el-hasonlott) ösz. mn. Fajától elütött, elfajzott. *Ősöktől elhasonlott unokák.*

ELHASZNÁL, (el-használ) ösz. áth. Valamit bizonyos czélra fordítva, folytonos használat által elkoptat, elavít, elront, éldelhetlenné tesz. *Elhasználni a ruhát. Elhasználni tűzre a fát, kőszenet. Elhasználni konyhán a szirt, ízetet. Valamely eszmét, gondolatot elhasználni.*

ELHASZNÁLHATLAN, (el-használhatlan) ösz. mn. A jogtudományban és törvénykönyvekben ami lényegében vagy állagában megmarad, el nem fogyasztatik, ha valaki annak folytonos használát vesszi is, pl. a könyv, ruha, bútorok.

ELHASZNÁLHATÓ, (el-használható) ösz. mn. Ami csak fogyasztás, tovább adás vagy elrontás által nyujt hasznot, pl. az eleség, bor, pénz.

ELHAT, (el-hat) ösz. önh. Ereje bizonyos távolságra működik. *Szózata a nagy teremnek minden sugáig elhatott. A királyok kene messze elhat.* V. ö. EL, (2) és HAT.

ELHATALMASODIK, (el-hatalmasodik) ösz. k. Hatalma bel és kül terjedelemben növekedik; erejének működése, hatása, elterjed.

ELHATALMAZÁS, (el-hatalmazás) ösz. fn. Szellemi vagy anyagi tárgy erejének, hatásának, működésének elterjedése, mások fölötti kitünése. *A democratiai szellemnek elhatalmazása. A vallástalanság elhatalmazása.* V. ö. ELHATALMAZIK.

ELHATALMAZIK, (el-hatalmazik) ösz. k. Valamely szellemi vagy anyagi tárgynak ereje, hatása, működése elterjed, mások fölött, kiválólag kitünik. *A franczia regény- és drámairodalom, hazánkban is elhatalmasott. Felsőbb vármegyékben a pálinkaivás igen elhatalmazott.* Ezen igét személyről, vagy erkölcsi testületről nem használjuk, s helyette az *elhatalmasodik* szóval élünk.

ELHATALMAZÓ, (el-hatalmazó) ösz. mn. Aminek ereje, működése, hatása kitünőleg elterjed, elharapózik. *Az irodalomban elhatalmazó fölszinüség.*

ELHATÁROZ, (el-határoz) ösz. áth. 1) Több vélemény közől, és vitatkozás után valami bizonyosat megállapít. *Az egyesület elhatározta, hogy általános szótöbbséggel választja tagjait.* 2) Magát valamire eltökéli. *Elhatároztam magamat, soha szesznek italt nem inni. Nagy dologra határoztad el magadat.* 3) Valaminek véget vet, valamit bezár, eldönt, befejez. *Ez határozza el a dolgot.* V. ö. HATÁROZ.

ELHATÁROZÓ, (el-határozó) ösz. mn. Ami valamely ügynek véget vet, annak sorsát eldönti. *Elhatározó végzés. Elhatározó ütközet. Elhatározó szavazat.*

ELHATÁROZÓDIK, (el-határozódik) ösz. belsz. Valamely ügy végére jár, valakinek vagy valaminek sorsa, állapota elől, befejeződik, maga magában, vagy legfölebb közvetőleges körülmények által kifejlődik, elválik.

ELHATÁROZOTT, (el-határozott) ősz. mn. 1) Megállapított. *Elhatározott idő, mennyiség.* 2) Eltökélett, elszánt. *Elhatározott akarat; elhatározott lélek, szív.* V. ö. EL, (2) és HATÁROZOTT.

ELHATÓ, (el-ható) ösz. mn. 1) Ereje által bizonyos távolságra működő. *Messze elható hang.* 2) Elérő, elterjedő, elnyuló. *A folyó egyik partjától a másikig elható láncz vagy kötél.*

ELHÁZASÍT, (el-házasít) ösz. áth. Midőn fiát az apa annak feleségéhez, vagyis ipja házához adja.

ELHÁZASODIK, (el-házasodik) ösz. k. Midőn a férj felesége házához megyen.

ELHAZUD, (el-hazud) ösz. áth. és önh. 1) Hazudva eltagad valamit. 2) Folytonosan hazud. *Képes elhazudni három négy óra folyásig.*

ELHAZUDOZ, (el-hazudoz) ösz. áth. és önh. 1) Ismételt, folytatott hazugságok által eltagad valamit. 2) Folytonosan hazud.

ELHEBEHURGYÁL, (el-hebehurgyál) ösz. áth. Valamit hebehurgya módra elsiettet, elront, féligmeddig nagyjában tesz meg. *Elhebehurgyálni a dolgot.* V. ö. HEBEHURGYA.

ELHEGEDŰL, (el-hegedül) ösz. áth. Valamely hangmüvet hegedün eljátszik. *Elhegedülni a legujabb*

toborról, csárdást. Átv. és tréfás ért. végére jár, oda van. *Régen elhegedülte azt ez. Dávid, el is énekelte.* (Km.).

ELHELÉBÉL, (el-helébél) ösz. áth. Henyélve tölt el, henyélve elmulaszt valamit. *Elhelébelni az időt, napot, munkát.* Ritka divatú tájszó.

ELHELYEZ, (el-helyez) ösz. áth. Valamit saját helyére, állomására tesz, elrendel. *Elhelyezni a könyveket a szekrényben. Elhelyezni az őröket, az ágyukat, a sereget.* V. ö. HELYEZ.

ELHELYEZÉS, (el-helyezés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg rendezés, mely által valakit v. valamit elhelyezünk.

ELHELYEZKÉDIK, (el-helyezkédik) ösz. k. Valamely helyre hozzá tartozó holmijével letelepedik, mintegy helyet csinál magának.

ELHÉMPÉLYÉG, (el-hémpélyég) ösz. önh. Tulajdonkép a vízről vagy más folyadékról mondják, midőn cseppekben vagy hullámokban tovább gördül, s mintegy forogva elfoly. *Elhempelyegnek a hegyi patakok.* V. ö. EL, (2) és HÉMPÉLYÉG.

ELHÉMPÉLYGET, (el-hémpélyget) ösz. áth. A vizet vagy más folyadékot cseppekben vagy hullámokban elfolyatja, eltávolítja, s mintegy forogva elmenni kényszeríti. V. ö. EL és HÉMPÉLYGET.

ELHÉMPÉRÉG, l. ELHÉMPÉLYÉG.

ELHÉMPÉRGET, l. ELHÉMPÉLYGET.

ELHÉNGÉRÉDIK, (el-héngérédik) ösz. k. Tulajd. henger módjára forogva eltávozik. *Elhengeredik a megtaszított üres hordó.*

ELHÉNGÉRÉG, (el-héngérég) ösz. önh. Henger módjára folytonosan forog, s odább-odább halad. *Elhengereg a széltől hajtott katángkóró.* V. ö. HÉNGÉRÉG.

ELHÉNGÉRÉL, (el-héngérél) lásd: ELHÉNGÉRGET.

ELHÉNGÉRGET, (el-héngérget) ösz. áth. Hengerded tárgyat saját tengelye körül forgatva továbbtovább hajt. *Elhengergetni a gyapjús zsákokat.*

ELHÉNGÉRÍT, (el-héngérít) ösz. áth. Hengeralaku testet forgásba indít, tovább mozdít. *Egy rugással, taszításssal elhengeríteni az üres bödönt, a kordót.*

ELHENYÉL, (el-henyél) ösz. áth. Henyélve, azaz dologtalanul, foglalkodás nélkül elmulat, eltölt valamit. *Elhenyélni az időt, napot.*

ELHENYÉLÉS, (el-henyélés) ösz. fn. Az időnek munkátlanul eltöltése; valami teendőnek henyélve elmulasztása.

ELHERDÁL, (el-herdál) ösz. áth. Elveszteget, elpazarol. *Pénzét, vagyonát elherdálni.*

ELHERVAD, (el-hervad) ösz. önh. Tulajdonkép, a növények levelei, és virágai hervadnak el, midőn előbb lekonyulnak, utóbb elszáradnak, és lehullanak, l. HERVAD. Átv. ért. mondják az ifjuságról, szépségről, midőn elmulik. *Hervad az a rózsa, kinek töve nincsen. Elhervadok én is, mert szeretőm nincsen.* (Népd.).

ELHERVADÁS, (el-hervadás) ösz. fn. A növény leveleinek, virágainak lekonyulása, és elszáradása. Átv. ért. az ifjuság és szépség elmulása, elveszése.

ELHERVASZT, (el-hervaszt) ösz. áth. Tulajd. növényt, növényleveleket, virágokat elfonnyaszt, elszáraszt. V. ö. HERVASZT. Átv. ért. ifjuságot, szépséget kellemeitől megfoszt. *Elhervasztja arczát a szerelem bája.*

ELHEVER, (el-hever) ösz. önh. és áth. 1) Folytonosan, tartósan hever. *Elhever óránként, anélkül, hogy valamit tenne.* 2) Heverve eltölt, elmulaszt. *Elheveri az időt. Elheveri a munkát. Heverd el napja.* (Km).

ELHEVERÉSZ, (el-heverész) ösz. áth. 1) Kényelmesen heverve tölti az időt. *Puha pamlagon elheverészni az istenadta napot.* 2) Mint önh. folyvást, és kényelmesen hever. *Elheverész a gyepen, és dohányzik.*

ELHÍ, (el-hí) ösz. áth. Megszólít valakit, hogy előbbi helyéről máshová menjen. *Valahonnan vagy valahová elhíni. Magához vagy magával elhíni. Elhíni valakit a rosz társaságból.* Mondatik a madarakról is, midőn sajátságos hangon egymást csalogatják, magokhoz édesgetik. *A fias tyúk elhíja csibéit.* V. ö. EL, (2) és HÍ.

ELHIBÁZ, (el-hibáz) ösz. áth. Hibából, azaz véletlenül vagy gondatlanságból nem teszi, el nem találja, el nem éri azt, mit tennie, eltalálnia, elérnie kellene. *Elhibázni az igazi utat. Elhibázni az irást. Elhibázni a czélt. Elhibázni a keresett házat.* V. ö. HIBÁZ.

ELHIBÁZÁS, (el-hibázás) ösz. fn. Téves cselekvés, midőn valamit elhibázunk. V. ö. ELHIBÁZ.

ELHIBBAN, (el-hibban) ösz. önh. Hibbanva félre- vagy elesik; elfordul. *Elhibban a ferdén letett edény. Elhibban az egyik oldalán túlterhelt csónak.* V. ö. HIBBAN.

ELHIBÍT, (el-hibít) l. ELHIBÁZ.

ELHIDÈGÉDÉS, (el-hidegédés) ösz. fn. Állapotváltozás, midőn ami meleg vagy forró volt, hideggé leszen, elhűl. Átv. ért. a más iránti vonzalomnak, szeretetnek megszünése.

ELHIDEGÉDIK, (el-hidegédik) ösz. k. Tulajdonkép, minden testről mondják, midőn tüzes vagy meleg részecskéi elszállanak, s ő maga lassanként elhűl. *Elhidegedik a jeges vízben tartott kéz.* Átv. ért. elidegenül, hajlandósága valaki iránt elmulik, vonzódni megszűn. *Barátai elhidegedtek iránta. Néha a forró szerelem is elhidegedik.* V. ö. HIDEGÉDIK.

ELHIDEGÍT, (el-hidegít) ösz. áth. Hideggé változtat el. V. ö. HIDEG. Átv. ért. elidegenít, valakinek vonzalmát, hajlandóságát más iránt megszünteti. *A hosszas távollét elhidegíti a jó barátokat is. Magaviselete mindnyájunkat elhidegített iránta*, lásd: HIDEGÍT.

ELHIDEGSZIK, (el-hidegszik) l. ELHIDEGÉDIK és v. ö. HIDEGSZIK.

ELHIDOR, (el-hidor) ösz. áth. Holmi apró részekből álló testet, péld. gabonát, morzsalékot, port, szemetet kézzel vagy valamely eszközzel eltakarít, félre seper. *Elhidorni a hamut a tüzhelyről. Elhidorni lapáttal a szemetet, sarat.* V. ö. HIDOR.

ELHIDORGÁL, (el-hidorgál) ELHIDORGAT, (el-hidorgat) ösz. áth. és gyak. Lassacskán és folytonosan elhidor valamit. V. ö. ELHIDOR.

ELHIGÚL, (el-higúl) ösz. önh. Sürüségét, rugalmasságát, keménységét elveszti, s folyékony, ritka, lágy természetüvé válik. *Elhigúl melegben a kocsonya. Elhigúl sok esőben az útak sara.* V. ö. HÍG, HIGÚL.

ELHÍMÉZ, (el-hímez) ösz. áth. Hímvarrásokkal valamely szövetet kiczifráz, eltarkít. V. ö. HÍMÉZ, HÍMVARRÁS. Átv. ért. hibát, bűnt, tökéletlenséget szép szin alá takar, elrejt, elpalástol. *Elhímezni az önzést, a hasonlesést.*

ELHÍMLIK, (el-hímlik) ösz. k. Apró részekre omolva, szakadozva elszóródik, elpereg. *Elhímlenek a seinórról leszakadt gyöngyszemek.*

ELHINT, (el-hint) ösz. áth. Gabona- vagy gyümölcsszereket, virágokat, s más apró részecskékből álló valamit elszór. *Elhinteni a baromfiaknak való ocsút, kását, kölest. Elhinteni a földbe a magot. Elhinteni virágokkal az utat.* Átv. ért. elterjeszt. *Elhinteni a müveltség magvait.* V. ö. EL, (2) és HINT.

ELHINTÁZ, (el-hintáz) ösz. áth. A hintán v. hintában ülőt, fekvőt ide-oda mozgatja, lebegteti. *Elhintázni a térden ülő gyermeket.* V. ö. HINTÁZ.

ELHINTÉGET, (el-hintéget) ösz. gyak. áth. Holmit folytonosan hintve elszór, elhullat, elperget.

ELHIRDET, (el-hirdet) ösz. áth. Valamit köztudomás végett szóval elterjeszt, elbeszél. V. ö. HIRDET.

ELHÍRÉL, (el-hírél) ösz. áth. Valamit köz hírré tesz.

ELHÍRÉSÉDIK, (el-hírésédik) ösz. k. 1) Általán, köz nyelven forog, köz beszéd tárgyává lesz, híre terjed mindenfelé. 2) Különösen, jelessége, érdemei, tökélyei mindenütt dicsérettel említtetnek. *Némely orvosok rövid idő alatt elhíresednek.*

ELHÍRÉSÍT, (el-hírésít) ösz. áth. 1) Általán, valakit vagy valamit köz beszéd tárgyává tesz, hirét terjeszti mindenfelé. 2) Különösen, valakinek v. valaminek tökélyeit, jelességeit, érdemeit, tetteit magasztalja, dicsérettel említi. V. ö. HÍRÉS, HÍRÉSÍT.

ELHÍRÉSÜL, (el-hírésül) ösz. önh. Híre, neve elterjed, köz beszéd tárgyává lesz; elhíresedik.

ELHÍRESZTEL, (el-híresztel) ösz. áth. Ismeretlen személyt vagy tárgyat hírbe hoz, rólok mindenfelé beszél. *Új találmányt elhíresztelni.* V. ö. HÍRESZTEL.

ELHÍRHED, (el-hírhed) ösz. önh. Híre terjed mindenfelé, különösen valamely rosz tulajdonságát illetőleg. *Elhírhedt tolvaj, csaló.* V. ö. HÍRHED.

ELHÍRHESZT, (el-hírheszt) ösz. áth. Valakinek v. valaminek rosz hirét terjeszti.

ELHÍRLEL, (el-hírlel) ösz. áth. lásd: ELHÍRESZTEL.

ELHISZ, (el-hisz) ösz. áth. Valamiről helyes vagy álokok által meggyőződik, valamit igaznak, bizonyosnak tart. *Ő mindent elhisz. Elhiszem, hogy szeretné.* Visszahatólag: magáról sokat hisz. *Okos ember nem hiszi el magát. Hidd el magadat, ha veszni akarsz.* (Km.).

ELHITET, (el-hitet) ösz. áth. 1) Valakit meggyőző okok által reá bír, hogy higyen. *Végre elhitette vele az orvos, hogy a borivás árt neki.* 2) Ámítás, álokok által eszközli, hogy higyenek neki. *Holmi babonák által elhitetni az együgyü buta népet. Engem ugyan el nem hitetsz.*

ELHITETÉS, (el-hitetés) ösz. fn. Beszélés, rábeszélés, mely által valakit elhitetünk. V. ö. ELHITET.

ELHITT, (el-hitt) ösz. mn. Magáról sokat tartó, képzelő, elbízott. *Elhitt fiatal müvész.*

ELHITTEN, (el-hitten) ösz. ih. Magáról sokat tartva.

ELHITTSÉG, (el hittség) ösz. fn. Az önérzésnek és önbecsülésnek fattyu sarjadéka, midőn valaki saját erejét, tökélyeit túlbecsüli, s másokat vakmerően lenéz; elbizottság.

ELHITVÁNYÍT, (el-hitványít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki vagy valami hitványnyá legyen. V. ö. HITVÁNY.

ELHITVÁNYODIK, (el-hitványodik) ösz. k. Fokonként hitványnyá változik által. V. ö. HITVÁNY.

ELHITVÁNYÚL, (el-hitványúl) ösz. önh. l. ELHITVÁNYODIK.

ELHIÚL, (el-hiúl) ösz. önh. 1) Hiúvá lesz, azaz olyanná, ki haszontalan, alapnélküli, üres dolgokon, külsőségeken kapkod. 2) Sikeretlenné, haszontalanná, üressé válik. *Elhiúlnak törekvései, vágyai. A halandók müvei elhiúlnak az istenéihez képest.* V. ö. HIÚ, HIÚL.

ELHIUSÍT, (el-hiusít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki egészen hiuvá legyen. *A sok hízelgés elhiusítja a nőket.*

ELHIÚSODIK, (el-hiúsodik) ösz. k. Hiúvá, azaz olyanná lesz, ki üres külsőségeken, haszontalan, alapnélküli dolgokon kapkod, hízelgéseknek örvend. Máskép: *elhiúsúl.*

ELHIVÁS, (el-hivás) ösz. fn. Meg- vagy felszólítása valakinek a végett, hogy valahonnan vagy valahová menjen el.

ELHIVAT, (el-hivat) ösz. áth. Valakit más által meg- vagy felszólít, hogy valahonnan vagy valahová menjen vagy jöjön el. *Elhivatni magához az orvost.* V. ö. EL, (2) és HIVAT.

ELHIZELG, (el-hizelg) ösz. áth. és önh. Hizelgve elcsal, elkér valamit. *Elhizelegte legszebb virágomat, és kedves madaramat.* Tárgyeset nélkül: folytonosan hizelg. V. ö EL, (2) és HIZELG.

ELHIZELKÉDIK, (el-hizelkédik) ösz. k. lásd : ELHIZELG.

ELHOMÁLYOSÍT, (el-homályosít) ösz. áth. Homályt terjeszt el valami körül vagy fölött; homályossá tesz. *A felhők elhomályosítják az eget.* Átv. ért. valakinek hírét, nevét, dicsőségét, kisebbé teszi, becsét alább szállítja, feledésbe hozza. *Az újabb művészek elhomályosítják a régieket. Hősi tetteit magánéletének vétkei által elhomályosítja.* V. ö. HOMÁLY, HOMÁLYOS.

ELHOMÁLYOSODIK, (el-homályosodik) ösz. k. Homály terjed el fölötte, vagy körülötte, homályossá lesz. *A förgeteg közeledtére hirtelen elhomályosodott az ég. Elhomályosodtak a füsttől lepett ablakok.* Átv. ért. híre, neve, dicsősége becséből lassan-lassan veszt, és feledésbe megy. V. ö. HOMÁLY, HOMÁLYOS.

ELHOMÁLYOSÚL, (el-homályosúl) ösz. önh. l. ELHOMÁLYOSODIK.

ELHOMLÍT, (el-homlít) ösz. áth. A szőlővesszőt elbujtja, elülteti. A homlitást elvégzi. V. ö. HOMLIT, HOMOLÍT.

ELHOMOKOSODIK, (el-homokosodik) ösz. k. A homok elterjed fölötte, egészen homokossá lesz. *A sivó homokhalmok körül fekvő szántóföldek, legelők elhomokosodnak.*

ELHÓNALL, (el-hónall v. hón-al-ol) ösz. áth. Hóna alá fogva elvisz valamit. *Elhónallni a könyveket, irományokat.* Oly képzésü ige, mint *váll*-ból (humerus) *elvállal.*

ELHORD, (el-hord) ösz. áth. 1) Több tárgyat egymás után elvisz. *A baromfiakat piaczra elhordani. A kánya elhordja a csibéket. A gabonát szekereken és hajókon hordották el. Elhordta az irháját*, azaz, elkotródott. (Km). 2) Átv. ért. elseper, elsodor, elfú. *Elhordta a szél a tollat. A vis elhordotta a lekaszált füvet. Hordjon el a fergeteg.* 3) Visszaható névmással : eltakarodik, ellódúl. *Elhordotta magát. Hord el innen magadat.* 4) Valamely lőszer lövésének távolságát is fejezik ki általa, pl. *Az ágyu messzebb elhord mint a puska.* V. ö. HORD.

ELHORDÁS, (el-hordás) ösz. fn. Több tárgynak egymás utáni elszállítása gyalog, kocsin, hajón stb. V. ö. ELHORD.

ELHORDOGAT, (el-hordogat) ösz. gyak. áth. Holmit kicsinyenként, részenként, egymás után elhord. *Gabonáját, lisztjét, zsiradékát elhordogatja a kocsmába.*

ELHORDOZ, (el-hordoz) ösz. áth. 1) Gyalog, kocsin, lóháton, hajón stb. ide-oda hordja, vezeti. *Utczáról utczára, városról városra elhordották.* 2) Valamely ruhát elvisel. *Egy köpönyeget húsz évig elhordoz.*

ELHORDOZKODIK, (el-hordozkodik) ösz. k. Ingóstul, bútorostul, retyemutyástul egyik helyről másra takarodik egészen által. *Régi szállásáról elhordozkodott.* V. ö. HORDOZKODIK.

ELHORDOZÓSKODIK, l. ELHORDOZKODIK és HORDOZÓSKODIK.

ELHORGAD, (el-horgad) ösz. önh. Horog módjára elgörbed, elhajlik. *Elhorgad a túlfeszített vasveg.* V. ö. HORGAD.

ELHORGADÁS, (el-horgadás) ösz. fn. Elgörbedése valamely hajlékony testnek, midőn horoghoz hasonlóan elkonyúl.

ELHORGADOZ, (el-horgadoz) ösz. gyak. önh. Gyakori, folytonos konyulás, hajlás vagy hajlítás következtében elhorgad.

ELHORGÁSZ, (el-horgász) ösz. áth. Horoggal elfog, elkap, elhúz. *Elhorgászni a halakat a halastóból. Elhorgászni a gyümölcsöt a fáról.* V. ö. HORGÁSZ. Átv. ért. és tréfásan : valamit más elől elkaparint.

ELHORTYOG, (el-hortyog) ösz. önh. 1) Folytonosan hortyog, illetőleg hortyogva aluddogál. 2) *Elhortyogni az időt, napot* am. hortyogó alvással eltölteni.

ELHORZSOLÓDIK, (el-horzsolódik) ösz. belsz. Az ütközésbe, szoros érintésbe jött test, egy másik által eldörzsölődik, elkopik, elsurlódik. *Elhorzsolódik a fal, midőn gerendát vontatnak rajta. A kifityegő ruha szárnya elhorzsolódott a keréktől. Elhorzsolódik a szekéroldaltól a löcs.*

ELHOZ, (el-hoz) ösz. áth. Valamit távolabbról közelebbre, amonnan emide szállít. Ellentéte : elvisz. V. ö. HOZ, VISZ. *Valamit magával elhozni. Ha eljösz, hozd el fiadat is.*

ELHOZAT, (el-hozat) ösz. miveltető. Megparancsolja, meghagyja, eszközli, hogy valamit hozzanak el. V. ö. ELHOZ. Ellentéte : *elvitet. Nem csak maga jött el, hanem bútorait is elhozatta.*

ELHÖMPÖLYGET, ELHÖMPÖLYÖG, l. ELHÉMPÉLYGET, ELHÉMPÉLYÉG.

ELHULL, (el-hull) ösz. önh. Általán : hullva leesik. *Elhullanak a kenyérmorzsák. Elhullanak a könyük. Elhúll a haja. Elhullanak a fogai.* V. ö. HÚLL. Különösen 1) a növénynek levelei, gyümölcsei, magvai, száraiktól elszakadva leesnek. *Elhúllnak a falevelek, a férges vagy elérett gyümölcsök. Elhúll a gabona szeme.* 2) Mondatik emberekről és barmokról, midőn dögvészben múlnak ki. *Az epemirigyben igen sokan elhullottak. Minden szarvasmarhánk elhullott.*

ELHULLÁS, (el-hullás) ösz. fn. Általán : hullva elesés. V. ö. HÚLL. Különösen 1) a növények leveleinek, magvának, gyümölcsének egymás után lecsése. 2) Emberek és barmok veszedelme dögmirigy által.

ELHULLAT, (el-hullat) ösz. áth. Általán : valamit hullatva elejt. V. ö. HULLAT. Különösen, részenként elpotyogat. *Elhullatni a zsákból a gabonát. Elhullatni erszényből a pénzt, kosárból a gyümölcsöt. Sok könyüt elhullatott.*

ELHULLASZT, (el-hullaszt) ösz. áth. l. ELHULLAT.

ELHÚNY, (el-húny) ösz. önh. Húnyni megszűn, utoljára húny. *Elhúnyt és elaludt.* Átv. ért. meghal, elmulik, eltünik, lenni megszűn.

„Úr, ki éldelt, pór, ki munkált,
Egy álomban húnynak el."

Pap Endre.

ELHUNYT, (el-hunyt) ösz. mn. Megholt, boldogult, néhai. *Elhunyt őseink. Csatában elhunyt vitézek. Imádkozzunk az elhunytakért.*

ELHURCZOL, (el-hurczol) ösz. áth. Hurczolva, azaz erőszakosan húzva, vonva, rángatva elvisz, elragad valakit vagy valamit. *A törökök sok magyart örök rabságra elhurczoltak.*

ELHURCZOLKODIK, (el-hurczolkodik) ösz. k. Hurczolkodva elmegy máshová lakni. V. ö. HURCZOLKODIK. *Elhurczolkodott a városból.*

ELHURÍT, (el-hurít), ösz. áth. Valakit, reá rivalkodva, fenyegető hangon elhajt, elkerget. V. ö. EL, (2) és HURÍT.

ELHUROGAT, (elhurogat), ösz. gyak. áth. Ismételt hurítással, rivalkodással, kurjongatással elűz.

ELHÚSOL, (el-húsol) ösz. áth. Csontról vagy bőrről a húst elvakarja, lemetéli.

ELHUTYORODIK, (elhutyorodik) ösz. k. Erőtelen ina meghajlik, mint a vékony hosszú vessző meghajlik.

ELHÚZ, (elhúz) ösz. áth. 1) Valamely terhet, szekeret, kocsit stb. előbbi helyéről máshová vontat. *Elhúzni a hajót, csónakot.* 2) Az illő mértékből, fizetésből, bérből valamit elvesz, az egészet ki nem adja: *Elhúzni a napszámból. Elhúzni a cselédek ételét.* 3) Elharangoz. *Elhúzták már a delet.* 4) Valamely zeneművet vonó hangszeren, különösen hegedűn, bőgőn eljátszik. *Húzd el azt a csárdást* V. ö. HÚZ.

ELHUZÁS, (el-huzás) ösz. fn. 1) Valamely tehernek tovább vontatása földön vagy szekéren, hajón stb. 2) Az illő mértéknek, bérnek, fizetésnek ki nem adása.

ELHUZGÁL, (el-huzgál) ösz. áth. Gyakran és részenként húzva elvisz, elvontat. *Elhuzgálni a kévéket a szérűre. Elhuzgálni gereblyével a szalmát, szénát.* V. ö. HUZGÁL.

ELHUZIGÁL, (el-huzigál) ösz. gyak. kics. áth. l. ELHUZGÁL.

ELHUZÓDIK, (el-huzódik) ösz. belsz. 1) Hosszu sorban, folytonos vonalban elmegy, eltakarodik. *Elhuzódnak éjszakról a felhők. Elhuzódnak az ellenhadak.* 2) Hosszabb időre elnyulik. *Némely perek sok évig elhuzódnak.* V. ö. HUZÓDIK.

ELHŰL, (el-hűl) ösz. önh. 1) A benne lévő meleg elenyészik, elrepül. *Elhűl a leves. Elhűl a vasaló.* 2) Átv. ért. valamely véletlen baleseten megdöbben, hideg borzadás futja el testét. *Elhűltem bele, midőn tudtomra esett.* V. ö. HŰL.

ELHŰT, (el-hűt) ösz. áth. Valamely testnek tüzét, melegét, hevét elveszi.

ELIDEGENÉDIK, (el-idegenédik) ösz. k. Olyan lesz, mintha idegen volna, idegenné lesz. V. ö. IDEGEN. Átv. és köz ért. emberről mondatik, midőn valaki iránt előbbi vonzalmát, hajlandóságát, barátságát elveszti. Távolító ragu neveket kiván maga mellé. *Elidegenedtek tőle az atyafiak és rokonok. Elidegenedett házájától.*

ELIDEGENÍT, (el-idegenít) ösz. áth. 1) Valakinek mások iránti vonzalmát, hajlandóságát, bizodalmát, barátságát megszünteti, elvonja. Távolító ragu neveket vonz. *Elidegenített régi jó pajtásaimtól.* V. ö. IDEGENÍT. 2) Tárgyesettel: valamit más tulajdonosra szállít által, elád, idegen kézre juttat. *Minden birtokát elidegenítette.* 3) Eltőkít, ellop. *Elidegeníteni társának holmiját.*

ELIDEGENITÉS, (el-idegenités) ösz. fn. 1) A mások iránti vonzalomnak, barátságnak stb. megszüntetése, elrontása. V. ö. ELIDEGENÍT. 2) Jószágának vagyonának idegen kézre juttatása, eladása. 3) Idegen jószág ellopása, eltulajdonítása.

ELIDEGENÍTHETLEN, (el-idegeníthetlen) ösz. mn. Amit más tulajdonosra szállítani, eladni nem lehet, nem szabad. *Az érdem személyes és elidegeníthetlen kincs. Némely ősi birtokok elidegeníthetlenek. Az ember őrjogai elidegeníthetlenek.* Mint határozó: elidegeníthetlenül.

ELIDEGENÍTHETLENSÉG, (el-idegeníthetlenség) ösz. fn. Minőség, mely szerént valamit elidegenítni nem lehet.

ELIDEGENÍTHETŐ, (el-idegeníthető) ösz. mn. Amit más tulajdonosra által lehet és szabad szállítani; eladható, elkölthető. *A saját keresmény elidegeníthető.*

ELIDEGENÍTHETŐSÉG, (el-idegeníthetőség) ösz. fn. Minőség, mely szerént valamit elidegenítni lehet.

ELIDEGENŰL, (el-idegenül) ösz. önh. lásd: ELIDEGENÉDIK.

ELIDŐSÍT, (el-idősít) ösz. áth. Valamely birtokot, vagyont, mely eredetileg másnak tulajdona vala, a törvényben kiszabott idő lefolyta alatt ellenmondás nélkül használva, sajátjává tesz. (Praescribit).

ELIDŐSITÉS, (el-idősités) ösz. fn. Valamely birtoknak, vagyonnak, mely eredetileg mást illete, bizonyos ideig tartó békés használat által, sajátjává, tulajdonává tétele. (Praescriptio).

ELIDŐSÖDIK, (el-idősödik) ösz. k. 1) Elvénül, előregszik, agg korra jut el. 2) l. ELÉVÜL.

ELIDŐSÜL, (el-idősül) l. ELIDŐSÖDIK.

ELIG, tájdivatos pl. a székelyeknél, *alig* helyett.

„Elig várom szombat estét,
Hogy Gyurkám láthassam esmét."

Székely népdal.

ELIGAZÍT, (el-igazít) ösz. áth. 1) A tévelygőt igaz útra, a hibában levőt a dolog valódi mivoltára utasítja, veseti. 2) Szövevényes ügyet, pert elintéz,

rendbe hoz. 3) Elutasít, azaz, megmondja, hogy takarodjék, menjen el. *A kelletlen vendéget a háztól eligazítani.*

ELIGAZÍTÁS, (el-igazítás) ösz. fn. 1) A tévelygőnek, hibában levőnek igaz útra, valóságra utasítása, vezetése. 2) Ügyuek, bajnak, pernek helyes elintézése. 3) Elutasítás, eltávolítás. V. ö. ELIGAZÍT.

ELIGAZÍTÓ, (el-igazító) ösz. mn. 1) Tévelygőt, hibázót helyes útra vezető. *Eligazító tanácsadás, útmutatás.* 2) Ügyet, pert elintéző. 3) Elutasító. V. ö. ELIGAZÍT.

ELIGAZODIK, (el-igazodik) ösz. k. Szövevényes ügyben, tekervényes, görbe, sok águ uton magát tájékozza, eltalálja azt, ami igaz, helyes, való. Állapító ragu neveket vonz. *Eligazodni a végrendeleten. Én nem igazodhatom el rajta. Némely összevissza kuszált irományokon nehéz eligazodni.* Hadgyakorlati nyelven: kellő katonai állásba helyezkedik. *Igazodj.* (Richt euch!).

ELIGAZÚL, (el-igazúl) ösz. önh. l. ELIGAZODIK.

ELIGÉR, (el-igér) ösz. áth. 1) Igéri, hogy valamit oda fog adni v. kölcsönözni. V. ö. IGÉR. *Kocsiját eligérte szomszédjának. Szivesen adnám, de már eligértem másnak.* 2) Visszaható névmással: elajánlkozik. *Eligérte magát tánczosul*, helyesebben: *eligérkezett.*

ELIGÉRÉS, (el-igérés) ösz. fn. Adott szó, melynél fogva valamit oda fogunk adni, vagy kölcsönözni.

ELIGÉRKÉZIK, (el-igérkézik) ösz. k. Saját személyére nézve igéri, hogy valahová menni, valamiben részt venni fog. *Eligérkezett uti társamul. Eligérkeztem vendégül.* V. ö. IGÉRKÉZIK.

ELIGTAT, l. ELIKTAT.

ELIJED, (el-ijed) ösz. önh. A hirtelen félelem ellepi, nagyon megijed. *Elijedsz, ha meghallod, mi történt.*

ELIJESZT, (el-ijeszt) ösz. áth. Mást félelemmel tölt el. *Az istenért, el ne ijessz. Egészen elijesztettél.* V. ö. IJED, IJESZT.

ELIKTAT, (el-iktat) ösz. áth. Alattomban elszöktet, elrejt, eltitkol valakit. Régies kivult szó.

ELILLAN, ELILLANT, (el-illan v. illant) ösz. önh. Valamely rosztól tartván, veszélyt gyanítván, titkon odább áll, elsurran, elszökik. *Elillant a poroszlók elől.* V. ö. ILLAN, ILLANT.

ELILLATOZIK, (el-illatozik) ösz. k. Illatozni megszünik, illatát többé nem érezni. *Elillatoztak a rózsák, a virágok.* Átv. ért. elvirágzik. V. ö. ILLATOZIK, ILLAT.

ELILLOG, (el-illog) ösz. önh. Testét könnyeden hajtogatva elmegy, elballag. Vékony hangon *elülög.*

ELIMÁDKOZIK, (el-imádkozik) ösz. k. Folyvást, tartósan imádkozik. *Elimádkozik egész vasárnap és ünepen.* Használják tárgyesettel is áthatólag. *Elimádkozza a reggeli imádságot. Elimádkozza az olvasót, a feladott penitenciát.*

ELINAL, (el-inal) ösz. önh. Egyike azon számtalan kifejezéseknek, melyekkel a magyar tréfásan szokta kimondani ezen eszmét: *elmegy. Megéresvén a kolbászbüzt, elinalt ő kelme.* V. ö. INAL.

ELINDÍT, (el-indít) ösz. áth. 1) Heverő, veszteglő, nyugalomban levő testet helyéből úgy mozdít el, hogy tovább menjen, forogjon, haladjon. *Elindítani a szekeret, hajót. Elindítani az órát, a malomkereket.* 2) Embereket, péld. katonákat, útnak ereszt, menésre int. *Elindítani a tábort az ellenség felé.* V. ö. INDÍT.

ELINDÚL, (el-indúl) ösz. önh. 1) A veszteglő, nyugalomban lévő test mozgásnak, forgásnak ered. *Elindúl a malomkerék. Elindúl a megállott óra. Elindúl az orra vére. Elindúl a kocsi, a hajó.* 2) Menni kezd. *Elindulnak a katonák. Elindulnak az utasok.* V. ö. INDÚL.

ELINDULÁS, (el-indulás) ösz. fn. 1) Útnak eredés. 2) Veszteglő, nyugalomban levő testnek azon állapota, midőn mozogni kezd. V. ö. ELINDÚL.

ELINT, (el-int) ösz. áth. Valakinek int, hogy helyéről menjen vagy jöjön el.

ELINTÉZ, (el-intéz) ösz. áth. 1) Bonyolodott, szövevényes ügyet illően megfejtvén rendbe hoz, eligazít. *Elintézni az örökösök között támadt viszálkodást. Elintézni a tagosztályt.* 2) Több és különféle dolgot, tárgyat kellőleg elhelyez, alkalmaz. *Elintézni az ujonnan kezdett mezei gazdaságot. Mindent helyesen, czélirányosan elintézett.* V. ö. INTÉZ.

ELINTÉZÉS, (el-intézés) ösz. fn. 1) Bonyolodott, szövevényes dolgok, ügyek eligazítása. 2) Különféle tárgyak helyes alkalmazása. V. ö. ELINTÉZ.

ELÍR, (el-ír) ösz. áth. Írva elfogyaszt. *Elírta minden tintáját. Több koncz papirost el- v. felírt.* V. ö. EL, (2) és ÍR.

ELIRAMLIK, (el-iramlik) ösz. k. Iramodva, azaz sebes futással eltávozik, elsiet. V. ö. IRAMLIK.

ELIRAMODIK, l. ELIRAMLIK.

ELIRKÁL, (el-irkál) ösz. áth. Irkálva elhasznál. *Elirkálja a tintát, papirost.* Önhatólag: folyvást irkál.

ELIRONGÁL, (el-irongál) ösz. áth. Irongálva, azaz jégen csuszkálva eltávozik, eliramlik.

ELIRTÓZIK, (el-irtózik) ösz. k. Valamitől irtózva elfordúl, visszarándul. *Elirtóztam tőle, oly csúnya volt.* V. ö. IRTÓZIK.

ELISMER, (el-ismer) ösz. áth. 1) Valamit saját meggyőződéseül elvállal, nyilvánít, nem tagad. *Elismeri hibáját. Elismeri gyöngeségét.* 2) Némelyek hibásan használják *félreismer, másnak ismer* helyett, alkalmasint a német *verkennen* után; de a magyarban *el* igekötőnek *félre* jelentése nincsen. 3) Valaminek vagy valamilyennek tart. *Elismerlek barátomnak. Én nem ismerlek el uramnak.* V. ö. ISMER.

ELISMERÉS, (el-ismerés) ösz. fn. Valaminek megvallása, igaz gyanánt elfogadása, nem tagadása. V. ö. ELISMER.

ELISMERT, (el-ismert) ösz. mn. Igaz gyanánt elfogadott, nem tagadott. *Elismert érdem. Elismert hiba.*

ELISZAMODIK, (el-iszamodik) ösz. k. 1) Elsikamlik, elcsuszik. 2) Átv. ért. szép csendesen elszökik, odább áll. V. ö. ISZAMODIK.

ELISZAPOSODIK, (el-iszaposodik) ösz. k. Az iszap lassan-lassan ellepi, elterjed rajta. *Eliszaposodik az árvíz járta mező.*

ELISZIK, (el-iszik) ösz. k. 1) Ivással mulát, időt tölt. *Eliszik estétől világos virradtig.* 2) Áth. ért. valamely italt elfogyaszt. *Eliszsza előlünk a legjobb bort. A nagy barom eliszsza az apróbbak elől a vdlubeli vizet.* 3) Ivásra elpazarol, elveszteget. *Eliszsza pénzét, ruháját. Eliszsza az eszét.* V. ö. EL, (2) és ISZIK.

ELISZKÓDIK, (el-iszkódik) ösz. k. Valamely roszat gyanítva, féltében elkotródik, odább áll, elhordja az irháját. Tréfás alsó irásmódba való kifejezés. V. ö. ISZKÓDIK.

ELISZONYÍT, (el-iszonyít) ösz. áth. Valamely borzasztó látmány, igen nagy félelemmel eltölt. *A sivatagból elérohanó tigris eliszonyítja az utast.* V. ö. ISZONYÚ, ISZONYÍT.

ELISZONYODIK, (el-iszonyodik) ösz. k. Igen nagy félelemmel telik el, nagyon elborzad, elretten. V. ö. ISZONYODIK. *Eliszonyodtam tőle, oly dühös és utálatos volt.*

ELITAT, (el-itat) ösz. áth. Ivók által elfogyaszt. *Elitatta vendégeivel minden bordt.*

ELITATÁS, (el-itatás) ösz. fn. 1) Ivók által elfogyasztás. 2) Némely régi székely oklevelekben am. *executio.* Talán, mivel ivással történt a végrehajtás, elkobzás, eldobolás.

ELITÉL, (el-itél) ösz. áth. 1) Valamely tárgy, ügy fölött elmondja, mit itél róla, l. ITÉL. 2) Valakit törvényes úton vagy biróilag vétkesnek vall, kárhoztat. *Elitélték a befogott tolvajokat.* 3) Gyógytanilag: a kórjelekből valamely nyavalyának állapotját meghatározza. (Crisim facit).

ELITÉLÉS, (el-itélés) ösz. fn. 1) Valamely ügyről elmondása annak, mit felőle tartunk, itélünk. V. ö. ITÉL. 2) Birói nyilatkozás, midőn valakit vétkesnek, s büntetésre méltónak vallunk. 3) Gyógytanilag: a nyavalya állapotának, mivoltának a mutatkozott kórjelekből meghatározása. (Crisis).

ELÍZA, női keresztnév, tt. ELÍZÁT, újabb korban használtatik *Erzsébet, Erzsi* helyett. *Elisabeth.*

ELÍZEL, (el-ízel) ösz. áth. Valamit ízelve, kóstolva elkiván, elfogyaszt.

ELÍZETLENÉDIK, (el-ízetlenédik) ösz. k. 1) Étel-italról mondatik, midőn elveszti ízét. Átv. ért. fonák, kelletlen modorú társalgóvá, savatlan beszédűvé válik.

ELÍZETLENÍT, (el-ízetlenít) ösz. áth. 1) Ételitalnak ízét veszi. 2) Átv. ért. valakit társalgásában kelletlenné, beszédében savatlanná tesz.

ELJAJDÚL, (el-jajdúl) ösz. önh. Hirtelenül jaj-kiáltásra fakad. *Rá vág egyet a hajdú, arra igen eljajdúl*(l). (Népd).

ELJÁR, (el-jár) ösz. önh. 1) Gyakran elmegy. *Eljár a templomba, a színházba.* 2) Elmulik, elfoly. *Az idő eljár, senkire sem vár.* (Km). 3) Mondják a nyelvről, szájról. *Eljár a nyelve, eljár a szája,* azaz kifecsegi a titkot. 4) Valamit teljesít, valamiben foglalkodik. *Eljár hivatalában, kötelességében, tisztében. Majd eljárok én abban az ügyben.* 5) Tárgyesettel: am. sorban látogat. *Eljárni a bírákat, eljárni a legügyesb ügyvédeket, orvosokat. Eljárni az urakat.* 6) Mondják a tánczról és némely más mozgásokról. *Eljárni a toborzót, a czárdást. Eljárni a bolondját.*

ELJÁRÁS, (el-járás) ösz. fn. 1) Gyakori elmenés valamely helyre. 2) Hivatalbeli, kezelési mód, út, rend, mely szerint valamely ügyet elvégeznek. *Birói eljárás. Tiszti eljárás.* (Procedura).

ELJÁRDOGÁL, ELJÁROGAT, (el-járdogál v. —járogat) ösz. önh. Valahová gyakran elmegy. *Eljárdogál a kedves ablaka alá. Eljárogat a szomszédba.*

ELJÁRT, (el-járt) ösz. mn. Sok járás, menés, kocsizás által elkoptatott, elrontott. *Eljárt csizma. Eljárt út.*

ELJÁTSZÁS, (el-játszás) ösz. fn. 1) Valaminek játék által elvesztése. 2) Színműnek, zeneműnek eléadása. 3) Átv. ért. szerencsének, reménynek saját hibánk által elszalasztása, megsemmisítése. V. ö. ELJÁTSZIK.

ELJÁTSZIK, (el-játszik) ösz. k. 1) Folyvást, tartósan játszik. *Eljátszik egész éjjel.* 2) Tárgyesettel a) játékban valamit elveszt. *Eljátszani pénzét, jószágát.* b) Színművet, zeneművet eléad. *Eljátszani a legújabb franczia drámákat. Eljátszani Mozart, Haydn remekjeit.* c) Átv. ért. Szerencsét, reményt saját hibája, ügyetlensége, büne által elszalaszt, semmivé tesz. *Eljátszani jövendőjét. Eljátszotta szerencséjét.* V. ö. EL, (2) és JÁTSZIK.

ELJEGYEZ, (el-jegyez) ösz. áth. A nőtlen férfi valamely nőt jövendő házastársául kijelelvén, kiválasztván. kézfogás, gyűrű- vagy kendőváltás által tudatja, biztosítja, hogy elveszi.

ELJEGYZÉS, (el-jegyzés) ösz. fn. Innepélyes szertartás, midőn a mátkák kézfogás és némely más szokások végrehajtása mellett egymásnak házasságot igérnek.

ELJŐ, ELJÖN, (el-jő v. -jön) ösz. önh. A távolban levő elérkezik, megjelen. *Eljönek a meghivott vendégek.* Átv. ért. mondják elvont tárgyakról. *Eljön az idő. Majd eljön a vénség is, ha meg nem halunk. Eljön az itélet.*

ELJÖVÉS, (el-jövés) ösz. fn. A távolban levőnek ide jövése, ide érkezése.

ELJÖVET, (1), (el-jövet) ösz. ih. Eljövés alkalmával, eljövetelkor. *Eljövet majd beszéljünk a dologról.*

ELJÖVET, (2), ELJÖVETEL, (el-jövet v. -jövetel) ösz. fn. Azon eszmét fejezi ki, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy valaki már valósággal megjött. Egyébiránt a köz szokás szerint az *eljövés* és *eljövet* egy értelemben használtatnak.

ELJUT, (el-jut) ösz. önh. Bizonyos helyre, távolságra elér. *Végre eljutottunk a kivánt czélra.* V. ö. EL, (2) és JUT.

ELJUTÁS, (el-jutás) ösz. fn. Elérkezés, odaérés valamely helyre vagy czélra.

ELKÁBÍT, (el-kábít) ösz. áth. Egészen kábává tesz. *Elkábítja a sürü gőz, a nagy forróság. Elkábítja a nemnyödurrandás. Elkábítja elméjét a sok hízelgés, tulságos dicséret.* V. ö. EL, (2) és KÁBÍT.

ELKÁBÚL, (el-kábúl) ösz. önh. Egészen kábává lesz. *Elkábúlni valamitől vagy valamiben. Elkábul feje a sok zaj miatt. Elkábúl bele.* V. ö. EL, (2) és KÁBÚL.

ELKACSOSODIK, (el-kacsosodik) ösz. k. Kacsai elszaporodnak. V. ö. KACS. *Elkacsosodik a szölö, elkacsosodnak némely fölfutó növények*, pl. *borsók.*

ELKACZAG, (el-kaczag) ösz. önh. 1) Folyvást, tartósan kacsag. *Jóizüen elkaczagni valami fölött. Elkaczag rajta.* 2) Tárgyesettel : kaczagva tölt el. *Elkaczagni az időt.* 3) Visszaható névmás tárgyesetével : kaczagásra fakad. *Elkaczagja magát.* V. ö. KACZAG.

ELKALAPÁL, (el-kalapál) ösz. áth. 1) Kalapálva elkoptat, elnyújt. *Elkalapálni a vasat.* 2) Átv. és tréfás ért. eldönget, elpufogat. *Elkalapálták a kátát.*

ELKALIMPÁL, (el-kalimpál) ösz. önh. Kalimpázva, azaz szédelegve elforog, mint pl. akit erősen fejbe ütnek vagy eltaszítanak, elpenderítenek. V. ö. KALIMPA.

ELKALIMPÁZ, l. ELKALIMPÁL.

ELKALL, (el-kall) ösz. áth. Kallóban a szövetnek hosszukás szálait, gubanczait elnyírja, elnyesi, elkoptatja. Átv. ért. ruhanémüt hosszas viselés által elszakgat.

ELKALLAT, (el-kallat) ösz. áth. Ruhafélét elvisel, elkoptat. V. ö. ELKALLIK.

ELKALLIK, (el-kallik) ösz. k. A kallóban elveszti gubanczait, hosszukás szörét. Köz. ért. elkopik, elvásik, elszakad. *Elkallik viselésben a ruha.*

ELKALLOTT, (el-kallott) ösz. mn. 1) A kallóban gubanczaitól, hosszu szörétől megtisztult. *Elkallott szűr.* 2) Átv. ért. Elkopott, elvásott, elszakadt. *Elkallott ócska ruha.*

ELKALLÓDIK, (el-kallódik) ösz. belsz. A kallóban gubanczai lekopnak. Átv. és köz. ért. lassanlassan elfogy, elkopik, elvesz. *A hívtelen kezek között elkallódik az árvák pénze. Elesége böven volt, de lassankint elkallódott.*

ELKALMÁRKODIK, (el-kalmárkodik) ösz. k. Folyvást, tartósan üzi a kalmárságot. Tárgyesettel : roszúl vagy szerencsétlenül kalmárkodva elveszteget. *Elkalmárkodta mindenét.* V. ö. EL, (2) és KALMÁRKODIK.

ELKÁMPICSORODIK, (el-kámpicsorodik) ösz. k. Tulajd. akkor mondatik, midőn valami, pl. a száj, félre áll, elgörbül. Átv. ért. a szóban fönnakad vagy olyast mond, mit maga sem akart, miáltal elárulja magát. *Elkámpicsorodott a nyelve.* Alsó, népies irásmódba való tájszó.

ELKÁMPÚL, (el-kámpúl) ösz. önh. Az arczvonásokról és szemekről mondatik, midőn rendes helyzeteikből kifordulva eltorzulnak. *Olyat ivott, hogy a szemei elkámpúltak bele.* V. ö. KÁMPÚL.

ELKANALAZ, (el-kanalaz) ösz. áth. Tulajd. az ételt kanállal eleszi más elől. Átv. és tréfás népnyelven : más elől elkap, valaminek elnyerésében mást megelőz.

ELKÁNYAD, (el-kányad) ösz. önh. Tájszó, am. ellankad, elfárad, mintegy elkanyúl, elkonyúl.

ELKANYARÍT, (el-kanyarít) ösz. áth. Kanyarítva elkap, elvesz, elvág, elharap. *A szántó ökör elkanyarított egy harapást a szomszéd vetésből. Egy darabot elkanyarítani a kerek sajtból, a kenyérből. Egy két vágást elkanyarítani a más rétjéből.* V. ö. EL, (2) és KANYARÍT.

ELKANYARODIK, (el-kanyarodik) ösz. k. Kanyarodva, azaz körvonalban elfordúl. *Elkanyarodik a hadsereg.* Köz. ért. az egyenes vonaltól jobbra vagy balra eltér. *Elkanyarodik az út. Elkanyarodik a repülő sas, kánya, midőn a zsákmánynak neki kerül.* V. ö. EL, (2) és KANYARODIK.

ELKAP, (el-kap) ösz. áth. 1) Valami futót, repülőt, levegőben szállót, kezével, körmével, szájával stb. elfog. *Elkapja a macska az egeret, az agár a nyulat. Elkapja, mint eb a legyet.* (Km.) *Elkapja a labdát.* 2) Elvész. *A kutya elkapja a macskától a konczot.* 3) Valamely bajba, betegségbe esik. *Elkapni a náthát. Elkapni a koszt. Elkapni a rühet, himlőt.* 4) Elragad. *Elkapták a lovak a kocsit.* Átv. ért. *elkapta a sok dicséret*, azaz kényessé tette. Ez értelemben önhatólag is használtatik. *Már igen elkapott*, azaz dicsérgetés vagy engedékenység által elkényesedett.

ELKAPÁL, (1), (el-kapál) ösz. áth. Kapával helyéből elmozdít, elhány valamit. *Elkapálni a földet, a sarat. Elkapálni az útról a füvet, gazt.* V. ö. EL, (2) és KAPÁL.

ELKAPÁL, (2), (l. fönebb) ösz. önh. Folyvást kapál. *Elkapál reggeltől estig.*

ELKAPAR, (el-kapar), ösz. áth. Ujjakkal vagy körmökkel kaparva valamit helyéből elmozdít. V. ö. EL, (2) és KAPAR. *Elkaparja a tyúk a szemetet, polyvát, szemet. Elkaparja a kutya a földet, midőn valamit szaglász.*

ELKAPARÍT, v. **ELKAPARINT**, (el-kaparít v. -kaparint) ösz. áth. Tréfás nyelven : valamit más elől eldug, elragad, maga számára eltesz, ellop. *Elkaparította amit talált. Elkaparítottam az orra elől.*

ELKAPÁS, (el-kapás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fogás, midőn valamit elkapunk ; elvevés, elragadás, elfogás.

ELKAPAT, (el-kapat) ösz. áth. 1) Tulajd. valamit elragadni enged. *Elkapatni a kocsit a szilaj*

lovak által. Átv. ért. valakit roszra szoktat, elkényeztet. *Nagy engedékenység által elkapatni a gyermeket.* Visszaható névmással: *Elkapatni magát az indulattól, haragtól, gögtől* stb. am. azokban semmi mértéket nem tartani.

ELKAPATÁS, (el-kapatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elkapatunk; elkényeztetés, indulat által elragadtatás.

ELKAPDOS, ELKAPDOZ, l. ELKAPKOD.

ELKAPDOSÁS, ELKAPDOZÁS, l. ELKAPKODÁS.

ELKAPKOD, (el-kapkod) ösz. áth. 1) Gyakran, többfélét vagy többet elkap. *Elkapkodja társai elől a lehullott gyümölcsöt.* V. ö. ELKAP. 2) Árukat mintegy más elől elragadva hirtelen megvásárol. *A ritka, jó és olcsó árukat hamar elkapkodják.*

ELKAPKODÁS, (el-kapkodás) ösz. fn. 1) Cselekvény, midőn valamit hamar egymás után elkapnak. V. ö. ELKAP, 1) és 2). 2) Az áruknak mások elől hirtelen megvásárlása.

ELKARDLAPOZ, (el-kard-lapoz) ösz. áth. Kardlappal ütve, verve elhajt, elűz, elkerget valakit.

ELKÁRHOZIK, (el-kárhozik) ösz. k. Vallási ért. az örök üdvösségből és mennyországból kisáratik, s örök büntetésbe esik. *A ki hiszen és megkereszteltelkedik, üdvözül: a ki pedig nem hiszen, elkárhosik.* (Márk. 16. 16.)

ELKÁRHOZOTT, (el-kárhozott) ösz. mn. Örök üdvösségtől megfosztott, mennyországból kizárt, s örök büntetésbe esett. *Elkárhozott bünösök, gonosztévők. Elkárhozott lélek.*

ELKÁRHOZTAT, (el-kárhoztat) ösz. áth. Ezen összetett alakban egyedül vallásilag használtatik, s am. örök büntetésre ítél, pokolra taszít; vagy olyas cselekedetre ingerel, mely az embert örök kárhozatra juttatja. V. ö. KÁRHOZTAT, KÁRHOZAT.

ELKARMOL, (el-karmol) ösz. áth. Körmökkel elvakar, összevakar. *A macska elkarmolta a képét.* V. ö. KARMOL.

ELKÁROMOL, (el-káromol) ösz. áth. 1) Káromolva elijeszt, elhajt, elűz. 2) Visszaható névmással: *elkáromolja magát,* azaz káromkodva megszólal, káromkodásra fakad. V. ö. KÁROMOL.

ELKARÓZ, (el-karóz) ösz. áth. Karókkal elrekeszt, elkerít, elzár. *Elkaróni a vadas kertet.* Hadi tudományban: a sereget, tábort levert karók által elsáncolja, biztosítja.

ELKÁRTOL, (el-kártol) ösz. áth. A gyapjat tisztítás végett elgerebenezi, úgynevezett kárttal vagy kardácscsal elgyaratja. Csapók és posztósok műszava.

ELKÁRTYÁZ, (el-kártyáz) ösz. áth. Valamit kártyajátékban elveszteget. *Elkártyázni a pénzt. Elkártyázni az időt. Minden jószágát elkártyázta.*

ELKÁSÁSODIK, (el-kásásodik) ösz. k. Némely gyümölcsökről mondják, midőn azok igen elérvén szivós természetöket elveszik, s hússá kásaformájúakká lesznek. *Elkásásodik a sárga dinnye. Elkásásodnak némely almafajok, körték* stb.

ELKASZÁL, (el-kaszál) ösz. áth. 1) Növényt, füvet valamely helyről kaszálva eltakarít, eltulajdonít. *Elkaszálta a szomszéd réljét.* 2) A kaszálást elvégzi.

ELKASZIMBÁL, (el-kaszimbál) ösz. áth. Ideoda húzkodva, ránczigálva elkuszál, rendetlenné tesz. *Elkaszimbálni az ágyat. Elkaszimbálni a gabonakévéket, a kepéket, a szénarendeket.*

ELKAVAR, (el-kavar) ösz. áth. Híg vagy ösvve nem álló testet, kézzel vagy valamely eszközzel összevissza forgat, szétzavar. *Elkavarni a lisztet a hordóban. Elkavarni a vakolni való meszet, a sártapaszt. Elkavarni a fazékban a kását.* V. ö. KAVAR, KEVER.

ELKAVARODIK, (el-kavarodik) ösz. k. Görbe, keringős vonalakban elszáll, elcsavarodik. *Elkavarodnak a hollók, varjuk, szasok.*

— ELKÉDIK, (el-kéd-ik) ösz. igeképző, mint *hiselkedik;* mély hangon — *alkodik,* mint *hív-* (=hiú) *alkodik.*

ELKEDVEL, (el-kedvel) ösz. áth. lásd ELSZERET.

ELKEDVETLENÉDIK, (el-kedvetlenédik) ösz. k. Kedvét elveszti, elszomorodik, kedvetlenné lesz.

ELKEDVETLENÍT, (el-kedvetlenít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki kedvetlenné legyen; elszomorít; kedvét veszi valakinek.

ELKEDVETLENÜL, (el-kedvetlenül) ösz. önh. l. ELKEDVETLENÉDIK.

ELKEFÉL, (el-kefél) ösz. áth. Kefével eltisztít, eltakarít, elseper. *Elkefélni a ruháról a port, pelyhet.* Átv. és tréfás ért. elver, elpufogat. *Jól elkefélték a hátát.*

ELKEGYETLENÉDIK, (el-kegyetlenédik) ösz. k. l. ELKÉGYETLENÜL.

ELKEGYETLENÜL, (el-kegyetlenül) ösz. önh. Kegyetlen indulatuvá fajúl el. *Az önkényü ur könnyen elkegyetlenül.*

ELKEL, ELKÉL, (el-kel v. -kél) ösz. önh. 1) Elfogy. *Hásándl sok lisztet és szőr elkel. Már mindenütt elkele Márton ludja, a Bakonynak már lehullott levele.* (Kisf. S.) 2) Eladatik. *Győrben és Mosonban sok gabona elkel. Olcsó vagy drága áron elkel.* 3) Szükség van rá. *Nála is elkelne a jobb fiatés.* 4) Elvesz. Ezen értelme a régieknél divatozott. 5) Elmegy. *Elkelt tőlünk messze földre. Kelj el innen.* 6) Mondják a téasztáról, kovászról, midőn igen elérik, elrepedez, elerjed.

ELKELEPÉL, (el-kelepél) ösz. áth. Kelepelve elűz, elkerget.

ELKEMÉNYÉDIK, (el-keményédik) ösz. k. l. ELKEMÉNYÜL.

ELKEMÉNYÍT, (el-keményít) ösz. áth. Átv. ért. Keménynyé változtat által, szilárddá tesz, megeds. *Elkeményítette a sok viszontagság.* V. ö. KEMÉNY.

ELKEMÉNYŰL, (el-keményül) ösz. önh. Átv. a kül behatások ellen elszilárdul, megedződik; hajthatatlanná, érzéketlenné lesz. *Elkeményült a szive.*

ELKEN, (el-ken) ösz. áth. 1) Szétken, kenés által felhasznál. *Elkente a kocsis minden hájját.* 2) Elpiszkol, elszuroz, elmocskol. *Elkenni szirral a ruhát.* V. ö. EL, (2) és KEN.

ELKENDŐZ, (el-kendőz) ösz. áth. Kendőváltással házastársul eljegyez.

ELKENDŐZÉS, (el-kendőzés) ösz. fn. Eljegyzési szertartás, mely kendőváltással történik.

ELKÉNYÉSÉDIK, (el-kényésédik) ösz. k. Kényes természetűvé változik által; elpuhúl, elfinnyásodik. V. ö. KÉNYES.

ELKÉNYÉZTET, (el-kényéztet) ösz. áth. Tulságos kedvezés, dicsérés, hízelgés által kényessé tesz, illetőleg elpuhít, elfinnyásít. *Nem kell a gyermeket elkényeztetni.*

ELKÉNYÉZTETÉS, (el-kényéztetés) ösz. fn. Hibás bánásmód, mely által valakit elkényeztetnek. V. ö. ELKÉNYÉZTET.

ELKÉNYSZERÍT, (el-kényszerít) ösz. áth. Elmenni kényszerít, elmenésre erőszakol. Erőszakos bánás által elnyom vagy hasonló erőszakra készt.

ELKÉNYSZERÉDIK, ösz. k. Önkény, s erőszakos bánás miatt elnyomorodik, vagy hasonló erőszakra vetemedik. Tréfás értelemben: bortól elázik.

ELKÉPED, (el-képed) ösz. önh. 1) Nagy félelem és rettegés miatt képe elváltozik, elsápad, elhalványúl. 2) Elbámúl, csudálkozásában oda lesz.

ELKÉR, (el-kér) ösz. áth. Kijelenti szóval abbeli kivánságát, hogy valakit vagy valamit elvihessen. *Elkérni kölcsön valakitől a bundát. Elkérni segítségül a szomszéd cselédét. Nekem nem adja, kérd el tőle te.*

ELKÉRDÉZ, (el-kérdéz) ösz. áth. Valakit különféle tárgyakról kitudakol. *Elkérdezni a jövevényt uti kalandjairól.* Használtatik személyes tárgyeset nélkül is, pl. *Elkérdeste, mi történt. Minden apróságot, tized eseményt elkérdezett.*

ELKÉREDZIK, (el-kéredzik) ösz. k. Kér valakit, hogy elmennie szabad legyen. *A cseléd elkéredzett, hogy beteg szüleit meglátogathassa. A diák az oskolából elkéredzett haza.*

ELKERES, (el-keres) ösz. áth. Valamit sokáig, tartósan keres. *Úgy elkereste, még sem akadt rá.*

ELKÉRGESÉDIK, (el-kérgesédik) ösz. k. Kérgessé változik által; oly keménynyé, rögössé lesz, mint a kéreg. *Elkérgesédik a tenyere, talpa.* Máskép: *elkérgesedik.*

ELKÉRGESÍT, (el-kérgesít) ösz. áth. Kérgessé tesz. *A munka elkérgesítette a tenyerét.*

ELKÉRGESŰL, (el-kérgesül) ösz. önh. l. ELKÉRGESÉDIK.

ELKERGET, (el-kerget) ösz. áth. Kergetve elhajt, elűz, eltávolít. V. ö. KERGET. *Elkergetni a juhokat a tilosból. Elkergetni a gyümölcsöt körül ólálkodó gyermekeket.*

ELKERGETÉS, (el-kergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn embert vagy más állatot valahonnan kergetve elűznek, elhajtanak.

ELKÉRGŰL, (el-kérgül) ösz. önh. l. ELKÉRGESÉDIK.

ELKERÍT, (el-kerít) ösz. áth. Sövénynyel, gyöpüvel, karókkal, palánkkal, árokkal stb. valamit egészen körülvesz, a járókelők elől elzár. *Elkeríteni a tagosztályban jutott részt.* V. ö. KERÍT. Átv. ért. a káromkodásnak nagy feneket vet. *Amúgy pajkosan elkerítette.*

ELKERTÉL, (el-kertél) ösz. áth. Valamely tért kert gyanánt körülárkol, elkerít.

ELKERŰL, (el-kerül) ösz. áth. 1) Valamitől úgy eltávozik, hogy közelebbi érintkezésbe ne jöjön vele. *Elkerüli a nagy sárt, a gonosz társaságot.* 2) Megmenekszik. *Elkerüli a büntetést. El nem kerülöd az akasztófát.* 3) Átv. ért. *elkerülte figyelmemet*, azaz nem vettem észre. 4) Tárgyeset nélkül: kerülve más felé megy. *Elkerült Buda felé.* V. ö. KERŰL.

ELKERÜLHETETLEN, (el-kerülhetetlen) ösz. mn. Amit elkerülni nem lehet, ami előbb-utóbb megtörténik rajtunk, ami ellen nincs menekvés. *A halál elkerülhetetlen.* Mint ih. elkerülhetetlenül. V. ö. ELKERŰL.

ELKERÜLHETETLENÜL, ösz. ih. Minden bizonynyal, menthetetlenül. *Elkerülhetetlenül meg fogják őt vétkeért büntetni.*

ELKERŰLHETLEN, l. ELKERÜLHETETLEN.

ELKERŰLHETŐ, (el-kerülhető) ösz. mn. Amit el lehet kerűlni. V. ö. ELKERŰL.

ELKESERÉDÉS, (el-keserédés) ösz. fn. Átv. szomorusággal és boszúval párosult harag, az elégületlenségnek azon foka, mely elszánt cselekvésre fakad ki.

ELKESERÉDIK, (el-keserédik) ösz. k. 1) Tulajd. keserüvé változik által. De ezen értelemben nem divatos, helyette *megkeseredik* vagy *elkesernyésedik* van szokásban. 2) Átv. ért. sok, kivált méltatlan sérelmek miatt mélyen elszomorodik, s boszút forraló haragra lobban. *Zsarolás, önkény, kegyetlen bánás miatt elkeseredett nép.*

ELKESERÍT, (el-keserít) ösz. áth. 1) Tulajd. Keserüvé változtat el. V. ö. KESERŰ. 2) Átv. és köz ért. sok sérelem, bántás, jogtalanság által mélyen elszomorít, s boszuval vegyes haragra gerjeszt. *Az alattvalót elkeseríti urának kegyetlen zsarolása.*

ELKESERÍTÉS, (el-keserítés) ösz. fn. 1) Tulajd. valaminek keserüvé tétele. 2) Átv. ért. sérelmek, jogtalanságok által elszomorítás, és boszús haragra fölgerjesztés. *Az urak szarnoksága a jobbágyok elkeserítése.*

ELKESERNYÉSÉDIK, (el-kesernyésédik) ösz. k. Kesernyéssé lesz. V. ö. KESERNYÉS.

ELKESERNYÉSÍT, (el-kesernyésít) ösz. áth. Kesernyéssé tesz. V. ö. KESERNYÉS.

ELKESERŰL, (el-keserül) ösz. önh. l. ELKESERÉDIK.

ELKÉSÉS, (el-késés) ösz. fn. A kiszabott időre meg nem jelenés. V. ö. ELKÉSIK.

ELKÉSIK, (el-késik) ösz. k. A kiszabott időre meg nem jelen, valamit utóbb tesz, hogysem kellett volna. *Elkésni a gőzösről. Elkésni a templomi tanításról. Elkésni az írással. Elkésni a nyári munkával, szántással, aratással, szüretelésnel.* V. ö. EL, (2) és KÉSIK.

ELKÉSŐDIK, (el-késődik) ösz. k. Mondjuk időszakról, vagy általán időről, midőn vége felé jár. *Elkésődik a nap. Elkésődik az idő.*

ELKÉSZÍT, (el-készít) ösz. áth. 1) A munkába vett dolgot egészen elvégezi, kiállítja. *Elkészíteni a ruhát. Elkészíteni a könyvet.* 2) Úgy elrendez, hogy valamire alkalmas, képes, czélszerü, ügyes legyen. *Elkészíteni a házat lakásra. Elkészíteni valakit az oskolai vagy ügyvédi vizsgálatra. Elkészíteni a kocsit hosszu utra. Elkészíteni a konyhára valókat.* 3) A kedélyt előre úgy hangolja, hogy valamely esemény igen meglepő ne legyen reá nézve. *Elkészíteni valakit a szomorú hír hallására.*

ELKÉSZITÉS, (el-készités) ösz. fn. 1) Munkába vett tárgynak elvégzése, kiállitása. 2) Valamire ügyessé, képessé, czélszerüvé tevés. 3) A kedélynek oly hangolása, melynél fogva valamely váratlan nagy esemény által fölötte meg ne zavarodjék. V. ö. ELKÉSZÍT.

ELKÉSZÜL, (el-készül) ösz. önh. 1) Kész lesz (elvont értelemben, figyelem nélkül a készítőre). *Elkészül a ruha, kocsi, könyv, ház.* 2) Elmenésre szükséges intézkedéseket tesz, elmenni szándékozik. *Városból elkészül falura lakni.* 3) Valamire előre elszánja magát. *Elkészül a csapásra, a halálra.* V. ö. KÉSZÜL.

ELKEVÉLYÉDIK, (el-kevélyédik) ösz. k. Kevély természetüvé válik, elbízza magát. *Előbb szerény volt, de a sok hízelgés és dicséretek miatt elkevélyedett.*

ELKEVER, (el-kever) ösz. áth. 1) Részekre eloszlat, s azáltal egyformává tesz. *Elkeveri a rántást. Elkeveri a kovász kövé tett burgonyalisztet.* 2) Elzavar, elhányvet. *Elkeverni a válogatott almákat a hibásakkal. Elkeverni a sáptojásokat az épekkel.* V. ö. KEVER.

ELKEVERÉDIK, (el-keverédik) ösz. k. Ami rendbe volt szedve, vagy ami öszve nem való, öszvevissza zavarodik, hányódik, elvegyül. *Kötelezvényei a sok irományok között elkeveredtek.*

ELKEVERÉS, (el-keverés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elkeverünk. V. ö. ELKEVER.

ELKEZD, (el-kezd) ösz. áth. Valamibe bele kap, bele fog, valamely dolgot, munkát folyamatba vesz. Vonz 1) tárgyesetet, péld. *Elkezdi a szántást, aratást, nyomtatást. Elkezdi a pert.* 2) határtalan módu igét, péld. *Elkezd szántani, aratni, nyomtatni.* 3) tárgyesetet és határtalan módu igét egyszerre, péld. *Elkezdi a földet szántani, a buzát aratni, nyomtatni.*

ELKEZDŐDIK, (el-kezdődik) ösz. belsz. Valamely tárgynak, ügynek, történetnek eleje megered, valami lenni kezd. *Elkezdődik a tavaszi munka. Elkezdődik a háboru. Elkezdődik a szene, színpadi előadás.* V. ö. KEZD, KEZDŐDIK.

EL-KI, (el-ki) ösz. igekötő, melyben az *el* a *ki* erősbitésére szolgál, kivált versezetekben.

A régieknél gyakoribb.

„El-kiszálltak a kicsinyek,
Hült a fészek és üres,
A vándor-madár magának
Úti társakat keres."

Tompa.

„Hogy egyéb dolgától megüresült vala,
Több leány társival el-kikészül vala."

Istvánfi Pál a XVI. században.

ELKIABÁL, (el-kiabál) ösz. áth. 1) Kiabálva elűz, elkerget, eltávolít, elijeszt. *A kocsis elkiabálja az útban levőket.* 2) Tárgyeset nélkül: folytonosan kiabál.

ELKIÁLT, (el-kiált) ösz. áth. 1) Kiáltva szólít valakit, hogy menjen vagy jöjön el. 2) Visszaható névmással: elfakad kiáltva. *Elkiáltom magamat, elkiáltod magadat, elkiáltja magát, stb.* 3) Messze kiált. *Elkiáltott a harmadik szomszédba.* 4) Kiáltó hangon elmond. *Az éjjeli őr már elkiáltotta a tíz órát.*

ELKIÁLTÁS, (el-kiáltás) ösz. fn. Kiáltó hangra fakadás. Kiáltó hangon elmondás.

ELKIETLENÉDIK, (el-kietlenédik) ösz. k. Egészen kietlenné lesz, elvadúl, elpusztúl. *Az ellenség pusztította vidékek elkietlenednek.* V. ö. EL, (2) és KIETLEN, KIETLENEDIK.

ELKIETLENÍT, (el-kietlenít) ösz. áth. Egészen kietlenné, vadonná, pusztává tesz valamely vidéket, tájt.

ELKÍNOZ, (el-kínoz) ösz. áth. Folytonosan kinozva elgyötör, elnyomorít. *Nagy teherrel és koplaltatással elkínozni a barmot.* V. ö. EL, (2) és KÍNOZ.

ELKINZÁS, (el-kinzás) ösz. fn. Folytonosan okozott kínokkal gyötrés, nyomorgatás, elcsigázás.

ELKISÉR, (el-kisér) ösz. áth. 1) Bizonyos távolságig valakit, gyalog, lóháton, kocsin, hajón stb. követ; utitárs gyanánt megy el valakivel. *Elkisérni barátjdt a szomszéd helységig. Elkisérni a gyermeket oskolába. Valakit merő kivánczságból elkisérni hazáig.* 2) Társalgási ért. valakit tiszteletből, társadalmi illemből valahová kisér. *Elkisérni a hölgyeket a színházba. Elkisérni a vendéget az előszobáig, a lépcsőzetig.* 3) Átv. ért. velünk van, el nem marad, el nem hagy. *Az erény elkisér bennünket a tulvilágra.*

ELKÍVÁN, ELKIVÁN, (el-kiván) ösz. áth. Valamit bírni, elnyerni kiván; ami szépet, jót, kedvest, tetszetőst másnál vagy máson lát, szinte bírni

ohajtja. *Elkivánta új divatú kocsimat.* V. ö. EL, (2) és KÍVÁN.

ELKIVÁNKOZIK, (el-kivánkozik) ösz. k. Elébbi helyéről, állásából, hivatalából elmenni kiván. *Elkivánkozik Pestről Budára. Elkivánkozik a gyalog cseredtől a lovasok közé. Ritka fiu, ki elkivánkoznék szüleitől.*

ELKOBORCZOL, (el-koborczol) ösz. önh. Lötyögő nagy csizmáit vagy saruit maga után húzva elmegy. V. ö. KOBORCZ, KOBORCZOL.

ELKÓBOROL, (el-kóborol) ösz. önh. 1) Kóborolva elmegy. Ilyenek voltak a hussita csehek, kiket *csekóborlóknak* hívtak az egykoru történetirók. 2) Tárgyesettel: lator, zsivány módjára elrabol, elpusztít, elszákmányol valamit.

ELKOBOZ, (el-koboz) ösz. áth. Vagyont, jószágot, árut büntetésképen elvesz. *Elkobozni a felségsértők birtokait. Elkobozni* v. *kobzani a dugárusok által becsempészett árukat.* V. ö. KOBOZ, ige.

ELKOBZÁS, (el-kobzás) ösz. fn. Törvényhatósági eljárás, midőn valamely birtokot, jószágot, árut büntetésképen elvesznek valakitől. *Tiltott áruk elkobzása. Lopott jószágok elkobzása.*

ELKOCSIKÁZ, (el-kocsikáz) ösz. önh. Mulatságból, időtöltésből kocsin kisebb kirándulást tesz.

ELKOCSIZ, (el-kocsiz) ösz. önh. Kocsin elmegy, elrándul, elutazik.

ELKOCZKÁZ, (el-koczkáz) ösz. áth. Koczkajátékon elveszt. *Elkocskázta pénzét.* Átv. ért. Ügyét egyedül vak szerencsére bízva elrontja. *Elkocskázni szerencséjét, jövendőjét.* V. ö. KOCZKÁZ.

ELKÓKKAD, (el-kókkad) ösz. önh. Mondjuk növényekről, midőn leveleik, virágaik lekonyulva elszáradnak, elhervadnak.

ELKÓKKASZT, (el-kókkaszt) ösz. áth. A növény levelét vagy virágát lekonyítva elszárasztja. *A forró nap elkókkasztja a gyönge ibolyákat.*

ELKOLDÚL, (el-koldúl) ösz. áth. Koldulva, vagy koldus módjára esengve, elkér valamit.

ELKOLDÚSODIK, (el-koldúsodik) ösz. k. Fokonként koldus állapotra jut. *Hanyagság, pazarlás által elkoldúsodhatik a gazdag is.* V. ö. KOLDÚS.

ELKOMOLYÍT, (el-komolyít) ösz. áth. Derült arczot komolyra változtat. *A mély gondolkodás elkomolyítja a vidám arczot is.* V. ö. KOMOLY.

ELKOMORÍT, (el-komorít) ösz. áth. A kedélyt komorrá változtatja. *A sok szenvedés, fájdalom, méltatlan bánás elkomorította.* V. ö. KOMOR.

ELKOMORODIK, (el-komorodik) ösz. k. Komor tekintetet vesz föl, fokonként komorabbá lesz. V. ö. KOMOR.

ELKOMORÚL, ösz. önh. l. ELKOMORODIK.

ELKOMPOL, (el-kompol) ösz. áth. Földet, rétet, legelőt gyepből hányt kompokkal elkerít, elzár. V. ö. KOMP, KOMPOL.

ELKONTÁRKODIK, (el-kontárkodik) ösz. k. Mint ezéhbe nem avatott mesterember dolgozgat. Tárgyesettel: ügyetlen, értetlen módon valamely mívet vagy művet elront, hibásan készít. *A tudatlan kézmives elkontárkodja a reá bizott munkát.* V. ö. KONTÁR.

ELKONTÁRODIK, (el-kontárodik) ösz. k. Oly kézmivesről mondjuk, ki mesterségét előbb meglehetősen értvén, utóbb hanyagság által kitanúl belőle, s kontárhoz hasonlóvá lesz.

ELKONTÁROZ, (el-kontároz) ösz. áth. Valamely kézmivet, vagy művészeti munkát, ügyetlenül elront. *Elkontározni a ruhát. Elkontáromi valamely arczképet vagy képszobort.* V. ö. KONTÁR.

ELKONNYAD, (el-konnyad) ösz. önh. Mondjuk növények ágairól, szárairól, midőn hervadásnak indulva, lekonyulnak s elfonnyadnak.

ELKONYÚL, l. ELKONNYAD.

ELKOPÁS, (el-kopás) ösz. fn. Viselet, használat, hordozás, dörzsölés stb. által, valamely testnek elcsiszolása, külső részeinek elmállása. V. ö. ELKOPIK.

ELKOPIK, (el-kopik) ösz. k. Viselet, használat, dörzsölés, hordozás stb. által elcsiszolódik, külső részei elmállanak, elhullanak. *Elkopik a sokáig viselt ruha. Elkopik a szántóvas, kés, kapa, kasza éle.* Átv. ért. divatból kimegy, elavúl, elvénül. V. ö. EL, (2) és KOPIK.

ELKOPOGAT, (el-kopogat) ösz. gyak. áth. Kopogatva elűz, elhajt, elijeszt. Sokáig, folytatólag kopogat.

ELKOPOGTAT, (el-kopogtat) ösz. gyak. áth. Kopogtatva, ütögetve eltördel, szétzúzogat. *Elkopogtatni a diót, mogyorót.*

ELKOPPAD, (el-koppad), ösz. önh. Tollát, szőrét, haját veszti; kopaszszá lesz. *Elkoppad viselésben, vagy a molyok által a bunda. Elkoppad a hagymázos beteg feje.* V. ö. KOPPAD, KOPASZ.

ELKOPPANT, (el-koppant) ösz. áth. Úgynevezett koppantóval az égő gyertyának hamvát veszi.

ELKOPTAT, (el-koptat) ösz. áth. Viselés, dörzsölés, használás stb. által valamit elcsiszol, külső részeit elhullatja, elvásítja. *Elkoptatni a csizma talpát. Elkoptatni a kés élét.* V. ö. EL, (2) és KOPTAT.

ELKOPTATÁS, (elkoptatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által eszközöljük, okozzuk, hogy valami elkopik.

ELKORBÁCSOL, (el-kor-bácsol) ösz. áth. 1) Korbácscsal elűz, elhajt, elkerget. *Elkorbácsolni a tolvaj cselédet.* 2) Korbácscsal öszevissza ver, jól megver. *Úgy elkorbácsolták, hogy alig rugott.* V. ö. EL, (2) és KORBÁCSOL.

ELKORCSÍT, (el-korcsit) ösz. áth. A maga nemében korcscsá, elfajulttá tesz valakit vagy valamit. V. ö. KORCS.

ELKORCSOSÍT, (el-korcsosít) ösz. áth. Korcsos természetűvé változtat el. V. ö. KORCSOS. *Elkorcsosítani a nemes fajt.*

ELKORCSOSODÁS, (el-korcsosodás) ösz. fn. Változás az állati vagy növényi természetben, mi-

dőn nemének eredeti tulajdonságaiból kivetkőzik, elfajzik.

ELKORCSOSODIK, (el-korcsosodik) ösz. k. Eredeti természetétől elfajúl, elaljasodik, korcsczá lesz. V. ö. EL, (2) és KORCSOSODIK.

ELKORCSÚL, (el-korcsúl) ösz. önh. l. ELKORCSOSODIK.

ELKORDÉL, (el-kordél) ösz. áth. Valamit hirtelenkedés, könnyelműség által, fölszínűleg cselekedve elront, eljátszik. *Elkordélni a szerencsét. Elkordélta a dolgot.* V. ö. KORDÉ, KORDÉL.

ELKORHELYÉDIK, (el-korhelyédik) ösz. k. Rendetlen, kicsapongó életmódot gyakorolva egészen korhelylyé lesz.

ELKORHELYKÉDIK, (el-korhelykédik) ösz. k. Korhelykedve időt tölt. *Elkorhelykedik hét számra.* Tárgyesettel is használtatik. *Elkorhelykedte ifjuságának legszebb napjait.* V. ö. EL, (2) és KORHELYKÉDIK.

ELKORHOL, (el korhol) ösz. áth. 1) Dörgölődzés által valamit elkoptat. *A kerék a lőcsöt elkorholja.* 2) Átv. ért. szidva, feddve, pirongatva elűz, elhajt. *Elkorholni a szemtelen kéregetőt.* V. ö. EL, (2) és KORHOL.

ELKORHOLÓDIK, (el-korholódik) ösz. belsz. Dörzsölés vagy dörzsölődés által elkopik, elvásik. A szilárd, kemény testekről, péld. fáról, kőről mondjuk. *Elkorholódik a malomkő.*

ELKORLÁTOL, (el-korlátol) ösz. áth. Korláttal elkerít, elzár. *Elkorlátolni a baromállást, az aklot. Elkorlátolni a ház elejét.* V. ö. EL, (2) és KORLÁTOL.

ELKORLÁTOLÁS, (el-korlátolás) ösz. fn. Korláttal elzárás, elkerítés.

ELKORLÁTOZ, ELKORLÁTOZÁS, lásd: ELKORLÁTOL, ELKORLÁTOLÁS.

ELKORMÁNYOZ, (el-kormányoz) ösz. áth. Hajót, csónakot, dereglyét stb. kormány nevű eszközzel folyvást igazgat, czélhoz juttat. Átv. ért. erkölcsi testületet folyvást jól igazgat. V. ö. EL, (2) és KORMÁNY, KORMÁNYOZ.

ELKOROSODIK, (el-korosodik) ösz. k. Egészen koros lesz, elagg, elvénül.

ELKOTOR, (el-kotor) ösz. áth. Valamit kotorva félre takarít, eltisztít, elhárít. *Elkotorni a kút és váluk elől a sarat.* V. ö. EL, (2) és KOTOR.

ELKOTRÁS, (el-kotrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elkotrunk. V. ö. ELKOTOR.

ELKOTRÓDIK, (el-kotródik) ösz. belsz. Tréfásan szólva am. ellábal, elinal, eltakarodik, elhordja az irháját. Olyanról mondjuk, ki magát bűnösnek, hibásnak érezvén, vagy nem jót gyanítván sietve eltávozik. Alsó és népies irásmódba való.

ELKÓTYÁL, (el-kótyál) ösz. áth. Árverési úton elad valamit, elárverez. *A csőd alá került adós jószágát elkótyálják.* V. ö. KÓTYÁL.

ELKÓTYAVETYÉL, (el-kótya-vetyél) ösz. áth. l. ELKÓTYÁL.

ELKOTYFOL, (el-kotyfol) ösz. áth. lásd: ELKOTYVÁL.

ELKOTYOG, (el-kotyog) ösz. önh. Megkotlott tyúk módjára folytonosan kotyog. Mondatik a kisdedekről, midőn beszélni kezdenek, és a lassu malomról. Átv. ért. és tárgyesettel: elbeszél, ellocsog valamit. *Elkotyog mindent, amit hallott.* V. ö. EL, (2) és KOTYOG.

ELKOTYVÁL, (el-kotyvál) ösz. áth. Valamely ételt hirtelen készítve, s öszvehabarva elfőz, elront. V. ö. KOTYVÁL, KOTYVASZT.

ELKOTYVASZT, (el-kotyvaszt) l. ELKOTYVÁL.

ELKOVÁCSOL, (el-kovácsol) ösz. áth. 1) A vasmives, pl. kovács, lakatos, késes stb., a vasat elhasználja. 2) A vasat verés által elkoptatja, elrontja. *Addig forrasztották, verték a szántóvasat, míg végre elkovácsolták, és semmi sem lett belőle.*

ELKÖLT, (el-költ) ösz. áth. 1) A pénzt kiadja valamire. *Fizetését évenként elkölti. Havi díját három nap alatt elköltötte. Elköltené a Dárius kincsét is.* Km. 2) Italt elhasznál, valamit megiszik. *Kérem kegyelmedet, költse el ezen pohár bort.*

ELKÖLTÖGET, (el-költöget) ösz. gyak. áth. Lassan-lassan, folytonosan kiadva, aprólékosan elköl, elhasznál. V. ö. ELKÖLT.

ELKÖLTÖZÉS, (el-költözés) ösz. fn. 1) Elhordozkodás, elhurczolkodás, lakváltoztatás. 2) Távolabb vidékre, tartományba elutazás, ottani megtelepedés végett.

ELKÖLTÖZIK, (el-költözik) ösz. k. 1) Lakását máshová teszi által; elhordozkodik. 2) Távolabb vidékre, tartományba elvándorol, s ott letelepedik. *Európából már sokan elköltöztek Amerikába.*

ELKÖLTÖZKÖDIK, (el-költözködik) ösz. k. Mindenestül elhordozkodik, máshová megy lakni; csapatonként elvándorol.

ELKÖRMÖL, (el-körmöl) ösz. áth. Körmeivel elhúz, eltép, elszakgat valamit.

ELKÖRÖZ, (el-köröz) ösz. áth. Valamit körvonallal elzár, elrekeszt, elkerít. *A bűvölők el szokták magukat körözni a gonosz szellemek megrohanása ellen.*

ELKÖSZÖNT, (el-köszönt) ösz. áth. Az ivóedényt kézbe fogva, mielőtt innék belőle, társaihoz áldomásféle szókat intéz. *Elköszönteni a poharat.*

ELKÖSZÖRÜL, (el-köszörül) ösz. áth. Tulajdonkép, valamit köszörükövön elvásít, elkoptat. *Elköszörülni a kés sarját, csorbáját.* Átv. ért. valamely kemény szilárd testet csiszolás által elkoptat. *A kerékvas elköszörülé a lőcsöt.* V. ö. EL, (2) és KÖSZÖRÜL.

ELKÖT, (el-köt) ösz. áth. 1) Egyik helyről másra köt. *Elkötni a lovat egyik jászolról a másikhoz.* 2) Roszul, fonákul köt. 3) Átv. törvényes ért. vagyonát, jószágát kötés v. szerződés által másra ruházza.

ELKÖTELEZ, (el-köteles) ösz. áth. Kötelezés, illetőleg kötelesvény által valamit odaigér.

ELKÖTÉS, (el-kötés) ösz. fn. 1) Cselekvény, midőn valamit egy helyről másra kötünk. 2) Fonák, viszás kötés. 3) Vagyonnak, jószágnak másra ruházása. V. ö. ELKÖT.

ELKÖVÉRÉDIK, (el-kövérédik) ösz. k. Nagyon kövérré lesz; elhízik, elvastagodik.

ELKÖVET, (el-követ) ösz. áth. Valamely tényt, csinyt viszen véghez. *Mindent elkövet, hogy hivatalt nyerjen. Jót, rosszat elkövetni. Bűnt követtél el, tehát bűnhődjél. Mit követtél el ismét? Nagy hibát követett el. Sokat elkövetett rajtam, vagy velem.*

ELKÖVETÉS, (el-követés) ösz. fn. Valamely ténynek, csinynek végrehajtása.

ELKÖVETKÉZIK, (el-következik) ösz. k. 1) Meg fog történni, elérkezik, reá kerül a sor. *Majd elkövetkezik egyszer a bűnhődés órája. Elkövetkezik végre a halál.* 2) A régieknél: elmenni készül, búcsút mond, elmenetelre engedelmet kér, elkéredzik.

ELKÖVÍT, (el-kövít) ösz. áth. Oly keménynyé változtat el, mint a kő. Átv. ért. elkeményít, érzéketlenné, hajthatlanná tesz. *A sok bánat elkövíti végre a szivet.* Szokottabban: *el-* v. *megkövesíti.*

ELKÖVÜL, (el-kövül) ösz. önh. Kővé változik által. *Bizonyos ásványos vizekben elkövülnek a fák, gyökök.* Átv. ért. keménynyé, érzéketlenné, hajthatlanná lesz. *Elkövül a szive.*

ELKÖZELÉDIK, (el-közelédik) ösz. k. Bizonyos helyhez, czélhoz vagy időponthoz igen közel ér, eljut.

ELKÖZELGET, (el-közelget) ösz. önh. Lassan-lassan közelebbre jő, nem sokára elérkezik. *Elközelget az idő, az óra, melyben válnunk kell.*

ELKUCZORODIK, (el-kuczorodik) ösz. k. Kuczorodva, azaz öszvehuzódva, mint ki a veréstől fél, eltávozik, elsompolyodik. V. ö. EL, (2) és KUCZORODIK.

ELKUCZOROG, (el-kuczorog) ösz. önh. 1) Sokáig kuczorog. 2) Kuczorogva elmegy, elsompolyog.

ELKUNYORÁL, (el-kunyorál) ösz. áth. Kunyorálva, koldús módjára esengve elkér valamit. V. ö. KUNYORÁL.

ELKÚPOZ, (el-kúpoz) ösz. áth. Valaminek kúpját elüti, félre taszítja, nyomja. *Elkúpozni a tetévit mérüről a gabondt. Elkúpozni a szénaboglyát.*

ELKURJOGAT, (el-kurjogat) ösz. áth. és önh. 1. Kurjogatva elűz, elkerget vagy a távollevőt magához hívja. 2) Folytonosan, tartósan kurjogat.

ELKURVÁLKODIK, (el-kurválkodik) ösz. k. 1. Mondják férfiról, ki kurvákkal szokott közösülni. 2. Nőről, ki kurva életet visel. 3) Tárgyesettel: *valamit elkurválkodni*, am. kurvákra költeni. *Pénzét elkurválkodni. Egészségét elkurválkodni* am. kurválkodással megrongálni.

ELKURUZSOL, (el-kuruzsol) ösz. áth. Kuruzsolva valamely nyavalyát még roszabbá tesz. Soká kuruzsol. V. ö. EL, (2) és KURUZSOL.

ELKURUGLYÁZ, (el-kuruglyáz) ösz. áth. Kuruglyával (szénvonóval) eltisztít, eltakarít, elhúz. *Elkuruglyázni a befűtött sütőkemenczéből a hamut, pernyét.* V. ö. KURUGLYA.

ELKURTÍT, (el-kurtít) ösz. áth. Elvágva kurtává tesz. *A ló farkát elkurtítani.* Szokottabban: *megkurtít.*

ELKÚSZ, (el-kúsz) ösz. önh. Növényekről mondjuk, melyeknek szárai a földön tenyésznek szét, vagy a legközelebbi szilárd testekre futnak föl. *Elkúsznak az uborka-, dinnye-, tökfajok. Elkúsz a perje, juhszalag* stb. V. ö. EL, (2) és KÚSZ.

ELKUSZÁL, (el-kuszál) ösz. áth. Ször-, haj-, fonal-, selyem- stb. szálakat öszvevissza zavar, elborzol. *Elkuszálni a kendert, lent. Elkuszálni a czérnát. Elkuszálni az üstököt.* V. ö. KUSZÁL.

ELKÜLD, (el-küld) ösz. áth. 1) Valakinek megmondja, meghagyja, megparancsolja, hogy menjen el valahová. *Elküldi fiát az oskolába. Cselédeit elküldi a mezőre.* 2) Végképen elbocsát, elereszt. *A számfeletti tiszteket elküldeni. A kiszolgált katonákat elküldeni haza.* 3) Valamit másnak számára elvitet. *Elküldi barátjának az igért könyvet.* 4) Szelídebb kifejezéssel am. elhajt, elkerget. *Rosz magaviselete miatt elküldötték az intézetből.*

ELKÜLDÉS, (el-küldés) ösz. fn. 1) Cselekvény, midőn valakinek megmondjuk, meghagyjuk, hogy valahová menjen el. 2) Elbocsátás, eleresztés. *A kiszolgált katonák elküldése.* 3) Elhajtás, elkergetés, elcsapás. 4) Valaminek más számára, máshová elvitetése. V. ö. ELKÜLD.

ELKÜLDŐ, (el-küldő) ösz. fn. Általán, ki valamit vagy valakit elküld. V. ö. ELKÜLD. Különösen megbizott személy, bizományos, ki a kereskedési árukat illő helyeikre elviteti.

ELKÜLDÖZ, (el-küldöz) ösz. áth. Többfélét vagy valamit egymás után vagy szerte elküld, elvitet, elhordat. V. ö. ELKÜLD. *Elküldözni a hirlapi számokat az előfizetőkhöz. Elküldözni a fölösleges katonákat.*

ELKÜLÖNÍT, (el-különít) ösz. áth. Ami többekkel együtt, másokkal keverve, vegyítve volt, elválasztja, hogy magánosan legyen. *Elkülöníteni az igás barmot a gulyabelitől. Elkülöníteni magát a társaságtól.* V. ö. KÜLÖN.

ELKÜLÖNÍTÉS, (el-különítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit elkülönítünk. V. ö. ELKÜLÖNÍT.

ELKÜLÖNÖZ, (el-különöz) ösz. áth. l. ELKÜLÖNÍT.

ELKÜLÖNÖZÉS, (el-különözés) ösz. fn. l. ELKÜLÖNÍTÉS.

—ELL, —ÉLL, igeképző, mély hangú szóknál —ALL, —OLL; egynek látszik *vall* szóval, különösen ezzel egészen egy jelentésű, mint *keves-ell* (= kevésnek vall vagy tart), *elég-ell* (elégnek vall vagy tart), *csekély-ell* (csekélynek vall); mély hangon: *sok-all, nagy-oll* (különbözik: nagy-ol), *ur-all* (úrnak vall, mint urat vall, más képző van ezekben: *ur-al-om, ur-al-g, ur-al-kodik*). A közbeszéd valóság-

gal így ejti, s kívánatos, hogy irásunkban is valamennyit megkülönböztetnők.

ELLÁBAL, (el-lábal) ösz. önh. Tréfásan szólva am. valami roszat gyanitván, féltében elinal, elkotródik, eltakarodik, elhordja az irháját. Hallani ezt is: *eleblábal.*

ELLÁGYÍT, (el-lágyít) ösz. áth. Lágygyá változtat el. V. ö. LÁGY. Átv. ért. megindít, érzékenynyé tesz. *Ellágyította szivét az atyai intés.* V. ö. LÁGYÍT.

ELLÁGYÚL, (el-lágyúl) ösz. önh. Lágygyá vagy lágyra változik el. *A kemény daganat ellágyúlt.* Átv. elérzékenyül, könyekre olvad.

ELLÁGYULÁS, (el-lágyulás) ösz. fn. Lágygyá vagy lágyra változás. V. ö. LÁGY. Átv. ért. elérzékenyülés.

ELLAJHODIK, (el-lajhodik) ösz. k. Egészen lajhává lesz.

ELLAJHÚL, (el-lajhúl) ösz. önh. l. ELLAJHODIK.

ELLAKIK, (el-lakik) ösz. k. 1) Valamely ételitallal eltelik. *Ellakott turós galuskával. Úgy ellakott, alig fáj. Ellakott sörrel, borral.* 2) A menyekszöt vendégeskedéssel üli meg. *Ellaktuk a menyekszöt.* 3) Egy födél alatt, egy házban, szobában megfér valakivel. *Csendesen és békén ellaktanak együtt.* V. ö. EL, (2) és LAKIK.

ELLAKATOL, (el-lakatol) ösz. áth. Lakattal elzár. *Tolvajok elől ellakatolni a pénzes ládát, a kamarát.*

ELLAKMÁROZ, (el-lakmároz) ösz. áth. Lakmározva elfogyaszt, elkölt. *Ellakmározza barátival minden jövedelmét.* Önhatólag: soká lakmároz. V. ö. EL, (2) és LAKMÁROZ.

ELLAKOMÁZ, (el-lakomáz) ösz. áth. l. ELLAKMÁROZ.

ELLÁNCZOL, (el-lánczol) ösz. áth. Lánczczal elkerít, elválaszt, elzár. *Ellánczolni az utat a kocsik elől. Ellánczolni a hás elejét.* V. ö. LÁNCZ.

ELLÁNGOL, (el-lángol) ösz. önh. Lángolva elég a nélkül, hogy parázsa volna. Átv. ért. üres zajt ütve eredmény, siker, tett nélkül elmúlik. *Sok szájhős hasafiasága szalmaképen ellángol.*

ELLANKAD, (el-lankad) ösz. önh. Gyöngeség, fáradság, nagy meleg miatt egészen lankadt lesz, elgörnyed, elhajlik. *Ellankadni az erős munka után, A virágok, növények ellankadnak a forró naptól.* V. ö. EL, (2) és LANKAD.

ELLANKADÁS, (el-lankadás) ösz. fn. Fáradság, gyöngeség, meleg miatti teljes lankadás, elgörnyedés, elkonyulás, elhajlás. V. ö. EL, (2) és LANKADÁS.

ELLANKASZT, (el-lankaszt) ösz. áth. Elgyöngítve, elfárasztva, egész-rugalmasságától megfosztva elgörnyeszt, lehajt. *A sok járás és nagy meleg ellankasztották inait.* V. ö. EL, (2) és LANKASZT.

ELLANKASZTÁS, (el-lankasztás) ösz. fn. Az inaknak, rugalmas részeknek elgyöngitése, elfárasztása, legörnyesztése. V. ö. ELLANKASZT.

ELLAPÁTOL, (el-lapátol) ösz. áth. Lapáttal elhány, elhord. *Ellapátolni a szemetet, ganajt, sarat. Ellapátolni a gabonát.* V. ö. EL, (2) és LAPÁT, LAPÁTOL.

ELLAPÍT, (el-lapít) ösz. áth. Gömbölyü, kerek, tömör testet nyomás, szorítás, ütés, verés által szétterjeszt, elszélesít. *Ellapítani a tüzes vasat. Ellapítani a téstát.* V. ö. EL, (2) és LAPÍT.

ELLAPOSÍT, (el-laposít) ösz. áth. Valamit laposá nyom, vagy egyenget.

ELLAPPAN, (el-lappan) ösz. önh. Lap formára megsímulva, lelapulva elbuvik, elrejtőzik, lefekszik. *A lesben levő vadász ellappan a bozótok között.* „Hol a róka ellappant vala." Pesti Gábor meséi. CXLV. V. ö. LAP, LAPPAN.

ELLAPPANG, (el-lappang) ösz. önh. Megsímulva, mintegy a földhöz lapulva, elbujkál, elrejtve tartózkodik valahol, és húzamos ideig. V. ö. EL, (2) és LAPPANG.

ELLAPPANT, (el-lappant) ösz. áth. Valamit, lap gyanánt öszvenyomva, elsimítva, szem elől elrejtve eltitkol, elbujtat, elsikkaszt. V. ö. LAPPANT.

ELLAPÚL, (el-lapúl) ösz. önh. Olyanná lesz, mint valamely lap, elterjed, elnyulik, elszélesedve, vékonynyá lesz. *Ellapúl a pörölyalatt a tüzes vas. Ellapúl a lesben másző vadász. Ellapúl a kalap, ha rá fekűsznek.* V. ö. LAPÚL.

ELLÁRMÁZ, (el-lármáz) ösz. áth. Lármázva elűz, elkerget, elijeszt. *Ellármázták a foglyokat* (fogolymadarakat). Bizonyos ideig lármáz. *Hetekig ellármáznak és semmit sem végeznek.*

ELLASNAKOL, (el-lasnakol) ösz. áth. Tréfásan szólva, elpuhít, elpufogat, eldögönyöz, elver. Tulajd. lasnakkal agyba-főbe, hátba ver. V. ö. LASNAK.

ELLASSUDIK, (el-lassudik) ösz. k. Gyors, élénk mozgásai fokonként fogynak, megszünnek, alig mozog, fáradttá, lankadttá lesz.

ELLASSÚL, (el-lassúl) ösz. önh. lásd: ELLASSUDIK.

ELLÁT, (el-lát) ösz. áth. 1) Bizonyos távolságig lát. *Pannonhegyéről ellátni a Kárpátokig.* 2) Segítő ragu névvel: beszerezve valamit, gondoskodik valamiről. *Ellátja házát mindenféle eleséggel. Ellátja a tábort kenyérrel, borral. Ellátja magát utiköltséggel.* 3) Megvizsgál valamely pert. *Peremet a megyei törvényszéken még mindeddig el nem látták.*

ELLÁTÁS, (el-látás) ösz. fn. 1) Bizonyos távolságig látás. 2) Beszerzés által valamiről gondoskodás. *Egy hadseregnek minden szükségesekkel ellátása sokba kerül.* 3) Pernek megvizsgálása. V. ö. ELLÁT.

ELLÁTHATATLAN v. ELLÁTHATLAN, (elláthatatlan v. —láthatlan) ösz. mn. Amit szemekkel fölfogni, elérni nem lehet. *Elláthatatlan messzeség, magasság.* Mint határozó am. elláthatatlanul.

ELLÁTHATLANUL, (el-láthatlanul) ösz. ih. Oly messze, oly távolságban, melynek végét látni nem lehet.

ELLÁTOTT, (el-látott) ösz. mn. Minden kivántatóval, szükségessel bíró. *Pénzzel, ajánló és úti levelekkel ellátott utas. Fegyverrel, eleséggel, szállással ellátott hadsereg.*

ELLÁTSZIK, (el-látszik) ösz. k. Távolra, messziünnen szembetünik. *A pozsonyi hegylánczok tiszta időben a Bakonyig ellátszik.*

ELLEBBEN, (el-lebben) ösz. önh. Lebbenve elhalad, eltünik, elszáll, elmozdul. *Ellebben a fátyol a nő arczáról. Ellebbennek az ablakfüggönyök. Ellebbennek a gőzösök lobogói.* Átv. ért. igen könnyen lejtve, ellép. V. ö. EL, (2) és LEBBEN.

ELLEBBENT, (el-lebbent) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami lebbenve elszálljon, eltünjék, elmozduljon. *Ellebbenteni a fátyolt a nő arczáról.* Átv. ért. Rejtélyes, titkos tárgyról a homályt ellüzi. *Ellebbenteni a titok leplét.*

ELLEBÉG, (el-lebég) ösz. önh. Lebegve tovább megy, száll, halad. Költői nyelven : igen könnyü lejtésekkel halad el. *A deli nők, könnyü szellőként lebegnek el.*

ELLEGEL, (el-legel) ösz. áth. 1) Legelve megeszi a füvet, vetést stb. *Ellegelni a réteket.* 2) Tárgyeset nélkül : folytonosan legel. *A juhok ellegelnek ott is, hol a szarvasmarha nem haraphat.* V. ö. EL, (2) és LEGEL.

ELLEGELTET, (el-legeltet) ösz. áth. 1) A barmokat húzamosan, vagy elégségig legelve eteti. *A kecskepásztor ellegelteti nyájját a sziklás ormokon is.* 2) A mezőt, füvet, vetést meg- v. eleteti. *A juhász ellegelteti a vetéseket.* V. ö. EL és LEGELTET.

ELLEGYEZ, (el-legyez) ösz. áth. 1) Valamit legyezve elüz, elkerget. *Ellegyezni a legyeket, bogarakat.* 2) Legyezővel folyvást fris levegőt hajt valakire. *Ellegyezni az alvó gyermeket.* V. ö. EL és LEGYEZ.

ELLÉHET, (el-léhet) ösz. önh. Elélhet, folyvást ellétezhetik. *Ellehetek vele* vagy *nélküle. Ellehetek addig* vagy *másutt.* V. ö. EL és LEHET. Ezekben : *Ezt el nem lehet tűrni, ezt el lehet végezni;* az *el* inkább a határtalan módu igékhez tartozik : *eltűrni, elvégezni.*

ELLEL, (el-lel) ösz. áth. Tulajdonkép a lázakról, különösen a hidegelésről mondatik, midőn valakin kitör. *Ellelte* (szokottabban : kilelte) *a harmadnapi hideg.* V. ö. LEL.

ELLEMÉR, falu Torontál megyében ; helyr. *Ellemér-en —re —ről.*

ELLEN, (1), (el-len v. el-é-en) névutó. A latin *contra* értelmében am. szemközt, szembeszállva, arczul vele, viszásan, nekifordulva, daczára, mintegy *elejébe állva. Ember állott ember ellen. Szél ellen vitorlázni nem lehet. Nehéz az ösztön ellen rugoldozni.* Sz. Pál. *Akaratom, parancsom ellen történt,* azaz akaratom, parancsom daczára. Személyragozva : *ellenem, ellened, ellene, ellenünk, ellenetek, ellenök. Ha Isten mellettünk, ki ellenünk?* Ezek után ismét a *ben* tagot is fölveszi *ellenemben, ellenedben, ellenében, ellenünkben* stb., midőn különösen azt is jelenti : átellenben velem, veled stb. *Menjetek a kastélyban, ki ellentekben vagyon.* (Tatrosi cod.) Szinte a *re* felható ragot is : *ellenemre* (am. kedvem, akaratom ellen), *ellenedre, ellenére.* Midőn az egyesszámu harmadik személyragot fölveszi, a viszonynevet *nek nak* raggal is vonzza, p. *ember ellen* v. *embernek ellene, szél ellen* v. *szélnek ellene.* l. —NAK. Ezen alakban a név előtt is állhat, de ekkor ez névelőt kiván : *ellene az embernek, ellene a szélnek.* Ha pedig az illető név személyragos, a névelő elmarad : *ellene parancsomnak, ellene saját kívánságomnak.* Használtatik igekötő gyanánt is : *ellenmondani, ellenszegülni,* miket l. alább. Különös kifejezés a Debreczeni Legendáskönyvben : *ellent tartani* am. akadályt v. gátot vetni. „Hogy ellent tartana ő szent felsége az ő gonoszságoknak." „Jóllehet sok ideig ellent tarta benne."

Mennyiben az *ellen* névutó a *vel* ragnak és *mellett* névutónak ellentétes viszonytársa (velem harczol, ellenem harczol, mellettem szól, ellenem szól), gyöke *el* a távolodást jelentő *el*-vel azonosnak látszik. Másrészt, mint szem elé jövetelre, szembeszállásra, szemköztiségre vonatkozó, az *elé* szóból elemezhető s eredetileg határozó gyanánt tekintendő : *el-len* (mint : vég-len) vagy *elé-en* (mint : utó-an, után), melyet csak később időben kezdettek mellék- és főnév gyanánt is használni.

ELLEN, (2), igekötő. Az egyszerü ige által jelentett állapottal, cselekvéssel vagy szenvedéssel, visszás irányú, hatású, szemközt álló, daczoló értelmet ad. p. *Áll, ellenáll ; szól, ellenszól ; mond, ellenmond ; vet, ellenvet. A hajócska a haboktól hagyigáltatik vala a tenger közepett, mert a szél ellenvala.* (Tatrosi codex). Az ily igék tulajdonító ragu neveket vonzanak, mint : *ellenáll az idő viszontagságinak ; ellenmond maga magának,* vagy személyragozva : *ellene áll a kísértetnek, ellene szól urának, ellenem veti (nekem). Ellene mond az ördögnek. Ellenemre van.* Fölveszi végül néha a *t* határozói képzőt is : *ellentáll, ellentmond.*

ELLEN, (3), (l. főnebb) fn. tt. *ellen-t* tb. *—ek.* Tulajdonkép, ami vagy aki tőlünk eltávozik, elpártol, velünk nincsen ; hanem más részen, más párton van. Tehát kinek véleménye, akarata, hajlama, indulata egészen más irányban nyilatkozik, mint a mienk, sőt a ki velünk szembeszáll, daczol, reánk tör, közönséges kifejezéssel : *ellenség,* mely jóllehet szóelemzésileg több ellennek összeségét jelenti, s elvont értelemmel biró gyűnév, mindazáltal némely más régi szavainkkal együtt (p. feleség), egyes értelemben is használtatott. Az *ellen* szó pedig mint főnév mindig egyes személyt jelent. *Egy ellenem sincsen. Neked sok ellened van. Ellenein rágalmaznak becsületemet. Ellenemmel kibékülök.* A figyelmes irónak ezen újra felélesztett főnevet vagyis főnévvé is alakított szót az ‚ellen-:ség' szótól most már meg kell különböztetnie.

ELLEN, (4), (l. fönebb) mn. tt. *ellen-t*, tb. —*ek*. 1) Szemközt álló, felénk visszás irányban forduló, újabb alakulással: *ellenső. Ellen szél, ellen áncz, ellen lábuak, ellen fa, ellen hás.* 2) Visszás irányban működő, nyilatkozó. *Ellen beszéd, ellen erő, ellen fél, ellen írás, ellen mondás, ellen rész, ellen suly, ellen szív, ellen társ.* Mindezeket újabb irók többnyire összetett szók gyanánt együvé szokták írni, tehát itt is határozóul tekintik: *ellenszél, ellenfél, ellensúly, ellentárs, ellenmondás, ellenvetés.*

ELLENABLAK, (ellen-ablak) ösz. fn. Ablak, mely egy másikkal szemközt áll, akár ugyanazon házban, akár különbözőkben.

ELLENÁGYUTELEP, (ellen-ágyu-telep) ösz. fn. Ágyutelep, mely egy másikkal szemközt van föláll ítva. V. ö. ELLEN, (4) és ÁGYUTELEP.

ELLENAJTÓ, (ellen-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely egy másikkal szemközt áll.

ELLENALÁIRÁS, (ellen-aláirás) ösz. fn. Irománynak aláirása az egyik fél által, midőn már azt a másik aláirta. Vagy valakinek aláirásához egy másik személy aláirásának mintegy ellenőrképen följegyzése. Másképen: *ellenjegyzet.*

ELLENÁLL, (ellen-áll) ösz. önh. 1) Szembeszáll, daczol, nekiszegül. *Ellenállani az ellenségnek, a felsőbb rendeleteknek. Ellenállani a rohanó szélnek.* 2) Valami ellen óvja, védi magát, tartózkodik tőle, eltüri. *Ellenállani a kisértetnek, a vesztegetésnek. Ellenállani a viszontagságnak. Ellenállani a hidegnek, melegnek.* l. ELLENTÁLL. V. ö. ELLEN, (2) és ÁLL.

ELLENÁLLHATATLAN, (ellen-állhatatlan) ösz. mn. Mivel daczolni nem lehet, minek engedni kell, mitől tartózkodni, ovakodni lehetetlen. *Ellenállhatatlan ingere van az iszákosságra. Ellenállhatatlan szerelemmel vonzódni valakihez.* Mint határozó, am. ellenállhatatlanul.

ELLENÁLLHATLAN, (ellen-állhatlan) ösz. mn. l. ELLENÁLLHATATLAN.

ELLENÁLLHATLANUL, (ellen-állhatlanul) ösz. ih. Oly erővel, ingerrel, melynek ellenszegülni nem lehet, melynek engedni kell. *Ellenállhatlanul rohan felénk az ellenség.*

ELLENÁR, (ellen-ár) ösz. fn. Árvíz, mely a rendes árvizzel ellenkező irányban nyomúl előre.

ELLENÁRKOLÁS, (ellen-árkolás) ösz. fn. Árkolás, melyet a háboruskodó fél a másik félnek árkolása ellen csinál.

ELLENÁROK, (ellen-árok) ösz. fn. l. ELLENÁRKOLÁS.

ELLENÁS, (ellen-ás) ösz. áth. Az egyik ellenfél a másik megrontására állikakat ás. V. ö. ÁLLIK.

ELLENBÁJ, (ellen-báj) ösz. fn. Báj vagy bűvölés, bájolás, melyről azt hiszik, hogy a másiknak erejét elveszi, elrontja. *A megbájoltat ellenbájjal orvosolják a babondsok.* V. ö. ELLEN, (4) és BÁJ.

ELLENBEN, (el-len-ben) ksz. Midőn egyik mondattal a másik mintegy szemközt állíttatik, s egészen más irányu, akkor a másodikat ezen kötszó vezeti; pl. *nálunk igen sok a tanácsadó és törvényjavasló: ellenben igen kevés a tanácsfogadó és törvénytartó.*

ELLENBESZÉD, (ellen-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely egy másiktól irányra, s véleményre nézve homlokegyenest elüt, mely ezt megczáfolni törekszik, főkép perben. (Replica). V. ö. ELLEN és BESZÉD.

ELLENBIRÁLAT, (ellen-birálat) ösz. fn. Birálat valamely birálat ellen, azaz mely a birálatban szintén tévedéseket, hibákat törekszik kimutatni, melynek állításai amazéival ellenkeznek.

ELLENBIZONYÍTÁS, (ellen-bizonyítás) ösz. fn. Cselekvény, mely által valamely bizonyítást hamisnak, hibásnak nyilvánítunk, tanusítunk, vagy valamely bizonyítást ellenkező bizonyítással ügyekszünk lerontani.

ELLENBIZONYITÉK, (ellen-bizonyiték) ösz. fn. Ellenkező bizonyiték, mely a másik fél állításának ellenkezőjét bizonyítja vagy bizonyítni törekszik.

ELLENBIZONYÍTVÁNY, (ellen-bizonyítvány) ösz. fn. Okirat, vagy hiteles tanuk által, vagy másképen eléadott bizonyítvány, melylyel egy más, ugyanazon ügyre vonatkozó bizonyítványt megczáfolni, hamisnak tanusítni, lerontani ügyekszünk.

ELLENCSAPÁS, (ellen-csapás) ösz. fn. 1) Csapás, azaz valamely állatnak nyoma, mely egyfelől elmenést, más felől visszajövést mutat. 2) Vívásban csapást visszonozó csapás. V. ö. CSAPÁS.

ELLENCSÁSZÁR, (ellen-császár) ösz. fn. Császár, kit a törvényes vagy törvényesnek tartott császár ellenébe egy kisebb párt feltolni akar.

ELLENCSEL, (ellen-csel) ösz. fn. Csel, melylyel valaki az ellene vetett cselt kijátsza, megsemmisíti.

ELLEND, falu Baranya megyében; helyr. *Ellend-én, —re, —ről.*

ELLENDARAB, (ellen-darab) ösz. fn. Általán, darab vagy tárgy, mely egy másiknak ellene állíttatik. Különösen mondatik a müvészeti munkákról, pl. *képekről*, melyek valamely ellenkezőt ábrázolnak, *költeményekről*, melyek egyike a másikat utánozza, hanem ellenkező, s különösen a komolyat *vig* irányban. (Parodia).

ELLENDÖFÉS, (ellen-döfés) ösz. fn. Döfés ellen intézett, viszonozott döfés.

ELLENERŐ, (ellen-erő) ösz. fn. Erő, mely egy másikkal visszásan ellenkező irányban működik. *A gőzösök a folyammal szemközt nagy ellenerőt fejtenek ki.*

ELLENÉRTELÉM, (ellen-értelém) ösz. fn. Értelem, mely a valódi értelemmel ellenkezik. *Néha az olvasó ellenértelemben veszi a szerző mondatát.*

ELLENÉRZET, (ellen-érzet) ösz. fn. Érzet, melyet ugyanazon tárgy gerjeszt, de egy másikkal

ellenkező benyomással, péld. *ugyanazon eseményen egyik sír, másik nevet; ezek tehát ellenérzetek.* Némelyek használják az *ellenszenv* helyett is. L. ELLENSZENV.

ELLENÉS, (1), (el-len-és) mn. tt. *ellenés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Egymással szembe álló, daczoló, meg nem egyező. *Ellenes felek.*

ELLENÉS, (2), (el-len-és) fn. tt. *ellenés-t*, tb. *—ek*. Személy, ki egy másikkal szembeszáll, daczol, egészen más irányt követ; ellenmondó, ellenálló, ellenfél.

ELLENÉSSÉG, (el-len-és-ség) fn. Állapot, melyben két oly fél létezik, kik egymással daczolnak, össze nem férnek, szembeállanak, ellenkeznek.

ELLENÉZ, (el-len-éz) áth. és hangugrató, m. *ellenéz-ett* v. *ellenézett*, htn. *—ni* v. *ellenzeni*. 1) Valamit nem tanácsol, nem javall, helyben nem hagy. 2) Valamiek homlokegyenest ellenszegül, valamit akadályoz. *Ellenzi fiának a házasságot. Ellenzi az új törvények végrehajtását. Ha te akarod, én nem ellenzem.*

ELLENÉZÉS, (el-len-éz-és) l. ELLENZÉS.

ELLENFA, (ellen-fa) ösz. fn. 1) Gerenda, mely támaszúl használtatik, például, a bedűlni akaró falhoz. 2) Rúd, emelő dorong, különféle terhek, kocsik, szekerek stb. fölemelésére.

ELLENFAL, (ellen-fal) ösz. fn. Fal, melyet vagy a másik fal ellenébe, vagy szorosan melléje húznak, hogy támaszául szolgáljon.

ELLENFÉL, (ellen-fél) ösz. fn. Fél vagy párt, mely a másikkal ellenkező véleményü, akaratu, perekben a másik fél, legyen ez akár föl- akár alperes. *Megczáfolni az ellenfél állításait. Az ellenfeleket kiengeszteli, megegyeztetni.*

ELLENFÉNY, (ellen-fény) ösz. fn. Midőn a felállított festményben levő fény ellentétben áll a külső, nappali világossággal mi miatt a tárgy kellemetlenül hat a szemekre. (Contre-jour). Másképen: *ellenvilág.*

ELLENFORRADALOM, (ellen-forradalom) ösz. fn. Az előbb kitört forradalom ellen intézett, annak megrontására törekvő pártforradalom.

ELLENFÚR, (ellen-fúr) ösz. áth. A másik oldalról furóval ellenkező irányban váj, v. ö. FÚR.

ELLENGÖRDÍT, (ellen-gördít) ösz. áth. Állítást, vélemény, terv stb. ellen bizonyos nehézséget tesz fel.

ELLENHAD, (ellen-had) ösz. fn. Ellenségi hadsereg.

ELLENHANG, (ellen-hang) ösz. fn. 1) A zenészetben azon hang, mely a másiknak kísérőkép szolgál; jobban: *társhang.* (Contra, Contrepartie). 2) Nem egyező hang. 3) Átv. ért. szózat, beszéd, mely ellenkező véleményt nyilvánít.

ELLENHANGÚ, (ellen-hangú) ösz. mn. 1) Oly énekes vagy zenész, ki az ellenhangot énekli, játsza; vagy oly hangszer, mely ellenhang játszására szolgál. 2) A zenészetben oly hanggal biró, mely egy másikkal nem egyezik. *Ellenhangú énekesek, ellenhangú húrok.* 3) Átv. ért. Ellenkező véleményt, szavazatot nyilvánító.

ELLENHANGZAT, (ellen-hangzat) ösz. fn. 1) Öszve nem egyező hangok vegyülete. 2) Távolabbi, nehezebben felfogható, mintegy egymástól eltérni látszó zenehangok vegyülete. Másképen: *széthangzat.* (Dissonance). Ellentéte *együtt-* v. *egybehangzat* (Consonnance); mind a kettő *összhangzat, összhang.* (Harmonie).

ELLENHANGZÓ, (ellen-hangzó) ösz. mn. Oly hangot adó, mely a másikkal nem egyezik, egybe nem hangzik vagy legalább úgy tünik fel.

ELLENHASADÁS, (ellen-hasadás) ösz. fn. l. ELLENHASADÉK.

ELLENHASADÉK, (ellen-hasadék) ösz. fn. Sebészi nyelven, azon hasadék, mely a megsértett, megzúzott stb. testnek ellenkező oldalán támad. (Contrafissur).

ELLENHATALOM, (ellen-hatalom) ösz. fn. Hatalom, mely más hatalomnak gátlására, megrontására törekszik.

ELLENHATÁS, (ellen-hatás) ösz. fn. Hatás, mely egy más hatásnak ellene működik, s azt kisebbíti vagy épen megszünteti, semmivé teszi. (Reactio). V. ö. ELLEN, (4) és HATÁS.

ELLENHATÓ, (ellen-ható) ösz. mn. Valamely erőnek, működésnek hatását kisebbítő, akadályozó vagy épen megszüntető. *Ellenható gyógyszerek.*

ELLENHATÓLAG, (ellen-hatólag) ösz. ih. Valamely erőnek, működésnek hatását kisebbítve, akadályozva, megszüntetve. *Ellenhatólag működő erők.*

ELLENHIRDETÉS, (ellen-hirdetés) ösz. fn. 1) Hirdetés, melyet bizonyos tárgyra, ügyre nézve egyik fél a másik hirdetése ellen bocsát ki. 2) Az előbb kibocsátott hirdetésnek ellenkezője. Ha magát a hirdetett tárgyat értjük alatta, *ellenhirdetmény*-nek is mondjuk.

ELLENHIRDETMÉNY, (ellen-hirdetmény) ösz. fn. V. ö. ELLENHIRDETÉS.

ELLENINGER, (ellen-inger) ösz. fn. Inger, mely egy más ingernek elnyomására irányoztatik, illetőleg mely ellenkező cselekvésre ösztönöz.

ELLENINGERLŐ, (ellen-ingerlő) ösz. mn. Valamely ingert egészen más inger által elnyomó, megsemmisítő. *Elleningerlő szerek.*

ELLENINTÉZET, (ellen-intézet) ösz. fn. Intézet, melyet valaki azért tesz vagy állít, hogy egy más intézet sikerét elrontsa, meghiusítsa.

ELLENIRÁNY, (ellen-irány) ösz. fn. Irány, mely egy másikkal egészen ellenkező czélra törekszik. *Ellenirányt követve nem lehet egy czélhoz jutni.* V. ö. ELLEN, (4) és IRÁNY.

ELLENIRAT, (ellen-irat) ösz. fn. Irat, mely más irat ellen van irányozva, s azt meghiusítani, megczáfolni törekszik.

ELLENIZGATÓK, (ellen-izgatók) ösz. többes. A gyógytanban oly szerek, melyek a kóros izgatással ellenkező benyomást eszközlenek. (Antagonistica).

ELLENIZOM, (ellen-izom) ösz. fn. Boncztanban, izom, mely a test ugyanazon tagjában egy másik izomnak felel meg. (Antagonisticus musculus). V. ö. ELLEN, (4) és IZOM.

ELLENJÁTÉK, (ellen-játék) ösz. fn. Játék, mely egy másik ellen van irányozva, pl. midőn a tarokban a játszó *pagat ultimót* mond, s az ellenfél annak elfogását igéri.

ELLENJAVALL, (ellen-javall) ösz. áth. l. ELLENJAVASOL.

ELLENJAVALLÁS, (ellen-javallás) ösz. fn. l. ELLENJAVASLÁS.

ELLENJAVASLÁS, (ellen-javaslás) ösz. fn. 1) Javaslás, mely egy másik ellenébe tétetik. 2) Gyógytanban, a kóros állapotnak oly jelenségei, melyek az elébbivel ellenkező orvoslást kivánnak. (Contraindicatio).

ELLENJAVASLAT, (ellen-javaslat) ösz. fn. Ellenjavaslás, tárgyilagosan véve.

ELLENJAVASOL, (ellen-javasol) ösz. áth. 1) Valamit javasol, mi egy másik, ugyanazon tárgyat illető javaslattal ellenkezik. 2) Gyógytanban, a kór-állapot úgy megváltozik, hogy ellenkező gyógymódot tesz szükségessé. V. ö. ELLEN, (2) és JAVASOL.

ELLENJEGY, (ellen-jegy) ösz. fn. Jegy, melyet valaki más jegy helyett, vagy ellenében kap. (Contremarque). Ellenjegyeket kapnak némely áruczikkek, portékák.

ELLENJEGYEZ, (ellen-jegyez) ösz. áth. 1) Már más által aláirt okleveleet, saját aláirásával is megerősít; különösen pedig az előtte levő aláirás valóságát elismeri (Contrasigniren). 2) Ellenjegygyel ellát, pl. árukat.

ELLENJEGYZET, (ellen-jegyzet) ösz. fn. l. ELLENALÁIRÁS.

ELLENJEL, (ellen-jel) ösz. fn. Jel, mely ellenkezőre mutat, mint más jel mutatni látszott, vagy, mint mutatnia kellene.

ELLENJELENSÉG, (ellen-jelenség) l. ELLENJAVASLÁS 2).

ELLENJELENTÉS, (ellen-jelentés) ösz. fn. 1) Jelentés, mely bizonyos tárgyban egy másik jelentés ellenében tétetik. 2) Gyógytanban, a kór állapotnak egészen más alakra általváltozása, máskép: *ellenjavaslás.*

ELLENKARÓ, (ellen-karó) ösz. fn. Karó, melyet egy másikkal szemközt, vagy ducz gyanánt valaminek támasztékául vernek le.

ELLENKÉDÉS, (el-len-kéd-és) ösz. fn. *ellenkédés-t*, tb. *—ék.* 1) Valakivel bizonyos ügyben, véleményben meg nem egyezés. 2) Gyülölködés, háborúskodás. 3) Kötődés, kötekedés, czivódás, ingerkedés.

ELLENKÉDÉSI, (el-len-kéd-és-i) mn. tt. *ellenkédési-t*, tb. *—ek.* Ellenkedést mutató, ellenkedésre vonatkozó. *Ellenkedési hajlam, üestön, visuketeg.*

ELLENKÉDIK, (el-len-kéd-ik) k. m. *ellenkédtem, —tél, —ett.* 1) Valakivel bizonyos tárgyban, ügyben, véleményben, meg nem egyezik, egészen más irányt követ. 2) Valakivel tartós gyülölségben él. *A rosz szomszédok ellenkednek egymással.* 3) Kötekedik, czivódik, merő pajkosságból vagy tréfából ingerkedik. Különböztetésül v. ö. ELLENKÉZIK.

ELLENKÉP, (ellen-kép) ösz. fn. 1) Kép, mely hasonlitásul egy másiknak mintegy ellenébe állíttatik; különösen műkiállitásokban *ellenképeknek* mondják, melyek egymásnak megfelelőt, vagy egymással ellenkezőt is ábrázolnak, s egyik a másikkal szemközt függesztetnek ki. Máskép: *ellenmás.* 2) Átv. ért. erkölcsi ábrázolat, életmód, cselekvés, mely egy másikkal összehasonlítva, attól egészen különböző.

ELLENKÉRDÉS, (ellen-kérdés) ösz. fn. Kérdés valamely tárgy körül, különösen a jogtanban, midőn a tanúk elébe adandó vagy mondandó kérdések, kérdőpontok ellenében a kérdésre vonatkozó több más körülményekre nézve is újabb kérdések adatnak vagy tétetnek fel, vagy a másik perlekedő fél, ellenfél, vagy maga a bíró által. Hívják *keresztkérdéseknek* is.

ELLENKERESET, (ellen-kereset) ösz. fn. Jogtanilag, viszonyos panasz vagy követelés az ellen, ki bennünket előbb bíróilag megperlett. (Reconventio).

ELLENKÉSZÜLET, (ellen-készület) ösz. fn. Készület, mely egy másiknak gátlására, meghiusitására történik, vagy mely az előbb tett készülettel ellentétben áll.

ELLENKEZES, (ellen-kezes) ösz. fn. 1) Kezes, kit a másik fél állít biztosság viszonzásául. 2) Másodkezes, ki az első kezes mellett áll jót. V. ö. KEZES.

ELLENKÉZÉS, (el-len-kéz-és) fn. tt. *ellenkézés-t*, tb. *—ék.* Igen rokon az *ellenkédés* szóval, azon különbséggel, hogy az nem jár szükségképen gyülölséggel, vagy mást bántani, ingerelni akarással, pl. lehet bizonyos ügyben, véleményben két személy között ellenkezés, de azért nincs ellenkedés. V. ö. ELLENKÉDIK és ELLENKÉZIK.

ELLENKÉZÉSI, (el-len-kéz-és-i) mn. tt. *ellenkézési-t*, tb. *—ek.* Ellenkezést nyilvánító; ellenkezésre vonatkozó. *Ellenkezési vágy, üestön, düh.*

ELLENKEZESSÉG, (ellen-kezesség) ösz. fn. 1) Kezesség, melyet viszonyosság tekintetéből a másik fél nyujt. 2) Másodkezesség, mely az első kezes mellett adatik. V. ö. KEZES, KEZESSÉG.

ELLENKÉZET, (el-len-kéz-et) fn. tt. *ellenkézet-et.* 1) Két összehasonlított tárgyaknak azon állapota, minél fogva egymástól egészen elütnek, különböznek. (Contrast). 2) Két személynek vagy testületnek oly állapota, viszonya, minél fogva egymás ellen törnek.

ELLENKÉZIK, (el-len-kéz-ik) k. m. *ellenkéztem, —tél, —ett.* Értelme igen rokon az *ellenkédik* igéével, csakhogy ez inkább személyekre, s erkölcsi testületekre vonatkozik; amaz pedig elvont tárgyakra is alkalmaztatik, midőn t. i. azt akarjuk rólok jelenteni, hogy egyiknek fogalma a másikét elrontja, kizárja, megsemmisíti, pl. *a harag és szelídség, a mér-*

tűrhetőség és torkosság ellenkeznek, azaz mintegy *ellenkös* választja el őket, nem jó volna: *ellenkednek. Mást megsérteni ellenkezik a természeti joggal* (nem ellenkedik). *A pártok mindig ellenkeznek, de azért nem mindig ellenkednek*, vagyis nem mindig ingerlik, gyülölik egymást. V. ö. —KÉDIK és —KÉZIK, KÖZIK.

ELLENKÉZŐ, (el-len-kéz-ő) mn. tt. *ellenkező-t.* 1) Általán, egymással összve nem férő, egyet nem értő, különböző irányban működő. 2) Különösen, ásztanilag, ami a másik tárgy eszméjét kizárja, pl. *a jó és rossz, szép és rút, nagy és kicsin, ellenkezők.* (Contraria). 3) Ellenszegülő, ellenálló, ellenműködő. *Ellenkező akarat, ellenkező erő.* 4) Szemközt álló, általellenben levő. *Az ellenkező sánczból lődözni. Az ellenkező parton álló hadak.*

ELLENKEZŐKÉP, ELLENKEZŐKÉPEN, (el-lenkező-kép v. —képen) l. ELLENKÉZŐLEG.

ELLENKÉZŐLEG, (el-len-kéz-ő-leg) ih. 1) Egészen más irányban, más móddal. *Ellenkezőleg cselekedni, mint a parancs szól.* 2) Ellenállólag, ellenszegülve. *Ellenkezőleg nyilatkozni a felsőség irányában.* 3) Vezérszó gyanánt szolgál a körmondatban, midőn az utómondat az előmondatnak ellene tétetik.

ELLENKIRÁLY, (ellen-király) ösz. fn. Személy, ki a királyi czímet a törvényes király ellenében bitorolja vagy a kisebb párt által választatik el.

ELLENKÖNYV, (ellen-könyv) ösz. fn. Általán számadási könyv különféle hivatalokban, melyet az illető ellenőr visszn, ír.

ELLENKÖNYVVIVŐ, (ellen-könyv-vivő) ösz. fn. A számadó hivatalokban azon személy, ki az ellenkönyvet írja. V. ö. ELLENKÖNYV.

ELLENKÜZD, (ellen-küzd) ösz. önh. Valamely erőnek hatását viszonhatással megrontani, elmellőzni törekszik. V. ö. ELLEN, (2) és KÜZD.

ELLENLÁBAS, (ellen-lábas) ösz. fn. A földiratban így nevezzük azokat, kik, a földteke gömbölyüségét tekintve, a félgömb ellenkező részein egymás ellen fordított lábakkal állanak. (Antipodes).

ELLENLÁBUAK, (ellen-lábuak) ösz. többes; l. ELLENLÁBAS.

ELLENLAJSTROM, (ellen-lajstrom) ösz. fn. Másod rendü lajstrom, melyet különféle hivatalokban nagyobb biztosság végett a főlajstrom mellett szerkesztenek. V. ö. ELLEN és LAJSTROM.

ELLENLAKÓ, (ellen-lakó) ösz. fn. l. ELLENLÁBAS.

ELLENLAPKA, (ellen-lapka) ösz. fn. A vámokon, réveken, belépteknél stb. adatni szokott jegy, mely egy hozzá való másik jegynek megfelel, s mintegy ellenőrül szolgál. (Contrebillet).

ELLENLÁZADÁS, (ellen-lázadás) ösz. fn. A lázadás ellen kiütött újabb lázadás, zendülés.

ELLENMARS, (ellen-mars) ösz. fn. 1) A hadviselésben oly induló, melyet a hadsereg tesz, midőn ellenkező irányba megyen, mint eleinte indulni kezdett vagy látszott. *A sereg megindult, s egyszerre ellenmarsot fúttak neki.* 2) A szemközt jövő ellenhad felé indulás.

ELLENMÁS, (ellen-más) 1) ösz. mn. Mi a másiknak vagy másikon fölváltva megfelel, s mintegy ellentételül váltakozik, pl. *ellenmás lábakkal dobogtatják tánczkörben a földet.* (Alternus). 2) fn. A másiknak ellentéte, ellenkezője.

ELLENMÉREG, (ellen-méreg) ösz. fn. Általán gyógyszer, mely egy másiknak erejét elrontja. (Antidotum). Különösen mérgezés ellen beadott vagy használt más méreg.

ELLENMETSZÉS, (ellen-metszés) ösz. fn. Metszés, mely egy másik metszés általellenében vagy ellenkező oldalon történik.

ELLENMOND, (ellen-mond) ösz. önh. Tulajdonító ragu nevet vonz. 1) Másnak állítását tagadja. *Egyik szónok ellenmond a másiknak.* 2) Valakinek vagy valaminek ellene nyilatkozik, s idegenségét jelenti iránta. *Ellenmond az erdőgnek és minden pompájnak.* 3) Törvényi ért. valami ellen innepélyesen kikel, szóval ellenszegül; máskép: *ellenszól, ovakosik, óvást tesz.* 4) Olyasmit állít, mely egy más állítással ellenkezik. *Ellenmond maga magának.*

ELLENMONDÁS, (ellen-mondás) ösz. fn. 1) Más állitásának tagadása. 2) Valami v. valaki ellen idegenkedést jelentő nyilatkozás. 3) Törvényi ért. ünnepélyes ellennyilatkozat, máskép: *óvás, ellenszólás.* (Protestatio). 4) Két oly dolognak állitása, melyek egymást kizárják, s egyszerre igazak nem lehetnek, pl. *ezen fiú jó, és, ezen fiú szófogadatlan*, ez ellenmondás. V. ö. ELLENMOND.

ELLENMONDÓ, (1), (ellen-mondó) ösz. fn. 1) Aki valamely tárgyban egy másik ellen tagadólag, ellenkezőleg nyilatkozik. 2) Törvényi ért., aki innepélyesen valamely határozat, itélet stb. ellen kikel, s annak érvényességét tagadja, máskép: *ellenszóló, ovó, ovakozó.*

ELLENMONDÓ, (2), (l. fönebb) ösz. mn. Olyasokat állító, mik együtt igazak nem lehetnek. *Ellenmondó tanuvallomások.*

ELLENMUNKÁLAT, (ellen-munkálat) ösz. fn. Munkálat, mely egy másiknak megrontására, hiusitására irányoztatik. Vétethető mind szellemi, mind anyagi értelemben.

ELLENMUNKÁLKODIK, (ellen-munkálkodik) ösz. k. A végre munkálkodik, hogy más munkát sikeretlenné, hiúvá tegyen, megsemmisítsen.

ELLENNYILÁS, (ellen-nyilás) ösz. fn. 1) Általán nyilás, mely egy másiknak ellenében alkalmaztatik. Különösen 2) a sebészeknél, oly nyilás, melyet a sebtől vagy daganattól távolabb eső részen nyitnak, hogy a kóranyagot, mely a sebben vagy daganatban létezik, életveszély nélkül másfelé háritsák, s a megeredő genyet azon kifolyassák.

ELLENNYILATKOZÁS, (ellen-nyilatkozás) ösz. fn. 1) Nyilatkozás, mely egy másikkal ellenkező értelemben történik. *Ellennyilatkozást bocsátani ki bi-*

sonyos kös ügyben. 2) Valamely tény elleni nyilatkozás, ellenmondás.

ELLENNYITÁS, (ellen-nyitás) ösz. fn. l. ELLENNYILÁS 2).

ELLENNYOM, (ellen-nyom) ösz. fn. Valamely állatnak, vadnak nyoma, mely egy más nyommal szemközt van; vagy: a visszatérőnek lábnyoma. *A tolvajt, nyomai és ellennyomai után indulva, elcsipték.*

ELLENNYOMOZÁS, (ellen-nyomozás) ösz. fn. Nyomozás, kutatás, melyet valamely ügyben az ellenfél tesz vagy tetet.

ELLENNYUGTA, ELLENNYUGTATVÁNY, (ellen-nyugta v. -nyugtatvány) ösz. fn. Nyugtatvány, melyet viszont a kapott nyugtatvány felől adunk. V. ö. ELLEN, (4) és NYUGTATVÁNY.

ELLENNYUJTÁS, (ellen-nyujtás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a kimenyült vagy ficzamodott tagot ellenkező irányban megnyujtják, hogy rendes helyzetét visszanyerje.

ELLENOK, (ellen-ok) ösz. fn. Ok, védelem, bizonyítvány, mely valamely állítás ellenében hozatik fel; ellenkező állítást vitató ok.

ELLENOLDAL, (ellen-oldal) ösz. fn. Általán valamely testnek oldala, mely a másikkal ellenkező irányban áll, pl. a pénzeken a fejet mutató oldal ellenoldala a másiknak, és viszont; a posztó szine és fonákja v. visszája ellenoldalak.

ELLENÓVÁS, (ellen-óvás) ösz. fn. Óvás ellen intézett más óvás. (Reprotestatio).

ELLENŐR, (ellen-őr) ösz. fn. Különféle számadó s más hivatalokban azon személy, biztos, tisztviselő, ki egy másik hivatalnok aláirásait ellenjegyzi, vagy a pénztárra közösen felügyel, például azt ellenzár alatt tartja, az ellenkönyvet viszi stb. *Sóhivatali, uradalmi, kereskedelmi, pénztári, harmincadi ellenőr.*

ELLENŐRI, (ellen-őri) ösz. mn. Ellenőrt illető, ellenőrre vonatkozó. *Ellenőri felügyelés. Ellenőri hivatal, fizetés.*

ELLENŐRKÖDÉS, (ellen-őrködés) ösz. fn. 1) Tiszti munkálkodás, melynél fogva valaki az ellenőrséget, ellenőri hivatalt viszi. 2) Szélesb ért. valaminek v. kinek figyelemmel tartása, s mintegy felügyelőségnek gyakorlása.

ELLENŐRKÖDIK, (ellen-őrködik) ösz. k. 1) Ellenőri hivatalt visel, ellenőri szolgálatot tesz. *A kir. adóhivatalnál ellenőrködni.* 2) Szélesb ért. valamit v. kit szoros figyelemmel kísér, s mintegy felügyelői tisztet gyakorol fölötte.

ELLENŐRKÖDŐ, (ellen-őrködő) ösz. mn. Ellenőri hivatalt vagy szolgálatot gyakorló, pótoló. *Ellenőrködő tiszt a kir. adóhivatalnál.*

ELLENŐRKÖNYV, (ellen-őr-könyv) ösz. fn. l. ELLENKÖNYV.

ELLENŐRÖZ, (ellen-őröz) ösz. áth. A hivatalos számadásokat, saját hivatalos jegyzéseivel kíséri, az ellenkönyvet viszi stb. V. ö. ELLENŐR. *Ellenőrösni kiadásokat és bevételeket.*

ELLENŐRSÉG, (ellen-őrség) ösz. fn. 1) Ellenőri hivatal. *Elnyerni az ellenőrséget. Ellenőrséget viselni.* 2) Szélesb ért. felügyelés, a dolgok, hivatalok menetének, hivatalos működéseknek, foglalatosságoknak, eljárásoknak szoros figyelemben tartása. *Ellenőrség alá helyezni, ellenőrség alatt tartani valakit.*

ELLENÖSZTÖN, (ellen-ösztön) ösz. fn. Ösztön, mely egy másikkal ellenkező érzésekre, tettekre stb. gerjeszt. V. ö. ELLEN, (4) és ÖSZTÖN.

ELLENÖZÖN, (ellen-özön) ösz. fn. lásd: ELLENÁR.

ELLENPANASZ, (ellen-panasz) ösz. fn. Panasz, melyet valaki a másik félnek előrebocsátott panaszára teszen; különösen: törvénykezési ért. oly panasz, melyet a bepanaszlott fél a panaszló ellen ugyanazon ügyben és törvényszék előtt emel.

ELLENPÁPA, (ellen-pápa) ösz. fn. Pápa, ki a pápai nevet és méltóságot a törvényesen választott pápa ellen bitorolja, s a többség szavazatának daczára, az anyaszentegyház fejévé feltolakodik.

ELLENPARANCS, (ellen-parancs) ösz. fn. Parancs, mely az előbb kibocsátott parancscsal ellenkezőt rendel, s vagy ugyanazon személytől, hatóságtól, vagy egészen mástól adatik ki.

ELLENPÁRT, (ellen-párt) ösz. fn. Párt, mely ellenkezőjét állitja vagy vitatja annak, mit a másik állít vagy vitat, mely a másikkal ellenkezőleg nyilatkozik, ellenkező szellemben vagy irányban működik. V. ö. ELLEN, (4) és PÁRT.

ELLENPÁRTI, (ellen-párti) ösz. mn. Ellenpárton levő, ellenpárthoz tartozó. V. ö. ELLENPÁRT. *Ellenpárti vélemények, szavazatok, vitatások, mozgalmak, működések.*

ELLENPECSÉT, (ellen-pecsét) ösz. fn. Pecsét, melylyel valamely okiratot a másik fél maga részéről is megerősít. *Reáütni a szerződésre az ellenpecsétet.*

ELLENPONT, (ellen-pont) ösz. fn. 1) Szélesb ért. pont, mely egy másikkal ellenkező vagy ellenőrködő czélból alkalmaztatik. 2) A zenészetben hangjegyek elrendezése, az ellen- vagyis kísérő tárahangok jelölésére. Átvitt értelemben maga az ellenhang.

ELLENRENDSZABÁLY, (ellen-rend-szabály) ösz. fn. Oly rendszabály, mely egy másikat megsemmisít, vagy megsemmisítni czéloz.

ELLENREPEDÉS, (ellen-repedés) l. ELLENHASADÁS.

ELLENRÉS, (ellen-rés) ösz. fn. l. ELLENHASADÁS.

ELLENRÉSZ, (ellen-rész) ösz. fn. 1) Valaminek ellenfele, ellenoldala. 2) Ellenfél. 3) Testületnek párt- vagy ellenségkép egymás ellen álló felekezetei. *Az ellenrésztől egészen más vélemények hallatszanak.*

ELLENSÁNCZ, (ellen-sáncz) ösz. fn. Sáncz, melyet egyik háboruskodó fél a másiknak sáncza ellen hányat.

ELLENSÁNCZOL, (ellen-sánczol) ösz. önh. Egyik csatázó fél a másik ellen sáncsot hány.

ELLENSÁNCZOLÁS, (ellen-sánczolás) ösz. fn. Hadi munkálkodás, midőn az ellenfelek egymás ellenébe sáncokat hánynak.

ELLENSÉG, (el-len-ség) fn. tt. *ellenség-et.* 1) Tulajdonképen, mint gyűnév, azon emberek testülete, kik iránunk gyülölettel viseltetvén rajtunk boszút állani törekesznek, kárunkat keresik; különösen kik fegyvert fogva más nemzetet, országot rontani indulnak, igyekeznek. Legkülönösebben egyik hadsereggel szemben álló, harczoló másik hadsereg. *Jön az ellenség. Kicsiny ellenséget sem jó megvetni.* (Km). *Futó ellenségnek aranyhidat csinálj.* (Km). *Ellenséggel czimborálni. Az ellenséget megszalasztani, meggyőzni.* 2) Mondatik egyes személyről, vagy tárgyról is, menynyiben azok kárunkra vannak, ellenünk törnek. *Sok ellensége van. Ezt még az ellenségemnek sem kívánom.* (Km). *Halálos ellenségem. Házi ellenség a test; fris a rossza, jóra rest.* (Km). 3) Ellentétetik a *barát* szónak. *Hallottátok, hogy mondatott a régieknek: szeresd barátodat, és gyülöld ellenségedet. Én pedig mondom nektek* stb. (Idvezítönk). 4) Tágasabb ért. ellenpártok, felekezetek, kik valamely czél kivitelében meg nem egyeznek, kik ellenkező eszközökkel törekesznek egymás terveit meghiusítani. V. ö. ELLEN, fn.

ELLENSÉGES, (el-len-ség-és) mn. tt. *ellenség-et* v. *—et*, tb. *—ek.* Más kárára, veszedelmére törekvő, másnak javát, előmenetelét gátoló, rontó, mást gyülölő. *Ellenséges indulat, akarat.* „Ellenségesek valának egymással" (inimici erant ad invicem. Tatrai cod.) ma: „ellenséges indulattal valának egymáshoz v. egymás iránt."

ELLENSÉGESEN, (el-len-ség-és-en) ih. Ellenség módjára. Ellenséges indulattal. *Ellenségesen betülni a szomszéd tartományokba.* V. ö. ELLENSÉG.

ELLENSÉGESKÉDÉS, (el-len-ség-és-kéd-és) fn. tt. *ellenségeskédés-t*, tb. *—ek.* 1) Általán, másnak kárára, veszedelmére törekvés, másnak folytonos gyülölése. 2) Különösen, másnak fegyver, háboruskodás általi rongálása; két vagy több személynek, vagy testületnek visszavonásban levő állapota.

ELLENSÉGESKÉDIK, (el-len-ség-és-kéd-ik) k. m. *ellenségeskéd-tem, —tél, —ett.* 1) Általán, másnak kárára, veszedelmére folytonosan törekszik, gyülölködik. 2) Különösen, mást fegyverrel, háboruval rongál: valakivel folytonos visszálkodásban él.

ELLENSŐ, (el-len-sö) mn. tt. *ellenső-t.* Ami valaminek ellenébe van téve, állítva. Átellenben levő. *Ellenső hadak. Ellenső oldal. Ellenső kép.*

ELLENSULY, (ellen-suly) ösz. fn. Súly, mely egy másiknak ellenébe tétetik, hogy azt lenyomja, erejétől, hatásától megfoszsza, pl. ellensuly a kútgém végén. Átv. ért. minden szellemi erő, működés, mely egy másiknak hatását korlátolja. *A különböző pártok egymással ellensulyban vannak.*

ELLENSZÁMLA, (ellen-számla) l. ELLENSZÁMOLÁS.

ELLENSZÁMOLÁS, (ellen-számolás) ösz. fn. 1. Számolás, melyet egyik fél tesz, hogy a másik fél számolásának helyes vagy helytelen volta kitünjék. 2) Lerovás, melyet egyik fél a másik fél számolásából lehúz. 3) Ellenőri számolás.

ELLENSZÁNDÉK, (ellen-szándék) ösz. fn. Más szándékával ellentétben álló, ellenkezőt akaró szándék. V. ö. SZÁNDÉK.

ELLENSZAVAZAT, (ellen-szavazat) ösz. fn. Szavazat, mely ugyanazon tárgyban, kérdésben egy másik szavazat ellen történik, legyen az akár azon egy személytől vagy testülettől, akár különbözőktől.

ELLENSZEGÜL, (ellen-szegül) ösz. önh. 1) Valamely erőnek, működésnek, hatásnak ellene áll, azt korlátolni, megsemmisíteni törekszik. Tulajd. ragu nevet vonz. *A tolakodók ellenszegülnek egymásnak. A köszirt ellenszegül a csapkodó haboknak.* 2) Átv. erkölcsi ért. mások akaratával, szándékával, különösen felsőbb akarattal, parancscsal, törvénynyel daczol, azoknak engedelmeskedni nem akar. *A lázadók ellenszegülnek a kormánynak.* V. ö. ELLEN, (2) és SZEGÜL.

ELLENSZEGÜLÉS, (ellen-szegülés) ösz. fn. 1) Valamely erőnek, működésnek, hatásnak viszonyos erő, működés, hatás általi gyöngítése, elmellőzése. 2) Átv. ért. daczolás mások akarata, különösen a törvény, parancs, hatóság, felsöbbség stb. ellen.

ELLENSZEGÜLT, (ellen-szegült) ösz. mn. Anyagi, vagy szellemi erő, müködés, hatás ellen törekvő, daczoló. *Uraságnak ellenszegült jobbágyok. Törvénynek ellenszegült népek.*

ELLENSZÉL, (ellen-szél) ösz. fn. A menőnek, haladónak arcz, homlokirányában fuvó, s a menetet, haladást gátló, fentartóztató szél. *Az ellenszél visszaveri a hajókat. Az erős ellenszél miatt lassan haladnak a lovak.*

ELLENSZENV, (ellen-szenv) ösz. fn. Természeti idegenkedés valamely tárgytól, vagy személytől, a nélkül, hogy valódi okát tudnók adni. *Nagy ellenszenv. Titkos ellenszenv. Ellenszenvvel viseltetni valaki iránt. Valakit ellenszenvből nem türni. Ellenszenvből utálni, kerülni valakit.*

ELLENSZENVI, (ellen-szenvi) ösz. mn. Ellenszenvből eredő ellenszenvre vonatkozó. *Ellenszenvi gyülölet.*

ELLENSZÉR, (ellen-szér) ösz. fn. 1) Általán szer, mely valaminek erejét, hatását, működését gátolja, semmivé teszi. 2) Különösen gyógyszer, mely a kórt elhárítja, megszünteti; vagy más gyógyszernek erejét elrontja. V. ö. SZÉR, fn.

ELLENSZÉRŰ, (ellen-szérű) ösz. mn. Ellenkező módu, nemű, tulajdonságu. *Ellenszerű bánásmód.*

ELLENSZÍV, (ellen-szív) ösz. fn. Idegenség, idegenkedés, gyülölő indulat. *Ellenszívvel viseltetni valaki iránt.*

ELLENSZÓ, (ellen-szó) ösz. fn. Ellenvetés, ellenmondás.

ELLENSZÓLÁS, (ellen-szólás) ösz. fn. Valamely dolog ellen, melyet reánk nézve igaztalannak,

törvénytelennek tartunk, szóbeli nyilatkozás, mely alkalommal egyszersmind törvényre hivatkozunk. (Protestatio). Szélesb ért. mindenféle ellenmondás.

ELLENSZÓNOKOL, (ellen-szónokol) ösz. önh. Egy másikkal ellenkező véleményű, ellenkező elveket vítató beszédet tart.

ELLENT, (el-len-t) igekötő. Ellenkező szándékot nyilvánítva. *Ellentáll, ellentmond.* Ugyanezek használtatnak az egyszerű *ellen* igekötővel is: *ellenáll, ellenmond.*

ELLENTÁLL, (ellent-áll) ösz. önh. 1) Valamely erőnek, működésnek ellene munkálkodik, dacol; szembeszáll. *Ellentállani a rablóknak, a veszélynek.* 2) Valamit kitart, valaminek ereje által legyőzetni magát nem hagyja. *A jó bundá ellentáll a legkeményebb fagynak. A bagaria csizma ellentáll sárnak, vízuek.* 3) Régibb magyar törvényi értelemben perorvoslat, midőn valaki a birói itélet végrehajtását erőszakkal vagy csak erőszakot jelentő, mutató valamely tettel, pl. pálcza vagy kihúzott kard mutatásával akadályozza.

ELLENTÁLLÁS, (ellent-állás) ösz. fn. Valamely erőnek, működésnek, hatalomnak, parancsnak stb. ellene szegülés, törekvés; szembeszállás; a birói itélet végrehajtását akadályozó valamely tett nyilvánítása. *Ellentállási szándék. Ellentállási perorvoslat.*

ELLENTÁMADÁS, (ellen-támadás) ösz. fn. 1) Támadás, lázadás valaki ellen, pl. a törvényes hatóság, az előljáróság stb. ellen. 2) Támadás ellen intézett támadás. V. ö. TÁMADÁS.

ELLENTÁNCZ, (ellen-táncz) ösz. fn. A franczia tánczok egyik élénk és könnyed neme, melyet rendesen egy bokorban nyolczan járnak. (Contredanse).

ELLENTANÚ, (ellen-tanú) ösz. fn. Más tanu ellenébe állított tanu, ki ellenkezőt bizonyít, mint amaz első. *A tanuvallomásokat ellentanukkal megczáfolni.*

ELLENTANUSÁG, (ellen-tanuság) ösz. fn. Tanuság, mely egy más tanuság ellenében állít, bizonyít valamit.

ELLENTÁRS, (ellen-társ) ösz. fn. Személy, ki valamely ügyben, keresetben ellenünk van, ellenfél, vetélkedő társ.

ELLENTARTÁS, (ellen-tartás) ösz. fn. Régies szó, l. ELLEN, (2) és ELLENSZEGÜLÉS.

ELLENTARTÓ, (ellen-tartó) ösz. mn. Ellenszegülő, valamivel v. valakivel dacoló. Régies. 2) Boncztanban, hálószövetü bőr, különösen a szemek alkotásában. (Retinaculum).

ELLENTERJESZTÉS, (ellen-terjesztés) ösz. fn. Törvényes vagy hivatalos eljárás, midőn valamely ügyben a másik fél ellen új bizonyítványokat, okokat és okleveleket terjesztünk az illető helyeken elé. Mások követelése, szándéka, nyilatkozása ellenében saját gondolkodásunk, érzelmünk nyilvánítása.

ELLENTÉT, ELLENTÉTEL, (ellen-tét v. —tétel) ösz. fn. 1) Állítás, mely egy másiknak ellenkezőjét foglalja magában. *Valamit ellentét által fölvilágosítani*, pl. *görbe as, ami nem egyenes; sötét as, ami nem világos.* Itt a *görbe* és *nem egyenes*, a *sötét* és *nem világos* ellentétek. 2) Két hasonlótlan tárgyak szembeállítása, hogy annál inkább kitünjenek, s nagyobb hatással birjanak. (Contrast). 3) Észtanban, két ellenkező itélet vagy mondat összeállítása. 4) Állapot, melynél fogva egyik tárgy a másikkal bizonyos tulajdonságokra nézve ellenkezik. *Ellentétben álló tárgyak.* 5) Kereskedői nyelven *ellentételnek* mondatik, midőn a kereskedői könyvben valamely hiba új tétellel kiigazíttatik. (Contraposition).

ELLENTÉTELÉS, (ellen-tételés) ösz. mn. 1) Általán, oly tulajdonságokkal biró, melyek egy másikéival ellenkeznek. 2) Különösen észtanilag, mi ellenkezőt állít, mint a másik. *Ellentételes itéletek, mondatok.*

ELLENTÉTELÉZ, (ellen-tételéz) ösz. áth. Valamely állítás ellenébe mást állít. Különösen a kereskedőknél, midőn a kereskedői könyvben ellentétellel igazítják ki a hibát. V. ö. ELLENTÉTEL.

ELLENTÉTES, (ellen-tétes). L. ELLENTÉTELES.

ELLENTÉVÉS, (ellen-tévés) ösz. fn. Tevés, cselekvés, mely valamely rendelet, parancs, törvény ellen intéztetik.

ELLENTI, (el-len-t-i) mn. tt. *ellenti-t*, tb. —*ek*. Ellenső, ellentétben levő.

ELLENTILTAKOZÁS, (ellen-tiltakozás) ösz. fn. Egy másik tiltakozás elleni viszontiltakozás (Reinhibitio).

ELLENTISÉG, (el-len-t-i-ség) fn. tt. *ellentiségét*. Két különböző tulajdonságu tárgyak összeállítása a végett, hogy a különbség annál inkább kitünjék. (Contrast).

ELLENTMOND, (ellent-mond) lásd: ELLENMOND.

ELLENTÖR, (ellen-tör) ösz. önh. Valakinek v. valaminek ellenére, daczára teljes erővel, hatályosan munkálkodik. A mondatban, az *ellen* szó személyragoztatik, s tulajdonitó ragu nevet kiván, pl. *Ellene tör felebarátjának. Ellene tör a közjónak.* V. ö. ELLEN, (2).

ELLENTÖREKÉDÉS, (ellen-törekédés) ösz. fn. Valakinek v. valaminek ellenére, daczára teljes erejü, s hatályos munkálkodás. V. ö. TÖREKÉDÉS.

ELLENTÖRŐ, (ellen-törő) ösz. mn. Valakinek v. valaminek daczára, kárára, rontására teljes erővel, hatályosan működő.

ELLENTUDÓSITÁS, (ellen-tudósitás) ösz. fn. Tudósitás, mely az előbbivel ellenkezik; mely a másikat visszavonja. *A táborból ellentudósitások érkeztek a csata felől.*

ELLENTUSA, (ellen-tusa) ösz. fn. Tusa, valamely erő, hatás, megtámadás ellen. V. ö. TUSA.

ELLENTÚSZ, (ellen-túsz) ösz. fn. Túsz, kit nagyobb biztositás végett egyik fél a másiknak viszonyosan ad. V. ö. TÚSZ.

ELLENTŰZAKNA, (ellen-tűz-akna) ösz. fn. Tűzakna, melyet egyik háborúskodó ellenfél a másik tűzaknája ellenében készít. V. ö. TŰZAKNA.

ELLENTŰZTELEP, (ellen-tűz-telep) ösz. fn. Tűztelep, melyet egyik ellenhad a másik daczára és rontására állít. l. TŰZTELEP.

ELLENÜREG, (ellen-üreg) ösz. fn. l. ELLENTŰZAKNA.

ELLENÜTEG, (ellen-üteg) ösz. fn. Üteg ellenében fölállított üteg. V. ö. ÜTEG.

ELLENVÁD, (ellen-vád) ösz. fn. Törvénykezésben vád, melyet a vádlott fél ugyanazon ügyben és törvényszék előtt a vádlófél ellen teszen.

ELLENVÁDLÓ, (ellen-vádló) ösz. fn. Alperes vagy bevádolt személy, ki a vádlófél ellen szintén vádat emel.

ELLENVÁDOLÁS, (ellen-vádolás) ösz. fn. Törvénykezési cselekvés, melynél fogva a vádlott rész a vádoló ellen mond vádat.

ELLENVÁGÁS, (ellen-vágás) ösz. fn. Vágás ellen intézett, viszonozott vágás, nevezetesen a csatában, párbajban.

ELLENVALLÁS, (ellen-vallás) ösz. fn. Vallás, tanvallás, mely ellenkezőt állít az előbbivel, vagy egy másikkal.

ELLENVALLOMÁS, (ellen-vallomás) l. ELLENVALLÁS.

ELLENVÁLTÓ, (ellen-váltó) ösz. fn. Váltó, melyet a rendelő (vagy intézvényes) az általa kapott váltó értékében fizetés helyett a kibocsátónak ad, másképen: *értékváltó*. (Gegen- vagy Retourwechsel). Különbözik: *viszováltó*.

ELLENVARÁZS, (ellen-varázs) ösz. fn. Előbbi varázs erejét, hatását elrontó, megsemmisítő varázs.

ELLENVÉLEMÉNY, (ellen-vélemény) ösz. fn. Vélemény, mely egy ugyanazon tárgyra nézve egy másikkal ellentétben áll. *A pártok többnyire ellenvéleményen vannak.*

ELLENVETÉS, (ellen-vetés) ösz. fn. Nehézség, ok, melyet valaminek igazsága ellen fölhozunk, elégdítünk. *Ezen állítás ellen több ellenvetéseim vannak. Semmi ellenvetésem e tárgyra nézve.* Különösen, a nyilvános, iskolai vitatkozásokban akár alapos, akár álokoskodáson épült nehézség, melyet az ellenvető fél a vitató által eléadott tan ellen gördít. (Objectio).

ELLENVETŐ, (ellen-vető) ösz. fn. és mn. Ki valamely állítás igazsága ellen bizonyos nehézséget, okokat hoz föl. Különösen, nyilvános, iskolai vitatkozásoknál oly személy, ki a vitatott tárgy ellen okoskodó alakban okokat, nehézségeket terjeszt elé, melyeket a vitatónak ismételni s megczáfolni kötelessége. (Opponens).

ELLENVILÁG, (ellen-világ) ösz. fn. Midőn valamely festett kép úgy állítatik fel a szobában, hogy a benne festészetileg alkalmazott világosság, ellentétben áll a kívülről bejövő nappali világossággal, miért a festett tárgy helytelenül, és kellemetlenül tűnik a szemekbe. (Contrejour).

ELLENVITATÁS, (ellen-vitatás) ösz. fn. A tudományos szóbeli vitatkozásokban valamely állítás igazsága ellen gördített okok és nehézségek eléadása.

ELLENVITATÓ, (ellen-vitató) ösz. fn. Személy, ki a tudományos szóbeli vitatkozásokban valamely állítás igazsága ellen okokat, nehézségeket gördít. (Opponens).

ELLENVÍZ, (ellen-víz) ösz. fn. Hajózásban azon vízvonal, mely a hajónak szemközt nyomul s annak menetelét tartóztatja.

ELLENVIZSGÁLAT, (ellen-vizsgálat) ösz. fn. Peres vagy törvénykezési ügyekben a másik fél által az első ellen intézett vizsgálat.

ELLENZ, (el-len-z) l. ELLENEZ.

ELLENZÁR, (ellen-zár) ösz. fn. Zár, melylyel egy másik személy ellenőrségül, saját zárával vagy pecsétével, vagy mindkettővel megerősít, bezár s hozzáférhetlenné tesz valamit, például pénztárt.

ELLENZÉK, (el-len-z-ék) fn. tt. *ellenzék-ét*. 1) Akadály, mi valaminek ellenére van, mi valamely erőt, törekvést hatásában, működésében gátol. 2) Politikai ért. azon párt, mely alkotmányos országokban az uralkodó pártnak, vagy a kormánynak ellenére dolgozik, tetteiben, rendszabályaiban, törvényjavaslataiban hibákat keres, azokat ócsárolja, gáncsolja, mik által emez gondosabban, ovatosabban, s a fennálló törvényekhez hívebben ügyekezik eljárni hivatásában. *Megyei ellenzék. Országgyűlési ellenzék.* (Oppositio).

ELLENZÉKI, (el-len-z-ék-i) mn. tt. *ellenzéki-t*, tb. —*ek*. Ellenzékhez tartozó, ellenzéket illető. *Ellenzéki szónokok. Ellenzéki hirlapok. Ellenzéki befolyás.*

ELLENZÉNDÜLÉS, (ellen-zendülés) ösz. fn. l. ELLENLÁZADÁS.

ELLENZÉS, (el-len-ez-és) fn. tt. *ellenzés-t*, tb. —*ék*. 1) Általán, akadályozás, akadályvetés. 2) Nem javaslás, nem tanácsolás. V. ö. ELLENÉZ.

ELLENZET, (el-len-z-et) fn. tt. *ellenzet-ét*. Két eszmének oly egymásközti viszonya, melynél fogva egyik a másikat kizárja, s mindkettő igaz nem lehet. (Repugnantia).

ELLENZŐ, (1), (el-len-z-ő) mn. tt. *ellenző-t*, tb. —*k*. 1) Akadályozó, tiltó, gátoló. 2) Nem javasló, nem tanácsló. *Ellenző vélemény, tanács, javaslat.*

ELLENZŐ, (2), (el-len-z-ő) fn. tt. *ellenző-t*. 1) Valami ellen való, annak hatását akadályozó, eltávolító tárgy, eszköz, pl. *napellenző, esőellenző, porellenző, szél-, gyertya-, tűz-, villámellenző*. Különösen: a nadrágnak elül levő nyilása, melyet szíj vagy gombok tartanak, és szorítnak az alhashoz. 2) Személy, ki bizonyos tárgyban ellenvetést tesz, akadályt csinál.

ELLENZŐBŐR, (ellenző-bőr) ösz. fn. 1) Általán a szemekre alkalmazott bőrkészület a világosság, por stb. ellen. 2) Különösen, a kantárhoz varrott, s két oldalt a lovak szemei mellett kiálló bőrdarab, hogy félre ne nézhessenek.

ELLENZŐDESZKA, (ellenző-deszka) ösz. fn. Általán deszka, mely valamely testnek összetartására alkalmaztatik, pl. cséplőskor, hogy a gabonaszemek szét ne oszoljanak; vagy ellenződeszkák az ágynak két oldalán.

ELLEP, (el-lep) ösz. áth. Valaminek fölszinét, területét eltakarja, befödi. *Ellepi az árvíz a réteket, földeket. A hó ellepi a hegyek ormait. Ellepték a sáskák a vetéseket.* V. ö. LEP.

ELLÉP, (el-lép) ösz. önb. Lépve odább megy, valamely helyet oda hagy.

ELLÉPCSÉL, (el-lépcsél) ösz. önh. Aprókat lépve, könnyen, kényelmesen elmendegel.

ELLÉPDÉGÉL, (el-lépdégél) ösz. önh. Lépdegelve, azaz könnyen, kényelmesen lépve, elmegy.

ELLÉPDEL, (el-lépdel) ösz. önh. Ellépcsel, ellépeget. Különösen mondják a gyalogkatonaságról, midőn hadi rendben lépve elhalad, eltávozik, vagy valaki előtt elvonúl. *A lovasság elléptet.*

ELLÉPDELÉS, (el-lépdelés) ösz. fn. Ellépegetés; hadi rendben lépve elhaladás.

ELLÉPÉGET, (el-lépéget) ösz. önh. lásd: ELLÉPCSÉL.

ELLÉPTET, (el-léptet) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki lépve odább menjen, haladjon. *Elléptetni maga előtt dobszóval a hadsereget.* Vétetik önható ért. is a lovasságról, s ekkor am. a lovasság léptetve elmegy, vonalban, hadi rendben eltávozik; valaki előtt elvonúl. *Elléptettek a husárok a legközelebbi állomásra.* A gyalogság *ellépdel.*

ELLÉPTETÉS, (el-léptetés) ösz. fn. A lovasságnak léptetve, hadirendben eltávozása, különösen valaki előtt elvonulása.

ELLES, (el-les) ösz. áth. Valakit v. mit lesve, lesben állva, elvár; leselkedve, figyelmesve valamit megtud. *Ellesni az éjjeli kóborlókat. Majd ellesem, ha eljön-e, vagy nem. Ellesem, mi lesz belőle. Az alkalmat ellesni. A titkot ellesni.* V. ö. LES, ige.

ELLÉS, (el-l-és) fn. tt. *ellés-t*, tb. —*ék*. A nagyobbféle négylábu állatok, pl. tehenek, kancsák, juhok szülése. V. ö. ELLIK.

ELLET, (1), (el-l-et) fn. tt. *ellet-ét*. A nagyobbféle négylábu állatok szülöttje. *Első ellet. Korai, kései ellet.*

ELLET, (2), (el-l-et) áth. m. *ellett-em*, —*tél*, —*ett*. Elleni segít, késztet. *Juhokat elletni.*

ELLETÉS, (el-l-et-és) fn. tt. *elletés-t*, tb. —*ék*. 1) Közönségesen a juhokról mondják, midőn ellés végett annak idején külön akolba vagy rekeszbe zárják, s különös gondviselet alatt tartják. *Juhelletés, juhelletéskor.* 2) Győrvárm. csírás szőlővesszőnek ültetése.

ELLETŐ, (el-l-ető) fn. tt. *ellető-t*. Így hívják az ország több vidékén, a mezőkön készített nád- vagy sövényrekeszeket, hová tavaszkor az első juhokat kihajtani szokták. Győr és Komárom vmegyében a dunántuli részen *sellencz* (ellencz?).

ELLEVELEDZÉS, (el-leveledzés) ösz. fn. A növény leveleinek elhullása.

ELLEVELEDZETT, (el-leveledzett) ösz. mn. Leveleitől megfosztott, ami leveleit elhányta, elhullatta. *Elleveledzett fák, növények.*

ELLEVELEDZIK, (el-leveledzik) ösz. k. Leveleit elhányja, elhullatja. *Ősszel elleveledzenek a fák.*

ELLIK, (el-l-ik, l. itt alább) k. m. *ell-ett*, htn. *elleni* v. *ellni*. A nagyobbféle négylábu állatokról mondják, midőn szülnek, s melyek rendszerént csak egy szülöttet hoznak a világra, ú. m. lovak, szamarak, tehenek, juhok. *A ló csikót ellik* v. *csikózik, megcsikózik; a tehén borjat ellik* v. *megborjasik; a juh bárányt ellik.* A disznó-, kutya-, macska-, egér-, patkány- stb. fajok, melyeknek rendszerént több fiok van egyszerre, *kölykezsnek, megkölykeznek* vagy *fiadsnak.* Megvető ért. s aljas nyelven mondják asszonyról is. Tréfás nyelven: *megellik a ló*, midőn a rajtaülőt leveti. A Bécsi codexben *lóra elleni*, e helyett áll: *lóra ülni*; ama szólás mai napság nevetséges volna.

Valószinüen a „pullus"t jelentő *vemh* törzstől eredetileg *vemlik, vellik*, az előleh elhagyásával *ellik*, mint: *borjasik, csikózik, malacozsik, kölykezsik, fiadsik, gyerekezsik.* Vagy talán az *en, ene*, (eme, anya) gyökből: *en-lik* = anyává lesz. V. ö. ENE.

—ELLIK, (el-lik) ösz. igeképző, leginkább szint jelentő szókból, mint: *szőld-ellik, kék ellik*; mély hangon —*állik*, mint: *sárg-állik* (= sárga-allik), *tark-állik.* Néha előtagja el is esik, mint: *vörös-lik, feketlik, sötét-lik.*

ELLOBBAN, (el-lobban) ösz. önh. Gyulékony testről mondják, mely lángot vetve, legott égni megszünik. *Ellobban, mint a szalma. Száraz ág ellobban, lány szerelme jobban.* (Népd.) Átv. ért. hirtelen elmúlik. *Soknak hasafiadga szalma gyanánt ellobban.* V. ö. LOB.

ELLOBBANT, (el-lobbant) ösz. áth. 1) Gyulékony, lángolékony testet hirtelen lobra gerjeszt. 2) Könnyü, lenge testet, lobogva elszállni, röpködni késztet.

ELLOBBANTÓ, (el-lobbantó) ösz. fn. Egyszerü villanymozditó eszköz, rés, és horganylemezből. (Deflagrator Harei).

ELLOBOG, (el-lobog) ösz. önh. 1) Lobot vetve elég, ellángol. 2) Ide-oda csapkodó lob v. láng módjára röpköd, szállong. *Ellobogtak szemeink elől a tengeri hajók szárnyai.* V. ö. LOBOG.

ELLOBOGTAT, (el-lobogtat) ösz. áth. 1) Valamit lobra, lángra gyúlasztva eléget, elemészt. *Ellobogtatni a meggyújtott szalmatekercset.* 2) Csapkodó lob v. láng módjára valamit elröpít, elszállít. *Ellobogtatni a hadi szárnyakat.*

ELLOCSCSAN, (el-locscsan) ösz. önh. A hirtelen megcsapott, mozgásba hozott folyadékról mondják, midőn *locs* hangot adva, helyéből kimozdúl. *Ellocscsan a megütődött sajtárból a vér. Ellocscsant a vére, úgy föbe ütötték.*

ELLOCSCSANT, (el-locscsant) ösz. áth. Folyadékot, hirtelen mozgás által helyéből kiütve, *loccs* hangot adni késztet. *Megbottlott, s ellocscsantotta a korsóban vitt bort.*

ELLOCSKOL, (el-locskol) ösz. áth. Valamely folyadékot, pl. vizet, bort, sert, levest az edényből elöntöz, ellocsogat.

ELLOCSKOSÍT, (el-locskosít) ösz. áth. Kiöntött, kilocscsantott folyadékkal valamit elnedvesít, elcsunyít. *A vízhordók ellocskosítják a lépcsőket. Mosogatás közben ellocskosítani a ruhát.*

ELLOCSKOSODIK, (el-locskosodik) ösz. k. Kiömlött, kiöntött, kilocscsant folyadék, pl. víz, bor, sör, leves stb. által bepiszkolódik, belustosodik. *A piacsmapszámosok vagy szüretelők ruhái ellocskosodnak.*

ELLOCSOG, (el-locsog) ösz. önh. 1) A folyadék hirtelen kimozdulván helyéből, *loccs* hangot adva, elfoly. *A szekérrúdra lajtból ellocsog a víz.* 2) Átv. ért. Locsogva, azaz úgy elbeszél, hogy sebes szólása miatt a nyála fecseg; elpletykál, eldarál. Az utóbbi értelemben vétetik áthatólag is.

ELLOCSOGAT, (el-locsogat) ösz. gyak. áth. Eszközli, okozza, engedi, hogy valamely folyadék ellocsogjon. *Futtában ellocsogatta a korsóban vitt bort.*

ELLOCSOL, (el-locsol) ösz. áth. Locsolva elöntöz, elhint.

ELLOCSOSODIK, (el-locsosodik) ösz. k. lásd: ELLOCSKOSODIK.

ELLOCSOSÍT, (el-locsosít) ösz. áth. lásd: ELLOCSKOSÍT.

ELLÓDÍT, (el-lódít), ösz. áth. Valamit lódítva, tova-eldob, elhajt, eltaszít. *Gallérjánál fogva ellódították.* V. ö. LÓDÍT.

ELLÓDÚL, (el-lódúl) ösz. önh. Lódúlva, azaz nekiüramodva elsiet, eltakarodik, eltávozik. V. ö. LÓDÚL.

ELLOHOL, (el-lohol) ösz. áth. és önh. 1) Jól elver, elpufogat valakit vagy valamit. 2) Tájnyelven am. ellódúl, eliramlik.

ELLOP, (el-lop) ösz. áth. Tolvaj módra, orozva, a birtokos akarata s engedelme ellen elvesz, eltulajdonít valamit. *Amit ér, ellopja. Pénzét, ruháját ellopták.* V. ö. LOP.

ELLOPDOS, (el-lopdos) ösz. fn. lásd: ELLOPKOD.

ELLOPKOD, (el-lopkod) ösz. áth. Apródonként, egymásután, holmit tolvaj módjára elvisz, eltulajdonít. *Ellopkodni a fáról a gyümölcsöt.*

ELLOPÓDZIK, ELLOPÓDIK, (el-lopódzik v. -lopódik) ösz. k. Lopva, azaz titkon, suttonban, mások híre, tudta nélkül elmegy, elsurran, elszökik valahonnan, vagy valahová.

ELLOPOGAT, (el-lopogat) ösz. gyak. áth. l. ELLOPKOD.

ELLOPÓZIK, l. ELLOPÓDZIK.

ELLOVAGOL, (el-lovagol) ösz. önh. 1) Lovagolva, azaz lóháton eltávozik, elutazik. 2) Folytonosan, tartósan lovagol.

ELLŐ, (1), (el-lő) mn. tt. *ellő-t.* Ami ellik. *Ellő juhok, ellő tehenek.*

ELLŐ, (2), (el-lő) ösz. áth. 1) Valamit löve elszállít, elröpít. *Ellőni puskából a szatymát, ágyúból a golyót, ívről a nyilat.* Átv. ért. mondják magáról a fegyverről is. *Ellőni a puskát, ágyút, mozsarat, taraczkot*, azaz elsütni. 2) Lövés által elvisz, elszakaszt, elront. *Ellőtték háboruban a lábát. Ellőtték alóla a hidat.* 3) Bizonyos távolságra lő. *Ezen puskával 150 lépésnyire ellőhetni.* 4) Némely tájakon mondják: *ellőtte a hideg*, azaz *ellölte, el-* v. *kilelte, reá jött a hidegláz.* V. ö. EL, (2) és LŐ.

ELLŐDÖZ, (el-lődöz) ösz. áth. Gyakori lövés által elfogyaszt, elröpít. *Ellődösték a puskaport, mint a nagyidai czigányok.* (Km.) *Ellődözni a kártékony vadakat.*

ELLÖK, (el-lök) ösz. áth. 1) Lökve, azaz öklöl taszítva, vagy kézből kipenderítve eltaszít, eltávolít. *Ellökte magától a tolakodót.* 2) Valamely eszköz segedelmével taszít el. *Ellökni a billiardtekét. Ellökni partról csáklyával a hajót.* V. ö. EL, (2) és LÖK.

ELLŐS, (el-l-ő-s) mn. tt. *ellős-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Állat, mely elleni fog, mely alkalmas már az ellésre. *Ellős tehén, ellős juh. Az ellős birkákat el kell választani a meddőktől.*

ELLÖVEL, (el-lövel) ösz. áth. és önh. 1) Valamit sebesen elröpít, elszállít, mintha ágyúból, puskából stb. sütötték volna ki. *A nap messze ellöveli éltető sugarait.* 2) Sebesen elrepül, elszáll. *Ellövel a kiröpített nyíl. Pillanatai ide-oda ellövelnek.*

ELLÖVÉS, (el-lövés) ösz. fn. 1) Fegyvernek, pl. ágyúnak, mozsárnak, puskának elsütése. 2) A fegyverbe tett szernek elröptetése, elszállítása. 3) Valamely tárgynak lövés által elmetszése, eltörése, elszakasztása stb.

ELLÖVÖLDÖZ, (el-lövöldöz) ösz. gyak. áth. l. ELLŐDÖZ.

ELLUSTÍT, (el-lustít) ösz. áth. Lustára változtat el. *A sok evés ellustítja az embert.* V. ö. LUSTA.

ELLUSTÚL, (el-lustúl) ösz. önh. Lustává leszen. *A vén ló ellustúl.* V. ö. LUSTA.

ELMAGZIK, (el-magzik) ösz. k. Növényről, különösen kerti növényekről, zöldségekről, füvekről mondják, midőn felmagvasodnak, magba mennek, érett magvaikat elhullatják. *Elmagzik a hajma, saláta* stb.

ELMAGYARÁZ, (el-magyaráz) ösz. áth. 1) Valaminek hamis értelmet ád; valaminek értelmét elcsavarja. Jobban: *félremagyarázs.* 2) Magyarázva, azaz felvilágosítva, értelmezve eléád, elmond valamit. *Elmagyarázni a gyermeknek, valamely különös látmányt.* V. ö. EL, (2) és MAGYARÁZ.

ELMAGYARÁZÁS, (el-magyarázás) ösz. fn. 1) Valaminek hamis értelmezése; az értelemnek elcsavarása, jobban: *félremagyarázás.* 2) Megmagyarázás. V. ö. ELMAGYARÁZ.

ELMAGYAROSÍT, (el-magyarosít) ösz. áth. Magyarossá vagy magyarrá változtat el, magyart csinál valakiből a beszélő elve vagy tetszése ellen. Csak idegen mondhatja. *Elmagyarosítani a magyar házában lakó idegen nyelvűeket.* Mi magyarok így mondanók: *megmagyarosítani.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELMAGYAROSODÁS, (el-magyarosodás) ösz. fn. Azon elváltozó állapot, midőn valamely idegen szokásu és nyelvü ember vagy nép magyar szokásokat és nyelvet vesz föl.

ELMAGYAROSODIK, (el-magyarosodik) ösz. k. Idegen szokásu és nyelvü létére magyar szokásokat és nyelvet vevén föl, magyarrá leszen.

ELMÁLLÁS, (el-mállás) ösz. fn. Valamely testnek azon állapota, midőn részei között az összefüggés megtágúl, s azok egymástól könnyen elválnak, elszakadnak, szétomlanak. Leginkább mondják szövetekről, ruhanemüekről, hús-, és tésztaételekről. V. ö. MÁLLIK.

ELMÁLLASZT, (el-mállaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely testnek részei elmálljanak, azaz, szétfoszoljanak, elváljanak, elbomoljanak. *Az óczka, kopott ruhát elmállasztják a molyok. A hosszas főzés elmállasztja a húst.* V. ö. MÁLLIK, MÁLLASZT.

ELMÁLLIK, (el-mállik) ösz. k. Mállás által elkopik, elolvad, szétmegy. *Elmállik az óczka, molyette ruha. Elmállik a fogak között az igen puhára főtt hús.* V. ö. MÁLLIK.

ELMÁLLOTT, (el-mállott) ösz. mn. Elkopott; szétbomlott, foszlott, szakadozott. *Elmállott ősi mente, elmállott bunda. Elmállott tésztanemü.*

ELMÁNGOL, (el-mángol) ösz. áth. A ruha, különösen fehérnemü ráncait mángoló által simára kiegyengeti. Átv. ért. és tréfásan: valamely kézbelivel, bottal, doronggal, jól eldönget valakit. V. ö. MÁNGOL.

ELMAR, (el-mar) ösz. áth. Marva elűz, elkerget, eltávolít. *A hásieb elmarja az idegen ebet.* Átv. ért. szidás, rágalom, perpatvar által valakit bizonyos helyről, társaságból elhajt, elidegenít.

ELMARAD, (el-marad) ösz. önh. 1) Nem jön el, akit várnak, kinek jőni kellene. *A hivatalosok közül többen elmaradtak.* 2) Eláll, eltart, el nem vész, el nem romol. *A szárasan összerakott széna, évekig elmarad.* 3) Elkésik. *Elmaradt, mint Noé hollója a dögön.* (Km). 4) Meg nem történik, megszünik. *A könyv első kötete megjelent, de a második elmaradt.* 5) A haladókkal egy lépést nem tartván, hátúl vagyon. *A sánta ökör elmaradt a csordától.* V. ö. EL, (2) és MARAD.

ELMARADÁS, (el-maradás) ösz. fn. El nem jövés; elkésés; a haladókkal együtt nem menés; elállás, el nem romolás; megszünés, meg nem történés. V. ö. ELMARAD.

ELMARADHATATLAN, ELMARADHATLAN, (el-maradhatatlan v. —maradhatlan). Ami minden esetre megtörténni fog; ami előbb utóbb eljön, ami el nem marad. *A természet elleni vétek megbüntetése elmaradhatatlan.* Mint határozó am. elmaradhatlanul.

ELMARADHATATLANUL, ELMARADHATLANUL, (el-maradhatatlanul v. —maradhatlanul) ih. Minden esetre, bizonyosan, kétség nélkül, előbb utóbb. *A halál elmaradhatlanul elvisz mindnyájunkat.*

ELMARADOZ, (el-maradoz) ösz. önh. Gyakran, ismételve el- vagy hátra marad, többször elkésik. Vagy midőn többről van szó, am. egymás után elmaradnak, egyik előbb, másik utóbb. *A fáradt utasok, katonák elmaradoznak a csoporttól, seregtől.*

ELMARADT, (el-maradt) ösz. mn. Aki v. ami el nem jött, elkésett; a haladókkal egy lépést nem tartott; romlás nélkül elállott. *Elmaradt hivatalosok, vendégek. Müveltségben elmaradt népek. A többitől elmaradt zarándokok.* V. ö. ELMARAD.

ELMARASZT, (el-maraszt) ösz. áth. 1) Valakit v. mit maradni késztet, elkéstet, a haladókkal menni nem hagy, visszatartóztat. *Elmaraszlani a vendéget.* 2) Elmarasztal.

ELMARASZTAL, ösz. áth. 1) Általán, menni, haladni nem enged, fentartóztat. 2) Törvénykezési ért. a bíró v. törvényszék a panaszolt v. vádlott felt elitéli, t. i. a panaszló keresetének teljesitésére kötelezi, vagy büntetést mond reá. *A keresetí adósságban, a váltóösszletben, a perköltségekben elmarasztalni valakit. Két évi fogságban elmarasztalni a bünöst.*

ELMARASZTALÁS, (el-marasztalás) ösz. fn. Törvénykezési ért. birói v. törvényszéki hivatalos kijelentése annak, hogy a panaszlott vagy vádlott fél ellen a kereset bebizonyodott.

ELMARCZANGOL, (el-marczangol) ösz. áth. Marczangolva eltép, szétszakgat. *Az ebek elmarczangolják az eleikbe vetett koncot. A farkasok elmarczangolják a csikót.* V. ö. MARCZANGOL.

ELMARKOL, (el-markol) ösz. áth. 1) Markolva, marokba fogva elvesz, eltesz valamit. 2) Átv. ért. Suttonban elcsíp, elvisz, ellop. V. ö. EL, (2) és MARKOL.

ELMARSOL, (el-marsol) ösz. önh. Hadi rendben és vonalban eltávozik, elmegy.

ELMÁSZ, (el-mász) ösz. önh. Mászva elmegy, eltávozik. *Elmásznak a rákok, tekenősbékák.* V. ö. EL, (2) és MÁSZ.

ELMÁTKÁSÍT, (el-mátkásít) ösz. áth. l. ELJEGYEZ.

ELMÁZOL, (el-mázol) ösz. áth. Tulajdonképen: mázzal elken valamit. Kös ért. akármiféle zsiros, olajos stb. nedvvel beszennyez, elmocskít valamit. *Elmázolni a falakat sárral, korommal. Elmázolni a kezeket, ruhát tintával.* Gúnyos kifejezéssel: a kontárfestő, valamely képet esetlenül, durván fest. V. ö. MÁZ, MÁZOL.

ELME, (el-me, l. itt alább) fn. tt. *elmét*, tb. *elmék*. Alkotó részei: *el* (v. *elő*) *és me* (v. *mi*). Innen jelenti. 1) Tágas ért. azon tehetséget, mely minden ismeretek *elejét*, kútfejét, okát képezi, alkotja, (el-mi, elő-mi, azaz elő-valami) tehát mind az érzéki tehetséget, (facultas percipiendi) mind a gondolót magában foglalja. *Széles elme, szük elme. Gyermek elme. Elmébe fogni, venni valamely tárgyat. Az elmét egy tárgyról másra fordítani. Az elmét fölvidítani. Heverő testben hajlandik az elme.* (Km).

„Mindenható elménk istenkedése
Ég- s földbe hat." Kisfaludy K.

„Kivál az elme bolygó képzetéből."
Ugyanaz.

2) Szorosb ért. gondoló tehetség, (mens) mely szellemi életünk tulajdona, s mely az értelmet, (intellectus) *és észt* (ratio) foglalja magában. V. ö. ÉRTELEM *és* ÉSZ. *Mély elme; gyönge elme; éles elme; nagy elme. Elmét futtatni; elmét fárasztani, gyakorolni, művelni. Elmében meghábarodni. Elmét élesíteni; elmével felfogni; elmét törni valamin* v. *valamiben. Vén elme, fiatal erő veri meg a hadakat.* (Km). „És lelék az embert, kiből az ördög kiment vala, ülette ő lábainál és megruházatván és egész elmével." Tatrosi cod. 3) Azon tehetség, mely a felfogott tárgyakat megtartja, el nem feledi, (memoria). *Elméjében tartja a látottakat és hallottakat. Elméből mondja el a leckét. Elmaradtani valamit az elméből.* 4) Azon tehetség, mely a különböző dolgok közötti hasonlatot hamar felfogja (Wits), innen: *éles elme, elmés, elméncz.*

Mind ezek szerént elemeztethetik ekként is: él-mi v. élő-mi, élő valami, ami az emberben az élőt, az életerőt, a szellemet alkotja, t. i. az érzéktől kezdve az értelmet és észt vagyis az ismereti tehetség valamennyi fokát képezi. Rokona azon *il*, melyből *ildom*, *ildomos* származott, valamint az élénk mozgékonyságra vonatkozó *il* is. V. ö. IL. A hangokban is rokon görög latin *animus* (= elme) szót, (mely a görögben fuvást, lehellést, szellőt jelent) Benfey az *an* (= leh) szanszkrit gyökből származtatja, mely *pra* szóval összetéve: *prân* am. élni. Igen közel áll a magyar *elme* szóhoz, az arab *ilm*, mely am. tudomány. Átvetve hasonló hozzá a finn *mieli*.

ELMEÁLLAPOT, (elme-állapot) ösz. fn. A tágas és szoros értelemben vett elmének tulajdonságai összevéve, s különféle körülményekben létezve. *A gyermek, a férfi elmeállapota. A művelt vagy műveletlen ember elmeállapota. A betegnek, bolondnak elmeállapota.*

ELMEBAJ, (elme-baj) ösz. fn. L. ELMEBETEGSÉG.

ELMEBETEG, (elme-beteg) ösz. mn. Általán, kinek elméje kór állapotban szenved, azaz, zavarodott, tébolyodott. Különösen, kinek kedélye mélyen van illetve, megsértve, s ez értelemben a szélesen vett elmének érző tehetségeire vonatkozik.

ELMEBETEGSÉG, (elme-betegség) ösz. fn. Az elmének gyönge, kóros állapota, megzavarodása, tébolyodása. Különösen: mélyen illetődött, megsértett, s rendes működéséből kizaklatott kedély.

ELMEBÓDULT, (elme-bódult) ösz. mn. Kinek elméje megzavarodott, tébolyodott.

ELMEBÓDULTSÁG, (elme-bódultság) ösz. fn. Az elmének megzavarodott, tébolyodott állapota, vagy tulajdonsága, pl. nagy ijedség, öröm, fájdalom, kínok miatt.

ELMEBOTLÁS, (elme-botlás) ösz. fn. Az elmének gyöngesége, melynél fogva működéseiben hibát ejt, a tárgyakat fonákul fogja föl; valamit elfeled.

ELMECSAVARGÁS, (elme csavargás) ösz. fn. Az elmének azon lenge állapota, midőn bizonyos tárgyra nem feszül, hanem ide-oda csapong, tétováz. Él e szóval Pázmán.

ELMECSEVÉSZ, (el-mecsevész vagyis helycserével: el-csenevész) ösz. önh. Mondják az állat- és növényfajokról, midőn eredeti épségöket lassanlassan, nemzedékről nemzedékre elvesztik, elaljasodnak, elfajzanak. (Székely szó). Néhutt: *elcsenevész* v. *—csenev sz.*

ELMEÉL, (elme-él) ösz. fn. Az elme ereje, melylyel az a tárgyakat igen finomul felfogni s összevehasonlítni képes.

ELMEÉLESITÉS, ösz. fn. Szellemi gyakorlat, melynél fogva az elme bizonyos könnyüséget szerez a tárgyak legfinomabb felfogásában, s összevehasonlításában. Él e szóval Pázmán.

ELMEÉLESITŐ, (elme-élesitő) ösz. mn. Ami az elmét élessé teszi, azaz könnyüséget szerez neki, a dolgok finom felfogásában, összevehasonlitásában stb. Él e szóval Pázmán.

ELMEERŐ, (elme-erő) ösz. fn. Erő, melynél fogva az elme működik, mely a tárgyakat fölfogja, fogalmakat alkot, itéleteket hoz stb.

ELMEFAKGATÁS, (elme-fakgatás) ösz. fn. Az elmének különféle ellenvetések, nehézségek, bonyolodott tárgyak fejtegetése által gyakorlása. (Csúzi. Trombita. 116. l.).

ELMEFÁRASZTÁS, (elme-fárasztás) ösz. fn. Az elmének mérték- s mód nélküli munka által megerőltetése.

ELMEFÁRASZTÓ, (elme-fárasztó) ösz. mn. Az elmét mértéken túli munka által megerőltető. *Elmefárasztó folytonos munka.*

ELMEFUTTATÁS, (elme-futtatás) ösz. fn. 1) Az elmének, gondolkozásnak tárgyról tárgyra fölszines szállongása. Ellentétetik a mély gondolkozásnak. 2) Elménczkedés. 3) Oly gondolkozás, melynek komolyabb czélja nincsen, s egyedül időtöltésre, mulatságra szolgál.

ELMÉGY, (el-mégy) ösz. önh. 1) Általán, bizonyos álláspontot, helyzetet oda hagyva, eltávozik.

Elmegy a városból, megyéből, országból. 2) Valahová elutaz. *Elmegy Pestre, Kolosvárra.* 3) Valamin eligazodik. *Ezen iráson nehéz elmenni.* 4) Elvész. *Elment az esze. Elment a haja, szőre.* 5) Mondják természeti s lelketlen dolgokról is. *Elment az árvíz, elment a fürgeség.*

ELMEGYAKORLÁS, (elme-gyakorlás) ösz. fn. Szellemi működés, melynél fogva elmetehetségeinket használjuk, gondolkodunk, ítélünk stb.

ELMEGYAROKLAT, (elme-gyakorlat) ösz. fn. Elmegyakorlás elvont értelemben, vagy tárgyilag véve.

ELMÉGYÉZ, (el-mégyéz) ösz. áth. Megyével, határral valamely tért elválaszt; megyét, határt húz. *Elmegyézni a szomszéd helységek földeit egymástól.* V. ö. MÉGYE, MÉGYÉZ.

ELMEGYÖNGESÉG, (elme-gyöngeség) ösz. fn. Az elménck azon állapota, melyben működni elégtelen, nem képes, erőt kifejteni nem bír; a tárgyakat töl nem foghatja stb. Máskép: butaság, ostobaság.

ELMEHÁBORODÁS, (elme-háborodás) ösz. fn. 1) Az elménck nyugtalan állapota, midőn rendes működését erősebb indulatok, pl. hirtelen harag, boszú, ijedés stb. megzavarják. 2) A gondolkozó tehetségnek fonáksága, mely a tébolyodást, bolondulást megelőzni szokta.

ELMEHÁBORODOTT, (elme-háborodott) ösz. mn. Háborodott elméjű, kinek gondolkozása megzavarodott.

ELMEHÁBORU, (elme-háboru) ösz. fn. Átv. ért. tudományos vitatkozás, vitálkodás, melyben okok ellen okok harczolnak.

ELMEHIBA, (elme-hiba) ösz. fn. Hiba, melyet működéseiben az elme, különösen mint emlékező tehetség ejt.

ELMEJÁTÉK, (elme-játék) ösz. fn. A gondolatoknak elmés futtatása, egymással fölváltása, összehasonlítása. Az elmejáték elmésségen, elménczségen alapszik, s komoly, velős ismereteket nem keres.

ELMÉL, (el-me-el) önh. m. *elmél-t.* 1) Általán, elmével működik, dolgozik. Innen. 2) Tágas ért. érzékileg vagy gondolattal valamit felfog, öntudattal érez, gondolkodik. 3) Szoros ért. az észrevett tárgyat megfontolja, meghányja veti, s róla ismeretet szerez. 4) Legszorosb ért. általános, elvont eszméket alakit, melyek egyedül az észnek fogalmai, akár felel meg azoknak a tapasztalatban való tárgy, akár nem. (Conceptus puros format).

ELMÉLÉS, (el-me-el-és) fn. tt. *elmélés-t*, tb. —*ék*. 1) Általán, az elménck működése. 2) Különösen, tágas ért. valaminek érzékkel vagy gondolattal öntudatos felfogása. 3) Szorosb ért. az észrevett tárgynak megfontolása s megismerése. 4) Legszorosb ért. általános, elvont eszmék, fogalmak alakitása. V. ö. ELME, ELMÉL.

ELMÉLET, (el-me-el-et) fn. tt. *elmélet-et*. 1) Általán, amit elmével, azaz érzéki és gondolkodó tehetségünkkel öntudatosan felfogunk. 2) Különösen, érzékentúli tárgynak fogalma, elvont fogalom, nézet, melyre egyedül tapasztalás által eljutni nem lehet, hanem elvont gondolkodás által. (Conceptus purus). 3) Megfelel e görög szónak: *theoria*, azaz oly ismeret, igazság, mely kiválólag belső szemlélődésünkben létezik, tekintet nélkül arra, vajjon felel-e meg annak valamely való tárgy a tapasztalatban vagy sem.

ELMÉLETI, (el-me-el-et-i) mn. tt. *elméleti-t*, tb. —*ek*. Ami kiválólag elméletben, azaz gondolatban, belső szemlélődésben, fogalomban, elvont eszmében létezik; ami az ismereteknek általános jegyeit, tulajdonságait tárgyazza, (theoreticus). Ellentéte: *gyakorlati, tapasztalati. Elméleti bölcsészet. Elméleti ismeretek.*

ELMÉLKÉDÉS, (el-me-el-kéd-és) fn. tt. *elmélkédés-t*, tb. —*ék*. A tárgyaknak folytonos és mélyebb meggondolása, s eredményeik fontolóra vétele. Vallástani ért. gondolkozás a lelki szent dolgokról. *Szent elmélkedésbe merülni.* (Meditatio).

ELMÉLKÉDIK, (el-me-el-kéd-ik) k. m. *elmélkéd-tem, —tél, —ett.* Folytonosan, s mintegy mélyebben, a tárgyakat mindünnen meghányvavetve elmél; a dolgok okait, körülményeit, eredményét fontolóra veszi. (Contemplatur). *Valamely tárgy felett v. tárgyról sokáig elmélkedni.* V. ö. ELMÉL. Vallástani ért. lelki, szent dolgokról gondolkozik. (Meditatur).

ELMELLŐZ, (el-mellőz) ösz. áth. 1) Valamely dolgot ügybe, tekintetbe, figyelembe nem vesz. *Társaimhoz szólott, engem pedig elmellőzött.* 2) Hivatalt, szolgálatot megtagad valakitől, s másnak adja azt. 3) Elmulaszt. *Elmellőzni a kötelességet.* 4) Mint afféle *mellékes* dolgot félre tesz. *A fontosabb ügyeket elvégezni, a kisebbeket elmellőzni.*

ELMELLŐZÉS, (el-mellőzés) ösz. fn. 1) Ügybe, tekintetbe, figyelembe nem vevés. 2) Valamely folyamodónak hátratétele, a kivánt hivatalra ki nem nevezése. 3) Elmulasztás. 4) Valaminek mellékes tárgy gyanánt félretevése.

ELMÉLYED, (el-mélyed) ösz. önh. Valamely gondolatba, elmélkedésbe igen belemerül. *Elmélyedni a szent dolgok fontolgatásában. Elmélyedni valamely nagy terv fejtegetésében.* Máskép: *elmerül.*

ELMÉLYEDÉS, (el-mélyedés) l. ELMERÜLÉS.

ELMÉNCZ, (el-me-encz) fn. tt. *elménczet.* Személy, ki holmi aprólékos elmejátékokat üz, ki minden alkalommal, s minden tárgy körül elmés lenni, elmeskedni akar. V. ö. ELMÉSKEDIK.

ELMÉNCZKÉDÉS, (el-me-encz-kéd-és) fn. tt. *elménczkédés-t*, tb. —*ék*. Elmeviszketeg, melynél fogva valaki nagy kedvét leli mindenféle tárgyról és alkalommal meglepő ötleteket mondani; élczeskedés.

ELMÉNCZKÉDIK, (el-me-encz-kéd-ik) k. m. *elménczkéd-tem.* Aprólékos elmejátékokat üz; minden alkalommal s dologról elmés ötleteket akar mondani; élczeskedik.

ELMÉNCZKÉDŐ, (el-me-encz-kéd-ő) mn. tt. *elménczkédő-t.* Aki elménczkedni szeret vagy szokott, élczeskedő.

ELMÉNCZSÉG, (el-me-encz-ség) fn. tt. *elménczség-et.* Meglepő, különösen mosolyra v. nevetésre gerjesztő ötlet, mely leginkább a tárgyak fínom, aprólékos összehasonlításából valamely újat, váratlant hoz elő; élczesség.

ELMÉNÉS, (el-ménés) ösz. fn. Eltávozás, elutazás, elhordozkodás.

ELMÉNET, (el-ménet) ösz. fn. Eltávozás, elutazás, elhordozkodás, elvont ért. véve. *Elmenet előtt bucsut venni társainktól.*

ELMÉNETEL, (el-ménetel) ösz. fn. lásd : ELMÉNET.

ELMÉNŐ, (1), (el-ménő) ösz. mn. Eltávozó, elutazó, eltakarodó.

ELMÉNŐ, (2), (l. föntebb) ösz. fn. 1) Valamely jeladás, mely távozásra, utazásra, eltakarodásra int. *Elmenőt dobolni a hajduknak. Elmenőt trombitálni a lovasoknak.* Bakancsosok nyelvén *fikátor* (Vergatterung). Innen : *fikátort verni.* 2) Készület a távozásra, elutazásra. *Elmenőben vagyunk.*

ELMENYAVALYA, (elme-nyavalya) l. ELMEBETEGSÉG.

ELMENYUGALOM, (elme-nyugalom) ösz. fn. Az elménck azon állapota, midőn a kültárgyak és érzékek által benső működéseiben nem zavartatik, s indulat- és szenvedélytől menten munkálkodik. *Az elmenyugalom tiszta, csendes kedélylyel jár.*

ELMENYUGTALANSÁG, (elme-nyugtalanság) ösz. fn. Az elménck azon állapota, midőn kellemes vagy kellemetlen erősebb benyomások, indulatok, szenvedélyek által, működéseiben zavartatik.

ELMÉR, (el-mér) ösz. áth. 1) Valamit részletenként mértékre téve, osztva, elád. *Elmérni a levágott marhát. Kocsmában elmérni az uraság borát.* 2) Területet, földet, rétet, mérnökileg feloszt. 3) Máshová mér, mint kellene. 4) Hibásan mér, fonákul szab ki, helyesebben : *roszúl mér.*

ELMERED, (el-mered) ösz. önh. A szemről mondják, midőn igen fölnyilva, tartósan függ valamely tárgyon. *Elmeredtek a szemei, oly erősen nézett.* V. ö. MERED.

ELMERESZT, (el-mereszt) ösz. áth. Szemeit merő állapotba helyezi, erősen, ugyanazon tárgyra kinyitja, s folytonosan reá szegezve tartja. *Elmereszti szemeit, és bámészkodik.*

ELMEREVÉDIK, (el-merevédik) ösz. k. Merően, mozdulatlanul, megfeszítve elterül, rugonyosságát elveszti. *Elmerevedve feküdt a kemény hideg miatt.*

ELMEREVŰL, (el-merevűl) ösz. önh. Mintegy önmagában merővé, mozdulatlanná lesz.

ELMÉRGESÉDIK, (el-mérgesédik) ösz. k. Tulajdonkép : mérges állapota jobban-jobban elterjed. Különösen : a seb elhatalmazik, a testen továbbtovább ezzi magát, s veszélyesebbé leszen.

ELMÉRGESÍT, (el-mérgesít) ösz. áth. A sebben a mérget elterjeszti, veszélyesebbé teszi. Átv. ért. használható az erkölcsi és szellemi nyavalyákról is.

ELMERÍT, (el-merít) ösz. áth. Valakit v. mit híg elem, pl. víz, sár stb. alá buktat. *Elmeríteni vís alá a koreót.* V. ö. MERÍT.

ELMÉRŐDIK, (el-mérődik) ösz. belsz. Mérés által elfogy; mérés közben elvész, elfoly, elhull, pl. ha egy mázsa húsból csak 95 fontot vág ki a legény, a többi öt font elmérődik, azaz aprólékosan elhull.

ELMERŰL, (el-merűl) ösz. önh. 1) Valamely híg elemben, pl. vízben, borban, sörben, sárban stb. alászáll, alábukik. *A kő elmerül a vízben. A kocsi tengelyig elmerül a kátyolban.* 2) Átv. ért. valamely szellemi vagy erkölcsi tárgyban, munkában, foglalkozásban úgy elmélyed, hogy minden másról, megfeledkezni látszik. *Elmerülni a gondolkozásban, tanulásban, tervezésekben. Elmerülni a játékban, fesletlenségben, bujaságban.*

ELMERŰLÉS, (el-merülés) ösz. fn. 1) Elbukás, híg elembe alászállás, elsüllyedés. *A repedezett fenekű hajó elmerülésnek van kitéve.* 2) Átv. ért. erkölcsi v. szellemi tárgyban, munkában elmélyedés. *Elmerülés a tudományokban, elméletekben.* Máskép : *elmélyedés.* Ez utóbbi újabb alkotású.

ELMERŰLTSÉG, (el-merültség) ösz. fn. Lelki állapot, midőn valaki gondolatokba mélyed, s minden érzéki kültárgyakról megfeledkezni látszik.

ELMERŰTET, (el-merűtet, am. elmerültet v. el-merültség). Kiavult fn., a régieknél am. lelki elragadtatás. (Extasis).

ELMÉS, (el-me-es) mn. tt. *elmés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Értelemmel, itélettel biró, ki a tárgyakat könnyen és világosan felfogja, s rólok helyesen itél. 2) Különösen : ki a tárgyak közötti különbséget vagy hasonlóságot gyorsan észreveszi, s meglepő ötletei által mulattat. (Witzig).

ELMESÉL, (el-mesél) ösz. áth. 1) Meséket mondogat el; valamit mese-alakban ad elé. 2) Elregél, költőileg elbeszél. V. ö. MESE, MESÉL.

ELMESÉLÉS, (el-mesélés) ösz. fn. 1) Valamely mesének elmondása. 2) Elregélés, költői, különösen népmondákon alapuló elbeszélés.

ELMÉSKÉDÉS, (el-me-es-kéd-és) fn. tt. *elmés-kédés-t*, tb. *—ek.* Az elmének sajátságos, ötletekkel gazdag; továbbá fínom észrevételek és gondolatok, éles tréfák, és meglepő fordulatok által működése.

ELMÉSKÉDIK, (el-me-es-kéd-ik) k. m. *elmés-kéd-tem, —tél, —ett.* Elmés ötletekkel mulattat; a különféle dolgok összehasonlításából fínom észrevételeket, meglepő gondolatokat fejt ki; élesen és hatósan tréfálkodik, gúnyolódik, csipked. Felsőbb nemű elmeműködést jelent, mint az *elménczkedik.*

ELMÉSSÉG, (el-me-es-ség) fn. tt. *elmésség-et.* 1) A széles értelemben vett elmének egyik sajátságos tulajdonsága, melynél fogva meglepő ötleteket, fínom, éles észrevételeket és gondolatokat fejt ki. 2) Így neveztetik maga azon ötlet, gondolat, észrevétel is, mely ezen tehetségből ered. Különböztetésül v. ö. ELMÉNCZSÉG.

ELMESSZŐDIK, (el-messzödik) ösz. k. Messze eltávozik, elhuzódik, elvonul.

ELMESTERKÉL, (el-mesterkél) ösz. áth. Valamely müvet túlságos czifraság, ékesgetés, gyalulgatás stb. által elront, izlés nélkülivé tesz.

ELMESURLÓDÁS, (elme-surlódás) ösz. fn. Szellemi müködés, midőn vitatkozások, tudományos vetélkedések által az elmék mintegy surlódásba jönnek, s egymást uj és uj leleményekre ösztönzik.

ELMÉSZ, (el-me-ész) fn. tt. *elmész-t*, tb. —*ék*. Uj alkotásu müszó. 1) Bölcsész. 2) Elméleti ismeretekkel foglalkodó. (Theoreticus).

ELMESZIKRA, (elme-szikra) ösz. fn. Aprószerü elmés ötlet, mely valamiben mintegy mellékesen, és futólag tünik elé; élcz.

ELMESZÜLEMÉNY, (elme-szülemény) ösz. fn. Lelemény, uj gondolat, terv stb. melyet az elme müködése hozott létre. *Ez sajdt elmeszülményem. Zalán futása Vörösmarty M. elmeszüleménye.*

ELMETAN, (elme-tan) ösz. fn. Némelyek szerént am. bölcsészet.

ELMETEHETLEN, (elme-tehetlen) ösz. mn. Gyönge elméjü, elmetehetség nélkül szükölködő.

ELMETEHETLENSÉG, (elme-tehetlenség) ösz. fn. Elmetehetség nélküli állapot, elmeerő hiánya, illetőleg butaság, ostobaság.

ELMETÉHETSÉG, (elme-téhetség) ösz. fn. A legtágasabb ért. vett elmének mindenféle képessége. *Nagy elmetehetség. Fejletlen vagy kifejlett elmetehetség. Elhanyagolt vagy kimüvelt elmetehetség.*

ELMETÉL, (el-metél) ösz. áth. Éles eszközzel valamit részekre, szeletekre, darabokra stb. elmetsz, elszeldel, elvagdos. *Elmetélni a sültet.* V. ö. METÉL.

ELMETÉLÉS, (el-metélés) ösz. fn. Valaminek éles eszköz által részekre, darabokra stb. elszeldelése, elvágása. V. ö. METÉLÉS.

ELMÉTELYESÉDIK, (el-mételyesédik) ösz. k. Métely nevü nyavalyába esik; a métely elharapódzik közötte. *Elmételyesédnek az iszapos helyen legelő juhok.* V. ö. MÉTELY. Átv. ért. ragályos kórba esik, a ragály elhatalmasik. Használják erkölcsi ért. is.

ELMÉTELYESÍT, (el-mételyesít) ösz. áth. A mételyt elterjeszti. *Egy métélyes juh elmételyesíti a többit is.* Átv. ért. a ragályos kórt másokkal közli. Erkölcsi ért. mások tiszta erkölcsét megfertőzteti.

ELMÉTLEN, (el-me-etlen) mn. tt. *elmétlen-t*, tb. —*ék*. Buta, ostoba, oktalan, helyes elme nélkül szükölködő, elmében fogyatkozott. *Elmétlen beszédek.* Ellentéte: *elmés.*

ELMÉTLENSÉG, (el-me etlen-ség) fn. tt. *elmétlenség-et*. Elme-erő hiányában szenvedő állapot, illetőleg butaság, ostobaság, tompa elmüség.

ELMETOMPASÁG, (elme-tompaság) ösz. fn. Az elmének gyöngesége, nehéz felfogása, akár természettől olyan, akár kicsapongások, nagy erőtetés stb. által támadt. Ellene tétetik az *élcselmüség.*

ELMETSZ, (el-metsz) ösz. áth. Kisebbféle eszközzel, pl. késsel, bicsakkal, ollóval ketté választ valamit. *Elmetszeni késsel az ujját. Elmetszeni* (elnyirni) *ollóval a hajat. Elmetszeni a kenyér gyürkéjét.* V. ö. METSZ, SZEL, VÁG.

ELMETSZÉS, (el-metszés) ösz. fn. Valaminek éles eszköz által elválasztása, ketté szakasztása. V. ö. METSZÉS, SZELÉS.

ELMEZAVAR, ELMEZAVARODÁS, (elme-zavar v. —zavarodás) ösz. fn. L. ELMEHÁBORODÁS.

ELMOCSKÍT, (el-mocskít) ösz. áth. A tiszta testet mocsokkal elrutítja, elkeni. *Elmocskítani sárral a csizmákat, tintával a kezeket.* V. ö. MOCSOK, MOCSKÍT. Tulajdonkép annyit tesz, mint: (merő) mocsokká változtat, mocsokká tesz. Tehát erősebb kifejezésü mint elmocsokosít.

ELMOCSKOL, (el-mocskol) ösz. áth. l. ELMOCSKÍT.

ELMOCSKOLÁS, (el-mocskolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elmocskolunk valamit.

ELMOCSKOLÓDIK, (el-mocskolódik) ösz. belsz. Mocsok által elkenődik, elrutúl, tisztátalanná lesz. *A szüretelők ruhája a mustól elmocskolódik.*

ELMOCSKOSÍT, (el-mocskosít) ösz. áth. Mocskos, tisztátalan, szennyes alakúra változtat el. *A szurok elmocskosítja a vargák kezeit.* V. ö. MOCSKOS.

ELMOCSKOSODIK, (el-mocskosodik) ösz. k. l. ELMOCSKOSÚL.

ELMOCSKOSÚL, (el-mocskosúl) ösz. önh. Mocskos, azaz tisztátalan, czirmos, szennyes, piszkos alakúra változik el. *A lakatosok kezei, arczai, ruhái elmocskosulnak.* V. ö. MOCSKOS.

ELMOCSKÚL, (el-mocskúl) ösz. önh. Tulajdonkép annyit tesz, mint (merő) mocsokká lesz. Tehát erősebb kifejezésü, mint elmocskosúl.

ELMOGORVÍT, (el-mogorvít) ösz. áth. Mogorva, azaz, búskomor, durczás, haragos alakúra változtat el. *Némely embert az agg kor, mást a különféle viszályok elmogorvítják.* V. ö. MOGORVA.

ELMOGORVÚL, (el-mogorvúl) ösz. önh. Mogorva, azaz búskomor, durczás, haragos természetüvé változik el. *Hajdan nyájas, víg ember volt, s most egészen elmogorvúlt.*

ELMOHOSODIK, (el-mohosodik) ösz. k. Ellepi, benövi a moh. *A régi nádfödelek, szindelyek, aggfák derekai, elmohosodnak.* V. ö. MOH. Átv. ért. ócska, régies természetet, alakot ölt, elavúl.

ELMOHOSÚL, (el-mohosúl) ösz. önh. lásd: ELMOHOSODIK.

ELMOND, (el-mond) ösz. áth. 1) Bizonyos szókat, beszédet, mondókát előad. *Elmondani a leczkét, a köszöntő verseket. Elmondani az isenetet, parancsot, hirdetést.* 2) Elbeszél. *Majd elmondom, mi történt velem. Elmondani az utazást, tapasztalatokat.* 3) Részletesen közöl valamit. *Ezen titkot csak neked mondom el. Ezt nem mondhatom el.* V. ö. EL, (2) és MOND.

ELMONDÁS, (el-mondás) ösz. fn. 1) Bizonyos szóknak, beszédnek, mondókának eléadása. *Az elmondásban akadozni.* 2) Elbeszélés. 3) Közlés. *Némely dolgok elmondásában ovatosnak kell lenni.* V. ö. ELMOND.

ELMONDHATATLAN, (el-mondhatatlan) ösz. mn. 1) Ami oly nagy, oly terjedelmes, hogy eléadására bizonyos idő elégtelen; amit elszámlálni nem lehet. *Elmondhatatlan viszontagságok.* 2) Minek kifejezésére elegendő és alkalmas szavak nincsenek. *Elmondhatatlan fájdalom.* 3) Minek elmondását, elbeszélését a körülmények tiltják. *Elmondhatatlan titkok, magánügyek.* 4) Igehatározóképp: elmondhatatlanul.

ELMONDHATLAN, (el-mond-hat-lan) ösz. mn. l. ELMONDHATATLAN.

ELMORZSÁL, (el-morzsál) ösz. áth. Morzsákra eltördel; morzsaformában elhullat. *Elmorzsálni a csibéknek vetendő kenyérbélt.* V. ö. MORZSA, MORZSÁL.

ELMORZSÁLÓDIK, (el-morzsálódik) ösz. belsz. Morzsákra eltördelödik, morzsákra szakadoz, szétválik, morzsaalakban széthull. *A száraz buzakenyér könnyen elmorzsálódik.*

ELMORZSOL, (el-morzsol) ösz. áth. Morzsolva eltördel, apró részecskékre oszlat. *Elmorzsolni a kuboricát.* Átv. ért. valamely eledelt apródonként elfogyaszt, italt elköltöget. *Barátságos beszélgetésben elmorzsoltunk egy pint bort.* V. ö. MORZSOL. Tréfás ért. felületesen ád elé, roszul mond el.

ELMORZSOLÓDIK, (el-morzsolódik) ösz. belsz. Porhanyó vagy lágyabb test, más keményebbel surlódván összve, apró részecskékre töredezik. *A köhöz dörzsölt föld elmorzsolódik.*

ELMOS, (el-mos) ösz. áth. 1) A mozgásban, folyásban, esésben levő víz, zápor valamely testet helyéből elvisz. *Az áradó Duna sok partot, és házat elmosott.* 2) A mosást elvégzi. *Már vége az ebédnek, ezt el is mostunk. Mi már elmostunk, ki is teregettünk.* V. ö. MOS.

ELMOSOGAT, (el-mosogat) ösz. áth. 1) A folyó, hullámzó, eső víz, zápor, valamely testet gyakori elöntögetés, nyalogatás által elszakgat, elvisz. *A folyó vize lassanként elmosogatja a partokat.* 2) Konyhaedények mosását elvégzi. *Ha elmosogattatok leányok, lássatok a fonáshoz.* V. ö. MOSOGAT.

ELMOSOLYODÁS, (el-mosolyodás) ösz. fn. A nevetésnek gyöngédebb, szelídebb neme. V. ö. ELMOSOLYODIK.

ELMOSOLYODIK, (el-mosolyodik) ösz. k. Gyöngéden nevet, azaz se száját nem nyitja ki, se hangra nem fakad, hanem csak kissé húzza el ajkait, s ez által nyájasságának, tetszésének, szelídebb kedvének, néha titkos gúnynak jelét adja. V. ö. MOSOLYOG.

ELMOSOLYOG, (el-mosolyog) ösz. önh. Folytonosan, több ideig mosolyog.

ELMOZDÍT, (el-mozdít) ösz. áth. 1) Valamit helyéről, nyugvó állapotából eltol, eltaszít, elkényszerít. *Elmozdítani helyeikből a bútorokat. Elmozdítani csáklyákkal a dereglyét, hajót.* 2) Valakit hivatalától, tisztétől eltávoztat, eltesz, vagy más helyre, hivatalba alkalmaz. 3) Törvényi ért. a kereső félnek kérését, követelését igaznak, törvényesnek nem ismeri. *Kérésétől, keresetétől valakit elmozdítani.*

ELMOZDITÁS, (el-mozdítás) ösz. fn. 1) Valaminek elébbi helyéről, nyugvó állapotából eltolása, eltaszítása, elkényszerítése. 2) Hivataltól megfosztás, vagy a hivatalnak, helynek, mással elcserélése.

ELMOZDÍTOTT, (el-mozdított) ösz. mn. 1) Helyéről, nyugvó állapotából eltolt, elnyomott, eltaszított stb. 2) Hivatalától, tisztétől megfosztott, vagy más hivatalra és helyre általtett. *Elmozdított tisztviselök.* V. ö. MOZDÍT, ELMOZDÍT.

ELMOZDÚL, (el-mozdúl) ösz. önh. 1) Helyéből, nyugvó állapotából belső erejénél fogva eltávozik. *Elmozdúl a rest bival is, ha szurkálják.* 2) Mondják oly tárgyakról is, melyek külső erő által indíttatnak el. *Elmozdúl a szélmalom, ha kedvező szele jön.* 3) Elmegy, eltávozik. *Mozdulj el már innen.* V. ö. MOZDÚL.

ELMOZDULÁS, (el-mozdulás) ösz. fn. Eltávozás, elmenés, elindulás, távolodó mozgásba jövés.

ELMÚL, (el-múl) l. ELMÚLIK.

ELMULANDÓ, (el-mulandó) ösz. mn. Ami egykor elmúlik, eltün, lenni megszün, nem tartós. *Elmulandó tünemények, rémképek.*

ELMULÁS, (el-mulás) ösz. fn. Valamely dolog lételének megszünése, eltünése, s mintegy semmivé levése. *Élet, ifjuság, örömek elmulása.*

ELMULASZT, (el-mulaszt) ösz. áth. 1) Valamit elmúlni, azaz eltünni, haszonvétlen elmenni enged. *Elmulasztani a drága időt, a jó alkalmat. Ha ma egy órát hiába elmulasztottál, holnap egész nap azt föl nem találod.* (Km). 2) Valamit késedelmesség miatt, vagy hanyagságból nem teljesít. *Elmulasztani kötelességét. Elmulasztani az imádságot, a templomi szent beszédet. El ne mulaszd megtenni, amit mondottam.*

ELMULASZTÁS, (el-mulasztás) ösz. fn. 1) Az időnek, alkalomnak haszonvétel nélküli elszalasztása. 2) Kötelességnek, dolognak elhanyagolása, késedelem miatt nem teljesítése.

ELMULASZTHATATLAN, (el-mulaszthatatlan) l. ELMULASZTHATLAN.

ELMULASZTHATLAN, (el-mulaszthatlan) ösz. mn. Amit elmulasztani nem lehet, nem szabad, amit teljesíteni kell. *Hazánkat szeretni, elmulaszthatlan kötelességünk.* Határozókép: elmulaszthatlanul.

ELMULASZTHATÓ, (el-mulasztható) ösz. mn. Amit el lehet, vagy el szabad mulasztani; amit teljesíteni nem kell. *Ez elmulasztható dolog.*

ELMULÁT, (1), (el-mulat) ösz. önh. Az időt vigan, unalom nélkül eltölti. *Jó barátok között elmulatni.* V. ö. MULAT, önh.

ELMULAT, (2), (l. fönebb) ösz. áth. 1) Valakivel az időt kellemesen, vigan tölteti el. *A házi gazda*

elmulatott bennünket. Ő képes elmulatni egész társaságot. 2) Valamit elhanyagol, haszonvétlenül elmúlni enged, azaz elmulaszt. V. ö. ELMULASZT, és MULAT, áth.

ELMULATÁS, (el-mulatás) ösz. fn. 1) Az időnek jó kedvvel eltöltése. 2) l. ELMULASZTÁS.

ELMÚLHATATLAN, ELMÚLHATLAN, (el-múlhatatlan) ösz. mn. 1) Ami soha el nem múlik, ami örökké létezik, ami állandóan megmarad. *Az Isten elmúlhatatlan.* 2) Aminek szükségkép meg kell történnie, meg kell lennie. *A jók jutalmazása és gonoszok büntetése elmúlhatatlan.* Határozókép: elmulhatatlanul.

ELMÚLHATATLANUL, ELMÚLHATLANUL, (el-múlhatatlanul v. —múlhatlanúl) ih. 1) Állandóan, örökké. 2) Bizonyosan, szükségképen, minden esetre. *Ez elmúlhatatlanul szükséges.*

ELMÚLHATLAN, (el-múlhatlan) l. ELMÚLHATATLAN.

ELMÚLHATLANUL, (el-múlhatlanul) l. ELMÚLHATATLANUL.

ELMÚLIK, (el-múlik) ösz. k. Eltűn, lenni megszün, s mintegy semmivé válik. *Nem igaz barátság az, mely könnyen elmúlik.* (Km). *Elmúlik az idő; elmúlnak az ifjuság örömei. Ég és föld elmúlnak, de az én szavaim el nem múlnak.* (Üdvözitő). V. ö. EL, (2) és MÚLIK.

ELMULT, (el-mult) ösz. mn. Ami eltünt, elfolyott, lenni megszünt. *Elmult idők, századok. Ifjuságunk elmúlt örömei. Elmult dolognak felejtés a vége.* (Km). *Elmúlt esőnek nem kell köpönyeg.* (Km).

ELMULATTAT, (el-mulattat) ösz. áth. Az időt kellemesen, jó kedvben tölteti el valakivel. *Jól elmulattatott bennünket.*

ELMULATTATÁS, (el-mulattatás) ösz. fn. Az időnek kellemesen, jó kedvben eltöltetése valakivel.

ELNÁDASODIK, (el-nádasodik) ösz. k. A nád elterjed, elszaporodik rajta v. benne; náddal benő. *Némely vizes tájékok elnádasodnak.* V. ö. NÁD, NÁDAS.

ELNEGYEDÉL, (el-negyedél) ösz. áth. Négy egyenlő darabra vagy részre eloszt, elszakgat, elmetél, elhasogat stb. *Az egész telket elnegyedelni. Sült ludat elnegyedelni. A megölt Kupa vezér testét elnegyedelték.*

ELNÉGYEL, (el-négyel) ösz. áth. 1) Négy részre oszt, elnegyedel. 2) Átv. tréfás ért. derekasan, mind a négy oldalról elver.

ELNEHEZÉDÉS, (el-nehezédés) ösz. fn. Átv. ért. a nyavalyának, sebnek veszélyesb állapotba átmenése.

ELNEHEZÉDIK, (el-nehezédik) ösz. k. 1) Terhére, sulyára nézve nagyobbodik. *Meghizás által elnehezedni.* 2) A nyavalya veszedelmesebb alakot ölt; a beteg erőtlenebbé leszen.

ELNEHEZÍT, (el-nehezít) ösz. áth. 1) Valamit nehezzé, sulyossá tesz, a terhet nagyítja, szaporítja. 2) Valaminek végrehajtását, teljesítését bizonyos akadályok által hátráltatja, fárasztóbbá teszi. *A nagy sár elnehezíti* (v. megnehezíti) *az utazást.*

ELNEHEZÜL, (el-nehezül) l. ELNEHEZÉDIK.

ELNÉMETÉSÉDIK, (el-németésédik) ösz. k. Németté változik által, német nyelvet, szokásokat, természetet vesz fel. *Voltak idők, midőn sok magyar főcsalád elnémetesedett.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELNÉMETESÍT, (el-németesít) ösz. áth. Németté alakít, változtat el; a szokásokat, erkölcsöket, viseletet németessé teszi. *A Némethonban lakás sok magyart elnémetesített.* Különbözik: *megnémetesít*, mint ‚elmagyarosít' és ‚megmagyarosít'; amazt idegen mondja a saját nemzetebeliről, ha ez az állitónak elve ellenére veszi föl a magyar szokásokat és nyelvet, ezt mi magyarok mondjuk az idegenről, ha ez nemzeti testünkbe olvad, tehát itt kedvező, amott nem kedvező értelemben.

ELNÉMÍT, (el-némít) ösz. áth. 1) Elhallgattat, letorkol, szólani tilt valakit. *Elnémítani ellenségeinket.* V. ö. NÉMA, NÉMÍT. 2) Átv. ért. a tüztelepet, azaz ágyúkat elsütögetni megszün, illetőleg eszközli, hogy szólani megszünjenek.

ELNÉMÚL, (el-némúl) ösz. önh. 1) Elhallgat, szólani szün, beszédét nem folytatja többé. *Hajdan híres szónok volt, s egyszerre elnémúlt. Elnémúltak a rágalmazók.* 2) Különösen, az ellenekok által meggyőzetve, leverve, ellenmondani nem bír.

ELNÉPTELENÉDIK, (el-néptelenédik) ösz. k. Népessége, lakosai lassanként elfogynak. *Alsó Magyarország a törökök alatt igen elnéptelenedett.*

ELNÉPTELENÍT, (el-néptelenít) ösz. áth. Valamely helynek népességét, lakosságát elfogyasztja. *A háboru, és döghaldl elnéptelenitik az országokat.*

ELNÉPTELENÜL, (el-néptelenül) l. ELNÉPTELENÉDIK.

ELNEVET, (el-nevet) ösz. önh. Valamin folytonosan nevet. *Holmi bohóságon elnevet órákig. Jó izüen elnevet rajta.* Használtatik tárgyesettel is. *Elneveti a javát. Elneveti magát*, azaz elfakad nevetve, nevetésre fakad.

ELNEVETGÉL, (el-nevetgél) ösz. önh. Folytonosan vagy gyakran nevetve eltölti az időt. *Kincsem gyakran egy legénynyel, elnevetgél vidám kedvvel.* (Népd.)

ELNEVEZ, (el-nevez) ösz. áth. Valakinek v. valaminek nevet ad. *Valakit bolondnak elnevezni. Lovát szikrának, tehenét kajlának, agarát csiszkének nevezte el.* V. ö. NEVEZ.

ELNEVEZÉS, (el-nevezés) ösz. fn. Névadás, legyen az becsületes vagy gúnynév. Vétetik maga a *név* szó helyett is. *Még igen sok tárgynak nincs eredeti magyar elnevezése. Keresztségi, bérmálási, szerzetesi elnevezés.*

ELNÉZ, (el-néz) ösz. áth. 1) Valamely hibán, rendetlenségen, hiányon stb. fenn nem akad, elhallgatja, eltűri. *Kisebb vétségeket elnézni, nagyobbakat megfeddeni. Holmi gyarlóságokat el lehet nézni.* 2) Fi-

gyelmesen szemre vesz, megtekint valamit. *Elnéztem a vetéseket, s mind szilányaknak találtam.* 3) Tárgyeset nélkül: félre néz, máshová fordítja szemeit. *Elnéztem onnan, hogy ne lássam az undokságot.* Használtatik állapító ragu nevekkel is. *Elnézni a messze síkságon, tengeren.* 4) Némelyek használják ezek helyett *rosszul néz*, (nézésben) *elhibáz*, de ez nem magyaros és helytelen értelmezés.

ELNÉZDEL, (el-nézdel) l. ELNÉZÉGET.

ELNÉZÉGÉL, (el-nézégél) l. ELNÉZÉGET.

ELNÉZÉGET, (el-nézéget) ösz. áth. Több tárgyakat részletesen, tartósan, vagy egymás után megszemlél, figyelembe vesz. *Elnézegetni a képcsarnokban levő mestermüveket. Elnézegetni a jövő-menő néptömeget.*

ELNÉZÉS, (el-nézés) ösz. fn. 1) Hibának, mulasztásnak, rendetlenségnek elengedése, meg nem feddése; valamely hibán, hiányon fenn nem akadás; kegyes bírálat. *Az ujoncz énekes, színész a közönség kegyes elnézéséért könyörög.* 2) Megszemlélés, figyelembe vevés. V. ö. ELNÉZ.

ELNÖK, (el-nök v. elő-nök) fn. tt. *elnök-öt.* 1) Általán valamely testületnek feje, előljárója. 2) Különösen, ki a gyülésekben, tanácskozásokban előlül, a gyülést megnyitja, a tanácskozási rendet fentartja, s a többség akaratát, végzését határozatképen kimondja. *Országgyülési, megyei, törvényszéki, egyházi, világi elnök.*

ELNÖKI, (el-nök-i) mn. tt. *elnöki-t*, tb. —*ek*. Elnökhöz tartozó, elnököt illető, elnökre vonatkozó. *Elnöki jogok és kötelességek. Elnöki beszéd. Elnöki szék elfoglalása.*

ELNÖKILEG, (el-nök-i-leg) ih. Elnöki módon; elnöki úton; elnöki meghagyásból; elnöki aláirás alatt.

ELNÖKLET, (el-nök-öl-et) fn. tt. *elnöklet-et.* Az elnöknek hivatalos működése, elölülése. *Főispáni vagy alispáni elnöklet alatt tartatott gyülés.*

ELNÖKÖL, (el-nök-öl) önh. m. *elnököl-t* v. *elnöklött*, htn. —*ni* v. *elnökleni*. Elnöki hivatalt gyakorol a gyülésben, tanácsban előlül, a tanácskozást vezérli.

ELNÖKÖSKÖDIK, (el-nök-ös-köd-ik) k. m. *elnökösköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Elnöki hivatalt folytonosan, rendesen gyakorol, nem egyszer, hanem többször elnököl.

ELNÖKSÉG, (el-nök-ség) fn. tt. *elnökség-et.* 1) Elnöki hivatal, elnöki méltóság, elnöki szék. *Elnökséggel megtisztelteltetni. Elnökséget elfoglalni, viselni.* 2) Elnöklet.

ELNÖKSÉGI, (el-nök-ség-i) l. ELNÖKI.

ELNYÁJASKODIK, (el-nyájaskodik) ösz. k. Nyájasan, nyájaskodva eltársalog, elmulat; bizodalmas beszélgetésben tölti el az időt.

ELNYAKASODIK, (el-nyakasodik) ösz. k. Nyakas, makacs, makranczos természetüvé változik el. *Kemény bánás által elnyakasodott suhancz.* V. ö. NYAKAS.

ELNYAL, (el-nyal) ösz. áth. Nyelvvel nyalogatva eltisztít, eltakarít, elfogyaszt. *Az eb elnyalja a tányérról a szirt, a tengelyről a hájat.* Átv. ért. mondatik a vízről, midőn lassanként az érintett partot elmosogatja. V. ö. NYAL.

ELNYALÁNKÍT, (el-nyalánkít) ösz. áth. Valakit holmi édességekre, csemegékre szoktatva egészen nyalánkká, torkossá tesz. *Nem kell a gyermeket elnyalánkítani.*

ELNYÁLASODIK, (el-nyálasodik) ösz. k. Nyállal eltelik, behuzódik, bemocskolódik. *Elnyálasodik a szája, és szájától a pipaszára.* Mondják némely gyümölcsökről, midőn igen elérnek, és megpeshednek; továbbá némely állott husokról, ételnemüekről, midőn nyulós hártya huzódik el rajtok. *Elnyálasodik a turó, a málna* stb.

ELNYÁLAZ, (el-nyálaz) ösz. áth. Nyállal elmocskít, elrutít. *A czéga elnyálazza a földet, merre mász. A ló elnyálazza a zabolát.*

ELNYÁLKÁSODIK, (el-nyálkásodik) ösz. k. Valamely testnek nedvei elromolván, megsürüsödnek, nyulósakká lesznek. *Elnyálkásodik a romlott bor. Elnyálkásodik némely nyavalyákban a vér.* V. ö. NYÁLKA.

ELNYARGAL, (el-nyargal) ösz. önh. Nyargalva, azaz vágtató léptekkel eltávozik. Átv. ért. mondják nemcsak nyerges állatokról, hanem másokról, sőt költői magasabb nyelven a szelekről, hullámokról is. V. ö. NYARGAL.

ELNYAVALYOG, (el-nyavalyog) ösz. önh. Nyavalyogva, betegeskedve húzamos ideig elvan, eltölti, elhúzza az időt. *Hónap- sőt évszámra elnyavalyog.*

ELNYAVALYODIK, (el-nyavalyodik) ösz. k. Nyomorékká, betegessé, merő nyavalyává lesz.

ELNYEL, (el-nyel) ösz. áth. 1) Tulajdonképen, valamit a torkon gyomrába, begyébe lenyom. *A hal elnyeli a horgot. A gólya elnyeli a kigyót, békát. A czápa egész embert, sőt lovat is elnyel.* 2) Átv. ért. valamely üreg, nyiladék, tátongó örvény, hullám stb. magába vesz, elföd, eltakar, eltemet valamit. *Nyeljen el a föld. Elnyelték a hullámok.* 3) Valamely kedvetlen dolgot szó nélkül eltür. *Sokat el kell nyelnem, hogy békesség legyen. Keserü falat, de azt is elnyelem. De már ezt elnyelnem lehetetlen.*

ELNYELDÉS, (el-nyeldés) ösz. gyak. áth. Egymás után többet elnyel. *A gólya elnyeldesi a békákat, kigyókat.*

ELNYELÉS, (el-nyelés) ösz. fn. Valaminek a torkon által a gyomorba vagy begybe leeresztése, lenyomása. Átv. ért. eleméstés, elrontás. *Elnyeléssel fenyegetnek a hullámok.*

ELNYELLIK, (el-nyellik) ösz. k. Elkopik, elkallódik, elhúll, elfonnyad, mintegy nyelétől elszakad. *Elnyellik az ócska ruha, midőn elszakadoz; elnyellik a szőlő*, azaz szemei elhullanak, nyeléről leszakadoznak.

ELNYER, (el-nyer) ösz. áth. 1) Játékban pénzt, vagy egyéb pénzérőt akár szerencse, akár ügyesség és csalás által mástól v. másoktól elkap. *Elnyerték minden pénzét.* 2) Valamely díjt, jutalmat, hivatalt megkap. *Elnyerni az akademiai nagy jutalmat. Elnyerni a főbírói hivatalt.* V. ö. EL, (2) és NYER.

ELNYERÉS, (el-nyerés) ösz. fn. 1) Játékban pénznek, vagy egyéb jószágnak mástól elkapása. 2) Valamihez hozzájutás; valamely díjnak, jutalomnak, hivatalnak megszerzése.

ELNYES, (el-nyes) ösz. áth. Nyesve, azaz sajátságos nyeső késsel, szerszámmal elmetsz, elvagdos. *Elnyesni a fák fattyuhajtásait. Elnyesni az utakról a füvet, gyomot.* V. ö. NYES.

ELNYIKKAN, (el-nyikkan) ösz. önh. 1) Arról mondatik, kinek nyakát szorongatják, s a közben *nyi* v. *nyik* vékony hangot bocsát ki torkán. *Elnyikkan a malacs, midőn nyekegtik.* 2) Általán, vékony, éles *nyi, nyik* hangon elkiáltja magát, nyikkanásra fakad. *Elnyikkan a kis gyermek, midőn bántják.* V. ö. NYIKKAN, NYIKOG.

ELNYIKKANT, (el-nyikkant) ösz. áth. Leginkább visszahatólag használtatik, s am. elfakad nyikkanva, nyikkanásra fakad. *Elnyikkantom magam, elnyikkantod magad, elnyikkantja magát* stb.

ELNYÍR, (el-nyír) ösz. áth. Ollóval elmetsz. *Elnyírni a hajat, bajuszt, szakált. Elnyírni a fák gyönge hajtásait, ágait.* V. ö. NYÍR.

ELNYIRÁS, (el-nyirás) ösz. fn. Több vidéken am. a szokottabb *elnyirés.* Némely tájejtéssel: *elnyürés.*

ELNYIRBÁL, (el-nyirbál) ösz. áth. 1) Elmetélget, faragcsálva apró darabokra hasogat. *Elnyirbálni késsel a fasseget.* 2) Ollóval elnyirogat. 3) Mátyusföldén am. elkunyorál, gyermek módjára, esenkedve elkér valamit. Ez értelemben a *nyivog,* hangutánzó szóval rokon.

ELNYIRÉS, (el-nyirés) ösz. fn. Ollóval elmetszés, elvágás. *A hajnak elnyirése már a köznépnél is szokásban van némely vidékeken.*

ELNYIRKÁL, (el-nyirkál) ösz. áth. Ollóval részenként elmetél, elkurtítgat. *Elnyirkálni a hajfürtöket, a cserjék ágait. Elnyirkálni a papirost.*

ELNYISZÁL, (el-nyiszál) ösz. áth. Életlen, tompa késsel, nagy ajjal-bajjal elmetél, vagy inkább metélve eltép, elszakgat. *Elnyiszálni a lágy kenyeret, kalácsot.* Hangutánzásból eredett ige.

ELNYOM, (el-nyom) ösz. áth. 1) Nyomás által eltávolít, eltaszít. *Elnyomni a vár alól az előrohanó ellenséget.* 2) Valaminek erejét megszünteti, megsemmisíti. *Elnyomni gáttal az árvizet. Elnyomni a tüzet. Elnyomni a lázadókat.* 3) Tréfásan, valamely ízetlen, kelletlen falatot, vagy sok ételt, nagy nehezen lebocsát. *Majd ki fordúlt a szájából, de végre elnyomta. Tizenkét gombócot elnyomott.* 4) Erőszakkal, mintegy lábbal tapodva, jogtalanul igába hajt, szabadságtól megfoszt valakit. *Elnyomni a független, szabad nemzeteket.* V. ö. EL, (2) és NYOM, ige.

ELNYOMÁS, (el-nyomás) ösz. fn. 1) Valamely erőnek, veszélynek megszüntetése, megsemmisítése. 2) Erőszakosan, és jog ellen igába hajtás, szabadságtól megfosztás. *Népek, nemzetek elnyomása.* V. ö. ELNYOM.

ELNYOMASZT, (el-nyomaszt) ösz. áth. Mintegy lábbal tapodva, vagy ökölle nyomdosva letipor, megterhel; igába hajt.

ELNYOMDOS, (el-nyomdos) ösz. áth. Lábbal eltapos, eltipor, elzúz. *Elnyomdosni a földön mászó férgeket.* Átv. ért. rabszolgai igába hajtogat.

ELNYOMORGAT, (el-nyomorgat) ösz. áth. Különféle sérelem, sanyargatás, zsarolás, csikarás, terhek által elkínoz, nyomoruságba ejt. *A foglyokat koplalás, erős munka, verés által elnyomorgatni.*

ELNYOMORÍT, (el-nyomorít) ösz. áth. 1) Elgyötör, elkínoz, elerőtlenít. 2) Csonka, béna alakuvá, nyomorékká, koldússá tesz.

ELNYOMORODIK, (el-nyomorodik) ösz. k. 1) Sokféle kín, nyavalya, gyötrelem, szenvedés által elerőtlenedik, nyomoruvá lesz. 2) Csonka, béna alakuvá, koldussá lesz.

ELNYOMORODOTT, (el-nyomorodott) ösz. mn. 1) Szenvedések, kínok, nyavalyák által elerőtlenedett, elsanyarodott. 2) Elbénult, nyomorékká lett.

ELNYOMORÚL, (el-nyomorúl) ösz. önh. Ritka használatu. l. ELNYOMORODIK.

ELNYOMTAT, (el-nyomtat) ösz. áth. 1) Valamely gabonát lovak által eltiportat. *Elnyomtatni a búzát, árpát.* 2) A nyomtatást egészen elvégzi. V. ö. NYOMTAT, NYOMTATÁS.

ELNYŐ, (el-nyő) l. ELNYŰ.

ELNYÖG, (el-nyög) ösz. áth. 1) Nyögve eltűr, elhallgat valamit. *Ezt még csak elnyögöm, de azután szólani fogok.* 2) Nyögve, rosszul, nagy erővel mond el valamit. Másképen: *kinyög.* 3) Folytonosan nyög, s ekkor tárgyeset nélkül áll. V. ö. EL, (2) és NYÖG.

ELNYÖGDÉCSEL, (el-nyögdécsel) ösz. önh. Folytonosan nyögdécsel, mint szerelmes gerle. Használják tárgyesettel is: *Elnyögdécselni bűját, szerelmét,* azaz, nyögve elpanaszlani.

ELNYUGSZIK, (el-nyugszik) ösz. k. 1) Nyugonni megy. *Estve elnyugszanak az erdők madarai.* 2) Elaluszik. *Szép csendesen elnyugodott.* 3) Átv. ért. meghalt. *Elnyugodott az úrban, mint Máté tehene az útban.* (Km.) *Elnyugodott jó keresztény módjára.* 4) A nap alászáll, lemegy, leáldozik. *Ha a nap elnyugszik, ő is elbujdosik, a szegény legénynek szive szomorkodik.* (Népd.).

ELNYUGVÁS, (el-nyugvás) ösz. fn. 1) Nyugalomra menés, munkától, mozgástól megszünés. 2) Elalvás. 3) Meghalás. 4) Napnak lemenetele. *Nap elnyugvásakor.* V. ö. ELNYUGSZIK.

ELNYUJT, (el-nyujt) ösz. áth. 1) Hosszan, hosszúra elterjeszt, távolra, szélesre kihúz. *Elnyujtani kezét, lábát. Szájdt fülekig elnyujtani. Elnyujtani*

pörölylyel a tüzes vasat. 2) Különösen a tésztát sodrófa által, vagy ujjakkal huzkodva, vékonynyá teszi. *Elnyujtani a rétesnek valót.*

ELNYUJTÓDZIK, (el-nyujtódzik) ösz. k. Emberről, s más állatról mondják, midőn testével, tagjaival elterjeszkedik, kezét, lábát, mennyire lehet, szétveti. *Fölkelés után elnyujtódzni.* V. ö. EL, (2) és NYUJTÓDZIK.

ELNYÚLIK, (el-nyúlik) ösz. k. Rendes területén, különösen szélén vagy hosszán, messze túl terjed, elhosszúl, elszélesül. Mondják lelkes és lelketlen tárgyakról. *Elnyúlik a szája fülig, ha nevet. Lábai az ágy végéig elnyúlnak. Elnyúlik a tüzes vas, ha verik. Elnyúlik a tészta, ha sodorják vagy húzák.* Átv. ért. *Elnyúlik az út, midőn rossz. A bakonyi erdő Veszprém és Szala vármegyéken messze elnyúlik.*

ELNYŰ, (el-nyű) ösz. áth. Tulajd. a kendert nyüvik, azaz szakgatják. De közönségesen mondják a ruházatról is, s am. elvisel, elszakgat, elront. *Elnyüni egy nyáron három pár csizmát.* Átv. ért. *két feleséget elnyütt*, azaz már két feleség elhalt oldala mellől.

ELNYÜTT, (el-nyütt) ösz. mn. Elviselt, elkoptatott, elszakgatott. *Elnyütt ruhában járni.* Átv. ért. a maga nemében nem új, amit már többször hallottunk. *Ezek már elnyütt dolgok. Elnyütt mondák, tréfák, élczek.*

ELNYÜVÉS, (el-nyüvés) ösz. fn. Elviselése, elkoptatása valaminek, különösen ruhaneműnek.

ELOCSMÁNYÍT, (el-ocsmányít) ösz. áth. Ocsmánynyá változtat el. V. ö. OCSMÁNY.

ELODVASODIK, (el-odvasodik) ösz. k. Régiség vagy más ok miatt elromolva, odvassá leszen. *Elodvasodnak az agg fák. Elodvasodnak a rosz fogak.*

ELOKÁD, (el-okád) ösz. áth. Leginkább visszaható-lag használtatik. *Elokádom magam, elokádod magad, elokádja magát* stb. Jelent annyit is: húzamosan vagy messze okád. *A másik szobáig elokádott. Egy óráig elokádott.*

ELOKTALANÍT, (el-oktalanít) ösz. áth. Egészen oktalanná, butává tesz.

ELOKTALANODIK, (el-oktalanodik) ösz. k. Egészen oktalanná lesz, elbutúl.

ELOKTALANÚL, (el-oktalanúl) ösz. önh. lásd: ELOKTALANODIK.

ELOLÁHOSÍT, (el-oláhosít) ösz. áth. Oláhvá alakít által, azaz, oláh nyelvet, szokásokat vetet föl valakivel. *A moldovai magyarok egy részét már elolláhosították.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELOLÁHOSODIK, (el-oláhosodik) ösz. k. Eredeti nemzetségéből kivetkezve, oláh nyelvet, szokásokat vesz föl.

ELOLD, (el-old) ösz. áth. Ami kötve, füzve volt, azt elbontja. *Eloldani a ruhát. Eloldani a foglyok kötelcit, bilincseit.* V. ö. EL, (2) és OLD.

ELOLDALLIK, (el-oldallik) ösz. k. Valamitől félve, rosszat gyanítva, tehát félig a gyanús helyre nézve, féloldalt elkotródik, elsompolyog. V. ö. OLDALLIK.

ELOLDÁS, (el-oldás) ösz. fn. Az öszvekötött, füzött, szorított testnek elbontása, kötelékeitől megszabaditása. *A csomónak eloldása.* V. ö. EL, (2) és OLD, OLDÁS.

ELOLDALOG, (el-oldalog) ösz. önh. l. ELOLDALLIK.

ELOLDOZ, (el-oldoz) ösz. áth. Ami több helyen, és szorosabban kötve, füzve volt, elbontja, kötelékeitől egymás után fölmenti; vagy: többeket, kik v. mik kötve valának, fölszabadit. *Eloldozni a kezeken és lábakon levő köteleket. Eloldozni a megvállott foglyok bilincseit.*

ELOLT, (el-olt) ösz. áth. Tulajd. a tüzet elaltatja, égni megszünteti. V. ö. EL, (2) és OLT. Átv. ért. heves indulatot, háboruságot, veszekedést lecsillapít. *A haragot kérlelve, könyörögve eloltani.*

ELOLTÁS, (el-oltás) ösz. fn. 1) A tüznek elaltatása, az égésnek megszüntetése. 2) Átv. ért. heves indulatnak, veszekedésnek stb., lecsillapitása. V. ö. EL, és OLTÁS.

ELOLTHATATLAN, ELOLTHATLAN, (el-olthatatlan v. olthatlan) ösz. mn. 1) Amit elaltatni, minek égését megszüntetni nem lehet. *A meggyúladt erdőségek tüze elolthatatlan.* 2) Átv. ért. mit lecsillapítani, elnyomni nem lehet. *Elolthatatlan gyülölség, szerelem. Elolthatatlan szomjuság.* 3) Határozóképen: elolthatlanul.

ELOLVAD, (el-olvad) ösz. önh. 1) Szilárd állapotát elvesztvén, ellágyul, s híggá, folyékonynyá leszen. *Elolvad bizonyos hévfoknál az ércz, a jég, a vaj, a zsír* stb. *Majd elolvad a nagy melegség miatt.* 2) Átv. ért. valamely kedves érzelem miatt egészen ellágyúl. *Elolvadni a nagy gyönyörtől, szerelemtől.* 3) A számadás alatti jószág, különösen pénz, roszlelkü kezelés miatt elvész, eltünik. *Sok kezek között elolvadt az árvák vagyona.*

ELOLVADÁS, (el-olvadás) ösz. fn. A szilárd testnek, tömegnek ellágyulása, híggá, folyékonynyá elváltozása. Átv. ért. a kedélynek ellágyulása.

ELOLVAS, (el-olvas) ösz. áth. Kéziratot vagy nyomtatványt olvasva keresztül néz. *Elolvastam a hozzám küldött leveleket, a legújabb hirlapi számot.* V. ö. EL, (2) és OLVAS.

ELOLVASÁS, (el-olvasás) ösz. fn. Kéziratnak vagy nyomtatványnak általnézése. *Ezen könyv elolvasása sok unalmat okozott.* V. ö. EL, (2) és OLVASÁS.

ELOLVASZT, (el-olvaszt) ösz. áth. Szilárd testet híggá, folyékonynyá változtat el. *Tűznél elolvasztani a fagyos szalonnát. Elolvasztani az ólmot, vasat* stb.

ELOMLÁS, (el-omlás) ösz. fn. Szilárd, tömör testnek részekre töredezése, morzsolódása.

ELOMLIK, (el-omlik) ösz. k. Szilárd vagy tömör test részekre töredezik, szakadoz; ellágyul, el-

mállik. *A régi elhagyott épületek elomlanak. Elomlanak a vízmosta partok, a kezek között dörzsölt különféle földrögek. Elomlik a fogak között a finom sütemény.* V. ö. EL, (2) és OMLIK.

ELOMOL, (el-omol) lásd : ELOMLIK, és v. ö. OMOL.

ELONT, (el-ont) ösz. áth. Eredeti értelménél fogva, valaminek omlását eszközli, azaz töredékekre, részekre szakgat, szétoszlat. Köz ért. elönt, azaz valamely híg, folyó testet cseppekben, vagy hullámokban eloszlat. *Elontani a viset; haszért elontani vérét. Arczát elontotta a vér.* V. ö. EL, (2) és ONT, ÖNT.

ELORCZÁTLANKODIK, (el-orczátlankodik) ösz. k. Orczátlanul, azaz szégyent és szemérmet levetve, elmegyen valahová. *Némely tolakodó, tányérnyaló, házról házra elorczátlankodik.*

ELORCZÁTLANODIK, (el-orczátlanodik) ösz. k. Minden szégyenből, szeméremből kivetkőzik, elszemtelenedik. V. ö. ORCZÁTLAN.

ELORDÍT, (el-ordít) ösz. önh. 1) Sokáig, folytonosan ordít. 2) Visszaható névmással : elfakad ordítva, ordításra fakad. *Elordítom magamat, elordítod magadat, elordítja magát* stb. V. ö. EL, (2) és ORDÍT.

ELOROZ, (el-oroz) ösz. áth. Orozva, azaz tolvajkép elvisz, eltulajdonít, ellop valamit. V. ö. OROZ.

ELOROZKODIK, (el-orozkodik) ösz. k. Orv módjára, titkon, alattomban eltávozik, elszökik, ellopódzik.

ELORSOZ, (el-orsoz, am. el-orosoz) ösz. önh. Székely tájszó. l. ELOROZKODIK.

ELOSON, ELOSONT, (el-oson v. -osont) ösz. önh. Suttonban eltünik, elsuhan, ellábal, a kapufától vesz bucsút. Az elszökésnek egyik tréfás kifejezése.

ELOSZLÁS, (el-oszlás) ösz. fn. 1) Valamely test részeinek elválása, egymástól elszakadása. 2) Testület, gyülekezet tagjainak szétmenése. *Apostolok eloszlása.* V. ö. EL, (2) és OSZLÁS.

ELOSZLAT, (el-oszlat) ösz. áth. 1) Részekre szakgat, választ. *A szél eloszlatja a felhőket.* 2) A kóros testben valamely daganatot, csomót, csömört felold, megszüntet. 3) Testület, gyülekezet tagjait szétmenni enged, készt, vagy parancsol. *Eloszlatni a gyülést. Eloszlatni az összetódult néptömeget.* 4) Átv. ért. bút, gondot, szomoruságot stb. elűz. *Minden búmat eloszlatta.*

ELOSZLATÁS, (el-oszlatás) ösz. fn. 1) Részekre szakgatás, elválasztás. *Felhők eloszlatása a szelek által.* 2) Testület, gyülekezet tagjainak szétmenni engedése, vagy kényszeritése. 3) Kóros daganatnak, csomónak, sebnek stb. megszüntetése. 4) Bűnnak, gondnak, szomoruságnak stb. elűzése.

ELOSZLIK, (el-oszlik) ösz. k. 1) Részekre elválik, elszakad. *A kös jövedelem többek között eloszlik.* 2) Kóros daganat, seb, csomó, elmúlik. 3) *(Eloszol* értelemben). Testületnek, gyülekezetnek tagjai szétmennek. *Eloszlik a gyülés. Eloszlanak a szabadsággal haza küldött katonák.* 4) Mondják a búról, szomoruságról, gondról, midőn elmúlik. V. ö. EL, (2) és OSZLIK.

ELOSZOL, (el-oszol) ösz. önh. Mintegy saját akaratából megyen szét. *A gyülés eloszol.*

ELOSZT, (el-oszt) ösz. áth. 1) Általán, valamely egészet több részre szakaszt. *Eloszlani az erdőt vágásokra, a határt dülőkre, a réteket nyilasokra.* 2) Részenként oda ad. *Eloszlani a vagyont a gyermekek között. Pénzét eloszlani a szegények között.* 3) Számtanilag : bizonyos mennyiséget más mennyiségből annyiszor kivesz, ahányszor benne találtatik, pl. tizet eloszt kettővel, azaz kettőt ötször vesz ki a tízből. V. ö. EL, (2) és OSZT.

ELOSZTÁLYOZ, (el-osztályoz) ösz. áth. Osztályokra elkülönöz, több szakokra elrendez. *Eloszlályozni a földeket, búza-, rozs-, árpa-, burgonya-, lóhere* stb. *alá, több táblákra. Eloszlályozni a város lakosait birtokaikra,* vagy *foglalkodásaikra nézve.* V. ö. OSZTÁLY.

ELOSZTÁS, (el-osztás) ösz. fn. 1) Általán, valamely egésznek több részekre elszakgatása, elkülönzése. 2) Részenkénti odaadás, elajándékozás. 3) Számtanilag : elemi számitások egyike, midőn bizonyos mennyiséget (osztót), egy másikból (osztandóból), annyiszor elvesszünk, ahányszor benne találtatik.

ELOSZTOGAT, (el-osztogat) ösz. áth. Részenként odaadogat, elajándékoz. *Pénzét eloszlogatja a szegényeknek.*

ELOSZTOGATÁS, (el-osztogatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit eloszlogatunk; illetőleg elajándékozgatás, adagonként szétosztás.

ELOSZTOZIK, (el-osztozik) ösz. k. Valamely egészből kiki a maga részét kiveszi. *Sülleik halála után a hátrahagyott vagyonon egyenlő részekben osztozak el az örökösök.* V. ö. EL, (2) és OSZTOZIK.

ELOTROMBÁSODIK, (el-otrombásodik) ösz. k. l. ELOTROMBÚL.

ELOTROMBÍT, (el-otrombít) ösz. áth. Egészen vagy nagyon otrombává tesz.

ELOTROMBÚL, (el-otrombúl) ösz. önh. Nagyon otromba lesz, eldurvúl, eldarabosodik.

ELOVÚL, (el-ovúl) régies ; l. ELAVÚL.

ELŐ, (1), (el-ő) fn. tt. *elő-t.* Személyragozva : *előm, előd, elője* v. *eleje; előim, előid, elői* v. *eleim, eleid, elei.* 1) Általán, több egymással viszonyban álló tárgyak, dolgok, személyek stb. között az, mi a többinek mintegy kezdetét, eredetét jelenti, mi után a többi következik : ős, első atya. *Eleink szerették e hasát. Télnek, tavasznak, nyárnak eleje. Elejét venni valaminek. Jól meg kell elejét, végét a dolognak kötni.* (Km). *Se eleje, se veleje.* (Km). 2) Valaminek nemesebb része, válogatottabb színe. *Buzának és bornak elejéből adni.* 3) A gazdáknál : *előt szántani,* azaz, a szántást, barázdolást kezdeni, vagy a többi szántók előtt menni. *Előt fognak a kaszások,* azaz bele vágnak

az első rendbe. Jelenti a szántóföldnek azon széles szalagját is, melyet a vető egyszer végig mentében beret. *E keskeny földet három előbe lehet fogni.* 4) Midőn a személyragozott *elő be* (= ve) ragot vesz fel, annyit tesz, mint megelőzve. *Előmbe szaladt, futott, állott, ült. Előbe, eleibe tették.* (Különböznek *elémbe futott*, azaz szemközt velem; *elédbe tették*, azaz szemed elé, szemed láttára; továbbá *előmbe, előbe* stb. szóknál a személyrag utól soha sem jöhet, ellenkezőleg mint *elémbe, elédbe* stb. alakoknál: *elébem, elébed.* Több személyre vitetve: *előnkbe, előtökbe, előjökbe*, pl. *senki sem hág.* 5) Némely összvetett szókban mint főnév hátul áll, pl. *szügyelő, bőjtelő, kézelő* (az üngön) azaz: szügy, bőjt, kéz eleje. Ide tartoznak az újabb szerkezetü: *tavaszelő, nyárelő, őszelő, télelő, üngelő* szók is. Az ily összvetett szók személyragozása a rendes szabályt követi, tehát: *szügyelőim, szügyelőid, üngelőim, üngelőid*, nem szügyeleim, üngeleim stb. Rokonságait l. EL, (1) alatt.

ELŐ, (2), (l. föntebb) mn. Ellentéte: *utó.* Innen: *előbb utóbb*, melyek ma csak határozókul használtatnak, de *előbbi, utóbbi, előbbik, utóbbik* divatban levő melléknevek. *Elő* mint melléknév rendesen összvetetik a névvel, melyet meghatároz, tehát itt is inkább főnévül tekinthető, pl. *előbeszéd, előhasi, előcsahos, előkötő, előház, előcsapat, előhad, előítélet, előjel, előkaszás, előkészület, előkor, előidő, Előszállás* stb. Jelentése: a dolog, tárgy, testület élén álló, másokat vagy mindenkét maga után hagyó, régi, hajdani; tehát akár időben, akár térben mások előtt levő, pl. *előkor*, azaz a mostaninál régebbi, hajdani; *előhad*, melyet a többi követ; *előfal*, mely a többi falak előtt áll; *előkaszás*, ki a többi kaszásokat vezeti, ki legelül kaszál stb. Régente, különösen a Tatrosi és Bécsi codexekben számtalanszor használtatik a mai első jelentésében. „És valamely akarand tü közöttetek elő (primus) lenni." „És úgy egybehiván ő urának menden adósit, mond vala az előnek" (primo). Tatrosi codex. Többese vala: *elővek.* „Elővek lesznek utóvak." Ugyanott.

ELŐ, (3), (mint föntebb) ih. s különösen igekötő. Az igék, melyekkel összvetetik, oly munkásságot, cselekvést, szenvedést vagy állapotot jelentenek, mely előséget, többek között kitüntetést fejez ki, pl. *elővagy, előmozdít, elővisz, előnyomul, elő s hátra*, hol előre hol hátra.

„Hü paripám, no csak elő!
Neked se kell e legelő."

Székely népköltési gyüjtemény.

Az *elő* és *elé* között azon finom különbség látszik lenni, hogy amaz, mint a föntebbiekben is mindenütt, viszonyában elsőbbséget, kitüntetést, meghaladást fejez ki; az *elé* pedig, melynek é képzője csak az, ami *fel-é, meg-é, köz-é* stb. szóké, egyik időből vagy térből egy másikba, rendszerént közelebbibe viszi által az ige tárgyát. Amaz egy szóval am. *előre*, emez am. eleje. *Elősegélni valakit*, am. segélni, hogy előbbre menjen, *elésegélni* am. segélni, hogy közelebb (körünkbe) jöjjön; vagy hogy bajból meneküljön. Így különböznek: *elő—* (= előre) és *elé* (maga elé) *bocsát, elő—* és *elé* (szem elé) *lép, elő— és elészökik, elő— és elérohan, elő— és elésiet, elő— és eléjár, elő— és elélép* v. *léptet.* Ezek szerint roszul volna: *elévinni*, (pl. a tudományt), *elővinni* helyett, s megfordítva: *előhozni, eléhozni* helyett; jóllehet, mint érintők, a köz szokás még most nem teszen ily szigorú megkülönböztetést. Még e szótár első íveiben sem vihettük azt ki teljes következetességgel, minthogy a javítnokok az *elé* alakot hibának nézvén többnyire kigazitták, pl. az *előjön előfordúl* szókat, *eléjön elétordúl* helyett.

ELŐAD, (elő-ad) ösz. áth. 1) Valamit szemek elébe terjeszt, nyujt, kiad. *Előadni az elrejtett kincseket.* 2) Történetet, tant, értekezést, iskolai leczkét elmond. *Előadni a természeti jogot, a költészetet.* 3) Valamit tudósitólag, értesités végett terjeszt elé. *Előadni a birónak az ügyet. Előadni a tanácsban a per, a dolog érdemét.* Helyesebben: *eléad.* V. ö. ELŐ (3).

ELŐADÁS, (elő-adás) ösz. fn. 1) Szemek elébe terjesztése, nyujtása valaminek; kiadás. 2) Szóbeli előterjesztés. *Folyó, könnyü, világos előadás. Akadozó, vontatott, homályos előadás.* 3) Tudósító, értesítő elbeszélés. *Részrehajló vagy részrehajlatlan előadás. Hivatalos, törvényszéki előadás.* Helyesebben, *eléadás.*

ELŐADÁSI, (elő-adási) ösz. mn. Előadásra vonatkozó. *Előadási képesség. Előadási sor. Előadási kötelesség.* Helyesebben: *eléadási.*

ELŐADÓ, (elő-adó) ösz. fn. és mn. 1) Általán, aki valamely esetet, történetet, ügyet szóval elmond, előterjeszt. 2) Különösen, hatósági vagy törvényszéki tiszt, ki a tanácskozás vagy itélet alatti ügynek érdemét, mibenlétét elmondja, előterjeszti. *Váltóügyi előadó. Bányaügyi előadó.* Melléknévileg: *Előadó bíró. Előadó tanácsnok.* Helyesebben mint a föntebbiekben is: *eléadó.*

ELŐADÓI, (elő-adói) ösz. mn. Előadót illető, előadóra vonatkozó, előadóhoz tartozó. *Előadói vélemény. Előadói észrevétel. Előadói ív.* Helyesebben: *eléadói.*

ELŐAJTÓ, (elő-ajtó) ösz. fn. 1) A kettős ajtók közül a külső. 2) Az épület elején, homlokán levő ajtó, melynek ellene tétetik a hátulsó ajtó.

ELŐÁLL, (elő-áll) ösz. önh. 1) Mások láttára, mások elejébe kiáll, kilép. *A vezéri felszólitásra öt vállalkozó előállott.* 2) Valamit maga védelmére, vagy mások megtámadására, mentségül, fegyverül felhozva elélép. Segitő ragu neveket vonz. *Ha fizetni kell, nemességével áll elő. Bottal, karddal, puskával áll elő.* 3) Valahonnan eléjön, eléterem. *A kocsis előállott. A vádlott előállott.* Jobban: *eléáll.* V. ö. ELŐ (3).

ELŐÁLLAT, (elő-állat) ösz. áth. l. ELŐALLÍT és v. ö. ÁLLAT, ige.

ELŐÁLLIT, (elő-állit) ösz. áth. 1) Mások szeme láttára, elejébe kiállít, kiléptet. *Előállitni az ör-*

sereget. 2) Elébe hoz, eléteremt; ami nem volt, vagy elveszettnek látszott, azt létre, vagy napvilágra hozza. *Kevésből nem lehet sokat előállítni. Állítsd elő az ezüst edényeket, vagy fizesd meg. A honi gyárok máris szép műveket állítnak elő.* Jobban: *előállít.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐÁLLÍTÁS, (elő-állítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által előállítunk valamit. V. ö. ELŐÁLLÍT.

ELŐÁLLITÓ, (elő-állító) ösz. fn. 1) Általán, ki valamit létre hoz, készít. 2) Különösen, kézmives, gyáros, gazda, ki müipari, vagy gazdasági czikkeket hoz létre. V. ö. ELŐÁLLÍT.

ELŐÁLOM, (elő-álom) ösz. fn. Álom, vagy inkább alvás kezdete. Az elalvás utáni első idő. *Az előálom legmélyebb szokott lenni.*

ELŐÁLOMKOR, (elő-álomkor) ösz. ih. Azon időben, midőn első álomba merülünk. *Előálomkor rajta ütöttek a rablók.*

ELŐÁR, (elő-ár) ösz. fn. Az ömlő árnak, hullámnak első megindulása, vagyis azon viz, melyet a kezdő ár magával hajt.

ELŐARASZ, (elő-arasz) l. BAKARASZ.

ELŐÁRBOCZ, (elő-árbocz) ösz. fn. A több árboczczal biró hajókon azon árbocz, mely a hajó elején van felállítva. Némely dunai hajókon: *őrfa.*

ELŐÁRBOCZHÉGY, (elő-árbocz-hégy) ösz. fn. A hajó elején levő árbocznak csúcsos vége.

ELŐÁRBOCZ-TETŐFA, (elő-árbocz-tető-fa) ösz. fn. Az előárboczra alkalmazott dorong, vagy rúd, melyet már az újabb tengeri hajókon elhagynak.

ELŐÁROK, (elő-árok) ösz. fn. Általán, valamely tárgy elébe hányt, ásott árok. Különösen az erődítésben a legkülső sáncz. *A várnak előárkai.*

ELŐBAJ, (elő-baj) ösz. fn. Valamely nehéz dolgot, vállalatot, betegséget megelőző kellemetlenség, küzdelem, nehézség.

ELŐBB, (el-ő-bb) ih. tulajdonkép az *elő* határozó másod foka. *Előbb, legelőbb.* Értelme am. hamarabb, korábban. *Én előbb ott voltam, mint te. Előbb-utóbb megtörténik,* azaz a dolog bizonyos, csak ideje határozatlan. *Aki előbb, as az elsőbb. Aki előbb megy a malomba, előbb őrl a garatra.* (Km). Különbözik: *előbb,* azaz ide közelebb, jobban szem elé. *Jöj előbb.* V. ö. ELŐ, (3). A régiek sem mindig különböztették meg a kettőt egymástól.

ELŐBBENI, (el-ő-bb-en-i) mn. tt. *előbbeni-t,* tb. —*ek.* Régebbi, egykori, elmult. *Előbbeni szándékom megváltozott. Előbbeni lakásom szebb vala.*

ELŐBBI, (el-ő-bb-i) mn. tt. *előbbi-t,* tb. —*ek.* 1) Előbb levő, előbb álló. 2) Előbbeni.

ELŐBBIK, (el-ő-bb-ik) mn. tt. *előbbik-et.* Előbb levő, előbb álló, különösen kettő közül az elsőbb.

ELŐBBRE, (el-ő-bb-re) ih. Jobban előre. V. ö. ELŐRE.

ELŐBBSÉG, (el-ő-bb-ség) fn. tt. *előbbség-et.* Nagyobb jog valamihez, több igény valamire. *A megvételben előbbsége van a szomszédnak mások fölött. Törvényes, természeti, illedelmi, társadalmi előbbség.*

ELŐBB-UTÓBB, (előbb-utóbb) ösz. ih. Vagy előbb vagy utóbb, vagy hamarább vagy később, de bizonyosan. *A büntet előbb-utóbb eléri a büntetés.*

ELŐBBVALÓ, (előbb-való) ösz. mn. Kinek a többinél kitünőbb helyzete, rende, érdeme, rangja, méltósága stb. van. *Az úr a szolgánál, a tanító a tanítványnál, a munkás ember a henyénél előbbvaló. Előbbvaló a kötelesség, mint a mulatság. Előbbvaló a becsület a szalonnás káposztánál.* (Km).

ELŐBE, (el-ő-be) ih. Valamely dolog elejének fejében; kezdet gyanánt; máskép: előre. *Az adósságból előbe valamit lefizetni.*

ELŐBELI, (elő-beli) ösz. mn. Régies a mai *előbbeni* v. *előidőbeli* helyett. „Lesznek az embernek utólji gonoszbak az előbelieknél.“ Tatrosi cod.

ELŐBÉR, (elő-bér) ösz. fn. Bér, melyet bizonyos használat vagy jószág fejében előre fizetünk. *Letenni a vendéglőnek egy hónapi ebédért az előbért. Előbérbe venni ki valamely szinházi páholyt.* Az *előfizetés,* melyet rendesen előbér helyett is használnak, tulajdonkép az előbér letételét, leolvasását jelenti.

ELŐBÉRCZ, (elő-bércz) ösz. fn. Valamely bérczneк előrésze.

ELŐBÉRLÉS, (elő-bérlés) ösz. fn. Valamely használatért, vagy jószágért előleges és átalános fizetés. *Fürdői, vendéglői, szinházi előbérlés.*

ELŐBÉRLET, ösz. fn. Előbérlés, elvont ért. vagyis azon jog, melyet valaki előre teljesített és általános fizetés által nyer bizonyos tárgyhoz, vagy annak használatához. *Előbérletben bírni zártszéket. Előbérletben fürödni.* (Abonnement). Egyszerüen: *bérlet,* de ez előfizetéssel vagy a nélkül is értethetik.

ELŐBÉRLŐ, (elő-bérlő) ösz. fn. Valamely tárgyért, vagy annak használataért előre fizető. *Szinházi előbérlők.* Egyszerübben: *bérlő.* V. ö. ELŐBÉRLET.

ELŐBESZÉD, (elő-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely a fő eléadást megelőzi, s melyben az egésznek felfogásához tartozó dolgok, mintegy előkészitésül elmondatnak. *Előbeszéd a könyvekben, a szónoklatban, a tanitásban. Rövid, hosszú előbeszéd. Előbeszédet irni. Előbeszédet mondani, elolvasni.*

ELŐBESZÉL, (elő-beszél) ösz. áth. Beszélve eléad, elmond valamely történetet, eseményt. Jobban: *elébeszél,* vagy szokottabban: *elbeszél.*

ELŐBESZÉLÉS, (elő-beszélés) ösz. fn. Szóbeli eléadás, valamely történetnek, eseménynek szóbeli eléterjesztése. Helyesebben: *elébeszélés,* és szokottabban: *elbeszélés.*

ELŐBLÖGET, (el-öblöget) ösz. áth. A kimosott ruhaneműeket még egyszer tiszta vízben megforgatja, a szappantól, lúgtól egészen kitisztogatja. Önhatólag am. az öblögetést bevégzi, vagy folytatólag öblöget.

ELŐBOCSÁT, (elő-bocsát) ösz. áth. Előre eresz, előre elmond. *Előbocsátani a nagyobb ranguakat. Előbocsátani a megjutalmazandó pályanyerteseket. Mielőtt*

a tárgyról szólanék, elébocsátom, hogy stb. Különbözik: *elébocsát*, azaz *elébe* v. *maga elé bocsát*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐBOCSÁTÁS, (elő-bocsátás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit előbocsátunk; előre eresztés; előre elmondás.

ELŐBOR, (elő-bor) ösz. fn. 1) Szinbor, mely a sajtolt szőlőből legelsőben kifoly. 2) A székelyeknél: áldomás, talán mivel ahoz a bor javát adják.

ELŐBŐR, (elő-bőr) ösz. fn. 1) Általán, bőr, mely ellenző gyanánt szolgál, pl. a kádárok, kovácsok, lakatosok, ácsok stb. bőrköténye, vagy a kocsikon, sipkákon, süvegeken, csákókon levő védbőr. 2) Bőr, mely a férfi szeméremtag makkját födi. Máskép: *makktyú*, vagy némely régi irók szerént: *fityma*. 3) Ellenzőbőr a kocsiban.

ELŐBŐRGYÚLADÁS, (elő-bőr-gyúladás) ösz. fn. A férfi szeméremtest előbőrének megszorulása a makkon, melyet lobos bántalom okoz.

ELŐCSAHOS, (elő-csahos) ösz. fn. és mn. Aki a többi nevében, vagy a többi között leginkább beszél. *A falu vagy város előcsahosa*. Alsó irásmódba való. V. ö. CSAHOS, CSAHOL.

ELŐCSAPAT, (elő-csapat) ösz. fn. A hadjárásban azon katonacsapat, mely a derékhad előtt vezető vagy véd gyanánt megy.

ELŐCSARNOK, (elő-csarnok) ösz. fn. Valamely nagyobbszerű, főleg nyilvános épületbe vagy egyes terembe bemenetelül szolgáló csarnok. V. ö. CSARNOK.

ELŐCZIKKELY, (elő-czikkely) ösz. fn. Rendszeres munkának bevezető része, mely mintegy küszöbül szolgál, hogy a mű épületébe mehessünk. Többesben különösen valamely szerződésnek előleges pontjai, máskép: *pontozat*. *Békealku előczikkelyei*.

ELŐD, (el-ő-d) fn. tt. *előd-öt*. 1) Általán, ősök, kik előttünk éltek. 2) Különösen, a népnek, nemzetnek, nemzetségnek első alkotói. *Vajha minden nemes elődeinek példáját követné. Az elődök vérrel szerezték e hazát*. Máskép: *eldőd*. 3) Valamely hivatalban a megelőző, előbbi tisztviselő. Ellentéte általában: *utód*.

ELŐDANDÁR, (elő-dandár) ösz. fn. Előcsapat, a derékhad előtt menő, s kalaúz vagy véd gyanánt szolgáló kisebb hadsereg. V. ö. DANDÁR.

ELŐDED, (el-ő-ded) mn. l. ELŐDI.

ELŐDEDEN, (el-ő-d-ed-en) ih. Régen, hajdanta, régecskén. Elavult szó.

ELŐDI, (el-ő-d-i) mn. tt. *elődi-t*, tb. —*ek*. Régi, hajdani, ősi. *Elődi kor. Elődi történetek. Elődi szokások, erkölcsök*. V. ö. ELŐD.

—**ELŐDIK**, (el-őd-ik) ösz. igeképző, pl. *tépelődik, bíb-elődik, mérg-elődik*. Mély hangon: *-alódik*.

ELŐDOBOS, (elő-dobos) ösz. fn. 1) Előre dobóló, a dobosok közt első. 2) Népies tréfás nyelven: terhes, viselős nő.

ELŐEBÉD, (elő-ebéd) ösz. fn. A nagyobbszerű lakomaebédnek eleje, melyben némi ínycsiklandó, étvágyingerlő ételek adatnak föl.

ELŐÉNEKÉS, (elő-énekés) ösz. fn. A karénekesek között azon személy, ki az éneket kezdi, s a hanglejtéseket vezérli.

ELŐÉPÜLET, (elő-épület) ösz. fn. Egy másik fő épület előtt álló épület, mely amazzal akár gazdasági, akár hadépitészi, akár egyébféle szoros viszonyban áll.

ELŐÉR, (elő-ér) ösz. fn. Az érnek előrésze; vagy az erek között amelyik elül van.

ELŐÉRŐ, (elő-érő) ösz. mn. Ami a többi rokon faju- és nemüeknél előbb megérik. *Előérő cseresznye, körte, alma, szőlő*. Máskép: *koránérő, jókorérő*.

ELŐÉRZÉS, (elő-érzés) ösz. fn. Érzés, mely bizonyos jövendő dolog felől előre támad bennünk. *A vándor madaraknak előérzésök van a közelgő tél felől. Valamely örömnek vagy fájdalomnak előérzése*. V. ö. ÉRZÉS.

ELŐÉRZET, (elő-érzet) ösz. fn. Az előérzés által eredményezett benyomat; előérzés tárgyilagosan véve.

ELŐESÉS, (elő-esés) ösz. fn. Előre esés. V. ö. ESÉS.

ELŐESTE, (elő-este) ösz. fn. Bizonyos napot, innepet megelőző este, különösen a ker. anyaszentegyházban nagy innep előtti nap. *Karácson előestéje*. (Vigilia).

ELŐÉTEL, (elő-étel) ösz. fn. A több ételekből álló lakománál azon étel, melyet előre adnak föl.

ELŐFAL, (elő-fal) ösz. fn. 1) Az épület elejét, homlokzatát alkotó fal. 2) Fal, melyet valamely építmény elébe húznak támaszul vagy biztosság végett. 3) Átv. ért. ami védül, ótalmul szolgál. *Hazánk sokáig előfala volt Európának a törökök ellen*.

ELŐFECSÉG, (elő-fecség) ösz. önh. Valamit fecsegve eléad, elébeszél. Jobban: *eléfecseg*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐFÉL, (elő-fél) ösz. fn. A vert pénznek azon oldala, mely a képet mutatja. Máskép: *előlap*. Ellentéte: *hátlap*.

ELŐFELÉ, (elő-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely előre vezet, mutat. Ellentéte: *hátra* v. *visszafelé*. *A sereg egyik része előfelé, a másik hátrafelé vonult*.

ELŐFÉLTÉTEL, (elő-fél-tétel) ösz. fn. Még be nem bizonyított tétel, de melyre mint bizonyosra valamit épitünk, melyből valamit kihozni akarunk. (Suppositum).

ELŐFÉLTÉTELÉZ, (elő-fél-tételéz) ösz. áth. Valamely előfeltételt állapít vagy kiván meg.

ELŐFÉLVÉTEL, (elő-fél-vétel) ösz. fn. Midőn valamit a rendes, határozott idő előtt megkapunk, kézhez veszünk, pl. a kamatokat, tiszti fizetést stb.

ELŐFI, (elő-fi) ösz. fn. Bizonyos előjoggal biró fiú oly családnál, melyben leginkább valamely fekvő

birtok nem osztatik föl minden gyermekek vagy más örökösök között, hanem osztatlanúl a család fénye fentartása végett a nevezett előjoggal birónál marad, ki előfinek neveztetik. (Majoresco). Ezen előjog rendszerént ugyan az elsőszülöttet illeti, de nem mindig; a legidősbbel pedig a családban semmi köze, például az előfiséget alapitónak három fia van, ezek közől az elsőszülött lesz ugyan az előfi, s ennek halálával ismét ennek első szülöttje és így tovább, de ha valamelyik első szülött maga után fiút nem hagy, a legutolsó előfinek másod szülött testvére, s ez után ismét ennek első szülött fia örökli a szóban forgó birtokot, csak ha senki sincs életben a fiak közől annak ágában, ki az alapitónak első szülöttje volt, megyen az másodszülöttje ágára, s ha ezen ág is kihal, a harmadszülöttére. Röviden: az előfiség ágbeli öröködés utján a születés sora szerént megy által a maradékra.

Alkotására nézve olyan mint a régies *elsőszülött.*

ELŐFISÉG, ELŐFIÚSÁG, (elő-fiség v. —fiúság) ösz. fn. Jog, melynél fogva a családnak bizonyos fekvő jószága az előjoggal biró szülöttet illeti. (Majoratus). Így neveztetik maga a jószág is. V. ö. ELŐFI.

ELŐFIZET,(elő-fizet) ösz. áth. Bizonyos tárgyért, jószágért, munkáért, vagy azok használatáért előre leteszi a járandó bért. *Előfizetni valamely kiadandó könyvre, képekre, földabrosokra. Előfizetni a színházi páholyra. Előfizetni a vendéglőben.*

ELŐFIZETÉS, (elő-fizetés) ösz. fn. Valamely tárgyért, jószágért, munkáért vagy haszonvételért járandó díjnak, bérnek előleges megadása, lefizetése. *Színházi, vendéglői, fürdői előfizetés.* Vétetik előfizetési összeg v. előfizetmény helyett is.

ELŐFIZETÉSI, (elő-fizetési) ösz. mn. Előfizetésre vonatkozó, azt illető. *Előfizetési hirdetés; előfizetési ára valamely könyvnek.*

ELŐFIZETMÉNY, (elő-fizetmény) ösz. fn. Előfizetési összeg.

ELŐFIZETŐ, (elő-fizető) ösz. fn. Aki valamiért vagy valamire előlegesen fizet, előre leteszi az illető díjat. *Hirlapi, divatlapi, színházi előfizetők.*

ELŐFOG, (1), (elő-fog) ösz. fn. Harapó fog, mely a szájnak előrészén van. *Az embernek nyolcz előfoga van, négy az alsó és annyi a felső sorban.*

ELŐFOG, (2), (elő-fog) ösz. áth. 1) Általán, kocsiba, szekérbe, azaz kocsi vagy szekér elébe lovakat, vagy más vonó állatokat fog. 2) Különösen, más kocsija eleibe fogja lovait. 3) Elévesz, elékap. *Ha előfogom a korbácsot, jaj neked.* Ez utolsó értelemben jobban: *eléfog.* V. ö. FOG, áth.

ELŐFOGALOM, (elő-fogalom) ösz. fn. Fogalom, melyet előre kell megszerezni, hogy valamit megértsünk, vagy valamibe kaphassunk; fogalom, mely másoknak alapúl szolgál. *Oly nagy munkába akar vágni, holott a tárgyról előfogalma sincs.*

ELŐFOGÁS, (elő-fogás) ösz. fn. 1) Saját vagy más kocsijának eleibe fogás. 2) Elévevés, elérántás. V. ö. ELŐFOG, áth.

ELŐFOGAT, (elő-fogat) ösz. fn. Általán, egy vagy több bokor ló, melyeket utasok kocsijába fognak tovább szállitás végett. Különösen, a volt vármegyei igazgatás rendszerében a jobbágyok egész alkalmatossága, vagy vonó marhái, melyeken az országos biztossági szállitások, s megyei hivatalos fuvarozások történtek. *Előfogatra parancsolni, hajtani a falubelieket. Előfogatra menni.* (Vorspann). Köz nyelven a német nyelv után *forspont,* néhutt: *rospont.*

ELŐFOK, (elő-fok) ösz. fn. A hegységnek előálló, elődudorodó homlokzata; különösen valamely hegynek tengerbe nyuló része. (Promontorium).

ELŐFONAT, (elő-fonat) ösz. fn. A kosár- és szalma- vagy nádszékkötőknél, a kosár vagy szék fenekének első vagy alapfonadéka.

ELŐFORDÚL, (elő-fordúl) ösz. önh. Tulajd. a sor reá kerülvén eléjön, elétünik. *Bizonyos időjárások évenként előfordulnak.* 2) Általán, megesik, megtörténik, elékerül. *Ilyen eset még nem fordult elő. Néha ez is előfordúl.* Jobban: *eléfordúl.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐFURÓ, (elő-furó) ösz. fn. Vékonyabb furó, melylyel elsőben kisebb likat fúrnak, hogy a vastagabb furót könnyebben lehessen alkalmazni.

ELŐFŰ, (elő-fű) ösz. fn. l. ELŐSZÉNA.

ELŐGÁT, (elő-gát) ösz. fn. Gát, mely a főgátnak védelmére és fentartására van csinálva, s a víznek, árnak első rohanását megtöri, akadályozza. V. ö. GÁT.

ELŐGÁTLÁS, (elő-gátlás) ösz. fn. Orvosi ért. valamely nyavalya kitörése ellen tett előleges óvás, intézkedés. (Prophylaxis).

ELŐGONDOSSÁG, (elő-gondosság) ösz. fn. Előre gondoskodás, előintézkedés némely szükségesekről. *Soha sem árt az előgondosság.*

ELŐGÖRBED, (elő-görbed) ösz. önh. Ami vagy aki előre görbed, előre hajol vagy hajlik.

ELŐGÖRBEDT, (elő-görbedt) ösz. mn. Ami görbén előre hajlott. *Előgörbedt nyakú ember.*

ELŐGÖRNYED, (elő-görnyed) ösz. önh. Ami v. aki görnyedve előre hajol vagy hajlik.

ELŐGYAKORLÁS, (elő-gyakorlás) ösz. fn. Gyakorlás, mely által nagyobb és nehezebb müvekre teszünk előkészületet, szerezünk képességet. *Iskolai előgyakorlások.*

ELŐGYAKORLAT, (elő-gyakorlat) ösz. fn Előleges készület, valamely nagyobbra és nehezebbre. *Hadi előgyakorlat.* V. ö. GYAKOROL.

ELŐGYOMOR, (elő-gyomor) ösz. fn. A madarak begye, melybe először bevesszik az eledelt.

ELŐGYORSASÁG, (elő-gyorsaság) ösz. fn. Gyorsaság vagy sebesség, melylyel valamely mozgásnak eredt test első megindulásakor halad.

ELŐHAD, (elő-had) ösz. fn. A hadjárásban, tábori indulásban azon hadcsapat, mely a derékhad előtt megyen; vagy mely a csatarendben elül áll.

ELŐHAJT, (elő-hajt) ösz. fn. Kocsival, szekérrel másnak elejébe hajt, mást megelőz. Különbözik tőle: *eléhajt*, azaz szem elé hajt.

ELŐHALAD, (elő-halad) ösz. önh. 1) Előmenetelt tesz, folytonosan előre megy, el nem marad. *Előhaladni a munkában, műveltségben, erényben.* 2) Idősebb, korosabb lesz.

ELŐHALADÁS, (elő-haladás) ösz. fn. Előre menés, előmenetel, tulajdon és átv. értelemben. *Előhaladás a munkában. Nemzeti előhaladás.*

ELŐHALADÁSI, (elő-haladási) ösz. mn. Előhaladáshoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Előhaladási eszközök, módok.*

ELŐHÁM, (elő-hám) ösz. fn. A hámnak azon része, mely a befogott lónak szügyét fekszi meg, másképp: *szügyelő*. V. ö. HÁM.

ELŐHANG, (elő-hang) ösz. fn. A nyelvészetben valamely szónak kezdő betühangja. Viszonyban állnak vele a *bel- és utóhangok*, pl. ebben: *rom*, az *r* előhang, *o* belhang az *m* utóhang. (Anlaut. Inlaut. Nachlaut).

ELŐHAS, (elő-has) ösz. fn. Az emlős állatok nőstényeinek első vemhes állapota, terhessége.

ELŐHASI, (elő-hasi) ösz. mn. Mondják emlős állatok, különösen házi barmok első szülötteiről. *Előhasi bárány, borjú.* Különböznik: *előhasú*; ez az anyáról, amaz a szülöttről mondatik.

ELŐHASÚ, (elő-hasú) ösz. mn. Emlős nőstény állat, mely legelőször fogamz, első teherben jár. *Előhasú tehén, kancza.* Midőn emberről van szó, csak tréfás értelemben használtathatik. *Előhasú menyecske. Rátartja magát mint az előhasú menyecske.* (Km).

ELŐHÁZ, (elő-ház) ösz. fn. A háznak eleje, pitvara, tornácza.

ELŐHEGY, (elő-hegy) ösz. fn. Aránylag alacsonyabb hegy, mely nagyobb hegylánczolatnak elejét, kezdetét teszi. *Zobor a kárpátoknak egyik előhegye.* V. ö. ELŐFOK.

ELŐHELY, (elő-hely) ösz. fn. Udvarféle tér, nyilás, pl. ház, templom előtt.

ELŐHÉNGÉRÉDIK, (elő-héngérédik) ösz. k. 1) Előre—, 2) Elébehengeredik. V. ö. ELŐ, ELÉ.

ELŐHÉNGÉRÍT, (elő-héngérít) ösz. áth. 1) Előre—, 2) Elébe hengerít. V. ö. ELŐ, ELÉ, és HENGERÍT.

ELŐHÍ, (elő-hí) ösz. áth. Valakit hí, hogy jöjön elő, azaz előre. Ha azt jelenti, hogy a hívott jöjön szem elébe, akkor szabatosabban: *eléhí.*

ELŐHÍR, (elő-hír) ösz. fn. Előre jövő híre valaminek, a miből az egész eseményt még nem tudjuk, hanem annak csak némi rövid kivonatát.

ELŐHIRDETŐ, (elő-hirdető) ösz. fn. l. ELŐHIRNÖK.

ELŐHIRNÖK, (elő-hirnök) ösz. fn. Hirnök, ki valami felől előlegesen rövid, ki nem merítő tudósítást hoz. Átv. ért. valamely jövendő eseménynek előjele. *Némely tengeri madarak rendkivüli sivöltései közelgető vésznek előhirnökei.* Gyógytanban: megelőző kórjel, a többi kórjelek között az első.

ELŐHIVÁS, (elő-hivás) ösz. fn. Felszólítása valakinek, hogy jöjön elé, jelenjen meg. Szabatosabban: *eléhivás.* V. ö. ELŐHÍ. *Az első elő-* v. *eléhivásra megjelenni.*

ELŐHORD, (elő-hord) ösz. áth. 1) Többet, többfélét egymás után eléhoz, elérak. *Előhordani az ellenség elől elrejtett kincseket.* 2) Szóval, beszédben elészámlál, említésbe hoz. *Előhordani a régi történetekből a legjelesebbeket. Hetet, havat előhordani.* Szabatosabban: *eléhord.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐHOZ, (elő-hoz) ösz. áth. 1) Bizonyos tárgyat elévesz, elémutat, eléad. *Előhozni a könyvet.* 2) Valamit említ, szóba hoz. *Előhozni a régi jó időket. Kérlek, csak azt ne hozd elő.* Szabatosabban mindkét értelemben: *eléhoz.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐHOZAKODÁS, (elő-hozakodás) ösz. fn. Valamely tárgynak, eseménynek kölcsönös egymásközti megemlítése, szóba hozása. V. ö. ELŐHOZ.

ELŐHOZAKODIK, (elő-hozakodik) ösz. k. Beszédközben valamely tárgy, esemény felől említést tesz, róla mással együtt beszélget, s mintegy kedve telik benne, hogy szóba hozhatja. *Borozás és nyájaskodás közben holmi fiatalkori kalandokról előhozakodni.* Néhutt a köznép hibásan mondja: *előhuzakodik.* V. ö. ELŐHOZ.

ELŐIDÉZ, (elő-idéz) ösz. áth. 1) Idézés által eléállít, eljönni parancsol. *Előidézni a bepanaszlottakat, a vád alatt lévőket.* 2) Átv. ért. az elmultakat szóval vagy gondolattal, képzelettel felhozza, reájok hivatkozik. *Az ifju kor örömeit előidézni.* Szabatosabban: *eléidéz.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐIDÉZÉS, (elő-idézés) ösz. fn. 1) Eléhivás, idézés által. *A vádlottak előidézése.* 2) A multaknak szóval vagy gondolattal visszahozása, reájok hivatkozás. V. ö. ELŐIDÉZ.

ELŐIDŐ, (elő-idő) ösz. fn. Előttünk elfolyt, különösen régebbi idő, hajdankor, őskor, előkor. *Regék a magyar előidőből.* (Kisf. S). „Előidéknek (előidőknek) históriáit.“ Bécsi cod.

ELŐING, (elő-ing) ösz. fn. Fél, s a deréknak csak első részét takaró üngöcske, melyet az alsó üngre veszünk, s mely rendesen finomabb szövetből, s czifrábban van varrva. Megfordítva: *ingelő* v. *üngelő.*

ELŐIROMÁNYOK, (elő-irományok) ösz. többes fn. Irományok, melyek valamely ügynek eredetét, kezdetét, első vagy előbbi kezdését tárgyazzák, magokban foglalják. *Valamely pernek előirományai.* (Anteacta).

ELŐISMERET, (elő-ismeret) ösz. fn. Ismeret, melylyel birnunk előlegesen szükséges, hogy az illető tárgyat illőleg felfogjuk, s róla rendszeres tudomást szerezzünk. A tudományos bevezetések előismereteket foglalnak magukban. *Bölcsészeti, természettani előismeretek.*

ELŐÍTÉLET, (elő-ítélet) ösz. fn. 1) Itélet, melyet valamely tárgyról hozunk, mielőtt azt illően megvizsgáltuk, megismertük volna. 2) Szélesb ért. minden vélemény, melylyel valami iránt vagyunk, de alapos okát adni nem tudjuk. 3) Elfogultságon, részrehajláson, ellenszenven stb. alapuló hibás itélet, bal itélet. *Előítélettel lenni, viseltetni valami iránt. Előítéletektől megszabadulni. Előítéletből állítani valamit. Kös, megrögzött előítélet.*

ELŐÍZ, (elő-íz) ösz. fn. Érzés, melyet valamely élvezet előre gerjeszt bennünk, melynek oly kellemes hatása van reánk, mintha már valósággal élveztük volna. *Mennyei boldogság előíze.*

ELŐJÁR, (elő-jár) ösz. önh. Gyalog vagy lóháton, kocsin, hajón stb., mások előtt megy.

ELŐJÁRÓ, (elő-járó) ösz. fn. l. ELŐLJÁRÓ.

ELŐJÁRÓBAN, (elő-járóban) ih. Előre; addig is, mig a többi következik. *Nesze egy-két forint elöjáróban. Elég lesz ez elöjáróban.*

ELŐJÁRÓBESZÉD, (elő-járó-beszéd) ösz. fn. l. ELŐBESZÉD.

ELŐJÁTÉK, (elő-játék) ösz. fn. Általán, a főjáték előtt adatni szokott játék, mely a főjátéknak mintegy próbája s előhirdetője. *Harcsi, tüsi előjáték.* Különösen, a szinjátékokban rövid darab, melyet a fő darab előtt adnak. Ellentéte: *utójáték.*

ELŐJÁTSZÓ, (elő-játszó) ösz. fn. Személy, ki az előjátékban részt vesz; ki abban szerepel. Különösen a zenében, ki a többi zenészeket vezeti.

ELŐJEGYEZ, (elő-jegyez) ösz. áth. Valamit előre vagy előlegesen följegyez, beír, beigtat. Használják leginkább a telekkönyvelésnél, például, midőn valaki nem bír a betáblázásra, vagy bekeblezésre nézve elészabott minden kellékkel ellátott okiratot, tehát a nyilvánkönyvbe föltételes beigtatást eszközöl, t. i. oly föltétel alatt, hogy bizonyos idő alatt jogát teljesen igazolja. A kereskedői könyvvitelben am. az ügyletet az előjegyzékbe (első följegyzési könyvbe) írni.

ELŐJEGYZÉK, (elő-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék, mely valamiről, valamely bejegyzendő tárgyról előre vagy előlegesen vezettetik. Ilyen a telek- vagy nyilvánkönyvi lap azon része, melybe az előjegyzés történt. Ilyen a kereskedők azon könyve, melybe a naponként eléforduló ügyek történeti hűséggel azonnal bevezettetnek; első följegyzési könyv (Prima-Nota-Buch v. Prima Nota), a nélkül, hogy itten különös felszámítás tárgyaiul szolgálnának.

ELŐJEGYZÉS, (elő-jegyzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn előjegyzünk. V. ö. ELŐJEGYEZ, ELŐJEGYZÉK.

ELŐJEL, (elő-jel) ösz. fn. Jel, mely bizonyos jövendőt mutat vagy gyaníttat. *A nyavalyának, időváltozásnak előjelei.*

ELŐJELENSÉG, (elő-jelenség) ösz. fn. l. ELŐJEL.

ELŐJOG, (elő-jog) ösz. fn. 1) Jog, melylyel valaki mások előtt bír, és élhet, melylyel mások nem birnak, s nem élhetnek. *A nemességnek hazánkban nincsenek többé előjogai.* 2) Jog, melynél fogva valaki előbb tehet valamit, mint más. Így, az eladott házat megtartani, néhol előjoga van a szomszédnak más egyebek előtt; ennélfogva vételi előjoggal bír.

ELŐJŐ, ELŐJÖN, (elő-jő v. -jön) ösz. önh. Szem elébe, nyilvánosságra jön; elékerül; ami eltévedt vagy elveszett, visszatér. *Előjöttek a bujdosók. Előjöttek az eltévedt csikók.* Jobban: *előjő.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKAP, (elő-kap) ösz. áth. Magához kap, közel ragad. *Előkapott egy dorongot, s annal ütött koszám.* Jobban: *elékap.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKAPU, (elő-kapu) ösz. fn. Épület-, kert stb. elején levő kapu, főkapu. Ellentéte: *oldal* vagy *hátulsó kapu.* Átv. ért. fő nyilás, fő rés, melyen valahová be lehet menni, hatni.

ELŐKASZÁS, (elő-kaszás) ösz. fn. Kaszás, ki a kaszások sorában legelül jár.

ELŐKELHETŐ, (elő-kelhető) ösz. mn. Aki bizonyos társadalmi viszonyokban, pl. hivatalban, rangban előmenetelt tehet, nagyra, sokra viheti dolgát, kiből előkelő ember válhatik.

ELŐKELŐ, (elő-kelő) ösz. mn. 1) Nagyobb, felsőbb rangban, hivatalban levő. *Előkelő urak, kir. tisztek.* 2) Nagyobb birtoku. *Előkelő nemesember. Előkelő kisbirtokos. Előkelő polgár.* 3) Tekintetben levő, tekintélylyel, hírrel, névvel bíró. *Előkelő ügyvéd, iró, táblabiró.* 4) A hivatalosan végzendő ügyek között első helyen álló, legsürgetősebb. (Praeferentialis).

ELŐKELŐLEG, (elő-kelőleg) ösz. ih. Mindenek előtt, legelsőben, kiválólag.

ELŐKÉP, (elő-kép) ösz. fn. 1) Utánzásul kiállított kép, pl. mely után a festész fest, a rajzoló rajzol. Szélesb ért. minden tárgy, dolog, mely utánzási példa gyanánt hozatik vagy állíttatik elé. *A katona jeles vitézeket, a költő híres költőket vegyen előképül. Becsületes emberek legyenek előképeink.* 2) A vallástudorok, kivált a régiek, előképeknek (typus) nevezték az ó szövetségi szertartásokat és eseményeket, mennyire azok a Messiás eljövetelére, életére s halálára vonatkoztak, s azt ábrázolák. Így Mózses érczkígyója a pusztában, ezen vallástudorok szerént előképe volt Krisztus urunk fölfeszíttetésének.

ELŐKÉPEN, (elő-képen) ösz. ih. Előleg, előlegesen, előjáróban.

ELŐKEREKEDIK, (elő-kerekedik) ösz. k. 1) Hirtelen, véletlenül eléáll, eléterem. *Azt sem tudjuk, honnan, csak egyszerre előkerekedett.* 2) Valamiből bizonyos eredmény jön létre. *A pesti nemzeti színház önkéntes adakozásokból kerekedett elő.* Jobban: *elékerekedik.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKÉR, (elő-kér) ösz. áth. Valamit eléadatni, előhozatni kér. *Előkéri az ügyeit illető irományokat.* Jobban: *elékér.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKERES, (elő-keres) ösz. áth. Keresve előhoz, eléállít. *Előkeresni az elhányt-vetett könyveket, leveleket.* Jobban: *elékeres.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKERESÉS, (elő-keresés) ösz. fn. Cselekvés, kutatás, mely által valamit előkeresünk. V. ö. ELŐKERES.

ELŐKERGET, (elő-kerget) ösz. áth. Kergetve eléterel, eléhajt. *Előkergetni a nyájba vegyült idegen juhokat.* V. ö. ELŐ, (3), és KERGET.

ELŐKERÍT, (elő-kerít) ösz. áth. Járva, kelve fáradsággal, mintegy ide-oda keringve eléállít, eléteremt. *Akárhonnan, de előkeríti.*

A csengeri temetőn
Elvesztettem a kendőm,
Hej kedves barna szeretőm
Kerítsd elő a kendőm. (Népd).

Jobban *előkerít.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKERŰL, (elő-kerül) ösz. önh. 1) Hosszasb ide-oda bolygás, csavargás, eltünés után ismét szem elé jön, eléterem, eléáll. *Az elveszett marha előkerült.* 2) Előfordúl, megtörténik. *Es a dolog sokszor előkerül. Némely kicsapongások csaknem minden tisztujításon előkerültek.* Jobban : *előkerül.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKÉSZIT, (elő-készit) ösz. áth. 1) Valamit előre rendbe hoz, előrak. *Előkészitni az uti táskát, a vadász eszközöket.* 2) Valakit valamire előlegesen képez, alkalmassá tesz, vagy tenni iparkodik. *Előkészitni a tanulókat nyilvános vizsgálatra. Előkészitni a beteget a halálra*, azaz a halál kínainak s elválás fájdalmainak eltürésére.

ELŐKÉSZÜLET, (elő-készület) ösz. fn. 1) Előleges rendbehozás, rendbeszedés. *Megtenni az utazási előkészületeket.* 2) Intézkedés, rendelkezés a jövendőre nézve; előgondoskodás. *Előkészület a történhető tüzvészlyre, ébségre, dögvészre.* 3) Előleges képzés valamely tudományra, gyakorlatra. *Próbatéli előkészületek.*

ELŐKIÁLT, (elő-kiált) ösz. áth. Kiáltva eléhí valakit. *Előkiáltani a szolgát.* Jobban : *elékiált.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐKOR, (elő-kor) ösz. fn. l. ELŐIDŐ.

ELŐKÖNYV, (elő-könyv) ösz. fn. Kereskedők, iparüzők stb. első följegyzési könyve, melybe a megtörtént üzletek, különösen időrend, és folyó szám szerint jegyeztetnek föl. (Strazza).

ELŐKÖTŐ, (elő-kötő) ösz. fn. Munkások, mesteremberek, boltosok stb. köténye.

ELŐKÖVET, (elő-követ) ösz. fn. Követ, futár, ki a teljes követség előtt, mint hirnök, előleges tudósitásul küldetik valahová. *Előkövetet bocsátani az ellenség táborába.*

ELŐL, (el-ől) ösz. áth. Valamely lassu, rejtettebb szerrel elemészt, elveszt, élettől megfoszt; egymás után többeket megöl. *Étellel elölni az egereket, patkányokat. Elöli a sok munka, és virrasztás. Elöli a bor-, pálinkaivás.* Átv. ért. elnyom, kiirt, megszünt. *Elölni valakiben a becsületérzést.*

ELŐL, (1), (el-ő-l am. elő-el) névutó. ELŐLEM, ELŐLED, ELŐLE, ELŐLÜNK, ELŐLETEK, ELŐLÖK. Jelent távozást valamely tárgytól, különösen annak elejétől, színétől. *Hás elől elseperni a szemetet. Takarodjál szemem elől. Ne fuss az ellenség elől. Eltesznik az ebek elől.* (Km). Lehet így is szólni : *hásnak előle, szememnek előle, ellenségnek előle;* s ekkor az erősebb hangsuly az utóbbi szón fekszik, úgy hogy *hás elől* (nem más, pl. templom, kert stb. elől) és *hásnak előle* (nem másunnan, pl. mellőle, alóla) különböző értelmüek. V. ö. HANGSULY. Ezen névutó megfelel e kérdésre : *honnan?* Különbözik : *elül.*

ELŐL, (2), (el-ő-ül) ih. és igekötő. Megfelel ezen kérdésre : *hol?* miért helyesebben *elül* (= elől-ül), mintha mondanók : *előként* v. *mint első, első. Elül* (azaz előként, mint első) *állani, elül futni. Elül hátul.* Ilyenek az *alul, körül* stb. határozók is, melyeket az *alól, körül* névutóktól meg kell különböztetni. Egyébiránt a közönséges nyelvszokás az elemzés ellenére, úgy látszik a szebb hangzás kedveért, többnyire *elől*-t mond és ir mind a törzsben mind a származékokban, pl. *előljáró, előljáróság, előlmegy, előlről* stb. ezek helyett : *elüljáró, elüljáróság, elülmegy, elülről. Elől tüz, hátul vis.* (Km.) e helyett : *elül tüz* stb. S amennyiben a szabatosság rovására nem történik, kétséget nem szenved, hogy a szebb hangzás (ha a gyakorlatba átmegyen) az elemzést mindig háttérbe szorítja. Így lettek *önt, ont, ront, bont* stb. is *ömt, omt, romt, bomt* helyett, s hogy rokon példákat idézzünk : *utól, jól* stb. *utúl* (utó-ul), *júl* (jó-ul) stb. helyett.

ELŐLÁT, (elő-lát) ösz. áth. Előre lát; előgondosságból némely dolgokról előre intézkedik.

ELŐLÁTÁS, (elő-látás) ösz. fn. Előre látás; előre gondoskodás.

ELŐLBOCSÁT, (elől-bocsát) ösz. áth. Maga vagy mások előtt ereszt.

ELŐLÉ, (elő-lé) ösz. fn. Must, mely a megmuszkolt szőlőből sajtólás nélkül foly ki, máskép : *előbor.*

ELŐLEG, (1), (el-ő-leg) ih. Előre, minden mások előtt. *Előleg el kell mondanom, hogy* stb. *Vedd előleg ezen ajándékot.* Bölcsészettanilag : valamit *előleg megismerni*, am. nem tapasztalatból, hanem észből, elméletből tudni. (A priori).

ELŐLEG, (2), (mint föntebb) fn. tt. *előleg-et.* Előlegezett összeg.

ELŐLEGÉNY, (elő-legény) ösz. fn. A hadi sorokban azon legény, ki az előbbi sorban a másik előtt közvetlenül áll. (Vormann).

ELŐLEGES, (el-ő-leg-es) mn. tt. *előleges-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Mások előtti, ami elül áll, van, létezik, tétetik. *Előleges munkálatok, ismeretek, készületek.* 2) A kiszabott, rendelt időnek előtte való. *Előleges fizetés, előleges hásbér.* (Anticipativus). 3) Az ügyek kezelésében a többinél előbbre való, sürgetősb. (Praeferentialis). 4) Tapasztalat előtti. V. ö. ELŐLEG, (1).

ELŐLEGESEN, (el-ő-leg-es-en) ih. Megelőzőleg előre, a kirendelt határidőnek előtte. *Előlegesen lefizetni a haszonbért.* V. ö. ELŐLEG, (1).

ELŐLEGÉZ, (el-ő-leg-ész) áth. m. *előlegéz-tem, —tél, —ett.* Midőn a vevő, áruszerzéseknél az eladónak még az áru átadása előtt pénzt ad. Általán: valamely bért, díjat előbb kiad, mintsem azt megszolgálták volna.

ELŐLEGÉZÉS, (el-ő-leg-éz-és) fn. tt. *előlegézés-t*, tb. *—ek.* Előleges fizetés.

ELŐLEGÉZET, (el-ő-leg-éz-et) fn. tt. *előlegézet-et.* Valamely áru vagy szolgálat, hivatal, haszon fejében előre fizetett összlet.

ELŐLEGZET, l. ELŐLEGÉZET.

ELŐLÉNEKLŐ, (elől-éneklő) ösz. fn. Ki az éneket kezdi, vagy az ének sorait, verseit a többi előtt elénekli. *Búcsujárók előlénekllője.*

ELŐLÉP, (elő-lép) ösz. önh. Lépve előre megy. *A hadi rendből előlépni.* Átv. ért. Valamely hivatalnak, rangnak felsőbb fokára jut, emelkedik. *A fő tiszt elhunytával az alsóbb tisztek előlépnek.* Különbözik: *elélép, lépj elé.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐLÉPÉS, (elő-lépés) ösz. fn. 1) Lépve előre menés, előre haladás. 2) Átv. ért. rangban, hivatalban tett előmenetel, előhaladás. 3) A változó láznak azon tulajdonsága, midőn rohama a szokott időt megelőzi, vagyis a rendes időnél korábban üt ki. (Prolepsis). V. ö. ELŐLÉP.

ELŐLÉPŐ, (elő-lépő) ösz. mn. 1) Lépve előre menő. 2) Kórtanilag, a változó lázról mondják, midőn rohama a szokott időt megelőzi. *Előlépő hideglás.* (Prolepticus).

ELŐLÉPTET, (elő-léptet) ösz. áth. Engedi, vagy parancsolja valakinek, hogy lépve előre menjen, előnyomuljon. Átv. ért. előmozdít, valamely rangban, hivatalban magasabb fokra emel. *A királyi táblától előléptetni valakit a hétszemélyeshez.*

ELŐLÉPTETÉS, (elő-léptetés) ösz. fn. Engedmény, vagy parancs, melynél fogva valaki előre megy, előre halad. Átv. ért. valakinek bizonyos rangban, hivatalban magasabb fokra emelése.

ELŐLÉRŐ, (elől-érő) ösz. mn. Korán érő; ami a hasonnemüek között előbb érik meg. *Előlérő körte, alma, burgonya.*

ELŐLFUTÓ, (elől-futó) ösz. mn. és fn. Általán, ki többek közöl legelül fut. Különösen l. KENGYELFUTÓ.

ELŐL-HÁTUL, (elől-hátul) ösz. ih. Elül is, hátul is; szemben is, hát mögött is. *Elől-hátul rongyos. Elől-hátul csalják.*

ELŐLIMÁDKOZIK, (elől-imádkozik) ösz. k. Az imádság szavait a többi előtt elmondja, melyeket emesek ismételnek; vagy, az imádság első szavait kezdi, első részét elmondja.

ELŐLÍZLÉS, (elől-ízlés) ösz. fn. Előleges megkóstolás.

ELŐLJÁR, (elől-jár) ösz. önh. A járók között első helyet foglal.

> Szirmay Lajos előljár,
> A török hadd vijjon bár;
> Magyar magyart rontja, kár!
> Bár több esze volna már.
>
> (Szirmay Hung. in Par.).

ELŐLJÁRÓ, (elől-járó) ösz. fn. 1) Tulajd. elül menő, a többieket vezető; más valamit megelőző. *Előljáró kos; előljáró ürü, bak; előljáró követ; előljáró beszéd.* 2) Átv. ért. erkölcsi társulatnak feje, főnöke, parancsolója. *Világi, egyházi, katonai előljáró. Megyei, városi, falusi előljáró. Kolostori, intézeti, oskolai előljáró. Előljáróknak szótfogadni; előljárók ellen feltámadni. Az előljárók példával is járjanak elö.* 3) Nyelvtanilag a viszonyszó neve oly nyelvekben, hol ez a nevek előtt szokott állani, mint a latin, hellen, német nyelvben és számtalan másokban. (Praepositio).

ELŐLJÁRÓBAN, (elől-járóban) lásd: ELŐJÁRÓBAN.

ELŐLJÁRÓBESZÉD, (elől-járó-beszéd) ösz. fn. l. ELŐBESZÉD.

ELŐLJÁRÓI, (elől-járói) ösz. mn. Előljárókra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Előljárói hivatal, tiszt, kötelesség, jog. Előljárói parancs, engedelem, hatalom, akarat. Előljárói szigor, okosság, esélyesség, felügyelés. Előljárói példa.*

ELŐLJÁRÓILAG, (elől-járóilag) ösz. ih. Előljárói hivatalból; mint előljáró. *Előljáróilag felszólítani, inteni, megdorgálni valakit.*

ELŐLJÁRÓLAG, (elől-járólag) ösz. ih. Előlegesen, bevezetésképen előre bocsátva. *Előljárólag elmondani valamit.*

ELŐLJÁRÓSÁG, (elől-járóság) ösz. fn. A testülethez tartozó előljárók összege; felsőség; előljárói kar. *Egyházi, világi, katonai előljáróság. Az előljáróságra hallgatni, azt tisztelni.*

ELŐLJÁRÓSÁGI, (elől-járósági) ösz. mn. Előljáróságot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Előljárósági rendeletek, intézkedések.*

ELŐLKEL, (elől-kel) ösz. ige; régies, még pedig áthatólag: „És íme a csillag, kit láttak vala napkeleten, elölkeli vala (praecedit) őket.“ Tatrosi cod. Különbözött régente is: *elejbe kel* (obviam it). Ugyanott. Máté 25.

ELŐLLOVAGOL, (elől-lovagol) ösz. önh. Lóháton mások előtt megy, másokat vezet. *Előllovagolni a díszmenetben.*

ELŐLMEGY, (elől-megy) ösz. önh. Az együtt menők között első helyet foglal.

ELŐLOVAG, (elő-lovag) ösz. fn. Ki lóháton megy elül, ki a többi lovagot, vagy többi fogatot lóháton vezeti. Köznyelven, és romlott német nyelven: *fullajtár.* (Vorreiter).

ELŐLOVAGOL, (elő-lovagol) ösz. önh. Előre lovagol, azaz, lóháton hátulról előre nyargal, előre vágtat, rúgtat. Különbözik ettől: *előllovagol.*

ELŐLÖVEL, (elő-lövel) ösz. önh. Kilőtt nyíl, golyó stb. módjára vagy sebességével előre repül,

előre hat, elfénylik. *Előlövelnek a nap sugarai. Előlövelnek az ellenség fényes fegyverei.*

ELŐLRŐL, (el-ől-ről) l. ELÜLRŐL.

ELŐLSŐ, (el-ől-ső) mn. régiesen, a mai *első* helyett. „Sokan lesznek kedeg előlsők utólsók és utólsók előlsők." Tatrosi cod.

ELŐLÜL, (elől-ül) ösz. önh. 1) Általán, az ülési rendben első helyet foglal; az asztal fejénél vagy az ülők sorában legelső helyen ül. 2) Különösen, valamely gyülekezet, tanács stb. üléseiben elnökösködik. V. ö. ELNÖK.

ELŐLÜLÉS, (elől-ülés) ösz. fn. 1) Első helyen ülés. 2) Valamely testület, tanács üléseinek vezetése.

ELŐLÜLŐ, (elől-ülő) ösz. fn. Újabb időben a hivatalos nyelvben meg kezdik különböztetni az elnöktől. T. i. ‚elnök' jelenti a testület rendszerénti vagy ily minőségben kinevezett, megválasztott főnökét; ‚előlülő' pedig, ki amannak helyét csak akadályoztatása esetében pótolja. Például, valamely törvényszéknek csak egy rendes elnöke van, de egyszerre három tanácsban is tart ülést; azon tanács vezetőjét, hol a rendes elnök nincs jelen, csak előlülőnek nevezik.

ELŐLÜLŐI, (elől-ülői) ösz. mn. l. ELNÖKI.

ELŐLÜLŐSÉG, (elől-ülőség) l. ELNÖKSÉG.

ELŐMÁSZ, (elő-mász) ösz. önh. Mászva eljön. V. ö. MÁSZ.

ELŐMBE, (el-ő-m-be) ih. Megfelel e kérdésre: *hová?* Tulajdonkép am. az előttem levő helyre. *Előmbe ne szaladj.* Különbözik: *Hogy mersz elémbe jönni?* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐMEGY, (elő-megy) ösz. önh. Előre halad, előre nyomúl, előmenetelt tesz. *Előmenni a hivatalokban, az erkölcsökben, a tudományokban.*

ELŐMENET, (elő-menet) ösz. fn. l. ELŐMENETEL.

ELŐMENETEL, (elő-menetel) ösz. fn. Erkölcsi, szellemi, társadalmi előre haladás, fölebb jutás. *Előmenetelt tenni a művelt ségben; előmenetelt tenni az idegen nyelvekben.*

ELŐMENNY, (elő-menny) ösz. fn. Némely szent atyák tanitása szerént azon túlvilági hely, melyben az Üdvözitőnek eljövetele előtt élt és jámborul meghalt atyák lelkei tartózkodtak, míg a Megváltó halála által a valódi mennybe érdemesitettek. Átv. ért. a boldogságnak és üdvösségnek előérzete, s mintegy tornácza, vagy csarnoka: *mennycsarnok. Az üdvösségnek előmennyébe jutni.* Egyébiránt e szó még divatba nem jött, s úgy látszik a német *Vorhimmel* után van forditva.

ELŐMENŐ, (elő-menő) ösz. mn. Átv. ért. erkölcsileg, szellemileg, társadalmilag előre haladó, fölebbre, magasabbra ható. *Tudományokban előmenő ifjak.*

ELŐMLIK, (el-ömlik) ösz. k. Ömölve szétmegy, elfolyik. *Előmlik a megtaszitott csőbőrből a viz.* V. ö. ÖMLIK.

ELŐ-MONAJ, puszta Abaúj megyében. Helyr. *—Monaj-on, —ra, —ról.*

ELŐMOND, (elő-mond) ösz. áth. 1) Előre, a többiek előtt mond valamit, pl. némely helyeken és vidékeken a templomi éneket. 2) Eléad, eléterjeszt s ekkor jobban: *elémond.* V. ö. ELŐ.

ELŐMONDÁS, (elő-mondás) ösz. fn. 1) Előremondás. 2) Eléadás. (Recitatio).

ELŐMONDAT, (elő-mondat) ösz. fn. A körbeszédnek v. körmondatnak első része, mely addig tart, mig az előre ment kötszó igénye ki nem egészül; miért az előmondat állhat egy vagy több almondatokból. Az előmondatnak az *utómondat* felel meg. Némelyek szerént *előszak, utószak*, pl. *Ha már az is szánakozást érdemel, aki a hasznost, a szépet és jót egyedül külföldi öltözetben tudja ismerni és szeretni* (előmondat): *mit fogunk még a szerencsétlenről tartani, ki gyöngeségeiben is külföldiséget akar dicsekedőleg éreztetni?* (Kölcsey).

ELŐMOZDÍT, (elő-mozdít) ösz. áth. Tulajd. ért. helyéből, nyugvásából valakit elötol, előre indít. V. ö. MOZDÍT. Átv. ért. valakit magasabb polczra, hivatalra jutni segít; vagy akármely ügynek haladását, menetelét elősegíti. *Előmozdítani valakit hadnagyságból kapitányságra. Előmozdítani a kérelmezők folyamodásait. Előmozdítani a honi műipart.*

ELŐMOZDITÁS, (elő-mozditás) ösz. fn. Tulajd. ért. valaminek nyugvó helyéből elinditása, előre tolása. Átv. ért. magasabb rangra, hivatalra juttatás; valamely dolognak, ügynek elősegitése, siettetése. V. ö. ELŐMOZDÍT.

ELŐMOZDITÓ, (elő-mozditó) ösz. mn. és fn. Előre inditó; hivatalra, rangra emelő; valamely ügyet, dolgot elősegitő, siettető. *Műipart előmozditó eszközök, intézkedések, jutalmak* stb. *A könnyü közlekedés, a jó utak nagy előmozditói a kereskedésnek.*

ELŐMÖL, (el-ömöl) ösz. önh. l. ELŐMLIK.

ELŐMUNKA, (elő-munka) ösz. fn. Előkészület valamely munkához, bevezetés a munkába. *Az épitésnek egyik előmunkája az anyag eléállitása.*

ELŐMUNKÁLAT, (elő-munkálat) ösz. fn. Előleges készületek, intézkedések, melyeket tenni kell, mielőtt valamely munkába bele kaphatnánk. *Vaspályai előmunkálatok, a vonal kimérése, kisajátitás* stb.

ELŐMUST, (elő-must) ösz. fn. l. ELŐBOR, ELŐLÉ.

ELŐMUTAT, (elő-mutat) ösz. áth. 1) Valamit látás végett eléterjeszt, megmutat. *Előmutatni az eddig rejtve tartott kincseket.* 2) Váltót, bankjegyet, kötelezvényt, kifizetésül eléterjeszt. 3) Bizonyitványokat hoz elé. Helyesebben: *elémutat;* v. ö. ELŐ, (3).

ELŐMUTATÁS, (elő-mutatás) ösz. fn. Bizonyitványok, váltók, kötelezvények, szerződvények stb. eléterjesztése. V. ö. ELŐMUTAT.

ELŐMUTATÓ, (elő-mutató) ösz. fn. Személy, ki olyan kötelező iratot (például, bankjegyet, kamatszeletet stb.), melyben a fizetés csak a birtoklónak

(au porteur) igértetik, s nélkül, hogy ennek neve kiirva volna, kifizetés végett a fizetőnek bemutat, elémutat. (Porteur).

ELŐNÉV, (elő-név) ösz. fn. A magyar nyelvben tulajdonkép előnévnek mondatik azon név, mely a nemzetségi vezeték név előtt áll, (Praedicatum); pl. *Zerinvári* gr. Zrinyi Miklós, *Széki* gr. Teleki József.

ELŐNEVEZ, (elő-nevez) ösz. áth. Nevénél vagy neveiknél fogva többeket megnevez, elészámlál, eléhí. *Előnevezni valamely nemzetség legjelesb őseit. Előnevezni a tanuló ifjak közül a legjobb erkölcsűeket.* Jobban: *elénevez.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐNT, (el-önt) ösz. áth. 1) Edényből valamely híg anyagot elfolyat. *Előnteni a palackból a bort.* 2) A kiömlött, megáradt víz, bizonyos tért elföd, eltakar. *A Tisza elöntötte a réteket, legelőket.* V. ö. EL és ÖNT.

ELŐNTÉS, (el-öntés) ösz. fn. Valamely híg anyagnak elfolyatása.

ELŐNTŐZ, (el-öntös) ösz. áth. Valamely híg testet, pl. vizet, bort, sert, olajat stb., több ízben elfolyat. *Siettében előntöste a korsóban vitt bort.* V. ö. ÖNTÖZ.

ELŐNY, (el-ő-ny) fn. tt. *előny-t*, tb. —*ök*. 1) Kedvező körülmény bizonyos czél elérésére, melynél fogva ahoz *előbb* eljuthatunk, mint más, tehát mintegy *előkedvezés*, pl. a játékban, azon játszó, ki a kikérő után legutóeó, azon előnynyel bír, hogy üthet, s az ő lapját el nem ütheti; de ezen előnyből csak úgy lehet nyeresége, ha ütőkártyája van. 2) Előjog vagy igény valamihez. *A kihalt tisztviselő helyére legtöbb előnye van annak, ki a fokozati rendben legközelebb állott utána.*

ELŐNYÁR, (elő-nyár) ösz. fn. Nyár kezdete, nyár eleje, mely a mi éghajlatunk alatt szent Iván havára esik.

ELŐNYOMÚL, (elő-nyomul) ösz. önh. Nyomról nyomra előhalad; előre hat, előre tódul, tolakodik. *Előnyomúl az ellenség.* V. ö. NYOMÚL.

ELŐNYOMULÁS, (elő-nyomulás) ösz. fn. Nyomról nyomra előre lépés, haladás, előre hatás, tódulás, tolongás.

ELŐNYÖS, (el-ő-ny-ös) mn. tt. *előnyös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ami előnynyel jár, ami bizonyos czél elérésére különösen kedvező.

ELŐNYÖSSÉG, (el-ő-ny-ös-ség) fn. tt. *előnyösség-et*. Előnyös állapota vagy tulajdonsága valaminek. V. ö. ELŐNYÖS.

ELŐNYTELEN, (el-ő-ny-telen) nm. tt. *előnytelen-t*, tb. —*ek*. Ami előnynyel nem jár, előny nélküli. V. ö. ELŐNY.

ELŐOROM, (elő-orom) ösz. fn. Hegynek, épületnek, várműnek, bástyázatnak előre nyomuló teteje, homlokzata.

ELŐOSZT, (elő-oszt) ösz. áth. Kártyajátékban, am. az osztást megkezdi.

ELŐŐRSÖK, (elő-őrsök) tb. fn. tt. *előőrsök-et*. Háboruban így nevezetnek azon katonák, kik az ellenség ellen nyomuló hadsereget megelőzik, s az ellenség mozdulatát őrszemmel tartják. (Vorposten). V. ö. ŐRS.

ELŐŐSZ, (elő-ősz) ösz. fn. Őszi évszak kezdete, mely ami éghajlatunk alatt sz. Mihály havára esik.

ELŐPAD, (elő-pad) ösz. fn. A bányaolvasztókban a kemencze előtt levő pad v. padka, mely fölött a kemencze szája v. katlan be van vágva.

ELŐPARANCSOL, (elő-parancsol) ösz. áth. Valakinek megparancsolja, hogy jöjön elő, azaz elé. *Előparancsolni a szolgákat, jobbágyokat.* Máskép és szabatosabban: *eléparancsol.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐPATAK, puszta Erdélyben, Felső-Fehér megyében; helyr. *Előpatak-on, —ra, —ról.*

ELŐ-PATONY, falu Pozsony megyében; helyr. *—Patony-ba, —ban, —ból.*

ELŐPÉNZ, (elő-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet végbement szerződés jeléül, s megerősítéseül adni szoktak; köznyelven: *foglaló.*

ELŐPOSTA, (elő-posta) ösz. fn. l. ELŐKÖVET, ELŐHIRNÖK.

ELŐRÁCS, (elő-rács) ösz. fn. Kapu, ajtó, vagy egy más rács elébe állított rács. V. ö. RÁCS.

ELŐRAJZ, (elő-rajz) ösz. fn. 1) Valamely tervnek, pl. épület alapjának rajzban előadott képe. 2) Vázolat. *Regénynek, szinműnek, költeménynek* stb. *előrajza.* V. ö. RAJZ.

ELŐRAJZOL, (elő-rajzol) ösz. áth. Valamely tervnek alapját, tárgynak külsejét, formáját, vázlatát rajzban eléadja.

ELŐRANG, (elő-rang) ösz. fn. Első rang, elsőkelő állás a társaságban.

ELŐRANGOS, (elő-rangos) ösz. mn. lásd: ELŐRANGÚ.

ELŐRANGÚ, (elő-rangú) ösz. mn. Előranggal biró, elsőkelő. *Előrangu személy, hölgy. Előrangú tisztviselő.*

ELŐRÁNT, (elő-rán) ösz. áth. Valakit vagy valamit rántva, kirántva 1) előmozdít, 2) elémutat. *Előrántani a szegletbe bújt tolvajt. Előrántani a kebelbe dugott tőrt.* Szabatosabban: *eléránt.* Amaz pedig tulajdonképen am. *előre ránt.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐRE, (1), (el-ő-re) ih. 1) Viszonylik oly helyre, térre, mely egy másiknál elsőbb, vagyis valaminek elejéhez közelebbi, s megfelel ezen kérdésre: *hová? Előre futni, előre kiáltani, előre állani. A forgott ember nem csak hátra, hanem előre is nés.* (Km.) 2) Oly időre, mely egy másikat jövőben megelőz, ezen kérdésre: *mikor, mikorra? Előre megfizetni a házbért. Előre megjövendölni valamit. Jobb előre félni, mint utójára rettegni.* (Km.) „Énekid közt hátra hagyál tekintenem s előre, de távol tájékokra.“ Kazinczy F.

ELŐRE, (2), (l. fönebb). Biztatást jelent. *Előre, előre! Előre legények!*

ELŐREGÉDIK, (el-öregédik) ösz. k. Elér valakit az agg kor; illetőleg az öregség jelei, bajai, gyöngeségei elétünnek nála.

ELÖREGÉDÉTT, (el-öregédétt) ösz. mn. Erejéből, vén ember módjára, kifogyott; időnek előtte magát kiélt (ember).

ELÖREGSZIK, (el-öregszik) lásd: ELÖREGÉDIK.

ELŐRELÁTÁS, (előre-látás) ösz. fn. Tulajd. ért. a látási érzéknek azon működése, melynél fogva az előtte távol levő tárgyakat észre vagy szemügyre veszi. Átv. és köz ért. az okosságnak munkája és tulajdonsága, midőn a jövendőkről gondoskodik, azokat vizsgálja, s hozzájok képest intézkedik, rendelkezik.

ELŐRELÁTHATÓ, (előre-látható) ösz. mn. Amiről előre tudni lehet, hogy meg fog történni.

ELŐRELÁTÓ, (előre-látó) ösz. mn. Átv. okos, ildomos, gondos emberről mondjuk, ki előrelátással bír. l. ELŐRELÁTÁS.

ELŐRENÉZŐ, (előre-néző) ösz. mn. 1) Akinek szemei, figyelme az előtte távolra levő dolgokra szegezvék. 2) Átv. ért. jövendőről gondoskodó, a történhető dolgokra figyelő.

ELÖREPÜL, (elő-repül) ösz. önh. A repülőket megelőzi, elejökbe száll; a többi között legelül repül. *A vadludak között a gunár elöreptil.* Különbözik: *elöreptil*, azaz valamely távolabb helyről ide, szem elé repül, repülve eléjön.

ELŐRÉSZ, (elö-rész) ösz. fn. Valamely egésznek azon része, mely elül van. *A szegy és tarj a marhának elörészéből valók.*

ELÖRÉTEG, (elö-réteg) ösz. fn. A rétegek között az, mely a többi előtt van, mely a többit takarja. V. ö. RÉTEG.

ELÖREVÉLT, (előre-vélt) ösz. mn. Mit előre föltettünk, azaz, miről eleve véltük, hogy úgy lesz, mint gondolók. *Előre vélt engedelemből tenni valamit.* (Praesumtus).

ELŐROBOG, (elő-robog) ösz. önh. Robogva eléjön, eléáll. *Előrobognak a kocsik, hintók.* Szabatosabban: *elérobog.* Amaz pedig am. *előre robog.* V. ö. ELÖ, (3).

ELÖROHAN, (elö-rohan) ösz. önh. Rohanva eléjön, elétódúl. *Lesből előrohan az ellenség.* Szabatosabban: *elérohan*, amaz pedig am. *előre rohan.* V. ö. ELÖ, (3).

ELÖROSTÉLY, (elö-rostély) l. ELÖRÁCS.

ELÖRÖKÍT, (el-örökít) ösz. áth. Valamely jószágot, birtokot, örökösen elad. *Nemesi birtokait elörökíteni.*

ELÖRÖKÍTÉS, (el-örökítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg szerződés, mely által valamit elörökítünk, örökös eladás.

ELÖRÖL, (el-öröl) ösz. áth. 1) Az őrlést elvégzi. *Malomba ment, el is örölt.* 2) Nagyon, kelletén túl megőröl. *A darát előrölték.* V. ö. EL, (2) és ÖRÖL.

ELÖRUGASZKODIK, (elö-rugaszkodik) ösz. k. Előre rugaszkodik. Különbözik: *elérugaszkodik*, azaz rugaszkodva eléáll.

ELÖRUHA, (elö-ruha) ösz. fn. Előkötő, kötény.

ELŐS, (el-ő-ös) fn. és mn. tt. *elős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Így nevezik néhutt Dunán túl azon kocsit, mely a többieket futtatás közben megelőzi. *Elősnek hajts!*

ELŐSALAK, (elő-salak) ösz. fn. Az érczek tisztításakor először elhulló salak.

ELŐSÁNCZ, (elő-sáncz) ösz. fn. A várművekben azon sáncz, mely a többi között legkivülebb fekszik.

ELŐSÉG, (el-ő-ség) fn. tt. *elöség-et.* Köz nyelven: elsőség, felső rangfokozat; bizonyos személyes jog, melylyel mások nem birnak. (Praerogativa).

ELŐSEGÉL, (elő-segél) ösz. áth. Segédkezeket nyujtva előmozdít; valamire juttat. *Elősegélni valakit bizonyos hivatalra.* Különbözik: *elésegél*, azaz eléjönni segél; (bajból) kisegél.

ELŐSEGÉLÉS, (elö-segélés) ösz. fn. Részvevő cselekvés, mely által valakit, vagy valamely ügyet előmozdítani iparkodunk. V. ö. ELŐSEGÉL.

ELŐSEGÍT, (elö-segít) l. ELŐSEGÉL.

ELŐSEGÍTÉS, (elö-segítés) l. ELŐSEGÉLÉS.

ELÖSÉR, l. ELÖSÖR.

ELŐSEREG, (elö-sereg) l. ELŐHAD.

ELÖSIET, (elő-siet) ösz. önh. Sietve előre tör; előre jutni siet. V. ö. ELŐ, (3) és SIET. Különbözik: *elésiet*, azaz sietve eléjön.

ELÖSMÉR, (el-ösmér) ösz. áth. Valamit, ami más által állíttatik vagy bizonyíttatik, részéről is igaznak vall (Recognoscit). Némelyek hibásan használják *félreösmér*, *eltéveszt*, *másnak ösmér* helyett. V. ö. EL, (2).

ELÖSMERÉS, (el-ösmerés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki mások állitását részéről is igaznak vallja. V. ö. ELÖSMÉR.

ELÖSMERVÉNY, (el-ösmervény) ösz. fn. Bizonyságtevő okirat, melynél fogva valaki bizonyos dolgot magáról más valaki részére igaznak, valónak, hitelesnek vall. *A fölperes elösmervényt adott a bírónak, a peres irományoknak magához vételéről.*

ELÖSOROL, (elő-sorol) ösz. áth. Valamely sokaságnak, mennyiségnek egyes részeit sorban, sorról sorra eléadja, elészámlálja. Jobban: *elésorol.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSÖR, (elő-sör) ösz. fn. A sörnek színe, mely a főzésben legelőször kifoly.

ELŐSZAB, (elő-szab) ösz. áth. Átv. ért. valamely teendőnek sorát, módját elrendeli. Jobban: *elészab.*

ELŐSZAK, (elő-szak) l. ELŐMONDAT.

ELŐSZALAD, (elő-szalad) ösz. önh. Szaladva előre megy. Különbözik: *elészalad*, azaz szaladva eléjön. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁLL, (elő-száll) ösz. önh. 1) Szállva előre megy, halad, repül. *Előszállanak az előhadak. Előszállanak a vándormadarak közt a hímek.* 2) Szem elé repül, repülve eléjön. Ez utóbbi értelemben szabatosabb: *elészáll.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁLLÁS, puszta, Fehér megyében; helyr. *Előszállás-on, —ra, —ról.*

ELŐSZÁMLA, (elő-számla) ösz. fn. Előre, terv gyanánt csinált számla. V. ö. SZÁMLA.

ELŐSZÁMLÁL, (elő-számlál) ösz. áth. Szám szerént elmond, megnevez. *Előszámlálni a csatában elesett hősöket. Előszámlálni valakinek érdemeit.* Jobban : *elészámlál.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁMLÁLÁS, (elő-számlálás) ösz. fn. Valamely többségnek, mennyiségnek számszerinti elmondása. V. ö. ELŐSZÁMLÁL.

ELŐSZÁMOL, (elő-számol) ösz. áth. Valamit számadásképen eléterjesst; számot adva róla, elémutat. *Előszámolni a kiadási költségeket, és a jövedelemből bejött pénzt. Előszámolni a zálogos jószágba fektetett összeget.* Jobban : *elészámol.* Amaz pedig inkább am. előre elkészít valamely számolatot. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÁMOLÁS, (elő-számolás) ösz. fn. Valaminek a számadás szabályai szerént elémutatása. *Kiadások, költségek előszámolása.* V. ö. ELŐSZÁMOL.

ELŐSZÁRNY, (elő-szárny) ösz. fn. A négyszárnyu robarok első szárnyai.

ELŐSZÉNA, (elő-széna) ösz. fn. Első kaszálási széna; agg széna. Amit ezután kaszálnak : *sarjú.*

ELŐSZENV, (elő-szenv) ösz. fn. Kórtanilag, a betegség kezdetén jelenkező szenvedés, fájdalom.

ELŐSZER, (elő-szer) 1) ösz. fn. Szer, mely előzőleg alkalmaztatik, 2) ösz. ih. tájdivatos *elészer* helyett; l. ez.t.

ELŐSZERETET, (elő-szeretet) ösz. fn. 1) A rokonszenvnek azon neme, midőn valaki v. valami iránt különös vonzalmat, hajlandóságot érezünk, mielőtt szeretetreméltóságáról meggyőződve volnánk. 2) Vonzalom, melylyel többek közől egyet különösen megtisztelünk. *Valaki iránt előszeretettel viseltetni.*

ELŐSZERÉZ, (elő-szerez) ösz. áth. Eléteremt, eléállit; ipar, szorgalom, keresés, kérés stb. által elé hoz. Jobban : *elészerez.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÍN, (elő-szín) ösz. fn. A szinpadnak eleje, előrésze. (Proscenium).

ELŐSZÓ, (elő-szó) ösz. fn. Néhány szóból álló mondás vagy beszéd, melyet valamely dolog előtt, erre vonatkozólag, elmondunk. *Előszó valamely könyvben*, mely annak eredetét, czélját, használása módját stb. eléadja. *Előszó valamely ügy tárgyalásában, tanácskozásában; nyilvános beszédben.* Rokon értelmü vele az *előbeszéd*, csakhogy ez terjedelmesebb és innepélyesebb bevezetést jelent.

ELŐSZOBA, (elő-szoba) ösz. fn. Szoba, mely a főszoba vagy terem előtt van, s bemenetelül szolgál. Különösen, az előkelő nagyobb uraknál, tisztviselőknél, hivatalokban azon szoba, melyben a bemenni akarók várakoznak, mig a bemenetelre engedelmet kapnak, vagy reájok kerül a bemeneti sor.

ELŐSZÓCSKA, (elő-szócska) ösz. fn. Magyar nyelvtani műszó, mely helyett jelennen a *névelő* divatozik. l. NÉVELŐ.

ELŐSZÓLÍT, (elő-szólít) ösz. áth. Valakit szólít, hogy előre lépjen, előre jöjjön. Különbösik : *elészólít*, azaz maga elébe szólít. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐSZÓLÓ, (elő-szóló) ösz. fn. Aki legelőször szól, vagy a többiek helyett is szól, szónokol.

ELŐSZÖKELLÉS, (elő-szökellés) ösz. fn. 1) Előre szökellés, kiszökellés. 2) Valaminek v. valakinek elébe szökés; az utóbbi esetben jobban : *elészökellés.*

ELŐSZÖKELLIK, (elő-szökellik) ösz. k. 1) Előre—, 2) Elébe szökellik.

ELŐSZÖKÉS, (elő-szökés) 1) Előre—, 2) Elébe szökés; ez utóbbi esetben : *elészökés.*

ELŐSZÖKIK, (elő-szökik) ösz. k. 1) Előre—, 2) Elébe szökik; ez utóbbi értelemben : *elészökik.*

ELŐSZÖR, (el-ő-ször) ih. 1) Elsőben, első izben. *Kétszer loptak meg : elősör Budán, másodszor Pesten.* 2) Használjuk, midőn több dolgot egyenként elszámlálunk, s valamit mindenek előtt említünk, pl. *Névelő nélkül használtatnak, elősör : a tulajdonnevek, másodsor : a személyragosak* stb. 3) Jelent kezdetet, első esetet. *Ma elősör mentem gőzkocsin.* Ezen értelemben fölveszi a felső fok képsőjét is : *leg* v. *legesleg. Legelősör* v. *legeslegelősör.*

ELŐSZÖRI, (elő-szöri) ösz. mn. Első ízben vagy kezdetben történő. *Elősöri meglopatás. Elősöri kirándulás.*

ELŐSZŰL, (el-őszül) ösz. önh. Haja, szakálla, bajusza, egészen ősszé lesz.

ELŐSZÜLÖTT, (elő-szülött) ösz. fn. Régies, például a Bécsi Codexben a mai *elsőszülött* helyett.

ELŐTAG, (elő-tag) ösz. fn. A borjúnak, báránynak, lúdnak, récsének stb. elejéből vágott negyede.

ELŐTALÁL, (elő-talál) ösz. áth. 1) Valakivel összejön, történetből találkozik. *Előtalálni valakit az utcán, a vásárban, az úton.* Szabatosabban : *elétalál.* V. ö. ELŐ, (3). 2) Gúnyosan szólva, valamit visszásan, fonákul talál, azaz tesz v. mond. *No ugyan előtaláltad!* Helyesebben : *eltaláltad.*

ELŐTÁLAL, (elő-tálal) ösz. áth. Tulajd. ételt tálba töltve, rakva eléad. Átv. ért. titkot, elhallgatni való dolgot kilocsog, minden hímezés hámozás nélkül elbeszél. Jobban : *elétálal.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐTALÁLKOZIK, (elő-találkozik) ösz. k. Történetesen, véletlenül valakivel összejön. V. ö. ELŐTALÁL és TALÁLKOZIK.

ELŐTAN, (elő-tan) ösz. fn. Bevezetés valamely tudományba, tudományos ismeretekbe.

ELŐTÁNCZ, (elő-tánczs) ösz. fn. 1) Tánczs, melyet valaki több tánczolók között legelül jár. 2) Valamely nagyobb szerkezetü, több szakokból álló tánczsnak első része.

ELŐTÁNCZOL, (elő-tánczol) ösz. önh. A tánczot legelül járja, a tánczosok sorát vezeti, pl. a keringőben.

ELŐTÁNCZOS, (elő-tánczos) ösz. fn. Aki a tánczot legelül járja, a tánczosok sorát vezeti. A néhai toborzó katonáknál rendesen a káplár volt az előtánczos, ki a körnek közepén foglalt helyet, előre mutatva az újabb és újabb lejtéseket (figurákat). Az érsekujvári sajátságos pünkösdi tánczban az előtánczost, ki párosan jár a soron kivül, *tánczmesternek* hívják.

ELŐTASZÍT, (elő-taszít) ösz. áth. 1) Valakit vagy valamit taszítva előre mozdít, előre nyom. 2) Elébe taszít; s ekkor helyesebben : *elétaszít.*

ELŐTAVASZ, (elő-tavasz) ösz. fn. A tavasz kezdete, mely nálunk márczius hónapra esik.

ELŐTE, (elő-te) ösz. fn. Így nevezik több vidéken azon veszőből font és sárral tapasztott ajtócskát, melylyel a fütött kemencze száját beteszik. (Előtevő). **Mátyusföldén**, *tévő.* Hegyalján : *előtő*, (elő-tő = elő-tevő).

ELŐTEJ, (elő-tej) ösz. fn. Szülés utáni első anyatej. **Máskép** : *főcstej.*

ELŐ-TEJED, falu Pozsony megyében; helyr. *Elö-Tejed-en, —re, —ről.*

ELŐTÉL, (elő-tél) ösz. fn. A tél eleje, kezdete, mely nálunk december hónapra esik.

ELŐTÉR, (elö-tér) ösz. fn. Általán a térnek első része. **Festészetben** : a képen elül álló tér, melynek ellentéte a *háttér.*

ELŐTEREM, (elő-terem) ösz. fn. Terem, mely a többi termekbe vagy főterembe szolgál bemenetelül. **V. ö. TEREM.**

ELŐTERÉM, (elő-terém) ösz. önh. Hirtelen, véletlenül, váratlanul eléáll, megjelen.

ELŐTEREMT, (elő-teremt v. teremt) ösz. áth. Eléállít, elészerez. Élünk e szóval, midőn az eléállitás mintegy felsőbb erőbe, több mint emberi munkába kerül, midőn, úgy szólván, valamit semmiből hozunk elé. *Akárhol vesszed, de előteremtsd. Rosz esztendőben nehéz az adót előteremteni.*

„Te előteremtvén a régi hősöket,
Életet varázsolsz néma tetteikbe."
Szemere P.

Jobban : *előteremt.* **V. ö. ELŐ, (3).**

ELŐTERJESZT, (elő-terjeszt) ösz. áth. Valamit egész terjedelmében eléad, kiterítve elémutat. *Előterjeszteni a mértani munkálatokat, abroszokat.* Szélesb értelemben, szóval terjedelmesen eléad, a dolognak, ügynek mibenlétét bő részletekben elmondja. **Jobban** : *előterjeszt.* **V. ö. ELŐ, (3).**

ELŐTERJESZTÉS, (elő-terjesztés) ösz. fn. Valaminek egész terjedelemben elémutatása, s mintegy kiteritése. *Különféle okiratok előterjesztése.* Szélesb ért. szóbeli terjedelmes eléadás, a dolognak, ügynek érdemleges elbeszélése. **V. ö. ELŐTERJESZT.**

ELŐTERJESZTMÉNY, (elő-terjesztmény) ösz. fn. Szóval, terjedelmesen, részletesen eléadott ügy. **V. ö. ELŐTERJESZT.**

ELŐTÉTEL, (elő-tétel) ösz. fn. 1) A körmondatnak első fórésze, helyesebben *előmondat* v. *előszak.* 2) A két tételü okoskodásnak előrésze, melynek az *utótétel* felel meg. (Antecedens, Consequens). 3) Oly tétel, melynek bizonyossága megmutatva nincs, de előre fölteszszük azért, mert belőle több más tételeket következtethetünk, vagy magyarázhatunk, fejthetünk. (Hypothesis).

ELŐTÉVŐ, (elő-tévő) l. **ELŐTE.**

ELŐTIKSZÓIG, (elö-tik-szóig) ösz. ih. Első kakasszólásig. Eléfordúl Margit életében.

ELŐTIKSZÓKORON, (elö-tik-szó-koron) ösz. ih. Első kakasszóláskor. (Margit élete).

ELŐTOL, (elő-tol) ösz. áth. Valakit vagy valamit tol, hogy előre menjen, mozduljon. Mást jelent *elétol*, azaz tolva eléhoz.

ELŐTOLAKODIK, (elő-tolakodik) ösz. k. Tolakodva előre nyomúl.

ELŐTOPPAN, (elö-toppan) ösz. önh. Toppanva hirtelen, véletlenül valaki v. valami elé lép, megjelen. Helyesebben : *elétoppan.*

ELŐTŐ, (1), (elö-tő v. -tevő) ösz. fn. Kemencze szájának ajtaja, l. **ELŐTE.**

ELŐTŐ, (2), (elő-tő) ösz. fn. Tövestül elültetett növény.

ELŐTT, (el-ő-ött) névutó. Személyragozva : *előttem, előtted, előtte, előttünk, előttetek, előttök.* 1) A latin *ante* értelmében, e kérdésre : *hol?* a téren létező tárgynak elejét határozza meg, s am. azon helyen, mely után, mely mögött valami áll, fekszik stb. *Ház előtt álló kocsi. Templom előtt összegyült nép. Hadsereg előtt lovagló vezér.*

„Nem úgy van most, mint ez előtt,
Sár van a mi házunk előtt." Népd.

2) Időben egymás után következő eseményekre vonatkozva, e kérdésre : *mikor?* am. bizonyos időt megelőzve, ami után mások következnek. *Egy hét, három hónap, négy év előtt történt. Ez előtt két órával.* Személyragozott állapotban : *ez előtt* v. *ennek előtte, az előtt* v. *annak előtte, egy hó előtt* v. *egy hónak előtte.* 3) A latin *coram* értelmében am. valakivel szemben, valakinek szeme láttára. *Megjelenni a bíró, a törvényszék előtt. Ez a dolog sok ember előtt történt. Többek előtt nyilvánitani, bizonyitani valamit. Vétkezni Isten és emberek előtt.*

Képzésre hasonló ezen névutókhoz : *mög-ött, föl-ött, al-att, hegy-ett, közep-ett, köz-ött, mell-ett*, melyekben az illető képzők az *ott* helymutató határozónak változatai.

ELŐTTEMÉZ, (el-ő-tt-em-éz) áth. m. *előttemèztem, —tél, —ett.* Valamely okirat hitelesítésére ezen szó után : *előttem*, saját nevét aláírja.

ELŐTTES, (el-ő-tt-es) mn. tt. *előttes-t*, tb. *—ek.* Némelyektől használt új szó ezen értelemben : *elöljáró.* Megfelel neki : *alattos.*

ELŐTTEZ, (el-ő-tt-ez) l. **ELŐTTEMÉZ.**

ELŐTUDAT, (elő-tudat) ösz. fn. Tudat vagy tudomás valami felől, hogy történni fog, vagy meglenni készül. *Ez előtudatom nélkül történt.*

ELŐTŰN, (elő-tűn) ösz. önh. Mintegy önerejénél fogva láthatóvá lesz, elébukik, szembe ötlik. *Néha-néha előtűn a csalitban bujdosó vad. Előtűn a nap a felhők közől.* Jobban : *elétűn.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐTÜNEMÉNY, (elő-tünemény) ösz. fn. l. ELŐJEL.

ELŐTÜNIK, (elő-tünik) ösz. k. Külső erőnél fogva, önkéntelen szem elé kerül, láthatóvá lesz, pl. *A forgatott bűvös lámpában egymás után előtünnek a képek. A fölemelt fátyol alól előtünik a hölgy arcza.* V. ö. ELŐTŰN.

ELŐUDVAR, (elő-udvar) ösz. fn. 1) Épületnek első udvara. Különböztetésül a *hátulsó* udvartól. 2) Kerített vagy kerítetlen térség az épület előtt. *Templom, palota, kastély, tanoda előudvara.*

ELŐUGOR, (elő-ugor) ösz. önh. Belső indokból, kedvből, önszántából tesz ugrást elő felé. *Előugor a táncskedvelő legény, mihelyest meghuzzák kedves nótáját.* Köz beszédben *előugrik.* Mást jelent *eléugor* v. *-ugrik*, azaz ugorva eljön.

ELŐUGRAT, (elő-ugrat) ösz. áth. és önh. 1) Eszközli, hogy valaki elő- v. eléugorjon. V. ö. ELŐUGOR. 2) Lóháton ülve a többi közől előre ugrik.

ELŐUGRIK, (elő-ugrik) ösz. k. Külső erő által kényszerítve, vagy bármely szükségességből ugrást tesz előre. *Előugrik a megsarkantyúzott ló. Előugrik a korbácscsal zaklatott sieder. Előugrik a meghuzott sárkány.* A köz beszédben nem szoktak különbséget tenni az önkéntes és kénytelen ugrás között, mindeniket *ik*-es igével fejezvén ki. Mást jelent : *eléugrik*, azaz ugorva szem elé jön.

ELŐÜNNEP, (elő-ünnep) ösz. fn. Egyházi ért. sátoros ünnepeket megelőző nap, melyet a régi keresztyének félünnep gyanánt bizonyos ájtatos készületek között megülltöttek. (Vigilia). Polgári ért. nagy ünnepély előtti nap, melyen előleges készületek történnek a következőre.

ELŐÜTÉS, (elő-ütés) ösz. fn. Cselekvés, mely szerént valaki az első ütést teszi; a többi ütők között elül üt, pl. a cséplésben, pörölyözésben.

ELŐVADÁSZAT, (elő-vadászat) ösz. fn. Próba gyanánt tartott vadászat, mely más nagyobbakat előz meg.

ELŐVÁGÁS, (elő-vágás) ösz. fn. Több vágások között az első, péld. a huszáros hat vágás közől az, melyet bizonyos irányban először kell tenni. V. ö. VÁGÁS.

ELŐVÁR, (elő-vár) ösz. fn. A várerősséget ótalmazó, fedező falak, sánczok, bástyák, melyeket előbb be kell venni, hogy a várba jutni lehessen.

ELŐVÁROS, (elő-város) ösz. fn. Tulajd. a városnak azon része, mely a belső város keritésén, falain, bástyáin kivül feksik. Általán a városnak külső fele. *Józsefváros Pestnek egyik elővárosa.* Köz divat szerént : *külső város* v. *külváros.*

ELŐVÁROSI, (elő-városi) ösz. mn. Kül- vagy külsővárosi. *Elővárosi utczák, házak.*

ELŐVÁRMŰ, (elő-vár-mű) ösz. fn. Vármű, azaz sánczok, bástyák stb. melyek a vár környékén kisebb-nagyobb távolságban vannak. *Komárom elővárművei a dunántuli, csalóközi, és vágontuli vidékekre terjednek ki.*

ELŐVARRÁS, (elő-varrás) ösz. fn. Varrás, valamely ruhának, ruhanemünek előrészén.

ELŐVÁSÁR, (elő-vásár) ösz. fn. Nagyobbszerü országos vásárok kezdete, midőn a termesztményeket és iparmüveket nagyban, sommásan adják és veszik. *Az elővásárban jobbára a nagykereskedők üzérkednek. Pesti elővásár.*

ELŐVÁSÁRLAT, (elő-vásárlat) ösz. fn. Cselekvény, midőn valaki mások előtt bevásárol. *A kofáknak, szatócsoknak az elővásárlatot megtiltani.*

ELŐVÁSÁRLÓ, (elő-vásárló) ösz. fn. Személy, ki némi árukat, különösen eleségi czikkeket előre bevásárol, hogy azokat utóbb drágábban adhassa el.

ELŐVE, (el-ő-ve) kiavult ih. l. ELEVE.

ELŐVÉD, (elő-véd) ösz. fn. A hadmenetben azon sereg, csapat, mely a derékhad előtt bizonyos távolságra előre megyen. (Avant-garde).

ELŐVEL, (el-ő-vel) kiavult ih. am. eleve, korán. *Elővel érő gyümölcsök.*

ELŐVÉGZET, (elő-végzet) ösz. fn. Cselekvény, melynél fogva valami előre el van végezve, határozva. A hittudoroknál, előleges isteni végzés, határozat valamely jövendő felől. Különösen isteni örök határozat az emberek üdvössége vagy elkárhozása iránt. (Praedestinatio).

ELŐVEREKÉDIK, (elő-verekédik) ösz. k. Fáradságosan, erőszakkal előre nyomúl, előre vergődik. V. ö. ELŐ, (3) és VEREKÉDIK.

ELŐVÉSZ, (elő-vész) ösz. áth. Ami félre volt téve, azt kézbe veszi, eléhozza, használni kezdi. *Előveszi téli ruháját. Előveszi a rég nem olvasott könyvet.* Átv. ért. szoros vizsgálat, fenyiték, vigyázat alá fog. *Csintalan fiúk, majd elővesznek én benneteket. Ugyan elővették őt a bírák.* Szabatosabban : *elévész*, amaz pedig tulajdonképen am. *előre vész.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐVÉTEL, (elő-vétel) ösz. fn. 1) Elővásárlat l. ezt. 2) Félre tett, heverő, használatlan jószágnak eléhozása, kézbe vétele, használása, s ekkor szabatosabban : *elévétel.*

ELŐVETÉS, (elő-vetés) ösz. fn. A kockavető, tekedobó, s hasonló játékokban az első vetés, dobás. *Rajtad van az elővetés.*

ELŐVETŐDIK, (elő-vetődik) ösz. k. Történetből, véletlenül eljön, elékerül; mintegy odavetve megjelenik. *Harczolkodáskor elővetődtek a rég keresett irományok.* Szabatosabban : *elévetődik.* V. ö. ELŐ, (3).

ELŐVEZET, (elő-vezet) ösz. áth. Előre vezet; kivezetve előreállit. *Elővezették a hősnek a legszebb paripát.* **Különböznik** : *elévezet*, azaz vezetve eléhoz, elémutat.

ELŐVIGYÁZAT, (elő-vigyázat) ösz. fn. Vigyázat, melylyel előre élünk, nehogy valamely kedvezőtlen dolog érjen bennünket.

ELŐVIGYÁZATOS, (elő-vigyázatos) ösz. mn. Ovatosan gondoskodó, előre vigyázó.

ELŐVILÁG, (elő-világ) ösz. fn. Képes kifejezésben am. régen, hajdan élt emberek, vagy történt dolgok összvege. Ellene tétetik : *utóvilág. Elővilág történetei. Legjelesebb emberek életei az elővilágból. Erről az elővilág mit sem tudott.*

ELŐVILÁGI, (elő-világi) ösz. mn. Elővilágbeli, elővilágban létezett. *Elővilági történelem. Elővilági birodalmak.*

ELŐVILÁGÍT, (elő-világít) ösz. áth. Valaki előtt világot visz, hogy lásson. *Elővilágítani a sötétben járóknak.* Átv. ért. észmivelő, észderitő tanokkal, ismeretekkel, mások tudatlanságát elűzi; vagy erényes, példás magaviseletével másokat jóra buzdít.

ELŐVISZ, (elő-visz) ösz. áth. Előre mozdít; nagyobb, felsőbb fokra emel; valakinek előmenetelét eszközli. Ettől megkülönböztetendő az : *elővisz. Őtet saját érdemei vitték elő, mig mást pártfogások toltak fel. (A búcsujárásban elővisznik a keresztet).*

ELŐVITEL, (elő-vitel) ösz fn. Átv. ért. előmozditás, magasabb nagyobb fokra, rangra emelés.

ELŐVITORLA, (elő-vitorla) ösz. fn. A hajó elején levő vitorla.

ELŐVITORLARÚD, (elő-vitorla-rúd) ösz. fn. Rúd, melyre az elővitorlát feszitik. V. ö. VITORLA, ELŐVITORLA.

ELŐVITORLÁZ, (elő-vitorláz) ösz. önh. A vitorlás hajót más hajónak elejébe hajtja.

ELŐVÍVÁS, (elő-vívás) ösz. fn. Próba- vagy kezdő vívás, mely a derékvivást megelőzi; előcsata, előharcz.

ELŐVIVÓ, (elő-vivó) ösz. fn. Ki a vivók között első helyen vív; előcsatázó. A vivó intézetben, ki a növendékek közől, mint legügyesebb, előpélda gyanánt mutogatja a vivás szabályait és csinjait.

ELŐVON, (elő-von) ösz. áth. Maga után vonva eléállit, elémutat. Jobban : *elévon*. V. ö. ELŐ, (3).

ELŐVONAL, (elő-vonal) ösz. fn. lásd : KÜLVONAL.

ELŐZ, (el-ő-öz) áth. m. *előz-tem, —tél, —ött.* 1) Valakinek elejébe áll, fut; valakit maga után hagy. Rendesen *meg* igekötővel használtatik, pl. *Megelőzni valamennyi pályatársat.* 2) Tájszokásilag : más elébe állva árnyékot vet, a világosságot elveszi. *Ne előz, azaz, menj félre a világosság elől.* 3) Valamit a kimabott idő előtt tesz, pl. *előzi a szüretet*, azaz, a hegybirósági engedelem előtt szüretel; átvitt ért. előre folveszi a szürendő bor árát.

ELŐZÁSZLÓ, (elő-zászló) ösz. fn. Zászló, mely a többi között legelül vitetik, vagy föl van tüzve. *Előzászló a búcsujárásban, a hajón.*

ELŐZÉKÉNY, (el-ő-öz-ék-ény) mn. tt. *előzékény-t*, tb. —*ek*. Ki a társadalmi életben mások kivánságát kilesi, s előre teljesiteni iparkodik; ki mást a tisztelgésekben, udvariságban megelőz. (Zuvorkommend).

ELŐZÉKÉNYEN, (el-ő-öz-ék-ény-en) ih. Előzékeny módon, előzékenységet mutatva.

ELŐZÉKÉNYSÉG, (el-ő-öz-ék-ény-ség) fn. tt. *előzékénység-et*. Tulajdonság, melynél fogva valaki a társas életben mások kivánságát mintegy kilesve, előre teljesitni iparkodik. *Előzékenysége sok jóakarót és barátot szerez neki.*

ELŐZÉS, (el-ő-öz-és) fn. tt. *előzés-t*, tb. —*ék*. Másoknak térben vagy időben elhagyása. *Kocsik, paripák előzése. Szüretelőzés.* V. ö. ELŐZ.

ELŐZET, (el-ő-öz-et) fn. tt. *előzet-et*. Elvont értelmü szó, am. valamely tanba, tudományba, szerződésbe bevezető ismeretek, melyeket előre kell bocsátani, hogy a következőket könnyebben fel lehessen fogni. (Praeliminare).

ELŐZETÉS, (el-ő-öz-et-és) mn. tt. *előzetés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Előzet gyanánt szolgáló. V. ö. ELŐZET. *Előzetes ismeretek.*

ELŐZKÖDIK, (el-ő-öz-köd-ik) k. m. *előzköd-tem, —tél, —ött.* Másokat megelőzni szeret, gyakran mások elébe siet, hajt, pl. *Előzködnek a kocsisok*, midőn egymást el-el hagyogatják, egymás elébe hajtani törekesznek; vagy, mint Dunán túl mondják, midőn *elősnek hajtanak.*

ELŐZMÉNY, (el-ő-öz-mény) fn. tt. *előzmény-t*, tb. —*ek*. Észtanban, a tulajdonkép vett okoskodásnak azon tételei, melyekből következtetést húzunk, t. i. a főtétel (major), és altétel (minor) az okoskodásnak előzményei (praemissae). Általán, minden, mi valamely következőnek alapul szolgál, miből valami foly vagy folyhat. *Nagy újitást bizonyos előzmények nélkül behozni nem lehet. Kedvező előzmények. Ily előzmények után hozzá foghatni a dologhoz.*

ELŐZŐ, (el-ő-öz-ő) mn. tt. *előző-t*. 1) Mások előtt menő, mások elébe futó; másokat maga után hagyó. 2) Előzékeny. 3) Valamely elkövetkezhető bajtól, nyavalyától megovó.

ELŐZŐLEG, (el-ő-öz-ő-leg) ih. 1) Előre bocsátva; mindenek előtt. *Ezt előzőleg kellett tennünk, hogy tovább működhessünk.* 2) Mások kivánságát kilesve s előre teljesítve. 3) Elkövetkezhető bajtól megóva.

ELŐZÖNLIK, (el-özönlik) ösz. k. Özön gyanánt elterül, szétárad. *Réteken, mezőkön elözönlenek a tavaszkor kiáradott folyók.*

ELŐZÖNÖL, (el-özönöl) ösz. áth. Özönnel elborít. *A kiáradt Tisza elözönli a sik vidékeket.* Átv. ért. rendkivüli bőséggel, sokasággal eltölt, elföd.

ELŐZŐSZER, (előző-szer) ösz. fn. Szer, gyógyszer, melynek használása valamely elkövetkezhető nyavalyát eltávoztat, vagyis, kiütését akadályozza.

ELPÁHOL, (el-páhol) ösz. áth. Kézzel vagy kézbelivel, pl. bottal, korbáccsal derekasan elver. Alsó irásmódba való tréfás kifejezés. *Jól elpáholták.*

ELPAJKOSÍT, (el-pajkosít) ösz. áth. Pajkosságra szoktat, pajkossá tesz.

ELPAJKOSODIK, (el-pajkosodik) ösz. k. Pajkossághoz szokik, pajkossá lesz. *Cselédek társaságában elpajkosodnak a gyermekek.* V. ö. PAJKOS.

ELPAJKOSÚL, (el-pajkosúl) ösz. önh. l. ELPAJKOSODIK.

ELPAKOL, (el-pakol) ösz. áth. Holmit ládába, tarisznyába, zsákba stb. eltevés, vagy tovább szállítás végett elrakosgat. Németből kölcsönözött szó; helyette a használatból kiavult, de tős gyökeres *rakos* ige ajánlatosb.

ELPALÁNKOL, (el-palánkol) ösz. áth. Palánkokkal elkerít. *Elpalánkolni a vadas kertet.* V. ö. PALÁNK. Különösen, tábort vagy sáncokat sajátszerü karózatokkal megerősít, körülvesz.

ELPALÁNKOLÁS, (el-palánkolás) ösz. fn. Palánkkal, azaz földbe vert karókkal, hasogatványokkal elkerítés.

ELPALÁNKOZ, (el-palánkoz) l. ELPALÁNKOL.

ELPALÁSTOL, (el-palástol) ösz. áth. Átv. ért. hibát, vétket, gyöngeséget, gyarlóságot; vagy tervet, szándékot eltitkol, elföd, eltakar, mintha palástot vetne reá. *A pártok iparkodnak saját embereik hibáit elpalástolni.*

ELPÁLCZÁZ, (el-pálczáz) ösz. áth. Pálczával elver, elkerget, vagy: megver, megdönget. *A rest szolgát elpálczázni. A szemtelen követelőt elpálczázni a házától.*

ELPALLÓZ, (el-pallóz) ösz. áth. Palló-féle erős deszkázattal elválaszt.

ELPALL, (el-pall) ösz. áth. Gabonát, magot rostával, vagy más eszközzel a szemettől, polyvától elválaszt, megtisztít. Régies. V. ö. PALL.

ELPÁLLIK, (el-pállik) ösz. k. Tulajdonkép, a meleg nedv miatt megbüzhödik és rohadásnak indúl. Mondatik leginkább az állati testekről. *Elpállik a szája vége, a láb ujjainak köze. Elpállanak a szellőtlen helyen álló nyers bőrök.* V. ö. EL, (2) és PÁLLIK.

ELPANASZOL, (el-panaszol) ösz. áth. Panaszolva elmond, eléad valamit. *Elpanaszolni bajait. Elpanaszolni a bíró előtt a szenvedett sérelmeket.*

ELPANG, (el-pang) ösz. önh. Hosszu állás, vesszteglés miatt elromlik, elposhad, elrohad.

ELPARAJOSODIK, (el-parajosodik) ösz. k. A gyimgyom, gaz, paraj, s más haszontalan füvek benövik. *A müveletlen földek, mezők, kertek elparajosodnak.* V. ö. PARAJ.

ELPÁRÁLLIK, (el-párállik) ösz. k. Páraalakban elszáll, elrepül. *Elpárállik a tüzes vasra cseppentett vis.*

ELPARANCSOL, (el-parancsol) ösz. áth. Parancsszóval elküld; parancs által elutasít. *A béreseket elparancsolni a mezőre. Valakit elparancsolni a házától.*

ELPARASZTOSODIK, (el-parasztosodik) ösz. k. Parasztos szokásokat, erkölcsöket vesz fel; durva, faragatlan természetüvé válik.

ELPARÁZNÍT, (el-parásznít) ösz. áth. Parásznává tesz. V. ö. PARÁZNA. *A gyanis személyek társasága elparásznítja a fiatal embert.*

ELPARÁZNÚL, (el-parásznúl) ösz. önh. Parásznává lesz.

ELPARÁZSODIK, (el-parázsodik) ösz. k. Mondjuk fáról, midőn égés által parázszsá változik.

ELPARITTYÁZ, (el-parittyáz) ösz. áth. Parittyával eldobál, elhajigál. *Elparittyázni a kövecseket.* V. ö. PARITTYA.

ELPARLAGODIK, (el-parlagodik) ösz. k. Tulajd. a földről mondják, mely miveletlenül hagyva terméketlenné, gazossá válik. *Hosszas háboru alatt elparlagodnak a legtermékenyebb vidékek.* Átv. ért. müveltségéből kivetkőzik. *Folytonos tanulás nélkül elparlagodnak a legjelesebb elmék.* V. ö. PARLAG.

ELPARLAGÚL, (el-parlagúl) ösz. önh. l. ELPARLAGODIK.

ELPÁROL, (el-párol) ösz. áth. Repülékeny részecskékből álló testet tüz, melegség által párrá változtat el. *Tüzes vaslemezen elpárolni az ecetet.* V. ö. PÁR.

ELPÁROLÁS, (el-párolás) ösz. fn. Repülékeny részecskékből álló testnek tüz, melegség által párrá változtatása.

ELPÁROLGÁS, (el-párolgás) ösz. fn. A test repülékeny részecskéinek tüz, melegség által elszállása, eloszlása, könnyü páralakban elszéledése.

ELPÁROLGAT, (el-párolgat) ösz. áth. Folytonos tüz, melegség által a test repülékeny részecskéit páralakban eloszlatja.

ELPÁROLOG, (el-párolog) ösz. önh. Párrá oszolva, változva lassanként vagy egymás után elrepül, elszállong. *A forró viz elpárolog.*

ELPÁROLOGTAT, (el-párologtat) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely test részecskéi elpárologjanak. V. ö. ELPÁROLOG.

ELPÁROLTAT, (el-pároltat) ösz. áth. Más által, vagy közvetett eszközzel valamit páraképen eloszlat. *Izzó vas, parázs, napsugár stb. által elpároltatni valamit.*

ELPÁRTÍT, (el-pártít) ösz. áth. Valakit azon párttól, melyhez előbb tartozott, más párthoz csábít, elvonz.

ELPÁRTOL, (el-pártol) ösz. önh. A párttól, melyhez tartozott, elszakad, elválik. *Önfeleitől elpártolni az ellenséghez. Elpártolni hazájától, ősi vallásától.*

ELPÁRTOLÁS, (el-pártolás) ösz. fn. A párttól, felekezettől, melyhez valaki tartozott, elszakadás, elválás.

ELPÁRTÚL, (el-pártúl) szokottabban : l. ELPÁRTOL.

ELPASKOL, (el-paskol) ösz. áth. Tulajd. *pask* hangot adó csapásokkal elkerget, elűz. Népi köz nyelven, valamely lapos eszközzel, péld. lapoczkával, lapáttal ütögetve elver. Mondják a marhákról is, midőn a vetéseket, réteket sürü csapások által eltiporják.

ELPATKÓL, (el-patkól) ösz. önh. Tréfás köznépi nyelven am. meghal; vagy : elillan, elsurran. *Az üldöző hadnagyok elől elpatkóltak a betyárok. Örökre elpatkólt szegény.*

ELPATTAN, (el-pattan) ösz. önh. 1) Pattanva elszakad, eltörik, elreped. *Elpattan a túlfeszített húr; elpattan a lőporral fölvetett szikla; elpattan a hordó abrincsa.* 2) Ágyu, taraczk, puska stb. elsülve *patt* hangot ad. V. ö. PATTAN. 3) Átv. ért. elpukkad. *Mérgében majd elpattant.*

ELPATTANÁS, (el-pattanás) ösz. fn. 1) Pattanva elszakadás, eltörés, elrepedés. *Fölcsigázott húrok elpattandása; száraz hordó elpattandása.* 2) Ágyunak, mozsárnak, puskának stb. elsülése. 3) Villanygépnek kiürülése.

ELPATTANT, (el-pattant) ösz. áth. 1) Valamit pattanással elrepeszt, szétnyom, eltör, elszakaszt. *Elpattantani a hólyagot. Elpattantani a hegedühúrt.* 2) Ágyut, mozsarat, s más lőszereket elsüt. *Elpattantani az ágyut, puskát.* 3) A villanyos gépet kiüríti.

ELPATTOG, (el-pattog) ösz. önh. Pattogva szétrepül, eloszlik, elszakados. *Elpattognak a húrok. Elpattognak tüzi játékban a röppentyük.*

ELPATTOGTAT, (el-pattogtat) ösz. áth. Valamit elpattogni késztet; pattogva széttörni, repedni kénytelenít. *Elpattogtatni a röppentyüket. Elpattogtatni tüzön a száras kukoricát.*

ELPAZARLÁS, (el-pazarlás) ösz. fn. Cselekvény, melynél fogva valaki vagyonát elpazarolja. V. ö. ELPAZAROL.

ELPAZAROL, (el-pazarol) ösz. áth. Vagyonát mértéktelenül, szükség nélkül, könnyelmüleg, és haszontalan dolgokra elvesztegeti, elkölti. *Elpazarolni pénzt, jószágát. Elpazarolni öseinek véres verejtékü keresményét. Eszemiszomra, mulatságokra, asszonyokra elpazarolni mindenét.*

ELPAZÉRLÁS, (el-pazérlás) lásd : ELPAZARLÁS.

ELPAZÉROL, (el-pazérol) l. ELPAZAROL.

ELPECSÉTÉL, (el-pecsétél) ösz. áth. Pecséttel elzár valamit. *Elpecsételni az örökös és végrendelet nélkül megholtnak ingó vagyonát.*

ELPENDERÉDIK, (el-penderédik) ösz. k. Sarkán megfordulva, megperdülve eltávozik. *Vigan, táncolva elpenderedett.* Tréfás irásmódba való. V. ö. PENDERÉDIK.

ELPENDERÍT, (el-penderít) ösz. áth. Valamit tengelye körül, vagy valakit sarkán megfordítva úgy elvet, eltaszít, eltávoztat, hogy ez megperdül bele. *Elpenderíteni a búgó csigát. Elpenderíteni csárdástánczban a menyecskét.* V. ö. PENDERÍT. Köz, és tréfás irásmódba való.

ELPENDERÜL, (el-penderül) l. ELPENDERÉDIK.

ELPÉCZÉL, **ELPÉCZÉL**, (el-péczél v. —péczél) ösz. áth. Czövekekkel, karókkal elválaszt, elkülönít. *Elpéczelni az udvart a szérüs kerttől.* V. ö. PÉCZÉL.

ELPÉCZÉZ, **ELPÉCZÉZ**, (el-péczéz v. —péczéz) l. ELPÉCZÉL.

ELPENÉSZÉDIK, (el-penészédik) ösz. k. A penész ellepi, megfogja. *Elpenészedik a nedves helyen tartott kenyér, sajt, ruha* stb. V. ö. PENÉSZ.

ELPÉRDÍT, (el-pérdít) ösz. áth. Valamit vagy valakit görbe irányu vonalban ugy elvet, eltaszít stb. hogy peregjen. *Elperdíteni a csigát.* V. ö. PÉRDÍT.

ELPÉRDÜL, (el-pérdül) ösz. önh. Kerek, gömbölyü alaku test saját tengelye körül forogva elgördül. *Elperdül a gombolyító. Elperdül az orsó. Elperdül a kocska.* V. ö. PERDÜL.

ELPÉRÉG, (el-pérég) ösz. önh. 1) Peregve, azaz saját tengelye körül, *per* v. *pr* hangot adva, elforog. *Elpereg a rokkán az orsó.* 2) A gabona szemei egymás után elhúllanak kalászaikból. *Az igen elérett búza, árpa, köles, hányásvetéskor elpereg.* 3) Átv. ért. mondják a nyelvről, midőn szüntelen jár. *Elpereg a nyelve reggeltől estig.*

ELPÉRÉGTET, (el-pérégtet) ösz. áth. 1) Kerek, hengerded, gömbölyü testet, eszközt folytonosan peregni késztet, hagy, enged. *Elperegtetni az orsót.* 2) A gabonaszemeket, vagy más száraz magvakat kalászaikból, hüvelyeikből elhullat. *Hordáskor sok szemet elperegtetnek a gondatlan gazdák.*

ELPÉRÉL, (el-pérél) l. ELPÖRÖL.

ELPÉRGÉL, (el-pérgél) ösz. áth. Pergelés közben eléget, jobban megpergel, mintsem kellene. *Elpergelni a bográcsos húst.* V. ö. EL, (2) és PÉRGÉL.

ELPÉRGET, (el-pérget) l. ELPÉRÉGTET.

ELPÉRKÉL, (el-pérkél) l. ELPÉRGÉL.

ELPÉRLEKÉDIK, (el-pérlekédik) l. ELPÖRLEKEDIK.

ELPÉRPATVARKODIK, (el-pér-patvarkodik) l. ELPÖRPATVARKODIK.

ELPÉRZSÉL, (el-pérzsél) ösz. áth. Szálas részekből álló testet lángoló tüzzel eléget. *Elperzselni gyertyával a hajat, szemöldökét, szőrét. Elperzselni a disznó sertéjét.* Szélesb ért. valamely testnek külsejét, kérgét, bőrét elégeti. *Elperzselni a fa ágait, leveleit, elperzselni a fanyársat, piszkafát.* V. ö. EL, (2) és PÉRZSÉL.

ELPÉRZSÉLŐDIK, (el-pérzsélődik) ösz. belsz. Perzselődve elég. V. ö. PERZSELŐDIK. *Elperzselődött a haja, szeme, szőre.*

ELPESEL, (el-pesel) ösz. áth. Gyermekről mondják, midőn valamit elhugyoz; elpisál. *Elpeselni az ágyat. Elpeselni magát.* V. ö. PESEL.

ELPÉSHED, (el-péshed) l. ELPOSHAD.

ELPÉTYÉG, (el-pétyég) ösz. önh. Petyegve, mint a beszélni kezdő gyermekek szoktak, elbeszél. Tárgyesettel: valamit petyegve elmond, eléad. *Elpetyegi a látottakat, és hallottakat.* V. ö. EL, (2) és PETYEG.

ELPETYHÜDIK, (el-petyhüdik) ösz. k. Tulajdonkép az állati testről mondatik, midőn ellágyúl, s a hús lityeg rajta. *Elpetyhüdött melle, fara a sok nyavalyában.*

ELPÉZSÉG, (el-pézség) ösz. önh. A szeszes, és forrongásban levő folyadék elhabzik. *Elpezseg a nyitott palackból a champagne-i bor.* V. ö. EL, (2) és PEZSEG.

ELPIHEN, (el-pihen) ösz. önh. Tulajd. ért. fáradság után elnyugszik. Átv. ért. elalszik, elszenderül. V. ö. PIHEN.

ELPIPÁZ, (el-pipáz) ösz. áth. Pipába töltött dohányt elfüstöl, elszí. *Elpipás egy év alatt fél mázsa dohányt.* Átv. ért. idejét pipázva tölti. *Elpipázni a napot.* V. ö. EL, (2) és PIPÁZ.

ELPIPÁZGAT, (el-pipázgat) ösz. gyak. áth. és önh. Folytonosan vagy gyakran elpipáz, vagy pipázgatva eltölti az időt.

ELPIPÁZIK, (el-pipázik) ösz. k. Folytonosan s mintegy gépileg, önakaratlanul szívja pipából a dohányt. *Kényelmesen elpipázik a pámlagon.*

ELPIRICSKÉL, (el-piricskél) ösz. áth. Valamely folyadékot ujjaival elfecsegtet.

ELPIRÍT, (el-pirít) ösz. áth. Leginkább az emberi testről mondják, midőn a tűz, vagy nap sugarai sötétes, barnás-pirosra sütik el bőrét. *Elpirította arcát a nap.* V. ö. PIRÍT. Átv. ért. valakit megszégyenítés, vagy szemérmességének fölgerjesztése által pirulni kényszerít. *Elpirítani valakit szemrehányásokkal.*

ELPIRONG, (el-pirong) ösz. önh. l. ELPIRONKODIK.

ELPIRONGAT, (el-pirongat) ösz. áth. Pirongatva elűz, elkerget, eltávolít. *Elpirongatni az ép, egészséges kéregetőt.* V. ö. EL, (2) és PIRONGAT.

ELPIRONKODIK, (el-pironkodik) ösz. k. Pironkodva, azaz, megszégyenülés miatt elpirulva tovább áll, eltávozik. V. ö. EL, (2) és PIRONKODIK.

ELPIROSODIK, (el-pirosodik) ösz. k. Általán, piros színűvé változik el. Különösen: megszégyenülés, szemérem vagy más ok miatt egészen arczába tódúl a vér; elpirúl. V. ö. PIROS.

ELPIROSÚL, (el-pirosúl) l. ELPIROSODIK.

ELPIRÚL, (el-pirúl) ösz. önh. Szégyen, vagy szemérem miatt arczába fut a vér. Átv. ért. Elszégyenli magát, elszemérmesedik. *Akár gyalázzák, akár dicsérik, mindig elpirúl.* V. ö. EL, (2) és PIRÚL.

ELPIRULÁS, (el-pirulás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn szégyen vagy szemérem miatt arczba tódúl a vér. Átv. ért. elszégyenlés, elszemérmesedés. *Legszebb szín az elpirulás.* (Km).

ELPISLOG, (el-pislog) ösz. önh. 1) Folytonosan pislog. *Elpislog egész éjjel a kártyajáték mellett.* 2) Átv. ért. a tűz, illetőleg égő test elalunni, elhamvadni készül, végére jár. V. ö. EL, (2) és PISLOG.

ELPISZKÍT, (el-piszkít) ösz. áth. Piszokkal elcsunyít, s mintegy piszokká tesz. *Elpiszkítani a ruhákat, edényeket.* V. ö. PISZOK.

ELPISZKOL, (el-piszkol) l. ELPISZKÍT.

ELPISZKOLÓDIK, (el-piszkolódik) ösz. belsz. 1) Piszokkal bekenődik, elmázolódik. *Sárban, vízben, kemencze, konyha körül stb. elpiszkolódik a ruha.* V. ö. PISZKOLÓDIK. 2) Valamivel elszuszog, elbabrál, különösen tisztátalan munkával foglalkozik.

ELPISZKÚL, (el-piszkúl) ösz. önh. Tulajd. olyan lesz, mint a piszok. Használtatik közönségesen *elpiszkolódik* helyett.

ELPITYERÉDIK, (el-pityerédik) ösz. k. Elkezd pityeregni. *A kényes gyermek könnyen elpityeredik.* V. ö. PITYERÉDIK, PITYERÉG.

ELPOCSKOL, (el-pocskol) ösz. áth. 1) Tulajd. csapkodott, locsogatott vízzel elmocskít, felhányt sárral elken. V. ö. POCSKOL. 2) Átv. ért. ételt-italt tuléságos habarás, kotyvasztás által elront.

ELPOCZAKOSODIK, (el-poczakosodik) ösz. k. Elhízik, poczakja igen nagyra nő, elpotrohosodik.

ELPORCZOGAT, (el-porczogat) ösz. áth. Keményebb magot vagy más kemény eledel-félét fogai között porczogatva eltördel. *Elporczogatni a mondolaszteményt. A sertések elporczogatják a makkot.* V. ö. EL, (2) és PORCZOGAT.

ELPORCZOGTAT, (el-porczogtat) l. ELPORCZOGAT.

ELPORCZÚL, (el-porczúl) ösz. önh. Porczczá változik el, azaz porczogós leszen. *Némely sztemények kisádadva elporcsúlnak.* V. ö. PORCZ, PORCZOGÓ, PORCZÚL.

ELPORHAD, (el-porhad) ösz. önh. Kisded porrészecskékre eloszlik. *Elporhadnak a száraz görönygyök.* Átv. ért. porrá, rommá leszen, elbomlik. *A meghóltak testei elporhadnak.* V. ö. EL, (2) és PORHAD.

ELPORHASZT, (el-porhaszt) ösz. áth. Valamely testet porrá változtat el. Átv. ért. részecskékre feloszlat, elront, elenyészt. V. ö. EL, (2) és PORHASZT.

ELPORHÍT, (el-porhít) l. ELPORHASZT.

ELPORHÚL, (el-porhúl) l. ELPORHAD.

ELPORLIK, (el-porlik) ösz. k. Porrá oszolva elszáll; porrá válva eltünik.

ELPOROZ, (el-poroz) ösz. áth. Porral elhint, eltisztátalanít. *Elporozni seprés alatt a bútorokat.* V. ö. EL, (2) és POROZ.

ELPORZIK, (el-porzik) ösz. k. Porrá válva elszóródik, elszáll. *A járók nyomai alatt elporzanak a száraz hantok, rögök.* V. ö. EL, (2) és PORZIK.

ELPORZÓDIK, (el-porzódik) ösz. belsz. 1) Por által ellepetik, eltisztátalanúl. *Száraz úton elporzódnak a lovak, az utasok ruhái* stb. 2) Porrá, vagy porkicsinységü részecskékké változik el.

ELPOSHAD, (el-poshad) ösz. önh. Általán, rohadásnak indúl, állásban, és szellő hiánya miatt elromlik, elbüdösödik. *Elposhadnak az álló vizek, mocsárok.* Különösen, mondjuk a növényi testekről, midőn nyers, vagy nedves állapotukban forrásba mennek át. *Elposhad a törődött gyümölcs. Elposhad a megfüledt zöldség.* V. ö. POSHAD.

ELPOSHASZT, (el-poshaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami elposhadjon. V. ö. ELPOSHAD. *A nedves, szellőzetlen pincze elposhasztja a burgonyát.*

ELPOSSAD, (el-possad) l. ELPOSHAD.

ELPOSVÁNYODIK, (el-posványodik) ösz. k. Posványnyá változik el. *Az áradás alá vetett vidékek elposványodnak.* V. ö. POSVÁNY.

ELPOTROHOSODIK, (el-potrohosodik) ösz. k. Potroha, poczokja, bendője szélesre, nagyra növekedik. V. ö. POTROHOS. Alsó, és tréfás irásmódba való.

ELPÖRDÍT, (el-pördít) l. ELPÉRDÍT.

ELPÖRDÜL, (el-pördül) l. ELPÉRDÜL.

ELPÖRGET, (el-pörget) l. ELPÉRGET.

ELPÖRÖG, (el-pörög) l. ELPÉRÉG.

ELPÖRÖL, (el-pöröl) ösz. áth. 1) Valamit pörölve eltulajdonít, mástól elvesz. 2) Különösen, törvényes kereset utján, bíróilag szerez meg mástól valamit. *A szomszéd helység birtokosa elpörölte tőlünk a közlegelő egy részét.*

ELPÖRLEKÉDIK, (el-pörlekédik) ösz. k. Folytonos pört viszen. *Egy·darázdaföldért elpörlekedik több évekig.* Használtatik tárgyesettel is. *Elpörlekedte* (azaz pörökre elköltötte) *minden vagyonát.* V. ö. EL, (2) és PÖRLEKÉDIK.

ELPUFOGAT, (el-pufogat) ösz. áth. 1) Pufogatva elkerget, elűz, eltávolit. 2) Valakit vagy valamit pufogó hangon vereget. *Elpufogatták a hátát. Elpufogatják a bedstatott fonalat.* V. ö. PUFOGAT.

ELPUFOL, (el-pufol) ösz. áth. Pufolva elver, elkerget. V. ö. PUFOL.

ELPUHAD, (el-puhad) ösz. önh. Puhára változik el. L. ELPUHÚL.

ELPUHASZT, (el-puhaszt) l. ELPUHÍT.

ELPUHÍT, (el-puhít) ösz. áth. 1) Puhára változtat el. 2) Átv. ért. a testet minden viszontagságok, elemek iránt igen érzékenyné teszi; eredeti nyerségéből kivetkőzteti; gyönyörök éldelésére szertelen fogékonyságot szerez neki. 3) Tréfás, és népies beszédben, valakit annyira elver, hogy teste szinte elpuhúl bele. V. ö. PUHA.

ELPUHÚL, (el-puhúl) ösz. önh. 1) Tulajdon ért. valamely kemény, szilárd ruganyos test puhára változik el. V. ö. PUHA. 2) Átv. ért. az állati, különösen emberi test elvesztvén eredeti, nyers természetét az elemek viszontagságai s egyéb bajok iránt igen érzékenynyé, s a gyönyörök élvezésére szertelenül fogékonynyá és hajlandóvá lesz.

ELPUHULÁS, (el-puhulás) ösz. fn. Szenvedő állapot, gyöngülés neme, midőn valaki elpuhúl. V. ö. ELPUHÚL.

ELPUHULT, (el-puhult) ösz. mn. Átv. ért. elkényeztetett, elasszonyosodott, gyönyörök szertelen élvezetére szokott.

ELPUHULTSÁG, (el-puhultság) ösz. fn. A testnek elgyöngült, elkényeztetett tulajdonsága.

ELPUKKAD, (el-pukkad) ösz. önh. Általán, a levegővel vagy más folyadékkal tölt test, nem birván ennek szerfölötti nyomását, elfakad, elreped. *Elpukkad a gyönge hólyag, ha igen felfújják.* Különösen, emberről mondják, ki a haragot vagy nevetést sokáig elnyomja, de végre kitörik belőle. *Elpukkad mérgében. Nevettében majd elpukkadt.*

ELPUKKAN, (el-pukkan) ösz. önh. lásd: ELPUKKAD.

ELPUKKANT, (el-pukkant) ösz. áth. Valamit elpukkanni késztet; elpattant; levegővel vagy folyadékkal töltött ruganyos testet hirtelen elrepeszt. *Elpukkantani a huppolyagot.*

ELPURHÁSODIK, (el-purhásodik) ösz. k. Mondjuk növényi testekről és némely terményekről, midőn romlás, rohadás, túlérés következtében porhanyókká lesznek. *Hosszu állásban elpurhásodnak a fák.* V. ö. PURHA.

ELPUSKÁZ, (el-puskáz) ösz. áth. 1) Puskával ellődöz. *Elpuskázni a löport, szatymát, golyókat.* 2) Puskázva eltölt, elveszteget. *Elpuskázni idejét, a napot.* 3) Nemző erejét mértéktelenül elfogyasztja.

ELPUSZTÍT, (el-pusztít) ösz. áth. 1) Mivelt vidéket, várost, falut stb. ellenség módjára vadonná, kietlenné, laktalanná változtat el. *Háborúk, éhség, döghalál, elpusztítják az országokat.* 2) Épületeket romba dönt. *Alföldön egész városokat, falukat elpusztítottak a törökök.* 3) Mindenestül, családostul elűz, elkerget. *Múlt században a törököt egészen elpusztították hazánkból.* 4) Kiöl, elveszt, elemészt. *Elpusztítani a kártékony állatokat, férgeket,* péld. *patkányokat, poloskákat* stb. *Az Isten pusztítsa el őket.*

ELPUSZTITÁS, (el-pusztitás) ösz. fn. Cselekvény, hathatós működés, melynél fogva elpusztítnak valamit. V. ö. ELPUSZTÍT. *Országok, városok, falak elpusztitása. Népek, nemzetek elpusztitása. Farkasok, rókák, verebek elpusztitása.*

ELPUSZTÚL, (el-pusztúl) ösz. önh. 1) Vadonná, kietlenné, miveletlenné változik el. *Háborúkban elpusztúlnak a legszebb vidékek is.* 2) Romba dől. *Visegrád, és több régi váraink elpusztultak.* 3) Elvész, kihal, kidöglik. *Sok régi nép elpusztúlt már. Dögvészben elpusztúlnak a barmok.* 4) Eltakarodik, mindenestül odább vándorol. *Elpusztultak vidékünkről a sáskák. Pusztuljatok el innen.*

ELPUSZTULÁS, (el-pusztulás) ösz. fn. Állapot, midőn valami elpusztúl. *Jeruzsálem elpusztulása. Vég elpusztulásra jutottunk.* V. ö. ELPUSZTÚL.

ELPUSZTULT, (el-pusztult) ösz. mn. 1) Elvadonult, elkietlenült. *Elpusztult ország.* 2) Elveszett, kimúlt, eltűnt. *Elpusztult népek. Föld színéről elpusz-*

túlt nemzetek. 3) Eltakarodott. 4) Romokba dőlt. *Elpusztult várak, városok, templomok.*

ELRABOL, (el-rabol) ösz. áth. Eredetileg, valakit rab gyanánt elvisz, elragad. Általános és köz ért. erőszakkal, ragadozók módjára valamit elsajátít, zsákmányul elhurczol. *Elrabolni a fiatal nőket, gyermekeket. Elrabolni az utasok pénzét, vagyonát, áruit.* Átv. ért. valakinek becsületét, hivatalát, hirét, nevét galádul, ármánykodva elveszi.

ELRABOLÁS, (el-rabolás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, mely által valamit elrabolnak. Lásd : ELRABOL.

ELRÁCSOL, (el-rácsol) ösz. áth. Rácscsal valamit elválaszt, elzár, hozzáférhetlenné tesz. *Elrácsolni a folyósót. Elrácsolni ebek, macskák elől az éléskamarát. Elrácsolni az uszodákat, hideg fürdőket.* V. ö. RÁCS.

ELRÁCSOZ, (el-rácsoz) l. ELRÁCSOL.

ELRÁCZOSÍT, (el-ráczosít) ösz. áth. Más nyelvüek, szokásuak, erkölcsüek közé rácz nyelvet, szokásokat, erkölcsöket hoz be. V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELRÁCZOSODIK, (el-ráczosodik) ösz. k. Rácz nyelvet, erkölcsöket, szokásokat vesz föl, fogad el.

ELRÁG, (el-rág) ösz. áth. Rágva részekre szakgat, eltép valamit. V. ö. RÁG. *Kinjában elrágta az ujját. Az eb elrágja a szíros szíjat. Az ürge elrágja a nyakára kötött fonalat.*

ELRAGAD, (el-ragad) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. ragadva, azaz, sebesen rántva, húzva elvisz. *A lovak elragadták a kocsit. A szél elragadta a kalapját.* 2) Erőszakos rabló gyanánt valamit elsajátít. *Elragadták pénzét, és szép feleségét a törökök.* 3) Huzakodva elkap, elszakaszt. *Elragadni valakinek kezéből a botot, puskát.* 4) Átv. ért. elkapja az indulat. *Elragadta őt a nagy öröm. Elragadta a nagy harag.* Különösen valamely nemesebb és magasabb érzés, élvezet mintegy kiemeli őt a durvább anyagiságból, és szellemiebb világba szállítja. *A remek szónoklat, ének, szene elragadják a lelket.* V. ö. RAGAD, áth.

ELRAGAD, (el-ragad) ösz. önh. Szoros érintkezés, közlekedés által valami tovább elterjed, elharapódzik. *Elragad a rüh egyik juhról a másikra.* V. ö. RAGAD, önh.

ELRAGADÁS, (el-ragadás) ösz. fn. 1) Cselekvény, melynél fogva anyagi vagy szellemi erő valamit elragad. V. ö. ELRAGAD, áth. 2) Állapot, midőn közlekedés, érintkezés által valami elterjed, elharapódzik. V. ö. ELRAGAD, önh.

ELRAGADÓ, (el-ragadó) ösz. mn. 1) Aki vagy ami valamit elragad. 2) Átv. ért. az érzékekre szerfölötti gyönyörrel ható; a lelket a földieken túl emelő. *Elragadó ének, szene. Elragadó szónoklat.* 3) Tovább terjedő, elharapódzó. V. ö. ELRAGAD, áth. és önh.

ELRAGADOZ, (el-ragadoz) ösz. áth. Ragadozva, azaz többször, folytonosan ragadva, erőszakot használva elvisz, elsajátít. *Az apróbb madarakat elragadozzák a sasok, kányák. A farkasok elragadozzák a bárányokat.* V. ö. RAGADOZ.

ELRAGADTATÁS, (el-ragadtatás) ösz. fn. Vegyes érzés, midőn rendkivüli hatásu, érzéki vagy szellemi élvezet által szivünk és lelkünk mintegy túlvilágba emelkedik, s az alvilágiakat mintegy feledve egyedül élvezetének öntudatában él. *Müvészi, vallási elragadtatás.*

ELRAGASZT, (el-ragaszt) ösz. áth. 1) Valamit szoros érintkezés, közlekedés által elterjeszt. *Elragasztani a rühöt, a buja kórt.* 2) Valamit egyik helyről másikra ragaszt. *A hirdetményt a kapuról elragasztani a falra.*

ELRÁGDOS, (el-rágdos) ösz. áth. Fogaival gyakran vagy folytonosan rágva elszakgat, eltép, elkoptat valamit.

ELRAGYÁLLIK, (el-ragyállik) ösz. k. Ragya által elromlik. *Elragyállanak a gabonák.*

ELRAGYÁSODIK, (el-ragyásodik) ösz. k. 1) Tulajdonkép, ragya nevü foltokat kap. Mondják a növényekről. V. ö. RAGYA. 2) Átv. ért. elragyásodik az ember bőre, arcza, midőn a himlő ellepi, vagy más bőrfoltokat kap. V. ö. RAGYÁS.

ELRAJZIK, (el-rajzik) ösz. k. Rajokat eresztve elszéled, eloszlik. *Elrajzanak a méhek*, midőn külön királyné körül összecsoportozva a kaptárt oda hagyják, és elszállanak. Átv. ért. elszaporodik, elsokasodik, csapatonként elszéled. *Némely népfajták igen szaporák levén mindenfelé elrajzanak.*

ELRAJZOL, (el-rajzol) ösz. áth. Minden rajzeszközt elhasznál, elfogyaszt.

ELRAK, (el-rak) ösz. áth. 1) Valamit illő helyére elhelyez. *Elrakni a szobai bútorokat.* 2) Helyéről eltesz. *Útból elrakni a köveket.* 3) Ládába, szekrénybe, táskába bizonyos renddel elhelyez. *Elrakni a fehérneműeket.* Az elrakás alatt mindig többeknek elhelyezését értjük, mert egy tárgyat csak elteszünk, nem pedig elrakunk. V. ö. RAK. 4) Tréfásan, megrak, azaz megver, sok ütést illeszt reá.

ELRAKODÁS, (el-rakodás) ösz. fn. Különféle áruknak, pogyásznak stb. ládákba, szekrényekbe, úti böröndökbe helyezése, berakása. *Az elrakodást és kirakodást legjobban értik a vásározó kalmárok.* V. ö. RAKODÁS.

ELRAKODIK, (el-rakodik) ösz. k. Különféle árukat, pogyászt, ruhát stb. ládákba, szekrényekbe, úti böröndökbe rakosgat, elhelyez.

ELRAKOS, (el-rakos) ösz. áth. 1) Árukat s egyebet rendbentartás vagy tovaszállítás végett elhelyez. 2) L. ELRAKOSGAT.

ELRAKOSGAT, (el-rakosgat) ösz. áth. 1) Holmit bizonyos rendbe elhelyez. *Elrakosgatni saját szekrényeikbe a könyveket.* 2) Eltakarít, máshová tesz. *Elrakosgatni mesterlés alkalmával a bútorokat, edényeket.*

ELRÁNDÚL, (el-rándúl) ösz. önh. Kisebb távolságra, vagy rövidebb időre elmegy, elutazik valahová. V. ö. RÁNDÚL.

ELRÁNT, (el-ránt) ösz. áth. 1) Rántva elkap, elvesz valamit. V. ö. EL, (2) és RÁNT. *Elrántották alóla a gyékényt* am. meghalt. (Km). 2) Valamely dalt, hangművet a hegedün elhúz, eljátszik. *Rántsd el Bunkó! azt a palócz dalt.*

ELRÁSPOL, (el-ráspol) ösz. áth. Ráspoly nevü eszközzel elcsiszál, elkoptat, elmetsz. *Elráspolni a szeget.* V. ö. RÁSPOLY.

ELRÁSPOLYOZ, (el-ráspolyoz) l. ELRÁSPOL.

ELRÁZ, (el-ráz) ösz. áth. Rázva eltávolít, elszór, elvet, elhárít valamit. V. ö. RÁZ.

ELRECSCSEN, (el-recscsen) ösz. önh. Recscsenve eltörik, elreped, elszakad. *Elrecscsen a villámcsapta tölgy.* V. ö. RECSCSEN.

ELRECSCSENT, (el-recscsent) ösz. áth. Szilárd testet recscsenve eltörni, elhasadni kényszerít. *Elrecscsenteni nagy teher által a pallódeszkát.* Leginkább fanemü tárgyakról mondják.

ELREDVESÉDIK, (el-redvesédik) ösz. k. Tulajd. ért. a fáról mondják, midőn rohadásnak indúl, elpurhásodik. Általán: zsugorodott, ránczos alakot ölt. V. ö. REDVES.

ELREGÉL, (el-regél) ösz. áth. Regélve, regealakban elmond, elbeszél valamit. *Elregélni a szájról szájra hagyott mondákat.*

ELRÉGÜL, (el-régül) ösz. önh. 1) Régivé lesz, elavúl. *Elrégült szók. Elrégült szokások, viseletek.* 2) Elrögzik, elidül. *Némely nyavalyák elrégülnek.*

ELRÉGÜLT, (el-régült) ösz. mn. Kórtanban: rögzött, meggyökeresedett, elidült. *Elrégült bajok, bőrbetegségek. Elrégült köszvényes bántalom.*

ELREJT, (el-rejt) ösz. áth. Általán, az érzékek tapasztalata, s az ész tudomása elől elzár, eltitkol, eltakar. V. ö. EL, (2) és REJT. *Elrejteni a szerzett kincseket. Elrejteni szándokát. Elrejteni magát az üldözők elől.*

ELREJTÉGET, (el-rejtéget) ösz. áth. Valamit folytonosan elzárva, eltitkolva, eltakarva tart; érzékek tapasztalata, és az ész tudomása elől elfödözget. V. ö. EL, (2) és REJTÉGET.

ELREJTEKÉZIK, (el-rejtekézik) ösz. k. Elbuvik; elzárakozik; eltitkolja magát. V. ö. EL, (2) és REJTEKÉZIK.

ELREJTÉS, (el-rejtés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valaki elrejt valamit; elzárás, eldugás, elbujtatás, eltitkolás.

ELREJTÉZIK, (el-rejtézik) ösz. k. Elbuvik; eltitkolja magát; homályba, sötétségbe vonúl; látatlanná lesz. *A nap elrejtezik a felhők megé.*

ELREJTÉZKÉDIK, (el-rejtézkédik) l. ELREJTÉZIK.

ELREJTŐDZIK, (el-rejtődzik) ösz. k. 1) Elbuvik, eltitkolja magát. 2) Kórtanban, tetszhalálba esik; az élet külső jelei mintegy elrejteznek benne. 3) Némely tájszólás szerént: elmejében elragadtatik, vagy szinhalál lepi meg.

ELREJTŐZIK, (el-rejtőzik) l. ELREJTŐDZIK.

ELREKED, (el-reked) ösz. önh. 1) Meghűlés miatt, vagy más oknál fogva durva, tisztátalan, értetlen hangot kap, melynél fogva nehezen, töredezve beszél. *Elrekedni a sok lármában.* 2) Bedugúl. *Elreked a fuvó-cső. Elreked a vízcsatorna. Elreked a pipaszár.* 3) Elzárúl. *Elreked az út. Elrekednek a nagy hó miatt a hegyi szorulatok.* V. ö. EL, (2) és REKED.

ELREKEDÉS, (el-rekedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elreked. V. ö. ELREKED. *Torok-elrekedés. Vízvezető csőnek, csatornának elrekedése.*

ELREKESZKÉDIK, (el-rekeszkédik) ösz. k. Eredetileg, rekeszek közé zárkozik. V. ö. REKESZ. Általán, elzárkozik, elrejtőzik, elkülönzi magát. *Dögvész idején a helységek; sőt egyes házak is elrekeszkednek.*

ELREKESZT, (el-rekeszt) ösz. áth. 1) Eredetileg *rekeszszel* elzár. V. ö. REKESZ. *Elrekeszteni a hízóba vetett ludakat, réczéket.* 2) Általán, akármily korlát által elválaszt, elszakaszt. *Elrekeszteni egymástól a rugoldozó, harapódzó lovakat. Elrekeszteni gáttal az áradó vizet. Elrekeszteni sövénynyel a kertet a bitang marha elől.* V. ö. REKESZT.

ELREKESZTÉS, (el-rekesztés), ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit elrekesztünk. V. ö. ELREKESZT. *A csődörök elrekesztése a kancáktól. Patakok, csermelyek, árvizek elrekesztése.*

ELREKKEN, (el-rekken), ösz. önh. Egyszerre, rögtön bedugúl, betömődik. *Iszap és homok által elrekken a vízcsatorna.*

ELREKKENÉS, (el-rekkenés) ösz. fn. Rögtöni bedugulás, betömődés. *Vízvezető csők, csatornák elrekkenése.*

ELREKKENT, (el-rekkent) ösz. áth. Eldug, hirtelen elrejt. Ez értelemben használták a régiek:

> Nyergét vessék a Dunába,
> És a fékét a füben elrekkentsék,
> — — — — —
> Hogy már magát ott megmentenéje,
> Inkább magát ott elrekkenté.
> (Csáti Demeter krónik.)

ELRÉMIT, (el-rémit), ösz. áth. Eltölt rémüléssel; rémülésbe ejt. V. ö. RÉMÜLÉS, RÉMÍT.

ELRÉMÍTÉS, (el-rémítés) ösz. fn. Rémülésbe ejtés.

ELRÉMÜL, (el-rémül) ösz. önh. Rémülésbe esik; rémüléssel eltelik. V. ö. EL, (2) és RÉMÜL.

ELRÉMÜLÉS, (el-rémülés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valamin, valamely tárgy fölött elrémülünk. V. ö. EL, (2) és RÉMÜL, RÉMÜLÉS.

ELRENDÉL, (el-rendél) ösz. áth. Bizonyos rendben elhelyez, elrak, elintéz valamit. *Elrendelni az ujonnan vett bútorokat. Elrendelni kit-kit a maga helyére. Már én mindent elrendeltem.* V. ö. EL, (2) és RENDÉL.

ELRENDÉLÉS, (el-rendélés), ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bizonyos rendben elhelyezünk; elintézünk, eligazítunk. V. ö. ELRENDÉL.

ELRENDÉZ, (el-rendéz) ösz. áth. Mindent saját illő helyére tesz, rendbe hoz, kellő működésére igazít, azt eszközli, hogy minden rendén, maga rendében legyen, vagy maga rendében menjen; több tárgyból öszvefüggő egészet szerkeszt, állit öszve. *Elrendezni a levéltári irományokat, okleveleket. Elrendezni valamely bonyolodott ügyet. Elrendezni valamely innepélyt, pompás lakomát.* V. ö. RENDÉZ.

ELRENDÉZÉS, (el-rendézés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva holmit, vagy valamit elrendezünk. V. ö. ELRENDÉZ. *Gyüjtemények, levéltárak elrendezése.*

ELRENDÉZKÉDIK, (el-rendézkédik) ösz. k. Maga magát elrendezi, azaz szoros értelemben vett rendbe szedi, szerkeszti, öszvefüggő egésszé alkotja. *Sok bajba kerül, míg ujonnan összeállott testületek, társaságok elrendezkednek.* V. ö. RENDÉZKÉDIK.

ELRENYHED, (el-renyhed), ösz. önh. Renyhévé, azaz tunyává, restté lesz. V. ö. RENYHE.

ELRENYHÍT, (el-renyhít) ösz. áth. Renyhévé tesz. V. ö. RENYHE.

ELRENYHÜL, (el-renyhül), l. ELRENYHED.

ELRÉPDÉS, (el-répdés) ösz. önh. Repdesve elszáll, eltávolodik. *Elrepdesnek, ismét visszarepdesnek a házi galambok.*

ELREPED, (el-reped) ösz. önh. Repedve eltörik, elhasad, elválik. *Elreped a cserépedény, vasfazék. Elreped a ruha. Elreped a fal.* V. ö. EL, (2) és REPED.

ELREPEDÉS, (el-repedés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elreped. V. ö. ELREPED.

ELREPEDÉZ, (el-repedéz) ösz. önh. Folytonosan vagy gyakran, vagy több irányban repedve eltörik, elszakad, elválik. *Elrepedez a tüskékbe akadozó foszlányruha. Elrepedeznek földrengés alatt a falak. Elrepedez nagy szárazságban a föld.* V. ö. EL, (2) és REPEDÉZ.

ELRÉPÉS, (el-répés) ösz. önh. l. ELRÉPDÉS.

ELREPESZT, (el-repeszt) ösz. áth. Repesztve elhasít, elszakaszt, ketté választ. *Elrepeszteni a rosszul irt levelet. Elrepeszteni a szegbe akadt ruhát.* V. ö. EL, (2) és REPESZT.

ELRÉPÍT, (el-répít) ösz. áth. Szárnyakra bocsát, elrepülni hagy, enged. *Elrepíteni kalitkából a madarat.* Átv. ért. nagy sebességgel elszállít, eldob. *Parittyával elrepíteni a követ. Elrepíteni puskából a golyót.* V. ö. RÉPÍT. Önhatólag mondjuk a madárfiakról, midőn ezek már megerősödvén, fészköket elhagyják és szárnyra kelnek. *A fecskefiúk már elrepültek.*

ELRÉPPEN, (el-réppen) ösz. önh. Hirtelen, nagy sebességgel szárnyra kelve elrepül, elszáll. *Elreppennek a puskalövéstől a megijedt galambok.* Átv. ért. sebesen eltávozik, eltünik. *A gondolatok messze földre elreppennek. Elreppen az idő. Elreppennek az ifju kor évei.*

„Napok jönnek, napok mennek,
De búm csak nem távozik,
És az órák elreppennek,
De sorsom nem változik."
(Kisf. S.)

ELRÉPPENT, (el-réppent) ösz. áth. Hirtelen, sebesen elrepülni enged vagy késztet. *Elreppenteni a kibocsátott madarat. Elreppenteni a puskagolyót.*

ELRÉPÜL, (el-répül) ösz. önh. Repülve eltávozik, elszáll. *Elrepülnek fészkeikből az anyányi madarak.* V. ö. REPÜL.

ELRÉSTEL, (el-réstel) ösz. áth. Valamit tunyaságból elmulaszt; az időt henyén tölti el. V. ö. EL, és RESTEL. *Elrestelte, amit rábíztam. Elrestelte az egész napot.* Tisza mellett: *elresteskedte.*

ELRESTESKÉDIK, (el-resteskédik) ösz. k. Folytonosan resteskedik. *Heteken át elresteskedik.* Áthatólag: resteségből elhanyagol; restül eltölt. V. ö. ELRESTEL.

ELRÉSTÜL, (el-réstül) ösz. önh. Restté, tunyává, henyévé lesz egészen. *Dologtalan élet miatt elrestülni. Nagy melegben elrestülni.* V. ö. REST.

ELRÉSZEGÉSÉDIK, (el-részegésédik) ösz. k. A mértéktelen ivásnak egészen neki adja magát. *Bíjában elrészegesedik.*

ELRÉSZEGÜL, (el-részegül) ösz. önh. Részeggé iszsza magát; addig iszik, míg józanságát egészen el nem veszti. Szokottabban: *lerészegül.*

ELRESZEL, (el-reszel) ösz. áth. Reszelővel, ráspolylyal vagy más hasonnemü eszközzel elkoptat, elvásít, elcsiszol. *Elreszelni az ajtósárt. Elreszelni a levesbe való tésztát. Elreszelni a patkólandó ló körmét.* Tréfás köznépi nyelven és átv. ért. *elreszelni* v. *elriszálni a táncot*, azaz far-rizsálva vagy fintorgatva és aprózva eljárni. A nőszemélyekről mondják.

ELRETESZÉL, (el-reteszél) ösz. áth. Reteszszel elzár valamit. V. ö. RETESZ.

ELRÉTTEN, (el-rétten) ösz. önh. Remegéssel párosult hirtelen ijedés fogja el. *Elrettenni valamely véletlen veszély első látására.* V. ö. RETTEN.

ELRÉTTENT, (el-réttent) ösz. áth. 1) Remegéssel párosult hirtelen ijedésbe hoz. *Az ellenségek megdördülése elrettenté a város lakóit.* 2) Valamitől elijeszt. *Tengertől, vadon erdőségtől elrettenteni az utasokat.* V. ö. EL, (2) és RÉTTENT.

ELRÉTTENTÉS, (el-réttentés) ösz. fn. Ijesztés neme, mely által valakit elrettentünk, rettenésbe hozunk.

ELREVED, (el-reved) ösz. önh. Belső romlás, rohadás által elvész, elpurhásodik. Használtatik leginkább a növényekről, különösen a fákról. *Vízben elrevednek idővel a karók. Elrevednek az agg fák.* V. ö. REVED, ROHAD.

ELREVESÉDÉS, (el-revesédés) ösz. fn. Növények romladozó állapota, midőn elrevesednek. V. ö. ELREVESÉDIK.

ELREVESÉDIK, (el-revesédik) ösz. k. A rev vagy roh, vagy rohadás elterjed benne; elpurhásodik. V. ö. REVES.

ELREZEL, (el-rezel) ösz. áth. Pórias nyelven, valamit saját ganéjával becsunyít, elrutít. *Elrezelte magát. Elrezelte gatyáját.* V. ö. REZEL.

ELRÉZZEN, (el-rezzen) ösz. önh. Valamitől rezzenve, azaz kissé megijedve elvonúl, elhuzódik, eltávozik. *Tapsolásra elrezzennek a verebek.* V. ö. EL, (2) és REZZEN.

ELRÉZZENÉS, (el-rézzenés) ösz. fn. Ijedési állapot, midőn az ember vagy más állat valamitől elrezzen.

ELRÉZZENT, (el-rézzent) ösz. áth. Egy kevéssé megijesztve eltávolít. *A kutyaugatás elrezzentette a tolvajokat.* V. ö. EL, (2) és RÉZZENT.

ELRÉZZENTÉS, (el-rézzentés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit elrezzentünk.

ELRIAD, (el-riad) ösz. önh. 1) Hirtelen elkiáltja magát, péld. kit a kutya véletlenül megkap, vagy általán, aki valamely nagy veszélytől megijed. *Elriad, kinek a fogát kirántják vagy sebészi vágást tesznek rajta.* 2) Riadva, rettenve elmegy, eltávozik.

ELRIADÁS, (el-riadás) ösz. fn. 1) Riadó hangon kitörő kiáltás. 2) Riadva eltávozás. V. ö. ELRIAD.

ELRIASZT, (el-riaszt) ösz. áth. Valakit riadva, azaz rákiáltva elijeszt, eltávolít, elűz. *A kocsis elriasztja az úton játszó gyermekeket.* Átv. ért. akármely eszközzel és móddal elijeszt. *Puskával, bottal elriasztani a tolvajokat.* V. ö. EL, (2) és RIASZT.

ELRIASZTÁS, (el-riasztás) ösz. fn. Ijesztés neme, mely által valakit elriasztunk.

ELRIBANCZOSODIK, (el-ribanczosodik) ösz. k. 1) Elrongyosodik. 2) Arcza himlő által elcsúfúl, s mintegy rongyossá leszen. V. ö. RIBANCZ, RIBANCZOS.

ELRIKKANT, (el-rikkant) ösz. áth. Visszaható névmással használtatik, s annyit tesz, mint éles, magas hangon elkiáltja magát. *Elrikkantom magamat, elrikkantod magadat, elrikkantja magát* stb. V. ö. RIKKANT.

ELRIKKANTÁS, (el-rikkantás) ösz. fn. Rikkantó hangú kitörés, elkiáltás.

ELRINGAT, (el-ringat) ösz. áth. Ringatva elaltat. *Elringatni a kisdedet.* Átv. ért. kéjbe, gyönyörökbe merítve testi és lelki erejének szilárdságától megfoszt, s mintegy álomba, álomkórba szenderít. *Különféle élvezetekkel ringatni el a népeket.*

ELRINGATÁS, (el-ringatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit tulajd. vagy átv. értelemben elringatunk.

ELRIOGAT, (el-riogat) ösz. áth. Gyakori kiáltások által elijeszt, eltávoztat, elűz. *A tilosból elriogatni a barmokat.* V. ö. RIOGAT.

ELRIOGATÁS, (el-riogatás) ösz. fn. Riogatás által elűzés, elkergetés, elijesztés.

ELRIP, (el-rip) ösz. áth. Székely tájszó, am. elhajt, elűz, elkerget, mintegy *rivalva* eltávolít.

ELRIPACSOSODIK, (el-ripacsosodik) ösz. k. A ripacsok, azaz himlőhelyek, csécshelyek elterjednek rajta. *Nagy himlőben elripacsosodott a képe.* Egyébről is mondatik, midőn ripacsok, repedések, kérges sebhelyek támadnak rajta. *A föld a szárazságban elripacsosodik.* V. ö. RIPACSOS.

ELRIVASZT, (el-rivaszt) l. ELRIASZT.

ELROBBAN, (el-robban) ösz. önh. *Rob* hangot adva sebesen elmegy, eltávozik. *Épen ekkor robbant el mellettünk egy kocsi.*

ELROBOG, (el-robog) ösz. önh. Robogva elhalad, elmegy, eltávozik.

ELROHAD, (el-rohad) l. ELROTHAD.

ELROHASZT, (el-rohaszt) l. ELROTHASZT.

ELROMBOL, (el-rombol) ösz. áth. Rombolva eldarabol, eltördel, romokba dönt. V. ö. ROMBOL. *Elrombolni a város falait. Ágyúkkal elrombolni az ellenség sáncait.*

ELROMBOLÁS, (el-rombolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elrombolunk. V. ö. ELROMBOL.

ELROMLÁS, (el-romlás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valami elromlik. V. ö. ezt.

ELROMLIK, (el-romlik) ösz. k. Eredetileg, rommá válik, romokra szakadoz, törik. *Elromlanak az elhagyott épületek, várak. Elromlanak a vízmosta töltések.* V. ö. ROM, ROMLIK. Köz ért. épségét, czélszerüségét elveszti; használhatlanná leszen. *Elromlik a kőbe vágott fejsze. Elromlik rossz vagy sovány legelőn a marha. Elromlik a tisztátalanul tartott bor. Elromlik nedves helyen a liszt, gabona. Elromlik sárban, vízben a ruha. Elromlik az ősi erkölcsöktől az út.* Átv. ért. erkölcstelenné lesz. *Rossak társaságában elromlanak az ifjak.*

ELROMOL, (el-romol) ösz. önh. Köz szokás szerént egy értelemben vétetik az *elromlik* igével. Különbségökről l. ROMLIK és ROMOL.

ELRONCSOL, (el-roncsol) ösz. áth. Valamit roncsolva szétszúz, eltép. V. ö. EL, (2) és RONCSOL. *A kocsikerék elroncsolta fejét. A leomlott ház elroncsolta a bútorokat.*

ELRONCSOLÁS, (el-roncsolás) ösz. fn. Roncsolva szétzuzás.

ELRONCSOLÓDÁS, (el-roncsolódás) ösz. fn. Roncsos darabokra zúzódása, töredezése, szakadozása valamely testnek.

ELRONCSOLÓDIK, (el-roncsolódik) ösz. belsz. Apró részekre töredezve, szakadozva vagy összevuzódva elromlik. V. ö. RONCSOL, RONCSOLÓDIK.

ELRONDÍT, (el-rondít) ösz. áth. Rondává tesz. V. ö. RONDA. *Elrondítani a házat, szobát, falakat.* Különösen, szeméttel, ganéjjal, húgygyal elrutít. *Az utczai visellők elrondítják a szögleteket.*

ELRONDÍTÁS, (el-rondítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elrondítanak, rondává tesznek. V. ö. RONDA.

ELRONDÚL, (el-rondúl) ösz. önh. Rondává lesz. V. ö. RONDA. *A sepretlen városi utczák elrondúlnak.*

ELRONDULÁS, (el-rondulás) ösz. fn. Rondává levés; elmocskosodás, elcsunyulás.

ELRONGÁL, (el-rongál) ösz. áth. Folytatólag, lassanként, ízenként elront. *A csatangoló marha elrongálja a kerítéseket, árkokat. A gyakori áradások elrongálják a töltéseket.* V. ö. EL, (2) és RONGÁL.

ELRONGÁLÁS, (el-rongálás) ösz. fn. Gyakori cselekvés, mely által valamit elrongálunk. V. ö. ELRONGÁL.

ELRONGYOL, (el-rongyol) ösz. áth. Rongyig elhasznál, rongyokká szakgat valamely ruhaneműt. *Elrongyolni egy télen több nadrágot.* V. ö. RONGY.

ELRONGYOLÁS, (el-rongyolás) ösz. fn. Valamely szövetnek, különösen ruhaneműnek rongyokra szakgatása, viselés által elnyüvése.

ELRONGYOLLÁS, (el-rongyollás) ösz. fn. Valamely ruhaneműnek rongyokká elszakadása, elmállása. V. ö. ELRONGYOLLIK.

ELRONGYOLLIK, (el-rongyollik) ösz. k. Rongyokra szakadoz, rongygyá válik. *Ócska ruháim elrongyollottak. Elrongyollottak ami lelkeink, mint ama foltos köpönyeg.* (Szirmay Hung. in Par.) V. ö. RONGY.

ELRONGYOLÓDÁS, (el-rongyolódás) l. ELRONGYOLLÁS.

ELRONGYOLÓDIK, (el-rongyolódik) ösz. belsz. l. ELRONGYOLLIK.

ELRONGYOSODÁS, (el-rongyosodás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki elrongyosodik, azaz ruhája rongyokra elszakadoz. V. ö. ELRONGYOSODIK.

ELRONGYOSODIK, (el-rongyosodik) ösz. k. Emberről mondják, kinek ruhája rongyokra elszakados, midőn rongyossá lesz. *Elrongyosodik a koldús, és elrongyollik* v. *elrongyolódik a szűre.* V. ö. RONGYOS.

ELRONT, (el-ront) ösz. áth. Eredetileg, rommá változtat el, rommá tesz (rom-t). *Az árvíz elrontja a gátokat, töltéseket.* Köz ért. valaminek épségét, czélszerűségét elveszi, valamit használhatlanná tesz. *A sok esőzés elrontja az utakat. Por, tűz, füst, szeszes italok elrontják a szemeket. A nagy hajlogatás, és szertelen teher elrontja a vonó marhát. Sok fiatal ember időnek előtte elrontja magát.* Átv. ért. erkölcstelenné tesz. *Rosz példával elrontani valakit.*

ELRONTÁS, (el-rontás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, vagy átv. ért. valakit elrontunk. V. ö. ELRONT.

ELRONTATLAN, (el-rontatlan) ösz. mn. Amit el nem rontottak, teljes épségében, egész állapotában fenn levő. Igehatározólag: am. *elrontatlanul.*

ELRONTHATATLAN, (el-ronthatatlan) ösz. mn. Akit vagy amit elrontani nem lehet. V. ö. ELRONT. *Elronthatatlan jellemű ember. Elronthatatlan vár.* Határozókép: am. elronthatatlanul.

ELRONTHATLAN, (el-ronthatlan) l. ELRONTHATATLAN.

ELROP, (el-rop) ösz. áth. Eljárja, t. i. a tánczot, eltánczol. V. ö. ROP. Ritka használatu tájszó, valamint maga az egyszerű *rop* is.

ELROPOG, (el-ropog) ösz. önh. Ropogva elhangzik, eltöredezik. *Elropog a makk a disznó fogai között.* V. ö. ROPOG.

ELROPPAN, (el-roppan) ösz. önh. Ropogva, (*ropp* hangot adva) eltörik, elhasad, elreped. *Elroppan a hídpalló a nagy teher alatt. Elroppan a dió a fogak között.* V. ö. ROPPAN.

ELROPPANÁS, (el-roppanás) ösz. fn. Állapot, midőn valami roppanva eltörik, elroppan. V. ö. ezt. *Gerendák, pallók elroppanása.*

ELROPPANT, (el-roppant) ösz. áth. Roppantva eltör, eszközli, hogy elroppanjon.

ELROSTÉLYOZ, (el-rostélyoz) ösz. áth. Rostélylyal elzár, elkerít, elrekeszt. *Elrostélyozni a folyosókat, a kerteket.* V. ö. ROSTÉLY.

ELROSTÉLYOZÁS, (el-rostélyozás) ösz. fn. Térnek, helynek rostély által elzárása, elkeritése. V. ö. ROSTÉLY.

ELROSTOLÓDIK, (el-rostolódik) ösz. k. Belső szerkezeténél, fejlődésénél fogva rostokra oszlik el. *Az igen elfött hús elrostolódik. A kiszáradt fakéreg elrostolódik.*

ELROSTOSODÁS, (el-rostosodás) ösz. fn. Szálas szerkezetű testnek rostossá levése.

ELROSTOSODIK, (el-rostosodik) ösz. k. Rostossá változik el. V. ö. ROSTOS.

ELROTHAD, (el-rothad) ösz. önh. Rothadva elromlik, használhatlanná lesz. V. ö. ROTHAD. *Elrothad a földbe temetett test. Elrothadnak a kidőlt fák. Elrothad a törődött gyümölcs.*

ELROTHADÁS, (el-rothadás) ösz. fn. Romlékony állapot, midőn az állati vagy növényi test elrothad. V. ö. ezt. *Testnek, fának, fának, gyümölcsnek elrothadása.*

ELROTHASZT, (el-rothaszt) ösz. áth. Azt teszi, eszközli, hogy valami elrothadjon. *A megromlott nedvek elrothasztják a testet. Egyik rothadt gyümölcs a másikat rothasztja el.* V. ö. ELROTHAD.

ELROZSDÁSODIK, (el-rozsdásodik) ösz. k. 1) Ércről, különösen a vasról mondják, midőn a rozsda ellepi, elterjed rajta. *Nedves helyen elrozsdásodik a vas.* V. ö. ROZSDA. 2) Mondják más tárgyakról is, különösen a fogakról, midőn rozsdaszinü sárga részecskékkel behuzódnak.

ELRÖFFEN, (el-röffen) ösz. önh. *Röf* hangot ad, elröffenti magát, pl. a sertés.

ELRÖFFENT, (el-röffent) ösz. áth. Visszaható névmással használtatik. *Elröffentem magamat, elröffented magadat, elröffenti magát* stb. Tulajd. a disznóról mondják, midőn sajátságos *röf* hangra fakad.

ELRÖFFENTÉS, (el-röffentés) ösz. fn. A sertésnek sajátságos *röf* hangon megszólamlása.

ELRÖGÖSÍT, (el-rögösít) ösz. áth. Valamit egész terjedelemben rögössé tesz. *A jövő-menő csordák elrögösítik az agyagos utakat. A nagy szárazság elrögösíti az ugarokat.* V. ö. RÖGÖS.

ELRÖGÖSÖDÉS, (el-rögösödés) ösz. fn. A földtiport vagy kiszáradt földnek rögössé változása; elgöcsörtösödés; elcsomósodás.

ELRÖGÖSÖDIK, (el-rögösödik) ösz. k. 1) Egész terjedelmében rögössé lesz, rögökkel eltelik. *Elrögösödnek a sáros időben feltiport utak. Elrögösödik a megfagyott kátyol.* 2) Elgörcsösödik, elcsomósodik, pld. az állati csont, a fák.

ELRÖPDÖS, ELRÖPÍT stb. l. ELRÉPDÉS, ELRÉPÍT stb.

ELRÚG, (el-rúg) ösz. áth. Rúgva, megrúgva elűz, elkerget, eltávolít, elmozdít. *Elrúgni láb alól a kutyát. Elrúgni az utban heverő göröngyöt, csontdarabot. Elrúgja patkóját a ló. Elrúgja borját a tehén, csikóját a kancza*, azaz szoptatni megszünik. V. ö. RÚG.

ELRUGÁS, (el-rugás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elrugunk. V. ö. ELRÚG. *Patkó elrugása. Borjú, csikó elrugása.*

ELRUGASZKODIK, (el-rugaszkodik) ösz. k. Tulajd. ért. a lovakról, és szarvasmarhákról mondjuk, midőn sebesen neki iramodnak, s mintegy hátra rugdosva futnak. Átv. ért. elrugaszkodik az ember is, midőn vagy lóháton nyargalni, vagy sebesen szaladni kezd. *Elrugaszkodni a tolvajok után.* Erkölcsi ért. *Istentől elrugaszkodott bünös*, azaz, aki az Istennek mintegy hátat fordítva eltávozik tőle, s parancsolatit nem teljesíti. V. ö. RUGASZKODIK.

ELRUGTAT, (el-rugtat) ösz. áth. Tulajd. ért. elrugtatjuk a nyerges állatot, péld. lovat, szamarat, ezért. De ezen igét rendesen tárgyeset nélkül, önkató értelemben használják (a lovaggal együtt a ló egy cselekvőnek vétetvén) s annyit tesz, mint sebesen elvágtat, elnyargal. L. RUGTAT.

ELRUGTATÁS, (el-rugtatás) ösz. fn. Sebes-vágtatva elnyargalás.

ELRUSNYÍT, (el-rusnyít) ösz. áth. Rusnyává tesz, rusnyára változtat el. V. ö. RUSNYA. *Ganéjjal elrusnyítani a hás falát.*

ELRUSNYÍTÁS, (el-rusnyítás) ösz. fn. Rusnyává tevés, elcsunyítás, elundokítás.

ELRUSNYÚL, (el-rusnyúl) ösz. önh. Rusnyává lesz, igen elcsunyúl, elundokúl. V. ö. RUSNYA.

ELRUSNYULÁS, (el-rusnyulás) ösz. fn. Rusnyává levés, igen nagyon elcsunyulás, elundokulás.

ELRUTÍT, (el-rutít) ösz. áth. Rúttá változtat el. V. ö. RÚT. *A borbibircsók elrutítják az arczot.*

ELRUTITÁS, (el-rutitás) ösz. fn. Valaminek rúttá tevése; rendes természeti alakjából kivetkőztetése. V. ö. RÚT.

ELRUTÚL, (el-rutúl) ösz. önh. Rúttá változik el, természeti alakjából kivetkőzik, s rút külsőt vesz föl. *Orrát bezúzván, s szemét kiverúlván egészen elrutúlt.* V. ö. RÚT.

ELRÚTULÁS, (el-rútulás) ösz. fn. Rúttá levés; rendes külsejének rúttá változása. V. ö. RÚT.

ELRÜHESÉDIK, (el-rühesédik) ösz. k. A rüh elterjed, elszaporodik rajta vagy benne. *Elrühesedik egész teste. Elrühesedik a nyáj.* V. ö. RÜH.

ELRÜHESÍT, (el-rühesít) ösz. áth. A rühet elterjeszti, rühessé tesz. *Egy rühes juh elrühesíti az egész nyáját.* V. ö. RÜH.

ELRÜHESÜL, (el-rühesül) ösz. önh. Nem annyira külső érintkezés, mint belső okoknál fogva rühössé lesz, kiüt rajta, ellepi a rüh.

ELSAJÁTÍT, (el-sajátít) ösz. áth. 1) Általán a másét sajátja gyanánt használja, birja. 2) Különösebben jelenti mind azon cselekvéseket, melyek által idegen birtokot, vagyont igaztalan, törvénytelen uton magáévá tesz és bitorol valaki, milyenek: csalás, lopás, rablás. (‚Sajátjává tenni' jó értelemben használtatik). 3) Valamely tulajdonságot, erkölcsöt, szokást, ügyességet, cselekvési módot utánozás által fölvesz, s azt mintegy saját természetévé teszi.

ELSAJÁTITÁS, (el-sajátitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elsajátítnak, l. ELSAJÁTÍT. *Az árvák és özvegyek pénzének elsajátitása.*

ELSAJTÓL, (el-sajtól) ösz. áth. Sajtóval teendő munkát elvégez. Különösen, a szőlőnek, gyümölcsnek levét kinyomja, s ezen munkát végrehajtja. *Elsajtólni az első szedést. Elsajtólni tíz zsák vadalmát.* V. ö. SAJTÓL.

ELSAJTÓLÁS, (el-sajtólás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elsajtólunk; l. ELSAJTÓL. *Szőlőnek, gyümölcsnek elsajtólása.*

ELSALAKÚL, (el-salakúl) ösz. önh. Salakká változik el; különösen az érczekről, péld. vasról mondják, midőn a tűzben, olvasztóban nagyobb része salakká válik. V. ö. SALAK.

ELSALAKULÁS, (el-salakulás) ösz. fn. Az ércznek, különösen vasnak salakká változása.

ELSÁNCZOL, (el-sánczol) ösz. áth. Sánczczal elkerít, elzár, elrekeszt. *Elsánczolni ellenség elől a várat, a tábort.* V. ö. SÁNCZ.

ELSÁNCZOLÁS, (el-sánczolás) ösz. fn. Valamely térnek, helynek, várnak, városnak, tábornak stb. sánczokkal elkerítése, elrekesztése.

ELSÁNTIKÁL, (el-sántikál) ösz. önh. Sántikálva elmegy, eltávozik, eljár. *Naponként elsántikál a kávéházba.* V. ö. SÁNTIKÁL.

ELSÁNTIKÁLÁS, (el-sántikálás) ösz. fn. Sántikálva elmenés, eltávozás, eljárás valahová.

ELSÁNTÍT, (el-sántít) ösz. önh. Sántítva elmegy, eljár.

ELSANYARGAT, (el-sanyargat) ösz. áth. Lassan-lassan elerőtlenít, a testet, az állati szükségek kielégitésének megtagadásával vagy különféle hosszas kínokkal elnyomorítja. *Koplalással, nagy munkával, verésssel elsanyargatni a barmot.* Mondják a növé-

nyekről is. *A nagy forróság, dér, hideg elsanyargatja a virágokat.* V. ö. SANYAR, SANYARGAT.

ELSANYARODÁS, (el-sanyarodás) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn az állati vagy növényi test elsanyarodik. V. ö. ezt.

ELSANYARODIK, (el-sanyarodik) ösz. k. Az állati vagy növényi test a fentartásra szükséges tápok, levegő, ápolás stb. hiánya miatt vagy különféle sértések által eredeti épségét elveszti, elsatnyúl, összevesszugorodik. V. ö. SANYAR, SANYARÚ.

ELSANYAROG, (el-sanyarog) ösz. önh. Sanyarogva elél, eltengődik. *Nagy szárazságban alig sanyaroghatnak el a barnok.* V. ö. SANYAROG.

ELSÁPADÁS, (el-sápadás) ösz. fn. Az arcznak félelem, ijedés, vagy valamely nyavalya miatti elhalványodása, rendes ép színéből kivetkőzése, mi a vérnek a szív felé tolulásából szokott eredni.

ELSÁPAD, (el-sápad) ösz. önh. Tulajdonkép az arczról mondják, midőn félelemből, ijedségből, vagy valamely nyavalya miatt elhalványúl, elsárgúl, s mintegy összevesik. V. ö. SÁPAD.

ELSÁPASZT, (el-sápaszt) ösz. áth. Sápadttá, azaz hirtelen halványnyá változtat el. *Elsápasztotta a ros hír, melyet hallott. Elsápasztotta a hosszas nyavalya.*

ELSÁPÍT, (el-sápít) ösz. áth. l. ELSÁPASZT és SÁPÍT.

ELSÁPÚL, (el-sápúl) l. ELSÁPAD.

ELSÁRGÍT, (el-sárgít) ösz. áth. Sárga színüre változtat el; sárgára befest, beken. *A kénköves fürdők elsárgítják a fehérruhát. Gerencsér-tapasszal elsárgítani a falakat.* V. ö. SÁRGA.

ELSÁRGÍTÁS, (el-sárgítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által sárga színüvé leszen valami.

ELSÁRGÚL, (el-sárgúl) ösz. önh. Sárga színüre változik el, sárgává lesz. *Sok esőben elsárgulnak a kukoricza-levelek.* Mondják az emberi arczról is, midőn elsápad. *Úgy megijedt, mintha elsárgult volna.*

ELSÁRGULÁS, (el-sárgulás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely test előbbi szine sárgára változik, vagy elsápad.

ELSARKAL, (el-sarkal) ösz. önh. Személyesen szólva am. elillan, ellódúl, elrugja sarkával a port maga után, elkotródik.

ELSARLÓZ, (el-sarlóz) ösz. áth. Sarlóval elvagdal, elarat. *Elsarlózni az utak mellett, vagy árkokban növő füvet. Elsarlózni a busa közöl a rosszat.* V. ö. SARLÓ.

ELSARLÓZÁS, (el-sarlózás) ösz. fn. Sarló-féle eszközzel elmetélés, elvagdalás.

ELSÁROZ, (el-sároz) ösz. áth. Sárral elken, elcsunyít, elmocskol. *Elsározni a csizmát. Elsározni a falakat.* V. ö. SÁR.

ELSÁROZÁS, (el-sározás) ösz. fn. Valaminek sárral bekenése, elmocskolása.

ELSÁROZÓDIK, (el-sározódik) ösz. belsz. Sárral, mintegy önmagától bele keveredve, elmocskolódik, elkenődik. *Esőben elsározódik az utasó kocsi, elsározódnak a sebesen menő lovak. Elsározódik a kemencsetapasztó gerencsér.*

ELSATNYAD, (el-satnyad) ösz. önh. l. ELSATNYÚL.

ELSATNYÍT, (el-satnyít) ösz. áth. Elsoványít, elnyomorít, hitványnyá, fonnyadttá tesz. Mondják állatokról és növényekről. V. ö. SATNYA.

ELSATNYÚL, (el-satnyúl) ösz. önh. Elsoványodik, elaszik, elhitványúl, elgörhesedik, növésében, fejlődésében elcsenevész. V. ö. SATNYA. *Elsatnyúl a rosszul táplált, nem nemesített barom, ló. Elsatnyúlnak a féregrágta növények.*

ELSAVANYÍT, (el-savanyít) ösz. áth. Kellő mértéken túl savanyuvá tesz. *Elsavanyítani a káposztát. Elsavanyítani a kovászt.* V. ö. SAVANYÍT. Átv. ért. valamit hamis uton elsikkaszt. Komárom vidéki tájszólás.

ELSAVANYODÁS, (el-savanyodás) ösz. fn. Átváltozási állapot, midőn valami elsavanyodik. *Tejnek, kovásznak, káposztának, bornak elsavanyodása.*

ELSAVANYODIK, (el-savanyodik) ösz. k. Kellő mértéken túl savanyuvá lesz, vagy természetéhez nem való savanyuságot kap. *Elsavanyodik a tisztátalanul kezelt bor. Elsavanyodik nagy melegben az édes tej.* Átv. ért. Kedélye örömre, vidámságra fogékony lenni megszün, a társalgást, nyájaskodást kerüli.

ELSEGÍT, (el-segít) ösz. áth. Részvevő erőt, módot, eszközt nyújt valakinek, hogy elmehessen, eltávozhasson, elmozdulhasson stb. *Elsegíteni valaki szekerét a sáron keresztül. Ha nem mozdulhatsz magadtól, majd elsegítlek én.*

ELSEGITÉS, (el-segités) ösz. fn. Részvevő cselekvés, mely által valakit vagy valamit elsegítünk. V. ö. ELSEGÍT.

ELSEMMED, (el-semmed) ösz. önh. Vasvármegyei tájszólással, am. elszibbad. Néhutt : elsenyved.

ELSEMMISÉDIK, (el-semmisédik) ösz. k. Semmivé válik; oly állapotba jön, midőn semmije sincs, vagy midőn a társadalomban semmi bizonyos állást nem foglal el, midőn mindenből kihúl.

ELSENYVED, (el-senyved) ösz. önh. Tulajdonkép az állati testről mondják, midőn az életnedvek megromlása, rendetlen működése miatt elráncosodik, összevesszugorodik, aszásnak, fonnyadásnak indúl; vagy érzéketlenné, mozdulatlanná válik. *Elsenyved a hév, a idő, a mértéktelen mozgás, vagy a vérforgásnak fenakadása miatt.* V. ö. SENYV, SENYVED. Néhutt *elszibbad* értelemben is használtatik.

ELSENYVEDÉS, (el-senyvedés) ösz. fn. A testnek kóros állapota, midőn elsenyved.

ELSENYVESZT, (el-senyvesz) ösz. áth. Azt teszi, eszközli, hogy valami, különösen az állati test elsenyvedjen. V. ö. ELSENYVED. *Az erős ütés vagy szúrás elsenyvesztí a kart.*

ELSÉPÉR, (el-sépér) ösz. áth. Seprüvel vagy hasonnemü eszközzel eltakarít, eltisztít. *Elsepérni hó*

elől a szemetet. Átv. ért. egy rohanással, összevéve elsodor, elhajt, elpusztít. *Az árvíz elsepri a renden fekvő szénát. Az ágyúk elseprik az ellenhad sorait.* V. ö. SÉPÉR.

ELSÉPRÉS, (el-séprés) ösz. fn. Seprüvel eltakarítás, eltisztítás. Átv. ért. elsodrás, elpusztítás valamely elemi erőszak, p. víz, fergeteg által.

ELSERCZÉG, (el-serczég) ösz. önh. Serczegve elég. Mondjuk különösen a világitóról, úgymint, gyertya-, fáklya-, mécs-, lámpáról. *A vizes bélü gyertya elserczeg.* V. ö. SERCZÉG.

ELSERCZÉGTET, (el-serczégtet) ösz. áth. Némi égő szert, különösen gyertyát, fáklyát, lámpát, mécset, gyufát stb. serczegve éléget. V. ö. SERCZÉG.

ELSERCZÉGTETÉS, (el-serczégtetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, különösen gyulékony, égő eszközöket elserczegtetünk. V. ö. ELSERCZÉGTET.

ELSÉTÉTÉDÉS. (el-sététédés) l. ELSÖTÉTÉDÉS.

ELSÉTÉTÉDIK, (el-sététédik) l. ELSÖTÉTÉDIK.

ELSIET, (el-siet) ösz. önh. 1) Sietve elmegy, eltávozik. *Elsietni a hivatalos helyre.* 2) Rendes időnek előtte eliparkodik. *Alig jött, már is elsiet.* V. ö. SIET.

ELSIKAMLIK, (el-sikamlik) ösz. k. Tulajd .ért. a járó-kelő, mozgásban levő állat sikos helyen pl. jégen, megázott agyagföldön elcsuszik. *Jeges uton könnyen elsikamlik a patkólatlan barom.* Átv. ért. valamely kényes dologban hibát ejt, véletlenül tévedést követ el. *Elsikamlott a nyelve. Az emberi gyarlóság könnyen elsikamlik.* V. ö. SIKAMLIK.

ELSIKAMODIK, (el-sikamodik) lásd : ELSIKAMLIK.

ELSIKAMPOL, (el-sikampol) ösz. áth. l. ELSIKKASZT.

ELSIKETÍT, (el-siketít) ösz. áth. Egy időre a halló érzékeket eltompítja, s mintegy siketté teszi. *Az ágyúk szüntelen dörgése elsiketíti a füleket.* V. ö. SIKET.

ELSIKETÜL, (el-siketül) ösz. önh. Halló érzékei bizonyos időre eltompulnak, s mintegy siketekké válnak. *Annyit és oly erősen lármázott, hogy szinte elsiketültem bele.* V. ö. SIKET.

ELSIKKAD, (el-sikkad) ösz. önh. Alattomosan, szőrén-szálán elvész, eltünik, mintha valamely sikamlós úton csuszszant volna el. *Elsikkadt, s azt sem gyanitjuk, hová lehetett.* V. ö. SIKKAD.

ELSIKKADÁS, (el-sikkadás) ösz. fn. Valaminek alattomos úton, módon elveszése, eltünése, s mintegy elsikamlása.

ELSIKKASZT, (el-sikkaszt) ösz. áth. Valamit alattomosan, nyom nélkül, észrevétlenül elvesz, eltüntet, elemészt, eloroz, mintegy síkos, sikamlós úton tova tesz. *A rábizott pénzeket, drágaságokat, okleveleket elsikkasztani. A régi várlömlöczökben sok embert elsikkasztottak.*

ELSIKKASZTÁS, ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elsikkasztunk. *Kincsek, irományok elsikkasztása.* L. ELSIKKASZT.

ELSIKLIK, (el-siklik) ösz. k. Sikos, sima téren, alapon elcsuszik. *Elsiklani a jégen. Elsiklani a viaszos pallózaton.* Átv. ért. *elsiklik a nyelv*, midőn hibásan szól, vagy olyas valamit ejt, amit el kellett volna hallgatnia.

ELSIKOLT, (el-sikolt) ösz. visszah. Visszaható névmást tárgyesetben vonz. *Elsikoltom magamat, elsikoltod magadat, elsikoltja magát* stb., azaz, sajátságos, éles, magos, siró, sivó hangra fakadok, fakadsz stb. V. ö. SIKOLT.

ELSÍKÚL, (el-síkúl) ösz. önh. Síkká, vagy inkább sikossá leszen, azaz olyanná, min könnyen el lehet csúszni, sikamlani. *Jeges esőtől elsikulnak az utak.*

ELSIKULÁS, (el-sikulás) ösz. fn. Valamely testnek, talapzatnak sikossá levése.

ELSILÁNYÍT, (el-silányít) ösz. áth. Silánynyá tesz. *A hosszas szárazság elsilányítja a vetéseket.*

ELSILÁNYODÁS, (el-silányodás) ösz. fn. Elváltozás, midőn valami elsilányodik.

ELSILÁNYODIK, (el-silányodik) ösz. k. Eredeti vagy kellő épségét, erejét, nagyságát elveszti; elaljasodik, elsatnyúl, elgyöngül. *Elsilányodik a miveletlen földben a gabona. Elsilányodnak az elhanyagolt rétek. Elsilányodnak a nem nemesitett barmok. Elsilányodik viselés által a posztó, vászon.* V. ö. SILÁNY.

ELSIMÍT, (el-simít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. kézzel, vagy valamely eszközzel végig huzogatva elegyenget, simára igazít. *Elsimítani tenyérrel, vagy kefével, fésülvel a hajakat. Elsimítani a falra hányt vakolatmeszet. Elsimítani hengerrel, boronával a felszántott és bevetett földet.* 2) Átv. ért. botrányos ügyet, szembe ötlő dolgot eltakar, következés nélkül elmulni hagy, s mintegy szépítve, simára egyengetve eltüntet. *Elsimítani a tanács által elkövetett csalást. Elsimítani a tisztújitási kihágásokat.* V. ö. SIMÍT.

ELSIMITÁS, (el-simitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elsimítunk. V. ö. ELSIMÍT. *Botrányok, kihágások, csalások elsimítása.*

ELSIMÚL, (el-simúl) ösz. önh. 1) Simára változik el. *Csiszolás, gyalulás által elsimulnak a görcsök, csomók.* 2) Átv. ért. szögletességeiből kivetkőzve, gyöngéd, fínom módon elcsuszik, eltávozik. *Úgy elsimúlt közölünk, hogy észre sem vettük.* V. ö. SIMÚL.

ELSIMULÁS, (el-simulás) ösz. fn. Simulva, azaz, más testnek keményebb, sértő, ütköző érintése nélkül elmenés, elhaladás, elcsuszás.

ELSINKOFÁL, (el-sinkofál) ösz. áth. Elprédál, elbitangol, elveszteget. V. ö. SINKOFÁL.

ELSÍPOL, (el-sípol) ösz. áth. Valamely dalt, éneket sípon elfúj. *Elsípolni valamely czádást.*

Tárgyeset nélkül am. folytonosan sípol. *Elsípol egy óra hosszáig.* V. ö. EL, (2) és SÍPOL.

ELSÍR, (el-sír) ösz. önh. 1) Folytonosan sír; bizonyos időig sír. *Elsír szülői sírja fölött. A beteg gyermek egész éjtszaka elsír.* 2) Tárgyesettel, valamit sírva teaz, elpanaszol, eltölt. *Elsírja keserveit. Elsírja napjait.* V. ö. SÍR.

ELSIRAT, (el-sirat) ösz. áth. Siratva eltemet, meggyászol. *Elsirattam kedveseimet.* V. ö. EL, (2) és SIRAT.

ELSIRÍT, (el-sirít v. -serít) ösz. áth. Elperget, ujjaival elforgat, elsodor. *Elsirítani az orsót, karikát, fonalat.* Ritka használatu tájszó. V. ö. SERÍT.

ELSÍROL, (el-sírol) ösz. áth. Sírba eltemet. V. ö. SÍR, fn. *Elsírolni szülleinket, rokonainkat.*

ELSIRŰL, (el-sirül v. -serül) ösz. önh. Forgatás, pergetés, sodrás alatt elcsúszik, elfordúl, az ujjak közül kicsik. *Elsirül a fonó kezéből az orsó.*

ELSIVALKODIK, (el-sivalkodik) ösz. k. Elfakad sivalkodva, elkiáltja magát sivalkodó hangon.

ELSODOR, (el-sodor) ösz. áth. Sodorva elvisz, elragad. *A rohanó vís elsodorja a szénarendeket. A szélvész elsodorja a kalangyákat.* Átv. ért. erőszakosan, tömegestül, nagy mennyiségben elvisz. *Az ágyigolyó elsodorja az embereket. Az epemirigy rövid idő alatt százesreket elsodrott.* V. ö. SODOR.

ELSOHAJTOZ, (el-sohajtoz) ösz. önh. 1) Sohajtva kivánja az elmenést, eltávozást; más helyre vágyik. *Elsohajtoz egy boldogabb hazába.* 2) Sohajtozva tölti az időt. *Szerelmében a kedves ablaka alatt estenként elsohajtoz.* V. ö. EL, (2) és SOHAJT, SOHAJTOZ.

ELSOKASODÁS, (el-sokasodás) ösz. fn. Elszaporodás, nagy számban elterjedés. *A nagy forróság a férgek elsokasoddsát elősegíti.*

ELSOKASODIK, (el-sokasodik) ösz. k. Valaminek száma sokra nő, elszaporodik. *Némely népfajok igen elsokasodnak. Hazánkban az ügyvédek fölötte elsokasodtak.*

ELSOKASÚL, (el-sokasúl) ösz. önh. lásd: ELSOKASODIK.

ELSOMPOLYOG, (el-sompolyog) ösz. önh. Sompolyogva odább áll, eltávozik. V. ö. SOMPOLYOG. *Ebugatásra elsompolyog az akoltól a farkas. Megszégyenülve elsompolygott.*

ELSORVAD, (el-sorvad) ösz. önh. Elaszik, elszárad. Mondják különösen az állatokról, midőn az eledel nem fogván rajtok tápnedveikből kifogynak, s elvesznek. V. ö. EL, (2) és SORVAD.

ELSORVADÁS, (el-sorvadás) ösz. fn. Kóros állapot, midőn az állati test tápnedvek hiánya miatt, vagy más oknál fogva elaszik, elszárad.

ELSORVASZT, (el-sorvaszt) ösz. áth. Sorvadásba ejt; a testet tápnedvektől megfosztva elszárítja. *A hosszas nyavalyák elsorvasztják a testet.* V. ö. SORVASZT.

ELSORVASZTÁS, (el-sorvasztás) ösz. fn. A testnek oly állapotba helyezése, midőn az életnedvek egyik felől nagyobb mértékben fogynak, hogysem azokat más felől pótolni lehetne.

ELSOTÚL, (el-sotúl) ösz. áth. 1) Sotuval, szaz sajtóval kinyomja a levet, s ezen munkát bevégzi. *Már megszedtek, el is sotultak.* 2) Mértéken túl sotúl.

ELSOVÁNYÍT, (el-soványít) ösz. áth. Sovánnyá változtat el; szikár, czangár testüvé tesz. V. ö. SOVÁNY.

ELSOVÁNYKODIK, (el-soványkodik) l. ELSOVÁNYODIK.

ELSOVÁNYODÁS, (el-soványodás) ösz. fn. Az állati test hanyatló állapota, midőn tömörsége fogyatkozik.

ELSOVÁNYODIK, (el-soványodik) ösz. k. Állati testről mondjuk, midőn húsa, zsirossága elfogy, elaszik, csak csontja, bőre marad. *Rosz takarmányon elsoványodnak a marhák.* V. ö. SOVÁNY.

ELSOVÁNYÚL, (el-soványúl) lásd: ELSOVÁNYODIK.

ELSOVÁROG, (el-sovárog) ösz. önh. Elmenésért, eltávozásért sovárog; elmenni, eltávozni vágyik. V. ö. SOVÁROG.

ELSÓZ, (el-sóz) ösz. áth. Mértéken felül megsóz valamit. *Sok szakács elsózza a levest.* (Km.) *Elsózni a disznóldbakat. Elsózni a kenyérkovászt.* V. ö. EL, (2) és SÓZ.

ELSÓZÁS, (el-sózás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit mértéken túl megsóznak, illetőleg izetlenné, éldelhetlenné tesznek.

ELSŐ, (el-sső v. el-ő-ső) mn. tt. *első-t*, tb. —*k*. 1) Térben vagy időben mindenek előtt álló, létező, mely után a többi következik. *Az utczának első háza. Az évnek első napja. Első lovak a kocsiban. A holdnak első negyede. Ebnek sem jó az első kölyke.* (Km.) Aggszó szerént: *egyféle állatnak sem jó az első kölyke.* (Km.) *Első gyereknek, második feleségnek aranyos a segge.* (Km.) 2) Rangfokozatban a legfelső. *Első alispán. Első énekes.* 3) Legjelesebb. *Első ügyvéd, első jeles diák. Első boldogság a jó ész.* (Km.) 4) Kezdő. *Első biróság. Első birósági váltótörvényszék. Ő neki mindenben elsőnek kell lenni. Ki az első a játékban?*

Fokozást is fölvesz: *elsőbb, legelső* v. *legelsőbb, legeslegelsőbb. Én elsőbb vagyok náladnál. Köztünk ő a legelső.* Ezt követik a határozók is, *elsőben, legelsőben, legeslegelsőben, elsőig, legelsőig, legeslegelsőig.* stb.

ELSŐBEN, (el-sső-ben) ih. Először, első izben, mindenek előtt. *Elsőben teremté Isten a mennyet és a földet.* (Helyesebb, mint: kezdetben.) V. ö. ELSŐ.

ELSŐD, (el-sső-öd) fn. tt. *elsőd-öt*. Aki valamely testületben első személy. ‚Primas' latin szó kifejezésére kezdették némelyek használni, olyan alkotásu mint *előd, utód, apród.*

ELSŐSÉG, (el-sső-ség) fn. tt. *elsőség-et*. 1) Általán, állapot, melynél fogva valaki időben, térben, fokozatban első helyen áll. 2) Különösen, kezdet. *El-*

ség a kártyakiadásban; elsőség a táncban. A lakodalmi táncban a nászagyé az elsőség. 3) Jog, igény. *A nyilvános szólásban elsősége van, ki magát először följegyeztette.* 4) Főrang, a társadalmi osztályzatban fő állás. *Az ország bárói elsőséggel birnak a többi országnagyok fölött.* 5) Érdem szerénti kitüntetés. *Az osztályozati elsőséget a legjelesebb tanuló érdemli meg.*

ELSŐSÉGI, (el-ső-ség-i) mn. tt. *elsőségi-t*, tb. *—ek.* Elsőséghez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Elsőségi jog.* V. ö. ELSŐSÉG.

ELSŐSZÜLÖTT, (első-szülött) ösz. mn. Az anyának első gyermeke, legyen az férfi vagy nő. Szorosabb jogi értelemben, férfi magzat, ki fitestvérei között legidősb, s kinek bizonyos népeknél, nemzetiségeknél és családoknál saját kiváló jogai vannak.

ELSŐSZÜLÖTTSÉG, (első-szülöttség) ösz. fn. 1) Állapot, melyben az vagyon, kit anyja először szült. *Az elsőszülöttség sok népeknél és családoknál kiváló jogokkal van fölruházva.* 2) Jog, melylyel az elsőszülött bir. *Ime, meghalok, mit használ nekem az én elsőszülöttségem? — Megesküvék neki Esau, és eladá az ő elsőszülöttségét.* (Mozs. I. K. 25. r.)

ELSŐSZÜLÖTTSÉGI, (első-szülöttségi) ösz. mn. Elsőszülöttséghez tartozó, arra vonatkozó, azt illető. *Elsőszülöttségi jog.*

ELSÖTÉTÉDÉS, (el-sötétédés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elsötétedik. *Teremnek, színpadnak, holdnak elsötétedése.* V. ö. ELSÖTÉTÉDIK.

ELSÖTÉTÉDIK, (el-sötétédik) ösz. k. Tulajd. ért. valamely test vagy tér szokott világosságát elveszti. *Elsötétedik a terem, ha függönyeit leereszlik, vagy redönyeit behuzzák. Elsötétedik a látkör, midőn fekete felhök vonulnak az égre. Elsötétedik a nap, midőn ugynevezett fogyatkozása van.* Átv. ért. mondják az arcról, midőn komoran öszvehuzódik, mi leginkább haragban, mély búban szokott történni. V. ö. SÖTÉT.

ELSÖTÉTÍT, (el-sötétít) ösz. áth. 1) Sötétté teszen; valamely testet vagy tért szokott világosságától megfoszt. *Ablaktáblák bezárása által elsötétíteni a szobát.* 2) Világításában akadályoz valamit. *A hold bizonyos helyzetben elsötétíti a napot.*

ELSÖTÉTÍTÉS, (el-sötétítés) ösz. fn. Valamely térnek vagy testnek szokott, vagy kellő világosságától megfosztása.

ELSÖTÉTÜL, (el-sötétül) l. ELSÖTÉTÉDIK.

ELSÖTÉTÜLÉS, (el-sötétülés) l. ELSÖTÉTÉDÉS.

ELSÖVÉNYÉL, (el-sövényél) ösz. áth. Sövénynyel elkerít, elzár, elválaszt. *Elsövényelni a ház elejét,* V. ö. SÖVÉNY.

ELSÖVÉNYÉLÉS, (el-sövényélés) ösz. fn. Valamely térnek sövény általi elkerítése, elválasztása, elzárása. *Kertek, udvarok, kazalok, aklok elsövényelése.*

ELSÖVÉNYÉZ, (el-sövényéz) lásd : ELSÖVÉNYÉL.

ELSUDAMLIK, (el-sudamlik) ösz. k. Sudamolva, azaz sudár, könnyü, lenge alakban eltünik, elszáll. *Elsudamlik a széltől elkapott füst. Elsudamlik a legény karjai közül az élénk karcsu leány.* V. ö. SUDAMLIK.

ELSUHAN, (el-suhan) ösz. önh. Suhanva, azaz sebesen sietve, s mintegy *suh* hangot hallatva elillan, eltünik, elszáll. *Fínom selyem ruhában elsuhant mellettem. Elsuhan a sürüből felröppent fogoly. Elsuhantak az üzőbe vett sziványok.* V. ö. EL, (2) és SUHAN.

ELSUHANÁS, (el-suhanás) ösz. fn. Sebes menésnek, futásnak vagy röpülésnek azon neme, mely suhanva történik. V. ö. ELSUHAN.

ELSUHOG, (el-suhog) ösz. önh. Suhogva, azaz folytonos *suh* hangot hallatva ellebeg, eltünik, elszáll. V. ö. EL, (2) és SUHOG.

ELSUJT, (el-sujt) ösz. áth. Sujtva elvet, elódít valamit. *Elsujtani a megpörgetett botot. Elsujtani parittyából a követ.* V. ö. EL, (2) és SUJT.

ELSUNDOROG, (el-sundorog) ösz. önh. Sundorogva, azaz magát megsunyva, meglapulva elillan. *Elsundorog a leforrázott eb. Elsundorog a vadász elől a róka.* V. ö. EL, (2) és SUNDOROG.

ELSUPÁTOL, (el-supátol) ösz. áth. Elpáhol, el- vagy megver. *Megcsípi öt s jól elsupátolja.* (Székely népmesék Krizától.) V. ö. SUPÁL, SUPÁTOL.

ELSURLÓDIK, (el-surlódik) ösz. k. Surlódva elkopik, eltöredezik, elfogy, elszakad. *Elsurlódik a kerékhez érő köpönyeg szárnya.* V. ö. SURLÓDIK.

ELSÚROL, (el-súrol) ösz. áth. Súrolva eltisztít, eltakarít, eldörgöl, elkoptat. *Elsúrolni a pallóhoz tapadt sárt. Elsúrolni a kordoványcsizma színét.* V. ö. EL, (2) és SÚROL.

ELSÚROLÁS, (el-súrolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg dörzsölés, nyomogatás, mely által valamit elsúrolunk.

ELSURRAN, (el-surran) ösz. önh. Surranva, azaz hirtelenül *surr* hangot hallatva, eltünik, elszökik. *Elsurrantak a tolvajok. Mire oda értünk, már elsurrant.* V. ö. EL, (2) és SURRAN.

ELSURRANÁS, (el-surranás) ösz. fn. Surranva elsietés, eltünés, elszökés, eltávozás, elsuttyanás.

ELSUSOG, (el-susog) ösz. önh. Folytonosan susog. *Kettecskén elsusognak esténként az ablak alatt.* Tárgyesettel : valamit susogva elmond. *Elsusogja az imádságot. Alig tudja elsusogni, mit akar.* V. ö. EL, (2) és SUSOG.

ELSUSOGÁS, (el-susogás) ösz. fn. Valaminek susogva, susogó hangon elmondása.

ELSUSOL, (el-susol) ösz. áth. Valamit suttomban, súgva, búgva, egy valakivel öszvesusogva, egyetértve eldug, elrejt, elemészt, eltitkol. *A terhelt felek elsusolták az illető irományokat.* V. ö. EL, (2) és SUSOL.

ELSUSOLÁS, (el-susolás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elsusolunk. V. ö. ELSUSOL.

ELSUSTOROG, (el-sustorog) ösz. önh. Sustorogva elég. *Elsustorog a nedves fa a tüzön.* V. ö. EL, (2) és SUSTOROG.

ELSUSTOROGTAT, el-sustorogtat) ösz. áth. Eszközli, hogy valami sustorogva égjen el. *Elsustorogtatni a tüzre hányt zöld ágakat, gyomot.* V. ö. EL, (2) és SUSTOROG, SUSTOROGTAT.

ELSUVAD, (el-suvad) ösz. önh. Eltünik, mintegy suttomban, elsuhanva, suvadva oda vész. V. ö. SUVAD.

ELSUVASZT, (el-suvaszt) ösz. áth. Suttonban eltüntet, elveszt, elemészt. Átv. ért. elsajátít, ellop, elcsen. Ritka használatu.

ELSÜL, (el-sül) ösz. önh. 1) Lövő fegyvernek lőpora tüzet fog, s a töltést kiröpíti. *Elsül az ágyú, puska, pisztoly.* 2) Az embernek bőre a nagy melegtől, napsugártól, tűztől, barna szinüvé lesz. *Elsült az arcza, keze, nyaka.* 3) Hús- vagy tésztanemü étel illő mértéken túl megsül, elég. *Elsül a rostélyos. Elsül a kenyér, szemle.* 4) A növény a nagy szárazság, forróság miatt elaszik. *Elsülnek a vetések, rétek, legelők.* 5) Átv. ért. Valami sikerül, várakozás, remény teljesedik, a szerencse kedvez. *Elsült neki, amit kivánt. Esen tréfája nem sült el.*

ELSÜLLYED, ELSÜLLYEDÉS, lásd : ELSÜLYED, ELSÜLYEDÉS.

ELSÜLLYESZT, ELSÜLLYESZTÉS, l. ELSÜLYESZT, ELSÜLYESZTÉS.

ELSÜLYED, ELSÜLYED, (el-sülyed v. —sülyed) ösz. önh. Híg, lágynemü anyagban, vagy elnyiló, tátongó ürességben elmerül, alászáll, s általa elboríttatik. *Elsülyed a szekér kereke a mély sárban. Elsülyed a kilyukadt hajó a viznen. Elsülyedtek Sodoma és Gomorra városai a holt tengerben. Sülyedjen el a föld alattam, ha nem igazat mondok.* V. ö. EL, (2) és SÜLYED.

ELSÜLYEDÉS, ELSÜLYEDÉS, (el-sülyedés v. —sülyedés) ösz. fn. Helyzet, midőn valami vagy valaki elsülyed. *Biztositani a hajót az elsülyedés ellen. A földindulás elsülyedéssel fenyegetett bennünket.*

ELSÜLYESZT, ELSÜLYESZT, (el-sülyeszt v. —sülyeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami v. valaki elsülyedjen. *Elsülyeszteni az ellenség hajóit. A földrengés már sok várost és falut elsülyesztett.* L. ELSÜLYED.

ELSÜLYESZTÉS, ELSÜLYESZTÉS, (el-sülyesztés v. —sülyesztés) ösz. fn. Cselekvés, vagy természeti elemek működése, mely által valami vagy valaki elsülyed. *Zotmund a német hajók elsülyesztését magára vállalá.* L. ELSÜLYED.

ELSÜNDÖRÖG, (el-sündörög) lásd : ELSUNDOROG.

ELSÜPPED, (el-süpped) ösz. önh. Lágy, de sürübb, szivósabb anyagban alászáll, a nélkül hogy elmerülne. *Elsüppedni a nagy homokban, sárban. Elsüppedni a lisztes, gabonás zsákrényben.* V. ö. EL, (2) és SÜPPED.

ELSÜPPEDÉS, (el-süppedés) ösz. fn. Süppedve alászállás, lemerülés. V. ö. SÜPPED.

ELSÜRÍT, (el-sürít) ösz. áth. A Debreczeni legendáskönyvben ‚megsürít' helyett áll; ma inkább azt jelentené, hogy ‚kelletén túl sürít.'

ELSÜSTÖRÖG, (el-süstörög) l. ELSUSTOROG.

ELSÜT, (el-süt) ösz. áth. 1) A tüzelő fegyvert ellövi. *Elsütni az ágyukat, mozsarakat, puskákat.* 2) A nap forrósága, a tüz melege elszárít, elaszal. *A forró nyár elsütötte a vetéseket, legelőket.* 3) A nap vagy tüz rezes-barnára égeti a bőrt. *Elsütötte arczát a nap.* 4) Mértéken túl süt. *Elsütötte a szakácz a libát.* V. ö. EL, (2) és SÜT. 5) Átv. ért. kiad valamely árun, portékán. *Nagy nehezen elsütöttem a maradékposztót is. Jó áron elsütöttem.*

ELSÜTÉS, (el-sütés) ösz. fn. Cselekvés, vagy természeti erő működése, mely elsüt valamit.

ELSZAB, (el-szab) ösz. áth. 1) Kelmét, szövetet késsel, ollóval repeszve stb. részekre elválaszt. *A végposztóból elszabni tiz rőföt. Sz. Márton vitéz elszabott palástjából egy darabot, s a koldusnak adta.* 2) Többet szab ki belőle mint kellett volna. *A szabó elszabta a nadrágot.*

ELSZABÁS, (el-szabás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elszabunk valamit. V. ö. ELSZAB.

ELSZABADÍT, (el-szabadít) ösz. áth. 1) A foglyot, rabot elbocsátja, szabad lábra állítja. 2) A láncon, kötelen levőt feloldja. *Elszabadítani éjjel az ökrecket. Elszabadítani a jószolhos kötött barmot.* 3) Akaratlanul elereszt, elszalaszt. *Elszabadítani az ökröt a vágószékről.* V. ö. EL, (2) és SZABADÍT.

ELSZABADITÁS, (el-szabaditás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit v. valamit elszabadítunk. V. ö. ELSZABADÍT.

ELSZABADÚL, (el-szabadúl) ösz. önh. 1) Szabaddá lesz; fogságból, rabállapotból kimenekedik. *Tüz alkalmával elszabadultak a megye tömlöczéből a rabok.* 2) A láncon, kötélen tartott vagy elszárt állat elfut. *Elszabadult a jármomba fogott tinó. Elszabadult a láncos öreb.* V. ö. EL, (2) és SZABADÚL.

ELSZABADULÁS, (el-szabadulás) ösz. fn. Fogságból vagy láncról, kötélről elmenekedés; szabad állapotnak visszanyerése.

ELSZABDAL, (el-szabdal) ösz. áth. Kelmét vagy más testet, késsel, karddal, ollóval stb. darabokra, részekre elválaszt. *Elszabdalni az ócska köpenyeget. Elszabdalni az ellenség testét. Elszabdalják a dühös ebek az utas ember ruháját.* V. ö. EL, (2) és SZABDAL.

ELSZABDALÁS, (el-szabdalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszabdalunk. V. ö. ELSZABDAL.

ELSZAGGAT, jobban : ELSZAKGAT, l. ezt.

ELSZÁGULD, (el-száguld) ösz. önh. Száguldva elsiet, eltávozik, elnyargal. V. ö. SZÁGULD.

ELSZAKAD, (el-szakad) ösz. önh. Eredetileg, úgy elválik, hogy nyilás (sza, sza-aj, száj) támad benne, vagy részei között; *szakokra* oszlik. Különösen : 1) Részei között az összefüggés felbomlik. *El-*

szakad a felcsigázott húr. Elszakad a kötél, fonál. Elszakad az ócska ruha, csizma, nadrág. Elszakad sok forgatásban a könyv. 2) Távolító raggal, társulattól, párttól elmegyen, ellentársulatot, pártot képez. *Lebedics elszakadt a többi magyaroktól.* 3) Távolra elválik, eltávozik, máshová megy lakni. *A németek közül sokan többfelé elszakadtak, s megtelepedtek. A testvérek különfelé elszakadtak.*

„Hogy vagy palócz, cserháti tartományodban,
Rítkúl-e már az ostoba?"
„Mióta nagyséd tőlünk elszakadt,
Előbbi számuk megfogyott." (Verseghy).

4) Átv. ért. mondjuk: *Elszakad a szivem fájdalmában. Majd elszakad a gyomrom, úgy éhezem.*

ELSZAKADÁS, (el-szakadás) ösz. fn. 1) Valami egésznek erőszakos elbomlása, mely szakadva történik. V. ö. SZAKAD. 2) Valamely társulattól, párttól elválás, ellentársulatnak, pártnak alakitása. 3) Távolra elmenés, máshová telepedés. V. ö. ELSZAKAD.

ELSZAKADÓ, (el-szakadó) ösz. mn. Más felekezetre, pártra oszló; különváló; máshová telepedő. V. ö. ELSZAKAD.

ELSZAKADOZ, (el-szakadoz) ösz. önh. és gyak. Folytonosan elszakad; lassan-lassan külön részekre, *szakokra* válik, külön felekezetekre, pártokra oszlik. *A songora húrjai elszakadoznak. A nemzetség egyes tagjai különféle vidékekre elszakadoznak. A pártok ujabb véleményekre szakadoztak el.* V. ö. SZAKADOZ.

ELSZAKADOZÁS, (el-szakadozás) ösz. fn. Folytonos, egymás utáni elszakadás.

ELSZAKAJT, (el-szakajt) ösz. áth. Tájdivatos szó, *elszakaszt* helyett, l. ezt.

ELSZAKASZT, (el-szakaszt) ösz. áth. 1) Az egész részei között az összefüggést erőszakosan felbontja, *szakokra* oloszt. *Elszakasztani a kötelet, fonalat. Elszakasztani a levelet. Elszakasztani a ruhát.* 2) Valamely társulatnak, pártnak tagjait egymástól elválasztja, elidegeníti. *A hivatalvágy elszakasztja egymástól a legjobb barátokat.* 3) Eltávolít, más lakhelyre szállít. *Elszakasztani valakit szülőföldétől.* 4) Az egészből bizonyos részt, darabot elvesz. *Elszakasztani a végből egy röföt.* 5) Átv. ért. elragad. *Elszakasztani anyja kebléről a kisdedet.* V. ö. EL, (2) és SZAKASZT.

ELSZAKASZTÁS, (el-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit elszakasztunk. V. ö. ELSZAKASZT.

ELSZAKGAT, (el-szakgat) ösz. áth. 1) Szövetet vagy lazább részekből álló más testet valamely eszközzel, vagy tagjaival részekre eltép, s mintegy *szakokra* elválaszt. *Elszakgatni rongyokra, kapcákra az ócska fehérruhát. A ragadozó állatok fogaikkal elszakgatják a szikmányt. A sas körmeivel szakgatja el a galambot. A szilaj tinók elszakgatják a köteleket. A kirugó ló elszakgatja a hám-istrángot. Elszakgatni a csendnek való tértát.* 2) Ruhaneműt elkoptat, elvisel, elrongyol. *Sok csizmát elszakgatni.* 3) Tréfásan szólva: *Két, három feleséget elszakgatni*, azaz elnyűni vagy túl élni.

ELSZAKGATÁS, (el-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elszakgatunk. *Kötelek, madzagok, fonalak elszakgatása.* V. ö. ELSZAKGAT.

ELSZAKÍT, (el-szakít) ösz. áth. Egy értelmű az *elszakaszt* igével, azon kivétellel, hogy amaz csak tulajdon értelemben, lelketlen tárgyakról használtatik. Mondják: *elszakítani a húrt, a láncot, a kötelet;* de nem: *elszakítani egymástól a jó barátokat.*

ELSZAKÍTÁS, (el-szakítás) ösz. fn. l. ELSZAKASZTÁS és v. ö. ELSZAKÍT.

ELSZAKÚL, (el-szakúl) ösz. önh. Egy értelmű az *elszakad* igével, midőn lelketlen tárgyakra vonatkozik. V. ö. ELSZAKÍT.

ELSZALAD, (el-szalad) ösz. önh. 1) Szaladva eltávozik. *Elszaladni az ellenség elől. Elszalad a fölijesztett nyúl.* 2) Gyorsan valahová megy. *Elszaladni a szomszédba.*

ELSZALASZT, (el-szalaszt) ösz. áth. 1) Meghagyja, megparancsolja valakinek, hogy szaladjon el. *Elszalasztani a gyermeket egy itcze borért a kocsmába.* 2) Készantag vagy akaratlanul szaladni hagy. *Elszalasztani a fogott nyulat, hogy az agarak ujra elfogják. Elszalasztani kötélről a szilaj tinót.* 3) Elmulaszt. *Elszalasztani a jó alkalmat. Elszalasztani a gözös indulását.* V. ö. EL, (2) és SZALASZT.

ELSZALASZTÁS, (el-szalasztás) ösz. fn. 1) Parancs, vagy engedély, vagy hanyagság, melyre valaki v. valami elszalad. 2) Elmulasztás. V. ö. ELSZALASZT.

ELSZÁLKÁSIT, (el-szálkásit) ösz. áth. Valamely testnek, különösen a fának fölszinén a szálkákat elszaporítja. V. ö. SZÁLKA.

ELSZÁLKÁSODIK, (el-szálkásodik) ösz. k. A szálkák elszaporodnak rajta. *Némely fenyüdeszkák igen elszálkásodnak.* V. ö. SZÁLKA.

ELSZÁLL, (el-száll) ösz. önh. Általán, szállva eltünik, elhalad, eltávozik. Különösen: 1) A víz szinén elúszik. *Elszállanak a hajók tengerről tengerre.* 2) A levegőben elrepül. *Elszállanak a madarak messze vidékekre.* 3) Mondják a madarakról, midőn nyugvásra letelepedtek. *Elszállottak a tyukok a palláson.* 4) A porról, midőn tovább hajtja a szél. V. ö. EL, (2) és SZÁLL.

ELSZÁLLANKOZIK, (el-szállankozik) ösz. k. 1) Szállongva, azaz egymás után szállva, röpülve, a széltől elhordogatva tovább megy, eltávozik, eltünik. *A széltől fölkapott por lassan elszállankozik. A vándormadarak nyár végével elszállankoznak.* 2) Mindenfelé elszéled. *A zsidók lassanként az ország minden városiba és helységeibe elszállankoznak.*

ELSZÁLLDOGÁL, (el-szálldogál) ösz. önh. Egymás után elszállong, elröpül. *A fürjek és fecskék nyár végén elszálldogálnak déli felé.*

ELSZÁLLINGÓZIK, (el-szállingózik) ösz. k. l. ELSZÁLLANKOZIK. Különösen a hóról mondják,

midőn pehely alakban a könnyü szellő ideoda elhordja. V. ö. SZÁLLINGÓZIK.

ELSZÁLLIT, (el-szállit) ösz. áth. 1) Valamit kocsin, hajón, lóháton stb. tovább vitet. *Elszállitni a gabonát a Duna hátán. Elszállitni a borokat külföldre.* 2) Elrőpit. *A gólya elszállitja anyányi fiait. Elszállitni széllel a tollat, pelyhet, papiros sárkányt.* V. ö. SZÁLLIT.

ELSZÁLLÍTÁS, (el-szállítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, vagy valakit elszállítunk. V. ö. ELSZÁLLÍT.

ELSZÁLLITÁSI, (el-szállitási) ösz. mn. Elszállitáshoz tartozó, arra vonatkozó. *Elszállitási eszközök, költségek.* V. ö. ELSZÁLLITÁS.

ELSZÁLLONG, (el-szállong) ösz. önh. Egymás után elszáll, elrőpül. Átv. ért. egymás után eltávozik. *A fákon éjjeleső madarak reggel elszállongnak.* V. ö. EL, (2) és SZÁLLONG.

ELSZÁMLÁL, (el-számlál) ösz. áth. Szám szerént elmond, mind megnevez, elsorol. *Elszámlálni valamely vállalat részvényeseit. Elszámlálni a vett jótéteményeket.* V. ö. EL, (2) és SZÁMLÁL.

ELSZÁMLÁLÁS, (el-számlálás) ösz. fn. Bizonyos mennyiségnek szám szerénti elmondása, elsorozása. *Bünök elszámlálása a gyónásban.* V. ö. ELSZÁMLÁL, SZÁMLÁLÁS.

ELSZÁMOSODIK, (el-számosodik) ösz. k. Elszaporodik, a száma sokra növekedik, elsokasodik. *Némely országokban az emberek igen elszámosodtak.* V. ö. SZÁMOS.

ELSZÁN, (el-szán) ösz. visszah. Visszaható névmást tárgyesetben, és felható ragu nevet vonz. Értelme: 1) eltökéli, elhatározza magát; bizonyos áldozattal, maga megerőtetésével kész valamire. *Elszánni magát veszélyes vállalatra. Elszánni magát a haldára.* 2) Némi daczczal, megátalkodással kész cselekedni. *Elszánta magát a legkeményebb ellenállásra. Elszánta magát, s nem gondol semmivel.* V. ö. SZÁN, áth.

ELSZÁNÁS, (el-szánás) ösz. fn. Eltökélés, elhatározás, mely némi áldozattal, erőködéssel, néha daczczal, megátalkodással jár. *Végső elszánás.* V. ö. ELSZÁN.

ELSZÁNDÉKOZIK, (el-szándékozik) ösz. k. Szándéka van elmenni, eltávozni. *Elszándékozni a városból. Európából elszándékozni Amerikába.* V. ö. EL, (2) és SZÁNDÉKOZIK.

ELSZÁNKÁZ, (el-szánkáz) ösz. önh. Szánkán elutazik, eltávozik.

ELSZÁNKÁZÁS, (el-szánkázás) ösz. fn. Szánkásva v. szánkán elmenés, elutazás. V. ö. EL, (2) és SZÁNKÁZÁS.

ELSZÁNKÓZ, l. ELSZÁNKÁZ.

ELSZÁNT, (1), (el-szánt) ösz. mn. Eltökélett, elhatározottt, mindenre vagy bizonyos vállalatra, szenvedésre, veszélyre kész. *Elszánt ember. Elszánt katona. Elszánt akarat. Elszánt lélek. Elszánt indulat. Elszánt erő.* V. ö. ELSZÁN.

ELSZÁNT, (2), (el-szánt) ösz. áth. Ekével egyik telekből a másikhoz, vagy más telkéből a magáéhoz bizonyos részt elhasit. *A legelőből elszántani egy darabot a buzás földhöz. Elszántani a szomszéd telkéből néhány barázdát.* V. ö. EL, (2) és SZÁNT.

ELSZÁNTAN, ELSZÁNVA, (el-szántan v. —szánva) ih. Eltökélve, elhatározottan, kész akarattal. *Elszántan neki rohanni a veszélynek. Halálra elszánva ragadni fegyvert.*

ELSZÁNTÁS, (el-szántás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely telket vagy annak részét elszántjuk. V. ö. ELSZÁNT.

ELSZÁNTSÁG, (el-szántság) ösz. fn. Az akaratnak eltökélett állapota, mely szerént valamire, bár mibe kerüljön, készen áll, s annak végrehajtására el van határozva. *Vitézi elszántság. Férfias elszántság. Vértanui elszántság.* V. ö. ELSZÁNT, mn.

ELSZAPORÁZ, (el-szaporáz) ösz. áth. 1) A szókat igen szaporán, azaz fölöttébb gyorsan, sietve ejti ki. *Elszaporázni a beszédet. Elszaporázni az imádságot. Elszaporázni az olvasást.* V. ö. EL, (2) és SZAPORÁZ. 2) Valamely folytonos munkát igen sietve tesz. *Elszaporázni az irást. Elszaporázni valamely fris dalt, hangmüvet.*

ELSZAPORÁZÁS, (el-szaporázás) ösz. fn. A szóknak sebes, értetlen kiejtése, elmondása. *Beszédnek, imádságnak elszaporázása.* V. ö. ELSZAPORÁZ.

ELSZAPORÍT, (el-szaporít) ösz. áth. Gyors, buja tenyésztéssel sokasít. Mondják tulajdonkép az állatokról és növényekről. *Elszaporítani a baromfiakat. Elszaporítani a selyembogarakat s a szederfákat.* Átv. ért. és általán, elsokasít, valaminek számát nagyra növeli. V. ö. EL, (2) és SZAPORÍT.

ELSZAPORITÁS, (el-szaporitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszaporitunk. *Hasznos házi állatok és növények elszaporitása.* V. ö. ELSZAPORÍT.

ELSZAPORNICZÁZ, (el-szapornicz) ösz. áth. Dunán túli szójárás szerint, am. elszaporáz, fölötte szaporán, értetlenül elmond, elhadar valamit.

ELSZAPORODIK, (el-szaporodik) ösz. k. Tenyészés által elsokasodik; száma nagyra növekedik. *Forró nyárban a férgek elszaporodnak. Miveletlen ugarakon a gizgaz elszaporodik. A szláv népek igen elszaporodtak.* V. ö. SZAPORODIK. Átv. ért. elterjed, elszámosodik. *Elszaporodnak a bünök, a kihágások.*

ELSZAPORÚL, (el-szaporúl) ösz. önh. l. ELSZAPORODIK.

ELSZÁRAD, (el-szárad) ösz. önh. Általán, valamely nyers, nedvekkel biró test nyerseségét s nedveit elveszti. Különösen, mondják 1) a növényekről. *Elszárad a fü, gabona. Elszárad a fa.* Képes beszédben: *Elszáradnak a mezők, szántóföldek, erdők.* 2) Az állatokról. *Elszáradnak esőtlen nyárban a békák különös fajai. Elszárad a seb. Száradjon el a kese, a ki elvitte.* V. ö. EL, (2) és SZÁRAD.

ELSZÁRADÁS, (el-száradás) ösz. fn. A nyers, nedvekkel bíró testnek változó állapota, midőn nyerségét és nedveit elveszti. V. ö. ELSZÁRAD.

ELSZÁRADT, (el-száradt) ösz. mn. Ami el van száradva. *Elszáradt mezők, rétek. Elszáradt kéz, láb.* V. ö. SZÁRAD.

ELSZÁRASZT, (el-szárasztani) ösz. áth. Szárazzá változtat el. V. ö. EL, (2) és SZÁRASZT. *A forró nyár elszárasztja a füveket, virágokat.*

ELSZÁRÍT, (el-szárít) ösz. áth. l. ELSZÁRASZT.

ELSZÁRMAZÁS, (el-származás) ösz. fn. Egyik helyről a másikra elszakadás s ottani megtelepedés. V. ö. ELSZÁRMAZIK.

ELSZÁRMAZTAT, (el-származtat) ösz. áth. gyógytani ért. a nyavalyát a testnek bizonyos részéről másfelé vezeti, hol kevesebbé veszélyes, s könnyebben gyógyítható.

ELSZÁRMAZTATÓ, (el-származtató) ösz. mn. Gyógytani ért. a nyavalyát más helyre vezető. *Elszármaztató gyógymód, gyógyszerek, műtételek.* V. ö. ELSZÁRMAZTAT.

ELSZÁRNYAL, (el-szárnyal) ösz. önh. Szárnyait lebegtetve elszáll, elrepül.

ELSZÁRMAZIK, (el-származik) ösz. k. Egyik helyről, vidékről, országból, világrészről a másikba elszakad, lakását általviszi. *Elcink Ázsiából Európába származtak el. A belháborús századokban sok nemes család más vármegyékbe elszármazott. Amerikába még kevés magyar származott el.* V. ö. EL, (2) és SZÁRMAZIK.

ELSZÉD, (el-széd) ösz. áth. 1) Többféle tárgyat elvesz, eltulajdonít. *A tolvajok elszedték pénzét, órájét, ruháit* stb. 2) Egymás után elhord, elvisz, eltakarít. *Elszedte íróasztaláról a könyveket, irományokat, tintatartót* stb. 3) Elbont. *Elszedni a sátort. Elszedni a csomóba kötött dohányleveleket.* V. ö. EL, (2) és SZÉD.

ELSZÉDEGET, (el-szédéget) ösz. áth. és gyak. Apródonként, részenként elszed. *A szomszéd fájáról elszedegetni a gyümölcsöt.* V. ö. ELSZÉD.

ELSZÉDELÉG, (el-szédelég) ösz. önh. Szédelegve elmegy, eltávozik. V. ö. EL, (2) és SZÉDELÉG.

ELSZEDERJESÉDIK, (el-szederjesédik) ösz. k. Bőrét földi szederhez hasonló színű kék foltok lepik el.

ELSZÉDÍT, (el-szédít) ösz. áth. 1) Valakit oly állapotba ejt, mintha a körüllevő tárgyak forognának vele. *A hosszas vagy sebes keringés elszédíti az embert.* 2) Átv. ért. kedvezésekkel, ajándékkal, vagy álokokkal elcsábít, a tárgyakat hamis alakban tünteti elé. *Elszédítette a hivatal, dicséret, kitüntetés. Elszédíteni valakit pénzzel, fényes igéretekkel.* V. ö. EL, (2) és SZÉDÍT.

ELSZÉDÜL, (el-szédül) ösz. önh. Oly állapotba esik, mintha a körüllevő tárgyak forognának vele, s annak következtében öntudatát veszti, s ide-oda tántorog, vagy el is esik. *Nagy magasságban elszédülni. Úgy főbe ütötték, hogy elszédült bele.* Átv. ért. felsőbb polczra, hatalomra jutván, nem bír magával; vagy holmi csábok által rosz utra hajlik. V. ö. EL, (2) és SZÉDÜL.

ELSZÉDÜLÉS, (el-szédülés) ösz. fn. Gyöngeségi állapot, melyben az vagyon, kinek feje szédül.

ELSZEG, (el-szeg) ösz. áth. Szegve elválaszt, részekre oszt, elvesz valamit az egészből. *Elszegni a kenyérből egy karéjt. Elszegni darabokra a sajtot.* V. ö. EL, (2) és SZEG.

ELSZEGDEL, (el-szegdel) ösz. áth. Szegdelve, azaz többször egymás után szegve elválaszt, részekre eloszt, az egészből valamit elvesz. *Elszegdelni karéjokra a kenyeret. Elszegdelni a papiros-ívet.* V. ö. EL, (2) és SZEGDEL.

ELSZEGDELÉS, (el-szegdelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elszegdelünk. V. ö. ELSZEGDEL.

ELSZEGÉNYEDÉS, (el-szegényedés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki fokonként szükebb gazdasági körülményekbe jön, s végre szegénynyé lesz. V. ö. SZEGÉNY. *A fényüzés, ipar nélkül, a nemzet elszegényedését vonja maga után.*

ELSZEGÉNYEDIK, (el-szegényedik) ösz. k. Vagyonbeli állapota hova-tovább szükebbre szorúl, s egészen öszvemegy. *A gazdag is elszegényedhetik.* V. ö. SZEGÉNY.

ELSZEGÉNYÍT, (el-szegényít) ösz. áth. Szegénynyé változtat el; a legszükebb vagyonbeli állapotba juttat. *A szertelen fényüzés elszegényíti a családokat.* V. ö. SZEGÉNY.

ELSZEGÉNYITÉS, (el-szegényitás) ösz. fn. Szegénynyé változtatás; szük vagyonbeli állapotba juttatás.

ELSZEGÉNYÜL, (el-szegényül) ösz. önh. l. ELSZEGÉNYEDIK.

ELSZEGÉNYÜLÉS, (el-szegényülés) l. ELSZEGÉNYEDÉS.

ELSZEGŐDÉS, (el-szegődés) ösz. fn. Bizonyos szerződés alatt szolgálatba állás, vagy előleges igérkezés. V. ö. ELSZEGŐDIK.

ELSZEGŐDIK, (el-szegődik) ösz. k. Szoros ért. a szolgákról, cselédekről mondatik, midőn bizonyos szerződés alatt, és foglaló átvevésével más valakihez szolgálatba állanak, vagy előre igérkeznek. *Elszegődni a falu birájához. Elszegődni kocsisnak, béresnek. Elszegődni inasnak, uraságí hajdunak.* „Elszegődtem Tarnóczára bujtárnak." Népd. V. ö. EL, (2) és SZEGŐDIK.

ELSZÉGYENÉDIK, (el-szégyenédik) ösz. k. A szégyen elfogja; szégyenbe esik. *Elszégyenedett, midőn szemére hányták kihágásait.* V. ö. SZÉGYEN.

ELSZÉGYENÉL, (el-szégyenél) ösz. visszah. l. ELSZÉGYENL.

ELSZÉGYENÍT, (el-szégyenít) ösz. áth. Valakit szégyenbe hoz, juttat; azt teszi, hogy elszégyenelje magát. Máskép: *megszégyenít.*

ELSZÉGYENÍTÉS, (el-szégyenítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elszégyenítnek.

ELSZÉGYENL, ELSZÉGYENEL, (el-szégyenl v. -szégyenel) ösz. viszható. *Elszégyenlem magam, elszégyenled magad, elszégyenli magát* stb. azaz: szégyen fog el engem, téged, őt stb. V. ö. SZÉGYENL.

ELSZÉGYENŰL, (el-szégyenűl) ösz. önh. l. ELSZÉGYENEDIK.

ELSZEL, (el-szel) ösz. áth. Valamit szeletekre elmetsz, elvág. *Elszelni a kenyeret, sajtot.* V. ö. SZEL, és különbségül SZEG.

ELSZELÉS, (el-szelés) ösz. fn. Metszés, vágás, mely által valamiből szeletet ejtünk, szakasztunk.

ELSZELDEL, (el-szeldel) ösz. áth. és gyak. Egymás után, részenként elszel, több szeletekre elmetsz. V. ö. SZEL. *Elszeldelni az asztalra feladandó marhahúst. Elszeldelni karéjokra, adagokra a kenyeret. Elszeldelni a dinnyét, kerek sajtot.*

ELSZELDELÉS, (el-szeldelés) ösz. fn. Egymás után, több szeletekre elmetszés. *Disznóláb, füstölt nyelv, sajt elszeldelése.*

ELSZÉLED, (el-széled) ösz. önh. Minden irányban, rend nélkül eloszlik, szétmegy. *Elszéled a nép a templomból, színházból. Elszélednek a mezőn az akolból szabadon bocsátott gulyamarhák. Az emberek elszéledtek a világ minden részeire.* V. ö. EL, (2) és SZÉLED.

ELSZÉLEDÉS, (el-széledés) ösz. fn. Mindenféle irányban, rend nélküli eloszlás, szétmenés. *Noé maradékainak elszéledése.* V. ö. ELSZÉLED.

ELSZELEL, (el-szelel) ösz. áth. és önh. 1) Valaminek szelelését bevégzi. *A kinyomtatott gabonát mind elszelelték.* 2) Tréfásan szólva, am. szelesen, szeleskedve elmegy, hír nélkül eltávozik.

ELSZELESÉDIK, (el-szelesédik) ösz. k. 1) Az időről mondják, midőn igen sok a szél. *Éjszaki hideg esők után elszelesedik az idő.* 2) Átv. ért. hebehurgya, hirtelenkedő, csapdi eszüvé, természetüvé válik. *Nagy városban sok fiatal ember elszelesedik.* V. ö. SZELES.

ELSZÉLÉSÉDIK, (el-szélésédik) ösz. k. Szélesre terjed el, széltében növekedik, elkövéredik. V. ö. SZÉLES.

ELSZELESÍT, (el-szelesít) ösz. áth. Átv. ért. szelessé, szeleskedővé tesz.

ELSZÉLÉSÍT, (el-szélesít) ösz. áth. Igen szélessé tesz, széltében elterjeszt.

ELSZÉLESZT, (el-széleszt) ösz. áth. Azt teszi, eszközli, hogy valamely tömegnek egyes tagjai vagy részei, különféle irányban eloszoljanak, szétmenjenek. *Elszélesztení a lázadók csoportjait. És onnét szélesztette el őket az Úr minden tartományok színére.* (Mozs. I. 40. 9.) V. ö. EL, (2) és SZÉLESZT.

ELSZÉLESZTÉS, (el-széleszté), ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszéleszt ünk. V. ö. ELSZÉLESZT.

ELSZÉLHED, (el-szélhed) l. ELSZÉLED.

ELSZÉLHESZT, (el-szélheszt) lásd: ELSZÉLESZT.

ELSZEMETÉZ, (el-szemetéz) ösz. áth. Szeméttel behint, elcsunyít valamit. *Elszemetézni a szobát, folyosót, udvart, utczát.* V. ö. EL, (2) és SZEMETÉZ.

ELSZEMETÉZÉS, (el-szemetézés) ösz. fn. Szeméttel behintése, elcsunyitása valaminek.

ELSZÉMLÉL, (el-szémlél) ösz. áth. Folytonosan, szoros figyelemmel megnéz, fontolóra vesz. V. ö. EL, (2) és SZEMLÉL.

ELSZÉMTELENÉDIK, (el-szémtelenédik) ösz. k. A szemtelen magaviselet, orczátlanság szokásává, természetévé válik.

ELSZÉMTELENÍT, (el-szémtelenít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki szemtelenné legyen, s olyan maradjon.

ELSZÉMTELENŰL, (el-szémtelenül) ösz. önh. l. ELSZÉMTELENÉDIK.

ELSZENDERÉDÉS, (el-szenderédés) ösz. fn. Szendergő állapotba esés, elszunnyadás.

ELSZENDERÉDIK, (el-szenderédik) ösz. k. Emberről mondjuk, midőn oly gyöngéd álom környékezi, melyből könnyen fölébred. *Elszenderedik az üdülő beteg. Elszenderedik anyja ölén a csecsemő.* Költői kifejezés, s különbözik a prosaibb *elszunnyad* igétől. V. ö. SZENDER.

ELSZENDERÉG, (el-szenderég) ösz. önh. Szenderben, azaz folytonos gyönge álomban van. *Elszenderegni a kedves karjain. Elszenderegni a hüvös árnyak alatt, s csörgő patak mellett.* V. ö. EL, (2) és SZENDERÉG.

ELSZENDERÍT, (el-szenderít) ösz. áth. Gyöngéd, kedves álomba merít, gyöngédeden elaltat. *Elszenderíteni az ölben ringatott kisdedet.* Átv. ért. az akarat szilárdságát elveszi, s puhaság, tehetetlenség karjába veti. *Elszenderítik az élet gyönyörei, az élvezetek.*

ELSZENDERITÉS, (el-szenderités) ösz. fn. Valakinek szenderbe, azaz gyöngéd, könnyü álomba ejtése.

ELSZENDERŰL, (el-szenderül) ösz. önh. l. ELSZENDERÉDIK.

ELSZENNYESÉDIK, (el-szennyesédik) ösz. k. A szenny lassanként ellepi, elcsunyítja. *Elszennyesedik a fehérruha. Elszennyesednek az asztalkendők, abroszok. Elszennyesedik az ágynemü. Elszennyesedik az arcz, kéz.* Átv. ért. *Elszennyesedik az ember*, azaz ruhája. V. ö. SZENNY.

ELSZENNYEZ, (el-szennyez) ösz. áth. Valamit szennyel bemocskit, elcsunyít. *Elszennyezni az ingőt, gatyát, kendőt.* Erkölcsi ért. alacson bün által jellemére homályt von. *Hivatalát, rangját lopással elszennyezni. Elszennyezni magát holmi elvetemedett emberek társaságával.* V. ö. SZENNYEZ.

ELSZENNYEZŐDIK, (el-szennyeződik) ösz. belsz. Inkább önmagától, mint külső érintkezés által

szennyet kap, szennyessé lesz. *A ruha egyedül viselés által is elszennyeződik.*

ELSZENNYÍT, (el-szennyít) ösz. áth. l. ELSZENNYEZ.

ELSZENNYŰL, (el-szennyűl) ösz. önh. l. ELSZENNYESÉDIK.

ELSZENVED, (el-szenved) ösz. önh. Valamit szenvedve eltür, kiáll, a nélkül, hogy azt elhárítani akarná, vagy panaszkodnék ellene. *Az okos család elszenvedi ura szeszélyeit.* V. ö. EL, (2) és SZENVED.

ELSZENVEDÉS, (el-szenvedés) ösz. fn. Valamely szenvnek, bajnak, kellemetlen behatásnak, panasz, daczolás, ellenállás nélkül, békés eltürése.

ELSZEPLŐSÖDIK, (el-szeplősödik) ösz. k. Bőrén a szeplőfoltok elterjednek, elszaporodnak. *Némely arczok nyaranként elszeplősödnek.* V. ö. SZEPLŐ.

ELSZERET, (el-szeret) ösz. áth. A szeretet vagy szerelem tárgyát nagyobb szeretettel vagy szerelemmel mástól elidegeníti. *Elszeretni másnak kedvesét.*

ELSZERETÉS, (el-szeretés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit elszeretünk. V. ö. ELSZERET.

ELSZÉRÉZ, (el-szérèz) ösz. áth. 1) Valamely személyt más valaki szolgálatába, vagy hivatalba, vagy férjhez juttat. *Elszerezni valakit hajdunak, kocsisnak, szobaleánynak. Elszerezni a leányt férjhez.* 2) Árut, portékát valamely vevőnek elajánl. *Elszerezni jó áron a gyapjút. Elszerezni az eladó házat.* V. ö. EL, (2) és SZÉRÉZ.

ELSZÉRZÉS, (el-szérzés) ösz. áth. Cselekvés, illetőleg ajánlás, vagy üzérkedés, mely által valakit vagy valamit elszerzünk. V. ö. ELSZÉRÉZ.

ELSZÉRZÉSI, (el-szérzési) ösz. mn. Elszerzéssel járó, elszerzést illető, arra vonatkozó. *Elszerzési ajánló levél. Elszerzési díj.*

ELSZÍ, (el-szí) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. az állatról mondják, midőn valamely testből a nedvet lassan-lassan magába húzza. *A naddályok, szúnyogok elszíják a vért.* V. ö. EL, (2) és SZÍ. 2) Átv. ért. folytonos zsarolás által mástól valamit eltulajdonít. *A pazarló gyermekek elszíják apáik vagyonát.* 3) Por- vagy pipadohányt, vagy szivart elhasznál. *Elszíni egy nap egy szelencze feketét. Elszíni év alatt fél mázsa dohányt, száz forint áru szivart.*

ELSZID, (el-szid) ösz. áth. Szidással elhajt, elüz, elkerget. *Elszidni ablak alól a lármázó gyermekeket.* V. ö. EL, (2) és SZID.

ELSZIGETÉL, (el szigetél) ösz. áth. 1) Bizonyos térséget vagy testet úgy körülkerít, vagy külön választ, hogy sziget gyanánt egyedül áll, s hozzá férni vagy nehezen, vagy épen nem lehet. *Elszigetelni magát az emberek társaságától. Elszigetelni a dögvészben szenvedő helységet, tartományt.* 2) A villanytanban, elszigetelni valamely testet am. oly testek által elkülöníteni, melyek a villanyt tovább nem vezetik, milyenek, az üveg, selyemzsinór stb. (Isolare).

ELSZIGETÉLÉS, (el-szigetélés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely tért vagy testet elszigetelünk. V. ö. ELSZIGETÉL.

ELSZIGETÉLTSÉG, (el-szigetéltség) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki elszigetelten van vagy áll.

ELSZIGETÉZ, (el-szigetèz) ösz. áth. l. ELSZIGETÉL.

ELSZIGORODIK, (el-szigorodik) ösz. k. 1) Szigoru természetüvé leszen. V. ö. SZIGORÚ. 2) Szoros, szűk, nyomorú állapotba, helyzetbe jut, elszegényedik, elnyomorodik.

ELSZIKKAD, (el-szikkad) ösz. önh. A sárról mondják, midőn el- vagy megszárad. Mátyusföldén: *elczikkad.* V. ö. EL, (2) és SZIKKAD.

ELSZIKKASZT, (el-szikkaszt) ösz. áth. A sárról mondjuk, midőn azt valami elszárasztja. *A tavaszi szél elszikkasztja a téli sarat.*

ELSZIKRÁZIK, (el-szikrázik) ösz. k. Szikrákat szórva elég, elhamvad. *Némely tüzjátéki készületek meggyujtva elszikráznak.* V. ö. SZIKRA.

ELSZILAJODÁS, (el-szilajodás) ösz. fn. Elvadulás, korlátnak, törvénynek nem türése. V. ö. ELSZILAJODIK.

ELSZILAJODIK, (el-szilajodik) ösz. k. Különösen a lóról és szarvasmarháról mondják, midőn neki vadúl, és semmi korlátot, köteléket nem tür. Átv. ért. mondjuk emberről is, ki a társadalmi törvények és szokások daczára elvadúl, kicsapongóvá lesz, s féktelen állathoz hasonúl. V. ö. SZILAJ.

ELSZILÁL, (el-szilál) ösz. áth. Valamit szélnek eresztve széthány, szétszór. *Elszilálni lapáttal a polyvát. A böszült bika elszilálja szarvaival a petrenczéket. Bújában elszilálni szép fürteit.*

ELSZINÉL, (el-szinél) ösz. áth. Tettetve, a dolognak más színt adva, eltitkol valamit. *Elszínelni* v. (szokottabban) *elszinleni boszuságát. Elszinelni szándékát.*

ELSZINÉLKÉDIK, (el-szinélkédik) ösz. k. Tettetővé, képmutatóvá lesz, álszinű szokásokat, természetet ölt. Ritka használatu.

ELSZÍNLIK, (el-színlik) ösz. k. Bizonyos tárgy színre nézve egy másiktól elüt, különbözik; eredeti szinét elveszti. *A dolmány ujjai elszinlenek annak derekától.* Ritka használatú. V. ö. EL, (2) és SZÍNLIK.

ELSZINTELENÉDIK, (el-szintelenédik) ösz. k. Szinét lassan-lassan elveszti. Mondják különösen emberről, kinek arcza elsáppad, elhalványul, eredeti élénk minőségét, pirját elveszti.

ELSZINTELENŰL, (el-szintelenül) ösz. önh. l. ELSZINTELENÉDIK.

ELSZIRTOSODIK, (el-szirtosodik) l. ELSZURTOSODIK.

ELSZITÁL, (el-szitál) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü lisztet vagy más valamit szitán általereszt, megtisztít, s ezen munkáját bevégzi. *Elszitálni a sütni való lisztet. Elszitálni a mozsárban törött dohányt.* V. ö. EL, (2) és SZITÁL.

ELSZIVEL, ELSZÍVEL, (el-szivel v. -szível) ösz. áth. Szívesen eltür, elszenved, megtörténni enged valamit. *Kedvedért sokat elszívelek. Ezt senki kedvéért el nem szívelem.* V. ö. EL, (2) és SZÍVEL.

ELSZOKÁS, (el-szokás) ösz. fn. Valamely szokásnak elhagyása; olyas mitől megszünés, mit rendesen tenni szoktunk. *Az elszokás nem oly könnyü dolog.* V. ö. ELSZOKIK.

ELSZOKIK, (el-szokik) ösz. k. Valamely szokást abban hagy; olyas mitől megszün, eltér, mit rendesen cselekedett, gyakorlott. *Elszokni az ivástól, játéktól, éjjeli dombérozástól. Elszokni a dologtól.* V. ö. EL, (2) és SZOK v. SZOKIK.

ELSZOKTAT, (el-szoktat) ösz. áth. Valakivel bizonyos szokást abban hagyat; azt eszközli, cselekszi, hogy valaki lassan-lassan megszünjön azt tenni, eltérjen attól, mit rendesen gyakorlott. *Elszoktatni a gyermeket néni illetlenségektől. Elszoktatni a részegest a kocsmától. Elszoktatni valakit a káromkodástól.* V. ö. EL, (2) és SZOKTAT.

ELSZOKTATÁS, (el-szoktatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit bizonyos dologtól elszoktatunk. V. ö. ELSZOKTAT.

ELSZÓL, (el-szól) ösz. áth. 1) Megszólva, rágalmazva egyik embert másiktól elidegenít. *Egyik kalmár elszólotta a másiktól a vásárlókat.* 2) Korholó, szidó szókkal eltávolít, elüz. *Elszólani a csintalan gyermekeket a hás elől.* 3) Önható ért. folytonosan szól, vagy hangzik, vagy messze elhallik. *A nagy harang messze elszól. Az éjjeli szene elszólott a szomszéd helységbe.* V. ö. EL, (2) és SZÓL.

ELSZÓLIT, (el-szólit) ösz. áth. Nevénél fogva, vagy máskép szólítva elhí, eltávoztat. *Elszólitni az útban dcsorgókat. Ha az Isten elszólitja ez árnyékvilágból. Szólitsd el a tilosból azt az ökröt.* V. ö. EL, (2) és SZÓLIT.

ELSZÓLITÁS, (el-szólitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit valahová vagy valahonnan elszólitunk. V. ö. ELSZÓLIT.

ELSZOMORÍT, (el-szomorít) ösz. áth. Szomoruvá változtat el; szomorú állapotba ejt. V. ö. SZOMORÚ. *Elszomoritani a szülőket. Rosz hirrel elszomoritani valakit. Ezen eset nagyon elszomoritott.* Máskép: *megszomorit.*

ELSZOMORÍTÁS, (el-szomorítás) ösz. fn. Cselekvés, vagy körülmények hatása, befolyása, mely valakit elszomorít.

ELSZOMORODIK, (el-szomorodik) ösz. k. Kedélyét szomorú indulat lepi el; kedvetlen, bánatos érzés keletkezik szivében. Állapitó ragu neveket vonz, vagy *fölött, rajta* névutókkal járókat. *Elszomorodni valakinek szerencsétlenségén. Elszomorodni barátunk halála fölött. Elszomorodtam rajta, midőn hallottam.* V. ö. EL, (2) és SZOMORODIK.

ELSZOMPOLYODIK, (el-szompolyodik) ösz. k. 1) Elkedvetlenedik, lelki ereje leverődik. 2) Szompolyodva elmegy, eltávozik. V. ö. SZOMPOLYODIK.

ELSZONTYOLODIK, (el-szontyolodik) l. ELSZOMPOLYODIK, 1).

ELSZOP, (el-szop) ösz. áth. Csecsemő állatról mondják, midőn más csecsemő elől a tejet elszija. *A tolvaj bárány elszopja az idegen anya tejét.*

ELSZÓR, (el-szór) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. apró részekből álló gyütestet, pl. gabonát, lisztet, homokot, por- vagy vágott dohányt stb. széthány, elhullat, szélnek ereszt. 2) Szélesebb ért. a rendben levő holmiket ide-oda hányja, rendetlenül eldobálja. *Elszórni a könyveket. Elszórni a műhelybe való szerszámokat.* 3) A szórást (gabonaszórást) elvégzi. V. ö. EL, (2) és SZÓR.

ELSZÓRAKOZÁS, (el-szórakozás) l. ELSZÓRÓDÁS, 2). 3).

ELSZÓRAKOZIK, (el-szórakozik) l. ELSZÓRÓDIK, 2).

ELSZÓRAKOZOTT, (el-szórakozott) l. ELSZÓRÓDOTT, átv. ért.

ELSZÓRÁS, (el-szórás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elszórunk. V. ö. ELSZÓR. *Gabona, bab, boreó, kendermag elszórása. Könyvek, irományok elszórása.*

ELSZORÍT, (el-szorít) ösz. áth. 1) Elnyom, szorítva eltávoztat. *Elszoritani állásáról az ellenkadat.* 2) Szükre, szorosra összehúzva akadályos, elzár. *Elszoritani töltések által a rohanó árvizet. Elszoritani az ellenség útját.* V. ö. EL, (2) és SZORÍT.

ELSZORÍTÁS, (el-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elszorítunk valamit. V. ö. ELSZORÍT.

ELSZÓRÓDÁS, (el-szóródás) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. állapot, midőn valamely gyütestnek, péld. gabonának, lisztnek, homoknak részei szerteszállanak, széthullanak. 2) Átv. ért. kedély állapota, midőn figyelmünk nincs kizárólag s kellőleg egy tárgyra függesztve, hanem többfelé oszlik; vagy midőn olyasmire van függesztve, melyen nem kellene függenie. *Komoly gondolkozásban ovakodni kell az elszóródástól.* Szorosabb ért. az elmének, figyelemnek szándékos elfordítása valamely tárgytól, nehogy a tartós feszültség ártson. Innen 3) Mulatság, vagy oly foglalatosság, mely a fáradt elmét enyhíti. *Társaságokban, esinhásban elszóródást keresni. Elszóródásul hirlapokat, regényeket olvasni.*

ELSZÓRÓDIK, (el-szóródik) ösz. belsz. 1) Tulajd. ért. valamely gyütest, péld. gabona, liszt, homok részei elszéledtek, szerteszállnak, széthullanak. *Hordáskor sok gabonaszem elszóródik.* 2) Átv. ért. az ész figyelme különféle tárgyakra oszlik. V. ö. ELSZÓRÓDÁS.

ELSZÓRÓDOTT, (el-szóródott) ösz. mn. Ami el van szóródva. V. ö. ELSZÓRÓDIK. *Elszóródott búza. Elszóródott irományok. Elszóródott elme, gondolatok. Elszóródott ember.*

ELSZÓRT, (el-szórt) ösz. mn. Ami más által, külső oknál, erőnél fogva van elszórva, péld. *elszórt búsa*, melyet a vető ember a szántóföldön elhányt;

vagy a szóró ember a szérűn tisztává tett. Átv. ért. szerte levő, szerte fekvő, szét helyezett. *Elszórt helységek, vagy házak. A pusztákon elszórt tanyák. Elszórt katonai állások a harczmezőn.*

ELSZORÚL, (el-szorúl) ösz. önh. Szűk helyen összehuzódik, a mozgásában akadályoztatik. *Elszorúl a vis a csatornában. Nagy fájdalmában elszorúlt a szive.* V. ö. SZORÚL.

ELSZORULÁS, (el-szorulás) ösz. fn. Szükülő állapot, helyzet, midőn valami elszorúl.

ELSZÓTALANÍT, (el-szótalanít) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki szótalanná legyen. V. ö. SZÓTALAN.

ELSZÓTALANODIK, (el-szótalanodik) ösz. k. Kevés beszédüvé, hallgataggá lesz, elnémúl. *A magányszerető, társaságkerülő ember elszótalanodik.*

ELSZÓTALANÚL, (el-szótalanúl) ösz. önh. l. ELSZÓTALANODIK.

ELSZŐ, (el-sző) ösz. áth. A szövést elvégzi. *Mindunk már elszőttek.* Némelyek szerént oly értelemben is vétetik mint: hibásan, roszúl sző valamit; de ez nem igazi jelentés. V. ö. EL.

ELSZÖKEL, (el-szökel) ösz. önh. Szökelve, azaz könnyeden szökve, lejtve tovább megy, eltávozik.

ELSZŐKÉS, (el-szökés) ösz. fn. Titkos elillanás, eltávozás. V. ö. ELSZÖKIK.

ELSZÖKIK, (el-szökik) ösz. k. 1) Olyanról mondják, ki bizonyos helyről, hová kötelesség, szerződés, vagy akármely ok kötve tartá, titkon eltávozik, elillan. *Elszökik a ross szolga. Elszöknek tömlöczből a rabok. Elszökik a katona, ki szolgálni nem akar. Elszökni a büntetés elől. Elszökni a városból.* 2) Igaz, törvényes úton, menekedés végett, titkon elmegy, elfut. *Elszökni a gyilkosok elől.*

ELSZÖKTET, (el-szöktet) ösz. áth. 1) Titkosan elmenni, elillanni enged vagy segít valakit, ki bizonyos helyre kötelesség, szerződés, vagy akármely egyéb által le van kötve. *Elszöktetni a hadi foglyokat. Elszöktetni a tolvajt.* 2) Futás által megszabadít. *Elszöktetni a halálra keresett jó barátot.*

ELSZÖKTETÉS, (el-szöktetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elszöktetnek. *Hadi foglyok, gonosztévő rabok elszöktetése.* V. ö. ELSZÖKTET.

ELSZÖRNYED, (el-szörnyed) ösz. önh. Valamely szörny, vagy szörnyű dolog látására, vagy hallomására igen elijed, visszairtózik. *Elszörnyedni valamin vagy valamitől.* V. ö. SZÖRNY, SZÖRNYŰ.

ELSZÖRNYŰKÖDIK, (el-szörnyűködik) ösz. k. Valamely szörnyű dolog fölött rendkivül elbámúl, elcsodálkozik, s ismételve mondja e szót: *szörnyű! szörnyű!* V. ö. SZÖRNYŰ. Állapitó ragokat vonz. *Elszörnyűködni valamin.*

ELSZŐRÖSÖDIK, (el-szőrösödik) ösz. k. A szőr ellepi, nagy bőségben nő meg rajta. *Elszőrösödik az arcza, kese, melle.* V. ö. SZŐR.

ELSZUNNYAD, ELSZÚNYAD, (el-szunnyad v. —szúnyad) ösz. önh. Gyönge *szu* hangon szuszogva elalszik, könnyű álomba merül. *Elszúnyadni a szöllészeken, pamlagon.* V. ö. SZÚNYAD.

ELSZUNNYASZT, ELSZÚNYASZT, (el-szunnyaszt v. —szúnyaszt) ösz. áth. Cselekszi, eszközli, hogy valaki elszunnyadjon. *A beteget legyezgetve, a kisdedet ringatva elszunnyasztani.*

ELSZUNYDIKÁL, (el-szunydikál) ösz. önh. Gyakran és folytonosan szunyva, azaz fejét elbólogatva, s gyönge szuszogó hangot eresztve, claluddogál. *Elszunydikálni a predikáczió alatt.* Használtatik tárgyesettel is: *Elszunydikálni a munka idejét.* V. ö. SZUNYDIKÁL.

ELSZURTOSODIK, (el-szurtosodik) ösz. k. Ronda piszokkal, mocsokkal, pl. szurokkal, korommal, olajjal, zsírral elkenődik, elcsunyúl. *Elszurtosodik a varga keze. Elszurtosodik a kovács, lakatos ünge.* V. ö. SZURTOS.

ELSZUSZAKOL, (el-szuszakol) ösz. áth. Tulajd. ért. valamit szuszakba, szuszékba, (hombárba) elrejt, eltakarít. Általános ért. titkon elrakosgat, eldug, elcsempész.

ELSZÜL, (el-szül) ösz. áth. A szülést bevégzi, a magzatot világra hozza. *Már akkor is rosz vala, mikor az anyja elszülte.* Néha annyit is tesz, mint: korán, időnek előtte, idétlent szül. *Ijedtében elszülte gyermekét.*

ELSZŰR, (el-szür) ösz. áth. A szürést elvégzi.

ELSZÜRCSÖL, (el-szürcsöl) ösz. áth. Szürcsölve, azaz, fogai között szürögetve elszí, elszop. *Elszürcsölni a csészébe töltött kávé fölét.* V. ö. EL, (2) és SZÜRCSÖL.

ELSZÜRETÉL, (el-szüretél) ösz. áth. A szüretet elvégzi, azaz, leszedi és kisajtólja a szőlőt. Rendesen tárgyeset nélkül, tárgyra nem mutató alakban használtatik. *Mi elszüreteltünk, de szomszédunk még nem szüretelt el.* V. ö. SZÜRET.

ELSZÜRETÉLÉS, (el-szüretélés) ösz. fn. Szőlőszeti munka, midőn a szőlőszedést és kisajtólást elvégzik.

ELSZÜRLIK, (el-szürlik) ösz. k. A fejős állat, pl. tehén, juh, kecske, tejet adni megszün. *Elszürlöttek a tehenek*, azaz, nincs tejök, nem lehet őket fejni.

ELTAGAD, (el-tagad) ösz. áth. 1) Igazán, valóban megtörtént dologról azt állítja, hogy meg nem történt. (*El* igekötő nélkül azt is jelenti, hogy valóban nem történt meg, a minek meg nem történtét állítja). *Eltagadni az igéretet. Eltagadni a mondott szót. Eltagadni a kölcsönzött pénzt. Eltagadni előbbi vallomását.* 2) Valamit magáénak lenni nem vall. *Eltagadja hitét, nemzetét, házáját. Eltagadja rokonait.* Az utóbbi jelentésben máskép, és közönségesebben: *megtagad.* V. ö. TAGAD.

ELTAGADÁS, (el-tagadás) ösz. fn. Szóbeli nyilatkozás, mely által eltagadunk valamit. V. ö. ELTAGAD.

ELTÁGIT, (el-tágit) ösz. áth. Igen szélesre, bőre kiterjeszt. *Hosszas viselés eltágitja a czismát, csipőt.* V. ö. EL, (2) és TÁGIT.

ELTAGOL, (el-tagol) ösz. áth. 1) Elbonczol, részekre elvág, metél. Mondatik különösen az állati testnek eldarabolásáról. *A mészárosok eltagolják a levágott ökröt, a hentesek a levált disznót.* 2) Tréfás kiejtéssel: tagról tagra, tetőtől talpig eldönget, megver.

ELTAGOLÁS, (el-tagolás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg metélés, vágás, mely által valamely testet eltagolnak, elbonczolnak.

ELTÁGUL, (el-tágul) ösz. önh. Elszélesedik, elbővül, nagyon elterjed, belterjedelme igen megnagyobbodik. V. ö. EL, (2) és TÁGÚL. Átv. ért. némely vidéki szokás szerént: eltakarodik. *Eltágulj innét, ha mondom.*

ELTÁGULÁS, (el-tágulás) ösz. fn. Ruganyos, nyulékony testnek azon állapota, midőn területe nagyon megbővül.

ELTAJTÉKZIK, (el-tajtékzik) ösz. k. 1) Addig tajtékzik, míg végre tajtékzani megszün. *Eltajtékzik a méz, a must.* 2) Tajtékozva eltünik, elmulik. *Eltajtékzott a haragja, mérge.* V. ö. TAJTÉK.

ELTAKAR, (el-takar) ösz. áth. Elfödi, beborít. *Eltakarni kendővel az arczot. Eltakarni a legyek elől a czemegéket.* Képes kifejezésben: eltemet, magába fogad.

„Hazádnak rendületlenül
Légy híve ó magyar,
Bölcsőd az, majdan sírod is,
Mely ápol, s eltakar."
(Vörösmarty).

V. ö. EL, (2) és TAKAR.

ELTAKARÍT, (el-takarít) ösz. áth. 1) Elszórt, hányt vetett dolgokat láb alól, az útból félre rakosgat, illő helyeikre teszi. *Eltakarítani a szennyes konyhaedényeket.* Mondjuk tárgyeset nélkül is. *Mi már eltakarítottunk*, azaz a takarítást elvégeztük. *Hát ti nem fogtok eltakarítani?* 2) Elparancsol, elküld, így szólva: *takarodjál el. Eltakarítani hástól a tolakodó vándorkoldusokat.* 3) Valamit maga számára elvisz, eltulajdonít; elhasznál. *Amit a haldokló körül talált, eltakarította. Minden ételt-italt eltakarítottak.* 4) Csűrbe, éléskamarába gyüjt, behord. *Eltakarítani a szénát, gabonát.* 5) Eltemet. *A halottakat eltakarítani.* V. ö. EL, (2) és TAKARÍT.

ELTAKARITÁS, (el-takaritás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltakarítunk. *Edények eltakarítása. Gabona, széna eltakarítása. Szőlőink, rokonaink eltakarítása.* V. ö. ELTAKARÍT.

ELTAKARODÁS, (el-takarodás) ösz. fn. Helynek, bizonyos jeladásra, vagy más indokból oda hagyása. V. ö. ELTAKARODIK.

ELTAKARODIK, (el-takarodik) ösz. k. 1) Helyről, melyet elfoglalt, bizonyos jeladásra, vagy különös indokból eltávozik. *Eltakarodni mise, vagy predikáczió* (szent beszéd) *után a templomból. Eltakarodni a színházból. Eltakarodnak a katonák, midőn dobszóra tovább indulnak. Eltakarodni a közelgő veszély elől.* 2) Kedélyes kifejezéssel: elhordja magát, fölszedvén sátorfáját eltávozik; érezvén a kolbászbűzt elkotródik, elhordja irháját. *Eltakarodni a rendőrök elől. Nem takarodol el tüstént? Takarodjatok!* V. ö. EL, (2) és TAKARODIK.

ELTAKAROSZIK, (el-takaroszik) l. ELTAKARODIK.

ELTAKARÚL, (el-takarúl) ösz. önh. lásd: ELTAKARODIK.

ELTAKNYOSODÁS, (el-taknyosodás) ösz. fn. A nedvek rendetlen állapota, midőn fölötte sok takony, nyálka válik belőlök. Különösen: lónyavalya, mely ragadós, és jobbára gyógyithatatlan.

ELTAKNYOSODIK, (el-taknyosodik) ösz. k. A takony igen nagy bőségben fejlődik ki benne. Különösen: a lóról mondják, midőn ragadós, és gyógyithatatlan takonyfolyásba esik. V. ö. TAKONY.

ELTAKÚL, (el-takúl) ösz. önh. Székelyes tájszólással am. eltakarodik, elhordja magát.

ELTALÁL, (el-talál) ösz. áth. 1) A kitűzött czélpontot, vagy czélul kitüzött testet illő helyen megérinti, megüti, lövi, vágja, szúrja stb. *Eltalálni a felugratott nyulat. Eltalálni dárdával az ellenség szivét. Eltalálni a czélkört. Eltalálni a feldobott krajczárt.* 2) Mesének, rejtélynek, példabeszédnek értelmét, czélzását megleli. *Eltalálni a rejtettszót. Eltalálni másnak gondolatát, szándékát.* 3) A festészről mondják, midőn az általa festett arczkép teljesen hasonlít az eredetihez. *Gyermekeket nehéz eltalálni.* 4) Gúnyosan szólva: valamit fonákul talál, roszúl fog föl. *No ezt ugyan eltaláltad. Eltaláltad szarva között a tőgyét.* (Km.).

ELTALÁLÁS, (el-találás) ösz. fn. Cselekvési eredmény, midőn valamit eltalálunk.

ELTALICSKÁZ, (el-talicskáz) ösz. áth. Talicskán elhord, eltakarít, elszállít. *Eltalicskázni a kiásott földet, a bástyaomladékokat.* V. ö. TALICSKA.

ELTALIGÁZ, (el-taligáz) ösz. áth. Taligán elhord, eltakarít, elszállít. *Eltaligázni az összegereblyélt gizgazt, száraz ágakat* stb. V. ö. TALIGA.

ELTÁMOLYOG, (el-támolyog) ösz. önh. Támolyogva, azaz, ide-oda támaszkodva, nehezen dülöngve eltávozik, elmegy, eljár; eltántorog. *Félrészegen, és álmosan eltámolyogni valahová.* V. ö. TÁMOLYOG.

ELTÁNCZOL, (el-tánczol) ösz. áth. 1) Valamely tánczot eljár, ellejt, elrop. *Eltánczolni a legújabb körmagyart, kozsorútánczot, palotást, társalgót, sortánczot.* 2) Táncz által elkölt, elveszteget, elmulat valamit. *Eltánczolni pénzét, egészségét, idejét.* 3) Folytonosan tánczol. *Alkonyattól világos virradtig eltánczol.* V. ö. EL, (2) és TÁNCZOL.

ELTANÍT, (el-tanít) ösz. áth. 1) Folytonosan tanít, oktat. *Ő még eltaníthatja az ifjakat több évekig. Ő képes, és kész eltanítani késő koraig.* 2) Hamisságra, roszra tanít. *Eltanítani a gyermeket.*

ELTÁNTORÍT, (el-tántorít) ösz. áth. Tulajd. azt teszi, hogy valaki eltántorodjék. *Eltántorította a*

savaros bor, sör. Átv. ért. jó szándokától, eltökélésétől, határozatától valakit elvon, balútra vezet, elcsábit, megveszteget. *Valakit igéretekkel, ijesztéssel, pénzzel, hivatallal eltántorítani. Sokat eltántorított már a szerelem is.* V. ö. TÁNTORÍT.

ELTÁNTORÍTÁS, (el-tántorítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit eltántorítnak. V. ö. ELTÁNTORÍT.

ELTÁNTORODÁS, (el-tántorodás) ösz. fn. Testi vagy lelki gyöngeségből, gyarlóságból eredő állapot, midőn valaki eltántorodik.

ELTÁNTORODIK, (el-tántorodik) ösz. k. 1) Szédelgés, gyöngeség, vagy más nyavalya következtében szilárd állását elveszti és csaknem lerogy. Másképp: *megtántorodik. Úgy fejbe vágták, hogy eltántorodott bele.* 2) Az egyenes, igaz útról eltér, gyarlóság, vagy tudatlanság miatt. *Eltántorodni az erkölcs útvényéről.* V. ö. EL, (2) és TÁNTORODIK.

ELTÁNTOROG, (el-tántorog) ösz. önh. Tántorogva elmegy, eltávozik, eljárkál. V. ö. TÁNTOROG.

ELTÁNTORÚL, (el-tántorúl) ösz. önh. l. ELTÁNTORODIK.

ELTANÚL, (el-tanúl) ösz. áth. 1) Valamely ismeretet másnak utánzása, példája, oktatása után magának megszerez. *Eltanulni az angoloktól a gőzösök gyártását. A gyermek a nagyoktól tanúlja el a káromkodást. Ezt is tőlem tanultad el.* 2) Folytonosan tanúl. *Egész éjszakákon eltanúl.* V. ö. EL, (2) és TANÚL.

ELTANULÁS, (el-tanulás) ösz. fn. Valamely ismeretnek, ügyességnek mások példája, utánzása, oktatása utáni megszerzése. V. ö. ELTANÚL.

ELTAPOD, (el-tapod) ösz. áth. Lábakkal nyomva, v. nyomkodva elzúz, ellapít, semmivé tesz, megöl. *Eltapodni kertben az uborkát, dinnyét, virágokat. Eltapodni a göröngyöt. Eltapodni a férgeket. A szilaj lovak eltapodták az utczai gyermeket.* V. ö. EL, (2) és TAPOD.

ELTAPOS, (el-tapos) ösz. áth. Taposva, azaz többszörös tapodással, lábnyomással elzúz, ellapít. *A harczmezőn átszáguldó lovascsapatok eltaposták a halottakat, és a sebesülteket.* Néha kicsinyitő értelmü. *Eltaposlak, mint a férget.*

ELTARACZKOSODIK, (el-taraczkosodik) ösz. k. Taraczk nevü füvel benő; a taraczk elgyökeresedik, elterjed rajta. *Eltaraczkosodnak a miveletlen földek, kertek.* V. ö. TARACZK.

ELTARGONCZÁZ, (el-targonczáz) ösz. áth. Targonczaféle járművön elvisz, elszállít valamit. *Eltargonczázni az utasok málháit.*

ELTARJAGOSODIK, (el-tarjagosodik) ösz. k. Tarjag nevü kékes foltok terjednek el rajta. *Böre eltarjagosodott.* V. ö. TARJAG.

ELTAROL, (el-tarol) ösz. áth. 1) Füvel, gazzal, vagy más növénynyel benött helyet tarrá tesz, azaz, a füvet, gazt, növényt tövig levágván, elszedi róla. Másképp: *letarol. Eltarolni a nádas, kákás helyeket. Eltarolni a busát, rosost.* 2) Szőrt, hajat, gyapjút tőben lenyír. *Eltarolni valaki haját. Eltarolni a ló serényét.* Az utóbbi jelentése ritkább használatú. V. ö. TAR, TAROL.

ELTAROLÁS, (el-tarolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit eltarolunk. V. ö. ELTAROL. *Gaznak, gyomnak, szőrnek eltarolása.*

ELTART, (1), (el-tart) ösz. áth. 1) Elvisel, elbir, elhord. *Eltartani valakit kézen. A terhet eltartani a vállakon. Két mázsát eltartani a fejen.* 2) Eltáplál, szükségesekkel ellát. *Minden helység eltarthatná a maga koldúsait.* 3) Elmulat, elfoglal valakit. *Eltartani a társaságot szóval, beszéddel, tréfával.* V. ö. TART, áth.

ELTART, (2), (el-tart) ösz. önh. 1) Folytatólag, hosszabb ideig eláll, el nem romlik, elmarad. *Kiméllettel sokáig eltart a ruha, az egészség.* 2) Folytonosan létezik. *A lakoma eltartott három óráig. Ezen országgyülés sokáig el fog tartani.*

ELTARTÁS, (el-tartás) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valamit vagy valakit eltartunk. *Tehernek eltartása.* 2) Valamely tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva eláll, folyvást létezik, el nem romlik. *Ruhának eltartása,* l. ELTART, áth. és önh.

ELTARTÓZTAT, (el-tartóztat) ösz. áth. Valakit valamitől akadályoz, tova tart, elkésleltet, elvon. *A haragos embert eltartóztatni a verekedéstől. Az utast eltartóztatni az elmenéstől.* V. ö. EL, (2) és TARTÓZTAT.

ELTARÚL, (el-tarúl) ösz. önh. Tarrá, kopaszszá leszen. *Eltarúlnak száraz forró nyárban a mezők, legelők. Eltarúl a vén ember feje.* V. ö. TAR.

ELTASZIGÁL, (el-taszigál) ösz. áth. Taszigálva, azaz, többször taszítva, tovább nyom, odább tol. *Eltaszigálni az útban állókat. Eltaszigálni a partra torlódó jégdarabokat. Eltaszigálni egymástól a verekedőket.* V. ö. TASZIGÁL.

ELTASZIGÁLÁS, (el-taszigálás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit v. valakit eltaszigálunk. V. ö. ELTASZIGÁL.

ELTASZÍT, (el-taszít) ösz. áth. Egy nyomással, lökéssel valamit eltávolít, hátrálni vagy félre menni kényszerít. *Eltaszítani partról a csónakot. Eltaszítani útból a kocsit. Eltaszítani helyéről az asztalt. Eltaszítani a szemtelen tolakodót.* Átv. ért. Valakit barátságából, kegyéből, pártfogásából kivet, kitagad, magára hagy.

ELTASZÍTÁS, (el-taszítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit eltaszítunk. V. ö. ELTASZÍT.

ELTÁT, (el-tát) ösz. áth. Tulajdonkép: a száját igen kinyitja, feltárja, alsó és felső ajakait mintegy távolra elválasztja, egymástól eltávolítja. *Eltátja a száját, mint a sült hal.* (Km). V. ö. TÁT. Átv. ért. mondjuk más tárgyakról is, melyeknek szájat tulajdonítunk. *Eltátani a zsák szóját.*

ELTÁVOLÍT, (el-távolít) ösz. áth. Távolra elküld, elparancsol, elutasít; tovább ad rajta; azt cse-

lekszi, hogy valami távol, bizonyos messzeségben legyen tőle. *Eltávolítani megbizott beszélgetés közben a gyermekeket. Eltávolítani egy időre a tanukat. Eltávolítani a veszélyt.* V. ö. TÁVOL, TÁVOLÍT.

ELTÁVOLITÁS, (el-távolitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit v. valamit eltávolítunk. V. ö. ELTÁVOLÍT.

ELTÁVOLODIK, (el-távolodik) ösz. k. Önmagától, vagy külső befolyásnál fogva lassan-lassan odább megy, bizonyos helyet, tért oda hagy, vagy oda hagyni látszik. *Látván az ellenséget közelegni, eltávolodott. A magas tengeren menők elől az elhagyott partok mindinkább eltávolodnak.* Átv. ért. elidegenedik. *A régi jó barátok eltávolodtak egymástól.*

ELTÁVOZÁS, (el-távozás) ösz. fn. Valamely helyről elmenés.

ELTÁVOZIK, (el-távozik) ösz. k. Távolra elmegy, valamely helyet odahagy. *Eltávozni szülőföldétől.* V. ö. EL, (2) és TÁVOZIK.

ELTÁVOZTAT, (el-távoztat) ösz. áth. 1) Cselekszi, hogy valaki eltávozzék, elmenjen, oda hagyja előbbi helyét, állomását. *Eltávoztatni az alkalmatlan, tolakodó embert.* 2) Valamitől megment, megszabadít. *Eltávoztatni valakitől a veszélyt. Uram, távoztasd el tőlünk a döghalált és éhséget.* V. ö. TÁVOZTAT.

ELTÁVÚL, (el-távúl) l. ELTÁVOLODIK.

ELTÉBOLYODÁS, (el-téboly odás) ösz. fn. Az igazi, egyenes, czélravezető útnak eltévesztése, tétova bolyongás, eltévelyedés.

ELTÉBOLYODIK, (el-téboly odik) ösz. k. Menés közben eltéved, útjában elbódúl, *tétova bolyongóvá* (té-bolygóvá) lesz. *Sürü erdőben, éjszaka idején eltéboly odni.* V. ö. TÉBOLYODIK.

ELTEKER, (el-teker) ösz. áth. 1) Másfelé teker. *A kulcsot eltekerte.* 2) Elcsavar, más értelmet ad valaminek. *A szókat eltekerni.* 3) Folytonosan teker.

ELTEKERÍT, (el-tekerít) ösz. áth. Oldalt teker, helyéből kiteker, tekerve elmozdít. *Eltekeríteni a csavart. Eltekeríteni a csigarudat. Eltekeríteni jobbra vagy balra a nyakat.*

ELTÉKOZOL, (el-tékozol) ösz. áth. Tékozolva elveszteget, elkölt. *Eltékozolni minden vagyonát. Pénzét holmi haszontalan dolgokra eltékozolni.* V. ö. EL, (2) és TÉKOZOL.

ELTELEPÉDIK, (el-telepédik) ösz. k. 1) Szálló, nyugvó, vagy lakó helyül nagyobb terjedelmü tért foglal el; telepét széltében, hosszában kiterjeszti. *A magyarok egyik nagyobb része a sik földön telepedett el.* 2) Máshova telepedik, előbbi lakhelyét elhagyva más lakóhelyet választ. *A hegylakók nem egykönnyen telepednek el a síkságra.*

ELTELÉS, (el-telés) ösz. fn. 1) Jóllakás, hézagnak, ürességnek kitömődése. *Eltelésig enni, inni.* 2) Elmulás. *Időnek, napnak, évnek eltelése.*

ELTELIK, (el-telik) ösz. k. 1) Segítő ragu névvel am. jóllakik; minden üressége betömődik. *Eltelni borral, étellel. A pincsék eltelték vízzel.* 2) Elmulik. *Eltelik az idő. Eltelnek az évek. Hány év telt el azóta?* V. ö. EL, (2) és TELIK.

ELTEMET, (el-temet) ösz. áth. A holtat, vagy színholtat bizonyos szertartások kiséretében sírba teszi. *Eltemetni valakit a kös temetőbe, vagy nemzetségi sírboltba. Eltemetni a harczban elesett vitézeket.* V. ö. TEMET.

ELTEMETKÉZIK, (el-temetkézik) ösz. k. Maga-magát eltemeti, elássa; vagy szándékosan eszközli, hogy valami eltemessen őt. *A várnagy készebb volt az omladékok alá eltemetkezni, mint a várt feladni.* V. ö. TEMETKEZIK.

ELTENG, (el-teng) ösz. önh. Tengve, azaz, nyomorúltan, alig csikorogva, fél éhen, szomjan elédegel. *Vízen és kenyéren nagy nehezen eltengeni. A szük termés miatt alig tenghet el a szegény ember.* V. ö. TENG.

ELTENGŐDIK, (el-tengődik) ösz. k. Nyomorúságban, nagy szükséget szenvedve folytatja életét. V. ö. TENGŐDIK.

ELTENYÉSZ, (el-tenyész) ösz. önh. Önerejénél fogva, külső befolyás által, azaz, mesterségtől nem segítve, elterjed, elszaporodik. *A vad növény eltenyész a parlag földön is.* V. ö. TENYÉSZ.

ELTENYÉSZIK, (el-tenyészik) ösz. k. Ipar hozzájárulta, mivelés, ápolás által szaporodik, vagy terjed el. *Eltenyésznek hasánkban a nemesitett juhok. Eltenyésznek a kerti növények.* V. ö. TENYÉSZIK.

ELTÉP, (el-tép) ösz. áth. Tulajdonkép, valamely szövetet kétfelé vagy ellenkező irányban húzkálva, rángatva, részekre, rongyokra választ el. *Eltépni kapczának vagy sebkötőnek az óczka fehérruhát. Az ebek eltépték köpönyegét.* Szélesebb ért. elszakgat. *Eltépni haragból a levelet. Fogakkal eltépni a kásdarabot.* V. ö. TÉP.

ELTÉPDEL, (el-tépdel) ösz. önh. Valamit több és kisebb részekre egymás után eltép.

ELTÉPDES, (el-tépdés) l. ELTÉPDEL.

ELTÉPED, (el-tépéd) l. ELTÖPÖD.

ELTEPER, (el-teper) ösz. áth. Valamit lábakkal erősen nyomdosva egészen elsúz, eltapos, semmivé tesz, *eltipor.* A megvetésnek, haragnak egyik nyomatosabb kifejezése. *Elteperlek, mint a férget. Teperd el a semmirekellőt.* V. ö. TEPER.

ELTÉPÉRÉDIK, l. ELTÖPÖRÖDIK.

ELTEPERÍT, (el-teperít) ösz. áth. Egy teperéssel elsúz, eltapos.

ELTÉPÉRTÉL, (el-tepertél) ösz. önh. Szeszélyes kifejezéssel am. lábhegyen, mintegy teperve a földet, elhordja irháját; engedelem nélkül elmegy, odahagyja a házat, hogy kószáljon.

ELTÉR, (el-tér) ösz. önh. 1) Bizonyos helytől, iránytól, vagy tulajdonságtól némileg elüt, eltávozik. *Eltérni az egyenes, igazi útról. Eltérni az erénytől, a jó szokásoktól. Eltérni előbbi véleményétől, elveitől. Eltérni a szabálytól. A delejtűnek éjszaki mutatója kevessé eltér az éjszaki sarktól. Eltérnek az álló csil-*

lagok helyeikről, midőn az egyenlítőtől majd az egyik, majd a másik földsark v. göncz felé hajlanak. 2) Tájszokásilag : bizonyos helyen elfér, bizonyos tér elegendő neki. *Én kis helyen is eltérek.*

ELTEREPÉLYÉSÉDIK, (el-terepélyésédik) ösz. k. Terepélyes alakban elterjed, elszélesedik. Mondjuk különösen azon fák nemeiről vagy növényekről, melyeknek ágai vagy levelei igen szétterülnek. *Elterepélyesednek a hársak, gesztenyefák. Elterepélyesednek némely káposztafajok.* V. ö. TEREPÉLYES.

ELTÉRÉS, (el-térés) ösz. fn. Mozgásban levő testnek, vagy működő lénynek bizonyos helytől, iránytól, vagy cselekvésmódtól eltávozása. *Csillagok eltérése az egyenlítőtől. Delejtü eltérése az éjszaki gönczöltől. A szónok eltérése a főtárgytól.* V. ö. ELTÉR.

ELTERÍT, (el-terít) ösz. áth. 1) Valamit egész terjedelmében szétfektet, kinyujt. *Elteríteni a köpönyeget, lepedőt. Elteríteni sodrófával a tésztát. Elteríteni a szárítandó busát, dohos lisztet.* 2) Birkozásban valakit úgy földhöz vág, hogy teste végig terül rajta.

ELTÉRÍT, (el-térít) ösz. áth. Bizonyos helyről, irányról másra igazít vagy vezet ; elfordít, más irányt ád. *Eltéríteni a gulyát a tilosból. Eltéríteni valakit a jó útról. Eltéríteni valakit előbbi véleményétől. Eltéríteni a választókat egyik pártról a másikhoz.* V. ö. EL, (2) és TÉRÍT.

ELTERITÉS, (el-teritės) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elterítünk. V. ö. ELTERÍT.

ELTÉRITÉS, (el-téritės) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit v. valakit eltéritünk. V. ö. ELTÉRÍT.

ELTERJED, (el-terjed) ösz. önh. Nagyobb és nagyobb tért foglal el, köre megnagyobbodik, elszélesedik. *Elterjed a kisdnak indult test. Elterjed a kiáradó, s gátot nem találó vis. Elterjednek a növekedő fa ágai. Elterjed alkonyat felé a testnek árnyéka. Elterjed a kinyujtott tészta. Elterjed az elhanyagolt mérges seb.* Átv. ért. *Elterjed a hír. Elterjed a balvélemény. Elterjednek az új szokások, idegen erkölcsök.* V. ö. TERJED.

ELTERJEDÉS, (el-terjedés) ösz. fn. Mozgékony, szétható tulajdonsága valaminek, mely szerént elterjed. V. ö. ezt. *Vísnek elterjedése. Fadgak, árnyék, mocsárok, homokok elterjedése. Népek, szokások, erkölcsök elterjedése.*

ELTERJESZKÉDIK, (el-terjeszkédik) ösz. k. Tulajdonkép, állatról mondják, midőn elnyujtózkodik, tagjait szétveti, magát felfújja. *Készel-lábbal elterjeszkedni. Elterjeszkedik, mint a felfujt béka.* Szélesebb ért. nagyobb tért, helyet foglalni iparkodik, mindegyre szélesbedik, nagyobbodik, szétmegy, hatását, befolyását messzebb és messzebb gyakorolja. *Az angol hatalom a világ minden részeire elterjeszkedett.* V. ö. TERJESZKEDIK.

ELTERJESZT, (el-terjeszt) ösz. áth. Cselekszi, eszközli, hogy valami elterjedjen. V. ö. ELTERJED, TERJESZT. *A repülő madár elterjeszti szárnyait. A szakács elterjeszti a rétesnek való tésztát. A hóditók elterjesztik hatalmokat. A hirlapirók sok hamis, és alaptalan hírt terjesztenek el.*

ELTERJESZTÉS, (el-terjesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elterjesztünk. *Müveltség, ipar, szelidebb erkölcsök elterjesztése. A keresztény valás elterjesztése.* V. ö. ELTERJESZT.

ELTERPED, (el-terped) ösz. önh. Egymástól elválván, szétnyúlik, alapjában elterül. (V. ö. TÉR, TERP). *Elterpednek a lábak, midőn szétvetjük. Elterpednek az újjak, ha zongorázunk vagy araszolunk velök. Elterpednek az eltört szék lábai.* V. ö. TERPED.

ELTERPESZKÉDIK, (el-terpeszkédik) ösz. k. Lábait szét vetve áll, azaz a lábak közti tért (terepet) nagyobbítja. *Elterpeszkedik, mint a béka.* V. ö. TERPESZKEDIK.

ELTERPESZT, (el-terpeszt) ösz. áth. Cselekszi, hogy valami elterpedjen. V. ö. ELTERPED. *Elterpeszti kezét, lábát. Elterpeszti fülig a száját. Elterpeszti újjait.*

ELTERTYED, (el-tertyed) ösz. önh. Puha, lágy testről mondják, midőn belső szétoszlásánál fogva kitágúl, szétmegy. *Eltertyed a rohadásnak indult gyümölcs, tök, dinnye. Eltertyed a vén emberen a hús, midőn csak úgy ligg-lóg rajta.* Az általános értelmü *terjed* igének egyik különös faja, melytől az *elterped* ismét különbözik.

ELTERTYEDT, (el-tertyedt) ösz. mn. Ami lágysága miatt szét van lapulva. *Eltertyedt keletlen kenyér. Eltertyedt dinnye, tök, szilva. Eltertyedt hasi vén ember. Eltertyedt csöcsü asszony.*

ELTERÜL, (el-terül) ösz. önh. Belső erejénél fogva elszélesedik, nagyobb és nagyobb tért foglal el. *Hanyatt fekve, kezét-lábát szétvetve elterült a földön. Elterül a tálba öntött kása. Elterül a medréből kiömlött víz. Elterül a növekedő város. Elterülnek a földre heveredett munkások.* Szenvedő értelme látszik ez ilyenekben : *elterült a földhöz csapott legény. Elterül a szétszuzott kalap. Elterül a döglött béka.* Azonban itt is, ha ezen mondatokat elemezzük, a szenvedő lét tulajdonképen mindig egy másik igében, mint okban rejlik, pl. *midőn a legényt földhöz csapták, az elterült bele ; midőn a kalapot szétszuzták, az (összeválását vesztve) elterült* stb., tehát *csapás, szuzás* volt oka az elterülésnek.

ELTÉRÜL, (el-térül) ösz. önh. Bizonyos helytől, iránytól eltávozik ; valamitől elpártol. Különbözik az *eltér* igétől, mennyiben ez tiszta önhatás, vagyis belső erőtől származó működés ; amaz pedig némi külső hatással van párosulva. *Eltérünk* valamely véleménytől saját meggyőződésünk után, *eltérülünk* pedig, midőn mások birnak arra bennünket.

ELTERÜLÉS, (el-terülés) ösz. fn. Valamely testnek széltében, hosszában kinyulása bizonyos tér fölött.

ELTÉRÜLÉS, (el-térülés) ösz. fn. Eltérés, mely némi anyagi vagy szellemi külső hatással van párosulva. V. ö. ELTÉRÜL.

ELTERÜLT, (el-terült) ösz. mn. Ami el van terülve. V. ö. ELTERÜL. *Elterült város. Messze elterült árvíz.*

ELTÉRV, (el-térv) ösz. fn. Ami a köz szabálytól eltér; kivétel a szabály alól. (Anomalia). Új és ajánlatos műszó.

ELTÉRVES, (el-térves) ösz. mn. Eltérő, mely a közszabálytól eltér; a közszabály alól kivétetik. Új és helyesebb műszó, az *anomalus* kifejezésére, mint *szabálytalan*, mert, ami a közszabálytól eltér, azért a maga nemében szabályos lehet, pl. a *tesz, vesz, visz, hisz* igék *eltérvesek, eltérők*, azaz a közönséges ragozásmódtól eltérnek, de azért bizonyos tekintetben mégis szabályosak.

ELTÉSZ, (el-tész) ösz. áth. 1) Máshová elhelyez, elmozdít. *Eltenni az asztalról az oda nem való tárgyakat. Eltenni a tükröt az ablakból.* 2) Utóbbi használat végett félre tesz, eltakarít. *Eltenni a télre való gyümölcsöt, tojást, szalonnát. Eltenni a maradékételt más napra.* 3) Meggazdálkodik. *Évenként eltenni néhány száz forintot.* 4) Hivatalból elmozdít, kiad valakin. *Eltették lób alól.* V. ö. EL, (2) és TÉSZ.

ELTÉTT, (el-tétt) ösz. mn. Ami jövő használat végett el van téve. V. ö. ELTÉSZ. *Télre eltett eleség. Eltett gyümölcs, káposzta. Eltett pénz, jövedelem.*

ELTETVESÉDIK, (el-tetvesédik) ösz. k. A tetük elszaporodnak rajta vagy benne. *Tisztátalanság miatt eltetvesedni. Néha eltetvesednek a tyúkok is.* V. ö. TETVES.

ELTETVESÍT, (el-tetvesít) ösz. áth. Tetvessé tesz, valakin v. valamiben a tetüket elszaporítja. *Eltetvesíteni az ágyat, fehérruhát. A lóganéj eltetvesíti a növényeket.* V. ö. TETŰ.

ELTÉVED, (el-téved) ösz. önh. 1) Az igazi egyenes útat elveszti, a kitűzött iránytól eltér. *Eltévedni sötét éjjel, sürü erdőben, ismeretlen vidéken.* 2) Itéletében hibás, állitása az ismeretek kellékeivel nem bír. Másképen: *megtéved.* 3) Mondjuk lelketlen tárgyról is, midőn úgy elvetődik, elhányódik, hogy nehéz rá találni. *Nyugtatványom a sok iromány között eltévedt.* V. ö. EL, (2) és TÉVED.

ELTÉVEDÉS, (el-tévedés) ösz. fn. 1) Az igazi útnak elvesztése. 2) Hibázás az itéletben. 3) Valamely lelketlen tárgynak elvetődése, melynél fogva nehéz rá akadni. V. ö. ELTÉVED.

ELTÉVÉLYÉDIK, (el-tévélyédik) ösz. k. 1) Valamely állat, különösen ember, jártában, keltében az igaz útról eltérvén, ide-oda bolyongni kezd. *Tekervényes utakon eltévelyedni.* 2) Valamely lelketlen tárgy sok hányás-vetés által szokott helyéről egészen más helyre vetődik. *Hurczolkodás közben eltévelyedtek legérdekesebb okleveleim. Eltéved* szónál az ok magában az alanyban látszik feküdni, *eltévelyedik* szónál pedig más körülményekben.

ELTÉVÉLYÍT, (el-tévélyít) ösz. áth. Valakit igaz, egyenes útról ál útra, görbe útra vezet, tévelygővé tesz. *A tudatlan kalaúz eltévelyíti az utasokat. Néha az éjjeli bolygó tüzek eltévelyítik az embert.*

ELTÉVÉS, (el-tévés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elteszünk ez igének minden értelmében. V. ö. ELTÉSZ.

ELTÉVESZT, (el-téveszt) ösz. áth. Valamit elhibáz; nem oda megy, hová kellene, de tudatlanságból, tévedésből, hibából, nem készakarva. *Eltéveszteni az utat. Eltéveszteni a házat. Eltéveszteni az irást. Eltéveszteni a czélt.* V. ö. EL, (2) és TÉVESZT.

ELTIKKAD, (el-tikkad) ösz. önh. A nagy hőség miatt ellankad; a teher alatt ereje kimerül. *Eszes-ség-e vajjon fölöttébb terhelnünk magunkat, hogy eltikkadjunk a terh alatt?* (Pázmán). V. ö. TIKKAD.

ELTIKKADÁS, (el-tikkadás) ösz. fn. A nagy hőségtől ellankadás, elerőtlenedés, elfáradás.

ELTIKKAN, (el-tikkan) ösz. önh. 1) Melegtől vagy fáradságtól lankadni kezd. 2) Büzhödésnek, zápulásnak indúl, t. i. a nagy melegség következtében erjedésbe jövén.

ELTIKKASZT, (el-tikkaszt) ösz. áth. Nagy hőség vagy teher által ellankaszt, elerőtlenít, a nélkül, hogy elfonnyasztana. *A nyári forró napok eltikkasztják a növényeket.*

ELTIKKASZTÁS, (el-tikkasztás) ösz. fn. Ellankasztás, de elfonnyasztás nélkül. *Állatok, növények eltikkasztása.*

ELTILALMAZ, (el-tilalmaz) ösz. áth. Valamely cselekedet ellen nyilvános közhirdetés, vagy szemmel látható jelek által ovást tesz. *Eltilalmazni valamely határban a vadászatot. Eltilalmazni a réteken járást.* V. ö. TILALOM.

ELTILT, (el-tilt) ösz. áth. 1) Valamit cselekedni nem enged. *Eltiltani az éjjeli lármákat, kóborlásokat.* 2) Elparancsol; megszüntet. *Eltiltani a naplopókat a városból, a koldúsokat a vásárokról. Eltiltani a török viseletét.* 3) Valamitől eltartóztat. *Eltiltani a betegnek a bort, s egyéb szeszes italokat.* V. ö. EL, (2) és TILT.

ELTILTÁS, (el-tiltás) ösz. fn. Rendelet, nyilatkozat, mely által valamit eltiltanak.

ELTIMMED, (el-timmed) ösz. önh. Használat által elvész, elkopik. Vas vármegyei tájszó. *Tim*, vagy *timm* gyöke igen összeüt a latin *tenuis* szóéval.

ELTIPÉG, (el-tipég) ösz. önh. Tipegve elmegy, eljár valahová. V. ö. TIPÉG.

ELTIPOR, (el-tipor) ösz. áth. Tiporva, azaz lábaival, talpaival nyomdosva elzúz, ellapít, megsemmisít. *Az útban ülő gyermeket eltiporták a lovak.* V. ö. EL, (2) és TIPOR.

ELTIPRÁS, (el-tiprás) ösz. fn. Tiporva elzúzás.

ELTIPRAT, (el-tiprat) ösz. áth. Cselekszi, hogy valaki vagy valami eltiportassék. *Kocsival eltipratni a gyermeket. Lovakkal, ökrökkel eltipratni a kerti veteményeket.* V. ö. ELTIPOR.

ELTISZTÍT, (el-tisztít) ösz. áth. 1) Szemetet, vagy más rondaságot eltakarít, elsöpör, eltörölget. *Eltisztítani a lépcsőkről a sarat.* 2) Elüz, elhajt. *Eltisztítani a hástól a szemtelen tolakodót.* V. ö. EL, (2) és TISZTÍT.

ELTISZTOGAT, (el-tisztogat) ösz. áth. Folytatólag, ismételve eltisztít, eltakarít.

ELTISZTÚL, (el-tisztúl) ösz. önh. Átv. ért. elkotródik, eltakarodik, mindenestül odább áll. Alkalmatlan, kelletlen emberről mondják, midön elmegy. *Eltisztultak falunkból a kóborló kéregetők.*

ELTITKOL, (el-titkol) ösz. áth. Titokban tart, nem közöl, nem tudat másokkal valamit; elrejt, eldug. *Eltitkolni szándokát. Eltitkolni a nyavalyát. Eltitkolni a szerzett vagyont, kincset.* V. ö. TITOK.

ELTITKOLÁS, (el-titkolás) ösz. fn. Cselekvés, midön valamit eltitkolunk, nem közlünk, másokkal nem tudatunk. *Hibáink eltitkolása. Czélunk, szándékunk, akaratunk eltitkolása.*

ELTIVORNYÁZ, (el-tivornyáz) ösz. áth. 1) Tivornyára, azaz dőzsölésre, rendetlen eszem-iszomra elkölt, elpazarol, elveszteget. *Eltivornyázni a ránk maradt örökséget. Eltivornyázni az ifju éveket.* 2) Folytatólag, tartósan tivornyáz. *Képes egész éjjeleken eltivornyázni.*

ELTOBÁKOL, (el-tobákol) ösz. áth. Tobákra, azaz pordohányra, burnótra elkölt. *Eltobákolni naponként néhány garast.*

ELTOJ, (el-toj) ösz. áth. Madárról mondják, midön 1) tojását leteszi. *Eltojott a tyúk, kodácsol.* 2) Máshová toj.

ELTOL, (el-tol) ösz. áth. Tolva máshová szállit, más helyre mozdít. *Eltolni útból a szekeret. Eltolni a talicskát, targonczát. Eltolni helyéből az ágyat, asztalt, pamlagot.* V. ö. EL, (2) és TOL.

ELTOLÓDIK, (el-tolódik) ösz. belsz. Maga magát tovább tolja, előre nyomja, mozditja. *Eltolódik a népsokaság az utczai zene, vagy valamely különös tünemény után. Eltolódik a szoros utczán hajtott csorda.*

ELTOLVAJOL, (el-tolvajol) ösz. áth. Tolvaj módjára elvisz, ellop, eltulajdonít valamely idegen vagyont.

ELTOMBOL, (el-tombol) ösz. áth. Tombolva, azaz széles kedvvel, vígan élve elköltvalamit, vagy eltölti az időt. *Eltombolni vig czimborák társaságában pénzét. Eltombolni ifjuságát.* V. ö. EL, (2) és TOMBOL.

ELTOMPÍT, (el-tompít) ösz. áth. Eszközli, végrehajtja, hogy valami tompává legyen. *Eltompítani sok vágásban a fejszét.* Átv. ért. az észt az eszmék könnyü felfogására, s tárgyak megitélésére alkalmatlanná teszi, elbutítja. V. ö. TOMPA.

ELTOMPÚL, (el-tompúl) ösz. önh. Élét elveszti, metszésre, vágásra alkalmatlanná lesz. *Eltompúl a fejsze, kard, kassa, sarló, kés.* Átv. ért. mondjuk az észről, midön az eszmék felfogására, s itélethozásra szükséges képessége elvész. l. TOMPÚL.

ELTOMPÚLT, (el-tompúlt) ösz. mn. Éle vesztett. Átv. felfogási erejétől megfosztott.

ELTOMPULTSÁG, (el-tompultság) ösz. fn. Eltompúlt állapot.

ELTOPOG, (el-topog) ösz. önh. Topogva, azaz lábaival nagyokat toppanva elmegy. *Nagy saruban eltopogni.* V. ö. EL, (2) és TOPOG.

ELTOPPAD, (el-toppad) ösz. önh. Ereje, tevékenysége eltompúl, tehetetlenné lesz. Régies.

ELTORBONCZÁZ, (el-torbonczáz) ösz. áth. Tájnyelven szólva: torbonczán, azaz targonczán elvisz, elszállít, elhordogat. *Eltorbonczázni a kidsott földet.*

ELTÓTOSÍT, (el-tótosít) ösz. áth. Tótossá tesz, azaz tót nyelvet, szokásokat hoz be. *Eltótosítani a magyar vagy német helységeket.* V. ö. TÓT, TÓTOS.

ELTÓTOSODÁS, (el-tótosodás) ösz. fn. Tót nyelvnek és szokásoknak fölvevése.

ELTÓTOSODIK, (el-tótosodik) ösz. k. Tótokhoz hasonúl, azaz tót nyelvet és szokásokat vevén föl, tóttá lesz. *Felső-Magyarországban sok magyar és német helység eltótosodott.* V. ö. ELNÉMETESÍT.

ELTÓTOSÚL, (el-tótosúl) ösz. önh. l. ELTÓTOSODIK.

ELTOVA, (el-tova) ösz. ih. Elmessze, nagy távolságra, messze a nagy világba.

ELTÖKÉL, (el-tökél) ösz. viszh. Többnyire visszaható névmás tárgyesetével am. erősen elhatároz valamit, teljes szándékkal van. *Eltökélni magát a halálra.* Visszaható névmás nélkül is használtathatik, de ekkor az eltökélés tárgyát igeszóval kell vele viszonyítni, pl. *eltökélte, hogy meghaljon* v. *eltökélte meghalnia*, (de nem jó volna: eltökélte a halált). Az *eltökélés* a meggyözödésen alapuló akarat következménye, s különbözik az *elszánástól*, mely inkább az indulat kifolyása.

ELTÖKÉLÉS, (el-tökélés) ösz. fn. Meggyőződésen alapuló elhatározása az akaratnak valamely cselekedetre, vállalatra. Különbözik az *elszánástól*, mely inkább indulatból ered.

ELTÖKÉLETLEN, (el-tökéletlen) ösz. mn. Aki v. ami még nincs eltökélve; habozó, ingadozó. *Eltökéletlen ember nagy dolgot nem vihet végbe. Eltökéletlen akarat.*

ELTÖKÉLETLENSÉG, (el-tökéletlenség) ösz. fn. Állapot, midön valaki teljesen nem határozta el magát; midön még haboz, ide-oda ingadoz akarata.

ELTÖKÉLT, (el-tökélt) ösz. mn. Aki valamely cselekvényre, vállalatra, merényre elhatározta magát. Mondjuk magáról az akaratról is. *Eltökélt akarat, szándék.*

ELTÖKÉLTSÉG, (el-tökéltség) ösz. fn. Állapot, midön valaki el van tökélve valamire, elhatározott akarattal készül cselekedni; tevékenységi elhatározottság.

ELTÖKÍT, (el-tökít) ösz. áth. Eltulajdonít, elcsen, eloroz, mintegy elgurít valamit. Tisza mellékén divatos.

ELTÖKÍTÉS, (el-tökítés) ösz. fn. Elcsenés, ellopás, eltulajdonítás. V. ö. ELTÖKÍT.

ELTÖKKENT, (el-tökkent) ösz. áth. Elcsen, alattomban eldug, ellop, mintegy elhengerít valamit.

ELTÖLT, (el-tölt) ösz. áth. Töltéssel elzár, elcsinál. *Eltölteni a vís elöl az utat, réteket.* V. ö. TÖLTÉS. 2) Az időt valamivel elmulatja. *Eltölteni munkával a napot. Eltölteni ivással az éjszakát. Idejét könyvek olvasásával tölteni el.* 3) Folyadékot, pl. vizet, bort máshova tölt. *A bort a kádból hordókba töltötték el.* Mondják más tölthető tárgyakról is, pl. szemes életről. *A busát a magtár jobb oldaláról a baloldalra töltötték el.* 4) Eszközli, hogy valami teli legyen. *Eltölteni magát étellel, borral.* V. ö. EL, (2) és TÖLT.

ELTÖLTÖGET, (el-töltöget) ösz. áth. Többfelé, több ízben vagy egymás után eltölt. *Eltöltögetni a vís mellékét. Eltöltögetni poharakba a bort. Eltöltögetni holmi aprólékos munkákkal az időt.*

ELTÖLTÖTT, (el-töltött) ösz. mn. 1) Elélt, elhasznált (idő). *Henyélve eltöltött napok. Jól vagy roszúl eltöltött kor.* 2) Töltéssel, gáttal, felhányt földdel csinált, elzárt. *Eltöltött érfolyás. Eltöltött tilos út.* 3) Máshová töltött. *Eltöltött bor, bisa.*

ELTÖLTÖZIK, (el-töltözik) ösz. k. Étellel, itallal egész torkig, dustig jól lakik. V. ö. TÖLTÖZIK.

ELTÖPED, (el-töped) ösz. önh. Gyümölcsökről, különösen a bogyónemüekről, péld. szőlőről mondják, midőn igen elérvén s higabb nedvei elrepülvén, öszveaszik. V. ö. TÖPED. *Eltöpedt szőlő, szilva.* Átv. ért. öszvezsugorodik, megránczosodik.

ELTÖPÖRÖDIK, (el-töpörödik) ösz. k. Általán: egészen öszvezsugorodik, megránczosodik. Különösen: *eltöpörödik a gyümölcs, midőn elérik; eltöpörödik a vén ember bőre.* V. ö. EL, (2) és TÖPÖRÖDIK.

ELTÖR, (el-tör) ösz. áth. Szilárd, merev testet erőszakos hajlítás, nyomás, ütés stb. által ketté vagy több darabokra választ. *Eltörni térden a száraz ágakat. Eltörni a pálczát. Eltörni a korsót, edényeket. Eltörte a macska szarvát.* (Km). V. ö. EL, (2) és TÖR.

ELTÖRDEL, (el-tördel) ösz. áth. Több részekre, darabokra egymás után eltör. *Eltördelni a pogácsát kisebb falatokra. Eltördelni a fa ágait. Eltördelni kalapácscsal a száraz hantokat, kődarabokat.*

ELTÖRDELŐDZIK v. **ELTÖRDELŐZIK**, (eltördelősik) ösz. k. Olyan testről mondjuk, mely mintegy maga magától, vergődés, ütődés által részekre törik, elszakadoz. *Eltördelősik a magaseról leguruló homokkő. Eltördelősnek a ledöntött fa ágai. Eltördelősnek a feldúlt esekérben levő edények.*

ELTÖREDÉZIK, (el-töredézik) ösz. k. Lassanlassan, folytatólag, több ízben törve, részekre elbomlik, elcsorbúl. *Sok hányás-vetés, mosogatás által eltöredeznek az edények. Eltöredeznek a gereblye fogai.* V. ö. EL, (2) és TÖREDEZIK.

ELTÖRÉS, (el-törés) ösz. fn. 1) Szilárd, merev testnek azon szenvedő állapota, midőn eltörik. V. ö. ezt. *A fasekas feldúlése eltörésekkel jár.* 2) Cselekvés, mely által valamit eltörünk. V. ö. ELTÖR.

ELTÖRIK, (el-törik) ösz. k. Szilárd, merev test erőszakos hajlítás, nyomás, ütés stb. által részekre válik. *Eltörik a kerék vagy tengely a nagy teher alatt. Eltörik a földhöz vágott korsó, üvegpohár. Eltörik a pálcza. A tojás is csak egyszer törik el.* (Km.). V. ö. EL, (2) és TÖRIK.

ELTÖRLÉS, (el-törlés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltörlünk. V. ö. ELTÖRÖL. *Irásnak, betűknek eltörlése. Adó, robot, dézma eltörlése. Az ellenség hadának eltörlése.*

ELTÖRLESZT, (el-törleszt) ösz. áth. Törölés által valamit megsemmisít, megszüntet. Különösen, a pénzügyérkedésben, adósságot részletes kifizetés által, vagy másképen is megszüntet. *Eltörleszteni évenként bizonyos részét a fölvett tőkepénznek. Eltörleszteni a köz adósságokból néhány kötelezvényt sorshuzás és fizetés által.*

ELTÖRLESZTÉS, (el-törlesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltörlesztünk. *Köz adósságok eltörlesztése.* V. ö. ELTÖRLESZT.

ELTÖRLŐDÉS, (el-törlődés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely iromány, festmény, színezet, máz, stb. eltörlődik, illetőleg elkopik, elmázolódik.

ELTÖRLŐDIK, (el-törlődik) ösz. belsz. Irás, festék, máz, szinezés, meszelés stb. valamely önkéntelen érintés által elkopik, szétdörgölődik, eltünik. *Sok nyitás, csukás által eltörlődik az ajtókilincs környékén a festék.*

ELTÖRŐDIK, (el-törődik) ösz. belsz. Sok fáradság, ide-oda hányódás, vetődés után ellankad, elerőtlenül. *Hosszas háborúkban eltörődnek a katonák.* V. ö. EL, (2) és TÖRŐDIK.

ELTÖRŐDÖTT, (el-törődött) ösz. mn. Sok munkában, vergődésben ellankadt, elerőtlenedett. *Eltörődött agg vitéz.* V. ö. TÖRŐDÖTT.

ELTÖRÖL, (el-töröl) ösz. áth. 1) Irást, festést, mázolást stb. eltisztít, elhúz, eldörgöl, alapjáról levakar, lehúz. *Eltörölni a hibásan irt sorokat. Eltörölni a könyeket.* 2) Megszüntet. *Eltörölni az örök szolgaságot. Eltörölni a dézmát, robotot. Eltörölni valamely testületet, szervezetet. Eltörölni holmi babonás szokásokat, szertartásokat.* 3) Megsemmisít. *Eltörölni az ellenség táborát. Eltörölni valamely nemzetet a föld színéről.*

ELTÖRÖLGET, (el-törölget) ösz. áth. Gyakran töröl, azaz a festéket, mást, mocskot, szennyet stb. eltisztogatja, eldörgölgeti, elvakargatja stb. *Eltörölgetni a vises edényeket. Eltörölgetni az iszadságot. Eltörölgetni a táblára irt számokat.* V. ö. EL, (2) és TÖRÖLGET.

ELTÖRÖLHETETLEN, (el-törölhetetlen) ösz. mn. Amit eltörölni nem lehet, a maga nemében állandó, maradó, változhatatlan. *Eltörölhetetlen bélyeg, szégyen.* V. ö. ELTÖRÖL.

ELTÖRÖLHETŐ, (el-törölhető) ösz. mn. Amit eltörölni lehet; másítható, változtatható, megszüntethető.

ELTÖRPÍT, (el-törpít) ösz. áth. Törpévé változtat el. V. ö. TÖRPE. *Eltörpíteni korai, és szertelen munkával a gyermeket. Eltörpíteni a fákat.*

ELTÖRPÜL, (el-törpül) ösz. önh. Egészen törpévé lesz, törpe alakot vesz magára. *Némely vidéken igen eltörpülnek az emberek. Sovány, és miveletlen földön eltörpülnek a növények.* V. ö. TÖRPE.

ELTÖRPÜLÉS, (el-törpülés) ösz. fn. Állapot, midőn az állat vagy növény egészen törpe alakuvá lesz. V. ö. TÖRPE, ELTÖRPÜL.

ELTÖRVÉNYKÉDIK, (el-törvénykédik) ösz. k. 1) A törvényszékek előtt folytonos pert visel. *Tíz, húsz évig eltörvénykedni.* 2) Tárgyesettel: per útján, az illető bírák itélete szerént, s a perrel járó költségek miatt valamit elveszt. *Eltörvénykedte házát, szőlejét, földjeit.* V. ö. EL, (2) és TÖRVÉNYKÉDIK.

ELTÖRVÉNYKÉZIK, (el-törvénykézik) l. ELTÖRVÉNYKÉDIK.

ELTRÉFÁL, (el-tréfál) ösz. önh. Tréfálva elbeszélget, eltársalog. V. ö. TRÉFÁL. *Jó kedvében eltréfált mindnyájunkkal.* Tárgyesettel, áth. ért. tréfálva, azaz a dolgot könnyen véve, valamely ügyet elront, elveszt. *Eltréfálni a legjobb alkalmat.*

ELTRÉFÁLGAT, (el-tréfálgat) ösz. önh. Folytonos tréfákat mondva vagy üzve elmulat, eltársalog, elnyájaskodik. V. ö. TRÉFA.

ELTUD, (el-tud) ösz. áth. A *tud* ige értelmének az *el* igekötővel egyik sajátságos módosítása; am. valakit jószerével, okkal-móddal nyakáról leráz, ki előtte kellemetlen, magától okosan, megbántás nélkül eltávolít. *Eltudni valakit a háztól.* Ily sajátságok ezek is: *A tett kárt betudni a szolga bérébe. Ezt is tudjuk hozzá a többihez.*

ELTUKMÁL, ösz. áth. Tulajdonkép, valamely szerződés, alku, csere útján kiad, odább ad valamin. V. ö. TUKMA, TUKMÁL. *Eltukmálni holmi lócsiszáros fogásokkal a hibás lovat. Eltukmálni az állott árukat.* Átv. ért. valamit elsikkaszt, némi fogásokkal odább ad.

ELTULAJDONÍT, (el-tulajdonít) ösz. áth. Más jószágát tulajdona gyanánt elfoglalja, magáévá teszi. Mind jó mind rosz értelemben vétetik. Az *ellop* igénél tehát szélesebb értelmü, mert minden lopás egyszersmind eltulajdonitás (rosz értelemben), de nem viszont, pl. *Eltulajdonitjuk a találtjószágot, ha urára nem akadunk. Eltulajdoníthatunk valamit csere vagy megváltás által is.*

ELTUNYÍT, (el-tunyít) ösz. áth. Egészen tunyává tesz. V. ö. TUNYA.

ELTUNYÚL, (el-tunyúl) ösz. önh. Tunyává lesz egészen. V. ö. TUNYA. *Hosszas heverésben eltunyúl az ember.*

ELTÚR, (el-túr) ösz. áth. Tulajdonkép a disznófaju állatról mondják, midőn valamit orrával helyéből elhány, elmozdít. *Eltúrni a búzaveremről a földet.* Átv. ért. valakit erőszakos módon bizonyos állásból, hivatalból, szolgálatból kinyom, kiszorít. Másképen: *kitúr.* V. ö. TÚR.

ELTURBÉKOL, (el-turbékol) ösz. önh. Folytonosan turbékol, mint szerelmes galambok, giliczék szoktak. Tárgyesettel: *elturbékolni szerelmét*, azaz turbékolva kijelenteni. V. ö. TURBÉKOL.

ELTURHÁSODÁS, (el-turhásodás) ösz. fn. Kóros állapot, midőn valaki elturhásodik.

ELTURHÁSODIK, (el-turhásodik) ösz. k. Nagy mértékben kifejlődik benne a turhaféle nyálka.

ELTUTAJOZ, (el-tutajoz) ösz. önh. Tutajon eltávozik, elevez.

ELTÜN, (el-tün) ösz. önh. Szem elől elmegy, elvész, egyszerre látatlanná teszi magát. *A fölvert nyúl eltünt a bokorba.* Ezen alakban inkább önkéntes, mint szenvedő létellel bír. V. ö. ELTÜNIK.

ELTÜNÉS, (el-tünés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely tárgy, melyet érzékeinkkel tapasztalánk, elvész, látatlanná, hallatlanná stb. lesz. *Égi jelek, csillagok, bolygó tüzek eltünése. Hajtott, üldözött vadnak eltünése.*

ELTÜNIK, (el-tünik) ösz. k. Az érzékekkel, különösen szemmel, füllel, tapintattal tapasztalt tárgy, önkéntelenül valamely külső erő által elvész, látatlanná, hallatlanná válik. *Eltünik a szemfényvesztő kezében a pénz. Eltünik az ügyesen elcsent gyürü, óra* stb. *Eltünik szem elől az elmerült s vízbe holt ember.* V. ö. TŰN, TÜNIK és —IK igerag.

ELTÜNTET, (el-tüntet) ösz. áth. Csolekszi, hogy valami eltünjék. *Az ügyes bümester eltünteti a markába szorított aranyat. A kelő nap eltünteti a csillagokat.* V. ö. ELTÜNIK.

ELTÜNTETÉS, (el-tüntetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eltüntetünk. V. ö. ELTÜNTET.

ELTŰR, (el-tür) ösz. áth. Bajt, kellemetlenséget, kínt, szenvedést elvisel, kiáll. *Békével eltürni a sérelmeket. Ezt el nem türhetem.* V. ö. EL, (2) és TÜR.

ELTÜRÉS, (el-türés) ösz. fn. Bajnak, kínnak, kellemetlenségnek elszenvedése, békés elviselése, kitartása.

ELTÜRHETETLEN, **ELTÜRHETLEN**, (el-türhetetlen v. el-türhetlen) ösz. mn. Amit eltürni, békén szenvedni nem lehet. *Eltürhetetlen kín, fájdalom. Eltürhetetlen szarolás.*

ELTÜSZSZENT, (el-tüszszent) ösz. viszh. *Eltüsszentem magam, eltüsszented magad, eltüsszenti magát* stb. V. ö. TÜSZSZENT.

ELTÜZEL, (el-tüzel) ösz. áth. Valamit meggyújtva eléget, tüz alakban elfogyaszt. *Pesten egy tél*

alatt sok ezer öl fát eltüzelnek. Eltüzelni a nádtarlót. Eltüzelni a keritéseket.

ELTÜZESÉDIK, (el-tüzesédik) ösz. k. Arczát tüzszinü vereség futja el. *Harag és szégyen miatt eltüzesedni.* Szélesebb ért. mondják a sebekről, fakadásokról, kelésekről is, midőn veres szint öltenek, ellobosodnak, nagyon kigyúladnak.

ELTÜZÖGET, (el-tüzöget) ösz. áth. 1) Folytonos vagy gyakori tüzésre elhasznál. *Eltüzögetni egy lat selymet.* 2) Folyvást tüzöget. V. ö. TŰZ, (áth.) és TÜZÖGET.

ELUGAT, (el-ugat) ösz. önh. Folytonosan, bizonyos időig ugat. *Némely eb egész éjjel elugat.* Áth. ért. tárgyesettel: ugatva elűz, elkerget, elijeszt. *A tolvajokat elugatták a kutyák.* Visszahatólag is van használatban. *Elugatta magát a komondor* azaz ugatni kezdett.

ELUGOR, (el-ugor) ösz. önh. és áth. 1) Bizonyos tért ugorva meghalad. *Elugorni két ölnyi szélességre. Elugorni a szás tü hosszát.* V. ö. EL, (2) és UGOR. 2) Elszökik. *Elugrott a büntetés elől.* Különböző: *elugrik.*

ELUGRÁL, (el-ugrál) ösz. önh. Folytonosan ugor. *Zene szóra falu hosszatt elugrálni. Az akolból kieresztett bárányok elugrálnak a mezön.* Áth. értelemben tárgyesettel: ugrálva végez, tesz valamit. *Elugrálni a kecske- vagy szarkatáncsot.* V. ö. UGOR, UGRÁL.

ELUGRASZT, (el-ugraszt) ösz. áth. Tulajd. valakit elugorni kényszerit; cseleksszi, hogy elugorjon; vagy akaratlanul elugorni enged. *Elugrasztani bottal a pajkos sihedert. Véletlenül elugrasztani az ölben tartott malacsot.* Átv. és tréfás kifejezéssel: ijesztés, fenyegetés által futásra, szökésre bir. *Elugrasztották ő kelmét.*

ELUGRIK, (el-ugrik) ösz. k. Kényszerülve, akaratlanul bizonyos helyről máshová szökik, ugorva eltávozik. *Elugrik a vágott fából a forgács. Elugrik a szikra a tüzes vasból, ha verik. Elugrik a földhöz vágott lapta.* Átv. ért. *elugrik valamely tárgyon a szem,* midőn előtte levén, észre nem veszi. V. ö. EL, (2) és UGRIK.

ELÚN, (el-ún) ösz. áth. Valami iránt érdekkel, jó kedvvel viseltetni megszün; valami terhére, alkalmatlanságára válik; valamibe bele fárad. *Elunni az üres szónoklatok hallását. Elunni az isetlen tréfákat. Elunni a sok látogatót. Elunni a szüntelen munkát.* Visszaható névmással: semmi lelki vagy kedélyi élvezetet nem lel. *Elunom magam, elunod magad, elunja magát,* azaz, nem mulatom magam, vagy terhére vagyok magamnak stb.

„Ha elunom magam a pusztába,
Befordulok a szomszéd csárdába."

Népd.

ELUNAKODIK, (el-unakodik) ösz. k. Hosszú neki az idő; se szellemi, se érzéki éldeletei nincsenek, mikkel ideje eltelnék; semmi mulatsága nincsen. *Sivatag vidéken, emberi társaságon kivül, könyvek, foglalatosság nélkül elunakodni.*

ELUNAKOZIK, (el-unakozik) lásd: ELUNAKODIK.

ELUNATKOZIK, (el-unatkozik) l. ELUNAKODIK.

ELUNDOKÍT, (el-undokít) ösz. áth. Undokká, azaz olyanná tesz, mit az ember megún, miben nem csak gyönyört nem lel, hanem inkább utálatot, csömört érez. *Elundokitani holmi dögökkel, büzös sárral, ganéjjal az utczákat.* V. ö. UNDOK.

ELUNDOKÚL, (el-undokúl) ösz. önh. Undokká, utálatossá, csömörletessé lesz.

ELUNDORÍT, (el-undorít) ösz. áth. 1) Undorra gerjeszt, utálatot, csömört okoz. V. ö. UNDOR. *Rút fekélyek, büzölgő dögök elundorítják az ember gyomrát.* 2) Utálatossá, csömörletessé tesz. *Tisztátalanság által elundorítani az ételeket.*

ELUNDORODIK, (el-undorodik) ösz. k. Valamely undor test látására, vagy undok beszédre, gyomra fölkeveredik, megcsömörlik: utálattal fordúl el valamitől. *Némely ember a békától elundorodik. Vannak, kik a süllt malacztól elundorodnak.* V. ö. UNDOR.

ELUNTAT, ELÚNTAT, (el-untat v. -úntat) ösz. áth. Cseleksszi, hogy valaki elunja magát, hogy unatkoszék. *Eluntatni a hallgatókat hosszu üres beszéddel. Eluntatni a társaságot holmi sületlen tréfákkal, nyikorgó szenével, rosz énekkel.* V. ö. UNTAT.

ELÚSZ, (el-úsz) ösz. önh. Élő állat vízben vagy más folyadékban önerejével magát fentartva tovább halad. *Elúsz a béka, hal, s egyéb vízi állatok.* Nagy használatban van az *elúsznik* is. *Mondják az úszómester elúsznik nagy messzeségre. A hal elúsznik egyik folyóból a másikba;* de *ik*-es alakban inkább olyan testekre illik, melyek nem a maguk, hanem egyedül a víz erejénél fogva haladnak, pl. *Elúsznik a tök; elúsznik a darab fa; elúsznik a fölvetett holt test.*

ELÚSZIK, (el-úszik) ösz. k. l. ELÚSZ.

ELUTAL, ELÚTAL, (1), (el-utal v. -útal) ösz. áth. 1) Útnak bocsát, útat mutat, útba igazít. *Elutalni a tévelygő vándort a legbiztosabb ösvényre.* 2) Bizonyos téren utat nyit. *Elutalni a szántóföldet, rétet,* azaz: a szántóföldön, réten utat törni keresztül. 3) Elutasít, meg nem hallgatva vagy segedelem nélkül elbocsát, elküld.

ELUTAL, ELÚTAL, (2), (l. fönebb) ösz. önh. Eltakarodik, elkotródik, odább áll. *Úgy elutalt, hátra sem nézett.*

ELUTÁL, (el-utál) ösz. áth. Valamit utálva egészen megvet, utálva kerül. V. ö. UTÁL. *Elutálni a büdös leheletü embert. Elutálni a fertelmes bünök barlangját.*

ELÚTALÁS, (el-útalás) ösz. fn. 1) Cselekvés, mely által valakit útba igazítunk, útra küldünk; vagy valahol útat nyitunk. 2) Állapot, midőn valaki eltakarodik, odább áll.

ELUTÁLÁS, (el-utálás) ösz. fn. Valaminek v. valakinek mint undorítónak, utálatot gerjesztőnek megvetése, kerülése.

ELUTASÍT, (el-utasít) ösz. áth. 1) Az utazónak a helyes irányt, ösvényt, utat megmutatja, az eltévedéstől megója. *Elutasítani a vándort, midőn kétlelkedik, melyiket kelljen az elágazó utak közül választania.* 2) A kérőt, folyamodót meghallgatás vagy segedelem nélkül elbocsátja, elküldi. *Elutasítani a koldusokat.*

ELUTASÍTÁS, (el-utasítás) ösz. fn. 1) Útbaigazítás, a helyes útnak kimutatása. 2) A kérőnek, folyamodónak segély nélkül elküldése.

ELUTAZ, (el-utaz) ösz. 1) áth. Valamit utazva elkölt, vagy utasással elmulaszt, eltölt. *Elutazni minden pénzét. Elutazni a hivatal idejét.* 2) önh. Útra elmegy. *Az ük*-keli finom különségre itt is ügyelni kell. Aki önként, ön akaratából kel útra, az elutaz; aki vagy ami kénytelen útnak indulni, elutazik. *Az ember elutaz; a gőzös elutazik.* Továbbá kocsin, hajón kényelemmel inkább útas valaki; gyalog pedig és fáradságosan inkább utasik.

ELUTAZÁS, (el-utazás) ösz. fn. Útra elmenés, elindulás.

ELUTAZIK, (el-utazik) ösz. k. Útra elmegy, távol helyre menendő elindúl, útnak indúl. V. ö. ELUTAZ.

ELUZSORÁZ, (el-uzsoráz) ösz. áth. Másnak vagyonát, pénzét uzsora által eltulajdonítja. *Eluzsorázni az adós értékét.* V. ö. UZSORA.

ELÜGET, (el-üget) ösz. önh. Ügető léptekkel elmegy, eltávozik.

ELÜGYEKÉZIK, **ELÜGYEKSZIK**, (el-ügyekézik v. -ügyeksik) ösz. k. Rajta van, hogy elmehessen, iparkodik eltávozni. *A drágás városból elügyekezni.* V. ö. EL, (2) és ÜGYEKÉZIK.

ELÜL, (1), (el-ül) ösz. önh. 1) Félre ül, előbbi helyét odahagyva másbová ül. *Elülni a pamlagról a székre.* 2) Fenékre száll. *A vas elül a vízben. Elül a hajó, ha fenekén rés támad.* 3) Mondják a madarakról, midőn nyugonni, alunni mennek. *Elültek a tyúkok. Akkor már elülnek a verebek*, azaz, késő estve lesz. (Km.).

ELÜL, **ELÜL**, (2), (am. el-ő-ül v. el-ül) ih. Megfelel e kérdésre: *hol?* Ellentéte: *hátúl. Elül állani a csatában, hátúl lenni a futók között.* Köz életben: *elől*, l. ezt.

ELÜLCSAHOS, (elül-csahos) l. ELŐCSAHOS.

ELÜLDÖGÉL, (el-üldögél) ösz. gyak. önh. Folyvást kényelmes ülőhelyén marad.

ELÜLEPÉDIK, (el-ülepédik) ösz. k. Lassan-lassan alább száll, fenékig lemegy. *Elülepedik a kávé alja. Elülepedik a vízben felolvasztott só.*

ELÜLEPSZIK, (el-ülepszik) l. ELÜLEPÉDIK.

ELÜLRŐL, (el-ül-ről) ih. Ellentéte, *hátulról*, s megfelel ezen kérdésre, *honnan?* Értelme: onnan, hol a dolog eleje, kezdete van. *Honnan kezdjük a könyvet olvasni? Elülről.* Továbbá am. homlokzatról. *Elülről sokat mutató ház.*

ELÜLSŐ, (el-ő-ül-ső) mn. A többi között elül álló, elül levő, homlokzatot mutató. Ellentéte: *hátulsó.*

ELÜLTET, (el-ültet) ösz. áth. 1) Növényt vagy magot tenyésztés végett a földbe tesz. *Elültetni az oltoványokat. Elültetni annak idején a virágmagokat. Faiskolából gyümölcsösbe ültetni el a csemetéket.* 2) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy más helyre üljön. *Elültetni a csintalan diákokat egymás mellől.* 3) Az ültetést elvégzi. *A mi kertünkben már elültettünk.* V. ö. EL, (2) és ÜLTET.

ELÜLTETÉS, (el-ültetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elültetünk. V. ö. ELÜLTET. *Növények elültetése. Az iskolai tanulók elültetése.*

ELÜNNEPEL, (el-ünnepel) ösz. áth. A napot ünnepelve, vagy munkától megszünve eltölti. *Elünnepelni a hétnek egy részét, több napjait.* V. ö. ÜNNEP.

ELÜT, (el-üt) ösz. áth. 1) Valamit úgy megüt, hogy tovább menjen, elszálljon. *Elütni a laptát. Elütni más kezéből a botot.* 2) Ütés által valamit magától eltávolít, félre irányoz. *Elütni magától a kardcsapást.* 3) Kártyajátékban, fölebb való lappal az alsóbbikat meggyőzi, s magáévá teszi. *Disznóval elütni a királyt, tizessel a hetest. Tromfot tromffal elütni.* 4) Mástól valamit elkerít, elkaparít. *Elütni más kezéről a menyasszonyt.* 5) Némely mértékek fölét lecsapja. *Elütni a vékát, mértt.* 6) Mondják az óráról. *Elütötte már a tizet, tizenkettőt*, azaz már tíz, tizenkettő mult az órán. 7) Használtatik távolító ragu névvel, midőn hasonlitás van szóban, pl. *Ezen fiú elütött az apjától, vagy testvéreitől*, azaz, nem hasonló az apjához vagy testvéreihez. *Az én véleményem, tervem elüt a tiedtől.* 8) Aljas tréfaboszédben: *elütötte a pap tyúkját*, azaz szelet bocsátott.

ELÜTTET, (el-üttet) ösz. áth. 1) Cselekszi, parancsolja, hogy valamit elüssenek, v. ö. ELÜT. 2) Kocsival, lóval valakit eltaszíttat, lábáról leüttet.

ELÜVEGÜL, (el-üvegül) ösz. önh. Olyanná lesz, mint az üveg. *Szemei bizonyos kicsapongás következtében elüvegültek.*

ELŰZ, (el-űz) ösz. áth. Üzve eltávolít, elmenni, elfutni, elszállni kényszerít. V. ö. EL, (2) és ŰZ. *Elűzni a hástól a hűtelen cselédet. Elűzni a tilosból a kártékony barmokat. Elűzni a legyeket.* Átv. ért. *elűzni a betegséget, hideglást*, eszközölni, hogy megszünjék.

ELŰZÉS, (el-üzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit elűzünk. *Csavargók elűzése. Kártékony vadak elűzése.* V. ö. ELŰZ.

ELV, (el-v, am. el-ő v. el-ü) fn. tt. *elv-et.* 1) Általán, ami elűl van, ami másokat megelőz, mi jó előre történt, és lett, v. ö. ELŐ. fn. 2) Ismeretfő, kutfő, melyből valamely eszmét merítünk. Különösen 3) oly gyakorlati okfő, mely vezérli akaratunkat, cselekvé-

nyeinket. *Elvből cselekedni valamit. Elvből vitatni, vagy megtámadni ezt vagy ama tárgyat. Bizonyos elvből indulni ki. Ember, kinek semmi elvei nincsenek. Valamely tant, tudományt elvekre építeni. Az ismereteket visszavinni első elvekre.* 4) Első, fő lény, melyből mások erednek. *Életelv. Erkölcsi elv. Zoroaster (Zerdust) szerént a világ két elvből áll : jó és gonosz elvből.* (Principium).

ELVADÍT, (el-vadít) ösz. áth. 1) Vaddá tesz, vaddá változtat el; oly erkölcsökkel ruház fel, milyenekkel a vad állapotban levő emberek vagy állatok bírnak. 2) Ijedőssé, tartózkodóvá tesz, elidegenít. *Ütés, verés által elvadítani a vonó marhát. Szüntelen korholás által elvadítani magától a gyermekeket.*

ELVADITÁS, (el-vaditás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit elvadítunk. V. ö. ELVADÍT.

ELVÁDOL, (el-vádol) ösz. áth. 1) Elárul, mint panaszló, vádló áll valaki ellen. 2) Némely vidékeken, pl. Ormánságban : valamit (t. i. vádat, hibát) magára vállal, elvállal.

ELVÁDOLÁS, (el-vádolás) ösz. fn. Cselekvény, mely által valakit elvádolunk; vagy, valamely vádat magunkra vállalunk. Több vidéken használják általán ez értelemben : *elvállalás.*

ELVADÚL, (el-vadúl) ösz. önh. 1) Vad természetet ölt, olyanná lesz, mint a természeti vad állapotban levő emberek vagy állatok. *Társas élet, nevelés, műveltség nélkül, szüntelen háborúban elvadulnak az emberek.* 2) Elidegenül, a társaságot kerüli, szilajjá, kirugóvá lesz. *Elvadulnak a szabadban hagyott tinók, csikók. Elvadúl a tanító által üldözött növendék.*

ELVADULÁS, (el-vadulás) ösz. fn. Vaddá levés, vadtermészetnek öltése. V. ö. ELVADÚL.

ELVADULT, (el-vadult) ösz. mn. Aki vagy ami el van vadulva. *Elvadúlt népek. Elvadúlt csikók, tinók.* V. ö. ELVADÚL.

ELVADULTSÁG, (el-vadultság) ösz. fn. Elvadult állapot.

ELVÁG, (el-vág) ösz. áth. Éles eszközzel, pl. késsel, fejszével, bárddal, erősen ütve hozzá, vagy bele vágva valamit ketté választ. *Elvágni karddal az ellenség kezét. Elvágni fejszével saját lába fejét. Elvágni késsel a gyertyát. Ő is elvágja a meddig megsült.* (Km.). am. ő is élvezi a mit lehet. Különbözik az *elmetsz* igétől. V. ö. VÁG, METSZ.

ELVÁGÁS, (el-vágás) ösz. fn. Cselekvés, midőn elvágunk valamit. V. ö. ELVÁG.

ELVAGDAL, (el-vagdal) ösz. áth. 1) Valamit többszörözött vágással, több kisebb darabokra oszt, elválaszt. *A nagy hasábfát elvagdalni.* 2) Több különböző tárgyat egymás után elvág. *Elvagdalni a fák ágait. Elvagdalni a bárányok farkát.* V. ö. VAGDAL.

ELVÁGTAT, (el-vágtat) ösz. önh. Vágtatva, azaz sebes nyargalva ellovagol, elkocsiz. V. ö. VÁGTAT.

ELVÁGY, (el-vágy) ösz. önh. ELVÁGYIK, (el-vágyik) ösz. k. Vágya van elmenni, eltávozni. *Elvágyni egy boldogabb hazába.* Szabatosabb : *elvágyik,* (t. i. a kénytelenséget, kényszerüt jelentő *ik* képzővel), minthogy a vágy mindig kényszerülést vagy szenvedő állapotot föltételez.

ELVÁGYAKOZIK, (el-vágyakozik) ösz. k. Többször, vagy folytonosan elvágyik.

ELVÁGYÁS, (el-vágyás) ösz. fn. Vágyás elmenni.

ELVÁGYIK, (el-vágyik) ösz. k. A vágy elmenni vagy eltávozni szivét ösztönzi.

ELVÁGYÓDÁS, (el-vágyódás) ösz. fn. Vágyódás elmenni. V. ö. ELVÁGYIK.

ELVÁGYÓDIK, (el-vágyódik) l. ELVÁGYIK.

ELVAJUDIK, (el-vajudik) ösz. k. 1) A szülés előtti kinokkal sokáig bajlódik. V. ö. EL, (2) és VAJUDIK. 2) Elerőtlenül, elgyöngül a hosszas kinok miatt.

ELVAKAR, (el-vakar) ösz. áth. 1) A testnek fölszinéről valamit vakarva eltisztít, lehúz. *Elvakarni a papirosra ejtett tintafoltot. Elvakarni a szádadó sebhártyát.* 2) Folytonosan vakar. V. ö. EL, (2) és VAKAR.

ELVAKARODIK, (el-vakarodik) ösz. k. Népiesen és tréfásan szólva : elkotródik, mintegy magát elvakarva valahonnan, odább áll, elhordja az irhát, elinal.

ELVAKÍT, (el-vakít) ösz. áth. Cseleksi, hogy valaki ne lásson, észre ne vegyen valamit, mintha vak volna. *Elvakította az erős világosság.* Átv. ért. az ész belátását, a megfontolást akadályozza, mely miatt ez a dolog valódi mibenlétét föl nem fogván, annak egyedül külsejét veszi tekintetbe. *Elvakította a nagy szerelem. Elvakította a külső pompafény.* A valóságos vakká tevést, *megvakít* szóval fejezzük ki.

ELVAKÍTÁS, (el-vakítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által elvakítnak valakit. V. ö. ELVAKÍT.

ELVAKÚL, (el-vakúl) ösz. önh. Olyanná lesz, mint ha vak volna. Erkölcsi ért. lelki elfogódás miatt a dolgok mibenlétét nem látja. *Elvakulni a fejszédelgésben. Elvakulni a nagy fényességtől. Oly pompát, fényt láttam, hogy elvakultam bele.* Ha valóságos vakságot értünk, ezt *megvakúl* szóval fejezzük ki.

ELVÁL, (el-vál) ösz. önh. Önként, saját akaratából, belső erejénél fogva elszakad, magát elkülöníti. *Elvál az, aki feleségét oda hagyja. Elvál az utas, midőn barátitól búcsút vesz. Elvál a testvér a testvértől, midőn a közös birtokot elosztva külön gazdálkodni kezd. Elvál a párt embere, midőn más párthoz szegődik.* Köz beszédben *ik*-kel is használják, holott e két alak, a dolog velejét tekintve, különböző. V. ö. ELVÁLIK.

ELVÁLAKOZIK, (el-válakozik) ösz. k. Örökségben elosztozik, kiki a maga részét kikapván, egymástól elszakad. *Szüleik halála után a testvérek elválakoztak.*

ELVÁLAL, l. ELVÁLLAL.

ELVÁLÁS, (el-válás) ösz. fn. 1) Önkénti elszakadás, egymástól eltávozás. *Házasok elválása. Osztakozó örökösök elválása.* 2) Belső vagy külső kényszerülésen alapult elszakadás, eloszlás. *A fának hasogatás általi elválása. Érett dió kopácscsának elválása.* 3) Elhatározódás. *Elválás kora.*

ELVÁLASZT, (el-választ) ösz. áth. 1) Az anyagilag, vagy erkölcsileg összekapcsolt részeket egymástól elszakasztja, elkülöníti. *Elválasztani a konkolyt a buzától. Elválasztani a nőt férjétől. Elválasztani a kosokat az anyajuhoktól, a tinókat az üszöktől. Elválasztani egymástól a verekedőket.* 2) Elszoktat. *Elválasztani a gyermeket a csecstől. Elválasztani a borjút anyjától.* 3) Valaminek, valamely hivatalnoknak szavazás útján megtesz. *Elválasztani a főszolgabirót alispánnak. Elválasztani az esküttet bírónak.* V. ö. EL, (2) és VÁLASZT.

ELVÁLASZTÁS, (el-választás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit elválasztunk. *Házasok elválasztása. Szopós gyermek elválasztása. Valakinek elválasztása bíróvá.* V. ö. ELVÁLASZT.

ELVÁLASZTHATATLAN, (el-választhatatlan) ösz. mn. Akik vagy amik oly szoros összeköttetésben vannak, mely szerént egymástól el nem szakaszthatók. *Elválaszthatatlan hű barátok, házasok.*

ELVÁLASZTHATATLANSÁG, (el-választhatatlanság) ösz. fn. Egymáshoz kötött személyek vagy tárgyak legszorosb viszonya, melynél fogva egymástól el nem választhatók.

ELVÁLASZTÓ, (el-választó) ösz. mn. 1) Valamely ügyet, sorsot elhatározó, eldöntő, kimutató. *Elválasztó harcz.* 2) Az összekapcsolt vagy vegyített részeket, feleket egymástól elkülönitő. *Elválasztó edények az állati testben. Elválasztó itélet.*

ELVÁLIK, (el-válik) ösz. k. 1) Belső vagy külső kényszerülés által elszakad, ketté vagy többfelé oszlik. *Elválik az elérett dinnye, tök, uborka a szárától. Elválik a megnyomott szilva a magvától. Elválik a szövetekkel hasogatott faderék.* 2) Kitetszik, megláttszik, napvilágra jön, elhatározódik. *Majd elválik, hány zsákkal telik.* (Km.) *Majd elválik a dolog. Elválik, mi lesz belőle. Sokáig válik el, ha nyerünk-e, vagy vesztünk.* V. ö. EL, (2) és VÁLIK.

ELVÁLLAL, (el-vállal) ösz. áth. Valamely terhet, munkát, foglalatosságot, hivatalt elfogad, magára vállal, azon föltétellel, hogy abban eljárand, s azt mintegy vállaira veendi. *Elvállalni más adósságát. Elvállalni a szolgabirói hivatalt. Elvállalni a közterhek viselését, a házi adót.* V. ö. VÁLLAL.

ELVÁLLALÁS, (el-vállalás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit magunkra vállalunk, valamely terhet, szolgálatot, hivatalt stb. elfogadunk, s annak teljesitésére, az abbani eljárásra igérkezünk.

ELVÁLOGAT, (el-válogat) ösz. áth. Külön faju részekből álló egészet fajok szerént elosztályoz, elnak. *Elválogatni a hegye-, lelke- és aljadohánylevelet. Elválogatni az ép és törődött almákat.* V. ö. VÁLOGAT.

ELVÁLT, (1), (el-vált) ösz. áth. Pénzdarabot vagy mennyiséget másnemü pénzzel, vagy apróbbal kicserél. *Elváltani a szás forintos bankjegyet tizesekre. Elváltani az aranyat rézpénzre.* V. ö. EL, (2) és VÁLT.

ELVÁLT, (2), (el-vált) ösz. mn. Ami vagy aki el van válva. *Elvált házastársak. Elvált örökösök.* V. ö. ELVÁL és ELVÁLIK.

ELVÁLTÁS, (el-váltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit, nevezetesen pénzt elváltunk.

ELVÁLTOZÁS, (el-változás) ösz. fn. 1) Általán, állapot, midőn valaki vagy valami elváltozik. 2) Ker. katholikai ért. az oltári szentségben a kenyér és bor állományának (substantia) Krisztus testévé és vérévé változása. Szabatosabban: *átváltozás.*

ELVÁLTOZIK, (el-változik) ösz. k. 1) Más szint, más alakot ölt. *Némely sötét posztó fakóra változik el. A selyembogarak sokféleképen elváltoznak.* 2) Más tulajdonságokat vesz föl, más természetüvé lesz; vágyai, tettei az előbbiektől elütnek, különböznek. *Ezen ember egészen elváltozott, hajdan vig volt, most pedig komor.* 3) Valami egészen különböző lénynyé lesz. *Bizonyos kövek égetés által mészszé változnak el. A kenyér és bor állománya* (substantia), *Urunk testévé és vérévé változik el.* Szabatosabban: *átváltozik.*

ELVÁLTOZTAT, (el-változtat) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy valami elváltozzék. Különösen 1) Más színbe, más alakba öltöztet. *Némely szint, festéket a nap sugárai elváltoztatnak.* 2) Elcserél. *Elváltoztatni ruháját, hogy meg ne ismerjék.* 3) Más természetüvé, tulajdonságuvá tesz. *A hivatal, rang, gazdagság sok embert elváltoztat.* V. ö. VÁLTOZTAT.

ELVÁLTOZTATÁS, (el-változtatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elváltoztatunk. L. ELVÁLTOZTAT.

ELVAN, (el-van) ösz. önh. 1) Távol van, oda van, nincs honn. *Már két év óta el van* (hazájától). 2) Imígy-amúgy elél, elteng, létezik. *Ha szegénytül is, de csak elvan. Elvagyunk, mint afféle szegény emberek.* 3) *Nélkül* névutóval vonzatban am. valaminek hiával él. *Elvan egész esztendőben egy falat hús nélkül. Nálad nélkül is elvagyunk.* V. ö. VAN.

ELVÁNCZOROG, (el-váncz orog) ösz. önh. l. ELVÁNSZOROG.

ELVÁNDOROL, (el-vándorol) ösz. önh. Vándorolva, vándorlóképen elutaz, eltávozik. V. ö. EL, (2) és VÁNDOROL.

ELVÁNSZOROG, (el-vánszorog) ösz. önh. Nagy nehezen, testét mintegy vonszolva eltávozik, elmegy.

ELVÁNSZORODIK, (el-vánszorodik) ösz. k. Oly erőtlenné lesz, annyira elgyöngül, hogy csak vánszorogva képes elmenni. V. ö. VÁNSZOROG.

ELVÁR, (el-vár) ösz. áth. 1) Valakit addig vár, mig eljövend. *Elvárlak a város kapujánál.* 2)

Azon reményben vár, hogy valami történni fog, vagy, hogy megtudja, mi történendik. *Elvárom, mire válik a dolog. Elvárom, ha lesz-e belőle valami.* 3) Húzamos ideig vár. *Elvár tíz évig. Elvár reggeltől estig.* V. ö. EL, (2) és VÁR, áth.

ELVÁRAKOZIK, (el-várakozik) ösz. k. Folytonosan, hosszabb időig elvár valakire vagy valamire. V. ö. EL, (2) és VÁRAKOZIK.

ELVARÁZSOL, (el-varázsol) ösz. áth. Varázsolva, bűvös működéssel elcsal, elvesz, eltulajdoníl valamit. V. ö. VARÁZSOL.

ELVARR, (el-varr) ösz. áth. 1) Húzamos ideig varr. *Egész éjjeleken elvarr.* 2) Máshová varr. *Az inggallért az ingujjhoz elvarrni.*

ELVÁS, (el-vás) ösz. áth. A fogakat eltompítja, mintegy elvájja. Szokottabban : *elvásít.*

ELVÁSÁS, (el-vásás) ösz. fn. 1) A fogak eltompítása. 2) Szenvedő értelemben, a fogak eltompulása. V. ö. ELVÁS, ELVÁSIK.

ELVÁSÁROL, (el-vásárol) ösz. áth. Vásárlás által mások elől elkapkod. *A hajhászok, kofák elvásárolják a lakosok elől az élelmi szereket.*

ELVÁSIK, (el-vásik) ösz. k. Általán, élét veszti, elkopva megtompúl. *Elvásik csiszolás, dörgölés által a patkó. Elvásik a toll, ha sokat írnak vele. Elvásik a kerékhez dörgölődző ruha. Elvásik a lőcs.* Különösen a fogakról mondjuk, midőn fanyar, savanyú étel, ital miatt igen érzékenyekké, sajgókká lesznek, s ez által eltompulnak, de csak ideiglen. V. ö. VÁSIK.

ELVÁSÍT, (el-vásít) ösz. áth. Valamely fanyar, igen savanyú étel, ital ideiglen eltompítja a fogakat. *Elvásította fogaimat az éretlen szőlő.*

ELVÁSOL, (el-vásol) ösz. áth. l. ELVÁSÍT.

ELVÁSOTT, (el-vásott) ösz. mn. 1) Elkoptatott, elcsiszolt, eldörzsölt. *Elvásott kerékvas; elvásott eseg; elvásott posztó.* 2) Ideiglen eltompult. *Elvásott fogak.*

ELVÁSÚL, (el-vásúl) ösz. önh. Fogakról mondják, midőn fanyar étel-ital miatt eltompulnak, s ideiglen alkalmatlanokká lesznek a rágásra.

ELVE v. ELVÉ, (el-ve v. el-vé v. el-ő-é, mintegy el-tova v. elő-tova) névutó. Túl, tulsó félen, tulsó részen, vagyis részre. *Erdő elve* = erdőn túl; *Duna elve* = Dunán túl, azaz túlra. A régieknél inkább divatozott, mint jelennen. *Jordán elvé*, „És jutának Judeának vidékébe Jordán elvé"; *tenger elve*, „És mikor juttak volna ő tanejtványi tenger elve." *Czedronnak áradatja elvé.* „Kimene Czedronnak áradatja elvé." (Tatrosi codex.) am. Jordánon, tengeren, áradatján tul. Alkotása olyan mint *hova* v. *hová* szóé. És csakugyan ezen kérdésre is felel, mint a példákban láttuk. V. ö. ELVŐL.

ELVÉDDÉGÉL, (el-véddégél) ösz. áth. Apródonként, lassan-lassan, egymás után több ízben elveszt valamit. *A pénztárból naponként elveddegélni néhány forintot.* V. ö. ELVÉSZ.

ELVÉGEZ, (el-végez) ösz. áth. 1) Valaminek végét éri. *Elvégezni az utat, munkát. Elvégezni a könyvet. Elvégezni az olvasdot.* 2) Végre hajt, teljesít. *Elvégezni a parancsoltakat.* 3) Elhatároz. *Valamit a megyei vagy országgyülésen elvégezni. Elvagyon végezve, hogy az emberek egyszer meghaljanak.* (Horvát János).

ELVÉGEZETLEN, (el-végezetlen) ösz. mn. 1) Ami nincs teljesítve, végrehajtva, elkészítve. *Elvégezetlen munka. Elvégezetlen lánczhid, vasút.* 2) Ami nincs elhatározva. V. ö. ELVÉGEZ. Határozóilag am. Elvégezetlenül.

ELVÉGEZŐDIK, (el-végeződik) ösz. belsz. Élünk ezen igével, midőn azt akarjuk kifejezni, hogy valamely dolog belső működés következtében, vagy elgondolva minden más alany hatásától mintegy önmagában teljesedik, végére jár. *Már elvégeződött volt a tiestválasztás, midőn megérkezénk.* Szokottabban : *elvégződik.*

ELVÉGRE, (el-végre) ösz. ih. Legvégre, utójára, mindenek után, valahára. *Elvégre megérkezett a várva várt vendég.*

ELVÉGZŐDIK, l. ELVÉGEZŐDIK.

ELVEGY, (el-vegy) székely szó, l. ELEGY.

ELVEGYES, (el-vegyes) l. ELEGYES.

ELVEGYÍT, (el-vegyít) ösz. áth. Különféle, különnemü és faju részeket el- s összekever, egy egésszé alakít, vagy egészen más testté képez. *Elvegyíteni a busalisztet rozsliszttel. Elvegyíteni a kávét tejjel, czukorral.* V. ö. VEGYÍT. Szokottabban : *elegyít.*

ELVEGYÍTÉS, (el-vegyítés) ösz. fn. l. ELEGYÍTÉS.

ELVEGYÜL, (el-vegyül) ösz. önh. Elkeveredik, más nemü és faju, vagy különféle részekből álló tömeg közé jövén, annak egyik alkotó részét teszi. *Az összetöltött viz és bor elvegyülnek. A viz és olaj el nem vegyül. Elvegyülni a nagy néptömeg között.* V. ö. EL, (2) és VEGYÜL.

ELVEGYÜLÉS, (el-vegyülés) ösz. fn. Elkeveredés; különféle részekből álló tömeg, sokaság közé kerülés által némileg ahoz hasonúlás. V. ö. ELVEGYÜL.

ELVÉKONYÍT, (el-vékonyít) ösz. áth. Vékonyvá változtat el. V. ö. VÉKONY. *Elvékonyítani a rétesnek való tésztát. Elvékonyította a szegény élet. Elvékonyítani a szeget, kapanyelet.*

ELVÉKONYODIK, (el-vékonyodik) ösz. k. Vékonnyá változik el; lassan-lassan vékony alakot ölt. *A karó faragás által, a szeg pedig tüs és kalapálás által elvékonyodik.* V. ö. VÉKONY.

ELVÉKONYÚL, (el-vékonyúl) ösz. önh. l. ELVÉKONYODIK.

ELVÉL, (el-vél) ösz. áth. 1) Más véleményt táplál valami felől; másnak néz valakit. *Mára vélni el a beszédet, mint a szóló értelmében kellett volna. Másnak véltem*(el) *kegyedet.* 2) Visszahatólag : *elvéli magát* = elbizza magát. Ritka használatu tájdivatos szó.

ELVELLENÉS, (elv-ellenés) ösz. mn. Ami elv ellen van, ami valamely felállított elvvel meg nem egyezik. *Elvellenes cselekvény.*

ELVÉLT, (el-vélt) ösz. mn. Másként vélt, nem a dolog valódiságában felfogott. *Elvélt szándék. Elvélt beszéd. Némely szónokok nem igazi, hanem elvélt állításokat czáfolgatnak.* Ritka használatú.

ELVÉLTE, (el-vélte am. elvétve). Régies am. ritkán. *Elvélte mond igazat*, mintegy tévedésből.

ELVEMHEZIK, (el-vemhezik) ösz. k. A ló- és szamárfajta nőstényekről mondják, midőn elvetélnek, azaz, vemheiket, csikaikat idétlenül, idő előtt elvetik, elszülik.

ELVENDÉGÉSKÉDIK, (el-vendégéskédik) ösz. k. 1) Folytonosan vendégeskedik. 2) Tárgyesettel: vendégeskedve elpazarol, elkölt. *Elvendégeskedni az ősökről maradt örökséget.*

ELVÉNHÉDIK, (el-vénhédik) ösz. k. 1) Vén korba jut, vénné lesz. 2) Időnek előtte olyanná lesz, mintha vén volna; magát kiéli.

ELVÉNÍT, (el-vénít) ösz. áth. Vénné változtat el, vagy vénhez hasonlóvá tesz. *Elvénítette a sok nyomorúság.* V. ö. VÉN.

ELVÉNÜL, (el-vénül) ösz. önh. Vén korra jut, vénné lesz; a vénségnek jelei mindinkább mutatkoznak rajta. V. ö. VÉN.

ELVER, (el-ver) ösz. áth. 1) Nagyon ver, megver, megdögönyöz. *Elverték tetőtől talpig.* 2) Verve elüz, elkerget, elhajt. *Elverni a tolvaj cselédet a háztól.* 3) Elcsapkod. *A hullámok elverik a hajókat állomásaikból.* 4) Elpusztít. *Elverte a jégeső a vetéseket, szőlőket.* 5) Elüt (az óra). *Már elverte a tizenkettőt.* 6) Billentyűs, vagy pengő hangszert, vagy olyan hangszeren valamit eljátszik. *Elverni a zongorát, czimbalmot, czitarát. Verd el a nótámat.*

ELVÉRÉSÉDIK, (el-vérésédik) ösz. k. Rendkivüli veres szín futja el. *Elveresedik az arcza, orra. Elveresednek a fagyos kezek, ujjak.* V. ö. VÉRÉS.

ELVÉRÉZ, (el-véréz) ösz. áth. Vérrel bemocskol, elcsunyít. *A mészárosinasok elvérezik ruháikat.*

ELVERMÉL, (el-vermél) ösz. áth. A gabonát sajátszerü verembe tölti, eltakarítja. *Elvermelni a tavaszra hagyandó búzát. Alföldön a gabonát nem hombárokban tartják, hanem elvermelik.*

ELVERMÉLÉS, (el-vermélés) ösz. fn. A gabonának verembe eltakarítása.

ELVÉRMÉSÉDIK, (el-vérmésédik) ösz. k. Vére igen elsokasodik, bővérüvé lesz. V. ö. VÉRMÉS.

ELVÉRZIK, (el-vérzik) ösz. k. Elfoly a vér belole. *Elvérzik a megvágott kéz. Elvérzik az orr.* Átv. ért. a nagy vérvesztésben elgyöngül, elerőtlenül, kimerül, meghal. *Elvérzeni a csatamezőn.*

ELVÉS, (el-vés) ösz. áth. Vésüvel valamely kemény, szilárd test felszinét lefosztja, eltisztítja. *Elvésni a deszkából kiálló csomót. Elvésni a könek szögleteit, rögeit.* V. ö. VÉSÜ.

ELVESSZŐZ, (el-vesszőz) ösz. áth. 1) Vesszővel elüz, elkerget. 2) Vesszővel jól megver.

ELVÉSZ, ELVÉSZÉN, (el-vész v. -vészén) ösz. áth. A rendhagyó, vagyis eltérves igék sorába tartozik. V. ö. VÉSZ. 1) Mást valamitől megfoszt. *Elvették a ruháját, pénzét a csavargók. Elvették a becsületét.* Átv. ért. *Elvette a fagy a gyümölcsöt; elvette a dér. Elvették a kedvét, bátorságát. Elvette Isten az eszét. Elvenni valakinek a szemefényét.* 2) Elfogadja, a mivel kinálják, megajándékozzák. *Elveszi az alamizsnát. Elveszi, a mit adnak neki. A világért el nem venné az ajándékot.* 3) Elfordít. *Vedd el Uram Isten rólunk haragodat.* (Egyházi ének). 4) Eltesz, másuvá helyez. *Vedd el azt a széket.* 5) Bizonyos részt az egészből kifog. *Elvenni valamit a szolga béréből. Ha tízből ötöt elveszünk, marad, öt.* 6) Valakit nőül vesz. *Elvenni a falu legszebb leányát, vagy leggazdagabb özvegyét. Házasodik a lapát, elveszi a piszkafát.* (Népd.) 7) Mondjuk: *elvenni a gyertya hamvát*, azaz, elkoppantani.

ELVESZ, (el-vesz) ösz. önh. Egészen szabályos ige, s ebben is különbözik az *elvész* igétől. Továbbá nyilt *e* hangzik benne, mely némely tájszólás szerént hosszu *é*-re változik: *elvész*, de egyedül itt a törzsökben, egyebütt állandóan rövid nyilt *e* van benne. 1) Úgy eltéved, elhányódik, hogy reá akadni nem lehet; eltünik. *Elveszett a pénze, pipája, gyürüje. Szőrén szálán* v. *szőrén lábán elveszett.* (Km). 2) Meghal, megdöglik. *Elveszni a harczban. Nyavalyában, vizben elveszni. Elvesznek télen a legyek. Elvesznek szárértü paczal betegségben a barmok. Veszszek el, ha nem úgy van. Rosz pénz el nem vész.* (Km). *A sok bába között elvesz a gyermek.* (Km.) *Szép asszonyért majd elvesz a lelked.* (Vörösm.) 3) Elromlik, megszünik. *Ezen emberben egy jeles költő veszett el. Nagy vitéz veszett el benne.* V. ö. VESZ, ige.

ELVÉSZ, (el-vész) l. ELVESZ.

ELVESZDEGÉL, (el-veszdegél) ösz. önh. Lassan-lassan elvesz, veszendőbe megy, eltünik; elhal, eldöglik. *Vértályogban elveszdegelnek a barmok.* V. ö. ELVESZ.

ELVESZEJT, (el-veszejt) ösz. áth. lásd: ELVESZT.

ELVESZÉS, (el-veszés) ösz. fn. 1) Ingó vagyonnak eltévedése, eltünése. 2) Elhalás, eldöglés. 3) Elromlás, megsemmisülés.

ELVESZÍT, (el-veszít) ösz. áth. l. ELVESZT.

ELVESZESZT, (el-veszeszt) ösz. áth. Dunán túli tájszó, l. ELVESZT.

ELVESZT, (el-veszt) ösz. áth. 1) Valamely tárgyat, ingó vagyont úgy elejt, elhullat, hogy észre nem veszi, s ennél fogva birtokosa lenni megszün. *Elveszteni az erszényt. Elveszteni lyukas tarisznyából a pénzt. Elveszteni a szekérről a zsákot. Részegségben elveszteni a fejkötőt.*

A csengeri temetőn
Elvesztettem a kendőm. (Népd.)

2) Megöl, kivégez. *Valakit méreggel elveszteni. A gonosztévőt hóhérpallossal elveszteni. Gyermekét elveszte-*

ni. 3) Átv. ért. *elveszteni az eszét; elveszteni becsületét, hirét, nevét; elveszteni hivatalát,* azaz: becsületétől, hivatalától stb. megfosztatni. *Elveszteni kártyán, kocsán, sorejátékban mindenét.*

ELVESZTEGÉL, (el-vesztegél) ösz. önh. 1) Vesztegelve el van, azaz: henyélve, semmit sem téve tölti az időt. Használják tárgyesettel is: *Elvesztegelni a napot.* 2) A régieknél: elhallgat valamit, nem szól bele, vagy hozzá, midőn kellene. V. ö. VESZTEG, VESZTEGÉL.

ELVESZTÉGET, (el-vesztéget) ösz. áth. Az elvesztést gyakorolja, azaz több izben, egymás után el-el veszt valamit, elpazérol, haszontalanságokra kidob, elkölt, elront. *Pénzét kutyákra, pipákra, mulatságokra elvesztegetni. Egészségét elvesztegetni.* V. ö. VESZTÉGET.

ELVESZTÉGETÉS, (el-vesztégetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elvesztegetünk. V. ö. ELVESZTÉGET. *Pénznek, időnek elvesztegetése. Egészség elvesztegetése.*

ELVESZTÉGELŐDIK, (el-vesztégelődik) lásd: ELVESZTÉGETŐDIK.

ELVESZTÉGETŐDIK, (el-vesztégetődik) ösz. belsz. Vesztegetés, azaz pazarlás, mértéktelen költekezés által elfogy. *Gondatlanság, rossz gazdálkodás által sok pénz elvesztegetődik.*

ELVESZTÉS, (el-vesztés) ösz. fn. 1) Valamely ingó vagyonnak elejtése, elhagyása, a nélkül, hogy észre vennők. 2) Pénztől, vagyontól játék által megfosztás. 3) Megölés, kivégezés. V. ö. ELVESZT.

ELVET, (el-vet) ösz. áth. 1) Valamit magától eldob. *Elvetette haragjában a kezében levő könyvet, kirlapot.* 2) Valamit rosszalva félre tesz, nem helyesel. *Elvetni a hibásan fogalmasott kérelemlevelet. Elvetni a rosszul varrott ruhát.* 3) Magot, termesztés végett, földbe szórva, e munkát egészen elvégzi. *Elvetni jó korán a busát. A jó gazda iparkodik annak idején elvetni. Már mi elvetettünk.* 4) A nőstényállat időnek előtte megellik. *A megterhelt ló elvetette csikaját. A tehén elvetette borját.* 5) *Elvetni a sulykot,* azaz, nagyot hazudni. (Kösm.). *Elvetni* (valaminek) *a gondját,* többé nem gondolni vele.

ELVÉT, (el-vét) ösz. áth. Valamit elhibáz, tudatlanságból vagy ügyetlenségből másképp tesz, mint kellene. *Elvéteni az utat. Elvéteni az irást. Elvéteni a hásat,* azaz más hásba menni, mint a hová szándékozik. *Elvéteni a szót.* V. ö. VÉT.

ELVETEKÉDIK, (el-vetekédik) ösz. k. Valamely tárgy fölött folytonosan, tartósan vitáz; véleményre nésve mással ellenkezik.

ELVETÉL, (el-vetél) ösz. önh. Kancáról, tehénről, s más állatról mondják, midőn idétlent szül. Terhes asszonyról csak pórias nyelvben és megvetésből használják.

ELVETÉLÉS, (el-vetélés) ösz. fn. Idétlen ellés.

ELVETEMÉDÉS, (el-vetemédés) ösz. fn. Állapot, midőn valami elvetemedik; cselekvés, mely által rangja, állása, emberi méltósága ellen lealacsonyítja magát, s gonosztévő lesz. V. ö. ELVETEMÉDIK.

ELVETEMÉDÉTT, (el-vetemédétt) ösz. mn. Rangjáról, állásáról, emberi méltóságáról megfeledkezett, aljas gonosztevő, böcstelen. V. ö. ELVETEMÉDIK.

ELVETEMÉDÉTTSÉG, (el-vetemédéttség) ösz. fn. Erkölcsi állapot, melyben az vagyon, ki magát galádul lealacsonyítja, megböcstelenîti.

ELVETEMÉDIK, (el-vetemédik) ösz. k. Elferdül, elgörbül. *A kád feneke a sok nedvességtől elvetemedett.* Átvitt ért. emberi méltósága, rangja, hivatala ellen gyalázatosan lealacsonyítja magát, nyilvános botránkoztató, böcstelen tetteket követ el, s mintegy elveti magát. V. ö. EL, (2) és VETEMÉDIK.

ELVETEMÉNYÉZ, (el-veteményéz) ösz. áth. A tenyésztésre szánt magokat elveti; különösen, szoros értelemben vett veteménymagokat vagy növényeket elültet. V. ö. VETEMÉNY.

ELVETEMÍT, (el-vetemít) ösz. áth. Aljasságokra, böcstelen dolgokra elcsábit. Visszahatólag: *Elvetemíti magát,* aljasságokra adja magát.

ELVETEMÜL, (el-vetemül) ösz. önh. l. ELVETEMÉDIK, átv. ért.

ELVETEMÜLT, (el-vetemült) ösz. mn. l. ELVETEMÉDÉTT, átv. ért.

ELVETEMÜLTSÉG, (el-vetemültség) ösz. fn. l. ELVETEMÉDÉTTSÉG.

ELVETENDŐ, (el-vetendő) ösz. mn. Nem használatra való, amit el lehet vagy el kell vetni. *Elvetendő rongyok. Elvetendő versek. Ez nem elvetendő.*

ELVETÉS, (el-vetés) ösz. fn. 1) Haszontalan, kelletlen, alkalmatlan tárgynak, dolognak félretevése, elmellőzése. 2) Termény, növény magvainak tenyésztés végett földbe vetése. V. ö. ELVET.

ELVÉTÉS, (el-vétés) ösz. fn. Tudatlanságból vagy ügyetlenségből eredő elhibázás.

ELVETŐDIK, (el-vetődik) ösz. belsz. 1) Rendetlenség által elhányódik, szokott helyéről máshová jut, minél fogva hamar reá-akadni nehéz. *Elvetődnek az irományok, holmi apróbb szerek, tik, gyürük* stb. 2) Véletlenül, történetesen, nem szándékolva jut el valahová. *Jártában elvetődni valakihez.*

ELVETTET, (el-vettet) ösz. áth. 1) Valamely eszköz által bizonyos tárgyat helyéből elmozdít, elemel. *Elvettetni ruddal a szekér farát. Elvettetni löporral a kősziklát.* 2) Eszközli, parancsolja, hogy a gabonát elvessék. *Némely gazda korán elvetteti a busát.*

ELVÉTVE, (el-vétve) ösz. ih. 1) Kösbe-kösbe, néha-néha, ritkán, mintegy történetesen, véletlenül. *Csak úgy elvétve látogat meg bennünket. A parlagi gyümölcsök között elvétve jók is találtatnak.* 2) Elhibázva.

ELVEZET, (el-veset) ösz. áth. 1) Útmutató, kalauz, vagy társ gyanánt elmegy valakivel. *Elvezetni a gyermeket az iskolába. Elvezetni a vendéget a város jelesebb intézeteibe.* 2) Szorosabb ért. valamely eszköznél fogva, vagy valamijét tartva visz maga

után. *Elvezetni az ökröt szarvánál fogva a járomhoz. Elvezetni kötőféken a lovat. Elvezetni kezénél fogva a gyermeket.* 3) Valaminek folyását bizonyos irányban eligazítja. *Elvezetni az álló vizet valamely folyóba, árokba.* 4) Gyógytani ért. a nyavalyát könnyebb gyógyítás végett más helyre származtatja el.

ELVEZETÉS, (el-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit, vagy valamit elvezetünk. V. ö. ELVEZET. *Utamak elvezetése. Lónak, ökörnek elvezetése. Víz, mocsár elvezetése. Nyavalya elvezetése.*

ELVEZETŐ, (el-vezető) ösz. mn. Általán, aki valakit vagy valamit elvezet. Különösen, a gyógytanban, mi a nyavalyát más helyre szállitja el. *Elvezető gyógyszerek.* (Derivantia).

ELVI, (el-v-i) mn. tt. *elvi-t.* Elvet illető, elvre vonatkozó. *Elvi kérdés. Elvi cselekvény.*

ELVÍ, (el-ví) ösz. áth. 1) Valamit víva elnyer, megszerez. *Elvíni az ellenség sáncsait. Elvíni a harcz díjul kitett jutalmat. Elvíni mások elől a dicsőséget.* 2) Soká ví. *Félnapokig elví.* V. ö. VÍ.

ELVICSKAD, (el-vicskad) ösz. fn. Mondják működésben levő gépnek valamely részéről, midőn félre billen, kicsuklik. Különösen a székelyeknél: *elvicskad a szövőszék*, midőn félre megy.

ELVIDDEGÉL, (el-viddegél) ösz. áth. Lassanlassan, egymás után, részenként elvisz. *Elviddegélni a hátára vett terhet. Saját termesztményeit elviddegélni a vásárokra.*

ELVIGYORODIK, (el-vigyorodik) ösz. k. Vigyorogva, azaz fogait mutogatva, láttatva elneveti magát. V. ö. VIGYOROG.

ELVIGYOROG, (el-vigyorog) ösz. önh. Folytonosan vigyorog. *Elvigyorog rajta, tudja Isten meddig. Némely üzetlen tréfán a buta emberek elvigyorognak.* V. ö. VIGYOROG.

ELVIHARZIK, (el-viharzik) ösz. k. A vihar elmúlik; az idő megszünik viharos lenni. *Elviharzott fejeink fölött az ég.* Átv. ért. a külső vagy belső háború megszünik, lecsendesedik. *Elviharzottak a magyar nemzet egéről a török fegyverek, és polgári viszongások.* V. ö. VIHAR.

ELVILEG, (el-v-i-leg) ih. Elv szerént; az előre bocsátott elvvel vagy elvekkel egyezőleg. *Elvileg nyilatkozni valamely tárgyról. Ezen dolog elvileg áll, de nem alkalmazásban is.*

ELVILEGÉS, (el-v-i-leg-és) mn. tt. *elvilegés-t* v. *—et.* L. ELVI.

ELVILLAN, (el-villan) ösz. önh. Villanva elszáll, eltünik. *Elvillantak fejeink fölött a mennyköves-k.* Átv. ért. sebesen, villám módjára eltávozik, elmúlik. *Gyors paripán elvillant mellettünk.* V. ö. VILLAN.

ELVILLÁZ, (el-villáz) ösz. áth. Villával elszed; mások elől elkap, eltakarít valamit. *Elvillázni a szánált szénát. Elvillázni a szérűről a nyomtatott szalmát. Elvillázni más elől a konczokat.*

ELVIRÁGZIK, (el-virágzik) ösz. k. Virágzani megszünik, virágait elhányja. *Elvirágzanak a fák, rózsák. Elvirágzik a szőlő.* Átv. ért. ifju kora elmúlik. *Addig legszebb a leány, míg el nem virágzik.* V. ö. VIRÁG, VIRÁGZIK.

ELVIRÁGZOTT, (el-virágzott) ösz. mn. Ami virágzani megszünt, ami elhányta virágait. *Elvirágzott gyümölcsfák, rózsák.* Átv. ért. ki a fiatal kor legszebb serdülő éveit túl élte. *Elvirágzott ifjak, leányok.*

ELVIRÍT, (el-virít) ösz. önh. Tulajd. a növényről mondják, midőn virítani megszünik. V. ö. EL, (2) és VIRÍT.

ELVIRÍTÁS, (el-virítás) ösz. fn. Állapot, midőn a növény virítani megszünik.

ELVIRÚL, (el-virúl) ösz. önh. Többé nem virúl, megszünik virúlni. *Arczának rózsái elvirultak.*

ELVISEL, (el-visel) ösz. áth. 1) Valamely terhet, bajt, kínt elszenved, eltür. *Elviselni békével az élet viszontagságait.* 2) Ruhaneműt, öltönyt egészen elhasznál; elkoptat. *Bármily durva ruhát is elvisel. Ezen köpenyt már igen elviselték.* V. ö. EL, (2) és VISEL.

ELVISELÉS, (el-viselés) ösz. fn. 1) Elszenvedés, eltürés. *Kinnak, fájdalomnak, üldözésnek elviselése.* 2) Ruhanemünek elhordása, elhasználása, elkoptatása. V. ö. ELVISEL.

ELVISELHETETLEN, (el-viselhetetlen) ösz. mn. Amit elviselni, eltürni nem lehet. V. ö. ELVISEL. *Elviselhetetlen teher, kín, fájdalom.* Határozóilag am. elviselhetetlenül, el nem viselhetőleg.

ELVISELHETLEN, (el-viselhetlen) l. ELVISELHETETLEN.

ELVISELT, (el-viselt) ösz. mn. 1) Elszenvedett, eltürt, kiállott. *Elviselt kinok, fájdalmak.* 2) Egészen elhasznált, elkoptatott. *Elviselt ócska ruhák.*

ELVISZ, (el-visz) ösz. áth. 1) Távolra, más helyre visz. *Elvinni valamit kézben, hón alatt, háton, fejen. Elvinni hajón, kocsin, lóháton, gyalog.* 2) Elkap, elfog, ellop, elragad. *Elvitte a víz, a szél, a fergeteg. Elvitte a halál. Igyál ne igyál, elvisz a halál.* (Bordal). *Vigyen el az ördög. Elvitték katonának. Elvitték a pénzét.* Sajátságok: *Ezt el nem viszed. Ezt el nem viszed szárazon. Nem viszed el büntetés nélkül. Vissza nem hozom fejében vitte el.* (Km.).

ELVISZÉGET, (el-viszéget) l. ELVIVÉGET.

ELVISZÉN, (el-viszén) l. ELVISZ.

ELVITAT, (el-vitat) ösz. áth. Vitatva magának tulajdonít valamit. *Elvitatni a testvért illető osztályrész felét. Elvitatni a játékbeli nyereséget.* V. ö. EL, (2) és VITAT.

ELVITEL, (el-vitel) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elviszünk. V. ö. ELVISZ. *Árúk elvitele hajón, tengelyen. Fizetni az elvitelért.*

ELVITELI, (el-viteli) ösz. mn. Elvitelhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Elviteli költségek.* V. ö. ELVITEL.

ELVITET, (el-vitet) ösz. áth. és miveltető. Cselekszi, eszközli, hogy valakit vagy valamit elvigyenek. *Elvitetni a gyapjút, gabonát, a vásárra. Elvitet-*

ni a legényt katonának. Elvitetni valakit kocsin, hajón. V. ö. VISZ.

ELVITORLÁZ, (el-vitorláz) ösz. önh. Tulajd. ért. felhuzott vitorláju hajón eltávozik. Szélesebb és átv. ért. hajón elmegy, elevez. V. ö. VITORLA.

ELVIVÉGET, (el-vivéget) ösz. áth. Lassan-lassan, egymás után elvisz; gyakran elvisz. *Elvivegetni a kis gyermeket ide-oda sétálni.* V. ö. ELVISZ.

ELVIVÉS, (el-vivés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit elvisznek valahová.

ELVIZEL, (el-vizel) ösz. áth. Hugyozva bemocskol, benedvesít; elhugyoz. *Elvizelni az ágyat, az utcasögleteket.* Visszható névmással: *elvizelem magam, elviseled magad, elviseli magát* stb. azaz elhugyozom, ösvehugyozom magam stb.

ELVIZEZ, (el-vizez) ösz. áth. Vízzel elönt, elmocskol, megnedvesít. *Elvizezni mosdáskor az asztalt, pallót. Elvizezni a ruhát.*

ELVON, (el-von) ösz. áth. 1) Vonva tovább szállít, más helyre tesz át. V. ö. VON. *Elvonni a szekeret, hajót, dereglyét.* 2) Mástól valamit elhúz; a mást illető tárgyból valamit elvesz, vagy letartóztat. *Elvonni a cselédek bérét. Elvonni egy két krajcárt a napszámból.* 3) Visszahatólag: valamitől tartózkodik, visszahuzódik. *Elvonni magát az emberek társaságától.* 4) Megtagad. *Elvonni valamit saját szájától. Elvonni kegyelmét a folyamodóktól, segitségét a szegényektől.* 5) Bölcsészeti ért. a tárgyak köz jegyeiből általános fogalmakat alkot, (abstrahit). 6) Félre- vagy széthúz, szétterjeszt. *Elvonja a szájat. Elvonja a takaró fátyolt.*

ELVONÁS, (el-vonás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elvonunk. V. ö. ELVON. *Szekér elvonása. Bérnek elvonása. Ismeretek elvonása. Szájnak elvonása.*

ELVONCZOL, (el-vonczol) ösz. áth. Vonczolva, azaz nagynehezen, erőködve, fáradságosan elvon.

ELVONT, (el-vont) ösz. mn. 1) Általán, ami el van vonva, l. ELVON. *Elvont teher, kocsi. Elvont bér, jutalom.* 2) Bölcsészeti ért. oly fogalomról mondjuk, mely egyedül a tárgyak közös tulajdonságait tekinti, melyeket az ész úgyszólván *elvon* az észrevett tárgyaktól. (Abstractum). Ellentéte: *alkalmazott* vagy *összetes*, (concretum); péld. ezek: *ember, állat, növény, ásvány*, elvont fogalmak: *Péter*, (*csendes* nevü) *ló, ez a rósza, arany* öszvetesek. *Elvont ismeretek, elvont itéletek. Elvont számjegyek. Elvont mennyiség. Elvont gyök*, (olyan gyök, melytől minden rag és képző, az elemzés szabályai szerént, külön választatván, ily alakjában nincs köz használatban. pl. a *fakad, epeszt, forog* igék gyökei: *fak, ep, for.* Ellentéte: *önálló gyök*, mely a mondott alakban is köz használatú; l. *Gyök*).

ELVONTAN, (el-vontan) ösz. ih. Bölcsészeti ért. valamely tárgynak egyedül közönséges tulajdonságait tekintve, nem pedig különös tulajdonságaival egyedileg öszvevéve. *Elvontan vizsgálni az embert*, azaz általánosan az emberi természetet, nem különösen Pétert vagy Pált. Ellentéte: *összetesen.*

ELVONTAT, (el-vontat) ösz. áth. Más valaminek ereje, segitsége által elvon. *Elvontatni a hajót részint emberekkel, részint lovakkal. Elvontatni a sárba lesülyedt szekeret.* V. ö. EL, (2) és VONTAT.

ELVONTATÁS, (el-vontatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit elvontatnak.

ELVONÚL, (el-vonúl) ösz. önh. 1) Elhúzza, félrehúzza magát. *Elvonúlni a perlekedők társaságából. Elvonúlni valamely magányba.* 2) Elterjed, elnyúlik. *Elvonúlt a szája. Elvonúl az idő.* 3) Lassan-lassan eltávozik. *Elvonúl a förgeteg; elvonulnak a felhők.* Átv. ért. *elvonúl fejeinkről a veszély.*

ELVONULÁS, (el-vonulás) ösz. fn. 1) Félremenés, valahonnan vagy valahová elhuzódás, magányba térés. 2) A visszatartásnak egyik neme, mely leginkább bizalmatlanságból ered. 3) Elterjedés, elnyulás. 4) Lassankénti eltávozás. V. ö. ELVONÚL.

ELVONULT, (el-vonult) ösz. mn. Magányba tért, magába zárkozott, a társaságtól eltávozott. *Elvonult embergyülölő.*

ELVONULTSÁG, (el-vonultság) ösz. fn. Állapot, midőn valaki a társaságtól elvonja magát, öszvehúzva él, magányban tartózkodik.

ELVONVA, (el-vonva) ih. l. ELVONTAN.

ELVŐ, (am. el-ve-ő, l. ELVE) kiavult mn. Tulsó, túl eső, túl levő. *Duna elvő*, azaz Dunán túli *felső Magyarország.* (Heltai).

ELVŐL, (am. el-ve-ő-l v. el-ve-ül) kiavult névutó. Túl, a másik oldalon, tulsó oldalon. Ezen kérdésre: hol? *Jordán elvől* azaz Jordánon tul. *A gyülekezet, ki áll vala tenger elvől* azaz tengeren túl. (Tatrosi codex). *Ethiópiának folyói elvől.* (Bécsi codex). V. ö. ELVE.

ELVROKON, (elv-rokon) ösz. mn. Rokon, vagy ugyanazon elvekkel biró. *Mi ugyanazon párt emberei, s elvrokonok vagyunk.* V. ö. ELV.

ELVROKONSÁG, (elv-rokonság) ösz. fn. Ugyanazon elvekkel birás. *Elvrokonságban lenni*, azaz, ugyanazon elvek szerént gondolkodni és cselekedni.

ELVSZÍNEZET, (elv-színezet) ösz. fn. Módositás, némi változatosság, melynél fogva ugyanazon elvet a külön egyének vagy pártok egymástól némileg eltérő módon alkalmazzák.

ELVTÁRS, (elv-társ) ösz. fn. Társ, ki ugyanazon elvekkel bír, ugyanazon elvek szerént cselekszik. Máskép: *elvrokon.*

ELZAJLIK, (el-zajlik) ösz. k. 1) Zajt csinálva elmulik, eltünik, zajlani megszünik. *Elzajlott az öszvecsődült népsokaság.* 2) A folyóról mondják, midőn téli hideg időben a zaj, azaz jég elosztik róla. V. ö. ZAJ.

ELZAJOG, (el-zajog) ösz. önh. 1) Folytonosan zajog. *A tisztujítók elzajognak egy nevet kiáltozva óraszámra.* 2) Zajogva elmegy, eltávozik.

ELZÁLOGÍT, (el-zálogít) ösz. áth. Valamely ingó vagy ingatlan jószágot zálogba ad. V. ö. ZÁLOG.

ELZÁLOGOL, (el-zálogol) ösz. áth. Zálogba tesz, vagy ad. *Elzálogolni az estélyöltözeteket, ruhaneműket. Elzálogolni valamely ingatlan birtokot.* Másképp: elzálogít v. elzálogosít. V. ö. ZÁLOG.

ELZÁLOGOLÁS, (el-zálogolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit zálogba adunk, vagy teszünk.

ELZÁLOGOSÍT, (el-zálogosít) ösz. áth. l. ELZÁLOGÍT.

ELZÁLOGOSÍTÁS, (el-zálogosítás) l. ELZÁLOGÍTÁS.

ELZÁR, (el-zár) ösz. áth. 1) Valamit zár által erősítve elrekeszt, elcsuk. *Elzárni a tolvajok elől a kapukat, ajtókat, szekrényeket.* V. ö. ZÁR áth. 2) Szélesebb ért. valamit úgy bekerít, hogy hozzá férni ne lehessen. *Elzárni a várost, midőn dögvész uralkodik a szomszéd helyeken. Elzárni korlátokkal, palánkkal, sövénynyel valamit.* 3) Akadályt vet elő. *Elzárni az utat, utczát. Elzárni a közlekedést.* 4) Valakit vagy valamit letartóztatva őrizet alá fog. *Elzárni a tilosból behajtott marhákat. Elzárni a befogott rablókat.*

ELZÁRÁS, (el-zárás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit elzárunk. V. ö. ELZÁR. *Városnak, útnak, utczának elzárása. Gonosztévők elzárása.*

ELZÁRKOZIK, (el-zárkozik) ösz. k. Maga magát elzárja; az ajtót vagy kaput zárral erősítve, magára csukja. *Elzárkozni a közelgető ellenség elől. Elzárkozni a kelletlen vendég elől.*

ELZÁROL, (el-zárol) ösz. áth. Zárral erősítve a kinyitás ellen biztosít. *Elzárolni a kaput, ajtót.* V. ö. ZÁR, fn.

ELZÁRT, (el-zárt) ösz. mn. Tulajd. ért. ami zárral van a hozzá férhetés ellen erősítve. *Elzárt ajtó, kapu.* Szélesb ért. elrekesztett, korlátokkal körülvont, akadályozott. *Elzárt város; elzárt utak.* Átv. ért. elvonúlt, magányban levő, elzárkozott. *Elzárt életet élni.*

ELZÁRTSÁG, (el-zártság) ösz. fn. Állapot, midőn valaki másoktól elkülönözve, elválva, magába vonúlva él; midőn érzéseit, gondolatait mintegy magába zárja.

ELZAVAR, (el-zavar) ösz. áth. 1) Zavarva v. zavarás által rendetlenségbe hoz, összevissza hány, kever. *Elzavarni a perhez tartozó különféle irományokat.* 2) Zajt csinálva elűz, elkerget. *A vadászok elzavarták a nyulakat, őzeket, foglyokat.* 3) Tiszta, leülepedett folyadékot egészen homályossá, zavarossá tesz. *Elzavarni a sajtárban, csöbörben álló vizet.* V. ö. EL, (2) és ZAVAR.

ELZAVARÁS, (el-zavarás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit elzavarunk. V. ö. ELZAVAR.

ELZÁVÁROL, (el-závárol) ösz. áth. Závárral elcsuk. *Elzávárolni a kaput, ajtót.* V. ö. ZÁVÁR.

ELZOKOG, (el-zokog) ösz. önh. 1) Folytonosan, tartósan zokog; l. ezt. 2) Tárgyesettel: zokogva elpanaszol vagy megsirat valamit. *Alig birta elzokogni keservét.*

ELZORDÍT, (el-zordít) ösz. áth. Zorddá változtat el, zord alakuvá tesz. *A havasó, fergeteges téli napok elzordítják a láthatárt.*

ELZORDONÍT, (el-zordoníl) l. ELZORDÍT.

ELZORDONÚL, ELZORDÚL, (el-zordonúl v. -zordúl) ösz. önh. Zordonná vagy zorddá változik el.

ELZÖLDELLIK, (el-zöldellik) ösz. k. Zöldelleni megszünik, zöldellése elmúlik. *Elzöldellettek a gabonák, s már érni kezdenek. Ősz van, elzöldellettek a mezők.* V. ö. EL, (2) és ZÖLDELLIK.

ELZÖLDÜL, (el-zöldül) ösz. önh. Átv. ért. használják leginkább a haragos emberről, midőn elfutja az epe, s arcza zöld szinbe öltözik. *Úgy fölmérgedt, szinte elzöldült bele.*

ELZÚG, (el-zúg) ösz. önh. 1) Zúgva elvonúl, eltávozik. *Elzúgtak a hullámok. Elzúgott a förgeteg.* 2) Zúgni megszünik. *Elzúgtak a harangok, úgyis.* V. ö. EL, (2) és ZÚG.

ELZÚZ, (el-zúz) ösz. áth. Zúzva elront, laposra nyom, nyomva megöl. *Elzúzni lábakkal a dinnyét. Elzúzni a férgeket. A keresztül menő kerék elzúzta a lábát.* V. ö. ZÚZ. Átv. ért. és megvetőleg szólva: semmivé tesz. *Elzúzlak, ha mocczanni mersz.*

ELZÜRLIK, l. ELSZÜRLIK.

ELZSÁKOL, (el-zsákol) ösz. áth. 1) Zsákkal, zsákszámra elhord, elvisz. *Elzsákolni a búzát kamrából hajóra.* 2) Átv. tréfás ért. valakit jól megdönget, elpufogat, meglazsnakol.

ELZSÁKMÁNYOL, (el-zsákmányol) ösz. áth. Ragadozva, eredetileg zsákra szedve, elvisz, eltulajdonít valamit.

ELZSAROL, (el-zsarol) ösz. áth. Zsarolva kicsikar, zsarolással eltulajdonít, magáévá tesz valamit. *Elzsarolni a szegény ember utósó falatját.* V. ö. EL, (2) és ZSAROL.

ELZSAROLÁS, (el-zsarolás) ösz. fn. Erőszakoskodás, mely által valaki más vagyonát kicsikarja, s magának tulajdonítja.

ELZSEBÉL, (el-zsebél) ösz. áth. Szoros ért. valamit zsebre szedve elvisz. Átv. ért. eltulajdonít, zsebbe dugva ellop. V. ö. ZSEB.

ELZSÉMBÉL, (el-zsémbél) ösz. áth. Valakit zsémbelve, zsémbelés által elűz, eltávolít. V. ö. ZSÉMBÉL.

ELZSIBBAD, (el-zsibbad) ösz. önh. Tulajd. ért. a kézről és lábról mondják, midőn a vérkeringés mintegy megszünni látszik benne, s ennél fogva érzéketlenné lesz. *Fejem alatt elzsibbadt a kezem. Nagy ütődésben elzsibbadt a lába.* Némely vidéki szólás szerént *elsenyved.* V. ö. ZSIBBAD.

ELZSIBBADT, (el-zsibbadt) ösz. mn. A tagokról, különösen a kezekről és lábakról mondjuk, midőn elzsibbadnak. *Elzsibbadt kéz, láb.* V. ö. ELZSIBBAD. Átv. ért. érzéketlen, eltompúlt, elsenyvedt. *Elzsibbadt szív.*

ELZSIBBASZT, (el-zsibbaszt) ösz. áth. Cselekszi, hogy valami elzsibbadjon, azaz érzéketlenné,

tompává legyen, s ideiglen mintegy elaludjék, elhaljon. V. ö. ELZSIBBAD. *A nagy erőtetés elzsibbasztja az érzékeket. A hosszas evezés elzsibbasztja a karokat.*

ELZSILIPÉL, (el-zsilipél) ösz. áth. A vizet zsilip által elfolyatja, zsilipen leereszti. V. ö. ZSILIP.

ELZSILIPÉLÉS, (el-zsilipélés) ösz. fn. A víznek zsilipféle nyiláson elereszt*é*se, elfolyatása.

ELZSÍROZ, (el-zsíroz) ösz. áth. Zsírral elmocskol, elszennyesít. *Elzsírozni a ruhát, bútorokat, pallót, falakat.*

ELZSIVÁNYKODIK, (el-zsiványkodik) ösz. k. Zsivány életmódot űz, folytat. Tárgyesettel : zsivány módra eltulajdonít, elvesz valamit. *Az uszorások elzsiványkodták vagyonomat.* V. ö. ZSIVÁNY.

ELY, régies, *ily* helyett ; l. ezt.

—ELY, névképző, l. —ALY.

EM, (1), a közelre mutató *e* toldott változata ezen összetételekben : *em-es, em-itt, em-ily, em-így, em-ide, em-innen, em-erre.* Eléjön a régieknél önmagában is : „Pártokat ötének János király ellen, királyt emelének *em* az Németországból.“ Farkas András a XVI. században. Vastaghangon párhuzamos, illetőleg ellentétes társa *am : am-az, am-ott* stb. V. ö. AM, távolra mutató.

EM, (2), elvont gyök. 1) Jelent valami magasat, fölfelé állót, nyulót az *emel, emelkedik* stb. származékokban. 2) Szivást, szopást, szoptatást; származékai : *emik, emő, emlő, emi, emészt;* továbbá szoptató nőállatot ezekben : *eme, emse.* Rokonok vele a magyar *ene, ünő, ana, anya, héber* ⊐ָנ (anya), ⊐ָנַק (táplál, nevel), szanszkrit *ma, mada, ambá* (anya), hellen *μάμμα, μάμμη, μαῖα,* német *Amme* stb. V. ö. EME.

EM, (3), kiavult áth. 1) szop. V. ö. EMIK. 2) Eszik. *Nincsen mit enniik*, azaz enniek v. enniök, (Podgorszki János, szentmártoni kapitány levelében Jakusich Ferencz, győri alkapitányhoz 1577-diki dec. 2-dikáról). *Senkinek sem barmát, sem marháját el nem vesszük, adjanak ennik egy kevés ideig* (Illésházy István levelében Thurzó Györgyhöz 1606. jul. 30.). Rokon értelemben ma is gyöke *emészt* szónak és származékainak. V. ö. EM, (2).

—EM, (1), névképző ; hangrendileg párhuzamos társa a nyilt *am.* Képez részint önálló főneveket, mint : *kell-em, jell-em, szell-em*, részint mint középképző elvont törzsneveket, pl. az *él-em-edik, vet-em-edik, vet-em-t, fél-em-lik, fél-em-t, gyür-em-lik* stb. igékben. V. ö. AM, (1) névképző.

—EM, (2), első személyrag az egyesszámban. 1) Oly nevekhez járul, melyek többesszáma nyilt *ek*, pl. *kez-ek, kez-em, fej-ek, fej-em, kerek-ek, kerek-em, tenyer-ek, tenyer-em.* 2) Vékonyhangu névutókhoz és névragokhoz : *mellett-em, előtt-em, fölött-em, nek-em, vel-em, től-em.* 3) Igékhez a multban : *ment-em, jött-em, vert-em, tört-em*, és a tárgymutató alakú kapcsolómódban : *verj-em, törj-em.* Vastaghangon párhuzamos társa a nyilt *am.* V. ö. AM, (2) személyrag.

EMBÁTYA, (em-bátya) ösz. fn. Öregebb férfitestvér, ki ugyanazon emlőt szopta. (Milchbruder). A kevesbé használt új szók közé tartozik.

EMBEL, l. ÖMBÖLY.

EMBÉR, (em-bér v. em-b-ér) fn. tt. *ember-t*, tb. — *ék.* Jelentésének többféle szinezetei vannak. Ugyanis ember 1) Legszélesb ért. minden okos, eszes állat akármily korú és nemü, tehát, gyermek, ifju, férfi, agg, leány, asszony. *Az ember okos állat. Az ember halandó.* 2) Szorosb ért. oly férfi nemü, ki tökéletesen ki van fejlödve, megérve. Innen mondjuk : *Ő még csak gyerek, nem ember. Majd ha ember lesz belőled. Emberré növekedni.* 3) Ellentétetik némely tájakon közbeszédben az *asszony, nő* szóknak, s férfi nemüt jelent. *Két asszony volt ott, és egy ember. Emberekből szedik a katonákat, nem asszonyokból.* 4) Nemesebb ért. kitünő tulajdonságokkal biró ember. *Ember a talpán* v. *talpra esett ember. Ember a gáton. Ember kell a gátra. Ember légy fiam. Aki ember, jöjön ide. No, ki az ember? Emberére akadni. Ez az én emberem. Csak ez az ember. Emberré tenni valakit. Úgy hiszem, emberrel van dolgom.*

„Minden ember legyen *ember* és magyar.“
Fóthi dal, Vörösmartytól.

5) Polgári osztályok és életmódok megkülönböztetésül is szolgál, t. i. közelebbi határozóval mellette. *Főember, nemesember. mesterember, jobbágyember, polgárember, parasztember, gazdaember, cselédes ember.* 6) Jelent alattvalót szelidebb kifejezéssel. *Ki emberei vagytok? Herczeg Eszterházy emberei vagyunk. Az én emberem*, azaz szolgám. 7) Ragasztatik a nemzetek nevéhez : *magyarember, kumember, némember, horvátember.* 8) Ragasztatik a kort és állapotot jelentő nevekhez. *Gyerekember, korosember, öregember, vénember, házasember, asszonyember, nember* (nő-ember), *összevegyember ; papi* v. *egyházi, világi, hadi ember.* 9) Számtalan jó és rosz tulajdonságok neveit veszi föl jelző gyanánt : *Derék, jó, jámbor, okos, talpraesett, becsületes, igaz, szelid ember. Hitvány, rosz, ostoba, gyáva, mamlasz, becstelen, czigány, vad ember. Szegény ember, gazdag ember. Kis ember, nagy bolond ember. Gazember, kocsiporember, czudar, csinya, pisok, pipogya, kótyonfitty, gyimgyom, csiribiri ember. Kemény, kurucsember. Betyár, sziványnember.* 10) Elfogadja a hasonlitó fokot is : *emberebb* am. kifejlödöttebb ember ; és különb ember. Némely közmondások : *Ember volt s megholt. Nagy buzaféreg a henye ember. Kicsin ember sem szalmaszál. Kis ember nagy bottal jár. Minden ember ember, de nem minden ember becsületes ember. Olyan ember, mint a falat kenyér. Terem az ember, mint a gomba. Mindnyájan emberek vagyunk. Nem singgel mérik az embert. Embert szaván, ökröt szarván* (fognak meg). *Embere szavának. Embert illet a szó. Ember tesze fogadást, eb a ki megállja* (arról mondják, ki rosz szavatartó). *Nem lehet az ember hirtelen*

gazember. Ember emberrel jó. Km. *Embernek embertől mindig kell tartani.* Km. *Nagy ember nagyot esik* vagy *nagyot botlik.* Km. *Nem tudja ember mitől hízik.* Km. *Én is ember vagyok.* Km. *Addig áll ember míg isten akarja.* Km. *Nincs ember hiba nélkül.* Km. *Nem tudja ember mire jut* vagy *mire virrad.* Km.

E szó eredetére nézve többfelé ágaznak a vélemények. Némelyek *en* (régiesen = mai *én*) és *ber* vagy *bir* szóktól származtatják (én-bir), minélfogva annyit tenne, mint: *énnel bíró.* A *bir* helyett vétethetik *bar* is, (melytől *barom* ered), s innen ember annyi volna, mint: *énes állat.* Mások szerént alkatrészei: *em* (szop) és *ber*, mely héber nyelven vastaghangon *bar* am. *fi*, (ide vonatkozik a szanszkrit *bhar* is, melytől ered a latin *pario*, német *ge-bären* stb.); tehát em-bar = szopófi, szopó szülött, csecsfi; mely értelmezés szerént ugyan minden szopós állat ember volna, de a nyelvekben többször nemi név faji helyett használtatik, pl. *csecsemő* minden fiatal szopó állat, milyenek: borju, bárány, csikó, a nyelvszokás mégis csak az emberi kisdedre alkalmazza. Némelyek az *emel* ige *em* gyökét és *erő* név gyökét látják benne, melyekből öszvetét által lett volna *em-er*, *b* közbetétel *ember* = fönséges erő. Ismét mások az egyenesen fölállót jelentő *em* és *ber* (= bar, állat) elemekből származtatják, miszerint *ember* annyi volna, mint emelt testtel, fejjel járó állat, mi által a többi állatoktól különbözik, Ovidius szerént:

„Os homini sublime dedit, coelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus."

S a magyar költő szerént:

„Ember vagyunk, a föld s az ég fia."
Vörösmarty.

Egyébiránt akár a szopást jelentő *em*, akár a magasra vonatkozó *em* gyökből elemezzük, analogia szerént úgy is fejlődhetett ki, mint: a *csom, gom, dom, gém, ém* gyökökből lett: *csomb csombor, gomb gombor, domb dombor, gém gémbér, émb émbér* = éber; így *Imre* a székelyeknél: *Embre;* tehát: *emő, emv, emb* és *ér* képzővel *embér*, (szopó vagy emelt alkatú). Már legrégibb nyelvemlékeinkben: a két halotti beszédben tiszta ez alakban fordul elé: „num igg *ember* mulchotia ez vermut" (nöm egy ember mulhatja ez vermöt), „nimaggomuk ez szegin ember lilkiert," (imádjunk, azaz imádkozzunk ez szegény ember lelkeért). A mai korban ö-vel beszélő vidékeken: *embör*, mint általán a zárt *é* (nem éles *ë*), *ö*-vel ejtetik. Figyelmet érdemel tehát a két halotti beszédben, hogy *ember* csak *e*-vel van írva, noha *nem* = *nöm, vermét* = *vermöt*, továbbá *szémtek* = *szömtök, terémté* = *terömteve* stb., a mennyiben az *u* felhangú szókban *ö*-nek olvasandó. Ezen jelenség *em-bar*-ra vezetne.

EMBÉRALAK, (embér-alak) ösz. fn. Az emberi testnek, termetnek külseje összevéve, mennyire azt szemeinkkel látjuk s lerajzolhatjuk. *Nagy emberalak, óriási emberalak, törpe emberalak. Emberalakot festeni, faragni.* Melléknévileg szokottabb: *emberi alak.*

EMBÉRÁLDOZAT, (embér-áldozat) ösz. fn. Némely vad népek vallásának egyik iszonyu szertartása, mely szerént isteneik tiszteletére, vagy megkérlelésére embereket ölnek. Átv. ért. valamely nagy vállalat kivitelére halálveszélynek kitett emberek. *A népek szabadsága sok emberáldozatba kerül.*

EMBÉRÁRUS, (embér-árus) ösz. fn. Rabszolgákkal kereskedő, ki az embereket áru gyanánt eladogatja. *Ki hinné, hogy az annyira szabadnak kürtölt Amerikában is vannak emberárusok?*

EMBÉRBARÁT, (embér-barát) ösz. fn. Ki az emberek, mint olyanok iránt különös szeretettel viseltetik; ki az emberben az embert becsüli, s annak javát mint barát barátjaét elémozdítani stb. törekszik; máskép: *emberszerető.*

EMBÉRBARÁTI, (embér-baráti) ösz. mn. Emberbarátot illető, arra vonatkozó. *Emberbaráti vonzalomból tenni valamit.*

EMBÉRBONCZOLÁS, (embér-bonczolás) ösz. fn. Mütét, mely az emberi test bonczolásával foglalkodik. V. ö. BONCZOLÁS.

EMBÉRBŰZ, (embér-büz) ösz. fn. Sajátságos bűz, mely leginkább a fölmelegült emberi test kipárolgásából ered, s tisztaság, u. m.. mindenkori tiszta ruházat és az egész testnek gyakori mosása által elhárítható.

EMBÉRCSALÓ, (embér-csaló) ösz. fn. Személy, ki embertársainak megcsalásából él, kinek szüntelen törekvése oda megy ki, hogy csalás által szaporítsa vagyonát. V. ö. CSAL, ige.

EMBÉRCSE, (em-bér-cse) fn. tt. *embércsét*, *tb. embércsék.* Megvető, alázó hangon szólva, oly ember, ki vagy igen törpe, vagy erkölcsi tekintetben alacson jellemü.

EMBÉRDÍJ, (embér-díj) ösz. fn. Büntetési dij, melyet törvény szerént fizetni kell a személyen elkövetett sérelmekért. (Homagium). *A törvény hajdan más emberdíjt szabott a nemesek, mást a nemnemesek megsértői ellen.*

EMBÉRDÖG, (embér-dög) ösz. fn. 1) Megholt embernek dögteste. 2) Dögvész, mely az embereket emészti, különbözésül a *marhadögtől.* Aljas kifejezés. Másképen: *embervész.*

EMBÉRÉDÉS, (em-bér-éd-és) ösz. fn. Állapot, midőn valaki férfi korba jut, midőn tetteiben érettséget mutat, midőn könnyelmü fiatal megszünik lenni, s midőn a házas életre kifejlik.

EMBÉRÉDIK, (em-bér-éd-ik) ösz. k. Ember kezd lenni, azaz, teste és lelke kifejlik, érettségre mutat, házasságra alkalmas, szóval, emberes, vagy inkább férfias tulajdonságokat vesz föl. *Megemberedni, neki emberedni.*

EMBÉRÉL, (em-bér-él) áth. m. *embérél-t* v. *embérlélt, embéréltem* v. *embérlélttem*, htn. —*ni*, v. *embérleni.* 1) Valakit ember gyanánt tisztel, megbecsül, embernek vall. *Emberelj minden embert.* 2) Visszahatólag: magát úgy viseli, mint emberhez illik. *Embereld meg magadat, fiam. Hej, nem emberlettétek meg*

magatokat! 3) Valakit valamivel megkinál, megajándékoz. *Megembereltek bennünket egy pohár borral. Emberelj meg bennünket bizodalmaddal.* 4) Hitelt ad. *Száz forintig meg nem emberelt.*

EMBÉRÉLET, (embér-élet) ösz. fn. 1) Élet, melyet az ember él, vagyis minden viszontagságok, változások, melyeknek az ember élete alá van vetve. 2) Azon időkör, melyet az ember e földön élve tölt. *Az emberélet legfölebb hetven, nyolczvan esztendőre terjed.*

EMBÉRETLEN, (em-bér-et-len) mn. tt. *emberetlen-t*, tb. *—ék*. Emberek nélkül szűkölködő, hol ember nem lakik. *Emberetlen vásár. Emberetlen vadonság. Hogy eső esnék a földre az emberetlen pusztában, ahol senki a halandók közül nem lakik.* (Káldi Job. 38. 26). Ettől különbözik: *embertelen*, l. ezt.

EMBÉRÉVÉS, (embér-évés) ösz. fn. Némely vad népek szokása, kik az emberhúst megeszik.

EMBÉRÉVŐ, (embér-évő) ösz. mn. és fn. Emberhússal élő. *Emberevő vadnépek. Emberevő czápa. Afrika belsejében még sok emberevő lakik.*

EMBÉRFAJ, (embér-faj) ösz. fn. Az embernem egyik alsó osztálya. *A cserkeszek, hinduk, négerek, hottentotok mind külön-külön emberfajok.* V. ö. FAJ.

EMBÉRFAJTA, (embér-fajta) ösz. fn. Rendesen emberfaj értelemben használtatik.

EMBÉRFALÓ, (embér-faló) l. EMBÉRÉVŐ.

EMBÉRFÉLÉS, (embér-félés) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki az embereket kerüli, tőlök ovakodik. Nevelés hiányának, vadságnak vagy sokszor megcsalatott bizodalomnak következménye. Jobban: *emberkerülés*, vagy: *embertől félés* (v. ö. FÉL önh.).

EMBÉRFÉLŐ, (embér-félő) ösz. mn. Embereket kerülő, azoktól ovakodó. *Emberfélő vadak.* Jobban: *emberkerülő* vagy *embertől félő.*

EMBÉRFI, (embér-fi) l. EMBÉRFIA.

EMBÉRFIA, (embér-fia) ösz. fn. Képes kifejezésben am. ember. *Már nem is hisztek az emberfiának*, azaz, embernek. *Csókkal árulod-e el az emberfiát?* Luk. 22. 48. A nőről így szokták mondani: *ember leánya*, azaz nő, asszony.

EMBÉRFOGAMZÁS, (embér-fogamzás) ösz. fn. A folytonos teremtésnek azon működése, melynél fogva a férfi és nő közösülése által elegyült emberi mag a méhben élni kezd.

EMBÉRFŐ, (1), (embér-fő) ösz. fn. Az emberi testnek legnemesebb része, mely a többi testrészek fölött mintegy uralkodik, s a lélek működéseinek műhelyeül szolgál.

EMBÉRFŐ, (2), falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Emberfő-n, —re, —ről.*

EMBÉRFÖLÖTTI, (embér-fölötti) ösz. mn. 1) Ami az emberi erőket, az emberi észt, felfogást fölülmúlja; mi sokkal nagyobb, dicsőbb, hatalmasabb, mintsem embertől kitelhetnék. 2) Ami fokozatra nézve az ember fölött áll, az embernél előbbre való. *Az angyalok emberfölötti lények.*

EMBÉRGYILKOLÁS, (embér-gyilkolás) ösz. fn. Tulajd. ért. az embernek megölése gyilok által. Szélesb ért. emberölés, az emberi életnek erőszakos eloltása. V. ö. EMBERÖLÉS. Legszélesb ért. minden, mi az emberi életet időnek előtte megrövidíti, elveszi. *Némely gyári munkák valóságos embergyilkolások.*

EMBÉRGYILKOLÓ, (embér-gyilkoló) ösz. mn. 1) Ki embereket gyilkol. *Embergyilkoló haramiák, rablók.* 2) Emberéletet elvevő, megrövidítő. *Embergyilkoló háború, nyavalyák.*

EMBÉRGYILKOS, (embér-gyilkos) ösz. fn. Gonosztévő, ki valamely embert szántszándékosan megöl. Átv. ért. emberkinzó, emberéletet rövidítő.

EMBÉRGYŰLÖLÉS, (embér-gyűlölés) ösz. fn. Gyűlölés, melylyel valaki az emberek, mint olyanok iránt viseltetik.

EMBÉRGYŰLÖLŐ, (embér-gyűlölő) ösz. mn. Ki az embereket gyülöli, kerüli, s iránt ok semmi bizalma nincs.

EMBÉRHAJ, (embér-haj) ösz. fn. Haj, mely az ember testén, különösen fején nő. *Szőke, szög, fekete, vörös, sima, kondor emberhaj. Emberhajból kötött gyürű, láncz.*

EMBÉRHÁJ, (embér-háj) ösz. fn. Az emberi test zsirja, kövérsége, mely leginkább a has körül gyülekezik össze.

EMBÉRHAJSZÁLFEJŰ, (embér-haj-szál-fejű) ösz. fn. Bélférgek v. bélgiliszták egyik faja. (Ascarus trichuria).

EMBÉRHANG, (embér-hang) ösz. fn. 1) Sajátságos hang, mely az embernek tulajdona. 2) Az orgonában azon változás, mely az emberhanghoz leginkább hasonlít. (Regalzug).

EMBÉRHÚS, (embér-hús) ösz. fn. Hús az emberi testen. *Emberhúst enni.* V. ö. HÚS.

EMBÉRI, (em-bér-i) mn. tt. *emberi-t*, tb. *—ek*, fokozva: *emberibb* v. *emberiebb.* 1) Olyan, mint emberhez illik. *Emberi erkölcsök. Emberi gondolkozás.* 2) Emberhez tartozó, embernek való. *Emberi eledel. Emberi idbak. Emberi fej.*

EMBÉRILEG, (em-bér-i-leg) ih. Emberhez illőleg, emberi módon. *Emberileg bánni az alattvalókkal, cselédekkel.*

EMBÉRISÉG, (em-bér-i-ség) fn. tt. *embériségét.* 1) Azon tulajdonságok összvege, melyek az embert, mint olyat illetik. *Ezt hozza magával az emberiség. Némely vadnépek kevés jeleit viselik az emberiségnek.* 2) Emberek összvege. *Vétni az egész emberiség ellen. Az emberiség czéljai, erény és boldogság.* Különbözik tőle: *emberség*, l. ezt.

EMBÉRISMERET, (embér-ismeret) ösz. fn. Eszméleti és tapasztalati uton szerzett ismeret, melynél fogva a különböző természetet, hajlamot, indulatot, gondolkodásmódot az emberekben észrevesszük.

EMBÉRISMERŐ, (embér-ismerő) ösz. fn. Ki részént eszmélet, részént tapasztalat után az emberek gondolkozási és cselekvési módjait, különösségeit észreveszi, kitanulja, ismeri.

EMBÉRISZONY, (embér-iszony) ösz. fn. Búskomorság következménye, melynél fogva valaki az emberek társaságától iszonyodik, az embereket kerüli, gyűlöli.

EMBÉRÍT, EMBÉRIT, (em-bér-ít) áth. m. *emberít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Emberi alakba öltöztet. *A régi egyiptomiak emberítették az állatokat, madarakat.* 2) Felsőbb emberi tulajdonokkal felruház, kimüvel. *Emberíteni nevelés által a vadnépeket.*

EMBÉRÍTÉS, EMBÉRITÉS, (em-bér-ít-és) fn. tt. *embérítés-t*, tb. —*ék*. Emberi alakba öltöztetés. Kimüvelés.

EMBÉRÍZ, (embér-íz) ösz. fn. Időszak, mely szerént új-új nemzedék következik. *Egy emberíz*, azaz egy nemzedék. *Két, három emberíz.* Egy emberízre közönségesen harminczhárom évet vesznek, s így egy században három emberíz, azaz három új nemzedék (generatio) van.

EMBÉRKE, (em-bér-ke) fn. tt. *embérkét*, tb. *embérkék*. Kisded ember testileg vagy erkölcsileg véve. Néha megvető értelemben is használják.

EMBÉRKÉDIK, (em-bér-kéd-ik) k. m. *embérkéd-tem*, —*tél*, —*ett*, htn. —*ni*. Nemesebb ért. úgy viseli magát, mint jeles, derék ember; vitézkedik. *Emberkedik, és öl.* (Vörösm. Zalán fut).

EMBÉRKERÜLÉS, (embér-kerülés) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki az emberek társaságát futja, kerüli. Nagyobb fokú embergyülölés, emberiszony.

EMBÉRKERÜLŐ, (embér-kerülő) ösz. mn. Ki az emberekkel társalkodni nem szeret, emberfutó, maginak való. *Emberkerülő remete, búskomor.*

EMBÉRKÉZ, (embér-kéz) ösz. fn. 1) Tulajd. az embernek keze. 2) Átv. ért. emberi munka, mivelés, emberi erő, ügyesség. *Némely részein a földnek alig látszanak emberkéz nyomai.*

EMBÉRKOR, (embér-kor) ösz. fn. 1) Kor, melyet ember végső vénségig elérhet. *Az emberkor legfölebb hetven nyolczvan év.* 2) Kor, melyben valaki a kifejlödésig megérik, midőn a nemzésre tökéletesen alkalmas. 3) Férfikor, az emberi korszak dele.

EMBÉRKOROS, (embér-koros) ösz. mn. Ki már emberkorra jutott, kifejlödött férfi.

EMBÉRKORÚ, (embér-korú) l. EMBÉRKOROS.

EMBÉRLOPÓ, (embér-lopó) ösz. fn. Ki az embereket elragadja, hogy mint rabszolgákat eladja, vagy használja.

EMBÉRMAGASSÁGNYI, (embér-magasságnyi) ösz. mn. Oly magas, mint a közép termetü ember magassága. *Embermagasságnyi vetések, kender, kukoricza, gaz.*

EMBÉRMAGASSÁGU, (embér-magasságu) l. EMBÉRMAGASSÁGNYI.

EMBÉRMAGZAT, (embér-magzat) ösz. fn. Ember gyermeke, szülötte, ivadéka, emberi magzat.

EMBÉRMAJOM, (embér-majom) ösz. fn. A majmok azon faja, mely az emberhez leginkább hasonlít. (Orang-utang.)

EMBÉRMÓDON, EMBÉRMÓDRA, (embérmódon v. -módra) ih. Úgy, mint emberhez illik, mint ember szokott. *Embermódon bánni a legnyomorúbb szolgával is.*

EMBÉRMUNKA, (embér-munka) ösz. fn. Munka, melyet ember tesz; ember által készített mü, emberi munka.

EMBÉRMŰ, (embér-mü) ösz. fn. Mü, melyet egy vagy több ember készít. *Az egyiptomi gulák nagyszerü embermüvek.* Máskép: *emberi mü.*

EMBÉRNAGYSÁG, (embér-nagyság) ösz. fn. Oly magas testalkat, milyen a középtermetü felnőtt emberé.

EMBÉRNEM, (ember-nem) ösz. fn. Az emberek összesége, mennyire azok az egyéb állatok összegétől különböznek. *Az embernem Istennek legjelesebb müve e földön. Az embernem szaporodása nagyobb, mint sok más állatnemeké.*

EMBÉRNYI, (em-bér-nyi) mn. tt. *embernyi-t*. tb. —*ek*. 1) Ember nagyságával biró, oly nagy, mint felnőtt ember. *Embernyi (magasságu) fü, gizgaz.* 2) Emberré növekedett. *Embernyi ember*, azaz teljes embernagyságig és korig kifejlett (ifjú); a székelyeknél am. derék ember. (Kriza János).

EMBÉRNYOM, (embér-nyom) ösz. fn. 1) Nyom, melyet a lépő, járó-kelő ember lába hagy maga után. 2) Emberíz. l. ezt.

EMBÉRNYUZÁS, (embér-nyuzás) ösz. fn. Tulajd. ért. Cselekvés, midőn valaki embert vagy embereket nyúz. De leginkább átv. ért. használtatik, s annyit tesz, mint emberzsarolás, emberkinzás, más szegényebb ember utósó vagyonának elcsikarása.

EMBÉRNYUZÓ, (embér-nyuzó) ösz. fn. Tulajd. ért. ki embereket nyúz, vagyis az emberek börét lehúzza. Átv. és szokott ért. emberzsaroló, emberkínzó, más szegényebb ember utolsó falatját elcsikaró.

EMBÉRORZÁS, (embér-orzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki embert lop, erőszakosan elrabol, hogy szolgaságra vigye vagy eladja.

EMBÉRÖLÉS, (embér-ölés) ösz. fn. Az ember életének eloltása, fegyver vagy más eszköz által. A büntető jogban meg szokták különböztetni a gyilkosságot az emberöléstől. A gyilkosság alatt azt értik, ha valakinek szándékában is vala embertársának életét elvenni; emberölés alatt pedig, midőn ezen szándék ugyan nem, de mégis valamely ellenséges indulat szolgála okul a büntettre, pl. valaki mást csak meg akart verni, de ebből a megveretettnek halála következett.

EMBÉRÖLŐ, (embér-ölő) ösz. fn. és mn. Ki v. mi az ember életét elveszi, megszünteti; különbözik a megölést szándékoló gyilkos. V. ö. EMBÉRÖLÉS

Emberölő vadnépek. Emberölő vas, fegyver, méreg. Emberölő munka.

EMBÉRÖLDÖKLÉS, (embér-öldöklés) ösz. fn. Az emberölésnek gyakorlása, ismétlése, midőn valaki több embert megöl. *A kuruczvilágban sok emberöldöklés történt.* V. ö. ÖLDÖKLÉS.

EMBÉRÖLDÖKLŐ, (embér-öldöklő) ösz. mn. és fn. Ki az embereket öldökli, azaz folytonosan egyre-másra öli, gyilkolja. V. ö. ÖLDÖKÖL.

EMBÉRPETE, (embér-pete) ösz. fn. Az ember nemző erejének egyik lényeges eszköze, szerve, mely máskép : *here* vagy *tök.*

EMBÉRRABLÁS, (embér-rablás) ösz. fn. Erőszak, melynél fogva az embert áru vagy rabszolga gyanánt elhurczolják.

EMBÉRRABLÓ, (embér-rabló) ösz. mn. és fn. Ki embereket erőszakosan elragad, hogy vagy áru gyanánt eladja, vagy rabszolgául birja.

EMBÉRSÉG, (em-bér-ség) fn. tt. *embérségét.* 1) Külső jelekben mutatkozó nyájas magaviselet, udvariság. *Emberséggel viseltetni mások iránt. Emberséget tanulni. Emberséget tudni. Majd megtanítlak embérségre.* 2) Jó akarat, szolgálati készség. *Annyi embersége sem volt, hogy az utat megmutatta volna.* 3) Becsületesség, becsület. *Embérségemre mondom. Pénz embérség, ruha tisztesség.* (Km.) *Több az emberség a kdposztás kezénél.* 4) Hitel. *Valakinek embérségére kölcsönözni. Ha nincs péne, van emberség.*

EMBÉRSÉGÉS, (em-bér-ség-és) mn. tt. *embérségés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Becsülettudó, nyájas, udvarias. *Embérséges fogadás; embérséges köszöntés; embérséges ifjú.* 2) Becsülettel teljes, ki tiszta erkölcsökkel és jellemmel bír. *Tetőtől talpig embérséges ember. Minden ember ember, de nem minden ember embérséges ember.* (Km.) *Sürün vetik magvát az embérséges embernek, de vékonyan kél.* (Km.).

EMBÉRSÉGÉSEN, (em-bér-ség-és en) ih. 1) Becsületesen, nyájasan, udvariasan. *Embérségesen fogadni a vendégeket.* 2) Tiszta erkölcsökkel és jellemmel. *Embérségesen viselni hivatalát. Embérségesen élni.*

EMBÉRSÉGGEL, (em-bér-ség-vel) ih. Illő becsülettel, tisztelettel. *Én egész emberséggel szólítottam őt, s ő gorombán felelt. Emberséggel sokat lehet eszközleni.*

EMBÉRSÉGTELEN, (em-bér-ség-te-len) mn. tt. *embérségtelen-t*, tb. *—ek.* Kiben nincs emberség, ki becsületet nem tud; udvariatlan. Másképen : *embertelen*, csakhogy annek keményebb jelentése is van.

EMBÉRSOR, (embér-sor) ösz. fn. Osztály, melyben kifejlett, érett koru emberek vannak. *Ő még nem embersorba való.*

EMBÉRSZÁM, (embér-szám) ösz. fn. Egy testületben vagy társaságban létező emberek számszerénti összege. *Több vele az embereszám.* (Km.).

EMBÉRSZERETÉS, (embér-szeretés) ösz. fn. Cselekvés, mely szerént valaki az embereket szereti, s azok javát ereje szerént előmozditani törekszik.

EMBÉRSZERETET, (embér-szeretet) ösz. fn. Erény, különösen keresztény értelemben véve, melynek elve „Mindent, a mit akartok hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is cselekedjétek azt nekik.“ (Üdvözitő).

EMBÉRSZERETŐ, (embér-szerető) ösz. mn. és fn. Ki az embereket mint felebarátjait szereti, s azok javát előmozditani törekszik.

EMBÉRSZÓ, (embér-szó) ösz. fn. Tagozatos emberi hang, illetőleg beszéd, mely által érzéseit és gondolatait közli az ember.

EMBÉRSZÓLÁS, (embér-szólás) ösz. fn. Rágalmazás, más hirének, nevének alacsonyitása. *Igazmondás nem emberszólás.* (Km.).

EMBÉRSZÓLÓ, (embér-szóló) ösz. fn. Aki az embereket megszólja, azaz rágalmazza, tetteiket ócsárolja, hirőket, nevőket becsméreli.

EMBÉRSZŐR, (embér-szőr) ösz. fn. Szőr, mely az ember testén nő. Egyébiránt a fejszőr neve különösen : *haj*, az ajkak fölött levőé : *bajusz*, az állon növőé : *szakál*, a szeméremtest körül növőé : *fan.*

EMBÉRTAN, (embér-tan) ösz. fn. Tan, mely magában foglalja mind azt, mi az ember megismerésére tartozik, érzéki és szellemi tekintetben. (Anthropologia).

EMBÉRTÁRS, (embér-társ) ösz. fn. Általán, minden ember, mennyire okos észszel biró állat levén, hozzánk hasonló; felebarát. *A király embertársa a koldusnak is. A keresztény nemcsak a kereszténynek, hanem a pogánynak is embertársa.*

„Virrasztott a szív égő romja mellett,
Hogy tévedt, sujtolt embertársinak
Irányt adjon s erőt, vigasztalást.“

Vörösmarty.

EMBÉRTEJ, (embér-tej) ösz. fn. Nőembernek, azaz asszonynak teje.

EMBÉRTELEN, (em-bér-te-len) mn. tt. *embértelen-t*, tb. *—ek.* 1) Aki becsületet nem tud, nem szives, nem udvarias. 2) Finomabb emberi érzésből kivetkőzött, durva, vad, kegyetlen természetü. 3) Mint határozó : embertelenül.

EMBÉRTELENKÉDÉS, (em-bér-te-len-kéd-és) fn. tt. *embértelenkedés-t*, tb. *—ek.* Durva, érzéketlen, kegyetlen bánásmód, magaviselet.

EMBÉRTELENKÉDIK, (em-bér-te-len-kéd-ik) k. m. *embértelenkéd-tem, —tél, —ett.* Durván, vadul, kegyetlenül viseli magát; nyers, faragatlan erkölcsökkel bir.

EMBÉRTELENSÉG, (em-bér-te-len-ség) fn. tt. *embértelenség-et.* Nem emberség, oly tulajdonság, melynél fogva valaki embertelen. V. ö. EMBÉRTELEN.

EMBÉRTELENÜL, (em-bér-te-len-ül) ih. Becsület nélkül, udvariatlanul; durván, kegyetlenül; szeretet nélkül, szivtelenül. *Embertelenül bánni az ellenséggel sem illik. Embertelenül elutasitani a megesorult kéregetőt.*

EMBÉRTETŰ, (embér-tetű) ösz. fn. Tetűfaj, mely különösen az emberen élődik. V. ö. TETŰ.

EMBÉRTUDOMÁNY, (embér-tudomány) lásd: EMBÉRTAN.

EMBÉRÜL, (1), (em-bér-ül) ih. 1) Mint józaraló emberhez illik, derekasan, jelesen, becsületesen. *Emberül viselni magát.* 2) Vitézül, bátran, legényesen. *Emberül visszaverni az ellenség csapásait. Emberül forgatni magát a viadalban. Ez már emberül van.*

EMBÉRŰL, **EMBÉRÜL**, (2), (em-bér-ül) önh. m. *emberül-t.* Emberré válik, emberi alakot vesz föl. *Az Isten fia emberült, hogy az emberi nemet megváltsa.*

EMBÉRŰLÉS, **EMBÉRÜLÉS**, (em-bér-ül-és) fn. tt. *emberülés-t*, tb. —*ék*. Emberré válás; emberi alak fölvétele. *Az Isten fiának emberülése.*

EMBÉRVÉR, (embér-vér) ösz. fn. Vér, mely az emberi testben létezik. *Embervért ontani. A népek szabadsága sok embervérbe kerül.*

EMBÉRVÉRFŰ, (embér-vér-fü) ösz. fn. Növényfaj a linkák neméből, szára cserjesedő, levelei tojásdadok, nyeletlenek, tokjai bogyósak. Máskép: *véresfü, vérontófü, kevélyfü, bogyós linka.* (Hypericum Androsaemum).

EMBÉRZSÍR, (embér-zsír) ösz. fn. 1) Kövérség, mely az emberi testben van. 2) Zsír, melyet az ember husából, különösen csontjaiból kifőznek.

EMBRE, férfi kn. A székelyeknél am. IMRE.

EME, (1), (em-e, rokonságait l. EM 2) alatt) fn. tt. *emé-t*, tb. *emék*. Régies. Jelent nőstény állatot. *Eme állat* (**Pázmánnal**), *eme tyúk* (Sylvesternél), *eme disznó* (**Molnár Albertnél** stb.). Eredeténél fogva (l. EM.) am. emmel (csecscsel) biró, szoptató. Jelennen csak a disznóról mondjuk: *eme* v. *emse* disznó, (a többi nőstény állatokat vagy külön néven, mint: *tanczа, tehén* vagy általán *nőstény*-nek hijuk). *Rosz eme fiait is megessi.* (Km.) A törökben *emme* am. emlő, csecs; a héberben *em*, a finnben *emä* és az arabban *úm* am. anya. A török *em-mek* ige am. emni, szopni, s a csagataj nyelvben *emdsek* v. *imdsek* szoptató nő; szintén azon gyökből: *emgek* v. *emgeklegen* v. *emgen, (imgek, imgeklegen, imgen)* am. csecsemő Abuska).

EME, (2), (em-e) l. EMEZ.

EMEDISZNÓ, (eme-disznó) ösz. fn. Nőstény v. magló, v. anyadisznó, malaczos disznó. Máskép: *emse.*

EMEL, (em-el) áth. m. *emel-t.* 1) Tulajdonkép, valamit alsóbb helyről magasabbra szállít, feltol, felhiz. *Terhet emelni. Vállra emelni a zsákot.* 2) Épit. *Házat emelni, oszlopot emelni, emléket emelni.* 3) Magasabb rangra segit. *Hivatalra emelni. Méltóságra, püspökségre emelni.* 4) Képes kifejezésekben: *kalapot emelni valakinek*, azaz köszönteni. *Kezet, botot emelni valakire*, azaz, valakit veréssel fenyegetni. *Emelni valaminek becsét*, azaz, nagyitani. *Ha fardt emeli, szárnyalja.* (Km.) azaz ha valamit lendít vagy valakinek segít, nem esik neki hiába, mert ő is kap valamit a fogára. Elékerül számos öszvetételekben: *elemel, fölemel, kiemel, leemel, megemel, beemel.*

Az arabban *hamala* am. hordott, vitt.

EMELCS, (em-el-cs) tt. *emelcs-ét.* l. EMELCSŐ.

EMELCSŐ, (em-el-cs-ő) fn. tt. *emelcső-t.* Általán, eszköz, melynél fogva valamit emelünk. V. ö. EMEL. Különösen. 1) Az erőműtanban rúd- vagy más alaku eszköz, gép, melynek segedelmével, erőt kimélve, aránylag nagy terhet képesek vagyunk mozditani, emelni. 2) Sebészi eszközök neve különféle műtételeknél. *Lékemelő, egyenes, reszelő, görbe, görbekettős, hajlott, kúposzlopképü, szögletes, tört emelcső.* 3) Átv. ért. minden erkölcsi vagy szellemi erő, mely valami működésben rugóul, ösztönül, segédül szolgál.

EMELCSŐS, (em-el-cs-ő-ös) mn. tt. *emelcsős-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Felhuzó készülettel, emelcsővel ellátott. *Emelcsős gém a kuton. Emelcsős hid, kapu, rostély*, azaz, melyeket fel lehet húzni, emelni.

EMELÉG, (em-el-ég) önh. m. *emelég-tem*, v. *emelgéttem, emelégtél* v. *emelgéttél, emelg-ett*, htn. —*ni* v. *emelg-eni.* Föl-föl emeli magát, meg-meg alászáll. *Emeleg a pihegő ember melle. Emelegnek a hullámzó vizek. Emeleg a repülni tanuló madár.*

EMELÉK, (em-el-ék) fn. tt. *emelék-ét.* Kassai Józsefnél am. *emelet.*

EMELÉNG, (em-el-éng) l. EMELÉG.

EMELÉS, (em-el-és) fn. tt. *emelés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valamit emelünk. V. ö. EMEL. *Teher, kocsi, zsák emelése. Botemelés, kalapemelés. Oszlop-, emlékemelés. Hivatalra emelés. Elemelés, kiemelés, beemelés, fölemelés.*

EMELET, (em-el-et) fn. tt. *emelet-ét.* Az épületben a teremek, szobák, kamarák, folyosók stb. öszvege, melyek nem az épület alapján állanak közvetlenül, hanem már azon falsor, és gerendák vagy boltok fölött, melyek az épület alsó (földszinti) osztályát teszik. *Első emelet, második emelet* stb. Innét, az első emelet már második osztályát vagy fokozatát teszi a lakok sorozatának, a második emelet a harmadikát stb. Tehát például, a három emeletes házban nem három, hanem négy lak- és ablaksorozat van. A legalsó sorozatot *földszintinek* nevezzük. Vannak emeletek (inkább: mélyletek) a bányaépitészetben is.

EMELETÉS, (em-el-et-és) mn. tt. *emeletés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Emelettel biró; melynek egy vagy több emelete van. *Emeletes ház. Két, három, négy* stb. *emeletes épület.*

EMELGET, (em-el-get) áth. m. *emelget-tem*, —*tél*, —*ett*. Gyakorta, ismételve, vagy könnyeden, kényelmesen emel. *Sómérésnél emelgetni a mérsulyokat. Táncban emelgetni a lábakat. A repülni tanuló madár emelgeti szárnyait.*

EMELGETÉS, (em-el-get-és) fn. tt. *emelgetés-t*, tb. —*ék*. Gyakori, ismételt, vagy, könnyüd, kényelmes emelése valaminek. *Zsákok emelgetése. Lábak, szárnyak emelgetése.*

EMELINT, (em-el-int) áth. m. *emelint-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni*. Könnyen, kényelmesen, erőtetés nélkül emel. *Alig emelinteni ujjával a terhet. Lábát lejtésre emelinteni.*

EMELINTŐ, (em-el-int-ő) fn. tt. *emelintő-t*. Általán, minden izom, mely által a testnek egyes részeit fölemeljük. *Felső ajk emelintője; orrszárny emelintője* (Levator musculus).

EMELÍT, (em-el-ít) l. EMELINT.

EMELIZOM, (emel-izom) ösz. fn. Izom a karokban, melynek feszitő ereje által történik az emelés. *Az emelizom nincs mindig arányban a többi izmok erejével.*

EMELKÉDÉS, (em-el-kéd-és) fn. tt. *emelkédés-t*, tb. *—ék*. Fölfelé irányzott mozgás, melynél fogva valaki vagy valami emelkedik, l. ezt.

EMELKÉDÉTT, (em-el-kéd-ett) mn. tt. *emelkédett-et*. Leginkább átv. erkölcsi és szellemi értelemben használtatik, s am. magas, fenséges, a mindennapiságon túl szárnyaló. *Emelkedett ész. A földi gyönyörökön túl emelkedett erény.*

EMELKÉDÉTTSÉG, (em-el-kéd-ett-ség) fn. tt. *emelkédettség-et*. Lelki, szellemi, erkölcsi tulajdonság, melynél fogva valaki magasabb elme- és akarateröt fejt ki, s a mindennapi köz gondolkozás- és cselekvésmódon túl szárnyal. *Lelki, szellemi, erkölcsi emelkedettség.*

„Mit ér, ha nyervágy, hasonlesés
Ólálkodik köztük s önzéstelen
Emelkedettség nincs már a világon."

Az ember tragédiája (Madách Imre).

EMELKÉDIK, (em-el-kéd-ik) k. m. *emelkédtem, —tél, —ett*. Általán, mintegy maga-magától magasabbra kel, felnyulik, felhuzódik. Különösen, 1) a föld középpontjától távozik. *Emelkedik a szélben fölereszett sárkány, pihe, szappanbuborék; emelkedik a köd. Emelkedik a magasra repülő sas.* 2) Dagad, puffad. *Emelkedik a pihegő kebel, a léggel tölt éggolyó. Emelkedik a kelő tészta.* 3) Ágaskodik, nyujtózkodik, felnyúlik. *Emelkedik a lába ujjaira álló ember.* 4) Növekszik. *Emelkedik a serdülő ifju. Emelkednek a növények.* 5) Mondjuk az épületekről. *Pesten sok nagy ház emelkedett rövid idő alatt.* 6) Hivatal- és rangfokozatban halad. *Nagy rangra, méltóságra emelkedni.* 7) Valaminek ára, becse nagyobbodik. *Emelkedik a gabona ára. Becsben emelkedni.*

EMELKÉDŐ, (em-el-kéd-ő) mn. tt. *emelkédő-t*. Ami emelkedik, magasabbra szálló, szárnyaló; feldagadó, a föld középpontjától távolabb eső; meneteles. *Égnek emelkedő sas. Emelkedő kebel. Emelkedő dombok, hegyek. Emelkedő árvíz, hullámok.*

E MELLETT, ih. Élünk vele, midőn a főmondathoz valamit mellesleg kapcsolunk, midőn valamit a főtárgyhoz odavetőleg mondunk. Fölcseréltethetik a *mellette* határozóval, pl. *Kis jószágból is meglehet élni, ha e mellett*, vagy *ha mellette jó gazda valaki.*

EMELŐ, (em-el-ő) mn. tt. *emelő-t*. Aki vagy ami emel. *Emelő rud. Emelő szolga.*

EMELŐCSIGA, (emelő-csiga) ösz. fn. Erőmű eszköz csigaalakban, mely forgatás által az emelcsőt fölebb és fölebb tolva a reá nehezedett terhet magasabbra nyomja.

EMELŐFA, (emelő-fa) ösz. fn. Rúd, dorong, pózna, melynek segedelmével valamely terhet fölemelünk.

EMELŐFOGÓ, (emelő-fogó) ösz. fn. Vasfogó a hámorokban, mely által a durva vastömeget a tűzbe, s innen a verőkalapácsok alá emelgetik.

EMELŐGERENDA, (emelő-gerenda) ösz. fn. Gerenda, mely valamit fölemel, különösen az emelcsős hidakon azon két gerenda, melyhez a felvonó láncok kapcsolvák.

EMELŐHÍD, (emelő-híd) ösz. fn. Híd, mely úgy van alkotva, hogy egyik részét föl lehessen emelni, vagy tetszés szerént lebocsátani.

EMELŐRÚD, (emelő-rúd) ösz. fn. Rúd fából vagy vasból, valamely teher fölemelésére.

EMELŐSZÉR, (emelő-szér) ösz. fn. Mindenféle eszköz, vagy erőmü, gép, melynek segedelmével valamit emelünk, milyenek az emelőfa, emelővas, emelőcsiga stb.

EMELŐVAS, (emelő-vas) ösz. fn. Vasból való rúd, vagy más hasonló eszköz, mely emelcsőül szolgál.

EMELT, (em-el-t) mn. tt. *emelt-et*. 1) Ami fel van emelve; ami más körüllevő tárgyaknál magasabbra van állítva, helyezve. *Vállakra emelt teher. Ölbe emelt gyermek.* 2) Egyenes, merő. *Emelt fejjel járni.*

EMELTMŰ, (emelt-mü) l. DOMBORMŰ.

EMELTYŰ, (em-el-tyü) fn. tt. *emeltyű-t*. Csavar vagy hengeralakú csiga, mely által valamit magasra feltolunk. Átv. ért. akármiféle anyagi vagy szellemi segéd, ösztön, vagy mód, mely valamit elömozdít.

EMELVÉNY, (em-el-vény) fn. tt. *emelvény-t*, tb. *—ék*. 1) Magasabb állás, mesterségesen emelt alkotmány. *Emelvényről beszélni a sokasághoz. Emelvényre helyezett asztal.* 2) A bányászoknál, azon idegen részek, melyek az ércsek mosásánál elválván, felülemelkednek.

EMÉNG, l. EMING, EMŐK.

EMÉNT, l. IMÉNT.

EMERRE, (em-erre) ösz. ih. Ide, ezen részre, ezen tájékra, oldalra. Ellentéte a távolodást jelentő: *amarra. Emerre jöj, ne amarra menj. Emerre közelebb, amarra hamarabb.*

EMES, (em-es) mn. tt. *emes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Szoptató csecscsel ellátott, nőstény csecsü. Innen lett betüáttétellel vagy helycserével: *emse (emsedissnó).*

EMÉS, (em-és) fn. tt. *emés-t*, tb. *—ék*. Az *emik* igéből származván am. szopás, csecstéj szivása. V. ö. EMIK.

EMESE, (em-es-e) l. EMSE. Béla névtelen Jegyzőjénél *Emese* (emesző) Álmos fejedelem anyjának neve.

EMÉSZ, (em-ész l. emészt) elvont törzsök. Am. emsző, evő szer, emésztő szer. Egyszersmind az *emészt* ige törzse, mint olyan, elavult ige, e hasonlat szerént: *tenyész, tenyészt.*

EMÉSZNEHÉZSÉG, (emész-nehézség) ösz. fn. A belek gyöngesége, midőn a bevett eledelt nem birják megemészteni.

EMÉSZSÓ, (emész-só) ösz. fn. Só, mely az *emésztést* elősegíti. (Sal digestivus).

EMÉSZSZÉR, (emész-szér) ösz. fn. Gyógyszer az emésznehézség ellen, és szer az emésztés előmozdítására.

EMÉSZT, (em-ész-t, *em* gyöktől, de lehet *ev* gyöktől ev-ész-t is, azonban mind a kettő rokonhang s egyet jelent, t. i. az ételt, eledelt feldolgozza, kimunkálja; a régieknél előfordúl *enni* helyett *emni*); áth. m. *emészt-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) A gyomorról mondjuk, midőn a bevett eledelt feloszlatja, s részént táplálékká változtatja, részént mint salakot a testből kitakarítja. *Jól vagy rosszul emészt a gyomra.* 2) Fogyaszt. *Az árvák javait emészteni. Elemészteté mindenét.* 3) Epeszt, gyötör. *Emészti a bú, aggodalom, nyomorúság. Ne emészd magadat.*

EMÉSZTÉS, (em-ész-t-és) fn. tt. *emésztés-t*, tb. —*ék*. 1) Gyomor működése, midőn az eledelt tápszerré változtatja. 2) Költés, fogyasztás, pazarlás. 3) Epeszt és. V. ö. EMÉSZT.

EMÉSZTET, (em-ész-t-et) fn. tt. *emésztet-ét*. 1) Emésztés elvont értelemben. *Nehéz emésztetű eledel.* 2) Így nevezi a köznép, diszesebben szólva, a bélsárt, vagyis aljasan mondva, a szart.

EMÉSZTETLEN, (em-ész-t-et-len) mn. tt. *emésztetlen-t*, tb. —*ék*. Ami nincs megemésztve, a gyomor által kifőzve, tápszerré alakítva. *Emésztetlen ételek.* Átv. ért. ismeretekről mondjuk, melyek észtanilag rendezve, világosan felfogva nincsenek. *Emésztetlen olvasás.* Határozóilag am. emésztetlenül, megemésztés nélkül.

EMÉSZTHETETLEN, (em-ész-t-het-etlen) lásd: EMÉSZTHETLEN.

EMÉSZTHETETLENSÉG, (em-ész-t-het-etlenség) l. EMÉSZTHETLENSÉG.

EMÉSZTHETLEN, (em-ész-t-het-len) mn. tt. *emészthetlen-t*, tb. —*ék*. Amit megemészteni nem lehet. V. ö. EMÉSZT. *Emészthetetlen nyers, nehéz eledelek.* Határozóilag am. emészthetlenül, meg nem emészthetve.

EMÉSZTHETLENSÉG, (em-észt-t-het-len-ség) fn. tt. *emészthetlenség-ét*. A gyomornak gyönge állapota, midőn az eledeleket emészteni nem birja.

EMÉSZTHETŐ, (em-ész-t-het-ő) mn. tt. *emészthető-t*. Amit a gyomor emészteni, megemészteni képes. *Emészthető könnyű eledelekkel élni.*

EMÉSZTHETŐSÉG, (em-ész-t-het-ő-ség) fn. tt. *emészthetőség-ét*. 1) A gyomornak emésztő ereje, képessége. 2) Az eledelnek azon tulajdonsága, melynél fogva azt meg lehet emészteni.

EMÉSZTMÉNY, (em-ész-t-mény) fn. tt. *emésztmény-t*, tb. —*ék*. Ami elkél, elfogy, eleméstődik. (Sándor István).

EMÉSZTŐ, (1), (em-ész-t-ő) fn. tt. *emésztő-t*. Eledeleket fölhasználó személy. *Nagy városban nagy az emésztők száma.*

EMÉSZTŐ, (2), (l. fönebb) mn. Aki, vagy ami emészt, l. ezt. *Kenyéremésztő naplopók. Emésztő bú, fájdalom, gondok. Emésztő gyógyszerek.*

EMÉSZTŐDÉS, (em-ész-t-őd-és) fn. tt. *emésztődés-t*, tb. —*ék*. Fájdalom, gond, bú miatti fogyás, epedés, elszáradás. *Aszkóros emésztődés.*

EMÉSZTŐDIK, (em-ész-t-őd-ik) belsz. m. *emésztőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Önmagában eped, bú, gond, fájdalom miatt fogy, aszik.

EMETYÚK, (eme-tyúk) ösz. fn. Régies és egészen kiavult szó, am. fias tyúk. Élt vele Erdősy János.

EMEZ, (em-ez) mutató névmás, tt. *emez-t*, tb. *emezek*. Segitő raggal: *emezzel* v. *emevvel*, l. EZ. Két vagy több tárgy közől a közelebbiket határozza meg. Ellentéte a távolt határozó: *amaz*, pl. *Buda és Pest szemközt feküsznek a Duna mentében; amaz a jobb parton, emez a balon.*

EMHÚG, (em-húg) ösz. fn. Ifjabbik leánytestvér v. nővér, ki velünk egy emlő vagyis egy anya vagy dajka tejét szopta.

EMIDE, (em-ide) ih. mely által a két vagy több hely közől a legközelebbiket jeleljük ki. Ellentéte a távolra mutató: *amoda. Emide tedd, ne amoda. Emide nézz, ne amoda.*

EMÍGY, (em-így) ih. Közelre vagy közelebbre mutató, am. ily módon, ilyképen, e szerént. Ellentéte a távolságra vonatkozó: *amúgy.*

EMÍGYEN, (em-így-en) l. EMÍGY.

EMÍGYÉS, (em-így-és) mn. tt. *emígyes-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Kemenesalján am. hetyke, kevély, rátartós, aki t. i. dicsekvéseiben magára, nem másra szeret hivatkozni. Népies, tréfás modoru irásmódba való.

EMÍGYESEN, (em-így-es-en) ih. Hetykén, rátartósan, önmagát dicsérve.

EMIK, (em-ik) régi, elavult k. ige m. *em-tem, em-tél, em-ett*. Am. *szop*-(ik). Egy régi kéziratban mondatik Idvezitőnkről: *Az ő szentséges anyjának tejét emte. Bódog has, ki tégedet viselt, és az emlők, kiket emtél.* (Tatrosi codex). *Ó bódog emlők, kiket emék atyának bölcsesége.* (Benigna asszony imádságos könyve). Ma egyedül részesülője van használatban ezen szóban: *csecs-emő*, azaz, csecsszopó kisded. Törökül *emmek* szinte am. szopni, színi. Finnül is *imen* am. szopok, és *imetän* am. szoptatok, emtetek.

EMÍL, (a hellen ἐμμελής szóból eredett, jelentése: jólhangzó, összehangzó; módos, nyájas, tetszetes, hizelgő; vagy: *αἰμύλος*-, *αἰμύλιος*-ból, mely

szinte am. módos, nyájas, hizelgő), férfi kn. tt. *Emil-t*, tb. —*ek*. Emilius, vagy Aemylius.

EMILIA, női kn. tt. *Emiliát*. Emilia v. Aemylia.

EMILYEN, l. IMILYEN.

EMING, (em-ing) l. EMŐK.

EMINNEN, l. IMINNEN.

EMITT, EMITTEN, (em-itt v. -itten) ih. Ellentéte: *amott, amottan*. Amaz a közelebbi helyet, emez a távolabbit mutatja ki, s megfelel e kérdésre: *hol?*

EML, (1), (em-l) kiavult ige, mely az *emlő* részesülőben maiglan fenn vagyon; mult időben: *emlett*. Értelme: *Szoptat. Boldogok az emlék, melyek nem emlettenek*. (Telegdi), azaz szoptattanak. Pestinél is *emli* am. szoptatja.

EML, (2), (em-l) elvont törzs. Származékai: *emleget, emlék, emlét* stb. Értelme: a távol levőt (térben és időben) gondolatjában eléidézi. Mennyiben származékai oly cselekvényeket jelentenek, melyek az elmetehetség kifolyásai, némelyek (pl. Kassai József) valószinűnek tartják, hogy átvetett szó, s eredetileg *elm*; mint az *elme* törzse. Miszerint *emlit* annyi volna, mint *elmit*, azaz elmébe hoz, juttat, *emleget*, gyakran észbe juttat, *emlékezik*, elméjébe, eszébe jön valami stb. Azonban úgy is vélekedhetünk (a Debreczeni grammatika irójával), hogy ezen *eml* törzs ugyanaz *emel* szóval, mely mintegy kiemel némely dolgot a régiségből, múltból vagy feledéséből, úgy hogy ezen értemény minden származékára tökéletesen reá illik. L. ezen származékokat.

EMLE, (em-le) fn. tt. *emlét*. A régieknél, mint Pázmánnál, Telegdinél am. *emlő, csecs. Boldogok a magtalanok, és a méhek, melyek nem szültek, és az emlék, melyek nem emlettenek* (Telegdi). *Vegye el ő parázsnaságit ő orczája elől és ő törvénytörésit ő emlének küsepiből*. (Bécsi codex). Némelyek az *emlék* és *emlékező tehetség* kifejezésére is használják, de ez a már meglevő jó szó (emlék) mellett, szükségesnek nem látszik.

EMLÉGET, (em-l-ég-et, l. *eml*, elvont törzs), áth. m. *emléget-tem* —*tél*, —*ett*. Gyakran említ, gyakran elébe hoz, többször megemlékezik. V. ö. EMLÍT. *Emlégetni a régi jó időket. Kérlek csak azt ne emlegesd*. Összetétele: megemleget. *Megemlegeted te még ezt*.

EMLÉGETÉS, (em-l-ég-et-és) fn. tt. *emlégetés-t*, tb. —*ek*. Valamely múlt vagy távollévő dolognak az elme elébe többszöri állítása.

EMLÉGETŐZIK, (em-l-é-get-őz-ik) k. m. *emlegetőz-tem*, —*tél*, —*ött*. Valamiről gyakran emlékezik. *Emlegetőzni az ifjuság boldog napjairól*.

EMLEJT, EMLÉT, régies alakja, *említ* igének (l. ezt); innen *emlejtet* a régieknél am. emlékezet.

EMLÉK, (em-l-ék, l. *eml*, elvont törzs); fn. tt. *emlék-ét*. 1) Lelki tehetség, mely az annak előtte észrevett, észlelt tárgyakat a gondolatban visszaidézi, a multból kiemeli s a feledéstől megóvja; máskép: *emlékezet*. 2) Jel, tárgy, mely valamire emlékeztet. *Emléket kapni az elbucsuzó baráttól. Emléket hagyni maga után*. 3) Nagyobb alkotmány, péld. gúla, szobor stb., mely valamely embert vagy tettet jelel, s azt elménkbe visszahozza. *Emléket emelni valamely nagy embernek. Egyiptomi emlékek. A kunhalmok a régi kunok emlékei*.

EMLÉKBESZÉD, (emlék-beszéd) ösz. fn. Beszéd, eléadás, melyet valaki valamely nevezetes hazafinak vagy honleánynak, müvésznek, tudósnak, irónak stb. emlékezetére, dicsőitésére valamely társaságban, gyülekezetben élő szóval tart. *Emlékbeszéd Kasinczy Ferencz, Széchenyi István fölött*.

EMLEKÉP, (emle-kép) ösz. fn. Emlékül adott vagy kapott kép; helyesebben: *emlékkép*.

EMLÉKERŐ, (emlék-erő) ösz. fn. Az emberi lélek azon tehetsége, melynél fogva az észrevett tárgyakat fölfogja, megtartja s visszaidézi.

EMLÉKÉZÉS, (em-l-ék-éz-és, l. *eml*, elvont törzs); fn. tt. *emlékezés-t*, tb. —*ek*. Az emlékerőnek azon működése, melynél fogva az egykor észrevett tárgyakat, ugy, mint akkor voltak, visszaidézi. Az emlékezés tehát cselekvést jelent, s különbözik az *emlékezettől*.

EMLÉKÉZET, (em-l-ék-éz-et) fn. tt. *emlékezet-et*. 1) Maga az emlékező tehetség, az emlékerő. *Hív* vagy *hivtelen emlékezet. Jó, ross emlékezet*. 2) Az emlékező tehetség végrohajtott munkálata, elvont ért. véve. *Emberi emlékezettől fogva. Emlékezetemre*, azaz, mennyire emlékszem. *Néhai emlékezetü, boldog emlékezetü*.

„Hát még vagyon oly szív, mely rég őseinknek
Emlékezetével áldoz eleinknek?"

Ányos Pál.

„S szelíd malasszttal a távol ködéből
Sugárzik át a szép emlékezet."

Kisfaludy K.

„Emlékezet lebegteti szárnyát a mult felett,
S bús képzetekben rengeti borongó kebeled."

Kölcsey.

3) Valamely tettnek jele. *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre*. (Üdvözítő). *Emlékezetet hagyni maga után*. Régiesen: *emlekezet* (a második e is röviden). V. ö. EMLÉKÉZIK.

EMLÉKÉZETÉS, (em-l-ék-éz-et-és) mn. tt. *emlékezetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Mire megemlékezni méltó, érdemes; nevezetes. *Ez emlékezetes dolog, esemény, tünemény*.

EMLÉKÉZETÉSSÉG, (em-lék-éz-et-és-ség) fn. tt. *emlékézetéség-et*. Emlékezetre méltó vagy érdemes dolog, esemény; nevezetesség. *A régi világ emlékezetességei. Socrates emlékezetességei*. (Memorabilia Socratis).

EMLÉKÉZETHALADÓ, (emlékézet-haladó) ösz. mn. Mire emlékezni nem lehet, mi igen régen volt, történt; mi oly sokból áll, hogy emlékezetben megtartani nem lehet. *Emlékezethaladó ősidők. Emlékezethaladó leczkékkel terhelni a tanulót*.

EMLÉKEZETLEN, (em-l-ék-ez-et-len) mn. tt. *emlékezetlen-t*, tb. *—ek*. 1) Akinek emlékezete nincs, ki hamar feled. *Emlékezetlen vén ember*. 2) Emlékezethaladó l. ezt.

EMLÉKEZETLENSÉG, (em-l-ék-ez-et-len-ség) fn. tt. *emlékezetlenség-et*. Emlékező tehetség hiánya, midőn valaki az észrevett tárgyakat elfeledi, azokra nem emlékezik.

EMLÉKEZETREMÉLTÓ, (em-l-ék-ez-et-re-mél-tó) ösz. mn. Mire megemlékezni érdemes; a maga nemében kitünő, nevezetes. *Ezek emlékezetreméltó dolgok.*

EMLÉKEZIK, k. m. *emlékez-tem, —tél, —ett*. Régiesen: *emlekezik*, (t. i. a második e is rövid). *Immár nem emlekezik meg. És ott megemlekezendel.* (Tatrosi codex). *Emleköztedért.* (Benigna asszony imádságos könyve). *Emlekezeteknek könyvei.* (Bécsi codex). Lehető, vagy felható ragu neveket vonz maga után. Értelme: a régebben észrevett tárgyakat bizonyos idő múlva visszaidézi elméjébe, s azokat képzeletben mintegy eléteremti, eléállitja, a multból, feledésből kiemeli. *Emlékezni gyermeki tetteinkről. Emlékezzünk régiekről, A Szittyiából kijöttekről.* (Csáti Dem.) *Emlékezni a multakra. Emlékezzél öseid dicsőségére.* Összetételei: *megemlékezik, rá-, visszaemlékezik.* Leható raggal (ról = ra-*el*), folytonosság fejeztetik ki. *Emlékezzünk régiekről* folytonosabb, tartósabb emlékezést jelent mint: *emlékezzünk régiekre.*

EMLÉKEZŐ, (em-l-ék-ez-ő) mn. tt. *emlékező-t*. Az észrevett tárgyakat elmében tartó, és visszaidéző. *Emlékező erő, tehetség. Az esemény részleteire emlékező tanú.*

EMLÉKEZTET, (em-l-ék-ez-tet) áth. m. *emlékeztet-tem, —tél, —ett*. A dolog, mely emlékezetbe hozatik; felható raggal jár. 1) Valakinek a mult dolgokat eszébe juttatja. *Buda várra többek között a nékai török uralkodásra emlékeztet.* 2) Figyelmeztet, bizonyos dolog iránt megint. *Emlékeztetni valakit a közelítő veszedelemre. Emlékeztetni az utódokat őseik erényire. Emlékeztetni a növendékeket tanulásra.*

EMLÉKEZTETÉS, (em-l-ék-ez-tet-és) fn. tt. *emlékeztetés-t*, tb. *—ek*. 1) Valaminek eszünkbe juttatása. 2) Figyelmeztetés valamire. V. ö. EMLÉKEZTET.

EMLÉKEZTETŐ, (em-l-ék-ez-tet-ő) mn. tt. *emlékeztető-t*. 1) Ami valamit eszünkbe juttat. *Emlékeztető jegyek*, pl. *emlékeztető csomó a zsebkendőn*. 2) Ami valamire figyelmeztet vagy int. *Emlékeztető levél, beszéd*. 3) Főnévül használtatva am. emlék, emlékezetre adott vagy vett bizonyos jegy, tárgy. *Vedd ezen könyvet emlékeztetőül.*

EMLÉKIRÁS, EMLÉKIRAT, (emlék-irás vagy -irat) ösz. fn. 1) Irás vagy irat, valamely tárgynak vagy személynek emlékezetére, mely ha igen rövid: *emléklap*. 2) Irás, mely valakit valamire figyelmeztet.

EMLÉKJEL, (emlék-jel) ösz. fn. Ingó vagy ingatlan jel, illetőleg mű, mely bizonyos személyre, tárgyra, eseményre stb. emlékeztet, egyenesen azon czélra való, hogy emlékeztessen. Ily emlékjelek a sírkövek, szobrok, emlékpénzek stb.

EMLÉKKÉP, (emlék-kép) ösz. fn. Kép, mely arra való, hogy emlékeztessen valakire vagy valamire.

EMLÉKKŐ, (emlék-kő) ösz. fn. Kőalkotmány, kőszobor, kőkereszt stb. mely bizonyos személy vagy tárgy emlékezetére állittatott.

EMLÉKKÖNYV, (emlék-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, melyben különféle személytől irt emléklapok foglaltatnak. 2) Kereskedők, iparüzők oly előkönyve, melybe leginkább csak a hitel-üzletek iratnak.

EMLÉKLAP, (em-lék-lap) ösz. fn. Barátink, ismerősink, tisztelőink stb. számára irt lap, melyet nekik emlékeztetésül adunk. Több ily emléklapokból emlékkönyv áll öszve.

EMLÉKLEVÉL, (emlék-levél) l. EMLÉKLAP.

EMLÉKMONDÁS, EMLÉKMONDAT, (emlékmondás vagy -mondat) ösz. fn. Jeles mondat, mely valamely nevezetes tárgyra, igazságra, történetre, személyre vonatkozik, s arra emlékeztet. „*Ne bántsd a magyart*“ ez volt Zrínyi Miklós a költő emlékmondata.

EMLÉKNAP, (emlék-nap) ösz. fn. Nap, mely valamely nevezetes történetre, eseményre emlékeztet; különösen az ily történetnek vagy eseménynek évenként eléforduló napja. *Szent János fejvételének innepe, a szerencsétlen mohácsi ütközetnek emléknapja.*

EMLÉKOSZLOP, (emlék-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely valamely személy, vagy dolog, történet emlékezetére van állítva. *A jeles embereknek emlékoszlopokat emelni.* V. ö. OSZLOP.

EMLÉKPÉNZ, (emlék-pénz) ösz. fn. Sajátságos külön pénz, illető jelekkel és felirással ellátva, valamely személy tiszteletére, vagy valamely ünnepélyre, jeles eseményre stb. emlékeztetésül. Újabb elnevezéssel: *érem*; l. ezt.

EMLÉKÜNNEP, (emlék-ünnep) ösz. fn. Ünnep, valamely jeles személy dicsőitésére, vagy szerencsés történetből származott öröm kijelentésére, egyszersmind emlékezetül szentelve.

EMLÉL, (em-le-el) áth. m. *emlél-t*. Kiavult régi ige, am. szoptat, csecsesel táplál, emlővel itat. Újabb időben némelyek használják az *emlékezik* vagy *emléz* ige értelmében is.

EMLÉLÉS, (em-le-el-és) fn. tt. *emlélés-t*, tb. *—ek*. 1) Emlővel táplálás, szoptatás. 2) Emlékezés.

EMLÉNY, (em-le-eny) fn. tt. *emlény-t*, tb. *—ek*. Új, de általán felkapott szó, s költői kifejezése az ismeretes *nefelejts* nevü, kék virágu növénynek; lásd: NEFELEJTS.

EMLÉS, (em-l-és) fn. tt. *emlés-t*, tb. *—ek*. Emlővel táplálás, szoptatás. Törzse az elavult: *eml* (szoptat).

EMLESZ, (em-l-esz) fn. tt. *emlesz-t*, tb. *—ek*. Emelő eszköz, emelő gép, emelcső. Ritka használati új szó.

EMLET, (em-l-et) kiavult régi áth. Szoptat. *Tulajdon tenned emlőddel emletél.* (Benigna asszony imádságos könyve). *Mire emlettek csecsből?* (Döbrentey codex. Káldinál : szoptattak).

EMLÉT, régies alak, *említ* helyett.

EMLÉZ, (em-le-ez) áth. m. *emlés-tem*, —*tél*, —*ett*. Szókat, mondatokat, beszédet stb. ismételt olvasás által betanul, emlékezetébe ró, különösen a végett, hogy elmondhassa. *Emlézni a feladott leckét. Költeményeket, szerepet emlézni.*

EMLÉZÉS, (em-le-ez-és) fn. tt. *emlézés-t*, tb. —*ék*. Tanulás neme, midőn valamit emlézünk. V. ö. EMLÉZ.

EMLÉZET, (em-le-ez-et) fn. tt. *emlézet-ét*. Emlézés elvont értelemben véve. l. EMLÉZÉS.

EMLÉZETTAN, (emlézet-tan) ösz. fn. Tan, mely azon módszert adja elé, mikép kell emléznünk, azaz szavakat, mondatokat stb. emlékező tehetségünkbe rónunk.

EMLÍT, (em-l-ít) áth. m. *említ-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Beszédközben, mint már megtörténtet, vagy legalább meglevőt egyebek közől eléhoz. *Többi között azt is említette, hogy* stb. 2) Érint, félig meddig emlékezetbe hoz. *Említettem neki az adóságot, de mintha nem is hallotta volna, nem felelt.* 3) Idéz. *Példaképp említeni az ősök dicsőségét, a jeles emberek mondatait.* Összetétele : *megemlít, fölemlít.*

EMLÍTÉS, EMLITÉS, (em-l-ít-és) fn. tt. *említés-t*, tb. —*ék*. Szólás, mondás, mely által említünk valamit ; emlékezetbe juttatás. V. ö. EMLÍT.

EMLÍTETT, EMLITETT, (em-l-ít-ett) mn. tt. *említett-et*. Eléhozott, idézett, mondott ; miről már szó volt. *Fennemlített tárgy. Imént említett dolgok. A minap említett könyv elékerült.*

EMLÍTGET, (em-l-ít-get) gyak. áth. m. *említget-tem*, —*tél*, —*ett*. pl. *említgess*. Gyakorta, többször, ismételve említ ; emleget.

EMLŐ, (em-l-ő) fn. tt. *emlő-t*. Eredeti régies értelemben részesülő, az elavult *eml* (1) igéből, s am. szoptató. *Emlő bér* (Sándor Istvánnál), *emlő melly, emlő tag* (Révaynál). V. ö. EML. Jelennen kizáró értelme : *csecs*.

EMLŐBÉR, (emlő-bér) ösz. fn. Bér, melyet a szoptató dajkának fizetnek.

EMLŐBIMBÓ, (emlő-bimbó) ösz. fn. Az emlőnek bimbóalaku vége, melyet a szopó kisded szájba vesz, csecsbimbó.

EMLŐCSONKÍTÁS, (emlő-csonkítás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a rákfekélyes emlőt elmetszik.

EMLŐGYULADÁS, (emlő-gyuladás) ösz. fn. Lobos bántalom az emlőn.

EMLŐK, (em-l-ő-k) mn. tt. *emlők-öt*. Kinek nagy emlője, csecse van. Olyan, mint : *esem szemők, pofa pofók* stb., csakhogy *emlők* emlő szónak többese is levén, a föntebbi, mint különben is használatba alig ment uj szó, nem igen ajánlatos.

EMLŐKEMÉNYEDÉS, (emlő-keményedés) ösz. fn. Az emlőnek kóros állapota, midőn az összegyülekezett tejtől vagy valamely kór-anyagtól megkeményedik.

EMLŐLOB, (emlő-lob) l. EMLŐGYULADÁS.

EMLŐMIRIGY, (emlő-mirigy) ösz. fn. Mirigy az emlőben. V. ö. MIRIGY.

EMLŐRÁK, (emlő-rák) ösz. fn. Rákfene, mely az emlőt eszi.

EMLŐS, (em-l-ő-s) mn. tt. *emlős-t*, v. —*et*, th. —*ék*. Emlőkkel biró. *Emlős állatok.* Vétetik főnév gyanánt is, de ekkor többese : *emlősök*.

EMLŐÜTÉR, (emlő-ütér) ösz. fn. Ütér az emlőben. V. ö. ÜTÉR.

EMNÉNE, (em-néne) ösz. fn. Öregebb nőtestvér, ki velünk ugyanazon anya vagy dajka emlőjét szopta.

EMŐ, (em-ő) régies igenév, és mn. am. Szopó. l. EM (ik). Innen van : *csecs-emő* = csecsszopó. *Csecsemő kisded*, ki még csecset szop.

EMÖCS, EMÖCSE, (em-öcs v. -öcse) ösz. fn. Öcs, azaz fiatalabb férfitestvér, ki velünk ugyanazon anya vagy dajka tején nevelkedett.

EMŐD, falu Borsod megyében ; helyr. *Emőd-ön*, —*re*, —*ről*. Már a Névtelen jegyzőnél is eljön *Emeud*.

—EMÖK v. —EMÜK, régies személyrag, pl. *ösemük* (=ősünk) szóban, a régi halotti beszédben ; tehát nyilván *en* vagy *em* többese : *emék*, s a zárt *é* tájejtés szerént *ö*-vé változván : *emök*. V. ö. —ENK.

EMŐK, (em-ők v. em-ő-k) fn. tt. *emők-öt*. Savanyú lé, melyet sajtkészítéskor a turóból kinyomnak, s mintegy kifejnek, kiemnek. Máskép : *eming*.

EMŐKE, NAGY—, falu, KIS—, puszta Nyitra megyében ; helyr. *Emőké-n*, —*re*, —*ről*.

EMŐS, (em-ő-ös) mn. tt. *emős-t* v. —*et*. th. —*ek*. Szopó, szopós, *csecsemős gyermek*.

EMŐSÉG, (em-ő-ség) fn. tt. *emőség-et*. Szopós állapot. *Csecs-emőség* = a gyermek szopós állapota, kora. *Csecsemőségétől fogva beteges ifju.*

EMPLÉNY, (em-p-l-ény) l. EPLÉNY. Marcalvidéki tájszó.

EMREKE, (em-reke v. raka ?) fn. tt. *emrekét*. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, galléri soklevelük, virágai egyenlők, gyümölcse tojásdad, szőrös. (Athamanta). Kassai József szerént *Imre* (vagy *Emre*) kicsinyezője volna.

EMSE, (em-se) fn. tt. *emsét*. Nőstény disznó, magló disznó. *Emse disznó. Emse malacz.* Nem egyéb, mint a megfordított *em-es*, azaz emmel (csecscsel) biró. A finnben is eljő *emisö*. V. ö. EME, (1), EMIK.

EMTESTVÉR, (em-testvér) ösz. fn. Ugyanazon emlő, vagyis ugyanazon anya vagy dajka tején nevelkedett testvér.

EMTET, (em-tet) áth. m. *emtet-tem*, —*tél*, —*ett*. Kiavult ige. Am. Szoptat. *Azért ime én emtetem őtet.* (Bécsi codex). *Emlők, kik nem emtetnek.* (Tatrosi codex).

EMTETÉS, (em-tet-és) fn. tt. *emtetés-t*, tb. —*ék*. Szoptatás. Kiavult szó.

EMÜTT, l. EMITT.

EN, (1), elvont gyök, mely az *encze, enged, engesz* stb. szókban él. Értelme : *vékony, fínom, könnyű, gyenge, lenge.* Feltaláltatik *t* v. *d* előhang hozzájárultával a latin *tenuis, tener, tendo, hellen τείνω, ταίνω, τυτός, τεινώ* (in), *ταναός, tan* (hosszabbítni, nyujtani), perzsa *tine, tend*, szanszkrit *tanues*, német *dünn, dehnen*, szláv *csana* stb. szókban is. Rokon még vele a magyar *in ;* fn. V. ö. ENG törzset is.

EN, (2), régies, például a Nádor-, Bécsi, Tatrosi codexekben, Erdősinél stb. a mai *én* helyett.

—EN, (1), önh. igéket képez, mint : *csöpp-en, csörr-en, dörr-en, bicsesz-en, bill-en, lebb-en, serk-en.* V. ö. —AN, (1) igeképző.

—EN, (2), toldalék-szórag ezekben : *ily-en, mily-en, így-en, ez-en, itt-en*, l. AN, (3).

—EN, (3), igehatározó-képző : *szép-en, kedves-en, nehez-en, édes-en.* Részletesen l. AN, (4).

—EN, (4), számnevekhez járuló rag, pl. *négy-en, tiz-en, ezer-en* szókban, l. AN, (5).

ENCS, (1), (en-cs) l. ENCZ.

ENCS, (2), falvak Abaúj megyében, és Erdélyben Doboka megyében ; továbbá puszta, Heves megyében ; helyr. *Encs-én, —re, —ről.*

ENCSELKEDIK, régies, *incselkedik* helyett.

ENCSEMBENCSEM, (encsem-bencsem) l. ENCZENBENCZ.

ENCSENCS, falvak Szabolcs és Szathmár megyékben ; helyr. *Encsencs-én, —re, —ről.*

ENCZ, (en-cz) v. ENCZE, (en-cze), magában nem használtatik, hanem az összetett *encze-bencze* vagy *enczenbencz* szókban fordul elé. Jelentése : vékonyka, kicsin. Hasonló hozzá : *incz, inczen.*

ENCZENBENCZ, (enczen-bencz), fn. és mn. Haszontalan, hiábavaló, apróság, csipcsup, (jószág, portéka) ; gyerekjátékszer. *Enczenbencz-árus.* Heltainál : *enczenbencze.* Rokon vele mind hangokban, mind értelemben : *inczifinczi.*

—END, igerag ; l. —AND. (2).

ENDES, puszták Somogy és Szabolcs megyékben ; helyr. *Endes-én, —re, —ről.*

ENDRE, (1) férfi kn. tt. *Endrét.* Andreas. Másképp : *András, Andorás, Andor, Bandi, Endrő.*

Hellen *ανδρεῖος*-ból eredett ; melynek jelentése : férfias, erős, bátor.

ENDRE, (2), l. SZENT-ENDRE.

ENDRŐ, l. ENDRE.

ENDRÉD, falvak Bars (Kis—, Nagy—), Somogy, Sopron és Szathmár megyékben ; és puszta, Veszprém megyében ; helyr. *Endréd-én, —re, —ről.*

ENDREFALVA, helység Nógrád megyében ; helyr. *Endrefalván, —ra, —ról.*

ENDRŐD, falvak Békés és Somogy megyékben ; helyr. *Endrőd-ön, —re, —ről.*

ENE, (am. ünő l. ezt) fn. tt. *enét.* Olyan borjas tehén, melyet ki nem hajtanak a csordára, hanem otthon tartanak az istállóban. *Amint tartod enédet, úgy ihatod tejedet.* (Dugonics). Alaphangra és értelemre rokonai : *ünő*, távolabbról : *ana, anya.*

ENÉM, régies, például a Tatrosi codexben, *enyém* helyett.

ENEN, régies ; l. ENNEN.

ENESE, falu Győr megyében ; helyr. *Enesé-n, —re, —ről.*

ENG, (en-eg) elvont törzsök, melyből *enged, engeszt*, és származékaik vették eredetöket. Értelme : gyönge, vékony v. könnyű állapotban van, mindinkább inkább véknyodik, szükül stb. l. EN. Rokonok vele a csagataj *incske*, vékony, fínom (Abuska), a latin *ango, angustus*, a hellen *ἄγχι, ἐγγύς*, német *eng*, szanszkrit *angasz* (szük), *ang*, (öszvenyomni, szükitni) stb. Rokonok vele továbbá a magyar *inog*, s előtétel *leng, gyenge* stb. szók is.

ENGED, (1), (en-g-ed, tulajd. am. vékonnyá, szükké, hajlékonnyá, gyengévé lesz ; l. ENG), önh. m. *enged-tem, —tél, —ett.* Általán : más anyagi vagy szellemi erő előtt meghajol, és saját erejével, hatásával, merevenségével alábbhagy. Különösen 1) Szellemi vagy anyagi feszitéssel, erőtetéssel fölhagy. *Engedni valakinek a vitatkozásban. Az okosabb engedni szokott. Enged a kötél, abroncs, szij*, midőn megereszkedik. 2) Szót fogad, más szavára hajt. *Engedni a fensőbb parancsnak. Engedni az atyai intésnek.* 3) Mondjuk a hidegről, vagy hideg, fagy által megmerevült testekről, midőn meglágyulnak. *Enged a fagy, tél. Enged a hó, jég*, midőn elolvad. *Enged az idő.* Igekötőkkel : *Átenged, elenged, fölenged, kienged, megenged.*

Az illir nyelvben feltaláltatik : *engedovani* (engedni), *engeduem* (engedem), a románban : *engedujeszk.*

ENGED, (2), (l. fönebb) áth. m. *enged-tem, —tél, —ett.* Általában l. ENGED, önh. Különösen 1) Ellene nem szegül valaminek, hagyja a dolgot folyni, meglenni. *Szabad elmenetelt engedni. Magát engedni vagy nem engedni. Ne engedd magadat.* 2) Valamire szabadságot ad. *Nem jó mindent engedni a gyereknek.* 3) Bocsát, megbocsát. *A gyóntató atya az Isten személyében bünöket enged.* 4) Ad. *Helyet engedni valakinek. Engedje Isten !* 5) Az alkuban, szerződésben a kikötött árt alább szállítja. *Tiz garast engedett egy akó bor árából. Krajczárt sem engedek.* Öszvetételei : elenged, kienged, megenged. *Jobb azon gonoszság, mindent mindenkinek megengedni, mint senkinek semmit.* (Km.).

ENGEDÉKÉNY, (en-g-ed-é-kény v. en-g-ed-ék-ény) mn. tt. *engedékeny-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aki könnyen enged, akit ide-oda hajlítani lehet ; nem makacs, nem ellenszegülő ; mások kivánságára, akaratára a magáéról lemondó.

ENGEDÉKÉNYSÉG, (en-g-ed-é-kény-ség) fn. tt. *engedékenység-et.* Tulajdonság, melynél fogva valaki könnyen enged, nem makacskodik, ellen nem szegül, mások kivánatát, akaratát nem akadályozza.

ENGEDÉKÉNYÜL, (en-g-ed-é-kény-ül) ih. Nem makacskodva, nem ellenszegülve, hanem engedve, más véleményére, akaratára hajolva. *Engedékenyül viselni magát a törvények iránt.*

ENGEDELÉM, (en-g-ed-el-ém) fn. tt. *engedelmet*. 1) Szabadságadás valamire, kérésnek helybenhagyása. *Engedelmet nyerni, kapni. Engedelemért folyamodni. Engedelemre várni. Engedelemmel tenni valamit. Elöljárói, atyai, királyi engedelem.* 2) Megbocsátás elkövetett hibáért. De ezen értelemben nem helyesen használtatik, mert *engedelmet* kérünk, hogy valamit tehessünk; ha pedig valamit hibásan, rosszul tettünk, azért *bocsánatot* kérünk.

ENGEDELÉMLEVÉL, (engedelém-levél) ösz. fn. Valamely eljárásra felszabaditó levél; valaminek tevésére engedelmet, szabadságot adó levél.

ENGEDELMES, (en-g-ed-el-m-es) mn. tt. *engedelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Szófogadó, parancsra, intésre hallgató. *Engedelmes fiú, jobbágy.* 2) Aki nem makacskodó, hanem könnyen hajtható. 3) Holmi apróbb hibákat, csinyeket elnéző, nem zsémbes, engedékeny. *A nevelőnek bizonyos esetekben engedelmesnek kell lennie.* 4) Szolgálatra készséges. *Engedelmes szolgája!* Rövidebben némelyek igy is kezdik használni: *engelmes.*

ENGEDELMESEN, (en-g-ed-el-m-es-en) ih. Szót fogadva, parancsot, intést teljesítve, magát a felsőbb akaratnak alávetve. Rövidebben: *engelmesen.*

ENGEDELMESKÉDÉS, (en-g-ed-el-m-es-kéd-és) fn. tt. *engedelmeskédés-t*, tb. *—ek*. Szófogadás, parancsokra, intésekre hallgatás, s azok teljesitése. Rövidebben: *engelmeskédés.*

ENGEDELMESKÉDIK, (en-g-ed-el-m-es-kéd-ik) k. m. *engedelmeskéd-tem, —tél, —ett*. Szót fogad, parancsra, intésre hallgat, s azokat teljesíti. *A jó indulatú fiú szüleinek, nevelőjének engedelmeskedik.* Rövidebben: *engelmeskédik.*

ENGEDELMESSÉG, (en-g-ed-el-m-es-ség) fn. tt. *engedelmesség-et*. Szófogadás; a parancsnak, intésnek meghallgatása s teljesitése; akaratunknak egy felsőbb akarathoz alkalmazkodása. A Nádor-codexben am. *engedékenység.*

ENGEDÉLY, (en-g-ed-ély) fn. tt. *engedély-t*, tb. *—ék*. Szabadság, mely szerént valamit tennünk megadatik vagy engedtetik. (Concessio). Különbözik: *engedmény.*

ENGEDÉLYÉZ, (en-g-ed-ély-éz) áth. m. *engedélyéz-tem, —tél, —ett*. Valaminek tevésére szabadságot ad vagy enged.

ENGEDÉLYÉZÉS, (en-g-ed-ély-éz-és) fn. tt. *engedélyézés-t*, tb. *—ek*. Szabadságadás valaminek tevésére.

ENGEDÉS, (en-g-ed-és) fn. tt. *engedés-t*, tb. *—ek*. Szellemi vagy anyagi feszülésnek, erőtetésnek alább hagyása. V. ö. ENGED.

ENGEDET, (en-g-ed-et) fn. tt. *engedet-et*. A Nádor-codexben am. engedelem. Eléjön ugyanitt *engedőt* alakban is, *engedelmesség* és *hajlandóság* értelemben.

ENGEDETLEN, (en-g-ed-et-len) mn. tt. *engedetlen-t*, tb. *—ek*. Aki szót nem fogad, parancsra, intésre nem hajt, azt nem teljesíti. *Engedetlen alattvalók; engedetlen szolga; engedetlen fiú, gyerek.*

ENGEDETLENKÉDÉS, (en-g-ed-et-len-kéd-és) fn. tt. *—t*; l. ENGEDETLENSÉG.

ENGEDETLENKÉDIK, (en-g-ed-etlen-kéd-ik) k. m. *engedetlenkéd-tem, —tél, —ett*. Szót nem fogad, parancsra, intésre nem hajt; ellenszegül.

ENGEDETLENSÉG, (en-g-ed-etlen-ség) fn. tt. *engedetlenség-et*. Szófogadatlanság, parancsra, intésre nem hallgatás, azoknak nem teljesitése; ellenszegülés.

ENGEDETLENÜL, (en-g-ed-etlen-ül) ih. Szót nem fogadva, parancsra, intésre nem hajtva; ellenszegülve.

ENGEDMÉNY, (en-g-ed-mény) fn. tt. *engedmény-t*, tb. *—ek*. Általán, oly cselekvény, mely által más javára, hasznára valamit odaengedünk. Különösen, jogtani ért. azon cselekvény, mely valamely követelésnek megvételére, vagy akármely keresetre, kereseti jogra nézve a tulajdonos által más valakire ruháztatik. *Váltói, zálogi engedmény* (Cessio).

ENGEDMÉNYES, (en-g-ed-mény-és) fn. tt. *engedményes-t*, tb. *—ek*. Személy, kire az engedmény átruháztatik. V. ö. ENGEDMÉNY.

ENGEDMÉNYÉZ, (en-g-ed-mény-éz) áth. m. *engedményéz-tem, —tél, —ett*. Valamely követelés megvételének, s bármely igény jogát másra ruházza.

ENGEDMÉNYÉZŐ, (en-g-ed-mény-éz-ő) fn. tt. *engedményéző-t*. Személy, ki engedményt ad vagy bocsát ki. Másképen: *átengedő*. V. ö. ENGEDMÉNY.

ENGEDMÉNYI, (en-g-ed-mény-i) mn. tt. *engedményi-t*, tb. *—ek*. Engedményt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Engedményi jog.*

ENGEDŐ, (en-g-ed-ő) mn. tt. *engedő-t*. Aki enged. Vétetik főnévül is, midőn am. jogát másra ruházó személy.

ENGEDVÉNY, (en-g-ed-vény) fn. tt. *engedvény-t*, tb. *—ek*. Maga az okirat, melyben jogunkat másnak engedjük át.

ENGELÉM, (en-g-el-ém) l. ENGEDELÉM.

ENGELMES, (en-g-el-m-es) lásd: ENGEDELMES.

ENGELMESSÉG, (en-g-el-m-es-ség) lásd: ENGEDELMESSÉG.

ENGÉM, ENGÉMET, (am. én-g-ém, én-g-émet) l. ÉN.

ENGÉMNÉBÁNTS, (engém-né-bánts) ösz. fn. Növényfaj a fájvirágok neméből; szára felálló, általlátszó, üresbélü, bötykös csikkelyü, virága sárga. Másképen: *Hozsánnenyülj. Üvegszáru fü.* (Impatiens nolitangere).

ENGÉMSZAGOLJ, (engém-szagolj) ösz. fn. Olyan formára alakítva, mint: *nefelejts, nebánts.* Neve az igen kedves illatu ambrafünek. (Teucrium marum). Néhutt: *élet füve, macskafü*, Diósseginél: *életillattarorja.*

ENGESZT, (en-g-eszt) áth. m. *engeszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamit lágygyá tesz, olvaszt; eszközli, hogy engedjen. *A déli szelek meg-* vagy *fölengesztik a havat, jeget.* Divatból kiment, de föléleszténe érdemes ige.

ENGESZTEL, (en-g-eszt-el) áth. m. *engesztel-t*. Tulajdonkép, és régies értelemben: engedni kényszerít, alávet. *És erősen parancsolá, hogy ne kedveszen semmiemű országnak, és minden erős városokat letörjön, és engesztelje mind ő hatalmának alája.* (Góry codex 56. l. 5. sor). 2) Átv. ért. kérlel, haragot csillapít, boszút szüntet. *Nem győztük engesztelni, annyira felháborodott. Megengesztelni a sértett félt.* A régieknél, pl. Góry-, Bécsi codexben rendesen *subjugat, subjicit* (alávet, hódit) értelemben fordúl elé.

ENGESZTELÉS, (en-g-eszt-el-és) fn. tt. *engesztelés-t*, tb. *—ék*. Kérlelés, haragosnak, megbántottnak csillapítása. *A sok engesztelésre csakugyan megbocsátott.*

ENGESZTELETLEN, (en-g-eszt-el-etlen) mn. tt. *engesztelellen-t*, tb. *—ék*. Aki nincs megengesztelve, megkérlelve, kinek haragja, boszusága folyvást tart.

ENGESZTELHETETLEN, (en-g-eszt-el-het-etlen) l. ENGESZTELHETLEN.

ENGESZTELHETLEN, (en-g-eszt-el-het-len) mn. tt. *engesztelhetlen-t*, tb. *—ék*. Akit engesztelni nem lehet, kérlelhetetlen, lecsillapíthatlan haragu, boszuságu. *Engesztelhetlen bosszálló.* Mint határozó: engesztelhetlenül, meg nem engesztelhetve.

ENGESZTELHETLENSÉG, (en-g-eszt-el-hetlen-ség) fn. tt. *engesztelhetlenség-et*. Állapot, midőn valakit megkérlelni, haragjában lecsillapítani nem lehet.

ENGESZTELHETLENÜL, (en-g-eszt-el-hetlen-ül) ih. Kérlelhetlenül, folytonos boszút, haragot forralva.

ENGESZTELHETŐ, (en-g-eszt-el-het-ő) mn. tt. *engesztelhető-t*. Kit meg lehet kérlelni, kinek haragját, boszuságát lecsillapíthatni. *Némely ember könnyen engesztelhető.* Képes kifejezésben: *engesztelhető harag, boszuság.*

ENGESZTELŐ, (en-g-eszt-el-ő) mn. tt. *engesztelő-t*. Kérlelő, csillapító, haragost, megbántottat szeliditő, csendesítő. *Engesztelő beszéd, levél. Engesztelő követ, küldött. Engesztelő ajándék. Engesztelő áldozat, könyörgés, imádság.*

ENGESZTELŐDÉS, (en-g-eszt-el-őd-és) fn. tt. *engesztelődés-t*, tb. *—ék*. A haragos, boszús embernek lecsillapodása, a megbántásnak, sérelemnek elfeledése; megkérlelődés.

ENGESZTELŐDIK, (en-g-eszt-el-őd-ik) belsz. m. *engesztelőd-tem*, *—tél*, *—ött*. Haragját, boszuságát leteszi, a megbántást, sérelmet feledi, megkérlelődik.

ENGESZTŐ, (en-g-eszt-ő) mn. tt. *engesztő-t*. Gyógytanilag: könnyítő, olvasztó, oszlató. *Engesztő szerek.* (Relaxantia).

ENGETEG, (en-g-et-eg v. en-g-ed-eg) mn. tt. *engeteg-et*. Engedékeny, aki könnyen enged, engedni hajlandó. V. ö. —ETEG, —ATAG, képző.

—ENK, az *én* (régiesen *en*) első személyi névmás legszabályszerűbb többese (*enek*, s az *é* kiugratásával: *enk*). Csak mint személyrag fordúl elé, mind a régieknél igen gyakran, mind némely mai tájbeszédben is, mint *ver-enk* e helyett *verünk*; így *emlekezenk* (Ének Pannonia megvételéről), *tisztességenk* (Emlékdal Mátyás király halálára), *nekenk* (Pannonia megvételéről) stb. Tulajdonképen az ö-höz közelebb álló zárt *é* van itt is benne, mert ugyanezen emlékekben és szólásokban a megfelelő alrag: *onk*, pl. *szokás-onk*, *kiált-onk*, *árult-onk* (nem: *szokás-ank*). Többire lásd: SZEMÉLYNÉVMÁS és SZEMÉLYRAGOK.

ENLAKA, falu Erdélyben Udvarhely székben; helyr. *Enlaká-n*, *—ra*, *—ról*.

ENMAGAM, (en-magam) l. ÉN.

ENN, l. ENNEN.

ENNE, régies, *ennyi* helyett.

ENNEK, am. *es-nek*; l. EZ és NAK, NEK.

ENNEKELŐTTE, (ennek-előtte) ih. A jelen időnél előbb; ezelőtt, régebben. *Ennekelőtte is voltak rosz emberek. Ennekelőtte máskép volt.*

ENNEKFÖLÖTTE, (ennek-fölötte) ih. Ezen fölül, e fölött. Élünk vele, midőn azt akarjuk kimutatni, hogy amit még állítani fogunk, az előbbinél illetőleg nagyobb, föntebb álló, nyomatosabb. *Ezen ember dologtalan, ennekfölötte még iszákos is.*

ENNEKUTÁNA, (ennek-utána) ih. Megrövidítve: ezután, azaz a jelen időnél későbben, utóbb. *Ennekutána más rendet tartunk.*

ENNEKOKÁÉRT, (ennek-okáért) ih. Ezen okból, ennek következtében. Oly mondat elején áll, mely az előrebocsátott okból vagy okokból következtet húz.

ENNÉL am. ez-nél; l. EZ és NÁL, NÉL.

ENNÉLFOGVA, (ennél-fogva) ih. Így állván a dolog vagy dolgok; ezeket tekintetbe véve. A körmondat utórészét vezeti, s oly előmondat után következik, melyben vagy valamely esemény adatik elé, vagy okok számláltatnak el. *Minthogy hirtelen megbetegedtem: ennélfogva útra nem mehetek.*

ENNEN, (1), (en-n-en) maga az *én* (régiesen *en*) névmás, elsőben *n* vagy *en*, amaz ismét *en* toldattal: *en-n*, *en-n-en*. Használjuk *magam* szó előtt: *enn magam* v. *enen magam* v. *ennen magam*. Ezen *en* toldalék pedig, úgy látszik maga a mutató *e* megnyújtása: *én e* = *én-en* azaz *én itt*. Hasonlók *ily e* = *ily-en*, *itt e* = *itt-en*, *ez e* = *ez-en*, s alhangú szóknál as *a* = az-on, *oly a* = *oly-an*. Eléjön a többi személyeknél is, pl. *ten* v. *tennen*, *ön* v. *önnön* stb.

ENNEN, (2), régies, *innen* helyett; l. ezt.

ENNYE, l. EJNYE.

ENNYI, (am. ez-nyi) számnévmás, tt. *ennyi-t*, tb. *—ek*. Közelebb álló tárgyakra mutatván, azoknak

mennyiségét jelöli ki. *Ennyi pénsem van ni!* Néha vétetik ez értelemben is: *ily sok. Íme ennyit szenvedtem minden hazon nélkül. Ki látott valaha ennyi embert együtt?* Ellentéte a távolra mutató: *annyi.*

ENNYIRE, (en-nyi-re) ih. Ily messze, egész ezen helyig, pontig. *Ennyire csapott ki az utósó árvíz. Ennyire jöttünk egy napi uttal.* Használtatik indulatszó gyanánt is. *Ennyire jutottunk tehát! Ennyire elvetemedtek!* Néha jelenti valamely ügynek mibenlétét, állapotát. *Ennyire vagyunk az osztálylyal, mint látjátok.* Távolra mutatólag: *annyira.*

ENNYISZÉR, (ez-nyi-szer) ih. Ennyi ízben, ily sokszor. Élünk vele, midőn két sokszorozó szám, vagy mennyiség közől a közelebbikre mutatunk. Ellentéte a távolságra viszonyló: annyiszor. *Nem annyiszor voltunk roboton, mint az ispán rovásán áll, hanem ennyiszer, mint itt nálam van felróva.*

ENSÉG, (en-ség) székely tájejtéssel am. *inség.*

—ENT, igeképző; l. —ANT, (2).

—ENTE, ősz. képző *cseprente* névben, mintegy *csep-er-ent-ő* vagy *csep-er-int-ő*: az *ent* képző *e*-je tehát éles *é*. Ebben *régente* a közepső *e* zárt *é*, de különben is *régen* önálló szó és *te* a másik, mint toldalékos határozói képző.

ENY, (1), elvont gyök, mely más-más értelmü származékokban él. 1) Nyák- vagy nyálkaszerü ragadós anyag, honnan: *enyv, enyves, enyves, enyek, enyekes.* Előtéttel rokona: *geny, genyed.* Innen 2) rejtésre, eltakarásra vonatkozó származékok gyöke, milyenek: *enyes, enyeget.* 3) Eltünést, elmulást jelent *enyészik, enyészet* szókban, a midőn rokona *in* gyök, *inség*, székelyesen *enség* szóban. 4) Lágyulást, szelidülést, engedékenységet jelent ezekben: *enyh, enyhe, enyhít, enyhül, enyhüdik.* Rokona vagy azon *en*, melyből *enged, engeszt* származnak, vagy *ehny* a törzs; l. ENYH. 5) Gyermekes, nevetgélő vagy tréfálkodó, nyájaskodó természeti hang, honnan: *enyeleg, enyelgés.* Rokona *nya* gyök-elem, ‚nyájas' szóban, s fordítva *any*, ‚anyalog' szóban.

ENY, (2), Molnár Albertnél am. *ény*; l. ezt.

ENY, (3), helynév l. ÉNY.

—ENY, mély hangon —ANY, névképző, újabb időben a vegyészetben az elemek elnevezésére szokott az elfogadott gyök- vagy törzshöz függesztetni, pl. *él-eny, szen-eny, ér-eny, kön-eny.* Nincs helye oly elemeknél, melyek már mint tiszta elemek a köz életben is saját névvel fordúlnak elé, ú. m. *ezüst, kén, réz*, s a mély hangúak közől *vas, ón, ólom.* Egyébiránt l. —ANY névképző.

—ENY, névképző, mely inkább a hosszú *ény* rövidülete, pl. *fövény*, némely tájszólásban *föveny*; l. ÉNY.

ENYE v. ENNYE, kedélyszó, l. EJNYE.

ENYECS, (eny-ecs) elvont törzsök. Kicsinyező értelmü az *eny* gyökből, s jelent kicsi lágyságot, gyöngédséget, puhaságot. V. ö. ENY, 1).

ENYECSK, (eny-ecs-k) fn. tt. *enyecsk-ét.* Csuszós, vékony nyálka, mely hártya-formában alakúl a romlani, rohadni induló testben, vagy test felszinén.

ENYECSKE, (eny-ecs-ke) fn. tt. *enyecské-t.* L. ENYECSK.

ENYECSKÉS, (eny-ecs-ke-es) mn. tt. *enyecskés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Csuszós, sikamlós nyálkával bevont. *Enyecskés ceiga. Enyecskés béka, kigyó.*

ENYED, puszta Pozsony megyében; NAGY—, mezőváros; FEL— v. FELSŐ— falu, KIS-ENYED, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében. Helyr. *Enyedén, —re, —ről.*

ENYEG, (eny-eg) fn. tt. *enyeg-ét.* Nyálka, nyulós hártya. *Enyeg a rohadni induló húson; enyeg a nyelven, a kipállott szájon.* Másképen: *enyek, nyák.*

ENYEGÉS, (eny-eg-és) mn. tt. *enyegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Enyeggel bevont, nyálkás. *Enyeges hús, enyeges nyelv.* Másk ép: *enyekés.*

ENYEGÉSÉDÉS, (eny-eg-és-éd-és) fn. tt. *enyegésédés-t*, tb. *—ek.* Valamely testnek, bizonyos romló állapotában, enyeggel, azaz nyálkával behuzódása. Másk ép: *enyekésédés.*

ENYEGÉSÉDIK, (eny-eg-és-éd-ik) k. m. *enyegéséd-tem, —tél, —ett.* Enyeggel, azaz nyálkával, hártyával, csuszós anyaggal behuzódik. *Enyegesedik az állott hús, a turó, a téj. Enyegesedik a seb.*

ENYÉGET, (eny-é-get) áth. m. *enyéget-tem, —tél, —ett.* Eltakar, elföd, beburkol, mintegy *enyvel*, azaz nyálkával, hártyával behúz. *Az ő fenéjét enyegeti Isten szavával.* (Pázmán).

ENYÉGETÉS, (eny-ég-et-és) fn. tt. *enyégetés-t*, tb. *—ek.* Befödés, betakarás, hártyával, nyálkával behuzás.

ENYEK, ENYEKÉS, ENYEKÉSÉDIK, lásd: ENYEG, ENYEGÉS, ENYEGÉSÉDIK.

ENYEL, (eny-el) fn. tt. *enyel-t*, tb. *—ek.* Nyájas, édes tréfa. Az *enyeleg* igének törzsöke, s mint ilyen kevéssé divatozik.

ENYELÉG, (eny-el-ég) önh. m. *enyelég-tem* v. *enyelgét-tem, —tél* v. *enyelgéttél, enyelgett*, htn. *—ni* v. *enyelgeni.* 1) Nyájasan, édesen tréfál, gyöngéden kötődik, nem annyira elmés ötletekkel, mint az érzéshez szólva. Enyelegni leginkább gyermekekkel, leányokkal, asszonyokkal szokás, midőn a nekik kedves tárgyakról holmi kecsegtetőt, nevettetőt mondunk. 2) Szerelmesen nyájaskodik. *Enyeleg a legény szeretőjével.* 3) A régieknél annyit is tett, mint: gagyog, csacsog, kisded módjára beszél. Székelyesen: *anyolog.* L. ANYALOG.

ENYELÉS, (eny-el-és) mn. tt. *enyelés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Gyöngéden, nyájas-édesen tréfáló. *Enyeles szerető. Enyeles udvarló.* Ritka használatú. Eléjön Szabó Dávidnál.

ENYELG, (eny-el-g) l. ENYELÉG.

ENYELGÉS, (eny-el-g-és) fn. tt. *enyelgés-t*, tb. *—ek.* Szelíd, nyájas-édes, érzéshez szóló tréfálkodás; szerelmi dévajkodás, pajzánság, gyöngéd kötekedés.

ENYELGŐ, (eny-el-g-ő) mn. tt. *enyelgő-t*. Nyájas-édesen, szeliden tréfálkodó; szerelmesen dévajkodó, pajzánkodó. *Enyelgő beszéd. Enyelgő szerelmesek.* Használtatik főnév gyanánt is, s ekkor oly személyt jelent, ki rendesen enyelegni szokott.

ENYELGŐS, (eny-el-g-ős) mn. tt. *enyelgős-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Enyelegni látszó, enyelegni szerető, enyelgőforma. *Enyelgős beszéd. Enyelgős legény.* 2) Szerelmeskedő, nőkkel csintalankodó, gyöngéden kötődő.

ENYÉIM, (en-é-i-m) enyém oly többese, mely az egyes első személynek több birtokát jelenti, l. ENYÉM. A köz életben és némely irók által is használt: *enyémek* nyelvtanilag csak annyiban tekinthető helyesnek, mennyiben személyre, t. i. a családbeli és az énhez tartozó némely más személyekre vonatkozik, épen azon különbséggel, mely van *Páléi* és *Pálék* között, noha *Pálék* alakban rendszerént maga Pál is benfoglaltatik, mintha volna: *Pálé-ék*, vagyis inkább csak *Pál-ék; enyémek* alatt pedig csak az énhozzám tartozókat értjük, engemet vagy magamat nem. Azonban *enyémek* a szófejtés szerént *enyém-ök* levén, az ennek csakugyan megfelelő értelem tökéletes, t. i. énhozzám tartozó személyek. Épen így divatos némely tájbeszédben, (például Erdélyben is) *miénk* = *mienk-ök*.

ENYÉM, (am. en-é-m v. én-é-m, a tatrosi codexben állandóan csak *n*-nel *[eném]* és nem *ny*-vel fordúl elé); első személyü birtokos névmás, tt. *—et*, tb. *enyéim*: Fölveszi a névragokat: *enyémnek, enyémre, enyémről, enyémtől, enyémből, enyémbe* stb. Fölveszi tetszés szerint a névelőt is: *az enyém;* de a régiek nem igen használták s takarékosságból inkább elhagyandó. Jelenti az egyes első személynek egy birtokát. Ha állitmányul (praedicatum) használtatik, a melléknevek szabályait követi, pl. *es a ház enyém.* Ha pedig főnév helyett vétetik, a főnevek szabályai alá esik, pl. *Nekem is van kardom, neked is, de enyémnek jobb éle van.* T. i. egészen főnévül is használtatik s jelenti az én tulajdonomat. *Jobb egy enyém, mint essz másé.* (Km.) Mint melléknév a főnév előtt nem állhat közvetlenül, hanem közvetve igen is, pl. nem mondhatom, *es az enyém hás*, hanem, *es a hás enyém* v. *enyém es a hás*, azaz jelzőül (epitheton) nem használtatik, hanem csak mint mondomány- vagy állitmányul (praedicatum) vagy pedig mint főnév alanyúl (subjectum) is. Midőn az egyes első személynek birtokát nyilván akarjuk kifejezni, akkor *enyém* saját elemeire oszlatik fel: én-é-m, s ebben a közepső *é* helyett maga a birtokul jelelt szó tétetvén, például *erő*, a többi marad úgy a mint van: *én erő-m*, (vagy névelővel is: *az én erőm*) így: *én ház-am, én borát-om, én hajó-m, én könyv-em.* Tudni kell, hogy itt elül az *én* csak nyomosbitásul, nyomatékul használtatik, úgy, hogy *én könyvem* azt teszi: enyém nem *másé, én könyvemet vitték el* = enyém a könyv nem másé, melyet elvittek; *könyvemet vitték el* pedig azt teszi: könyvem az, melyet elvittek, nem más vagyonom, pl. kalapom, lovam stb.

Érdekes tudni, mennyire üt össze más nyelvekben is a magyaréval az első személyi birtokos névmás, t. i. törökül *benim*, mongolul *minu*, mandsur nyelven *mini*, zendül *mama*, hellenül *ἐμός, ἐμή, ἐμόν*, latinul *meus, mea, meum*, szanszkritul *mat, asmat*, franciául *mon, mien*, spanyolul, olaszul *mio*, németül *mein*, gothul *meins*, dánul, svédül *min*, angolul: *my, mine*, hollandul *mijn*, a szláv nyelvekben *moi, moj, moy* stb. stb.

Lehet-e más nyelvekben a mondottakat oly szép egyszerűn elemezni, mint a magyarban (én-é-m, hol mind a három elem a legtisztábban áll, s mind igen fontos nyelvtani szerepet visel, t. i. *én* önálló szó, *é* birtokot képvisel, pl. Pál-é, *m* első személy birtokraga), mások megitélésére bizzuk.

ENYÉMEK, l. ENYÉIM.

ENYÉSZ, (eny-ész) önh. m. *enyész-tem, —tél, —ett*. Szem elől eltűn, lassanként vész, elvész. V. ö. ENY, (8). Önhatólag, vagyis *ik* nélkül használtatik, midőn az eltünés, elmulás, elveszés, mintegy belső oknál fogva, belső működés által történik, vagy történni látszik. *Enyész a nap*, midőn lemenőben van. *Enyész az elvonuló felhő.* Szenvedőleg, azaz *ik*-kel (enyészik) ragozandó, midőn külső kényszerülés jár hozzá. *Gyógyitás által elenyészik a seb. Elenyésznek a köd, ha a szél tova kergeti.*

ENYÉSZET, (eny-ész-et) fn. tt. *enyészet-ét*. 1) Mondjuk a napról, midőn leszáll. *Napenyészet.* 2) Más tárgyakról, midőn megszünnek lenni, midőn elveszetnek, eltünnek. *Világ enyészete. Földi örömek enyészete. Testnek enyészete.* Önmagában, egészen elvontan is használtatik, midőn semmivé lételt (vagyis teljes átváltozást) jelent. *Anyagi részünkre* (testünkre) *nézve mindnyájan az enyészet martalékai leszünk.*

ENYÉSZETÉS, (eny-ész-et-és) mn. tt. *enyészetés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ami enyészet alá van vetve, mulandó, tünékeny.

ENYÉSZHETETLEN, (eny-ész-het-etlen) mn. tt. *enyészhetetlen-t*, tb. *—ek*. Ami el nem enyészhetik, elromolhatatlan; állandó, maradandó. *Az emberi lélek enyészhetetlen.* Határozókép am. enyészhetetlenül, el nem enyészhetőleg.

ENYÉSZHETLEN, (eny-ész-het-len), lásd: ENYÉSZHETETLEN.

ENYÉSZHETLENSÉG, (eny-ész-het-len-ség) fn. tt. *enyészhetlenség-ét*. Oly állapot, melyben valami el nem enyészhetik.

ENYÉSZIK, (eny-ész-ik) k. l. ENYÉSZ.

ENYÉSZT, (eny-ész-t) áth. m. *enyészt-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni*. Eltüntet, lassan-lassan megsemmisit, eszközli, hogy valami elenyészszék. *A nap sugarai és a szelek enyésztik a ködöt.* V. ö. ENYÉSZ. A régieknél am. elrejt. „És egy csoport lisztbe enyésztő el magát." Pesti Gábor meséi. „Elenyészti vala" (celabat). Bécsi cod.

ENYÉSZTÉS, (eny-ész-t-és) fn. tt. *enyészté-t*, tb. —*ék*. Általán, cselekvés, mely által valaminek elenyészése eszközöltetik. Különösen, semmisítés, törlesztés. *Adósságok enyésztése.*

ENYÉSZTÉSI, (eny-ész-t-és-i) mn. tt. *enyésztési-t*, tb. —*ek*. Enyésztéshez tartozó, arra vonatkozó. *Enyésztési alap*, azaz adósságok lerovására szolgáló tőke vagy más pénz. (Fundus amortisationis). Másképp *törlesztési*.

ENYÉTT, névutó. A székelyeknél van divatban. Annyi mint *helyett*; és *ért* vagy *végett*. *Enyettem, enyetted, enyette* stb., azaz helyettem, helyetted, helyette; vagy érettem, éretted stb. *Enyetted jól lakám*, azaz irántad kedveskedésből engem jól tartottak, (ob respectum tui. Tájszótár. Szabó Elek). *Enyette kaptam meg e hivatalt. Enyetted tűrtem*, (azaz éretted. Kriza János). Eléjön Molnár Albertnél is.

Úgy látszik *énhelyett* vagy *énért* szókból rövidült meg, különösen az utóbbiból az *r* hang épen úgy maradhatott ki, mint *met* szóban *mert* helyett (l. Kriza János: Székely népköltészi gyüjtemény).

Később a nyelvérzés elvesztvén az énett-em (= én ért-em) eredeti jelentését, a többi személyekre is használá: enyetted (= te énedért) stb. Némelyek (mint Kassai József) csak *helyett* szó módosulatának vélik.

ENYÉZ, (eny-éz) áth. m. *enyés-tem*, —*tél*, —*ett*. Takar, föd, mintegy *enyvel*, azaz nyálkával, nyulós hártyával behúz. V. ö. ENY. *Egy csoport lisztbe enyeste* (Toldy olvasása szerént: *enyésztő*) *el magát* (a macska), . . . *oda futának az egerek*. (Pesti G. mesái 100. lap).

ENYEZD, puszta, Somogy megyében; helyr. *Enyezd-én*, —*re*, —*ről*.

ENYH, fn. tt. *enyh-et*, tb. —*ek*. Csak tárgyesete és többese van szokásban. Jelenti, mi a nehéz, kemény, fáradságos munkán némileg könnyít, mi bennünket lágyan, gyöngéden, szeliden illet, mi lankadásunkban vidulást nyújt stb. *Enyhet ád a fáradt utasnak a fa hűvös árnyéka. Enyhet ád nagy melegben a lágy szellő. Enyhet ád a szomjasnak a fris ital. Enyhet keresni, enyhet találni*. V. ö. ENY.

A régieknél, pl. a Bécsi és Tatrosi codexekben, Nádor-codexben, Pesti Gábornál stb. *enyhít* helyett *ehnyejt, ehnyít* alakokat találjuk, honnan a törzs *ehny* (= eh-eny) és a tiszta gyök *eh*, maga a lehelést, pihegést és pihenést jelentő *h*. Így cserél helyet a *h* hang az utána álló mássalhangzóval *vehem* (vemh-et), *teher* (ter-h-es), *pehely* (pely-het) stb. szókban is.

ENYHADÓ, (enyh-adó) ösz. mn. Ami enyhet ád, mi lankadásunkban fölvidít, szeliden illet. Jobban: *enyhet adó* vagy *enyhítő*; mivel *enyh-adó* nehéz kiejtésü.

ENYHBOR, (enyh-bor) ösz. fn. Italbor, mely a szomjuságot lecsillapítja. Jobban: *enyhítő bor*.

ENYHE, (enyh-e vagyis eh-ny-e) l. ENYH; mn. tt. *enyhé-t*, tb. —*ék*. Fáradságot, munkát, terhet, szomjat, hőséget stb. szeliden, lágyan oszlató, pihenést, nyugalmat szerző. *Enyhe szellő, árnyék. Enyhe ital. Enyhe nyugvás.*

„S kebelében milljó lény lel
Boldogságot, enyhe békét."
Az ember tragoediája. (Madách Imre).

„Ott enyhe árnyék kinál nyugalommal."
Ugyanott.

ENYHED, (eny-h-ed vagyis eh-ny-ed) lásd: ENYHÜL.

ENYHEDELÉM, (eh-ny-ed-el-ém) fn. tt. *enyhedelmet*. Nyavalyának, betegségnek nagyobb fokozatú könnyebbülése, kinok, fájdalmak szünése; fáradság, lankadás utáni könnyebbülés.

ENYHEDÉS, (eh-ny-ed-és) l. ENYHÜLÉS.

ENYHELY, (eny-hely) ösz. fn. Hely, melyen munka, fáradalom, viszontagságok után megnyugszunk, megpihenünk, felvidulunk; az élet nyugtalanító zajától elvonúlt állapot. Átv. ért. sír, temető.

ENYHHELY, (enyh-hely) l. ENYHELY.

ENYHES, (eh-ny-es) l. ENYH; mn. tt. *enyhes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Szelíd, lágy, mérsékelt, ami enyhet ad. *Enyhes szellő. Enyhes égöv. Enyhes árnyék.*

ENYHESÉG, (eh-ny-e-ség) fn. tt. *enyhesség-et*. Szelidség, lágyság, mérséklett állapot; ellentéte: zordonság, keménység. *Fűtött szoba, vagy tavaszi meleg enyhesége*. V. ö. ENYHE.

ENYHESZT, (eh-ny-eszt) áth. m. *enyhesz-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Kemény, zordon állapotot szeliddé, lágygyá tesz; szomjat, fáradalmat szüntet; hideget, meleget mérsékel. *Az álom enyhészti a fáradt tagokat. A fris ital enyhészti a szomjat. A déli szél enyhészti a tél fagyát.*

ENYHÍT, ENYHIT, (eny-h-ít vagyis eh-ny-ít) áth. m. *enyhít-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Könnyít, pihentet, fölvidít; munkán, fáradalmon, forróságon vagy hidegen, szomjuságon stb. segít. *Kínt, fájdalmat, szomjuságot enyhíteni. Enyhíteni a beteg nyavalyáján.*

ENYHITAL, (enyh-ital) ösz. fn. Ital, mely szomjat olt. Jobban: *enyhítő ital*.

ENYHÍTÉS, ENYHITÉS, (eh-ny-ít-és) fn. tt. *enyhítés-t*, tb. —*ék*. Munkán, fáradalmon segítés, könnyités; kínnak, fájdalomnak oszlatása; szomjuságnak, hidegnek, melegnek csillapitása, szüntetése.

ENYHÍTŐ, ENYHITŐ, (eh-ny-ít-ő) mn. tt. *enyhítő-t*. 1) A gyógytanban am. fájdalmat csillapító. *Enyhitő szerek*. 2) Közért. minden, mi valamely könnyebbülést szerez. *Enyhitő szellő, ital, álom*.

ENYHÍTHETETLEN, (eh-ny-ít-het-etlen) ENYHÍTHETLEN, (eny-h-ít-het-len) mn. tt. *enyhíthetetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Amit vagy amin enyhíteni nem lehet. V. ö. ENYHÍT. *Enyhíthetetlen szomj, kín, fájdalom*. 2) Kérlelhetlen, szelídíthetlen. 3) Határszóilag am. enyhíthetlenül.

ENYHŐ, (eh-ny-ő) l. ENYHE.

ENYHŐDIK, (eh-ny-ő́d-ik) k. m. *enyhőd-tem, —tél, —ött.* l. ENYHÜL. Éltek ez igével Pázmán és Káldi.

ENYHŐTE, (eh-ny-ő-te) fn. tt. *enyhöté-t*, lásd : ENYHELY.

ENYHSZÉR, (enyh-szér) ösz. fn. Szer, mely enyhet ád, mely enyhít, enyhitő szer. *Szomjuság ellen jó enyhszer a friss víz.* Gyógytanban, oly orvosi szer, mely a kínt, fájdalmat enyhíti, oszlatja, tűrhetőbbé teszi.

ENYHŰL, ENYHÜL, (eh-ny-ül l. Enyh); önh. m. *enyhül-t.* Szelidül, csillapodik, megszűn kínzani, gyötreni. *Enyhül a haragos ember. Enyhül a forróság. Enyhül a szomj. Enyhülnek a kínok, fájdalmak.*

ENYHŰLÉS, ENYHÜLÉS, (eh-ny-ül-és) fn. tt. *enyhülés-t*, tb. *—ék.* Nyommasztó, kemény bajnak megszelidülése, szünése, csillapodása; könnyebbülés, lágyulás. *Fagynak, hidegnek enyhülése. Bánat, fájdalom enyhülése.*

ENYHÜLET, (eh-ny-ül-et) fn. tt. *enyhület-ét.* Enyhítő szer által okozott kedves, lágy érzelem.

ENYICZKE, m.-város Abaúj, és falu Sáros megyében; helyr. *Enyiczké-n, —re, —ről.*

ENYÍM, ENYÍMEK, l. ENYÉM, ENYÉIM.

ENYING, falu Veszprém megyében; helyr. *Enying-en, —re, —ről.*

ENYŰ, (eny-ű) l. ENYV.

ENYŰS, (eny-ű-ös) l. ENYVES.

ENYV, (eny-v) fn. tt. *enyv-et.* Általán, lágy, nyulós test, mely a vele érintkezésbe jövő testekhez ragad, s azokat összeköti. *Festő enyv*, mely gyantából és mézből készül. *Madárenyv*, melyet a tölgyfa bogyóiból főznek, s madarak fogására használnak. Szorosabb ért. igen szívos és ragadós anyag, mely különféle állatrészekből, jelesen börfaradékokból, csontvelőkből, vizahólyagból stb. készül. *Enyvet főzni. Enyvvel összeragasztani valamit. Papiros-készitők enyve. Asztalos-enyv. Könyvkötők enyve. Úgy ragad a rétek, mint az enyv.* (Km.).

Perzsául : *enfende.*

ENYVBŐR, (enyv-bőr) ösz. fn. Bőrhulladékok, melyek enyvkészitésre használtatnak.

ENYVCZUKOR, (enyv-czukor) ösz. fn. Öntött sárga czukor, mely folyó állapotban ragadós, mint az enyv.

ENYVED, (eny-v-ed) önh. m. *enyved-tem, —tél, —ett* v. *enyved-t.* Valamihez enyv által hozzáragad, összeragad. *Egyik deszka a másikhoz enyved.*

ENYVEDÉS, (eny-v-ed-és) fn. tt. *enyvedés-t*, tb. *—ek.* Enyv által összeragadás.

ENYVES, (eny-v-es) mn. tt. *enyves-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Enyvvel ragasztott, bekent; enyvvel föleresztett, kevert. *Enyves deszka. Enyves vesszö. Enyves víz.* Képes kifejezésben : *enyves kéz*, azaz tolvaj kéz, mely mindent elvisz, mihez ér. *Enyves kezü tolvaj.*

ENYVESEN, (eny-v-es-en) ih. Enyves állapotban, enyvezetten.

ENYVEZ, (eny-v-ez) áth. m. *enyvez-tem, —tél, —ett.* Valamit enyvvel behúz, beken, ragaszt, összeragaszt. *Hozzá enyvez, beenyvez, megenyvez, összeenyvez, ráenyvez.*

ENYVEZÉS, (eny-v-ez-és) fn. tt. *enyvezés-t*, tb. *—ek.* Enyvvel bekenés, behuzás, ragasztás, összeragasztás. *Bútorok enyvezése. Bekötendő lapok enyvezése.*

ENYVEZET, (eny-v-ez-et) fn. tt. *enyvezet-ét.* Valamely szernek, bútornak, könyvnek stb. enyvi alkatrésze együtt véve. *Az asztal enyvezete nem elég tartós.*

ENYVEZETLEN, (eny-v-ez-et-len) mn. tt. *enyvezetlen-t*, tb. *—ek.* Ami enyvezve nincsen, mit enyvvel nem ragasztottak öszve. Határozóilag am. enyvezés nélkül.

ENYVEZŐ, (eny-v-ez-ő) mn. tt. *enyvező-t.* Amivel enyveznek, mi az enyvezéshez tartozik. *Enyvező edény, enyvező vessző, pamacs.* Mint főnév jelent mesterembert, kinek különös dolga az enyvezés.

ENYVFŐZŐ, (enyv-főző) ösz. fn. Személy, ki különféle állati, növényi vagy ásványi testekből enyvet készit.

ENYVI, (eny-v-i) mn. tt. *enyvi-t*, tb. *—ek.* Enyvet illető, enyvre vonatkozó, enyvből való. *Enyvi minőség, sajátság.*

ENYVNEMŰ, (enyv-nemű) ösz. mn. Enyvhez hasonló, természetü; olyasmi, amiből enyvet lehet főzni. *A fák rügyeit télen enyvnemü anyag takarja.*

ENYVPAMACS, (enyv-pamacs) ösz. fn. Pamacs, ecsetforma eszköz, melylyel az enyvet elkenik. *Asztalosok, festök enyvpamacsa.*

ENYVRAGASZTÉK, (enyv-ragaszték) ösz. fn. Enyvanyag, melyet ragasztékul használnak.

ENYVSZÍN, (enyv-szín) ösz. fn. 1) Olyan szín, milyen a közönséges enyvé szokott lenni. 2) Enyves vízzel föleresztett festék. *Enyvszínnel festeni.*

ENYVÜST, (enyv-üst) ösz. fn. Üst, azaz érczedény, medencze, melyben a felhasználandó enyvet tartják vagy főzik.

EÖRS, helynév l. ÖRS.

EP, elvont gyöke különféle értelmü származékoknak. 1) Sürü folyékony testet jelent az *epe, epés, epeskedik* szókban, s rokona : *ev* v. *evő.* 2) Kedélybajra vonatkozik az *eped, epeszt, epekedik* származékokban, s vastag hangon rokona : *ap, apad, apaszt.* 3) Aprólékos mozgást, taglejtést jelent ezekben : *epecsel, epecselés.*

—EP, névképző, mint : *tel-ep, ter-ep, ker-ep, szer-ep, köz-ep, ül-ep.* Vastag hangon *ap : al-ap, har-ap* stb. Közép képző is *térdepel* szóban. l. P. mint képző.

EPE, (ep-e, tulajd. am. ev-ő, emésztő) fn. tt. *epé-t.* Zöldsárgás, néha feketés, igen keserü, szappanszerü saját hólyagba takart nedv az állati testben, mely az emésztésre szükséges, de ha nagy mértékben kiömlik, nyavalyákat okoz. *Keserü epe. Fekete epe,*

mely sűrűbb a közönséges epénél, a vérből fejlik ki, s a vecék mellékén gyűl öszve, különösen a mogorva, haragos emberekben nagy mennyiséggel találtatik. *Elöntötte az epe. Az epe bántja. Sok epéje van. Több epéje, mint vére.* (Km.) *Epéje sincs, mint a galambnak.* (Km.): azaz nem tud haragudni. Átv. ért. jelent kellemetlen érzést, haragot. *Másnak epét okozni.*

Rokonúl tekinthető a hellen ἧπαρ, latin *hepar*.

EPEBETEGSÉG, (epe-betegség) l. EPEKÓR.

EPÉCS, (ep-écs) elvont törzs *epécsél* szóban s jelent apróssággal bibelődést.

EPÉCSÉL, (ep-écs-él) önh. m. *epécsél-t*. Küllönféle taglejtéseket, aprólékos mozgásokat csinál. (Molnár Albert). Különösen a székelyeknél némi aprólékos munkával foglalkodik (Kriza János), szokottabban *p* előtéttel *pepécsél*.

EPÉCSÉLÉS, (ep-écs-él-és) fn. tt. *epécsélés-t*, tb. —*ék*. 1) Tagok mozgatása, taglejtés. 2) Apróssággal bibelődés, máskép: *pepécsélés*.

EPECZUKOR, (epe-czukor) ösz. fn. Az epében levő czukornemű állomány. (Picromel).

EPED, (ep-ed) önh. m. *eped-tem*, —*tél*, —*t* v. —*ett*. Általán, valamely teljesitetlen vágy miatt szenved, fogy, emésztődik. Különösen: szomjuságban, éhségben, nagy melegben szenved, étel, ital, árnyék után sovárog; továbbá szerelem által emésztődik, szerelmét kielégíteni vágyik, a kedves után sohajtoz. Innen: *epedő szemek, epedő arcz, epedő szív, epedő szerelmes párok. Epedni valamiért, vagy valami után. Elepedni. Megepedni* (régies).

Rokon vele mély hangon: *apad*. Lehet *ev-ed* is, azaz evődik, emésztődik, a honnan *epesst* és *emészt* sokszor hason értelemben vétetik.

EPEDÉS, (ep-ed-és) fn. tt. *epedés-t*, tb. —*ék*. Szenvedő állapot, midőn valamiért, valami után epedünk. V. ö. EPED.

EPEDÈTT, EPEDT, (ep-ed-ett v. ep-ed-t) mn. tt. *epedt-et*. Valamely vágy által kinzott, gyötrött. V. ö. EPED. *Epedt szív. [Mihes fogjak, epedt szív?* (Kártigám).

EPEDÉZ, (ep-ed-éz) önh. m. *epedés-tem*, —*tél*, —*ett*. Folytonosan vagy gyakran eped. *Epedezni a távollevő kedves után.*

EPEDÉZÉS, (ep-ed-éz-és) fn. tt. *epedézés-t*, tb. —*ék*. Gyakori vagy folytonos epedés.

EPEDŐ, (ep-ed-ő) mn. tt. *epedő-t*. Valamely vágy miatt szenvedő, fogyó; valamely ösztön kielégitése után sovárgó. *Epedő szív, epedő szerelmes*. Képes kifejezésében: *epedő szemek, epedő arcz, csók után epedő ajkak*.

EPEDŐLEG, (ep-ed-ő-leg) ih. Vágy miatt szenvedve, vagy valamely ösztön kielégitésére titkon sovárogva.

EPEDSÉG, (ep-ed-ség) fn. l. EPEDTSÉG.

EPEDTSÉG, (ep-ed-t-ség) fn. tt. *epedtség-et*. Szenvedő állapot, midőn valaki bizonyos vágyait, érzéki ösztöneit ki nem elégítheti. (Csúzinál).

EPEDVE, (ep-ed-ve) ih. l. EPEDŐLEG.

EPEEDÉNY, (epe-edény) ösz. fn. Boncztani ért. azon utak, csatornák, melyek által az epe a májból az epehólyagba, s innen ismét a gyomorba szivárog. (Ductus choledochus, ductus biliarii).

EPEÉR, (epe-ér) ösz. fn. Boncztanban, a gyomorba menő vérerek egyikének kettős ága, mely az epehólyagon keresztül huzódik. (Venae cysticae).

EPEFÖLÖSLEG, (epe-fölösleg) ösz. fn. Az epének kellő mértéken túli sokasága, bősége. (Polycholia).

EPEFŰ, (epe-fű) ösz. fn. l. FÖLDEPE.

EPEHAGYMÁZ, (epe-hagymáz) ösz. fn. Hagymáz-féle nyavalya, mely az epének szertelen kiömléséből ered, l. HAGYMÁZ.

EPEHIDEGLELÉS, (epe-hideg-lelés) ösz. fn. l. EPELÁZ.

EPEHÓLYAG, (epe-hólyag) ösz. fn. Körtealaku hártyaedény a májnak alsó részében, mely az epét foglalja magában.

EPEHÓLYAGGYÚLADÁS, (epe-hólyag-gyúladás) ösz. fn. Lobos bántalom az epehólyagban.

EPEINGER, (epe-inger) ösz. fn. Inger, melyet az epe kiömlése, nagy bősége gerjeszt. (Stimulus biliosus).

EPEITAL, (epe-ital) ösz. fn. Epével vegyitett vagy epekeserüségü ital.

EPEKÉDÉS, (ep-e-kéd-és) fn. tt. *epekédés-t*, tb. —*ék*. Folytonos epedés, belső szomorkodás, vágyak általi emésztődés, valami után szüntelen sovárgás.

EPEKÉDIK, (ep-e-kéd-ik) k. m. *epekéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Szüntelen eped, valami után folyvást vágyakodva emésztődik.

EPEKÉDŐ, (ep-e-kéd-ő) mn. tt. *epekédő-t*. Valami után sovárogva vágyó, valamely vágy miatt emésztődő.

EPEKESERŰ, (epe-keserű) ösz. mn. Olyan keserű, mint az epe.

EPEKÓROS, (epe-kóros) ösz. mn. l. EPEKÓRSÁGOS.

EPEKÓRSÁG, (epe-kórság) ösz. fn. Nyavalya, mely az epeerek dugulása, vagy epekő, vagy vastag sürü vér, vagy az epének rendkivüli megrázása által támad, melytől az egész test, de különösen a szemek sárga szint öltenek, miért *sárgaságnak* is nevezik. Szélesb ért. mindenféle epenyavalya.

EPEKÓRSÁGOS, (epe-kórságos) ösz. mn. Epekórságban szenvedő, sínylődő. V. ö. EPEKÓRSÁG.

EPEKŐ, (epe-kő) ösz. fn. Kőnemű vagy kőkeménységü képlet, mely az epehólyagban támad.

EPEKÖZVEZETÉK, (epe-köz-vezeték) ösz. fn. Az epének köz útja, csatornája, mely az epét a gyomorba vezeti. (Ductus choledochus).

EPELÁZ, (epe-láz) ösz. fn. Láz, mely az epének nagy bősége és csipőssége által támad.

EPEMÉNET, EPEMÉNETEL, (epe-ménet v. -ménetel) ösz. fn. Csatorna, ér, melyen az epe a májból az epehólyagba, innen pedig a gyomorba szivárog.

EPEMIRIGY, (epe-mirigy) ösz. fn. Nyavalya, mely hányással, gyakori kinos és epés hasmenéssel, görcsökkel, és nagy szorongásokkal jár. (Cholera morbus). *Szóradozott epemirigy. Dögvészes epemirigy. Keleti, ázsiai epemirigy.*

EPÉR, fn. tt. *epét.* Tájdivatosan *eperj.* E szónak értelme különféle tájszokás szerint változékony és ingatag. 1) Így nevezik a szamóczaféle növénynek és gyümölcsének fajait: *földi eper, kerti eper, mezei eper, gyalog, fiú-, leány-, kos-, csattogó, madár-, hárseper* stb. (Fragaria). *Epret szedni. Ő szedi az epret, azaz,* ő húzza a hasznot. (Km.) *Híres eperre nem kell kosárral menni.* (Km.).

„Epret szedek ott a berekben."
„Eprét szedi gyönge kezekkel."
Kisfaludy K.

2) Némely tájakon így hivják a szedret: *faeper* v. *fai eper* (Morus). 3) A Tisza vidékén mind az eper mind a szeder kétféle, t. i. *földi* és *fai eper*, melyek érett gyümölcse édes; *földi* és *fai szeder*, melyek érett gyümölcse sötétkék, (honnan a *szederjes szinü* nevezet) s íze savanyú csipös.

Diószeginél a *szamócza* = *fragaria*, innen *földi eperj-szamócza*, fragaria vesca; a *szederj* = *rubus*, az *eperjfa* = *morus*, ettől *selyem-eperjfa* morus alba (édes), *szederj-eperjfa* morus nigra (savanyú).

Az *eper* szót némelyek a német *Erdbeere*-ből származtatják. Különben rokonitható vele a héber פֵּרִי (perí), mely am. földnek vagy fának gyümölcse (fructus sive terrae sive arboris. Joannis Simonis Lexicon), egyszerü német *Beere*, angol *berry*, svéd és dán *baer*, lengyel *ber* stb.

EPÉRALMA, (eper-alma) ösz. fn. Különös almafaj, mely piros szinü, kellemes borizü, és kedves zamatú, mint a szamóczaféle eper.

EPÉRFA, EPÉRJFA, (eper- v. eperj-fa) ösz. fn. Diószeginél am. *morus*; fajai: *selyem eperfa*, melynek leveleivel élnek a selyemhernyók s gyümölcse édes (morus alba), és *szederj-eperfa*, melynek gyümölcse fekete, savanyú (morus nigra).

EPÉRFAGY, EPÉRFAGYLALT, (eper-fagy v. -fagylalt) ösz. fn. Fagylalt, melynek egyik fő alkotó része eperből, szamóczából áll. V. ö. FAGYLALT.

EPÉRJ, (epér-j) fn. tt. *epérj-et.* Annyi mint *eper.* A *j* csak toldalék, mint: *szeder szederj, mar marj, taré tarój, karé karój* szókban.

EPÉRJÁCZINT, (epér-jáczint) ösz. fn. Növényfaj a jáczintok neméből, melynek virága kék, metszései fehérlők. Máskép: *kigyóhajma.* (Hyacinthus botryoides).

EPÉRJES, (1), (epér-j-es) mn. tt. *epérjes-t*, tb. *—ek.* Eperrel bővelkedő, epres. *Eperjes pagony, erdő, mező.*

EPÉRJES, (2), sz. kir. város Sáros megyében; falvak Arad és Pozsony megyékben; és puszta Békés megyében. Helyr. *Eperjes-re, —én, —ről.*

EPERJESKE, falu Szabolcs megyében; helyr. *Eperjeské-n, —re, —ről.*

EPERLÓHERE, (eper-ló-here) ösz. fn. Lóherefaj, melynek szárai a földön kúsznak. Nő Svécziában, Franczia- és Angolországokban.

EPÉRNEDV, (epér-nedv) ösz. fn. Földi eperből, szamóczából kinyomott, sajtólt zamatos nedv.

EPÉRPARAJ, (epér-paraj) ösz. fn. A parajok egyik különös faja, eperformáju bogyókkal. (Blitum capitatum).

EPÉRSZŐLŐ, (eper-szőlő) ösz. fn. Igen szagos szőlőfaj, idegen nevén *izabella-szőlő.*

EPÉRVÍZ, (epér-víz) ösz. fn. 1) Eperlével kevert víz. 2) Epernedvből készített lél.

EPÉS, (ep-e-es) mn. tt. *epés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Akiben aránylag sok epe van. *Epés véralkatu.* Átv. ért. csipös, haragos, keserü. *Epés kifakadások. Epés ember. Epés beszéd. Epések lesznek talán szavaim; de keserü, kinos emlékezetek támadnak lelkemben.* (Kölcsey).

EPESÁR, (epe-sár) ösz. fn. Megsürüsödött fekete epe, mely az embert kedvetlen mogorvává teszi. *Epesár viszketteti orrát.* (Guzmics, Theocrit).

EPESÁROS, (epe-sáros) ösz. mn. Kiben sok epesár fejlödik ki. Átv. ért. roszkedvü, haragos, ingerlékeny. *Epesáros mogorva ember.*

EPESÉG, (ep-e-ség) fn. tt. *epeségé-t.* Régies, am. keserv, keserüség, fájdalmas aggodalom, epétől származó szorongás. *Kérlek tégöd az epeségödérth, kith vallál avagy szenvedél.* (Benigna asszony imádságos könyve).

EPESIPOLY, (epe-sipoly) ösz. fn. Sipolyféle betegség az epehólyagban.

EPÉSÍT, EPÉSIT, (ep-e-es-ít) áth. m. *epésített*, htn. *—ni* v. *—eni.* Epével elönt, epével megkeserit, epéssé tesz.

EPÉSKÉDÉS, (ep-e-es-kéd-és) fn. tt. *epéskédés-t*, tb. *—ek.* Mérgeskedés, haragoskodás.

EPÉSKÉDIK, (ep-e-es-kéd-ik) k. m. *epéskédtem, —tél, —ett.* Keserü, csipös szavakkal él, mérgeskedik, haragoskodik.

EPÉSSÉG, (ep-e-es-ség) fn. tt. *epésség-et.* Epének bősége; tulajdonság, melynél fogva valaki epés, beszédében csipös, tetteiben hirtelen, haragos, mogorva.

EPESZT, (ep-eszt) áth. m. *epeszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *epesz-sz.* Epedni kényszerit, gyötör, fogyaszt, emészt, belsőleg kinoz. *Epesztik öt a kielégítlen vágyak. Epeszti a szerelem. Epeszti a szomjuság, meleg, fáradság. Epesztik a gondok, aggodalmak.*

EPESZTÉS, (ep-eszt-és) fn. tt. *epesztés-t*, tb. *—ek.* Vágyak, gondok, aggodalmak stb. által belső gyötrése, kinzása, fogyasztása valakinek. V. ö. EPESZT.

EPÉTLEN, (ep-e-etlen) mn. tt. *epétlen-t*, tb. *—ek*. Epe nélkül levő. Átv. ért. csendes, béketürő, nem haragos, nem csipős. *Epétlen szelíd ember.*

EPEÜRÍTŐ, (epe-ürítő) ösz. mn. Ami a fölösleges epét a testből kihajtja. *Epeürítő szerek.* (Cholagogon).

EPEVEZETÉK, (epevezeték) ösz. fn. Azon csatorna vagy vonal, melyen az epe a májból az epehólyagba, s ebből a gyomorba vezettetik. (Ductus biliosus).

EPEVÍZ, (epe-víz) ösz. fn. Epével kevert víz, vagy az epének híg része.

EPÉZ, (ep-e-ez) áth. m. *epéz-tem, —tél, —ett.* Epével kever, vegyít, keserít, csipőssé tesz.

EPÉZÉS, (ep-e-ez-és) fn. tt. *epézés-t, tb. —ek.* Epével keverés.

EPICZKÉL, önh. m. *epiczkél-t.* A vadászok nyelvén mondják a bakdácsoló vagy baktató nyulról; mintegy *tipesgél.*

EPLÉN, l. EPLÉNY.

EPLÉNY, (1), fn. tt. *eplény-t, tb. —ek.* A szánnak keresztfája, mely a szántalpakat összetartja, s melyre aztán egyéb teher tétetik. Két eplény van, első és hátulsó eplény. Némelyek eplénynek híják azt a keresztfát is elül, mely a rudat tartja. V. ö. SZÁN.

Egyezik vele a szláv *oplen.*

EPLÉNY, (2), falu Veszprém megyében; helyr. *Eplény-be, —ben, —ből* v. *—re.*

EPÖLY, falu Esztergom megyében; helyr. *Epöly-ön, —re, —ről.*

EPPEG, EPPENG, székelyes szók, *ép-eg*, másutt *épen* helyett. Szinte itt eléjön *eppen* is. „A király eppeng ma hirdettette ki.“ „A czipót eppen úgy elkészittette.“ Kriza János gyüjteménye.

EPRÉS, (epér-és) mn. tt. *eprés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Eperrel bővelkedő. V. ö. EPÉR. *Epres erdő, epres kert, epres vidék.* 2) Miben epret tartanak. *Epres kosár.* Használják főnév gyanánt is, s ekkor (többese; *—ek*) oly helyet jelent, melyen eper terem.

EPRÉSCSALÁN, (eprés-csalán) ösz. fn. A csalánok neméhez tartozó növényfaj, melynek gyümölcsbarkái gömbölyűk. Máskép: *olaszcsalán, vargamajorána.* (Urtica pilulifera).

EPRÉSZ, (1), (epér-ész) fn. tt. *eprész-t*, tb. *—ek.* Aki epret szedeget.

EPRÉSZ, (2), (l. főnebb) áth. és önh. m. *eprész-tem, —tél, —ett.* Epret szed, epret keresgél.

EPRÉSZLEÁNY, (eprész-leány) ösz. fn. 1) Leány, ki epret szedeget. V. ö. EPER. 2) Kisfaludy Károly ily czimü költeménye.

EPRÉZ, (epér-ész) önh. m. *eprész-tem, —tél, —ett*, par. *—s.* Epret eszik, csemegész. *Egy kosárból eprészni.*

EPRÉZÉS, (epér-ez-és) fn. tt. *eprézés-t*, tb. *—ek.* Eper evése, éldelése.

ER, elvont gyök, melyből különféle családu származékok erednek. 1) Melyek növésre, származásra vonatkoznak, u. m. *er-dő, er-esztvény.* Előtéttel rokonai: *her*, (ló-her), *cser*, cserje, *ser*, sereng, serdül. Így *Erdőd* régi okiratokban gyakran *Herdőd* (Jerney. Nyelvkincsek). 2) Melyek menést, tovább haladást, folyamatot jelentenek, mint: *er-ed* (eredj innét!) *er-egél, er-gója:* a szanszkritban *ar* gyököt németül így értelmezik: gehen, erreichen. V. ö. ÉR ige és név. 3) Tartozik e gyök azon *r* gyökhangu szók osztályába, melyek cselekvési szilárd, hatályos, kitartó képességet jelentenek, u. m. *er-ő, er-ős, er-ény, er-ély.* Alaphangban és fogalomban rokonai: *bír, férj*, mint a latinban: *vir, vires*, és *virtus.* Hasonló a hellen ερ ezen származékokban: *'αρετή, 'άρρ'ην* vagy, *'άρσην, ἄρης*, a szanszkrit *arh* v. *erh*, (hatni, erősnek lenni), melytől származik: *arhas* (érdemes, jeles) stb. továbbá *arjas* (jeles, vitéz), *aries* (harczos) stb. 4) Haragos, morgó hang: *erreg, erreget, ergelős.* Hasonlók a hellen *'οργή*, latin *ira*, magyar *ir-így, har-ag* stb. V. ö. mindenütt az egyes származékokat.

—ER, képző, mely képez a) neveket, mint: *sik-er, ék-er*, b) igéket, pl. *hev-er, tek-er.* Hangrendi változattal: *ér, ar, or, ör*, mint: *héng-ér, fany-ar, bod-or, gönd-ör, péd-ér, tak-ar, kot-or.* Részletesebben lásd: R.

ERÁNT, Tájdivatos kiejtése a helyesebb *irdal* szónak, különbözik *ardnt*, l. ezeket.

ERÁNY, fn. Tájdivatos szó, helyesebben lásd: IRÁNY. Különbözik *arány.*

ERÁNYOZ, (er-ány-oz) l. IRÁNYOZ.

ERCSE, NAGY—, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Ercsé-n, —re, —ről.*

ERCSEN v. ERCSÉN, ALSÓ—, FELSÖ—, falvak Vas megyében; helyr. *Ercsén-be, —ben, —ből.*

ERCSÉNY, falu Fejér megyében; helyr. *Ercsény-be, —ben, —ből.*

ERCSI, l. ERCSÉNY.

ERCZEPATAKA, puszta Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Erczepataká-n, —ra, —ról.*

ERDEI, (am. er-dő-i) mn. tt. *erdei-t*, tb. *—ek.* 1) Erdőben lakó. *Erdei vadak, erdei madaruk, erdei macska, erdei kakas, kan, menyét, erdei csoda.* (Faludi).

„Az égi madarak
És erdei vadak
Őtet imádják,
És magasztalják.“

(Karácsoni ének).

Ordít, mint az erdei fillemile, (km.) azaz, farkas. 2) Erdőben termő. *Erdei fák, erdei édes gyökér, erdei liliom, szeder, erdei mustár.* 3) Erdőben használt, erdőre vonatkozó, erdőt illető. *Erdei munka. Erdei öl. Erdei legeltetés. Erdei utak. Erdei sötétség.*

ERDÉLY, (erdő-elve, erdő-elvő) fn. tt. *Erdély-t.* Nagyfejedelemség, Magyar-, Gácz-, Moldva- és Oláhországok között, máskép: *Erdélyország*, régen *Erdő elve* v. *Erdő elvő*, azaz erdőn (erdőségen) túl fekvő,

t. i. ország. (Transylvania). Így mondák a régiek ezt is: *Havas elvő földe* (Szabó Dávid), *Duna elvő felső Magyarország* (Heltai Krónikája). Béla király jegyzőjénél: *Erdewelu* (= Erdő-elv v. -elő). Ma is Kolosvárnak külvárosa *Híd-elve* nevezetű, azaz hídon túl levő. Eléjön a szláv nyelvekben is; a román *árdiálu*-nak mondja; törökül is *erdel*, melyek mind a magyarból kölcsönözvék. Az Érdy-codexben (Szent István király legendájában) eléjön *Erdőség* nevezete alatt is. Nagy-Magyarországtól megkülönböztetve Kis-Magyarországnak is neveztetett.

ERDÉLYI, (erdély-i) mn. tt. *erdélyi-t*, tb. —*ek*. 1) Erdélyből való. *Erdélyi lovak*. 2) Erdélyben készített, termett. *Erdélyi gyertya. Erdélyi borok*. 3) Erdélyben divatozó. *Erdélyi törvények, szokások, beszédjárások*. 4) Általán, Erdélyre vonatkozó, Erdélyt illető. *Erdélyi utak, kereskedés. Erdélyi országgyülés*. 5) Több nemzetség és család vezetékneve.

ERDÉLYIES, (erdély-i-es) mn. tt. *erdélyies-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Erdélyi szokást mutató, erdélyi alakot viselő. *Erdélyies viselet, táncz, beszédjárás. Erdélyies lószerszám, kocsi*.

ERDÉLYIESEN, (erdély-i-es-en) ih. Erdélyies módon.

ERDÉSZ, (er-ed-ő-ész) fn. tt. *erdész-t*, tb. —*ek*. 1) Általán, erdők mivelésével foglalkodó, s ahhoz értő szakember. 2) Erdőségre felügyelő tiszt.

ERDÉSZET, (er-ed-ő-ész-et) fn. tt. *erdészet-ét*. Minden, ami az erdők miveléséhez, fentartásához, czélirányos felosztásához, szóval az erdőkkel való bánásmódhoz tartozik.

ERDÉSZETI, (er-ed-ő-ész-et-i) mn. tt. *erdészeti-t*, tb. —*ek*. Erdészethez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Erdészeti ismeretek*.

ERDÉSZETILEG, (er-ed-ő-ész-et-i-leg) ih. Erdészet szabályai, módja szerint.

ERDÉSZGYŰLÉS, (erdész-gyűlés) ösz. fn. Erdészek, mint illető szakemberek öszvejövetele, tanácskozása az erdőmivelés ügyében.

ERDÉSZHÁZ, (erdész-ház) ösz. fn. Az erdőkre felügyelő tisztek, szolgák, illetőleg vadászok erdei háza, laktanyája.

ERDÉSZISKOLA, (erdész-iskola) ösz. fn. Tanintézet, melyben erdészek képeztetnek.

ERDÉSZKÖNYV, (erdész-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, melyben az erdészetet illető törvények és rendeletek foglaltatnak. 2) Erdészethez, mint iparághoz tartozó ismeretek könyve. 3) Könyv, melyben az erdőre fordított költségek, az erdei jövedelmek stb. följegyeztetnek.

ERDÉSZLAK, (erdész-lak) ösz. fn. lásd: ERDÉSZHÁZ.

ERDÉSZSZABÁLY, (erdész-szabály) ösz. fn. Az erdők rendszeres mivelését illető, tárgyazó szabály.

ERDŐ, (er-d-ő am. er-ed-ő) fn. tt. *erdő-t*, tb. —*k*. Személyragozva: *erdőm*, *erdőd*, *erdője* v. *erdeje*, *erdőjök* v. *erdejök*. *Erdőim* v. *erdeim*, *erdőid* v. *erdeid* stb. Magas fákkal benőtt nagyobb kerületü és terjedelmű föld. *Sürü, ritka erdő. Tölgy-, cser-, bükk erdő, nyárfa erdő. Bakonyi erdő* v. *Bakony erdeje. Farkas erdeje. Vértesi, csellényi erdő. Magas, sötét erdő. Makkos erdő. Szabad erdő. Tilos erdő. Vadon erdő. Erdőre járni száraz ágért.*

„Hová hová barna legény?
Az erdőre,
Száraz ágért sütni főzni
Menyekzőre." (Népd.)

„Száz meg száz madárhang
Szól az árnyas erdőn, titkait beszélvén."
Arany.

Erdőre fát hordani. (Km.) azaz, fölösleges munkát tenni. *Fától nem látja az erdőt*. (Km.) *Szálfa nem erdő*. (Km.) *Kihajtani az erdőre. Erdőben bujkálni, tanyázni*. Szélesebb ért. kevesebb fából álló liget, sürüség. *Kert alatti erdő. Kerek erdő. Nyirott erdő. Füzfa erdő*. 3) Képes kifejezésben hasonlatosságul használtatva jelent sokaságot. *Erdőként nyomultak elő az ellenség dárdái. Nő a haja, mint az erdő*.

Törzse a növésre, származásra vonatkozó: *ered*, (ered-ő, erdő). Rokonai a régies magyar *eresztvény*, továbbá a szanszkrit *ardh*, (emel, növekedik), lat. *ordior*, arab *erz* stb.

ERDŐALJA, falu Erdélyben Küküllő megyében; helyr. *Erdőaljá-n*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐ-ARANYOS, falu Kővár vidékében; helyr. —*Aranyos-on*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐBÉCSLÉS, (erdő-bécslés) ösz. fn. Becslés, mely által az erdő értékét meghatározzák.

ERDŐBÉCSŰ, (erdő-bécsü) ösz. fn. Becsü, mely által az illető becsüszemély vagy személyek az erdőnek értékét meghatározzák, megbecsülik. V. ö. BECSŰ, BECSŰL.

ERDŐBELI, (erdő-beli) ösz. mn. Erdőben levő; l. ERDEI.

ERDŐ-BÉNYE, mezőváros Zemplén megyében; helyr. —*Bényé-n*, —*re*, —*ről*.

ERDŐBÉR, (erdő-bér) ösz. fn. Bér, melyet az erdőnek, illetőleg erdő terményeinek használatáért fizetnek.

ERDŐBERDŐ, (erdő-berdő) iker fn. Népmesékben használt kifejezés. *A mesék hősei erdőnberdőn bujdosnak keresztül*.

ERDŐBIRÓ, (erdő-biró) ösz. fn. Közhatósági személy, ki az erdők körül előforduló perekben, ügyekben, károkban az erdészi törvények vagy szokások szerént itél.

ERDŐBIRSÁG, (erdő-birság) ösz. fn. Birság, vagy is büntetés, melyre azok itéltetnek, kik az erdőkben kárt tettek.

ERDŐBIRTOK, (erdő-birtok) ösz. fn. Olyan birtok, mely erdőből áll.

ERDŐBIRTOKOS, (erdő-birtokos) ösz. fn. Kinek erdeje van.

ERDŐBÜNTETÉS, (erdő-büntetés) ösz. fn. Helyesebben l. ERDŐBIRSÁG.

ERDŐ-CSANÁD, ERDŐ-CSINÁD, falu Thorda megyében; helyr. —*Csanád-on*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐCSKE, (1), (er-ed-ő-cs-ke) fn. tt. *erdőcské-t*. Kicsi erdő, liget.

ERDŐCSKE, (2), falu Sáros megyében; helyr. —*Erdőcské-n*, —*re*, —*ről*.

ERDŐCSŐSZ, (erdő-csősz) ösz. fn. Csősz, ki az erdőkre felügyel, hogy kár, lopás ne történjék bennök. Máskép: *erdőkerülő*.

ERDŐD, mezőváros Szathmár megyében, és falu Veröcze megyében; helyr. *Erdőd-ön*, —*re*, —*ről*. Beregh megye régi neve is *Erdőd* (Jerney).

ERDŐDKA, falu Árva megyében; helyr. *Erdődká-n*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐÉGÉS, (erdő-égés) ösz. fn. Az erdőnek szétharapozó tűz által pusztulása.

ERDŐFA, (erdő-fa) ösz. fn. 1) Az erdőben, vadon nőtt fa. 2) Igen sok fa. *Egész erdőfát hordtak be udvarába.*

ERDŐFALVA, helységek Erdélyben, Hunyad és Kolos megyékben; helyr. *Erdőfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐFELVIGYÁZÓ, (erdő-fel-vigyázó) ösz. fn. Erdésztiszt, ki az erdőkre tudományos gazdasági tekintetben felvigyáz.

ERDŐFÖLD, (erdő-föld) ösz. fn. 1) Az elrohadt erdei falevelek által megkövéritett televény föld. 2) Irtásföld.

ERDŐGAZDASÁG, (erdő-gazdaság) ösz. fn. Gazdaság, mely az erdők ültetésével s nevelésével foglalkodva, azokból hasznot, nyereséget hajtani iparkodik.

ERDŐGYOM, (erdő-gyom) ösz. fn. Mindenféle gaz, mely az erdőket részént rutítja, részént azok ártalmára van.

ERDŐGYŰLÉS, (erdő-gyülés) ösz. fn. Helyesebben l. ERDÉSZGYŰLÉS.

ERDŐHASZNÁLÁS, (erdő-használás) ösz. fn. Az erdő mindenféle terményeinek, úgymint, fáknak, makknak, gubacsnak, fagyöngynek stb. haszonra fordítása, illő czélokra alkalmazása.

ERDŐHÁT, (1), (erdő-hát) ösz. fn. Erdővel benőtt hegyhát. Ilyen szók: *cserhát, homokhát, vishát. Erdőhátan lakni*, azaz erdős hegyen.

ERDŐHÁT, (2), puszta Szala megyében; helyr. *Erdőhát-on*, —*ra*, —*ról*.

ERDŐHATÁR, (erdő-határ) ösz. fn. Az erdőségnek végszélei, melyek azt a nemerdős tértől elválasztják. Továbbá, két vagy több külön erdők között vont határvonal.

ERDŐHATÁRKŐ, (erdő-határkő) ösz. fn. Jelkő, mely az erdő határát mutatja ki.

ERDŐHATÁROSZLOP, (erdő-határ-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely kimutatja, kijelöli, hol van az erdőnek határa.

ERDŐHÁTI, (erdő-háti) ösz. mn. Erdőhátra való, ott lakó. *Erdőháti szénégetők.*

ERDŐHÁTSÁG, (erdő-hátság) ösz. fn. Erdőkkel benőtt magasság, hegység. *Bakonyi, vértesi, börsönyi erdőhátság.*

ERDŐHEGY, falu Arad megyében; helyr. *Erdőhegy-én*, —*re*, —*ről*.

ERDŐHELY, puszta Bihar megyében; helyr. *Erdőhely-én*, —*re*, —*ről*.

ERDŐHIVATAL, (erdő-hivatal) ösz. fn. 1) Gazdasági, tiszti kar, melynek hivatása az erdőkre felügyelni, azokat jó karban tartani, s belőlök hasznot hajtani. 2) A tisztség egyes ága, melyet az erdőre ügyelő, erdősz stb. visel.

ERDŐHŰBÉR, (erdő-hű-bér) ösz. fn. Erdő, vagy erdőrész, melyet valaki hűbérben bír. V. ö. HŰBÉR.

ERDŐIGAZGATÓ, (erdő-igazgató) ösz. fn. Erdészeti főtiszt, kitől az erdőhivatal függ. *Kir. kincstári erdőigazgató.*

ERDŐIGAZGATÓSÁG, (erdő-igazgatóság) ösz. fn. Az erdőigazgató hivatala, azaz, az erdőigazgató az alája rendelt tiszti karral együtt.

ERDŐIRNOK, (erdő-irnok) ösz. fn. Alsóbbrendü tiszt, ki az erdőigazgatóságnál irnoki hivatalt visel.

ERDŐIRTÁS, (erdő-irtás) ösz. fn. Az erdőnek kivágása, és többé be nem ültetése, hanem valamely más czélra, például, szántóföldre fordítása. *Erdőirtás ellen hozott rendeletek.*

ERDŐISPÁN, (erdő-ispán) ösz. fn. Erdésztiszt, ki ispán czím alatt működik kiszabott körében.

ERDŐISTEN, (erdő-isten) ösz. fn. A régi mythologiai világ képzelt istene, kinek pártfogása alatt álltanak az erdők, s a mese szerént erdőben lakott. (Sylvanus).

ERDŐJÁRÁS, (erdő-járás) ösz. fn. Az erdőnek hivatalos vagy törvénykezés miatti megjárása, megvizsgálása. Olyan szó, mint *határjárás.*

ERDŐJEGY, (erdő-jegy) ösz. fn. Jegy, melyet a fákon tesznek, midőn kijelölik kiválók a kivágandókat.

ERDŐJOG, (erdő-jog) ösz. fn. 1) Jog, melylyel valamely erdőbirtokos bír. 2) Törvények, és felsőbb rendeletek foglalata, melyek az erdőkre nézve hozattak.

ERDŐJÖVEDELEM, (erdő-jövedelém) ösz. fn. Jövedelem, mely az erdei termények ből bekerül, úgymint: épület-, tűzifa-, gubacs-, makkjövedelem.

ERDŐKE, (er-ed-ő-ke) fn. tt. *erdőké-t*. Erdei pacsirta.

ERDŐKERÜLET, (erdő-kerület) ösz. fn. Az erdőnek, erdőségnek bizonyos osztálya, melynek saját felügyelői, vadászai, kerülői stb. vannak.

ERDŐKERÜLŐ, (erdő-kerülő) ösz. fn. Alsóbbrendü erdei tiszt vagy vadász, vagy csősz, ki az erdőt károk ellen őrzi, s mind az álló, mind a kivágott fákra vigyáz. Dunán túl egyszerüen: *kerülő*.

ERDŐ-KÖVESD, falu Heves megyében; helyr. *—Kövesd-én, —re, —ről.*

ERDŐKÖZ, (erdő-köz) ösz. fn. Vidék, térség, melyet erdők vesznek körül. *Bakonyból és Zircz, erdőkösben fekűsznek.*

ERDŐKÖZI, (erdő-közi) ösz. mn. Erdőközben levő, fekvő, vagy onnan való. *Erdőközi faluk, puszták, irtások. Erdőközi lakosok.*

ERDŐL, (er-d-ő-l) áth. m. *erdől-t.* Erdőt vág, vagy az erdő fáinak száraz ágait tördeli. Innen: *ágerdőlő*, azaz szaraszgyedő.

ERDŐLAKOS, (erdő-lakos) ösz. fn. Aki erdőben, erdők között lakik.

ERDŐLEGELŐ, (erdő-legelő) ösz. fn. Legelő az erdei fák alatt vagy között; harasztos, cserjés, csalitos legelő.

ERDŐLÉS, (er-d-ő-l-és) fn. tt. *erdőlés-t*, tb. *—ek.* Erdővágás; erdő ágainak lebotolása. *Ágerdőlés.* Különösen: az erdőnek évenként rendszeres osztályok szerénti vágása.

ERDŐLL, falu a Végvidéken a szluini ezredben; helyr. *Erdőll-be, —ben, —ből.*

ERDŐLOPÁS, (erdő-lopás) ösz. fn. Mindenféle lopás, mely az erdei terményekben történik, pl. falopás, gubacslopás stb.

ERDŐLŐBÉR, (erdőlő-bér) ösz. fn. Bér, melyet valaki azért fizet, hogy az erdőből bizonyos minőségü és mennyiségü fát vághasson.

ERDŐPÉNZ, (erdő-pénz) ösz. fn. l. ERDŐLŐBÉR.

ERDŐMANÓ, (erdő-manó) ösz. fn. Mesés szellem, gonosz lélek, mely az erdőkben tanyázni mondatik.

ERDŐMÉGYE, (erdő-mégye) ösz. fn. Megye, mely az erdővágásokat elválasztja, egyszersmind közlekedési út gyanánt szolgál. V. ö. MÉGYE.

ERDŐMESTER, (erdő-mester) ösz. fn. Erdőkre felügyelő tiszt, kinek igazgatása alatt vadászok, kerülők, s egyéb alsó rendü erdei szolgák vannak; máskép *vadászmester, fővadász.*

ERDŐMIVELÉS, (erdő-mivelés) ösz. fn. Az erdőknek bizonyos szabályok szerénti ültetése, ápolása és fentartása.

ERDŐMORAJ, (erdő-moraj) l. ERDŐZUGÁS.

ERDŐNYARGALÓ, (erdő-nyargaló) ösz. fn. Lóháton járó erdőkerülő, lovas erdőcsősz.

ERDŐŐRZŐ, (erdő-őrző) ösz. fn. l. ERDŐCSŐSZ.

ERDŐRENDELET, (erdő-rendelet) ösz. fn. Felsőbb rendelet, mely az erdők mivelése és fentartására czélzó szabályokat foglalja magában.

ERDŐRITKITÁS, (erdő-ritkitás) ösz. fn. A sürüen nőtt erdei fáknak közben-közben kivágása, vagy az erdő egyes tábláinak vágás alá vevése, kipusztitása.

ERDŐROBOT, (erdő-robot) ösz. fn. l. ERDŐSZAKMÁNY.

ERDŐRONTÁS, (erdő-rontás) ösz. fn. Mindenféle kártétel akár a növekedő fiatal erdőben, akár a nagy fákban, pl. midőn a pagonyt a marhákkal megrágatják.

ERDŐRONTÓ, (erdő-rontó) ösz. fn. Aki bármely módon kárt tesz az erdőben.

ERDŐS, (er-d-ő-s) mn. tt. *erdős-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Erdőkkel benőtt, bővelkedő. *Erdős vidék, erdős hegyek, erdős hely, erdős sziget.*

ERDŐSFA, falu Szala megyében; helyr. *Erdősfá-n, —ra, —ról.*

ERDŐSÉG, (er-d-ő-ség) fn. tt. *erdőség-et.* Több erdőnek összvege, messze kiterjedt erdők; erdős hely. *Bakonyi, vértesi, pilisi, mátrahegyi erdőség.* Az Érdy-codexben am. Erdély (noha itt szintén eljön *Erdel* is: erdeli vajda). „És Erdőség az időtül fogva Magyarországhoz hallgatott mind ez ideiglen.

ERDŐSHÁZA, puszta Somogy megyében; helyr. *Erdősházá-n, —ra, —ról.*

ERDŐSÖDIK, (er-ed-ő-s-öd-ik) k. m. *erdősödtem, —tél, —ött.* Erdőssé kezd lenni, erdőkkel benő. *Erdősödik a folyó melléke*, midőn az árviz hozta famagok kikelnek, s elsarjadzanak rajta.

ERDŐSŰL, (er-ed-ő-s-ül) önh. lásd: ERDŐSÖDIK.

ERDŐSZ, **ERDŐSZET**, stb. l. ERDÉSZ, ERDÉSZET.

ERDŐSZÁDA, falu Szathmár megyében; helyr. *Erdőszádá-n, —ra, —ról.*

ERDŐSZAK, (erdő-szak) ösz. fn. Az erdőnek egyes osztálya, része, pl. egy-egy vágás; vagy oly rész, melynek külön-külön kerülői, vadászai vannak.

ERDŐSZAKÁL, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Erdőszakál-on, —ra, —ról.*

ERDŐSZAKMÁNY, (erdő-szakmány) ösz. fn. Néhai jobbágyi munka, melyet úrbér szerént az uraság erdejében végezniök kellett, milyenek a pagonyok nyesése, favágás stb.

ERDŐSZÁMADÁS, ERDŐSZÁMVETÉS, (erdő-szám-adás v. -szám-vetés) ösz. fn. Számadás az erdőkre fordított költségekről, és a belőlök kapott jövedelemről.

ERDŐSZÁMLA, (erdő-számla) ösz. fn. Számla, gazdasági könyvekben, mely az erdő állapotát, különösen az erdőre fordított kiadásokat és az erdő jövedelmeit mutatja ki. V. ö. SZÁMLA.

ERDŐSZÉK, (erdő-szék) ösz. fn. Itélő bíróság, mely az erdők körül előforduló ügyeket, pereket elintézi.

ERDŐSZÉL, (erdő-szél) ösz. fn. Az erdőnek külső kerülete, mely az erdőhatárra dől. *Erdőszélen legtöbb károk történnek a fákban.*

ERDŐSZEMLE, (erdő-szemle) ösz. fn. Az erdő állapotának hivatalos megtekintése, megvizsgálása.

ERDŐ-SZENGYEL, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *—Szengyel-én, —re, —ről.*

ERDŐ-SZENT-GYÖRGY, falu Erdélyben, Maros székben; helyr. *—Szent-György-ön, —re, —ről.*

ERDŐSZET, l. ERDÉSZET.

ERDŐSZFAJD, (erdősz-fajd) ösz. fn. Fajdnemű madarak faja, mely erdőkben lakik.

ERDŐSZOLGA, (erdő-szolga) ösz. fn. Általános neve minden alsórendű erdei cselédnek, milyenek a csőszök, kerülők stb.

ERDŐSZOLGÁLAT, (erdő-szolgálat) ösz. fn. Szolgálat, melyet valaki az erdők körül végez, pl. a csőszök, kerülők, erdőnyesők, favágók stb. szolgálata.

ERDŐ-SZOMBATTELKE, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *—Szombattelké-n*, *—re*, *—ről*.

ERDŐTAN, (erdő-tan) ösz. fn. Tan, az erdőültetés, erdőnevelés, és annak czélirányos használása felől.

ERDŐTANÁCSNOK, ERDŐTANÁCSOS, (erdő-tanácsnok v. -tanácsos) ösz. fn. A rendszeresett nagyobb urodalmi erdőszhivataloknál tanácsos czímmel biró erdőigazgató.

ERDŐTANINTÉZET, (erdő-tan-intézet) ösz. fn. Intézet, melyben erdőtani ismeretekre oktatják az illető tanítványokat, erdészeti iskola.

ERDŐTELEK, falu Heves megyében, helyr. *Erdőtelek-én*, *—re*, *—ről*.

ERDŐTENYÉSZTÉS, (erdő-tenyésztés) ösz. fn. Erdei fák szaporitása; a gazdaság azon ága, mely az erdők mivelésével foglalkodik.

ERDŐTISZT, (erdő-tiszt) ösz. fn. Minden tiszt, ki az erdészeti hivatalhoz tartozik, milyenek: erdőfelügyelő, erdőigazgató, erdőispán, erdőmester, erdőirnok.

ERDŐTISZTSÉG, (erdő-tisztség) ösz. fn. 1) Az erdőtisztek összege, testülete. 2) Erdészeti hivatal. *Erdőtisztséget viselni.*

ERDŐTÖRVÉNY, (erdő-törvény) ösz. fn. Törvény, vagy törvények összege, melyek az erdőkre nézve hozattak.

ERDŐTÖRVÉNYKÖNYV, (erdő-törvény-könyv) ösz. fn. Törvénykönyv, melyben az erdőket illető törvények foglaltatnak.

ERDŐTUDOMÁNY, (erdő-tudomány) ösz. fn. Az erdőmivelést, erdőtenyésztést illető tanok rendszeres foglalata, eléadása.

ERDŐTUDOMÁNYI, ERDŐTUDOMÁNYOS, (erdő-tudományi v. -tudományos) ösz. mn. Erdőtudományt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Erdőtudományi leczkék, eléadások.*

ERDŐTULAJDONOS, (erdő-tulajdonos) ösz. fn. l. ERDŐBIRTOKOS.

ERDŐURASÁG, (erdő-uraság) ösz. fn. Erdővel biró uraság; uraság, kihez valamely erdő tartozik. *Ki itt az erdőuraság?*

ERDŐÚT, (erdő-út) ösz. fn. Út az erdő vágásai vagy osztályai között, mely megyéül is, közlekedésül is szolgál.

ERDŐÜGYELŐ, (erdő-ügyelő) ösz. fn. Felsőbb rangu erdésztiszt, ki az erdőkre, s az erdei alsóbb tisztekre felvigyáz.

ERDŐVADÁSZ, (erdő-vadász) ösz. fn. Valamely erdő területén szolgáló, s arra felügyelő vadász.

ERDŐVÁGÁS, (erdő-vágás) ösz. fn. 1) Az erdő fáinak kivágása. 2) Az erdőnek egyes osztályai, melyek évsor szerént, pl. a kemény fánál, rendszerént hatvanadik év után fejsze alá kerülnek.

ERDŐVÉG, falu Szerém megyében; helyr. *Erdővég-én*, *—re*, *—ről*.

ERDŐZUGÁS, (erdő-zugás) ösz. fn. A sürü szálas erdőnek sajátságos moraja, midőn a szél a fák felső magas részét mozgásba hozza, alúlra pedig nem hathatván, itt minden csendben nyugszik.

ERE, (er-e) régies fn. tt. *erét*. Gyeplő vagy fék, melylyel t. i. a lószáját megeresztik, vagy visszarántják. Megvan az uigur nyelvben is.

ERED, (er-ed) önh. m. *ered-tem*, *—tél*, *—ett* v. *ered-t*. Az *ér* gyökből származván (l. ÉR fn.), 1) Am. ér gyanánt fakad, kifakad, folyást kap, foly, érré lesz. Kiható ragu nevet kiván. *A Vág, Sajó és Hernád a Király-hegyből erednek. Ez a vér orromból eredt. Ered a bor a csapra ütött hordóból.* 2) Távolító vagy kiható ragu nevekkel, am. származik, szakad. *Sz. István király Árpádtól, vagy Árpád véréből eredt. A magyarok Ázsiából eredtek Európába.* 3) Támad, keletkezik. *Hirtelen nagy szél eredt.* 4) Tulajdonitó ragu névvel, am. valamihez nagy hatással fog, nagyon neki indúl. *Útnak eredni. Sirásnak, szomoruságnak, bánatnak, nevetésnek eredni. Neki ered a futásnak, a beszédnek. Neki ered az esésnek* v. *neki ered az eső, hó.* 5) Beható ragu névvel am. bele kap. *Szóba eredni, beszédbe, perbe eredni valakivel.* 6) Megyen, kivált a régieknél. „Mert erede az császárhoz.“ Katalin verses legendája. „És igy kierede ő zarándoklatjának helyéből.“ (Bécsi cod.) „És egyembe eleredének és jutának Bethlehembe.“ (Ugyanott). 7) Parancsoló módban am. menj, takarodjál, lódúlj. *Eredj innen! Eredjetek!* de buzditó értelemben is.

„Két isten nyit pályát — a Hit s Szerelem —
Eredj s a nemes szív s isteni értelem,
Mutasd meg, mit érnek.“

Kazinczy Ferenczhez Kis János.

Összetételei: *elered, megered, kiered. Elered az orra vére. Elered a csapratütött bor. Megered az eső, sápor. Megered az elültetett fa.*

EREDENDŐ, (er-ed-end-ő) mn. tt. *eredendő-t*. Tulajdonkép annyit tenne, mint, ami eredni, támadni, származni fog. Keresztény vallási értelemben jelent olyasmit, mi Ádámtól kezdve apáról fiúra száll, mi az első embertől származva által megy az egész emberi nemre. *Eredendő bün* (Peccatum originale), Ádám büne, melyet elkövetvén, a természetfölötti isteni kegyelmet elvesztette, és a bünökre hajlandóvá lön, s mely veszteség és rosz hajlam, az Ádámtól származott egész emberi nemre elterjede.

EREDÉS, (er-ed-és) fn. tt. *eredés-t*, tb. *—ék*. 1) Valaminek ér gyanánt kifolyása. 2) Származás, keletkezés. V. ö. ERED. *Pannoni tö-eredés* (Horv. E.)

EREDET, (er-ed-et) fn. tt. *eredet-ét*. 1) Valaminek keletkezete, támadata, kezdete. *Ez a dolog eredete. Gonosz eredetnek gonosz a vége.* (Km.) 2) Származat. *Magyarok eredete.* V. ö. ERED, és EREDETI.

EREDETI, (er-ed-et-i) mn. tt. *eredeti-t*, tb. *—ek*. Ami az első forrásból ered, származik; ami nem más vagy mások közbejártával, vagy példájára, hanem közvetlenül sajátmagunkból van merítve. *Eredeti gondolat*, mely saját elménk szülemenye. *Eredeti szinnü. Eredeti költemények. Eredeti nyelv*, mely nem más elemeiből vagy romjaiból készült. *Eredeti festés* (nem másolat). *Eredeti aláirás* (az aláirónak tulajdon kezeirása). *Eredeti oklevél. Eredeti ember*, kinek sajátságos, és másokat épen nem követő cselekvésmódja, szokásai vannak. Használják főnév gyanánt is. *A másolatot összehasonlítani az eredetivel. Ezen másolat az eredetivel mindenben megegyezik.*

EREDETILEG, (er-ed-et-i-leg) ih. Eredeténél fogva, eredetére nézve.

EREDETISÉG, (er-ed-et-i-ség) fn. tt. *eredetiség-ét*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valami nem utánzás, vagy mások követése, majmolása által származott, hanem első forrásból, a cselekvőnek önerejéből vette kezdetét, származását. *Gondolat, költemény eredetisége. Oklevél, festemény eredetisége.* 2) A cselekvési, társalgási módnak sajátossága, tiszta egyedisége, mely a köz cselekvési és társalgási módtól egészen elüt. *Ezen ember tetteiben és beszédében sok eredetiség van.*

EREDMÉNY, (er-ed-mény) fn. tt. *eredmény-t*, tb. *—ek*. Ami valamely vizsgálat, megtekintés, kutatás, számitás stb. után ered, elétünik; ami mintegy kifoly valamiből. *Ezen könyv hosszas, és mély gondolkozás eredménye. Két oklevél lett kutatásaim eredménye. Fáradságomnak nem lett semmi eredménye.* Szélesebb ért. minden, ami valamiből ered, következik. *Íme, ez az eredménye könnyelmüségednek.*

EREDMÉNYDÚS, (eredmény-dús) ösz. mn. Aminek nagy sikere, sok következménye van. *Eredménydús kutatások.*

EREDMÉNYÉZ, (er-ed-mény-éz) áth. m. *eredményéz-tem, —tél, —ett*. Valamiben bizonyos eredményt szül. *Jól felszerelt gazdaság aránylag több jövedelmet eredményez.*

EREDMÉNYTELEN, (er-ed-ménye-len) mn. tt. *eredménytelen-t*, tb. *—ek*. Eredmény nélküli, a minek semmi eredménye. Mint igehatározó: eredménytelenül, eredmény nélkül.

EREDŐ, (1), (er-ed-ő) mn. tt. *eredő-t*. Ami ered, származik.

EREDŐ, (2), (l. főnebb) fn. tt. *eredő-t*. Elmenő, útra készülés. *Már régen eredőben van. Régóta fújja az eredőt.* Élnek vele Balaton vidékén.

EREDVÉNY, (er-ed-vény) fn. lásd: EREDMÉNY.

—ERÉG, (er-ég) ösz. képző, aprózva gyakoritó értelemmel: *bizs-erég, did-erég.* Az elsőt is ejthetni zárt *é*-vel: *ér-ég.*

EREGEL, (er-eg-el) önh. m. *eregel-t*. 1) Lassan mendegél, folydogáló *ér* módjára előbb-előbb halad. Székely szó. 2) Csoportosan mendegél. *Eregelnek a juhok.*

EREGÉL, l. EREGEL.

ERÉGET, (er-é-get v. er-eg-et) áth. m. *erégettem, —tél, —ett*, par. *erégess*. 1) Egymás után folyat, ér gyanánt elfolyni készt, enged. *Elereget. Zúgó által rétre eregetni a vizet. Korsókba eregetni a bort.* 2) Egymás után menni hagy, bocsát. *Vége a háborunak, eregetik a katonákat. Istállóból eregetik a lovakat, ökröket. Eregetni a foglyokat. Haza eregetni az iskolás fiúkat.* 3) Küldözget, bocsátgat. *Kémeket eregetni az ellenség földére.*

„Ím tisztúlni látom az eget,
S rám a nap szép sugárt ereget.“

Kazinczy F.

Összetételek: *Beeregetni a vizet a csatornába. Eleregetni az apró halakat. Kieregetni a borjúkat a mezőre. Leeregetni a pallásról a zsákokat. Leeregetni a hegyről a fákat. Leeregetni a borokat a pinczébe.*

ERÉGETÉS, (er-é-get-és) fn. tt. *erégetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valamit vagy valakiket eregetünk. V. ö. ERÉGET.

EREJEDZÉS, (er-ej-ed-z-és) fn. l. ERJEDZÉS.

EREJEDZIK, (er-ej-ed-z-ik) k. l. ERJEDZIK.

EREK, (1), (er-ek) fn. tt. *erek-ét*. Födött folyosó, tornácz, eresz, erkély. L. ERKÉLY.

EREK, (2), puszta Szala megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Pest megyében; helyr. *Erek-én, —re, —ről.*

EREKLYE, (latin: *reliquiae*-ből kölcsönzött) fn. tt. *ereklyét*. Tulajd. és kereszt. kat. ért. a szentek maradványa, pl. csontok, vagy egész tagok, testrészek. Szélesebb ért. a szentek által viselt ruhadarabok. *Ereklyéket gyüjteni. Ereklyéket tiszteletben tartani. Szentek ereklyéi.* Alkalmazott ért. emlék, mely tiszteletben tartatik.

EREKLYETARTÓ, (ereklye-tartó) ösz. fn. l. EREKLYETOK.

EREKLYETOK, (ereklye-tok) ösz. fn. Tok, melyben ereklye vagy ereklyék tartatnak. Ily ereklyetokok láthatók az oltárokon.

ERELEM, (er-elem) ösz. fn. Eredeti elem, melyből a testek összeállottak (Urstoff). Jobban: *öselem.*

ERÉLY, (er-ély, *erő* szótól) fn. tt. *erély-t*, tb. *—ek*. Jeles tulajdonság, melynél fogva valaki szellemi erőt fejt ki tettei által, midőn nem gyáván, nem hanyagul, nem félénken, hanem bátran, s működőleg viseli magát. Különösen, főnöki, elöljárói, hatósági tulajdonság, mely a nyilvános igazgatást minden ne-

hézségek, akadályok, ellenszegülések daczára hatályosan vizsi. (Energia).

ERÉLYÉS, (er-ély-és) mn. tt. *erélyes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Erélylyel biró, tetteiben erélyt mutató. V. ö. ERÉLY. *Erélyes családapa. Erélyes kormány. Erélyes elnök.*

ERÉLYÉSEN, (er-ély-és-en) ih. Erélylyel, erélyt tüntetvén ki. *Erélyesen föllépni.*

ERÉLYÉSSÉG, (er-ély-és-ség) fn. tt. *erélyesség-et*. Erélyes tulajdonság, erélylyel birás; az erélynek tettleges megmutatása. *A rendőrök erélyessége sok visszaélést képes megakadályozni.*

ERÉNT, a székelyeknél annyi mint: *eránt* vagyis *iránt*.

ERÉNY, (er-ény) fn. tt. *erény-t*, tb. *—ék*. E helyes alkotásu nem régi szó, hasonlókép az *er* szóból származik, s erkölcsi értelemben vétetvén, jelenti az emberi akaratnak azon erejét, melynél fogva az erkölcsi törvényeket teljesíti, még pedig némi könnyüséggel és készséggel; vagyis ezen erőnek gyakorlása által szerzett, s nemesb értelemben vett erkölcsi tökélyt. *Keresztényi erény*, mely a keresztény-, *polgári erény*, mely a polgári-, *katonai erény*, mely különösen a katonai kötelességek teljesítésében áll. *Erény útján járni. Erényt az ellenségben is tisztelni.*

„Óh, remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát.“ Arany.

Szélesebb ért. tökély. *Isteni erény, emberi erény.* Innen a tökélyek különfélesége miatt az erény is különféle. *Mértékletesség, szüzesség, állhatatosság erénye. Szeretet, adakozás, irgalmasság erénye* stb. Régen: *jóság*.

ERÉNYDÚS, (erény-dús) ösz. fn. l. ERÉNYTELJES.

ERÉNYÉS, (er-ény-és) mn. tt. *erényes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Erénynyel biró, erkölcsi tökélyekkel ékes. *Erényes ifjú, férfi, nő.*

ERÉNYÉSEN, (er-ény-és-en) ih. Erényekkel ékeskedve. *Erényesen viselni magát.*

ERÉNYÉSSÉG, (er-ény-és-ség) fn. tt. *erényesség-et*. Tulajdonság, melynél fogva valaki erényesnek mondathatik.

ERÉNYHŐS, (erény-hős) ösz. fn. Erényért vagy erényekért küzdő.

„Bizzál elcsüggedt erényhős:
Földi sérveid felett
Egy mindent sejtő igazság
Hoz majd végitéletet.“ Bajza.

ERÉNYOKTATÓ, helytelen összvetétel, mert nem erényt oktatunk, hanem személyt (az erényre). Jobban: *erénytanitó*.

ERÉNYTAN, (erény-tan) ösz. fn. Tan, mely magában foglalja azon törvényeket, segédszereket, módokat, melyeket követnünk kell, hogy erényesek együnk.

ERÉNYTANITÓ, (erény-tanító) ösz. fn. Ki erénytanra oktat, ki az erénynek szabályait, segédeszközeit, rugóit, s gyakorlati módját előadja.

ERÉNYTELI. Nem helyes összvetétel, mert *teli* rendszerént anyagi értelemmel bír. Jobban: *erényditó* vagy erényteljes.

ERÉNYTELJES, (erény-teljes) ösz. mn. Többféle erénynyel ékesített, erényekkel diszeskedő. Másképen: *erényditó*.

ERÉNYTÜKÖR, (erény-tükör) ösz. fn. Képes kifejezésében, am. az erénynek tiszta, feddhetetlen példája; olyan erényes, tökélyekkel ékesített lény, ki példát mutat, milyennek kell lennünk. *Üdvözitőnk a legtisztább erénytükör.*

ERES, (er-es, *ér* főnévi gyöktől) mn. tt. *eres-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Erekkel ellátott, erekkel bővelkedő. V. ö. ÉR, fn. *Eres lábikra. Eres falevelek. Eres mesők, rétek, legelők.*

ERESÉDIK, (er-es-éd-ik) k. m. *eresed-tem, —tél, —ett*. l. ERESÜL.

ERESÜL, (er-es-ül) önh. m. *eresül-t*. Eressé lesz, ereket kap, erek képződnek rajta vagy benne. V. ö. ÉR, fn. *Eresül a bőre. Eresül a dohányievél.*

ERESZ, (er-esz, lásd: ER gyök), fn. tt. *eresz-t*, tb. *—ek*. A házfödélnek azon alsó része, mely a homlokzat vagy oldalfalak fölött előre kinyúlik, kiér, vagy mintegy alá *ereszkedik*, honnét e nevezet is származik. Az országban divatozó különféle épitések szerént különösen eresznek mondják 1) a ház homlokán kalapalakban előnyuló födelet, mely úgy áll, mintha bukni akarna; 2) a konyhaajtók bejárása fölé épitett kő-, deszka- vagy nádfödelet; 3) a folyosót takaró házfödelet. *Eresz alá állani vagy bújni az eső elől.*

Eresznek v. *eresztnek* mondják néhutt a toldást, melyet a varró nők az üngbe toldanak.

ERESZALJ, ERESZALY, (eresz-alj v. -aly) ösz. fn. Az eresznek alja vagyis a ház környékének azon része, melyet az eresz föd.

ERESZCSATORNA, (eresz-csatorna) ösz. fn. Csatorna a ház ereszén, mely az eső- és hóvizet felfogja s lefolyatja.

ERESZCSŐ, (eresz-cső) ösz. fn. Cső a ház ereszén, melybe a tetőről jövő viz belefoly, hogy kellő helyen kártétel vagy alkalmatlanság nélkül alászivárogjon.

ERESZET, tájszó, l. ERESZ. Oly képzésü, mint: *mész* helyett a tájdivatos *mészet*.

ERESZJOG, (eresz-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva a hástulajdonos a szomszéd udvarába bizonyos messzeségre épitheti be házának ereszét.

ERESZGET, (er-esz[t]-get) l. ERÉGET.

ERESZKE, (er-esz-ke) fn. tt. *ereszkét*. Bányai lejtőzet, lejtes menetel.

ERESZKÉDIK, (er-esz-kéd-ik, lásd: ER gyök), k. m. *ereszkéd-tem, —tél, —ett*. 1) Tulajd. eredeti értelménél fogva lassan, menetelesen alább-alább száll, mint a forrásból jövő és elfolyó *ér* szokott. 2) Különösen, alábocsátkozik, magasról lefelé száll,

alább merül. *Ereszkedik a köd*, midőn a hegyről völgybe száll. *Ereszkednek a hajók, talpak*, a vizen lefelé úszván. *Kútba, mélységbe, vízbe ereszkedni. Ereszkedik a fenn lebegő sas, midőn részutosan leszáll.* 3) Mindenféle irányban elszáll. *Magasra ereszkedni. Túl, innen, jobbra-balra ereszkedni.* 4) Enged, tágul, olvad. *Ereszkedik a megnedvesített kötél, abroncs. Ereszkedik a hideg idő, a fagy. Ereszkedik a só.* 5) Közelebbi érintkezésbe, közlekedésbe jő valakivel. *Szóba, beszédbe, perbe, vitába ereszkedni valakivel. Összeereszkedni minden emberrel. Leereszkedni az alsóbbrendűekhez.* Összetételek: *beereszkedik, elereszkedik, kiereszkedik, megereszkedik, leereszkedik, összeereszkedik, túlereszkedik, visszaereszkedik* stb.

ERESZKÉDŐ, (er-esz-kéd-ő) fn. tt. *ereszkédő-t.* Lejtős hely a dombos, hegyes vidékeken, mely a kocáknak, szekereknek lemenetelül szolgál. Híres a *sturecsi ereszkedő* Zólyom és Liptó megyék között.

ERESZT, (er-eszt, lásd: ÉR gyök) áth. m. *eresz-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *ereszsz.* 1) Eredni készt, enged, tessi, hogy eredjen, *ér* gyanánt folyjon. *Vizet ereszteni a rétre. Bort ereszteni a kancsóba. Vért ereszteni a felvágott érből.* 2) Menni, elmenni enged, bocsát, küld. *Sinkádba ereszteni a gyermeket. Táncvigalomba ereszteni a lednyt. Követeket ereszteni az ellenséghez. Szelet ereszteni. Haza ereszteni. Ereszsz. Elül ereszteleh. Ha a tetűt a lábadra ereszted, felmász a fejedre*, km. (azaz, ha a koldusnak magadon egy kevés hatalmat engedsz, egészen elhatalmasúl rajtad. Kriza J.).

„Aztán mennyországban felmene
S nekik szent lelkét ereszté."

Katalin verses legendája.

3) Hosszura nyujt, növeszt; szállít. *Kötelet ereszteni. Szakált, tüstököt, bajuszt, szört, körmöket ereszteni. Hasat, tokát ereszteni. Vasmacskát, horgonyt ereszteni. Ruhába toldást ereszteni.* 4) Hagy, elhagy. *Ereszt a posztó*, azaz színét hagyja. 5) Parancsolóban: *ereszsz, ereszszetek*, am. hagyj vagy hagyjatok mennem. 6) Mondjuk a méhekről, midőn új rajt bocsátanak. *Rajt ereszteni.* 7) Tulajdonító ragu névvel: *bínak, bánatnak, szomorúságnak ereszteni*, azaz nekiadni *magát. Szélnek ereszteni*, azaz szabadon bocsátani, magára hagyni. 8) Baranyai tájszólás szerént: gerebenez. 9) A székelyeknél *egyet-kettőt ereszt*, am. egy vagy két gombomat kigombolom, (minthogy öltönyöm feszes vagy melegem van. Kriza J.).

Összetételei: *Beereszt. Beereszteni a posztót. Elereszt. Fölereszt. Fölereszteni a kását szirral. Kiereszt. Leereszt. Megereszt. Megereszteni a rosz nyelvet. Nekiereszteni* (a lovat, a sereget az ellenségnek, az agárt a nyúlnak). *Összeereszt, visszaereszt.*

Közel rokon vele hangban és (bocsátni) értelemben a perzsa *firiszt-áden.*

ERESZTÉK, (er-eszt-ék) fn. tt. *ereszték-et.* Két tárgy közé becsiptetett valami, hogy kiegészitésül, vagy erősítés gyanánt szolgáljon. Eresztéket teszuek, pl. a gerendákba az ácsok, bútorokba az asztalosok. Eresztéket varrnak a fehérruhába a varró nők.

ERESZTÉS, (er-eszt-és) fn. tt. *ereszté-s*, tb. *—ék.* Eredni késztés, engedés; bocsátás; növesztés; elhagyás stb. V. ö. ERESZT.

ERESZTEVÉNY, ERESZTEVÉLY, falu Erdélyben, Sepsi székben; helyr. *Ereszteveny-be, —ben, —ből.*

ERESZTGET, (er-eszt-get) gyak. áth. lásd: ERÉGET.

ERESZTŐFURÓ, (eresztő-furó) ösz. fn. Hosszú furó a famíveseknél, pl. kádároknál, melylyel az eresztéknek lyukat fúrnak. V. ö. ERESZTÉK.

ERESZTŐGYALU, (eresztő-gyalu) ösz. fn. Hosszukás gyalu, melylyel az öszveeresztendő deszkákat simára gyalulják. *Bodnárok eresztögyaluja.*

ERESZTŐSZEG, (eresztő-szeg) ösz. fn. Nagyobbszerü szeg, mely által két gerendát öszveeresztenek, öszvekapcsolnak a faragó mesteremberek, pl. ácsok, molnárok, hajócsinálók.

ERESZTŐSZÍJ, (eresztő-szíj) ösz. fn. Szíjpórás, melyen a vadászebeket öszvekötve vezetik a vadászok vagy kutyapeczérek.

ERESZTVÉNY, (er-eszt-vény) fn. tt. *ereszvény-t*, tb. *—ék.* Oly fiatal erdő, mely a kivágott fák gyökereiből sarjadzik fel, vagy oly kivágott erdő, mely magából sarjakat ereszt, máskép: *surjány, haraszt.* ‚Erdő' ‚liget' értelemben gyakran eléjön a régi oklevelekben: *eresteun* (1231.), *eresteven* (1244.), *eresteun* (1257.), *erezteveny* (1282. Jerney). „Ő városokat megtöré, és ő eresztvényeket (lucus) kivagdalá." (Bécsi cod.). „A kertnek és eresztvénynek (nemoris) gádorában." (Ugyanott).

ERESZVÍZ, (eresz-víz) ösz. fn. Víz, mely esőzéskor vagy hóolvadáskor a ház ereszéről csepeg, foly alá.

ERETNEK, (a hellen-latin *haereticus*-ból eredett szó) fn. tt. *eretnek-et.* Általában: személy, ki magát kereszténynek vallja ugyan, de némely lényeges hitágazatokban a kereszt. katholikai vallástól eltér. A hellen: *αἵρεσις* eredeti értelme: *felekezet.* Eretnek tehát az, ki a hitágazatokra nézve az első anyaszentegyháztól külön felekezetre szakad, elvál. Különösebb és szokottabb értelemben: ki nem tudatlanságból, hanem konokságból szakad el az anyaszentegyháztól. *(Nos Christiani haeresin dicimus cum pertinacia aberrantem a vera doctrina.* — Basilii Fabri Thesaurus eruditionis scholasticae).

ERETNEKBIRÓ, (eretnek-biró) ösz. fn. Az eretnekeket üldöző régi korban oly személy, ki az eretnekségről vádoltakat birálta, s azokat vagy mint ártatlanokat fölmentette, vagy büntetésre kárhoztatta. (Inquisitor).

ERETNEKI, (eretnek-i) mn. tt. *eretneki-t*, tb. *—ek.* Eretneket illető, arra vonatkozó. *Eretneki tanitás. Eretneki állitás. Eretneki üldözés*, (annyit is jelenthet, mint eretnektől v. eretnekektől eredő üldö-

sés, azért jobb világosan irni:), eretnekek üldöztetése.

ERETNEKÉZ, (eretnek-éz) áth. m. *eretnekéztem, —tél, —ett.* Valakit eretnek néven nevez, eretneknek mond, gúnyol, szidalmaz.

ERETNEKÍT, (eretnek-ít) áth. m. *eretnekít-ett,* par. *—s,* htn. *ni* vagy *—eni.* Eretnekké tesz valakit. Eretneknek vall, állít.

ERETNEKSÉG, (eretnek-ség) fn. tt. *eretnekségét.* Régi egyházi értelemben, az eredeti, ősi Anyaszentegyháztól konok elszakadás, azaz némely lényeges tanok elvetése, s más új ágazatok behozása; hamis keresztény tan. V. ö. ERETNEK.

EREZ, (er-ez, *ér* főnévi gyöktől) áth. m. *erestem, —tél, —ett,* par. *—s.* Erekkel ellát, felékesít, például, a festész erezi a képet, midőn az ereket kitünövé teszi rajta. Erezik az asztalosok a bútorokat, midőn különféle mesterséges vonásokat, virágokat, ábrákat képeznek rajtok.

ERÉZ, (er-e-ez) áth. m. *eréztem, —tél, —ett,* par. *—s.* Erével fölszerel; fékez, gyeplőz. *Erézni a lovat.* V. ö. ERE.

EREZÉS, (er-ez-és) fn. tt. *erezés-t,* tb. *—ek.* Cselekvés, midőn valamit ereznek. V. ö. EREZ.

EREZET, (er-ez-et) fn. tt. *erezet-ét.* Valamely testnek szétágazó összes erei. *Állati erezet. Növény, levelek erezete,* azaz vékony szálacskák, vonások, melyek a levél közép eréből szétoszlanak. Átv. ért. mesterséges vonások, szálak, melyeket az asztalosok erek gyanánt képeznek a bútorokon.

ERGECSŐ, (erge-cső) ösz. fn. Csőalakú szülészi eszköz, mely által a szülést elésegítik.

ERGELLÉS v. ERGELLŐS, jobban: ERGELŐS, (er- v. err-gel-ő-s) mn. tt. *ergellős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Mérges, hirtelen haragu. Balaton és Sopron vidéki tájszó. A német *ärgerlich* szóval ugyan mind hangban, mind értelemben megegyezik, mindazáltal tiszta magyar elemei vannak. V. ö. ERR, ERRGEL.

ERGÓJA, ERGÓJÁS, (am. er-gől-ő, azaz er-egél-ő, er-e-gél-ő-s) mn. tt. Bódorgó, bolyongó, bolyhó, féleszü, együgyü. Székely szó.

ERGYELES, (am. ergel-ő-s v. er-eg-el-ő-s) mn. tt. *ergyeles-t,* tb. *—ek.* Bolyhó, ostoba. Egy az *ergója* tájszóval.

ERGETŐ, ERGETYŰ, (er-get-ő v. er-ge-tyű) fn. tt. *ergető-t.* Hegyes vidékeken, pl. Tornában, Gömörben így nevezik a hegyeknek azon meneteles oldalát, melyen a kivágott fákat a völgybe eregetik; *eregető.* Képzésre hasonló a *fergető, fergetyü* szókhoz.

ERHEGYES, hegy Erdélyben, Sepsi székben; helyr. *Erhegyes-én, —re, —ről.*

ERHETYE, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Erhetyé-n, —re, —ről.*

ERJ, (er-j) fn. tt. *erj-et.* Belső erő, belső hatás, működés. (Intensio). Ennek megfelel a *terj,* mely külső hatást, kifelé működést, térfoglalást jelent. (Extensio). *Erje és terje nagyobbodik.*

ERJED, (er-j-ed) önh. m. *erjed-tem, —tél, —t* v. *—ett.* Belsőleg, belhatására nézve nagyobbodik. Ami külsőleg nagyobbodik, azaz minek tere szélesedik, az *terjed.*

ERJEDÉS, (er-j-ed-és) fn. tt. *erjedés-t,* tb. *—ek.* Valaminek belsőleg nagyobbodása, belső erőre nézve gyarapodása. Külsőleg: *terjedés.*

ERJEDZÉS, (er-j-ed-ez-és) fn. tt. *erjedzés-t,* tb. *—ek.* Némely nedveknek, vagy nedvekkel vegyített testeknek belső mozgása, mely által a mozgásba jött testen bizonyos változás történik. *Bornak, sörnek, kovásznak erjedése.* (Fermentatio). Köz nyelven: *forrás,* de ennek szélesebb értelme van. V. ö. FORRÁS.

ERJEDZIK, (er-j-ed-ez-ik) k. m. *erjedzét-tem* v. *erjedztem, erjedzéttél* v. *erjedztél, erjedzett.* Nedv, vagy nedvekkel vegyített test belső erejénél fogva mozgásnak ered, s az által egészen új erőt, csipősséget, természetet fejt ki. *Erjedzik a must, a kovászos tészta.* (Fermentat). Különbözik: *forr.*

ERJI, (er-j-i) mn. tt. *erji-t,* tb. *—ek.* Belső erőt, hatást illető. (Intensivus).

ERJILEG, (er-j-i-leg) ih. Belső erőre, hatásra nézve. Ennek megfelel: *terjileg. A magyar nyelv erjileg és terjileg gyarapodik.* (Intensive et extensive).

ERKED, falvak Közép-Szolnok megyében, és Erdélyben Segesvár székben; SZÁSZ—, falu Erdélyben Kolos megyében; helyr. *Erked-én, —re, —ről.*

ERKÉLY, (erk-ély) fn. tt. *erkély-t,* tb. *—ek.* Az épületnek, szögleten vagy homlokzaton, vagy oldalt kiálló része, mely vagy födve van, vagy nyiltfolyosó gyanánt szolgál.

Magyar nyelvből elemezve, ugyanazon gyökből származott, melyből a hasonló értelmü *erez,* s jelentene *kiérő, kiálló* helyet, úgy hogy Molnár Albertnél eljön rövidebb alakban, vagy a törzsben is: *erek* (praestega, das Vordach, verdeckter Gang). Egyébiránt egyezik vele a német *Erker,* melyet Adelung a középkori latin *arcora,* s távolabbról *arcus* szókból származtat.

ERKÖLCS, (am. er-köl-cs vagy er-kül-cs, t. i. az erőnek, belső vagy szellemi erőnek külső nyilatkozása, cselekvése, munkássága, hellenül: *ἐργασία* am. munka, mivelés) fn. tt. *erkölcs-öt.* 1) Általán véve, cselekvésmód a külső cselekvésnek bizonyos bevett módja, melyet rendesen követünk, szokás. *A különféle népek és nemzetek erkölcsei különbözők. Idegen erkölcsöket utánozni.* 2) Különösen, azon cselekvésmód, mely a természeti, isteni, és emberi törvényekre vonatkozik. *Jó erkölcs. A megpirulás festéke a jó erkölcsnek.* (Km.). *Rosz, gonosz erkölcs. A szép köntöst inkább mocskolja a rosz erkölcs, mint a sár.* (Km.). *Egyenes erkölcs. Ért erkölcs.* 3) Legszorosb ért. erény. l. ezt. *Keresztény erkölcsök. Isteni erkölcs, emberi erkölcs.*

ERKÖLCSBIRÓ, (erkölcs-biró) ösz. fn. Személy vagy testületi tag, kinek hivatása vagy kötelessége a

rá bizottak erkölcseire fölvigyázni, s őket ezek szerént ajánlani vagy megfeddeni.

ERKÖLCSI, (er-köl-cs-i) mn. tt. *erkölcsi-t*, tb. *—ek*. Erkölcsöt illető, arra vonatkozó. *Erkölcsi oktatások. Erkölcsi különségek. Erkölcsi tulajdonok. Erkölcsi bizonyítvány.* V. ö. ERKÖLCS.

ERKÖLCSILEG, (er-köl-cs-i-leg) ih. 1) Az erkölcsöt tekintve. *Erkölcsileg igen ajánlatos ifjú.* 2) Az erköles törvényei szerént. *Ez erkölcsileg lehetetlen dolog.*

ERKÖLCSISÉG, (er-köl-cs-i-ség) fn. tt. *erkölcsiség-et*. 1) Cselekvés- vagy életmód, mennyire az a természeti, isteni és emberi törvényekre vonatkozik, s azokat teljesíti vagy általhágja. *Feddetlen, tiszta erkölcsiség.* 2) Szélesebb ért. Cselekvés- vagy életmód, mennyire bizonyos szokások által meg van határozódva s elfogadva.

ERKÖLCSJOBBULÁS, (erkölcs-jobbulás) ösz. fn. A hibás, rosz erkölcsnek jobbra fordulása, változása.

ERKÖLCSÖS, (er-köl-cs-ös) mn. tt. *erkölcsös-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Erkölcscsel biró (jó értelemben). 2) Midőn állatról, különösen lóról mondjuk, am. rosz szokású, makacs, csökönös természetü. *Erkölcsös ló, paripa.*

ERKÖLCSÖSÍT, ERKÖLCSÖSIT, (er-köl-cs-ös-ít) áth. m. *erkölcsösít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Erkölcsössé tesz, bizonyos szokásokra, erkölcsökre oktat. 2) Csökönössé tesz. V. ö. ERKÖLCSÖS.

ERKÖLCSÖSKÖDIK, (er-köl-cs-ös-köd-ik) k. m. *erkölcsösköd-tem, —tél, —ött*. 1) Erkölcsösnek látszani vágyik, erkölcsösségi hírt, nevet igényel. 2) A lóról szólva, makacskodik, csökönösködik. V. ö. ERKÖLCSÖS.

ERKÖLCSÖSSÉG, (er-köl-cs-ös-ség) fn. tt. *erkölcsösség-et*. 1) Jó erkölcsökkel birás, erkölcsös tulajdonság; erkölcsi állapot. *Erkölcsössége mindenütt ismeretes. Erkölcsösségre nézve ajánlatos ifjú.* 2) Daczosság, makacsság, csökönösség. V. ö. ERKÖLCSÖS.

ERKÖLCSTAN, (erkölcs-tan) ösz. fn. Tan az erkölcsökről, mennyire azok a természeti, isteni és emberi törvények megtartására vonatkoznak.

ERKÖLCSTANI, (erkölcs-tani) ösz. mn. Erkölcstant illető, arra vonatkozó. *Erkölcstani könyvek, leczke.*

ERKÖLCSTANILAG, (erkölcs-tanilag) ösz. ih. Erkölcstan szerént, erkölcstant illetőleg. *Valamely művet erkölcstanilag megbirálni.*

ERKÖLCSTANÍTÓ, (erkölcs-tanító) ösz. fn. Tanár vagy oktató, vagy nevelő, ki az erényre vezető erköles szabályait, másokat oktatólag eléadja.

ERKÖLCSTELEN, (er-köl-cs-te-len) mn. tt. *erkölcstelen-t*, tb. *—ek*. Gonosz, rosz erkölcsü. Határozókép am. gonoszul, erkölcstelen módon.

ERKÖLCSTELENÉDIK, (er-köl-cs-telen-éd-ik) k. m. *erkölcstelenéd-tem, —tél, —ett*. Rosz, gonosz erkölcsüvé válik.

ERKÖLCSTELENÍT, (er-köl-cs-telen-ít) áth. m. *erkölcstelenít-ett*. Erkölcstelenné, gonoszszá tesz.

ERKÖLCSTELENKÉDIK, (er-köl-cs-te-lenkéd-ik) k. mult: *erkölcstelenkéd-tem, —tél, —ett*. Erkölcstelenül viseli magát, erkölcstelen életmódot gyakorol.

ERKÖLCSTELENSÉG, (er-köl-cs-telen-ség) fn. tt. *erkölcstelenség-et*. Az embernek, mint szabad akaratu erkölcsi lénynek azon állapota, midőn a természeti, isteni és emberi törvényeket áthágja, semmibe hajtja. Elvont értelemben: erkölcs nélküli állapot.

ERKÖLCSTELENÜL, (er-köl-cs-telen-ül) ih. Erkölcstelen módon, törvényeket megvetőleg. *Erkölcstelenül viselni magát.*

ERKÖLCSTELENÜL, (er-köl-cs-telen-ül) önh. m. *erkölcstelenül-t*. l. ERKÖLCSTELENÉDIK.

ERKÖLCSTÖRVÉNY, (erkölcs-törvény) ösz. fn. Törvény, mely elénkbe adja a szabályokat, melyek szerént cselekednünk kell, hogy erkölcsösek, vagyis jó erkölcsüek, erényesek legyünk. *Fő erkölcstörvény*, vagy az erkölcsiségnek fő elve. (Supremum principium moralitatis.)

ERKÖLCSTUDOMÁNY, (erkölcs-tudomány) ösz. fn. Az erkölcsi törvényeknek, szabályoknak, valamint az ide tartozó segédszerek, eszközök alkalmazásmódjának rendszere, elvekre alapított foglalata.

ERKÖLCSTUDOMÁNYI, (erkölcs-tudományi) ösz. mn. Erkölcstudományra vonatkozó.

ERKÖLCSŰ, (er-köl-cs-ű) mn. tt. *erkölcsü-t*, tb. *—ek*. Erkölcscsel biró. *Egyenes erkölcsü, érett erkölcsü ember. Jó, rosz, nehéz erkölcsü.*

ERLEJTÉS, (er-lejtés) ösz. mn. Heves megyei tájszó, am. ereje vesztett, ereje fogyott. *Erlejtes barom.*

ERNESZT, férfi kn. tt. *Ernesztet*. Ernestus. A német *Ernst* szóból vétetett, mely komolyat, szilárdat jelent.

ERNESZTHÁZA, falu Torontál megyében; helyr. *Erneszthází-n, —ra, —ról.*

ERNESZTINA, női kn. tt. *Ernesztiná-t*. Ernestina.

ERNŐ, férfi kn. tt. *Ernő-t*. Némelyek szerént *Ernestus*, mások szerént *Irenaeus* (Ernye).

ERNY, (er-ny v. er-eny) elvont törzsök, melyből *ernyő, ernyős* stb. származtak. 1) Jelent oly valamit, mely födve, takarva valami ellen őriz, ótalmaz, árnyékot, enyhet ad. Valamint hangban, úgy értelemben is rokon az *árny* szóval. V. ö. ERNYŐ. 2) Am. erőhanyatlás, a szilárd részek bomlása, tágulása az *ernyed, ernyedés* származékokban.

ERNYE, (1), férfi kn. tt. *Ernyé-t*. Irenaeus. A hellen *εἰρήνη* szóból vétetett, mely békét jelent.

ERNYE, (2), **NAGY—**, erdélyi falu Maros székben; **SZÁSZ—**, falu Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *—Ernyé-n, —re, —röl.*

ERNYED, (er-ny-ed) önh. m. *ernyed-tem, —tél, —ett* v. *ernyed-t*. 1) Szövetekről mondják, midőn

annyira el vannak viselve, vásva, hogy már szakadoznak, szálaik elbomlanak, szétfoszlanak. *Ernyed a posztó, vászon.* 2) Lankad, erejében fogyatkozik. *Elernyedni.*

ERNYEDÉS, (er-ny-ed-és) fn. tt. *ernyedés-t*, tb. —*ék*. Szakadozás, szétfoszlás; lankadás. V. ö. ERNYED.

ERNYEDET, (er-ny-ed-et) fn. tt. *ernyedet-et*. Ernyedés elvont értelemben; lankadat.

ERNYEDETLEN, (er-ny-ed-etlen) mn. tt. *ernyedetlen-t*, tb. —*ék*. Ernyedés v. lankadás nélküli, lankadatlan, fáradatlan. Mint igehatározó am. ernyedetlenül, ernyedés nélkül.

ERNYEDETLENSÉG, (er-ny-ed-etlen-ség) fn. tt. *ernyedetlenség-et*. Ernyedetlen állapot vagy tulajdonság.

ERNYEDT, (er-ny-ed-t) mn. tt. *ernyedt-et*. 1) Viselt, kopott, elmállott, szakadozott. *Ernyedt ruha, vászon, gyolcs, posztó.* 2) Lankadt, erejében fogyatkozott. V. ö. ERNYED.

ERNYIKE, (er-ny-i-ke) fn. l. ERNYŐKE.

ERNYŐ, (er-ny-ő) fn. tt. *ernyő-t*. Személyragozva: *ernyőm, ernyőd, ernyője* v. *ernyeje, ernyőim* v. *ernyeim* stb. Általán, ami árnyékadó födél gyanánt szolgál. V. ö. ÁRNYÉK. Különösen. 1) Nap, világosság, eső ellen ovó, ellenző. *Napernyő, esernyő, szemernyő, gyertyaernyő.* 2) Hintók födele, szekerek gyékény-, ponyva- és más tetője. 3) A növénytanban a virágok egyik neme, melyek rózsája igen sok egyenlő hosszaságu szirmokból áll, s melyek egy pontból sarjadzanak ki. (Umbella).

Rokon vele a szanszkrit: *úrn, úrnu* [föd, takar] innen *úrná* am. gyapjú.

ERNYŐABRONCS, (ernyő-abroncs) ösz. fn. Abroncs, melyre 1) a nap- vagy esernyő szövete van varva; 2) melyre a szekérnek gyékény-, ponyva- vagy más tetője van erősítve.

ERNYŐFA, (ernyő-fa) l. ERNYŐABRONCS.

ERNYŐKE, (er-ny-ő-ke) fn. tt. *ernyőkét*. 1) Kisebbféle ernyő, különösen napernyő. 2) Az ernyős virágok kisebbik faja. V. ö. ERNYŐ.

ERNYŐS, (er-ny-ő-ös) mn. tt. *ernyős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ernyővel ellátott, árnyékos. *Ernyős kocsi. Ernyős fa. Ernyős utazó. Ernyős virág.*

ERNYŐVAS, (ernyő-vas) ösz. fn. Vas abroncs az ernyőben, különösen a kocsiernyőben.

ERNYŐZ, (er-ny-ő-öz) áth. m. *ernyőz-tem*, —*tél*, —*ött*. Ernyővel föd, takar; árnyékoz. *Eső, nap ellen ernyőzni magát. Gyertya ellen ernyőzni a szemeket. Ernyőzni a hosszu útra menendő szekeret. A hás elejét sürü fák ernyőzik.*

ERNYŐZÉS, (er-ny-ő-öz-és) fn. tt. *ernyőzés-t*, tb. —*ék*. Ernyővel födés, takarás; árnyékozás.

ERŐ, (er-ő, l. ER) fn. tt. *erő-t*. Személyragozva: *erőm, erőd, ereje, erőnk, erőtök* v. *erejétek, erejök; erőim* v. *erejim, erőid* v. *erejid* v. *erői, ereji, erőink* v. *erejink, erőitek* v. *erejitek, erőik* v. *erejik. (Ereim, ereid, erei* stb. *ér-től*, mást jelentenek). 1) Általán, ami hatást szül, és folytonosan hatni törekedik. Ha ezen törekvés nem képes észrevehető hatást eszközleni, vagy ha az akadály nagyobb, hogysem legyőzni lehetne, akkor az erő *holt*-nak mondatik. *Működő, hathatós erő*, mely látható sikerrel munkálkodik. *Vonó erő. Visszatasztító erő. Siettető erő*, mely a tömegnek minden egyes részére hatással van. *Érintő erő; képző erő; központfutó erő; nehézkedési erő; nyomó erő. Mozdító erő*, mely az egész tömegre egyetemileg hat. *Változó erő*, melynek hatása nem egyirányos. *Összetett erő*, mely két vagy több külön irányban működő erőkből áll össze. *Erővel birni. Erejét megfeszíteni. Egész erővel futni, kiáltani. Erejét próbára tenni. Erejét veszteni, vagy veszteglni. Erejét visszanyerni. Bor, sör, pálinka, gyógyszer ereje. Se ereje, se veleje.* (Km.) *Beszéd ereje.* 2) Jelent lelki tehetséget, mely által valami végrehajtatik, vagy előállíttatik. *Ismerő, gondolkozó erő, képzelő erő.* 3) Átv. ért. jelent hadi erőt, hadsereget. *Nagy erővel indulni az ellenségre. Erőt gyüjteni.* —Sajátságok: *Erőt venni valakin*, azaz, legyőzni, kifogni rajta. *Erőt tenni valakin*, azaz erőszakot követni el. *Erőnek erejével* v. *erőn erővel. Jó erőben lenni. Erőhöz jutni. Erőre kapni.* Összetételek: *gyógyerő, lélekerő, sziverő, belerő, külerő* stb.

Rokonok vele a hellen *ἐρωή, ἔργον*, latin *vir(es), virtus*, szanszkrit *vír, vrída, vrídh, úrdh* (erős lenni), zend *ares, eres, ereds, eresu* (firmus, rectus) stb. V. ö. R. gyökelem.

ERŐBELI, (er-ő-bel-i) mn. tt. *erőbeli-t*, tb. —*ek*. Erőből származó, keletkező, erőre vonatkozó. (Dynamicus).

ERŐCSÜGGEDÉS, (erő-csüggedés) ösz. fn. Az erőnek alábbszállása, midőn hatása, működése fogy. Ez értelemben tulajdonkép az állati erőről használtatik.

ERŐD, (er-ő-d) fn. tt. *erőd-öt*. Hadtud. ért. sáncokkal, bástyákkal stb. erősített hely, vár. (Fortalitium).

ERŐDÍT, (er-ő-d-ít) áth. m. *erődít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valamely helyet erőddé alakít. V. ö. ERŐD.

ERŐDÍTÉS, ERŐDITÉS, (er-ő-d-ít-és) fn. tt. *erődítés-t*, tb. —*ek*. Épités, mely által valamely helyet erőddé alakítanak.

ERŐDÚS, (erő-dús) ösz. mn. L. ERŐTELJES.

ERŐÉRZET, (erő-érzet) ösz. fn. Öntudat, melylyel valaki saját ereje felől bír, mely bátorságot gerjeszt.

ERŐHATALOM, (erő-hatalom) ösz. fn. Általán hatalom, melyet valaki erő által gyakorol; kényszerités. *Erőhatalommal venni meg az adót.* Különösen, jogtani ért. törvénytelen erőszak, melyet másnak személye vagy jószága ellen használ valaki. *Erőhatalmat követni el valaki házán. Erőhatalommal rontani be a tilosba.*

ERŐHATÁLY, (erő-hatály) ösz. fn. Hatály, vagyis siker, melyet a működő erő kifejt.

ERŐHIÁNY, (erő-hiány) ösz. fn. Általán, valaminek azon állapota, midőn ereje nincs, midőn ereje elfogyott. Különösen gyógytanilag, az emberi erőnek teljes kimerülése, tehetetlensége. *Erőhiányban szenvedni.*

ERŐJOG, (erő-jog) ösz. fn. A vad századokban azon erőszakolt jog, melyet az erősebbek a gyöngébbeken gyakoroltak, melyet fegyver által szerzettek. *Öküljog.*

ERŐKÖDÉS, (er-ő-köd-és) fn. tt. *erőködés-t*, tb. —*ék*. Az erőnek rendkivüli megfeszitése; midőn többet törekszünk erőnk által kivinni, mint mennyit birunk, vagy csüggedés nélkül tehetünk. *Ennek végrehajtása nagy erőködésbe kerül. Erőködésben megszakadni.*

ERŐKÖDIK, (er-ő-köd-ik, *l* is csúszik közbe, mint néha a hosszú *ó ő* önhangzóknál *k, t* stb. előtt, pl. *csólka* csóka helyett) k. m. *erőköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Erejét megfeszíti; olyasmit akar tenni, mi erejét felülmúlja, vagy mit csüggedés nélkül nem eszközölhet. A Tatrosi codexben is *l* nélkül áll; de itt csak annyit jelent: törekedni, igyekezni (contendere, operam dare). „Erőködjetek bemennetek a szoros kapun."

„Aranka pediglen erőködik vala,
Aranka pediglen poeta nem vala."
(Kazinczy).

ERŐLKÖDÉS, (er-ő-l-köd-és) l. ERŐKÖDÉS.

ERŐLKÖDIK, (er-ő-l-köd-ik) l. ERŐKÖDIK.

ERŐLTET, (er-ő-l-tet) l. ERŐTET.

ERŐLTETÉS, (er-ő-l-tet-és) l. ERŐTETÉS.

ERŐLTETÉTT, (er-ő-l-tet-étt) lásd: ERŐTETÉTT.

ERŐMÍV, (erő-mív) l. ERŐMŰ.

ERŐMIVES, (1), (erő-mives) ösz. fn. Aki erőmiveket készit; gépész.

ERŐMIVES, (2), (l. fönebb) ösz. mn. Erőművel v. mivekkel biró, ellátott. *Erőmives hajó, malom. Erőmives gazdaság.*

ERŐMÍVI, (erő-mívi) ösz. mn. Erőmívet illető, arra vonatkozó. *Erőmívi pontosság. Erőmívi készületek. Erőmívi hatás.*

ERŐMÍVILEG, (erő-mívileg) ösz. ih. 1) Az erőmű szabályai szerént. *Valamit erőmívileg kiszámitani.* 2) Átv. ért. öntudat és belső határozat nélkül a mozgás kényszeritő törvényei szerént, máskép: *gépileg. Erőmívileg cselekedni valamit*, azaz erőmű, vagy gép gyanánt.

ERŐMÍVTAN, (erő-mív-tan) l. ERŐMŰTAN.

ERŐMÍVTUDOMÁNY, (erő-mív-tudomány) l. ERŐMŰTUDOMÁNY.

ERŐMŰ, (erő-mű) ösz. fn. Oly mű, eszköz, vagy készület, mely által állati erőt kiméive vagy megtakarítva képesek vagyunk valamit mozgásba hozni, emelni, vontatni stb. Kiváló faja a *gép*.

ERŐMŰBELI, (erő-műbeli) ösz. mn. Erőmivet illető, arra vonatkozó. *Erőműbeli munkálatok.*

ERŐMŰTAN, ERŐMŰTUDOMÁNY, (erő-műtan v. -tudomány) ösz. fn. Tan vagy tudomány, mely a különféle mozgó erők ismeretét és alkalmazását tárgyazza, s az erőmivek tulajdonságai, készitése és használása felől alapos rendszerben oktatásokat ad. (Mechanica).

ERŐMŰTANI, ERŐMŰTUDOMÁNYI, (erő-műtani v. -tudományi) ösz. mn. Erőműtanra v. tudományra vonatkozó. *Erőműtani ismeretek.*

ERŐMŰV, (erő-műv) l. ERŐMŰ.

ERŐMŰVES, (erő-müves) l. ERŐMIVES.

ERŐMŰVÉSZ, (erő-művész) ösz. fn. Ki az erőmivek csinálását nem csupán mesteremberileg, hanem felsőbb erőműtani ösmeretek szerént üzi. (Mechanicus).

ERŐMŰVEZET, (erő-művezet) ösz. fn. Valamely egész műkészületnek az erőműtan szabályai szerént való szerkezete. *A gőzmozdonyok erőművezete igen mesterséges.*

ERŐNY, (er-ő-ny) fn. Szokottabban l. ERÉNY.

ERŐNYILATKOZÁS, (erő-nyilatkozás) ösz. fn. Az erő működésének külső jelek általi elétünése; midőn az erő hatását különleg érezzük, vagy érezetjük.

ERŐS, (1), (er-ő-ös) mn. tt. *erős-t* v. —*et*, tb. —*ek*; (midőn fő- és tulajdonnév, tt. —*t*, tb. —*ök*). 1) Emberről s más állatról mondják, ha feszített izmai által aránylag nagy hatást fejt ki, ha sokat győz, sokat bír. *Erős ember, erős oroszlán, erős ló.* Átvitetik egyes tagokra is. *Erős karok, lábak, vállak. Erős mell, erős nyak.* 2) Növényekről és ásványokról, mennyiben nagy ellenhatást kibirnak, vagy kitünő hatással vannak valamire. *Erős somfa, erős vas. Erős mint a vas.* (Km.) *Erős méreg. Erős gyógyszer. Erős bor, ecet. Erős, mint a söreczet.* (Km.) 3) Átv. ért. szilárd, hajthatatlan, kemény. *Erős szív, erős akarat, erős szenvedély; erős beszéd.* 4) Győzelmes vagy győzelemre jogositó.

„Int a pálya, ifjú hős!
Karddal, ésszel légy erős."
Bajza.

5) Erőbe kerülő, nehéz. *Erős dolog, erős munka, erős szolgálat.* 6) Nagy terhet, sok viszontagságot megbiró. *Erős gép, erős hid, falak, tető. Erős gerenda, oszlop. Erős hajó, szekér. Erős szerszámok, edények. Erős vár. Erős természet, erős gyomor.* Ellentéte: gyönge, erőtlen. 7) Nem ingadozó, nem habozó. *Erős hit, remény, bizodalom.* 8) Alapos. *Erős gyanu, erős okok, erős ellenmondás.* 7) Általán, ami erővel jár, erőbe kerül, erőre mutat. *Erős futás, erős szél, erős mennydörgés, erős ütés* stb.

Rokon vele a csagataj *birk*, és *rüszt* (mind kettő am. erős, erősen tartó. Abuska), török *berk*, továbbá ide sorozható a hellen ἄρης, és ἥρως, a latin *heros* stb.

ERŐS, (2), hegy Erdélyben Belső-Szolnok megyében.

ERŐSBÍT, ERŐSBIT, (er-ő-s-b-ít) áth. m. *erősbít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Erősebbé tesz, cselekszi, hogy valami vagy valaki erősb legyen. *Gyakorlat erősbíti az izmokat. Tanulás erősbíti az elmetehetségeket.*

ERŐSBÍTÉS, ERŐSBITÉS, (er-ő-s-b-ít-és) fn. tt. *erősbítés-t*, tb. —*ék*. Erősebbé tevés. V. ö. ERŐSBÍT.

ERŐSBÖDÉS, (er-ő-s-b-öd-és) fn. tt. *erősbödés-t*, tb. —*ék*. Erőbeli növekedés, több-több erőhöz jutás.

ERŐSBÖDIK, (er-ő-s-b-öd-ik) k. m. *erősbödtem*, —*tél*, —*ött*. Ereje növekedik, több erőhöz jut.

ERŐSBÜL, ERŐSBÜL, (er-ő-ös-b-ül) önh. m. *erősbül-t*; l. ERŐSBÖDIK.

ERŐSD, falu Erdélyben, Felső-Fejér megyében; helyr. *Erősd-ön*, —*re*, —*ről*.

ERŐSÉG, (er-ő-ség) fn. tt. *erőség-et*. 1) Bástyákkal, sáncokkal kerített katonai hely, erőd. 2) Bizonyító ok, támok, gyámok. (Argumentum). *Valamit erőségül elébomi* (in argumentum ducere rem aliquam. Páriz-Pápai). *Bizonyos erőségekkel megcáfolni* (argumentis refellere. Ugyanaz). *Igen gyenge erőség* (argumentum frigidum. Ugyanaz.). Különbözik: *erősség*.

ERŐSEN, (er-ő-sen) ih. Megfeszített erővel; szilárdul, keményen; hathatósan, alaposan; teljes bizalommal, nem kétkedve. *Erősen védni magát. Erősen harcolni. Erősen eltürni a szenvedéseket. Erősen szólni, beszélni. Erősen megfeddeni valakit. Erősen vitatni az ügyet. Erősen hinni, reménleni. Erősen venni v. fogni a dolgot. Erősen rajta lenni valamin. Erősen tartani, viselni, forgatni magát.* Erdélyi szójárás szerént annyit is tesz: nagyon.

ERŐSFŰ, (erős-fű) ösz. fn. Növényfaj a tölcséres bokrétáju tarnicsok neméből. Másképen: *földepe, százforintos fű, kis csergőfű*. (Gentiana Centaurium).

ERŐSHEGY, hegy Kraszna megyében.

ERŐSÍT, ERŐSIT, (er-ő-s-ít) áth. m. *erősít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Általán, cselekszi, hogy valaki vagy valami erős legyen. V. ö. ERŐS. *Erősíteni a karokat kardforgatás által. Erősíteni holmi szerekkel a gyomort. Gyakorlat által erősíteni a katonákat.* 2) Valamit szilárdít, viszontagságok, külerő, hatalom ellen megedz. *Várat, várost erősíteni. Megerősíteni a gátakat, töltéseket.* 3) Bizonyít, állít. *Nagyon erősíti, hogy a dolog úgy történt volt, mint eléadta.* 4) Helybenhagyással, felső engedelemmel valamit megállapít, ilyenkor *meg* igekötőt kiván. *Megerősíteni a régi szabadalmakat. Hivatalában megerősíteni valakit.*

ERŐSÍTÉS, ERŐSITÉS, (er-ő-s-ít-és) fn. tt. *erősítés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valamit erősítünk, erőssé, szilárddá, állhatatossá teszünk. V. ö. ERŐS, ERŐSÍT. *Tagok erősítése. Várak, épületek erősítése. Valamely állításnak erősítése.*

ERŐSITGET, (er-ő-s-ít-get) áth. és gyakor. m. *erősitget-tem*, —*tél*, —*ett*. Folytonosan vagy lassanlassan erőssé tesz valamit; állitgat. V. ö. ERŐSÍT.

ERŐSITŐ, (er-ő-s-ít-ő) mn. tt. *erősitő-t*. 1) Ami erőssé tesz, ami erőt ad, edző, keményitő, szilárditó. *Erősitő italok, ételek. Erősitő testi gyakorlatok. Erősitő szentségek.* 2) Okokkal bizonyitó, alaposan vitató. *Erősitő beszéd. Erősitő okoskodás.* Vétetik főnév gyanánt is, midőn gyógyszert jelent. *Erősitőt bevenni. Az erősitőkkel képesént kell bánni. Gyomorerősitő.*

ERŐSÍTVÉNY, (er-ő-s-ít-vény) ösz. fn. Bizonyitó vagy helyben hagyó okirat. (Ratificatio).

ERŐSKÖDÉS, (er-ő-s-köd-és) l. HATALMASKODÁS.

ERŐSKÖDIK, (er-ő-s-köd-ik) k. l. HATALMASKODIK.

ERŐSÖDÉS, (er-ő-s-öd-és) fn. tt. *erősödés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valaki vagy valami erőben növekedik, midőn erőssé lesz.

ERŐSÖDIK, (er-ő-s-öd-ik) k. m. *erősöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Ereje növelkedik, több és több erőhöz jut; szilárdabb, állhatatosabb lesz. *Gyakorlat által erősödnek a tagok. Erősödni a hitben, vallásban. Nekierősödik. Megerősödik. A vesszőt addig kell hajtani, míg meg nem erősödik.* (Km.).

ERŐSSÉG, (er-ő-s-s-ég) fn. tt. *erősség-et*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki v. valami erős. *Kezek, lábak erőssége. Bornak, sörnek erőssége.* 2) Sáncokkal, bástyákkal bekerített hely. *Várerősség. Komáromi erősség.* 3) Bizonyító ok. Ez utóbbiak jobban: *erőség*; l. ezt.

ERŐSSÉGÉS, (er-ő-s-ség-és) régies mn. tt. *erősségés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Erőséggel bővelkedő v. gazdag; igen nagy erejü. *Erősséges Isten. Én vagyok az atyádnak erősséges Istene.* (Káldi Gen. 46. 3).

ERŐST, (er-ő-s-t) ih. Erősen. Székely szólás. Alkatára olyan mint *egyenest*.

ERŐSÜL, ERŐSÜL, (er-ő-s-ül) önh. m. *erősül-t*; l. ERŐSÖDIK.

ERŐSZAK, (erő-szak) ösz. fn. 1) Az erőnek azon működése, mely nagyobb megfeszüléssel, és fáradsággal történik; nagy erő; más erőt felülmuló erőnek hatása. *Nagy erőszakkal emelni valamely terhet. E munka erőszakba került. Erőszakkal betörni a kaput, ajtót.* 2) Önakarattal, vagy mozgással biró lényekre vonatkozólag oly erő, mely azokat akaratuk vagy ösztönük ellen valamire birja. *Valakit erőszakkal megitatni. A macska orrát erőszakkal a forró kásába verni.* 3) Az erőnek tilalmas, törvénytelen használása. *Erőszakot követni el valaki házán. Szüzeken, nőkön erőszakot tenni vagy elkövetni. Erőszakkal bevontani a tilosba. Erőszakhoz nyúlni. Erőszaktól félni, tartani.* Mi e szó elemzését illeti, alkotó részei az *erő* fn. és *szak* a *szakad* igének törzsöke levén, erőszak eredetileg nem egyéb, mint az erőnek szakítása, vagy szakadtig használása.

ERŐSZAKKAL, (erő-szakkal) ih. 1) Nagy erőfeszitéssel, erőnek erejével. 2) Az erőnek tilalmas, törvénytelen használásával. V. ö. ERŐSZAK.

ERŐSZAKOL, (erő-szakol) ösz. áth. m. *erőszakol-t.* Valamit nagy erőfeszitéssel sürget, kivinni törekszik; mások szabadsága, vagy a törvények ellen valamit eszközölni erőködik. *Erőszakolni valamely törvényjavaslatot a többség ellenére. Valakire valamit rderőszakolni.* Máskép : *erőtet.*

ERŐSZAKOLÁS, (erő-szakolás) ösz. fn. tt. *erőszakolás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valamit erőszakkal akarunk kivinni; az erőnek mások szabad akarata, vagy törvény elleni használása, fordítása. *Szabad tanácskozásában erőszakolást nem türünk.* Máskép : *erőtetés.*

ERŐSZAKOS, (erő-szakos) ösz. mn. Erőszakot gyakorló, használó; erőszakkal járó. *Erőszakos rabló. Erőszakos szarnok, ellenség. Erőszakos koldús, szaroló. Erőszakos adó, katonáskodás. Nem állandó az erőszakos uraság.* (Km.).

ERŐSZAKOSAN, (erő-szakosan) ih. Erőnek erejével; másnak szabadsága vagy a törvények ellen használt erővel. *Erőszakosan betolakodni valahová. Erőszakosan elnyomni a szabadalmakat. Erőszakosan csikarni ki az adót.*

ERŐSZAKOSKODÁS, (erő-szakoskodás) ösz. fn. tt. *erőszakoskodás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki erőszakoskodik.

ERŐSZAKOSKODIK, (erő-szakoskodik) ösz. k. m. *erőszakoskod-tam*, —*tál*, —*ott.* Erőszakot gyakorol v. követ, erőszakos módon cselekszik. V. ö. ERŐSZAK.

ERŐSZAKOSSÁG, (erő-szakosság) ösz. fn. tt. *erőszakosság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva valaki erőszakot tesz, erőszakoskodik.

ERŐSZAKTÉTEL, (erő-szak-tétel) ösz. fn. Erőszaknak elkövetése; elkövetett, véghez vitt erőszak; különösen, midőn valaki szüzet vagy más nőt, erővel megfertőztet.

ERŐSZAKTEVŐ, (erő-szak-tevő) ösz. fn. Személy, ki erőszakot követ el; szüzet vagy más nőt, annak megegyezése nélkül, erőnek erejével megfertőztet.

ERŐSZEGÉTT, (erő-szegétt) ösz. mn. 1) Erejétől megfosztott, elgyöngült, tehetetlen. 2) Ki férfiúi erejét elvesztette, herélt.

ERŐTELEN, (er-ő-telen) mn. l. ERŐTLEN.

ERŐTELJES, (erő-teljes) ösz. mn. Az erőnek bőségében levő; virágzó erejü. *Erőteljes férfiu. Erőteljes akarat. Erőteljes mondat, beszéd.*

ERŐTET, (er-ő-tet) áth. m. *erőtet-tem*, —*tél*, —*ett.* par. *erőtess.* 1) Valakit erővel kényszerit, sürget. *Munkára erőltetni a beteget. Evésre, ivásra erőltetni valakit.* 2) Valamit erővel végrehajtani akar. *Erőltetni a dolgot.* 3) Erőködni kényszerit. *Erőlteti a hányás, viselés, hasmenés. Erőlteti a hurut.* 4) Visszaható névmással : *erőltetem magamat, erőlteted magadat* stb. azaz erőködöm, erőködöl.

Néha a hosszú *ő* után *l* csúszik közbe : *erőltet.* V. ö. ERŐKÖDIK.

ERŐTÉTEL, (erő-tétel) ösz. fn. l. ERŐSZAKTÉTEL.

ERŐTETÉS, (er-ő-tet-és) fn. tt. *erőtetés-t*, tb. —*ék.* Cselekvés, mely által valakit v. valamit erőltetünk. V. ö. ERŐTET.

ERŐTLEN, (er-ő-telen) mn. tt. *erőtlen-t*, tb. —*ék.* Erő nélküli, kinek vagy minek ereje nincs; gyönge. V. ö. ERŐ. *Erőtlen gyermek. Erőtlen beteg. Erőtlen bor, sör, ecet. Erőtlen az, ki a maga erejében bizik.* (Km.) *Erőtlen, mint a böréből kivetkezett kigyó.* (Km.) 2) Átv. ért. érvénytelen, minek sikere, foganata nincsen. *Erőtlen kötelezvény. Erőtlen határozat. Erőtlen parancs.*

ERŐTLENÉDÉS, (er-ő-telen-éd-és) fn. tt. *erőtlenédés-t*, tb. —*ék.* Erővesztés, erőtlen állapot.

ERŐTLENÉDIK, (er-ő-telen-éd-ik) k. m. *erőtlenéd-tem*, —*tél*, —*ett.* Erőtlen állapotba megy által, erejét lassan-lassan, fokonként veszti. *Eleröltlenedik. Az évek haladtával erőtlenednek tagjaink.*

ERŐTLENÍT, ERŐTLENIT, (er-ő-telen-ít) áth. m. *erőtlenít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s.* Erőtlenné tesz, erőtlen állapotba helyez. V. ö. ERŐTLEN. *A megfesszítés erőtleníti a szemeket. A gyakori virrasztás erőtlenîti a testet. Elerőtlenít. Megerőtlenít.*

ERŐTLENÍTÉS, ERŐTLENITÉS, (er-ő-telenít-és) fn. tt. *erőtlenítés-t*, tb. —*ék.* Erőtlenné tevés, erőtől megfosztás, erőtlen állapotba helyezés. V. ö. ERŐTLEN.

EERŐTLENITŐ, (er-ő-telen-it-ő) mn. tt. *erőtlenitő-t.* 1) Ami erőtlenné tesz, erőtől megfoszt, erőtlen állapotra juttat. *Erőtlenitő koplalás, álomtalanság, kicsapongás.* 2) Érvénytelenitő.

ERŐTLENKÉDIK, (er-ő-telen-kéd-ik) k. m. *erőtlenkéd-tem*, —*tél*, —*ett.* Erőtlen állapotban szenved; gyöngélkedik. V. ö. ERŐTLEN.

ERŐTLENSÉG, (er-ő-telen-ség) fn. tt. *erőtlenség-et.* Erő nélküli állapot; gyöngeség. Vétetik anyagi és szellemi értelemben. *Testi, lelki erőtlenség.*

ERŐTLENÜL, ERŐTLENÜL, (1), (er-ő-telenül) önh. m. *erőtlenül-t.* L. ERŐTLENÉDIK.

ERŐTLENÜL, (2), (er-ő-telen-ül) ih. Erő nélkül, gyöngén.

ERŐTULSÁG, (erő-tulság) ösz. fn. Az állati erőnek szerfölötti bősége, és az abból származó betegség, vagy : nyavalyásan fölcsigázott működése az összes életműszernek. (Hypersthenia).

ERŐVESZTÉS, (erő-vesztés) ösz. fn. Az állati erőnek elfogyása; elgyöngülés, ellankadás.

ERPÉNY, KIS—, falu Varasd megyében; helyr. *Erpény-be, —ben, —ből.*

ERPENYA, KIS—, NAGY—, falvak Varasd megyében; helyr. *Erpenyá-n, —ra, —ról.*

ERR, természeti hang, milyent a felboszantott, felingerlett eb fogai közől hallat, mielőtt ugatásra fakadna; kutyamorgás. Származékai : *erreg, erreget, errgel* stb. Rokonok vele *har* elvont gyök *(harcz, harag* szókban), a német *arg* és származékai : *Aerger, ärgerlich* stb.

ERRE, (am. ez-re) ih. mely közelre mutatja ki az irányt. *Erre szaladj, ne arra. Erre jöttünk. Erre térünk vissza.* Élünk vele az elbeszélésben, midőn az előremondottakból valamely következést húzunk vagy *miatt* értelemben. *Éjjel tűz támadt, s erre félre vertek a harangokat, és mi erre mindnyájan felriadtunk.*

ERRÉBB, (ez-re-ebb), az *erre* határozónak második foka, s am. ide közelebb. *Ő errébb lakik. Gyere errébb. Állj, vagy ülj errébb.*

ERREFELÉ, (erre-felé) ösz. ih. Azon irányban, mely erre van, mely hozzánk közelebb esik. *Errefelé jön a kocsi, nem amarra.*

ERRÉG, (err-ég) önh. m. *errég-tem*, —*tél*, —*ett*. Kutyáról mondják, midőn haragra gerjedve fogait vicsoritja, s azok között kemény *err* hangot bocsát ki.

ERRÉGÉS, (err-ég-és) fn. tt. *errégés-t*, tb. —*ek*. A haragos ebnek erregő hangon szólása.

ERRÉGET, (err-ég-et) l. ERRÉG.

ERRE NÉZVE, ih. Ezen tekintetben, a dolgot ily szempontból tekintve; ezt illetőleg. *Erre nézve másképen kell cselekednünk. Erre nézve sok mondani valóm van.*

ERRGEL, (err-g-el) önh. m. *errgel-t*. lásd: ERRÉGET.

ERRGELÉS, (err-g-el-és) fn. tt. *ergelés-t*, tb. —*ek*. L. ERRÉGÉS.

ERRGELŐ, (err-g-el-ő) mn. tt. *errgelő-t*. Tulajdonkép, fogai közől *err* hangot eresztő. Átv. ért. mérgelődő, veszekedő.

ERRGELŐS, (err-g-el-ő-s) mn. tt. *errgelős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Mérges, hirtelen haragú.

ERRÜNNET v. **ERRÜNNÉT** v. **ERRÜNNŐL**, (erre-innét v. -innen-el) a székelyeknél am. erről felől, ezen táj vagy vidék felől.

ERRÜNT, (erre-itt) am. e tájt. (Kriza János).

ERSZ, (er-sz) elvont törzsök, *er* gyökből és *sz* képzőből. Jelent oly szert v. eszközt, mibe valamit eresztени lehet. Innen lett *ény* képzővel *ersz-ény*.

ERSZE, (er-sz-e) fn. tt. *erszét*. Indiai emlős állat, hosszú, hegyes orral, s a majmokéihoz hasonló lábakkal. Különösen kitünő rajta az, hogy hasán ránczos bőr fityeg, a hassal együtt erszényt képező, melyben kölykeit hordozni szokta. (Didelphis).

ERSZÉNY, (er-sz-ény v. er-sze-eny) fn. tt. *erszény-t*, tb. —*ek*. A magyarból elemezve eredeti értelménél fogva (l. ERSZ): öblösre varrott, kötött, szött készület, mű, eszköz, melybe valamit eresztени, eldugni, elrejteni lehet. Különösen, zacskó, melyben pénzt vagy más apróbb jószágot hordozunk, tartunk. *Pénzes erszény. Erszénypénz. Könnyebb tanácsot adni, mint erszénypénzt.* (Km.). *Kocsba, bor, és szerelem, könnyen megürítik az erszényt.* (Km.). *Más erszényére enni inni. Megnyitni az erszényt. Üres, teli erszény. Erszénybe nyúlni. Megfejni más erszényét. Erszényt metszeni. Erszényt kötni. Erszényt oldani. Ebszijjal bekötött erszény. Kinek üres az erszénye, üres a szekrénye.* (Km.).

Hasonlók hozzá a francia *bourse*, olasz *borsa*, angol *purse*, holland: *borse, bursa, beurs*, német *Börse*, hellen *βύρσα* [bőr, nyúzott bőr] stb.

ERSZÉNYALAKU, (erszény-alaku) ösz. m. Aminek olyan alakja, formája van, mint az erszénynek. *Erszényalaku virágok.* Máskép: *erszényded.*

ERSZÉNYDED, (er-sz-ény-ded) mn. tt. *erszényded-ét*. l. ERSZÉNYALAKU.

ERSZÉNYÉS, (er-sz-ény-és) mn. tt. *erszényés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Erszénynyel biró, erszénynyel ellátott, erszényt viselő. *Erszényes állat.* (Erase).

ERSZÉNYMETSZŐ, (erszény-metsző) ösz. fn. Tolvaj, ki erszényeket, zsebeket metszve lop; igazi magyarul: *bicskás.*

ERSZÉNYGYÁRTÓ, (erszény-gyártó) ösz. fn. Gyáros, kézmives, ki erszényeket készit.

ERSZÉNYKE, (er-sz-ény-ke) fn. tt. *erszénykét*. Kisded erszény.

ERSZÉNYZÁR, (erszény-zár) ösz. fn. Zár az erszényen.

ERTÉNY, falu Tolna megyében; helyr. *Ertény-be*, —*ben*, —*ből*.

ERVEND, **ERVENDÉZ**, tájszók, ÖRVEND, ÖRVENDÉZ helyett.

ERZSÉBET, ERZSI, ERZSÓK, l. ÉRZSÉBET, ÉRZSI, ÉRZSÓK, É alatt.

ES, (1), (éles *e*-vel) ksz. mely a régieknél *is* helyett divatozott. „Míg nem megadod az utolsó akcsát *es*“ (is). „Nemde a bünös művelkedetbeliek *es* (is) tesik azt.“ „A konkolylyal kiszedvétek kiirtátok a buzát *es*“ (is). Münch. cod. Ugyanezen *es* van szokásban egyik székely nyelvjárásban (a háromszékiben); továbbá nálunk is így hangzik az, a tájdivatos *eseg, esmeg* szókban, és ezen köz szokásu fokozásban, (hosszu *é* helyett) *leg es leg jobb* = leg és leg jobb. l. IS, ksz.

ES, (2), elavult fn. 1) A ma divatos *eskü* értelmében. „És esével erősejti vala.“ *Et cum juramento affirmabat.* „És hazug est ne szeressetek.“ *Et juramentum mendax ne diligatis.* „Az eseket, melyeket beszélettől a népeknek.“ *Juramenta, tribubus quae locutus es.* Bécsi cod. Csalóközben itt-ott ma is hallani: *Sok esre, hitre,* = esküvésre, bizonyításra. Ezen egyszerü *es*-ből származott a mai *eskü*. Rokonnak látszik hozzá a régi halotti beszédben erős bizonyitást jelentő *isa*. „Isa por és homu vogymuk.“ (Lugossy József véleménye szerént is). A sínai nyelvben *si* szintén am. *es* v. *eskü*.

ES, (3) v. **ESS**, régente önálló fn. *esső* v. *esső* (pluvia) helyett. „Vidéknek királyt nem támasztanak, sem adnak *esset* embereknek.“ „Monnal *esset* szomjuhozó szérő.“ „Megverlek tültöket égető széllel, és rogyával, és *kőessel*.“ Bécsi codex. Némely tájakon a köznépnél hallhatni ma is, de hosszu *é*-vel: *és*. A régieknél elójön *ős* értelemben is. „Lám minden

esseid és szüleid a rosz visszahalászás nélkül tudtanak elélni." Heltai Gáspár.

ES, (4), elvont és kiavult gyök. Innen lettek: *esik, esd, est* és változattal *ej-t* (es-t) azaz esni, elesni hagy. Régente önálló igeként is használták. „És *es* (pluit) igazakra és hamisakra." Még áthatólag is. „*Ese* tüzet és büdös kénesőt menyből." Tatrosi cod. Valószinüleg hangutánzó, melyben az *e* általában a sebességnek, sebes mozgásnak hangját fejezi ki, mint *si-et, so-on, suh-an* stb. szókban is. Hasonló hozzá a hellen ἀίσσ-ω, am. sietek; neki esem valaminek, szanszkritül *as* am. mozdít, sujt. Törökül *düs-mek* = es-ni, honnan: *düsüs* = esés. A görögben is oléfordúl: ὄσις = esés, esőzés, és ὄσμα = eső (melyeket a nyelvészek ὕω = nedvez igétől származtatnak).

—ES, mellékneveket képez nevekből és igékből: *nép-es, kép-es, kedv-es, kez-es, er-es, ment-es, kellet, ür-es* stb. Részletesen és rokonságaival l. —AS, képző.

ESD, (es-d) önh. és áth. l. ESDIK.

ESDEGÉL, (es-d-eg-él) önh. m. *esdegel-t.* 1) Gyakran elesik, leesik, leborúl. *Térdre esdegelni.* 2) Mondják a lassu, csendes esőről. *Esdegel az eső.*

ESDÉKÉL, (es-d-ék-él) önh. m. *esdékél-tem* v. *esdéklettem*, *—tél* v. *esdéklettél* *—t* v. *esdéklett.* Tulajd. ért. gyakran esik, leesik, leborúl. Képes kifejezésben és köz ért. valamiért igen könyörög, s mintegy gyakran leborúlva, magát földre vetve kér valamit; igen nagyon óhajt.

„Gyarló létből a kebel
Jobb hazába esdekel." Bajza.

ESDÉKLÉS, (es-d-ék-él-és) fn. tt. *esdéklés-t*, tb. *—ék.* Leborulva kérés, könyörgés, igen nagyon kérés.

ESDÉKLET, (es-d-ék-él-et) fn. tt. *esdéklet-ét.* Könyörgés elvont értelemben.

„S addig dúdolnám ott énekem,
Miglen megszánván esdekletem,
Rejtekecskédbe befogadnál
S öledben nyugvó helyet adnál."
Kazinczy Ferencz.

ESDÉKLIK, (es-d-ék-l-ik) k. l. ESDÉKÉL.

ESDÉS, (es-d-és) fn. tt. *esdés-t*, tb. *—ék.* Esdeklés. Belepés. V. ö. ESDIK.

ESDIK, (es-d-ik) k. m. *esd-ett*, htn. *esdni* v. *esdeni.* Tulajdonkép, leesik, leborúl. Képes kifejezésben és köz ért. igen kér, mintegy leborulva, magát (keleti szokás szerént) földre vetve könyörög. *Esdeni valamiért. Esdünk elötted úr Isten.* A székelyeknél s némely más tájakon is átható ért. is használtatván, a midőn a törzsök: *esd)*, am. 1) megszáll, be-, meglep. pl. *Ugyan esdi a légy a marhát.* 2) Körülvesz, kér, pl. *esdik est a leányt a legények.* 3) Óhajt, kiván.

„Ifjú melle a vadásznak
Esdi berke szarvasát:
Zöld babért sohajt a hadfi,
Hontalan — szabad hazát.
Szivet esd a lyánka szája,
Enyhe sírt az agg imája,
Hü szolgát a nép királyja,
Ritka böjtöt a barát."
Szemere Miklós. (Az olympi Zeüszhöz).

ESDŐ, (es-d-ő) fő- és mn. tt. *esdö-t.* 1) Aki valamiért esd, esdik; könyörgő, kérelmező személy. 2) Be-, meglepő; körülvevő. V. ö. ESDIK.

ESDŐDIK, (es-d-őd-ik) belsz. m. *esdöd-tem*, *—tél*, *—ött.* Székely szó, l. ESENKEDIK.

ESEDÉK, (es-ed-ék) fn. tt. *esedék-et.* Ami elesik, elhúll, pl. faragáskor a forgács, favágáskor az elhullott, törött ágak; faradék, nyesedék. *Esedékposztó, esedékvászon*, mely nyirkálás alatt elesik.

ESEDÉKÉNY, (es-ed-é-kény) mn. tt. *esedékény-t*, tb. *—ek.* Ami az esésre hajlandó, ami könnyen esik, elesik. Vétetik átv. ért. is. *Esedékeny*, azaz gyarló, *ember.*

ESEDÉKÉS, (es-ed-ék-és) mn. tt. *esedékés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Faragás, vágás, nyirés stb. alatt elhulló, leeső.

ESEDÉZÉS, (es-ed-éz-és) fn. tt. *esedézés-t*, tb. *—ek.* Arczra borulva, vagy térdhajtva könyörgés, legalázatosabb kérés. V. ö. ESEDEZIK.

ESEDÉZIK, (es-ed-éz-ik) k. m. *esedéz-tem*, *—tél*, *—ett.* par. *—zél.* Tulajd. ért. gyakran leesik, hulladoz a földre, pl. az ember, a hó; s ezen értelmenye ma is megvan a székelyeknél. Átv. és köz ért. mély alázatossággal, arczra vagy térdre borulva kér, könyörög. *Esedezünk elötted oh irgalmas Isten.* Ezen ige különösen az egyházi nyelvben, továbbá a fejedelemhez és magasb állású felsőségekhez, kormány- és törvényszékekhez intézett folyamodásokban használtatik.

ESEG, (es-eg) ösz. ih. Öszve van téve az *es* (= is) és *eg* (= meg) elemekből, am. *esmeg* = *ésmég*, máskép: *ismét*, valamit újra téve. Igen érdekes tájszó a göcseji nyelvjárásban, hol általán a *meg m* nélkül áll, pl. *egétte, eglötte*, ‚megette, meglötte' helyett. Vas József. Torkos Sándor). *Eseg eljöttem, ha nem bánjátok.* Máskép: *esmeg, megesmeg.* V. ö. ISMÉT, MEG.

ESEKÉDÉS, (es-e-kéd-és v. es-eg-éd-és) fn. l. ESENKÉDÉS.

ESEKÉDIK, (es-e-kéd-ik v. es-eg-ed-ik) k. l. ESENKÉDIK.

ESÉKÉNY, (es-ék-ény) mn. l. ESEDÉKÉNY.

ESÉLY, (es-ély) fn. tt. *esély-t*, tb. *—ek.* Egyes kisebb eset (Vorfall). V. ö. ESEMÉNY.

ESEMÉNY, (es-e-mény) fn. tt. *esemény-t*, tb. *—ek.* 1) Ami megesett, ami megtörtént; egyes nagyobb eset vagy történet. *Következő esemény adta magát elé. Világhirü esemény. Nevezetes, ritka esemény.* (Ereigniss). 2) Véletlen eset, történet.

ESEMÉNYÉS, (es-e-mény-és) mn. tt. *eseményés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Véletlenül eső, történő, esetleges. *Eseményes találkozás.* 2) Történetekkel gazdag, bővelkedő. *A múlt századnak vége igen eseményes vala. Eseményes időket élünk.*

ESEMÉNYILEG, (es-e-mény-i-leg) ih. Történetileg, véletlenül. *Eseményileg épen jelen voltam én is.*

ESEMÉNYTELEN, (es-e-mény-telen) mn. tt. *eseménytelen-t*, tb. *—ek*. Ami alatt, aminek folytán valamely nevezetes, különös dolog nem történt; ami eseményeket nem foglal magában. Határozóilag am. eseménytelenül.

ESENDŐ, (es-end-ő) mn. tt. *esendő-t*. 1) Történendő, leendő, elékerülendő. *Esendő alkalommal szólok e tárgyról.* 2) Esésre hajlandó, könnyen elesős. *Esendő az ember fia.*

ESENDŐBEN, (es-end-ő-ben) ih. Eső állapotban, esésre, bukásra készülőben. *Esendőben vagyon szerencséje. Es a ház esendőben van.*

ESENLŐ, (es-en-l-ő) fn. tt. *esenlő-t*. Heves megyei tájszó, am. kisded meder, melyen a rétről, mezőről az esőlé elszivárog, elfolydogál.

ESENG, (es-eng v. es-en-eg) önh. m. *eseng-ettem* v. *eseng-tem*, *—éttél* v. *—tél*, *—ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamiért, vagy valami után igen vágy, sohajt; valamit nagyon kér. *Valamely ruhákért vagy ételért esengeni. A zsidók esengtek az egyiptomi húsos fazekak után.*

ESENGÉS, (es-eng-és v. es-en-eg-és) fn. tt. *esengés-t*, tb. *—ek*. Folytonos, gyakori, szertelen vágyu kérés, könyörgés, kunyorálás.

ESENKÉDÉS, (es-en-kéd-és) fn. tt. *esenkédés-t*, tb. *—ek*. Alkalmatlanul ismételt, szemtelen, tolakodó kérés, könyörgés; a másénak megkivánása; valami után szertelen vágyakodás, s annak elnyerésére, megszerzésére törekvés.

ESENKÉDIK, (es-en-kéd-ik) k. m. *esenkéd-tem*, *—tél*, *—ett*. Alkalmatlanul vagy szemtelenül kunyorál, kér, s mintegy erőszakosan ki akar csikarni valamit. *Esenkedik a gyermek valamiért, midőn addig sír, míg meg nem adják neki.* Igen óhajt valamit, szertelen vágyik valamire. *Esenkedni valami után.*

ESENNEN, (es-en-nen) ih. Nagy kivánsággal, vágygyal, sovárgva, epedve, titkos vagy belső fájdalommal. *Esennen nés az éhes ember másnak terített asztalára. Esennen várja a gyermek az evés idejét. Esennen nézni a szép öltözetet, melyet magunknak kivánnánk.* Tájdivatos szó.

ESERNYŐ, (es-ernyő) ösz. fn. Hordozható, kézbeli ernyő az eső ellen. *Selyem, vászon esernyő. Kifeszíteni az esernyőt. Esernyővel sétálni, utazni.* V. ő. ES és ERNYŐ.

ESÉS, (es-és) fn. tt. *esés-t*, tb. *—ek*. 1) Általán a testnek azon kényszerült mozgása, midőn egyensulyát veszítve, vagy saját terhétől nyomva a föld középpontja felé száll. 2) Magasabban álló testnek, pl. hegynek, dombnak menetele, mélyebbre szállása, vagy a folyónak, pataknak alább és alább lejtése. *A hegyek között nagyobb a Duna esése, mint a mennyi síkföldön.* 3) Az esőnek hullása. *Gyakor eséssel a kicsin csepp is lyukat ver.* (Km.). 4) Átv. ért. erkölcsileg vagy polgárilag alászállás. *A kevély angyalok esése. Az új kormány több tisztviselő esését vonta maga után.*

ESET, (es-et) fn. tt. *eset-et*. 1) Ami esik, megesik, azaz történik. *Azon esetre*, azaz, ha az történik. *Minden esetre*, azaz akármi történik. *Semmi esetre. Ily esetben másképp tennék. Régi, újabb eset. Előadni az esetet. Ezen esetről mit sem tudok.* 2) Véletlen történet. *Szerencsés eset. Bal eset. Nem lehet minden esetet előre gyanítani. Esetből történt.* 3) Nyelvtanban, a névszók különféle viszonyainak némely betűk módosulásai—, különösen a magyar nyelvben, ragok általi meghatározása, legkülönösebben a belviszonyragok által történő szómódositás, pl. *ember, ember-nek, ember-t, ember-ek* stb. Egyébiránt a magyar nyelvben, minthogy a főbb és gyakoribb módositások ragok által történnek, ennyiben tulajdonképen nem annyira esetek, mint névragozások vannak. 4) Vétetik néha esés helyett is, l. ezt, 1) és 2).

ESETÉS, (es-et-és) mn. tt. *esetés-t*, tb. *—ek*. Jól, helyesen álló, idomos, jól kiütött. *Esetés öltözet.* Kemenesaljai szó. Ellentéte: *esetlen.*

ESETLEG, (es-et-leg) ih. Véletlenül, előre nem gyanítva. *Esetleg találkozni valakivel. Esetleg ő is oda jött.*

ESETLEGÉS, (es-et-leg-és) mn. tt. *esetlegés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ami véletlenül, váratlanul történt, nem gyanított. *Esetleges találkozás. Esetleges körülmény.* Ellentéte: *szükségleges* vagy *szükségbeli, szükségképeni*, a minek szükségképen be kell következni.

ESETLEGÉSSÉG, (es-et-leg-és-ség) fn. tt. *esetlegésség-et*. Véletlenség, váratlan, előre nem gyanított történetesség.

ESETLEN, (es-et-len, azaz minek helyes esete, esése nincsen) mn. tt. *esetlen-t*, tb. *—ek*. Helytelen, idomtalan, egyenetlen, ügyetlen, ferde, ami rosszul esett ki. *Esetlen szabású ruha. Esetlen kenyér, kalács. Esetlen ember.* Mint határozó am. esetlenül.

ESETLENSÉG, (es-et-len-ség) fn. tt. *esetlenség-et*. Helytelenség, idomtalanság, valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva esetlen; l. ezt.

ESETLENÜL, (es-et-len-ül) ih. Helytelenül, idomtalanul, görbén, ferdén. *Esetlenül áll rajta a ruha.*

ESHETŐ, (es-het-ő) mn. tt. *eshető-t*. Ami eshetik, történhetik. *Megeshető. Ez könnyen megeshető dolog.*

ESHETŐSÉG, (es-het-ő-ség) fn. tt. *eshetőség-et*. Dolog, állapot vagy körülmény, ami jövőben bekövetkezhetik akár szükségképen, akár véletlenül. *Minden eshetőségeket emberi ésszel előlátni nehéz eleve meghatározni.*

ESIK, (es-ik) k. m. *estem, estél, esett*. Eredeti értelmét, a *suhog* természeti hangtól kölcsönözte,

mely esőzéskor is hallatszik (es-s). V. ö. ES, (4). *Esik az eső, a hó,* v. *eső esik, hó esik.*

„Azt gondolom, eső esik,
Pedig a szemem könnyezik.“
(Népd.).

Használjuk elvontan is. *Már ismét esik. Rég nem esett. Bár csak esnék.* Általános ért. minden testről mondják, midőn az magasról (eső módjára, vagy mintegy ahoginással) aláhúll; avagy sulyegyenét vesztve, fekvő vonalban eldől. *Fejére esett a háztető cserepe. Vízbe, hídba, gödörbe esni. Nagyot esni. Keresztül esni a gerendán. Ki sokfelé kap, két szék között a pad alá esik.* (Km.). *Nem messze esik alma a fájától.* (Km.). *Nem esik a forgács vágás nélkül, nem mozog a levél szél nélkül.* (Km.) Beható ragu névvel néha am. jut, kerül, keveredik. *Bajba, betegségbe esni. Búba, szomorúságba esni. Kétségbe esni. Valakivel hajba esni.* Tulajdonító ragu névvel am. indúl, megy, rohan. *Az ellenség neki esett a várnak. Nekem esett,* azaz ellenem jött. *Ágynak esett,* azaz megbetegedett. Néha am. bizonyos helyen, tájékon van, feksik. *Pesttől Buda nyugotéjnak felé esik. Komárom Győrtől nem messze esik. Bécs távol esik Debreczentől.* Ily mondatokban: *már az régen esett, es taval esett, az utolsó háborúkor esett* am. történt. *Úgy eshetik, hogy el nem megyünk* am. történhetik. Ezekben: *jól esett neki, rosszul esett neki, nehezére esett, jól esett az ebéd, vacsora,* a dolognak sikerét, kimenetelét jelenti. Néha am. jut, osztályrészül kijár. *Minden gyermekre ezer forint esett. Reám legtöbb munka esett.*

„Hát még bölcsőt hol veszel?
Pedig csak arra *esel.*“
Népdalok. Erdélyi János gyüjteménye.

Megjegyzendők még ezen sajátságok: *Rajtam* v. *rám esett,* azaz megrohant, igen kért; *rajtam esett,* azaz történt. *Teherbe esett,* azaz a nő fogant. *Szerelembe esett.*

„Nem estem én a verembe
Mással estem szerelembe.“ (Népd.).

Tormába esett féreg. Összetételei: *aldesik; áltadesik; bésik,* azaz összemegy. *Bésik, mint a kis kesztyü,* (km.) *kisik; lesik, megesik* = megtörténik. *Megesett,* azaz teherbe esett. *Megesett rajta a szivem.* Régente *meg nélkül* is: „szíve rajtunk nem esék.“ (Névtelentől: Siralma az magyar nemzetnek a XVI. században). *Megesett neki. Megesett neki a diószeghi vásár.* (Km.).

„Neked ugyan megesett,
Mert a gazda meglesett.“ (Népd.).

Figyelmet érdemel, hogy a csángó szójárásban is, hol az *s* rendszerént *sz*-nek ejtetik, ezen ige változatlan marad.

„Az eső isz esik, köpönyegem ázik,
A szél patkójától a kő isz szikrázik.“
Csángó dalok. Erdélyi János gyüjteménye.

—ESÍT, (es-ít), mély hangon —*asít,* újabb kori ösz. igeképző, némely olyatén szóknál, hol az *es* képző önmagában nincs szokásban, pl. *ért-es-ít, látt-as-ít.*

ESK, (1), (es-k, am. esik, t. i. le- vagy térdre esik, mert az esküvő gyakran, kivált régenten esketételkor, Isten bizonyságára hivatkozva földre vagy térdre esett, ezt mutatja az egyszerű *es* szó is, l. ezt). Régies, önh. Ma: *esküszik,* l. ezt.

ESK, (2), (l. fönebb), régies fn. tt. *esk-ét.* l. ESKÜ.

ESKARAP, (a hellen: *σκορπιός*-ból eredett), fn. tt. *eskarap-ot.* Tengeri apró hal neme, melynek feje itt-ott szörrel van benőve, szemei igen közel állanak egymáshoz, s inyei, és nyeldeklője fogasak. (Scorpaena).

ESKÉL, (es-kél) önh. m. *eskél-t.* Lassan-lassan esik; alább száll. *Eskél az eső. A hol megegyezés nincsen, eskél ott a barátság.* (Km.).

ESKES, (es-k-es) régies mn. és fn. Esküvel lekötött; vagy, megesketett. *Eskes felek. Eskes bírák. Eskes társak.*

ESKÉS, (es-k-és) fn. tt. az elavult *esk* igéből. l. ESKÜVÉS.

ESKET, (es-k-et) áth. m. *esket-tem, —tél, —ett.* 1) Valakivel esküt mondat, valakit eskütételre kényszerít. *Tanukat esketni. Bőcsüsöket, bírákat, új tisztviselőket, katonákat esketni.* 2) Különösen, jegyeseket öszvead, bizonyos esküszók elmondatása, és szertartások által egymásnak örök hűséget igértet. *Az öszvekelendőket az illető lelkészek szokták esketni.*

ESKETÉS, (es-k-et-és) fn. tt. *esketés-t,* tb. *—ek.* Cselekvés, mely által valakit esketünk. Különösen, a házasulandók öszveadása. V. ö. ESKET.

ESKETÉSI, (es-k-et-és-i) mn. tt. *esketési-t,* tb. *—ek.* Esketést illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Esketési parancs. Esketési szertartás.*

ESKETŐ, (es-k-et-ő) fn. tt. *esketö-t.* 1) Személy, ki valakit esket. 2) Azon szertartás, midőn a házasulandók innepélyesen öszvekelnek, máskép: *esküvő.*

ESKOLA, (éles *é*-vel) tájdivatos, *iskola* helyett; l. ezt.

ESKÜ, (es-k-ü, a hajdan önálló egyszerü *es* gyökből, t. i. az *ü* vagy csak segéd az *esk* szóhoz, vagy az *esk* ige *eskö* részesülőjéből alakúlt, s lőn *eskü,* mint: *furó furu, ölő ölü, alkó alkú* stb.), fn. tt. *eskü-t.* Jelenti azon innepélyes bizonyitást, melynél fogva az Istenre, mint állitásunk tanújára hivatkozunk, s annak boszuját hivjuk föl azon esetre, ha nem igazat szólanánk. *Igaz eskü. Hamis eskü. Erősitő, becsülési, hitelesitő eskü. Törvényes, bírói, tisztitó eskü* stb. *Esküt kindlni* vagy *ajánlani. Esküt elfogadni,* vagy *el nem fogadni. Esküt odaengedni. Valamit esküvel fogadni, igérni, bizonyitani. Letenni az esküt, megesküdni. Esküt szegni.*

ESKÜDIK, (es-k-ü-d-ik) l. ESKÜSZIK.

ESKÜDT v. ESKÜTT, (es-k-üd-t v. es-k-ü-tt) mn. tt. *esküdt-et.* Aki az esküt letette, aki megesküdött valamire. *Esküdt tanúk, esküdt bőcsüsök, esküdt*

emberek, bírák. Vétetik főnév gyanánt is, midőn oly személyt jelent, ki valamely hivatalviselésre föleskü-dött; különösen vármegyei tisztviselőt, ki rangban az alszolgabírák után áll; továbbá a mezővárosok belső tanácsnokait, és a falnk tanácsát képező hites embereket. *Vármegye esküttje. Falusi esküttek. Tiszteletbeli eskütt. Középponti esküttt.*

ESKÜDTET, (es-k-ü-d-tet) l. ESKET.

ESKÜDTSZÉK, ESKÜTTSZÉK, (esküdt- v. eskütt-szék) ösz. fn. Sajátságos polgári törvényszék Angliában, és szabad intézetekkel bíró némely más országokban, mely bizonyos mód szerént választott, legnagyobb bizalmat érdemlő s megesketett és határozott számú polgárokból állittatik össze, kik főleg némely büntettek és közelebb ténykérdések fölött, mindazáltal állami törvénytudó bírák vezetése mellett itélnek, s a vádlottak bűnösségét, vagy nem-bűnösségét kimondják. (Jury). A jogkérdések eldöntése állami törvényszékre bizatván.

ESKÜDTSZÉKI, (esküdt-széki) ösz. mn. Esküdtszékre vonatkozó, esküdtszéket illető.

ESKÜFORMA, (eskü-forma) ösz. fn. Azon szavak összvege, melyekből az eskü áll. Az esküformák a különféle tárgyakhoz képest, melyekre vonatkoznak, azután a népek, vallások stb. szerént különbözők.

ESKÜLLŐ, falu Bihár megyében; ALSÓ— v. NAGY—, FELSŐ— v. KIS—, falvak Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Eskülló-n, —re, —ről.*

ESKÜMINTA, (eskü-minta) ösz. fn. Lásd: ESKÜFORMA.

ESKÜS, (1), (es-k-ü-s) mn. tt. *eskü-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Esküvel erősített, bizonyított. *Eskütt igéret, fogadás.*

ESKÜS, (2), (l. fönebb) fn. tt. *eskü-t*, tb. *—ök.* Esküttt ember, esküttt tanú.

ESKÜSZEGÉS, (eskü-szegés) ösz. fn. Az esküvel erősített igéretnek, fogadásnak meg nem tartása.

ESKÜSZEGŐ, (eskü-szegő) ösz. mn. Aki az esküvel erősitett fogadást, igéretet meg nem tartja. *A sükevény katonák, a hamis bírák, a váltóhamisitó ügyvédek egyszeremind esküszegők.*

ESKÜSZIK, (es-k-üsz-ik) k. első múlt: *esküvém, esküvél, esküvék* stb. 2. m. *esküdtem* v. *esküttem, esküdtél* v. *esküttél, esküdt* v. *esküttt* v. *esküdött.* Kapcsoló jelen ideje: *esküdjem, esküdjél, esküdjék.* Obajtó: *esküdném* v. *esküdnném, esküdnél, esküdnék.* Jövő idő: *esküvendém* v. *eskvendém* v. *esküdendém.* Htn. *esküdni* v. *esküdni.* Részesülő *esküvő* v. *eskvő, esküdt* v. *esküttt* v. *esküdött, esküvendő* v. *eskvendő.* Istent hiva tanúl, s annak boszujára hivatkozva innepélyesen bizonyit valamit. *Égre, földre esküszik. Még a vörös hajmára is megeskünik. Esküszik, mint a csigány.* (Km). *Aki mesterségesen esküszik, mesterségesen hazud.* (Km.) *Esküszik, szabódik. Hamisan esküszik.* Vétetik nem innepélyes értelemben is, midőn valaki szükség nélkül él eskűszavakkal. *Igas hitére, testére, lelkére esküszik.* Összetételei: *Beesküszik. Papnak, szerzetesnek, apácsának beeskünni. Eleszküszik. Eleszkütte adósságit. Feleszküszik. Feleskűdött ügyvédnek, katonának. Megeskűszik. A jegyesek megeskűsznek. Összeeskűszik. Összeeskütték a pártosok, a jegyesek. Ráeskűszik.*

„Esküszik Mák Bandi, a szomszéd is hallja,
Hogy fejét szomorú bujdosásnak adja.“
Vörösmarty.

ESKÜTÉTEL, (eskü-tétel) ösz. fn. Az eskünek innepélyes végrehajtása, különösen, mely által valamely hivatal vagy kötelesség hű teljesitését fogadjuk. *Egyházi, polgári, katonai, táblabirói, tisztviselői eskütétel.*

ESKÜTLEN, (es-k-ü-t-len) mn. tt. *eskütlen-t*, tb. *—ek.* Aki nincs megesketve, ki az esküt le nem tette. *Eskütlen tisztviselő, táblabiró. Eskütlen jegyestársak.*

ESKÜTT, l. ESKÜDT, fn.

ESKÜTTET, l. ESKET.

ESKÜTTETÉS, l. ESKETÉS.

ESKÜTTETŐ, l. ESKETŐ.

ESKÜTTSZÉK, l. ESKÜDTSZÉK.

ESKÜVÉS, (es-k-ü-v-és) fn. tt. *eskűvés-t*, tb. *—ek.* Cselekvés, midőn esküszünk. *Hamis eskűvés. Összeeskűvés.* Vétetik elvontan is *eskü* helyett. *Eskűvés előtt, vagy után.* Különösen jelenti az összvekelendő jegyesek esküjét, vagyis a házassági szertartások azon részét, midőn a násznép a jegyeseket megeskűvésökre a templomba kiséri. *Eskűvésre menni. Eskűvés alatt siró menyasszony.* Másképp: *eskűvő.*

ESKÜVÉSI, (es-k-ü-v-és-i) mn. tt. *eskűvési-t*, tb. *—ek.* Eskűvést illető, arra vonatkozó, ahoz tartozó. *Eskűvési szertartás. Eskűvési mód, szokás.*

ESKÜVŐ, (es-k-ü-v-ő) fn. tt. *eskűvő-t.* 1) Személy, ki eskűszik. 2) A házassági eskütételnek szertartása. *Eskűvőre menni. Eskűvőről jönni. Falusi eskűvő.*

„Majd ha ezen átesünk,
A templomba költözünk
Eskűvőre.“ (Verseghy).

ESLÉTES, (talán: feslettes, viseltes?) mn. tt. *eslétes-t*, tb. *—ek.* Tájszó, am. kopott, ócska, viselt. *Eslétes ruha.*

ESMÉG, ESMÉG, (es-még, t. i. összve van téve *és* és *még* részecskékből, s jelennen is élnek vele a székelyek és a tiszai némely tájékok, de eredete mutatja, hogy ez az igazi ősi alak, nem pedig a jobban elterjedt *ismét*), ösz. ih. Megint, újra. *Esmeg mondom tünektek. Esmeg vivé ötet az ördög igen magas hegyre.* (Tatrosi cod).

ESMÉNG, ESMÉNT, (s vegyült közbe) tájdivatosak, *esmég* v. *esmég* helyett.

ESMÉR v. ESMER, ESMERET stb. l. ISMER; ISMERET stb.

ESMÉT, ESMÉTLEN, l. ISMÉT, ISMÉTLEN.

ESŐ, (1), (es-ő) fn. tt. *eső-t.* Személyragozva : *esőm, esőd, esője* v. *esője, esőnk, esőtök, esőjök* v. *esőjük; esőm, esőid, esői, esőnk, esőtek, esőik* v. *esőjük.* Ason természeti tünemény, midőn a légben levő vizes gőz- v. párarészecskék összehuzódnak, megsürüsödnek, és cseppekben aláhullanak. *Csendes, szeles, sebes, hirtelen, meleg, langyos, lanyhász, hideg, jeges, havas, darás eső. Futó, hetes, országos, pásztás eső. Szakadó, szemző, lassu, szemergő, zápor eső. Harmatos, lengedező eső. Elmult esőnek nem kell köpönyeg.* (Km.) *Sirt, mint a sebes eső.* (Km.) *Esik, szakad, szemerkél, szemzik az eső. Csak úgy dől az eső, mintha sajtárból öntenék.* (Km.) *Esőre áll az idő. Elállott az eső. Elmuzódik az eső. Hazáig verte őket az eső. Hogy az eső verje meg.*

Sínai nyelven : *jü.*

ESŐ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *eső-t.* Általán minden, ami esik. V. ö. ezt. *Kútba eső gyermek. Bajba, betegségbe eső ember. Buddhoz közel eső Pest. Gyermekekre eső örökség. Nyárra vagy télre eső ünnepek* stb.

ESŐÁRADÁS, (eső-áradás) ösz. fn. Folyók, patakok, sédek stb. áradása, melyet az eső okoz.

ESŐBÉKA, (eső-béka) ösz. fn. Apró békák neme, melyek eső alkalmával elétünnek, s a nép hiedelme szerént az égből esnek. (Rana temporaria).

ESŐCSÉPP, (eső-csépp) ösz. fn. Egy egy csepp-je a hulló esőnek. *Apró, nagy esőcseppek.*

ESŐDÉK, (es-ő-dék) l. ESŐLÉK.

ESŐFÉL, (eső-fél) ösz. fn. Jobbára csak *ben* raggal, és *van* igével használják, mint általában a részesülőket. *Esőfélben van az idő,* azaz már-már esik, nem sokára esni fog, vagy legalább esni készül. Midőn magasról hullást vagy dőlést jelent, már valóban eső, esében levő állapotot is jelent, pl. *Esőfélben* (am. esés közben) *megkapni az üveget. Esőfélben megbillenni.*

ESŐFELLEG, (eső-felleg) ösz. fn. Felleg, mely esőt hord kebelében, vagy, melyből már esik.

ESŐFOGÓ, (eső-fogó) ösz. fn. Cső, csatorna vagy edény, mely az esővizet felfogja, melybe az esővíz beszivárog, befoly. Különösen száraz kút, melyben az esőlé összegyül, melyet vizetlen helyeken itatói használnak.

ESŐFÖRGETEG, ESŐFÈRGETEG, (eső-förgeteg) ösz. fn. Esővel jövő fergeteg; midőn fergeteg is van, eső is esik. V. ö. FÖRGETEG.

ESŐFÜRDŐ, (eső-fürdő) ösz. fn. 1) Fürdő, melyet esővízből készitenek. 2) A fürdésnek azon különös neme, midőn valaki levetkőzve az eső által mosatja meg magát. 3) Zuhanyfürdő.

ESŐHOZÓ, (eső-hozó) ösz. mn. Ami esőt hoz, miből vagy mi után eső következik. *Esőhozó déli vagy nyugoti szél. Esőhozó köd. Esőhozó felhők.*

ESŐKÚT, (eső-kút) ösz. fn. Száraz kút, mely vizét egyedül az esőből (nem forrásból) kapja. (Cisterna).

ESŐLÉGY, (eső-légy) ösz. fn. Légynem, mely eső előtt az embert és állatokat különös vágygyal meglepi, és csípi.

ESŐLÉK, (eső-lék) fn. tt. *esőlék-et.* Ami vágás, metszés, törés, faragás, szabás stb. alatt elhull; hulladék. *Esőlékágak, esőlékforgács, esőlékposztó.*

ESŐLÉKÉS, (es-ő-lék-és) mn. tt. *esőlékés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Esőlékkel bővelkedő, esőléket tartalmazó. *Esőlékes kosár.*

ESŐMÉRŐ, ESŐMÉRÜ, (eső-mérő v. -mérü) ösz. fn. Sajátságos eszköz, mely által az esőnek mennyiségét meg lehet mérni. (Hyetometrum).

ESŐOMLÁS, (eső-omlás) ösz. fn. l. ESŐSZAKADÁS.

ESŐPATAK, (eső-patak) ösz. fn. Patak, mely vizét az esőből kapja, s ha eső nincs, kiszárad. (Torrens).

ESŐPŐCSIK, (eső-pőcsik) ösz. fn. Pőcsikfaj a mezei legyek neméből, mely nyáron a közeledő eső előtt a barmokat nagy mohósággal meglepi és csípéseivel zaklatja. Máskép : *esőlégy.* V. ö. PŐCSIK.

ESŐS, (es-ő-ös) mn. tt. *esős-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Időről mondják, mely esővel bővelkedik, melyben eső van. *Esős idő, esős tavasz, nyár, ősz.* Átv. ért. *esős aratás, esős szüret.*

ESŐSÖDIK, (es-ő-ös-öd-ik) k. m. *esősöd-tem, —tél, —ött.* Esőssé válik vagy változik. *Megesősödik. Oktoberben már esősödik az idő.*

ESŐSZAKADÁS, (eső-szakadás) ösz. fn. Igen sürü, sebes eső, melyről mondani szoktuk : *esik, csak úgy szakad.* V. ö. FELHŐSZAKADÁS, ZÁPOR-ESŐ.

ESŐSZALONKA, (eső-szalonka) ösz. fn. A szalonkák egyik faja, mely az esőt előre megérezvén, nagy sipítással föl-fölrepked. (Scolopax phaeopus).

ESŐTELEN, (es-ő-te-len) mn. tt. *esőtelen-t,* tb. *—ek.* Eső nélküli, midőn nem esik az eső. *Esőtelen száraz nyár.* Mint határozó : eső nélkül.

ESŐTLEN, (es-ő-te-len) l. ESŐTELEN.

ESŐVÍZ, (eső-víz) ösz. fn. Víz, mely a felhőkből esik. *Az esővíz a növényeknek minden más viseknél hasznosabb. Esővízben mosni a ruhákat. Esővízzel öntözni a virágokat.*

ESŐVERTE, (eső-verte) ösz. mn. Esőben megázott, esőtől vert. *Esőverte utasok. Esőverte szénarendek. Esőverte új kalap.*

ESŐVONAL, (eső-vonal) ösz. fn. Azon vonal vagy irány, melyet az aláeső, hulló testek követnek. *A hulló csillagok esővonala.*

ESŐZÉS, (es-ő-z-és) fn. tt. *esőzés-t,* tb. *—ek.* Folytonos vagy gyakori esőesés. *Őszi esőzés. Medárd napi eső után következő esőzés.*

ESŐZIK, (es-ő-z-ik) k. m. *esőz-tem, —tél, —ött.* Folytonosan esik az eső. Rendesen elvont ért. és csak a harmadik személyben használják. *Esőzik, esőzék, esőzött, esőzzék* stb.

ESŐZIVATAR, (eső-zivatar) ösz. fn. l. ESŐFÖRGETEG.

ESPÉLY, (a német *Speil*, *Speiler* után alakultnak látszik) fn. tt. *espély-t*, tb. —*ék*. Különösen faszeg, melylyel a sátorosok összefoglalják a ponyvafödeleket. Dunántúli tájszó. Másk ép : *peczek*.

ESPÉLYÉZ, (espély-ész) áth. m. *espélyéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Peczkel, kipeczkel.

ESPERES, (a hellen-latin *presbyter*, vagy közvetlenül a németes *Erzpriester* szó után alakult) fn. tt. *esperes-t*, tb. —*ék*. A latin és görög katholikus egyházi rendben oly személy, ki valamely püspökmegyei nagyobb vagy kisebb kerületnek főnöke. Innen : *főesperes*, fő kerület főnöke, *székesegyházi főesperes*, a székesegyházi kerület feje, *alesperes*, kisebb kerületé. (Archipresbyter, Archidiaconus). A protestans egyházban szinte kerületi főnököt jelent, kit másk ép latin néven *senior*-nak is mondanak.

ESPERESSÉG, (esperes-ség) fn. tt. *esperesség-et*. 1) Püspökmegyei nagyobb vagy kisebb kerület; melynek főnöke, esperes. *Főesperesség*, *alesperesség*. 2) Esperesi hivatal. *Esperességre megválasztatni vagy kinevezetni*.

ESPEREST, fn. tt. *esperest-et*. l. ESPERES.

ESPERESTSÉG, l. ESPERESSÉG.

ESS, a székelyeknél divatos, *es* (azaz esik) helyett; „Ess az ess ő, súg a gát." Régente főnévként is szokásban vala. V. ö. ES (3) és (4).

ESSEG, ESSÉG, (am. esmeg) ih. Ismét, viszont, megint. Élnek vele túl a Dunán Vas, Zala, Veszprém, Sopron vármegyékben. L. ESÉG.

ESSEGVÁR, várrom Veszprém megyében.

ESSÉNY, puszta Fejér megyében; helyr. *Essény-én*, —*re*, —*ről*.

ESSIK, tájdivatosan am. esőzik; l. ESIK.

ESSŐ, (1), l. ESŐ.

ESSŐ, (2), puszta Pest megyében; helyr. *Esső-n*, —*re*, —*ről*.

ESSZE, tájdivatos *össze* helyett; l. ezt.

EST, (es-t) fn. tt. *est-et*. A napnak vége, vagyis rövid idő a nap lemente előtt és után, midőn t. i. a nap alászáll, s mintegy *alácsik*, honnan e név eredete, mely nem egyéb, mint, *napest* vagy *nap este*, s rövidebben *napest*, *est*. E szó idővel elhanyagoltatott, s helyette a hosszabb *estve*, *este* jöttek divatba, holott szebben hangzanak : *estet bevárni*, *estnek idején*, *estről estre*, *esttől estig* stb. A figyelmes irók el nem fogják mulasztani, hogy e szót régi jogaiba visszahelyezzék. — Ezen összetételekben *napest* és *délest* az est jelenti az időnek hanyatlását, tehát *napest* = naphanyatlás, *délest*, délhanyatlás, vagyis köszép idő a dél és napnyugot közt. Az *esés* (casus) alapfogalma szerint alakult a latin *occasus* és a szláv *opad* is.

Rokonnak látszik vele a hellen ἑσπερος, ἑσπέρα, latin *vesper*, német, angol, holland *West* (?), finn *ehtoo*, török *akhsam*.

ESTALKONY, (est-alkony) ösz. fn. Esti szürkület. V. ö. ALKONY.

ESTVÁN, a székelyeknél am. *István*.

ESTÁP, l. ISTÁP.

ESTARÁNG, l. ISTRÁNG.

ESTCSILLAG, (est-csillag) ösz. fn. Másk ép : Venus nevü bujdosócsillag, mely napnyogot után legott látható. A köznép néhutt *szidócsillagnak* is nevezi.

ESTE, (es-te) fn. tt. *estét*. L. EST. *Jó estét kívánok*. *Estére hasa takarodnak a mesei munkások*. *Unalmas estéket olvasással tölteni*. Használják határozó gyanánt is. *Este eljövök*, *ha lehet*. *Este elülnek a tyúkok*.

ESTEBÉD, (est-ebéd) l. ESTÉTEK.

ESTÉDEN, (es-te-ed-en) ih. l. ESTENNEN.

ESTEL, ESTTEL, (es-t-vel) ih. Esti időben, naplementekor. Csak némely vidékeken divatozik.

ESTELÉDIK, (es-t-vel-éd-ik) k. m. *esteléd-tem*, —*tél*, —*ett*. Est kezd lenni, a nap lemenőben van. *Ránk esteledik az idő*, *siessünk*.

ESTELI, (es-t-vel-i) mn. tt. *esteli-t*, tb. —*ek*. Ami este történik, esti időben levő. *Esteli óra*, *idő*. *Esteli imádság*. *Esteli séta*. Főnevül használva am. vacsora, estétek, estebéd.

ESTELIZ, (es-t-el-i-z) önh. m. *estelis-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*s*. Estelit, azaz vacsorát eszik. *Sziuás után estelisni*.

ESTELLETKOR, (es-t-vel-l-et-kor) ih. Oly időben, mikor estellik, azaz est kezd lenni.

ESTELLIK, (es-t-v-ell-ik) k. m. *estell-ett*, htn. —*eni* v. —*ni*. Est kezd lenni, a nap nyugodóban van. Csak egyesszámu harmadik személyben használják.

ESTELŐS ESTIG, (estellős estig) ih. A székelyeknél am. egész estig.

ESTÉLY, (es-t-ély v. es-te-ely) fn. tt. *estély-t*, tb. —*ék*. Társalgási összejövetel, kivált téli estéken, beszélgetés, játék, zenemulatság stb. végett. (Soirée).

ESTENDŐN, (= este-időn) ösz. ih. lehet egyszerü szó is (es-t-en-d-ön, melyben a törzs *estend*), este felé. Udvarhelyszéki szólás.

ESTÉNKÉNT, (es-te-en-ként) ih. Esti órákban, több vagy minden estve. *Esténként sétára vagy sinhásba menni*.

ESTENNEN, (est-enn-en) ih. Esti időben, mikor est van. Képzésre olyan, mint : *éjennen*, *naponnan*.

ESTENTE, (es-t-en-te) ih. Esti időben, estve. Megfelel e kérdésre : *mikor?* Képzésre olyan, mint : *naponta*, *régente*, *éjente*, *nyaranta*, *hajdanta*.

ESTENTEN, ESTENDEN, l. ESTENTE. Oly toldalékos szó, mint : *éjenten*, *régenten*, *hajdantan*.

ESTER, (es-t-er) mn. tt. *ester-t*, tb. —*ek*. A székelyeknél am. meddő, magtalan. Hellenül στερέω am. megfosztom, innen származik a latin *sterilis*, talán idetartozó a német *starr* is és a hellen στερεός, mely am. merő, mereven stb.

ESTERÁNG, l. ISTRÁNG.

ESTEREBÉRCZ, hegy Erdélyben, Kézdi székben.

ESTÉTÉK, (est-éték) ösz. fn. Esteli, vacsora, amit este szokás enni; estebéd.

ESTFÉNY, (est-fény) ösz. fn. Az ég nyugoti részének pirossága nap lemente után.

ESTHAJNAL, (est-hajnal) ösz. fn. Az estfénynek költőibb neve, l. ESTFÉNY.

ESTHAJNALCSILLAG, (est-hajnal-csillag) ösz. fn. l. ESTCSILLAG.

ESTHARMAT, (est-harmat) ösz. fn. Harmat, mely napnyugotkor száll alá.

ESTI, (es-t-i) mn. tt. *esti-t*, tb. —*ek*. Estkor történő, létező, elétünő; estre való; esti időt illető. *Esti harangszó. Esti mulatság. Esti séta. Esti öltözet. Esti falatozás. Esti pille. Esti pirulat. Esti denevér.*

Én pedig, mint bolond, mint esti denevér
Járom az erdőket, mert a nagy bánat vér.
Zrinyi.

ESTIDŐ, (est-idő) ösz. fn. Azon időrész, melyet estnek hivunk, l. EST.

ESTIG, (es-t-ig) ih. Napnyugotig, addig, mikor a nap leszáll. *Reggeltől estig dolgozni. Napestig talpon lenni.*

ESTIKE, (es-t-i-ke) fn. tt. *estikét*. Ibolyafaj, melynek virágai este és éjjel különösen kedves illatuak. (Hesperis).

ESTÓK, palóczosan ejtve am. ISTÓK.

ESTŐDÖN, (esti-időn) h. Esti időben. Eléjön Sándor Istvánnál.

ESTPIR, (est-pir) ösz. fn. Nap lemente után a nyugoti ég piros szine; esthajnal.

ESTPONT, (est-pont) ösz. fn. A látkörnek azon pontja, melyen a nap lenyugonni látszik; különösen pedig azon pontja a nyugoti égtájnak, hol a nap éjnapegyenletkor alászáll; a nyugotnak középpontja.

—ESTÜL, l. —ASTUL.

ESTVE, (1), (es-t-ve) fn. tt. *estvét*. l. EST.

Már énnekem minden estve
Szomorú színnel van festve (Népd.).

ESTVE, (2), (l. föntebb) ih. Esti időben, midőn a nap lenyugszik. *Reggel, estve imádkozni. Tök is estve virágzik.* (Km).

ESTVÉDEN, (es-t-ve-ed-en) ih. Este vagy estenként.

ESTVEHÉSZIK, (es-t-ve-hész-ik) régies a mai *estveledik* helyett.

ESTVEL, (es-t-vel) ih. l. ESTVE.

ESTVELÉDIK, (es-t-vel-éd-ik) k. Estve leszen, a nap nyugovóban van. Képzésre olyan mint: *reggeledik, éjjeledik, hajnalodik.*

ESTVELÉG, (es-t-vel-ég) önh. m. *estveleg-tem* v. *estvelg-éttem, estveleg-tél* v. *estvelg-éttél, estvelg-ett*; htn. —*ni* v. —*eni*. Az idő estére kezd hajlani, lassan-lassan este lesz.

ESTVELÉNKÉNT, (es-t-vel-én-ként) ih. Estről estvére, minden estve, estvénként. Olyan képzésű, mint: *éjjelenként, reggelenként, nappalonként.*

ESTVELI, (es-t-vel-i) mn. és fn. l. ESTELI.

ESTVELKE, (es-t-vel-ke) fn. l. ESTIKE.

ESTVÉLY, (es-t-ve-ely) fn. tt. *estvély-t*, tb. —*ek*. 1) Esti idő, midőn este van. 2) l. ESTÉLY.

ESTVÉLYÉDIK, (es-t-ve-ely-éd-ik) k. m. *estvélyéd-ett*. Este kezd lenni, a nap lenyugonni készül. Csak egyesszámu harmadik személyben használják.

ESTVÉLYI, (es-t-ve-ely-i) mn. tt. *estvélyi-t*, tb. —*ek*. Estvel történő, estvélyre vonatkozó, estveli. *Estvélyi harangszó. Estvéli imádság.*

ESTVÉNYEN, (es-t-ve-eny-en) ih. Estve, nap lemente után.

ESTVILÁG, (est-világ) ösz. fn. l. ESTFÉNY.

—ESÜL, (es-ül) ösz. igeképző *ért-esül* igében. V. ö. —ESÍT.

ESZ, (1), fn. tt. *esz-et* v. *esz-t*. A székelyeknél divatos az általánosb *ész* helyett. *Adjon Isten eszt.* Innen: *esztok* (= koponya); *nem sok van az esztokban.*

ESZ, (2), egyik alkatrésze *eszköz* szónak; úgy látszik, ugyanaz *tesz* szóval, vagy ennek áttett *eszt* alakjával, miszerént *eszköz* annyi volna, mint *eszt-kös.*

—ESZ, (1), főnévképző, mély hangon —*asz*, l. ezt.

—ESZ, (2), igerag, előfordúl 1) a mutató mód jelen ideje egyes 2-dik személyében, némely sziszegő végzetű törzsekhez járulván a különben nehéz kiejtésű alakulások elkerülésére, pl. *hisz-esz, visz-esz, lesz-esz, tesz-esz, végz-esz, vés-esz, fest-esz, ereszt-esz*, ezek helyett: *hisz-sz, visz-sz, lesz-sz* v. *lész-sz, vés-sz, végez-sz, fest-sz, ereszt-sz* stb. 2) ugyanazon mód jövő idejének szintén azon személyében, pl. *hiend-esz, viend-esz, végzend-esz, ereszteud-esz.* Mély hangon —*asz*; egyébiránt lásd —*sz* igerag.

ESZÉDIK, (esz-éd-ik v. esz-őd-ik, *esz* v. *ész* gyöktől) k. m. *eszéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Eszmél, föleszmél, eszére tér, magához jön, pl. az ájulásból. Székely szó.

ESZEFICZAMODOTT, (esze-ficzamodott) ösz. mn. Képes kifejezés, s oly emberről mondják, kinek gondolatai mintegy kisikamlottak az észtan szabályainak ösvényéről.

ESZEFITTY, (esze-fitty) ösz. m. Székely szólás szerént am. feledékeny, kinek valami kifittyen az eszéből.

ESZEFOGYOTT, (esze-fogyott) ösz. mn. Esztelen, kinek elfogyott, elment az esze.

ESZEFORDULT, (esze-fordult) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. zavarodott, fonák eszű, bolondos.

ESZEFÚRT, (esze-fúrt) ösz. mn. Képes kifejezéssel am. furfangos eszű, agyafúrt, ravasz, fortélyos.

ESZÉJEDIK, (esz-éj-éd-ik) l. ESZÉDIK.

ESZÉK, város Verőcze megyében; helyr. *Eszék-en*, —*re*, —*ről.*

ESZEL, (esz-el, *esz, ész* gyöktől) áth. m. *eszel-t*. Valakinek oly tanácsot, mintegy észt ad, hogy valamire reá vétethessék, vagy ne vétethessék. *Föleszelni* valakit.

ESZELÉNY, (esz-e-lény v. esz-el-ény *eszik* igétől) fn. tt. *eszelény-t*, tb. —*ék*. Zöld, barna vagy kék szinü kis bogár, mely a szőlők gyönge hajtásait s leveleit elcsipkedi, s kiöli. (Curculio Bacchus).

ESZELŐS, (esz-el-ű-ös, *esz* v. *ész* gyöktől) mn. tt. *eszelős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Oly emberről mondják, ki nem egészen őrült vagy bolond, hanem mégis néha oly tetteket követ el, s úgy beszél, mintha *esze* ment volna *el*, a honnan másképen *eszement*, *eszeficzamodott*; némely szójárás szerént *eszemenős*; hasonlók *holdas esztí* (ki eszében a hold változásaival többékevésbé fogyatkozik) *bolondos* (bolyongós).

ESZELŐSKÖDÉS, (esz-el-ű-s-köd-és) fn. tt. *eszelősködés-t*, tb. —*ék*. Azon állapot, midőn valaki eszelősködik, bolondoskodás.

ESZELŐSKÖDIK, (esz-el-ű-s-köd-ik) k. m. *eszelősköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Közbe-közbe, bizonyos alkalommal úgy cselekszik, és beszél, mint a bolondok szoktak; bolondoskodik; el-eljár az esze.

ESZELŐSSÉG, (esz-el-ű-s-ség) fn. tt. *eszelősség-et*. Eszelős állapot; azon tulajdonság, melynél fogva valaki tetteiben és beszédében a bolondokhoz hasonlít.

ESZÉLY, (esz-ély, *ész* gyöktől) fn. tt. *eszély-t*, tb. —*ék*. Személyes tulajdonság, melynél fogva valaki eszével élni tud, a czélravezető eszközöket kitalálja és helyes felfogással s kellő időben alkalmazza. *Eszélylyel és elővigyázattal fogni a dologhoz.* Némely régieknél: *ildom*. (Prudentia).

Újabbkori szó, de a székelyeknél megvan *eszéjédik* (= eszély-edik) igében.

ESZÉLYES, (esz-ély-és) mn. tt. *eszélyes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Eszélylyel bíró; eszélylyel végrehajtott. *Eszélyes férfiu. Eszélyes cselekedet.* A bécsi, tatrosi codexekben: *ildomos*, mely szó újabb időben ismét fölélesztetett.

ESZÉLYESSÉG, (esz-ély-és-ség) fn. tt. *eszélyesség-et*. Életrevaló gyakorlati tulajdonság, melynél fogva valaki eszével czélirányosan élni tud, ildomosság.

ESZEMÉNT, (esze-mént) ösz. mn. Kinek elment, elfogyott az esze; vagy ki úgy cselekszik és beszél, mintha esze nem volna. V. ö. ESZELŐS.

ESZÉNKÉDIK, (esz-én-kéd-ik) k. m. *eszénkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Székely szó, l. ESZÉDIK.

ESZÉNLÉT, ESZÉNLÉTEL, (eszén-lét v. -létel) ösz. fn. Oly állapot, midőn valaki világos öntudattal bír, midőn nem álmodik, nem ábrándozik, nincs elalélt, ájult állapotban stb., hanem a tárgyakat megkülönbözteti, s tudja, mi történik körüle.

ESZÉNY, falu Szabolcs megyében; helyr. *Eszény-be*, —*ben*, —*ből*.

E SZERÉNT, ih. Ily módon; a dolognak ily állapotában, ehez képest. *E szerént, és ne másképen cselekedjetek. E szerént más eszközről kell gondoskodnunk. E szerént vége közöttük a barátságnak.*

ESZES, (esz-es, *esz* v. *ész* gyöktől) mn. tt. *esze-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ésszel biró, kinek esze van. Különösen és jelesebb ért. éles eszü, jó eszü, kitünő belátással biró; elmés. *Esze fiatal ember. Eszének való a játék.* (Km). V. ö. ÉSZ.

ESZESÉDIK, (esz-es-éd-ik) k. m. *eszeséd-tem*, —*tél*, —*ett*. Az esze nyilik; eszesebb kezd lenni. *Megeszesédik. Tapasztalás, viszontagságok és balesetek által megeszesedni.*

ESZESEN, (esz-es-en) ih. Az észtan szabályai szerént; elmésen. *Eszesen elméleti valamit. Eszesen megkülönböztetni a tárgyakat. Eszesen megczáfolni az ellenvetéseket.*

ESZESÍT, (esz-es-ít) áth. m. *eszesít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszessé tesz; észre hoz.

ESZESKÉDÉS, (esz-es-kéd-és) fn. tt. *eszeskédés-t*, tb. —*ek*. 1) Észnek, eszességnek gyakorlása. 2) Elménczkedés, az észnek fitogtatása.

ESZESKÉDIK, (esz-es-kéd-ik) k. m. *eszeskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Eszét, eszességét gyakorolja, beszédében eszét kitünteti. 2) Elménczkedik, eszét fitogtatja, aprólékos észfogásokkal bibelődik.

ESZESSÉG, (esz-es-ség) fn. tt. *eszesség-et*. Tulajdonság, melynél fogva valaki eszes; mély belátás; éles gondolkozó erő.

ESZESÜL, (esz-es-ül) önh. m. *eszesül-t*, l. ESZESÉDIK.

ESZETLEN, (esz-etlen) mn. tt. *eszetlen-t*, th. —*ék*. Kinek esze nincs, ki oly fonákul beszél vagy cselekszik, mintha esze nem volna. Szelidebb kifejezés, mint: *bolond*. Átvetve: *esztelen*. Határozólag am. eszetlenül. *Eszetlen viselni magát.*

ESZETLENÜL, (esz-et-len-ül) ih. 1) Úgy, mint esztelenek szoktak; eszetlenek módjára v. gyanánt. *Eszetlenül beszélni.* 2) Zavarodva, magán kivül. *Eszetlenül futkosott ijedtében.*

ESZEVESZÉTT, (esze-veszétt) ösz. mn. Aki eszét elvesztette, vagy, kinek elveszett az esze; megzavarodott, elméjében megháborodott. *Eszevesszett vármegyének bolond az ispánja.* (Km.). Keményebb értelemben: dühöngő, veszekedő.

ESZEVESZÉTTSÉG, (esze-veszéttség) ösz. fn. Állapot, midőn valakinek esze elvész, azaz megbolondúl, megtébolyodik, esze megzavarodik. A bolondság és tébolyodottság szóknál erősebb kifejezés.

ESZEZAVART, (esze-zavart) ösz. mn. Kinek esze meg van zavarva, ki a dolgokat egymástól nem birja megkülönböztetni, kinek fejében nincsenek tisztában a gondolatok.

ESZI, puszta Bihar megyében; helyr. *Eszi-be*, —*ben*, —*ből*.

ESZIK, l. ÉSZIK, É alatt.

ESZKÁBA, fn. tt. *eszkábá-t*. Széles, lapos fejü vasszeg, melylyel a hajók oldalait összekapcsolják, s mintegy összevarrják. Általán kapocsfaj vasból, t. i. vasbot, melynek két vége hegyesett és egyenes szögletre hajtott, hogy vele épitésnél fákat, köveket lehessen összekapcsolni. Máskép: *iszkába*, *iszpáka*. A szanszkritban *askabh*, a görögben *σκήπτ-ω* am. erősit, támaszt.

Nem levén a magyarban családosítható, minden tekintetben idegen eredetűnek tartjuk. A szláv nyelvekben is előfordúl : *askoba.*

ESZKÁBÁL, (eszkába-al) áth. m. *eszkábál-t.* Eszkábával összekapcsol, vagy, mint a hajócsinálók mondják, összevarr. *Hajófeneket eszkábálni.* V. ö. ESZKÁBA.

ESZKÁBÁLÁS, (eszkába-al-ás) fn. tt. *eszkábálás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn eszkábálnak.

ESZKÖZ, (esz-köz) fn. tt. *eszköz-t*, tb. *—ök.* 1) Általán minden, minek közbejöttével, segedelmével valamit *teszünk*, végrehajtunk ; mód, melylyel valamit teszünk. *Czélirányos* vagy *czélirányatlan eszköz. Szükséges, elkerülhetetlen eszköz. Egyetlen eszköz van csak a menekvésre : a szökés. A czél elérésére bizonyos eszközök szükségesek.* 2) Anyagi ért. szerszám, készület, mely által a föltett czélt kiviszszük, elérjük. *Földmívelők, kézművesek eszközei. Iróeszközök. Sebészi eszközök.* 3) Az élet kényelmére tartozó különféle bútorok, edények stb. *Házi eszközök, konyhaeszközök, asztali eszközök. Nincs oly hitvány eszköz, hogy annak használát nem lehetne venni.* (Km.) *Eszköz nélkül tenni valamit*, azaz közvetlenül.

ESZKÖZLÉS, (esz-köz-l-és) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit eszközlünk. V. ö. ESZKÖZÖL. *Ez a te eszközlésedre történt. Eszközlésednek köszönöm.*

ESZKÖZLŐ, (esz-köz-l-ő) ösz. fn. 1) Közbenjáró, végrehajtó. 2) Szélesb ért. valamit megtevő, szerző, alapító. V. ö. ESZKÖZÖL.

ESZKÖZÖL, (esz-köz-öl) ösz. áth. m. *eszközöltem* v. *eszközlöttem*, *—tél* v. *eszközlöttél*, *—t* v. *eszközlött*, htn. *—ni* v. *eszközleni.* 1) Valamit közbejárás által végrehajt, megnyer. *A szegények számára felsőbb helyen segélyt eszközölni. A követek békeséget eszközöltek az ellenfelek között.* 2) Szélesb ért. megtesz, elvégez valamit ; szerez. *Kedvedért mindent eszközlök. Úti levelet eszközölni a kivándorlók számára.*

ESZKÖZÖLHETLEN, (esz-köz-öl-het-len) ösz. mn. Amit eszközleni, azaz végrehajtani, közbejárással megtenni, teljesíteni nem lehet. Mint határozó : eszközölhetlenül.

ESZKÖZÖLHETŐ, (esz-köz-öl-het-ő) mn. tt. *eszközölhető-t.* Amit közbejárás, közbevetés, bizonyos eszközök és módok használása által megtenni, végrehajtani, elérni lehet.

ESZKÖZTAN, (eszköz-tan) ösz. fn. A sebészetnek azon ága, mely a sebészi eszközökről, s azok használatáról oktatásokat ad.

ESZKÖZTANÍTMÁNY, (eszköz-tanítmány) ösz. fn. Tanítmány a sebészi eszközökről és azok használati módjáról.

ESZKÖZTÁR, (eszköz-tár) ösz. fn. Általán, eszközök tára ; különösen a sebészi eszközök gyüjteménye, vagy oly tárcza, melyben a sebészek magukkal bordják eszközeiket.

ESZLÁR, TISZA—, falu Szabolcs megyében ; helyr. *Eszlár-on, —ra, —ról.*

ESZME, (esz-me am. ész-mi, észben létező, észben támadt valami) fn. tt. *eszmé-t.* Széles ért. gondolat, fogalom, mely eszünkben támad, létezik. *Fölséges, alacson eszme. Világos, homályos eszme.* Szorosabb ért. az észrevett tárgynak azon képe, melyet a visszaidéző tehetség alkot, miért némelyek *észképnek* is nevezik. (Idea). Plató szerént minden lény eszme, menynyire az eszünk előtt lebeg, vagy a tiszta szemlélet tárgya. Locke szerént : minden tárgy, mely elménkben van, ellentétül a kivülünk valóságosan létező tárgyakkal. Kant az eszme köréből minden érzéki tárgyat kizárt, s egyedül az észbeli tiszta fogalmat értette alatta.

„Megtestesült az örökös nagy eszme,
Ím a teremtés befejezve áll,
S az Úr mindentől, mit lehelni enged,
Méltó adót szent zsámolyára vár."

Az ember tragédiája (Madách Imre).

„Agyában a *hiteszmék* harcza kél,
Nem boldogúl az észnek fényinél."

Vachott Sándor.

ESZMECSERE, (eszme-csere) ösz. fn. Eszmék felváltása, azaz, midőn valamely tárgyról többen felváltva közlik észrevételeiket, gondolataikat. *Eszmecsere által világosságra deríteni valamit.*

ESZMEI, (esz-me-i) mn. tt. *eszmei-t*, tb. *—ek.* Eszmében, gondolatban létező, észben foganszott. *Eszmei tárgyak, lények.* Ellentéte : tapasztalati, v. tárgyilagos.

ESZMEILEG, (esz-me-i-leg) ih. Nem a tapasztalat szerént, vagy tárgyilag, hanem egyedül gondolatban, eszmében. *Eszmeileg fogni fel valamely tárgyat.*

ESZMEISÉG, (esz-me-i-ség) fn. tt. *eszmeiség-et.* A tárgyaknak egyedül eszme gyanánt felfogása, és tekintése (Idealismus), midőn az észrevevő v. bölcselő csak magát tartja valódi lénynek, a kivüle lévő tárgyakat pedig csak tüneményeknek, képzeteknek veszi. Az eszmeiségnek különféle alakjai vannak.

ESZMÉL, (esz-me-el) önh. m. *eszmél-t.* 1) Eszén van, öntudattal bír, magát a külső tárgyaktól megkülönbözteti. 2) Valamely tárgynak eszméjét, azaz képét az észben eléállítja. *Különféle tárgyakról eszmélni.*

ESZMÉLÉDIK, (esz-me-el-éd-ik) k. m. *eszmélé-tem, —tél, —ett.* Magához tér, eszére jön, a körülötte lévő tárgyakat különböztetni kezdi. *Ájulásból, ijedésből, álomból eszmélni.*

ESZMÉLÉS, (esz-me-el-és) fn. tt. *eszmélés-t*, tb. *—ek.* Szellemi működés, midőn valaki eszmél.

ESZMÉLET, (esz-me-el-et) fn. tt. *eszmélet-et.* Öntudat, midőn valaki saját lényét a külső tárgyaktól megkülönbözteti, midőn önerejét, létét érzi. *Eszméletét elveszteni. Eszméleten kivül lenni. Eszmélet nélküli beteg.*

ESZMÉLETLEN, (esz-me-el-et-len) mn. tt. *eszméletlen-t*, tb. —*ek*. Eszmélet nélkül levő; aki öntudattal nem bir; aki magán kivül van. *Eszméletlen gyermek. Eszméletlen beteg.* Mint határozó: eszmélet nélkül, eszméletlenül.

ESZMÉLETLENÜL, (esz-me-el-etlen-ül) ih. Eszmélet hijával, öntudat nélkül, magán kivül. *Eszméletlenül feküdt haldlos ágyán.*

ESZMÉLKÉDIK, (esz-me-el-kéd-ik) k. m. *eszmélkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Folytonosan eszmél, vagy az öntudat nélküli állapotból lassan-lassan öntudatosba megy által. *A bölcsész különféle tárgyakról eszmélkedik. Ájulás után eszmélkedni.*

ESZMÉLTET, (esz-me-el-tet) áth. m. *eszméltetett*, par. *eszmél-tesse*. Eszközli, okozza, hogy valaki eszméljen; eszmélővé tesz.

ESZMÉNY, (esz-me-eny, mintegy *eszme-any*, azaz eszmék szülője, alapja) fn. tt. *eszmény-t*, tb. —*ek*. Általán, merő eszmékből, azaz képzetekből alakított gondolatbeli lény. Továbbá példányeszme, előkép, mely után más képek, más gondolatok, más eszmék alakulnak. (Ideal). Különösebben a szépmüvészetben jelenti azon eredeti képet, mely a müvész képzeletében lebeg, s melyet ő nem szolgailag a természet után alkotott, hanem az eszmei örök szépnek saját költői erejével felfogása után képezett. De van eszmény az igaz és jó birodalmában is. *(Eszményi igazság, eszményi jog).*

ESZMÉNYÉSÍT, (esz-me-eny-és-ít) áth. m. *eszményesít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valamely való, létező tárgyat eszményiséggel ruház fel, úgy alkotja, úgy állitja egybe, hogy az eszmény kivánalmainak is megfeleljen, vagy azokhoz közeledjék.

ESZMÉNYESÍTÉS, (esz-me-eny-es-ít-és) fn. tt. *eszményesítés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, midőn valaki eszményesít.

„Hát a rideg valónál álljak-é meg?
Eszményesítés ad müvünkbe lelket."
Madách.

ESZMÉNYI, (esz-me-eny-i) mn. tt. *eszményi-t*, tb. —*ek*. Eszményt illető, eszményre vonatkozó; az eszmei világba áthelyezett; előképül szolgáló. *Eszményi tárgyak. Eszményi müvek. Eszményi szobor, arckép. Eszményi igazságok.* Ellentéte: *valódi, tapasztalati, létező.*

ESZMÉNYILEG, esz-me-eny-i-leg) ih. Nem valódi, vagy nem pusztán valódi tárgy, vagy csupán tapasztalat után, hanem a képzelő erőnek, vagy ennek is alkotása szerént; előkép gyanánt. *Eszményileg fogni fel valamely tárgyat. Eszményileg festett kép. Eszményileg megállapitott igazság.*

ESZMÉNYISÉG, (esz-me-eny-i-ség) fn. tt. *eszményiség-et*. Az eszmének vagy eszmeléynek azon tulajdonsága, melynél fogva az egyedül a képzeleti erőben vagy észben létezik, és valóságos tárgy nem felel meg neki. Különösen a szépmüvészetben, a münek, úgyszólván a földi vagy emberi tapasztalaton fölül emelkedése, s a valódinál magasabb, fenségesb alakban elétünése. V. ö. ESZMÉNY, ESZMÉNYI.

ESZMEROKONSÁG, (eszme-rokonság) ösz. fn. Rokonság az eszmék között, melynél fogva bizonyos tulajdonságaikra nézve egymáshoz hasonlitanak. (Affinitas idearum).

ESZMETAN, (eszme-tan) ösz. fn. Az elméleti bölcselet azon része, mely az eszmék tulajdonságait, különféleségét stb. tárgyalja. (Ideologia).

ESZMETÁRSITÁS, (eszme-társitás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos eszméket egymáshoz kötünk, melynél fogva egyik a másikat eszünkbe juttatja. (Associatio idearum active sumta).

ESZMETÁRSULAT, (eszme-társulat) ösz. fn. A rokoneszméknek azon egymásközti viszonya, mely szerént egyik a másikat kölcsönösen felkölti eszünkben, pl. eszmetársulat van a jel és jelelt tárgy között, milyenek: a feszület és Idvezitőnk halála; a temető, és halottak eszméi között. (Associatio idearum objective sumta).

ESZPÉTE, puszta Somogy megyében; helyr. *Eszpété-n*, —*re*, —*ről*.

—**ESZT**, igeképző, mély hangon: —*ast*, lásd: ezt.

ESZTÁN, l. EZTÁN.

ESZTANA, l. ISZTINA.

ESZTÁR, falu Bihar megyében; helyr. *Esztár-on*, —*ra*, —*ról*.

—**ESZTEL**, igeképző, mély hangon —*astal*; lásd: ezt.

ESZTELEN, (esz-telen, *esz* v. *ész* gyöktől) mn. tt. *esztelen-t*, tb. —*ek*. Kinek esze nincs; ostoba, buta. A bolond szónak gyöngédebb kifejezése.

ESZTELENKÉDIK, (esz-telen-kéd-ik) k. m. *esztelenkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Ész ellen v. nélkül, buta, ostoba, balgatag módon cselekszik; bolondozik; tréfából úgy tesz, mintha esze nem volna.

ESZTELENSÉG, (esz-telen-ség) fn. tt. *esztelenség-et*. Észnélküli állapot, vagy tulajdonság; bolondság; butaság; ostobaság; tréfából elkövetett bolondos csíny; meggondolatlan könnyelmüség. *A fiatal ember sok esztelenségbe tántorodik.* Kiméletesb és gyöngébb kifejezés, mint a *bolondság*.

ESZTELENÜL, (esz-telen-ül) ih. Ész nélkül; magán kivül; bolondul; ostobául, butául; meggondolatlan könnyelmüséggel. *Esztelenül futni mérgében föl-alá. Esztelenül cselekedni. Esztelenül eljátszani a szerencsét.*

ESZTELNEK, falu Erdélyben, Háromszékben; helyr. *Esztelnek-én*, —*re*, —*ről*.

ESZTENA, (1), fn. tt. *esztenát*. A székelyeknél am. juhálló hely, juhfejő szin; akol, hol a juhokat fejik. Máskép: *isztina*, (a románoknál is *estena* v. *estina*). V. ö. ISTÁLÓ.

Szanszkritül *sthânan*, am. állás, *tanya*; ide tartozik a hellen *στήναι*; a szláv nyelvekben előfordulnak: *stena*, *estina*, *stjena* kőfal jelentéssel, de ezek inkább a német *Stein*-val látszanak rokonoknak.

ESZTENA, (2), l. ISZTINA és SZTANA.

ESZTENABÉR, (esztena-bér) ösz. fn. Bér, melyet a juhfejés bérlői az esztenától, azaz fejőhelytől fizetnek.

ESZTENAKARÁM, (esztena-karám) ösz. fn. Az esztenának, azaz juhokat fejő akolnak kerítése.

ESZTENÁL, (esztena-al) áth. m. *esztenál-t*. Esztenába zár. *A juhokat esztenálni*. V. ö. ESZTENA.

ESZTENÁLÁS, (esztena-al-ás) fn. tt. *esztenálás-t*, tb. *—ok*. A juhoknak esztenába zárása, esztenában tartása.

ESZTENDEI, (ezten-idői, l. ESZTENDŐ) ösz. mn. tt. *esztendei-t*, tb. *—ek*. Esztendőre való; esztendeig tartó; egy esztendőben létező. *Esztendei fizetés, bér. Esztendei takarmány. Esztendei munka, utazás. Mult esztendei termés.* A régieknél eléjön *esztendős* helyett is. „Mikoron volna tizennyolcz esztendei embör." Nádor-cod.

ESZTENDŐ, ösz. fn. tt. *esztendő-t*. Harmadik személyraggal: *esztendeje*. Azon időkör, mely alatt a föld megteszi nap körüli utját, vagy mely alatt látszólag a nap futja be azon égi ösvényt, melyet *nap útjának* vagy *állatkörnek* nevezünk, mi 365 nap, 5 óra, 4 percz és 48 másodpercz alatt történik meg. Köz életben 365 napot számítunk egy esztendőre, s nevezzük *közönséges* esztendőnek v. évnek. Minden negyedik esztendő pedig 366 napból áll, és *szökőnek* mondjuk. Keresztény időszámítás szerént az esztendő január elsőjén veszi kezdetét, u. m. Urunk körülmetéltetése napján; s ez az *új esztendő napja*. Ó vagy *mult, jövő, következő esztendő. Egyházi esztendő*, mely Ádvent első vasárnapján, *polgári esztendő*, mely január elsőjén, *katonai esztendő*, mely nov. elején kezdődik. *Iskolai esztendő. Esztendőről esztendőre. Egyszer egy esztendőben. Esztendeje, hogy nem láttalak. Hány esztendeje mult? Esztendeig betegeskedni. Esztendő mulva. Esztendő ilyenkor. Esztendő ez nap történt.*

Elemezve: ezten-idő, t. i. az időnek folyása egész addiglan, míg ismét ezen mostani idő kerül elé; teljesen hasonló összvetétel ehez: *esztennap* v. eztenezten ez nap; l. ezt.

ESZTENDŐI, l. ESZTENDEI.

ESZTENDŐNKÉNT, (ezten-időnként) ösz. ih. Minden esztendőben külön véve, esztendőről esztendőre. *Esztendőnként fürdőbe menni.*

ESZTENDŐRE, (ezten-időre) ösz. ih. Midőn minden előtétel nélkül áll, am. a legközelebbi esztendőben; jövő évben.

„A farsangnak kezdetével
Esztendőre,
Kész leasz, mondá, mindenével
A kendőre." Verseghy.

Ha több esztendőt akarunk értetni, akkor az illető, pl. *két, három, négy* stb. számok állnak előtte. *Két esztendőre fogadni bérbe valamely házat. Tíz esztendőre ö..ni be katonának.*

ESZTENDŐS, (ezten-idős) ösz. mn. tt. *esztendős-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ami már egy esztendő óta létezik, tart, él. *Esztendős gyermek; esztendős kalap, csizma.* Ha több esztendőt akarunk értetni, az illető szám áll előtte. *Három esztendős csikó. Tíz esztendős bor.*

ESZTENDŐSZÁM, (esztendő-szám) lásd: ÉVSZÁM.

ESZTENDŐT ÁLTAL, ESZTENDŐT SZAKA, ih. Egész esztendő folytában, elejétől végig. *Esztendőt által úton lenni.*

ESZTENDŐZ, (ezten-időz) áth. m. *esztendőz-tem, —tél, —ött*. Valamit esztendőről esztendőre elhalaszt. *Esztendőzni* v. *elesztendőzni a terv végrehajtását.* Nem igen van divatban.

ESZTEN EZ NAP v. **NAPON**, (ezten ez nap v. napon) ih. Mához egy hétre, t. i. a napoknak folyása egész addiglan, míg ismét ezen mostani nap kerül elé. Használták Thelegdi, Biró Márton, s más régiebbek. Eléjön Molnár Albertnél is.

ESZTÉNY v. **ESZTEVÉNY**, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Esztény-be, —ben, —ből.*

ESZTER, (1), (héber szó, némelyek szerént am. *csillag*, mások szerént: *zöld myrthus*), női kn. tt. *Eszter-t*, tb. *—ek*. Az ó testamentomi zsidó nevek egyike. *Eszter könyve.*

ESZTER, (2), puszta Baranya megyében; helyr. *Eszter-be, —ben, —ből.*

ESZTERAG, fn. tt. *eszterag-ot*. Gólya, czakó. Élnek vele a székelyek.

Idegen eredetűnek látszik; németül *Storch*, svédül, dánul *stork* stb. Talán *csörgő*, (azaz kelepelő) hangja utánzása.

ESZTERGA, fn. tt. *esztergá-t*. Az úgynevezett esztergályos mesteremberek müeszköze, főszerszáma, melynek segitségével munkáikat készitik. *Esztergában csinált munka.* Az orbis pictusban vésűt jelent.

Természeti hangot utánzó szónak látszik, minthogy forgatáskor folytonos *eszter* hangot ad, tehát am. sztergó, rokonok vele a magyar *zörgő, csörgő, csikorgó* szók is; rokonnak látszik a hellen *ἀστράγαλος* is, mely a többek közt *nyakgerincz* jelentéssel bir; egyébiránt megegyezik vele a szláv *sztrug*. Törökül *csikrik*, honnan: *csikrikdsi* am. esztergás.

ESZTERGAACZÉL, (eszterga-aczél) ösz. fn. Forgó aczéleszköz az esztergában, melynek csörlő alakú éle és erös hegye van.

ESZTERGÁL, (1), (eszter-ga-al) l. ESZTERGÁLYOZ.

ESZTERGÁL, (2), falu Szala megyében; helyr. *Esztergál-on, —ra, —ról.*

ESZTERGÁLOS, (eszter-ga-al-os) l. ESZTERGÁLYOS.

ESZTERGÁLY, (1), (eszterga-aly) lásd: ESZTERGA.

ESZTERGÁLY, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Nógrád megyében; helyr. *Esztergály-on, —ra, —ról.*

ESZTERGÁLYOS, (eszterga-aly-os) fn. tt. *esztergályos-t*, tb. *—ok*. Mesterember, ki különféle kemény anyagokból, pl. fából, csontból, szaruból, gyántakőből sajátságos eszköz (eszterga) által míveket készít.

ESZTERGÁLYOSSÁG, (eszterga-aly-os-ság) fn. tt. *esztergályosság-ot*. Esztergályos mesterség. *Esztergályosságot tanulni.*

ESZTERGÁLYOZ, (eszterga-aly-oz) áth. m. *esztergályoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamely mívet esztergában készít, csinál. *Pipaszárakat, szopókákat, csapokat esztergályozni. Megesztergályoz, kiesztergályoz.*

ESZTERGÁR, (1), tt. *esztergár-t*, tb. *—ok*; l. ESZTERGA.

ESZTERGÁR, (2), falu Veszprém megyében; helyr. *Esztergár-on*, *—ba*, *—ból*.

ESZTERGÁROL, l. ESZTERGÁL.

ESZTERGÁROS, l. ESZTERGÁLYOS.

ESZTERGÁROZ, l. ESZTERGÁLYOZ.

ESZTERGÁS, l. ESZTERGÁLYOS.

ESZTERGAVAS, (eszterga-vas) ösz. fn. l. ESZTERGAACZÉL.

ESZTERGAVÉSŰ, (eszterga-vésű) ösz. fn. Véső vas eszköz az esztergában.

ESZTERGÁZ, (eszterga-az) l. ESZTERGÁLYOZ.

ESZTERGAM, l. ESZTERGOM.

ESZTERGOM, fn. tt. *Esztergom-ot*. Sz. kir. város, melynek átellenében a Garan a Dunába szakad.

A latin *Istrogranum* és szláv *Ostrihron*, *Ostrihom* után képeztetett. A törzs *Ister*, a Duna régi neve.

ESZTERGOMI, (esztergom-i) mn. tt. *esztergomi-t*, tb. *—ak*. Esztergomba való, ott lakó, onnan eredő, azt illető, arra vonatkozó. *Esztergomi érsek, vár. Esztergomi borok.*

ESZTERGYA, l. ESZTERHA.

ESZTERHA, ESZTERHAJ, fn. tt. *eszterhaj-t* v. *—at*, tb. *—ak*. A házfödélnek azon alsó része, mely a falon kivül kinyúlik, s a lefolyó vizet a faltól elveti.

Mennyiben *eresz*t képez, a magyar nyelvből így elemezhető: *eresz-haj* v. *eresz-haj*. Egyébiránt egyezik vele a szláv *strecha*, mely házfödelet (szerhát), egyszersmind eszterhajt is jelent.

ESZTERHÁZ, (1), l. ESZTERHÁZA.

ESZTERHÁZ, (2), (eszterha-az) áth. m. *eszterház-tam*, *—tál*, *—ott*. Az épületet eszterhával ellátja, csepegőt csináltat. V. ö. ESZTERHAJ.

ESZTERHÁZA, falu Soprony megyében; helyr. *Eszterházá-n*, *—ra*, *—ról*.

ESZTERHÁZÁS, (eszterha-az-ás) fn. tt. *eszterházás-t*, tb. *—ok*. Az épületnek eszterhával ellátása.

ESZTERICZ, fn. tt. *eszterics-ét*. Szalában am. egy rúdból álló lajtorja, melynek fogai kétfelül kiállanak, milyen a csészök földbe ásott lajtorjája. V. ö. ESZTERÓ.

ESZTERJA, ESZTERJE, l. ESZTERHA.

ESZTERÓ, ESZTERŰ, fn. tt. *eszterú-t*. Dunán túl am. víz árja ellen készített erős gát, töltés, melynek alapját kecskelábak, gerendák teszik. Előfordúl a Góry-codexben, hol fogas állást jelent, melyre a húst akgatják, pl. a mészárosok. *Es életen rágalmasók hasonlatosak az mészáros ebeihez, kiknek veres az ajakok, és nem gondolnak az esztróba vetett szép hússal.* (8. l.) *Parancsolá, hogy ütet felvongyák az esztróra.* (28. l). A Nádor-codexben valamely kínzó eszközt jelent: „Szent Adorján esterún viteték a császár eleibe."

Alaphangra és értelemre rokon az *esztrenga* szóval, és idegen eredetünek látszik, s a latin *stringo* és német *streng* szókkal rokonítható. V. ö. ÖSZTÖRŰ.

ESZTEVÁTA, ESZTOVÁTA, l. OSZTOVÁTA és SZÖVŐSZÉK.

ESZTEVÉNY, l. ESZTÉNY.

ESZTI, női kn. tt. *Eszti-t*. Eszter szó kicsinyője.

ESZTOK, (ész-tok) ösz. fn. A székelyeknél am. koponya. *Nem sok van az esztokban.*

ESZTREGNYE, falu Szala megyében; helyr. *Esztregnyé-n*, *—re*, *—ről*.

ESZTRENGA, fn. tt. *esztrengá-t*. Elszárt hely az akolban, hol a juhokat fejik. *Tolongnak, mint az esztrengára hajtott juhok.* (Km.) Átv. ért. szoros fenyíték. *Ugyan esztrengába vették ő kelmét.*

Románul *sztrunga*, úgy látszik a latin *stringo* után, melyivel a német *streng* is rokon értelmű. A magyarból így lehetne elemezni: *ész-terengő*, azaz korlátolt szűk hely, hová a juhokat összeterengetik.

ESZTRENGÁL, (esztrenga-al) áth. m. *esztrengál-t*. Esztrengába szorít, hajt, zár. Átv. ért. kemény, erős fenyíték alá vesz valakit; fartat, szorít, szaklat.

ESZTRENY, falu Gömör megyében; helyr. *Esztreny-be*, *—ben*, *—ből*.

ESZTRÓ, falu Szathmár megyében; helyr. *Esztró-n*, *—ra*, *—ról*.

ETÉD, falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Etéd-én*, *—re*, *—ről*.

—ET, (1), igeképző, mély hangon —AT. L. —AT, (1).

—ET, (2), igenévképző; l. —AT, (2).

—ET, (3), tárgyeseti rag; l. —AT, (3) és főképen —*t* mint tárgyeseti rag.

—ETEG, l. —ATAG.

—ETEL, l. —ATAL.

ETEL, patak Erdélyben.

ETELE, férfi név, tt. *Etelét*. Atila, Attilanus. *Etele a hunnok fejedelme.* (Attyla qui Hungarico idiomate *Ethele* dictus est. Thuróczy).

. . . . . „Árpád . . . . . .
A hajdanta dicső Etelének hős unokája."

Vörösmarty.

A Volga vizét is hívták *Etel* v. *Atelnek*, honnan: *Etelköz* v. *Atelköz*, mely az *ital* (= víz) szótól látszik származottnak. Erdélyben ma is van *Etel* nevű patak. Többire v. ö. ATILA.

ETELKA, l. ETELKE.

ETELKE, női kn. tt. ETELKÉT. Adelhais.

Magyar elemzéssel *Etele* szó kicsinzője; a menynyiben pedig a német *Adèle*, *Adelheid* értelmében vétetik, ez nemest jelent.

—ETÉN, mély hangon —ATÉN, toldalékos végzetek *ilyetén*, *olyatén* névmásokban, *ily esen*, *oly oson* vagy *ilyes eme*, *olyas ama* toldásos alakokból összeforradva.

ETÉNTÓK, l. NETÉNTÓK.

ETES, falu Nógrád megyében; helyr. *Etes-én*, *—re*, *—ről*.

—ETÉS, (et-és) mély hangon —ATOS, (at-os) össz. melléknévképző, esen közdivatú szókban: *kellem-etes*, *figyelm-etes*, *szerelm-etes*, *élem-etes*, *szemérm-etes*; *alkalm-atos*, *szorgalm-atos*. Nem egyéb mint az *os*, *és* képzőnek megkettőztetése, az elsőbbik *s t*-re változván, így *kellem-es*, *kellem-es-es*, *kellem-et-es*, *szorgalm-as*, *szorgalm-as-os*, *szorgalm-at-os*. Ily kettőztetés van ezekben is: *tüv-is-es*, *mak-acs-os* (Simai Kristófnál), *mirgyil-us-os* (= mérges, a székelyeknél); ilyen a régieknél *öröm-etes-t*, e helyett öröm-es-t. Ugyanazon *et at* (első tag) marad meg, ha azon szókhoz *len*, *lan* képző is járul; mint *kellem-et-len*, *figyelm-et-len*, *szemérm-et-len*, *alkalm-at-lan*, *szorgalm-at-lan*; mikből szintén megtetszik, hogy a nemlő vagy fosztó jelentés nem a *te ta*, hanem a *len lan* tagokban rejlik; mert az elsőbb összvetételekben *(etes, atos)*, semmiféle nemlés vagy tagadás nincsen. V. ö. —ATLAN, és —ETLEN képzőket.

ETFALVA, helység Erdélyben, Háromszékben; helyr. *Etfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

ETHE, falvak Abaúj és Pozsony megyékben; helyr. *Ethé-n*, *—re*, *—ről*. A névtelen jegyzőnél elején a hét vezér közt *Ónd* mint *Ete* atyja, kitől a *Kalán* és *Kölcsey* nemzetség eredt.

—ETLEN, mély hangon —ATLAN, tagadást vagy nemlést jelentő képző. Kétséget nem szenved, hogy a *t* betű szintén lényeges benne, minthogy az neveknél *s*-ből változott el, pl. *véges*, *végetlen* (= végeslen), *kellemes kellemetlen* (= kellemeslen); néha az *et* megfordítva is mint *gyermekes gyermeketlen* v. *gyermektelen*; igéknél pedig épen igenevekből származott, mint *sül sület sületlen*, *ken kenet kenetlen* (vagy kenettlen); sőt nem alaptalan azok véleménye sem, kik abban épen magát az *et* v. *it* (= tesz) igeképzőt látják, mire kitünő példa *mes-ít-len*; mindazáltal, ha már egyszer megvan a törzsben a *t* betű, minden jelcs író gyakorlata szerént elmaradhat a másik *t (ta, te* v. *at, et)*, hacsak különben zavart nem okoz, mint *életlen és élettelen*. L. —ATLAN és v. ö. —ETÉS.

ETRE, falu Pozsony megyében; helyr. *Etré-n*, *—re*, *—ről*.

—ETT, l. —ATT.

—ETTE, l. —ATTA.

ETTE, falu Komárom megyében; helyr. *Etté-n*, *—re*, *—ről*.

ETTES, l. ETES.

ETYEK, falu Fejér megyében; helyr. *Etyek-én*, *—re*, *—ről*.

ETYEPETYE, a latin *appetitus*-ból elrontott szó. *Jó etyepetyét*.

EUGÉNIUSFALVA, helység Baranya megyében; helyr. *—falván*, *—falvára*, *—falvárol*.

EURÓPA, fn. tt. *Európát*. Terjedelemre legkisebb, de legmiveltebb világrész. Nevét ezen földrésznek már Herodot sem tudta földeríteni. Némelyek azt a lakosok fehér szinétől, mások *Europa* vagy *Europos* személyektől származtatják, (Funke. Real-Schullexicon), mások ismét a héber עֶרֶב szótól, mely estét v. napnyugotot is jelent, s e szerént annyit tenne, mint *nyugoti* föld (t. i. keletről tekintve).

EURÓPAI, (európa-i) mn. tt. *európai-t*, tb. *—ak*. Európából való, ott létező, termő stb.

EV, (1), elvont gyök; fenn van az *evet*, *evez*, *eviczk*, *eviczkel* szókban, és ezek származékaiban. Jelentése: élénk, fürge mozgás. Rokonságok a szanszkrit: *ab*, *amb* (menni, mozgatni), hellen ἔπω, ἕπομαι stb. A finn nyelvben *evä* am. uszószárny (pinna piscium). A magyar származékok általánosb jelentéssel bírnak.

EV, (2), fn. tt. *ev-et*. A kóros állati testben képződő, ritka, átlátszó, gyúlasztó, rosz indulatú folyadék, mely körül néha vadhús keletkezik. (Ichor, Jauche). Különbözik *töle*: *geny*, l. ezt. *Rokona* vastaghangon a romlásra, rohadásra vonatkozó *avas* gyöke: *av*.

Persául *hav* v. *hev*.

—EV, l. —EVEN.

EVANGÉLIOM, EVANGYÉLIOM, (hellen szó εὐαγγέλιον) fn. tt. *evangyéliom-ot*. Igy nevezetik az új testamentomnak azon négy első könyve, melyekben Idvezítőnk élete és tanítása foglaltatik. Görög értelménél fogva am. jó, kedves hirdetmény, minthogy benne a legszentebb és legüdvösb tanok hirdettetnek.

EVANGÉLIOMI, EVANGYÉLIOMI, (evangyéliom-i) mn. tt. *evangyéliomi-t*, tb. *—ak*. Evangyéliomból való, azt illető, arra vonatkozó. *Evangyéliomi tanok*, *példabeszédek*. *Evangyéliomi tanácsok*.

EVANGÉLIOMOS, EVANGYÉLIOMOS, (evangyéliom-os) mn. tt. *evangyéliomos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Evangyéliommal ellátott, azt tartalmazó, magában foglaló. *Evangyéliomos könyv*.

EVANGÉLISTA, EVANGYELISTA, fn. tt. *evangyelistát*. Szent személy, ki evangyeliomot írt. *Szent Máté*, *Márk*, *Lukács* és *János evangyelisták*.

EVED, (ev-ed) önh. m. *eved-t*. Evféle tisztátalan nedv fejlődik ki belőle. *Eved a fekély*, *seb*, lásd: EV, (2) fn.

EVEDÉS, (ev-ed-és) fn. tt. *evedés-t*, tb. *—ek*. Kóros állapot, midőn az állati testből ev nemü, rosz indulatú folyadék fejlik ki.

EVEDSÉG, (ev-ed-ség) fn. tt. *evedség-ét.* A testnek azon állapota, vagy nyavalyás tulajdonsága, midőn evféle rútság undokítja.

EVEDT, (ev-ed-t) mn. tt. *evedt-et.* Evvel bevont. *Evedt fekélyek.*

EVEDTSÉG, (ev-ed-t-ség) l. EVEDSÉG.

—EVEN, névképző *eleven* (él-even), *mer-even* szókban; sajátlag az *ő* részesülőből lett *ev*, (*élő elev, merő merev*), ebből további kisarjadzás által —*ev-en*; *merev* újabb időben egyszerűbben is használtatik. V. ő. —Ő részesülői képző.

EVES, (ev-es) mn. tt. *eves-t* v. —*et*, tb. —*ek.* Evvel bemocskitott, a miből ev fejlődik ki; rútságos. *Eves seb, fekély. Eves kelevény. Eves kosz, var.* Rokona a bűzhödt, romlott nedvre vonatkozó *avas.*

EVESÉDÉS, (ev-es-éd-és) fn. tt. *evesédés-t*, tb. —*ek.* Az állati testnek azon állapota, midőn evesedik.

EVESÉDIK, (ev-es-éd-ik) k. m. *evesëd-tem*, —*tél*, —*ett.* Eves állapotba megy által; evféle rútsággal behuzódik. *Evesedik a seb, fekély.*

EVESÍT, (ev-es-ít) áth. m. *evesít-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni.* Evessé tesz, okozza, hogy a kóros gyuladásban levő test evessé legyen.

EVESSÉG, (ev-es-ség) fn. tt. *evesség-ét.* 1) Tulajdonsága valamely sebnek, fekélynek, daganatnak, kelésnek stb., melynél fogva ev foly ki belőle. 2) Maga az evfolyadék, rútság. *Kinyomni a kelés evességét.*

EVESÜL, EVESÜL, (ev-es-ül-t) önh. m. *evesül-t.* Evessé lesz; eves, azaz rútságos állapotba megy által. *Evesül a seb.*

EVESÜLT, EVESÜLT, (ev-es-ül-t) mn. tt. *evesült-et.* Evessé lett, evvel behuzódott, evtől folyó. *Evesült lobos bántalom.*

EVET, v. EVÉT, (ev-et) fn. tt. *evet-ét.* Kisded emlős állat, melynek első lábain négy, a hátulsókon öt körme, s hosszú bozontos farka van, hasa fehér, a többi szőre pedig világos pej, s télen szinét szürkére változtatja. Igen élénk, s könnyü ugró állatka, az erdőkben lakik. Gyermekek nyelvén: *mókus.* (Sciurus). Néhutt: *csibabó és csaj. Fris, mint az evet. Nehéz az evetet hámál megtartani.* (Km.) *Evet-könnyüséggel ugrándozni.*

„Mint az evet felültében
Meg sem mozdul lágy nyergében."
Faludi.

„Jó lovára ismég mint evét fölugra,
De gyorsan sok török siete utána."
Gr. Zrínyi Miklós.

EVETKE, (ev-et-ke) fn. tt. *evetké-t.* Kisded, fiók evet.

EVEZ, (ev-es) önh. m. *eves-tem*, —*tél*, —*ett.* Hajót, csónakot, ladikot stb. evezővel, evezőlapáttal húz, vontat. Összetételeiben tárgyesetet is vonz. *Általevezni a Dunát* v. *Dunán. Bévezni a tavat* vagy *a kikötőbe. Elevezni. Kievezni a partra. Víz mentében, vagy víz ellen evezni.* Átv. ért. mondják a madarakról, midőn repülnek, s szárnyaikkal evező gyanánt csapkodják a levegőt.

„Magas repülésre elindúlt sok szarka,
De heába evez, nem bírja a farka."
Faludi Ferencz.

EVEZÉS, (ev-ez-és) fn. tt. *evezés-t*, tb. —*ek.* Cselekvés, midőn valaki vagy valami evez. Régiesen, pl. a Tatrosi codexben: *evezet.*

EVEZGET, (ev-ez-get) önh. m. *evezget-tem*, —*tél*, —*ett.* Folytonosan vagy könnyeden, kényelmesen evez.

EVEZIK, (ev-ez-ik) l. EVED.

EVEZKÉL, (ev-ez-kél) l. EVEZGET.

EVEZŐ, (1), (ev-ez-ő) mn. tt. *evező-t.* Mondjuk 1) személyről, ki evez. *Evező legények.* 2) lapátról, melylyel az evezés történik. *Evező lapát.*

EVEZŐ, (2), (l. föntebb) fn. Lapát alaku nyeles eszköz, melylyel a hajót, csónakot, stb. víz mentében vagy ellen, vagy akármely irányban vonják.

EVEZŐGÚZS, (evező-gúzs) ösz. fn. Kötél- vagy vesszőgúzs a hajó, csónak oldalán, melybe az evező nyelét belehúzzák.

EVEZŐLAPÁT, l. EVEZŐ, fn. 2).

EVEZŐLYUK, (evező-lyuk) ösz. fn. Nyilás, vagy bevágás a hajó oldalán, melybe az evező nyelét behelyezik, hogy ide-oda ne csuszkáljon.

EVEZŐNYEL, (evező-nyel) ösz. fn. Az evezőlapát rúdja, fogatója. *Megragadni az evezőnyelet.*

EVEZŐPAD, (evező-pad) ösz. fn. Keresztdeszka a hajón, csónakon stb. melyen az evezőlegények ülnek.

EVEZŐRÚD, (evező-rúd) l. EVEZŐNYEL.

EVEZŐS, (ev-ez-ő-ös) mn. tt. *evezős-t* v. —*et*, tb. —*ek.* Evezővel vagy evezőkkel fölszerelt, hajtott. *Evezős hajók.*

EVEZŐSZÁR, (evező-szár) ösz. fn. l. EVEZŐNYEL.

EVEZŐSZEG, (evező-szeg) ösz. fn. Némely hajókon, különösen a talpakon az evezők nem gúzsba vannak húzva, hanem szeggel erősittetnek meg, ezt nevezik evezőszegnek.

EVEZŐTOLL, (evező-toll) ösz. fn. A madaraknál azon szárnytollak, melyekkel a levegőt hajtják.

EVICZK, (ev-icz-k) fn. tt. *evicsk-et.* Némely folyadékokban, különösen eczetben találtató apró fürge állatkák.

EVICZKEL v. EVICZKÉL, (ev-icz-kel v. ev-icz-ke-el) önh. m. *evicskel-t.* Apró eczetféreg módjára ugrándozik, ficakándozik, ide-oda hánykolódik. *Evicskel a gyermek, midőn a vízben uszkál, s kezeit, lábait hányja-veti.*

EVŐ, EVŐDIK, l. ÉVŐ, ÉVŐDIK É bötü alatt.

EVŰL, (ev-ül) l. EVESÉDIK.

EZ, mutató névmás, tt. *ez-t*, (némely tájakon használatban van : *ezet* sőt *ezetet* is, de ezek irásba s művelt nyelvbe nem valók), tb. —*ek*. Ragozásban végbetüje a rag első mássalhangzójával hasonúl, pl. *ennek*, *ettől*, *erre*, *erről*, *ebből*, eznek, eztől, ezre stb. helyett. *Ig* raggal, *ezig* régiesen *eczczig* = *edzig* = ede- (v. ide-) *ezig*, melyből lett a mai szokott *eddig*; *vel* raggal, *ezzel* v. *evvel*. Midőn a főnév előtt melléknév gyanánt áll, közönségesen *en* toldalékot vesz föl, pl. *ez ember* v. *ezen ember*. Jelenti, midőn a hozzánk közel vagy közelebb levő tárgy, hely mutattatik.

„Állok tavaszmezőn,
Melyet virány fedez,
S úgy érzem, gondolom,
Az Isten háza *ez*."

Erdélyi János.

Ellentéte : *az*, l. ezt.

Megfelel neki hangban és értelemben a héber זֶה (zeh) = ez, gótb *is*, lithván *jisz*, latin *is*, *is-te*, német *es* stb.

Némely székely nyelvjárásban *ez* (és *e*), névmutató (*az* és *a*) helyett is áll.

„Míg ez erdőn bikkfa terem,
Szeretem én e kedvesem,
Míg szuszék lesz e bikkfából,
Eltartom őt ez árából."

Kriza János.

—EZ, (1), névk. pl. *lem-ez*, *nem-ez*, *neh-ez* szókban, l. —AZ, 1).

—EZ, (2), igeképző : *hely-ez*, *fék-ez*, *kenyer-ez*, *védelm-ez* stb. Részletesen l. —AZ, 2).

EZALATT, (ez-alatt) ih. Ezen idő folytában, míg ezen idő tart. Midőn *alatt* névutó gyanánt vétetik, elválasztva irjuk : *ez alatt*, s ekkor helyre mutatunk, pl. *Melyik fa alatt nyugodjunk? Ez alatt.*

EZÉD, l. ETÉD.

EZELŐTT, (ez-előtt) ih. Előbb, régen, egykor, hajdan.

Nem úgy van most, mint ezelőtt,
Sár van ami házunk előtt. Népd.

Személyragozva : *ennek előtte*. Midőn e kérdésre *hol? vagy ki előtt?* felel meg, elveszti határozó természetét, s elválasztva irjuk : *ez előtt*, pl. *Melyik ház előtt álljunk meg? Ez előtt. Ki előtt nincs semmi szent? Ez előtt.*

EZELŐTTI, (ez-előtti) ösz. mn. tt. *ezelőtti-t*, tb. —*ek*. Előbbi, egykori, néhai; ami ennek előtte volt.

EZÉN, (1), (ez-én) mutató nm. l. EZ.

EZÉN, (2), (ez-én) *es* névmás, állapitó (*én*) raggal. Ezen az úton, ezen irányban, erre felé. *Ezen járnak a gyalogok, azon pedig a kocsik. Ezen ne menj, mert eltévedsz. A halottakat ezen viszik ki a temetőbe.*

EZÉNBE, EZÉNBEN, (ez-én-be v. —ben) ih. E közben, mély hangon : *azonban*.

„Mind ezenbe megvirada
És fényes nap feltámada."

Katalin verses legendája.

EZÉNFÖLÜL, (ezen-fölül) ih. Élünk vele, midőn az érintett tárgyhoz még valamit hozzá adunk, vagy nagyitás végett említünk. *Neje szép, jó, ezenfölül gazdag is.*

EZÉNKÉP, EZÉNKÉPEN, (ezén-kép v. —képen) ih. Így, ily módon, ily formán. *Ezenkép cselekedjetek.*

EZÉNKIVÜL, (ezén-kivül) ösz. ih. Élünk vele, midőn valamit kizárólag, a többitől elválasztva említünk. *Vegyétek, amit adtam, ezenkivül minden az enyém. Elmondám, amit hallottam, ezenkivül többet nem tudok.* Egyébiránt elválasztva is iratik, *ezen kivül*, és ekkor határozó természetét elveszti, ha t. i. bizonyos tárgyra mutat.

EZÉNKÖZBEN, (ezén-közben) ih. Ezen idő határai között, ezalatt. *Ezenközben sok történt.*

EZÉNNEL, (ez-én-vel) ih. 1) Jelen alkalommal, jelen cselekedettel, jelen irattal. *Ezennel tudtodra adom, hogy* stb. *Alulirt ezennel bizonyitom.* 2) Tüstént, mindjárt. *Ezennel megmutatom, mit tudok. Ezennel tovább megyek.*

EZENNYI, (ez-ennyi v. ezen-nyi) a régi codexekben fordúl elé az egyszerűbb *ennyi* helyett.

EZÉNT, (ez-ént) ih. 1) E szerént; 2) ezennel. Székely szó.

EZENTEG, (ez-en-t-eg) ih. Ezennel, mindjárt. Tájszólás.

Hasonértelmüek : *ezentöst*, *ezentül*.

EZENTÖST, (ez-en-t-öst) l. EZENTEG.

EZÉNTÚL, (ezén-túl) ösz. ih. Ezután, ennek utána, ha ezen idő elmulik. *Ezentúl más életmódot követek.* Midőn bizonyos tárgyra mutatunk, elválasztva irjuk, mert az első mutató névmás, a második rész pedig névutó gyanánt áll. *Eddig a tied, ezen túl pedig az enyém. Ezen túl egy lépést sem szabad tenned.*

EZENTÜL, (ez-en-t-ül) l. EZENTEG.

EZÉNYPATAK, folyó Erdélyben, Csikszékben.

EZÉR, tőszámnév, tt. *ezér-et* v. *ezrét*, tb. —*ek* v. *ezrék*. Jelent tizszer százat, vagy százszor tizet. Mint melléknév ennek szabályait követi, de nem fokoztatik. A főnevet mint a többi számnevek rendszerént egyes számban hagyja. *Ezer ember*, *ezer forint*, nem : ezer emberek, ezer forintok. *Ezer szerencse*, azaz nagy szerencse. *Ezer a szerencséje. Ezer annyi. Adjon Isten ezer annyit.* Midőn főnevül áll, a főnevek szabályaihoz alkalmazkodik. *Ezereket elkölteni. Ezerekkel rohanni meg az ellenség táborát. Itt nem százakról, hanem ezerekről van a szó. Ezeret mernék egyre tenni.*

„A szablyák ezrein
Győz a kor szelleme."

Bajza. (Apotheosis).

Persául *hesar*, szanszkritúl *sahasram*, horvátul

(Kassai József szerént): *jezero*, kurd nyelven (Beregszászi szerént) *aásar*. A csagataj nyelvben *aesru* am. sok (Abuska). Nem volna-e itt felhozható a magyar *ezer* (series, ordo) is? Figyelmet érdemel az arabban *'asar-atun*, s a héberben *'a-eár-áh* am. tíz, s ugyanezekben *tisʼ-atun* és *tiʼ-áh* am. kilencz, melyek ismét hangokban a *tíz* szóval egyeznek.

EZÉRED, (ez-ér-ed) l. EZRED.

EZÉREDÉS, (ez-ér-ed-és) l. EZREDÉS.

EZÉREDIK, (ez-ér-ed-ik) l. EZREDIK.

EZÉREN, (ez-ér-en) ih. Ezer számmal; egy csoportban, tömegben ezer szám. *Ezeren szöktek által az ellentáborba.*

EZÉRENKÉNT, (ez-ér-en-ként) lásd: EZRENKÉNT.

EZERÉNY, puszta Gömör megyében; helyr. *Ezerény-be, —ben, —ből.*

EZÉRES, (1), (ez-ér-es) l. EZRÉS.

EZÉRES, (2), falu Krassó megyében; helyr. *Ezeres-én, —re, —ről.*

EZÉRFÉLE, (ezér-féle) ösz. mn. tt. *ezerfélét*. Annyiféle, ahány egyes szám az ezerben foglaltatik. Használják határozatlan nagy szám helyett is. *Ezerféle baja van a szegénynek.*

EZÉRJÓ, (ezér-jó) ösz. fn. Növénynem, a tízhimesek seregéből, és egyanyások rendéből, mely több európai tartományokban vadon tenyészik, s hathatós ellenméregnek tartatik. (Dictamnus).

EZÉRJÓFŰ, (ezér-jó-fű) ösz. fn. Növényfaj a töltsséres bokrétáju tarnicsok alneméből, mely igen sok baj ellen orvosságul használtatik a nép által. (Gentiana centaurium). Máskép: *ezáforintos fű, kis ezerjófű.*

EZÉRLÁBU-BOGÁR, (ezér-lábu-bogár) ösz. fn. Hosszukás, vékony dereku, s igen sok lábakkal ellátott bogárfaj, mely kivált a nedves helyeket, példul pinczéket kedveli. (Oniscus).

EZÉRLEVELŰFŰ, (ezér-levelű-fű) ösz. fn. Növényfaj a czicskórók neméből; virágai sátoroszók, levelei kétszerszárnyaltak, levélgerincze néha hengeres, néha gatyás. Máskép: *egérfark, czicsfark.* (Achillea millefolium).

EZÉRMESTÉR, (ezér-mestér) ösz. fn. Aki különféle bűvös, szemfényvesztő, meglepő mesterségeket tud; ki igen sokféle, s ügyességre mutató dolgokat csinál.

EZÉRNYI, (ez-ér-nyi) mn. tt. *ezérnyi-t*, tb. *—ek*. Ezer számban. Képes kifejezéssel: minek száma ezerrel fölér; oly sok, mintha ezer volna. *Ezernyi ember tolongott az utczákon. Ezernyi ezer*, azaz ezerszer ezer = egy millio. *Ezernyi ezerszer megbánni valamit*, azaz igen sokszor, számtalanszor.

„Vizsgáld az élet s társaság
Ezernyi titkait.
Tanuld nemed, néped s hazád
Viszontagságait."

Bacsányi János.

EZERRÉTŰ, (ezér-rétű) ösz. mn. Aminek ezer réte van. V. ö. RÉT, RÉTEG. Rendesen határozatlan, nagy szám helyett áll.

EZÉRSZÉP, (ezér-szép) ösz. fn. l. AMARANT, v. SZÁZSZORSZÉP, SZÁZSZORKA.

EZÉRSZÉR, (ez-ér-szér) ih. Annyiszor, ahány egység ezerben találtatik. *Ezerszer ezer* = millio. *Ezerszer, meg ezerszer.* Határozatlan szám gyanánt am. igen sokszor. *Ezerszer mondottam, ne játszál. Ezerszer megbántam tettemet.*

EZÉRSZÉRÉS, (ezér-szérés) ösz. mn. Ami ezerszer van véve, ismételve. *Ezerszeres olvasásra sem bírja a dolgot felfogni.*

EZÉRSZÉRTE, (ezér-szér-te) ösz. ih. l. EZÉRSZÉR. A *te* oly toldalék, mint a *kétszerte, tízszerte, százszorta* stb. számnév-határzókban.

EZÉRT, (ez-ért) ih. Ezen okból, e miatt. *Ezért bántatok velem oly keményen?* Ha bizonyos tárgyra mutatunk, akkor ragos név gyanánt vétetik, pl. *Melyik fiadért fizettél legtöbbet? Ezért.* (Péterért, Pálért).

EZÉRTE, (ez-ér-te) ih. Némelyek így megrövidítve használják, *ezerszerte* helyett.

EZFEK, (ez-fek, am. ezen fek, t. i. az égtájnak ezen fekvése, mely mifelénk, az éjszaki félgömbön van) ösz. fn. tt. ezfeket. A Bécsi codexben gyakran eléjön a mai *észak* v. *éjszak* (aquilo) helyett. A déli táj pedig ugyanitt: *délszeg.* „És délszegi királynak leánya jő ezfeknek királyához" (filia regis Austri venit ad regem Aquilonis). Néha azonban *ezfek*, délszeg helyett is áll, pl. a 220, 244. lapokon.

EZIDEI, (ez-idei) ösz. mn. Ezen évből, esztendőből való. *Ezidei termés.*

EZIDÉN, (ez-idén) ih. Jelen, folyó esztendőben. *Ezidén kevés, de jó bor lesz. Ezidén, ezidén megházasodom én.* Népd.

EZOKÉRT, (ez-okért) ih. Ezen okból, v. oknál fogva. A körmondatban: *mert, mivel, minthogy* kötszókkal áll viszonyban. *Minthogy betegségedről értesítve voltam: ezokért nem is hivattalak a vadászatra.*

EZÓTA, EZÓLTA, (ez-ólta) ösz. ih. Ezen időtől fogva, kezdve. *Ezóta van a harag köztünk.*

EZRED, (1), (ezér-ed) mn. tt. *ezred-et*. 1) Ezerből egy; rész osztó szám. *Ezred rész;* 2) sorszám, kivált a régieknél *ezer egyik* vagyis *ezredik* helyett; l. ezt.

EZRED, (2), (ezér-ed) fn. tt. *ezred-et*. Általában: ezer egyed, vagy ezer egység, különösen 1) Ezer évből álló időszak. *Csak nem eredé már, hogy elein elfoglalták e hazát.*

„Pára minden pompa, s ék,
Egy ezred egy buborék."

Kölcsey.

2) A katonaságnál mintegy ezer vitézből álló hadtest, melynek közvetlen főparancsnoka ezredes, ámbár az ily hadtest, kivált a gyalogságnál, néha több ezer emberből (több zászlóaljból) is áll. (Regiment). *Gyalog, huszár, dandár, vasas ezred. Magyar, német, lengyel,*

dan ezredek. Elhelyezni szállásokra az ezredet. 3) Minden más tömeg, mely ezer, vagy képes kifejezéssel igen számos egységből, tagból áll.

„Változának mint a hold világa,
Vétlen, vétkes vágyaik sokával,
S álmaiknak minden ezredével."

Vörösmarty.

EZREDBELI, (ez-ér-ed-bel-i) mn. tt. *ezredbeli-t*, tb. —*ek*. Ezredből való, ezredhez tartozó. *Magyar ezredbeli ujonczok.*

EZREDÉNKÉNT, (ez-ér-ed-én-ként) ih. 1) Ezer, és ezer évet külön véve. *Ezredenként tárgyalni az emberi nem történeteit.* 2) Ezred nevü katonai hadtesteket egyenként véve; egyik ezredet a másik után. *Ezredenként megindítani a hadsereget. Ezredenként visszavonulni a csatapiaczról.*

EZREDÉS, (ez-ér-ed-és) fn. tt. *ezredés-t. tb.* —*ek*. Főtiszt, ki közvetlenül egy ezrednek parancsnoka, köznyelven: *óbester*. Máskép: *ezredes kapitány.*

EZREDÉSI, (ez-ér-ed-és-i) mn. tt. *ezredési-t, tb.* —*ek*. Ezredest illető, arra vonatkozó, attól eredő stb. *Ezredesi rang. Ezredesi parancs.*

EZREDÉSSÉG, (ez-ér-ed-és-ség) fn. tt. *ezredésség-et*. Ezredesi hivatal, méltóság. V. ö. EZREDÉS.

EZREDÉV, (ezred-év) l. ÉVEZRED.

EZREDÉVI, (ezred-évi) ösz. mn. Ezredévhez tartozó, ezredévre terjedő, ezredévre vonatkozó.

„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált."

Vörösmarty.

EZREDFOGHÁZ, (ezred-fog-ház) ösz. fn. Foghász, melybe az illető ezredből való büntetteseket zárják.

EZREDI, (ez-er-ed-i) mn. tt. *ezredi-t, tb.* —*ek*. Ezredhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Ezredi gyakorlatok. Ezredi pénztár.*

EZREDIK, (ez-ér-ed-ik, vagy ezer-egyik) sorszámnév, tt. *ezredik-et*. A számsorban a kilenczszáz kilenczven kilenczedik után következő, vagy ezer közül egy, *ezer-egyik. Urunk születése után ezredik esztendőben koronáztatott meg István magyar király. Ezredik ember sem él száz esztendőig. Két, három, négy* stb. *ezredik*. Határozatlan számban véve am. igen kevés a sok közől.

EZREDKÓRHÁZ, (ezred-kórház) ösz. fn. Kórház, az illető ezred betegeinek számára.

EZREDKORMÁNY, (ezred-kormány) ösz. fn. Főhatalom, mely az egész ezrednek parancsokat oszt. Az ezredkormány tulajdonkép az ezredest illeti, ki azt több alárendelt tisztek által gyakorolja.

EZREDLELKÉSZ, (ezred-lelkész) ösz. fn. Az ezrednek tábori papja.

EZREDORVOS, (ezred-orvos) ösz. fn. Ezrednél szolgáló orvos. *Törzsezredorvos* (Stabsartzt). *Főezredorvos, alezredorvos.*

EZREDPÉNZTÁR, (ezred-pénz-tár) ösz. fn. Pénztár, melyből mindenféle ezredi költségek, példul tisztek, közlegények zsoldjai stb. fizettetnek.

EZREDSEGÉD, (ezred-segéd) ösz. fn. Az ezred segédtisztei között a legelső, ki az ezredes mellett szolgál. V. ö. SEGÉDTISZT.

EZREDTULAJDONOS, (ezred-tulajdonos) ösz. fn. Altábornagy, vagy magasabb rangu főtiszt, fejedelmi személy stb., kinek nevét az ezred viseli, s kinek joga van az alárendelt tiszteket a kapitányokig bezárólag kinevezni. *Első ezredtulajdonos, második ezredtulajdonos.*

EZRENKÉNT, (ez-ér-en-ként) ih. Külön-külön osztályokban, csoportokban, tömegekben véve ezeren, ezer számmal. *Ezrenként szállítani, küldeni a katonákat az ellenség vára ellen.* Néha határozatlan nagy szám helyett használják. *Ezrenként hullottak az emberek az utolsó epeládban. Ezrenként pasarolni a pénzt.*

EZRES, (ezér-és) mn. tt. *ezrés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Ezeret foglaló, ezerből álló. *Ezres bankjegy.* Használják főnevül is, ekkor többese: —*ek. Ezresekkel fizette ki adósságát.*

EZTÁN, tájszó e helyett: *ezután* (mint *astán, azután* helyett).

EZTEN EZ NAP, l. ESZTEN EZ NAP.

EZUTÁN, (ez-után) ih. Ezen idő multával, utóbb, később. *Ezután más rend lesz a hámnál, mint eddig volt.* Személyragozva: *ennek utána.* Ha bizonyos tárgyra mutatunk, mint névmás és névutó külön iratik *ez után*, pl. *Ki után jöttél? Ez* (Péter, Pál) *után.*

EZÜST, fn. tt. *ezüst-öt*. 1) Nemes, fehér, fényes s az arany és éreny után legtöbbre becsült fém, mert csaknem oly nyujtható, mint az arany, s hangja tiszta pengésü. *Ezüsttel futtatott szelencze, gombok.* 2) Jelent ezüstből készült pénzt, edényeket, eszközöket. *Ezüsttel fizetni. Sok ezüstöt örökölni. Ezüsttel enni. Ezüsttel fölkeresteni a ruhát. Ezüsttel lött vad*, azaz pénzen vett. *Aki azt igéri, hogy aranyat csinál, ezüstöt akar csalni.* (Km.) Használják melléknév gyanánt is, am. *Ezüstből való. Ezüst kanál, ezüst edények. Ezüst óra*, azaz *ezüstből való* kanál, edények, óra, s mint melléknevet nem kellene össze, vagyis egy szónak irni a vele járó főnévvel, pl. *ezüst tartó* egészen más mint *ezüsttartó*, amaz olyas valamit jelent, mi ezüstből van, emez olyan eszközt, melyben ezüstöt, ezüst ékességeket, edényeket vagy más szereket, vagy ezüst pénzt stb. tartanak.

Eredetileg talán az *ez* gyök am. *ösz*, s az egész *ösz*es v. *ösz*esded, azaz fehéres, fehérlő, valamint a latin *argentum*, s hellen ἄργυρος is, úgy látszik ἀργός szóból eredtek, mely ragyogót, fehéret jelent; igy szanszkritul is ezüst: *rádsat*, v. *radsatan*, *rada* v. *ránds* igéből, mely am. a magyar *ragy*-og.

EZÜST ALAP, alapja valamely dolognak, pl. szövetnek, mely ezüstből vagy ezüst fonalakból áll,

vagy meg van ezüstözve, vagy ezüstként fénylik. Összetéve azt jelentené : ezüst alapja.

EZÜSTANY, (ezüst-any) ösz. fn. Így nevezik némelyek azon golyó alaku fémdarabot, mely akkor kerül ki, ha az ezüstércet tűz által minden idegen részektől elválasztják, s az ezüstöt magát egész tisztaságában állitják elé. (Regulus argenti). Másképen és jobban : *szín ezüst*. Ha pedig általán elemi anyagot értünk alatta, ezt az egyszerű *ezüst* szó is kifejezi. V. ö. —ANY, —ENY képző.

EZÜSTBÁNYA, (ezüst-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből ezüst részeket tartalmazó érczet ásnak.

EZÜSTBUBORÉK, (ezüst-buborék) ösz. fn. Buborék, mely az olvasztó kemenczében akkor mutatkozik, midőn az ezüst tisztulásához közelít; ezüstnek a buborékja.

EZÜSTCSERMELY, (ezüst-csermely) ösz. fn. Átv. ért. oly csermely, melynek vize ezüst fehérségü és tiszta, vagy olyan fehér és tiszta, mint az ezüst.

EZÜSTCSILLÁM, (ezüst-csillám) ösz. fn. Így nevezik a bányaolvasztóban azon futó csillámot, mely az ezüstolvadék fölszinén elétünik, midőn az ezüst az idegen részektől mármár megtisztúl, ezüstnek a csilláma. Elválasztva annyit tenne : ezüstből való csillám.

EZÜSTDÚS, (ezüst-dús) ösz. mn. Ezüsttel bővelkedő, sok ezüstöt termő. *Ezüstdús Kárpátok. Ezüstdús Magyarország.*

EZÜSTÉGETŐ, (ezüst-égető) ösz. fn. Bányász, vagy inkább olvasztó mester, ki az olvasztókemenczében az ezüstöt megtisztítja.

EZÜSTENY, fn. tt. *ezüsteny-t*, tb. *—ek*; lásd : EZÜSTANY.

EZÜSTÉR, (ezüst-ér) ösz. fn. A bányákban olyan ér vagy vonal, mely ezüstércet foglal magában, ezüstöt tartalmazó ér.

EZÜSTÉRCZ, (ezüst-ércz) ösz. fn. Ércz, melynek nevezetes részét ezüst teszi, mely ezüst részeket tartalmaz.

EZÜSTFA, (ezüst-fa) ösz. fn. 1) Széles ért. ezüstszinü fa, vagy melynek ezüstszinü levelei vannak. 2) Szorosb ért. fa neme a Jóremény fokánál, melynek leveleit ezüst szinü selyemvékony szálak födik. (Protea). 3) A vegyészetben, a fölolvasztott ezüst és higany részekből lassan-lassan képződött jegeczes alak, mely külsejére nézve fához hasonlít. (Arbor Dianae).

EZÜSTFÁCZÁN, (ezüst-fáczán) ösz. fn. Chinai származásu fáczán, melynek tollai ezüstszinü pettyekkel vannak tarkázva. Különbözik tőle az *aranyfáczán.*

EZÜSTFEHÉR, (ezüst-fehér) ösz. fn. Minek fehérsége az ezüstéhez hasonló. *Ezüstfehér öshaj. Ezüstfehér falevelek.*

EZÜSTFEHÉRITÉS, (ezüst-fehéritás) ösz. fn. Általán munka, mely által az ezüstöt fehérré tisztitják. Különösen, a bányászoknál, midőn az ezüstöt az olvasztókban tisztára főzik.

EZÜSTFÉM, (ezüst-fém) ösz. fn. Ezüst, érczi állapotából felolvasztott és elválasztott tiszta minemüségében.

EZÜSTFÉNY, (ezüst-fény) ösz. fn. A megtisztított ezüstnek sajátságos fénye. Átv. ért. a tiszta csermelyvíznek vagy forrásnak ezüsthöz hasonló fehérsége.

EZÜSTFESTÉK, (ezüst-festék) ösz. fn. 1) Festék, melynek szine az ezüstéhez hasonlít. 2) Ezüsttel vegyített festékanyag.

EZÜSTFESTVÉNY, (ezüst-festvény) ösz. fn. Festvény, mely ezüstből vagy ezüsttel készült. (Tinctura argenti). V. ö. FESTVÉNY.

EZÜSTFONCSOR, (ezüst-foncsor) ösz. fn. Vegyíték fölolvasztott ezüstből és higanyból. V. ö. FONCSOR.

EZÜSTFONÓ, (ezüst-fonó) ösz. fn. Személy, ki selyemszálakat ezüst fonalakkal összefűz, együvé fon.

EZÜSTFÜST, (ezüst-füst) ösz. fn. Igen vékonyra nyujtott ezüst lapocska, melylyel aztán valami mást, pl. gombokat, láncokat, szelenczéket stb. bevonnak, beborítanak.

EZÜSTFŰZ, (ezüst-fűz) ösz. fn. lásd : OLAJ-EZÜSTFA.

EZÜSTGÁLICZ, (ezüst-gálicz) ösz. fn. Gálicz-alakban levő, azaz valamely savany által felolvasztott s jegeczczé alakult ezüst.

EZÜSTGLÉT, (ezüst-glét) ösz. fn. Tulajdonkép, ólommész, mely ezüsttisztitásakor az olvasztókemenczében ólom- és mészrészekből félig üvegesedett alakban képződik; ezüstnek a glétje.

EZÜSTHAB, (ezüst-hab) ösz. fn. Ezüstszalak, mely az olvasztókemenczében a már tisztulni kezdő ezüstöt meglepi, s folyó állapotában habhoz hasonlít, ezüstnek a habja.

EZÜSTHAL, (ezüst-hal) ösz. fn. Hal neme ezüstszinü pikkelyekkel, melynek különféle fajai vannak.

EZÜSTHANG, (ezüst-hang) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. az ezüstnek pengése. 2) Átv. ért. az ezüst hangjához hasonló, tiszta, csengő emberi hang.

EZÜSTKAMARA, (ezüst-kamara) ösz. fn. Kamara, melyben ezüstpénzt vagy ezüstedényeket, drágaságokat tartanak.

EZÜSTKOROM, (ezüst-korom) ösz. fn. Korom vagy füst, mely ezüstolvasztásakor az olvasztóház falaira lerakodik, s gyakran sok ezüst részeket foglal magában.

EZÜST KORONA. Ezüstből csinált, vagy ezüsttel ékesített korona.

EZÜST LAP. Laposra kinyujtott, lemezzé vert ezüst.

EZÜST LEMEZ, l. EZÜST LAP.

EZÜSTLEVÉL, (ezüst-levél) ösz. fn. Levélalakú lap vagy lemez ezüstből, milyennel az ezüstmívesek holmi szereket, ékességeket diszítenek. Átv. ért. némely fák ezüstszinü levele.

EZÜSTLEVELKE, (ezüst-levelke) ösz. fn. Lévélalaku lapocska ezüstből, némely díszműveken.

EZÜSTLEVELŰ,(ezüst-levelű) ösz.mn. 1) Ezüstből csinált levéllel diszített, ékesített. *Ezüstlevelü rózsa.* 2) Minek ezüstszinü levelei vannak. *Ezüstlevelü olajfa.*

EZÜSTMÉNET, (ezüst-ménet) ösz. fn. Így nevezik a bányászok azon földalatti vonalat vagy eret, melyen ezüstércz találtatik.

EZÜSTMÉSZ, (ezüst-mész) ösz. fn. Mészszé átalakult, vagy tüz, avagy savanyok által égékeny részeitől megfosztott ezüst. (Calx argenti).

EZÜSTMÍVES, ösz. fn. Míves, ki ezüstből különféle müveket készít; köznyelven : *ötvös.*

EZÜSTMOSÓ, (ezüst-mosó) ösz. fn. 1) Nagy úri udvaroknál, személy, ki az ezüst edényeket s más ezüstnemüeket mossa, tisztogatja. 2) Ezüstrészecskéket tartalmazó folyóban vagy földben ezüstöt mosással keresgélő.

EZÜST MŰ. Ötvös munka, ezüstből készített mü, pl. gyürü, láncz, sótartó, edények, kanalak stb.

EZÜSTNEMŰ, (ezüst-nemü) ösz. mn. Ezüstből való, ezüsttel ékesített, ezüsttel kevert. *Ezüstnemü asztalkészület.* Használják főnév gyanánt is. *Minden ezüstneműjét elzálogosította.*

EZÜST MARHA, a régieknél am. ezüst jószág, ezüst készületek, ezüst drágaságok.

EZÜST NYOMAT. Ezüst betük, vagy más jegyek, czifraságok, melyeket a könyvkötők és díszmivesek az illető mívekre nyomnak. *Ezüst nyomattal ékesített imakönyv, varrókosár* stb.

EZÜSTÖL, (ezüst-öl) áth. m. *ezüstöl-t.* Ezüsttel, azaz ezüst lappal vagy lemezzel behúz, bevon, megfuttat valamit. *Rézgombokat ezüstölni.*

EZÜSTÖLÉS, (ezüst-öl-és) fn. tt. *ezüstölés-t*, tb. *—ék.* Ezüsttel bevonás, befuttatás.

EZÜSTÖS, (ezüst-ös) mn. tt. *ezüstös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Ezüsttel gazdag, bővelkedő, tölt, amiben ezüstöt, ezüstnemüeket tartanak. *Ezüstös hegyek. Ezüstös láda, kamara.* 2) Ezüsttel bevont, megfuttatott. *Ezüstös csat, gomb, késnyél.*

EZÜSTÖZ, (ezüst-öz) áth. m. *ezüstöz-tem, —tél, —ött*, par. *—z.* L. EZÜSTÖL.

EZÜSTÖZÉS, (ezüst-öz-és) l. EZÜSTÖLÉS.

EZÜSTÖZŐ, (ezüst-öz-ő) fn. tt. *ezüstözö-t.* Míves, ki valamely szert vékonyan és fölszinleg ezüsttel, ezüstfüsttel bevon, befuttat.

EZÜST PÉNZ. Ezüstből vert pénz, érem.

EZÜSTPIKKELY, (ezüst-pikkely) ösz. fn. Némely halaknak ezüstszint játszó pikkelye; vagy az ezüstmíves által ezüstből készített pikkely. Ez utóbbi esetben mindkét szó külön irandó. V. ö. EZÜST.

EZÜSTPIKKELYES, (ezüst-pikkelyes) ösz. mn. 1) Ezüstszinü pikkelyekkel biró. *Ezüstpikkelyes halak.* 2) Ezüst anyagból való mesterséges pikkelyekkel ékesített. *Ezüstpikkelyes vért, zsák.* V. ö. EZÜSTPIKKELY.

EZÜSTPILLANGÓ, (ezüst-pillangó) ösz. fn. Pillangó, melynek szárnyai ezüstszint játszanak. Midőn ezüstből csinált pillangóforma alakot jelent, elválasztva irandó : *ezüst pillangó.*

EZÜSTPISZTRÁNG, (ezüst-pisztráng) ösz. fn. Pisztrángféle halfaj, ezüstszinü pikkelyekkel, l. PISZTRÁNG.

EZÜSTPOROND, (ezüst-porond) ösz. fn. 1) Porond vagy föveny, melyben ezüst részecskék vannak elszórva. 2) Ezüstfényt játszó föveny.

EZÜSTPRÓBA, (ezüst-próba) ösz. fn. Bányászi kisérlet, melynél fogva vizsgálóra veszik az ezüstöt, ha vajjon tiszta-e, nemkülönben az ezüstérczet, vajjon mennyi ezüstrész vagyon benne. Az ezüstmíveseknél jelenti azon jegyet és számot az ezüst míven, mely kimutatja, hányad rész ezüstből áll, pl. a tizenhárom próbás műnek $^{13}/_{16}$-oda ezüst.

EZÜSTRÖG, (ezüst-rög) ösz. fn. Ezüstöt tartalmazó érczdarab, amint a bányában találják.

EZÜSTRÚD, (ezüst-rúd) ösz. fn. Hosszukás, négyszögü alakban levő tiszta, de veretlen ezüst. Külön írva azt jelentené : valamely rúd, mely ezüstből van készítve.

EZÜSTSALAK, (ezüst-salak) ösz. fn. l. EZÜSTHAB. *Mindnyájan ezek, réz és fehér ón és vas, és fekete ón, a kemencze közepett ezüst salakjává lettek.* (Ezekiel. 22. 18. Káldi szerént).

EZÜSTSODRÓ, (ezüst-sodró) ösz. fn. Mives, ki ezüstből vékonyabb, vastagabb fonalakat sodor. Külön írva azt tenné : sodró eszköz ezüstből, (lásd : EZÜST).

EZÜST SODRONY. Sodrony ezüstből.

EZÜST SZÁL. Vékony fonál ezüstből, milyet a hímzők, paszomántosok, gombkötők, szijgyártók stb. holmi díszművekre használnak.

EZÜSTSZEM, (ezüst-szem) ösz. fn. A bányaolvasztóban oly darabka ezüst, mely próbatételkor gabonaszem alakjában a próbaedény fenekén marad.

EZÜST SZÉR. Szer, azaz különféle szerszám, eszköz, készület, ezüstből csinálva, pl. *asztali, sebészi* stb. *ezüst szerek.*

EZÜSTSZÍN, (ezüst-szín) ösz. fn. 1) Olyan világos fehér szín, mint a tiszta ezüsté. 2) l. EZÜSTSZINŰ.

EZÜSTSZINŰ, (ezüst-szinü) ösz. mn. A tiszta ezüst színéhez hasonló szinü. *Ezüstszinü hajfürtök, falevelek.*

EZÜST SZÖVET. Ezüstszálakból v. fonalakból készült nehéz szövet, kelme.

EZÜSTTAJT, **EZÜSTTAJTÉK**, (ezüst-tajt v. -tajték) ösz. fn. l. EZÜSTHAB.

EZÜST TALLÉR. Ezüstből vert pénz neme, melyet tallérnak hivunk. Az úgynevezett *conventiós* tallér két ezüst forintot, azaz 120 ezüst krajczárt ért.

EZÜST TÁRCSA. Tányér alakú kerek lap ezüstből.

EZÜSTTARTALOM, (ezüst-tartalom) ösz. fn. Azon ezüstnek öszvege, melyet valamely test, különösen érczrög, magában rejt. *Némely érczrögnek több, némelyiknek kevesebb ezüsttartalma van.*

EZÜSTTARTÓ, (ezüst-tartó) ösz. fn. Tartó, szekrény, melybe ezüstöt, ezüst szereket tesznek vagy zárnak. Külön írva azt tenné: ezüstből való tartó. V. ö. EZÜST.

EZÜSTTISZTA, (ezüst-tiszta) ösz. mn. Minek csengése vagy csillogása a tiszta ezüstéhez hasonlít. *Ezüsttiszta hangok. Ezüsttiszta csermely.*

EZÜSTTISZTITÁS, (ezüst-tisztitás) ösz. fn. Bányászmunka, midőn az olvasztókemenczében az ezüstöt minden idegen részektől feloldják.

EZÜSTVERŐ, (ezüst-verő) ösz. fn. Személy, ki a hengerded ezüstsodronyokat, vagy ezüstrudakat laposra veri, s lemezzé alakítja.

EZÜST VIRÁG. Ezüst szálakból, levelekből készített mesterséges virág. Ha pedig az ezüstnek virágát, vagyis a bányakemenczékben azon virágszinü buborékot jelenti, mely elétűnik, midőn az ezüst már közelít tisztulásához, akkor egy szónak kell írni.

EZZEL, (ez-vel) ih. Élünk vele különösebben, midőn valamit bezárólag mondunk. *Ezzel vége legyen mindennek. Ezzel lehelni megszünt, s kiadá lelkét.*

Az E-ben van 5925 czikk.

É.

(Az *E* és *É* betük külön jőnek elé).

É, (1), kisded alakban é, kilenczedik betü a magyar ábczében, s a hangzók sorában negyedik. Rövid hangzó. Továbbá az ajkaknak v. külső szájnak a kiejtésben kisebb nyiltságánál fogva az *e*-nél tompább, az *ö*-höz közeledő hangú, ezért amaz (t. i. nyilt *e*) ellenében *zárt é*-nek hivatik, s e tekintetben a szintén tompa és zárt hangú *ö*-vel rokon. Innen mind a régi nyelvemlékekben, mind terjedelmes tájszokással e két hangzó fölcseréltetik egymással, mint a következő példák mutatják.

észik öszik, écs öcs, écset öcset, ésve ösve, ésmér ösmér (ismér);

bédén bödön, bécs böcs, bégy bögy, béndő böndő, béngyéle böngyöle, bérhe börhe, bétü bötü, békenő bökkenő, bérz börz, bérzéng, börzöng;

csébér csöbör, csécs csöcs, csémége csömöge, csémér csömör, csépég csöpög, csénd csönd, csépü csöpü, csérég csörög, csérmélye csörmölye, csérgeteg csörgeteg;

débén döbön, débérke döbörke, Débréczén Döbröczön, Débrő Döbrő, Débrénte Döbrönte, dédérég dödörög;

fél föl, fénn fönn, félétt fölött, félség fölség, félhő fölhő, féd föd, fédél födél, fést föst, fécség föcsög, fécske föcske, férdik fördik, férég förög, férgeteg förgeteg, férgetyű förgetyű, fértő förtő;

géréncsér göröncsér, gérény görény, gérjed görjed, gérész görösz, gémér gömör, gérnyed görnyed;

gyép gyöp, gyépü gyöpü, gyéplő gyöplő, gyénge gyönge;

hégy (cuspis, acies) högy, hémp hömp, hémpélyég hömpölyög, héngér höngör (ritkább);

kéczéle köczöle, kécség köcsög, kécsége köcsöge, kényér könyér, kér kör (de nyiltan is *ker*, mint a *kar* párhuzamos társa);

lész lösz, létt lött;

ménny mönny, még mégett mégől, mög mögött mögől;

pécsét pöcsét, pécsczen pöczczen, péczéget pöczöget, péczér pöczér, pécs pöcs, pétymet pötymet, pér pör, péczék pöczök, pédér pödör, péhély pöhöly, péng pöng, pérzsél pörzsöl, pérgél pörgöl, pérnye pörnye, pérsen pörsen, pérje pörje, pésél pösöl, pézség pözsög, pétyég pötyög;

réggel röggel, rékkenő rökkenő, réttég röttög, részket röszket, rejt röjt, répül röpül, rést röst, révid (régies) rövid;

sérdül sördül, sérény sörény, sérte sörte, sépér söpör, sér sör, sétét sötét;

szég szög (angulus), szém szöm, szémércs szömörcs, szér ször;

témérdek tömérdek, ténk tönk, tész töss, tékél tökél, tékéletes tökéletes, tém töm;

vész vöss, véntér vöntör (háló), védér vödör, vér vör, vérés vörös, vérheny vörheny;

zéng zöng, zéndül zöndül, zsénge zsönge.

Idegen eredettiek: Érzse Örzse, Démétér Dömötör, Démjén Dömjén, éspérés öspörös, pérsély pörsöly, sérét sörét, kérészt körösst stb.

Egész mondatokban is lássunk némely példákat mind a régi nyelvemlékekből, mind az újabb korból. I) Benigna asszonynak 1513-ban írt imádságos könyvéből:

„Thisön kethöd imádság ez: Uram Jesus kristus ki vagy idvösségös egyességnek jele, szerelmnek kötele, örök fénösségnek és igasságnak tíköre. Emléközjél uram Jézus az te nagy számtalan sokságos kénodról: ki oly igön sok vala, hogy tetedtül fogván talpadik te testödben egésség nem vala, mert kegyötlen zsidók miá, mindönöstül fogván szaggatatol vala: te drágalátos véröddben keverödvén."

II) Egy perbeli okmány (lemásoltatott 1852-dik évben dec. 14-ikén a főtörvényszéken előadott bizonyos perből).

„Alolirt lelköm ösmérete szerént valom, hogy én Cs. Ferenczöt jól ösmertem és jó barátok vótunk vélle, és hogy a mint elsőbet vallotam, most is azt valom, hogy a zálog levelet Cs. Ferencz maga irta. Engöm pedig mögkért nagy igérettétellel Cs. M. fija, hogy másitsam mög a valomásomat, de most is csak azt valom a mit elsőbbet valottam, akárki vot a ki valomásomat möghamisította vagy máskép irta, minthogy pedig Cs. K. most ismét mögkeresött én pedig ágyam fenekére szegezett beteg vagyok, möjből soha többé föl se kelhetök; azért hivattam ide két embörségös öreg szomszédokat, hogy ha a szükség kiványa,

tanúi lőhessenek Cs. K-nak, mőjet megerősitők nevem aláirásával (Holdmező) - Vásárhejön anno 1848-ban 9-dik áprilisbe."

III) Kriza János székely népmeséiből.

„Ecczö' hô vôt, hô nem vôt, hetethét országon, még azon is túl, egy szegény embör, vót ennek egy felesége s három gyermekök, de égtelen (végtelen? vagy éktelen?) szegényök vótak. Ecczör azt mongya a nagyobbik fiu : Anyám! süssön neköm egy hammas pogácsát, hadd mönnyek ê szógá'ni; ahajt (azonnal, mint mihelyt) süt az annya egy pogácsát, a fiu elindú, mönyön, mönyön; mikô mönne egy nagy havason körösztü', talál egy ősz embört, köszön : Isten ágya meg kiedöt öreg apó! Isten hozott fiam! mi járásbeli vagy? azt kérdi az ősz embör. — Én mönyök szógá'ni; ha az Isten velem lössz. — No hát jere hézzám, azt mongya neki az ősz embör, én neköd megfizetök" stb.

Egyébiránt művelt s irói nyelvben habár a gyökök- és törzsekben szabad tetszéstől függ, de ragok és képzőkben épen nem ajánlható az *é*-nek *ö*-vel fölcserélése. L. Előbeszéd. 40. lap.

Ezen **zárt** *é*-nek némely szókban, a mélyhangú lejtőn vagyis mély hangrendszerben *o* felel meg, mint : bédén bodon, belémdes bolondos, béngyéle bongyola, bérz borz, csébér csobány, csémér csomor, dében dobon, férég forog, gérnyed gornyad, pérgél porgol, pézség pozsog stb. s a ragoknál és képzőknél *—hez —hoz*, *—ték —tok* v. *—ének —onak —onok*, *—kédik —kodik*, *—ég —og* stb. Ezen *é* vastag hangzókkal egy szóban nem fordul elé, s ebben különbözik azon éles e (*ë*)-től, mely vastag önhangzókkal is megfér ugyanazon szóban, mint: gelyva (golyva), gyertya (gyortya), hervad, hernyó stb. l. nyilt *E* alatt.

Mely képzők és ragok, és mely viszonyokban veszik föl a zárt *é*-t, erről helykimélés tekintetéből részletesen és rendszerben lásd Előbeszéd 51—56. lapjait. Egyébiránt ezen zárt *é* az egyes képzők és ragoknál valamint az egyes szóknál mindenütt föl van jegyezve e szótár czikkeiben.

A Tatrosi vagy Müncheni codex ismertetésében (Régi magyar nyelvemlékek. Harmad kötet. X, XI és XII lapjain) Jászay Pál följegyzé azon eseteket, melyekben azon codexben zárt *é* (szerénte közép *ë*) használtatik, de a melyek az Előbeszédben és a nyilt *é* alatt eléadott fejtegetésünk szerént, mely azóta Kriza Jánosnak székely népköltési gyüjteményével is tökéletesen igazolva van, némi megigazitást igényel, t. i. ott nincs megkülönböztetve a zárt *é*, mely tájszokásilag *ö*-re változik, az éles *ë*-től, mely többnyire *i*-vel s néha *o*-val szokott fölcseréltetni, s mely vastag önhangzókkal is megfér egy szóban. L. nyilt *E* alatt, különösen a 6-ik lapon.

É, (2), az *ész*(ik) igének s ezt alkotó több idők és módoknak ú. m. *év-ék*, (a Nádor-codexben eléjön *-nek* is, *-evének* helyett), *év-ett* v. *é-tt*, *é-end*(ik) *egyék*, *én-ni*, *én-nék*, *év-ő* stb. gyöke vagy gyökeleme, melyekben az *sz*, *v*, *tt*, *end*, *gy*, *n* oly képzők, mint a *lész*, *tész*, *vész* igékben, melyek elvont gyökei : *lé*, *té*, *vé*. Mi leginkább kitünik, ha miveltetőket, tehetőket és jövőket alakítunk belőlök : *é-tet*, (*lé-tet* nincs szokásban), *té-tet*, *vé-tet*, *é-hetik*, *lé-het*, *té-het*, *vé-het*, *é-endik*, *lé-end*, *té-end*, *vé-end*. Ugyanez áll az *iszik*, *hisz*, *visz*, *alszik*, *fekszik*, *nyugszik* igékre nézve, melyek gyökei : *i*, *hi*, *vi*, *al*, *fek*, *nyug*, s innen : *i-tat*, *hi-tet*, *vi-tet*, *al-tat*, *fek-tet*, *nyug-tat*, *i-hatik*, *hi-het*, *vi-het*, *al-hatik*, *fek-hetik*, *nyug-hatik*. Különösebben az *i*-vel mint *iszik* ige gyökével és többi származékoknak is (*észik iszik*, *evék ivék*, *évett ivott*, *egyék igyék*, *ennék innék*) egymással öszvehasonlításából nyilván kitünik, hogy a jelentések fő különbségét az *é* és *i* betük teszik, az *sz*, *v*, *gy* mássalhangzók mindenikkel közös levén. V. ö. LESZ.

Ezen egyszerű gyököket tudtunkra csak a magyar tünteti elé, mert más nyelvekben az önhangzó mindig vagy egyik vagy másik mássalhangzóval áll kapcsolatban, példák a szanszkrit *ad*, latin *ed-o*, *esuri-o*, hellen *ἔδ-ω*, *ἔσ-θω*, német *ess-en*, *speis-en*, góth *it-an*, *et-an*, török *je-mek*, finn *szy-ön* stb. melyek evést, továbbá a szanszkrit *pí*, görög *πίν-ω*, latin *bib-o*, török *ics-mek*, finn *ju-om* stb. melyek ivást jelentenek.

ÈB, fn. tt. *eb-et*. 1) Széles ért. s állattanilag véve, az emlös állatok azon neme, melyeknek mindkét állkapczájokban egyaránytalan hat harapófogok, hegyes, görbe, s külön álló agyaraik, homlok hosszatt barázdaforma vonalak, s lábaikon öt körmük van, hová a tulajdonkép vett eben kivül a farkasok, hiénák és rókák tartoznak. 2) Szorosabb ért. közönséges eb, házi eb, azaz, rokon néven : *kutya*. E két szó köz szokás szerént egy értelemben vétetik, innen a közmondás is : *Egyik eb, másik kutya*. (Eb am. *ev*, azaz evő vagyis nagy ehető, kutya pedig *ugat* szóval látszik azonosnak). Példabeszédekben és közmondásokban, valamint a régi nyelvben is, jobbára a rövidebb *eb*, *kutya* pedig ritkán fordúl elé, s általán rosz, megvető értelemben használtatik. *Eb anyja. Eb anyja fia. Eb anyja terhe. Eb apának kutya fia. Eb ágyából esett* v. *szakadt. Felfújja az ebek dalát. Aki ebbel tréfál, bot legyen kezében. Ebebéd*, a hol bor nincsen. *Ebeladóban hagyta. Katonának szép a neve, eb az élete. Késö bánat, ebgondolat. Ebhalállal elveszni. Az ebek harminczadjára jutni. Ebhájjal kenték az alfelét*, azaz, hamis, csintalan. *Ebcsont beforr. Vess az ebnek, hogy ne ugasson. Vess az ebnek, nem harap. Ebhátán megfordúlt. Ebhelye, mi nem én dolgom. Eb hiszi, eb higyje. Eb fél, kutya fél, míg a kopasz ipam él.* Népd. *Kutya gazda, ebszolga. Asszonysirásnak, ebszomoriságnak ritkán kell hinni. Eb ura fakó v. kurta. Van módja benne, mint Antalnak az ebültében. Agg ebnek, öreg szolgának egy a fizetése. Ebnek eb a barátja. Eb ebbel barátkozik. Az ebnek ha aranya lenne is, hájat venne rajta. Amely ebet bottal hajtanak a nyúl után, nem fogja az azt el. Amely ebet el akarnak veszteni, veszett nevét költik. Mint eb a macskával. Ebugatás, szamár-*

ordítás nem hallik mennyországba. Vén ebnek, vén szolgának endll a becse. Eb sem rágódik csonton, ha husra talál. Ebet szőrén, madarat tollán, embert társán ismerhetni meg. Bakzó ebnek sok a lyuka. Olyan nagy a feje, mint a beledi ebnek. Fanos ebnek gubát eb a társa. Többet ugat a félénk eb. Fogas ebnek való a csontrágás. Aki idegen ebnek hány kenyeret, nem vesz jutalmát. A jó ebet nem ütik agyon egy turóért. Messze Buda sánta ebnek. Vak eb, aki rostán által nem lát. Tégy jót ebbel, végtére rád mordul. Nem lesz az ebből szalonna. Két hás ebe, kalmár ebe, Kevélyen jár, mint kunok ebe a szemétdombon. Eben gubát (vagy *kutyát*) *cserélt. Ebnek mondják, eb a farkának, farka azt mondja, eb menjen. Ebre bízni a hájat.* (Közmondatok). *Juhászeb*, másképen: *kuvasz, komondor; vadászeb*, (fajai: *agár, kopó, vizsla*), *öleb* stb. A köznép az ebeket folyóvizekről szereti nevezni, azon hiedelemből, hogy akkor meg nem dühödnek. Innen: Duna, Duncsi, Tisza, Dráva, Sajó, Maros, Zsitva ebnevek. Továbbá: Bodri, Borzas, Bundás, Dudás, Kormos, Vidra, Vigyáz, Vitéz stb. Az agarak nevei: Betyár, Cziczke, Fecske, Lepke, Pillanta, Szellő stb.

„Cziczke, Lepke, Fecske, hajsza!
Alugyál még kedvesem.“

Kisfaludy S.

Èb szóval élünk, midőn valamit tagadunk, cselekedni nem akarunk. *Eb hissi. Eb dd. Eb megy, nem én.* Némely közmondásokban am. *semmit sem ér. Eb a varga talp nélkül. Eb a diák könyv nélkül. Eb a király ország nélkül. Eb, aki nem barát.*

ÈBADTA, ismeretes káromkodó szó, am. eb szülöttje, eb adománya.

ÈBADTÁZ, (èb-adtáz) önh. m. *ebadtáz-tam, —tál, —ott.* Ebadta nevű káromló szót mond. *Nincs rútabb, mint midőn a műveltséget igénylő ember is ebadtáz.*

ÈBÁDÁZSÁG, (èb-ádázság) l. ÈBDÜH.

ÈBAGA, (èb-aga) ösz. fn. 1) Bőr alatt termő szőrféreg. 2. Ebnyavalya, azaz nagyehetőség.

ÈBAGJA, (èb-agja) l. EBAGA.

ÈBAGYAR, (èb-agyar) ösz. fn. Az ebnek két oldalt ritkán álló, hasító, szakgató, éles fogai.

ÈBBÚZA, (èb-búza) ösz. fn. Vad fű neme, melynek a búzáéhoz hasonló kalásza van.

ÈBCSERESZNYE, (èb-cseresznye) ösz. fn. l. ÜKÖRKE.

ÈBCSILLAG, (èb-csillag) ösz. fn. Az álló csillagok között legnagyobb és legragyogóbb, mely az úgynevezett ebcsillagzatot kiegészíti. (Syrius). Parasztok és pásztorok nyelvén: *Sánta Kata*, ki a kaszások után (Orion) ételt visz, s ide-oda bicseg. (Így szól a magyar köznép mythologiája).

ÈBCSONT, (èb-csont) ösz. fn. Tulajd. ért. az ebnek csontja. Átv. ért. *ébcsont beheged* v. *beforr*, azaz, rosz pénz el nem vész.

ÈBCZENK, (èb-czenk) ösz. fn. Az ebnemű állat kölyke, ebkölyök. V. ö. CZENK.

ÈBDÜH, (èb-düh) ösz. fn. 1) Düh, víziszony, melybe az ebek esnek. 2) Így nevezik azon víziszonyt vagy veszettséget is, melybe a dühös ebtől megharapott ember esik. V. ö. DÜH.

ÈBÉD, ÈBÉDÈL stb., lásd: EBÉD, EBÉDÈL stb.

ÈBÉH, (èb-éh) ösz. fn. Rendkivüli nagy éh, nagy éhség, milyen a torkos ebeket szokta bántani.

ÈBÉHSÉG, (èb-éhség) ösz. fn. Éhező állapot vagy tulajdonság, ebi torkosság, mohóság.

ÈBEL, (èb-el) áth. m. *ébel-t.* Bányászok nyelvén: a kiásott ércset vagy romot négykerekü kis kocsiban egy helyről másra szállitja, mi rendszeresen sebesen futva történik. (Hundlaufen) Köznépies nyelven: eb módjára, szemtelenül cselekszik. *Megebelni magát.*

ÈBELKÈDIK, (èb-el-kèd-ik) k. m. *ébelkéd-tem, —tél —ett.* Kutyálkodik, azaz bakzó kutyamódra, illetlenül viseli magát; nőszemélyekkel törvénytelenül közösül.

ÈBERCZ, (èb-ercz) ösz. fn. Vadrózsa, ebrózsa, csipkerózsa. (Cynorhodon, rosa canina).

ÈBES, (1), èb-es) mn. tt. *ébes-t* v. *—et*, th. *—ek.* Ebekkel bővelkedő, biró; ebeket tartó, nevelő, tanitó. *Ébes juhász, vadász.*

ÈBES, (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Ébes-én, —re, —ről.*

ÈBÉSZ, (èb-ész) fn. tt. *ébész-t*, th. *—ek.* Aki ebeket nevel, tanít, azoknak gondját viseli; kutyapecsér. *Uraság ebésze.*

ÈBÉSZKÈDIK, (èb-ész-kèd-ik) k. m. *ébészkéd-tem, —tél, —ett.* Ebészi szolgálatot tesz, azaz ebeket nevel, tanít, azokat őrzi, vezeti.

ÈBFA, (eb-fa) ösz. fn. A bengék neméhez tartozó cserjefaj; szára tövistelen, levelei nyelesek, tojáskerekek, láncsásak; bogyója előbb veres, azután fekete. (Rhamnus frangula). Másképen: *kutyabenge, kutyafa, büdöfa, büdös cseresnye.*

ÈBFAJ, (eb-faj) ösz. fn. Az ebnemhez tartozó egy-egy faj, p. o. az agár, vizsla, kopó, komondor, öleb, külön-külön ebfajok. Átv. ért. s megvetőleg szólva: kölyök, fattyu, kurva fia.

ÈBFARKFŰ, (èb-fark-fű) ösz. fn. l. CZINCZOR.

ÈBFEJ, (èb-fej) ösz. fn. 1) Tulajd. az eb nevü állat feje. 2) Majomfaj, melynek feje az ebéhez hasonlít. (Simia sphynx).

ÈBFÉLE, (èb-féle) ösz. mn. Olyan, mint az eb; ebhez hasonló nemü. *Ebféle morgással rám mordult.*

ÈBFÉRÈG, (èb-férèg) ösz. fn. Az eb nyelve alatt támadó kóros keménység, mely dühödés előtt jelenkezik.

ÈBFÉSZÉK, (èb-fészék) ösz. fn. Az ebnek alma, ágya, fekhelye, különösen, melyben a nőstény eb fiadzni szokott.

ÉBFOG, (éb-fog) ösz. fn. 1) Az ebnek akármelyik foga. 2) Különösen, az embernek szemfoga, azaz a harapó és őrlő fogak között levő fog, milyen négy van, kettő alúl, kettő felül.

ÉBFŰ, (éb-fű) l. ÉBFARKFŰ.

ÉBGALLÉR, (éb-gallér) ösz. fn. l. ÉBÖRV.

ÉBGONDVISELŐ, (éb-gond-viselő) ösz. fn. l. ÉBÉSZ.

ÉBGYÖMBÉR, (éb-gyömbér) ösz. fn. Utifüvek nemébez tartozó növényfaj, melynek igen csipős és keserű levelei vannak. (Polygonum hydropiper).

ÉBHÁJ, (éb-háj) ösz. fn. Kutyazsír, az ebnek kifőzött kövérsége. *Ebhájjal kenték az alfelét*, (km.) azaz hamis, csintalan.

ÉBHAL, (éb-hal) ösz. fn. Fiatal békafi, midőn még kifejlődve nincsen, s farka miatt némileg az apró halakhoz hasonlít. (Gyrinus). Másképen : *ébihal*.

ÉBHARAPÁS, (éb-harapás) ösz. fn. Harapás, illetőleg seb, melyet a harapó eb az emberen vagy más állaton ejt.

ÉBHENDI, (éb-hend-i) fn. tt. *ebhendi-t*, tb. —*k* v. —*ék*. Semmirevaló, kutyaember. Alsó irásmódba való gúnyos elnevezés, mint : *pökhendi*, *kortyandi*, *csalavandi*.

ÉBHŐ, v. **ÉBHÉ**, (éb-hő v. —hé) ösz. fn. Azon időszak vagy nyár dereka, midőn a nap az ebcsillagzatban van, s legnagyobb a forróság ; körülbelől Magdolna napjától Bertalanig számítva.

ÉBI, (éb-i) mn. tt. *ébi-t*, tb. —*ek*. Ebhez tartozó, ebet illető, olyan, mint az éb. *Ebi morgás. Ebi irígykedés. Ebi szemtelenség.*

ÉBIBOLYA, (eb-ibolya) ösz. fn. Vad és szagatlan virágu ibolyafaj. (Viola canina).

ÉBIGA, (éb-iga) ösz. fn. A bányászoknál hosszukás pózna vas fogakkal, melylyel a bányákba holmit leeregetnek. (Grubenhund).

ÉBIJESZTŐ, (éb-ijesztő) ösz. mn. Mivel ebet ijesztenek. *Ébijesztő bot. Ébijesztő péntek*, azaz, husvét utáni első péntek, midőn a köznép hiedelme szerént az eb megijed, mert ismét hosszu böjtöt gyanít.

ÉBILEG, (éb-i-leg) ih. Eb módon.

EBÍR, (eb-ír) ösz. fn. Növénynem a háromhímesek seregéből ; csészéje lapított, 3 v. 4 virágu, polyvája kettő, ondói egyenlők ; virágzása csoportos fűzérkékben. (Dactylis).

ÉBKAPOR, (éb-kapor) ösz. fn. Növényfaj a montikák neméből, másképen : *büdös montika*. (Anthemis cotula).

ÉBKENYÉR, (éb-kenyér) ösz. fn. Korpából vagy darából csinált eledel az ebek számára.

ÉBKÍGYÓ, (éb-kígyó) ösz. fn. Kutyafejű kígyófaj. (Boa canina).

ÉBKORBÁCS, (éb-korbács) ösz. fn. Korbács az ebek, különösen a vadászkutyák rendben tartására.

ÉBKÖLYÖK, (éb-kölyök) ösz. fn. Kis kutya, fiatal ebecske, mely még tejet szop. *Ez is ami ebünk kölyke*. (Km.).

ÉBKULLANCS, (éb-kullancs) ösz. fn. Kullancsfaj, mely különösen az ebek bőrébe szokott csimpajkodni.

ÉBLÁB, (éb-láb) ösz. fn. Az ebnek lába. Átv. ért. gyalog. *Ebláb on járni*, azaz gyalog.

ÉBLÁBOL, (éb-lábol) ösz. önh. Gyalog jár, mint az ebek szoktak a kocsi után. *Elebláboltunk*. Csak köznépies beszédbe való. *Elebláb olt*, eltakarodott, elkotródott.

ÉBLÉGY, (éb-légy) ösz. fn. Apró faju legyecske, mely leginkább az ebeket háborgatja.

ÉBMAJOM, (éb-majom) ösz. fn. Majomfaj, melynek feje az ebéhez hasonló.

ÉBMARÁS, (éb marás) ösz. fn. Marás, melyet eb ejt az emberi vagy más állati testen. *Ebmarásra kutyaeső*r, azaz, szeget szeggel. (Km.).

ÉBNEM, (éb-nem) ösz. fn. Állattani ért. állatok osztálya, melyhez a széles ért. vett ebek, pl. farkasok, rókák stb. tartoznak, l. ÉB, fn.

ÉBNYELV, (éb-nyelv) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. az eb nyelve. 2) Átv. ért. Útakon s parragokon tenyésző növény, öt rövid himszállal, s a kutya nyelvéhez némileg hasonló levelekkel. (Cynoglossum).

ÉBÓL, (éb-ól) ösz. fn. Kutyakunyhó, kutyaház.

ÉBORCZA, (éb-orcza) ösz. fn. Átv. ért. Szemtelen orcza, mely pirulni nem képes. *Meg nem pirult eborczája*.

ÉBŐR, (éb-őr) ösz. fn. Vigyázó, virrasztó, őrködő eb ; megfordítva : őreb. *Ebőrökre bízni a húsat, nyájat* stb.

ÉBÖRV, (éb-örv) ösz. fn. Örv az eb nyakán. *Szíjból való, szeges ebörv*. Kutya-nyakravaló.

ÉBPECZÉR, (éb-peczér) l. EBÉSZ.

ÉBRÉSZFŰ, (éb-rész-fű) ösz. fn. Növény, némely meleg tartományokban, mely a fák derekából nő ki, s alakjára az eb nemző vesszejéhez hasonlít. (Cynomorion).

ÉBRÓZSA, (éb-rózsa) ösz. fn. Vadrózsa, csipkebokor, ebercz.

ÉBRÚD, (éb-rúd) ösz. fn. Rúd, melylyel a kerités lyukán átbuvó ebet a csintalan sihederek felkapják és átvetik. Innen a közmondás : *kivetették ebrúdon*, azaz a hivatlan, kelletlen vendégen minden teketória nélkül kiadtak.

ÉBSÉG, (éb-ség) fn. tt. *ébség-et*. Ebi tulajdonság, kutyaság.

ÉBSI, (éb-si v. éb-es-i) mn. tt. *ébsi-t*, tb. —*ek*. Eb szokással biró, eb formáju. Úgy van alakitva, mint : *buksi*, *töksi*, *silapsi*. V. ö. ÉBHENDI.

ÉBSZÍJ, (éb-szíj) ösz. fn. Szíjból való póráz, melyen a vadászebeket vezetik. *Erszénye ebszíjjal van bekötve*, am. fösvény, nem szeret adakozni.

ÉBSZOPÓKA, (éb-szopóka, ösz. fn. l. TERJÖKE.

ÉBSZŐLŐ, (éb-szőlő) ösz. fn. Növényfaj a csucsorok neméből, lelógó fehér virágcsomagokkal, melyekből szőlőforma fekete bogyók nőnek. (Solanum nigrum).

ÉBTARTÓ, (éb-tartó) ösz. fn. Igy nevezi tréfából a köznép a hintó hátulsó bakján levő kast.

ÉBTEJ, (éb-tej) ösz. fn. l. FÜTEJ.

ÉBTEJFESTVÉNY, (éb-tej-festvény) ösz. fn. Ebtej nevü növényből készített festvény.

ÉBTEJMÉZGAGYANTA, (éb-tej-mézga-gyanta) ösz. fn. Ebtej nevü növényből kivont mézgagyanta (Gummi resina euphorbii).

ÉBTIPPAN, (éb-tippan) ösz. fn. Növényfaj a tippanok neméből, melynek kisded virágai nagy és szélesen kiterjedő boglárt képeznek. (Agrostis canina).

ÉBTÖVIS, (éb-tövis) ösz. fn. lásd : VARJUTÖVIS.

ÉBUGATÁS, (éb-ugatás) ösz. fn. Az ebnek sajátságos kiáltása, melyben leginkább *u* hangzik. Átv. ért. hivatlan olcsárlás, rágalmazás, megszólás. *Ebugatás nem hallik mennyországba*, (km.).

ÉBÜL, (éb-ül) ih. Eb módjára, ebhez hasonlólag. Átv. ért. roszul; igazságtalanul. *Ebül vagyunk. Ebül jártunk. Ebül is, kutyául is, komondorul is. Ebül gyült, ebül költ. Ebül gyült szerdéknek ebül kell elvesni*, (km.).

ÉBÜTŐ, (éb-ütő) ösz. fn. Bot, melylyel a gyöpmesterek az ebeket agyonütik, vagy általán, minden nagyobb bot, tréfásan szólva. Köznépies dévajkodó nyelven : férfi szeméremtag.

ÉBVADÁSZAT, (éb-vadászat) ösz. fn. Vadászat, midőn ebeket uszítanak az üzőbe vett vadakra, s magok a vadászok lóháton kisérik őket.

ÉBVÉSZ, (éb-vész) ösz. fn. Bizonyos indiai fának (Stychnos nux vomica) magva, melynek keserű íze van, és sok állatnak különösen az ebeknek halált okoz; de másfelől többféle nyavalya ellen gyógyszerül szolgál.

ÉBVÉSZVONAT, (éb-vész-vonat) ösz. fn. Ebvész nevü fának magvaiból készített gyógyszerészi vonat. (Extractum nucis vomicae). V. ö. VONAT.

ÉBVIRÁG, (éb-virág) ösz. fn. lásd : KIKERICS.

ÉBZSÍR, (éb-zsír) ösz. fn. Eb husából és csontjaiból kifőzött zsír.

ÉCS, ÉCSÉM, l. ÖCS, ÖCSÉM.

ÉCSET, l. ECSET, *E* betü alatt.

—**ÉD**, (1), egyesszámu második személyrag, zártabb hangon : *öd*, vastagon : *od; ver-éd*, (tör-öd, túr-od) *verend-éd* (törend-êd, turand-od), *vern-éd*, (törn-öd, túrn-od). A tárgyramutató múltban : nyílt *ed, ad : vert-ed, tört-ed, turt-ad*, parancsolóban : *verj-ed, törj-ed, túrj-ad*.

—**ÉD**, (2), egyes második személyi birtokrag, változattal : *öd, ad, ed, od*, mint : *szem-éd, vér-éd, bér-éd, tör-öd, hás-ad, kes-ed, bot-od* stb. Önhangzója az illető többesszámához alkalmazkodik : *kert-ek, kert-éd, szükség-ek, szükség-éd, fal-ak, fal-ad* stb.

ÉDDÉGÉL, (éd-dég-él, am. ész-dég-él) cs. és gyakorító m. *éddégél-t*. Folytonosan, vagy gyakran eszik; kényelmesen, lassacskán költi el az eledelt. *Eleddegéli, föleddegéli, megeddegéli, amije van.*

ÉDDÉGÉLÉS, (éd-dég-él-és) fn. tt. *éddégélés-t*, tb. —*ék*. Gyakori, folytonos vagy kényelmes, lassu evés.

—**ÉG**, (1), névképző, l. —AG.

—**ÉG**, (2), gyakoritó önh. igéket képez; *ö* v. *ü* után : —*ög*, s mély hangú szóknál : —*og*, pl. *fity-ég, lih-ég, szep-ég, csép-ég; dör-ög, csör-ög, tüsz-ög; csor-og, bugy-og, patt-og, hars-og*. V. ö. —AN képző és Előbeszéd 128. lap.

ÉHES, (éh-es) l. ÉHES.

ÉHETETLEN, ÉHETLEN, (é-het-et-len, é-het-len) mn. tt. *éhetetlen-t*, tb. —*ék*. Amit megenni nem lehet, nem megenni való. *Éhetetlen kemény, nyers hús.*

ÉHETIK, (é-het-ik) tehető alakja *ésik* igének; multja *éhet-tem*, —*tél*, —*ett*; htn. —*ni*. Aki vagy ami enni tud, enni képes.

ÉHETLEN, (é-het-len) l. ÉHETETLEN.

ÉHETNÉM, (é-het-n-ém) a többi idők nincsenek divatban. Multban *éhetném volt*, öszvetett alak nem szokatlan. Midőn bizonyos tárgyra nem vonatkozólag élünk vele, am. éhes vagyok, szeretnék enni. Vágyat fejez ki, mint ezek is : *ihatnám, alhatnám. Édes anyám, éhetném. Jaj be éhetném, mint a farkas.* V. ö. ÉSZIK.

ÉHETŐ, (é-het-ő) mn. tt. *éhető-t*. Amit meg lehet enni, mi éldelhetőleg van elkészítve, sütve, főzve stb. Ezen összetételben : *nagyéhető*, am. sokat evő, nagy bélü.

—**ÉK**, (1), egyesszámu első személyrag a tárgyra nem mutató jelen- és jövöidőben, zártabb hangon : *ök*, vastagon : *ok*, mint : *ver-ék, verend-ék, tör-ök, törend-ék, mar-ok, marand-ok*. V. ö. *Személynévmás.*

—**ÉK**, (2), rendszerént főneveknél többes szám raga. Helykiméles tekintetéből lásd az Előbeszéd 57. és következő lapjain, a többesszám ragozásának szabályait.

—**ÉL**, egyesszámu második személyrag, a külszenvedő és *ik*-es igék jelen- és jövöidejében; vastaghangon : *ol*, mint : *üttet-él* (láttat-ol), *kéretend-él* (nyomatand-ol), *ész-él* (isz-ol), *éend-el* (iand-ol), *verekéd-él* (huzakod-ol), *verekédend-él* (huzakodand-ol) stb.

—**ÉM**, egyesszámu első személyrag, a tárgymutató alaku igék jelen- és jövöidejében, továbbá a személyragozott határtalan módban, zártabb hangon : *öm*, vastagon : *om*, mint : *ver-ém, verend-ém, vern-ém, tör-öm, törend-ém, törn-öm, mar-om, marand-om, marn-om*. V. ö. *Személynévmás.*

—**ÉN**, (1), igerag a kapcsoló mód egyes harmadik személyében, pl. *kérj-én, fess-én, mesj-én*, ő v. *ü* után : *ön : lökj-ön, önts-ön, küldj-ön*, s mély hangú szóknál állandóan : *on : várj-on, hallj-on, hossz-on, hullj-on, onts-on*. Úgy látszik, nem egyéb mint az *ön* (= ő) harmadik személynévmás.

—**ÉN**, (2), toldalékrag némely igéknél a mutató mód egyes 3-dik személyében, mint *hisz hiszen, visz viszen, megy megyen, vesz veszen; a régieknél*

fekv-en is *fekv-ik* helyett. Némely alhangu szóknál *on*, mint *vagy-on*, s a régieknél *alusz-on*, *alusz-ik* helyett. Szintén az *ön* harmadik személynévmás, mint föntebb.

—ÉN, (3), névmódosító rag, változattal : *ön*, vastaghangon : *on*, önhangzóval végződő nevek után : *n*. Megfelel e kérdésre : *hol?* v. *hon?* mint : *kert-én*, *tér-én*, *vér-én*, *szív-en*, *kör-ön*, *tör-ön*, *ház-on*, *vár-on*, *Budá-n*, *Becsé-n* stb. Eredeti alakja a *hon* kérdőben rejlő *on*, melyből *onnan* származik.

Első tulajdon értelemben valamely helyszinen, illetőleg test felületén létező állapotot jelent, legyen az állandó vagy általmenő : *ágyon* ülő madár ; *vizén* haladó hajó ; *legelőn* járó barom ; *fán* termett gomba ; *lóháton* járni ; *utczán* álldogálni ; ört állani a *várfalon*. Szintén helyszínre vonatkozó, részint átvitt, részint tulajdon értelmüek : *vállunkon* a sok teher ; *szivemen* fekszik ; *tenyeremen* hordozom ; valakit *agyon* ütni, *pofon* csapni, *nyakon* vágni.

Az időnevek után az illető időnek folytonos létállapotát fejezi ki, s megfelel e kérdésre : *mikor?* p. *télen nyáron* pusztán az én lakásom ; *hétfőn*, *kedden*, *szerdán* ; jövő *héten* ; mai, tegnapi *napon* ; minden *órán* várom ; husvét, pünkösd, karácson *napján*, Sylvester *estvéjén*. A nyelvszokás e kérdésre némely időneveket majd *ben* majd *vel* ragokkal használ, mit l. az illető ragok rovatai alatt.

Valamint a többi névmódosítókat, úgy ezt is a szokás különféle átv. értelemben alkalmazza, nevezetesen :

a) Oly igékkel, melyek valamely *érzéki*, *kedélyi*, *erkölcsi* állapotra mutatnak, s mintegy az illető tárgy fölötti folytonos működést jelentenek, mint : jövendő *sorsán* tünődik, búsúl, töprenkedik ; *valamin* boszonkodik ; kedvese *haldlán* kesereg, szomorkodik ; *valamin* bámul, álmélkodik, eliszonyodik ; mások *bohóságán* mosolyog, nevet ; öszvevesztek a *konczon*. Mindezeket az általános *rajta*-val is szokás kifejezni : búsúl, kesereg *rajta*, nevet *rajta* stb., vagy *azon* szóval : *azon* tünődik, *azon* töri fejét, *azon* vesztek öszve, hogy . . . .

b) Oly igékkel, melyek az ész működésének tárgyaira vonatkoznak : *valamin* elmélkedik, töri a fejét.

c) Ezekben és ilyenekben : kinéz, benéz az *ablakon*, kilép, belép az *ajtón*, a *kapun*, bebujik, kibujik a *résen*, azon hely *szine* vétetik alapúl, melyet az illető test vagy nyilás elfoglal.

d) A testnek érintett *fölületére* vonatkozik ezekben : *késen*, *karon* fogni valakit ; *üstökön* ragadni ; *féken* tartani a lovat ; *kötélen* vezetni a borjut.

e) Az árnak, becsnek állapotát fejezi ki az ilyenekben : *drágán*, *olcsón*, *jután*, *pénzen* venni ; száz *forinton* eladni. Átv. ért. jó, rosz *néven* venni.

f) Helyállapotot jelentő névutókkal viszonyítva : *váron* belül, *városon* kivül, a *Dunán* innen, a *Tiszán* túl. Átv. ért. *reményen* fölül, alul, kétségen, *várakozáson* kivül. Sajátságos viszonyítások : *vízen*, *kenyéren* böjtölni ; *szalmán* telelni ; *makkon*, *kukoriczán* hízott sertések, *szémén* szedett búza stb., melyeket a nyelvszokás után illető helyeiken a szótár ad elő.

ÉN, ÉNNI, l. ÉSZIK.

ÉNNIVALÓ, (énni-való) ösz. mn. és fn. Amit enni lehet, ami eledelül föl van adva ; étel, eleség. *Van itt elég ennivaló*. Átv. ért. igen kedves, szeretetre méltó. *Ennivaló kis fiú*.

—ÉR, (1), műképző, mint : *véd-ér*, *teng-ér*, *emb-ér*, l. —AR, névképző.

—ÉR, (2), igeképző, mint : *ped-ér*, l. —AR, igeképző.

—ÉRÉG, (ér-ég) ösz. igeképző, mely gyakorlatos önható igéket képez ; *ö*, *ü* után : —*örög*, mély hangú szóknál —*orog*, pl. *did-ér-ég*, *biz-er-ég*, *hént-ér-ég* ; *csöp-ör-ög*, *sünyd-ör-ög* ; *tánt-or-og*, *bód-or-og*.

ÉRZSE, női kn. tt. *Érzsét*. Népnyelven másképen : *Érzsi*, *Örzsi* stb. V. ö. ÉRZSI. Az Erzsébet szónak kicsinyzője elhagyás által.

ÉRZSÉBET, női kn. tt. *Érzsébet-et*. Elisabeth. A héber nyelvből kölcsönzött szó, am. Isten kedveltje. Máskép : *Örzsébet* némely régieknél : *Elzsébet*.

ÉRZSI, l. ÉRZSÉ.

ÉRZSIKE, az *Erzsi* női névnek kicsinyezője.

ÉRZSÓK, női kn. tt. *Érzsók-ot*. Köznépies nyelven jelent nagyobb, korosabb Erzsébetet. *Erzsók néne*.

—ÉS, (1), melléknévképző, oly nevekhez járulván, melyek többese *ék*, mint : *szém-ék*, *szém-és*, *vér-ék*, *vér-és*, *szükség-ék*, *szükség-és*, *cseléd-ék*, *cseléd-és* stb. V. ö. —AS, képző.

—ÉS, (2), gyakorlatos igeképző zártabb hangon : *ös*, vastagon : *os*, mint : *verd-és*, *tépd-és*, *lépd-és* ; *törd-ös*, *pökd-ös* ; *hágd-os*, *kapd-os*. V. ö. ÉS, ksz.

ÉSMER, ÉSMERET stb. l. ISMER, ISMERET stb.

ÉSPÉRÉS, l. ESPERES, *E* betü alatt.

ÉSPÉRÉSSÉG, l. ESPERESSÉG.

ÉSZÉGET, (é-sz-ég-et) l. ÉDDÉGÉL.

ÉSZÉMISZOM, (észém-iszom). Tulajdonképen ige, de gyakran használják fn. és mn. gyanánt is. 1) Zabálás, lakoma, torkosság, étel, ital nagy bősége. *Bezzeg volt nagy eszemiszom. Csak az eszemiszomnak örülsz*. 2) Mondják oly emberről, kinek minden élvezete és dolga evésivásban áll. *Eszemiszom bajnok. Eszemiszom haszontalan ember*.

ÉSZÉNYÁK, (ész-ény-ák) mn. tt. *észnyák-ot*. Gúnyneve az oly embernek, ki sokat eszik ; zabáló, nagyehető, telhetetlen. Kemenesalji szó. V. ö. ISZÁK, ISZÁKOS.

ÉSZIK, (ész-ik v. é-sz-ik) t. i., melynek legvégső gyöke, vagyis gyökeleme : *é*, mint : *iszik* igeé : *i* ; számos nyelvekben feltaláltatik rokon hangokban, pl. hellénül : *ἔσθω* v. *ἔδω*, *φάγω*, latinul : *edo [es, est]*, *esurio*, németül : *essen*, *speisen*, szanszkritül : *ad*, *svad* [ízlel] stb. V. ö. É gyök jelentése. Első múltban : *évém*, *évél*, *évék* stb. Másod múltban : *éltem*,

éttél, évött v. *ett.* Jövendőben : *ëendëm, ëendël, ëendik* stb. Parancsoló : *égyél, égyék.* Ohajtó : *ënném, ënnél, ënnék* stb. Határt. *enni.* Míveltető : *étet.* Tehető : *ëhetik.* Értelme : eledelt vesz be, azt megrágja, és lenyeli. Tulajdonkép emberről, de egyéb állatokról is mondják. *Esik, mint a ló, mint az éhes farkas,* (Km.). *Sokat esik. Húst, kenyeret, gyümölcsöt, fűvet, gyökeret esik. Ha sokat akarsz enni, keveset egyél.* (Km.). *Két pofára enni. Abban ugyan nem esel. Egyetek bolondok, meghalt apátok.* (Km.) *Torkig, untig, megszabúlásig enni. Eltart a föld, csak legyen mit enntink.* (Km.). Igekötővel mindig tárgyesetet vonz. *Elenni más jószágát. Fölenni a hulladékokat. Kienni valakit mindenéből. Leenni az adóságot. Másutt is lesszokták enni a húst a csontról.* (Km.). *Összeesik békát, egeret. Ökör szánt a sab alá, de ló esi meg.* (Km.). Ily esetben az *ik* el is marad néha, pl. *Megesz a farkas, fene.* Átv. ért. emészt, ront, lassan fogyaszt. *Fene esi, esi esi a csontjait. A rozsda megeszi a vasat. A méreg beette magát belsejébe. Fölenni testét a hígy.* Néha annyit tesz, mint : csíp, éget. *Esi a bors a nyelvét. A dohányfüst esi a szemeit.*

ÉSZIK-ISZIK, (észik-iszik) ösz. k. Evéssel, ivással foglalkodik, dőzsöl, korhelykedik, lakmározik.

Eszem-iszom, vigadok,
A búnak helyt nem adok.
(Népd.)

ÉSZTÉKE, ÉSZTÉKÉL, l. ÖSZTÖKE, ÖSZTÖKÉL.

ÉSZTERŰ, l. ESZTERŰ.

—ÉT, tárgyeseti rag, l. —T mint tárgyeseti rag.

—ÉTÉK, (é-ték vagy ét-ék = éd-ék) többes második személyi rag, változattal —*atok*, —*otok*, —*eték*, —*ötök*, mint : *szém-étek, hás-atok, kes-eték, orr-otok, bőr-ötök.* Leghihetőbben az egyes második személyi —*ad*, —*ed*, —*éd*, —*od*, —*öd* ragból, és többes : *ék* ragból (*ed-ék, ad-ok* stb.) van összetéve ; mi leginkább onnét tetszik meg, minthogy az első önhangzó egészen az *ad, ed, éd* stb., egyes személyi rag szabályát követi, azaz az általános többes szám önhangzójához alkalmazkodik. (V. ö. —ÉD). Így a többes első személyi rag *unk, ünk* is, régiesen *om-uk* v. *om-k* és *em-ük*, pl. a halotti beszédben : *ur-om-k* és *ös-em-ük*, tehát *ur-om* vagy *ur-am*, és a többest jelentő *k* : *ur-om-k ; ös-em-ük* szintén.

ÉTET, (é-tet) áth. m. *étet-tem*, —*tél*, —*ett*. Általán másnak ételt, eledelt ad, hogy azt megegye ; táplál. *Etetni a szegény koldusokat. Etetni az éhezőket. Etetni a baromfiakat.* Különösen : az ételt az evőnek szájába adja. *Etetni a kis gyermeket, a beteget. Egymást etetni. A verebek, fecskék* stb. *etetik apró fiaikat.* Gyakran elvontan, tárgyeset nélkül használjuk. *Etetnek déltájban a szántók. Etetnek a kocsisok.* Igekötőkkel : *Eletetni másnak vagyonát. Föletetni az elnőrt gabnaszemeket. Leetetni a vetéseket, réteket. Megetetni valakivel a rosz ételt. Megetetni valakit,* azaz megmérgezni, mérget adni. Átv. ért. valamely testet más erősebb által elvásat, elkoptat, elrongál. *Eletetni választóvízzel a vasat. Pokolkővel etetni a sebet. Fenével etetni,* azaz haragjában azt kívánni, hogy a fene egye meg.

ÉTETÉS, (é-tet-és) fn. tt. *étetés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, midőn valakit v. valamit etetünk. V. ö. ÉTET. *Utasok, szegények etetése. Kisdedek, aprómarhák etetése. Déli, estvéli etetés. Méreggel való megetetés. Fenével etetés. Etetés elleni gyógyszer.*

ÉTETLEN, (é-tet-len) mn. tt. *étetlen-t*, tb. —*ek*. Aki vagy ami nincs megetetve. *Etetlen csecsemő. Etetlen baromfiak. Etetlen lovak lassan mennek.* Határozóilag, am. meg nem etetve, etetlenül.

ÉTETLENÜL, (é-tet-len-ül) ih. Etetlen állapotban, éhesen, üres gyomorral. *Etetlenül befogni az ökröket. Etetlenül hajtani a lovakat több mérföldre.*

ÉTETŐ, (é-tet-ő) l. ÉTETŐ.

ÉTETŐVÍZ, (étető-vís) ösz. fn. lásd : ÉTETŐVÍZ.

ÉTT, (é-tt) az *észik* ige multja és részesülője a szokottabb *évett* helyett. *Ett, itt,* (evett, ivott) *pakortáskodott* (Szoder Fábián, a palócz szójárásról) ; *mi által kiett gerenda.*

—ÉTT, mult idő raga, mint *épít-ett, fest-ett, ö, ü* után *ött : üt-ött, ünt-ött, ödöng-ött,* mély hangon : *ott : bocsát-ott, marasz-ott.* A többi személyben és tárgyi ragozásban sokszor csak egyszerű *t*, pl. *ad-ott, ad-t-am, ad-t-ál, ad-t-unk, ad-t-atok, ad-t-ak* v. *ad-t-anak*, és *ad-t-ad, ad-t-a, ad-t-uk, ad-t-átok, ad-t-ák*, magas hangon *szeret-ett, szeret-t-em, szeret-t-él* és *szeret-t-ed, szeret-t-ünk* és *szeret-t-ük, szeret-t-etek* és *szeret-t-étek, szeret-t-ek* v. *szeret-t-enek* és *szeret-t-ék.*

Az egyes igéknél (egyszerű nem összetett alakjukban) mindenütt föl van jegyezve a múlt idő e szótárban, s a mennyiben a tőszemélytől némi eltérés van, a többi személy is.

ÉTTE, (é-tt-e) személyragozott igenév, az *észik* igéből ; összetételekben használják, leginkább átv. értelemben. *Méregétte ember. Mocsokétte, szuétte, fenecétte, kutyaétte.*

ÉVECSKÉL, (év-ecs-kél) áth. m. —*t*. L. ÉDDÉGÉL.

ÉVÉGET, (év-ég-et) áth. m. *évéget-tem*, —*tél*, —*ett*. L. ÉDDÉGÉL.

ÉVÉS, (év-és v. é-v-és) fn. tt. *evés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, midőn az ételt, eledelt magunkhoz vesszük, azt kellőleg szájban forgatván, lenyeljük. *Mohó, szapora evés. Evéssel tölteni az idő nagy részét. Evésben megszabálni. Csak evéskor ismad, mint a pap szolgája.* (Km.)

ÉVÉSIVÁS, (évés-ivás) ösz. fn. Ételitalnak mértéktelen használása ; zabálás, torkoskodás, dobzódás. *Evésivásra költeni mindenét.*

ÉVET, (év-et) l. EVET.

ÉVŐ, (1), (év-ő v. é-v-ő) mn. tt. *évő-t.* 1) Aki vagy ami eszik. *Évő gyermek. Évő madarak. Húsevő,*

gabnaevő, füevő állatok. Emberevő vad népek, kenyérevő. 2) Amivel, amiről, ahol eszünk, s ekkor a viszonynévvel összetéve iratik. *Évőkanál. Évőasztal. Évőhely.*

ÉVŐ, (2), (l. föntebb) fn. Személy, ki eszik. *Sok az evő, de kevés a dolgozó. Nagy evő. A kutya szeret az evők körül forgolódni.*

ÉVŐDIK, (é-v-ő-dik) belsz. m. *évőd-tem, —tél, —ött.* Átv. ért. maga magát emészti, titkon boszonkodik valamin, magában búsúl, töprenkedik, s mintegy eszi, fogyasztja magát. *Nem szól senkinek, csak magában evődik.*

ÉVŐASZTAL, (évő-asztal) ösz. fn. Asztal, melyről esznek, melyről enni szoktak, különböztetésül más czélra szolgáló, pl. iró-, dolgozóasztaltól.

ÉVŐKANÁL, (évő-kanál) ösz. fn. Kanál, melylyel enni szoktunk. Különböznek : *főzőkanál, merítőkanál, vakolókanál* stb. *Fa, csin, ezüst evőkanál.*

ÉVŐSZEREK, (évő-szerek) tb. fn. Asztali készület, melyet az evésnél használnak, pl. kés, villa, kanál stb. *Ezüst evőszerek.*

ÉVŐTÁL, (évő-tál) ösz. fn. Tál, melyben az ételt az evőknek feladják.

ÉVŐTÁNYÉR, (évő-tányér) ösz. fn. Tányér, melyről az ételt eszszük.

ÉVŐTÁRS, (évő-társ) ösz. fn. Személy, ki velünk együtt, egy asztalnál, egy tálból eszik.

—ÉZ, igeképző, zártabb hangon : *ös*, vastagon : *os, ös*, nyiltan : *es*, mint : *sér-éz, kör-ös, fal-as, bot-os, fel-es.* Hangzója az illető gyök többesének hangzóját követi : *szem-ék, szem-és, vér-ék, vér-ez* stb. V. ö. —AZ, igeképző.

Az É-ben van 147 czikk.

É.

(Az *E és É* betűk s ezeken kezdődő czikkek, külön kerecsendők).

É, (1), kisded alakban *é*, tizedik betü a magyar ábécében, s az önhangzók között ötödik. *Hosszu, nyilt* hangzó. Mai általánosb kiejtés szerént csak egyféle hosszú *é*-t ismerünk, mely magasságát illetőleg az *éleshanguak* osztályához tartozván, mind a vastag, mind a vékony hangzókkal megfér egy szóban, pl. *cséte, kópé, véka, béna, kenyér, vezér, ökrész.* Az ily szók vagy vastag, vagy vékonyhangulag ragoztatnak, amint t. i. többi hangzóik vastagok vagy vékonyak, pl. *kondér-ok, csuhér-ok, véká-val, cseléd-ék, réteg-ek, ürmény-ek.* Kivételnek az összetett szók, melyekben mindig az utolsó határoz, pl. *karszék-ét, háztető-re, csépháború-val, szélkáb-hoz.* Az *é* végül némely szókban *a*-val cseréltetik föl, pl. *paréj paraj, taréj taraj, ganéj ganaj, karéj karaj, fahéj fahaj.* De minthogy a *paré, gané, taré* alakok szokottabbak, innen inkább azt kell tartanunk, hogy az egész *aj* szótag, vagyis kerhangzó az, mely a hosszú *é*-nek megfelel. A régiek szintén használták *j* nélkül : *paré, taré, gané, karé.* Fölcseréltetik némely képzőkben *o*-val is ; mint : *szándék szándok, hajlék hajlok, fasék fazok, szurdék szurdok, marék marok, ajándék ajándok.* A régies *ó ő* s mai *í* helyett áll az ily őszerű képzőkben : *tanét* (= tanót, *tanojt, tanejt*, ma : tanít), *feketét* (= feketőt, *feketöjt, feketejt*, ma : feketít) stb. Néha tájdivatosan, nyomatékozás, illetőleg hangsulyozás következtében, melyet a versmértékben is használnak, rövid *e* v. *é* helyett áll, pl. *vélem* velem (mecum), *néked* neked, *lészen* leszen, *mérész* merész, *mégyen* megyen, *étet* étet, *tétet* tétet. Tájejtésileg használják hosszú *á* helyett ezekben : *tovébb* (tovább), *hátrébb* (hátrább), *arrébb* (arrább). *Odébb* (odább helyett) általános gyakorlatú. Szóképzés vagy ragozás alkalmával nemcsak midőn két rövid *e* kerül öszve, változnak ezek öszvehuzódva hosszu *é*-re, pl. *e*+*e*, *gyönge-en* = *gyöngén* ; *é*+*e*, *lé-et* = lét ; *e*+*é*, *vere-ém* = verém, *vere-éd* = veréd ; hanem más önhangzók öszveolvadásából is áll elé hosszú *é*, pl. *e*+*i*+*e* (*e*+*j*+*e* v. *j* helyett *v*), *vere-i-e* v. vere-j-e (v. *vere-v-e*) = veré, *verne-i-e* v. *verne-j-e* = verné ; *a*+*i*, *látsza-ik* = látszék, *látszana-ik* = látszanék ; *a*+*é*, *láta-ék* = láték, *látna-ék* = látnék. Az úgynevezett ékvesztőkben rövid *e*-re változik, mint : *ég* eget, *ér* eret, *kés* kezek, *egér* egerek, mely esetben tompábban megnyujtva, s mintegy *ee*-hez hasonlóan hangzik. Némely szókban, melyek két különböző érteményüek, e szerint majd élesebb vagy tompább kiejtésü, pl. *szél* tb. *szelek* (ventus), *szél*, tb. *szélek* (margo); *fél*, tb. *felek* (dimidium, amicus), *fél* (metuit); *ér*, tb. *erek* (vena), *ér* (valet); *légy*, tb. *legyek, légy* (fias) ; *ég*, tb. *egek*, (coelum), *ég* (ardet). E másodnemüeket, a tájszokás itt-ott éles *í*-vel cseréli föl : *szilles, fílek, írek, ígis.*

A szóképzésben és ragozásban rendesen párhuzamos társa a hosszú *á*, pl. csel-*éd* csal-*ád*, szeg-*ély*, szab-*ály*, kel-*és*, hal-*ás*, vét-*ség*, vált-*ság*, köt-*ény*, vág-*ány*, ökr-*ész*, hal-*ász*, füz-*ér*, buv-*ár*, keres-*mény*, tanul-*mány*, fél-*énk*, fal-*ánk* ; ember-*nél*, asszony-*nál*, föl-*é*, al-*á*, vert-*ék*, várt-*ák*, verj-*ék*, várj-*ák* stb. De meg is marad állandóan, pl. *ék* (*dék* = adék, edék és *ték* = íték) képzőben : *hasad-ék* és *mened-ék*, *hasít-ék* és *verít-ék* v. *verejt-ék.*

A hangmértan szabályai szerint mindig hosszu szótagot alkot, pl.

„Régi dicsőségünk, hol kösel az éji homályban?"
Vörösmarty.

Ha az eléadottakat bővebb figyelembe veszszük, lehetetlen meg nem győződnünk, hogy a mai, bár igen egyenlő kiejtésű *é*-ben többféle hosszú *é* önhangzó rejlik. Feltünő

1) hogy némely *é*, különösen a névragozásban ékezetét elveszti és nyilt *e*-vé változik, pl. *ég egek, szél szelek, fél felek, ér erek, légy legyek, kés kesek, szekér szekerek, fenék fenekek*, sőt a régiségben, pl. a Tatrosi codexben ezek nagy részét az alany- vagy tőesetben is röviden találjuk : *eh* = éh, *nehez* = nehéz, *ket* = két, *het* = hét, *kes* = kéz, *nev* = név, *közep* = közép, *szel* (ventus) = szél, sőt olyanok

is eléjönnek, melyek ma nem ékvesztők : *szek* (= szék), *vitez* = vitéz, *terd* = térd, *kövér* = kövér, *ért* = ért, *kerd* = kérd, *ösveny* = ösvény. Ezekben tehát a nyilt *e*-nek megfelelő hosszú (a szokottnál terpedtebb) è rejlik. Meg van ezen hang mai napság is a palóczos è vagy *é*-ben (a palóczoknál, göcsejieknél, székelyeknél), mely az *el* és néha *er* hangokból olvadt egybe, pl. *èment* (= elment), *sèni* (= szelni), *ère* (= erre), *emère* (= emerre) stb.

2) hogy a mely szókban a hosszú *é* ékezetét el nem veszti, azokban az tájdivatosan hosszú *í*-vel szokott fölcseréltetni : *ídes* = édes, *szíp* = szép, *szíles* = széles. Miket régi iróknál is (kik, amint tudjuk, saját nyelvjárásuk szerént írtak) találunk, pl. Erdősinél

„Az magyar *népnek*.

Próféták által szólt *régen* néked az isten,
Az kit *igírt*, ímé *végre* megadta fiát.
Buzgó *lélekvel* szól most és néked ez által,
Kit hagya hogy hallgass, kit hagya hogy te kövess.
Néked *asírt* ez lűn prófétád, doctorod, ez lűn
Mestered, ez most és, melyet az isten ada.
Ez próféta szavát hallgasd, mert *tíged* az isten
Elvesst, és nyomos nem lehet a te neved.
Aki szidóul és görögül, és végre diákul
Szól vala *régen*, szól néked az itt magyarul.
Minden *népnek* az ű nyelvén, hogy minden az isten
Törvínyim íljen, minden imádja *nevit*.
Lelki *kenyír* vagyon itt, melyben mikor *ízsel*, örökké
Íles, mely az mennyből szálla, halálra mene.
Az ki teremt, *tíged* megvált, örök *életet* és ád
Ez szent által : nincs több bizodalmad azért."

Néked, *ímé*, *és* szókban nem változik *í*-vé, mert azok nyilt *e*-vel is ejtetnek : *neked*, *íme*, *es*.

Nagyon csalódnék azonban, aki bármely régi iratban, valamint tájnyelvben is tökéletes következetességet keresne, pl. *asért* egyszer *í*-vel, máskor *é*-vel jön elé ; így *végre ; kenyér*, noha ékvesztő (kenyerek), mégis benne az *é*, *í*-vé változik ; *ézsel* ma, legalább tudtunkra hosszú *é*-vel nem ejtetik. De lehető, hogy mind ‚kenyér' rövidült *e*-jében, mind ‚ezsel' első *e*-jében, régiesen éles *ë* hangzott, mely aztán könnyebben változhatott szinte éles *é* (= *ê*)-vé.

3) Hogy ezen éles *é* (= *ê*) az, mely mind mély, mind magas szókban előfordul, tehát sajátlag ismét kétféle, pl. *béke* és *béka* szókban fínom megkülönböztetéssel kétféle éles *é* hallatszik.

4) Hogy azon hosszú *é*, mely néha *ó* v. *o*-val, néha pedig *ő*-vel cseréltetik fel, a rövid zárt *é*-nek felel meg, mint : *tanót tanét*, *szándok szándék*, *hő hé*, *lőn*, *lén*.

É, (2), régies fn. *éj* helyett ; *ézsak* Károlyi- és Káldinál = *éjszak ; így* eléjön gyakran a régieknél : *éfél* e helyett *éjfél*, *ét által* (régi magyar Passio) e helyett : *éjt által* v. *éjen által*.

É, (3), lásd kérdő E, (5).

—É, (1), birtokrag, mint : Péter-é, Pál-é. Igen nevezetes rag a magyar nyelvben. Eléjön a birtokos névmásokban is, mint közép rag : eny-é-m (= én-é-m), ti-é-d (= të-é-d), ö-v-é (= ö-v-é-e), mi-é-nk, ti-é-tek, ö-v-é-k (ö-v-é-ök). Részletesen fejtegetjük az Előbeszéd 162. lapján. V. ö. —ÉK, (2) is.

—É, (2), bizonyos helyre mutató határozói képző, pl. el-é, fel-é, föl-é, mög-é, régiesen *Győré*, *Pesté* is, *Győrbe*, *Pestre* helyett, l. —Á, (1).

—É, (3), igerag, mint : vet-é, üt-é, l. —Á, igerag.

ÉB, elvont gyök, mely egyedül az éber (éb-er) szóban és ennek származékaiban áll fenn. Értelmét lásd *Éber* szónál.

—ÉB, (1), ritka képző *der-éb* (dorsum. Molnár Albert), *ger-éb*, s némely más szókban. A részesülői *ő* (= *eü* = *ev* v. *év* = *éb*) kisarjadzása. L. —Ő, részesülői rag.

—ÉB, (2), képző *egy-éb* szóban, mely az illető esetekben ékvesztő, pl. egy-*éb*-et, egy-*éb*-ek ; a miből megtetszik, hogy némelyek hibásan írják két *bb*-vel. A hasonlító foki *abb*, *ebb* rag módosulása.

—ÉBB, szintén a hasonlító foki rag némely igehatározókban mint *hamar-ébb* (v. hamar-ább) ; néha az e a tőszó véghangzójával egyesülvén, vált hosszuvá, pl. *elébb* = elé- v. elő-ebb, *fölöttébb* = fölötte-ebb.

ÉBEN, latinul *ebenus*, hellenül *ἔβενος*) fn. tt. *ében-t*, tb. —*ek*. L. ÉBENFA.

A héber nyelvben feltaláltatik *hóbni*, többese : *hóbnim* (ligna ebena); némelyek szerént Aethiopiának régi *Opon* nevű városától, mások szerént *ében* szótól, mely követ jelent.

ÉBENFA, (ében-fa) ösz. fn. Fínom, igen kemény és fekete fa, mely Helena és Móricz szigeteken bőven nő, s asztalos és esztorgályos munkákra használtatik.

ÉBENFAMÍVES, (ében-fa-míves) ösz. fn. Készmives, ki ébenfából különféle míveket kéazít, esztergáros.

ÉBER, mn. tt. *éber-t*, tb. —*ek* v. *ébrek*. 1) Aki nem aluszik, aki teljes öntudattal bír ; aki virrasst. 2) Átv. ért. vigyázó, gondosan ügyelő, figyelmező, körülnéző. *Legyetek ébrek as hallgatásban, és tanulásban* (Pázmán). Átvitelesen mondjuk dologról is.

„Éber éjim, kínos nappalom."
Gyulai Pál.

Eredetére nézve egynek látszik *vir* vagy *virr* gyökkel, ezekben : *virad*, *virasst* stb. t. i. az *i* hang helyet cserélvén, vagy középről előre nyomulván, lesz : *ivr* v. *évr* v. *ébr ;* a minthogy régebben mindig ez vala a tőszó, például ezekben : *ébr*-en, *ébr*-ed, *ébr*-esst, és csak újabb időben keletkezett az önálló *éber* alak ; ha már *vir* gyökből az *r* betűt mint képzőt elvonjuk, marad : *vi*, melynek a föntebbiekkel szinte rokon értelme van a magyar *vi-gy-da*, latin *vi-gil*, *vi-det* stb. szókban.

Egyébiránt azt is vélhetjük, hogy eredetileg *ímber* vala, azon *ím* gyöktől, melynek származékai: *ímik* = virraszt, *ímett*, virrasztó, vigyázó állapotban levő.

Régibb iratokban eljön *héber* helyett is.

ÉBERSÉG, (éb-er-ség) fn. tt. *éberség-et*. Tulajdonság, melynél fogva valaki ébren van, virraszt, figyelmez, vigyáz, a körüllevő tárgyakat hamar észreveszi. *Őrök, előljárók, szülők ébersége.*

ÉBRED, (éb-r-ed) önh. m. *ébred-tem*, *—tél*, *—ett* v. *—t*. Álmából föleszmél, ocsúdik. *Hajnalban ébrednek az állatok. Mély álmából ébredni kezd. Nagy lármára fölébredt.* Átv. ért. öntudattal kezd bírni, az eddigelé homályos tárgyról világosabb eszmék tünnek elébe; észreveszi magát. *Az ifjuban ébred az ész, ébrednek a vágyak. A hosszu ámulás után ébredni. Ébred benne a lelkiösmeret. Fölébredtek lelkében a régi jó napok emlékei. Nemzetünk is valahára ébredni kezd*, azaz aléltságából, hallgatagságából kikél, elétünik. *Kikeletkor ébred a természet.*

„Jő a tavasz illatárral,
Ébred a vidám madárdal."
Iduna (Szász Póli).

ÉBREDÉS, (éb-r-ed-és) fn. tt. *ébredés-t*, tb. *—ék*. Föleszmélés az álomból, ocsúdás; az álomnak eloszlása. *Ébredéskor ásítozni, nyujtózni.* Átv. ért. öntudathoz, önérzethez jutás; az eddigelé homályos dolgokról világosabb eszmélés; valamely tárgy iránt figyelemre gerjedés.

ÉBREDÉZ, (éb-r-ed-éz) önh. m. *ébredéz-tem*, *—tél*, *—ett*. Lassan-lassan ébred, álmából fokonként serkenni kezd. *Hajnali harangszóra ébredeznek a cselédek. Ébredez az álomkórba merült nyavalyás.* Átv. ért. eszmélni kezd, öntudatra jut, fokonként világosabban veszi észre állapotát, figyelemre, vigyázatra gerjedez. *A népekben ébredezni kezd az önállási, és nemzetiségi vágy.*

ÉBREDÉZÉS, (éb-r-ed-éz-és) fn. tt. *ébredézés-t*, tb. *—ék*. Álmából lassanként vagy fokonként ébredni kezdés.

ÉBREDSÉG, (éb-r-ed-ség) fn. tt. *ébredség-et*. Állapot, midőn valaki nem alszik, hanem virraszt; öntudattal bír; körültekint, figyel.

ÉBREDT, (éb-r-ed-t) mn. tt. *ébredt-et*. Aki álmából föleszmélt, fölserkent, fölocsúdott. Átv. ért. öntudathoz jutott, figyelmes, a körüllevő tárgyakat észlelő. *Ébredt ész. Fölébredt lelkiösmeret.*

ÉBREDTSÉG, (éb-r-ed-t-ség) l. ÉBREDSÉG.

ÉBRÉGET, (éb-r-é-get v. éb-r-ég-et) áth. m. *ébréget-tem*, *—tél*, *—ett*. Álomból, szunnyadásból kelteget, felbuzdít, eszméletre gerjeszt, ösztönözget. *Ébregetni délutáni álomból a munkásokat. Jóra, szépre ébregetni az ifjuságot. Haladásra ébregetni a szunnyadó népet.*

ÉBRÉGETÉS, (éb-r-é-get-és) fn. tt. *ébrégetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valakit ébregetünk. V. ö. ÉBRÉGET.

ÉBRÉKÉNY, (éb-r-é-kény) mn. tt. *ébrékény-t*, tb. *—ek*. Aki könnyen ébred; virrasztásra hajlandó; vigyázó, figyelmező. *Ébrékeny ész.*

ÉBRÉKÉNYSÉG, (éb-r-é-kény-ség) fn. tt. *ébrékénység-et*. Tulajdonság, melynél fogva valaki könnyen ébred, virrasztásra hajlandó, figyelni, vigyázni szeret.

ÉBREN, (1), (éb-r-en) önh. m. *ébren-t*. Serken, fölserken, ocsudik, l. ÉBRED.

ÉBREN, (2), (éb-r-en) ih. Virrasztva, nem alva; figyelve, vigyázva. *Ébren lenni. Ébren maradni. Fél ébren beszélni. Ébren tölteni az éjt. Ébren legyetek és vigyázzatok.*

ÉBRENÉS, (éb-r-en-és) fn. l. ÉBREDÉS.

ÉBRENET, (éb-r-en-et) fn. tt. *ébrenet-et*. Ébrenés, elvont értelemben véve. *Első ébrenet.*

ÉBRENG, (éb-r-eng) önh. m. *ébrengét-tem* v. *ébreng-tem*, *ébreng-ettél* v. *ébreng-tél*, *ébreng-ett*; htn. *—ni* v. *—eni*. L. ÉBREDÉZ.

ÉBRENLÉT, (ébren-lét) ösz. fn. Éber állapot, midőn valaki nem alszik. Átv. ért. vigyázat, öntudatos eszmélet.

ÉBRENSÉG, (éb-r-en-ség) fn. l. ÉBERSÉG.

ÉBRENT, ÉBRENTE, ÉBRENTEN, ih. lásd: ÉBREN.

ÉBRÉNY, (éb-r-ény) fn. tt. *ébreny-t*, tb. *—ek*. Anyaméhben fogant, s még ki nem fejlődött, csak most ébredő lény (embryo).

ÉBRES, (éb-r-es) mn. tt. *ébres-t* v. *—et*, tb. *—ek*. l. ÉBRÉKÉNY.

ÉBRESSÉG, (éb-r-es-ség) fn. lásd: ÉBRÉKÉNYSÉG.

ÉBRESZGET, (éb-r-esz-get) áth. és gyakor. m. *ébreszget-tem*, *—tél*, *—ett*. Gyakran vagy folytonosan valakit, vagy többeket álomból költöget. *Trombitaszóval ébreszgetni a falun tanyázó lovaseságot.* Átv. ért. biztatgat, nógat, ösztönözget. *Honszeretetre, erényre, munkásságra ébreszgetni a fiatalságot.*

ÉBRESZGETÉS, (éb-r-esz-get-és) fn. tt. *ébreszgetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn ébreszgetünk; keltegetés, fölkelésre, vigyázatra serkengetés.

ÉBRESZT, (éb-r-eszt) áth. m. *ébreszt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Álmából, szunnyadásából valakit fölkelt. *Ébreszteni jó korán a cselédeket. Fölébreszteni éjjeli lármával az aluvókat.* Átv. ért. biztat, buzdít, serkent, nógat; figyelmessé, vigyázóvá tesz. *Jutalommal, dicsérettel ébreszteni a fiatalságot. Nagy tettekre ébreszteni a dicsvágyókat.*

ÉBRESZTÉS, (éb-r-eszt-és) fn. tt. *ébresztés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, mely által valakit ébresztünk, azaz álmából fölverünk, fölkeltünk, vagy: biztatunk, sürgetünk, ösztönzünk. *Tudósok becsülete ifjak ébresztése.* (Km.).

ÉBRESZTGET, l. ÉBRESZGET.

ÉBRESZTŐ, (1), (éb-r-eszt-ő) mn. tt. *ébresztő-t*. Aki vagy ami az álmot elűzi, az aluvót fölkelti, föl-

serkenti. *Ébresztő óra.* Átv. ért. buzdító, ösztönöző, nógató.

ÉBRESZTŐ, (2), (l. föntebb) fn. Hajnali jeladás, melylyel a katonákat fölkelésre serkentik. *Ébresztőt trombitálni a lovasoknak, dobolni a gyalogoknak.* (Tagreveil).

ÉBRÜL, (éb-r-ül) önh. m. *ébrül-t.* Éberré lesz, álmából ocsúdni, serkenni kezd. Átv. ért. elméje derül, bizonyos tárgy iránt nagyobb világosság nyilik meg eszében.

ÉBRÜLÉS, (éb-r-ül-és) fn. tt. *ébrülés-t*, tb. —*ek*. Éber állapotba jövés, álomból fölserkenés.

„Mert éjszaka esvén köztök a zendülés,
És édes álmokból hirtelen ébrülés."
Gyöngyösy.

ÉCS, KIS—, NAGY—, falvak Győr megyében; helyr. *Écs-én, —re, —ről.*

ÉCSI, puszta Veszprém megyében; helyr. *Écsi-be, —ben, —ből.*

ÉD, (rokon *ís*, ez ismét *szí* gyökkel, a rokonságokat más nyelvekből l. alább) fn. tt. *éd-et.* Elhanyagolt állapotából ismét életre kapott szó, melyből *édes, édeleg, édesség* stb. származnak. Jelenti azon kellemes érzést, melylyel némely testek az ízlelő érzéket csiklandozzák s gyönyörködtetik, nemkülönben azon anyagot vagy részecskéket, melyek által ily érzés gerjesztetik. *Édet érezni, ízlelni. Gyümölcsnek, méznek, czukornak éde.* Átv. ért. igen kellemesen ható gyönyör, akár érzékileg, akár szellemileg véve. *Csók éde, beszéd éde. Éddel függeni a kedves minden szaván. Édem*, am. édesem, kedvesem.

„És viszonz az ifjú keser-éddel."
Garay.

„E szent falak közt élvezik
A béke édeit."
Tárkányi Béla.

A görög ἦδος (am. gyönyör) ἡδύς (am. édes) szókban szinte mint gyök megvan. Hangzóváltozással a héber *adid*, aram: *ado*, arab: *ad* hasonlóan édest, kedvest, kedveltet jelentenek. Ide tartoznak a szanszkrit *svad* (ízlel), *svádues* (édes), latin *suavis*, német *süss* stb. A törökben is *dad* v. *dat*, v. *tat*, am. *ís*, *ízlés*, innen *tatlu* v. *tatlí*, v. *dadlu*, v. *datlu*, (a csagatajban: tatlïg), am. édes; eléjön a csagatajban: *dtüdsük* szintén = édes.

Végelemzésében az *észik* igének *é* gyökéből származtatva, am. *é-ed* v. *é-et* összevonva: *éd*, honnan: *é-edés* v. *é-etés* = *édes*, azaz a szájízinek különösen tetsző, ennivaló.

—ÉD, (1), névképző, mely csak kevés neveket alkot, mint: *csel-éd, seg-éd, neg-éd.* Párhuzamos vastaghangu társa *ád: csal-ád, gal-ád.* Összevolvadás által alakult ebben: *gyöngéd* = gyönge-ed.

—ÉD, (2), összevonott igerag a tárgymutató első multak egyesszámu második személyében, pl. *veréd* = vere-ed, *ütéd* = üte-ed. Vastaghangon: *ád: tolád* = tola-ad, *mutatád* = mutata-ad.

ÉDÉCS, (éd-écs) fn. tt. *édécs-ét.* A franczia *bonbon* értelmében alakított új szó, am. nyalánkság, édes sütemények.

ÉDELÉG, ÉDELG, (éd-el-ég v. éd-el-g) önh. m. *édelég-tem* v. *édelg-éttem*, —*tél* v. —*éttél*, *édelgett*, htn. —*ni* v. *édelgeni*, v. *édelgni.* Gyöngéd nyájassággal szerelmeskedik; éldeli a gyönyört. *Édelegnek az ifjú szerelmesek.*

„Egy kép körül édelg a biztos ének."
Lantos szerelme (Kisfaludy K.)

ÉDÉLEG, (éd-éleg) ösz. fn. Az *édeny* nevü fémnek élenynyel vegyülete. (Beryllium-oxyd).

ÉDELGÉS, (éd-el-ég-és) fn. tt. *édelgés-t*, tb. —*ek.* Gyöngéd szerelmi nyájaskodás; édes érzelgés, édes gyönyör élvezése.

ÉDELGŐ, (éd-el-ég-ő) mn. tt. *édelgő-t.* Édes érzelgéssel nyájaskodó, szerelmeskedő; gyöngéd gyönyört élvező. *Édelgő szerelem. Édelgő új házasok.*

ÉDEN, fn. tt. *éden-t*, tb. —*ek.* Héber szónak tartják, s annyit jelent 1) mint kéj, gyönyör (voluptas); 2) az első emberek lakhelye, tehát gyönyör helye, gyönyörüséges kert, paradicsom, (quasi dicas: regio amoena. Joa. Simonis Lexicon). Vannak, pl. Kresznerics, kik a magyar *éd* szóból származtatják.

ÉDENI, (éd-eni) mn. tt. *édeni-t*, tb. —*ek.* Édenből való, édent illető, arra vonatkozó. *Édeni boldogság, örömek, élet.*

ÉDENY, (éd-eny) fn. tt. *édeny-t*, tb. —*ek.* A könnyü fémek egyike, mely esen nevezetet azon sajátságánál fogva nyerte, hogy számos vegyületei édes izüek. Fölfedeste 1828-ban Wöhler göttingai tanár. Latin neve beryllium a beryll nevü drága kötől, vagy glycium, a γλύκος (édes) görög szótól. (Török József).

ÉDÉS, (éd-és, l. ÉD); mn. tt. *édes-t* v. —*et*, tb. —*ek.* 1) Aminek éde van, ami oly részekből áll, melyek az ízlelő érzékben édet gerjesztenek. V. ö. ÉD. *Édes méz, czukor, bor, gyümölcs, alma, szőlő. Édes ín. Édes káposzta, murok, répa. Édes téj. Édes fa. Édes falat.* Ellentétei: *savanyú, keserü.* 2) Kedves, szeretett, nyájas. *Édes álom. Édes beszéd. Édes csók. Édes enyelgés. Édes hang. Édes hasa. Édes kedves. Édes kincsem, lelkem, szivem, galambom, angyalom. Édes miénk. Jobb a kicsin édes miénk, mint a sok másé.* (Km.). *Édes mosolygás. Édes szó vagy szavú. Édesem.* Általán, midőn a magyar nyájaskodik, ez egyik legkedvesebb szólító szava. 3) A véreségre vonatkozólag jelenti azt, kitől egyenesen származunk, vagy ki velünk ugyanazon közel vérből való. *Édes anya, apa* (aki nem mostoha). *Édes bátya, édes öcs, édes néne, édes húg. Édes testvérek,* (nem mostohák). *Édesegy,* egy vér vele, egy testvér. *Mi hetten édesegyek vagyunk. Az ő apja az én apámmal édesegy*

volt. Édesegy két szív. Édesegy két ország. (Kriza János).

ÉDÉSD, **ÉDÉSDED**, (éd-és-d v. éd-és-d-ed) mn. tt. *édesded-ét.* Az édes szónak kicsinyező, gyöngédebb értelmü módositása. *Édesded beszélgetés, nyájaskodás.*

ÉDÉSDEDÉN, **ÉDÉSDEN**, (éd-és-ded-én v. éd-és-d-en) ih. Gyöngéd, finomabb édességgel, nyájassággal. *Édesdeden mosolygani. Édesdeden szunynyadni.* Az egyszerűbb *édesden* eléjön Pesti Gábornál is.

ÉDÉSÉDIK, (éd-és-éd-ik), k. m. *édéséd-tem, —tél, —ett.* Édes ízt kezd kapni; az édes részek, elemek lassan-lassan szaporodnak, kifejlődnek benne. *Édesedik a szőlő, gyümölcs, midőn érik.* Átv. ért. közelitő ragu névvel, valakihez nyájas kezd lenni, vonzódik, huzódik. Összetételei: *Beleédesedik valakibe*, azaz bele szeret. *Elédesedik*, azaz a nagy édesség miatt elromlik, émelygőssé lesz. *Megédesedik*, azaz tökéletes édessé válik, érik. *Összeédesedik*, azaz összenyájasodik, barátkozik valakivel.

ÉDÉSEGY, (édés-egy) ösz. fn. L. ÉDES, 3).

ÉDÉSEL, (éd-és-el) áth. m. *édésel-t.* Székely szólással am. Csókol. *Megédesel* = megcsókol. *Édes*(d) *meg lelkem apókát.* (Kriza János).

ÉDÉSELL, (éd-és-ell v. éd-és-vall) áth. m. *édesélt* v. *édeselltett*, htn. *édeselni* v. *édeselleni.* Édesnek vall vagy érez valamit. *A forrás- és folyóvizivók édeselleni szokták a kútvizet.*

ÉDÉSES, (éd-és-es) mn. tt. *édeses-t*, tb. —*ek.* Kevessé édes, nem igen édes; az édeshez némileg hasonló. *Édeses képzetatorzsa. Édeses viz.* Mindenkor kicsinyező, mérséklő értelemmel bír.

ÉDÉSFA, (édés-fa) ösz. fn. l. HIGVIRICZ. Nevét onnan kapta, mert gyökere sok édes anyagot foglal magában, melyet sürű szörppé főzve mellbajok ellen használnak. (Glycyrrhiza).

ÉDÉSGET, (éd-és-get) áth. m. *édéget-tem, —tél, —ett.* Szép, kellemes, kedves bánásmóddal, igéretekkel magához vonz, csalogat. *Szép szóval, ajándékokkal édegetni a szilaj, vad gyermeket.* Szoros ért. ezen nevezettel: *édes, édesem* hivogat, csábítgat.

ÉDÉSGETÉS, (éd-és-get-és) fn. tt. *édégetés-t*, tb. —*ek.* ‚Édes' nevezéssel, szavakkal, kedveskedő hizelgéssel, ajándékokkal stb. csalogatás.

ÉDÉSGETŐ, (éd-és-get-ő) mn. tt. *édegetö-t.* Kellemesen, kedvesen, hizelgve csalogató. *Édegető beszédek.*

ÉDÉSGETVE, (éd-és-get-ve) ih. Nyájasan, édesen, hizelkedőleg csalogatva.

ÉDÉSGYÖKÉR, (édés-gyökér) ösz. fn. l. ÉDESFA. Ha általán édes izü gyökeret jelent, elválasztva iratik: *édes gyökér.*

ÉDÉSÍT, **ÉDÉSIT**, (éd-és-ít) áth. m. *édésít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s.* Édessé tesz, édanyaggal füszeresz. *Kávét czukorral, narcsipánt mézzel édesíteni. Valamit elédesíteni*, azaz szerfölött édessé, émelygőssé tenni. *Megédesíteni. Magához édesíteni*, azaz vonzani, csalogatni.

ÉDÉSÍTÉS, **ÉDÉSITÉS**, (éd-és-ít-és) fn. tt. *édésítés-t*, tb. —*ek.* Cselekvés, mely által valamit édessé teszünk, édanyaggal füszerezünk. Átv. ért. nyájas, hizelgő csalogatás, magához vonzás.

ÉDÉSKE, (éd-és-ke) mn. tt. *édéské-t.* Finom, gyönge édességü; keveset édes. Nyájas beszédben am. *kedveske. Édeském, jere velem.*

ÉDÉSKÉDÉS, (éd-és-kéd-és) fn. tt. *édéskédés-t*, tb. —*ek.* A nyájasságnak azon neme, midőn valaki másnak sok kedvest, szépet, hizelgőt mond.

ÉDÉSKÉDIK, (éd-és-kéd-ik) k. m. *édéskéd-tem, —tél, —ett.* Mást *édes* neven szólitgat; másnak sok szépet, kedveset, hizelgőt mond; igen gyöngéden nyájaskodik; édességet érez.

ÉDÉSKÉS, (éd-és-ke-es) mn. tt. *édéskés-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Igen finom, szelid, gyöngéd édességü vagy ahhoz hasonló. Átv. ért. jelent, keresett, mesterkélt, túlzott nyájaskodást. *Édeskés beszéd. Édeskés udvarlás, szeptevés.*

ÉDESORDA, (édes orda) ösz. fn. Fris turó, melynek tejédességét még érezni. V. ö. ORDA.

ÉDÉSÖRÖMEST, (édés-örömest) ösz. ih. Igen szivesen; a legnagyobb és legkedvesebb örömmel, kézzséggel. *Éretted édesörömest mindent megteszek.*

ÉDÉSSÉG, (éd-és-ség) fn. tt. *édésség-et.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valamely test, vagy anyag édes; édrészekkel, édelemekkel bír. *A must forrás által elveszti édességét, és csipőssé lesz.* 2) Maga az édanyag, édelem, mely azonban *éd* által szabatosabban fejeztetik ki. 3) Édes étel, sütemény, csemege. *Édességekkel kinálni a hölgyeket.* 4) Átv. ért. Nyájasság, udvarias bók, hizelgő szavak. *Édességeket mondani valakinek.* Édes érzés.

ÉDÉSSÉGÉS, (éd-és-ség-és) mn. tt. *édésségés-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Édességgel teljes, igen-igen édes; édes érzésben gazdag. Népies vagy régiséget utánzó irásmódba való. *Édességes szüz Anyánk. Édességes Jézus. Édösségös állat.* (Góry-codex).

ÉDÉSSÉGÉSEN, (éd-és-ség-és-en) ih. Igen-igen kedvesen, édesen, nyájasan.

ÉDÉSÜL, **ÉDÉSÜL**, (éd-és-ül) önh. m. *édésül-t.* Édes ízt kap, édessé változik. *Édesül a czukorral vegyített kávé. Megédesül. Valakibe beléédesül*, azaz beléazeret. *Hozzá édesül*, azaz nyájasan hozzá ragaszkodik.

ÉDFÖLD, (éd-föld) ösz. fn. Fehér, könnyü por, az úgynevezett beryllium érczuek elégülete.

ÉDI, (éd-i) fn. tt. *édi-t.* Kicsinző szó, mely által a kisdedet hizelgve, nyájaskodva szólítani szokták, nem más, mint a rövidített *édes. Édi fiam! csócsolj meg.* Továbbá, az *Eduárd* keresztnév kicsinyítője.

ÉDIKE, (éd-i-ke) fn. tt. *édiké-t.* Újabb kicsinzéssel am. *édi.* L. ezt.

ÉDÍT, **ÉDIT**, (éd-ít) áth. m. *édít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni.* Vegyészi ért. bizonyos testeknek borlél általi vegyítése és átváltoztatása, savanyaktól szabaditása.

ÉDÍTÉS, ÉDITÉS, (éd-ít-és) fn. tt. *édítés-t*, tb, *—ék*. Vegyészi kisérlet vagy működés, midőn valamely testet borléllel elegyítve, más természetüvé változtatnak, savanyától megszabadíttatik.

ÉDŐ, (éd-ő) mn. tt. *édő-t*. Néhutt a nép nyelvén am. kedves, édes, szeretett. *Édő anyám.*

ÉFÉL, l. ÉJFÉL.

ÉFIÚ, székelyes kiejtés *ifjú* helyett.

ÉG, (1), önh. m. *ég-tem, ég-tél, ég-ett*. 1) Tulajdonkép mondjuk oly testről, mely tüzet fogott, világít és melegít. *Ég a tüzre tett száraz fa. Ég a meggyujtott széna, szalma. Ég a gyertya, mécs, lámpa. Nem kell azon örvendeni, mikor a szomszéd háza ég.* (Km.) *Beég a ház. Elég az egész falu. Kiégett mindenéből. Leégett a pajta egész fenékig. A száraz fa mellett a nyers fa is megég.* (Km.) *Körmére égett a gyertya.* 2) Átv. ért. mondjuk az állati testről, midőn valamely kóros állapot miatt rendkivüli melegséget érez, midőn az összetódult vér a bőrön átlátszatóvá lesz. *Ég a bőre, sebe. Ég a szája a paprikás ételtől. Ég a feje a sok gondtól, aggságtól. Égnek szemei. Égnek orcái a sok bortól.* A napról: *Ég a nap láng-szenvedélylyel.* Iduna (Szász Póli). Különösen mondják az erős indulatokról. *Ég benne a szerelem, bosszú, harag*, vagy: *ég a szerelemtől, bosszutól, haragtól.*

Rokonságai a szanszkrit *agnisz*, latin *ignis*, hellén *αἰγή, αἴγλη*, litván *ugnis*, török *jak-mak;* de ide sorolhatók a német *Auge*, latin *oculus*, szanszkrit *ikss* (lát) stb. szók is.

Magyar elemzéssel némelyek szerént *ég* már nem tiszta gyök, hanem származék, még pedig *hő* v. *hé* gyökből, azaz *ég* = *hé-ég* v. *hev-ég*, azaz hevet v. meleget ad folytonosan, oly alakulással, mint *lob lobog* (Kassai József).

ÉG, (2), fn. tt. *eget*. Az ékvesztők közé tartozik. Innen: *egem, eged, ege, egünk, egetek, egök; egek, eges, egül*. 1) Azon tér, melyben a föld, s többi világtestek lebegnek, s mely tiszta időben messzeterjedő kék bolt gyanánt terjed ki fölöttünk, s köröskörül a földre nehezkedni látszik. *Ég boltozata. Szabad, nyílt ég alatt lenni. Égbe vagy égre nézni. Az ég alatt a föld szinén, nincsen olyan árva, mint én.* (Népd.) *Ég és föld közötük a különbség. Csillagos ég. Megmérhetlen ég.* 2) Szorosabb ért. a földet környékező, s fölötte elterjedő levegő vagy gőzkör. *Derült, tiszta, fényes, kék ég. Borult, sötét, homályos, felhős ég. Dörög, villámlik, zeng az ég. Hull az eső az égből. Égben szárnyaló sas.* 3) Vétetik *menny, mennyország* értelemben. *Égben lakó Isten, angyalok, üdvözültek. Égbe* v. *égre kiáltó bünök. Égre, földre esküdni. Égből aláhullott angyalok. Az égre kérlek. Sokat rendelnek Bécsben, de nem úgy rendelik égben.* (Km.) Többes számban jelenti néha magát az Istent, vagy a mennyei lakosokat. *Kérni az egeket. Bár adnák az egek. Szent ég* vagy *szent egek! Oh egek, mit miveltem!*

„A harczi hőst, a nép apát
Meghallgatá az ég,
Virúl a hon, ragyogva él
A hősi nemzedék. Nagy Imre.

Néha ellenébe tétetik a föld.

„Hírre vágy; bár ég föld légyen akadálya
Nem pihen, hegyeket mozdít, hogy csudálja
Fél világ munkáját.“ Kis János.

Máskor a pokol.

„Égnek-e ostora ez, mely így csapdossa hazánkat,
Vagy mireánk magyarokra esett gonosz átka pokolnak.“
Czuczor.

Némelyek (például Ipolyi, magyar mythologiájában) egynek tartják az *ég* igeszóval; azért olvassuk a Debreczeni Legendáskönyvben (7. lapon): *tüzes ég* „Hol magasb a föld az mennyországnál? Felele a szarándok, mondván: A tüzes égbe, mert ott uronk Jézusnak teste, mely földi állatból vagyon.“ Így a görögben *αἴθω* am. ég (ige) s innen *αἰθής* (latinosan aether), am. világ, és fenlég, felsőbb lég. A sínai nyelvben is ég (thién), és villám (tién), ugyanazon szóknak látszanak. A finn *ilma* (Luftkreis, Luft, Wetter) első tagját a nyelvészek szintén az *il, jil, vil, gil* (= világ, fény) gyökökkel tartják azonosnak. (Schott Vilmos Altaische Studien). A törökben *kük* v. *kök* (csagataj) = ég (coelum) *gün* = nap és nappal, *göj* = ég (coelum) *köjmek* (csagataj) = égni, *gös* (szem), *kö* v. *kü* s *gö* v. *gü* gyökben egyezni látszanak.

Mások, s névszerént épen Schott Vilmos a magyar *ég*, török *kük (gök)*, török-mongol *tangri, tenggeri, tegri*, csuvas *tora*, saját mongol *oktargoi* szókban a *magas, nagy, fenséges* fogalmát vélik rejleni. Schott véleménye a magyarra vonatkozhatólag röviden ez: Az összes altaji nyelvekben itt tekintetben vehető gyökök vagy tőszók (Kernwörter) egyike a ‚magas‘ vagy ‚nagy‘ jelentésére torokhanggal végződnek, és szinte ilyennel vagy csak önhangzóval kezdődnek; az előhang néha *cs-* v. *s-*vé változván, s igen kevesen *n*-et vevén föl. A tunguz nyelvben *gok, guk, gog, hok, ok, ög, eg* tőszó (Kernwort) tünik fel, ezekben *gokda-kan* (halom), *gogda, gukda, hokdingga, okdi, ök-dson, eg-dsan*, melyek mind magasat és nagyot jelentenek. A mandzsu nyelvben eléjönnek *guk, kuk, chuch;* a mongolban *kük, küg, jüg, üg, jek;* a szuómi finnben *kuk, köyk, juk* és *koh, kuh, kok;* a svéd-lappoknál *tjokk* (csok), osztyákoknál *óg, och, nok, noch*, a török családban *kük, jog, jük, jüg, ög* stb. A magyarból felhozatik *hegy, nagy* és *sok* stb. Ide tartozóknak véljük *ág* és *hág* is.

Az *ég* névnek az *ég* igével azonositása ellen Schott úr azon nehézséget látja, hogy az *ég* név hangvesztő *(eget, egek)* az *ég* ige pedig nem.

Schott úr egyike azon kevés külföldi nyelvtudósoknak, kik nyelvünket alaposan értik. A föntebbi nehézségre csak azt kivánjuk megjegyezni, hogy az

ékvesztés: nem mindig teszi kétségessé a származást. Így *él* ige (mint általán az igék) nem ékvesztő, s mégis kétségtelenül ettől származnak *eleven*, *eledel*, *eleség*, melyek gyöki önhangzója már megrövidült. *Ér* ige és név között is hasonló viszony létezik. Egyébiránt a magyarban is a magasabb ég neve *menny* leghihetőbben szintén a magas emelkedett fogalmát rejti magában, akár rokonitsuk azt *fenn* (némely származékokban *fenny)* szóval, akár származtassuk *em* gyökből, honnan *emel*, *emelt* stb. is erednek; a honnan ezen összvetétel is *menny-ég* nem egyébnek látszik, mint *fenn-ég*. Innen azt véljük, hogy ha mindkét nevezet külön is magasat jelent, ezen összvetételre nem vala szükség. Különben mindkét vélemény mellett igen erős okok harczolnak.

—ÉG, részint régies rag *ig* helyett, pl. *mindég* (mely ma is szokásban van), *napég*, *holnapég* a Debreczeni Légendás könyvben; *alég*, *esztendég* (= esztendeig) a Passioban; *elég* (= elő-ig); részint toldalékos kihangzás némely tájszólásokban, pl. *ottan-ég*, *itten-ég*, *osztég* (= aztánég) *többég* (= többé v. többeig), *kicsiddég* (kicsi ideig?), *rajtég* (rajta v. rajtaig).

ÉGABRONCS, (ég-abroncs) l. ÉGKÖR.

ÉGABROSZ, (ég-abrosz) ösz. fn. Abrosz vagyis papirlap, melyen az égi csillagzatok arányos távolságban és nagyságaik szerént föl vannak jegyezve.

ÉGAL, l. ÉGALJ.

ÉGALJ, (ég-al-j) ösz. fn. A földnek oly része, melyet egymással, és az egyenlítővel egyenközü két vonal kerít be. Kik ezen két vonal között laknak, azok egy égaljiak. *Hideg*, *forró*, *mérsékelt égalj*. Ezt másképp *égövnek* vagy *mathematikai*, *szélességi* égaljnak is nevezik. *Természeti égalj*, mely a légmérséklet állapotára vonatkozik különösen. Némely vidékek ugyanazon szélességi égalj alatt feküsznek, de természeti égaljok különbözik, péld. Stájerország és a Dunán túli Magyarország égalja.

ÉGALY, (ég-aly) l. ÉGALJ.

ÉGBEKIÁLTÓ, (égbe-kiáltó) ösz. mn. Általán oly bünről mondják, mely az Isten bosszuját mintegy fölhívja, s különösen megérdemli. *Égbekiáltó igaztalanság*. Különösen bibliai és keresztényi ért. így neveztetnek: a szántszándékos gyilkosság; a néma bün; az árvák és özvegyek elnyomatása; a szolgák és napszámosok érdemlett bérének megtagadása, elhuzása.

ÉGBOLT, (ég-bolt) ösz. fn. A nagy égnek azon része, mely bolt alakban látszik a föld fölött lebegni, s köröskörül a látkörre lehajlani.

ÉGBOLTOZAT, (ég-boltozat) l. ÉGBOLT.

ÉGCSATTANÁS, (ég-csattanás) ösz. fn. Mennydörülés; azon sajátságos tompa hang, mely a villanyterhes felhőkből hallatszik; égdörülés.

ÉGDÉGÉL, (ég-dég-él) gyak. önh. m. *égdégél-t*. Folytonosan, szép lassan ég.

ÉGDÖRGÉS, (ég-dörgés) ösz. fn. A villanyterhelt felhőkből hallatszó, tompa reszketeg morajú hangzás többszörözve, mennydörgés. *Annyit tanultam beszédéből, mint az égdörgésből*. Km.

ÉGÉDELÉM, (ég-éd-el-ém v. —öm) fn. tt. *égedelm-et*. Mintegy égő méreg v. boszúság, szorongató helyzet. Székely szólás. *Hol az égedelömbe* (vagy *Isten haragjába*) voltál. (Kriza János).

ÉGÉDÉZ, ÉGÖDÖZ, (ég-éd-éz) önh. m. *égédéz-tem*, —*tél*, —*ett*. A Tatrosi codexben, am. gerjedez, buzog, buzgókodik: „Mü szüvönk égödöz vala" (cor nostrum ardens erat). A Bécsi codexben is előjön *égedöző*: „Mert vala égedöző (ardens) ő kévánságában."

ÉGÉKÉNY, (ég-é-kény) mn. tt. *égékény-t*, tb. —*ek*. Ami könnyen ég, minek részei, elemei hamar tüzet fognak. *Égékeny testek*. *Égékeny kender*, *száraz ágak*.

ÉGÉKÉNYSÉG, (ég-é-kény-ség) fn. tt. *égékénység-ét*. A testnek azon tulajdonsága, melynél fogva könnyen ég, hamar lángra kap.

ÉGÉNY, (ég-ény) fn. tt. *égény-t*, tb. —*ek*. Vegytanban, azon szinetlen, röpülékeny és gyulékony folyadék, mely kivált bizonyos savak által a borlélből kifejlik. (Aether). Újabban alakított, de mindkét tagában levő hosszú *é* miatt nem igen jóhangzatú szó, kivált, ha még más hosszú tagu szóval tétetik összve, például: *kénégény*. Továbbá azért sem ajánlható, mivel a már régebben alakitott *égvény* szóval, hangban csaknem egészen összveüt. Talán jobb volna: *szesz*-t venni törzsül.

ÉGÉNYES, (ég-ény-es) mn. tt. *égényes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Égénynyel vegyített, égényt tartalmazó. *Égényes folyadék*.

ÉGER, ÉGÉR, l. ÉGERFA.

ÉGERERDŐ, (éger-erdő) l. ÉGERÉS, fn.

ÉGERÉS, (1), (éger-és) fn. tt. *égerés-t*, tb. —*ek*. Égerfákból álló erdő. Olyan szó, mint: *szilas*, *füzes*, *nyáras*, *tölgyes* stb.

ÉGERÉS, (2), (l. föntebb) mn. tt. *égerés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Égerfákkal bövelkedő. *Égeres vidék*, *égeres föld*.

ÉGERFA, (éger-fa) ösz. fn. Fanövény az egylakiak, kéthimesek seregéből, melynek kérge és húsa vernyeges, s vizenyös helyeken szeret tenyészni. Párizpápai, Diószegi s mások a régiekből közöl állandóan hosszú *é*-vel irják, különben röviden is ejti a tájszokás: *egerfa*. Mint melléknév jelent égerfából valót. *Égerfa kútcső*.

Hihetőleg a hellen *αἴγειρος* szóval egyeredetü.

ÉGÉS, (ég-és) fn. tt. *égés-t*, tb. —*ek*. 1) Valamely testnek azon állapota, midőn tüzet fogva világít és melegit. *Fa égése*, *gyertya égése*. 2) Tüz, tüzveszély, midőn épületek s más jószágok a tüz martalékává lesznek. *Az égés koldussá tette a helységet*. 3) Az állati testnek szenvedő állapota, midőn a vérnek rendkivüli melegsége által mintegy kigyúlad. *Bör égése*, *száj égése*.

ÉGÉSFOLT, (égés-folt) ösz. fn. Folt, mely a tűz által megégetett testbörön látszik, pl. midőn a baromra a tüzes vasbélyeget ráütik.

ÉGÉSHELY, (égés-hely) ösz. fn. Hely, hol égés történt, hol tűzveszély pusztított. *Megtekinteni az égéshelyet.*

ÉGÉSHÓLYAG, (égés-hólyag) ösz. fn. Hólyag az állati börön, melyet égés okozott; különböztetésül más okból származott hólyagtól.

ÉGÉSJEL, (égés-jel) ösz. fn. Általán, jel, mely tüzre, égésre mutat; különösen, az állati testen látszó jel, mely égés, sütögetés után fenmarad.

ÉGÉSSEB, (égés-seb) ösz. fn. Tűz, égés, égetés, sütögetés által támadt seb az állati testen.

ÉGET, (ég-et) áth. m. *éget-tem, —tél, —ett.* 1) Valamit tűz által fölemészt, felhasznál, elront, hamuvá tesz. *Tűzhelyen fát, kemencsében nádat, szalmát égetni. Tarlót, csereklyét, gizgazt égetni. Elégetni a ruhát. Fölégetni a kazalokat. Kiégetni valakit a házából. Leégetni fenékig az aklokat. Megégetni a boszorkányokat. Akinek a kása megégeti száját, máskor nem fejleji fújni tarhóját, v. máskor az aluttejet is megfújja.* (Km.) 2) Tűz által valamely új testet alakít, alkot. *Pálinkát égetni rozsból, burgonyából, törkölyből. Szenet, meszet, téglát égetni.* 3) Átv. ért. mondják indulatokról, kinokról, nyavalyákról stb., melyek vagy a lelket rendkivül izgatják, vagy a testet fölötte élesen sértik. *Égeti a szerelem tüze, lángja. Égeti a gonosz lelkiösmeret fulánkja. Égetik a sebek. Égeti torkát a szomjuság. Égeti száját a bors, paprika.*

ÉGETÉS, (ég-et-és) fn. tt. *égetés-t,* tb. —*ék.* 1) Cselekvés, midőn valamit égetünk. V. ö. ÉGET. *Fa-égetés, trágyaégetés, tőzek-, szalmaégetés. Pálinkaégetés. Tégla-, mész-, szénégetés.* 2) Szenvedés, melyet éles testi bajok okoznak. *Mellégetés, szájégetés* stb.

ÉGETÉSJEL, (égetés-jel) ösz. fn. l. ÉGÉSJEL.

ÉGETETT, (ég-et-ett) mn. tt. *égetett-et.* Ami égetve van, ami tűz által szilárdíttatott. *Égetett tégla. Égetett cserépedények.*

ÉGETETLEN, (ég-et-et-len) l. ÉGETLEN.

ÉGETHETŐ, (ég-et-het-ő) mn. tt. *égethető-t.* Amit égetni, elégetni lehet, vagy szabad.

ÉGETLEN, (ég-et-len) mn. tt. *égetlen-t,* tb. —*ék.* Ami nincs megégve, amit a tűz föl nem emésztett; ami kiégetve nincs. *Égetlen mészkő. Égetlen fa. Égetlen tégla,* azaz vályog, mór. Mint határozó: égetlenül.

ÉGETNIVALÓ, (égetni-való) ösz. mn. 1) Aki vagy ami megérdemli, hogy tűzre dobják, elégessék. *Égetnivaló vén boszorkány. Égetnivaló hadibái bútorok.* 2) Ami arra van szánva, rendelve, hogy megégessék, tűzrevaló. *Égetnivaló száraz ágakat szedni az erdőn. Égetnivaló mészkövet fejteni.*

ÉGETŐ, (ég-et-ő) mn. tt. *égető-t.* A maga nemében igen meleg, forró, tüzes. *Égető napsugarak.* Átv. ért. ami tűz gyanánt a testeket elkoptatja, fölemészti. *Égető szerek.* Különösen, az érzékeket éles fájdalommal sértő. *Égető kínok.* Ez ily összetételekben: *szénégető, téglaégető, mészégető, szeszégető,* jelent személyt, ki az illető tárgyak égetésével foglalkodik.

ÉGETT, (ég-ett) mn. és fn. tt. *égett-et.* Tűz által föleméztett, elhamvasztott. *Égett házak.* Mint főnév jelent személyt, kinek házát, vagyonát a tűzvész elpusztította. *Szegény égettek számára segélypénzt gyüjteni.*

ÉGETTBOR, (égett-bor) ösz. fn. Általán égetés által készített szeszes ital, különösen, pálinka gabonából, törkölyből, gyümölcsből stb.

ÉGEVÉNY, (ég-e-vény) fn. tt. *égevény-t,* tb. —*ék.* Égő anyag, égő test; ami ég, ami a nap hevétől szárad, kiaszik; kiszáradt mező, telek. Oly képzésü s értelmü, mint: *asszonyság.*

ÉGEVÉNYES, (ég-e-vény-es) mn. tt. *égevényes-t* v. —*et,* tb. —*ek.* Kiégett, kiszáradt, a nap hevétől kiaszott. *Égevényes mezők, rétek.*

ÉGFORGÁS, (ég-forgás) ösz. fn. Az égi testek járása, az égnek, napnak, holdnak, csillagoknak látszólagos mozgása, keringése a föld körül.

ÉGGOLYÓ, (ég-golyó) l. ÉGGÖMB.

ÉGGÖMB, (ég-gömb) ösz. fn. Mesterséges gömb-, vagy golyó-alakú készület, melyen az égi vonalak, vagyis körök följegyeztvék, s a csillagok aránylagos távolságban és nagyságban kijelölvék. V. ö. FÖLDGÖMB.

ÉGGÖNCZ, (ég-göncz) ösz. fn. l. ÉGSARK.

ÉGHAJLAT, (ég-hajlat) ösz. fn. l. ÉGALJ.

ÉGHAJLATTAN, (ég-hajlat-tan) ösz. fn. Éghajlatok különféleségét, minemüségeit tárgyazó ismeretek tana.

ÉGHETŐ, (ég-het-ő) mn. tt. *éghető-t.* Ami tüzet foghat, meggyúladhat, meg- vagy éléghet. *Éghető anyagok, testek.*

ÉGHETETLEN, (ég-het-etlen) mn. tt. *éghetetlen-t,* tb. —*ék.* Ami meg nem gyúladhat, meg- vagy el nem éghet. *Éghetetlen kőnemek.* A székelyeknél divatosik *éktelen* (= szörnyü) helyett is.

ÉGHETŐSÉG, (ég-het-ő-ség) fn. tt. *éghetőség-et.* Valamely testnek tulajdonsága, melynél fogva tüzet foghat, éléghet.

ÉGI, (ég-i) mn. tt. *égi-t,* tb. —*ek.* Égből való, felsőbb világi; égben levő, lakó; égen látszó, föltünő. V. ö. ÉG. *Égi tünemény. Égi háboru. Égi jegyek, jelek. Égiek, égi lakosok. Égi madarak.*

„Földiekkel játszó
Égi tünemény." Csokonai.

„Az égi madarak,
És erdei vadak
Őtet imádják
És magasztalják."
Karácsonyi ének.

„Mezőben állok én,
Szívemben égi béke."
Erdélyi János.

ÉGÍV, (ég-ív) ösz. fn. 1) Égbolt, l. ezt. 2) Szivárvány, mely ívalakban tünik fel az égen.

ÉGIVIRÁG, (égi-virág) ösz. fn. Búzavirág, égszinü kék virág. Székely szó.

ÉGJEL, (ég-jel) ösz. fn. Égen vagy égben látszó rendkivüli tünemény, melyet a nép holmi jövendő események jele gyanánt szokott venni. Máskép: *égi jel.*

ÉGKÁRPIT, (ég-kárpit) ösz. fn. Az égboltozatnak képesebb és költőibb kifejezése. L. ÉGBOLTOZAT. *Az égkárpiton ragyogó csillagok.*

ÉGKÖR, (ég-kör) ösz. fn. Így nevezik a csillagászok azon körvonalakat, melyeket az ég terén képzeletben vonnak, s melyeket a földtekére is alkalmaznak, hogy azok által az égi testek járását, állapotát stb. pontosabban meghatározhassák. Illyenek: az egyenlítő, délkör, állatkör stb.

ÉGLAKOS, (ég-lakos) ösz. fn. Ki az égben, vagy inkább mennyben lakik; mennyország választottja.

ÉGLEIRÁS, (ég-le-irás) ösz. fn. l. ÉGRAJZ.

ÉGLEL, (ég-lel) áth. m. *églel-t.* Győr vidékén am. szóval bánt, ingerel, éget. Vagy talán szóbeli bökdösésre vonatkozólag am. *öklel, éklel?*

ÉGMÉNY, (ég-mény) l. ÉGEVÉNY.

ÉGNÉZŐHAL, (ég-nézö-hal) ösz. fn. Tengeri kisded hal, aránylag nagy, széles fejjel, melynek szemei feje tetején vannak, mintha az eget nézné. (Uranoscopus).

ÉGNYILÁS, (ég-nyilás) ösz. fn. Nyilás, rés, hasadék az ég felhöi között, vagy a sürü erdőség nyilásai közől kilátszó égrész.

ÉGŐ, (ég-ő) mn. tt. *égö-t.* 1) Ami tüzet fogva *ég. Égő hds. Égő gyertya, fáklya. Égő áldozat. Égő tüzök.* 2) Átv. ért. élesen kinzó, megható. *Égő szerelem. Égő fájdalom.*

„Szállj s beszéld el égő szenvedélyem."

Gyulai.

3) **Lánghoz**, tüzhöz hasonlóan világitó, fénylő. *Égő szemek. Égő veres haj.*

ÉGÖDÖZ, l. ÉGÉDÉZ.

ÉGŐGYANTA, (égő-gyanta) ösz. fn. Gyanta, melyet égetni lehet.

ÉGÖV, (ég-öv) ösz. fn. Tulajd. az éggömbnek azon része, mely két egyenközü körvonal között vagyon, s mely a napjárás közelsége vagy távolsága szerént határoztatik meg. Öt égöv vagyon: *két hideg, két mérsékelt, és egy forró* égöv. Ez átvitetik a földre is, mely szinte öt övre osztatik fel, az úgynevezett *napforditók* és *földszaki* körvonalak által. *Forró égöv* van a két napforditó között; *mérsékletl égövek* a napforditók és földszaki vonalak között; *hideg égövek* a földszaki vonalak, és földszarkak között.

ÉGRAJZ, (ég-rajz) ösz. fn. Az égi testeknek, és hozzájok tartozó tüneményeknek leirása. *Tudományos égrajz. Népszerü égrajz.* Jelent, némelyek szerént, égabroszt is, l. ÉGABROSZ.

ÉGSARK, (ég-sark) ösz. fn. Az ég tengelyének két végső pontjai vagy gönczei. *Éjszaki égsark. Déli égsark.* V. ö. ÉGTENGÉLY.

ÉGSZAK, (ég-szak) l. ÉGTÁJ.

ÉGSZAKADÁS, (ég-szakadás) ösz. fn. l. FÉLHŐSZAKADÁS.

ÉGSZÉLESSÉG, (ég-szélesség) ösz. fn. Az ég valamely pontjának, vagy égi testnek távolsága az égi egyenlitötől. *Éjszaki égszélesség. Déli égszélesség.* V. ö. ÉGYENLITŐ.

ÉGSZÍN, **ÉGSZINÜ**, (ég-szín v. -szinü) ösz. mn. Olyan szinü, mint a tiszta ég színe szokott lenni, azaz égi kék. *Égszin szemek. Égszinü posztó.* Az elsőbb szó főnév is. V. ö. SZIN.

ÉGTÁJ, **ÉGTÁJÉK**, (ég-táj v. -tájék) ösz. fn. Bizonyos tája az égnek, különösen azon tájak, hol a nap fölkel, lemegy, delel és déltől legtávolabb esik. *Keleti, déli, nyugoti, éjszaki égtáj.*

ÉGTEKE, (ég-teke) ösz. fn. l. ÉGGÖMB.

ÉGTENGÉLY, (ég-tengély) ösz. fn. Azon képzelt vonal, mely körül az egész égkör forogni gondoltatik, s mely egyik égsarktól vagy göncztől a másikig az égkör középpontján keresztül nyúlik.

ÉGTORNÁCZ, (ég-tornácz) ösz. fn. Mennyország előcsarnoka, tornácz a valódi menny bemenetele előtt. Egyházi ért. hol a Megváltóban hitt ó testamentomi atyák lelkei tartózkodtak, mig Jézus halála által a valódi mennybe nem jutottak. Ugyan ide jutnak a régi szent atyák tanitása szerént a keresztség nélkül megholt kisdedek is. (Limbus).

ÉGTUDOMÁNY, (ég-tudomány) ösz. fn. Rendszeres ismeretek az égi testekről, azok mozgásairól, s egymásközti viszonyaikról.

ÉGTÜNEMÉNY, (ég-tünemény) ösz. fn. Tünemény, mely a levegöben, vagy égi testek körül mutatkozik, milyenek pl. a hulló csillagok, tüzes sárkányok, üstökösök stb.

ÉGÚR, (ég-úr) ösz. fn. Így nevezik némelyek a Jupiter nevü bujdosócsillagot.

ÉGÚT, (ég-út) ösz. fn. Így nevezik a csillagászok a tiszta éjjeli közép égen látszó, fehér, s rendetlenül elterjedő huzásokat, melyeket a végetlen távolságban levő égi testek sokasága képez, máskép: *tejút*, s némely vidéken a köznép nyelvén: *szalmás út*, vagy *hadak útja.*

ÉGVÉNY, (ég-vény) fn. tt. *égvény-t*, tb. —*ek.* A vegyészetben az *alkali* nevü éleg (l. ÉLEG) magyar neve, mely t. i. a vízben könnyen felolvad; ize lúgnemü és maró tulajdonságú, az állati szerves szöveteket felduló hatással, sok kék növényt zöldre, a sárga kémpapirt barnára, a savak által megvörösödött kémpapirt kékre változtatja, s a legerősebb alj (basis). Ilyen a haméleg, szikéleg, lavéleg stb. (Török József).

ÉGVÉNYÉS, (ég-vény-és) mn. tt. *égvényés-t*, v. *—et*, tb. *ek*. Égvénytartalmu, égvénynyel vegyített. *Égvényes testek*. V. ö. ÉGVÉNY.

ÉGVÉNYÍT, ÉGVÉNYIT, (ég-vény-ít) áth. m. *égvényít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamely testet égvénynyé alakít, változtat.

ÉGVÉNYITÉS, (ég-vény-it-és) fn. tt. *égvényités-t*, tb. *—ek*. Vegyészeti működés, mely által valamely test égvénynyé alakíttatik. V. ö. ÉGVÉNY.

ÉGVILLANÁS, (ég-villanás) ösz. fn. Általán fel- és hirtelen eltünő fény az égen; különösen, oly fényesség, mely éjjel felhőtlen égen villan föl.

ÉGVIZSGÁLÁS, (ég-vizsgálás) ösz. fn. Tudományos működés, mely az égi testek mozgásait, s azok tüneményeit fürkészi és meghatározza. Máskép: *csillagászat*.

ÉGVIZSGÁLÓ, (ég-vizsgáló) l. CSILLAGÁSZ.

ÉGVIVÓ, (ég-vivó) ösz. fn. Átv. ért. személy, ki az egeket vívja, ki az ég ellen harczol, Isten ellen zendülő, pártütő. Ilyenek voltak a régi költők szerént a mesés óriások.

ÉGZENGÉS, (ég-zengés) ösz. fn. Szelídebb értelemben am. égdörgés, mennydörgés.

ÉGZÖRGÉS, (ég-zörgés) ösz. fn. l. ÉGDÖRGÉS.

ÉH, (1), mn. tt. *éh-et*. Étel, táplálék után vágyó; étel nélkül szükölködő. Régiesen: *eh*, l. EH, (3). *Éh farkas. Mint az éh farkas, úgy várja.* (Km.) *Éh borjú. Nem sokat ugrándozik az éh borjú.* (Km.) *Éh legyek, éh szúnyog. Az éh szúnyog jobban csíp.* (Km.) Mondják különösen arról, ki még az nap mitsem evett. *Éh gyomorral lenni. Éh gyomorral járulni az Úr vacsorájához.*

„Éh gyermekeinket maszlagon
Hízlalta pribégjeivé." Kazinczy.

„A hullám, s éh halseregek kapkodtak utánok."
Czuczor.

Jelentése főleg a *h* betűben rejlik, mely a természetet utánozva lehelést, lihegést, erős kivánást jelent; innen az *áh, áhit* stb. szók is. Különben gyökeleme azon *é*, mely az *ész* igéjé, mennyiben az éhség *evési* vágyat jelent. Hasonló eszmei összefüggés látszik a latin *ed-o* (eszem) és *es-ur* ... között.

Törökül *acs* v. *ads* am. éhes.

ÉH, (2), fn. tt. *éh-et*. Azon kellemetlen érzés, midőn az üres gyomor enni kiván, s táplálék nélkül szükölködik. *Éhet csillapítani. Éhen* v. *éhhel halni. A jó szakácz ritkán hal meg éhhel.* (Km.) *Jó a gombócz éhről* (éh ellen), *a gödör szélről, a guba dérről.* (Km.) Esen eredeti rövid állapotában ritkán használtatik, s helyette gyakrabban *éhség* szóval él a szokás.

ÉHEN, (éh-en) ih. Étel után vágyva, s a nélkül szükölködve. *Éhen lenni, szenvedni. Éhen, szomjan dolgozni. Éhen meghalni. Kurta ebéd után éhen maradni. Éhen kórász* (néhutt: *—kórész* v. *kórás*) = éhen kódorgó, éhen bolygó (Kriza J.).

ÉHÉS v. EHÉS, (éh-és v. eh-és) mn. tt. *éhés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kinek gyomra az ételt kivánja, s jelennen nincs mit ennie. *Éhes, mint a farkas. Rátartós, mint az éhes czigány. Kenyérhéj is mézes falat gyanánt esik az éhes embernek. Az éhes farkasnak élesebb a körme. Nem kérdi az éhes has, hányat ütött az óra.* (Km.). Oly képzésü, mint a tájdivatos *ihas* (szomjas) az *iszik* törzstől vagy i gyöktől.

ÉHÉSÉDIK, (éh-és-éd-ik) k. m. *éhesed-tem, —tél, —ett*. Éhes kezd lenni, az ételt mindig jobban és jobban kivánja; ürül a gyomra. *Erős munka, sok járáskelés, hosszas nemevés után éhesedni.*

ÉHÉSSÉG, (éh-és-ség) fn. tt. *éhesség-et*. Éhes állapot, midőn valaki éhben szenved. Mint tárgyilag vett értelmü szótól különbözik az alanyilag vett *éhés*.

ÉHÉZÉS, (éh-éz-és) fn. tt. *éhezés-t*, tb. *—ek*. Étel utáni erős vágyás.

ÉHÉZIK, (éh-éz-ik) k. m. *éhez-tem, —tél, —ett*. Ételt, táplálékot kiván a gyomra; eledel nélkül szükölködvén, kellemetlen érzésben szenved. *Megéhezik*. Átv. ért. valamire szertelenül, felette vágyik, s ekkor áthatólag használják. *Éhesi, szomjuhozza a dicsőséget.*

ÉHÉZŐ, (éh-éz-ő) mn. tt. *éhező-t*. Eledel után vágyó, étel nélkül szükölködő. *Éhező szegények, koldusok. Nehéz éhező embernek a várakozás.* (Km.).

ÉHÉZTET, (éh-éz-tet) áth. m. *éheztet-tem, —tél, —ett*, par. *éhéztess*. Valakit éhezni kényszerit; az étel, táplálék után vágyódónak enni nem ad, elvonja tőle az eledelt. *Éheztetni a cselédeket.*

ÉHÉZTETÉS, (éh-éz-tet-és) fn. tt. *éheztetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valakit éheztetünk. V. ö. ÉHÉZTET.

ÉHGYOMOR, (éh-gyomor) ösz. fn. Gyomor, mely az napon még semmi eledelt nem vett be. *Éhgyomorral nehéz kapálni. Éhgyomorra venni be az orvosságot. Ebédig éhgyomorral lenni.*

ÉHHEL, (éh-vel) ih. Eledel nélkül, táplálék hiánya miatt. *Éhhel veszni, éhhel halni.* Közönséges kiejtésben egy *h*-val használtatik: *éhel*.

ÉHHELHALÁS, (éhhel-halás) ösz. fn. Borzasztó, és kinos halál neme, midőn valaki az állati életre legszükségesebb táplálék hiánya miatt elvesz. *Nagy nyavalya az éhhelhalás.* (Km.).

ÉHHELHOLT, (éhhel-holt) ösz. mn. 1) Aki táplálék hiánya miatt elvész. 2) Igen éhes, étel után fölötte vágyó, kiéhezett szegény.

ÉHKOPP, (éh-kopp) ösz. fn. Az *éh* vagy *éhség* szónak nyomatékos és tréfás változata. *Bántja az éhkopp.*

ÉHKÓR, (éh-kór) ösz. fn. A gyomornak rendkivüli emésztő ereje, s mintegy kórállapota, midőn az ételben telhetetlen.

ÉHKÓROS, (éh-kóros) ösz. mn. Telhetetlen zabáló, ki alighogy jól lakott, már ismét enni vágyik.

ÉHLÁZ, (éh-láz) ösz. fn. Változó láz neme, midőn a beteg a lázroham alatt rendkivül éhezik, s nem képes éhségét lecsillapítani. (Febris famelica).

ÉHOM, (éh-om, némelyek véleménye szerént nem egyéb, mint az összehúzott *éhgyomor*). Leginkább csak *ra* felható raggal használják. *Éhomra inni valamit. Úr vacsoráját éhomra kell venni*, l. ÉHGYOMOR. Némely tájakon *éjom*, *éjomra*, innen: *éjomét*. (Tiszavidéki szó) am. reggeli, közönségesen: fölöstököm.

Rokonnak látszik vele a német *Hun-ger* első tagja.

ÉHORVOSLÁS, (éh-orvoslás) ösz. fn. Az éhkórban, éhlázban szenvedők gyógyitása.

ÉHSÉG, (éh-ség) fn. tt. *éhség-et*. 1) Állapot, midőn valaki éhben szenved. V. ö. ÉH. *Jó füszerszám az éhség.* (Km.) 2) Csapás, midőn egész vidékek, tartományok, országok a szükséges tápla hiányában szenvednek, s az emberek számosan elvesznek, vagy legalább elnyomorodnak miatta. *Nevekedik vala pedig naponként az éhség az egész földön.* (Káldi, Mózs. I. 41. 56.) *Azonközben az éhség az egész földet igen gyötri vala.* (Káld. Mózs. I. 43. 1.).

„A döghalált és éhséget
Tőlünk távoztasd."
(Egyh. ének).

ÉHSZÜKSÉG, (éh-szükség) ösz. fn. Az élet fentartására legszükségesebb eledelek hiánya, nagyban, országosan véve. *Éhszükség ellen intézkedő felsőbb rendeletek.*

ÉHÜL v. **EHÜL**, (éh-ül) önh. m. *éhül-t*. Gyomra kiürülvén az ételt kivánni kezdi. *Kiéhül, megéhül.*

ÉHÜLÉS, (éh-ül-és) fn. tt. *éhülés-t*, tb. —*ek*. Szenvedő állapot, midőn valaki éhül. *Megéhülés.*

ÉHÜLTET, (éh-ül-tet) áth. m. *éhültet-tem*, —*tél*, —*ett*. Mást éhülni kényszerít. Másképen és szokottabban: *éheztet.*

ÉHVELHALÁS, (éhvel-halás) lásd: ÉHHELHALÁS.

—ÉI, több birtokra vonatkozó rag, összetéve az *é* birtokragból és *i* hangból, mely ismét vagy a többes *k* hangot képviseli, vagy a hosszú *é* (= e-e = ez-jében levő egyik önhangzóval együtt, mint kettőzött hang, többséget jelent. V. ö. Előbeszéd 161. és 162. lapjait.

ÉJ, fn. tt. *éj-et* v. —*t*, tb. —*ek*. Azon idő, mikor a nap a láthatárról lehajlik s azon alul van, s a földtekének azon félgömbén, melyen tartózkodunk, semmi testet meg nem világitanak sugarai. Ellentéte: *nap, nappal. Éjnek sötétsége. Éjnek derekán, közepén. Éjre beszállani a fogadóba. Egyik éjtől a másikig. Éjről éjre.*

„Sötét az éj, s én egyedül
Tébolygok itt kormában."
Kisfaludy S.

„Az éj sötétét tiszta nap
. . . . . váltja fel." Kazinczy.

Köz nyelvben a nép e szép rövid kifejezés helyett a hosszabb *éjszaka* v. *éjtszaka* szóval él rendesen, de az irói, és müvelt beszédben eredeti jogát már visszanyeré. Hasonlít hozzá a török *lejl* és finn *yö, yo, wei*, wogul *ji*, osztyák *ei*. Mennyiben az éj mint sötétség a testeket mintegy elfödi, rokonitható a *héj* szóval, s úgy látszik, hasonló eszmeviszony van a latin *nox* és *nubo, nubes, nubilus*, s másfelül a héjat, takarót jelentő *nux, nucleus* között is.

ÉJBOGÁR, (éj-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, melynek szárnyai sötét éjben tűz gyanánt fénylenek, másképen: *Sz. János bogara.*

ÉJBOLONDJA, (éj-bolondja) l. ÉJBOLYGÓ.

ÉJBOLYGÓ, (éj-bolygó) ösz. fn. Idegkóros személy, ki éjjel álmából fölkel, zárt szemekkel járkál, s különféle dolgokat végez, a nélkül, hogy mindezekről öntudata volna, de ha nevén szólitják, vagy nagyobb zaj van körülte, fölébred. Másképen: *holdkóros, hóbolygó, höbölygő, alvajáró.*

ÉJDARAB, (éj-darab) ösz. fn. A festészek és rézmetszőknél jelent oly képet, mely úgy adatik elé, miként éjjel, pl. a holdvilágnál, szokott látszani.

ÉJEDÉNY, (éj-edény) ösz. fn. Vizelésre, különösen éjnek idején használtatni szokott edény.

ÉJEGYEN, (éj-egyen) ösz. fn. l. ÉJNAPEGYEN.

ÉJEL, (éj-el) önh. m. *éjel t.* Valahol az éjt tölti, eltölti. *Eltévedvén, a pusztaságon volt kénytelen éjelni. A pásztorok barmaik mellett éjelnek.* Ellentéte: *napol.*

ÉJELÉDIK, (éj-el-éd-ik) k. l. ÉJJELÉDIK.

ÉJELÉZ, (éj-el-éz) önh. m. *éjelèz-tem*, —*tél*, *ett*. 1) Az éjet rendesen vagy többször valahol tölti. *A baromőrök szabad ég alatt éjeleznek.* 2) Éjjelenként virraszt.

ÉJELLIK, (éj-el-lik v. éj-ell-ik) k. m. *éjell-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Az idő éjre válik; a nap mindig mélyebb- és mélyebben jár a látkör alatt.

ÉJENKÉNT, (éj-en-ként) ih. Éjeken keresztül, több éjjel, éjről éjre. *Éjenként bezárni a ház kapuját. Éjenként kártyaasztalnál ülni. Az én ágyamban éjenként kerestem, kit szeret az én lelkem.* (Káldi Salam. éneke 3. 1.).

ÉJENT, (éj-ent) ih. Megfelel e kérdésre: *mikor?* am. éjjel, éjnek idején, midőn éj van.

ÉJENTE, (éj-en-te) l. ÉJENT. Némelyek hibásan összezavarják ‚éjenként' szóval, mint ‚naponta' és ‚naponként' szókat is.

ÉJENTI, (éj-en-t-i) mn. tt. *éjenti-t*, tb. —*ek*. Ami éjent, éji időben történik. *Éjenti kalandozások.*

ÉJFAGY, (éj-fagy) ösz. fn. Fagy, mely éjjel támad, nappal pedig elmulik, mint őszszel és tavaszszal szokott lenni.

ÉJFÉL, (éj-fél) ösz. fn. Az éji időnek kellő közepe, azon időpont, mely a nap nyugta és fölkelte közepett van; midőn a nap az ellenkező félgömbön legmélyebben jár, s a mi láthatárunktól legtávolabb esik. Ellentéte: *dél. Éjfél előtt; éjfél után. Éjfélt*

kidlt az őr, vagy, kukorikol a kakas. Éjfélig virrasztani. Éjfélkor fölkelni.

„Kemény tél van, nagy zivatar,
Üvölt, ordít a felszél;
Tép, és szakgat, kapkod, csapkod,
S közel vagyon már éjfél."

Kisfaludy S.

ÉJFÉLI, (éj-féli) ösz. mn. Éjfélkor történő; éjfélre vonatkozó. *Éjféli kakaszó. Éjféli őrkiáltás. Éjféli mise.*

ÉJFÉLKOR, (éj-fél-kor) ösz. ih. Éjfél idején, midőn éjfél van. *Éjfélkor is kukorikolnak a kakasok.*

ÉJFÉLTÁJBAN, (éj-fél-tájban) ösz. ih. Éjfél körül; valamivel éjfél előtt, vagy éjfél után.

ÉJGÖNCZ, (éj-göncz) ösz. fn. Az éggömb, vagy földteke tengelyének éjszak felé néző végpontja, éjsark.

ÉJGÖNCZI, (éj-gönczi) ösz. mn. Éjgönczöt illető, arra vonatkozó; éjgönczön levő. *Éjgönczi csillag. Éjgönczi tünemények.* V. ö. ÉJGÖNCZ.

ÉJGYERTYA, (éj-gyertya) ösz. fn. Éji világitásul, pl. betegeknek szolgáló vékony belű gyertya.

ÉJGYERTYATARTÓ, (éj-gyertya-tartó) ösz. fn. Sajátságos alakú gyertyatartó, melyben éjgyertyát égetnek. V. ö. ÉJGYERTYA.

ÉJHA, (éj-ha) isz. Meglepés, váratlan nagy hatás következtében kitörő indulatszó. *Éjha! ez dm valami! Éjha! ühü!*

ÉJHAL, (éj-hal) ösz. fn. Így nevezetnek azon halak, melyek nappal nyugton vannak, s éjjel keresik étköket. (Pisces nocturni).

ÉJHÁLT, (éj-hált) ösz. mn. Székely szó. Ami éjen át tartójában maradott. *Éjhált vis. Éjhált nyál. Kenje az éjhált nyálával s meggyavúl* (meggyógyúl. Kriza János).

ÉJHIMLŐ, (éj-himlő) ösz. fn. Pörsenéses kihányás, mely éjjel támad, vagy éjjelenként erősebben üt ki. (Epinyctis).

ÉJHOLLÓ, (éj-holló) ösz. fn. Gémfaj, mely éjjel szokott repkedni, és eledelt keresni. (Ardea nycticorax).

ÉJHOZÓ, éj-hozó) ösz. mn. Ami éjt eszközöl, éjt csinál. *Éjhozó sötétség.* Átv. ért. ami az éj közeledését jelenti; homályt, sötétséget terjesztő. *Éjhozó komor fellegek. Éjhozó denevérek.*

ÉJHURUT, (éj-hurut) ösz. fn. Hurutféle bántalom, mely az illető beteget éjjel nyugtalanítja.

ÉJI, (éj-i) mn. tt. *éji-t*, tb. —*ek*. Éjben történő, éjjel létező, működő; éjre vonatkozó. *Éji utazás. Éji homály. Éji madarak. Éji kóborló, kalandor.*

ÉJING, (éj-ing) ösz. fn. Hálóing, melyet valaki lefekvéskor vesz magára, s reggel ismét levet.

ÉJJEL, (1), (éj-vel) ih. Éj idején, mikor éj van. *Éjjel aludni, nappal dolgozni. Éjjel nappal.*

ÉJJEL, (2), (éj-vel) fn. tt. *éjjel-t*, tb. —*ek*. Használják az *éj* szó helyett, tehát am. éji idő, oly alkotásu mint *nappal. Éjjelig mulatni valahol. Az éjjelt ébren tölteni. Éjjelre beszállni valahová. Se éjjelem se nappalom.*

„Ha nap lenne szerelemből
So'sem lenne tudom éjjel,
Megállnék a rózsám felett
Örök lánggal, örök fénnyel."

Tóth Kálmán.

ÉJJELÉDIK, (éj-vel-éd-ik) k. m. *éjjeléd-tem*, —*tél*, —*ett*. Az idő éjre hajlik, éj kezd lenni; a nap alább-alább megy az ellenkező látkörön. Ellentéte: *nappalodik.*

ÉJJELÉNKÉNT, (éj-vel-én-ként) ih. l. ÉJENKÉNT.

ÉJJELÉZ, (éj-vel-éz) önh. m. *éjjelés-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Az éji időt valahol eltölti. *Szabad ég alatt éjjelezni.* 2) Munkában éjjel fárad. *Némely írók, tudósok sokat éjjelesznek.*

ÉJJELÉZÉS, (éj-vel-éz-és) fn. tt. *éjjelezés-t*, tb. —*ek*. 1) Az éjjelnek, éji időnek valahol eltöltése. *Szabad ég alatti éjjelezés.* 2) Éjjeli virrasztás, valamivel éjen általi foglalkodás. *Éjjelezéssel elrontani egészségét.*

ÉJJELÉZŐ, (éj-vel-éz-ő) mn. tt. *éjjelező-t*. 1) Éjjel virrasztó, fenlevő, valamely foglalatosságban fáradó. *Éjjelező tudós. Éjjelező őrök, szülők.* 2) Éjjeli csavargó, kalandozó, ábrándozó.

ÉJJELI, (éj-vel-i) mn. tt. *éjjeli-t*, tb. —*ek*. Éji időben történő, létező; éji időre vonatkozó, azt illető. *Éjjeli zene, mulatság. Éjjeli munka. Éjjeli tünemények az égen. Éjjeli álom. Éjjeli dőzsölés. Éjjeli edény.*

ÉJJELIBÚTOR, (éjjeli-bútor) ösz. fn. A székelyeknél am. macska.

ÉJJELJÁRÓ, (éjjel-járó) ösz. fn. Éji kalandor, éji csavargó, dőzsölő.

ÉJJELLÁTÓ, (éjjel-látó) ösz. mn. és fn. Aki vagy ami éjjel is lát.

ÉJKALAÚZ, (éj-kalaúz) ösz. fn. A tengeri hajósok eszköze, mely megmutatja, menyivel áll az éjszaki csillag magasabban vagy mélyebben, mint a göncz pontja, s a hely szélességét, és éjjeli órát meghatározza.

ÉJKÓBOR, (éj-kóbor) ösz. fn. Éji csavargó, kalandozó.

ÉJKÓBORLÁS, (éj-kóborlás) ösz. fn. Éji csavargás, kalandozás.

ÉJKERENGŐR, (éj-kerengő-őr) ösz. fn. Őr, kerülő, ki éjen által körüljárja a várost, falut, tábort stb.

ÉJKÖPENY, ÉJKÖPÖNYEG, (éj-köpeny v. —köpönyeg) ösz. fn. Könnyü pongyola palást, milyent különösen a hölgyek estve és reggel kényelemből viselnek.

ÉJLÁMPA, (éj-lámpa) ösz. fn. Lámpa, melyet éjen által a hálószobában, a beteg mellett stb. égetni szokás.

ÉJLEPKE, (éj-lepke) ösz. fn. Nagyobbféle lepkefaj, mely éjjelenként röpköd; *bozorkánypille.* (Phalaena).

ÉJMADÁR, (éj-madár) ösz. fn. Így neveztetnek általán azon madárfajok, melyek éjjel röpködnek, ragadoznak, nappal pedig veszteglenek, ilyenek: a baglyok, denevérek stb. Átv. ért. éjjeli csavargó, dombérozó, kalandor.

ÉJMELLÉNY, (éj-mellény) ösz. fn. Mellény, melyet éjszakára lefekvéskor veszünk magunkra.

ÉJMUNKA, (éj-munka) ösz. fn. Akármiféle kézi vagy szellemi munka, melyet valaki éj idején végez, éji munka.

ÉJMUZSIKA, (éj-muzsika) ösz. fn. Muzsika, melyet valakinek kedveskedésből vagy tiszteletből éjjel tesznek. Szebb és szokottabb neve: *éji zene.*

ÉJNAPEGYEN, (éj-nap-egyen) ösz. fn. Az évnek azon ideje, midőn az éj és nap egyforma hosszaságuak, mi földövünkön esztendőben kétszer, u. m. tavasz és ősz kezdetén történik, s akkor a nap az egyenlitő fölött áll. Az első *tavaszi*, a másik *őszi* éjnapegyennek nevezteték. (Aequinoctium).

ÉJNAPEGYENLŐSÉG, ÉJNAPEGYEZÉS, l. ÉJNAPEGYEN.

ÉJOM, (éj-om) l. ÉHOM.

ÉJOMÉT, (éjom-ét) ösz. fn. A Tisza s különösen Szatmár vidékén am. reggeli evés, fölöstököm, amit t. i. éjomra v. éhomra eszünk.

ÉJÓRA, (éj-óra) ösz. fn. 1) Óramű, mely az éji időpontokat a hold és csillagok sugarai által mutatja, mint a napi időpontokat a *napóra.* 2) Éji időmérték, éjjeli óra.

ÉJŐR, (éj-őr) ösz. fn. Személy, ki bátorság végett éjjel virraszt, és felvigyáz. *Városi, falusi éjőrök.* Németesen: bakter.

ÉJPILLE, (éj-pille) ösz. fn. l. ÉJLEPKE.

ÉJRETESZ, (éj-retesz) ösz. fn. Retesz az ajtókon vagy ajtózárakon, melyet belülről éjjelre előtolunk, hogy kivülről senki be ne jöhessen.

ÉJRUHA, (éj-ruha) ösz. fn. Általán mindenféle ruha, melyben vagy éjjel hálunk, vagy kényelemből estve lefekvés előtt, s reggel fölkelés után járunk kelünk, ilyenek: *a hálósüveg, hálókötös, hálóing* stb.

ÉJSARK, (éj-sark) l. ÉJGÖNCZ.

ÉJSÖTÉT, (éj-sötét) ösz. mn. Olyan sötét, mint az éj szokott lenni. *Éjsötét pincze, kamara, folyosó.*

ÉJSÜVEG, (éj-süveg) ösz. fn. Hálósüveg, hálósipka, melyet éjjel, vagy lefekvés előtt, s fölkelés után kényelemből viselnek.

ÉJSZAK, (éj-szak) ösz. fn. Az égnek azon tájéka, mely a délnek, délszaknak, vagyis azon égtájnak, hol reánk nézve a nap legmagasabban szokott állni, ellentétetik. *Éjszakkal a dél, kelettől a nyugot áll ememlőst. Éjszak felé lakó népek. Éjszakról fuvó hideg szél.*

„Hideg szél fúj éjszak felől
A lelkem is fásik belől.“ Népd.

Átv. ért. jelenti a földnek azon részét, tartományait, melyek az éjsark felé esnek, különösen Európában Oroszországot, Svécziát, Norvégiát stb.

ÉJSZAKA, (éj-szaka) ösz. fn. Azon időköz, melyet rövidebben éjnek hivunk. V. ö. ÉJ. *Téli, nyári, hosszú, rövid, sötét, holdvilágos, csillagos éjszaka. Jó éjszakát!*

„Sötét éjszakában jártam
Ragyogó csillagot láttam.“
Pásztori dal.

Szabatosan véve, különbözik: *éjtszaka*, l. ezt.

ÉJSZAKAI, (éj-szakai) ösz. mn. Éjjeli, éji időben történő, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszakai kicsapongások, lopások. Éjszakai olvasás, irás. Éjszakai álom.*

ÉJSZAKAMERIKA, (Éj-szak-Amerika) ösz. fn. Amerikának azon része, tartományai, melyek éjszak felé feküsznek, milyenek pl. az úgynevezett szabad álladalmak.

ÉJSZAKAMERIKAI, (éj-szak-amerikai) ösz. mn. Éjszakamerikából való, azt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó stb. *Éjszakamerikai hajók, kereskedők, termények, kézmivek.*

ÉJSZAKÁNKÉNT, (éj-szakán-ként) ösz. ih. l. ÉJENKÉNT.

ÉJSZAKÁZ, (éj-szakáz) ösz. önh. m. *éjszakáztam*, —*tál*, —*ott*. 1) Az éjszakát valahol eltölti. *Mezőn éjszakázni.* 2) Éjszaka fenn van, valamit dolgozik.

ÉJSZAKÁZÁS, (éj-szakázás) ösz. fn. tt. *éjszakázás-t*, tb. —*ok*. 1) Az éjszakának valahol eltöltése. 2) Éjszaka idején virrasztás, munkálkodás. *Ezen könyv sok éjszakázásba került.*

ÉJSZAKCSILLAG, (éj-szak-csillag) ösz. fn. Azon csillag, mely az éjsarkhoz, éjgönczhöz legközelebb áll. Ami földtekénkre nézve éjszakcsillagnak mondatik a kis medve v. kis gönczöl farkában látszó csillag, mely t. i. a föld éjszaki sarkához legközelebb állani látszik. (Stella polaris).

ÉJSZAKFÉNY, (éj-szak-fény) ösz. fn. Tüzes, égi tünemény, mely rendesen mindjárt napnyugot után az éjszaki hidegebb vidékeken látható, s hirtelen vörös színben tűn fel, s belőle világos fénysugarak lövelnek elé, néha alább délfelé is elterjed. (Aurora borealis).

ÉJSZAKFÖLDI, (éj-szak-földi) ösz. mn. és fn. Éjszakról való, éjszaki tartományok lakosa.

ÉJSZAKI, (éj-szaki) ösz. mn. Éjszakról való, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszaki medve. Éjszaki tenger. Éjszaki népek, tartományok. Éjszaki szél.*

ÉJSZAKKELET, (éj-szak-kelet) ösz. fn. Az égnek azon tájéka, mely éjszak és kelet között van. Szorosb ért. azon pont az égen, mely éjszakról kelet felé véve 45 foknyi távolságra esik.

ÉJSZAKKELETI, (éj-szak-keleti) ösz. mn. Éjszakkeletről jövő, onnan való, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszakkeleti szél.* V. ö. ÉJSZAKKELET.

ÉJSZAKMUTATÓ, (éj-szak-mutató) ösz. fn. Igen szükséges eszköz a tengerészeknél, mérnököknél stb. Áll egy delejzett (magneseztett) tűből, mely szelenczébe van harántékosan állítva, s abban szüntelen rezegve egyik csúcsával mindig éjszak felé fordúl, s arra szolgál, hogy a világ tájékait pontosan mutassa. (Acus magnetica). V. ö. DELEJTŰ.

ÉJSZAKNAK, (éj-szaknak) ih. Éjszak felé tartott irányban. *Éjszaknak menni. Éjszaknak irányozni a hajót.*

ÉJSZAKNYUGOT, (éj-szak-nyugot) ösz. fn. Az égnek azon tájéka, mely éjszak és nyugat között fekszik, vagy határozottabban szólva, azon pont, mely éjszaktól nyugat felé 45 foknyi messzeségre van.

ÉJSZAKNYUGOTI, (éj-szak-nyugoti) ösz. mn. Éjszaknyugotról jövő, azt illető, arra vonatkozó. *Éjszaknyugoti szél.* V. ö. ÉJSZAKNYUGOT.

ÉJSZAKRA, (éj-szakra) ösz. ih. Éjszak felé, éjszaki táj felé. *Éjszakra hajózni.* V. ö. ÉJSZAK.

ÉJSZAKRÓL, (éj-szakról) ösz. ih. Éjszak felől, éjszaki tájról. *Éjszakról fúj a szél. Éjszakról tóduló vándor népek.*

ÉJSZAKVIDÉKI, (éj-szak-vidéki) ösz. mn. Éjszaki tartományból, vidékről való, ott lakozó. *Éjszakvidéki népek.*

ÉJTENÉJJEL, ÉJTENÉJTSZAKA, (éjten-éjjel v. —éjtszaka) ösz. ih. Éjnek közepén, legkésőbb éjjel.

ÉJTNAP, (éjt-nap) ösz. ih. Éjjel nappal, azaz mindig, szakadatlan időfolyamban. Röviditése *éjt-napot* vagy *éjt-napon* öszvetételnek. V. ö. ÉJTSZAKA.

ÉJTSZAKA, (éjt-szaka) ösz. ih. Éjjel, éj folytában, mig az éj tart. Olyan mint : *nyaraltszaka, telelszaka* stb. *Éjtszaka elszöktek a foglyok. Éjtszaka utasni. Egész éjtszaka táncolni.* Egyébiránt használják főnevül is : *éjtszakát, éjtszakák* stb. lásd : ÉJSZAKA.

A közbe eső *t* vagy határozói rag, mint *n*-vel együtt *éj-ent* szóban is, vagy pedig az *idő* szó öszvehuzása ; az első esetben teljesen kiegészitve volna : *éjent szaka*, a másikban *éj-idő-szaka*. Mindkettő helyes értelmű ; de a ‚szak' szónak ragozott minősége (szaka) azt látszik mutatni, hogy inkább az utóbbi öszvetétel áll. Egyébiránt ‚szaka' alanyeset szintén vétethetnék határozónak, mint *kor* (éjfélkor, tavaszkor) *nap* (minap, tegnap, holnap) szók is.

ÉJVAKSÁG, (éj-vakság) ösz. fn. A szemkórnak egyik neme, midőn a szembetegnek úgy tetszik, mintha valamely mocsok, hályogforma akadály lebegne előtte, estve pedig és éjjel, midőn mások még valamit látnak, ő épen nem lát. Népnyelven : *farkas sötétség.*

ÉJVARJÚ, (éj-varjú) l. ÉJHOLLÓ.

ÉJVÁZ, (éj-vás) ösz. fn. Éjjeli kisértet. l. KISÉRTET.

ÉJVILÁG, (éj-világ) ösz. fn. Világító, melyet éjen által égetünk, milyenek, az éjgyertya, éjlámpa ; méca. *Éjvilágnál virrasztani a betegek mellett.*

ÉJVIRÁG, (éj-virág) ösz. fn. Általán azon növénynemek, melyek virágszirmai éjjel szoktak kiuyilni. Különösen, keletindiai növény, melynek virága estve nyílik, s éjhosszant szép fehér szinben ragyog. (Nyctanthos. L.)

ÉJVISZKETEG, (éj-viszketeg) ösz. fn. l. ÉJHIMLŐ.

ÉJZÁR, (éj-zár) ösz. fn. l. ÉJRETESZ.

ÉJZENE, (éj-zene) ösz. fn. Zene, melylyel egy vagy más tekintetből, pl. neve napján valakinek késő estve vagy éj idején lakása előtt, vagy közelében barátai vagy tisztelői kedveskedni szoktak.

ÉK, (1), fn. tt. *ék-et.* 1) Hosszukás és keskeny, lapos test, mely egyik vége felé mindig vékonyabb és vékonyabb lesz, s hézagok szilárd betöltésére, mint boltozatok épitésére, különösen annak elkészülte után bezárására, illetőleg végső megerősitésére szolgál, szintén kemény testek hasogatására stb. is igen alkalmas. Igy a balták, fejszék alakja is, valósággal ékszerű. *Fa ék, kő ék, vas ék. Éket hegyezni, éket verni. Ékkel erősiteni a boltokat. Ékkel hasogatni a fákat.* Némelyek szerént a másik *ék* szótól megkülönböztetés végett : *ék.* De ez nem kapott lábra. 2) Irásban a leirt ékhez hasonló hosszukás vonás, mely által némely hangzókat jegyzünk meg, különösen a magyarban a hosszúkat, pl. *á, é, í, ó, ú, ő, ü.*

Rokonok vele a latin *acuo, acus, aculeus*, a hellén *ἀχέω, ἀκάχω, ἀίχμη, ἀκωκή* (hegy, Spitz), a német *Achel, Ecke, Hacke* stb.

ÉK, (2), fn. tt. *ék-et.* 1) Tulajdonsága valamely testnek, melynél fogva az vagy alakra, vagy anyagra nézve, különösen a szemeknek tetszőleg ki van csinositva, czifrázva, drágán kimesterkélve. *Ék a ruhán, fegyveren, bútorzaton. Ékkel ellátott tükörráma.* 2) Drágaság, drágaszer, mely jelesképen a testnek és öltözetnek diszesitésére szolgál, milyenek a drága gyürük, gyöngyök, karpereczek stb. 3) Átv. ért. a szónoki és költői előadásnak, nyelvnek válogatott szókból, kifejezésekből álló tulajdonsága. Közbeszédben a nép *ék* helyett rendesen *ékesség* szót használ.

Rokon vele a magyar *ég* (ige) ; igy a franczia *briller, (brillant)* és *brûler* is egy eredetüeknek látszanak, (talán *πῦρ* szótól). Lehet *ék* fordítva a *kecs, kéj* gyöke : *ké* is.

—ÉK, (1), névképző, mely mind vastag- mind vékonyhangu törzsekhez ugyanazon önhangzóval járul. 1) Némely önálló nevekből képez főneveket, mint : *ágy-ék, lágy-ék, zsomb-ék* (domb-ék) *táj-ék, árny-ék, szárny-ék, mell-ék, nehez-ék.* 2) Elvont gyökökből : *der-ék, fen-ék, vid-ék, ker-ék, faz-ék.* 3) *Ad ed* képzőjü önható igékből : *akad-ék, marad-ék, fakad-ék, szakad-ék, nyilad-ék, hullad-ék, hasad-ék, szüred-ék, reped-ék, persed-ék, dőled-ék, töred-ék* stb. 4) Másnemü, részint önálló, részint elvont igékből : *habar-ék, kavar-ék, vakar-ék, takar-ék, fogyat-ék, borít-ék, toporz-ék, mosad-ék, ivad-ék, kever-ék, vezet-ék, ellenz-ék, terít-ék, fenyít-ék, ereszt-ék, rekeszt-ék, verít-ék, fest-ék, ért-ék, mért-ék, mened-ék, zsi-*

rad-ék, ajánd-ék, szánd-ék, szurd-ék, szerd-ék, morzsal-ék, toldal-ék, hántal-ék, söpred-ék, tördel-ék, csől-ék, mosl-ék stb. Hanem némely megelőző *t* vagy *d* és *l* inkább a törzshöz tartozik, ha szinte ez önállólag nem is mindig van szokásban, pl. töred-ék, szán-d-ék, nyoma-t-ék, ver-ít-ék, mos-ad-ék, zsír-ad-ék, söpr ed-ék stb. V. ö. —DÉK. 5) Némely vastaghangu származékokban az *é* átváltozik *o*-ra, mint: mar-ék mar-ok, szánd-ék szánd-ok, szurd-ék szurd-ok, ajánd-ék ajánd-ok, faz-ék faz-ok, hajl-ék hajl-ok. 6) Eléjön *—alék*, *—elék* összetett képzőben is, mint tart-alék, ad-alék, tölt-elék, főz-elék.

Mi elemzését illeti, az önálló igékből képzett ilyetén szók jelentéséből kitünik, hogy az *ék* eredetileg összetett képző a módosult részesülői képző *é* (= ó, ő) és *k* elemekből, s értelme: oly valami, oly dolog, oly tárgy, oly szer, mely az illető ige működése által ered, létesül, pl. *akad-ék* = akadó vagy akadást okozó valami; *marad-ék* = maradó vagy maradt valami; *hullad-ék* = hulladó vagy elhulladt, *reped-ék* = repedő vagy repedt, *ellenz-ék* = ellenző valami. Mennyiben a *ki* névmás régiesen nem csak személyről, hanem dologról is mondatott, valószinű, hogy ezen képzőben a *k* am. *ki* = *mi*, pl. *ivadék* = ivad-ó-ki = ivad-ó-mi, *döledék* = döled-ő-ki = döled-ő-mi, *borítók* = borít-ó-ki = borít-ó-mi. Hasonlóan elemezhetők: *kerék* = ker v. kör alakú mi; *szombék* = szomb, azaz dombhoz hasonló mi; *nehezék* = nehéz mi. Az altaji nyelvek némelyikében gyakran eléjön ezen szó, rag vagy csak toldalék alakban, pl. a törökben *kardas-in-ki* = testvéré-ki vagy —mi, *benim-ki* = enyém-ki v. —mi. Eléjön ezen *k* (uk, ük, ük, ik) rag, és (ak, ek, ku, kï stb.) képző a törökben több más esetben is, pl. *bil-d-ig-im* = tud-t-om (mintegy tud-at-ék-om), *je-m-ek* ét-ek, *otur-ak* = szék (otur-mak am. leülni), *uju-ku*, alvás (szundék) stb. V. ö. —ÉKÉNY.

—ÉK, (2), összehúzott rag rendszerént két rövid *e*-ből, de másokból pl. a+i, a+ë, *e*+*j*+*e*-ből is, a végső mellett *k* állván; pl. *kefék* = kefe-ek, *lelék* = lele-ék (inveniebam) és *lele-ek* (invenerunt), *látsék* = látsza-ik, *látók* = láta-ék, *kérnék* = kérne-j-ek.

—ÉK, (3), több személyt jelentő rag személynevek és némely személynévmások mellett, t. i. jelenti mindazokat együtt véve, kik a megnevezett személylyel vérségi, vagy családi, vagy más társadalmi viszonyban állanak, magát az illető személyt is bele értve, pl. *Kazinczy-ék*, *biró-ék*, *Péter-ék*, *barátom-ék*, *bátyám-ék*, *uram-ék*. (Eszterházy Miklós leveleiben gyakran eléjön), am. Kazinczy, biró, Péter, barátom, uram családja vagy háznépe vagy ügyfelei, magával Kazinczyval, a biróval, Péterrel stb. -vel együtt. Ez vagy összve van téve a birtokos *é*-ből és többesi *k*-ból, vagy ami hihetőbb ezen *ék* maga az *ök* szó, tehát: *Kazinczy-ök*, *biró-ök*, *Péter-ök*. Leginkább megerősíti ezen véleményt azon körülmény, hogy *Péter-é-k* alakban (mint összvetételben) Péter maga benne nem foglaltatnék, pedig az általános gyakorlat szerént ő is benne foglaltatik. Ellenben *enyém-ek*, *miénk-ek* alakokban, melyek az elemzés szerént azt jelentik enyém-ök, mienk-ök. (V. ö. ENYÉM), az *én* és *mi* valósággal nincs is benne foglalva, se elemzésileg, se gyakorlatilag.

—ÉK, (4), tájdivatos igerag *ük* helyett. Torkos Sándor tanúsága szerént a göcseji nyelvjárásban szokott alakok: *teszszék* (= teszszük), *tegyék* (= tegyük), *kírgyék* (= kérjük).

ÉKÁGYÚ, (ék-ágyú) ösz. fn. Ágyú neme, melyet hátulról töltenek, s keskeny alakja miatt szoros vármüvekben kényelmesen használhatnak.

ÉKALAKÚ, (ék-alakú) ösz. mn. Minek ék formája van, mi úgy van készítve, mint az ék, l. ezt. *Ékalakú bástyaszög*. *Ékalakú földcsúcs*. Másképen: *ékded*.

ÉKÁRU, (ék-áru) ösz. fn. Drágakövek, gyöngyök, melyek különösen öltözet és test díszesitésére használtatnak.

ÉKÁRUS, (ék-árus) ösz. fn. Ékárukat készítő, ékárukkal kereskedő.

ÉKASZTAL, (ék-asztal) ösz. fn. Öltözködők asztala, a ruha és test díszesítéséhez, felcziczomázásához kellő szerekkel ellátva.

ÉKCSONT, (ék-csont) ösz. fn. Így neveztetnek a boncztanban azon csontok, melyek alakra nézve ékhez hasonlók. Különösen a koponya alsó részének egyik csontja. (Os sphenoideum).

ÉKEL, (ék-el) áth. m. *ékel-t*. Ékkel hézagot csinál, valahová éket ver be. *Követ ékelni a bolthajtásba*. *Megékelni a tágan álló fejszenyelet*. *Ékelni, beékelni a töltött ágyúkat, mozsarakat*. V. ö. ÉK 1) és BEÉKEL.

—ÉKÉL, (ék-él) ösz. képző pl. *pöf-ékel*, *jajvesz-ékel* szókban; a gyakorlatos *gál*, *gél*, vagy *agol*, *égél* képzőkkel ugyanaz.

ÉKELÉS, (ék-el-és) fn. tt. *ékelés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit ékelünk. V. ö. ÉKEL.

—ÉKÉNY, —ÉKONY, (ék-ony) ösz. képző, mely igékből oly mellékneveket alkot, mely ekaz igében kifejlett cselekvényre hajlamot vagy hajlandóságot, szokásos könnyüséget fejeznek ki, (mind jó, mind rosz értelemben), pl. *feled-ékeny*, a kinek a feledségre hajlama van, ki valamit könnyen feled; *termékeny*, a mi bőtermési alkatrészekkel bír; *töredékeny* vagy újabb módositással: *törékeny*, ami könnyen törik; *hajlékony* ami könnyen hajlik; *aluszékony*, alvásra hajlandó, sokat alvó s képes kifejezéssel: tunya, lassú, hanyag (mint az álmos ember). Újabb időben számos új szók alakúltak ezen képzővel, pl. *enged-ékeny*, *tev-ékeny*, *hisz-ékeny*, *tetsz-ékeny*, *csal-ékony*, *mul-ékony*, *mozg-ékony*. Némi áttétellel (*n* vagy *ny* és *k* helycserélésével) egyezik az *ánk*, *énk* képzővel, innen *félénk* és *félékeny* mind a régibb, mind az újabb nyelvben divatosak s hasonló jelentésüek.

Értelemben rokon vele az *—atag*, *—eteg* képző, melynek utóbbi része *—ag*, *—eg* csakugyan hangban is rokon az *—ék* raggal.

Némelyek hajlandók hinni, hogy ezen *—ékény, —ékony* képző a részesülői *ó, ő, és könnyű* (vagy *könynyen*) szókból alakúlt, pl. feledő-könnyű, (azaz könynyen), termő-könnyű, félő-könnyű.

A törökben is eléjön ezen képző mind egyszerű *k, ak, ek* stb. mind összvetettebb *kan, ghan, gien* alakban, pl. *kork-mak* (félni) *kork-ak* (félénk v. félékeny), *isle-mek* (tenni) *isle-k* (tevékeny), *unut-mak* (feledni) *unutghan* (feledékeny), *ötle-mek* (dalolni, énekelni) *ötle-gen* (dallos, daloló).

ÉKES, (ék-es) mn. tt. *ékes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Általán, ami ékkel bír, minek éke van. V. ö. ÉK, 3), 4). Különösen 1) valami szép v. drága szerrel czifrázott, csinosított, díszített. *Virágokkal ékes hajfürtök. Gyöngygyel ékes nyak, gyürüvel ékes ujjak. Ékes öltözet, fegyver, bútorok.* 2) Átv. ért. mondják a beszédről és irásmódról, mely válogatott szókból, kifejezésekből, mondatokból áll, mely a képes kifejezéseket, szónoki és költői szabadabb fordulatokat használja. *Ékes beszéd, ékes mondás. Ékes szólás. Ékes toll.*

ÉKESÉDIK, (ék-es-éd-ik) k. m. *ékeséd-tem, —tél, —ett*. Ékes szépségüvé lesz. V. ö. ÉKES.

ÉKESEN, (ék-es-en) ih. 1) Ékkel, ékszerekkel ellátva, díszítve. *Ékesen elkészített öltözék. Ékesen bútorozott szobák. Ékesen öltözött hölgy.* 2) Átv. ért. válogatott szókkal, kifejezésekkel, mondatokkal. *Ékesen beszélni, szónokolni, irni.*

ÉKESGET, (ék-es-get) áth. és gyakor. m. *ékesget-tem, —tél, —ett*. Valamit ékkel, ékszerekkel czifrázgat, díszítget, ékessé teddegel. *Ékesgetni magát, öltözetét. Ékesgetni a termet, bútorokat. Szép mondatokkal ékesgetni a beszédet.*

ÉKESGETÉS, (ék-es-get-és) fn. tt. *ékesgetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valamit ékesgetünk. V. ö. ÉKESGET. *Szobák, bútorok ékesgetése. Hajak, öltözékek ékesgetése.*

ÉKESÍT, ÉKESIT, (ék-es-ít) áth. m. *ékesít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Ékessé tesz, szépít, díszít. V. ö. ÉKES. *A hajfürtöket gyöngyökkel, a nyakat aranyláncczal, a karokat drága perecsekkel ékesíteni.* Átv. ért. jelessé, kedvessé, becsessé, dicséretessé tesz. *A szorgalom ékesíti az ifjút. A nőt ékesíti a szemérem. A beszédet ékesítik a képes kifejezések, jeles mondatok* stb. Összvetételekben : *fölékesít, kiékesít.*

ÉKESÍTÉS, ÉKESITÉS, (ék-es-ít-és) fn. tt. *ékesítés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valakit v. valamit ékesítünk. V. ö. ÉKESÍT.

ÉKESÍTETLEN, ÉKESITETLEN, (ék-es-ít-etlen) l. ÉKESÍTLEN.

ÉKESÍTETT, ÉKESITETT, (ék-es-ít-ett) mn. tt. *ékesített-et*. Ami ékessé van téve ; díszített, czifrázott. *Gyöngyökkel, aranynyal ékesített ruha.*

ÉKESÍTLEN, (ék-es-ít-len) mn. tt. *ékesítlen-t*, tb. *—ek*. Ami nincs ékesítve, kiékesítve ; egyszerű, nem czifra pongyola. *Ékesítlen teremek, öltözékek. Ékesítlen beszéd.* Mint határozó annyit tesz : ékesítlenül, ékesség nélkül.

ÉKESKÉDÉS, (ék-es-kéd-és) fn. tt. *ékeskédés-t*, tb. *—ek*. Állapot, midőn valaki v. valami külső ék, dísz, czifraságok által kitünik, ragyog, fénylik.

ÉKESKÉDIK, (ék-es-kéd-ik) k. m. *ékeskéd-tem, —tél, —ett*. Ékszerek, díszitések, czifraságok által kitünik, fénylik, ragyog. *Nagy ünnepélyek alkalmával ékeskednek a főurak és hölgyek.* Átv. ért. jeles tulajdonságokkal kitünik, fénylik, bír. *Nagy tudománynyal, erényekkel ékeskedni.*

ÉKESKÉDŐ, (ék-es-kéd-ő) mn. tt. *ékeskédő-t*. Ékkel, ékszerekkel, ékes készülettel fénylő, kitünő. Átv. ért. jeles. *Nagy ésszel, tudománynyal és erénynyel ékeskedő férfi.*

ÉKESSÉG, (ék-es-ség) fn. tt. *ékesség-et*. 1) Tulajdonság, melyet valakinek vagy valaminek ékszerek kölcsönöznek. 2) Magok azon ékszerek, díszességek, melyek valakit v. valamit széppé, kitünővé, fényessé tesznek. 3) Átv. ért. kitünő jelesség, szépség. *Beszéd ékessége. A szép templomok a város ékességei.*

„Egek ékessége, földnek dicsősége,
Magyarok asszonya, királynéja."

Egyh. ének.

ÉKESSÉGES, (ék-es-ség-es) mn. tt. *ékességes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ékességekkel teljes, gazdag, ékszerekkel díszített, igen ékes.

ÉKESSÉGTELEN, (ék-es-ség-te-len) mn. tt. *ékességtelen-t*, tb. *—ek*. Ékesség nélkül levő. V. ö. ÉKESSÉG.

ÉKESSÉGTELENÜL, (ék-es-ség-te-len-ül) ih. Ékesség nélkül, nem díszítve, föl nem cziczomázva, egyszerű külsővel és alakban ; pongyolán.

ÉKESÜL, ÉKESÜL, (ék-es-ül) önh. m. *ékesül-t*. Ékes alakot ölt, ékessé válik. *Kiékesül, neki ékesül, fölékesül.*

ÉKESSZÓLÁS, (ékes-szólás) ösz. fn. 1) Szónoki tehetség és ügyesség másokat valamiről meggyőzni, és valamire rábeszélni, megindítani. 2) Mesterség, mely azon szabályokat adja elő, melyek szerént beszélnünk kell, hogy másokat meggyőzzünk és megindítsunk. (Eloquentia).

ÉKESSZÓLÁSI, (ékes-szólási) ösz. mn. Ékesszólást illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Ékesszólási szabályok, gyakorlatok.*

ÉKESSZÓLÓ, (ékes-szóló) ösz. mn. Ékes beszéd által másokat meggyőző, és valamire rábeszélő, megindító. *Ékesszóló követ, egyházi szónok.*

ÉKETLEN, (ék-et-len) mn. tt. *éketlen-t*, tb. *—ek*. 1) Ami ékkel megerősítve nincs. *Éketlen fejszenyél.* 2) Amely önhangzó ék nélkül áll, p. o. *éketlen a, e, o.* 3) Amit ékszerek, czifraságok nem tüntetnek ki ; egyszerű, nem czifra, nem ékes. *Éketlen öltözék, nyak, karok.* V. ö. ÉKTELEN.

ÉKEZ, (ék-ez) áth. m. *ékez-tem, —tél, —ett* par. *—s*. 1) Ékkel erősít, becsiptet. L. ÉKEL. 2) A

hangzókat hosszú vonással megjegyzi. 3) Ékszerekkel, czifraságokkal díszít, ékessé tesz. *Fölékez.*

ÉKEZÉS, (ék-ez-és) fn. tt. *ékezés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valamit ékezünk. V. ö. ÉKEZ.

ÉKEZET, (ék-ez-et) fn. tt. *ékezet-et*. A hosszú hangzó megjelölésére szolgáló vonás.

ÉKEZETLEN, (ék-ez-et-len) mn. tt. *ékezetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Ami ékféle toldalékkal erősítve nincs. *Ékezetlen fejezenyél.* 2) Vonással nem jegyzett. *Ékezetlen* v. *rövid önhangzók.*

ÉKEZÉTT, (ék-ez-ett) mn. tt. *ékezétt-et*. 1) Amit ékféle toldalékkal erősítettek. 2) Vonásféle ékkel jegyzett. *Ékezett önhangzók.*

ÉKFARKÚ, (ék-farkú) ösz. mn. Minek ékalakú farka van.

ÉKÍT, ÉKIT, (ék-ít) áth. m. *ékít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. l. ÉKESÍT.

ÉKÍTÉS, ÉKITÉS, (ék-ít-és) l. ÉKESITÉS.

ÉKITMÉNY, (ék-it-mény) fn. tt. *ékitmény-t*, tb. —*ék*. Ékesitő alakzat, czifrázat, valamely testen vagy öltözéken, bútoron stb. cziczoma, diszítmény.

ÉKITVÉNY, (ék-it-vény) l. ÉKITMÉNY.

ÉKIZÜLÉS, (ék-izülés) ösz. fn. Csont izülése, azaz összekapcsolódása, midőn egyik csont a másikba ék gyanánt, mozdulatlanul be van csíptetve, pl. a fogak az állcsontba.

ÉKIZŰLET, (ék-izület) ösz. fn. Csontszerkezet, melynél fogva egyik a másikba ék gyanánt bele szorúl.

ÉKKŐ, (ék-kő) ösz. fn. Ékalakúra faragott kő, melylyel az építészek a boltivet bezárják. Szélesb ért. minden kődarab, melynek alakja ékded.

ÉKMŰ, (ék-mű) ösz. fn. Fából, csontból, szaruból, kőből, aranyból stb. készített mű, mely kitünőleg csinos, szép, czifra alakja által díszül, ékességül használtatik.

ÉKMŰÁRU, (ék-mű-áru) ösz. fn. Eladó, vásárra kitett mindenféle ékmű.

ÉKMŰÁRUS, (ék-mű-árus) ösz. fn. Kalmár, kereskedő, ki ékműveket árul.

ÉKSÉG, (ék-ség) fn. Helyesebben és szokottabban l. ÉKESSÉG.

ÉKSZABÁSU, ék-szabásu) ösz. mn. Mi ék formára van kiszabva, alakítva. *Ékszabásu csuklya.* V. ö. ÉK, (1).

ÉKSZEG, (ék-szeg) ösz. fn. Ékdeddé faragott, öntött, vert szeg, melyet valamely résbe erősítésül becsíptetnek, vagy hasításra használnak.

ÉKSZEKRÉNYKE, (ék-szekrényke) ösz. fn. Kis szekrény, melyben ékszereket, drágaságokat, pl. nyakláncokat, gyöngyöket, gyürűket stb. tartanak.

ÉKSZÉR, (ék-szér) ösz. fn. 1) Általán minden ékmű, mely csinos, czifra, dísses alakjánál fogva kitünik és kedveltetik, milyenek a csontból, szaruból, barna rézből stb. készitett ékművek. 2) Drágaságok, pl. gyöngyök, gyürük, lánczok, melyek a test vagy öltözék ékesitésére használtatnak.

ÉKSZÉRÁRU, (ék-szér-áru) l. ÉKMŰÁRU.

ÉKSZÉRÁRUS, (ék-szér-árus) lásd : ÉKMŰÁRUS.

ÉKTELEN, (ék-te-len) mn. tt. *éktelen-t*, tb. —*ék*. 1) Formátlan, idomtalan, helytelen, rút, csúnya, illetlen. *Éktelen szabásu ruha.* 2) Szertelen, mód nélküli, mértéket haladó szörnyü. *Éktelen harag. Éktelen lárma. Éktelen nagy ember. Éktelen száj, fülek, lábak.* Tájdivatosan mindenféle nagyitásra is használják. *Éktelen szép.* Mint határozó annyit tesz : éktelenül, ékesség nélkül, idomtalanul, helytelenül; szertelenül.

ÉKTELENÉDIK, (ék-te-len-éd-ik) k. m. *éktelenéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Éktelenné, azaz formátlan, idomtalan alakuvá lesz. *Éléktelenedik.*

ÉKTELENÍT, ÉKTELENIT, (ék-te-len-ít) áth. m. *éktelenít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Éktelenné, azaz formátlanná, idomtalanná, rúttá, csunyává tesz. *Nagy vörös orr ékteleníti arczát. Púpos hát ékteleníti termetét.*

ÉKTELENÍTÉS, ÉKTELENITÉS, (ék-te-len-ít-és) fn. tt. *éktelenítés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valaki v. valami éktelenné, idomtalanná, csúnyává tétetik.

ÉKTELENSÉG, (ék-te-len-ség) fn. tt. *éktelenség-et*. 1) Formátlanság, idomtalanság, helytelenség, rutság. *Termetnek éktelensége.* 2) Szertelenség, mód nélküliség. *Éktelenség a haragban, lármában.*

ÉKTELENÜL, (1), (ék-te-len-ül) ih. Szertelenül, mód és mérték nélkül; csunyául, rútul. *Éktelenül nevetni, hazudni. Éktelenül ordítozni.*

ÉKTELENÜL, ÉKTELENÜL, (2), (ék-te-len-ül) önh. m. *éktelenül-t*. Éktelen, azaz formátlan, idomtalan alakot ölt, csunyára változik el. *Éléktelenül.*

ÉKTOLL, (ék-toll) ösz. fn. Piperetoll, dísztoll, melylyel a fövegeket, fejkötőket ékesíteni szokták.

ÉKTŰ, (ék-tű) ösz. fn. Tűalakú ékszer, hajfürtökbe, mellre stb. való. *Arany, gyöngyös, gyémántos éktű.*

ÉKÜL, (ék-ül) önh. Szokottabban l. ÉKESÜL.

ÉKVÉSŰ, (ék-vésü) ösz. fn. Vésű a famíveseknél, melynek ék alakja van, s használják lyukak kivágására, simításra stb. (Stemmeisen).

ÉL, (1), fn. tt. *él-t*, tb. —*ék*. 1) Tulajd. ért. valamely eszköznek, szerszámnak, fegyvernek vékonyra köszörült, simított, alakított széle, vége, mely által valamit metszeni, vágni, hasítani stb. lehet. *Kés, fejsze, beretva, kard, olló, gyalú éle. Kicsorbúl, kitörik, elvdsik, elkopik az éle. Két élü fegyver, pallos.* A vadászok nyelvén a vadmacskának *élei* (Fänge) vannak, nem fogai. 2) Valaminek kiálló, kitünő vége, csúcsa, keskenyebb oldala. *Élére állítani a deszkát. Élére esni. Élére* v. *élire verni az aranyakat*, azaz felállítva egymáshoz szorítani; átvitt értelemben : rakásra gyüjteni. *Arcz éle.* 3) Átv. ért. főhely, főnökség, vezérség. *A hadsereg, pártütés élén állani.* 4) Az észre és észmüvekre alkalmazva jelent finomságot, meglepő

gondolatot, mely egyszersmind érzékenyen hat. *Ész éle. Elmésség, epigramma, gúnyvers éle.* Sajátságok: *Éllel állítani össze a dolgokat*, azaz homlokegyenest. *Éllel féllel. Éllel veszélylyel.*

Származékai: *élez, éles, életlen, éles* stb.

Rokon vele a szanszkrit *vil*, am. metsz, vág, a török *bile-mek*, am. élezni, élesíteni, (éles a törökben *keskin*, *kesz-mek* igétől) francsia *fil* (többek közt am. penge éle).

ÉL, (2), önh. m. *él-t.* 1) Szélesebb ért. hatás, működés, erő, mozgás által lételének jeleit adja. *Élnek a szellemek. Él a lélek. Él az Isten. Él még a magyarok Istene*, vagy: *Él még a régi Isten.* (Km.) *Él minden porcsikája.* 2) Szorosb ért. oly erővel és tehetségekkel van ellátva, melyeknél fogva önként mozog és érez; továbbá saját változásainak, működéseinek okait magában, szervezetében foglalja. Amaz értelemben él az ember, és élnek minden állatok; de a növényekben az önkéntesség, vagyis az önkéntes mozgás és érzés hiányzik. *Sokáig, vagy rövid ideig élni. Nem élhetünk mindörökké e földön. A halak a vízben élnek, a madarak a levegőben. Aki fél, az él.* (Km.) *Ez a fa nem él.* Némely természeti testeknél csak a mozgékonyságot jelenti: *élő víz, élő kút.* 3) Van, létezik, meg nem halt. *Él magyar, áll Buda még.* (Kisf. K.). *Ő még él. Még ős* (vagy *szép*) *apja is él.* 4) Átv. ért. mondjuk az emberről, amennyiben az élet kényelmeit használja. *Jól, pompásan, fényesen, úriasan élni. Rosszul, szegényül, szükségben élni.*

„Úgy éltem, hogy életemet
Visszaélni ne bánnám,
Úgy éltem, hogy életemet
Végezni ne fájlalnám."

Berzsenyi.

5) Segítő ragú névvel, am. valamit használ, hasznára fordít. *Borral, kávéval, orvossággal élni. Más tanácsával élni. Nem él vele, mint kajdiak a Jézus nevével.* (Km.) *Élni az alkalommal. Élni mások barátságával. Valakivel élni*, azaz együtt lakni, vagy nemileg közlekedni. 6) Felható ragu névvel: *kényére kedvére élni*, azaz kénye kedve szerént. 7) Néha tárgyesetet is vonz, pl. *Világát éli, egy századot általélt; életet él; más feleségét éli; több asszonyt élni.*

„Addig élem világom,
Mig tart szép ifjuságom." (Népd.)

„Vörös bársony süvegem
Most élem gyöngyéletem." (Népd.)

„Én szerettem meg a szép lányt,
Más éli véle világát. (Népd.)

„Láttam minden időszakaszt,
S minden földi láthatárt;
Ha örök időket élnék,
Ezeknél többet nem érnék."

Berzsenyi.

Összetételekben: *túlélni valakit vagy valamit. E csapást túl nem élem; még sokáig elél; az életre való ember a kősziklát tetején is eléli*, (km.); *elélték* vagy *leélték a barmok a mezőt; kiélni valakit mindenéből; lelélni életének legszebb éveit; a jég hátán is megél*, (Km.); *megélni valamit; megélem még én azt, hogy ... visszaél; át-* v. *általél* stb.

„Éljük át e kort egy pillanatban,
Mely gyönyörtől s üdvtől halhatatlan."

Vörösmarty.

8) Tulajdonitó ragu névvel: *hazájának, embertársainak, barátinak élni*, azaz azok javára, hasznára, kedvéért; *hivatalának, a tudományoknak, művészetnek élni.* 9) Kihatő ragu névvel: *másából, magából, készből, mesterségéből, hivatalából élni.* 10) Okadó ragu névvel: *élni halni a hazáért;*

„Érted halok, érted élek
Szász leányért nem cserélnek."

Csokonai.

11) Benmaradó ragú névvel: *Istenben élünk, vagyunk és mozgunk. Városban, barátságban, ellenkezésben élni.*

Származékai: *éled, élelem, élemény, élénk, élemi, élet, éltet, élv* és ékvesztéssel: *eledel, eleven, eleség* stb.

Rokon vele a szanszkrit *il* [am. mozog, mozdít], mely teljesen egy eredetű s jelentésü a magyar *el* szóval; továbbá közelebbről a góth *liban*, német *leben*, angol *live* s több számtalanok, melyek amazokkal azonosithatók. A finn nyelvben *elän* = élek, *eleskelem* éldegélek, *elettän* éltetek, *elo, elet, eleme* élet. S a mennyiben a magyar *él* szótól, *eleség, eledel, élelem* s *élet* mint gabona stb. is származnak, nem hibázunk, ha ugyanitt a latin *alo* táplálom szót is megemlítjük. A khaldäai nyelven is *alla* v. *allak* am. gabona. (Berekszászi).

—ÉL,(1),vastaghangu párhuzamos társa: —*dl*, némely ékvesztő főneveket alkot igékből, mint: *föd-él* födelek, *köt-él* kötelek. V. ö. —ÁL, (1).

—ÉL,(2),vastaghangon: —*dl*, igemódositó második személyrag, mely részint összehuzás által képződik, mint: *mene-el menél, teve-el tevél, menne-el mennél, tenne-el tennél*; részint puszta köz szokásból megnyujtott *el* helyett van. Részletesebben v. ö. —ÁL, (2) és —EL, (2).

—ÉL,(3), vastaghangu párhuzamos társa: —*dl*, igeképző, mint: *üldög-él, mendeg-él, keresg-él*, s *g* (vagy *k*) előhang nélkül: *met-él, tök-él, seg-él* stb. V. ö. —ÁL, (3).

ÉLCZ, (él-cz) fn. tt. *élcz-et.* Mintegy az elme éle, vagyis az emberi léleknek igen finomul hasonlitó, s a hasonlitásban különösen jól találó tehetsége. *Jó élcz, rossz élcz. Személyes irónak vagy társalgónak fő kellékei a jó élcek.* Újabb szó, régebben: *elmésség* vagy *elménczség.*

ÉLCZES, (él-cz-es) mn. tt. *élczes-t*, tb. —*ek.* L. ELMÉS.

ÉLCZESKÉDIK, (él-cz-es-ked-ik) l. ELMÉSKEDIK és ELMÉNCZKÉDIK.

ÉLDEGÉL, ÉLDEGÉL, (él-deg-él v. él-deg-él) önh. m. *éldegél-t*. Szűken, nagy gonddal, ajjal bajjal él, elél. *Házról házra éldegel. Kenyéren, turón éldegel. Nyomorúltan, betegeskedve csak elédegel.*

ÉLDEGÉLÉS, ÉLDEGÉLÉS, (él-deg-él-és) fn. tt. *éldegélés-t*, tb. —*ék*. Szűken, nyomorultan, gondok közti sanyarú élés, tengődés.

ÉLDEL, (él-del) áth. m. *éldel-t*. Kéjt, gyönyört, örömet érez, azokat folytonosan vagy gyakran használja. *Éldelni a szép tavasni napokat. Éldelni a farsangi mulatságokat. Éldelni a mezei élet örömeit.* Másképen : *élvez*.

ÉLDELÉS, (él-del-és) fn. tt. *éldelés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit éldelünk. V. ö. ÉLDEL.

ÉLDELET, (él-del-et) fn. tt. *éldelet-ét*. Kéj, gyönyör, mennyire azt bizonyos tárgyak benyomása által érezzük. *Jeles zenét, éneket hallani, valódi éldelet. Anyagi, szellemi, ártatlan, bűnös, alávaló éldelet. Mennyei, felséges, dicső, művészi éldelet.* Másképen : *élv, élveset*.

ÉLDELHETŐ, (él-del-het-ő) mn. tt. *éldelhető-t*. Amit éldelni, amiben érzékileg vagy szellemileg gyönyörködni lehet.

ÉLDŐDI, (él-dő-di) fn. tt. *éldődi-t*, tb. —*ek*. Tányérnyaló, aki mások asztalán élődik. Másképen : *élődi* v. *élősdi*.

ÉLECS, (él-ecs) fn. tt. *élecs-et*. Oly élenyvegyület, mely kevesebb élenyt tartalmaz, mint az éleg, mely képes a savakkal egyesülni s felsőbb rendű vegyületet, t. i. sót alkotni. Göröglatin neve : oxydulum. (Török József). V. ö. ÉLEG.

ÉLED, (él-ed) önh. m. *éled-tem*, —*tél*, —*ett* v. —*t*. 1) Állatokról szólva am. a holtnak látszó, vagy igen beteg, elájult, ellankadt visszakapja érző tehetségeit, és mozgó erejét. *A vízből kihúzott ember éledni kezd. A szárazon heverő békák az esőre föléledek.* 2) A növényeket illetőleg am. foganszik, növényi működése elkezdődik. *Élednek az ültetett fűzkarók. Esőben hamar megéledenek a lebujtott virágok.* 3) Átv. ért. mozgásnak indúl, vesztegleni megszűn. *Föléledt benne az utazási, tapasztalati vágy, ösztön. Föléledt benne a hatyavér.* (Km.).

ÉLEDÉS, (él-ed-és) fn. tt. *éledés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn az állat vagy növény élni kezd, a belső működésnek, s illetőleg mozgásnak, érzésnek jeleit adja.

ÉLEDÉZ, (él-ed-éz) önh. m. *éledéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*s*. Mindig jobban és jobban éled, az önkéntes mozgásnak és érzésnek hova tovább több jelei mutatkoznak rajta. Használják különösen, midőn többekről van szó. *Éledeznek a fojtóléges pinczéből kihúzott munkások. Éledeznek a mennyköcsapástól elkábultak.*

ÉLEDÉZÉS, (él-ed-éz-és) fn. tt. *éledézés-t*, tb. —*ék*. Lassanként folytonos éledés.

ÉLEDŐ, (él-ed-ő) mn. tt. *éledő-t*. Ami az életnek jeleit kezdi adni, ami érezni, mozogni, vagy belső erejénél fogva működni kezd. *Ájulásból éledő beteg. Éledő fák, virágok.*

ÉLEG, (él-eg) fn. tt. *éleg-et*. Élenynyel bizonyos arányban vegyült egyesült test (oxydum), mely tehát széles értelemben minden élenyvegyületet jelent, s az ily értelemben vett élegek vagy *savak*, sav természetűek (acida), vagy *aljak* (bases), vagy *közönyösek*, azaz sem a savak, sem az aljak sajátságaival nem bírnak, s e két utolsó rendbeliek szűkebb értelembeni élegeknek neveztetnek. Az alj természetű éleg a savakkal egyesülve, szinte úgy mint az élecs, sót képez.

(Török József tudor és tanár után. A vegytan ismerete kisebb nagyobb mértékben minden művelt földmivelőnek, iparosnak és kereskedőnek szükséges levén, az ebben eléforduló lényegesebb műszókat, dolgozatainkban szintén fölvettük, s ebbeli munkánkban Török József tagtársunk kiváló segítséggel vala).

Nyelvészeti tekintetben, valamint az *éleny*-nek mint elemnek magyar elnevezése (l. ÉLENY és —ENY képző) igen szerencsésnek mondható, úgy az *éleg* szóban az *eg* képző az *egy* szóval rokonítható, (mint *egész* szóban is) és mint föntebb láttuk, egyesülést jelent, t. i. az éleny-nek más testtel, illetőleg más elemmel egyesülését, mely nyelvtanilag úgy alakúl, hogy mind az élenynyel egyesült elemet jelentő szó, mind maga az éleny elveszti elemi (any, eny) képzőjét (mint magában a valóságban is elemi természetét), és csak a két tőszó tétetik össze, az *él* tőszóhoz végül az *eg*, mint az egyesülést jelentő képző járulván; így lesz *hamany-* (kalium-)nak az *élenynyel* egyesüléséből : *ham-él-eg*, a *szikeny*-éből : *szik-él-eg*, *arany*-éból : *ar-él-eg*. Önként következik, hogy a mely elemek *any, eny* képző nélkül állanak, azok az összetételben is így maradnak, pl. *vas-éleg, rés-éleg*. Így tétetik össze az *élecs* szó is, melyben az *ecs* az egyesülésnek kisebb fokát jelenti, pl. *ar-élecs, vas-élecs, réz-élecs*.

ÉLEGÍT, (él-eg-ít) áth. m. *élegít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Valamely elemet élenynyel vegyít, azaz vegyileg egyesít, mi által azon két test más alakú- s tulajdonságúvá leszen.

ÉLEGÍTÉS, ÉLEGITÉS, (él-eg-ít-és) fn. tt. *élegítés-t*, tb. —*ék*. Vegyészeti működés, midőn valamely elem élenynyel egyesíttetik.

ÉLEGŰL, (él-eg-ül) önh. m. *élegül-t*. Valamely elem élenynyel vegyül, azaz vegyileg egyesül. V. ö. ÉLEG.

ÉLEGÜLÉS, (él-eg-ül-és) fn. tt. *élegülés-t*, tb. —*ék*. Azon vegyfolyamat, mely közben az éleny más elemekkel egyesül. (Oxydatio).

ÉLELÉM, (él-el-ém) fn. tt. *élelmet*. Eledel; mindenféle enni való, táplálék, mely az állati élet fentartására szükséges. *Télrevaló élelmet betakarítani. Élelemmel ellátni a hadat.*

ÉLELÉMADÓ, (élelém-adó) ösz. fn. Adó neme, melyet némely országokban az élelmi szerektől fizetnek, fogyasztási adó.

ÉLELÉMALKU, (élelém-alku) ösz. fn. Szerződés, mely szerént valakinek bizonyos időre, vagy halála napjáig élelmet igérünk, pl. élelemalku van a házassági kötésben, midőn a férj özvegyi kitartást igér nejének.

ÉLELÉMDÍJ, (élelém-díj) ösz. fn. Jövedelem, melyet valakinek élelem fejében adnak.

ÉLELÉMGOND, (élelém-gond) ösz. fn. Gond az élelmi szerek beszerzésében, a háznak szükséges táplálékkal ellátásában. *Az élelemgond, főleg a családatyát illeti.*

ÉLELÉMKERESET, (élelém-kereset) ösz. fn. Akármiféle munka, foglalkodás, szolgálat, hivatal stb., mely által élelmi szükségeinket födözzük.

ÉLELÉMMÓD, élelém-mód) ösz. fn. Azon eszközök, melyek által valaki a szükséges élelmi szereket beszerzi, milyenek, pl. a különféle mesterségek, szolgálatok, hivatalok stb. *Némely embernek többféle élelemmódja van.*

ÉLELÉMPÉNZ, (élelém-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet valakinek asztaltartás helyett v. fejében adnak. *Élelempénzt adni a segédiróknak, inasoknak.*

ÉLELÉMSZÉR, (élelém-szér) ösz. fn. Mindenféle eledel, melylyel az állati élet fentartatik, különösen az emberek táplálékára beszerzett enni valók, pl. liszt, zsír, hús, burgonya stb.

ÉLELÉMTÁR, (élelém-tár) ösz. fn. Tárház, melyben élelemszerek tartatnak, valamely nagyobb testület, intézet stb. számára. *Katonai élelemtár.*

ÉLELÉMVÁM, (élelém-vám) l. ÉLELÉMADÓ.

ÉLELMES, (él-el-m-es) mn. tt. *élelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Élelemmel ellátott. *Élelmes vár, város.* 2) Ügyes, ki meg tudja élelmét keresni.

ÉLELMETLEN, (él-el-m-et-len) mn. tt. *élelmetlen-t*, tb. *—ek*. 1) Élelem hiányával, szükében levő. *Élelmetlen szegény vidék.*

ÉLELMEZ, (él-el-m-ez) áth. m. *élelmez-tem, —tél, —ett*, par. *—s*. Élelemmel ellát; valamely testület, intézet, hely számára szükséges eleséget betakarít. *Élelmezni a városba szállitott katonaságot.*

ÉLELMEZÉS, (él-el-m-ez-és) fn. tt. *élelmezés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valamely testületet, intézetet, helyet élelemmel ellátunk. *Katonaság élelmezése. Várnak, városnak élelmezése.*

ÉLELMEZŐTISZT, (élelmező-tiszt) ösz. fn. Tisztviselő, kinek kötelessége valamely testületet élelemszerekkel ellátni. *Hadi élelmezőtisztek.*

ÉLELMI, (él-el-m-i) mn. tt. *élelmi-t*, tb. *—ek*. Élelemhez tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Élelmi szerek, előkészületek.*

ÉLEM, (él-em) fn. tt. *élem-et*. Csak származékaiban használt szó, am. kor, életkor, melyet leélünk, életfolyam. Származékai: *élemedik, élemedés, élemedett, élemény, élemetes* stb.

ÉLEMÉDÉS, (él-em-éd-és) fn. tt. *élemedés-t*, tb. *—ek*. 1) Korosodás, idősödés, vénülés. 2) Új életre kapás, magához jövés. V. ö. ÉLEMÉDIK.

ÉLEMÉDETT, (él-em-éd-ett) mn. tt. *élemedett-et*. Koros, idős, nem fiatal, meglett idejü, a vénséghez közelitő. *Élemedett férfi. Megélemedett.*

ÉLEMÉDIK, (él-em-éd-ik) k. m. *élemed-tem, —tél, —ett*. 1) Korosodik, idősödik, az életkorban vénség felé halad. *Elélemedik, megélemedik.* 2) Az életnek jeleit kezdi adni. *Fölélemedik bágyadt, elájult állapotából.*

ÉLEMÉNY, (él-e-mény) fn. tt. *élemény-t*, tb. *—ek*. 1) Aminek használata, gyakorlata kellemesen, kedvesen hat az érzékekre, s az *élelet* szóval igen rokon. *A gazdag ember válogathat az éleményekben. A vadászat kedves éleményem.* Használják átv. ért. is. *Könyved olvasása sok éleményt szerzett nekem.* 2) Régebben: eleség, táplálék.

ÉLEMÉS, (él-em-és) mn. tt. *élemés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Koros, idős, meglett korú, vénséghez közelítő, élemédett.

ÉLEMÉS, (él-em-és) fn. tt. *élemés-t*, tb. *—ek*. Régies, am. élés, élet.

ÉLEMETÉS, (él-em-et-és) mn. tt. *élemetés-t*, tb. *—ek*. Egyike a régente divatosabb *etés, atos* összvetett képzőkkel alakult szóknak, milyenek: *kellemetes, szerelmetes, szorgalmatos, alkalmatos* stb. am. koros, idős, meglett, vénséghez közelítő.

ÉLENG, (él-eng) önh. m. *éleng-tem, —tél, —ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Általán gyakoritó hatással, vagy folytonosan él valamely szenvedélyben.

„A hős hajdankor telt szivünk felé leng,
S a nagy- s dicsőre lelkesülten éleng."

Kisfaludy K.

Különösen gonddal, bajjal, nehezen, szűken él, tengődik. *Csak úgy élengünk.*

ÉLÉNK, (él-énk) mn. tt. *élénk-et*. Kiben az élet jelei fris mozgás, taglejtés, beszéd, szemjárás stb. által mutatkoznak; virgoncz, fürge. *Élénk ifju, élénk szónok.* Némely mozgékony testekről is: *élénk szemek.* Átv. ért. az érzékekre vagy lélekre különösen ható, erőteljesen működő. *Élénk beszéd. Élénk szini előadás. Élénk forgalom, kereskedés. Élénk város.* Képzésre hasonló a szintén igékből származott *félénk, nyalánk, nyulánk, falánk* szókhoz. V. ö. —ÉNK, képző.

ÉLÉNKEN, (él-énk-en) ih. Élénk módon, virgonczan, fris, mozgékony taglejtésekkel, eleven érzéssel. V. ö. ÉLÉNK.

ÉLÉNKÍT, ÉLÉNKIT, (él-énk-ít) áth. m. *élénkit-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Élénkké, vidorrá, fürgévé tesz. V. ö. ÉLÉNK.

ÉLÉNKITÉS, (él-énk-it-és) fn. tt. *élénkítés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által élénkké tesszünk valakit vagy valamit.

ÉLÉNKSÉG, (él-énk-ség) fn. tt. *élénkség-et*. Tulajdonság, midőn valaki vagy valami az életnek, vi-

dorságnak, fürgeségnek, hatásnak fris jeleit adja, tevékenységi ürgés forgás. V. ö. ÉLÉNK.

ÉLENY, (él-eny) fn. tt. *élény-t*, tb. *—ék*. A légalakú vegyelemek egyike, mely ezen nevezetet azon sajátságánál fogva nyerte, hogy az az élet fentartására múlhatlanul megkivántatik. A természetben minden vegyelemek között legnagyobb mennyiségben fordúl elé; a közönséges légnek vagy levegőnek $^1/_5$ része, a víznek $^8/_9$ része élenyből áll. Fölfedezték 1774-ben Pristley angol és Scheele svéd vegyész. (Török József). Görög-latin neve: *oxygenium*, ὀξύς szótól, mely a többek közt savanyút jelent, a honnan eleinte a magyar vegyészek *savító*-nak nevezék.

ÉLENYÍT, **ÈLENYIT**, (él-eny-ít) áth. m. *élenyít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Élenyt leginkább érczczel, pl. vassal, rézzel stb. egyesít, s az által egészen más tulajdonságuvá teszi. (Calcinat, oxydat).

Jobban: *élegít*, l. ezt és v. ö. ÉLEG.

ÉLENYÍTÉS, **ÉLENYITÉS**, (él-eny-ít-és) fn. tt. *élenyítés-t*, tb. *—ék*. Vegyészeti működés, midőn valamely elem élenynyel egyesíttetik. (Calcinatio, oxydatio). V. ö. ÉLENYÍT.

ÉLENYÜL, **ÉLENYÜL**, (él-eny-ül) önh. m. *élenyül-t*. Valamely vegyelem élenynyel egyesül s ez által más természetet ölt. Jobban: *élegül*, l. ezt.

ÉLENYÜLÉS, **ÉLENYÜLÉS**, (él-eny-ül-és) fn. tt. *élenyülés-t*, tb. *—ék*. A vegyelemnek élenynyel egyesülése. Jobban: *élegülés*.

ÉLENYVESZTÉS, (éleny-vesztés) ösz. fn. Valamely testnek az élenytől megválása.

ÉLÉS, (él-ès) mn. tt. *éles-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Aminek éle van. V. ö. ÉL, fn. *Éles kés, kard, olló. Élesre köszörült beretva.* 2) Átv. ért. *éles az ész, éles elme*, mely a tárgyak legfínomabb hasonlatát, vagy különbségét felfogja, mely a dolgokba mélyen belát; *éles beszéd*, mely igen az elevenre hat. *Éles észrevétel, éles gúnyversek, éles czélzások*, melyek gúnyosan sértő kifejezéseket foglalnak magukban. *Éles toll, éles nyelv.* 3) Az önhangzók azon osztálya, mely a szóhang lépcsőzeten a legmagasabb fokon áll, vagyis a belső szájüreg legfínomabb szűkitésével ejtetik ki, ú. m. valamennyi *i* (*í*, *í* minden árnyalataikkal) és az ezekhez legközelebb járó éles *ë* és *é* (amannak jelenleg használt betűrendszerünkben nincs külön jegye), melyeknek közös ismertetője, hogy mind al- mind felhangú szókban, azaz mind az alsó, mind a felső lépcsőzeten előfordúlnak. V. ö. Előbeszéd 35—45. lapokat, és egyes czikkekben az E, É és I, Í önhangzókat.

ÉLÉS, (él-és *él* igétől) fn. tt. *élés-t*, tb. *—ek*. 1) Az életnek folytatása. *A városban élés költségesebb, mint a falun élés.* 2) Táplálkozás. *A jól élésre sok kivántatik.* 3) Eleség, eledel. Innen: *éléshàz, éléskamara, élésbolt.* 4) Valaminek bizonyos czélra használása. V. ö. ÉL, ige.

ÉLÉSBOLT, (élés-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben élelmi czikkek tartatnak, vagy árultatnak.

ÉLESD, mezőváros Bihar megyében; helyr. *Élesd-en, —re, —ről.*

ÉLÉSÈDIK, (él-ès-èd-ik) k. m. *éleséd-tem, —tél, —ett*. Élessé lesz, az éle mindinkább fínomodik, erősödik, metszésre, hasitásra alkalmasabbá válik. *Élesedik köszörükövön a kés, fenőszíjjon a beretva.*

ÉLÉSELME, (élés-elme) ösz. fn. Elme, mely a dolgokat igen fínomúl meg birja különböztetni, mely a tárgyak közti fínom hasonlóságot vagy különbséget fölleli.

ÉLÉSELMŰ, (élés-elmű) ösz. mn. Éleselmével biró. V. ö. ÉLESELME.

ÉLESFALU, helység Hont megyében; helyr. *Élesfalu-ba, —ban, —ból.*

ÉLÉSHAJÓ, (élés-hajó) ösz. fn. Hajó, melyen élelmi szereket, pl. gabonát, lisztet, zsiradékot stb. szállítanak.

ÉLÉSHÁZ, (élés-ház) ösz. fn. Nyilvános vagy köz épület, melyben valamely testület vagy község számára élelmi szerek tartatnak. *Katonai éléshás.*

ÉLÉSHIVATAL, (élés-hivatal) ösz. fn. Hivatal az élésházak, élelmi szerek körül, különösen, mely a katonaság élelmezésére felügyel.

ÉLÉSÍT, **ÉLÉSIT**, (él-ès-ít) áth. m. *élésít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. Valaminek élét kicsiszolja, kiköszörüli, metszésre, hasitásra alkalmassá teszi. *Köszörün élesíteni a kést. Kardot, tört élesíteni.* Átv. ért. az észről, elméről szólva, a tárgyak fínom megkülönböztetésére képessé tesz. *Vitatkozások által élesíteni az észt.*

ÉLÉSÍTÉS, **ÉLÉSITÉS**, (él-ès-ít-és) fn. tt. *élésítés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valamit élessé teszünk, valaminek élét metszésre, hasításra alkalmassá fínomítjuk és keményitjük.

ÉLÉSKAMRA, (élés-kamra) ösz. fn. Kamra, melyben a házi szükségekre való élelmi szerek tartatnak.

ÉLÉSMESTÉR, (élés-mestér) ösz. fn. Alsóbb rendü hivatalnok az éléstár körül, különösen a katonaságnál, ki a kenyérnek való lisztet kezeli.

ÉLÉSMÓD, (élés-mód) ösz. fn. Mód, mely szerént élünk. Különösen 1) tekintettel az élelmi szerek beszerzésére; *könnyü, nehéz, uriás, szegény életmód.* 2) tekintettel azon foglalkodásokra, melyeket folytatunk. *Hivatalnoki, szolgai, napszámosi életmód.* 3) tekintettel az erkölcsökre és magaviseletre. *Becsületes, becstelen, fínom, durva élésmód.*

ÉLÉSSÉG, (él-ès-ség) fn. tt. *élésség-et*. Tulajdonság, melylyel bir valamely test, midőn éle ki van csiszolva, köszörülve, megedzve. Átvitt értelemben: beszéd-, elmeélesség stb. V. ö. ÉLÉS.

ÉLÉSSZÖG, (élés-szög) ösz. fn. Általán, szög, mely csucsosan, hegyesen kiáll. Mértanilag, oly szög, mely kilenczven foknyinál kisebb. (Angulus acutus).

ÉLÉSSZÖGÜ, (élés-szögü) ösz. mn. Minek éles szöge van. V. ö. ÉLÉSSZÖG. *Élesszögü ház, asztal.* Mértanilag: *élesszögü háromszög*, melynek szögei ki-

lenesven foknyinál kisebbek. (Triangulum acutangulum).

ÉLÉSÜL, (él-és-ül) önh. m. *élesül-t*. Élessé leszen, élt kap, élesedik, tulajd. és átv. értelemben véve. V. ö. ÉLÉS.

ÉLESZ, (él-esz) elvont törzse *élesget*, *élezt* szóknak és származékaiknak. A székelyeknél önálló szó is, am. élesztős keverék. (Kriza János gyüjteménye).

ÉLESZGET, (él-esz-get) áth. és gyakor. m. *élesget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *élesgess*. Folytonosan vagy gyakran élezt. *Élesztgetni a tüzet, lángokat.*

ÉLESZGETÉS, (él-esz-get-és) fn. tt. *élesgetés-t*, tb. —*ék*. Folytonos vagy gyakori élesztés.

ÉLESZT, (él-eszt) áth. m. *élezt-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. *élessz*. 1) Életre hoz, a holtnak látszót mintegy fölelevenîti. *Vízbe fúltakat, villámsujtottakat élesztení. Fölélesztení a holtakat.* 2) Az ellankadtat, bágyadtat fölfrisíti, megenyhíti. *A friss levegő élezti a tüdőket. A zöld mezők, erdők élesztik az elfáradt szemeket.* 3) A tüzet, mely már hamvadni indult, vagy alig gyúlt ki, égni készteti. *Élesztení a tüzet fujtatóval. A szél élezti a lángokat.* 4) A kovászt kelésre, megkelésre segîti.

ÉLESZTÉS, (él-eszt-és) fn. tt. *élesztés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit élesztünk. V. ö. ÉLESZT. *Halottak, szinholtak élesztése. Tüznek, lángnak élesztése. Kovász élesztése.*

ÉLESZTGET, (él-eszt-get) l. ÉLESZGET.

ÉLESZTMAG, (élezt-mag) ösz. fn. A székelyeknél am. élesztő, l. ezt (2).

ÉLESZTŐ, (1), (él-esz-tő) mn. tt. *élesztő-t*. Föleleventő; felviditó, enyhitő. *Szinholtakat élesztő orvos. Szemeket élesztő zöld rét.*

ÉLESZTŐ, (2), (él-eszt-ő) fn. tt. *élesztő-t*. 1) Általán, erjedzést eszközlő anyag, azaz ami valamely hig vagy nedves testét forrásba, erjedzésbe (fermentatio) hoz. Ilyenek pl. az úgynevezett *sörélesztő*, (sörfőzésnél nyert élesztő), *a kovász, savanyító* stb. *Élesztővel savanyitani a káposztát. Élesztőt csinálni.* A kenyéréleszlőt némely vidékeken *sütnivalónak* is nevezik. 2) Különösen egyedül a sörélesztő neve.

ÉLESZTŐS, (él-eszt-ő-s) mn. tt. *élesztős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Miben élesztő van, mi élesztővel készült. *Élesztős edény. Élesztős tésztaütemény.*

ÉLET, (él-et) fn. tt. *élet-et*. 1) Lét, létezés, mely önkéntes vagy nem önkéntes mozgalom és érzés, de mindig belső szerves működés által mutatkozik. *Állati élet, növényi élet.* Ellentéte: *halál*. V. ö. ÉL, ige. 2) Azon időszak, melyet élve eltöltünk. *Hosszú élet, rövid élet. Emberi élet. Mulandó élet. Örök élet.*

„Ez az élet úgy sem sok,
Használják az okosok." Népd.

„A bimbó fejledez, s reményvirága
Egy új élet meleg karjába dül;
A szenge kornak tiszta boldogsága
Szép álmok örömébe szenderül."

Kisfaludy K.

„Azt énekli a kis madár:
Az életben egyszer van nyár,
S mikor eltöltöd a nyarat,
Csak a száraz lombja marad."

Szász Károly.

3) Állapot, melyben élünk. *Nőtelen vagy házas élet. Katona élet, szerzetes élet. Remete élet. Úri vagy koldús élet. Városi, falusi élet. Magán élet. Nyilvános élet. Uj életbe lépni. Életbe léptetni. Selyem élet. Gyöngyélet. Ez az élet a gyöngyélet: senkitől sem félni.* (Km.)

„Vörös bársony süvegem,
Most élem gyöngyéletem."

Népd.

4) Magaviselet. *Jámbor élet. Tiszta, szüzies élet. Paráznа, buja élet.* 5) Így nevezik több vidéken az eleséget, gabonát, vetéseket. *Az élet igen szépen mutatkozik.* A székelyeknél am. telek, gazdaság, jószág; innen *élettartás* = gazdaságvitel, háztartás, *jó élettartó* am. jó gazda; *rakott élet* stb. 6) *Jobb élet* jelenti a jövő életet, síron túli életet.

„. . Istenünk nem holtak istene,
Ki jobb életre nem ébresztene.
S e jobb élet sejtelmét elpecsétli,
Midőn lelkünket fölfelé vezérli."

Székács József.

7) A *halál* szóval összekapcsolva jelent *végelvészet, elenyészet. Élet halál között vergődni. Élet-halálra megküzdeni. Vagy élet vagy halál, de meg kell lenni.*

„. . . . A század viselős
Születni fognak nagyszerű napok,
Élet-halálnak vészes napjai."

Petőfy.

ÉLETALKONY, (élet-alkony) ösz. fn. Hanyatló életkor, öregség. Ellentéte: *élethajnal*.

ÉLETÁPOLÓ, (élet-ápoló) ösz. mn. Aki vagy ami az ember életét ápolja. *Életápoló intézet.* V. ö. ÁPOL.

ÉLETBALZAM, (élet-balzam) ösz. fn. Erősítő, életerőt fölélesztő balzamféle gyógyszer. V. ö. BALZAM.

ÉLETBELÉPTETÉS, (életbe-léptetés) ösz. fn. Gyakorlatba vétel, valamely életnemnek, mesterségnek, tudománynak, törvénynek működésbe hozatala.

ÉLETBÉR, (élet-bér) ösz. fn. l. ÉLELEMDÍJ; és ÉLETJÁRADÉK.

ÉLETBIZTOSITÁS, (élet-biztositás) ösz. fn. Tulajdon értelemben azt tenné, mintha valakinek az élete biztosittatnék. De a más nyelvek után is (Lebensversicherung, Lebensassecurans, assurance on

lives stb.), elfogadott jelentése szerént oly szerződés, melynél fogva egyik szerződő (a biztositott), magát kötelezi, akár egyszerre, akár évenként több ideig, vagy egész élte fogytáig, a másik szerződő félnek (biztositónak), bizonyos pénzösszeget fizetni, s ezért viszont a biztositó kötelezi magát a biztositottnak haláláva egy harmadik, előre megnevezett személynek (házastársnak, gyermeknek), ha ez amazt túléli, szintén bizonyos eleve meghatározott összeget vagy életjáradékot fizetni, bármely korán halna is meg a biztosított fél. Tehát valóságban nem a szerződő fél, hanem az ez által megnevezett harmadik személy élete, jobban élhetése, életmódja biztositatik.

ÉLETBIZTOSITÁSI, (élet-biztositási) ösz. mn. Életbiztositást illető, arra vonatkozó. *Életbiztositási szabályok. Életbiztositási ügyek, feltételek.*

ÉLETBIZTOSITÓ, (élet-biztositó) ösz. fn. és mn. Aki vagy ami életbiztositási ügyekkel foglalkodik. V. ö. ÉLETBIZTOSITÁS. *Életbiztositó intézet. Kölcsönös életbiztositó intézet. Életbiztositó társulat. Részvényes életbiztositó társulat.*

ÉLETBÖLCS, (élet-bölcs) ösz. fn. és mn. Aki a gyakorlati élet körülményeihez alkalmazkodva, s e mellett a jó erkölcsök szabályait is megtartva magának jólétet tud szerezni, ildomosság, eszélyesség kivánalmai szerént élve világi és lelki megelégedést érez.

ÉLETBÖLCSESÉG, (élet-bölcseség) ösz. fn. 1) A bölcseség, ildomosság azon szabályai, melyekhez a gyakorlati életben alkalmazkodnunk kell, hogy világilag épen úgy mint lelkileg, megelégedettek lehessünk. V. ö. ÉLETBÖLCS. 2) Ezen szabályok követése. *Ezt kivánja az életbölcseség. Ezen embernek nincs semmi életbölcsesége.*

ÉLETDÚS, (élet-dús) ösz. mn. Kiben sok az életerő. *Életdús ifjú, férfi.*

ÉLETELV, (élet-elv) ösz. fn. 1) Elv, okfő, mely az életet vagy életerőt alkotja. 2) Elv, melyet követünk, hogy egyedi véleményünk szerént a társas életben boldogulhassunk.

ÉLETÉLV, (élet-élv) ösz. fn. 1) Élvezet, melyet abban érzünk, hogy létezünk. 2) Az életerőnek túlzott használása.

ÉLETÉR, (élet-ér) ösz. fn. l. ÜTÉR.

ÉLETERŐ, (élet-erő) ösz. fn. Erő az állati test szervezetében, vagyis azon belső tehetségek összege, melyeknél fogva mozgunk, érezünk, s egyéb állati működéseket teljesítünk. *Sok életerő van benne. Hanyatlik már életereje.* Alkalmazható a növényekre is.

ÉLETÉS, (él-et-és) mn. tt. *életés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Élettel biró. Ezen értelemben nem igen használják. 2) Eleséget tartó, gabonával rakott. *Életes kamara. Életes ház.* V. ö. ÉLET, 5).

ÉLETESEMÉNY, (élet-esemény) ösz. fn. Az életben előforduló vagy előfordult esemény.

ÉLETÉSHAJÓ, (életés-hajó) ösz. fn. Élelmi szerekkel rakott, eleséget szállító hajó.

ÉLETÉSHÁZ, (életés-ház) ösz. fn. Gabonatár, magtár. V. ö. ÉLET, 5).

ÉLETÉSSÉG, (él-et-és-ség) fn. tt. *életésség-et*. Tulajdonság, melynél fogva az állatban életerő létezik, s azt működései által ki is tünteti.

ÉLETFA, (élet-fa) ösz. fn. Tújafa, az egylakiak seregéből, melynek fajai 1) *Nyugoti életfa*, (Thuja occidentalis) melynek apró hegyes levelei egymáson feküsznek, s télen is virulnak. 2) *Keleti életfa* (Thuja orientalis), Sínában különösen otthonos. Átv. ért. oly fa, mely az életre valamely tekintetben nagy fontossággal bír; vagy, fához hasonlított élet. *Az emberiség életfáján rágódó bujakór. Életfája hervadásnak indúl.*

ÉLETFELTÉTEL, l. ÉLETFÖLTÉTEL.

ÉLETFOGYTIG, ÉLETFOGYTIGLAN, (életfogytig v. —fogytiglan) ösz. ih. Míg az élet meg nem szünik. *Életfogytig hived leszek.*

ÉLETFOK, (élet-fok) ösz. fn. Fok, vagyis lépcsőzet az élet haladásában, folyamában. *A gyarlóság, minden életfokon kiséri az embert.*

ÉLETFOLYAM, (élet-folyam) ösz. fn. Az életerőnek, életműködésnek fokonkénti, s bizonyos rendszerben kifejlődése, korról korra átmenése és hanyatlása. (Processus vitae).

ÉLETFOLYAMAT, (élet-folyamat) ösz. fn. l. ÉLETFOLYAM.

ÉLETFOLYÁS, (élet-folyás) ösz. fn. A külső élet állapotainak egymásutáni következése; azon különféle viszonyok sora, rende, melyeken az ember életében keresztül megy. *Valamely jeles férfiú életfolyását leírni.*

ÉLETFONAL, (élet-fonal) ösz. fn. Képes kifejezés, s jelenti az életidőt születésünktől fogva halálunkig. *Életfonala megszakadt*, azaz meghalt. *Elvágni valakinek életfonalát.*

ÉLETFORGÁS, (élet-forgás) ösz. fn. Jelenti az életet magát, mennyire az különféle működések, hatások és ellenhatások, mozgalmak által mutatkozik.

ÉLETFORRÁS, (élet-forrás) ösz. fn. 1) Minden, miből az élet ered, vagy miből élni, táplálkozni lehet. *Isten az eredeti életforrás. Némely embernek többféle életforrásai vannak. Új életforrást nyitni a polgárok számára.* 2) Oly forrásvíz, mely betegeket gyógyít, életet frisít. 3) Bibliai ért. Krisztus urunk teste és vére. *Én vagyok az életforrás.*

ÉLETFÖLTÉTEL, (élet-föl-tétel) ösz. fn. Szükséges kellék, akár az egyesek, akár társaságok, államok élete czélszerű fentartására vagy megmentésére.

ÉLETFŰ, (élet-fű) ösz. fn. A tarorják egyik faja, szára cserjésedő, könnyen törő, levelei tojáskerekek, épélük, nyelesek, alúl molyhosak, máskép: *életillat, engemszagolj, ambrafű.* (Teucrium marum).

ÉLETHAJNAL, (élet-hajnal) ösz. fn. Nyíló életkor, ifjúsági idő. Ellentéte: *életalkony.*

ÉLETHÁZ, (élet-ház) ösz. fn. Épület, melyben gabonát tartanak, magtár, gabonatár.

ÉLETHAJÓ, (élet-hajó) ösz. fn. Hajó, melyben gabonát visznek. Átv. értelemben: az emberi élet folyása minden viszontagságaival együtt.

ÉLETHIVEN, (élet-hiven) ösz. ih. lásd: ÉLETHŰN.

ÉLETHOSSZ, (élet-hossz) l. ÉLETHOSSZASÁG.

ÉLETHOSSZANT, l. ÉLETHOSSZAT.

ÉLETHOSSZASÁG, (élet-hosszaság) ösz. fn. Évek sora, időmennyiség, melyet élve töltünk vagy eltöltöttünk; életkor egészen véve.

ÉLETHOSSZAT, (élet-hosszat) ösz. ih. Míg az élet tart (vita durante. Lebenslänglich).

ÉLETHŰ, (élet-hű) ösz. mn. Épen olyan, mint valósággal az életben találtatik, a valódi élőképet visszatükröző. *Élethű arczkép. Élethű leirása, utánzása valaminek.*

ÉLETHŰN, (élet-hűn) ösz. ih. Az életet, a dolgot, úgy mint valódilag van, tökéletesen utánozva. *Élethűn festeni le valakit. Élethűn játszani el valamely személyt.*

ÉLETIDŐ, (élet-idő) ösz. fn. Idő, melyet vagy melyben élünk; életkor.

ÉLETILLAT, **ÉLETILLAT-TARORJA**, (élet-illat-tar-orja) ösz. fn. Növényfaj a tarorják neméből; szára cserjésedő, könnyen törő, levelei tojásdadok, nyelesek, alul molyhosak. Máskép: *életfű, ambrafű, életfüve, engem szagolj.* (Teucrium marum).

ÉLETIRÁNY, (élet-irány), ösz. fn. Föltett szándék az egész életen keresztül törekvésre, működésre vonatkozva.

ÉLETIRÁS, (élet-irás) ösz. fn. Leirása valamely személy életének, vagyis elbeszélése azon változásoknak és eseményeknek, melyeken valaki születésétől halálaig keresztül ment, nemkülönben azon nevezetes cselekedeteknek, melyeket éltében véghez vitt. Máskép: *életrajz.*

ÉLETIRÓ, (élet-iró) ösz. fn. Személy, ki egy vagy több személyek életét leirja. V. ö. ÉLETIRÁS. *Jézus életirói az evangyelisták. Ön-életiró.*

ÉLETISKOLA, (élet-iskola) ösz. fn. A gyakorlati, társadalmi élet, mely embertársaival érintkezés, surlódás, az élet viszontagságaival küzdés által szoktatja, edzi, felvilágosítja, élesíti az ember elméjét, helyes és való irányra vezérli gondolkodásmódját, tevékenységét. *Életiskolába járni. Életiskola a legjobb tanitó.*

ÉLETISME, (élet-isme) ösz. fn. Ismeret az élő lények életműszereiről, azok fejlődéséről, természetéről, és működési módjáról. *Állati életisme, növényi életisme.* (Physiognosia).

ÉLETJÁRADÉK, (élet-járadék) ösz. fn. Időnként, leginkább évenként járó valamely pénzösszeg, míg él valaki, például bizonyos tőkepénz tétetik valamely intézetbe, hogy évenként többnyire a rendszerénti kamatnál nagyobb összeg fizettessék a betevőnek míg él, s ha meghal, az egész az intézeté maradjon. Fizetnek életjáradékot valamely szolgálatért vagy bármely más okból is, mind magánosok, mind álladalmak.

ÉLETJEL, **ÉLETJELENSÉG**, (élet-jel v. —jelenség) ösz. fn. Külső nyilatkozványa annak, hogy valamiben élet van, hogy valami élni meg nem szünt. *Semmi életjelet nem ad*, azaz megholt. *Még némi életjelek mutatkosnak a betegen.*

ÉLETKÉP, (élet-kép) ösz. fn. Kép, átvitt értelemben, vagyis szavakkal, leirásban, elbeszélésben eléadott rajza valamely életjelenésnek úgy, mint valóban létezik. *Életképekben adni a népszokásokat, népmulatságokat.* Hasonlólag saját értelemben a festészetben jelent a valódi életből kölcsönözött rajzképet.

ÉLETKÉPESSÉG, (élet-képesség) ösz. fn. Azon tulajdonsága valamely lénynek, melynél fogva az élet működéseit gyakorolhatja, élni tud, meghalni, kiveszni nem kénytelen.

ÉLETKÉPEZÉS, **ÉLETKÉPZÉS**, (élet-képezés) ösz. fn. Működés, mely által valamely lényben az életműszerek megfoganszanak, s önkénti kifejlődésre alkalmasakká lesznek.

ÉLETKOR, (élet-kor) ösz. fn. Idő, időszak, melyet átéltünk, vagy melyben vagyunk. *Ifjúi, férfi életkor. Hosszu, rövid életkor. Késő életkor.*

ÉLETLÉG, (élet-lég) ösz. fn. Lég, mely az állati élet fentartására szükséges, tiszta, egészséges lég.

ÉLETLEIRÁS, (élet-le-irás) l. ÉLETIRÁS.

ÉLETLEN, (él-et-len) mn. tt. *életlen-t.*, tb. —*ek*. Minek éle nincs, tompa, köszörületlen. *Életlen kés. Életlen fegyver nem fog.*

ÉLETLENÉDÉS, (él-et-len-éd-és) fn. tt. *életlenédés-t*, tb. —*ek*. Az élnek elvesztése, életlenné, tompává levés.

ÉLETLENÉDIK, (él-et-len-éd-ik) k. m. *életlenéd-tem*, —*tél*, — *ett*. Élét veszti, tompává leszen. *Életlenedik, megéletlenedik. Sok használás által életlenedik a kés, a beretva.*

ÉLETLENÍT, **ÉLETLENIT**, (él-et-len-ít) áth. m. *életlenít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Életlenné, tompává tesz, élétől megfoszt.

ÉLETLENÍTÉS, **ÉLETLENITÉS**, (él-et-len-ítés) fn. tt. *életlenítés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, mely valamit élétől megfoszt, tompává tesz; életlenné tevés.

ÉLETLENSÉG, (él-et-len-ség) fn. tt. *életlenség-et*. Életlen állapot, tompaság. *E késsel, életlensége miatt, nem lehet metszeni.* V. ö. ÉLETLEN.

ÉLETMÍV, **ÉLETMÍVES**, l. ÉLETMŰ, ÉLETMŰVES.

ÉLETMÓD, (élet-mód) l. ÉLÉSMÓD.

ÉLETMŰ, (élet-mű) ösz. fn. Az állati és növényi testekben levő edények, csők, melyekben a nedvek keringenek, s melyek az állati és növényi életet

föltételezik. (Organum vitae). Máskép : *léteg*, s legujabban : *szerv, életszerv.*

ÉLETMŰSÉG, (élet-műség) ösz. fn. Az életműveknek rendszere vagy mesterséges elrendezése, összefüggő működése. *Állati életműség, növényi életműség.* Másképen : *létegzet* s legujabban : *szervesség, szervezet.*

ÉLETMŰSZER, ÉLETMŰSZERES, l. ÉLETMŰ, ÉLETMŰVES.

ÉLETMŰTAN, (élet-mű-tan) ösz. fn. Tan, mely az életművek ismertetését tárgyazza. (Organographia).

ÉLETMŰTELEN, (élet-műtelen) ösz. mn. Minek életművei nincsenek. V. ö. ÉLETMŰ. *Az ásványok életműtelen testek.* Máskép : *szervetlen.*

ÉLETMŰTLEN, (élet-műtlen) l. ÉLETMŰTELEN.

ÉLETMŰVES, (élet-müves) ösz. mn. Minek életművei vannak. V. ö. ÉLETMŰ. *Életműves testek vagy lények az állatok és növények; az ásványok ellenben életműtelenek.* Máskép : *szerves.*

ÉLETMŰVEZ, (élet-művez) ösz. áth. Életművekkel, azaz életre szükséges nedvedényekkel ellát.

ÉLETMŰVEZET, (élet-művezet) ösz. fn. Az életműveknek rendezete, összefüggő alkotmánya. Máskép : *életműzet, létegzet, szervezet.*

ÉLETMŰVEZÉTT, (élet-művezélt) ösz. mn. Életművekkel ellátott, miben az életművek rendezve vannak. *Életművezett állati vagy növényi testek.*

ÉLETMŰZET, (élet-műzet) lásd : ÉLETMŰVEZET.

ÉLETNAGYSÁG, (élet-nagyság) ösz. fn. Valamely rajznak, festménynek, szobornak akkorasága, mint az eredeti valódilag az életben létezik. *Életnagyságban festett kép, faragott vagy öntött szobor.*

ÉLETNEDV, (élet-nedv) ösz. fn. Szélesb ért. életet fentartó, gyógyító nedv. Szorosb ért. az idegek nedvei, mennyiben az élet fentartására szükségesek.

ÉLETNÉM, (élet-ném) ösz. fn. Foglalatosság, hivatal, mesterség, szolgálat stb., melyben életünket töltjük, mely által életünket, kenyerünket keressük. *Polgári, egyházi, katonai életnem. Ezen életnem nekünk nem való.*

ÉLETOKOSSÁG, (élet-okosság) ösz. fn. Okosság, ildomosság, mely a tartós életben megkivántatik.

ÉLETÓTALOM, (élet-ótalom) ösz. fn. Természeti ösztönszerü ellenállás, mely által életünket, ha máskép nem lehet, az ellenségnek megölésével is, megmenteni törekszünk.

ÉLETÖRÖM, (élet-öröm) ösz. fn. Öröm, megelégedés, melyet az élet érzése nyújt.

ÉLETÖSVÉNY, (élet-ösvény) ösz. fn. Képes kifejezés, annyit tesz, mint folytatott élet, életmenet, életidő. *Vigyázva, eszélyesen haladni az életösvényen.*

ÉLETÖSZTÖN, (élet-ösztön) ösz. fn. Az élő lényekbe oltott természeti vágy és törekvés az élet fentartására, s az életveszélyek elhárítására.

ÉLETRAJZ, (élet-rajz) ösz. fn. l. ÉLETIRÁS.

ÉLETRÁZÓ, (élet-rázó) ösz. fn. Így nevezik a molnárok azon fácskát a malomkövön, mely a garatra öntött életet, azaz gabonát rázogatja, hogy a kő alá gördüljön. A szitás kövön, vagy inkább szitán levő ilyetén fácskát, mely zörögve rázkódik, s a szitát veri, hangutánzólag *petike* néven is hívják.

ÉLETREND, (élet-rend) ösz. fn. Bizonyos szabályok szerént rendezett élet, midőn a munkának, evésnek, alvásnak, sétálásnak, pihenésnek stb. határozott időt és mértéket szabunk. *Életrendet tartani. Szoros, orvosi életrend. Életrend nélkül élni. Az életrendet általhágni.*

ÉLETRENDI, (élet-rendi) ösz. mn. Életrendet illető, arra vonatkozó. *Életrendi szabályok.*

ÉLETRENDTAN, ÉLETRENDTUDOMÁNY, (élet-rend-tan v. —tudomány) ösz. fn. Tan vagy tudomány, mely az életrendi szabályokat rendszeresen adja elé. V. ö. ÉLETREND.

ÉLETREVALÓ, (életre-való) ösz. mn. 1) Életre szükséges erőkkel ellátott. *Ezen csecsemő nem életrevaló.* 2) Ki a társas életben okosan, eszélyesen forgolódik, s mint mondani szoktuk, a ki élni tud a világgal, világra való, szemes. *Ember válik belőle, mert igen életrevaló.*

ÉLETREVALÓSÁG, (életre-valóság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki életrevaló; ép egészség; életügyesség, szemesség, világravalóság. V. ö. ÉLETREVALÓ.

ÉLETSZABÁLY, (élet-szabály) ösz. fn. Bizonyos szabály, melyet követünk, mind állati életünk épségben tartása, mind társadalmi viszonyaink, mind erkölcsi viseletünk tekintetéből.

ÉLETSZAK, (élet-szak) ösz. fn. Az életkornak egy-egy külön része, pl. ifjuság, vénség stb. Sajátságaival, és működéseivel együtt véve. *Minden életszaknak vannak tulajdon jellemei, vágyai.*

ÉLETSZÉR, (élet-szér) ösz. fn. Az állati élet fentartására szükséges eledel, étel, ital. *Életszereket bevásárolni. Életszerekkel ellátni a várost.*

ÉLETSZESZ, (élet-szesz) ösz. fn. Igen fínom és folyékony test, mely az agyvelőben képződik, s az idegek által az egész testben elterjedvén, azt érzékenynyé és mozgékonynyá teszi.

ÉLETSZOMJ, (élet-szomj) ösz. fn. Képes kifejezéssel, am. életvágy.

„Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
Ki életszomját el nem égeté."

Vörösmarty.

ÉLETTAN, (élet-tan) ösz. fn. Szélesb ért. tan az állati és növényi testek természetéről. Szorosb ért., tan az emberi test alkotásáról és tulajdonságairól, természeti állapotában véve. (Physiologia).

ÉLETTANÁSZ, (élet-tanász) ösz. fn. Tudós, ki az állati és növényi élet vizsgálásával foglalkodik, ki az élettanhoz ért. (Physiologus). V. ö. ÉLETTAN.

ÉLETTANI, (élet-tani) ösz. mn. Élettant illető, arra vonatkozó. *Élettani ismeretek, értekezések.*

ÉLETTÁRS, (élet-társ) ösz. fn. Személy, ki mással vagy másokkal szoros viszonyban együtt él. Szorosb ért. házastárs.

ÉLETTARTAM, (élet-tartam) ösz. fn. Az életnek hosszabbra vagy rövidebbre nyúló ideje.

ÉLETTELEN, (él-et-te-len) ösz. mn. Kiben v. miben élet nincs, vagy olyan, mintha az életerő kiveszett volna belőle, izgékonyság, érzés, virgoncság nélkül való. Átv. ért. puszta, elhagyott, csendes. *Élettelen vidék, város.*

Rövidítve *életlen*-t nem lehet mondani, mert ez mást jelent.

ÉLETTELENSÉG, (él-et-te-len-ség) ösz. fn. Élet nélküli állapot, midőn valaki olyan, mintha az életerő kifogyott volna belőle; élénkség, virgoncság hiánya.

ÉLETTELJ, (élet-telj) ösz. fn. Azon erők bősége, sokasága, melyek az életet föltételesik, egyesülve a legépebb életművekkel.

ÉLETTELJES, (élet-teljes) ösz. mn. Kiben az életerők nagy bőségben díszlenek, s az életművek egész épségökben működnek. *Életteljes ifjú.* Máskép: *életdús.*

ÉLETTERV, (élet-terv) ösz. fn. Terv, melyet kitűz valaki magának, hogy azt életében kövesse, és végrehajtsa.

ÉLETTÖRTÉNET, (élet-történet) ösz. fn. Összege azon adatoknak, melyeket az életirás magában foglal. V. ö. ÉLETIRÁS.

ÉLETTUDOMÁNY, (élet-tudomány) ösz. fn. l. ÉLETTAN.

ÉLETTUDOMÁNYI, (élet-tudományi) ösz. mn. l. ÉLETTANI.

ÉLETTUDÓS, (élet-tudós) ösz. fn. l. ÉLETTANÁSZ.

ÉLETTŰZ, (élet-tűz) ösz. fn. Az életerő magas fokú működése.

ÉLETUNALOM, (élet-unalom) ösz. fn. Lelki állapot, mely az élet örömeiben semmi kedvet nem talál, az életet semmire se becsüli.

ÉLETÚNT, (élet-únt) ösz. mn. Kinek semmi öröme, kedve nem telik az életben, ki már semmiben éldeletet nem talál, ki meghalni kíván. Máskép: *életelnt.*

ÉLETVÁGY, (élet-vágy) ösz. fn. Élni vagy élvezni vágyakozás.

ÉLETVESZEDELEM, ÉLETVESZÉLY, (élet-veszedelem v. -veszély) ösz. fn. Halállal fenyegető körülmény. *Életveszélyben forogni.*

ÉLETVESZÉLYES, (élet-veszélyes) ösz. mn. Életveszélylyel járó, halállal fenyegető. V. ö. ÉLETVESZEDELEM. *Életveszélyes utazás, hajózás, vállalat.*

ÉLETVESZTÉS, (élet-vesztés) ösz. fn. Halál, halálos büntetés, halálfenyegetés. *Életvesztés alatt megtiltani valamit.*

ÉLETVIDÁM, ÉLETVIDOR, (élet-vidám v. -vidor) ösz. mn. Aki vagy ami életének örül, életében kedvét találja.

ÉLETVISZONY, (élet-viszony) ösz. fn. Az élettel összefüggő körülmény, a társas életben elékerülő egymásra hatás, és visszahatás. *Változó, különféle, kényes életviszonyok.*

ÉLETVÍZ, (élet-víz) ösz. fn. Életre ébresztő, gyógyerejű víz, (nem: pálinka). *Matthiol életvize.* (Aqua vitae Matthioli).

ÉLÉZ, (él-ész) áth. m. *élés-tem, —tél, —ett*, par. *—s*, l. ÉLÉSÍT.

ÉLÉZÉS, (él-ész-és) fn., tt. *élézés-t*, tb. *—ek*, l. ÉLÉSÍTÉS.

ÉLHETETLEN, ÉLHETLEN, (él-het-et-len) mn. tt. *élhetetlen-t*, tb. *—ek*. Haszontalan, gyáva, ügyetlen, tunya, aki élni nem tud, azaz a szükséges élnivalót sem képes megszerezni, megkeresni, nem világraváló. A dorgáló vagy megvetést kifejező elnevezések között a szelídebbek egyike. *Takarodjál dolgodra, te élhetetlen!*

ÉLHETETLENSÉG, ÉLHETLENSÉG, (él-het-et-len-ség) fn. tt. *élhetetlenség-et*. Ügyetlenség, gyávaság, restség, midőn valaki magán segíteni nem képes, s még ennivalót sem bír szerezni.

ÉLHETETLENÜL, ÉLHETLENÜL, (él-het-et-len-ül) ih. Gyáván, ügyetlenül, magán segíteni nem tudólag, nyomorultan, ügyefogyottan.

ÉLJÉN, (él-j-én) tb. *éljenek*. Tulajdonkép az *él* ige parancsoló vagy óhajtó módjának harmadik személye. Általa valaki iránti tetszésünket jelentjük ki, különösen, midőn hevenyében valamely kedves tette, vagy megjelenése által meglepetünk. Nyilvános gyülésekben, mutatványoknál, áldomásoknál, lakomákban, üdvözlések alkalmával stb. köszönséges használatú.

„Éljen a magyar szabadság!
Éljen a magyar vitéz,
Aki e dicső hazáért
S a királyért halni kész!
. . . . . .
Éljenek szeretteink, e
Drága honnak szentei,
Kik a köz jóért buzognak,
Mint a nap tűzfényei." **Bajza.**

ÉLJÉNÉZ, (él-j-én-ész) önh. m. *éljénéz-tem, —tél, —ett*; vagy *éljénz-ettem, —éttél, —ett*. *Éljen*-t vagy éljen-eket kiált, rivalg. Használtatik áthatólag (tárgyesettel) is. *Éljenezni* vagy *megéljenezni valakit*, azaz, *éljen* kiáltással megtisztelni, üdvözleni.

ÉLJÉNÉZÉS, (él-j-én-ész-és) fn. tt. *éljénézés-t*, tb. *—ek*. Éljen-kiáltás; éljen-nel üdvözlés.

ÉLJÉNZ, (él-j-én-z) l. ÉLJÉNÉZ.

ÉLKALAPÁCS, (él-kalapács) ösz. fn. Ékded kalapács, melylyel a kovácsok a hideg vasat el szokták vágni.

ÉLŐ, (él-ő) mn. tt. *élő-t*. Aki vagy ami él. *Élő állat*, *élő fa*. *Holt hagyja, élő osztja* (km.) *Élő nyelv*, melyet életben fenn lévő nép beszél; néha am. *élőszó*. Ellentéte: *holt*. Átv. ért. a maga nemében, fris, mozgékony, ép, hatásosan működő, s mint olyan az illető alanynyal többnyire összevetett szót alkot. *Élőforrás*, *élővíz*, *élővás*, melyeknek szakadatlan folyásuk van. *Élősövény* v. eleven sövény, azaz valósággal tenyésző bokor- vagy más fából czélszatosan, sűrűn összenövesztett kerités. *Élő* (eleven) *szén*. *Élő hit*, mely tettekben mutatkozik. Néha annyit tesz, mint amin élni lehet. *Élőföld*, *jó élőföld*, *marhaélő föld*. Bibliai ért. jelesleg az Istenről mondatik, mint ki öröktől él. *Élő Isten*, vagy egyszerűen, a mennyiben a régi halottas beszédben magánosan álló *eleve* így olvasandó: *élő*. Jelent eleséget is ezen tájias mondatban: *Mi is élővel élünk*. Az eszmék eléadására vonatkozólag: *Élő szóval terjeszteni elé valamit*, azaz nem kéziratban, nyomtatásban, vagy jelekkel, hanem beszélve.

ÉLŐÁLLAT, (élő-állat) ösz. fn. A régiek, kiknél az *állat* szó szélesebb (substantia) értelemmel birt, különböztetés végett így nevezték azon lényeket, melyek érzéssel és önkéntes mozgó erővel birnak (animal). V. ö. ÁLLAT.

ÉLŐDI, (él-ő-di) mn. tt. *élődi-t*, tb. —*ek*. Gúnynéve oly embernek, ki hivatlanúl mások asztalához tolakodva szeret éldegelni, tányérnyaló.

ÉLŐDIK, (él-őd-ik) k. m. *élőd-tem*, —*tél*, —*ött*. Nyomorúltan, mások irgalmából teng, holmi hulladékokkal táplálkozik. *Élődik, mint Toldi Miklós csikaja*. (Km.) Különösen: tányérnyalóskodik, más asztalához törölgeti kését.

ÉLŐDISÉG, (él-őd-i-ség) fn. tt. *élődiség-et*. Tányérnyalóság, más asztalához tolakodás, más asztaláról éldegelés.

ÉLŐFA, (élő-fa) ösz. fn. Fa, melynek életművei v. szervei rendes működésöket folytatják, mely ki nem száradt. V. ö. FA.

ÉLŐFENE, (élő-fene) ösz. fn. Fene- vagy ráknyavalya, mely a testen folytonosan rágódik. V. ö. FENE, RÁK.

ÉLŐFŰ, (élő-fű) ösz. fn. Zöldellő, nyers fű, mely ki nem szaggott, el nem száradt.

ÉLŐKÚT, (élő-kút) ösz. fn. Kút, melynek kiapadatlan forrása van, melybe s melyből folytonosan fris víz szivárog vagy buzog.

ÉLŐNYELV, (élő-nyelv) ösz. fn. 1) Nyelv, melyet egy egész nemzet vagy nép beszél, melyet a kisdedek anyai ajkakról tanulnak el. Ellentéte: *holtnyelv*. 2) Szóbeli eléadás. *Élőnyelven adni elé, hirdetni az Isten igéjét*. Az első értelemben a két szót külön is írják.

ÉLŐSAJT, (élő-sajt) ösz. fn. Kukaczos sajt.

ÉLŐSDI, (él-ő-ös-di) fn. tt. *élősdi-t*, tb. —*ek*. (Idősb Mándy Péter gyüjteménye). L. ÉLŐDI.

ÉLŐSKÖDÉS, (él-ős-köd-és) fn. tt. *élősködés-t*, tb. —*ek*, l. ÉLŐDISÉG.

ÉLŐSKÖDIK, (él-ős-köd-ik) k. m. *élősköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Hivatlanul, tolakodólag mások asztaláról élődik; kéregetett, koldulgatott eledelen tengődik.

ÉLŐSÖVÉNY, (élő-sövény) ösz. fn. Sövénykerítés, zöldelő bokrokból, növényekből. Különösen, buján tenyésző, s öszevissza tekerődző növényfajból, mint szeder-, som-, lepényfából (Gledicia), fanzárból (Lycium), cseregalagonyából stb. Máskép: *elevensövény*.

ÉLŐSZÉN, (élő-szén) ösz. fn. Szén, mely ég; eleven parázs.

ÉLŐSZÓ, (élő-szó) ösz. fn. Nem irott, nem nyomtatott, hanem ajkainkkal közlött, kimondott szó vagy beszéd. *Élőszóval hirdetni valamit*.

ÉLŐVÍZ, (élő-víz) ösz. fn. Folyásban levő, folytonosan buzgó, bugyogó, szivárgó fris víz.

ÉLTE, (él-t-e v. él-et-e) harmadik személyi birtokragos fn. tt. *élté-t*, többese nincs. Igen gyakran eléforduló igenév, de *élet* értelemben is vétetik. A többi személyeknél: *éltem*, *élted*, *éltünk*, *életek*, *éltök*; pl. *éltem világa*, *élted folyása*, *élte virága*, *éltünk hajnala*; némely névviszonyitókkal is: *éltemben*, *éltedben*, *éltében* stb.

ÉLTEN ÉL, az *él* szónak hatályosabb, nyomatékosabb használata. *Élten élnek vele* (Faludi), azaz folytonosan, igen gyakran élnek vele.

ÉLTES, (él-t-es) mn. tt. *éltes-t*, tb. —*ek*. Meglett korú, megélemedett. Kiméletesb és finomabb nevezés a *vén* szó helyett. *Éltes ember*, *éltes asszonyság*. Képzésre hasonló a szintén múltidőből képzett *ittas*, *jártas*, *keltes* melléknevekhez.

ÉLTESÉDIK, (él-t-es-éd-ik) k. m. *élteséd-tem*, —*tél*, —*ett*. Éveiben halad, korosodik, öregszik, vénül; éltessé lesz. V. ö. ÉLTES.

ÉLTESSÉG, (él-t-es-ség) fn. tt. *éltesség-et*. Éltes állapot vagy tulajdonság, élemedett koruság, vénség.

ÉLTET, (él-tet) áth. m. *éltet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *éltess*. 1) Valakinek életét fentartja. *Élteti öt a fris levegő*, *és vidor kedv*. 2) Élni enged, élni hagy, életben fentart. *Ha Isten éltet bennünket*. 3) Éljenez, éljen-kiáltással üdvözöl, tisztel valakit. *Lakoma alkalmával a jeles embereket éltetni*.

ÉLTETÉS, (él-tet-és) fn. tt. *éltetés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, mely által valakit éltetünk. V. ö. ÉLTET.

ÉLTETŐ, (él-tet-ő) mn. tt. *éltető-t*. 1) Életet fentartó. *Éltető lég*, *éltető állat* régies értelemben am. a latin *elementum* eredeti értelemben, a mennyiben ez alatt a *tűz*, *lég*, *víz*, *föld* értettek. Eléjön a régieknél *éltető ég* is firmamentum (égboltozat) kifejezésére. *Éltető szer*, minden ami az életet elémozdítja. 2) Életet kivánó, egészségre ivó. *Éltető áldomások*.

ÉLTEÚNT, (élte-únt) ösz. mn. l. ÉLETUNT.

ÉLTIG, (él-t-ig) ih. *Míg élünk, míg életünk tart. Mindéltig, egész éltig. Éltig eltart.* Képzésre hasonló *fogytig, dustig, untig* stb. igehatárzókhoz.

ÉLV, (él-v) fn. tt. *élv-et.* Kéj, gyönyör, különösen, mely érzékeinket kedvesen csiklandozza, vagy kedvesen csiklándozni látszik. *Élveket vadászni. Élvre lobbanni.*

„Egy pontra gyült az élet foglalatja,
Az ösztönzaj csak élvre lobbados."
Kisf. K.

ÉLVEZ, (él-v-ez) áth. m. *élvez-tem, —tél, —ett,* par. —*s.* Valamit kéjjel, gyönyörrel használ, valamiben folytonos gyönyört talál. *Élvezni a zene* vagy *remek ének bájait. Élvezni a művelt nők társaságát. Élvezni a szerelem örömeit.* Máskép : *éldel.*

ÉLVEZÉS, (él-v-ez-és) fn. tt. *élvezés-t,* tb. —*ek.* Élvnek, vagyis folytonos érzéki kéjnek, gyönyörnek találása valamiben, kéjjel, gyönyörrel élés. V. ö. ÉLVEZ.

ÉLVEZET, (él-v-ez-et) fn. tt. *élvezet-ét.* Az érzékekre ható azon kedves benyomás, melyet az élvek, azaz kéj és gyönyör éldelései okoznak.

ÉLVEZETDÚS, (élvezet-dús) ösz. mn. Élvezettel, azaz kéj-, gyönyörérzettel teljes, gazdag, ami igen sok élvezetet nyujt. *Élvezetdús hangverseny.*

ÉLVEZETÉS, (él-v-ez-et-és) mn. tt. *élvezetés-t* v. —*et,* tb. —*ek.* L. ÉLVEZETDÚS.

ÉLVHAJHÁSZAT, (élv-hajhászat) ösz. fn. Élvkeresés, vágy, törekvés, mely minden útat módot elkövet többnemü, habár az egészségre s erkölcsre károsan is ható élvezésekre (idősb Mándy Péter gyüjteménye).

ÉLVOSZTÓ, (élv-osztó) ösz. mn. Ami élvet, vagyis kéjt, gyönyört szerez; az érzékekre igen kedvesen ható.

ÉLVVÁGY, (élv-vágy) lásd : ÉLVHAJHÁSZAT.

—ÉLY, névképző : *személy, veszély, terebély,* s némely újabb alkotású *czély, ünnepély, egély* stb. főnevekben. L. —ÁLY.

ÉM, elvont gyök. Jelentései : 1) bizonyos undor a gyomorban, miként *émely, émelyedik, émelyeg, émelyget* stb. származékai mutatják ; 2) ébrenlét, ezekben : *émik, émett.* Általános értelemben egyezni látszik az *em* gyökkel, melyből t. i. *emel, emelkedik* stb. származnak, mert mind gyomor-*émelygés* annyi mint a gyomor emelkedése (valamely undorodás miatt), mind *émik, émett,* emelkedett (éber) állapotot jelent, vétessék ez akár csak a szemekről, akár az egész testről.

ÉMÉLY, ÉMÖLY, (ém-ély v. ém-öly) fn. tt. *émély-t,* tb. —*ek.* Apró kelevény, daganat, csomó, leginkább a borjúk hátán, mely nyáron kifakad, s kukacz bujik ki belőle. Ez értelméből látható, hogy az émely a csömörrel is rokon, mennyiben t. i. mindenik csomósodás, daganat által jelenkezik.

ÉMÉLYÉDÉS, ÉMÖLYÖDÉS, (ém-ély-éd-és v. ém-öly-öd-és) fn. tt. *émélyédés-t,* tb. —*ek.* A gyomornak azon nyavalyás állapota, midőn valamely étel italtól megundorodik, különösen valamely túlédes, vagy szokatlan édességü étel-ital megutál.

ÉMÉLYÉDIK, ÉMÖLYÖDIK, (ém-ély-éd-ik v. ém-öly-öd-ik) k. m. *émélyéd-tem, —tél, —ett.* Gyomorról mondják, midőn kelletlen, különösen túlédes, vagy szokatlan édességü étel-italtól undorodást kap, s hányásra erőködik. *Fölémelyedik. Némely ember gyomra a nyers fügétől fölémelyedik.*

ÉMÉLYÉG, ÉMÖLYÖG, (ém-ély-ég v. ém-öly-ög) önh. m. *émélyég-tem* v. *émélygéttem, —tél* v. *émélygéttél, émélygett,* htn. *émélyégni* v. *émélygeni.* A gyomor valamely kelletlen étel-italtól, különösen édestől kevereg, háborog, undorodik, hányásra készül.

ÉMÉLYGÉS, ÉMÖLYGÉS, (ém-ély-g-és) fn. tt. *émélygés-t,* tb. —*ek.* Undorodás, gyomorháborodás, hányásrakészülés. V. ö. ÉMÉLYÉG.

ÉMÉLYGŐ, ÉMÖLYGŐ, (ém-ély-g-ő). Ami émelyeg, undorodó. *Émelygő gyomor.*

ÉMÉLYGŐS, ÉMÖLYGŐS, (ém-ély-g-ős) mn. tt. *émélygős-t* v. —*et,* tb. —*ek.* 1) Ami könnyen émelygést, azaz undorodást, csömört okoz. *Émelygős izü gyümölcs, étel, ital.* 2) Ami könnyen émelyeg, émelygésre hajlandó. *Émelygős gyomor.*

ÉMÉLYÍT, ÉMÉLYIT, ÉMÖLYÍT, (ém-ély-ít) áth. m. *émélyít-ett,* htn. —*ni* v. —*eni.* Undorít, csömört okoz, fölkeveri, háborítja a gyomrot, hányásra erőtet.

ÉMEN, (ém-en) ih. Ébren; eszén, öntudattal, józanon. *Többet beszél eszén kivül* (a beteg) *mint émen.* Élnek vele Győr vidékén.

ÉMÉTT, (ém-ett) mn. tt. *émétt-et.* A kiavult *émik igéből, am. éber, nem alvó; virrasztó.* Székelyesen személyragozva is : *émétt-em, émétt-ed.* V. ö. —ATTA.

ÉMÉTTEN, (ém-ett-en) ih. Ébren, virrasztva, nem alva. *Émétten láttam, nem álmomban. Émétten is, álmomban is.* (Faludi). V. ö. ÉM, ÉMIK.

ÉMÉTTSÉG, (ém-ett-ség) fn. tt. *éméttség-et.* Éberség, éberállapot, ébrenlét. V. ö. ÉM, ÉMIK.

ÉMIK, (ém-ik) kiavult ige, am. virrasztani, ébren van, nem alszik. Ebből maradtak fenn a szinte kevessé divatozó *émett, émetten* szók.

—ÉN, névképző, mint : *teh-én, peresz-én.* Vastaghangon : *-án ;* l. —ÁN.

ÉN, (1) régiesen EN, első személyt jelentő névmás, mely a ragozásokat nem a rendszeréuti alakban látszik fölvenni. Tárgyeset : *engem* v. *engemet;* tb. *mi,* (erdélyiesen : *mü*), teljesen : *mink;* többes tárgyesete : *minket* v. *bennünket.* Személyragozva, egy birtoku egyes alanyeset : *enyém* (= en-é-em), többes : *miénk* (= mi-é-nk), v. *mienk,* több birtoku egyes : *enyéim* és *(enyémek)* többes : *miéink* v. *mieink* és *miénkek.* E személyragos állapotban egyéb nevekhez hasonló módon szinte fölveszi a névragokat, például : *enyémé, enyém-*

nek, enyémet, enyémre, enyémről; mienké, mienkének, mienkét stb. A többi eseteket is a névragokkal és névutókkal szinte személyragok által képezi, u. m. *bennem* (vagy nyomatossággal : *én bennem*) = *benn-em*, így *bennünk; nálam* = nál-am, *nálunk; belém* = bele-em, *belénk; rám, ránk; hozzám* = hoz-jám, *hozzánk: belőlem, belőlünk; rólam, rólunk; tőlem, tőlünk; nekem, nekünk; értem, értünk; velem, velünk; alattam, alattunk; előttem, előttünk; utánam, utánunk* stb. Ezek : *elé, közé, hegyé, föl* kétképen személyragoztatnak, u. m. szabályosan : *elém, elénk; közé, közénk; hegyém, hegyénk; fölém, fölénk;* vagy helyettök az *elő, köz, hegy, föl* nevek vétetvén alapul, először személyragot, azután *be* ragot (= ve, ugyanaz mint ho-va, to-va szókban) vesznek fel : *elömbe, elönkbe; (közömbe* nincs), *közünkbe; hegyembe, hegyünkbe; fölembe* (ritka használatú), *fölünkbe.* Az így személyesített névragoknak és névutóknak néha, mint érintők, nagyobb nyomatosságért elébe tétetik maga a személyes névmás is, p. o. *én velem, mi velünk; én alattam, mi alattunk.* Néha s különösen *magam* szó előtt —*n*, —*én* toldalékhangot veszen föl, még pedig kettőztetve is, u. m. *en-én* v. *en-n* v. *en-n-én*, mely toldalék ugyan az *es-en, ily-en* s mély hangon *az-on, oly-an* stb. szó *an, on, en* toldalékával. V. ö. —AN, (3), és Személynévmás. Szókötési szabályaira nézve v. ö. *Névmás, Személynévmás.*

Közelebbi rokonságok az arab *ene* v. *aná*, héber *ani* v. *anókhi*, szanszkrit *aham*, török *ben*, dsagataj, tatár, perza *men*, szirjen *me*, finn *minä* stb.

Ily nevezetes és működéseiben roppant befolyású szónál (milyenek általában a személyes névmások) kétségen kivül mindenkit érdekel valószinü eredetéről némely jelentékenyebb véleményeket hallani.

Egyik nézet például Pott kitünő nyelvbuváré azt tartja az árja nyelvekben, hogy az a *hang*-tól, illetőleg beszédtől vagy beszélőtől vette nevét, például az arja nyelvekben, legalább a nevező esetekben előforduló torokhang (*ego, ἐγώ, ich*, góth *ik*, szanszkrit *ah-am* stb.) megegyezik az ugyanezen nyelvekben hasonló *hang*-ban eléjövő s a beszélésre vonatkozó szókkal, pl. a szanszkritban *ah* (am. mond), latinban *ajo*, görögben *ἠχέω*, tehát a felhozott névmások a beszélő személyt jelentenék (hic qui loquor). Ezekhez hasonló szó a magyarban : *ige*, melylyel teljesen azonos a mongol *üge*, sínai *íng* (= felel) stb. A magyarban továbbá az *en* s mély hangon *an* szórész, előtéttel igen sok szavainkban eléjön, mint *cs-en-g, cs-end-it, s-en-g, s-en-e, p-en-g, p-en-dít*, sőt magában a h-an-g szóban is stb. V. ö. ÉN, (3) elvont gyök.

A másik nézet *Bopp* szintén igen kitünő nyelvtudósé. E nézet azt tartja, hogy mind az *aham* mind a több *ént* jelentő *asmé* szókban csak a puszta *a* önhangzó az első személy jellemzetes eleme, s ez nem más mint a szanszkrit mutató névmás (demonstrativum) törzse *a* (mely megfelel a magyar *e* vagy *ez*-nek) s figyelmet érdemel, hogy a hindu dramákban az *én* gyakran *ajan deanasz* (= ezen személy) kifejezéssel iratik körül. Bopp szerént a *ha* szórész (*aham*-ban) oly részecske, mely mint a görög *γε*, (dóriai) *γα* a névmásokhoz szeret (különös) jelentés nélkül függeszkedni. (Ily függelékes *g* van a magyar itten-eg, *ottan-ag* tájdivatos szókban is). Végül az *m* szerinte csak toldalékhang, mint *tva-m* (= te) szóban is. A többes *asmé* (= mink) szót pedig Bopp úgy fejtegeti, hogy a *szmé* valamint *jusmé*, (= ti, tik) szóban a *smé* a harmadik személy képviselője, tehát *a-szmé* am. én (és) ők, és *ju-smé* am. te (és) ők. Benfey jeles nyelvtudós szerént *aham*-ban az első *a* hihetőleg *ma* helyett áll, mely magát a ragozott (obliquus) esetekben tartotta fenn. (T. i. Benfey csak így gondolja kimagyarázhatónak az ezen esetekben előforduló *m*-et, pl. a latinban *mi-hi, me a me, me-cum* stb., de Bopp az *m* ben is mutató névmást sejdít, t. i. a zend *ima* szóban is két névmástörzs van : *i* = ez és *ma* közelre mutató). Benfey is megvallja, hogy „a görög *ἐ-με, ἐ-μοῦ, ἐ-μοὶ, ἐ-μὲν* szókban az *ε* előhang nem henye pótlék, hanem azon névmási törzs, mely a szanszkritban : *a* (= ez) és a névmási fogalom erősbitésére szolgál.“ V. ö. Előbeszéd 152, 153. lapokon.

Mi a magyar *én* eredetére nézve is inkább Bopp nézetéhez járulunk, sőt a számos más nyelvekben létező eltéréseket is, (például az arabban *ene* v. *aná* = én, és *ente* = te, tehát az *en* közös, mint a magyarban is *en-en, te-n-en* stb. szókban ; továbbá az arabban, héberben a második személy ragja gyakran *k*, a szirjénben *n*, török és tatár nyelvekben gyakran *n* [orrhang] ; a magyarban pedig mindkettő, az utóbbi *m* alakban, első személy ragja), csak az ő elve szerént fejthetjük meg.

Az *e* (sajátlag éles *ë*) hang a magyar köz nyelvben minden legkisebb kétségen kivül nemcsak puszta hang, hanem valóságos szó, pl. ezekben : *itt van e ; ide jöjj e*, és több számtalan mondatokban (ellentétben az *a* szóval, pl. *ott van a, oda menj a*), és ugyanaz gyöke más névmásoknak is, t. i. *e-z, e-m-ez* szóknak, s jelent mindenütt közelre mutatást, valamint a vele legközelebb rokon *i* is, *i-ly, i-de, im-így* stb. szókban (némely szójárásokban, s a régieknél is *ingem* = *engem*). *Én*, vagy régiesen *en*, tehát vagy am. *em* törzs (eme, emez) szókban, vagy *e-en* az *e* mutató szócskából és *en* toldalékból (mint ez-en, ily-en szóknál) összetéve, vagy épen *ezen* szóból összébbhúzva, mely alakban szépen megegyeznék hangokban is a zend *azem* (= én) szóval. Az első és fő elem mindenütt a közelre mutató *e* vagy *i*. S az arab és héber nyelvekben előforduló *i* mint első személy ragja a legősibb, legelemibb, nem pedig csonkulat volna. Sínai nyelven pedig *én* csak *í* és *jú*. (Schott Vilmos sínai szókönyve). V. ö. Előbeszéd. 154. lapon.

Ami a többest illeti : a teljes *mink*-ben a *k* a rendes többes *k* jellemhangja, mint *ti-k* és *ö-k* szókban is, a *min* szórész pedig az *én* kettőztetéséből származott, mint *ti-tek-et* szóban is *ti-tek ; mink* tehát = *én-én-k* v. *en-en-k*, v. *in-in-k* = n-in-k = m-in-k. A

ragozásokban eléforduló *en-k*, *ün-k*, *un-k*, régiesen *em-ük* vagy *m-ük* is már közvetlenül inkább az első személyragból eredett, például a halotti beszédben eljön: *is-em-ük* = *ös-öm-ük*, *ur-om-k* = *ur-am-k*.

Engem (engemet) pedig vagy az *ennem* (ennemet) módosulata, (valamint *bennünket* is hihetőleg am. *minnünket*), vagy Révay szerént *én-t* tárgyeset az *em* személyragot is fölvevén, lön *en-t-em*, s a *t*-nek *g*-vé változtával, a mi nem példa nélküli: *en-g-em*, mely tulzásból ismét fölvette a *t* ragot: *en-g-em-et*, mint ő-t-et alak is. V. ö. Előbeszéd. 163. l.

ÉN, (2), fn. tt. *én-t*. Bölcsészeti szélesb ért. am. saját maga a bölcselkedő, mint emberi lény, ellentétül minden egyéb kivülle létező lényeknek. *Énem*, *éned*, *éne*, azaz én lényem, te lényed, ő lénye. Szorosb és elvont ért. szellemi lény, eredeti, tiszta általánosságban, s egyénileg véve. *Az ént megkülönböztetni a nem éntől. Énen kezdeni a bölcselkedést. Én gondolkodom, tehát vagyok.*

ÉN, (3), elvont gyök, él *ének* szóban és származékaiban. Feltaláltatik számtalan, mind magyar, mind idegen szókban, (amott többnyire *g* kiséretében) mint *hallhatót* jelentő lényeges gyökértag; ilyenek a magyar *cseng*, *leng*, *peng*, *pendít*, *pendül*, *reng*, *sene*, *seng*; s alhangoknál: *csang*, *dana*, *hang*, *kong*, *lant*, *tanít*, *tanúl*, *bong*, *dong*, *song*, *szong* stb., a latin *cano*, *sono*, *sonus*, *tonus*, *tinnio*, a hellen τόνος, φωνή, φωνέω, német *singen*, *Sang*, szanszkrit *taṇ* (zeng), *vaṇ*, *bhaṇ* (bong), *kaṇ*, *kvaṇ* (hangzik, cseng), perzsa *dâhang* (hang, ének), *dân-istan* (tanulni, tanítni), *chân-den* (énekelni, olvasni); sínai *jung* és *míng* (énekelni). A héberben עָנָה (ánáh) énekelni, s a finnben *ääni* szintén am. a latin *sonus*, *vox* stb.

ÉNEK, (én-ek) fn. tt. *ének-et*. 1) Hangok kellemes változása, majd magasabban, majd mélyebben lebegése, melyek összevesen valamely egészet képeznek. Ilyen a madarak éneke, melyek különféle hanglejtéssel zengenek. 2) Különösen, az emberre vonatkozólag, zenészi ért. az emberi hangoknak bizonyos szabályok, időmérték, hangsuly és nyugok szerénti kellemes lejtése. *Egyházi ének*, *világi ének*, *színpadi ének*. *Ájtatos-*, *gyászének*. *Szép*, *kellemes*, *fülcsiklandó*, *vigasztaló*, *rekedt hangú ének*. 3) Maga azon szöveg, versezet, költői mű, mely énekelve adatik elő. Ide tartoznak jelesen a komoly tárgyu, magasabb érzelmeket kifejező, istenies, vallásos versezetek, lantos költemények. *Minden éneknek van nótája.* (Km.) *Hosszú, mint a szent Iván éneke.* (Km.) *Az új éneket örömest énekli.* (Km.) Bibliai ért. bizonyos kitünő szépségü-, magas röptü hálaénekek. Ilyenek: *Mózses éneke*. *Debbora éneke*. *Habakuk éneke*. *Énekek éneke* stb. Némileg ellentétben áll *dal* szóval. V. ö. DAL.

ÉNEKBESZÉD, (ének-beszéd) ösz. fn. Némely zeneművekben, különösen a daljátékokban (opera) előkerülő igen egyszerü éneklésmód, mely az ének és beszéd között némileg közép helyet foglal. (Recitativ).

ÉNEKDARAB, (ének-darab) ösz. fn. Hangszerzemény, melyet egy vagy többen énekelnek el.

ÉNEKDEGÉL, (én-ek-deg-él) l. ÉNEKÉLGET.

ÉNEKÉL, (én-ek-él) önh. m. *énekél-t* v. *énekelt*, htn. —*ni* v. —*eni*. Éneket zeng vagy mond. V. ö. ÉNEK. *Énekel a madár. Énekel templomban a nép. Nem egyiránt énekel az éhező a jól lakottal.* (Km.). Használják tárgyesettel is átható ért. *Bucsúztatót*, *szerelmet*, *éneket énekelni*. *Elénekelni a böjti éneket. Régen elénekelte azt Sz. Dávid.* (Km.) *Megénekelni valamely jeles embert*, *eseményt*, *ünnepélyt. Kiénekelni a halottat. Énekeljetek az Úrnak új éneket.* (149. Zsolt.)

„Vagy mint midőn a nép
Templomban énekel,
Engem nagy ünnepek
Érzelme foglal el.“
Tavaszi dal (Erdélyi Jánostól).

ÉNEKÉLGET, (én-ek-él-get) önh. és gyakor. m. *énekélget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *énekélgess*. Ismételve, folytonosan, tartósan énekel. *Énekelgetnek az utasó búcsúsok.* Vonz áthatólag tárgyesetet is. *Reggel és estve ajtatos éneket énekelgetni.*

ÉNEKÉLHETŐ, (én-ek-él-het-ő) mn. tt. *énekélhető-t*. Amit el lehet vagy szabad énekelni.

ÉNEKÉS, (1), (én-ek-és) mn. tt. *énekés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Örömest éneklő, énekelni szerető. *Énekes leány*, *énekes madárka*. 2) Magában éneket vagy énekeket foglaló. *Énekes könyv. Énekes mester*, ki orgona nélkül énekel, máskép: *könyökös mester. Énekes mise*, melyben a pap vagy nép énekel.

ÉNEKÉS, (2), (l. föntebb), fn. tt. *énekés-t*, tb. —*ek*. Személy, ki énekel vagy kinek különös hivatása, kötelessége az éneklés. *Templomi énekes. Színházi énekesek. Jó*, *híres énekes. Mély vagy magas*, *tiszta vagy rekedt hangu énekes.*

ÉNEKÉSNŐ, (énekés-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki énekel, vagy kinek különös hivatása énekelni. *Színházi énekesnő.*

ÉNEKÉSZ, (én-ek-ész) fn. tt. *énekész-t*, tb. —*ek*. Művészi ért. vett énekes, azaz személy, ki az éneklést a zenészet szabályai szerént tanulta, és hivatásból gyakorolja. *Udvari*, *egyházi énekész.*

ÉNEKÉSZET, (én-ek-ész-et) fn. tt. *énekészet-et*. Művészet, melynek tárgya a zene szabályai szerént gyakorlott éneklés.

ÉNEKKAR, (ének-kar) ösz. fn. Együtt éneklő személyek kara. *Templomi*, *színházi énekkar. Férfi*, *női énekkar.*

ÉNEKISKOLA, (ének-iskola) ösz. fn. Zenedei intézet vagy tanoda, melyben a növendékek szabályszerüleg énekelni tanulnak.

ÉNEKKULCS, (ének-kulcs) ösz. fn. Az énekdarab elején álló sajátságos jegy, melyből az ének összes hangjegyeinek magasságát vagy mélységét megtudni. (Clavis).

ÉNEKLECZKE, (ének-leczke) ösz. fn. Egyes eléadás az énekiskolában.

ÉNEKLÉS, (én-ek-l-és) fn. tt. *éneklés-t*, tb. — *ék*. Cselekvés, midőn énekelünk, éneket zengünk. V. ö. ÉNEK, ÉNEKÉL.

ÉNEKLÉSI, (én-ek-l-és-i) mn. tt. *éneklési-t*, tb. —*ek*. Éneklést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Éneklési modor.*

ÉNEKLŐ, (én-ek-l-ő) mn. tt. *éneklő-t*. 1) Éneket mondó, zengő, hangoztató. *Éneklő madarak. Éneklő bucsujárók.* 2) Ahol énekelnek. *Éneklő hely, éneklő karsat.* Használják főnév gyanánt is, *énekes* helyett.

„Fülemile bús éneklő,
Hej csak téged ne halljon ő,
Mert veled is versenyt nyögne,
S érző szive megrepedne.“

Czuczor.

ÉNEKMESTER, (ének-mester) ösz. fn. Mester, ki másokat szabályszerüleg énekelni tanít. *Színházi, templomi, zenedei énekmester.*

ÉNEKMÜVÉSZ, (ének-müvész) ösz. fn. Ki az énekhez magasabb zenészi szabályok szerént ért, egyszersmind azt müvelt kellemes hangon gyakorolja. Máskép : *énekész.*

ÉNEKMÜVÉSZET, (ének-müvészet) ösz. fn. l. ÉNEKÉSZET.

ÉNEKÓRA, (ének-óra) ösz. fn. Óra, mely alatt valaki énekelni tanít vagy tanúl. *Naponként egy énekórát adni a növendéknek. Egy énekórát egy pengő forintjával fizetni.*

ÉNEKSZÓ, (ének-szó) ösz. fn. 1) Énekre alkalmatos hang. 2) Éneklés, énekhangoztatás. *Énekszóval járni a bucsút. Énekszóval bebarangolni éjjel az utczákat. Szép énekszóval odább ment.* (Km.), azaz valamely kelletlen dolgot hallva, s reá valamit dudolva tovább állott, mintha nem is illetné öt.

ÉNEKTAN, (ének-tan) ösz. fn. Az ének szabályait magában foglaló oktatás.

ÉNEKTANÍTÓ, (ének-tanító) lásd : ÉNEKMESTER.

ÉNEKTANODA, (ének-tanoda) lásd : ÉNEKISKOLA.

ÉNEKTEREM, (ének-terem) ösz. fn. Terem, melyben énekleczkék, énekgyakorlatok tartatnak.

ÉNEKZENE, (ének-zene) ösz. fn. Egyedül emberi hangokból, hangszerek vegyitése vagy kisérete nélkül összeállitott zene.

ÉNEKZET, (én-ek-z-et) fn. tt. *énekzet-ét*. Az ének több hangjainak, több részeinek egybeolvadása.

—ÉNT, képző; l. —ÁNT.

—ÉNY, névképző, mint : *lep-ény, cser-ény, legény, szeg-ény, ser-ény* stb. Vastaghangon l. —ÁNY.

ÉP, mn. tt. *ép-et*. 1) Aminek minden részei eredeti romlatlan állapotukban megvannak; egészséges. *Ép ember, ép test. Ép gyermeket hozni a világra. Ép erővel, egészséggel lenni. Ép kézzel, lábbal megszabadulni a veszélyből. Ép alma. Nincs egy ép ruhadarab rajta. Elég szép, a ki ép.* (Km.). Vétetik átvitt értelemben is. *Ép ész. Ép erkölcs.* 2) Mint az *épít, épül* stb. szók gyöke, am. valami összeszerkezett, összerakott egész. V. ö. ÉPÍT, ÉPÜL stb.

Származékai : *épen, épít, épség, épül stb.*

Rokonúl tekinthető a szanszkrit : *jiv* (fennáll; él), hellén : *βίος*, a török : *ev* épület vagy ház értelemben stb.

—ÉP, névképző : *közép, cserép* szókban, röviden is ejtik : *közep, cserep*. L. P, mint képző.

ÉPEG, (ép-eg) néha a *p* megkettőztetésével : *éppeg*, máskép : *épeng* v. *éppeng*, ih. Erdélyben divatos *épen* 2, 3, 4, 5, 6. érteményében.

ÉPELŐDIK, (ép-el-öd-ik) belsz. m. *épelöd-tem, —tél, —ött*. Gondokkal vesződik, gondok közt sorvad. Élnek vele Kemenesalján, és a barkók. Másutt és szokottabban : *tépelődik*. Valószinüen eredetileg : *évelődik* = évődik, l. ezt.

ÉPEN, (ép-en) ih. 1) Romlatlanul, csonkítlanul, egészségesen. *Épen visszatérni a harczból. Épen haza vinni a kölcsönzött edényeket. Épen maradt téli gyümölcs.* 2) Tagadólag vagy daczolva az ellenkezési szándékot s indulatot különösen kiemeli. *Azt épen nem teszem. Épen azért szóltam, hogy haragudjék.* 3) Néha am. szoros vagy közvetlen közelségben. *Épen az ut mellett. Épen a házunk előtt.* 4) Egyenesen. *Épen ez a szándékom.* 5) Tisztán, csupán. *Épen annyi maradt, és nem több.* 6) Gúny gyanánt is használják. *Épen téged vártunk jó madár. Épen bizon.* Némely értelemben (különösen 4, 5, 6. alatt) rokon vele a német : *eben.*

ÉPENBIZON, (épen-bizon) ösz. isz. Gúnyos kifejezés, mely az állításnak ellenkező értelmet kölcsönöz. *Épenbizon, majd ebre bízzuk a hájat.*

ÉPENÉGETÉS, (épen-égetés) ösz. fn. Így nevezi Pázmán azon ó testamentomi áldozat nemét, midőn az egész áldozatbarmot megégették (Holocaustum).

ÉPENG, (ép-en-g, a *g* oly toldalék mint *ittenség* szóban); l. ÉPEG.

ÉPENJÓKOR, (épen-jókor) ösz. ih. A legalkalmasb időben. *Épenjókor jösz.* Vétetik gúnyosan is ellenkező értelemben. *Épenjókor hozott a manó.*

ÉPENJÓL, (épen-jól) ösz. ih. A legalkalmasabb módon. *Épenjól esett.*

ÉPENSÉG, (ép-en-ség) fn. tt. *épenség-et*. Ezen törzsöki állapotában nem, de származékaiban *épenséggel, épenségesen* használják. L. ezeket.

ÉPENSÉGGEL, (ép-en-ség-vel) ih. Általában, teljességgel. *Épenséggel mindenre alkalmatlan. Épenséggel nem akar megjavulni. Ha épenséggel az a szándékod, ám legyen. Azt épenséggel nem engedhetem meg.*

ÉPENSÉGÉSEN, (ép-en-ség-és-en) ih. Az *épen* határzónak nyomatosabb kifejezése. Régies vagy népszerü előadásba való.

ÉPÉRÉDIK, (ép-ér-éd-ik) k. m. *épéréd-tem, —tél, —ett.* Dunán túl, különösen Győrv. am. betegségéből gyógyúl, lábadoz, s mintegy ép állapotba tér vissza. Vastaghangon, ellentéti viszonyban áll vele : *áporodik.*

ÉPEREJŰ, (ép-erejű) ösz. mn. Teljes erőben levő, egészséges.

ÉPÍT, ÉPIT, (ép-ít) áth. m. *épít-ett, hn. —ni* v. *—eni*, par. *—s.* Egyes részek összeállítása által valami egészet készít. Használják különösen az ácsok, faragók, kőmívesek munkáiról, csatornákról, utakról. *Templomot, palotát, házat, kunyhót, akolt, malmot, hajót építeni. Utakat, csatornákat, hidakat építeni. Aki ütfélen épít, sok mestere van annak.* (Km.). Átv. ért. alapít. *Gyanura építeni a vádat. Hamis ember szavára nem kell építeni.* Igekötőkkel : *Beépíteni az üres telkeket. Beleépíteni minden pénzt a czukorgyárba. Elépíteni évi jövedelmeit. Fölépíteni a tornyot. Kiépíteni a ház elejét az utczára. Körülépíteni falakkal a kertet. Ráépíteni a régen megvetett alapra.* Erkölcsi ért. javít. *A szent oktatások építik az embert.* V. ö. ÉP.

ÉPÍTÉS, ÉPITÉS, (ép-ít-és) fn. tt. *építés-t*, tb. *—ek.* Azon cselekvés, midőn valaki épít. *Templom építése. Az építés pénzbe kerül. Építéshez fogni.* V. ö. ÉPÍT.

ÉPÍTÉSI, ÉPITÉSI, (ép-ít-és-i) mn. tt. *építési-t*, tb. *—ek.* Építést illető, ahoz tartozó, arra vonatkozó. *Építési terv, költségek.*

ÉPITÉSMÓD, (épit-és-mód) ösz. fn. Azon szabályok összege, melyek szerént építeni kell, hogy az épületnek bizonyos határozott alakja legyen.

ÉPITÉSREND, (épités-rend) ösz. fn. 1) Az egymás után építésben követendő vagy követett rend. 2) Felsőségi rendelet, melyet az épületek felállításában a közbátorság és rend tekintetéből követni kell.

ÉPÍTÉSZ, ÉPITÉSZ, (ép-ít-ész) fn. tt. *építész-t*, tb. *—ek.* Személy, ki az építészetet rendszeresen tanulta, és művészileg gyakorolja. V. ö. ÉPITÉSZET.

ÉPITÉSZET, (ép-it-ész-et) fn. tt. *építészet-ét.* Mesterség, melynek műtárgya, kényelmes, biztos, tartós, művészileg szép, és czélirányos épületeket a lehetőségig jutányos áron létesíteni, felállítani. Az épületek különfélesége és czélja szerént az építészet is többféle : *Polgári építészet, gazdasági építészet, hadi, vízi, hajóépítészet.*

ÉPÍTETLEN, ÉPITETLEN, (ép-ít-et-len) mn. tt. *építetlen-t*, tb. *—ek.* Ami nincs beépítve, fölépítve. *Fölépítetlen ház.* Határozói értelemben am. építetlenül.

ÉPÍTETLENÜL, (ép-ít-et-len-ül) ih. Építetlen állapotban, föl nem építve.

ÉPITGET, (épit-get) áth. és gyakor. m. *épitget-tem, —tél, —ett.* Folytonosan, vagy lassan-lassan, de húzamosan épít.

ÉPÍTHETŐ, (ép-ít-het-ő) mn. tt. *építhető-t.* Amit építeni, összerakni, föállítani lehet. *Homokon tartós, biztos ház nem építhető.*

ÉPITKÉZÉS, (ép-it-kéz-és) fn. tt. *épitkezés-t*, tb. *—ek.* Építéssel foglalkozás.

ÉPÍTKÉZIK, (ép-ít-kéz-ik) k. m. *épitkés-tem, —tél, —ett.* Folytonos építéssel foglalkozik.

ÉPÍTKÉZŐ, (ép-ít-kéz-ő) mn. tt. *épitkező-t.* Folytonos építéssel, különösen saját használatára szolgáló épületek készítésével foglalkozó.

ÉPÍTMÉNY, (ép-ít-mény) fn. tt. *építmény-t*, tb. *—ek.* Építészi szabályok szerént több részekből összeállított valamely egész, pl. templom, lakház, utak stb. *Költséges, olcsó építmény. Erős, gyönge építmény.*

ÉPÍTŐ, (ép-it-ő) mn. és fn. tt. *építő-t.* Aki valamit épít. 2) Építéshez tartozó, építéshez való, mely értelemben összvetett szókat alkot, pl. *építőállás, építőhely.*

ÉPITŐÁLLÁS, (épitő-állás) ösz. fn. Gerendák-, deszkákból összeállított alkotmány, az építő mesteremberek és napszámosaik számára ; egyszerűen : *állás.*

ÉPITŐHIVATAL, (épitő-hivatal) ösz. fn. Hivatal, melynek dolga nyilvános építéseket eszközölni, s azokra felügyelni. *Országos, királyi, vasuti építőhivatal.*

ÉPITŐMÉRTÉK, (épitő-mérték) ösz. fn. Mérték, lábmérték, melylyel az építészek élnek, s mely a közönségestől némileg különbözik.

ÉPITŐMESTER, (épitő-mester) ösz. fn. Mester, ki az építéshez ért, milyenek a kőmives- és ácsmesterek. Különösebben : építész. L. ezt.

ÉPITŐTISZTSÉG, (épitő-tisztség) ösz. fn. Építőhivatalhoz tartozó tisztek személyzete.

ÉPITŐSZÉK, (épitő-szék) ösz. fn. Így nevezik némelyek a tisztújítást, tisztújítási gyűlést, l. TISZTÚJITÁS.

ÉPITSÉG, (ép-it-ség) fn. tt. *épitség-et.* Olyan valami, ami épittetik, valamint *költség* ami költtetik, *segitség*, mi által segély nyujtatik, vétessenek ezek mult, jelen vagy jövő értelemben. Különbözők : *épület, épitmény*, melyeket már csak fennálló, készen levő építési művekről mondhatunk.

ÉPITSÉGI, (ép-it-ség-i) mn. tt. *épitségi-t*, tb. *—ek.* Építséghez tartozó, arra vonatkozó. *Épitségi lomok, kellemetlenségek, bajlakodások.*

ÉPITTETŐ, (ép-it-tet-ő) fn. tt. *épittető-t.* Személy, ki valamit építtet, kinek meghagyásából az építész valamit felállít.

ÉPSÉG, (ép-ség) fn. tt. *épség-et.* Romlatlan, csonkulatlan, egész, egészséges állapot. *Épségben szállítani vásárra a cserépedényeket. Épségben találni a rég nem látott rokonokat. Nincs benne épség.* A székelyeknél jelent épületet is. *Derék épséget csináltak. Elkorult, elavult, elcsondollott épség.* (Kriza János). V. ö. ÉP.

ÉPSÉGÉS, (ép-ség-és) mn. tt. *épségés-t*, tb. *—ek.* Romlatlan, egész, egészséges állapotú ; épséggel biró. Régies irásmódba való.

ÉPTAN, (ép-tan) ösz. fn. Tan az épről, az épség, azaz testi egészség fentartása- és elősegitéséről; egészségtan.

ÉPTELEN, (ép-telen) mn. tt. *épteln-t*, tb. *—ek*. Romlott, nem egész, nem egészséges. *Épteln állapotban lenni.*

ÉPTELENSÉG, (ép-te-len-ség) fn. tt. *épteleneségét*. Épteln, azaz romlott, nem egész, egészségtelen állapot. *Kezek, lábak épteleneége.*

ÉPÜL, ÉPÜL, (ép-ül) önh. m. *épül-t*. 1) Egyes részek összeállitása által valami egész készül, figyelem nélkül a készitő, létesitő alanyokra. Használják különösen azon művekről, melyeket ácsok, kőmivesek, hid-, útcsinálók készitenek, létesitenek. V. ö. ÉPÍT. *Épül a ház, malom, híd. Épülnek az utak, csatornák. Pesten évenként sok szép ház épül.* 2) Alapúl, bizonyos fenéken nyugszik. *A számtani tételek bizonyos alapigazságokon épülnek.*

„Ez azon fenék kőszál,
Melyen hitünk épül."
Egyh. ének.

3) Átv. ért. gyógyúl, lábadoz. *Hosszas nyavalyájából épülni kezd.* 4) Erkölcsi ért. jó, szent oktatásból lelki tanulságot húz ki, fog rajta az isteni tanítás, a jó példa. *Épülni a pap beszédén*, vagy *beszédéből. Épülni a templomi áitatosságon. Sokat épültem rajta vagy belőle.*

ÉPÜLÉS, ÉPÜLÉS, (ép-ül-és) fn. tt. *épülés-t*, tb. *—ek*. Létesülés, keletkezés neme, midőn valami épül. *Házak, útak, városok épülése.* Átv. ért. erkölcsi újulás, javulás. *Hívek épülésére mondott egyházi beszéd.*

ÉPÜLET, ÉPÜLET, (ép-ül-et) fn. tt. *épület-et*. Általán, az épitészet szabályai szerént készített alkotmány. Ez értelemben épületek közé számittatnak a síremlékek, kikövezett vízcsatornák, hajók stb. Szorosb ért. az épitészet szabályai szerént bekerített oly térség, melyben lakni, s különféle dolgokat kényelmesen végezni lehet. *Fából, mórból, téglából, köből felállitott, rakott, csinált épület.* Ilyenek különösen, a házak, templomok, tornyok, várak, ólak, aklok, csűrök stb. A bányászok épületnek mondják azon földalatti meneteket, nyilásokat, melyeken a bányákba be és ki járnak.

ÉPÜLETALAP, (épület-alap) ösz. fn. Fenékfal, melyre az épületet rakják. Köznépnél latinosan: *fundámentom.*

ÉPÜLETDERÉK, (épület-derék) ösz. fn. Az épületnek dereka, főrésze, mely a főfalak közé van szoritva.

ÉPÜLETDÍSZ, (épület-dísz) ösz. fn. Az épületnek azon részei, melyek egyedül ékességül szolgálnak, pl. domborművek, oszlopzatok, erkélyek stb.

ÉPÜLETÉS, (ép-ül-et-és) mn. tt. *épületés-t*, tb. *—ek*. Átv. ért. példás, jóra buzdító, lelki üdvre szolgáló. *Épületes magaviselet. Épületes beszédek, könyvek, fölolvasások.* V. ö. ÉPÜL, 4).

ÉPÜLETÉSSÉG, (ép-ül-et-és-ség) fn. tt. *épületéség-et*. Példás, jóra buzditó, üdvösségre vezető tulajdonsága valaminek. *Egyházi beszédek, szent könyvek, áitatos imádságok épületessége.*

ÉPÜLETFA, (épület-fa) ösz. fn. Fa, melyet az épületekre használnak, mely épitésre különösen alkalmas; ilyenek, a fenyüfák, vízépitésnél az egerfák, tölgyfák.

ÉPÜLETFAKERESKEDÉS, (épület-fa-kereskedés) ösz. fn. Kereskedés oly fanemüekkel, melyeket épitésnél szoktak használni.

ÉPÜLETFESTŐ, (épület-festő) ösz. fn. Festő, ki épületekben divatos festményeket létesit, pl. szobákat, teremeket, vászonfalakat befest, ajtókat, ablakokat stb. szinez.

ÉPÜLETHELY, (épület-hely) ösz. fn. 1) Hely, melyen épitenek. Az ácsoknál azon hely, hol az épülethez szükséges fákat kifaragják, s nagyjában összeillesztik. *Ácsok, hajócsinálók épülethelye.* Másképen: *épitési hely.* 2) Magának az épülendő vagy épülő tárgynak helye, hová t. i. valami épittetik.

ÉPÜLETKŐ, (épület-kő) ösz. fn. Mindenféle kő, melyet az épitésnél használnak vagy használhatnak.

ÉPÜLETRAJZ, (épület-rajz) ösz. fn. A készitendő vagy készülő épület tervének rajzképe.

ÉPÜLETSZÉR, (épület-szér) ösz. fn. Mindenféle anyagok, melyekből az épületet összeállitják, pl. kövek, téglák, mészhomok, fa stb.

ÉR, (1), fn. tt. *eret* v. *ért*, tb. *erek*. Eredeti általános értelme: bizonyos téren, irányban valahová elhatás, jutás, folyás, menés, vagyis azon vonal, út, csatorna, melyen valamely test tovább halad, jut, foly, terjed. Különösen 1) azon pont, hely, honnan valami kihat, kifoly, kifakad, hogy tovább jusson, haladjon. *Folyó ere, kút ere.* Innen lett, *ered*, és származékai. 2) Az állati és növényi testek azon csatornái, csövei, melyeken a vér és nedvek folydogálnak, szivárognak. *Vérerek, életerek, öregerek, nedverek. Eret vágni* v. *vágatni.* 3) Elszivárgó forrásvíz, melyet kicsinsége miatt pataknak vagy csermelynek nem mondhatni. 4) Vizenyős vidékeken áradás előtt és után kifakadó, s bizonyos mederben tovább szivárgó vízfolyás, mely szárazságban eltünik. *Érben megülyedt szekér. Keresztül hajtani az éren. Ér mellett termett fü.* 5) A *meder*, vagy vágmellékiesen szólva *neder* szóban (med-ér, ned-ér) am. folyóvíz teknője. *Vág nedre, Vág-Duna nedre.* 6) A bányászoknál, földalatti vonal, mely érczeket foglal magában.

Közelebbi származékai (mint főnévnek és önható igének): *erdő, ered, ereget, eres, eresz, ereszt, ers* (mind ékvesztők) és ezek származékai.

Egészen azonos *ér* önható igével, l. alább; s mindkettővel rokon a szanszkrit *ar* v. *ár* (am. megy, ér), *ri* v. *rí* [foly, fut], lat. *rivus*, hellén ῥέω, ῥίζω, persa: *resz-iden* (érkezni, jönni), német *rinnen* stb. A török *er-mek*, a magyar *ér-ni* többi jelentéseivel is bír (arriver; toucher; mürir. Hindoglu).

ÉR, (2), szabályzatlan és néha egészen kiszáradt folyó, Közép-Szolnok, Szathmár és Bihar megyékben.

ÉR, (3), (l. föntebb ÉR, (1) önh. m. *ér-t.* 1) Bizonyos távolságig terjed, halad, nyúlik, folyik. *Térdig ér a víz. Hosszu haja sarkig, szakálla hasig ér. Bécsből a gőzös egy nap alatt Pestig ér. Hasa érni. Éjtszaka érni az állomásra. Beérni a faluba. Elérni a kitüzött pontig. Kiérni az erdőből. Fölérni a hegy tetejére. Lassan járj, tovább érsz.* (Km.) 2) *Hoz, hés, hös* ragu nevekkel am. tapint, illet valamit, hozzá nyúl, dörgölődzik valamihez. *Könyökével szomszédjához ért. Ruhája a szennyes, kormos falhoz ért.* 3) *Ra, re* ragu nevekkel, am. valamire ideje van. *Nem érek rá a sétálásra. Majd ha rá érek.* Továbbá: valamely helyre jut. *Későn értünk Budára. Rétre, szántóföldre érni.* Néha am. szorítja, sürgeti, bántja valami. *Mi ért rád? azaz, mi bánt, mi lelt, mi bajod?* Rám ért a köhögés. 4) *Vel, val* ragu nevekkel am. hozzá fogható, hasonló. *Birkozásban nem ér velem.* Különösen *föl* igekötővel. *Ő fölér három oly emberrel mint te vagy.* Néha, különösen *be* igekötővel s határzott alakban am. elég, elegendő. *Beéri vele. Érd be vele amit kapsz. Ily csekély fizetéssel be nem érem.*

ÉR, (4), áth. m. *ér-t.* Általában: illet, megillet valakit v. —mit. Különösebben: 1) bánt, sért. *Engemet ér minden baj. Sok jó és rosz ért már bennünket. Sok csapás érte hazánkat.* 2) Valamit megnyer, megkap, valahová eljut. *Czélt érni. Elérte, ami után oly régen vágyakodott. A róka el nem érte a szőlőt. Jó futót is eléri a halál.* (Km). *Beérni sebes lovon a szökevényt.* 3) Alapitó ragu nevekkel am. rajta kap, megfog. *Lopáson érték a tolvajokat. Rajta érték. Utól érték. Akit egyben rajta érnek, többet is reá gyanitanak.* (Km.) 4) Valahol talál, meglep. *Ott érték őt, midőn már szökni készült.* 5) Jelenti valaminek becsét, árát. *Sokat ér, keveset ér, mit sem ér. Száz aranyat, ezer forintot ér. Egy hajtó fát sem ér.* (Km.) *Nem ér egy férges diót* v. *pipadohányt.* (Km.) *Mennyit ér ezen ház?* Néha am. használ. *Mit ér erő nélkül fenyegetődzni? Mit ér a szép konyha, ha nincs mit sütni főzni benne?* Néha am. él, élve tapasztal. *Ki tudja, megérjük-e azt, vagy sem.*

Közelebbi származékai: *érdegel, érdek, érdem, érdel, érdes, érez, érik, érint, érkezik, érlel, ért, érv* (mind megtartják az ékezetet).

Rokon vele közelebb az alább következő jelentések valamelyikében a szanszkrit: *har* v. *her* (illet, érint, megfog), hellén *αἱρέω*, német *ehren, werth* stb.

—ÉR, (1), vastaghangu párhuzamos társa: —ÁR, fő- és mellékneveket alkotó szóképző, mint: *fűz-ér, tűnd-ér, vez-ér, led-ér, üz-ér* stb. Részletezve, l. —ÁR, képző.

—ÉR, (2), igeképző ebben: *dicsér*; a hosszú *é* hihetőleg összevolvadásból eredett (dicse-er) mint *igér* (= ige-er) szóban.

ÉRBORDÁS, (ér-bordás) ösz. mn. Növénytani ért. aminek érforma bordái vannak. *Érbordás levelek.*

ÉRCSOMÓ, (ér-csomó) ösz. fn. Kidagadt, megcsomósodott ér; érdaganat.

ÉRCSONTOSODÁS, (ér-csontosodás) ösz. fn. A véredények megkeményedése.

ÉRCZ, fn. tt. *ércz-et.* Általán ásványi test, mely jobbára más ásványokkal keverve kőalakban, bányaerekben találtatik. (Minera). *Nemes ércsek:* arany, ezüst, platina; különböztetésül a többi érczektől, melyek *nem nemesek.* Újabb természettudósaink szerint különböző a *fém,* (metallum) mely más érczektől már elválasztva van, kalapálható minőségű, s tiszta állapotában más ásványok közt különösebben fénylés által tünteti ki magát.

Szanszkritül *arasz,* latinul *aes,* (többi eseteiben *r*-rel: *aeris, aere* stb.) németül *Erz,* hollandul *erz, erts,* törökül *pirinde* stb.

ÉRCZAKNA, (ércz-akna) ösz. fn. Akna, melyből érczet, érczföldet ásnak. V. ö. AKNA.

ÉRCZANYA, (ércz-anya) ösz. fn. Föld- vagy kőnemek, melyekben érczrészek találtatnak, ilyenek, pl. az agyag, kovaföld stb.

ÉRCZÁSÓ, (ércz-ásó) ösz. fn. Bányász, ki érczeket, vagyis érczekkel vegyült ásványokat fejt ki a föld gyomrából.

ÉRCZBÁNYA, (ércz-bánya) ösz. fn. Bánya, melyből érczeket ásnak ki. V. ö. BÁNYA.

ÉRCZCSÉPP, (ércz-csépp) ösz. fn. Ércz, mely vörös csepp alakjában találtatik az ásványokban.

ÉRCZDARAB, (ércz-darab) ösz. fn. Rög vagy darab valamely érczből, akár tisztított állapotban véve, akár érczfölddel vagy kővel keverve.

ÉRCZDRÓT, (ércz-drót) ösz. fn. l. ÉRCZFONAL.

ÉRCZDÚS, (ércz-dús) ösz. mn. Érczczel bővelkedő, hol sok ércz terem, találtatik. *Érczdús Magyar- és Erdélyország. Érczdús bányák.*

ÉRCZE, fn. tt. *érczé-t.* Túl a Dunán némely vidékeken am. jércze, fiatal tyúk.

ÉRCZEDÉNY, (ércz-edény) ösz. fn. Érczből öntött vagy vert edény, pl. *vasfazék, bográcz, serpenyő.*

ÉRCZÉR, (ércz-ér) ösz. fn. Menet, vonal a bányákban, hol érczkövek, érczrögök találtatnak.

ÉRCZES, (ércz-es) mn. tt. *érczes-t* v. *érczes-et,* tb. —*ek.* Érczczel bővelkedő, érczczel vegyített. *Érczes hegyek. Érczes ásványok.*

ÉRCZEZ, (ércz-ez) áth. m. *érczez-tem,* —*tél,* —*ett.* Érczczel behúz, bevon, keményít, erősít. *Pinczélokat, sisakokat érczezni, beérczezni, megérczezni.*

ÉRCZEZÉS, (ércz-ez-és) fn. tt. *érczezés-t,* tb. —*ek.* Valamely testnek érczneműtesttel, lemezzel behuzása, keményítése.

ÉRCZFAJ, (ércz-faj) ösz. fn. Az érczneműtesteknek egyik faja, alosztálya. *Nemes, nemtelen érczfaj.*

ÉRCZFAL, (ércz-fal) ösz. fn. 1) Érczből készitett fal. 2) Átv. és köz ért. nagy, megháthatlan akadály, melyen keresztül törni nem lehet.

ÉRCZFEJTŐ, (ércz-fejtő) ösz. fn. l. ÉRCZÁSÓ.

ÉRCZFÉLE, (ércz-féle) ösz. mn. Érczfajú, az érczek osztályához tartozó; érczhez hasonló tulajdonságu. *Érczféle ásványok, kövek, rögök.*

ÉRCZFÉNY, (ércz-fény) ösz. fn. A megtisztított, alakjaitól elválasztott érczuek sajátságos fénye, csillogása.

ÉRCZFÉSZEK, (ércz-fészek) ösz. fn. Bányászok nyelvén am. egy csomóban, egy rakásban találtató nagy mennyiségü ércz, vagyis azon bányarész, mely sok érczet foglal magában.

ÉRCZFONAL, (ércz-fonal) ösz. fn. Fonalalakban, vékonyhosszúra kinyújtott, kihúzott ércz; sodrony.

ÉRCZFÖL, (ércz-föl) ösz. fn. Bányászok nyelvén am. lágyabbféle ércziszány, mely az érczföldes és érczköves bányák fölszinén találtatik. Oly összetétel, mint: *tejföl.*

ÉRCZGÖRÖNGY, (ércz-göröngy) ösz. fn. lásd: ÉRCZRÖG.

ÉRCZHAB, (ércz-hab) ösz. fn. Hab, mely az érczek olvasztásakor, az érczfolyadék fölszinén látszik.

ÉRCZHAMU, (ércz-hamu) ösz. fn. Hamuvá égetett ércz.

ÉRCZHEGY, (ércz-hegy) ösz. fn. Hegy, melynek kebelében érczek rejlenek.

ÉRCZHULLADÉK, (ércz-hulladék) ösz. fn. Amit az érczczel dolgozók, érczmívesek reszelés, metélés stb. által az érczekből elhullatnak; különösen a bányászoknál, ami érczolvasztáskor szétfoszlik, szétszáll, s utóbb összeszedve s megtisztítva, haszonra fordíttatik.

ÉRCZHUTA, (ércz-huta) ösz. fn. Bányászépület, melyben érczeket olvasztanak, tisztogatnak. V. ö. HUTA.

ÉRCZI, (ércz-i) mn. tt. *érczi-t*, tb. —*ek*. Érczhez tartozó, érczre vonatkozó.

ÉRCZKÉM, (ércz-kém) ösz. fn. Bányatiszt, ki a kevert érczek tartalmát megvizsgálja és meghatározza. Máskép: *érczkémlő.*

ÉRCZKÉMLŐSÉG, (ércz-kémlőség) ösz. fn. Bányai hivatalkar, melynek tiszte az érczes ásványok érztartalmát, s a vegyes érczeket megvizsgálni és meghatározni.

ÉRCZKŐ, (ércz-kő) ösz. fn. Kő, melynek némely kiegészitő részeit érczek teszik, mely érczczel van vegyítve.

ÉRCZKÖLYŰ, (ércz-kölyű) ösz. fn. l. ÉRCZTÖRŐ.

ÉRCZMARA, (ércz-mara) ösz. fn. Porrá zúzott érczföld, érczkő.

ÉRCZMÁZ, (ércz-máz) ösz. fn. l. ZOMÁNCZ.

ÉRCZMÉNET, **ÉRCZMÉNETEL**, (ércz-ménet v. —ménetel) ösz. fn. Bányai menet, földalatti vonal, melyben érczek találtatnak.

ÉRCZMÉLY, (ércz-mély) ösz. fn. Bányász nyelven am. azon mélység a bányában, hol legtöbb ércz találtatik. *Érczmélyen túlmenni*, azaz tovább, mélyebbre ásni, mint hol dús nyereséghez volna remény.

ÉRCZMÉRLEG, (ércz-mérleg) ösz. fn. Bányászok mérlege, melylyel az érczeket vagy érztartalmú ásványokat mérik.

ÉRCZMÉSZ, (ércz-mész) ösz. fn. Mészalakban létező ércz, midőn mészföldhöz hasonlít, de melyet vegytani úton ismét érczczé lehet átváltoztatni. (Ochra).

ÉRCZMIVES, (ércz-mives) ösz. fn. Mives, ki holmi munkákat, szereket érczből készit, milyenek pl. az arany-, ezüst-, rézmivesek.

ÉRCZMOSÁS, (ércz-mosás) ösz. fn. Bányászi munka, midőn a porrá zúzott érczes kőből vagy földből, öblögetés által tisztítják ki az érczet. Hasonló kezeléssel történik az aranymosás némely folyóvizekben.

ÉRCZMOSÓ, (ércz-mosó) ösz. fn. Személy, ki bányákban az öszvezúzott érczes kőből vagy földből az érczrészecskéket kiöblögeti. Ilyenek a folyóvízi aranymosók is.

ÉRCZMUTATVÁNY, (ércz-mutatvány) ösz. fn. Akkora darab érczkő vagy érczrög, melyet mutatóképen egy kézzel könnyen föl lehet venni.

ÉRCZMŰ, (ércz-mű) ösz. fn. Érczanyagból öntött, vert, vésett stb. mű.

ÉRCZMÜVES, (ércz-müves) ösz. fn. l. ÉRCZMIVES.

ÉRCZNEM, (ércz-nem) ösz. fn. Külön-külön tulajdonságokkal biró érczosztály. *Merev, törékeny érznem.*

ÉRCZNEMŰ, (ércz-nemű) ösz. mn. Érczek tulajdonságaival biró, olyan mint az ércz. *Érznemű nyujthatóság, keménység.*

ÉRCZOLU, (ércz-olu) ösz. fn. Tűz által folyóvá tett ércz; érczfolyadék.

ÉRCZOLVASZTÁS, (ércz-olvasztás) ösz. fn. Bányászi munka, midőn az érczrögeket és köveket tűz által folyókká teszik, hogy tiszta érczhez juthassanak.

ÉRCZOLVASZTÉK, (ércz-olvasztók) ösz. fn. Általán, tűz által folyó állapotba helyezett ércz. Különösen, az érczmiveseknél, elhullott érczdarabok, melyek öszvezúzatva olvasztóba tétetnek.

ÉRCZOLVASZTÓ, (ércz-olvasztó) ösz. fn. l. ÉRCZHUTA.

ÉRCZOSZTÓ, (ércz-osztó) ösz. fn. Bányatiszt, ki a megtisztított érczeket a pénzkészitő műhelyekben kiosztja.

ÉRCZPILLANGÓ, (ércz-pillangó) ösz. fn. Pillangó módjára csillogó vékonyféle érczlemez, érczdarabka.

ÉRCZPOR, (ércz-por) ösz. fn. Apró ércz-részecskék, melyeket az ércznivesek, vagy pénzcsinálók reszelés, vakarás, metélés által elhullatnak.

ÉRCZPRÓBA, (ércz-próba) ösz. fn. Vizsgálattétel, ha vajjon foglal-e ércz-részeket magában valamely kő- vagy rögnem, és mily ércznemüeket?

ÉRCZPUTTON, (ércz-putton) ösz. fn. Putton, vagy köbölforma edény, melyben a bányászok a kiásott ércz-köveket fölhuszák a bányaüregből.

ÉRCZREKESZ, (ércz-rekesz) ösz. fn. A folyóvizekben készített sajátnemü rovatos rekesz, melynek eszközlésével a bennök találtató ércz-részeket öszvegyüjtik.

ÉRCZRÖG, (ércz-rög) ösz. fn. Akkora darab ércz-föld, ércz-kő, melyet egy kézzel fölfogni lehet.

ÉRCZSALAK, ÉRCZSANK, (ércz-salak v. —sank) ösz. fn. Ércznek alja, mely elszokott belőle hullani, midön munkáltatás végett tüzbe teszik. Az ércz-hutákban jelenti azon tajtékot, mely ércz-olvasztáskor felül uszkál, s meghülvén üvegszerü alakban áll öszve.

ÉRCZSAVITAG, (ércz-savitag) ösz. fn. Éleggel savitott ércz. (Metallum oxydatum).

ÉRCZSAVITÁS, (ércz-savitás) ösz. fn. Vegyészeti működés, midőn az ércznet élegesitik.

ÉRCZSODRONY, (ércz-sodrony) ösz. fn. lásd: ÉRCZFONAL.

ÉRCZSONKOLY, (ércz-sonkoly) lásd: ÉRCZSALAK.

ÉRCZSZÁLLITÓ, (ércz-szállitó) ösz. fn. Bányamester, kinek tiszte a kiásott ércz-köveket a hutákba szállitani.

ÉRCZSZEKRÉNY, (ércz-szekrény) ösz. fn. Szekrény a bányászoknál, melyben a kivert és megmosott finomabb ércznet tartani szokták.

ÉRCZSZÉM, (ércz-szém) ösz. fn. Apró ércz-részecske, mely kis szemnyi alakban találtatik az ércz-kövekben.

ÉRCZSZÍN, (ércz-szín) ösz. fn. Szín, mely az ércznez, különösen, az emberek bőrére alkalmazólag, részez hasonlit.

ÉRCZSZINŰ, (ércz-szinü) ösz. mn. Olyan szinü, mint az ércz, vagyis az emberi bőrre alkalmazva, mint a réz. *Ércznszinü hinduk.*

ÉRCZTAJTÉK, (ércz-tajték) ösz. fn. lásd: ÉRCZHAB.

ÉRCZTALIGA, (ércz-taliga) ösz. fn. Taliga, vagy ládás kis kocsi, melyen a kiásott ércz-köveket a hutákba szállitják.

ÉRCZTAN, (ércz-tan) ösz. fn. Tan az ércznekről, vagyis azok tulajdonságai, különfélesége, hasája stb. felől.

ÉRCZTARGONCZA, (ércz-targoncza) l. ÉRCZTALIGA.

ÉRCZTEJ, (ércz-tej) ösz. fn. Így nevezik a bányászok mindazon ércznet, melyek lágy és folyó alakban ásatnak ki, s némileg a tejhez hasonlitanak.

ÉRCZTEKNŐ, (ércz-teknő) ösz. fn. A bányászok, illetőleg bányamunkások kis kézi teknője, melyben a porrá zuzott ércz-röget öblögetés által tisztogatják.

ÉRCZTERMŐ, (ércz-termő) ösz. mn. Ércznet hozó, aminek gyomrában, kebelében ércznek rejlenek. *Ércztermő Karpátok.*

ÉRCZTÖRŐ, (ércz-törő) ösz. fn. Bányamalom, melyben az ércznet víz vagy gőz hajtotta vasas kölyük által öszvezuzzák.

ÉRCZTUDOMÁNY, (ércz-tudomány) ösz. fn. l. ÉRCZTAN.

ÉRCZTUDÓS, (ércz-tudós) ösz. fn. Az ércznek ismeretében tudományos avatottságu személy.

ÉRCZÜVEG, (ércz-üveg) ösz. fn. A meghült ércznabból öszveállott üvegszerü test, melyet edények mázaul használnak az edénygyárosok.

ÉRCZVÁGÓ, (ércz-vágó) ösz. fn. lásd: ÉRCZÁSÓ.

ÉRCZVÁLÁS, (ércz-válás) ösz. fn. A különféle ércznészeknek a hutában egymástól elkülönzése; a tiszta, finom ércznek a salaktól elszakadása.

ÉRCZVÁLASZTÁS, (ércz-választás) ösz. fn. Bányászi munka, midőn a hutákban a felolvasztott ércznet cseppenként hullogtatják alá. Különösen, midőn az ezüstöt a réztartalomtól elkülönitik.

ÉRCZVÁLASZTÓ, (ércz-választó) ösz. fn. Munkás a bányahutában, ki az ércznek elválasztásával foglalkodik.

ÉRCZVÁLU, (ércz-válu) ösz. fn. lásd: ÉRCZTEKNŐ.

ÉRCZVEGY, (ércz-vegy) ösz. fn. Porrá zuzott ércz-kövek, elválasztatlan állapotban, s vizzel föleresztve.

ÉRCZVÉSŐ, (ércz-vésö) ösz. fn. Ércznivesek vésője, melylyel a munkába vett ércznet, vagy ércz-eszközöket faragcsálják.

ÉRCZVIRÁG, (ércz-virág) ösz. fn. Így nevezik a bányászok a kovacsot (spathum), mert ennek közelében ércznet gyanitanak.

ÉRCZVIZSGÁLÁS, (ércz-vizsgálás) ösz. fn. Bányászi működés, mely által az ércz-kövek tartalmát meghatározzák, vagy a kész ércznek, pénznek tisztaságát vizsgálóra veszik.

ÉRCZVIZSGÁLÓ, (ércz-vizsgáló) ösz. fn. Bányásszemély, ki a vegyes ércz-kövek ércztartalmát, vagy a már tisztított ércznek, ércz-pénznek valódiságát szemügyre veszi, s meghatározza.

ÉRD, (1) elvont törzsök, melyből *érdek, érdem* stb. származtak. Jelentése: érő dolog, vagy érő helyzet, állapot. Képzésre hasonló a részint önálló *old, told, kend, did*, részint elvont *szánd, fond, used* törzsekhez.

ÉRD, (2), mv. Fehérvármegyében, hely. *Érd-re, —én, —ről.*

„Érden sokat ők értenek."

Caáti D. krónikája.

ÉRDAG, (ér-dag) ösz. fn. l. ÉRCSOMÓ.

ÉRDÉGÉL, (ér-d-é-gél) áth. m. *érdegél-t.* Gyakran illet, megillet, megtapint, érint valakit v. valamit.

Rokona az átvitt értelmü illetést jelentő: *érdékel.*

ÉRDÉK, (ér-d-ék) fn. tt. *érdek-ét.* 1) Részvét, midőn más ügye, baja, sorsa mintegy bennünket is ér, azaz illet, megillet. *Érdekkel viseltetni a szegények iránt.* 2) Azon vonzalom vagy inger, mely bennünket valamihez húz. *Érdekkel olvastam könyvedet. Ezen foglalatosság különös érdekkel bir reám nézve.* 3) Önzés, önhaszonlesés. *Ő ezt nem érdekből tette. Ő neki semmi érdeke sincs a dologban.* 4) Tekintet, viszony. *Kiki más érdekből nézi a dolgot.*

Ezen hasonlatok után: *szándék, szurdék, marék* itélve, eredetileg hosszu lehetett: *érdék*, s valamint ama vastaghanguakban az *é* átváltozott *o*-ra: *szándok, szurdok, marok*, hasonlóan az *érdék*-ből lett: érdök. Egyébiránt nyilt *e*-vel is ejtik, mint minden zárt *é*-t: *érdek.*

ÉRDÉKÉL, (ér-d-ék-él) áth. m. *érdékélt.* 1) Részvétre gerjeszt. *A szerencsétlenek állapota igen érdekli őt.* 2) Vonz, gerjeszt, fölgerjeszt. *Ezen arcz engemet érdekel.* 3) Illet, valamivel viszonyban van, valamit tekintetbe vesz, érint. *Ezen czélzások, úgy vélem, engemet érdekelnek. Ez téged nem érdekel.*

ÉRDÉKÉLT, (ér-d-ék-él-t) mn. tt. *érdékélt-et.* 1) Akinek valamiben érdeke forog fenn, része van. 2) Érintett.

ÉRDÉKÉLTSÉG, (ér-d-ék-él-t-ség) fn. tt. *érdékéltség-ét.* Állapot, midőn valakinek valamiben érdeke forog fenn.

ÉRDÉKÉS, (ér-d-ék-és) mn. tt. *érdékés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Részvétet gerjesztő. 2) Vonzó, ingerrel biró. *Érdekes arcz.* 3) Nevezetes. *Érdekes vitatkozások kerültek szönyegre. Mondhatom, nagyon érdekes.*

ÉRDÉKÉSEN, (ér-d-ék-és-en) ih. Részvétet gerjesztőleg; vonzólag.

ÉDÉKÉSSÉG, (ér-d-ék-és-ség) fn. tt. *érdékésség-ét.* Valamely tárgynak vagy személynek azon tulajdonsága, melynél fogva részvétet gerjeszt, vagy magához vonz, elbájol.

ÉRDÉKÉSSÉGÜ, (ér-d-ék-és-ség-ü) mn. tt. *érdékességü-t.* Érdekességgel biró. *Nagy érdekességü dologról akarok veled szólani.*

ÉRDÉKHIÁNY, (érdék-hiány) ösz. fn. Részvétlenség; midőn nem érdekel bennünket valami.

ÉRDÉKLÉS, (ér-d-ék-él-és) fn. tt. *érdéklés-t*, tb. *—ek.* Oly hatás, benyomás, mely érdeket gerjeszt.

ÉRDÉKLET, (ér-d-ék-él-et) fn. l. ÉRDÉK.

ÉRDÉKLETÉS, (ér-d-ék-él-et-és) mn. l. ÉRDÉKÉS.

ÉRDÉKTÁRS, (érdék-társ) ösz. fn. Akiket valamely tárgy közösen érdekel, egymásnak érdektársai.

ÉRDÉKTELEN, (ér-d-ék-te-len) mn. tt. *érdéktelen-t*, tb. *—ek.* Minek érdeke nincs; mi részvétre nem gerjeszt; mi nem vonz, a maga nemében csekély, figyelmet nem érdemlő. *Érdektelen apróságok. Érdektelen arcz. Érdektelen beszéd.*

ÉRDÉKTELENSÉG, (ér-d-ék-te-len-ség) fn. tt. *érdéktelenség-ét.* Valamely tárgynak vagy személynek azon állapota, midőn részvétünket nem birja, midőn magához nem vonz. *Valamely dolgot érdektelensége miatt elmellőzni.*

ÉRDEL, (ér-d-el) áth. m. *érdel-t.* Gyakorta illet, érint, megtapint valamit.

„Láng lángomat, csókom csók érdelé."

Szemere Pál.

ÉRDÉM, (ér-d-ém) fn. tt. *érdém-ét.* Eredeti értelménél fogva oly valami, mit tetteink által elérünk, vagy mi bennünket tetteink után ér, illet. Különösen oly tett, vagy tulajdonság, mely által hálára, jutalomra, elismerésre stb. számot tarthatunk. *Azon érdeme van, hogy ő törte meg először a jeget. Háborúban vagy békében érdemet szerezni a hazafiak előtt. Érdemünk nélkül sok jót tesz velünk az Isten. Egyházi, polgári, hadi érdem. Fényes, nagy, jeles érdem.* Erkölcsi ért. azon szükséges és igazságos viszony, melyben tetteink következményei minmagunkkal állanak, s melyek vagy kellemesek, vagy kellemetlenek. *Érdem szerént jutalmazni vagy büntetni valakit.* 3) Valamely ügynek, dolognak főrésze, veleje, ami körül a kérdés forog. *A dolog érdeméhez szólani. Előadni a per érdemét.*

Eléjön a mandsu nyelvben is *erdemu.*

ÉRDÉMBÉR, ÉRDÉMDÍJ, (érdém-bér v. -díj) ösz. fn. Bér vagy díj, melyet valakinek érdemeiért adnak, fizetnek.

ÉRDÉMCSILLAG, (érdém-csillag) ösz. fn. Díszcsillag, melylyel valakit érdemeiért megtisztelnek. *Iskolai, egyházi, polgári, katonai érdemcsillag.*

ÉRDÉMDÍJ, (érdém-díj) l. ÉRDÉMBÉR.

ÉRDÉMDÍJNOK, (érdém-díjnok) ösz. fn. Személy, tisztviselő vagy szolga, kinek hű szolgálatáért az illető úr valamely ingatlan jószágot örökre vagy bizonyos évekig tiszta haszonvételre ajándékoz. (Inscriptionalista).

ÉRDÉMDÚS, (érdém-dús) ösz. mn. Kinek sok érdeme van, ki sok elismerésre, jutalomra tarthat igényt. *Érdemdús hazafiak, tisztviselők.*

ÉRDÉMÉL, (ér-d-ém-él) áth. m. *érdémél-t* v. *érdémlett*, htn. *—ni*, v. *érdémleni.* 1) Tettei által valamely jutalomra, hálára, dicséretre vagy feddésre, büntetésre stb. méltóvá teszi magát. *Kitüntetést vagy meggyalázást érdemelni. Aki keveset el nem vesz, sokat sem érdemel. Megérdemli, mint szüz leány a kosso-*

rát. (Km.) 2) Használják lelketlen tárgyakról is, melyek kitünő tulajdonságaik miatt figyelemre, használatra stb. méltók. *Ezen indítvány pártolást érdemel. A jeles művek megérdemlik az értők figyelmét.* 3) Szolgálat, munka, fáradság által valamit szerez. *Hány forintot érdemelél a múlt héten?*

ÉRDÉMÉS, (ér-d-ém-és) mn. tt. *érdémés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Érdemmel v. érdemekkel biró, ki olyasmit cselekedett, miért hálára, jutalomra számolhat. *Érdemes ember, polgár, hasaft, katona.* 2) Valamire méltó. *Jutalomra vagy büntetésre érdemes. Nem érdemes szóra. A budapesti láncshid megtekintésre érdemes. Nem érdemes róla szólani.*

ÉRDÉMÉSÍT, ÉRDÉMÉSIT, (ér-d-ém-és-ít) áth. m. *érdémésít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. Érdemessé tesz, valamire méltat. Fölható ragu neveket vonz. *Valakit hivatalra érdemesíteni. Magát kön bizodalomra érdemesíteni.*

ÉRDÉMÉSÍTÉS, (ér-d-ém-és-ít-és) fn. tt. *érdémésítés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valakit érdemre méltatunk.

ÉRDÉMÉSKÉDIK, (ér-d-ém-és-kéd-ik) k. m. *érdémésked-tem, —tél, —ett*. Érdemei által fölemelkedik, magasra vergődik; érdemekkel díszlik, jeleskedik.

ÉRDÉMÉSSÉG, (ér-d-ém-és-ség) fn. tt. *érdémésség-et*. Érdemre méltó tulajdonság; a maga nemében kitünőség, jelesség.

ÉRDÉMÉSÜL, (ér-d-ém-és-ül) önh. m. *érdémésül-t*. Érdemessé, jutalomra méltóvá lesz. Felható ragu neveket vonz. *Kön szeretetre érdemesülni.*

ÉRDÉMETLEN, (ér-d-ém-etlen) mn. tt. *érdémetlen-t*, tb. *—ek*. 1) Kinek érdeme nincs; 2) ki vagy mi nem méltó valamire; méltatlan. *Érdemetlen, henye hivatalnok. Jutalomra, dicséretre érdemetlen. Érdemetlen vagyok ily megtiszteltetésre. Érdemetlen bánásmód.* Mint határozó am. érdemetlenül, érdem nélkül. A 2-ik értelemben szokottabb, a midőn egyesik vele: *érdemletlen.* Az 1-ső értelemben inkább *érdemtelen* divatozik.

ÉRDÉMETLENSÉG, (ér-d-ém-etlen-ség) fn. tt. *érdémetlenség-et*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valakinek érdeme nincs, midőn nem meltó valamire. *Érdemetlensége miatt elmellőztetett.*

ÉRDÉMETLENÜL, (ér-d-ém-etlen-ül) ih. Érdem nélkül; a nélkül, hogy megérdemlette volna; méltatlanul. *Érdémetlenül emelni valakit hivatalra. Érdemetlenül büntetni. Érdemetlenül bánni valakivel.* Másképen: *érdemletlenül.* Különbözik: *érdemtelenül.*

ÉRDÉMÉZ, (ér-d-ém-éz) áth. m. *érdémés-tem, —tél, —ett*. Telegdinél am. érdemesít. Újabb korban nem divatozik. Különben képzésre olyan, mint: *jutalmaz.*

ÉRDÉMI, (ér-d-ém-i) mn. tt. *érdémi-t*, tb. *—ek*. Valamely ügynek, pernek főrészét, velejét illető. *A pernek érdemi kivonata, előadása.* Szokottabban; *érdemleges.*

ÉRDÉMILEG, (ér-d-ém-i-leg) ih. Az ügynek, pernek, dolognak velejét illetőleg. *Érdemileg szólani valamihez. A pert érdemileg tárgyalni.*

ÉRDÉMJAVAK, (érdém-javak) ösz. fn. Oly fekvő jószág, melyet valakinek érdemeiért, hű szolgálatáért örökösen vagy ideiglenes használatra adományoznak.

ÉRDÉMJEL, (érdém-jel) ösz. fn. Díszjel, mely az érdemnek nyilvános elismeréseül adatik, ilyenek pl. a csillag, kereszt, aranyláncz, szalag stb.

ÉRDÉMKÉRÉSZT, (érdém-kéreszt) ösz. fn. Díszkeresztet, mely az érdem nyilvános kitüntetéseül adatik valakinek.

ÉRDÉMLEG, (ér-d-ém-leg) l. ÉRDEMILEG.

ÉRDÉMLEGÉS, (ér-d-ém-leg-és) l. ÉRDÉMI.

ÉRDÉMLÉS, (ér-d-ém-l-és) fn. tt. *érdémlés-t*, tb. *—ek*. Működés, cselekvés, mely által érdemet szerzünk; valamely hálára, jutalomra, vagy feddésre, büntetésre stb. méltókká leszünk. *Érdemlés után fizet az Isten* (Km.).

ÉRDÉMLETLEN, (ér-d-ém-l-etlen) mn. tt. *érdémletlen-t*, tb. *—ek*. Ami nincs megérdemelve, ami érdem nélkül adatik. *Érdemletlen dicséret. Érdemletlen büntetés jobban fáj.* Mint határozó am. érdemletlenül.

ÉRDÉMLETLENÜL, (ér-d-ém-el-etlen-ül) ih. Anélkül, hogy megérdemlettük volna; ártatlanul. *Érdemletlenül fölmagasztalni valamely munkát. Érdemletlenül szenvedni, bünhödni.*

ÉRDÉMLETT, (ér-d-ém-l-ett) mn. tt. *érdémlett-et*. Amihez valamely tettünk által jogunk, igényünk van; ami bennünket méltán ér, illet; amit megszolgáltunk. *Érdemlett kitüntetésben részesülni. Gyilkosság miatt érdemlett büntetést venni. Az érdemlett díjt, bért, napszámot megkapni.*

ÉRDÉMNÉV, (érdém-név) ösz. fn. 1) Név, melylyel valakit megtisztelünk érdemei miatt, pl. *Honszerző Árpád. Magyarok apostola szent István király.* 2) Czímnév, mely által a rangot, méltóságot jelentjük ki, pl. *Főtisztelendő, méltóságos, nagyságos* stb.

ÉRDÉMPÉNZ, (érdém-pénz) ösz. fn. Díszpénz, melylyel valakit a fejedelem vagy az állam érdemeiért megtisztel. *Arany-ezüst érdempénz. Polgári, katonai érdempénz. Láncson vagy szalagon függő érdempénz.*

ÉRDÉMREND, (érdém-rend) ösz. fn. 1) Polgári vagy katonai személyekből álló társulat, melynek tagjaivá azok neveztetnek, kik polgári vagy hadi pályán kitünő érdemeket szereztek. L. REND. 2) Azon rendnek czíme és díszjegye. *Érdemrendet kapni.*

ÉRDÉMSZERZÉS, (érdém-szerzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által jutalomra, kitüntetésre stb. méltókká teszszük magunkat.

ÉRDÉMTELEN, (ér-d-ém-telen) mn. tt. *érdémtelen-t*, tb. *—ek*. Kinek érdemei nincsenek, ki valamely kitüntetésre, jutalomra stb. érdemet nem szer-

zett. Mint határozó, am. *érdemtelenül*. V. ö. ÉRDÉMETLEN.

ÉRDÉMTELENÜL, (ér-d-ém-telen-ül) ih. Érdem vagy érdemek nélkül, a nélkül, hogy érdemet szerzett volna valamire vagy valamiben.

ÉRDÉMTELI, ÉRDÉMTELJES, (érdém-teli v. -teljes) ösz. mn. Kinek sok érdemei vannak, ki sok jutalomra, dicséretre, kitüntetésre méltó dolgokat követett el.

ÉRDES, (ér-d-es) mn. tt. *érdes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Darabos, szögletes, (amivel minden részről érintkezésbe, ütközésbe jöhetni). Ellenkezője : sima. *Érdes kérgü fák. Érdes tapintatú növényi levelek.* 2) Vonzó, érdekes. Az utóbbi értelemben gyéren fordul elé.

ÉRDÉS, (ér-d-és) áth. m. *érdés-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamit gyakran ér, érint, tapint, illet. Olyan képzésü, mint : *tépdes, verdes, mardos.*

ÉRDÉSÉS, (ér-d-és-és) fn. tt. *érdésés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami gyakran érint.

ÉRDESSÉG, (ér d-es-ség) fn. tt. *érdesség-et*. Daraboság, szögletesség, simátlanság.

ÉRDÚZ, ÉRDUZZADÁS, (ér-dúz v. —duzzadás) ösz. fn. A vérérnek kidudorodása, kidagadt állapota.

ÉREL, (ér-el) áth. l. ÉRLEL.

ÉRÉLEG, (ér-éleg) ösz. fn. Vegytani ért. am. élegesített éreny. V. ö. ÉLEG és ÉRENY.

ÉRELÉM, (ér-el-ém) fn. tt. *érelmet*. A gyümölcsök azon kifejlett állapota, midőn törzsökjöktől többé nedvre nincs szükségök, s tökéletesen megnőttek és éldelhetők.

ÉRÉNT, l. ÉRINT.

ÉRENY, (ér-eny) fn. tt. *éreny-t*, tb. —*ek*. A nehéz és nemes érczek v. fémek egyike, mely szinére az ezüsthöz, becsére, értékére csaknem az aranyhoz hasonlít. Innen fehér aranynak is hívják. (Platina).

Föntebbi nevét érintési erejétől (vis catalytica) vette, melynél fogva puszta érintkezése és jelenléte által eszközöl vegyüléseket és elbontásokat a nélkül, hogy maga vegyészeti változást szenvedne. A mult század közepe táján fedeztetett föl több délamérikai folyó aranytartalmú iszapjában s ezüst szinénél fogva platinának a spanyol plata (= ezüst) szótól nevezteteti. Legbövebben találtatik Amérikában, nevezetesen Brasilia és Kaliforniában, s Oroszországban az Ural hegyben. A közelebb múlt években Erdélyben is találtatott Oláh-Pián helység határában a szász-sebesi székben, hol igen nevezetes aranymosás is díszlik. Mint nemes fémből, melynek értéke az arany és ezüst értéke között áll, Oroszországban pénzt is vernek; a vegyészetben pedig lemezek, sodronyok, olvasztó tégelyek, görebek, csészék, kanalak, csónakok, lapoczok képében használtatik, s mint ilyen eszközök valamelyike megbecsülhetetlen, minthogy a legerősebb savak sem támadják meg, — csak a királyvízben olvad fel, — különben megolvasztására igen magas, közönséges tüzelő szereink által ki nem fejleszthető hőfok kivántatik. (Török József tudor és tanár).

ÉRENYSZIVACS, (éreny-szivacs) ösz. fn. Így nevezteték az éreny finomra oszlott, likacsos és szürke színü állapotában.

ÉRENYTAPLÓ, (éreny-tapló) l. ÉRENYSZIVACS.

ÉRÉS, (ér-és) fn. tt. *érés-t*, tb. —*ek*. Állapot, midőn valami érik.

ÉRETLEN, (ér-etlen) mn. tt. *éretlen-t*, tb. —*ek*. Tulajd. a gyümölcsökről, s más növénytermékekről mondják, midőn teljes kifejlődésöket el nem érték, s még nem éldelhetők. *Éretlen alma, körte, szilva.* Átv. ért. ki nem fejlődött, alaptalan, meg nem fontolt, idétlen. *Éretlen kor. Éretlen ész, elme, gondolat. Éretlen indítvány, tanács, javaslat.* Határozóképen am. éretlenül.

ÉRETLENSÉG, (ér-etlen-ség) fn. tt. *éretlenség-et*. Éretlen állapot. V. ö. ÉRETLEN. *Éretlensége miatt nem éldelhető gyümölcs. Elmének éretlensége. Politikai éretlenség.*

ÉRETLENÜL, (ér-etlen-ül) ih. Éretlen állapotban, teljes kifejlődésig nem jutva. V. ö. ÉRETLEN. *Éretlenül szakgatni le az almákat. Éretlenül beszélni.*

ÉRETT, (ér-ett) mn. tt. *érett-et*. Tulajd. érett a gyümölcs vagy más növénytermék, midőn többé éltető nedvre nincs szüksége, midőn törzsétől elválni indúl, midőn kifejlett, és éldelhető. *Érett dinnye, tök. Érett gabona.* Átv. ért. meglett idejü, kifejlödött; megfontolt, alapos. *Érett ember, érett szüz. Érett ész, elme. Érett gondolat, tanács, indítvány, beszéd.*

ÉRETTEN, (ér-ett-en) ih. Megérve. 1) Érett állapotban. 2) Megfontolva.

ÉRETTSÉG, (ér-ett-ség) fn. tt. *éretség-et*. 1) Érett állapot. V. ö. ÉRETT. *Megismerni a gyümölcs érettségét. Ész, elme, gondolat érettsége.* 2) Képesség, tudományos készültség a felsőbb tanodai előadásokra.

ÉRETTSÉGI, (ér-ett-ség-i) mn. tt. *éretségi-t*, tb. —*ek*. Érettségre vonatkozó, érettséget mutató. *Érettségi vizsgálat.*

ÉRÉZ, (ér-éz) áth. és hangugrató, m. *érez-tem*, —*tél*, —*ett*, v. *érzettem, érzettél, érzett*, htn. *érezni* v. *érzeni*. Általánosan, az érzékekre ható tárgyakat közvetlen érés, megilletés által észreveszi, azok benyomását tapasztalja. *Érezni a napfényt*, azaz annak melegét. *Érezni az illatot vagy büzt. Érezni az ételek ízét, italok zamatját. Érezni a hideg kés tapintását.* Különösen, valamit némi jelek után, sejditésből vesz észre. *Veszélt érzi. Érzem, hogy nem sokára valamely betegség ér. Megérezni a közelitő veszélyt. Megérezte a kolbászbüzt.* (Km.). Néha az egészség mibenlétének tudatát jelenti. *Jól érezni magát. Hogy érzed magadat?* Néha a belső lelki állapotra is vonatkozik. *Mit érezhet a szegény árva gyermek, midőn egyetlen apolóját halva látja!*

A török *arzu* am. kivánság.

ÉREZDÉGEL, (ér-ez-d-ég-el) áth. m. *érezdégel-t.* Gyakran érez, egymás után érez.

ÉREZET, l. ÉRZET.

„Ismét egy édes boldog érezet!
Reám derül a messze kor homálya."
Szemere Pál.

ÉREZGET, (ér-ez-get) l. ÉREZDÉGEL.

ÉRÉZHETETLEN, (ér-éz-het-etlen) l. ÉREZHETLEN.

ÉRÉZHETLEN, (ér-éz-het-len) mn. tt. *érézhetlen-t*, tb. —*ek*. Amit érezni nem lehet, ami az érzékekre legkisebb benyomást sem tesz, észrevehetlen. Határozóilag am. érezhetlenül.

ÉRÉZHETŐ, (ér-éz-het-ő) mn. tt. *érézhető-t*. Amit érezni lehet, ami az érzékekre hat, benyomást tesz; nevezetes, nagyobbféle. *Érezhető baj. Alig érezhető érvágás. Érezhető veszteség.*

ÉRÉZHETŐLEG, (ér-éz-het-ő-leg) ih. Érzékekre hatólag; nevezetesen, nagyobb mértékben. *Érezhetőleg megváltozott a levegő. Érezhetőleg emelkedett az élelmi czikkek ára.*

ÉRÉZHETŐSÉG, (ér-éz-het-ő-ség) fn. tt. *érezhetőség-et*. Tulajdonság, melynél fogva érezni képesek vagyunk; vagy valamely tárgynak tulajdonsága, melynél fogva az benyomást tehet reánk. *Betegségben elveszteni az érezhetőséget. Hidegnek vagy melegnek érezhetősége.*

ÉRFA, (ér-fa) ösz. fn. Eres fa, csíkos vonásokkal, erekkel tarkázott fa, milyen pl. a diófa, s más bútorfák.

ÉRFONAT, (ér-fonat) ösz. fn. A vér- és nedvereknek egymással összeköttetése, egymásba fonódása.

ÉRFÖLD, (ér-föld) ösz. fn. Vizenyős föld, tájék, vidék, lapály, melyből számos ér fakadoz, melynek több forrásai vannak.

ÉR-GIROLT, l. GIROLT.

ÉRHÁRTYA, (ér-hártya) ösz. fn. 1) Hártya, mely közvetlenül az agy- és gerinczvelőt borítja. 2) Azon finom szemhártya, mely közvetlenül a keményhártya alatt fekszik. (Tunica choroidea).

ÉR-HATVAN, l. HATVAN.

ÉRHEGYSÉG, (ér-hegység) ösz. fn. Hegység, hegylánczs, hegysor, melyben földalatti bányamenetek vannak vagy léteshetnek.

ÉRHOMOK, (ér-homok) ösz. fn. Homok a vízér vagy forrás fenekén.

ÉRIK, (ér-ik) k. m. *ér-ett*. Mondják a gyümölcsökről és növények terményeiről, midőn a kifejlődés azon pontjához jutnak vagy érnek, azon állapotot elérik, melyben a törzsök éltető nedvére többé nincs szükségök, sőt attól elválni indulnak. *Érik az alma, szilva. Egy, érik a meggy. Idővel, szalmával a naspolya is megérik.* (Km.). Átv. ért. fejlődésnek indúl, bizonyos megállapodást nyer. *Érik az esse.*

ÉRINT, (ér-int) áth. m. *érint-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. 1) Valaminek külszinét, fölepét tapintja, vagy valamely eszközzel megilleti. *Késsel, lábbal érinteni valamit. Vesszővel érinteni a gyermeket. Ujjával sem érintette.* 2) Futtában, nagyjában, gyöngéden illet, hozzá ér valamihez. *Elsuhanva mellettem, ruhájával érintett. Alig érinti a szellő, már is fáj neki.* 3) Átv. ért. valamely tárgyat mellesleg említ, előhoz. *Beszédében némely, a tárgyhoz nem tartozó, dolgokat is érintett.* Általán ezen ige az *int* ragnál fogva kicsinyező, gyöngéded értelemmel bír.

ÉRINTÉS, (ér-in-t-és) fn. tt. *érintés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, mely által valamit gyöngéden vagy mellesleg, fölszinüleg illetünk, tapintunk, említésbe hozunk. V. ö. ÉRINT.

ÉRINTETLEN, (ér-in-t-etlen) mn. tt. *érintetlen-t*, tb. —*ek*. Amihez senki hozzá nem nyúlt; mi illetve nincs; mit szóba, említésbe nem hoztak. *Érintetlen pénztár. Érintetlen virág. Érintetlen ügy.* V. ö. ÉRINT. Határozóilag am. érintetlenül.

ÉRINTETLENÜL, (ér-in-t-etlen-ül) ih. Illetés nélkül, hozzá nem nyúlva; szóba, említésbe nem hozva. *Érintetlenül hagyni a felrakott ételeket. Érintetlenül hagyni, elmellőzni a legfontosabb dolgokat.*

ÉRINTGET, (ér-in-t-get) áth. m. *érintget-tem, —tél, —ett*. htn. —*ni*, parancsoló: *érintgess*. Gyakran vagy egymás után érint.

ÉRINTKÉZÉS, (ér-in-t-kéz-és) fn. tt. *érintkezés-t*, tb. —*ek*. A testeknek vagy tárgyaknak azon egymásközti viszonya, melynél fogva egymást érintik, azaz illetik. V. ö. ÉRINTKÉZIK. *Közelb érintkezésbe jönni egymással.*

ÉRINTKÉZÉSPONT, (érintkezés-pont) ösz. fn. Azon pont, melyen két test egymást érinti, egymáshoz ér. Átv. ért. oly tárgy vagy ügy, melynél fogva két vagy több lény viszonyba jön egymással. Jobb külön írni mind a két szót (mint általában mindenütt, hol hosszúra nyulnának az egyes szók), ekképen: érintkezési pont.

ÉRINTKÉZIK, (ér-in-t-kéz-ik) k. m. *érintkeztem, —tél, —ett*. Egyik a másikat viszonyosan érinti, illeti. *Tolongásban érintkeznek a jövők-menők.* Átv. ért. viszonyba jön egymással. *A szomszédok gyakrabban érintkeznek egymással. Én soha sem érintkeztem vele.*

ÉRINTŐ, fn. tt. *érintő-t*. Egyenes vonal, mely a körívet kivülről valamely ponton érinti a nélkül, hogy azt általmetszené. (Tangens). Mértani műszó.

ÉR-KÁVÁS, l. KÁVÁS.

ÉRKÉZÉS, (ér-kéz-és) fn. tt. *érkezés-t*, tb. —*ek*. 1) Jövetel, jövés, megjövés, valahonnan bizonyos helyre eljutás. *Hasa érkezés. Városba érkezés. Megérkezés. Visszaérkezés. Alérkezés.* 2) Állapot, midőn valamire időnk van, időnk jut, midőn ráérünk valamire. *Ha érkezésem lesz, eljövök. Most épen nincs érkezésem sétálásra.*

ÉRKÉZET, (ér-kéz-et) fn. tt. *érkézet-ét.* 1) Jövet, jövetel (elvont ért. véve). 2) Idő valamely dologra. *Ha érkezeted less, jöj hozzám.*

ÉRKÉZIK, (ér-kéz-ik) k. m. *érkés-tem*, *—tél*, *—ett.* 1) Közeledik, jő, megjő, bizonyos pontra, helyre jut, eljut. *Már érkesnek az elszállásozott katonák. Estve érkeztünk a faluba. Végre elérkeztünk célunkra. Fölérkezni a hegytetőre. Aláérkezni a völgybe. Kiérkezni az erdőből. Visszaérkezni a háboruból szerencsésen. Érkesnek a hajók, a tábori társzekerek.* 2) Valamire ideje van, s ekkor felható ragú neveket vonz. *Alig érkezik evésre, annyi a dolga. Szegény ember nem érkezik sétálgatásra. Majd ha rá érkezem.*

ÉRKÉZŐ, (ér-kéz-ő) mn. tt. *érkező-t.* Közeledő, jövő, megjövő. *Kimenni az érkező vendégek elébe. Várva várni a harczból érkező testvért.*

ÉR-KŐRÖS, l. KŐRÖS.

ÉRKÖTŐ, (ér-kötő) ösz. fn. Pólyanemű ruha, melylyel a sebészek érvágás után bekötik a felmetszett helyet.

ÉRLEL, (ér-lel v. ér-el-el) áth. m. *érlel-t.* 1) A régieknél am. valamit elér, illet, megillet, tapint. Ezen értelemben jelenleg nem divatozik. 2) Eszközli, hogy valami érjék, megérjék. *A nap heve érleli a gyümölcsöt. A tartós meleg nyár korábban megérleli a szőlőt.* V. ö. ÉRIK.

ÉRLELÉS, (ér-l-el-és) fn. tt. *érlelés-t*, tb. *—ek.* Valaminek érő, vagy érett állapotra segélése, juttatása. *Az üvegházak, melegágyak elősegítik a növények, veteményok érlelését.* V. ö. ÉRIK.

ÉRLELŐ, (ér-l-el-ő) mn. tt. *érlelő-t.* Ami valaminek érését előmozditja, segíti. *Gyümölcsérlelő napsugarak. Ecetérlelő meleg.* V. ö. ÉRIK, ÉRÉS.

ÉRLELŐÍR, (érlelő-ír) ösz. fn. Írféle kenőcs, gyógyszer, mely a sebet, daganatot, keményedést eloszlatja, meglágyítja.

ÉRLOB, (ér-lob) ösz. fn. A vérérnek gyuladása. V. ö. VÉRÉR és GYULADÁS.

ÉRLÜKKÖDÉS, (ér-lükkődés) ösz. fn. A vérereknek rendetlen s erősebb lüktetése, verése.

ÉRMELLÉK, (ér-mellék) ösz. fn. Az *Ér* folyó mentében fekvő vidékek, különösen Bihar megyében. *Érmelléki bor. Érmelléki bakator.*

ÉRMETSZÉS, (ér-metszés) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn az eret megvágják, hogy vért ereszszenek belőle; érvágás, érnyitás.

ÉR-MINDSZENT, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Ér-Mindszent-én, —re, —ről.*

ÉRNYOMASZ, (ér-nyomasz) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel bizonyos műtételekben az eret összeszoritják. (Tourniquet). *Csatos, kettős csatos, csavaros, egyszerű peczkes, görge, hengeres, tábori érnyomasz.*

ÉRÖMLEG, (ér-ömleg) ösz. fn. A vérerekből kiömlött vér.

ÉRÖMLENY, (ér-ömleny) l. ÉRÖMLEG.

ÉRÖMLÉS, (ér-ömlés) ösz. fn. A vérnek rendetlen állapota, midőn az érből kiömlik.

ÉRPÓLYA, (ér-pólya) ösz. fn. l. ÉRKÖTŐ.

ÉRRÉSZKETÉS, (ér-részketés) ösz. fn. A vérjárásnak rendetlen állapota, midőn az erekben reszketve foly, vagyis az ereket reszketteti.

ÉRSAJTÓ, (ér-sajtó) ösz. fn. l. ÉRNYOMASZ.

ÉRSEK, (az *archiepiscopus* hellen-latin szóból öszvehuzott franczia *archeveque*-hez áll legközelebb, a törökbe is átment: *irsek*) fn. tt. *érsek-ét.* Eredeti ért. am. főpüspök, régiebb egyházi nyelven *metropolita*, azaz, valamely országnak vagy tartománynak fővárosában vagy valamely nevezetesebb városában lakó püspök, ki feje ugyanazon ország- vagy tartományban lakó más püspököknek. Ilyen Magyarországban, az esztergami érsek, ki egyszersmind *primás* (elsőd, áldornagy), továbbá a kalocsai és egri érsekek, Horvát országban a zágrábi, úgy Erdélyben az egyesült görög szertartásu fogarasi-érsekek. *Es sem volt a Pál érsek* (Széchenyi) *udvarában.* Km.

ÉRSÉKI, (érsék-i) mn. tt. *érseki-t*, tb. *—ek.* Érseket illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Érseki méltóság, palást, czím, jogok. Érseki uradalom. Érseki város. Érseki nemesek.*

ÉRSÉKILEG, (érsék-i-leg) ih. Érseki módon, érsek módjára.

ÉRSEKLÉL, falu Komárom megyében; helyr. *Érseklél-én, —re, —ről.*

ÉRSÉKSÉG, (érsék-ség) fn. tt. *érsékség-ét.* 1) Érseki méltóság, hivatal. *Érsekségre jutni. Érsekségbe beigtatni valakit.* 2) Azon tartomány, melynek püspökei bizonyos tekintetben az érsek alá vannak rendelve. 3) Szorosb ért. érseki megye. *Esztergomi érsekség.* 4) Érseki palota.

ÉRSÉKSÉGI, (érsékség-i) mn. tt. *érsékségi-t*, tb. *—ek.* Érsekséget illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó.

ÉRSEKUJVÁR, (Érsek-uj-vár) ösz. fn. tt. *—t*, helyviszonyragokkal: *—ra*, *—on* v. *—ott*, *—ról*; használtatik tájdivatosan: *ba*, *ban*, *ból* ragokkal is. Alsó Nyitravármegye mezővárosa, melynek főurasága az esztergomi érsek.

ÉRSEKUJVÁRI, (érsek-uj-vári) ösz. mn. Érsekujvárba való, arra vonatkozó. *Érsekujvári születés. Érsekujvári vasuti állomás.*

ÉR-SELIND, l. SELIND.

ÉR-SEMLYÉN, l. SEMLYÉN.

ÉRSÉRV, (ér-sérv) ösz. fn. l. ÉRSZAKADÁS.

ÉRSZAKADÁS, (ér-szakadás) ösz. fn. Sérülés a mag- vagy ondóedényekben, mely a vér öszvetolulásából szokott támadni.

ÉR-SZENT-KIRÁLY, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Ér-Szent-Király-on, —ra, —ról.*

ÉR-SZODORÓ, l. SZODORÓ.

ÉRSZORÍTÓ, (ér-szorító) ösz. fn. l. ÉRNYOMASZ.

ÉRSZÖKÉS, (ér-szökés) ösz. fn. A vérnek mozgása a vérérben, mely visszahatólag történik. (Pul-

sus). *Rendes, rendetlen, sebes, lassú, egyirányos, akadozó érszökés. Megtapintani az érszökést. Az érszökésből megismerni a betegség állapotát.*

ÉRSZÜKÜLET, (ér-szükület) ösz. fn. Az erek megszorulása, összehuzódása.

ÉRT, (1), (ér-t) áth. m. *értett.* htn. —*ni* (ritkán), v. —*eni*, par. —*s*. 1) Valamit ésszel felfog, fölér, tudja, mit jelent. *Érteni az előadott leckét. Érteni a tanító beszédét. Érteni az idegen nyelveket. Én nem értelek tégedet. Értem, amit mondanak, de nem tudok rá felelni.* 2) Hallással felfog. *Értetted, amit mondottam? Értettem uram. A nagy zaj miatt nem értem, mit beszélnek.* 3) Gondol, vél. *Én nem úgy értettem, mint te gondolod. Te egészen másra értetted a dolgot. Egyet érteni valakivel. Szép dolog, mikor a száj és szív egyet értenek.* (Km.) *Értik egymást.* 4) Közelítő ragu névvel am. valamihez tud, valamiben jártas, tapasztalt, gyakorlott, ügyes. *Érteni a házi gazdasághoz. Ért hozzá, mint tyúk az ábécéhez, vagy hajdú a harangöntéshez.* (Km). *Ejh, mit értesz te ahhoz.* 5) Felható ragu névvel am. felfogja, mire vonatkozik a dolog. *Magára érteni a mondottakat. R á-rá, értsd rá* v. *fogd rá.* (Km.) 6) A nyelvekre vonatkozólag am. tud. *Ért magyarul, németül, franczúul.* Összetételei: *Elérteni a példázgatást. Megérteni a homályos beszédet. Egyik tudatlan hamarabb megérti a másikat.* (Km.). *Odaérteni. Ezt is odaértettem a többi közé.*

ÉRT, (2), (ér-t) l. ÉRETT.

—ÉRT, (ér-t v. ér-ett) névrag, mely vastag és vékonyhangu szókhoz változatlanul járul: *hal-ért, bor-ért, fegyver-ért, tör-ért.* Személyragozva: *ért-em, —ed, —e,* v. *ért-em, —ed, —e* stb. Midőn rövid hangzón végződő névhez járul, a név véghangzója tetszés szerint megnyujtatik, vagy röviden hagyathatik, pl. véreért v. véréért, *barátságáért* v. *barátságért, kamaraért* v. *kamaráért,* amidőn természet szerint a jobb hangzásuakat vagyis változatosbakat kell használni, így: *véreért, barátságáért, kamaráért* jobbak, mint társaik. *Istennek országáért.* Tatrosi cod. A köznép nyelvében a *t* többnyire elmarad: *arany-ér(t), ezüstér(t), ruhár(t), miér(t), azér(t).* 1) Járul bizonyos *értéket, árt,* becset tartalmazó nevekhez, midőn azok csere, megváltás, érdem, díj, jutalom, illetőleg büntetésképen valami hasonló értékűvel viszonoztatnak. *E lovat száz forintért adom. Ajándékért ajándékot kapni. Borjúért csikót adtak neki. E kötet bankjegyért ezüstöt kérek. A vett jószágért fizetett ezer forintot. Bérért szolgál. Szemet szemért, fogat fogért. Bűneiért szenved, lakol. Jó tetteért jutalmat, dicséretet nyer.* Különösebben vonzatik oly igéktől és nevektől, melyek *helyettes* viszonzásra vagy cselekvésre vonatkoznak. *Fiáért fizet, barátjaért kezeskedik, jót áll. Ő felel érte. Mindenért ő lesz felelős. Beteg társaért is dolgozik.* 2) Jelent *eredtető* vagy *végokot,* vagyis azon tárgy nevéhez járul, mely miatt vagy végett valami történik. *Az ebet is megbecsülik az uráért* (miatt). *Kegyelemért esedezik* = végett. *Pénzért lótfut* = a végett, hogy pénzt kapjon. *Borért küldik* = a végett, hogy bort hozzon.

Ezen rag, véleményünk szerint, az *ér* igének származéka, s tulajdonkép oly nemű határozó, mint: *kivált* (kiválik) *mindjárt* (jár), *nézt* (néz). Ezek és ilyenek a múltidő részesülőjével illetőleg az igenévvel azonosak, s fölvesszik a személyragot, pl. *jött ment* ember, *jöttöm mentem* előtt, *jöttömkor, mentemkor;* régiesen *att ett* képzővel, pl. a müncheni codexben: „És látá satanást mennyből *lehullatta*“ (cadentem) = lehullva a multban. „Hallák öt *beszélette*“ (loquentem) = beszélve a multban. „Láttunk tégedet *éhezetted*“ (esurientem) = éhezve a multban. Ragozatlanul: *hullatt, beszélett, éhezett* v. *hullt, beszélt, éhezt,* honnan: *hulltában, beszéltében, éheztében.* Ma is mondjuk: haza *menet* (= menett) vagy *mentében* meglátogattam. E hasonléknál fogva az *ér* ige, midőn = *valet, pretium habet* mult részesülőben *ér-t* v. *ér-ett* am. *ér-ve* (aliquid valendo, pretium habendo), és így ha péld. azt mondjuk: *aranyért ezüstöt kapott,* am. aranyérő, aranyértékü ezüstöt, *ételért pénzt adott* am. pénzt, melyet az étel ér. Ezen alapeszméből értelmezhetők az *ért* ragnak azon jelentései, melyek *árra, értékre, érdemre, becsre,* illetőleg *addsvevésre, cserére,* váltságra vonatkoznak.

De az *ér* ige ezt is jelenti: *pervenit, pertingit,* pl. haza ér, városba ér, czélhoz ér. Innen értelmezhető másik jelentésében az eredtető okot, végokot, végczélt jelentő *ért,* mely ennyit tesz: bizonyos dolog felé eredve, oda jutva, azt érintve; mint a 2-dik pont alatti példákból és hasonlókból kitünik.

ÉR-TARCSA, l. TARCSA.

ÉRTÉK, (ér-t-ék, mint: *mér-ből, mér-t-ék*) fn. tt. *érték-et.* 1) Általán, valamely tárgynak, árunak becse, becsmása; amit valamely tárgy vagy áru ér. *Nagy érték, kis érték. Semmi értékkel nem bír. Megbecsülni a hasznak, jószágnak értékét. Értéken alul, vagy fölül, vagy érték szerént venni valamit.* Különösen. 2) A pénznek becse, bizonyos láb szerént mérve. *Bécsi érték. Conventiós érték.* 2) Vagyon, jószág, birtok, mennyire semmi teher nem fekszik rajta. *Értéke százezer forintot meghalad. Egész értéke néhány szilvafából és egy rongyos házból áll. Sok érdemes legény, mert értéke szegény, fogja az eke szarvát.* (Km.) 3) A kereskedői, és hasonló könyvekben azon oldal, hová a követelések jegyeztetnek föl. *Értékül írni valamit.*

ÉRTÉKBÉLYEG, (érték-bélyeg) ösz. fn. Bélyeg az árukon, mely azok értékét jelenti.

ÉRTÉKDÚS, (érték-dús) ösz. mn. Minek nagy értéke, becse van; a maga nemében drága.

ÉRTÉKÉS, (ér-t-ék-és) mn. tt. *értékés-t,* v. —*et,* tb. —*ek.* A maga nemében becses, drága, sokat érő.

ÉRTÉKÉSÍT, ÉRTÉKÉSIT, (ér-t-ék-és-ít) áth. m. *értékesít-ett,* htn. —*ni* v. —*eni.* 1) Értékessé tesz. *A parragföldet mivelés által értékesíteni.* 2) Becset ad valaminek. *Aláírással értékesíteni a szerződésben ajánlott mennyiséget, a vállalt.* 3) Valamit a kereskedői könyvbe érték gyanánt bejegyez. Másképen: *értékes.*

ÉRTÉKÉSSÉG, (ér-t-ék-és-ség) fn. tt. *értékesség-et.* Értékes állapota vagy tulajdonsága valaminek.

ÉRTÉKETLEN, (ér-t-ék-etlen) mn. tt. *értéketlen-t*, tb. *—ek.* Érték nélküli, minek becse nincs, mi semmit sem ér. *Értéketlen bankjegyek. Értéketlen hamis pénz. Értéketlen parrag-, mocsárföldek.* V. ö. ÉRTÉK. Határozóilag am. értéketlenül, érték nélkül.

ÉRTÉKÉZ, (ér-t-ék-éz) áth. mult: *értékéz-tem, —tél, —ett;* htn. *—ni.* L. ÉRTÉKESÍT.

ÉRTEKEZÉS, (ér-t-e-kéz-és) fn. tt. *értekezés-t*, tb. *—ek.* 1) Tárgyalás valamely tudományos dologról. *Nyelvtudományi, történeti, vegytani, szépmütani értekezés.* 2) Viszonyos fejtegetéssel, szóváltással járó meghányása, vitatása valaminek a végett, hogy az illetők bizonyos eredményben megállapodjanak. *A gyülés előtt értekezést tartani.* (Conferentia). 3) Szélesb ért. beszélgetés, szóváltás valamely ügyben.

ÉRTEKEZET, (ér-t-e-kéz-et) fn. tt. *értekezet-et.* Értekezés elvont értelemben, értekezés eredménye.

ÉRTEKÉZIK, (ér-t-e-kéz-ik) k. m. *értekéz-tem, —tél, —ett.* 1) Gondolatait, ismereteit, véleményét valamely tudományos tárgyról, vagy más ügyről előadja, másokkal közli. *Értekezni a legujabb vegytani találmányokról. Értekezni a jövő gyülésen előforduland6 inditványról.* 2) Valakivel bizonyos tárgyról szóváltásba ereszkedik. *Értekezni a gazdatisztekkel az uj gazdasági rendszerről. Épités előtt értekezni az illető mesteremberekkel.* Régente, pl. a Nádor-codexben am. értesül: *Róla megértekezvén.*

ÉRTEKÉZLET, (ér-t-e-kéz-let) fn. tt. *értekézlet-et.* A hivatalos szótárban am. conferentia, vagyis tanácskozás, értekezés az ország belső és külső ügyeit illetőleg. Másnemü kölcsönös tanácskozásról is mondhatjuk. Így nevezik magát a tanácskozó vagy értekező gyülekezetet is, azaz annak tagjait összvesen véve.

ÉRTEKÉZLETI, (ér-t-e-kéz-let-i) mn. tt. *értekézleti-t*, tb. *—ek.* Értekezletet illető, arra vonatkozó. *Értekezleti főkormánytanácsos.* V. ö. ÉRTEKÉZLET.

ÉRTEKÉZŐDÉS, (ér-t-ek-éz-őd-és) fn. tt. *értekeződés-t*, tb. *—ek.* 1) Kérdezősködés, tudakozódás a végett, hogy valami iránt tisztába jöjünk. 2) Kölcsönös egyetértés vagy megegyezés végetti szóváltás, tanácskozás.

ÉRTEKÉZŐDIK, (ér-t-e-kéz-öd-ik) k. m. *értekéződ-tem, —tél, —ött.* 1) Kérdezősködik, tudakozódik valami iránt, hogy mibenlétéről tisztába jöjön. 2) Viszonyos egyet értés vagy megegyezés végett valakivel szót vált, tanácskozik.

ÉRTEKÉZŐSKÖDIK, (ér-t-e-kéz-ő-ös-köd-ik) l. ÉRTEKÉZŐDIK.

ÉRTÉKSZABÁS, (érték-szabás) ösz. fn. A becsülésnek azon neme, mely valamely tárgynak, pénznek, árának értékét meghatározza.

ÉRTÉKTELEN, (ér-t-ék-telen) mn. tárgyeset: *—t*, többes: *—ek.* Minek értéke nincs, különösen becs nélküli. *Értéktelen pénz.* L. ÉRTÉKETLEN.

ÉRTÉKTELENÍT, ÉRTÉKTELENIT, (ér-t-ék-telen-ít) áth. m. *értéktelenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Értéktelenné tesz; valaminek becsét elveszi, megsemmisíti. *Értéktelenníteni bizonyos évek után a bankjegyeket.*

ÉRTÉKTELENÜL, (ér-t-ék-telen-ül) ih. Érték nélkül; értékét vesztve.

ÉRTÉKTELENŰL, ÉRTÉKTELENÜL, (ér-t-ék-telen-ű) önh. mult *—t.* Értéktelenné lesz, értékét, becsét veszti; értéke, becse megsemmisül.

ÉRTÉKVÁLTÓ, (érték-váltó) ösz. fn. Amely egy másik váltó értéke helyett viszonosan adatik. Máskép: *viszonváltó.* Váltójogi műszó. (Gegenwechsel). Különbözik a viszváltótól (Rückwechsel).

ÉRTELEM, (ér-t-el-em) fn. tt. *értelmet*, tb. *értelmek.* 1) Észtanilag s általán véve azon tehetség, melynél fogva fogalmat képezünk, itélünk, és következtetünk. (Intellectus). 2) Különösen tehetség, mely által a tárgyakat megismerjük. (Facultas cognoscendi). 3) Az észmüveltségnek bizonyos foka, mely több és alaposabb ismeretekre mutat. (Intelligentia). 4) Beszédnek, példának, jegynek stb. jelentése. *Ezen mondatnak két értelme vagyon. Némely jelképek értelmét nehéz kitalálni. Hieroglyphek értelme. Világos, homályos, kétes értelemmel biró példabeszéd. Szorosabb, tágasabb értelem.* A többi jelentéstől megkülönböztetés végett máskép: *értemény.* 5) Vélemény, gondolat. *Ti mindnyájan egy értelemben vagytok. Mi más értelemmel vagyunk ezen tárgy iránt. Sok fő, sok értelem.* (Km).

ÉRTELMES, (ér-t-el-m-es) mn. tt. *értelmes-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Könnyü felfogásu, itélő, és következtető tehetséggel biró. *Értelmes ember.* 2) A tárgyhoz, dologhoz tudó, értő. 3) Világos, könnyen felfogható. *Értelmes előadás, beszéd.*

ÉRTELMESEN, (ér-t-el-m-es-en) ih. Könnyen felfoghatólag. *Értelmesen ir, beszél.*

ÉRTELMESSÉG, (ér-t-el-m-es-ség) fn. tt. *értelmesség-et.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki a dologhoz tud, ért. 2) Világosság a tárgyak felfogásában, előadásában. *Beszéd értelmessége.* Különbözik: *értelmiség.*

ÉRTELMETLEN, (ér-t-el-m-etlen) mn. tt. *értelmetlen-t*, tb. *—ek.* 1) Értelmi tehetség nélkül szükölködő, kinek felfogó, itélő, és következtető tehetsége nincsen. 2) Akit v. mit érteni nem lehet; minek jelentése nincs. *Értelmetlen zavaros beszéd. Értelmetlen jegyek, példák.* Határozóilag am. értelmetlenül, értelem nélkül.

ÉRTELMETLENSÉG, (ér-t-el-m-etlen-ség) fn. tt. *értelmetlenség-et.* 1) Értelemnek, mint elmetehetségnek hiánya. V. ö. ÉRTELEM. 2) Valamely dolog jelentésének homályos volta.

ÉRTELMETLENÜL, (ér-t-el-m-etlen-ül) ih. 1) Értelmi tehetség nélkül; a dologhoz nem értőleg. *Értelmetlenül beleszólani a tanácskozásba.* 2) Oly homályosan és zavarosan, minél fogva a dolog jelentését kivenni nem lehet; bizonyos jelentés nélkül.

ÉRTELMEZ, (ér-t-el-m-ez) áth. m. *értelmez-tem, —tél, —ett.* Valaminek értelmét, jelentését fejtegeti, magyarázza (explicat). *Értelmezni az egyes szók különféle természetét, tulajdonságait, jelentését.* Különösen valamely jeles irót, szerzőt, törvénykönyvet stb. világositó jegyzetekkel ellát (commentatur). *Cicerót, Horáczot, a váltójogot értelmezni.*

ÉRTELMEZÉS, (ér-t-el-m-ez-és) fn. tt. *értelmezés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit értelmezünk. V. ö. ÉRTELMEZ. *Szók, mondatok, jeles irók értelmezése.*

ÉRTELMEZŐ, (ér-t-el-m-ez-ő) mn. tt. *értelmező-t.* Valaminek értelmét, jelentését, tulajdonságait fejtegető, magyarázó. *Értelmező szótár. Világosan, tudományosan értelmező tanár.*

ÉRTELMI, (ér-t-el-m-i) mn. tt. *értelmi-t*, tb. *—ek.* Értelemre vonatkozó, értelemtől eredő. *Értelmi fogalom. Értelmi erő, gyöngeség. Értelmi működés.*

ÉRTELMISÉG, (ér-t-el-m-i-ség) fn. tt. *értelmiség-et.* Összes értelem; értelmi erő; értelmes férfiak összege. *Magyarhonban az értelmiség nem csekélyebb mint sok más hiresebb országokban. Pest megye értelmisége N-t ohajtja alispánnak.*

ÉRTÉLY, (ér-t-ély) fn. tt. *értély-t*, tb. *—ék.* Valamely fogalomnak szabatos meghatározása, melynél fogva azt minden mástól meg lehet különböztetni. (Definitio in abstracto). Újabb alkotásu szó.

ÉRTÉLYÉZ, (ér-t-ély-ez) áth. m. *értélyéz-tem, —tél, —ett.* Valamely fogalmat oly szabatosan meghatároz, hogy azt minden egyébtől meg lehessen különböztetni. (Definire).

ÉRTÉLYÉZÉS, (ér-t-ély-éz-és) fn. tt. *értélyézés-t*, tb. *—ék.* Valamely fogalomnak szabatos meghatározása. (Definitio in concreto).

ÉRTEMÉNY, (ér-t-e-mény) fn. tt. *értemény-t*, tb. *—ék.* 1) Régiebb ért. dolog, mesterség, melyhez valaki ért. Olyan szó, mint *tudomány.* 2) Újabb ért. valaminek jelentése, magyarázata, megfejtése. 3) Némelyek szerént: határozatok, fogalmak, melyeknél fogva bizonyos tárgyat minden másoktól megkülönböztetünk. (Notio in abstracto).

ÉRTEMÉNYÉZ, (ér-t-e-mény-éz) áth. m. *érteményéz-tem, —tél, —ett.* 1) Valaminek értelmét, értemenyét, jelentését eláadja, fejtegeti. *Értemenyezni a tanitványoknak a kézikönyvben foglalt tanokat.* (Explicat). 2) Némelyek szerént: valamely tárgyat meghatároz (definit). *Észtanilag, vagy szónokilag értemenyezni valamit.* Ez utóbbi újabb kifejezéssel: *értélyez.*

ÉRTEMÉNYÉZÉS, (ér-t-e-mény-éz-és) fn. tt. *értemenyézés-t*, tb. *—ék.* 1) Valamely tárgy jelentésének, értelmének fejtegetése, felvilágosítása, magyarázása. 2) Különösen, a tárgynak bizonyos különböztető jegyek általi meghatározása. (Definitio concrete sumta). Máskép: *értélyezés.*

ÉRTÉNY, falu Tolnamegyében; helyr. *Érténybe, —ben, —ből.*

ÉRTÉS, (ér-t-és) fn. tt. *értés-t*, tb. *—ék.* 1) Valamely dolog jelentésének felfogása, tudása. *Ezen jegyek értése nagy munkába kerül.* 2) Tudomás, hallomás. *Értésedre adom. Értésemre esett. Ha értésedre jönne, tudasd velem is.*

ÉRTESÍT, ÉRTESIT, (ér-t-es-ít) áth. m. *értesít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s.* Leható ragu neveket vonz, s am. valamiről felvilágositást ad; útmutatással szolgál, (informat). *Értesiteni az illetö felet a per mibenlétéről. Értesiteni az elöljáróságot a helyben csavargó tolvajokról. Távollétedről, kérlek, értesits bennünket.*

ÉRTESÍTÉS, ÉRTESITÉS, (ér-t-es-ít-és) fn. tt. *értesítés-t*, tb. *—ék.* Értésre adás, jelentés, tudósítás. Különösen nyomtatott hirdetmény, mely a közönséggel valamit tudat, (informatio). Maga azon személy vagy irat, mely ily értesitést ad: *értesitö.*

ÉRTESÍTŐ, ÉRTESITŐ, (1), (ér-t-es-it-ő) mn. tt. *értesítö-t.* Tudósító, hirdető, jelentő, értésre adó. *Értesitö válasz, levél, hirdetmény.*

ÉRTESITŐ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *értesitö-t.* Nyilvános lap, mely különféle hirdetményeket, tudósitásokat, jelentéseket közöl.

ÉRTETLEN, (ér-t-etlen) mn. tt. *értetlen-t*, tb. *—ék.* 1) Tudatlan, ki a dologhoz nem ért, nem tud. *Értetlen ember.* 2) Amit nem lehet érteni, homályos értelmü, jelentésü. *Értetlen beszéd, irásmód.*

ÉRTETLENKÉDIK, (ér-t-etlen-kéd-ik) k. m. *értetlenkéd-tem, —tél, —ett.* Értetlen, azaz tudatlan módon viseli magát; oktalanul, értelem nélkül, homályosan, zavarosan beszél, ir. (Élt ez igével Telegdi, Felelet 68. l.).

ÉRTETLENSÉG, (ér-t-etlen-ség) fn. tt. *értetlenség-et.* 1) A dologhoz nem tudás, nem értés; tudatlanság. 2) Homályosság valamiben.

ÉRTETLENÜL, (ér-t-etlen-ül) ih. A dologhoz nem tudva. Homályosan.

ÉRTETŐDIK, (ér-t-et-ődik) belsz. Ezen igével hibásan élnek némelyek *értődik* v. *értetik* helyett. Amaz oly hibás, mint: *mondatódik, tudatódik*, mondatik, tudatik helyett. Roszul van tehát: *es magában értetödik*, hanem: magában értetik vagy értődik. V. ö. ÉRTŐDIK.

ÉRTHET, (ér-t-het) tehető ige, m. *érthet-tem, —tél, —ett*, par. *érthess.* Tárgyesetet, és kiható ragú neveket vonz, s am. valaminek értelmét, jelentését felfoghatja. *Oly világosan szólt, hogy kiki érthette. A mondottakból sokat érthetes. Mit sem érthetek beszédéből. Leányának szólott, de a menye is érthet belőle* (km.). Néha az *alatt* határozóval is jár. *Mit érthetes alatta?* Összetéve lásd: ELÉRTHET, MEGÉRTHET, RÁÉRTHET.

ÉRTHETETLEN, ÉRTHETLEN, (ér-t-het-[et-]len) mn. tt. *érthetetlen-t*, tb. *—ék.* Amit érteni nem lehet; amit homályossága miatt felfogni képesek nem vagyunk. *Érthetetlen beszéd.* Határozóilag am. érthetetlenül.

ÉRTHETETLENSÉG, ÉRTHETLENSÉG, (ér-t-het[-et]-len-ség) fn. tt. *érthetetlenség-et.* Beszédnek,

irásmódnak, példázatnak, jelnek stb. azon tulajdonsága, melynél fogva annak értelmét, jelentését kitudni, felfogni nem lehet.

ÉRTHETETLENÜL, ÉRTHETLENÜL (ér-t-het-|et-|len-ül) ih. Oly homályosan, zavarosan, vagy elvontan, hogy érteni, felfogni, jelentését eltalálni nem lehet. *Érthetetlenül beszélni, irni.*

ÉRTHETŐ, (ér-t-het-ő) mn. tt. *érthető-t.* Amit érteni lehet; világos előadásu, könnyen felfogható. *Érthető módszerrel előadni az iskolai tanulmányokat.*

ÉRTHETŐEN, (ér-t-het-ő-en) ih. Világos, tiszta előadással, jelentéssel, melyet meg lehet érteni, föl lehet fogni. *Érthetően beszélni, magyarázni. Érthetően elmondtam véleményemet.*

ÉRTHETŐKÉPEN, ÉRTHETŐLEG, l. ÉRTHETŐEN.

ÉRTHETŐSÉG, (ér-t-het-ő-ség) fn. tt. *érthetőség-et.* Beszédnek, előadásnak, példázatnak, jelnek stb. azon tulajdonsága, melynél fogva értelmét, jelentését föl lehet fogni, el lehet találni.

ÉRTŐ, (ér-t-ő) fn. tt. *értő-t.* Személy, ki valamihez ért, tud, ki a dolgot akár elméletileg, akár gyakorlatilag ismeri. *Müértő, szakértő, hozzá értő.*

ÉRTŐDIK, (ér-t-öd-ik) belsz. m. *értőd-tem, —tél, —ött.* Önmagában, minden más hozzájárulása nélkül világos. *Ez magában v. magától értődik. A mondottakból önként értődik.* Tulajdonképen az *önként, magában* vagy *magától* szók el is maradhatnának, mert *értődik* egyedül is benfoglalja amazok jelentését, mivel mindazáltal a beszédsuly többnyire rajtok fekszik, világosan is ki szoktak fejeztetni. Némelyek külszenvedőt használnak: (magában v. magától, v. önként) *értetik*, mivel nézetök szerént mégis nem a dolog érti maga magát, — pedig ez volna az értődik' igazi jelentése, — hanem mások értik azt ön magában. Azonban *záródik, ütődik* s több hasonlók értelme sem zárja ki, hogy a záródás, ütődés valamely más, de világosan ki nem fejezett októl ered.

ÉRTŐLEG, ér-t-ő-leg) ih. 1) A dolgot tudva, a dologhoz értve. *Értőleg szólani valamihez.* 2) Felfoghatólag, világosan. *Értőleg adni elé véleményét.*

ÉRÜLKÖZÉS, (ér-ül-köz-és) fn. tt. *érülközés-t,* tb. *—ek.* Két vagy több testnek viszonyos egymást érintése, érintkezés.

ÉRÜLKÖZIK, (ér-ül-köz-ik) k. m. *érülköz-tem, —tél, —ött.* Egymással viszonyos érintésbe jön, egyik a másikat érinti, illeti. Némelyek által ujabb időben megkisértett, de nem egészen helyes származtatásu szó, mert a *közik, közik* ragok csak átható igékhez járulnak, minthogy természetöknél fogva közép igéket alkotó ragok levén, közép igét alkotni közép igéből vagy önhatóból (mivel mindkettő csak állapotot, lételt jelent), természet elleni. Már pedig *-rül* mint átható ige nem létezik, s ha oly szó léteznek is, ez csak önható volna. *Törülközik* is jobban *önülközik*, és *töről* átható ige.

ÉRÜTÉS, (ér-ütés) ösz. fn. l. ÉRSZÖKÉS. *Kimaradó, elnyomott, kettős, különböző, nődösö, fogydazó, egyforma, egyenletlen érütés.*

ÉRV, (ér-v) fn. 1) Alap ok, melylyel az okoskodásban élünk, hogy általa valamit bebizonyitsunk. (Argumentum). 2) l. ÉRVÉNY.

ÉRVÁGÁS, (ér-vágás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn az eret megmetszik, s belőle vért eresztenek.

ÉRVÁGÓ, (ér-vágó) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel vérbocsátás végett az eret megmetszik. Jelent személyt is, aki eret vág.

ÉRVÁGÓ-SZEREK, (ér-vágó-szerek) ösz. fn. Érvágáshoz való egész sebészi készület.

ÉRVAS, (ér-vas) ösz. fn. l. ÉRVÁGÓ.

ÉRVÉNY, (ér-vény v. ér-v-ény) fn. tt. *érvény-t,* tb. *—ek.* Valamely tárgynak azon állapota, belső minősége, melynél fogva valamit ér, annak sikere, foganata, ereje van. *Szerződés, tanuság érvénye.* V. ö. ÉRVÉNYES. Származékaival együtt újabb alkotásu szó. (Fogarasitól).

ÉRVÉNYÉS, (ér-vény-és) mn. tt. *érvényés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Érvénynyel biró. V. ö. ÉRVÉNY. Használják különösen jogi tekintetben, s am. a törvények vagy szokás által kiszabott mind külső, mind belső kellékekkel ellátott. *Érvényes oklevelek, tanuvallomások, végrendeletek* stb.

ÉRVÉNYÉSEN, (ér-vény-és-en) ih. Oly móddal, kellékkel, hogy érvényes legyen, azaz a törvény által megszabott kellékekkel birva.

ÉRVÉNYÉSÍT, ÉRVÉNYESIT, (ér-vény-és-ít) áth. m. *érvényésít-ett,* htn. *—ni* v. *—eni,* par. *—s.* Érvényessé tesz, nyilatkoztat.V. ö. ÉRVÉNYES. *Érvényesíteni valamely okiratot, szerződést.*

ÉRVÉNYÉSÍTÉS, ÉRVÉNYÉSITÉS, (ér-vény-és-ít-és) fn. tt. *érvényésítés-t,* tb. *—ek.* Érvényessé tétel.

ÉRVÉNYÉSSÉG, (ér-vény-és-ség) fn. tt. *érvényésség-et.* Tulajdonsága valaminek, melynél fogva az a törvényben vagy szokás által meghatározott mindennemű kellékekkel el van látva. *Váltó levél érvényessége. Bizonyos személyek által kiadott kötlevelek nincs érvényessége.* V. ö. ÉRVÉNYÉS.

ÉRVÉNYTELEN, (ér-vény-telen) mn. tt. *érvénytelen-t,* tb. *—ek.* Minek érvénye nincs; mi a törvényszabta kellékekkel nem bir. *Érvénytelen végrendelet, szerződés.* Határozóilag am. érvénytelenül.

ÉRVÉNYTELENSÉG, (ér-vény-telen-ség) fn. tt. *érvénytelenség-et.* Azon tulajdonságok hiánya, melyeket bizonyos tárgyakra nézve a törvény vagy köz szokás meghatározott, hogy sikerök, foganatjok legyen.

ÉRVÉNYTELENÉDIK, (ér-vény-telen-éd-ik) k. m. *érvénytelenéd-tem, —tél, —ett.* L. ÉRVÉNYTELENÜL.

ÉRVÉNYTELENÍT, ÉRVÉNYTELENIT, (ér-vény-telen-ít) áth. m. *érvénytelenít-ett,* htn. *—ni* v.

—*eni*, par. —*s*. Érvénytelenné tesz, vagy nyilatkoztat. V. ö. ÉRVÉNYTELEN. *Az örök eladást, végrendeletet érvénytelenitteni.*

ÉRVÉNYTELENITÉS, (ér-vény-telen-ít-és) fn. tt. *érvénytelenités-t*, tb. —*ék*. Érvénytelenné tétel vagy nyilvánitás.

ÉRVÉNYTELENÜL, (ér-vény-telen-ül) ih. Érvény nélkül, a törvényszabta kellékek hijával.

ÉRVÉNYTELENÜL, (mint föntebb) önh. m. *érvénytelenül-t*. Érvénytelenné lesz v. válik.

ÉRVERÉS, (ér-verés) ösz. fn. A vérnek mozgása, szökdelése az ütérben, érszökés.

ÉRVÍZ, (ér-víz) ösz. fn. Érből, forrásból fakadó víz, forrásvíz.

ÉRVIZSGÁLAT, (ér-vizsgálat) ösz. fn. Az ütérnek kórisme végetti megtapintása.

ÉRZ, (ér-éz) áth. l. ÉRÉZ.

ÉRZÉK, (ér-z-ék) fn. tt. *érzék-et*. 1) A lélek tehetsége és műszere, melynek segedelmével a külső és belső benyomásokat észreveszi. *Az embernek öt érzéke van : látás, hallás, szaglás, izlelés, tapintás érzéke. Valamit érzékek által felfogni, észrevenni. Finom, tompa, éles érzékkel bírni. Érzék nélküli ember. Valakinek érzékeire hatni. Érzék nélkül feküdni, lenni.* 2) Különösen azon belső képesség, mely a legkisebb változásokat észreveszi. *Éles belső érzék.* Továbbá azon természeti hajlam, melynél fogva bizonyos benyomások iránt különös vonzalommal viseltetünk, s azok hatását érezzük. *Szépmüvészeti érzék. Ezen embernek nincs érzéke a festészethez, zenéhez.*

ÉRZÉKÉNY, (ér-ez-é-kény v. ér-ez-ék-eny) mn. tt. *érzékény-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Általán, könnyen érző, ki vagy mi a benyomásokat hamar észreveszi, kire vagy mire a benyomások nagy hatással vannak. 2) Különösen, fínom, gyöngéd érző tehetséggel biró. *Érzékeny szív, lélek. Érzékeny anya, gyermek.* 3) Kényes, ingerlékeny, legkisebb külső hatástól visszaijedő, fájdalomra gerjedő. *A betegek rendesen érzékenyebbek az egészségeseknél. Te ma igen érzékeny vagy.* 4) Átv. ért. szivreható, keserves. *Érzékeny beszéd, panasz. Érzékeny elválás, bucsú, találkozás.* Ugyan átv. ért. mondják növényekről is, melyek a külső behatásra könnyen hervadnak, lankadnak.

ÉRZÉKÉNYÉDIK, (ér-ez-é-kény-éd-ik) k. m. *érzékényéd-tem*, —*tél*, —*ett*. A benyomások, behatások által megindúl, gyöngéd érzésekre olvad. *Valamely szivreható jelenésen elérzékenyedni.*

ÉRZÉKÉNYEN, (ér-ez-é-kény-en) ih. Illetődve, megilletődve, megindulással, nagy szomorúsággal. *Érzékényen vette barátja halálát. Érzékényen panaszkodik.*

ÉRZÉKÉNYÍT, ÉRZÉKÉNYIT, (ér-z-é-kény-ít) áth. m. *érzékényít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni* par. —*s*. Érzékenynyé tesz, azaz, megindít, különösen, keservre, bánatra, szánakozásra, részvétre gerjeszt. *Adakozásra érzékenyiteni a hallgatók szíveit. A szép egyházi beszéd elérzékenyiti a híveket.*

ÉRZÉKÉNYITŐ, (ér-z-é-kény-it-ő) mn. tt. *érzékenyitő-t*. Ami érzékenyít. *Érzékenyitő látmány.* V. ö. ÉRZÉKENYÍT.

ÉRZÉKÉNYKÉDÉS, (ér-z-é-kény-kéd-és) fn. tt. *érzékénykédés-t*, tb. —*ék*. Túlzott, és nevetséges érzékenység, mely bizonyos kényességgel, tettetett gyöngédséggel szokott párosulni.

ÉRZÉKÉNYKÉDIK, (ér-z-é-kény-kéd-ik) k. m. *érzékénykéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Tulzólag, és nevetségesen érzékenynek tetteti magát; kényességből, tettetett gyöngédségből minden behatást szenvedőleg vesz.

ÉRZÉKÉNYSÉG, (ér-z-é-kény-ség) fn. tt. *érzékenység-et*. Tulajdonsága a léleknek, melynél fogva a behatások felfogására hajlama, könnyüsége van.

ÉRZÉKÉNYSÉGTELEN, (ér-z-é-kény-ség-telen) mn. tt. *érzékenységtelen-t*, tb. —*ék*. Kinek érzékenysége nincs. Régi rőfös kifejezés, *érzéketlen* helyett.

ÉRZÉKÉNYSÉGÉS, (ér-z-é-kény-ség-és) mn. tt. *érzékenységes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Érzékenységgel teljes. Régies, és tulságosan hosszított szó, érzékeny vagy érselgős helyett; mindazáltal maga helyén, például valamely vig- vagy gúnyműben amaz is helyet foglalhat.

ÉRZÉKÉNYTELEN, (ér-z-é-kény-telen) mn. tt. *érzékénytelen-t*, tb. —*ék*. Nem helyesen alakított szó *érzéketlen* vagy *érzéstelen* helyett.

ÉRZÉKÉNYTELENSÉG, (ér-z-é-kény-telenség) fn. Hibásan alkotott és használt szó a helyesebb *érzéketlenség* helyett, l. ÉRZÉKETLENSÉG.

ÉRZÉKÉNYÜL, (ér-z-é-kény-ül) ih. l. ÉRZÉKÉNYEN.

ÉRZÉKÉNYÜL, ÉRZÉKÉNYÜL, (l. föntebb) önh. m. *érzékényül-t*. Érzékenynyé lesz, válik; valamely benyomásra megindúl, elszomorodik, ellágyúl. *Elérzékenyül.*

ÉRZÉKESZKÖZ, (érzék-eszköz) ösz. fn. Szerv, melynek segedelmével a lélek a külső vagy belső benyomásokat észreveszi. Ilyenek, pl. a szemek, fülek stb.

ÉRZÉKETLEN, (ér-z-ék-etlen) mn. tt. *érzéketlen-t*, tb. —*ék*. 1) Minek érzékeszközei nincsenek. *Érzéketlen kő, vas.* Máskép és szabatosabban : *érzéktelen.* 2) Kire vagy mire a benyomások nem hatnak. *Érzéketlen szélhüdött tag. Érzéketlen beteg.* 3) Tompa érzésü, kit semmi meg nem indít, részvétlen, szívtelen, gyöngédtelen, durva. *Érzéketlen szarnok, lator, szivány. Érzéketlen vadember.* Határozóilag am. érzéketlenül.

ÉRZÉKETLENÍT, ÉRZÉKETLENIT, (ér-z-ék-etlen-ít) áth. m. *érzéketlenít-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, par. —*s*. Érzéketlenné tesz, változtat; érzékektől, vagy azoknak felfogó képességétől megfoszt; valakiben a gyöngéd, fínom érző tehetséget elnyomja. *Elérzéketlenit. A sok vérontás elérzéketleniti a harczok fiát. Az altató szerek, álomitalok elérzéketlenitik az embert.*

ÉRZÉKETLENITŐ, (ér-z-ék-etlen-it-ő) mn. tt. *érzéketlenitő-t*. Ami érzéketlenné tesz, bódító, kábító, tompító. *Érzéketlenitő szerek.*

ÉRZÉKETLENSÉG, (ér-z-ék-etlen-ség) fn. tt. *érzéketlenség-et*. Érzék nélküli állapot, midőn valaki a külső vagy belső behatásokra meg nem indúl, s azokat oly egykedvüleg veszi, mintha érzékei sem volnának.

ÉRZÉKETLENÜL, (ér-z-ék-etlen-ül) ih. A külső vagy belső benyomásokra, hatásokra meg nem indulva, egykedvüleg. *Érzéketlenül szemlélni a legnagyobb nyomort.*

ÉRZÉKFÖLÖTTI, (érzék-fölötti) ösz. mn. Érzékekkel föl nem fogható, nem tapasztalható; a testi világot túl haladó; egyedül észszel fölérhető. *Érzékfölötti lények, ismeretek.*

ÉRZÉKFÖLÖTTISÉG, (érzék-fölöttiség) ösz. fn. Valamely lénynek, tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva azt érzékekkel tapasztalni nem lehet, hanem egyedül ész által felfogni vagy képzelni.

ÉRZÉKI, (ér-z-ék-i) mn. tt. *érzéki-t*, tb. *—ek*. Érzéket v. érzékeket illető, azokra vonatkozó. *Érzéki tárgyak. Érzéki működések.* V. ö. ÉRZÉK.

ÉRZÉKIDEG, (érzék-ideg) ösz. fn. Ideg, melynek eszközlésével az illető érzékek működnek. *Látási, hallási, szaglási stb. érzékidegek.* V. ö. ÉRZÉK és IDEG.

ÉRZÉKILEG, (ér-z-ék-i-leg) ih. Az érzékek működése szerént; mennyire valamely tárgy a külvagy belérzékekre hat, tehát: nem értelmileg, nem szellemileg.

ÉRZÉKISÉG, (ér-z-ék-i-ség) fn. tt. *érzékiség-et*. 1) Tulajdonság, melynél fogva a külső tárgyak benyomását észreveszszük. *A durva müveletlen embernek némely tekintetben finomabb érzékisége van, mint a müveltnek.* 2) Hajlandóság vagy szokás, melynél fogva az érzéki gyönyörök, testi ingerek könnyen hatnak reánk. *Az érzékiség elnyomja a szellemi éldeletet. Érzékiségnek kedvező tanok. Érzékiségbe elmerült század.*

ÉRZÉKÍT, ÉRZÉKIT, (ér-z-ék-ít) áth. m. *érzékít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. Széptani ért. valamely elvont, szellemi tárgyat mintegy megtestesít, s az érzékeknek felfoghatóvá tesz. *A költők az erényt és bünt személyes alakba öltöztetve érzéltik.*

ÉRZÉKITÉS, (ér-z-ék-it-és) fn. tt. *érzékités-t*, tb. *—ek*. Cselekvény, mely által valamit érzékítünk. V. ö. ÉRZÉKÍT.

ÉRZÉKTELEN, (ér-z-ék-telen) mn. tt. *érzéktelen-t*, tb. *—ek*. Érzék nélküli, minek érző szervei nincsenek. *Érzéktelen kő, vas.*

ÉRZÉKTELENÍT, ÉRZÉKTELENIT, (ér-z-ék-telen-ít) áth. m. *érzéktelenít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Érzékétől vagy érzékeitől megfoszt.

ÉRZÉKTULI, (érzék-tuli) ösz. mn. l. ÉRZÉKFÖLÖTTI.

ÉRZÉKTULISÁG, (érzék-tuliság) ösz. fn. l. ÉRZÉKFÖLÖTTISÉG.

ÉRZÉKVILÁG, (érzék-világ) ösz. fn. Azon lények mindensége, összege, melyek tapasztalás tárgyai lehetnek, melyek érzékeink alá esnek vagy eshetnek. Ellentéte: *szellemvilág*. Átv. ért. oly korszak, melyben az emberek többsége az érzéki gyönyörökre, örömre különösen hajlandó, s azokat a szellemiek és erkölcsiek elmellőztével vadászsza.

ÉRZELÉG, (ér-z-el-ég) önh. m. *érzelég-tem, —tél* v. *érzelg-éttem, —éttél, —ett*, htn. *érzelégni* v. *érzelgeni* v. *érzelgni*. Tulzólag és folytonosan valamely epedő, fájdalmas érzésnek adja magát; túlzott gyöngédségből legkisebb benyomásra megindúl. *Szerelemből érzelegni.* Különösen, a költői művekben érzeleg a költő, midőn az érzelmeket nem amaz eredeti, tiszta, őszinte állapotban festi, hanem bizonyos pityergő, beteges, sopánkodó színben állítja elé, mire a régiebb német regényekben fölösen találni példákat.

ÉRZELEM, (ér-z-el-ém) fn. tt. *érzelmet*, tb. *érzelmek*. 1) Azon kedves, vagy kedvetlen lelki állapot, melyet az érzékek által észrevett benyomások okoznak. *Vidám, kellemes, szomorú, bánatos érzelem. Érzelmet* v. *érzelemre gerjeszteni. Szívnek érzelmei.* 2) Azon belső tehetség vagy hajlam, melynél fogva valaki a gyöngéd, fínom, nemesebb tárgyaktól megillettetik, azok iránt vonzódik. *Erkölcsi, mély, költői érzelem. Vallási érzelem. Kegyes, könyörülő, irgalmassági érzelem.*

ÉRZELG, (ér-z-el-g) l. ÉRZELÉG.

ÉRZELGÉS, (ér-z-el-g-és) fn. tt. *érzelgés-t*, tb. *—ek*. Tulzásig, és folytonosan lágy epekedés, pityergés, sopánkodás. V. ö. ÉRZELÉG.

ÉRZELGŐ, (ér-z-el-g-ő) mn. tt. *érzelgő-t*. Aki érzeleg. *Érzelgő leányka, szerelmesek.* V. ö. ÉRZELÉG.

ÉRZELGŐS, (ér-z-el-g-ős) mn. tt. *érzelgős-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Érzelgéssel teljes. *Érzelgős regény, szerelmi versezet.* Vétetik *érzelgő* helyett is.

ÉRZELGŐSSÉG, (ér-z-el-g-ő ös-ség) fn. tt. *érzelgősség-et*. Állapot vagy tulajdonság, midőn valaki vagy valami érzelgős.

ÉRZELMES, (ér-z-el-m-es) mn. tt. *érzelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Érzelemmel biró vagy teljes; érzelmet gerjesztő. *Érzelmes szív. Érzelmes beszéd, egyházi oktatás, imádság.* V. ö. ÉRZELÉM.

ÉRZELMESSÉG, (ér-z-el-m-es-ség) fn. tt. *érzelmesség-et*. Hajlandóság, vagy könnyüség, melynél fogva az érzelmek hamar keletkesnek, és tartósak. V. ö. ÉRZELEM.

ÉRZELMI, (ér-z-el-m-i) mn. tt. *érzelmi-t*, tb. *—ek*. Érzelmet illető, arra vonatkozó. *Érzelmi tárgyak.*

ÉRZELŐS, (ér-z-el-ő-s) mn. l. ÉRZELGŐS.

ÉRZELŐSKÖDIK, (ér-z-el-ő-s-köd-ik) k. m. *érzelőskö-tem, —tél, —ött*. Folyvást vagy gyakorta érzeleg. L. ÉRZELÉG.

ÉRZELŐSSÉG, (ér-z-el-ő-s-ség) fn. tt. *érzelős-ség-et*. Érzelgős tulajdonság, érzelgésre való hajlandóság. L. ÉRZELGÉS.

ÉRZEMÉNY, (ér-z-e-mény) fn. tt. *érzemény-t*, tb. *—ék*. Indulat, hajlam, vonzalom, melyet valamely benyomás támasszt bennünk, valaki vagy valami iránt. *Mély, forró, tartós érzemény.*

„Társasága lángzó érzemények,
Kinos emlék és kihalt remények."
Vörösmarty.

ÉRZERŐ, (érz-erő) ösz. fn. Erő vagy tehetség v. képesség, mely a benyomásokat felfogja, s a lélekkel közli. *Belső és külső érzerő. Finom, éles, tartós érzerő.*

ÉRZÉS, (ér-z-és) fn. tt. *érzés-t*, tb. *—ék*. 1) Az érzékek cselekvő vagy szenvedő állapota, midőn valamit érzenek. V. ö. ÉREZ. *Hidegnek, melegnek érzése. Gyönyörérzés.*

„Mélyen az tekint magába
Ki bús érzésben ül." Kölcsey.

2) Jelent érző tehetséget vagy hajlamot. *Esen emberben semmi érzés nincs.* 3) Köz beszédben használják *érzet* helyett. V. ö. ÉRZET.

ÉRZÉSTELEN, (ér-z-és-telen) mn. tt. *érzés-t*, tb. *—ék*. Aki nem érez, kinek érzései nincsenek. V. ö. ÉREZ, ÉRZÉS.

ÉRZÉSTELENSÉG, (ér-z-és-telen-ség) fn. tt. *érzéstelenség-et*. Érzés nélküli állapot vagy tulajdonság, melynél fogva valaki nem érez, a benyomásokra meg nem indúl.

ÉRZÉSTELI, ÉRZÉSTELJES, (érzés-teli v. -teljes) ösz. mn. Nagy mértékben érező, érzéstől egészen elfogódott. A német „gefühlvoll" betü szerinti fordítása.

ÉRZET, (ér-z-et) fn. tt. *érzet-et*. Elvont ért. szó, s am. azon benyomás, mely az érzés által támad bennünk. *Rövid, elmuló, hosszú, tartós érzet.*

„És szemén a kedv s bú érzetének
Gyors tusái egy könyben küzdének."
Erdélyi János.

ÉRZETÁR, (érzet-ár) ösz. fn. Átv. ért. Érzetek bősége, sokasága. *Gyönyörök érzetárába merülni.* Költői előadásba való.

ÉRZETDÚS, (érzet-dús) ösz. mn. Sok érzettel tölt. *Érzetdús költői mű. Érzetdús kebel, szív.* V. ö. ÉRZET.

ÉRZETGÓCZ, (érzet-gócz) ösz. fn. Némely emberbudósok szerént azon pont a nagy és kis agyvelő között, hol a geréncz végződik, s hol a lélek az érzések benyomásait észrevesszi; mások szerént maga a kis agy. (Commune sensorium).

ÉRZETLEN, (ér-z-etlen) mn. tt. *érzetlen-t*, tb. *—ék*. Amit nem érezünk, ami érzetet nem gerjeszt. *Érzetlen csapás.* Határozóilag am. érzetlenül.

ÉRZETLENÜL, (ér-z-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy éreznők, benyomás nélkül. *Érzetlenül átesni valamely sebészi műtételen. Érzetlenül eltünő földrengés.*

ÉRZIK, (ér-z-ik) k. m. *érz-ett*, htn. *érzeni*. Csak az egyes harmadik személyben használják, s az úgynevezett *személytelen igék* sorába tartozik. Használják leginkább a szaglás, ritkábban a tapintás tárgyairól. *Érzik a füst szaga, a virág illata, a ganéj büze. Érzik a fagy, hideg, meleg.* Mindezt határtalan móddal is ki lehet ejteni: *Érzeni a füst szagát, a virág illatát, a ganéj büzét. Érzeni a fagyot, meleget.*

ÉRZIKE, (ér-z-i-ke) fn. tt. *érzikét*. Külföldi növények neme, mely több fa-, cserje- és füfajokat foglal magában, s melyek érintés által némi érzékenységre mutatnak, midőn leveleik, szirmaik illetésre összevonódnak. (Mimosa, Mimosa pudica, sensitiva).

ÉRZŐKE, (ér-z-ő-ke) l. ÉRZIKE.

ÉRZŐTEHETSÉG, (érző-tehetség) lásd: ÉRZERŐ.

ÉRZŐSZARV, (érző-szarv) ösz. fn. Némely robarok szarvai vagy csápjai, melyeknél fogva érzenek. (Antennae). Jobb és szokottabb: *csáp.*

ÉRZŰLET, (ér-z-ül-et) fn. tt. *érzület-et*. Lásd: ÉRZELEM, 2).

ÉS, (1), (régente röviden is eléjön: *es*; rokon vele a latin *et*, hellen *ἔτι, ἠδέ*, szanszkrit *szi* [köt] stb. V. ö. S bötü); kötszó, mely által a tárgyak és eszmék összeköttetését, egymáshoz közelgését, folytonosságát, együvé valóságát jelentjük. Egybekapcsolunk vele 1) egyes szókat, fogalmakat, körülményeket. *Isten és ember. Ég és föld. Erős és gyönge. Jön és megy. Jól és rosszul. Innen és túl.* 2) egyes mondatokat. *Legyen erősség a vizek között, és válassza el a vizeket a vizektől. És erősséget csinála az Isten, és elválasztá a vizeket.* (Mózs. I. k. 6—7.).

Használatára nézve megjegyzendők e következők:

1) Midőn valamely névhez, mint alanyhoz több mellék- vagy főnevet jelző gyanánt kapcsolunk, elég az *és* kötszót egyszer, t. i. az utolsó előtt kitenni, pl. *A Duna, Tisza, Dráva és Száva folyók mentében.* Nagyobb nyomatosság kedveért azonban külön-külön is kitétethetik, pl. *Én és nőm, és gyermekeim, és minden cselédim szerencsétlenek lettünk.* A költők, sőt néha a prósairók is, rövid szabatosság okáért egészen elhagyják, pl.

„Márs mord dühe amit ér, vág,
Bont, dönt, tör, ront, sújt, zúz, öl."
Kisfaludy S.

Ily kihagyások vannak az ily mondatokban: *jön megy, jár kel, lót fut, sütt főz, dúl fúl, si ri, csüggg lóg* stb., melyek egy időben való cselekvést vagy állapotot jelentenek. Hasonlóan elhagyatik az *és* oly jelzők elszámlálásakor, melyek együtt léteznek, pl. *Vörösfehér zászló, feketekék foltok*, melyek összevetett szók gyanánt együvé iratnak. Ellenkező esetben elválasztatnak, pl. *vörös és fehér zászló*, azaz egy vörös, és egy fehér zászló; *fekete és kék folt*, azaz egyik fekete, másik kék folt.

2) El nem hagyható az *és*, midőn az öszvekötendő szókat, mint önállókat akarjuk megkülönböztetni, pl. *Kemencze és Velencze nem mindegy. Ez a gyümölcs szép és jó. Én és te, jó barátok vagyunk. Egy és kettő, az három. Az éjjel fagyott és havazott. Nagylelkűleg és vitézül viselte magát. Dunán innen és túl. Oda és vissza.*

3) Néha az egészen bevégzett körmondat, tehát pont után is élhetünk *és* kötszóval, midőn tudniillik átmenetül vagy következtetésül használjuk, pl.

„Szabadság, itten hordozák
Véres zászlóidat.
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszu harcz alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok viszály után,
Megfogyva bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.“

Vörösmarty.

4) *És* helyett röviditett *s*-sel élhetünk általán, ha a következő szó hangzóval kezdődik, pl. *Mindenható s igaz Isten.* A mássalhangzók előtt pedig csak akkor, ha a könnyebb kiejtés és széphangzat nem szenved általa pl.

„Szép, jó s vitéz volt a kedves.“

Kisfaludy S.

Ellen esetben, kivált a sziszegő *s*, *sz* és *z* betük után vagy előtt a rövidítésnek nincs helye, pl. roszúl hangzanék: *vörös s sárga szinek; poros s száraz út.* Ilyesmit csak a költőknek ritka szabadságból engedhetni meg. V. ö. S, és különböztetésül MEG kötszó.

Mikor lehet az *és* helyett *is*-sel élni. V. ö. IS.

ÉS, (2), önh. Tájdivatosan használják *esik* (pluit) helyett, pl. *és az eső.*

—ÉS, névképző, mely mindenféle igéből főneveket alkot, vastaghangu párhuzamos társa: *ás*, mint: *ül-és áll-ás, ver-és mar-ás, ev-és, iv-ás, verekéd-és, tolakod-ás* stb. Bővebben l. —ÁS, képző.

—ÉSZ, (1), vastaghangon: —*ász*, névképző, mint: *kert-ész, ökr-ész, ügy-ész, kan-ász, madar-ász* stb. Részletesebben l. —ÁSZ, képző.

—ÉSZ, (2), igeképző, vastaghangon: —*ász*, mint: *legel-ész, eger-ész, fürj-ész, hadar-ász, kotor-ász* stb. l. —ÁSZ, képző.

ÉSZ, fn. tt. *ész-t* v. *esz-et*, tb. *esz-ek* (ritkán, vagy alig használják). Személyraggal: *eszém, eszéd, esze, eszünk, eszétek, eszék* v. *eszök.* Némely ragok és képzők előtt mindig megtartja az ékezetet, mint: *észé, észnek, észtől, észről, észből, ésszel, észlel.* Némelyek előtt ékezettel és a nélkül használja a szokás, mint: *észén* v. *eszén van, észre* v. *eszre jött, észbe* v. *embe vette.* Némely származékokban egyedül röviden divatozik; mint: *eszés, eszelős, eszmél, esztelen*, söt a mékelyeknél maga a törzs is előfordul röviden: *esz.* Mindig rövid: *eszü*; honnan: *féleszü, vízeszü* stb.

1) Legszélesb ért. felsőbb lelki tehetség, mely minden állatok között az embernek egyedüli sajátsága. *Az ember eszes állat.* 2) Szorosabb és bölcsészeti ért. azon lelki tehetség, mely fogalmakat, elvont eszméket alkot, midőn elmellőzve az egyest, változót, esetékest, egyedül azt, mi a létezőben általános és szükséges, vizsgálja, mi által elvont fogalmakra tesz szert. (Die Vernunft, ratio). 3) Köz ért. tehetség, mely a tárgyakat felfogja, mely a dolgokba belát. *Jó ész, okos ész, mély ész, éles ész. Eszén van. Eszén jár. Eszeden járj. Eszén kivül van. Eszére jön.*

„Kövesd az ész s tapasztalás
Örök törvényeit.“

Bacsányi János.

Első boldogság a jó ész. (Km.) *Tűz az esze, mint a Bari czigány lovának* (km.) *Alá nőtt az esze, mint az ökör farka* (km.) *Bujdosik az esze, kotlik az esze. Megkótyagosodott az esze. Megbomlott esze kereke. Lába szárába szállott az esze* (km.) *Akinek esze nincs, nagy marhája sincs* (km.) *Helyén az esze. Nincs helyén az esze. Észre venni valamit. Magát észre venni. Észre térni. Eszére tért. Több ész mint erő* (km.) *Többet ésszel mint erővel. Ésszel indulj, okkal járj* (km.). 4) Kedv, kedély, lelki állapot. *Derült, vidám ész. Komor ész.* 5) Emlékező tehetség. *Ésszel tartani. Eszébe hozni. Eszébe jutni, juttatni. Ésszben tartani. Esze ágában sem volt. Eszébe venni valamit. Eszéből kiverni a szomorú gondolatot.* 6) Gondolat. *Más esze jött. Bujdosik az esze. Változó ésszel bír. Ezét holmi haszontalanságokon futtatja. Másutt jár az esze. Más esze jött. Eszében sincs. Valakinek eszét eltéveszteni, megzavarni.* Sajátságosan áll ez ilyen öszvetételekben: *eszeficzamodott, eszement, eszefordúlt, eszefogyott, eszeveszélt* (ember). *Eszefürt* am. ravasz, furfangos eszü. *Elme* és *ész* között azon általános különbség van, miszerént ész gyakorlatibb természetü; ‚például észrevenni, észlelni valamit‘ oly tárgyról értjük, mely kivülünk létezik; ‚elmélkedünk‘, midőn csak inkább gondolatban, gondolatokkal foglalkodunk.

Származékok: *eszel, eszelős, eszes, eszme, esztelen* (mind ékvesztők); újabb alkotásúak *eszély, észlel.*

Úgy látszik, hogy eredeti jelentése az erős lélekzést, szivást jelentő *sz* hangban rejlik, innen a *szesz* szó is. Hasonló öszvefüggés van a *leh, lehel* és *lélek* között. Rokonul tekinthető a szanszkrit *aszu* s *ászien* (am. lehelet, száj), továbbá a hellen ἴσημι v. ἴσαμι, s német wissen. Csagataj nyelven *isz* v. *ïsz* (Abuska). Finnül *aisti.*

A török *ïsz-lït* am. eszes.

ÉSZBELI, (ész-beli) mn. tt. *észbeli-t*, tb. —*ek.* Észben levő; észt illető, észre vonatkozó.

ÉSZBIZONYSÁG, (ész-bizonyság) ösz. fn. Észből, vagy mint a bölcsészek mondják, előleg (a priori) vett okokon alapuló bizonyság. *Észbizonysággal megmutatni a lélek halhatlanságát, az Isten létét.*

ÉSZELLENÉS, (ész-ellenés) ösz. mn. Ami a gondolkodó ész törvényeivel meg nem egyezik. Ész-

ellenes állitás volna pl. hogy valamely test egyszerre fekete és nem fekete, négyszögü, és nem négyszögü; hogy kétszer kettő nem négy; hogy az egész nem nagyobb egyes részeinél stb.

ÉSZELLENI, (ész-elleni) l. ÉSZELLENÉS.

ÉSZERŐ, (ész-erő) ösz. fn. Az észnek tehetsége, hatása, melynél fogva működéseit végzi, vagy mások fölött uralkodik. *Az észerő kifog az anyagi erőn.*

—ÉSZET, (ész-et) ösz. képző *természet* szóban. L. —ÁSZ.

ÉSZFOGALOM, (ész-fogalom) ösz. fn. Felsőbb, elvont értelemben vett fogalom vagy eszme, mely úgy keletkezik, ha az ész az egyes létező tárgyak általános és szükséges jegyeit elvonja, pl. *ember*, mely ezen jegyekből: *eszes* és *állat* van képezve, észfogalom (conceptus rationis), mely csak az észben létezik, mert valóságban általános ‚ember' nincs, hanem csak egyedek, ú. m. Péter, Pál stb.

ÉSZFOGAT, (ész-fogat) ösz. fn. l. ÉSZFOGALOM.

ÉSZI, (1), (ész-i) mn. tt. *észi-t*, tb. *—ek*. Észhez tartozó; észt illető, észre vonatkozó. Szokottabb az utóbbi értelmeményekben: *észbeli*.

ÉSZI, (2), puszta Fejér megyében; helyr. *Észibe*, *—ben*, *—ből*. Némelyek szerént rövid *e*-vel: ESZI.

—ÉSZIK, (ész-ik) az *ész* képző, *ik* mint szenvedő igeképzővel egyesülten, pl. *enyésnik*, *tenyésnik* szókban. L. *—ÁSZ* igeképző.

ÉSZIRÁNYOS, (ész-irányos) ösz. mn. Szokottabban l. ÉSZSZERŰ.

ÉSZJOG, (ész-jog) ösz. fn. Jog, mely a józan ész sugalásán alapszik, melyet magából az észből merítünk. *Észjognál fogva tilos más személyét megsérteni.* Közönségesb néven: *természetjog*.

ÉSZKÉP, (ész-kép) ösz. fn. 1) Azon kép, mely a tapasztalt tárgyak észrevétele által a lélekben támad vagy alakúl. (Idea). Másképen: *eszme*. 2) Némelyek szerént: *elmélet* (theoria). V. ö. ELMÉLET.

ÉSZKÖVETKEZTETÉS, (ész-következtetés) ösz. fn. Az észnek azon működése, midőn bizonyos előzményekből valamit kihoz. (Ratiotinatio).

ÉSZLEL, (ész-lel v. ész-l-el) áth. m. *észlel-t*. Észreveszi valamely külső tárgy benyomását, melynek irányt adni nem áll hatalmában, eszébe veszi (observat). *Észlelni valamely látott, hallott tárgyat.* Különbözik a szoros értelembeni tapasztalástól. V. ö. TAPASZTAL.

ÉSZLELÉS, (ész-lel-és) fn. tt. *észlelés-t*, tb. *—ek*. A lélek működése, midőn valamit észlel. V. ö. ÉSZLEL.

ÉSZLELET, (ész-lel-et) fn. tt. *észlelet-et*. Észlelés elvont értelemben.

ÉSZOK, (ész-ok) ösz. fn. Ok, mely észből van merítve; valamely állitásnak észen alapuló bizonyitéka.

ÉSZPARANCS, (ész-parancs) ösz. fn. Parancs, melyet a józan művelt ész ad, pl. *Tégy jót*, *kerüld a gonoszt*, *tökéletesitsd magadat*, *becsüld más személyét.*

ÉSZPRÓBA, (ész-próba) ösz. fn. lásd: ÉSZBIZONYSÁG.

ÉSZREHOZ, (észre-hoz) ösz. áth. Valakit a hibából, tévedésből igaz útra vezet, magába térit, felvilágosit.

ÉSZREHOZÁS, (észre-hozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a tévedésben levő észt igaz útra téritjük, midőn valakit bizonyos dologról felvilágositunk, vagy magába térni segitünk.

ÉSZRÉM, (ész-rém) ösz. fn. Eszmei képtelenség, mely az ész törvényei szerint nem létezhetik. (Chimaera).

ÉSZREVÉHETETLEN, **ÉSZREVÉHETLEN**, (észre-vehet[et]len) ösz. mn. Amit észrevenni nem lehet; elrejtett, elrejtőzött, eltitkolt; tapasztalás alá nem eshető. V. ö. ÉSZREVÉSZ. Határozóilag am. észrevehetetlen módon.

ÉSZREVÉHETETLENÜL, **ÉSZREVÉHETLENÜL**, (észre-vehet[et]lenül) ösz. ih. Olyan módon, oly képen, hogy észrevenni ne lehessen; titkosan, suttomban, elrejtőzve. *Észrevehetlenül kivenni az ezerényt más zsebéből. Észrevehetlenül becsúszni a házba.*

ÉSZREVÉHETŐ, (észre-vehető) ösz. mn. Amit észre lehet venni, tapasztalható, megtudható, kitünő. *Észrevehető család. Észrevehető megzavarodás.*

ÉSZREVÉHETŐLEG, (észre-vehetőleg) ösz. ih. Tapasztalhatólag, kitünőleg. *Észrevehetőleg ünni a csempészkedést. Észrevehetőleg fogyni, vénülni.*

ÉSZREVÉSZ, (észre-vész) ösz. áth. 1) Valamely tárgynak benyomását, hatását eszével fölfogja, annak lételét öntudattal tapasztalja. *Észrevenni a szobában elbújt tolvajt.* 2) Vizsgálódás, kutatás által valaminek nyomába jut. *A vadász észreveszi a bokorban lappangó nyulat. A figyelmes műbiró észreveszi a mű kibáit és hiányait.*

ÉSZREVÉT, **ÉSZREVÉTEL**, (észre-vét v. -vétel) ösz. fn. 1) A lélek működése, midőn a tapasztalati tárgyak benyomását, hatását az érzékek által felfogja; szabatosabban szólva: *észrevevés*. 2) A tapasztalt, ismert tárgyakról tett vizsgálatból kihozott, kifejtett különös eszme vagy igazság. *Észrevételeket tenni valamely műről. Nekem több észrevételeim vannak e tárgyról. Tudományos, művészeti észrevételek. Nincs semmi észrevétel ellene?* (Reflexio, Observatio).

ÉSZREVÉTLEN, (észre-vétlen) ösz. mn. Amit észre nem veszünk, amit föl nem lelünk, ami az ész figyelmét kikerülte vagy kikerüli. *Némely észrevétlen hibák maradtak a nyomtatványokban.* Határozóilag am. észrevétlenül.

ÉSZREVÉTLENSÉG, (észre-vétlenség) ösz. fn. A lélek azon állapota, midőn valamit nem vesz észre, midőn figyelmét bizonyos tárgy kikerüli. *Észrevétlenségből nem vizsgálni a körülményeket. Észrevétlenségből valakibe ütközni.*

ÉSZREVÉTLENÜL, (észre-vétlenül) ösz. ih. 1) Az ész figyelmét kikerülve; a nélkül, hogy észre vennők. *Észrevétlenül ellopódzni a mulatságból. Észrevétlenül becsúszni valahová.* 2) A nélkül, hogy a tapasztalt, vizsgált, figyelmre vett tárgyra nézve különös észmények, véleményünket, nyilatkoztatnók ki. *Észrevétlenül visszaadni a szerző munkáját. Észrevétlenül helybenhagyni a jegyzőkönyvet.*

ÉSZREVÉVÉS, (észre-vévés) ösz. fn. Ész működése, midőn a külső tárgyakat figyelembe veszi.

ÉSZREVÉVŐ, (észre-vévő) ösz. fn. Aki valamit észrevesz, kinek figyelme valamire kiterjed.

ÉSZSZERŰ, (ész-szerű) ösz. mn. Az ész törvényeivel megegyező, az ész sugalmát követő; olyas, mit a józan ész javall, helyben hagy; minek helyes oka van. *Észszerű javítás. Észszerű vállalat.* Másképen: *okszerű.*

ÉSZSZÉRŰEN, (ész-szérűen) ösz. ih. l. ÉSZSZÉRŰLEG.

ÉSZSZÉRŰLEG, (ész-szérűleg) ösz. ih. Az ész törvényeivel megegyezőleg; az ész sugalma, javallása, helybehagyása szerint; úgy, mint az ész tanácsolja. *Észszerűleg intézkedni.*

ÉSZTAN, (ész-tan) ösz. fn. 1) A bölcsészettan elemi, elméleti része, mely a gondolkodás szabályait adja elé, vagyis arra tanít, mikép kell helyesen gondolkodnunk, és szerzett ismereteinket rendeznünk, alkalmaznunk. *Tiszta, és alkalmazott észtan.* (Logika pura, et adplicata). 2) Szélesebb ért. használták némelyek azon ismeretek öszvegét, melyeket a gondolkodó ész tiszta elvont fogalmakból alkot, melyek különösen az *ismeret* és *lénytanban* adatnak elé. 3) Könyv v. munka, mely ezen tanokat magában foglalja.

ÉSZTANI, (ész-tani) ösz. mn. Észtanhoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Észtani szabályok. Észtani észrevételek, hibák. Észtani igazság.*

ÉSZTANILAG, (ész-tanilag) ösz. ih. Észtan szabályai szerént. *Ez észtanilag hibásan van mondva. Észtanilag szerkeszteni a művet. Észtanilag hamis állítás, következtetés.*

ÉSZTÖRVÉNY, (ész-törvény) ösz. fn. Törvény, mely az észen alapszik, melyet az ész hoz, természeti törvény, különböztetésül a *hozott* törvénytől. Lásd: ÉSZJOG.

ÉSZVALLÁS, (ész-vallás) ösz. fn. Természeti vallás, mely a legfelsőbb lény iránt tiszteletet, a lélek halhatlansága felől meggyőződést stb. egyedül az észből merített okoknál fogva parancsol, különböztetésül a *hozott, tényleges, kinyilatkoztatott* vallástól.

ÉSZVALÓ, (ész-való) ösz. fn. Való, vagy inkább lény, mely egyedül az észben létezik, vagy melynek létezhetése az ész törvényei, szabályaival nem ellenkezik. (Ens rationis).

ÉSZVILÁG, (ész-világ) ösz. fn. Elméleti világ, azaz olyan, milyet az ész egyedül elméletileg állít elé, elméletben, gondolatban létező világ. Ettől különbözik az *ész világa*, mely am. az ész belátása, felfogása, derültsége, világossága. *Az ész világánál szemlélni a dolgokat.*

ÉT, (1), (származását l. *é* elvont gyök és rokonságait *ész* k. ige alatt) fn. tt. *ét-et.* Egyszerű, eredeti, régi szó *étel* v. *evés* helyett. *Hogy tettetné étét.* (Ut simularetur manducasse. Bécsi codex). Jelennen jobbára csak öszvetételekben használtatik: *étvágy, étlap, étszoba, étterem.*

Képzésre hasonló *tét, vét, lét, it*(al) *hit, vit*(el) szókhoz, lásd: TÉSZ, VÉSZ, LÉSZ, ISZIK, HISZ, VISZ.

A törökben *et* am. hús.

ÉT, (2), a régieknél, hol *é* is jön elé *éj* helyett, ennek tárgyesete vagy általán *t* képzős alakja: *ét által* (Bécsi, és Nádor-codex) am. éjt v. éjen által.

—**ÉT**, ritka használatú névképző, eléjön *sötét* és *menyét* szókban. L. —ÁT képző.

—**ÉTA**, ösz. névképző, úgy látszik, nem egyéb mint *ít-ó* (régiesen *é-tó* is), *pocséta* (pocsító) és *bokréta* (bokorító) szókban.

ÉTADAG, (ét-adag) ösz. fn. l. ÉTELADAG.

ÉTÁLDOZAT, (ét-áldozat) ösz. fn. Az ó szövetségben így neveztetett a véretlen áldozat némely növénytermékekből, pl. lisztből, gabonából stb.

ÉTÁRUS, (ét-árus) ösz. fn. Vendéglő, laczikonyhás, ki kész ételeket árul. *Piaczi étárusok.*

ÉTASZTAL, (ét-asztal) ösz. fn. Asztal, melyről enni szoktak, különböztetésül az *író-, varró-, piperestb.* asztaloktól. V. ö. ASZTAL.

ÉTBÉRLŐ, (ét-bérlő) ösz. fn. Személy, ki bizonyos időre, a járandó ételekért, élelmezésért, vendéglőben vagy más étárusnál előfizet.

ÉTÉK, (ét-ék v. é-tek) fn. tt. *étket*, tb. *étkek.* Személyragozva: *étkem, étked, étke, étkünk, étketek, étkök.* Általán, minden tápszer, mit az ember bevesz, megeszik, akár eredeti nyers és készítetlen, akár főtt, sült, pirított stb. állapotban véve. *Húsétek, zsíros, vajas, olajos ételek. Borsos, foghajmás, turós ételek. Tök-e vagy turós étek?* (Km.) *Nehéz, könnyű ételek. Feladni az étkeket az asztalra.* Az *étek* és *étel* szók közt alig tesz a közszokás különbséget; azonban úgy tapasztaljuk, hogy a köznép az *étek* szót akkor használja inkább, midőn ékesebben akar beszélni.

—**ÉTÉK**, ösz. igerag (= e-ték és é-etek), pl. *kérétek* = *kére-etek* és *kéré-etek.* L. —TÉK, —TOK rag, és V. ö. Személynévmás.

ÉTÉKFOGÁS, (étek-fogás) ösz. fn. Egyszerre vagy egy tálban, edényben feladott étek. *Három, négy, öt étekfogás*, azaz annyi tál étel.

ÉTÉKFOGÓ, (étek-fogó) ösz. fn. Szolgáló személy az úri asztaloknál, ki az ételeket hordja. Különösen a fejedelmi asztaloknál rangban levő tiszt, ki innepélyes ebédeknél hivatalkodik. *Császári, királyi étekfogó.* (Dapifer).

ÉTÉKHORDÓ, (étek-hordó) ösz. fn. l. ÉTÉKFOGÓ.

ÉTÉKLAJSTROM, (étek-lajstrom) l. ÉTLAP.

ÉTÉKPIACZ, (éték-piacz) ösz. fn. Piacz, hol különféle ennivalót árulnak. Különösen, laczikonyha a nyilvános piaczon.

ÉTÉKUNDOR, (éték-undor) ösz. fn. 1) Utálat, csömör, melyet étek okoz; 2) a gyomornak kóros állapota, midőn az ételt épen nem kívánja, sőt undorodik tőle.

ÉTÉKVÁSÁR, (éték-vásár) l. ÉTÉKPIACZ.

ÉTEL, (é-t-el v. é-tel) fn. tt. *étel-t*, tb. —*ek*. 1) Tápszer, melyet az ember eszik; (amit pedig iszik, az *ital*). *Kövér, sovány étel. Böjti, hús étel. Zsíros, tejes étel. Kása nem étel.* (Km.) *Étel, ital, álom, szükséges e három.* (Km.). 2) Evés. *Étel előtt, étel közben, étel után* v. *végén.*

ÉTELÁRUS, (étel-árus) l. ÉTÁRUS.

ÉTELBITANG, (étel-bitang) ösz. fn. Nagyevő, ételpazarló, kenyérvesztegető.

ÉTELEN, (é-te-len v. ét-len) l. ÉTLEN.

ÉTELFOGÁS, (étel-fogás) l. ÉTÉKFOGÁS.

ÉTELHORDÓ, (étel-hordó) ösz. fn. és mn. 1) Személy, aki másoknak ételt hord, pl. az aratók, kaszások ételhordója. 2) Amiben ételt visznek. *Ételhordó kosár, ételhordó véka, ceběr.*

ÉTELKOSÁR, (étel-kosár) ösz. fn. Kosár, melyben a főzött, sütött ételeket valahová kihordják, vagy melyben más konyháról, pl. vendéglőből ételt hordanak.

ÉTELKÖBÖL, (étel-köböl) ösz. fn. Gabonarész, melyet az aratók, nyomtatók, caéplők, étel fejében kapnak az illető gazdától, pl. száz mérőtől két mérőt, vagy száz köböltől két köblöt; közönségesen két arató, caéplő stb. részhez egy ilyen rész jár. Néhutt: *kenyérrész*, vagy *ebédrész* a neve.

ÉTELMARADÉK, (étel-maradék) ösz. fn. Ami tálalás után a konyhán, vagy jóllakás után az asztalon megmarad a feladott ételekből. *Ételmaradékot adni a koldúsnak.*

ÉTELŐDIK, (ét-el-őd-ik) belsz. m. *ételőd-tem, —tél, —ött.* Belsőképen, magában emésztődik valamiért. Székely szó. Mátyusföldén: *évelődik.* Mindkét alakban az átv. értelemben vett *ésszik* igével egy eredetű.

ÉTELPENÉSZ, (étel-penész) ösz. fn. Penész, mely a sokáig állott, áporodott ételt megfogja.

ÉTET, (ét-et v. é-tet) áth. m. *étet-tem, —tél, —ett.* 1) Enni ad. Másképen: *etet.* 2) Mérget ad be valakinek, midőn *meg* igekötő járul hozzá. *Megétetni valakit.* 3) Szilárd, kemény testet bizonyos erős folyadékkal elkoptat, elvásat. *Elétetni a vasat választó vízzel. Kiétetni pokolkővel a seb keményedését.*

ÉTETÉS, (ét-et-és v. é-tet-és) fn. tt. *étetés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit étetünk, megétetünk, kiétetünk. V. ö. ÉTET.

ÉTETŐ, (ét-et-ő v. é-tet-ő) fn. tt. *étető-t*. Mérges szer, mely az állatot megöli; különösen kisebb kártékony állatok, férgek ellen használt öldöklő pép, folyadék stb. *Patkányétető, légyétető.*

ÉTETŐVÍZ, (étető-víz) ösz. fn. 1) Víz, mely bizonyos rágó, emésztő szerrel vegyítve az ércet kiessi, s mintegy kivési. 2) Állat-, féregölő mérges víz.

ÉTFOLYÁS, (ét-folyás) ösz. fn. Hasfolyás v. hasmenés neme, midőn a bevett ételek csaknem egészen emésztetlen állapotban mennek el.

ÉTHÁZ, (ét-ház) ösz. fn. Vendéglőház, melyben pénzért enni inni adnak.

ÉTHELY, (ét-hely) ösz. fn. 1) Általán, hely, hol enni szoktak. 2) Különösen, vendéglőház, étterem, étszoba.

ÉTIDŐ, (ét-idő) ösz. fn. Idő, melyben enni szokás. *Reggeli, déli, esti étidő.*

ÉTJEGYZÉK, (ét-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék a vendéglőkben, melyen az illető időre kész- vagy készíthető ételek nevei és ára föl van jegyezve. Másképen: *étlap.*

ÉTKES, (é-tek-es) mn. tt. *étkes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Jó izűn evő, bőven evő. *Es a gyerek igen étkes.*

„Délben asztalodra röppennék,
Étkes vidám vendéged lennék."

Kazinczy F.

ÉTKEZ, (é-t-ek-ez) áth. m. *étkez-tem, —tél, —ett.* Etet, étkekkel ellát.

ÉTKEZÉS, (é-t-ek-ez-és) fn. tt. *étkezés-t*, tb. —*ek*. Rendes evés valamely terített asztalnál. *Vendéglői étkezés.*

ÉTKEZIK, (é-t-ek-ez-ik) k. m. *étkez-tem, —tél, —ett.* Rendesen elkészült ebédet vagy vacsorát eszik.

ÉTKÖNYV, (ét-könyv) ösz. fn. Könyv, különösen a vendéglőknél, melybe a konyháról kiadott ételek, illetőleg adagok számát följegyzik.

ÉTLAP, (ét-lap) ösz. fn. l. ÉTJEGYZÉK.

ÉTLEN, (1), (ét-len v. é-te-len) mn. tt. *étlen-t*, tb. —*ek*. Ét v. étel nélküli, aki nem evett, éhgyomorral levő. *Étlen gyomor.*

ÉTLEN, (2) (l. föntebb) ih. Éhen, étel nélkül, üres gyomorral. *Étlen nehéz dolgomi. Étlen szomjan. Étlen állan.*

ÉTLENSÉG, (ét-len-ség) fn. tt. *étlenség-et*. Étel hiánya, éhes állapot. *Étlenség miatt ellankadni.*

ÉTMENÉS, (ét-menés) ösz. fn. l. ÉTFOLYÁS.

ÉTŐ, (é-t-ő) mn. Székely tájszó, e helyett: *ételő* (‚méreg' értelemben). *Étőt adott be neki* (Kriza János). Hasonló képzésű: *ító*, az *ökör-ító* (= ökörítató) helynévben.

ÉTSZEKRÉNY, (ét-szekrény) ösz. fn. Szekrény az éléskamrában vagy konyhában, hol az ételnek való eleséget vagy a maradék étkeket tartják.

ÉTSZOBA, (ét-szoba) ösz. fn. Szoba vagy terem, melyben rendesen enni szoktak. *Vendéglői étszoba.*

ÉTTÁRS, (ét-társ) ösz. fn. Személy, ki velünk egy asztalnál, egy tálból enni szokott.

ÉTTERÉM, (ét-terem) ösz. fn. Terem a nagyobb úri házaknál, vendéglőkben stb. hol ebédelni, vacsorálni, szóval, étkezni szokás.

ÉTVÁGY, (ét-vágy) ösz. fn. A gyomor azon állapota, midőn az eledelt kivánja. *Nagy étvágya van. Jó étvágyat kivánok.*. Az eddig használt korcs *etyepetye*, sőt a *szájás* szók is már ritkán használtatnak.

ÉV, (1), fn. tt. *evet*, tb. *evek*. Személyragozva : *evem, eved, eve, evünk, eveték, evök*, l. EV, (2).

ÉV, (2), fn. tt. *év-ét*. Köz szokás szerént azonegy értelemben használtatik *esztendő* szóval. De némely esetekben kizárólag csak ezzel élünk, pl. *másod évi, harmad évi, negyed évi*, vagy *másod éve, harmad éve, negyed éve mult. Ez ötöd éve történt*, tehát, úgy látszik, akkor, midőn határozottan mult időről szólunk.

Eredetére nézve lehet vagy annyi mint *ív*, t. i. egy *ív*, azaz egy *kör* az *időből*; Fabri Thesaurus-a szerént is *annus* tulajdonképen *circulus et orbem velut facit*. Vagy pedig annyi mint *av*, azaz *avas, avult*, a minthogy némely származékai is, pl. *évedik, évik*, újabb korban : *elévít, elévül*, a második jelentésre mutatnak. Véleményünk szerént, minthogy csakugyan kettős értelme van (legalább a származékokban), mindkét származtatás — mintegy két szónak tekintvén azt — helyesnek látszik. Egyébiránt szokták a latin *aevum*, s hellen *alών* szókkal is rokonítni, azonban ezek jelentéseihez inkább csak a második értelemben látszik közeledni. Finnül *vuosi*.

ÉVA. Női kn. tárgyeset, *Évát*, többes *Évák*. A Biblia szerént az első asszony neve. *Éva anyánk. Éva leányai*. A héberben: *khavváh* (חַוָּה), melynek jelentése : élet, ezen szótól : *kháváh* = él.

ÉVAAKLA v. **ÉVAKLA**, puszta Bihar megyében ; helyr. *Évaklá-n*, —*ra*, —*ról*.

ÉVA-CSÁRDA, puszta Somogy megyében ; helyr. *Éva-Csárdá-n*, —*ra*, —*ról*.

ÉVANGÉLIOM, l. EVANGÉLIOM.

ÉVBÉR, (év-bér) ösz. fn. Bér, melyet a cselédeknek, szolgáknak évszámra szokás fizetni. *Inasok, kocsisok, szolgalányok évbére*.

ÉVDÍJ, (év-díj) ösz. fn. Nemesebb szolgálatokért, hivatalviselésért, vagy jutalomképen évenként járó fizetés.

ÉVEDIK, (év-ed-ik) k. m. *éved-tem*, —*tél*, —*ett*. Igen elérik. Mondják a gyümölcsökről, melyek az érés idejét túl múlják, s megkásásodnak. Máskép : *évik* v. *ívik*.

ÉVEDT, (év-ed-t) mn. tt. *évedt-et*. Ami igen elérett, kásás. *Évedt dinnye, körte*.

ÉVEG, székely tájszó, l. ÜVEG.

ÉVEL, (év-el) önh. m. *ével-t*. Évről évre tart, eltart. *Évei sziveinkben emlékezete*. (Perennat).

ÉVELÉS, (év-el-és) fn. tt. *évelés-t*, tb. —*ek*. Évről évre tartás.

ÉVELŐ, (év-el-ő) mn. tt. *évelő-t*. Ami évről évre, több évig tart. (Perennis).

ÉVELŐDIK, (é-v-el-ő-d-ik) belsz. Valamely kedvetlen dolog miatt töprenkedik, tépelődik, boszonkodik, vagy mint mondani szokás, eszi magát. Máskép : *ételődik*.

ÉVES, (év-es) mn. tt. *éves-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Esztendős, ami egy évtől, esztendőtől fogva létezik. *Két éves, három éves gyermek*, azaz két, három év előtt született. A fiatal barmokra nézve *fli* szó használtatik : *harmadfli, negyedfli csikó, ünsö*.

ÉVEZRED, (év-ezred) ösz. fn. Ezer évre terjedő időszak, időfolyam. *Csaknem évezredig lakja már a magyar mostani hazáját*.

ÉVFOLYAM, **ÉVFOLYAMAT**, (év-folyam v. -folyamat) ösz. fn. 1) Egy év egészen véve elejétől végig. *Ezen évfolyamatban sok nevezetes dolog történt*. 2) Átv. ért. mind azon egybetartozó tárgyak, dolgok öszvege, melyek egy év alatt történtek vagy végeztettek, pl. egy év alatt mondott, vagy egy évre való egyházi beszédek gyüjteménye egy évfolyamatot teszen. *A Magyar Tud. Akademia munkálatinak tizenhatodik évfolyamata*.

ÉVFORDULÁS, (év-fordulás) ösz. fn. Az időfolyamatnak egy év bevégeztével másra átmenése ; egy évnek betelése, és másiknak kezdete.

ÉVFORDULAT, (év-fordulat) ösz. fn. Annyi mint évfordulás, elvont értelemben, vagyis tárgyilag nem alanyilag véve.

ÉVHASZON, (év-haszon) ösz. fn. Évi jövedelem ; éven által behajtott tiszta nyereség.

ÉVI, (1), (év-i) mn. tt. *évi-t*, tb. —*ek*. 1) Esztendőbeli, esztendőből való. *Harmad évi gabona. Első évi szerzemény. Másod évi joghallgató*. 2) Évre való, évet illető. *Évi járadék, két évi bér*. 3) Évenként történő. *Évi szemle, évi hadgyakorlat*.

ÉVI, (2), **ÉVIKE**, (Év-i, Év-i-ke) női kn. tt. *Évit, Évikét*, tb. *Évik, Évikék*. *Éva* névnek kicsinyezője. Máskép : *Évicza, Vicza*.

ÉVIK, (év-ik) k. l. ÉVEDIK.

ÉVÍT, (év-ít) áth. l. ELÉVÍT.

ÉVKÖNYV, (év-könyv) ösz. fn. 1) Valamely társulat munkálatait, történetét évenként eléadó gyüjtemény. *A Magyar Tudományos Akademia évkönyvei*. 2) Történetek gyüjteménye általában, mely a részletes eseményeket szoros időrendben jegyzi föl. *Tacitus évkönyvei*.

ÉVKÖNYVIRÓ, (év-könyv-iró) ösz. fn. Személy, ki évkönyvet v. évkönyveket ír. V. ö. ÉVKÖNYV. *Régi kolostorok, városi községek, tudományos társulatok évkönyvirói*.

ÉVLAPOK, (év-lapok) ösz. fn. többesben. Évenként kiadatni szokott értekezések, tudományos közlések stb. gyüjteménye. *Kisfaludy-társaság évlapjai*.

ÉVNAP, (év-nap) ösz. fn. Nap, melyen valaminek éve, esztendeje betelik, különösen innepélyes nap, mely évenként egyszer fordúl elé, pl. születési, házassági évnap.

ÉVNEGYED, (év-negyed) ösz. fn. Az évnek negyed része, azaz, három hónap. Tágasabb ért. az

egyenetlenül négyfelé osztott évnek egy-egy része, pl. a házbérfizetésre nézve Jakabtól sz. Mihályig egy évnegyed, jóllehet csak két hónapra terjed; ellenben sz. Mihálytól Gyertyaszentelőig négy hónap tesz egy évnegyedet.

ÉVNEGYEDÉNKÉNT, (év-negyedénként) ösz. ih. Különkülön minden évnegyedben. *Évnegyedenként fizetni a cselédeket, mesterembereket, házbért.*

ÉVNEGYEDÉNKÉNTI, (év-negyedénkénti) ösz. mn. Évnegyedenként történő. *Évnegyedenkénti fizetés.*

ÉVNEGYEDÉS, (év-negyedés) ösz. mn. 1) Egy évnegyed óta létező, három hónapos. *Évnegyedes gyermek.* 2) Évnegyedenként történő, megjelenő. *Évnegyedes gyülés. Évnegyedes szemle, vizsgálat. Évnegyedes folyóirat.*

ÉVNEGYEDI, (év-negyedi) ösz. mn. Évnegyedet illető, arra vonatkozó. *Évnegyedi házbér.*

ÉVNEGYEDPÉNZ, (év-negyed-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet bizonyos czim alatt, pl. a falusi, elemi tanodákban évnegyedenként kell fizetni; szokottabban: *kántorpénz*, minthogy a fizetési időhatár a kántornapokhoz van szabva. V. ö. KÁNTOR.

ÉVPÉNZ, (év-pénz) ösz. fn. Viselt hivatalért vagy szolgálatért évről évre járó fizetés, jutalom, segédpénz; másképen: *évbér*, és *évdíj*.

ÉVREND, (év-rend) ösz. fn. Az évek folyásának bizonyos időponttól számított rende, sora. *Keresztény évrend*, mely Krisztus születésétől kezdődik. *Mohammedanusok évrende*, mely Mohammed futásától veszi kezdetét. (Aera). Másképen: *évsor*.

ÉVSOR, (év-sor) ösz. fn. l. ÉVREND.

ÉVSZAK, (év-szak) ösz. fn. Az évnek azon része, időköze, mely alatt a föld a nap körüli pályájának egy-egy negyedét megfutja. *Tavaszi, nyári, őszi, téli évszak.* Tágasabb ért. évnek rövidebb vagy hosszabb része, mennyire abban különféle munkákat végezni, vagy mulatni szokás. *Aratási, szüreti évszak. Fürdői, farsangi évszak.* (Saison). V. ö. IDÉNY.

ÉVSZÁM, (év-szám) ösz. fn. Több éveknek bizonyos időponttól, kezdettől számított mennyisége. *Urunk születésének évszáma.*

ÉVSZÁMADÁS, (év-szám-adás) ösz. fn. Számadás az évenkénti bevételekről és kiadásokról. V. ö. SZÁMADÁS.

ÉVSZÁMOLÁS, (év-számolás) ösz. fn. Történettanilag am. az éveknek bizonyos időponttól, valamely nevezetes eseménytől kezdve följegyzése. *Sínai, indiai, egyiptomi, görög, római, keresztény* stb. *évszámolás.*

ÉVSZÁZAD, (év-század) ösz. fn. Száz esztendőből álló, szám évre terjedő időszak. *Urunk születése utáni tizenkilenczedik évszázad.*

ÉVTIZED, (év-tized) ösz. fn. Tíz évre v. esztendőre terjedő időszak. *Egy évtized alatt sok történhetik. A tizenkilenczedik század első, második, harmadik évtizede.*

ÉVŰ, (év-ű) mn. tt. *évű-t*, tb. —*ek*. Éves, esztendős. *Két, három, négy évű. Sok évű munka.*

ÉVÜL, ÉVÜL, (év-ül) önh. m. *évül-t*. Idül, vénül, korosodik. 2) Jogtanilag: bizonyos, a törvényben meghatározott időszak után valamely jog egyik félre nézve megszünik, másikra nézve pedig életbe lép. V. ö. ELÉVÜL.

ÉVÜLÉS, (év-ül-és) fn. l. ELÉVÜLÉS.

ÉVÜLHETLEN, (év-ül-het-len) mn. tt. *évülhetlen-t*, tb. —*ek*. Ami nem évülhet. V. ö. ÉVÜL, ELÉVÜL.

ÉVÜLT, (év-ül-t) mn. l. ELÉVÜLT.

ÉVÜNNEP, (év-ünnep) ösz. fn. Ünnep, mely emlékezetül évenként, vagy egy évben egyszer tartatik. *Buda visszavételének évünnepe. Templom föl szentelésének évünnepe.*

ÉVVÁLTOZÁS, (év-változás) ösz. fn. Midőn a régi év betöltével új év kezdődik. Minthogy az évek különféle időponttól számíttatnak, innen van: *polgári, egyházi, katonai* stb. évváltozás.

ÉVVERS, (év-vers) ösz. fn. Mesterséges vers, melyben a római számokat jelentő M. D. C. L. X. V. I. betük összeszedve, azon évet fejezik ki, melyre a vers iratott. (Chronostichon), például az esztergomi sírbolt feliratában:

PrInCIpIs a RVDna sVCCessorVMqVe SoporI.
= 1824.

Ilyetén versek a magyarban is fordulnak elé.

ÉZ, tájdivatosan am. *és*; l. est.

—ÉZ, névképző *vit-ez* és igeképző *int-ez* szóban; ugyanaz a rövid hangú *es* (s *as*) képzővel; és a föntebbi szókban is hihetőleg egybeolvadás által lett hosszúvá *vita-ez* és *inte-ez*-ből.

Éztán, tájdivatos *ezután* helyett.

ÉZSAIÁS, ÉZSIÁS, (eredetileg héber szó: יְשַׁעְיָה am. segély vagy üdv istentől), férfi kn. tt. *Ézsaiás-t*, tb. —*ok*. Esaias, Isaias; neve a bibliai nagy jósok (próféták) egyikének.

Az É-ben van 1818 czikk.

F (ef).

F, kisded alakban *f*, tizenegyedik betű a magyar ábécében, s a mássalhangzók sorában hatodik. Mint folytonos, (folytonosan ejthető) mássalhangzó a vele járó *e* önhangzót elül veszi föl (ef v. eff) ezért a *félhangzókhoz* is soroltatik. Különben fuvással járó kiejtése után *fuvó hangnak* is nevezzük, s hangszervi általános minőségénél fogva az *ajakhangok* osztályában van helye, s némely szókban rokon társaival, ú. m. *b, p, v, m* hangokkal föl azokott cseréltetni, mint: *fodor bodor, filling billing, fige bige, fergetyű pergetyű, fanyar vonyár, fekete vakota, fések vacsok*, *f* fordítva *iv* (ív-ik gyöke), *fics vics, ficskand vicskand, figyel vigyáz, fincsáros vincsáros, fon von, fürgencz virgoncz, far mar-t par-t, fitat mutat* stb. Áll ez más nyelvekben is, pl. a hellenlatin *philomela* szó után magyarosodott *fülemile* szóban meglehetős épen meg-

megmaradott, már a török *bülbül*-ben az *f* is az *m* is *b*-vé változott. Mint fuvó hang, a szivási *sz*-vel vagy *s*-vel és a lehelési *h*-val is rokonítható, pl. *fűzfa* Baranyában *szüsfa*, *foh·ász soh-aj*, *fanyar sanyar*, *fürög sürög*; *fedd szid*; *fő hő*. Egyébiránt a magyar mindig szabatosan ejti ki, s különösen a legrokonabb, de nála szelidebb *v* vel sem szokta fölcserélni, mi általában minden szelid és kemény rokon hangokról áll. Különböztetésül az ajkakat bezáró *b p* szervrokonoktól, mint imént érintők, *fuvó* betünek, illetőleg hangnak is mondatik. Némely hangutánzókban zárbötü gyanánt hallatszik, mint: *pif*, *paf*, *puf*, *nyif*, *nyaf*, *röf*. A *dölf*, *csörf*, *csalf*(a) *kajf*, *csúf* szókban alkalmasint a részesülő *ó ő* változott *f* betüvé, *dölö* dölf, *csörö* csörf, *csaló* csalf stb. Mint szóképző az imént elsoroltakon és *kanaf* szón kivül, a magyar nyelv egyetemében alig fordúl elé, ellenben *f*-vel kezdődő gyökszóink száma mintegy 80-ra rúg. A szanszkrit s finn nyelvekben teljesen hiányzik. A héberben s görögben *ph* pótolja.

Az *f* hang jelentésében alaphangtest a *fuvás*, innen észleljük általán, hogy benne a fuvás, lehelés fogalma más nyelvekkel is közös; ilyen a magyarban maga az egyszerü *fú* ige, (hellenül *φυσάω*, lat. *flo*, *flare*, szlávul *fúkám*, mely némely más árjacsaládban *v*-vé változik, pl. a szanszkritban *vá*, a németben *wehen*). Különösen 1) A melegséget, beltömörödést jelentő szókban kifelé fúvó: *fő* v. *föl*, *főz*, *fült*, *fül*, *fojt*, *fúl*; a hideget s más kellemetlen érzést vagy bizonyos visszatartózkodást jelentőkben a lélekzést behúzó: *fagy*, *fáj*, *fázik*, *fél* (ige). 2) Távolra hatást vagy élénk mozgást (fuvási, lehelési fokozódást) fejez ki ezekben: *fut*, *ficzánkol*, *ficzkand*, *fityeg*, *foly*, *forr*, *forog*. 3 Emelkedést (a fölfelé törekvésben szintén fuvási fokozódást) vagy magassági távolságot ezekben: *far*, *fe*, *fej*, *fel*, *fenn*, *föd*, *fal*, *fa*, *fü*. 4) Az ajkak mozgására vonatkozik ebben: *fal* (igeszó).

Figyelmet érdemlő nyelvünkben, hogy mig a *b* és *p* hanggal kezdődő szavaink között számosan vannak, melyek valami puffadtat, dudorút, gömbölyüt, köröset jelentenek, az *f* és *v* kezdetüek között (az *r* alaphanguakon kivül) alig van egy-kettő, ezek is csak váltakozásképen mint: *fütykös* = bütykös, *fodor* = bodor. E tünemény szószervileg onnan magyarázható, hogy a *b* és *p* az ajkak érintkezése által képződik, ellenben a *v* és *f* mint nem érintkezők az ajkak között mintegy átsikamlanak s elfuvódnak, minélfogva a térben inkább távolságra vonatkozó szók vezérhangjai.

FA, fn. tt. *fát*, tb. *fák*. 1) Növény, mely tömör, s több évekig folyvást vastagodó derékkal törzsökén felül a légbe emelkedik, s bizonyos magasságnyira ágakat, lombokat, és leveleket hajt. Máskép: *élőfa*. *Fiatal*, *vén*, *sudár*, *vastag*, *termékeny*, *terméketlen*, *ép*, *beteges*, *vad*, *oltott*, *erdei*, *kerti*, *gyümölcsös fa*. *Nehéz egy fából gúzst tekerni*. (Km.) *Addig hajtsd a fát, míg fiatal*. (Km.) *A mely fából horog akar lenni, ideje megyörbül*. (Km.) *Nagy fát mozgatsz. Nagy fába rájtad a fejszét. A száraz fa mellett a nyers is megég*. (Km). *Magas* v. *vén fa alatt jobb nyugonni*. (Km.) *Terméketlen fára senki követ nem hajít*. (Km.) *Maga alatt vágja a fát*. (Km.) *Ne rázd azt a fát, mely magától hullatja gyümölcsét*. (Km.) *Szálfa* v. *egy fa nem erdő*. (Km.) *Fára mászni, fán fészkelni. Ne menj* (v. *mászsz*) *fára, nem esel le*. (Km.) *Fát gyümölcséről ismerik*. (Km.) *Fa nem esik le egy vágással*. (Km.) Midőn a fák külön fajait nevezzük, ezekhez is rendesen hozzáteszszük a *fa* szót, pl. *cserfa*, *bükkfa*, *tölgyfa*, *fenyűfa*, *tiszafa*, *körtefa*, *almafa*, *szilvafa*, s ott ahol az értelemnek nem árt, el is hagyatik, pl. *cser*, *bükk*, *tölgy*, *fenyű*; de *tiszafa*, *almafa* szóknál nem, mert *Tisza*, *alma* mást is jelentenek. 2) Az élőfák, vagy cserjék törzsöke vagy ágai kivágott s bármely módon a földtől elválasztott állapotban. *Kemény*, *puha*, *nehéz*, *könnyü*, *szivós*, *pudvás fa*. *Épületfa*, *tüzi fa*, *szerszámfa*. *Nyalábfa*, *hasábfa*, *ölfa*, *dorongfa*. *Vágott fa*. *Rosz fát tett a tüzre*. (Km.) *Fát fürészelni*, *hasogatni*, *vágni*. 3) Számtalan eszköznek, és szerszámnak neve, mely fából készült. *Általfa*, *árboczfa*, *ászokfa*. *Bitófa*. *Gántárfa*. *Határfa*. *Hámfa*. *Kaptafa*. *Kapufa*. *Bucsút vett a kapufától*. (Km.) *Ollófa*. *Sátorfa*. *Hordd el a sátorfádat*. (Km.) *Hajtófa*. *Egy hajtófát sem ér*. (Km.) *Piszkafa*. *Házasodik a lapát, elvette a piszkafát*. (Népd.) Átv. ért. *uborkafa*. *Föllépett az uborkafára*. (Km.). 4) Használják melléknév gyanánt, s am. fából álló, való, készült, vagy fára vonatkozó, azt illető, s a vele együtt álló névvel rendszerént összeíratik, pl. *faágy*, *faféreg*, *fagomba*, *fafuró*, *fagyöngy*, *fahaj*, *faház*, *fakalán*, *fakép*. *Ott hagyott a faképnél*. (Km.) *Fakéreg*. *Annyit használ, mint ebnek a fakéreg*. (Km.) *Fakutya*. *Mindig nevet, mint a fakutya*. (Km.) *Faiskola*. *Fapoltura*, *fapénz*. *Bolondnak a fapoltura* v. *fapénz is jó*. (Km.) *Faszekér*. *Eb a faszekere, ugyan helyén az esze*. (Km.) *Fatarisznya*. *Zörög*, *mint a fatarisznya*. (Km.). 5) Sok magyar helységek neveiben am. *falu* vagy *falva*, pl. *Asszonyfa*, *Balásfa*, *Pódafa*, *Péterfa*, *Sárosfa*, azaz Asszonyfalva, Balásfalva stb. Ilyen nevü helyek legszámosabbak a szóröviditést különösen kedvelő dunántuli magyaroknál.

Származékai: *fácsz*, *fai* v. *fái*, *fás*, *fátalan* stb.

Rokonok vele takele nyelven Áfrikában: *fa*, továbbá a parszi és pehlvi *van*, zend *vana*, szanszkrit *vana* (erdő), persa *bun*, sínai *mu* (arbor; lignum), finn *pun*, német *Baum*, goth *bagm*, angol *beam*. A perzsa *bam*, s héber בָּמָה pedig magast jelentenek, épen úgy mint az egyszerü magyar *fe*, mely alapfogalomban a növények legmagasabb nemét jelentő *fa*-val egy értelmü.

FAABRONCS, (fa-abroncs) ösz. fn. Fából, különösen, fágból, pl. mogyoróból készitett abroncs. V. ö. ABRONCS. Tájejtéssel, nevezetesen Eger vidékén, egyszerüen *fa*, pl. *Két hordóm van vasban a többi fában* = faabroncsban.

FAABRONCSOS, (fa-abroncsos) ösz. mn. Faabroncscsal ellátott, keritett, erősített. *Faabroncsos hordóedény*. V. ö. ABRONCS.

FAÁG, (fa-ág) ösz. fn. Az élőfának ága, akár nyers, akár száraz állapotban véve. *Faágból csinált gúzs. Sudras faágakat szedni.*

FAÁGY, (fa-ágy) ösz. fn. Fából csinált ágy, azaz melynek minden külső részei fából vannak, különböztetésül a *szalma-, vessző-, vaságyaktól.*

FAÁGYU, (fa-ágyu) ösz. fn. 1) Régen a várostromoknál használt sajátságos lövőgép, melylyel a falakat rongálták, s a kapukat bedöntötték. (Petarda). 2) Kifúrt faderékból készített, s vasabroncsokkal erősített pótlékágyu.

FAÁLLÁS, (fa-állás) ösz. fn. 1) Hely, hol a levágott épület- vagy tüzi fát tartani szokták. 2) Fából csinált emelvény, pl. a kőmívesek, kazalrakók számára.

FAÁRU, (fa-áru) ösz. fn. 1) Eladó fa, legyen az szerszámnak, épületnek, vagy tüzre való. 2) Fából készült edények, szerszámok, pl. hordók, kádak, talicskák, tekenők, lapátok, ekék stb. *A Bakonyból sok faárut szállítanak a pesti vásárokra.*

FAÁRUS, (fa-árus) ösz. fn. Személy, ki épület- vagy tüzi fát árul, ki fával kereskedik.

FABÁB, (fa-báb) ösz. fn. l. FABABA.

FABABA, (fa-baba) ösz. fn. Kis gyermekek, kivált leánykák játékszere fából, mely gyermekcse alakra van készítve, és felöltöztetve. Átv. ért. oly személy, ki merő gyávaság és ügyetlenség, ki valaminek csak nevét viseli, s más működik helyette. (Pictus masculus).

FABANKÓ, (fa-bankó) ösz. fn. Bankó, azaz mankóféle támaszbot, mely fából van csinálva. V. ö. BANKÓ, (1).

FABAK, (fa-bak) ösz. fn. Ácsok, favágók eszköze, melyre a faragandó, vagy fürészelendő gerendákat, hasábokat helyezik. V. ö. BAK.

FABÉL, (fa-bél) ösz. fn. Taplószerü puha, rugalmas anyag, mely a faderekak és fágak kellő közepét foglalja el, s mely a fiatal fákban különösen a lágynemüekben, pl. bodzákban, füzekben, nagyobb szokott lenni, s idővel mindig szükebbre szorúl öszve. Mondják *fa széké*-nek is. (Medulla).

FABÉR, (fa-bér) ösz. fn. Bér, melyet némely helyeken az illető erdőbirtokosnak a fáészási jogért fizetni szoktak. V. ö. FÁÉSZ.

FABETŰ, (fa-betű) ösz. fn. Fából faragott betű.

FÁBIÁN, (*Fabius, Fabianus* latin nevek után, melyek hihetőleg *faba* szótól eredtek) férfi kn. tt. *Fábián-t*, tb. —*ok*. Fabianus. *Ördögütő* v. *ördögüsző Fábián*. (Km). *Fábián és Sebestyén vértanuk.*

FÁBIÁNFALVA, puszta Nógrád megyében; helyr. *Fábiánfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

FÁBIÁNHÁZA, falu Szathmár megyében; helyr. *Fábiánházá-n*, —*ra*, —*ról*.

FÁBIÁNKA, puszta a Nagy-Kunságban; helyr. *Fábiánká-n*, —*ra*, —*ról*.

FABICSAK, (fa-bicsak) ösz. fn. Bicsak, melynek fanyele van; néhutt : *kuszora*, gúnyosan : *békanyúsó*.

FABIMBÓ, (fa-bimbó) ösz. fn. Bimbó, melyet a fa szokott hajtani. V. ö. BIMBÓ.

FABOGÁR, (fa-bogár) ösz. fn. Mindenféle bogár, mely különösen a fákon szeret élődni. V. ö. BOGÁR.

FABOT, (fa-bot) ösz. fn. Fából való bot, különböztetésül más anyagból pl. nádból, vasból csinált bottól.

FABOTOLÁS, (fa-botolás) ösz. fn. A fa ágainak levágása, lenyesése. V. ö. BOTOL.

FABOTOLÓ, (fa-botoló) ösz. fn. Munkás, erdőlő, ki a fák ágait levagdalja, lenyesi. Másképp : *ágerdőlő*. V. ö. BOTOL.

FABRIKA, (a latin *fabrica* szóból) fn. tt. *fabrikát*. A művelt nyelvből már kiavult, helyette lásd : GYÁR.

FABRIKÁL, l. GYÁRT.

FABRIKÁS, l. GYÁROS.

FABUGA, (fa-buga) ösz. fn. Némely fákon, pl. csereken, tölgyeken teremni szokott buga, azaz csomódad, tömör állományu kinövés. V. ö. BUGA. (Tuber).

FABUNKÓ, (fa-bunkó) ösz. fn. Göcsös, csomós véggel ellátott bot, dorong. *Fabunkóval ütni a barmot*. V. ö. BUNKO.

FACS, hangutánzó elvont gyök, melyből *facsar* és ennek származékai erednek. Egyébiránt egy a megfordított *csav* (melyből *csavar* stb. ered) szinte elvont gyökkel.

FACSÁK, (fa-csák) ösz. fn. A faderékból kinövő és szétváló főágak, melyek *csák* gyanánt állanak a derékhoz képest. V. ö. CSÁK.

FACSAR, (facs-ar) áth. m. *facsart*. Nedves testet, pl. beáztatott ruhát, czitromot, szőlőt stb. nyomkod, szorít, teker, hogy a benlévő nedv kifolyjon, mely némi *facs* hanggal szokott megtörténni. *A narancsot, ha erősen facsarod, végre keserüt bocsát.* (Km.) *Kifacsarni a megmosott és öblített ruhákat. Belé facsarni az ételbe a czitrom levét.* Átv. ért. erőtet, szorít, kényszerít. *Kifacsarni valakiből a szót, titkot.* Különböztetésül v. ö. CSAVAR, (1). Egyébiránt a kettő jelentése több származékokban öszveűt, mint : *facsarít, facsarog, facsaros.*

FACSARÁS, (facs-ar-ás) fn. tt. *facsarás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit facsarunk. V. ö. FACSAR.

FACSARÉK, (facs-ar-ék) fn. tt. *facsarék-ot*. 1) Azon nedv, lé, melyet facsarás által kinyomunk. *Ruhafacsarék, czitromfacsarék, szőlőfacsarék.* 2) Facsarás által öszvetekert, öszvegúzsolt test.

FACSARÉKOS, (facs-ar-ék-os) mn. tt. *facsarékos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Tekerékes, tekercses, tekerős, öszvefacsart. *Facsarékos ruhadarab.*

FACSARGÁS, (facs-ar-g-ás) fn. tt. *facsargás-t*, tb. —*ok*. Átv. ért. ugyanannyi, mint *csavargás*. V. ö. CSAVARGÁS.

FACSARGAT, (facs-ar-g-at) áth. és gyakorító. m. *facsargat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *facsargass*. Folyto-

nosan, több izben facsar, kifacsar. V. ö. FACSAR. *Kifacsargatni a megmosott fehérruhát.*

FACSARGÓ, (facs-ar-g-ó) mn. és fn. tt. *facsargót.* Átv. ért. am. *csavargó*, azaz tekervényes, görbe utakon bolygó, czél nélkül kódorgó. V. ö. CSAVARGÓ.

FACSARI, (facs-ar-i) mn. tt. *facsari-t*, tb. —*ak.* Átv. ért. sanyarú, fösvény ember, ki mindenből mintegy pénzt facsar, vagy magától a szükségeseket megvonva, öszvezsugorodik. Aljas nyelven : *faszari.*

FACSARINT, (facs-ar-int) áth. m. *facsarint-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Nedves, leves testet csak úgy könnyeden, egy nyomással, tekeréssel körülfacsar. V. ö. FACSAR.

FACSARINTÁS, (facs-ar-int-ás) tt. *facsarintás-t*, tb. —*ok.* Egyszeri, könnyed facsarás.

FACSARÍT, FACSARIT, (facs-ar-ít) áth. m. *facsarít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Erősebb facsarást tesz, csavarít. *Egyet facsarított rajta.*

FACSARÓ, (facs-ar-ó) mn. tt. *facsarót.* Oly nedves, hogy ki lehet facsarni. *Facsaró víz vagyok, úgy megáztam.*

FACSARODÁS, (facs-ar-od-ás) fn. tt. *facsarodás-t*, tb. —*ok.* Állapot, midőn valamely test facsarodik. V. ö. FACSARODIK.

FACSARODIK, (facs-ar-od-ik) k. m. *facsarodtam*, —*tál*, —*ott.* 1) Nyomás, szoritás, tekerés által körülfonódik, meggörbül. *Facsarodik a gúzssá tekert veszső.* 2) Nyomódik, kinyomódik. *Facsarodik a víz a ruhából, a lé a czitromból.*

FACSAROG, (facs-ar-og) önh. m. *facsarog-tam* v. *facsarg-oltam*, —*tál* v. *facsarg-oltál*, *facsarg-ott*, htn. *facsarogni* v. *facsargani*, v *facsargni*. Átv. ért. görbe, tekervényes utakon jár, kel, bolyong. Egyértelmü a *csavarog* igével. Hasonló jelentésü : *fanyarog.*

FACSAROS, (facs-ar-os) mn. tt. *facsaros-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Tekert, tekerős, tekervényes, ami facsarva, körülgörbítve van. *Facsaros derék, öv.* Átv. ért. egyenetlen, ravasz, álutakon müködő. *Facsaros lelkü ember. Facsaros út, ösvény.*

FACSART, (facs-ar-t) mn. tt. *facsartat.* 1) Nedvétől, levétől nyomás, szoritás, tekerés által megfosztott. *Facsart ruha. Kifacsart czitrom.* 2) Kinyomott, facsarás által kisajtólt. *Becsinált-ba facsart czitromlé.*

FACSING, (fa-csing v. —csüng) ösz. fn. tt. *facsing-ot.* Levágott faágak, vesszők. Nyitrán : *fasing.*

Némelyek az olasz *fascina*, [franczián *fascine*, németül *Faschine*] szótól származtatják.

FACSINTOS, (facs-int-os) mn. tt. *facsintos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Lábakról mondják, melyek térdben begörbedve összevcrődnek, máskép : *kacsiba.* Gyöke *facs*, mely alapfogalomban csavarásra, tekerésre, illetőleg görbülésre vonatkozik. Átvitt ért. helytelen magaviseletü.

FACSIPA, (fa-csipa) ösz. fn. Némely fák, pl. meggy-, cseresnye-, szilvafák stb. derekaiból, ágaiból kifakadó enyvszerü, ragadós nedv ; másképen : *mézga.* V. ö. CSIPA.

FACSIZMA, (fa-csizma) ösz. fn. Tulajdonkép a papapucsnak, faczipőnek, czókónak gúnyos, tréfás neve.

FÁCSKA, (fa-acs-ka) fn. tt. *fácská-t.* Kicsi fa.

FACSOMÓ, (fa-csomó) ösz. fn. l. FAGÖRCS.

FACSÚSZ, (fa-csúsz) l. FAKÚSZ.

FÁCZÁN, (latinul *phasianus*, németül *Fasan*, lengyelül *fazyan*, csehül *bazant* stb., némelyek szerént *Phasis* folyamtól Kolchisban vette a nevét, honnan először az Argonauták hozták Európába) ; fn. tt. *fáczán-t*, tb. —*ok.* A vadtyúkok egyik faja, meztelen lábakkal, hosszú farkkal, s fülei mellől kinőtt tollbokrétával, bóbitával. Híme v. kakasa kitünőleg szép tollakkal ékeskedik. *Arany, ezüst fáczán. Kevély, örvös fáczán.* Öszvetételekben : *Fáczánhús, fáczántoll, fáczánmadár.*

Állattudományi ujabb nyelven : *bóbitár.*

FÁCZÁNÉB, (fáczán-éb) ösz. fn. Vadászeb, mely a fáczánok nyomát, tartózkodásuk helyét szaglászsza, kifürkészi.

FÁCZÁNJÉRCZE, (fáczán-jércze) ösz. fn. Nőstényfáczán, mely tojik és költ.

FÁCZÁNKAKAS, (fáczán-kakas) ösz. fn. Hím fáczán, mely a nősténytől sokkal ékesebb tollai által első tekintetre megkülönböztethető.

FÁCZÁNKERT, (fáczán-kert) ösz. fn. Kerített hely, liget, bokros tanya, hol a fáczánokat kellő vigyázat alatt nevelik, tenyésztik.

FÁCZÁNOS, (1), (fáczán-os) mn. tt. *fáczános-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Fáczánokkal bővelkedő, azokhoz tartozó ; fáczán hússal készitett. *Fáczános sziget, tájék. Fáczános káposzta.*

FÁCZÁNOS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fáczános-t*, tb. —*ok.* 1) Hely, kert, liget, hol fáczánokat tenyésztenek. *Fáczánosban tilos a vadászat.* 2) Személy, ki fáczánokat nevel, azokra felügyel.

FÁCZÁNTENYÉSZTÉS, (fáczán-tenyésztés) ösz. fn. 1) Vadnevelő intézet, melyben fáczánokat nevelnek, szaporítanak. 2) Munka, foglalatosság a fáczánok szaporitása körül.

FÁCZÁNTENYÉSZTŐ, (fáczán-tenyésztő) ösz. mn. és fn. Aki fáczánokat nevel, szaporít.

FÁCZÁNTOJÁS, (fáczán-tojás) ösz. fn. A fáczánmadár tojása. V. ö. TOJÁS.

FÁCZÁNVADÁSZ, (fáczán-vadász) ösz. fn. 1) Vadász, ki fáczánokat nevel. 2) Aki vadon tenyésző fáczánokat fogdoz, lődöz.

FACZIPŐ, (fa-czipő) ösz. fn. Könnyü fából, pl. hársból készített talp, melyet czipő v. papucs gyanánt szíjjal a lábhoz csatolva viselnek hazánkban is némely vidékbeli svábok.

FACZIPŐS, (1), (fa-czipős) ösz. mn. Faczipöt viselő. *Faczipős svábok, szerzetesek.*

FACZIPŐS, (2), (l. föntebb) ösz. fn. Mesterember, ki faczipőket készit.

FACZÓKÓ, (fa-czókó) ösz. fn. l. FACZIPŐ.

FÁCZOL, (fácz ol, a német *Falz*, *falsen* szók után alakultnak látszik), áth. m. *fáczolt*. 1) Valamit rétegez, rétegenként öszverakosgat; ránczokra szedeget. *Fáczolják a könyvkötők a bekötendő íveket. Gyolcsot, vásznat fáczolni.* 2) A bőrkészitőknél am. a bőrt vakarja.

FÁCZOLÁS, (fácz-ol-ás) fn. tt. *fáczolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit fáczolunk. V. ö. FÁCZOL.

FACZÖVEK, (fa-czövek) ösz. fn. Fából faragott, készített czövek. V. ö. CZÖVEK.

FÁD, áth. m. *fád-tam*, —*tál*, —*ott*. Valamely nyulékony, öszvehajtható testet, eszközt, péld. kötelet, lánczot, fonalat, hosszú hálót öszvehúz. *Fádják a hajósok a kikötendő hajó alatteágait. A halászok fádják a vízből kihúzott hálót.*

Rokon vele a szanszkrit *badh*, *bandh* és *vat*, *vant*, melyek öszvekötést, tekergetést jelentenek, továbbá a hellen πεδάω, latin *pedio*, német *Faden*, *Band*, *binden* stb.

FÁDÁS, (fád-ás) fn. tt. *fádás-t*, tb. —*ok*. Öszvehajtás, tekergetés.

FADD, falu Tolna megyében; helyr. *Fadd-on*, —*ra*, —*ról*.

FADERÉK, (fa-derék) ösz. fn. A fának vastag, tömör része, mely a törzsökből kinő, s bizonyos magasság után ágakra szóled. *Vastag*, *vékony*, *sudár*, *törpe faderék*.

FADÉZMA, (fa-dézma) ösz. fn. Dézma, melyet a jobbágyok az urbéri erdőkből adnak az illető földes uraságnak.

FAECZET, (fa-eczet) ösz. fn. A vegytanároknál, savany, melyet vegytani módon némely fákból vonnak ki. (Acidum ligni). *Higgasztott*, *nyers faeczet*.

FAEDÉNY, (fa-edény) ösz. fn. Fából készített edény. *Nagyobbféle faedények* péld. kádak, hordók, szapulók. *Kisebbek* péld. kannák, mozsarak, fatálak, fatányérok stb. V. ö. EDÉNY.

FAEPER, (fa-eper) ösz. fn. Eperfa gyümölcse, különböztetésül a földi epertől. V. ö. EPER, EPERFA.

FAÉSZ v. FÁÉSZ, (fa-ész) önh. m. *faész-tam*, —*tál*, —*ott*, l. FAIZ.

FAESZTERGÁLYOS, (fa-esztergályos) ösz. fn. Esztergályos, ki fából készít némely miveket. V. ö. ESZTERGÁLYOS.

FAESZTERGÁS, (fa-esztergás) l. FAESZTERGÁLYOS.

FAFEJSZE, (fa-fejsze) ösz. fn. A német *Holzaxt* után fordítva am. favágásra szolgáló fejsze, különböztetésül az *ács-* vagy *faragófejsétől*.

FAFÉLE, (fa-féle) ösz. mn. l. FANEMŰ.

FAFÉREG, (fa-féreg) ösz. fn. Általán, mindenféle féreg, mely a fákon és fákból élődik. Szorosb ért. azon féreg, mely a legkeményebb fába is berágja magát, s azt lassanként porhanyóvá emészti. V. ö. SZÚ.

FAFESTVÉNY, (fa-festvény) ösz. fn. Vegyészeti ért. némely fákból készített festvény.

FAFÉSZÉR, (fa-fészér) ösz. fn. 1) Fészer, hová a vágott fát, ölfát berakják. V. ö. FÉSZÉR. 2) Fából épült fészer.

FAFOLYOSÓ, (fa-folyosó) ösz. fn. Folyosó az épületen, mely gerendák- vagy deszkákból van ácsolva.

FAFÖDŐ, (fa-födő) ösz. fn. Fából készített födő némely edényeken, pl. vízcsöbrökön, kannákon, sajtárokon stb.

FAFŐZET, (fa-főzet) ösz. fn. Gyógyerejű fákból készített főzet, gyógyital.

FAFURDANCS, (fa-furdancs) ösz. fn. Féreg, hengerded, rovátkos burokban, mely a legkeményebb fákat is keresztülfurdalja. (Teredo).

FAFÚRÓ, FAFÚRU, (fa-fúró v. -fúru) ösz. fn. Furó v. furú nevü szerszám, különféle famiveseknél, pl. ácsok-, bodnárok-, asztalosoknál stb. V. ö. FÚRÓ.

FAGAZDA, (fa-gazda) ösz. fn. Gazda, ki a favágásra és eladásra felügyel. Különösen urodalmi tiszt, ki az illető uraság fakereskedését kezeli.

FAGESZTENCZE, (fa-geszteneze) ösz. fn. Baglyába vagy kazalba rakott rőzsefa. V. ö. GESZTENCZE.

FAGGAT, jobban: FAKGAT, (fak-gat) áth. és gyakoritó, m. *faggat-tam*, —*tál*, —*ott*. Eredeti ért. úgy szorít, szorongat, nyomkod valamit, hogy fakadni legyen kénytelen. *Faggatni a halhólyagokat*, *a hupolyagokat*, *a szőlőszemeket*. Átv. ért. 1) gyötör, kinoz. *Addig faggatták, míg megdöglött. Agyon faggatni valakit* v. *valamit. Nem jó a kölykes medvének fiát faggatni* (Km.); 2) erősen vallat, mindent elkövet, hogy valamit kitudakoljon. *Akárminl faggatták, el nem árulá csinkostársait. Mindent megvallok, csak ne faggassatok.* V. ö. FAKAD.

FAGGATÁS, FAKGATÁS, (fak-gat-ás) fn. tt. *faggatás-t*, többes: —*ok*. Cselekvés, mely által valakit, vagy valamit faggatunk. V. ö. FAGGAT. *A sok faggatásra kivallotta büntettét.*

FAGGATÓDZÁS, FAKGATÓDZÁS, (fak-gat-ó-d-oz-ás) fn. tt. *fakgatódzás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki fakgatódzik. V. ö. FAGGATÓDZIK.

FAGGATÓDZIK, FAKGATÓDZIK, (fak-gat-ód-oz-ik) k. m. *fakgatódz-tam*, —*tál*, —*ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. 1) Tolakodólag, erőszakolva sürget valakit, hogy vallomást, titkot vegyen ki belőle. 2) Kötekedik, valakit szóval fakgat, szorongat.

FAGGATÓZÁS, FAKGATÓZÁS, (fak-gat-ó-oz-ás) l. FAGGATÓDZÁS.

FAGGATÓZIK, FAKGATÓZIK, (fak-gat-ó-oz-ik) k. m. *fakgatz-tam*, —*tál*, —*ott*; htn. —*ni*. L. FAKGATÓDZIK.

FAGGYAG, FAGYGYAG, (fagy-ju-ag) fn. tt. *faggyag-ot*. Kőfaj, mely talkföldből, kovaföldből, agyagból, és vasrészekből áll, külseje csillámlós, s tapintatra olyan, mintha zsiros, v. faggyús volna. (Talcum).

FAGGYANY, (fagy-ju-any) ösz. fn. Tü- vagy csillagalakokban jegeczesült, szíu- és íz nélküli, olvadékony, s meleg borszeszben feloldható test, s a faggyunak fő alkotó része. (Stearin). Némelyek szerént: *szirany*. Minthogy azonban az *—any*, *—eny* képzők elemek elnevezésére fogadtattak el általában, itt más képzőre volna szükségünk.

FAGGYAS, (fagy-ju-as) mn. tt. *faggyas-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Faggyuval bővelkedő; faggyuval töltött, megrakott. *Faggyas sejtszövetek. Faggyas edény, hordó.* 2) Átv. ért. Kövér, faggyu tapintásu. *Faggyas kő.*

FAGGYASODIK, (fagy-ju-as-od-ik) k. m. *faggyasod-tam, —tál, —ott*. Hízik, kövéredik. Átv. ért. gazdagodik.

FAGGYAZ, (fagy-ju-az) áth. m. *faggyaz-tam, —tál, —ott*. Faggyuval beken, becsúnyít, bemocskol. *Befaggyazni a bútorokat. Befaggyazni a beretvaszíjat.*

FAGGYÚ, (fagy-jú) fn. tt. *faggyút* v. *faggyat*, többes *faggyúk* v. *faggyak*. Személyragozva: *faggyúm* v. *faggyam, faggyúd* v. *faggyad, faggyúja* v. *faggya* stb. Állati kövérség a sejtszövetekben, mely a zsírnál és hájnál szilárdabb, kivált ha kiolvasztják, és megtisztítják. Nevét kétségen kivül a *fagy* szótól vette *jú* képzővel megtoldva, mint *sarjú, borjú, gyapjú* stb. mely képző tulajdonságot jelent; faggyu tehát annyit tesz, fagyó tulajdonságu, mely könnyen fagy. Erőtetett származtatás: *fagy* és *gyú*, azaz fagyhoz hasonló oly test vagy oly fagyott test, mely gyujtható.

Rokonnak látszik vele a német *fett*, s ennek rokonságai a dán *feed, fed*, angol *fat* stb.

FAGGYÚDAGANAT, (faggyú-daganat) ösz. fn. A sejtszövetek kórállapota, midőn a bennök létező faggyu megkeményedik. (Steatoma).

FAGGYÚDAGANATOS, (faggyú-daganatos) ösz. mn. Akinek faggyuja kórosan megdagadt, faggyudaganatban szenvedő.

FAGGYÚFA, (faggyú-fa) ösz. fn. Kisded fajú fa Sínában, melynek háromasögü gyümölcse van, s ennek magvait hófehérségü, és faggyuféle kövérség burkolja. (Croton sebiferum).

FAGGYÚGYERTYA, (faggyú-gyertya) ösz. fn. Felolvasztott faggyuból öntött vagy mártott gyertya.

FAGGYÚKÁTRÁNY, (faggyú-kátrány) ösz. fn. Kövéres, könnyü, fehér kőgyanta, mely a vizen felül úszik, s forró mondola-olajban felolvad.

FAGGYÚKŐ, (faggyú-kő) ösz. fn. Keményebb állományu s nehezebbféle faggyukátrány.

FAGGYÚMIRÍGY, (faggyú-mirígy) ösz. fn. A sejtszövetekben levő faggyúnak kóros megcsomósodása. (Glandula sebacea). Különösen mirigy, melyből kövér, olajos nedv foly ki. *Bőrnek faggyumirígye.* (Glandula sebacea cutanea).

FAGGYÚS, (fagy-jú-as) mn. tt. *faggyús-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Faggyúval bekent, bemocskolt. *Faggyús csisma. Faggyús gyertyatartó.* 2) Amiben faggyú tartatik. *Faggyús edény, hordó.*

FAGGYÚSALAK, (faggyú-salak) ösz. fn. l. FAGGYÚTÖRKÖLY.

FAGGYÚSAV, (faggyú-sav) ösz. fn. Sav, mely vegyészileg faggyuból készül.

FAGGYÚSÉRV, (faggyú-sérv) ösz. fn. A herezacskóban levő kövérségnek megkeményedése. (Steatocele).

FAGGYÚSZŰRŐ, (faggyú-szürő) ösz. fn. A gyertyacsinálók szűrüje, melyen a felolvasztott faggyút átszürik.

FAGGYÚTÖLCSÉR, (faggyú-tölcsér) ösz. fn. Szappanosok, gyertyaöntők tölcsére, melyen a felolvasztott faggyút a gyertyamintákba töltögetik.

FAGGYUTÖPÖRTŐ, (faggyu-töpörtő) ösz. fn. Bőrös, rostos állományu részek, melyek faggyuolvasztás után tömör állapotban maradnak.

FAGGYUTÖRKÖLY, (faggyu-törköly) ösz. fn. A kiolvasztott faggyunak söpreje, alja, salakja.

FAGGYÚTÜSZŐ, (faggyú-tüsző) ösz. fn. Hártya a faggyumirigyekben. (Folliculus sebaceus). V. ö. FAGGYUMIRIGY.

FAGGYÚZ, (fagy-jú-oz) áth. m. *faggyúz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Faggyúval beken, bemocskol valamit. *Faggyúzni a kiszáradt csizmákat. Faggyúzni a kisebesedett orrlikakat.*

FAGGYÚZÁS, (fagy-jú-oz-ás) fn. tt. *faggyúzás-t*, tb. *—ok*. Faggyúval bekenés, bemocskolás, bezsirozás.

FAGOMBA, (fa-gomba) ösz. fn. Fákon termő gomba. *Diófagomba, fűzfagomba. Mérges fagombák.*

FAGONDVISELŐ, (fa-gondviselő) ösz. fn. Gazdasági tiszt, ki a vágott fára, ölfára felügyel.

FAGÓT, fn. tt. *fagót-ot*. Legvastagabb, s legmélyebb hangu síp, vagy kürt a fuvó hangszerek között.

Németül *Fagott*, melyet némelyek a franczia *fagod* szótól származtatnak, mely am. csomó; mások pedig *vagio, mugio, voco* latin szókból, magyarul *bőg*, tehát fagót annyit tenne, mint: *bőgőte*, azaz bőgő eszköz.

FAGÖRCS, (fa-görcs) ösz. fn. A fák derekaiból kidudorodó kemény csomó, buczkó, csömek.

FAGUZSALY, (fa-guzsaly) ösz. fn. Molnárok nyelvén ám. fából csinált csö, mely az alsó malomkőbe van illesztve.

FAGY, (1), önh. m. *fagy-tam, —tál, —ott*. 1) Személytelenül használva am. merevitő, kemény hideg van. *Úgy fagy, szinte csikorog. Az éjjel fagyott. Majd ha fagy, hó lesz nagy.* (Km.). 2) Folyó, vagy hig részekkel biró test a kemény hideg miatt megmerevedik. *Fagy a vis. A szeszes italok nehezen fagynak. A tálban fenékig fagyott a vis. Befagynak a folyók. Belefagyott, mint a fehérvári béka a kocsonyába.* (Km.) *Elfagyott kezе, lába. Hosszúfagyott a hó a kocsikerékhez. Részegségében megfagyott.* 3) Átv. ért. hirtelen támadó indulat, különösen megrettenés, elborzadás miatt a vér mintegy megmerevedik, s eláll. *Megfagyott a vér bennem, midőn a nagy veszélyt láttam.*

Származékai: *fagy* (fn.), *fagyal*, *fagyás*, *fagyaszt*, *fagylal*, *faggyú*, (= fagy-jú), *fagyos*, *fagytalan* stb. Összetételei: *fagypont*, *fagyrepedék*, *át-*, *be-*, *bele-*, *el-*, *fel-*, *hozzá-*, *körül-*, *le-*, *meg-*, *össze-*, *reá-*, *szétfagy* stb.

Azonosnak látszik a magyar *fog* igével, minthogy a hideg fagyasztás által mintegy megfogja, megköti, megmereviti a folyékony testeket; így az egészen rokon hangú hellén *πήγνυμι* am. merevítem; innen különösen: fagylalom, ettől: *πηγάς* valami merevített; különösen: *dér*, finnül: *pakkainen*.

FAGY, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fagy-ot*. 1) Kemény hideg, mely a folyó vagy nedves testeket megmereviti. *A kora fagy kárt tett a gyönge vetésekben. Kitenni a hust a fagyra. Megvette a fagy. Fagyvette rongyos koldús. Érezni a fagyot. Megdermedni a nagy fagytól. Őszi fagy, tavaszi fagy.* 2) Kemény hideg által megmerevült test. *A fagy megbírja a szekeret. Fagygyá vált a vis, sár, kátyol.* 3) Jéggel készitett czukrászcsemege, máskép: *fagylalt*. 4) Átv. ért. az élénkségnek teljes hiánya, akár a társalgásban, akár valamely szellemi műben. *Ezen ember merő fagy.*

FÁGY, áth. m. *fágy-ott*. Ormánsági szó. Fal, habzsol. *Ne fágyd azt a levest.*

Rokon, sőt azonos *vág* szóval, mint különösen *fágyaték* származéka is mutatja; noha némelyek a *fal* szóból vélik ferdítettnek. V. ö. FÁGYATÉK.

FAGYAL, (1), (fagy-al) áth. l. FAGYLAL.

FAGYAL, (2), (l. fönebb) fn. tt. *fagyal-t*, tb. —*ok*. A kéthímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó cserjenem, szőlőgerezd alakú fekete bogyókkal, mely leginkább dombosabb helyeken és keritéseken, mesgyéken tenyészik. (Ligustrum vulgare). Igen szilárd, kemény fája van, olyan mint valamely fagyott test, s talán innen vette nevét, vagy pedig onnan, hogy a fagyot sokáig kiállja, s későn hullatja leveleit.

FAGYALBOGYÓ, ösz. fn. Fekete bogyó, mely a fagyal nevü bokorfákon terem. *A veres bort fagyalbogyó levével festeni.*

FAGYALÉK, (fagy-al-ék) fn. tt. *fagyalék-ot*. A szakácsok- és czukrászoknál, különféle levek, melyek akár fagy, akár más mód által szilárddá alakittatnak, s kocsonyaszerüleg elkészittetnek. *Czitrom-*, *kávéfagyalék*. Máskép: *alutlé*. (Sulze). Ettől különbözik a fagylalt.

FAGYALFA, (fagyal-fa) ösz. fn. l. FAGYAL.

FAGYALLEPKE, (fagyal-lepke) ösz. fn. Lepkefaj, mely a fagyal fákon szokott élődni.

FAGYALVIRÁG, (fagyal-virág) ösz. fn. A fagyalfának fehér virága, melyet némelyek gyógyszerül, különösen fogfájás ellen használnak.

FAGYÁM, (fa-gyám) ösz. fn. 1) Karó, vagy akármiféle támaszték, melylyel fiatal vagy bármily ingadozó fát a szelek ellen megerősítnek, vagy gyümölcscsel terhelt ágait ideiglen feltámogatják. 2) Támaszul szolgáló fa, vagy tuskó, gerenda. *Fagyámmal erősiteni a ferde kasalt.*

FAGYÁNY, (fagy-ány) fn. tt. *fagyány-t*, tb. —*ok* A czethalnak faggyuja.

FAGYAPJU, FAGYAPOTT, (fa-gyapju v. -gyapott) fn. l. GYAPOTT.

FAGYÁS, (fagy-ás) fn. tt. *fagyás-t*, tb. —*ok*. 1) A folyó vagy hig részekkel biró testeknek kemény hideg által megmerevedése. 2) Azon idő, mikor fagy. *Várjunk fagyásig, majd akkor jobb út lesz.*

FAGYASZT, (fagy-aszt) áth. m. *fagyaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Fagygyá változtat; azt teszi, eszközli, hogy valami fagyjon, megfagyjon. Átv. ért. merevit, folyásában megállit. *Vért fagyasztani. Vérfagyasztó borzadás.*

FAGYASZTAL, (fagy-asz-tal) áth. Ritka használatu. l. FAGYASZT.

FAGYASZTÁS, (fagy-aszt-ás) fn. tt. *fagyasztás-t*, tb. —*ok*. Fagygyá változtatás, fagyottá tevés.

FÁGYATÉK, (fágy-at-ék) fn. tt. *fágyatékot*. Baranyai tájszó, am. vágás, fogás, pl. egy fágyaték szénа, egy fágyaték fonal.

FAGYATLAN, (fagy-atlan) mn. tt. *fagyatlan-t*, tb. —*ok*. 1) Ami nincs megfagyva. *Fagyatlan bor, pálinka. Fagyatlan hévvis.* 2) Fagy nélküli. *Fagyatlan tél.* Ez utóbbi értelemben jobban: *fagytalan*.

FAGYDAG, FAGYDAGANAT, (fagy-dag v. —daganat) ösz. fn. Daganat, mely a fagyos állati, különösen emberi testen támad, s fagyos időkben eléelétünik, és alkalmatlanul viszket. Máskép: *fagytetü* v. *viszetetü*. Tisza mellett: *vaktetü*.

FAGYENGEDÉS, (fagy-engedés) ösz. fn. A kemény hidegnek enyhülése, midőn a fagytól megmerevedett testek folyó vagy hig, s melegebb állapotjokat ismét visszakapják.

FAGYHARMAT, (fagy-harmat) ösz. fn. l. HÓHARMAT és DÉR.

FAGYHASADÉK, (fagy-hasadék) ösz. fn. Repedék, nyilás a fagygyá merevült testeken, pl. jégen, melyet a fagyásnak indult s öszvehuzódó testből elrepülő gőz, hévrészecskék okoznak.

FAGYHASADÉKOS, (fagy-hasadékos) ösz. mn. Fagyhasadékokkal biró, a fagytól megrepedezett. *Fagyhasadékos jég, föld.*

FAGYHATATLAN, FAGYHATLAN, (fagy-hat[at]lan) mn. tt. *fagyhatatlan-t*, tb. —*ok*. Ami meg nem fagyhat. Határozóilag am. fagyhatlanul.

FAGYHATÓ, (fagy-hat-ó) mn. tt. *fagyható-t*. Ami megfagyhat.

FAGYLAL, (fagy-lal) áth. l. FAGYASZT.

FAGYLALDA, (fagy-lal-da) fn. tt. *fagylaldát*. Azon hely, hol fagylaltat csinálnak vagy árulnak.

FAGYLALT, (fagy-lal-t) fn. tt. *fagylalt-at* v. —*ot*. A czukrászoknál különféle befőzött gyümölcsök nedve, mely fagyasztás vagy jég által hütő csemegévé alakittatik. Egyszerüebben: *fagy*. *Eper-*, *málna-*, *meggy-*, *cseresnye-*, *baraczk-* stb. *fagylalt*.

FAGYLALTOZ, (fagy-lal-t-oz) önh. m. *fagylaltoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Fagylaltat eszik v. éldel. V. ö. FAGYLALT.

FAGYLALTOZÁS, (fagy-lal-t-oz-ás) fn. tt. *fagylaltozás-t*, tb. —*ok*. Fagylalt éldelése.

FAGYOS, (fagy-os) mn. tt. *fagyos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) A kemény hideg által megmerevült. *Fagyos úton járni. Fagyos ruha.* 2) Fagygyal járó, fagyot hozó. *Fagyos tél, fagyos idő, fagyos szél, fagyos éjszaka.* 3) Fagyásnak induló, igen hideg. *Fagyos vízben moseni.* 4) Könnyen fázó, ki a hideget hamar megérzi, didergő. *A betegek fagyosabbak szoktak lenni, mint az egészségesek. Jaj de fagyos vagy.*

FAGYOSAN, (fagy-os-an) ih. A hidegtől megmerevülten; jegesen; fagytól kinozva. *Fagyosan enni a kocsonyát. Fagyosan ácsorogni a szabad ég alatt.*

FAGYOSÍT, FAGYOSIT, (fagy-os-ít) áth. m. *fagyosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Fagyossá, jegessé tesz. *Megfagyosít. A hideg éjszaki szél megfagyosítja a vizeket.*

FAGYOSKODÁS, (fagy-os-kod-ás) fn. tt. *fagyoskodás-t*, tb. —*ok*. Szenvedő állapot, midőn valaki fagyoskodik. V. ö. FAGYOSKODIK.

FAGYOSKODIK, (fagy-os-kod-ik) k. m. *fagyoskod-tam*, —*tál*, —*ott*. A kemény hideg által folytonosan, tartósan kinoztatik. *Vékony ruhában fagyoskodni. Hideg, fűtetlen szobában fagyoskodni.*

FAGYOSODÁS, (fagy-os-od-ás) fn. tt. *fagyosodás-t*, tb. —*ok*. Fagyosra változás.

FAGYOSODIK, (fagy-os-od-ik) k. m. *fagyosodtam*, —*tál*, —*ott*. Fagyossá lesz, fagyra változik. *Fagyosodik a víz. Fagyosodik az idő.*

FAGYOSSÁG, (fagy-os-ság) fn. tt. *fagyosságot*. Fagyos állapot, vagy a testnek gyöngesége, kényessége, melynél fogva a hideget igen érzi. Átv. ért. a belső érzékek merevedettsége, hidegsége, a rokonérzet hiánya, részvétlenség.

FAGYÖKÉR, (fa-gyök-ér) ösz. fn. A fának azon része vagy részei, melyek a földben vannak, és melyek azt egyenes állásában fentartják, s a földből szükséges tápnedveket nyujtanak neki. *Erdőirtáskor a földben hagyott fagyökerek.*

FAGYÖNGY, (fa-gyöngy) ösz. fn. Némely vadfákon, pl. tölgyeken termő bogyó, mely kifőzve ragadós enyvvé válik, s a madarászok által madárfogó eszközül használtatik.

FAGYÖNGYÉVŐ, (fa-gyöngy-évő) ösz. fn. Rigófaj, mely a fagyöngyöt megeszi.

FAGYPONT, (fagy-pont) ösz. fn. A fokozatos hévmérőnek egyik pontja, a hidegnek azon mértékét mutató, melyben a víz szabad ég alatt jéggé fagy. *A hévmérő fagyponton alul vagy fölül mutat, vagy a fagyponton áll.*

FAGYREPEDÉK, (fagy-repedék) ösz. fn. lásd: FAGYHASADÉK.

FAGYREPEDÉKÉS, (fagy-repedékés) ösz. mn. l. FAGYHASADÉKOS.

FAGYTALAN, (fagy-talan) mn. tt. *fagytalan-t*, tb. —*ok*. Fagy nélküli; a miben fagy nincsen. *Fagytalan tél. Fagytalan víz.* V. ö. FAGYATLAN.

FAGYÜMÖLCS, (fa-gyümölcs) ösz. fn. Gyümölcs, mely szoros ért. vett fán terem, pl. alma, szilva, baraczk, különböztetésül a bokrok, indás növények stb. gyümölcseitől.

FAHÁGÓ, (fa-hágó) ösz. fn. l. FAKÚSZ.

FAHAJ, (fa-haj) ösz. fn. l. FAHÉJ.

FAHAMU, (fa-hamu) ösz. fn. Az elégett fának hamva. Különböztetésül másféle égékeny testek, pl. kőszén hamvától. V. ö. HAMU.

FAHÁNCS, (fa-háncs) ösz. fn. Szíj vagy vékony lemez formára hasított fa, mely mintegy kéreghez (hámhoz, héjhoz) hasonló, milyenből pl. dobozokat, rostakérgeket készítenek.

FAHÁNTÓ, (fa-hántó) ösz. fn. 1) Személy, ki a fák kérgeit lehántja, azaz lehúzza. 2) Szerszám, melylyel a kérget, fahéjat lehúzzák.

FAHARANG, (fa-harang) ösz. fn. l. TÓKA.

FAHÁRTYA, (fa-hártya) ösz. fn. A fák azon vékony hártyája, mely a kéreg alatt van, és szálanként elválasztható. *Fahártyával költözgetni a virágokat, szőlővesszőket.*

FAHÁZ, (fa-ház) ösz. fn. Ház, melynek nemcsak födele, hanem falai is fából, fagerendákból vannak épitve.

„Nem bánom, legyen ha szegény is,
Faházból való vagyok én is." Népd.

FAHÉJ, (fa-héj) ösz. fn. Általán, a fának kérge, külső burka. Különösen Keletindiában, főleg Ceylon szigetén tenyésző borostyánnemü fának belső kérge, mely fínom és erős füszerül szolgál. (Cinnamomum). Van nyugotindiai fahéj is.

FAHÉJBABÉR, (fa-héj-babér) ösz. fn. Keletindiában, különösen Ceylon szigetén tenyésző babérvagy borostyánfa, melynek alsó kérge nyujtja az ismeretes *fahéj* füszert. (Laurus cinnamomum).

FAHÉJBALZAM, (fa-héj-balzam) ösz. fn. Fahéjtól illatozó balzam, mely fahéjolajjal van vegyítve.

FAHÉJBARNA, (fa-héj-barna) ösz. mn. Vöröses barna szinü, milyen a fahéj szokott lenni. *Fahéjbarna szövet.*

FAHÉJCSEMETE, (fahéj-csemete) ösz. fn. A fahéjbabér nevü fának csemetéje. V. ö. FAHÉJBABÉR.

FAHÉJFA, (fa-héj-fa) ösz. fn. lásd: FAHÉJBABÉR.

FAHÉJFESTVÉNY, (fa-héj-festvény) ösz. fn. Festvény, mely fahéjnevü füszerből vagy fahéjbabérból készül. V. ö. FESTVÉNY.

FAHÉJGOLYÓ, (fa-héj-golyó) ösz. fn. Golyóformába, kisded golyókba göngyölgetett füszerféle fahéj.

FAHÉJÍZ, (fa-héj-íz) ösz. fn. A fahéj nevü füszernek sajátságos íze; vagy olyan íz, milyen a fahéjé szokott lenni.

FAHÉJMONDOLA, (fa-héj-mondola) ösz. fn. Megtisztított, meghámozott mondola, melyet porczukorral és fahéjjal megfüszerezneknek.

FAHÉJOLAJ, (fa-héj-olaj) ösz. fn. Fahéjbabér héjából és virágaiból készitett igen vékony, hevítő, s nagyon illatos olaj.

FAHÉJPÁLINKA, (fa-héj-pálinka) ösz. fn. Fahéjjal fűszerezett pálinka.

FAHÉJPAPÍR, (fa-héj-papír) ösz. fn. Fahéjból, azaz fakéreg belső hártyájából készitett papír.

FAHÉJRÓZSA, (fa-héj-rózsa) ösz. fn. Különös rózsafaj, melynek illata a fahéjéhoz hasonlít. (Rosa cinnamomea).

FAHÉJSZAG, (fa-héj-szag) ösz. fn. A fahéj nevü fűszer szaga vagy illata.

FAHÉJSZAGÚ, (fa-héj-szagú) ösz. mn. Minek olyan szaga van, mint a fahéj nevű fűszernek. *Fahéjszagú rózsa.*

FAHÉJSZESZ, (fa-héj-szesz) ösz. fn. Erős illatú szesz, melyet fahéjból készitenek. V. ö. SZESZ.

FAHÉJSZÍN, (fa-héj-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen a fűszerféle fahéjé, azaz sárgás vagy vöröses barna.

FAHÉJSZINŰ, (fa-héj-szinű) ösz. mn. Minek olyan a szine, mint a fűszeres fahéjé. *Fahéjszinü kelmék, szövetek.*

FAHÉJSZÍNGALÓCZA, (fa-héj-szin-galócza) ösz. fn. Galócza, azaz leveles gombafaj, melynek fahéj-szine és fűszeres illata van. (Agaricus cinnamomeus).

FAHÉJVIASZ, (fa-héj-viasz) ösz. fn. Illatozó s kövéres tömeg, mely a fahéjbabér gyümölcséből főzés által készül.

FAHÉJVIRÁG, (fa-héj-virág) ösz. fn. 1) A fahéjbabér virága. 2) Fahéjhoz hasonló fűszer, mely hihetőleg a *laurus malabathrum* nevü fának megszárított virágbimbója.

FAHÉJVÍZ, (fa-héj-víz) ösz. fn. Fahéjbabéron átcsepegetett illatos viz.

FAHENGER, (fa-henger) ösz. fn. Fából csinált henger. V. ö. HENGER. *Fahengerre tekergetni az okleveleket. Vastag fahengerrel egyengetni a rögös utakat.*

FAHEVEDER, (fa-heveder) ösz. fn. Fából készitett pártázat, azaz keskeny deszka vagy lécz, mely holmi famüveket, péld. bútorokat öszvetart. *Faheveder az ajtókon, asztalokon, ágyakon* stb. V. ö. HEVEDER.

FAHÍD, (fa-híd) ösz. fn. Híd, melynek minden részei fából épitvék, különböztetésül más anyagból, pl. kőből, vasból való hídtól.

FAHORDÁS, (fa-hordás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki szekéren vagy gyalog bizonyos helyről máshová szállítja a fát. *Fahordásra hajtani a jobbágyokat. Fahordásért fizetni a napszámost.*

FAHORDÓ, (1), (fa-hordó) ösz. fn. 1) Személy, ki fát hord. *A fahordókat ölszámra vagy napszámban fizetni.* 2) Hordó nevü edény fából, különböztetésül a kőhordótól.

FAHORDÓ, (2), (l. fönebb) ösz. mn. Fát hordani való, fahordáshoz tartozó. *Fahordó szekér. Fahordó bak, puttou, kosár.*

FAHOROG, (fa-horog) ösz. fn. Horoggá alakított kajmós faág. *Fahorogra akasztott edénynyel meríteni a kútból viset. Fahoroggal tördelni a száras ágakat.*

FAHULLADÉK, (fa-hulladék) ösz. fn. Fairtás- és favágáskor széthulló apróbb ágak, forgácsok. *Összeszedni a fahulladékot. Fahulladékkal fűteni.*

FAI, (fa-i) mn. tt. *fai-t*, tb. *—ak.* 1) Fán növő, termő. *Fai gyümölcsök, fai gyöngy, fai gomba.* 2) Fához tartozó, fára vonatkozó. *Fai férgek, bogarak.*

FÁI, l. FAI.

FAIBODZA, (fai-bodza) ösz. fn. Bodzafa, különböztetésül a cserjenemű *földi* v. *gyalogbodzától.*

FAIGOMBA, (fai-gomba) ösz. fn. Fán termő gomba.

FAILLETMÉNY, (fa-illetmény) ösz. fn. Illetménye, járandósága, járuló része valamely hivatalnoknak, szolgának a fából, leginkább tüzi fából.

FAISKOLA, (fa-iskola) ösz. fn. Hely, telek, kert, hol a magról kelt fiatal csemetéket nevelik, nemesitik, s mindaddig ápolgatják, mig átültetésre vagy eladásra alkalmatosakká lesznek.

FAISTEN, (fa-isten) ösz. fn. Fából faragott, s Istent ábrázoló szoborkép, bálvány. Némelykor használják a latin *faunus* (= erdőisten) helyett is.

FAISZ, falu Pest megyében; helyr. *Faisz-on, —ra, —ról.*

FAIZ, (fa-i-z) önh. m. *faiz-tam, —tál, —ott.* A törvény és szokás által helybenhagyott mód szerént és időben az uradalmi vagy község erdejéből a maga használára fát szedeget. Dunán túl: *fáész.*

FÁIZ, l. FAIZ.

FAIZÁS, (fa-i-z-ás) fn. tt. *faizás-t*, tb. *—ok.* 1) Cselekvés, midőn valaki faiz. V. ö. FAIZ. 2) Jog vagy szabadság, melynél fogva valaki faizhat. *Szabad faizást engedni. A faizást eltörleni.*

FAJ, fn. tt. *faj-t*, tb. *—ok.* A *fi*, *fiá* szóval rokon mind hangra, mind értelemre. 1) Származék, ivadék, valamely törzsöknek ága. *Keleti, nyugoti faj. Magyar faj, német faj. Szláv faj.* Innen: *fajhalak*, melyeket szaporitás végett a halastóba eresztenek; *fajvessző*, azaz a fának tenyészésre, oltásra való vesszeje, hajtása. *A jó faj idején kimutatja magát.* (Km.) *Különféle faju lovak, juhok.* 2) Természettanilag, állatok, növények vagy ásványok külön alosztálya, melynek egyénei bizonyos jegyekre nézve egymáshoz hasonlók, s mely jegyek a felsőbb osztály (genus) minden egyéneire nem illenek, pl. a tyúkok osztályának fajai: a gyöngytyukok, górtyukok stb. 3) Átv. ért. am. féle, minemüség, osztály, rend. *Ezen faj embereket nem szenvedhetem, kik szemben dicsérgetnek. Ilyen fajból nekem is van két fegyverem.* Eléjön már a régi halotti beszédben: *fojanec* = fajának.

Származékai: *fajlik, fajos, fajta, fajtalan, fajú, fajúl, fajzik* stb.

Összetételei : *fajtó, fajvessző, kutyafaj*, *növényfaj* stb.

FÁJ, (1), személytelen ige, m. *fájt*. Néha az elsőbb személyek sem szokatlanok : *fájok*, *fájsz*, *fájunk*, *fájtok*. Mondjuk, midőn valamely hatás az érzékekre, s közvetőleg a lélekre kellemetlen és kinzó, gyötrő benyomással van. Használják 1) személyragos alanyesettel, pl. *fáj a szivem*, *fáj a fogam*. *Szólj fiam, mid fáj*. *Hallgass nyelvem*, *nem fáj fejem*. (Km.); 2) tulajdonitó esettel. *Fáj neki, hogy elmellőzték*. *Akinek hol fáj, ottan tapogatja*. (Km.) *Fáj az embernek, ha érdemét nem becsülik*; 3) felható ragu névvel, ezen sajátos mondásban : *fáj a foga valamire*. *Nagyon fáj a fogam ezen szép csikóra*. Ezek, és hasonlók átv. értelemben mondvák, s nagy vágyást, kivánást jelentenek. 4) távolító ragu névvel, mely a fájás okát jelenti. *Fáj a szeme a sok olvasástól*. *Fáj a lába a sebes járástól*. *Mitől fáj a fogad*?

Származékai : *fájás*, *fájdalom*, *fájlt*, *fájlal*, *fájó* stb.

Összetételei : *fej-*, *fog-*, *fül-*, *gyomorfájás* stb.

Rokonok vele a hellen *οἰαί*, *φεῦ*, a latin *vae*, *vah*, mandzsur *pai*, török *wai*, német *weh*, sinai *hái* (dolor); a finnben *poden* fájok, *paasen* fájdalmat okozok.

FÁJ, (2), falu Abaúj megyében; helyr. *Fáj-on*, *—ra*, *—ról*.

FAJANKÓ, (fa-jankó) ösz. fn. 1) Csúfnév, s am. buta, ostoba, tökfilkó, idomtalan tuskó. 2) Csizmalehuzásra való faeszköz. 3) Szánkó orrára faragott, vagy bognárczímerül szolgáló emberfej fából.

FÁJÁS, (fáj-ás) fn. tt. *fájás-t*, tb. *—ok*. Szenvedés vagy szenvedő állapot, melyet valamely kellemetlen benyomás közvetlen a testnek, s közvetőleg a léleknek is okoz. *Ágyékfájás*, *fej-*, *fül-*, *fog-*, *nyak-* stb. *fájás*. *Szivfájás*. *Fájást okozni*. *Fejfájásban szenvedni*.

FAJD, (fa-i-d, máskép *fajdok*, azaz fai-tyúk) fn. tt. *fajd-ot*. Erdei tyúkfaj, mely leginkább a havasok fenyveseiben tenyészik. A fajdkakas feje, nyaka és háta fehér foltokkal pettyegetett fekete szinü, begye pedig, melle és farka barnás fekete. Párzás idején, ú. m. tavaszkor, faágon ülve naphosszant elkiáltoz. Nevét (mint föntebb láttuk) *fa* szótól vette. Eredetileg : *fai tyúk*, ebből lett egy szóvá olvadva : *fajdok*, s megrövidülve : *fajd*. *Gatyás fajd*. *Suket fajd*. *Nyirfajd*.

FÁJDAL, (fáj-d-al) áth. l. FÁJLAL.

FÁJDALMAS, (fáj-d-al-m-as) mn. tt. *fájdalmas-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Fájdalmat okozó, fájdalommal járó. *Fájdalmas csapás*, *seb*, *nyavalya*. *Fájdalmas tapasztalat*. 2) Fájdalmat szenvedő, fájdalommal teljes. *Fájdalmas szüz anya*. V. ö. FÁJDALOM.

FÁJDALMASÍT, FÁJDALMASIT, (fáj-d-al-m-as-ít) áth. m. *fájdalmasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Fájdalmassá tesz, fájdalommal eltölt. *A durva érintés még inkább fájdalmasítja a sebet*.

FÁJDALMASSÁG, (fáj-d al-m-as-ság) fn. tt. *fájdalmasság-ot*. Kellemetlen tulajdonsága valaminek, mely szerint fájdalmakat éreztet, fájdalmakkal teli van. *Nagy fájdalmassága miatt alig türhető kórállapot*.

FÁJDALMATLAN, (fáj-d-al-m-atlan) mn. tt. *fájdalmatlan-t*, tb. *—ok*. Fájdalom nélküli; kinek fájdalma nincs; ami nem fáj. *Fájdalmatlan tompa kóreág*. *Fájdalmatlan köszív*. V. ö. FÁJDALOM.

FÁJDALMATLANSÁG, (fáj-d-al-m-atlan-ság) fn. tt. *fájdalmatlanság-ot*. Fájdalom nélküli állapot vagy tulajdonság; az érzésnek tompasága, midőn a külömben kellemetlen benyomások mit sem hatnak reá.

FÁJDALMATLANUL, (fáj-d-al-m-atlan-ul) ih. Fájdalom nélkül. *Fájdalmatlanul kiállani a sebészi műtétet*.

FÁJDALMÚ, (fáj-d-al-m-ú) mn. tt. *fájdalmú-t*, tb. *—ak*. Fájdalomtól gyötrött, kinzott. *Hét fájdalmú szüz Mária*.

FÁJDALOM, (fáj-d-al-om) fn. tt. *fájdalmat*. 1) Kín, gyötrelem, melyet kellemetlen benyomás okoz. *Testi, lelki, szivbeli fájdalom*. *Mély fájdalom*. *Száras fájdalom*. *Szülési, anyai fájdalom*. 2) Sajnálkozás. *Fájdalommal értettem a rajtad esett csapást*. *Fájdalmat gerjeszteni a hallgatók szivében*. 3) Használtatik indulatszó gyanánt. *Fájdalom! hogy úgy történt*. Ekkor am. sajnos, szomorú dolog, kár.

FÁJDALOMDÍJ, (fájdalom-díj) ösz. fn. Fájdalomért, valamely bántalmazásért fizettetni szokott pénzbeli büntetés (leginkább fenyitő ügyekben).

FÁJDALOMENYHITŐ, (fájdalom-enyhitő) ösz. mn. Fájdalom hatását, erejét, élességét kisebbitő, szelliditő. *Fájdalomenyhitő szerek*, *baráti vigasztalás*, *elszórakozás*.

FAJDJÉRCZE, (fajd-jércze) ösz. fn. A fajd nevü tyúkfajnak nősténye. V. ö. FAJD és JÉRCZE.

FÁJDÍT, (fáj-d-ít) áth. m. *fájdít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani*. Testének valamely részében fájást érez. *Fejét fájdítja*.

FAJDOK, (fai-tyúk) l. FAJD.

FÁJDÚL, (fáj-d-úl) önh. m. *fájdúl-t*. Fájóssá lesz, fájni kezd. *Megfájdúltak a sok járásban lábai*. *Fájdulnak szemei a nagy füsttől*. L. FÁJÚL.

FÁJÉKONY, (fáj-é-kony) mn. tt. *fájékony-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Fájásra ingerelhető, könnyen fájó, miben a legkisebb benyomás fájdalmat okoz. *Fájékony szemek*. *Fájékony csúzos lábak*. *Fájékony üres fog*. *Fájékony szivü nő*.

FÁJÉKONYSÁG, (fáj-é-kony-ság) fn. tt. *fájékonyság-ot*. Hajlandóság, ingerlékenység a fájdalmas érzésekre. *A lábak fájékonysága az időváltozást legott érzi*.

FÁJÉSZ, (fáj-ész) áth. m. *fájész-tam*, *—tál*, *—ott*. Balatonmelléken am. valamely elszalasztott szerencsét sajnál, s nehezen feledt, fájlal.

FAJHAL, (faj-hal) ösz. fn. Így nevezik azon halakat, melyeket szaporítás végett a halastavakba eregetnek.

FAJILAG, (faj-i-lag) ih. Faj szerint, faját illetőleg. *A házi tyúk és fajdtyúk fajilag különböznek*.

FÁJÍT, FÁJIT, (fáj-ít) áth. m. *fájít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Tulajdonkép : fájóvá tesz, fájdalmat okoz. Táj-, sőt csaknem közszokásilag am. fájlal, azaz fájdalmasnak érez valamit, fájdít.

FÁJKÜRT, falu Bars megyében ; helyr. *Fájkürt-ön, —re, —ről.*

FÁJLAL, (fáj-l-al v. fáj-lal) áth. m. *fájlal-t*. 1) Érzi, hogy valamije fáj. *Fájlalja a derekát, fejét.* 2) Sajnál vmit vagy sajnálkozik vmin. *Mindnyájan fájlaljuk halálát. Nagyon fájlalom, hogy nem segíthetek. Csak azt az egyet fájlalom, hogy* stb.

FÁJLALÁS, (fáj-l-al-ás) fn. tt. *fájlalás-t*, tb. *—ok*. 1) Érzése annak, hogy valamink fáj. *Fogak, lábak fájlalása.* V. ö. FÁJLAL. 2) Sajnálás.

FÁJLALAT, (fáj-l-al-at) fn. tt. *fájlalat-ot*. Kellemetlen érzet, mely akkor van bennünk, midőn valamink fáj. Elvont értelme által különbözik a *fájlalás* szótól.

FÁJLALATOS, (fáj-l-al-at-os) Fájós, fájdalmas érzetekkel teljes, azokkal járó. *Fájlalatos csapások, nyavalyák.* V. ö. FÁJLALAT.

FAJLIK, (faj-l-ik) k. m. *fajl-ott*, htn. *fajlani*. Fajt ereszt, szaporodik, fiadzik, ivik. Mondjuk különösen az állatokról. *Elfajlik*, am. elfajzik.

FAJLINKA, (a német *Veilchen*-ből kölcsönzöttnek látszik) fn. tt. *fajlinkát*. A sárga violák egyik osztálya, melynek virágai a szár hegyén sürü kalászba állnak össze. (Cheiranthus Cheiri). Néhutt : fajtlinka.

FAJNÉV, (faj-név) ösz. fn. Név, mely által a fajt a nemtől megkülönböztetjük, pl. *gém, gólya*, fajnevek, mennyiben egy nem alá, t. i. a gázlók közé tartoznak.

FÁJÓ, (fáj-ó) mn. tt. *fájó-t*. Ami fáj, fájdalmat érez. *Fájó seb ; fájó szív.*

„Rög rögre hull, temetve ott két fájó szív pihen,
A gróf és a jobbágy leány egy sírnak mélyiben."
Eötvös József.

FÁJÓS, (fáj-ó-os) mn. tt. *fájós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Folytonosan, tartósan fájó, amiben a fájdalmat állandólag vagy gyakran érezni. *Kihuzatni a fájós fogat. A fájos szemek veresek. Fájos lábai megérnik a légváltozást. Kancsarugás nem oly fájos.* (Km.) *Rákadtak a fájósra.* (Km.).

FAJÖVEDELÉM, (fa-jövedelém) ösz. fn. Erdőkből, fatenyésztésből bejövő haszon.

FAJROKON, (faj-rokon) ösz. mn. Az egy nem alá tartozó fajok egymásnak fajrokonai.

FAJSULY, (faj-suly) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva bizonyos teriméjü test ugyan akkora teriméjü testnél nehezebb vagy könnyebb, pl. a vasnak fajsulya nagyobb a földénél ; a fának fajsulya kisebb a vizénél. (Gravitas specifica).

FAJSZ, falvak Somogy és Veszprém megyében, különösen ez utóbbiban van NEMES-FAJSZ, falu *és* PÓR-FAJSZ puszta ; helyr. *Fajsz-on, —ra, —ról.*

Lásd : FAISZ és FAJZ helyneveket is, minthogy ezekkel a hasonló betük miatt gyakran fölcseréltetik.

FAJT, (faj-t) fn. tt. *fajt-ot*. Tájdivatosan am. faj, azon különbséggel, hogy a *fajt* egyedül az állatokról használják. *Jó fajt, ross fajt tehén, ló. Más-fajtából való. Jó fajtú legény.* Máskép : *fajta*, l. ezt.

FAJTA, (faj-ta, azaz faj-tova) fn. tt. *fajtát*. A fajnak, mint neve is mutatja, tovább származtatása : *al-faj. Jó fajta, ross fajta* am. jó fajból, rosz fajból eredett. Egyébiránt e szóval gyakran megvetésből is élünk. *Ebfajta, kutyafajta, pogányfajta. Rajta magyar rajta, jön a török a pogányfajta.* (Régi dal). *Hamis, álnok fajta. Vesszett, gonosz fajta.* — Használják jó értelemben is. *Gyolcs ing, gatya lobog rajta, ez az igaz magyar fajta. Alföldi, bakonyi fajta.*

Egyesni látszik vele a latin *foetus*.

FAJTALAN, (faj-talan) mn. tt. *fajtalan-t*, tb. *—ok*. Tulajdonkép, kinek vagy minek faja nincs, aki nem szaporít, kinek magva szakad. Köz és átv. ért. buja, a testi gyönyörben annyira megromlott, hogy fáját szaporítani képtelen. Határosóilag am. *fajtalanul*.

FAJTALANÍT, FAJTALANIT, (faj-talan-ít) áth. m. *fajtalanít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fajtalanná tesz. V. ö. FAJTALAN.

FAJTALANÍTÁS, FAJTALANITÁS, (faj-talan-ít-ás) fn. tt. *fajtalanítás-t*, tb. *—ok*. Fajtalanná tevés.

FAJTALANKODÁS, (faj-talan-kod-ás) fn. tt. *fajtalankodás-t*, tb. *—ok*. Fajtalan, azaz buja életmód. V. ö. FAJTALAN.

FAJTALANKODIK, (faj-talan-kod-ik) k. m. *fajtalankod-tam, —tál, —ott*. 1) Fajtalan, azaz buja életet visel, bujálkodik. V. ö. FAJTALAN. 2) Szemtelen beszédekkel, intésekkel, jelekkel buja indulatát elárulja.

FAJTALANKODÓ, (faj-talan-kod-ó) mn. tt. *fajtalankodó-t*. Fajtalannul kicsapongó, buja életet viselő, szemérem ellen beszélő, tevő.

FAJTALANODÁS, (faj-talan-od-ás) fn. tt. *fajtalanodás-t*, tb. *—ok*. Fajtalanná változás ; bujálkodóvá levés.

FAJTALANODIK, (faj-talan-od-ik) k. 1) Fajtalanná, azaz olyanná válik, ki fáját szaporítani nem képes. V. ö. FAJTALAN. 2) Buja természetet ölt, bujálkodóvá lesz.

FAJTALANSÁG, (faj-talan-ság) fn. tt. *fajtalanság-ot*. 1) Bujaság ; a nemző ösztönnek tiltott, és mértéken túli kielégitése, mely gyakran a nemző erő tehetlenségét vonja maga után. 2) Mind az olyanféle szók, beszédek, cselekvések, melyek bujaságra ingerelnek.

FAJTALANUL, (faj-talan-ul) ih. Buján, parázsnán ; szemérem nélkül ; a nemző ösztönnel visszaélőleg. *Fajtalanul élni, beszélni, integetődzni.*

FAJTALANÚL, (faj-talan-úl) önh. m. *fajtalanúl-t*. Fajtalanná, bujává lesz, fajtalanodik.

FAJTÁZ, (faj-ta-az) önh. m. *fajtáz-tam, —tál, —ott.* Balatonmellékén am. fajúl. *Elfajtázni.*

FAJTÓ, (faj-tó) ösz. fn. Halastó, melyben bizonyos halfajakat szaporítanak.

FAJTÓ v. **FÁJTÓ**, falu Zólyom megyében; helyr. *Fájtó-n, —ra, —ról.*

FAJTYÚK, (fai-tyúk) l. FAJD.

FAJÚL, FAJUL, (faj-úl) önh. m. *fajúl-t.* Új faj gyanánt keletkezik, születik, más (különösen roszabb) fajjá változik. *Hová fajultál dicső nemzet? Elfajulni*, azaz eredeti fajától elütni, az ősök régi jó szokásaiból kivetközni. Mondják a növényekről is. *Idegen ég alatt a legnemesebb gyümölcsök elfajulnak.*

FAJÚLÁS, FAJULÁS, (faj-úl-ás) fn. tt. *fajulás-t*, tb. *—ok.* Különös fajjá változás, átalakulás. *Elfajulás.* V. ö. FAJÚL.

FAJULTSÁG, (faj-ul-t-ság) fn. l. ELFAJULTSÁG.

FAJUSZKA, (betüáttétellel am. *fasszulyka, paszulyka, passuly*, mely a latin és hellen *phaseolus*-ból külcsönöztetett), fn. tt. *fajuszkát.* Erdélyben am. kösönséges bab, melyet néhutt *paszulynak* neveznek.

FAJVESSZŐ, (faj-vessző) ösz. fn. valamely növénynek, különösen fának, szőlőnek tenyésztésre, szaporításra, pl. oltásra, döntésre használt ága.

FÁJVIRÁG, (fáj-virág) ösz. fn. Szép szirmokkal ékes virágfaj, több alsóbb fajokkal, melyek némi érzékenységgel birni látszanak, midőn illetés által maghüvelyeik fölpattannak, s magvaikat szétszórják. (Noli me tangere. Balsamina impatiens).

FÁJVIRÁGMAG, (fáj-virág-mag) ösz. fn. A fájvirág kipattanó magva.

FAJZ, falu Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *Fajz-on, —ra, —ról.* L. FAISZ és FAJSZ helyneveket is.

FAJZÁS, (faj-oz-ás) fn. tt. *fajzás-t*, tb. *—ok.* Állatok és növények szaporodási állapota, midőn fajzanak. V. ö. FAJZIK.

FAJZAT, (1), (faj-oz-at) fn. tt. *fajzat-ot.* Minden, ami állati vagy növényi szaporodás, tehát: szülés, ellés, hajtás, kikelés stb. által származik. *Emberi, állati fajzat. Fák, virágok fajzatai.* Néha megvető értelemmel bír. *Istentelen gonosz fajzat. Viperák fajzati*, (így nevezé Idvezitőnk a farizeusokat).

FAJZAT, (2), puszta Heves megyében; helyr. *Fajzat-on, —ra, —ról.*

FAJZATELŰZÉS, (fajzat-el-űzés) ösz. fn. Az anya méhében levő magzatnak idő előtti eröltetett elszülése, magzatelhajtás. (Procuratio abortus).

FAJZIK, (faj-oz-ik) k. m. *fajz-ottam, —ottál, —ott*, htn. *fajz-ani.* Fajt ereszt, fajt szaporít. *Fajzanak a szülő, ellő, tojó állatok. Fajzanak a fák gyökérből, hajtás* vagy *magvaik által. Elfajzani*, azaz ősei, nemzői, törzsöke eredeti természetétől elütni. *Őseiktől elfajzott unokák.*

FAK, (1), elvont gyök, mely *fak-ad, fak-asst, fag-gat*, (fak-gat) stb. származékokban él. Eredeti értelménél fogva jelent nagy bőség vagy teljesség miatti kitörést, ömlést. Természeti hangutánzó szó, s mind értelemben, mind hangban rokon vele a *puk* (pukkan, pukkad stb. szókban levő) gyök, csakhogy ez erősebb hangú és jelentésü. Ugyan ily értelmüek a héber פָּקַח, arab *fakk*, finn *pakoan* (fakadok).

FAK, (2), elvont gyök, a *fakó, fakúl* származékokban. Rokonai: *vak*, melyből *vakota, vakisa* és *fek*, melyből *fekete* származott.

FAKA, (fak-a) mn. tt. *fakát.* Kemenes vidékén am. poczokos, nagy döhér hasú, ki majd megfakad vagy pukkad. *Faka ember.*

FAKAD, (fak-ad) önh. m. *fakad-tam, —tál, —ott.* Általán, valami a nagy bőség, teljesség miatt nyomás, eröltetés által kitör, kiömlik. Különösen 1) mondjuk a nedvről, mely valahonnan kinyomúl, kiered. *Fakad áradás idején a fenékvíz. Könyük fakadnak szemeimből. Geny fakad a sebből. Kifakadt a takony az orrából. Fakad a sajtó alól a szőlő nedve.* 2) A növények bimbóiról, hajtásairól, melyek kinyilnak vagy kibujnak, kisarjadzanak. *Fakadnak a bimbók, gyönge csirák.* 3) Akármily nedves, vagy levegővel fölfújt testről, midőn nyomás által elrepedvén, fölpattanván, a benlevő nedvet, levegőt kibocsátja. *Fakad a duda, hólyag, hupolyag, ha erősen megszorítják.* 4) Átv. ért. valamely érzelem, indulat kitör, s ekkor *ra re* ragu nevekkel vagy állapotjegyzővel jár. *Sírásra, könyükre, nevetésre, hahotára, szitokra, káromkodásra fakadni.* Néhutt: *sirva, nevetve fakadni. Mire nem fakad az ember, ha bántják? Olyasmire fakadok, hogy magam is megbánom.* Összetételek: *Elfakadni mérgében. Felfakadt a hasa, daganata. Kifakadt belőle a bosszu. Majd megfakad mérgében. Ha mindjárt megfakadsz is bele. Elfakadni nevetve, sirva, szitkozódva, káromkodva.*

FAKADÁS, (fak-ad-ás) fn. tt. *fakadás-t*, tb. *—ok.* 1) A nedvnek valamely szükebb helyről tágasbra kinyomulása, kitörése. *Vízfakadás, genyfakadás.* 2) Az állati testen persenés, romlott nedvnek, genynek összegyülése. *Teli van fakadásokkal orczája. Kihánytak bőrét a fakadások.* 3) A növények tenyésznedvének kitörése. *Bimbófakadás, sarjfakadás.* V. ö. FAKAD.

FAKADÉK, (fak-ad-ék) fn. tt. *fakadék-ot.* Azon nedv vagy test, mely fakadva tör ki. *Vízfakadék, forrásfakadék.* Különösen, a bőrön támadó, s romlott nedvvel tölt perzsenés, apróbb kelés stb.

FAKADÉKOS, (fak-ad-ék-os) mn. tt. *fakadékos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Amin fakadék támadt; persenéses, keléses. *Fakadékos bőr.*

FAKADOZ, (fak-ad-oz) önh. m. *fakadoz-tam, —tál, —ott.* Folytonosan vagy több helyen fakad. *Áradáskor fakadoz a fenékvíz. A Királyhegy oldalaiból számos forrás fakadoz. Fakadoznak könyűi. Kikeletkor fakadoznak a fák bimbói. Perzsenések fakadoznak a bőrén.* V. ö. FAKAD.

FAKADOZÁS, (fak-ad-oz-ás) fn. tt. *fakadozás-t*, tb. *—ok.* Folytonos, gyakori, több helyen kitörő fakadás.

FAKAJMÓ, (fa-kajmó) ösz. fn. l. FAHOROG és KAJMÓ.

FAKALÁN, (fa-kalán) ösz. fn. l. FAKANÁL.

FAKALAPÁCS, (fa-kalapács) ösz. fn. Kalapács fából, milyet péld. a bodnárok használnak. V. ö. KALAPÁCS.

FAKAMARA, FAKAMRA, (fa-kamara v. kamra) ösz. fn. 1) Kamara, melyben tüzelni való fát tartani szoktak. 2) Fából épült kamara.

FAKANÁL, (fa-kanál) ősz. fn. Fából csinált kanál, evőkanál, főzőkanál. *Föld csuporhos fakandl.* (Km.).

FAKANAF, (fa-kanaf) ösz. fn. l. FAROST és KANAF.

FAKAPICZA, (fa-kapicza) ösz. fn. Fából, vagyis vesszőből font kapicsa, azaz kantár alaku szerszám, melyet harapás ellen a kutyák fejére húznak.

FAKAPOCS, (fa-kapocs) ösz. fn. Kapocs, mely fából van csinálva. *A ruhaszárogatók fakapcsai.* V. ö. KAPOCS.

FAKAPONCZA, (fa-kaponcza) ösz. fn. l. FAKAPICZA.

FAKARD, (fa-kard) ösz. fn. Fából csinált kard. *A gyereknek fakard való kezébe.* V. ö. KARD.

FAKARIKA, (fa-karika) ösz. fn. Karika fából. V. ö. KARIKA.

FAKARÓ, (fa-karó) ösz. fn. Általán mindenféle karó, mely fából van faragva, különösen, melyhez a csemetéket, fiatal fákat, szőlővesszőket kötik.

FAKASZT, (fak-asz-t) áth. m. *fakaszt-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. Eszközli, hogy valami fakadjon, kifakadjon. V. ö. FAKAD. *Mózes viset fakasztott a kősziklából. Könyűt fakasztani valaki szemeiből. Könyűkre, sirásra, nevetésre, kacsagásra, hahotára, szitkokra, káromlásokra fakasztani. A kikelet sugarai bimbókat fakasztanak a fákon. Elfakasztani a hólyagot. Megfakasztani a kelést, persenést.*

FAKASZTÁS, (fak-asz-t-ás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valami fakad, megfakad. V. ö. FAKASZT.

FAKASZTÓ, (fak-asz-t-ó) mn. tt. *fakasztó-t.* Ami eszközli, okozza, hogy valami fakadjon, meg-, ki-, föl-, elfakadjon. *Könyfakasztó panasz. Daganatfakasztó ír.*

FAKECSKE, (fa-kecske) ösz. fn. 1) Három egyenetlen lábu fazék vagy faállás a kovácsoknál, melyen a lovakat patkólják. 2) Kályhafütők eszköze, melyen a füteni való fát be- vagy felhordják.

FAKELEPCZE, (fa-kelepcze) ösz. fn. Fagakból, vesszőkből csinált, font kelepcze, némely apróbb erdei vadak, állatok megfogására.

FAKEMÉNY, (fa-kemény) ösz. mn. Ami olyan kemény, mint a fa. *Fakemény kenyér.* Szokottabban: *fakeménységü.*

FAKEMÉNYSÉG, (fa-keménység) ösz. fn. Olyan keménység, mint a fáé.

FAKEMÉNYSÉGÜ, (fa-keménységü) ösz. mn. l. FAKEMÉNY.

FAKÉP, (fa-kép) ösz. fn. Fából faragott kép, fabálvány, faszobor. *Ott hagyták a faképnél.* (Km.).

FAKÉPIMÁDÁS, (fa-kép-imádás) ösz. fn. Fából faragott istenek, bálványok imádása.

FAKÉRÉG, (fa-kérég) ösz. fn. A fának külső héja, burka. *Annyit használ, mint ebnek a fakéreg.* (Km.). V. ö. KÉRÉG.

FAKERESKÉDÉS, (fa-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki fával üz. *Épület-, szerszám-, tüzi fakereskedés. Gyümölcsfa-kereskedés.*

FAKERESKÉDŐ, (fa-kereskédő) ösz. fn. Személy, ki fával kereskedést üz. *Épület-, szerszám-, tüzi fakereskedő.* V. ö. KERESKÉDŐ.

FAKÉS, (fa-kés) ösz. fn. Kés, melynek pilingája, azaz éle és foka fából van. *A molnárok fakése,* melyet egykoron a hajánál fogva felakasztott tolvajnak adtak kezébe, hogy üstökét elriszálja vele.

FAKGAT, FAKGATÓDZIK stb. l. FAGGAT, FAGGATÓDZIK.

FAKIMÉLÉS, (fa-kimélés) ösz. fn. A tüzi fának meggazdálkodása a tüzhelyen, fütésnél stb. *A takaréktüzelők fakimélésből hozattak be leginkább.*

FAKILINCS, (fa-kilincs) ösz. fn. Kilincsféle zár az ajtón, kapun, mely fából van csinálva. V. ö. KILINCS.

FAKÍN, (fa-kín) ösz. fn. Növénynem a kétlakiak seregéből és hathímesek rendéből, mely a fákon, különösen tölgyeken élődik. (Loranthus).

FÁKLYA, fn. tt. *fáklyát.* Vastag, ropogva égő gyertya, viaszból vagy szurokból, mely innepélyes menetek alkalmával, vagy sötétség ellen a szabad ég alatt használtatik. *Fáklyákkal kisérni a halottat. Égő, viasz-, szurkos fáklya.* Átv. ért. világosság, fény, derü. *Az ész fáklyájánál visegálni valamit.*

Idegen származásu szó; latinul *fax, facula,* svédül *fakla,* németül *Fackel,* vendül *bakla,* olaszul *fiaccola* stb.

FÁKLYAFENYÜ, (fáklya-fenyü) ösz. fn. Szurkos fenyü, mely vékony hasábokra vagdalva és meggyújtva fáklya gyanánt lobog.

FÁKLYAHORDOZÓ, (fáklya-hordozó) ösz. fn. Személy, ki innepélyes meneten vagy más alkalommal égő fáklyát visz.

FÁKLYAKAR, (fáklya-kar) ösz. fn. Fogóeszköz, melynél fogva az égő fáklyát tartják, hogy a csepegő szurok vagy viasz a kezet, ruhát be ne mocskolja.

FÁKLYÁS, (fák-lya-as) mn. tt. *fáklyás-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Fáklyával v. fáklyákkal ellátott, kisért. *Fáklyás menet, temetés, sene.*

FÁKLYATÁNCZ, (fáklya-táncz) ösz. fn. Menyekzői innepélyes táncz az udvaroknál, melylyel az új házaspárt hálóteremben kisérik az illető udvaroncsok.

FÁKLYAVIVŐ, (fáklya-vivő) lásd: FÁKLYAHORDOZÓ.

FAKÓ, (1), (fak-ó) mn. tt. *fakó-t.* 1) Halovány sárga. *Fakó ló. Fakó lovam, jó paripám, Kell-e szép szallangos szerszám?* (Népd.). *Többet költ fakóra, mint megérdemli fara.* (Km.) *Eb ura fakó.* (Km.) *Ozo fel fakó!* 2) Halovány, igen szőke, szinehagyott. *Fakó képü ember. Fakó haju legény. Fakó szinü posztó. Fakó köpönyeg, kalap, csisma.* 3) Ami nincs megvasalva. *Fakó szekér, fakó kerék. Nemes ember, szürdolmány, fakó kerék, kenderhám.* (Km.). 4) Elsült, elszáradt, kiaszott. *Fakó rétek, mezők. Fakó föld, ugar.*

Eljön egy régi oklevélben (1281-ből) *fekó*: „cujusdam equi *feco* coloris" (Jerney).

Mennyiben a *fakó* homályos szinüt, illetőleg szintelent, szinehagyottat jelent, a *vak* szóval rokonítható, s am. *vakó*, azaz vakszinü. V. ö. VAKISA, VAKOTÁS.

FAKÓ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fakó-t.* Fakó ló.

FAKÓ, (3), puszta Pozsony megyében; helyr. *Fakó-n, —ra, —ról.*

FAKÓCZA, (fak-ó-cza) fn. tt. *fakóczá-t.* Fakó szekér, a mely nincs megvasalva.

FAKOHA, (fa-koha) ösz. fn. Átv. ért. haszontalan, hiábavalóság, semmitérő dolog, milyen a fából csinált koha volna, melyből tüzet ütni nem lehet. *Fakohát sem ér.* (Km.) Tisza mellett: *fakova.*

FAKÓHANGYA, (fakó hangya) ösz. fn. Fakó szinü erdei hangya. V. ö. HANGYA.

FAKOMRA, (fa-komra) l. FAKAMARA.

FAKÓPEJ, (fakó-pej) ösz. mn. Homályos fakószinbe menő pej, zsemlyeszinü. *Fakópej csikó.*

FAKÓS, (1), (fak-ó-s) mn. tt. *fakós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kevessé fakó, a fakó színhez hasonló.

FAKÓS, (2), falu és puszta Szala megyében; helyr. *Fakós-on, —ra, —ról.*

FAKÓSÁRGA, (fakó-sárga) ösz. mn. Homályos sárga, mely a fakóhoz közel áll. *Fakósárga paripa.*

FAKOSZ, (fa-kosz) ösz. fn. Fabetegség, mely kosz gyanánt a kérget lepi meg.

FAKÓSZÜRKE, (fakó-szürke) ösz. mn. Halovány sárgával vegyített szürke. V. ö. SZÜRKE.

FAKÓTIS, (fa-kótis) ösz. fn. Fából csinált kótis, vagyis ütő, törő eszköz, péld. a mozsárban, olajütő gépben. V. ö. KÓTIS.

FAKOVA, (fa-kova) l. FAKOHA.

FAKŐ, (fa-kő) ösz. fn. Fa, mely a természet működése által, péld. czementvizben kő gyanánt megkeményül, megkövült fa.

FAKÖPÖNYEG, (fa-köpönyeg) ösz. fn. Tréfás neve azon házikónak, mely az őrhelyeken az őrkatonák számára van felállítva, hogy eső, hideg ellen belevonuljanak. Ettől különbözik az *őrház*, melyben az őrségre kirendelt csapat tanyázik.

FAKÖTÉS, (fa-kötés) ösz. fn. Az ácsoknál és asztalosoknál bizonyos neme az öszvekötésnek, midőn a fának végét fecskefark formára kivágják, s egy másik fa végébe eresztik.

FAKÖTÖZŐ, (fa-kötöző) ösz. fn. Személy, ki favágáskor a rőzsét kévékbe köti. Különösen, a sóskutaknál oly napszámos, ki a sófőzéshez szükséges fát csomóba kötözve behordja.

FAKSZEG, (fak-szeg) ösz. fn. Ekét fölemelő, mintegy *fok-szeg, fokozó* szeg. Székely szó.

FAKTAT, (fak-tat) áth. m. *faktat-tam, —tál, —ott.* Valamit szorongatás, fakgatás által kikutat, kikérdez.

FAKÚL, (fak-úl) önh. m. *fakúlt.* Fakóra változik, fakóvá lesz. V. ö. FAKÓ. *Fakúl a rosz festékü posztó, kalap. Fakúlnak ősszel a mezők.*

FAKUPACZ, (fa-kupacz) ösz. fn. Kazal- vagy baglyaformába öszverakott fa, rőzse.

FAKUPA, (fa-kupa) ösz. fn. Fából való kupa. V. ö. KUPA.

FAKÚSZ, (fa-kúsz) ösz. fn. A favágók neme alá tartozó erdei kis madár, mely a fák derekain nagy könnyüséggel futkos fel és alá. (Certhia familiaris).

FAL, (1), fn. tt. *fal-at.* Szilárd, tömör anyagból, különösen kőből, téglából, gerendákból stb. öszveillesztett, rakott épitmény, melynek magassága aránylag jóval nagyobb, mint szélessége, s valamely térnek keritésére, elzárására, elválasztására szolgál. *Kőfal, mórfal, téglafal, sárfal, sövényfal, fenékfal, utczafal, kerítésfal, olaszfal. Négy fal, négy szem közt sok történik.* (Km.) *Falra borsót hányni.* (Km.) *Falra mászni.* (Km.) *Falat rakni, vonni, vakolni, meszelni. Azért nem verem falba fejemet.* (Km.) *Nem hagyja magát faltól* (km.), azaz nem huzódik fal mögé, mint a rosz tanuló vagy rosz harczos. Átv. ért. akadály, elválasztó eszköz. *Lerontani a falakat, melyek gátolják honi iparunkat.*

Származékai: *falas, falaz* stb.

A *fel* szóval azonos, egyébiránt rokonnak tekinthető vele a szanszkrit *val* vagy *vall* (fed, tart, támaszt), latin *vallus.* Lehet *vál* is, mintegy: *választó.*

FAL, (2), hangutánzás által eredt gyök, t. i. ezen cselekvés az *f* ajakbetü által, az ajkak szivó mozgásával van egybeköttetve, s ezen *f*, rokon *v*-vé változva feltaláltatik a latin *voro*, szanszkrit *vark* (nyel, mar), német *fressen* stb. szókban is. Áth. mult: *fal-t.* Az eledelt szájtátva nagy mohón veszi be. *Nagyokat falni. Befalni. Felfalni. Aki sok mézet nyal, keserüt is fal.* (Km.) *Nyalja falja. Fald belebb a sipot.* (Km.) *Befalatták vele a szót. Addig nyalta falta, mig elcsábitotta.* Aljas beszédben am. eszik. *Faljunk hamar, azután dologra! Nem jó társ az, aki mindent felfal.* (Km.).

Származékai: *falám, falás, falat, faldokol, faldos, faló* stb.

FALÁB, (fa-láb) ösz. fn. 1) Romlott, öszvehuzott vagy elvágott lábhoz kötött fakészület, melyen láb gyanánt járni lehet. 2) Hosszu póznák, melyek bizonyos magasságban lábtartókkal, és hón alá valókkal vannak ellátva, s melyek segedelmével járni, vizeket átgázolni, vagy egyedül mások mulattatására holmi mutatványokat előadni lehet.

FALÁBAS, (fa-lábas) ösz. mn. Hosszu falábakon járó.

FALÁBU, (fa-lábu) ösz. mn. Kinek fából csinált pótléklábai vannak. *Falábu koldus.*

FALADÓ, (fal-adó) ösz. fn. Adó, melyet némely tartományokban és városokban a vár- és városfalak fentartására fizetnek.

FALALAP, (fal-alap) ösz. fn. Fenék, melyre a falat építik, melyen a fal nyugszik.

FALALMÁRIOM, (fal-almárium) l. FALSZEKRÉNY.

FALÁM, (fal-ám) fn. tt. *falám-ot.* A bogarak és robarok csőalakú hegyes szerve, mely által az eledelt magukba szívják, falják.

FALÁMOL, (fal-ám-ol) áth. m. *falámol-t.* Falámjával az eledelt magába szívja. V. ö. FALÁM.

FALANG, (fa-lang) ösz. fn. Fa nedvéből készített langféle szesz. (Alcohol ligni).

FALÁNGAT, áth. m. *falángat-tam, —tál, —ott.* Székely földön divatos szó, am. pirongat, megszid, dorgál. Alkalmasint azonos a latin *flagello*-val.

FALÁNGÉROZ, önh. m. *falángéroz-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. czékáz, csavarog. *Elfalángérozta az időt.* Nem egyéb, mint a franciából németesedett *flankiren.*

FALANGYA, (hellén eredetü), fn. tt. *falangyát.* Hosszu csápokkal ellátott pókfaj, tojásdad testtel és két szemmel. (Phalangium).

FALÁNK, (fal-ánk) mn. tt. *falánk-ot.* Mohón faló, nagyevő, torkos, pákosztos. *Falánk ebek.* Képzésre hasonló *nyalánk, nyulánk, félénk* szókhoz. V. ö. —ÁNK és —ÉKONY képzők.

FALÁNKSÁG, (fal-ánk-ság) fn. tt. *falánkságot.* Mohón evés, torkosság, pákosztosság.

FALÁNKUL, (fal-án-k-ul) ih. Mohón falva, nagyevők módjára, torkosan. *Falánkul enni.*

FALAPÁT, (fa-lapát) ösz. fn. Fából csinált, faragott lapát.

FALÁRD, (fal-ár-d) mn. tt. *falárd-ot.* Értelményre nézve azonos *falánk* szóval, s képzésre olyan, mint *csal*-ból *csalárd.*

FALÁRDSÁG, (fal-ár-d-ság) fn. l. FALÁNKSÁG.

FALAPICZKA, (fa-lapicska) lásd : FALAPOCZKA.

FALAPOCZKA, (fa-lapoczka) ösz. fn. Lapocska, azaz kis lapáthoz hasonló eszköz fából.

FALAS, (fal-as) mn. tt. *falas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek fala van. *Kőfalas kert.*

FALÁS, (fal-ás) fn. tt. *falás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit falunk, falva eszünk. *Nyelés, falás.* V. ö. FAL.

FALAT, (fal-at) fn. tt. *falat-ot.* Egy darab vagy harapás az ételekből, melyet egyszerre szájba veszünk, s lenyeljük. *Nagy száj nagy falatokkal telik.* (Km.) *Sok keserü falatot nyelni. Kemény falat. Kis falat. Falat kenyér. Egy falat kenyérre nem virrad. Olyan ember, mint a falat kenyér.* (Km.) *Veszedelmes falat a nyelv.* (Km.) *Irigyli másnak minden falatját. Egy falatot sem enni. Jó falatok esnek belőle.* Ikerítve : *filit-falat*, am. többféle falat; oly alkotású, mint : *dirib-darab.* Átv. és köznépi nyelven am. részecske, kevés, darabka. *Adj egy falat papirost. Nincs egy falat szappanod?* A székelyeknél annyit is tesz, mint, kelés, daganat. *Falat kelt a nyelvén.*

Finnül *pala.* V. ö. FAL, (2).

FALATKA, (fal-at-ka) fn. tt. *falatkát.* Kis falat, mely egy harapásnak kevés. Néha am. kis adag, kis darab, melylyel jól lakni nem lehet. *Falatka kenyeret kapni reggelül.* Átv. és köz nyelven am. részecske, darabka. *Falatka gyertya, egy falatka viasz.*

FALATOL, (fal-at-ol) áth. és önh. m. *falatolt.* 1) Falatokra metsz, vág, osst. 2) Am. falatoz, azaz falatonként eszik.

FALATOLÁS, (fal-at-ol-ás) fn. tt. *falatolás-t*, tb. *—ok.* Az éteknek falatokra vágása, harapása, falatonként nyelése; evés, étkezés.

FALATONKÉNT, (fal-at-on-ként) ih. Falat számra, falatról falatra, minden falatot külön véve.

FALATOZ, (fal-at-oz) áth. l. FALATOZIK.

FALATOZÁS, (fal-at-oz-ás) fn. tt. *falatozás-t*, tb. *—ok.* Evésnek azon neme, midőn hamarjában, sietve, nagyobb falatokat nyelve költjük el az étkeket, midőn nem rendes terítékü asztalnál eszünk. *Reggeli falatozás. Vadászat előtti vagy alatti falatozás.*

FALATOZIK, (fal-at-oz-ik) k. m. *falatoz-tam, —tál, —ott.* Futtában, sietve, nagyobb falatokat nyelve eszik. *Falatozmak reggel és ozsonnakor a munkások. Falatozmak kiindulás előtt a vadászok. Falatozzunk hamar, azután menjünk.*

FALAZ, (fal-az) áth. m. *falaz-tam, —tál, —ott,* par. *—s.* Fallal kerít. *Kertet, udvart falazni. Befalazni,* azaz fal közé rakni, zárni. *Elevenen befalazni valakit.* Átv. ért. *kereket falazni* am. új talpat csinálni reá.

FALAZÁS, (fal-az-ás) fn. tt. *falazás-t*, tb. *—ok.* Valamely térnek, helynek fallal bekerítése. *Befalazás* am. falak közé rakás, zárás. V. ö. FALAZ.

FALAZAT, (fal-az-at) fn. tt. *falazat-ot.* A felépült falak összvege, egész tömege; az épületnek azon része, melyet a falak tesznek. *A kert falazatát újra bevakoltatni. A ház falazata már kész, csak tető kell rá. Vár falazatára kiszegezett ágyúk.*

FALBÉLLÉS, (fal-béllés) ösz. fn. A szobák, teremek falainak szövetekkel bevonása, fölékesítése. A bányákban am. duczok, gerendák, melyek által a bányamenetek boltjait a beomlás ellen biztositják.

FALCSAPÓ, (fal-csapó) ösz. fn. Kőmívesek kanálforma eszköze, melylyel a vakolómeszet a falra csapkodják, máskép : *vakolókanál.*

FALCSAVAR, (fal-csavar) ösz. fn. Csavar, melyet a falba illesztenek, hogy külső horgára v. kajmójára valamit akasztani lehessen.

FALCSONT, (fal-csont) l. HALÁNTÉKCSONT.

FALDOGÁL, (fal-dog-ál) gyak. áth. m. *faldogál-t.* Folytonosan falva eddegél.

FALDOKLÁS, (fal-d-ok-ol-ás) fn. lásd : FALDOSÁS.

FALDOKOL, (fal-dok-ol v. fal-d-ok-ol) áth. m. *faldokol-t* v. *faldokl-ott*, htn. —*ni* v. *faldoklani*. Mohón, nagy falatokban kapja be az ételt. *Faldokolva eszik, mint a farkas.*

Képzésre hasonló : *haldokol, fuldokol, nyeldékel, öldököl* igékhez.

FALDOS, (fal-dos v. fal-d-os) áth. és gyakor. Szaporán, mohón eszik, nyeli az étket. *Elfaldosni mások elől a konczokat.*

FALDOSÁS, (fal-d-os-ás) fn. tt. *faldosás-t*, tb. —*ok*. Mohón, szaporán evés, midőn valaki befalja s nyeldesi az ételt, anélkül, hogy megrágná.

FALÉ, (fa-lé) ösz. fn. Fából kiszivárgó, vagy kicsapolt nedv. *Nyirfa-lé. Falével mosogatni a bört.*

FALÉL, (1), (fa-lél) ösz. fn. l. FALANG.

FALÉL, (2), (fal-él) ösz. fn. 1) Faltető pártázata, széle. 2) Fal szöglete.

FALEVÉL, (fa-levél) ösz. fn. Levél, mely fákon terem, különböztetésül más nemű növények leveleitől.

„Szerelem, szerelem, átkozott szerelem,
Mért nem termettél meg minden falevelen."
Népd.

FALEVELES, (fa-leveles) ösz. mn. Falevéllel v. levelekkel ékesített, behintett, födött. *Faleveles kalap, süveg. Faleveles utak, árkok. Faleveles koszorú.*

FALFECSKE, (fal-fecske) ösz. fn. Fecskefaj, mely a falak, bástyák repedékeiben fészkel és lakik.

FALFENÉK, (fal-fenék) ösz. fn. Alap, melyre a falat rakják.

FALFESTŐ, (fal-festő) ösz. fn. Festő, különösen ki az ujonnan vakolt, s még nedves falakon festéseket tesz ; fresco-festő.

FALFŰ, (fal-fű) ösz. fn. Általán fű, mely a falakon teremni szokott. Különösen : *ágonvirágzó* (parietaria judaica), *kretai* (p. cretica), *orvosi* stb. falfű.

FALGA, (fal-ga) fn. tt. *falgá-t.* A várépitésben am. vastag falakban öszvehalmozott s megtömött föld, mely bástya gyanánt szolgál.

FALGYÁMOSZLOP, (fal-gyám-oszlop) ösz. fn. Falba eresztett, s fenéktől tetőig nyuló oszlop, mely a fal erősitésére szolgál.

FALGYERTYATARTÓ, (fal-gyertyatartó) ösz. fn. Gyertyatartó, mely a szoba vagy terem, szinház, templom stb. falába van becsinálva. Hosszasága miatt jobb ily alakban : *fali gyertyatartó.*

FALHA, (fal-ha) fn. tt. *falhát.* Pohos, sokat evő, faló csigafaj.

FALHASADÉK, (fal-hasadék) ösz. fn. Nyilás, repedés a falon. V. ö. HASADÉK.

FALHULLADÉK, (fal-hulladék) ösz. fn. A romló- vagy dülő félben levő falról letöredező darabok.

FALIZZADÁS, (fal-izzadás) ösz. fn. A fal anyagában levő nedvnek, víznek kiszivárgása.

FALKA, fn. tt. *falkát.* 1) Egy seregbe, csoportba, csapatba gyülekezett vagy terelt állatok. *Falka ökröt hajtani a vásárra. Egy falka juhot elhajtani. A csordából elloptak egy falka disznót. Falkával jár a marha a tilosban. Egy falka ludat terelni a heti vásárra.* A *csorda, nyáj, gulya, ménes* szóktól annyiban különbözik, hogy ezek rendesen együtt létező, tenyésző sereget képeznek, a falka pedig vagy az egészből kiszakasztot rész, csapat, vagy mindenfelől öszvehajtott egyveleg. Palóczos kiejtéssel, de más tájakon is : *fóka.* 2) Átv. ért. csoport, több külön részekből álló egész. Így használják ezekben : *falka föld,* (Vrancsics, Nádor-codex), *azután jó falka idővel* (Telegdi). 3) A füvészeknél am. a hímszálak öszvecsoportozása, egybenövése. (Adelphia).

A törökben a rokon hangú *bölük* szintén am. sereg, csapat, bizonyos rész. A görög φάλαγξ bizonyos hadi sorakozást is jelent.

FALKALENDÁRIOM, (fal-kalendáriom) ösz. fn. Egy lapra nyomtatott kis kalendáriom vagyis naptár, melyet kényelem végett falra szoktak akasztani.

FALKAMPÓ, (fal-kampó) ösz. fn. Kampós szeg, melyet a falba ütnek, hogy holmit, pl. tisztítandó ruhát lehessen rá akasztani.

FALKÁNKÉNT, (falka-an-ként) Falka számra, csapatosan, csoportonként. *Falkánként járnak a szarvasok az erdőben.*

FALKAPOCS, (fal-kapocs) ösz. fn. Az épitésben igy nevezik azon vasrudat, melyet a függőlegesen rakott falba eresztenek, hogy azt fentartsa.

FALKÁR, (fal-ka-ár) fn. tt. *falkár-t*, tb. —*ok.* Közönségesen seregély, mely a falkásan járó barmok körül szokott szállongni.

FALKÁRPIT, (fal-kárpit) ösz. fn. A szobák, teremek falainak diszesitésére, behuzására szolgáló kárpitféle lepel.

FALKÁS, (fal-ka-as) mn. tt. *falkás-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Falkában levő. Innen : *falkásan járnak tilosba az ökrök*, azaz csapatonként.

FALKÓCZ, falu Vas megyében ; helyr. *Falkócz-on*, —*ra*, —*ról.*

FALKORONA, (fal-korona) ösz. fn. A régi rómaiaknál díszkorona neme, melylyel azt tisztelték meg, ki valamely város ostrománál először hágott fel a falakra. (Corona muraria).

FALKOSZORÚ, (fal-koszorú) ösz. fn. 1) Falkorona a rómaiaknál. V. ö. FALKORONA. 2) Az épitészetben am. koszorú alaku disziték a falakon, oszlopokon stb.

FALKŐ, (fal-kő) ösz. fn. Kő, mely falak épitésére fordíttatik, különböztetésül más használatu kövektől, milyenek, pl. *járdakő, malomkő, köszörükő* stb.

FALKÖTŐVAS, (fal-kötő-vas) ösz. fn. Vasdorongok, vasrudak, melyeket erősités végett, s hogy a falakat öszvetartsák, az épületekbe eresztenek.

FALKUS, falu Zemplén megyében; helyr. *Falkus-on, —ra, —ról.*

FALKÚSZ, (fal-kúsz) ösz. fn. A harkályok egyik apróbb faja, hosszu fekete csőrrel, rövid fekete lábakkal, kurta farkkal, s fehéres nyakkal és begygyel, mely a falakon nagy könnyüséggel kúsz. (Certhia muraria).

FALLÁMPA, (fal-lámpa) ösz. fn. Falra akasztott, falon függő lámpa.

FALLIK, (far-lik v. far-ol-ik) *Farol*-ból elferdített szó. L. FAROL.

FALMÁLLÁS, (fal-mállás) ösz. fn. A falnak azon állapota, midőn kövei és vakolata letöredeznek, a mészben levő salétromtól, korhadástól stb.

FALMÁSZÓ, (fal-mászó) ösz. fn. 1) l. FALKÚSZ. 2) Alvajáró, holdkóros, ki álmában a falakon mászkál.

FALMÁZ, (fal-máz) ösz. fn. Vízzel fölereszteti sárga, vörös vagy fehér agyagföld, melylyel némely vidékeken a házak falait vagy kerítésfalakat befestik, kiékesítik.

FALMÉH, (fal-méh) ösz. fn. Vad, nem rajokban élő méhek faja, mely régi falak réseiben sárból és homokból rak sejtfészket magának.

FALMOL, (fal-m-ol) áth. l. FALÁMOL.

FALMŰ, (fal-mű) ösz. fn. Mindenféle épitési mű, mely kövekből, téglákból, vályogból stb. van összeállítva, s mészszel, agyaggal, vakolattal megerősítve. *Várnak, erősségnek falműve.*

FALNAGY, (fal-nagy, azaz falu-nagy) ösz. fn. Régi iratokban am. falu nagyja, azaz falu birája, máskép ugyanott: *folnagy.*

FALNYILADÉK, FALNYILÁS, (fal-nyiladék v. —nyilás) ösz. fn. Rés, hasadék, repedék a falban.

FALÓ, (1), (fa-ló) ösz. fn. Fából faragott, esztergált ló, milyet pl. a gyermekek játékszeréül csinálnak. *Trójai faló.* Átv. ért. vesszőparipa.

FALÓ, (2), (fal-ó) mn. tt. *falót.* Mohón evő, nyaló. Átv. ért. aki mást gyülöletből mintegy elnyelni akar. *Francziafaló németek.*

FALÓK, (fal-ók) fn. tt. *falókot.* 1) Nagyevető, falánk ember. 2) Éjszaki medvefaj, mely hússal táplálkozik. (Ursus gulo).

FALOPÁS, (fa-lopás) ösz. fn. Általán, törvénytelen cselekvés, midőn valaki más fáját eltulajdonítja. Különösen, az erdőben még lábán álló, vagy már ledöntött és elhasogatott fáknak elorzása. *Falopáson érni, kapni valakit.*

FALOPÓ, (fa-lopó) ösz. fn. Tolvaj, ki fát lop, különösen ki az erdőt orozva pusztítja.

FALÓRA, (fal-óra) ösz. fn. Falon függő óra, különböztetésül a *szobóra, toronyóra* s egyéb óráktól.

FALORMÓ, FALOROM, (fal-ormó v. —orom) ösz. fn. Falnak teteje, tetőzete. V. ö. OROM.

FALOSZLOP, (fal-oszlop) ösz. fn. Oszlop, mely vagy egészen a falba, vagy hozzá van épitve, ragasztva; különböztetésül a különálló oszloptól.

FALÖV, FALÖVEZET, (fal-öv v. —övezet) ösz. fn. A házfalnak külső oldalán levő s kiálló pártázat, mely rendesen az új emelet kezdeténél húzatik.

FALPAPÍR, (fal-papír) ösz. fn. Festett s különféle rajzokkal ellátott papír, melylyel a szoba- s teremfalakat egészen bevonják s azokra tapasztják. (Tapéte, Wandteppich. Idősb Mandy Péter).

FALPÁRKÁNY, (fal-párkány) ösz. fn. lásd: FALÖV.

FALPÁRTA, (fal-párta) ösz. fn. l. FALKOSZORÚ.

FALPORLÁS, (fal-porlás) ösz. fn. A falnak azon hibás állapota, midőn alkotó részei szilárdságukat vesztik, töredeznek, s az idő viszontagságai által elromlanak.

FALREPEDÉK, (fal-repedék) l. FALHASADÉK.

FALRONTÓFŰ, (fal-rontó-fű) ösz. fn. lásd: FALFŰ.

FALSÉPRŰ, (fal-séprű) ösz. fn. Hosszu nyelü seprű, melylyel a falakat tisztogatják, leporozák.

FALSIKÁRLÓ, (fal-sikárló) ösz. fn. Kőmívesek eszköze, azaz, fogóval ellátott sima deszkácska, melylyel a felhányt vakolatot egyenesre elsimítják.

FALSÓ, (fal-só) ösz. fn. Középső, mely a régi falakon és mészköveken kiveri magát. (Nitrum calcareum).

FALSRÓF, (fal-sróf) l. FALCSAVAR.

FALSZEKRÉNY, (fal-szekrény) ösz. fn. Szekrény, mely falba van becsinálva; ajtóval ellátott, és szekrényül szolgáló falüreg.

FALSZŐNYEG, (fal-szőnyeg) ösz. fn. Szőnyeg, melylyel kényelem és ékesités végett a falat behuzzák. V. ö. SZŐNYEG.

FALTALP, (fal-talp) ösz. fn. A falnak alsó része, mely közvetlenül az épület alapján nyugszik.

FALTÁMASZ, (fal-támasz) ösz. fn. l. FALTÁMASZTÉK.

FALTÁMASZTÉK, (fal-támasztók) ösz. fn. 1) Általán, akármely eszköz vagy készület, melylyel a falat megerősitik. 2) Különösen, a falhoz ragasztott oszlop, mely azt a ki- vagy bedőlés ellen biztositja.

FALTARJAG, (fal-tarjag) ösz. fn. lásd: FALZUZMÓ.

FALTETŰ, (fal-tetű) ösz. fn. l. CSIMAZ.

FALTÖRÉS, (fal-törés) ösz. fn. Várostromi munka, midőn a várfalakat, bástyákat bizonyos rontó eszközökkel, gépekkel rongálják.

FALTÖRŐ, (1), (fal-törő) ösz. mn. Amivel falat v. falakat törnek. *Faltörő kos.* Átv. ért. kemény fejü, makacs, nyakas. *Faltörő ember.*

FALTÖRŐ, (2), (l. föntebb) ösz. fn. Régiek hadi készülete, melylyel a várak falait megrongálni, rajtok rést ütni, s utat nyitni törekedtek. Az ujabb világban faltöröknek hivták azon nagy ágyukat, melyekből 50-60 fontos golyókat lövöldöztek.

FALU, fn. tt. *falu-t* v. *falvat*, tb. *—k* v. *falvak*. Személyragozva : *falu-m*, *falu-d*, *falu-ja* vagy *falva* (ez utóbbi leginkább helynevekben), *falu-nk* stb. Régiesen folu. A Tatrosi codexben *folnagy* (villicus, majoros) annyi mint *falunagy*, tehát itt *villa* értelemben vétetik; de olvasható régibb irataink ban *város* jelentésben is. V. ö. FOLNAGY. 1) Több egymás mellett fekvő mezei házak és gazdasági épületek öszvege, melyeket jobbára földmivelők laknak, kik városi jogokkal, kiváltságokkal nem birnak. *Kis falu*, *nagy falu*. *Jobbágy, falu nemes falu*. *Falura menni*. *Falun lakni*. *Estve van már a faluban*, *farkas lakik a bokorban*. (Km.) *Több a falu, mint a város*. (Km.) *Meghúzza magát, mint Guta* (nevű haramia?) *a falu végén*. (Km.) *Minden faluban más törvény*. *Faluról falura*.

„Édes falum határa
Elhagylak nem sokára.“ Népd.

Kilencz puszta faluban nincs párja. (Km.). 2) Falun lakó vagy átv. ért. akármely más közönség. *Falu bikája*. *Falu dobja*. *Falu háza*. *Falu kalodája*. *Falu szája*, azaz, előcsahosa. *Falu nadrágja, falu köpönyege*. *Falu rovására enni inni*. 3) Tájszólás szerént, mint a németeknél *das Land* am. ami nem város. *Falura vonulni*. *Falun mulatni*, azaz, a városon kivül, akár faluban, akár pusztán, tanyán, szőlőben stb.

Öszvetétel által számos helynevet alkot, mint : *Nagyfalu*, *Kisfalu*, *Magyarfalu*, *Olaszfalu*, *Jászfalu*, *Feketefalu* stb.; s birtokragozottan : *falva* (mint *Ábrahámfalva*, *Asszonyfalva*) még számosabbat, melyek illető helyeiken mind eléfordúlnak.

Némelyek (pl. a Debr. gramm.) szerént am. falakból álló, falakkal biró hely; de hihetőbben *val*, régente *bír* értelemben divatos igétől ugyancsak régente divatozott *valal*, a latin ‚possessio‘ értelmében : „mert valának sok valali“ (Tatrosi codex); ebből lett palóczosan, székelyesen, göcseiesen ejtve : valau = valu = falu. (A szláv nyelvben is eléjön *valal*). Rokon vele a szanszkrit : *pallí*, (am. vár, város), a hellen : *πόλις*, persa *pahlav*, *pahlu* (város), latin *villa*, arab *bálad*, mandsu *falan* stb.

FALUBELI, (falu-beli) ösz. mn. Faluban lakó, onnan származó, eredő, oda tartozó. *Falubeli kocsmáros*. *Falubeli koldusok*. *Falubeli napszámosok*.

FALUCSKA, (1), (fal-u-cs-ka) kics. fn. tt. *falucská-t*. Kisded falu.

FALUCSKA, (2), helység Beregh megyében; helyr. *Falucská-n*, *—ra*, *—ról*.

FALUBIRÓ, (falu-biró) ösz. fn. A falunak fő tisztviselője, ki a falu lakosai fölött a törvényben és szokás által meghatározott igazgató, itélő és büntető hatalommal bir. A nép nyelvén, s közönségesen szólva : *falu birája* v. *falusi biró*; többes számban : *falubirák* v. *falusi birák*. V. ö. BIRÓ.

FALUD, (fal-u-d) fn. tt. *falud-ot*. Némely faluk neveiben él. Értelme am. falubely. NAGYFALUD, puszta Szala megyében; KISFALUD, lásd maga helyén a *K* betű alatt.

FALUHÁZ, (falu-ház) ösz. fn. A falu közönségének háza, köz épülete, melyben a bírák tanácskozni szoktak; köz szólás szerint : *falu háza*.

FALUHELY, (falu-hely) ösz. fn. Tér, melyen a falu fekszik, belső és külső telkeit öszvevéve; az egész falu határostul.

FALUKATA, (falu-kata) ösz. fn. A székelyeknél am. házról házra járó, pletykákat, híreket hordó asszony, vagy katuska férfi.

FALUNAGY, (falu-nagy) ösz. fn. A falunak elöljárója; első személy a falu hivatalnoki között. Olyan szó, mint : *várnagy*, *hadnagy*. Egyébiránt ez értelme mai napság nem divatos. V. ö. FOLNAGY.

FALUNÉP, (falu-nép) ösz. fn. A falu lakosainak öszvege, közönsége; szokottabban : *falu népe*.

FALUNLAKÓ, (falun-lakó) ösz. fn. Személy, ki falun v. faluban lakik, ki ott telepedett meg, s ott keresi kenyerét.

FALUS, (fal-u-s) mn. tt. *falus-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kinek faluja van. *Falus úr*, mint : földes úr, kastélyos úr.

FALUSI, (fal-u-s-i) mn. tt. *falusi-t*, tb. *—ak*. 1) Falun lakó, falura való, onnan eredő, falura vonatkozó. *Falusi varga*. *Falusi bucsúsok*. *Falusi biró, mester, pap*. *Falusi cseléd*. 2) Nem-fínom, müveletlen, nyers; együgyü v. egyszerü. *Falusi erkölcsök, szokások*. *Falusi munka*. *Falusi gubó*.

FALUSIAS, (fal-u-s-i-as) mn. tt. *falusias-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Olyan, mint a falusi lakosoké szokott lenni. *Falusias beszéd, magaviselet, öltözködés, mulatság*.

FALUSIASAN, (fal-u-s-i-as-an) ih. Falusiak módjára, szokása szerént. *Falusiasan viselni magát*. *Falusiasan hordani a hajat*.

FALUSILAG, (fal-u-s-i-lag) ih. Falusi módra, úgy, mint a falusiak szoktak, falun divatos szokás szerint.

FALUSTUL, (fal-u-s-tul) ih. Az egész faluval együtt, mindenestül. *Oda vagyunk falustul*.

FALUZ, (fal-u-z) önh. m. *falus-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Faluról falura jár. *Falusnak a szidó kalmárok, a rongyszedők, drótosok stb*. *Falusnak némely ingyenélők, koldusok, csavargók*. 2) Ugyanazon falu házait sorra járja, pl. kéregetés, koldulás, árulás, hirhordás stb. végett.

FALUZÁS, (fal-u-z-ás) fn. tt. *faluzás-t*, tb. *—ok*. Faluról falura járás, csavargás; a falu házainak bekóborlása. V. ö. FALUZ.

„Van susogó, faluzás, van vokshajtósdi vadászat.“
Tisztujitási feddővers.

FALUZÓ, (fal-u-z-ó) mn. tt. *faluzó-t*. Aki faluról falura jár, vagy a falu házait sorba bekóborolja. *Faluzó szidó, üveges tót*.

FALVA, am. falu egyes harmad személyi raggal, leginkább helynevekben, mint *Bethlenfalva*, *Ba-*

rátfalva, *Mihályfalva* stb. melyet sokszor csak *fa* szóvá húznak öszve, mint: *Aszonyfa*, *Dénesfa*, *Mátéfa*, *Pálfa*, *Péterfa* stb. V. ö. FA és FALU.

FALZUZMÓ, (fal-zuzmó) ösz. fn. Falakon tenyésző növényfaj a zuzmók neméből. (Lichen parietinus).

FAMAG, (fa-mag) ösz. fn. Mag, mely a fán, hüvelybe, tokba, gyümölcsbe rejtve terem, s mely által a fát szaporítani, tenyészteni lehet. *Famagokat szedni, gyüjteni, ültetni.*

FAMÉH, (fa-méh) ösz. fn. Vad méhek különös faja, mely a fák odvaiban fészkel.

FAMÉRÉS, (fa-mérés) ösz. fn. Erdőszök működése, mely szerént a fák magasságát, s tömegök mennyiségét meghatározzák.

FAMÉRTÉK, (fa-mérték) ösz. fn. Mindenféle mérő eszköz vagy mód, melylyel az álló vagy levágott és öszverakott fának magasságát és mennyiségét meghatározzák.

FAMETSZÉS, (fa-metszés) ösz. fn. Általán cselekvés, melynél fogva a fát valamely éles eszközzel be- vagy elvágják, hasítják. Különösen, mesterség, midőn valaki betüket vagy más jegyeket, alakokat vés fába, hogy azokat nyomtatás alá bocsássa. (Xylographia).

FAMETSZET, (fa-metszet) ösz. fn. Fametszés után készült nyomtatvány; vagy betük, jegyek, alakok, melyek fába vannak metszve.

FAMETSZŐ, (fa-metsző) ösz. fn. Mester, ki betüket, különféle jegyeket és alakokat fába metsz; különböztetésül az acsél-, réz-, kőmetszőtől.

FAMÉZ, (fa-méz) ösz. fn. 1) Fából kiszivárgó sürües nedv, mely megkeményedvén, *famézgá*-nak neveztetik. 2) Odvas fákban tanyázó méhek méze.

FAMÉZGA, (fa-mézga) ösz. fn. l. FAMÉZ 1).

FAMÍVES, (fa-míves) ösz. fn. Mindenféle mesterember, ki fából dolgozik, készít valamit, pl. asztalos, kerékgyártó, esztergályos, ács, bodnár stb.

FAMOH, (fa-moh) ösz. fn. Fákon termő, tenyésző mohféle növény a lopvanőszők seregéből.

FAMOLY, (fa-moly) ösz. fn. A fákban, kivált ha vének, s régen kivágottak, tenyésző féreg, mely erős apró fogaival azok belsejét és kérgét emészti, máskép: *szú*. V. ö. MOLY.

FAMUNKA, (fa-munka) ösz. fn. l. FAMŰ.

FAMŰ, (fa-mű) ösz. fn. Minden, mi valamely mesterség által fából készíttetik. Ilyenek, az ácsmüvek, asztalosmüvek, esztergármüvek, bodnármüvek stb.

FAMŰVES, (fa-műves) l. FAMÍVES.

FAN, (rokon *fon* igeszóval, s jelentése mintegy *fonal*, a Hegyalján és vidékén csakugyan ejtik is *fonnak*, cseh nyelven: funyek); fn. tt. *fan-t*, tb. —*ok*. Általán szőr, mely a szeméremtest körül nő, szeméremszőr. Különösen, némely vidékeken, egyedül a nők szemérme körül növő szőr neveztetik így. Némely régieknél pedig az ifjak és szüzek szeméremtestén sarjadzó gyönge pehely. Átv. ért. némely gyökér termények héjából kinövő, szőrhöz hasonló szálak. V. ö. FANOS.

FANATLAN, (fan-atlan) mn. tt. *fanatlan-t*, tb. —*ok*. Kinek fana nincsen, vagy még nem nő. *Fanatlan asszony*, *fanatlan kis leány*.

FANCS, (fan-cs) elvont törzse 1) *fancsalog* igének, 2) *fancsika* főnévnek. L. czeket.

FÁNCS, puszta Fehér megyében; helyr. *Fáncson*, —*ra*, —*ról*.

FANCSAL, (1), fn. tt. *Fancsal-t*, tb. —*ok*. Gyarmathy Sámuel szerént am. *Venczel* (Venceslaus).

FANCSAL, (2), helységek neve Abaúj, Heves és Pozsony vármegyékben; továbbá Erdélyben Udvarhely székben és Torda megyében; helyr. *Fancsalon*, —*ra*, —*ról*. *Olyan, mint a fancsali fesztület.* (Km).

FANCSALOG, (fan-cs-al-og) önh. m. *fancsalogtam* v. *fancsalg-ottam*, —*tál* v. *fancsalg-ottál*, *fancsalg-ott*, htn. —*ni* v. *fancsalg-ani*. Dunán túl am. nyomorogva, soványan ide-oda jár-kel, mint afféle beteges vagy lábadozó ember. Néhutt: *vánszorog* v. *vánszorog*. A székelyeknél am. tekereg, elé s hátra jár. Gyöke *fan* rokon *von* gyökkel és *vons*, *vánsz* törzsekkel.

FANCSAROG, (fan-cs-ar-og) l. FANCSALOG.

FANCSIKA, (1), (fan-cs-ik-a) fn. tárgyeset: *fancsiká-t*. Pápa vidékén am. darab rongyocska. V. ö. FANCZ.

FANCSIKA, (2), falvak Bihar (kettő) és Ugocsa megyében; KIS—, NAGY—, puszták Bihar megyében; helyr. *Fancsiká-n*, —*ra*, —*ról*,

FANCSONT, (fan-csont) ösz. fn. Az ágyékcsontnak kinyomuló része, mely a szeméremtaghoz legközelebb fekszik. (Os pubis).

FANCSONTÍV, (fan-csont-ív) ösz. fn. Ívded görbület, melyet a fancsont képez. V. ö. FANCSONT.

FANCSONTVÁLASZTÁS, (fan-csont-választás) ösz. fn. A fancsontnak, mely ív-alakkal bír, kétfelé válása. (Symphyseotomia).

FANCZ, fn. tt. *fancz-ot*. Túl a Dunán am. rongy, ruháról fityegő szakadék. Alkalmasint egy eredetü a német *Fetzen* szóval; olaszul *pezza*, *fetta*.

FÁNCZ, (fán-cz, rokonnak látszik vele a szanszkrit *vant* [kötni, fonni], német *Faden* stb.) fn. tt. *fánczot*. 1) A kasza nyakát görbe kapocscsal erősítő, mintegy öszvefonó eszköz. 2) Rovás, bemetszett hézag, melybe valamit becsiptetnek, beeresztenek, pl. *fáncs az ablakfán*, hogy az ablakráma bele menjen; *fáncs a szindelyen*, melybe más szindelyt élénél fogva bele alkalmaznak, tehát több szindelyt mintegy öszvefonnak, öszvefoglalnak.

FANCZILLA, (a latin: *ancilla*, olasz *fancella*, *fanciulla* stb. szókkal rokon) fn. tt. *fanczillát*. A székelyeknél am. kicsi rongyos, fanczos szolgáló, szegény leányka.

FANCZOG, (fancz-og) önh. m. *fanczog-tam*, —*tál*, —*ott*. A *vínczog* szónak ikertársa. A székelyeknél am. finyorán, finnyásan, kényesen szól.

FÁNCZOL, (fán-cz-ol) áth. m. *fánczol-t*. A székelyeknél am. a kerékre vonandó sinvasba négy szögü lyukat vés, hogy szeget lehessen bele ütni. Szélesb ért. fánczot vés, csinál. V. ö. FÁNCZ.

FÁNCZOZ, (fán-cz-oz) áth. m. *fánczoz-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamibe fánczokat vés. V. ö. FÁNCZ. *Zsindelyt*, *ablakfát fánczozni*. Székely szó.

FANEDV, (fa-nedv) ösz. fn. A fában levő híg részek.

FANEMTŐ, (fa-nemtő) ösz. fn. A régi görögök mythologiája szerint így neveztettek azon képzelt szellemek, melyekről hitték, hogy a fák, különösen agg és szent tölgyek odvaiban laknak (Dryades, Hamadryades).

FANEMŰ, (fa-nemű) ösz. mn. Fák osztályából való, ahhoz tartozó; vagy olyan, mint a fa, a fának némi tulajdonságaival biró. *Fanemü növények*. *Fanemü eszközök*.

FANFAROS, (fan- v. von-faros) ösz. mn. tt. *fanfaros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. A székelyeknél am. félre járó farú, mintha egyik farát vonná a másik után.

FANÍV, (fan-ív) ösz. fn. Az alhasnak ívalakú része, melyet a fan takar. V. ö. FAN.

FÁNK, (fán-k, azaz fonék v. fonadék, fonott sütemény), fn. tt. *fánkot*. Tésztából leginkább fonottan vagy fonott alakban készült sütemény. 1) Szélesebb ért. többféle sütemények neveztetnek így, milyenek: *dorongos fánk*, *kürtös fánk*, *forgács fánk*, *toló fánk*, *tölcséres fánk*, *csillag fánk*, *lelkes fánk*, *velős fánk*, *mogyoró fánk* stb. Vannak, kik a német *Pfannkuchen* szóból származtatják, de ez erőltetett és egészen mást is jelent. 2) Különösen finom, leginkább farsangban kelendő tésztasütemény, gömbölyü alakban, s töltelékkel vagy a nélkül; némely vidékeken *siska*, másutt *pampuska*. 3) Mátyusföldön kizárólag fánknak mondják azon süteményt, melyet másutt *forgácsfánknak* vagy *csörögének* s *herőczének* is hínak. Megvan az illír nyelvben is.

FÁNKTOLÓ, (fánk-toló) ösz. fn. Szakács- vagyis konyhaeszköz, melylyel az úgynevezett tolófánkot készitik, melynek belseje szögletes és rovátkos szokott lenni, honnan a tolófánk is ilyen alakot vesz föl.

FANOS, (fan-os) mn. tt. *fanos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Kinek fana van; a mi fannal benőtt. *Fanos leány*, *legény*. V. ö. FAN. 2) Szörös. *Fanos ebnek gubás eb a társa*. (Km.). 3) Mondják a növények gyökeiről, és némely földi terményekről, melyek rostosak, s mintegy hajat, szőrt eresztenek. *Fanos répa*.

FANOSODÁS, (fan-os-od-ás) fn. tt. *fanosodás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn valakinek fana nő. V. ö. FANOSODIK.

FANOSODIK, (fan-os-od-ik) k. m. *fanosod-tam*, *—tál*, *—ott*. Szeméremteste körül szőrösödik. Átv. ért. nemzésre alkalmassá, képessé kezd lenni.

FANÖVELDE, (fa-növelde) ösz. fn. lásd: FAISKOLA.

FANÖVÉNY, (fa-növény) ösz. fn. Növény, mely a fák neméhez tartozik, pl. *a szilva-*, *cser-*, *tölgy-fanövények*.

FANSZÖR, (fan-ször) ösz. fn. l. FAN.

FÁNT, (rokonnak látszik vele a magyar *bánt* és *fenyít*, franczia *veng-er*, latin *vind-icare*, német *ahnd-en*), régi szó, fn. tt. *fántot*. Valamely bántó tettnek hasonlóval viszonozása, fenyítése. *Fánton fánt*, azaz bántásért bántás. *Fánton fánttal fizetni*. (Talio, poena talionis).

FANTÁJ, (fan-táj) ösz. fn. Az alhasnak azon környéke, melyet fan szokott lepni, azaz a szeméremtest kerülete.

FANTAROG, (fan-t-ar-og) l. FANCSALOG.

FANTETŰ, (fan-tetű) ösz. fn. Különös tetűfaj, mely leginkább a fan közé veszi be magát, s a bőr alá buvik, máskép: *lapos tetü*.

FANTI, (fan-t-i) mn. tt. *fanti-t*, tb. *—ak*. Székely szó, am. fancsalgó, fantargó, bolygó eszü, féleszü.

FANZÁR, (fan-zár) fn. tt. *fanzár-t*, tb. *—ok*. Cserjeféle növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből; bokrétája nyakas, torkát a hímszálak szőrei bezárják, honnan a neve (Lycium). Fajai: *sugár*, *pongyola*, *görbegurba*, *lila fanzár*.

FANY, elvont gyök, mely a *fanyal*, *fanyalog*, *fanyalodik*, *fanyar*, *fanyarú* stb. szókban fenmaradt. Ezeknek értelme után következtetve jelent valamely szorítót, öszvehúzót, kényszerítőt, tehát szinte rokon *fon*, *von* igékkel.

FANYAL, (fany-al) fn. tt. *fanyal-t*, tb. *—ok*. Árnyas helyeken tenyésző cserjés növény, melyen vörös héju és lisztes husú bogyók, a medvék kedves eledele, teremnek. (Arbutus uva ursi).

FANYALGÁS, (fany-al-g-ás) fn. tt. *fanyalgás-t*, tb. *—ok*. Szorultságban, szükségben ide-oda hajlás, nyomorgás, kedvetlenség, mintegy vonalgás. V. ö. FANYALOG.

FANYALGÓ, (fany-al-og-ó, mintegy: vonalgó) mn. tt. *fanyalgó-t*. Szorult, szük állapotban levő, s ennél fogva mindenre kényszerülő, nyomorgó, ide-oda járó-kelő. *Utczán fanyalgó idegen koldús*. *Éhségben fanyalgó hadi foglyok*.

FANYALGÓS, (fany-al-og-ó-os) mn. tt. *fanyalgós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Nyavalygós, beteges.

FANYALODÁS, (fany-al-od-ás) fn. tt. *fanyalodás-t*, tb. *—ok*. Szükségtől szorongatva magának elszánása valamire.

FANYALODIK, (fany-al-od-ik) k. m. *fanyalodtam*, *—tál*, *—ott*. Szükségtől, kénytelenségtől vonva vagy szorongatva valamire szánja magát. *Éhségében ráfanyalodott a fekete kenyérre*. *Azokhoz fanyalodott*, *kiket hajdan megvetett volt*.

FANYALOG, (fany-al-og, mintegy: vonalog) önh. m. *fanyalog-tam* v. *fanyalg-ottam*, *fanyalog-tá* v. *fanyalg-ottál*, *fanyalg-ott*. 1) Szükségben, szorultságban tür, szenved a nélkül, hogy baját kijelentené: elnyomorog. *Inkább éhen*, *rongyosan fanyalog*, *hogy*

sem kolduina. 2) Magában nyög, sóhajtoz, magába vonulva szenved.

FANYAR, (fany-ar) mn. tt. *fanyar-t*, tb. —*ok*. 1) Mondják nedvről, vagy nedvvel biró testről, mely éretlen savanyúságu, vad izü, fojtós, mely a szájat összehúzza, vonja. *Fanyar egres, fanyar bor, fanyar birsalma, fanyar som, kökény.* Egyesik vele a túl a Dunán több vidéken divatos *vonyár*, és a régies *venyerék*, (sicera). 2) Átv. ért. kedvetlen, kemény; szük korlátok közé szorult; erős fegyelem alatt levő. *Fanyar ember. Fanyar élet.* Ezen értelemben hangra nézve is némi rokonságban van a *sanyar* szóval. L. SANYAR.

FANYARÁN, l. FINYORÁN.

FANYARI, (fany-ar-i) mn. tt. *fanyari-t*, tb. —*ak*. Rosz kedvü.

FANYARKÁS, (fany-ar-ka-as) mn. tt. *fanyarkás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek kevéssé fanyar, fojtós íze van. *Fanyarkás vörös bor. A nem egészen érett kökény fanyarkás.*

FANYARODIK, (fany-ar-od-ik) k. m. *fanyarodtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Fanyar izüvé lesz, fojtósodik, összehuzó savanyuságot kap, csipősödik. *Forrás után fanyarodik a vörösbor.* 2) Fölcserélve használják *fanyalodik* helyett. V. ö. FANYALODIK.

FANYAROG, (fany-ar-og) önh. m. *fanyarogtam* v. *fanyarg-ottam*, —*tál* v. *fanyarg-ottál*, *fanyargott*; htn. —*ni* v. *fanyargani*. Szükségben, nyomorban szenved, tengődik; fanyar életet él. V. ö. FANYAR és SANYAROG.

FANYARSÁG, (fany-ar-ság) fn. tt. *fanyarságot*. Valamely italnak, gyümölcsnek vad savanyusága, vad ize, fojtóssága. *Ezen bort fanyarsága miatt nem lehet inni. Birsalma, som, kökény fanyarsága.* Átv. ért. roszkedvüség, a kedélynek csípősködő, s bántó modora.

FANYARÚ, (fany-ar-ú) mn. l. FANYAR. V. ö. SANYARÚ.

FANYARÚ KUKOJCZA, l. AFONYA.

FANYARÚSÁG, FANYARUSÁG, l. FANYARSÁG és v. ö. SANYARÚSÁG.

FANYELŰ, (fa-nyelű) ösz. mn. Minek fából van nyele. *Fanyelű kés, bicsak, villa.* V. ö. NYÉL.

FANYESÉS, (fa-nyesés) ösz. fn. A fa ágainak valamely éles eszköz által tőből vagy iseknél elmetszése.

FANYESŐ, (1), (fa-nyesö) ösz. mn. Amivel fát nyesnek. V. ö. NYES. *Fanyesö kés, olló.*

FANYESŐ, (2), (l. föntebb) ösz. fn. 1) Személy, ki fát vagy fákat nyes. 2) Eszköz, pl. olló, kés, melylyel nyesnek. V. ö. NYES.

FANYIRÉS, (fa-nyirés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a fa ágait, hogy egyarányosan álljanak, vagy akadályul ne legyenek, kertészollóval elnyirik; különbözik tehát némileg a fenyesétől, mely tulajdonkép az iseknben történik, a nyirés pedig csak az egyarányra van tekintettel.

FANYIRŐ, (fa-nyirö) ösz. fn. Kertészolló, melylyel a fák vagy bokrok ágait egyenes vonalra nyirják.

FÁNYOL, (fány-ol am. von-ol) áth. m. *fányolt*. A puszta helyet kertté alakítása végett, vékony keritéssel körülvonja vagy fonja. Székely szó.

FANYOLGAT, (fany-ol-gat) áth. m. *fanyolgattam*, —*tál*, —*ott*. Székely szó, am. fanyarán, finyorán v. finnyásan nyeleget.

FANYOMAT, (fa-nyomat) ösz. fn. Mindenféle nyomtatmány, mely fametszés után készül. V. ö. FAMETSZÉS.

FANYOMATÚ, FANYOMATU, (fa-nyomatú) ösz. mn. Amit fametszéssel nyomtak. *Fanyomatú betük, könyv, képek.*

FAOLAJ, (fa-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet az olajfa gyümölcséből sajtólnak; különbségül a lenmag-, kendermag-, tökmag-, repcze- stb. olajtól. V. ö. OLAJFA.

FAOLLÓ, (fa-olló) ösz. fn. l. FANYIRŐ, fn.

FAOSKOLA, (fa-oskola) ösz. fn. lásd: FAISKOLA.

FAPADLAT, (fa-padlat) ösz. fn. Fából, pl. gerendákból, deszkákból rakott padlat. *Fapadlat a lóistállóban.* V. ö. PADLAT.

FAPALACZK, (fa-palacz) ösz. fn. Palaczk, mely fából van csinálva.

FAPÁLCZA, (fa-pálcza) ösz. fn. Fából való pálcza. (Van vaspálcza is). *Bocskorhoz fapálcza.* (Km.).

FAPÉHÉLY, (fa-péhély) ösz. fn. Némely fanemek, nevezetesen füzek, nyárfák, jegenyék stb. virága, mely pehelyalakban szállingózik.

FAPÉNZ, (fa-pénz) ösz. fn. 1) Fából csinált pénz. *Bolondnak a fapénz is jó.* (Km.). 2) Pénz, melyet némely közintézeteknél, pl. nyilvános iskolákban fütés fejében fizetnek. *Iskolai fapénz. Beszedni a fapénzt.*

FAPIACZ, (fa-piacz) ösz. fn. Vásárhely, hol különféle használatra való fát árulnak. Szorosb. ért. eladó tüzi fák rakhelye.

FAPOHÁR, (fa-pohár) ösz. fn. Fából vájt, esztergározott pohár. *Fapalacskhoz fapohár.*

FAPOLTURA, (fa-poltura) ösz. fn. Poltura fából. V. ö. POLTURA. *Bolondnak fapoltura is jó, ha elveszti sem kár.* (Km.).

FAPOR, (fa-por) ösz. fn. Fínom por, mely a szüette fából elhull. Szélesb ért. fürészelés, vágás, faragás alatt apróra morzsolódó fahulladék. *Fürészpor.*

FAPORTÉKA, (fa-portéka) ösz. fn. l. FAÁRU.

FAR, (1), hangutánzó elvont gyök, melyből *faradék, faracskál, farag* és származékaik eredtek. Rokon a *ver* igével, továbbá a szanszkrit *bhárv* (ver, tör), *mar* (vág, tör), *arb* (vág, ver), hellen φάρω, latin *ferio, frango* stb. szókkal. Egyesik vele a *forgács* gyöke *for*.

FAR, (2), fn. tt. *far-t*, tb. —*ok*. 1) Általán, az állatnak hátulsó fele, része, hol a hát vagy derék végződik, s a lábak kezdődnek. *Ökör fara, tehén fara, ló fara. Gömbölyü far, csapott far. Farral menni az*

istállóba. Fartól állni az ökörnek. Alig húzza a farát. 2) Különösen, az embernek egész alfele. *Nagy far, kis far, kövér, sovány far, kemény, lágy far. Farára vertek. Farba rugni* átvitt ért. am. túl-, v. kiadni valakin, am. felhagyni vele. *Megtapogatták a farát. Farát viszálja. Abrincscsal kerüli farát. Jól birja a farát. Tarát farát kifesziti.* (Faludi). *Tarka barka ruha, illik a szajha farára.* (Km.) *Úgy jár a fara, mint az istennyila.* (Km.) *Szitál a fara, vagy farával.* 3) Átv. ért. valamely épületnek vagy alkotmánynak, gépnek hátulja. *Hajó farán áll a kormányos. A kocsit faránál fogva elemelni, vagy elvetni a kocsi farát. Szán fara. Istálló fara.*

Egynek látszik *par* vagy *mar* gyökkel *part* v. *mart* szókban, melyek valami emelkedettet, kiállót jelentenek; *p* előtét nélkül pedig *orom* szóval; finnül *perä;* a hellénben *οὐρά* am. fark.

FÁR, elvont gyökszó, mely a *fárad, fáraszt* igékben, és származékaikban él. Értelme *for*-gás, *for*-golódás. Rokonok vele a szanszkrit *par, pur* (mozog), a hellen *πείρω, περάω, πορεύω*, a német *fahren, führen, fern*, angol *far* (messze), finn *väeyn* és több számtalanok.

FÁRA, (lengyelül *fara*, németül *Pfarre*, latinul *parochia*) fn. tt. *fárát.* 1) Hívek gyülekezete, s azon kerület, melynek lelki igazgatását úgynevezett plebános viszi. *Nagy fára, kis fára.* 2) Egyházi javadalom, mely bizonyos jövedelemmel és kötelességekkel van összekötve. *Gazdag, szegény fára. Terhes könnyü fára. Fárát kapni. Fárát elvesztení. Addig papé a fára, mig benne a pára.* (Km.). E szóval leginkább túl a Dunán élnek.

FARACSKÁL, (far-acs-ka-al) áth. m. *faracskál-t.* Csak úgy játékból, mulatságból, könnyeden farag valamit, máskép: *faragcsál, faricskál.* Kicsinezve gyakorító értelemmel bír.

FARÁD, falu Sopron megyében; helyr. *Farádon, —ra, —ról.*

FÁRAD, (fár-ad) önh. m. *fárad-tam, —tál, —t* v. *fárad-ott.* 1) Valamely dologban, munkában nagy erővel, szinte lankadásig foglalkodik, forgolódik. *Más ügyében fáradni. Kenyérkeresésben fáradni. Miben fáradsz ismét? Ő sokban fárad. Rest kétszer fárad.* (Km.). „A munkás jó hasafi, mint a buzgó keresztény, szüntelenül fárad, izzad és harczol; hogy kipihenje magát az örökkévalóságra vár." (Lonovics érsek). 2) Testi vagy lelki ereje a megfeszülés miatt gyöngül, alább hagy, lankad. *Ki nem szokta a dolgot, hamar fárad. Bele fáradni a kaszálásba, gyüjtésbe, szántásba. Belefáradni a tanulásba, gondolkodásba. Elfáradni a hosszu úton. Kifáradni. Megfáradni.* 3) A köznép, midőn udvariasan vissza akarja utasítani a kinálást, így szól: *Ne fáradjon. Ugyan minek fárad?* vagy: *Ne fáraszsza magát.* 4) Heves vármegyében annyi is mint soványodik.

FÁRADALMAS, (fár-ad-al-m-as) mn. tt. *fáradalmas-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Sok és nagy fáradsággal járó. *Fáradalmas munka, utazás.*

FÁRADALOM, (fár-ad-al-om) fn. tt. *fáradalm-at.* Nagy és sok, tartós fáradság.

FÁRADÁS, (fár-ad-ás) fn. tt. *fáradás-t*, tb. *—ok.* 1) Valamely ügyben, munkában, dologban eljárás, foglalkodás, forgolódás. 2) A testi vagy lelki erőnek gyöngülése, csökkenése, melyet pihenés által ismét vissza lehet nyerni. V. ö. FÁRAD.

FÁRADAT, (fár-ad-at) fn. tt. *fáradat-ot.* Fáradás elvont értelemben.

FÁRADALTAN, (fár-ad-atlan) mn. tt. *fáradatlan-t*, tb. *—ok.* Aki nem fárad, erejének megfeszítésében alább nem hagy, aki szüntelen munkálkodik; munkatürő. *Fáradatlan gazda, iró.* Határozóilag am. fáradatlanul.

FÁRADATLANUL, (fár-ad-atlan-ul) ih. Az erőnek megfeszítésével föl nem hagyva; szüntelen munkálkodva; ki nem fáradva. V. ö. FÁRAD.

FARADÉK, (far-ad-ék) fn. tt. *faradék-ot.* Ami faragás által elesik, elhull. *Faradék-forgács, körömfaradék, börfaradék.* V. ö. FARAG.

FÁRADÉKONY, (fár-ad-é-kony) mn. tt. *fáradékony-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Könnyen fáradó, fáradásra hajlandó. *Fáradékony vén ló.*

FÁRADHATATLAN, FÁRADHATLAN, (fár-ad-hat[-at]-lan) mn. tt. *fáradhatatlan-t*, tb. *— ok.* Aki elfáradni nem tud; folyvást legnagyobb szorgalommal s pihenés nélkül dolgozó. *Fáradhatlan nyelvbuvár.*

FÁRADHATATLANSÁG, FÁRADHATATLANUL, l. FÁRADHATLANSÁG, FÁRADHATLANUL.

FÁRADHATLANSÁG, (fár-ad-hat-lan-ság) fn. tt. *fáradhatlanság-ot.* Tulajdonság, munkabirás, melynél fogva valaki fáradhatlan.

FÁRADHATLANUL, (fár-ad-hat-lan-ul) ih. Soha el nem fáradva, a legnagyobb és állandó szorgalommal.

FÁRADOZ, (fár-ad-oz) önh. m. *fáradoz-tam, —tál, —ott*, par. *—s.* Folytonosan vagy gyakran fárad. *Fáradozni valamiben*, pl. *vállalatban, tervnek kivitelében, munkában. Más ügyében fáradozni.* V. ö. FÁRAD.

FÁRADOZÁS, (fár-ad-oz-ás) fn. tt. *fáradozás-t*, tb. *—ok.* Valamely dologban, ügyben folytonos vagy gyakori munkálkodás, forgolódás, utána járás-kelés. *Az ügyvéd fáradozását megjutalmazni.*

FÁRADSÁG, (fár-ad-ság) fn. tt. *fáradság-ot.* 1) A megfeszitett testi vagy lelki erőnek ellankadása, mely pihenés által ismét el szokott múlni. *Egy jó álom minden fáradságot helyrehoz.* (Km.) *Fáradságot szenvedni.* 2) Átv. ért. munka, dolog. *Sok fáradsággomba került. Ne kímélje fáradságát.*

FÁRADSÁGOS, (fár-ad-ság-os) mn. tt. *fáradságos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Fáradsággal járó, fáradságba kerülő. *Fáradságos foglalkodás, munka, utazás.* V. ö. FÁRADSÁG.

FÁRADT, (fár-ad-t) mn. tt. *fáradt-at.* Aki el van fáradva. V. ö. FÁRAD. *Fáradt munkás, utas. Fáradt lónak farka is nehéz.* (Km.). *Fáradt, mint a kutya.* Átv. ért. alábbhagyó, sebességét vesztő. *Fáradt golyó nem öl vadat. Fáradt hullámok.* Heves vármegyei tájnyelven am. *sovány. Fáradt hús.*

FÁRADTAN, (fár-ad-t-an) ih. Erőfeszítés miatt ellankadva, ideiglen meggyöngülve. *Fáradtan értünk vissza a városba.* V. ö. FÁRAD.

FÁRADTIG, (fár-ad-t-ig) ih. Fáradásig, addig, mig egészen elfáradunk. *Fáradtig dolgozni.*

FÁRADTSÁG, (fár-ad-t-ság) fn. tt. *fáradtság-ot.* Állapot, midőn valaki elfáradt.

FARADZIK, (far-ad-oz-ik) k. m. *farads-tam, —tál, —ott.* L. FAROL.

FARADZÓ, (far-ad-oz-ó) fn. tt. *faradzó-t.* 1) Ami farol. 2) L. FAROZÓ.

FÁRAFOLYÓ, (fára-folyó) ösz. mn. Mondják növényekről, melyek indái fákra felfutnak, felteke-rődznek. *Fárafolyó borsó.*

FARAG, (far-ag) áth. m. *farag-tam, —tál, —ott.* 1) Általán, valamely test külsejét, éles eszközel, pl. késsel, fejszével metélgeti, hasogatja, forgácsokra szabdalja. *Fúrni, faragni. Körmöket faragni. Lefaragni a patkólandó ló körmét. Bőrt faragni. Lefaragni a szalonnát a bőrről.* 2) Metszés, hasogatás által valamit képez, alakit, csinál. *Szeget faragni. Nyelet faragni a fejszének. Gerendákat faragni. Tengelyt, kocsioldalt faragni. Képet faragni köből, fából. Szobrokat faragni márványból. Könnyü a lágy követ faragni.* (Km.). 3) Átv. ért. simit, finomit, szelidit. *Ezen ifjún még sokat kell faragni. Majd csak faragunk valamit belőle.* Összetételek: *Elfaragni a kiálló csomókat. Kifaragni fából valamely tárgynak képét. Lefaragni a bőrről a kosz. Megfaragni a vastag szeget.* V. ö. FORGÁCS.

FARAGÁS, (far-ag-ás) fn. tt. *faragás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit faragunk. *Képfaragás, kőfaragás; gerendafaragás.* V. ö. FARAG.

FARAGATLAN, (far-ag-atlan) mn. tt. *faragatlan-t*, tb. *—ok.* Tulajd. amit meg nem faragtak. *Faragatlan fenyüszálak, kútágas.* Átv. ért. müveletlen, darabos erkölcsü, durva, neveletlen, goromba. *Faragatlan paraszt. Faragatlan betyár. Faragatlan fatuskó.* Határozóilag am. faragatlanul.

FARAGATLANSÁG, (far-ag-atlan-ság) fn. tt. *faragatlanság-ot.* Müveletlenség, erkölcsök darabossága, nyerseség, neveletlenség, durvaság, gorombaság.

FARAGATLANUL, (far-ag-atlan-ul) ih. 1) Tulajd. faragás nélkül, meg nem faragva. *Faragatlanul hevertetni az épületfákat.* 2) Átv. ért. nyersen, durván, minden finomság nélkül, neveletlenül. *Faragatlanul viselni magát a társas körben.*

FARAGCSÁL, (far-ag-csa-al) áth. és kicsinyező; m. *faragcsál-t.* Játékképen, mulatságból, könnyeden farag, metélget, hasogat valamit. *Körmeit faragcsálja. Füzfasipot faragcsál.* Betüátvetve: *faracsgál, faracskál, faricsgál, faricskál.*

FARAGDOGÁL, (far-ag-d-og-ál) Gyakran vagy folyvást farag.

FARAGHATATLAN, (far-ag-hat-atlan) mn. tt. *faraghatatlan-t*, tb. *—ok.* Amit faragni, vagy átvitt ért. müvelni nem lehet.

FARAGICSÁL, (far-ag-ics-ál) l. FARAGCSÁL.

FARAGMÁNY, (far-ag-mány) fn. tt. *faragmány-t*, tb. *—ok.* Faragott mü, alkotmány, pl. *képszobor, bálvány. És a fejedelmek parancsolatjából tiszteltettek a faragmányok.* (Káldi Bölcs. 14. 16).

FARAGÓ, (1), (far-ag-ó) mn. tt. *faragó-t.* 1) Aki farag, kinek kötelessége, mestersége a faragás. *Faragó ember, faragó béres, faragó molnár.* 2) Mivel faragnak. *Faragó szék, faragó kés,* melyeket összetett szó gyanánt így is irunk: *faragószék, faragókés.* 3) Több magyar család neve. 4) Főnévül áll ezekben: *képfaragó, kőfaragó.*

FARAGÓ, (2), falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Faragó-n, —ra, —ról.*

FARAGÓKÉS, (faragó-kés) ösz. fn. Két végén fogóval ellátott éles vaseszköz, mely által leginkább a szerszám- és bútorfákat szokták simára egyengetni.

FARAGÓSZÉK, (faragó-szék) ösz. fn. Kerékgyártók, bodnárok, szerszámkészitők stb. sajátságos készülete, melyen ülve dolgoznak, midőn a munkába vett fadarabot az úgynevezett szék fejével leszoritják.

FARAGOTT, (far-ag-ott) mn. tt. *faragott-at.* Amit faragtak, kifaragtak. *Faragott gerendák, fenyüszálak. Faragott kép. Köből faragott szobor. Faragott képet ne csinálj magadnak.* (Tiz parancs).

FARAGVÁNY, (far-ag-vány) l. FARAGMÁNY.

FARAKÁS, (fa-rakás) ösz. fn. 1) Összehordott, halmozott fa. 2) Cselekvés, szolgai munka, midőn valaki a vágott fát halomba, kazalba, ölbe rakja.

FARAKHELY, (fa-rak-hely) ösz. fn. Nyilt vagy kerített, vagy födeles tér, hová az épület-, tüzi- vagy szerszámfát lerakják.

FARÁMA, (fa-ráma) ösz. fn. Fából készült ráma. Máskép: *fakeret.*

FARAMÉK, (far-am-ék) fn. tt. *faramék-ot.* Tájszó, l. FARTŐ.

FARÁSPOLY, (fa-ráspoly) ösz. fn. Ráspoly, melylyel fát riszálnak, simitanak, lapitanak. V. ö. RÁSPOLY.

FÁRASZT, (fár-aszt v. -asz-t) áth. m. *fárasz-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *fáraszsz.* Eszközli, hogy valaki fáradjon, vagy, elfáradjon. V. ö. FÁRAD. *Nehéz munkával, hosszu úttal fárasztani valakit. Kár volt ezért fárasztani bennünket. Elfárasztani, kifárasztani a birkózó társat. Oda fárasztani a cselédet a szomszéd faluba. Magát fárasztani. Kérem, ne fáraszsza magát*; e szavakkal köszöni a nép a megkinálást.

FÁRASZTÁS, (fár-asz-t-ás) fn. tt. *fárasztás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valakit fárasztunk. V. ö. FÁRASZT.

FARAZ, l. FAROZ.

FARAZÓ, l. FAROZÓ.

FARBOGÁR, (far-bogár) ösz. fn. Hengerded dereku bogárfaj, sima torjjal, és paizskákkal, melyek hátrafelé keskenyre huzódnak. (Leptura).

FARBŐR, (far-bőr) ösz. fn. Sajátságos szabásu leffentyű bőrből, melyet a bányászok faraikra kötve viselnek.

FARCSAVAR, (far-csavar) ösz. fn. Így neveztetik a puskában azon csavar, mely a puska agyát a csővel öszveköti.

FARCSIK, (far-csik) ösz. fn. Az állatok farának vége, mely a farnyilást környezi. Különösen így nevezzük a madarak farát, mit máskép tréfásan *püspökstüveg*-nek, *püspökfalat*-nak is mondanak.

FARCSÍKCSONT, (far-csík-csont) ösz. fn. Több izekből álló csont, mely a farcsikot képezi.

FARCSÍKDUCZ, (far-csík-ducz) ösz. fn. Ducz a farcsikban. V. ö. DUCZ.

FARCSIKFICZAMODÁS, (far-csik-ficzamodás) ösz. fn. Kórállapot, midőn a farcsik kificzamodik. V. ö. FICZAMODIK.

FARCSIKIZOM, (far-csik-izom) ösz. fn. Izom a farcsikban.

FARCSIKLÓ, (far-csikló) ösz. fn. A farnak csiklója v. csuklója.

FARCSIMA, (far-csima) l. FARCSIK.

FARCSONT, (far-csont) l. FARCSIKCSONT.

FARCSOK, (far-csok) l. FARCSIK.

FARCZ, (far-cz) fn. tt. *farcz-ot*. Timárok hengeralaku eszköze, sodrófája, melylyel a megfestett bört újra megtisztítják, s mintegy mángorolják. Gyöke *far* azonos *for* (forgat) gyökkel.

FARCZÁD, falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Farczád-on*, *—ra*, *—ról*.

FARCZINÁL, (far-cz-in-a-al) áth. m. *—t*. Dunán túl am. valakit erősen kitudakol, kérdésre szorít, fartat, ide-oda forgat.

FARCZINÁLÁS, (far-cz-in-a-al-ás) fn. tt. *farczinálás-t*, tb. *—ok*. Dunán túl am. erős fartatás, vallatás, kérdőre fogás, szorítás.

FARDAGÁLY, (far-dagály) ösz. fn. Kitömött, abroncsos far. Átv. ért. tulzólag nagy bőség és czikornya a beszédben, versben.

FARDAGÁLYOS, (far-dagályos) ösz. mn. Kitömött, abrincscsal kerített, renkesz, kövér, terebélyes faru. *Fardagályos menyecske*. Néhutt: *duczifaros*. Átv. ért. tulzólag buja, és czikornyás (eléadás). *Fardagályos versek*. (Phaleratus).

FARÉ, (far-é) fn. tt. *faré-t*. ‚Fartat' szóval közös *far* származéka, am. fartatás; eléfordúl Szabó Dávidnál: *faréra fogja* = kérdőre veszi.

FÁRÉ, (fár-é) fn. tárgyeset: *—t*, többes: *—k*. A székelyeknél am. viszontagság, nyomoruság, fáradság. *Sok fárén ment keresztül*, azaz, nyomoruságon, vitán, bajon, fáradságon.

FAREDV, (fa-redv) ösz. fn. A fának rohadó, porhanyú, megtaplósodott, purhás része.

FAREDVESÉDÉS, (fa-redvesédés) ösz. fn. A fának rohadása, purhássá, taplóssá válása. V. ö. REDVESÉDIK.

FARESZELŐ, (fa-reszelő) ösz. fn. Rovátkos eszköz vasból, melylyel a fát riszálják. V. ö. RESZELŐ.

FAREV, (fa-rev) ösz. fn. l. FAREDV.

FARÉV, (fa-rév) ösz. fn. Hely, hol a vizen szállított fát, különösen épületfákat a szárazra vontatják.

FARFENE, (far-fene) ösz. fn. Sertések betegsége, midőn faraikon a serte elrohad, s kukaczok esnek beléjök.

FARGÁCS, l. FORGÁCS.

FARHÁM, (far-hám) ösz. fn. Czifra, salangos hám, mely a ló farát betakarja, különösen a végből, hogy ereszkedőkön a ló a szekeret könnyebben tarthassa. Hont, Nógrád, és szomszéd megyékben s általán a hegyes vidékeken divatos lószerszám.

FARHÁMOS, (far-hámos) ösz. mn. Farhámmal ellátott, ékesített, szerszámozott. *Farhámos ló*. Hallani némely palóczoknál: *farhámos mise*, azaz innepélyes mise, midőn a papok ékesebb, czafrangosabb öltözékekben szolgálnak.

FARHÁNYÁS, (far-hányás) ösz. fn. Farmozgatás, ide-oda riszálás. Különösen lónál rugdalás, farának fölfelé lökdelése.

FARIDEG, (far-ideg) ösz. fn. Ideg a farban.

FÁRÍT, FÁRIT, (fár-ít) áth. m. *fárít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*, par. *—s*. Ritka használatu ige a divatosabb *fáraszt* helyett, mint *szakaszt* h. *szakít*.

FÁRÍTÁS, FÁRITÁS, (fár-ít-ás) fn. tt. *fárítás-t*, tb. *—ok*; l. FÁRASZTÁS.

FARIZOM, (far-izom) ösz. fn. Izom a farban.

FARK, (1), (far-k) fn. tt. *fark-at*. 1) Az állati test derekának hátuljából, azaz farából kinövő rövidebb, hosszabb s mozgékony rész, mely a négylábu állatoknál nem egyéb, mint a hátgerincz folytatása, a madaraknál a farcsikból kinövő tollakból áll; a halaknál szétoszló, tüskés evező alakkal bir stb. *Szőrös, meztelen, hosszú, rövid fark. Ebet szőréről, rókát farkáról megismerheted*. (Km.) *Róka farkát billegeti, násznagy akar lenni*. (Lakod. vers). *Farkat csóválni* v. *csörni. Vess az ebnek, csórja a farkát*. (Km.) *Farka töve. Farka alja. Mi ennek a farka alja?* tréfásan, mi az ára? *Nem felejti kigyó a farka vágását*. (Km.) *Rövid, mint a nyúl farka*. (Km.) *Nyúl farkán gombot köt*. (Km.) 2) Aljas beszédben: a férfi nemző tagja. 3) Átv. ért. valaminek vége, függeléke. *Szoknya farka. Kinek szekere farkán ülsz, annak nótáját dúdoljad*. (Km.) *Se füle, se farka*. 4) Politikai tréfás ért. valamely pártfőnök kisérete.

Némelyek, mint Lugossi József szerént *fark* v. *farok* am. *forgó*, magas hangon: *fürge*.

FARK, (2), puszta Csongrád megyében; helyr. *Fark-on*, *—ra*, *—ról*.

FARKAL, (far-k-al) önb. m. —*t*. Farkát forgatja, csóválja. Aljas beszédben: nőszik, fehérszemélylyel közösül. *Elfarkal* am. elillan, ellábal.

FARKALÁB, (farka-láb) ösz. fn. Földi bolha neme, mely meghajlott villás farkával segíti magát a szökdelésben. (Podura).

FARKALÁS, (far-k-al-ás) fn. tt. *farkalás-t*, tb. —*ok*. Farkcsóválás, csavarás. Aljas nyelven: nőszés, nemi közösülés.

FARKALLIK, (far-k-al-lik) k. m. *farkall-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Szögellik, mintegy farkon végződik. *Oda farkallik a szántóföld.*

FARKAS, (1), (far-k-as) mn. tt. *farkas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Minek farka van. *Farkas majom.* Átv. ért. *farkas csillag.*

FARKAS, (2), (far-k-as) fn. tt. *farkas-t*, tb. —*ok*. 1) Ismeretes rabló állat, mely az ebek nemével tartozik, erdőkben s bozótokban lakik, s a házi szelid állatokban, kivált a juhokban nagy pusztításokat tesz. (Canis lupus). *Erdei farkas, nádi farkas. Ordas, fehér farkas. Nagy farkas. Vén farkas. Nem könnyen ejted meg a vén farkast.* (Km.) *Éhes farkasnak élesebb a körme.* (Km.) *Alázatos, mint veremben esett farkas.* (Km.) *Farkasnak mondják: Mi atyánk, aut feleli: bárányláb.* (Km.) *Farkasnak berket mutatni. Farkast emlegetnek, kert alatt kullog.* (Km.) *Nem bízák farkasra a bárányt.* (Km.). 2) Átv. ért. az alsó részeknek feltörése, kisebesedése, megpárlása. *Farkast kapni a lovaglástól, sok gyalogolástól, nagy forróságtól.*

Szanszkrit nyelven: *varka-sz* v. *vrka-sz*, *vark* gyöktől, melylyel rokon a latin *voro*, német *würgen*; (a magyarban is megvan *mar* ige rokon értelemben, honnan *mardos*, *marakodik*). A szanszkrit után alakultak a szláv *vlk*, *volk*, *vlükü*. A külföldi nyelvészek ide számítják a latin *vulpes*-t is. Úgy látszik csak a törzs maradt meg a török *bür*, jakut *börö*, cseremisz *püre* szókban.

FARKAS, (3), férfi kn. Most am. Wolfgangus. *Bethlen Farkas.* A *farkas* nagy ereje vagy bátorságánál fogva vétetett fel emberi nevezetül, mint *arszlán* (leo) is. Már legrégibb okleveleinkben előfordúl: *Forkos* v. *Forcos* (1082, 1162, 1181.), *Forkas* v. *Forcas* (1183, 1208, 1211, 1214, 1222.), *Farkas* v. *Farcas* (1138, 1299. Jerney).

FARKASALMA, (farkas-alma) ösz. fn. l. GÉGEVIRÁG.

FARKASALMÁS, puszta Nógrád megyében; helyr. *Farkasalmás-on*, —*ra*, —*ról*.

FARKAS-ASZÓ, falu Szathmár megyében; helyr. —*Aszó-n*, —*ra*, —*ról*.

FARKASBAB, (farkas-bab) lásd: FARKASSZŐLŐ.

FARKASBÉLŰ, (farkas-bélű) ösz. mn. Igen nagyehető, mint az éhes farkas.

FARKASBOGYÓ, (farkas-bogyó) ösz. fn. Nadragulyán termő bogyó. (Bacca belladonnae).

FARKASBOROSZLÁN, (farkas-boroszlán) ösz. fn. Vizenyős erdőkben tenyésző bokorfaj, simaszélű, hosszúkás, és hegyes levelekkel, halványpiros, és kedves illatú virágokkal, melyek kora tavaszszal kinyilnak. (Daphne mezereum).

FARKASBŐR, (farkas-bőr) ösz. fn. A farkasnak bőre, készítetlen vagy kikészítve. *Farkasbőrből varrt bunda.*

FARKASBUNDA, (farkas-bunda) ösz. fn. Farkasbőrből készített bunda.

FARKASCSAPTA, (farkas-csapta) ösz. fn. Sajátságos készületü kelepcze, a farkasok megfogására.

FARKASD, mezőváros Nyitra- és puszták Komárom s Pest megyékben; helyr. *Farkasd-on*, —*ra*, —*ról*.

FARKASDIFALVA, helység Vas megyében; helyr. *Farkasdifalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

FARKASÉH, (farkas-éh) ösz. fn. Az éhségnek igen nagy foka. Innen mondják: *Éhes, mint a farkas.*

FARKASFA, falu Vas—, és puszta Somogy megyében; helyr. *Farkasfá-n*, —*ra*, —*ról*.

FARKASFAJ, (farkas-faj) ösz. fn. A farkasok osztályának külön alosztálya, pl. *európai*, *amerikai*, *ordas*, *fehér*, *fekete farkasfajok.*

FARKASFALVA, helységek Szepes, Ugocsa, Zólyom megyékben; helyr. *Farkasfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

FARKASFEK, (farkas-fek) ösz. fn. Azon hely, hol a farkas rendesen lappangni, fekünni szokott. *Farkasfekre találni.*

FARKASFENE, (farkas-fene) ösz. fn. Párispápai szerint am. sömör. (Herpes).

FARKASFI, (farkas-fi) ösz. fn. A farkas nevü állat kölyke. *Farkasnak farkas a fia.* (Km.).

FARKASFOG, (farkas-fog) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat foga. *Farkasfogra kerülni.* 2) Némely állatok, pl. malaczok rendetlen foga, mely a többiek sorából kiáll, s evéskor alkalmatlan. Néha embernek is nő ily foga. 3) Mocsáros helyeken tenyésző fű neme. (Lupus).

FARKASFOGÁS, (farkas-fogás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a farkast csapta, kelepcze, farkasverem, vagy más eszköz által kézre kerítik.

FARKASFOGÓ, (farkas-fogó) ösz. fn. l. FARKASCSAPTA.

FARKASGÉGE, (farkas-gége) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat gégéje. 2) l. FARKASGÉGEVIRÁG.

FARKASGÉGEVIRÁG, (farkas-gége-virág) ösz. fn. Növényfaj a gégevirágok neméből, másképen: *hím farkasalma*, *likasír*. (Aristolochia clematitis).

FARKASGÖDÖR, (farkas-gödör) ösz. fn. Holmi gizgazzal, náddal, falevéllel könnyedén befödött szájú mélyebb gödör, melynek közepéből pósna nyúlik ki, s az ennek végéhez kötött kosárba lád, kácsa vagy bárány van helyezve, melyek után áhítozva a farkas, a gazra lép, s ez alatta leszakadván, ő kézre kerül.

Más készülettel : fűz vagy nádkeritès keskeny nyilással, előtte közvetlenül mély gödör, túl ezen pedig bárány van kipányvázva, mely éjjel egyre anyját ríjja, s a farkast a verembe csalja. (Bérczy Károly Vadászműszótára). Máskép : *farkasverem*, *farkasordító*.

FARKASGÚZS, (farkas-gúzs) ösz. fn. Gúzs, melylyel valakinek kezeit és lábait büntetésből vagy parlagi tréfából szorosan öszvekötik, s ide-oda hengergetik.

FARKASGYEPŰ, puszta Veszprém megyében; helyr. *Farkasgyepü-n*, *—re*, *—ről*.

FARKASGYOMOR, (farkas-gyomor) ösz. fn. Erős gyomor, mely a legnehezebb ételeket megemészti.

FARKASGYOMRÚ, (farkas-gyomrú) ösz. mn. Erős gyomrú; telhetetlen, nagyevető.

FARKASHAL, (farkas-hal) ösz. fn. Tengeri rabló hal, nagy nyilásu szájjal, tompa és hátrahajlott orral s erős fogakkal. (Anarchicas lupus).

FARKASHALMA, puszta Veszprém megyében; helyr. *Farkashalmá-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASHÁLÓ, (farkas-háló) ösz. fn. Erős, vastag fonalakból kötött háló, melylyel néhutt a farkasokat vadászszák.

FARKASHÁLYOG, (farkas-hályog) ösz. fn. Szemnyavalya, midőn a szem elhomályosodik. (Párizpápai szerént : suffusio, cataracta).

FARKASHARAPÁS, (farkas-harapás) ösz. fn. Harapás, melyet vagy milyent a farkas szokott tenni, azaz olyan, mely a megharapott állatnak testéből egy darabot kiszakaszt. Ily harapást a kutyák is tesznek.

FARKASHÁRS, (farkas-hárs) ösz. fn. l. FARKASBOROSZLÁN.

FARKASHIDA, falu Pozsony megyében; helyr. *Farkashidá-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASKA, falu Trencsén megyében; helyr. *Farkaská-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASKASZA, (farkas-kasza) ösz. fn. Átv. ért. am. zsákmány, martalék. *Farkaskaszára jutni*. *Farkaskaszára vetni valakit*.

FARKASKELEPCZE, (farkas-kelepcze) ösz. fn. Eszköz, fogó szerszám, melylyel a farkast törbe ejtik.

FARKASKODIK, (farkas-kod-ik) k. m. *farkaskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Ragadozó farkas módjára sunnyogva, kullogva jár.

FARKASKÖLYÖK, (farkas-kölyök) ösz. fn. Fiatal farkas, kis farkas, farkasfi. *Megjobbítja magát, mint a farkasköllyök*. (Km.).

FARKASKÖRÖM, (farkas-köröm) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat körme. *Farkaskörmök közé jutni*. 2) l. KORPAFŰ. (Lycopodium).

FARKASKÚT, puszta Mozson megyében; helyr. *Farkaskút-on*, *—ra*, *—ról*.

FARKASLAKA, falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Farkaslaká-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASLAKÁS, puszta Somogy megyében; helyr. *Farkaslakás-on*, *—ra*, *—ról*.

FARKASMARTA, (farkas-marta) ösz. mn. Kit vagy mit a farkas megmart. *Farkasmarta csikó*.

FARKASMARTALÉK, (farkas-martalék) ösz. fn. Ami a farkas fogára kerül, amit a farkas levág. *Szép csikóm farkasmartalék lett*.

FARKASMASZLAG, (farkas-maszlag) ösz. fn. Mérges növény, melynek dióalaku magva, némely állatokat megöl, pl. a kutyákat; máskép : *ebvész*. Gyógyerővel is bír. (Nux vomica).

FARKASMEZŐ, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Farkasmezö-n*, *—re*, *—ről*.

FARKASNEVETÉS, (farkas-nevetés) ösz. fn. Kelletlen, erőltetett nevetés, melylyel valaki haragját, boszuját akarja eltakarni.

FARKASNYAK, (farkas-nyak) ösz. fn. Megmerevült nyak, melyet ide-oda hajtogatni nem, vagy igen nehezen lehet.

FARKASNYÁL, (farkas-nyál) ösz. fn. Sajátságos és ritka érczfaj, melynek aczél szine van, s aránylag igen nehéz. (Wolframium).

FARKASORDÍTÁS, (farkas-ordítás) ösz. fn. A farkas nevü állatnak erős hangu kiáltása; farkasugatás, tutulás.

FARKASORDITÓ, (farkas-orditó) ösz. fn. Farkas-verem vagy farkas-tanya téli időben. *Hideg van itt, mint a farkasorditóban*. Használják mellléknévül is e kifejezésben : *farkasorditó tél*, azaz oly kemény tél, melyben a farkasok ordítva járnak föl alá.

FARKASPATAKA, falvak Bihar megyében és Erdélyben, Hunyad megyében, továbbá puszta Kolos megyében; helyr. *Farkaspataká-n*, *—ra*, *—ról*.

FARKASRÉV, falu Mármaros megyében; helyr. *Farkasrév-en*, *—re*, *—ről*.

FARKASSEB, (farkas-seb) ösz. fn. A test külsején elterjedő rákfene. (Carcinoma).

FARKASSÉRÉT, (farkas-sérét) ösz. fn. Nagyobbféle serét, farkasokat lőni való.

FARKASSÉTÉT, (farkas-sétét) ösz. fn. A szemnek sajátságos betegsége vagy gyöngesége, midőn éjjel alig vagy épen nem lát.

FARKASSZÉM, (farkas-szém) ösz. fn. 1) A farkas nevü állat szeme. 2) Átv. ért. merő nézés, milyen a haragos embereké szokott lenni. *Farkasszemet nézni*, azaz merőn más szemébe tekinteni, s daczosan mintegy vitára fölhíni.

FARKASSZŐLŐ, (farkas-szőlő) ösz. fn. Növényfaj a czillárok neméből, melynek gyümölcse egyetlen-egy feketebarna, gömbölyü bogyóból áll. (Paris). Különösebb fajneve : *négylevelü czillár*.

FARKASSZŐR, (farkas-szőr) ösz. fn. 1) Farkas nevü állat szőre, mely ami éghajlatunk alatt ordas, azaz feketével tarkázott, szög-sárga szokott lenni. 2) Szemszőrök között kiálló szőr, mely fájdalmat okoz, miért kiszokták tépni.

FARKASSZŐRŰ, (farkas-szőrü) ösz. mn. Aminek olyan szőre van, mint a farkasnak, azaz ordas,

szög sárga. *Farkasszörü komondor.* Átv. ért. *farkasszörü bor*, azaz barnás sárga, törött szinü.

FARKASSZÜRKE, (farkas-szürke) ösz. mn. Olyan szürke szinü, mint a farkas szőre. *Farkasszürke darócszövet.*

FARKASTANYA, (farkas-tanya) ösz. fn. lásd: FARKASFEK.

FARKASTEJ, (farkas-tej) ösz. fn. Az ebtejkórónak nagyobbik faja. V. ö. EBTEJKÓRÓ. (Euphorbia pithyusa).

FARKASTELKE, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Farkastelké-n, —re, —ről.*

FARKASTOROK, vadászlak neve Pozsony megyében.

FARKASTUTULÁS, (farkas-tutulás) ösz. fn. A farkasnak *tu tu* hangon orditása, mit leginkább éhes állapotában hallat. *Tutulnak a farkasok.*

FARKASUL, (farkas-ul) ih. Farkas módjára, farkas gyanánt.

FARKASÜGETÉS, (farkas-ügetés) ösz. fn. A farkasnak sajátságos kullogása, midőn martalék után jár. V. ö. ÜGETÉS.

FARKASVADÁSZ, (farkas-vadász) ösz. fn. Személy, ki különösen a farkasokat veszi üzőbe, hogy lelődözze vagy elfogdozza.

FARKASVADÁSZAT, (farkas-vadászat) ösz. fn. Vadászat a farkasok ellen. *Farkasvadászatot tartani.*

FARKASVÁGÓ, puszta Erdélyben, Sepsi székben; helyr. *Farkasvágó-n, —ra, —ról.*

FARKASVERÉM, (farkas-verém) ösz. fn. lásd: FARKASGÖDÖR. *Aláásatos, mint a verembe esett farkas.* (Km.).

FARKASVÖLGY, puszta Tolna megyében; helyr. *Farkasvölgy-ön, —re, —ről.*

FARKATLAN, (far-k-atlan) mn. tt. *farkatlan-t*, tb. *—ok.* Fark nélküli, minek farka nincsen. *Farkatlan majom. Farkatlan tyúk.* Határozóilag am. fark nélkül, farkatlanul.

FARKATLANUL, (far-k-atlan-ul) ih. Fark nélkül.

FARKAZ, (far-k-az) áth. m. *farkas-tam, —tál, —ott.* Farkkal ütöget, legyez, legyinget. *A ló farkassa magát a legyek ellen.*

FARKCSIKTOLL, (fark-csik-toll) ösz. fn. Toll, mely a madár farkcsikjából nő ki, különösen a ludaknál, melyet kiszoktak tépni, midőn hizlalják.

FARKCSÓVÁLÁS, (fark-csóválás) ösz. fn. Tulajd. a farknak ide-oda legyingetése, pl. midőn a bárányok szopnak, vagy a kutyák hizelegnek. Átv. ért. mások körül hizelkedő forgolódás, kedvkeresés.

FARKCSÓVÁLÓ, (1), (fark-csóváló) ösz. fn. Személy, ki alávaló czélból mások körül hizeleg, forgolódik, kedvöket keresi, a szépet teszi, udvarol.

FARKCSÓVÁLÓ, (2), (l. föntebb) ösz. mn. Hizelgő, forgolódó, kedvkereső. *Farkcsóváló hamis ember.*

FARKÉR, (fark-ér) ösz. fn. A ló farkának ere.

FARKINGATÓ, (fark-ingató) ösz. fn. l. BILLEGÉNY.

FARKKÓRÓ, (fark-kóró) ösz. fn. Különféle növények neve, melyek szárai némileg az állatok farkához hasonlítanak, milyen pl. az *ökör-farkkóró* (Verbascum thapsus).

FARKKÓRÓÍR, (fark-kóró-ír) ösz. fn. Gyógyerejü ír a farkkóró virágának sajtólt nedvéből.

FARKKÓRÓOLAJ, (fark-kóró-olaj) ösz. fn. Az ökörfarkkóró sárga szirmú virágából kivont olaj.

FARKÖTÉNY, (far-kötény) ösz. fn. l. FARBŐR.

FARKMAJOM, (fark-majom) ösz. fn. Majomfaj, melynek farka van (Cercopithecus).

FARKREMEK, (fark-remek) ösz. fn. A szarvasmarhának vagy vadnak azon része, mely a farkához legközelebb áll, azaz a gerincz alsó vége, másképp: *fartő.*

FARKSZÁRNY, (fark-szárny) ösz. fn. A halak szálkás szárnya hátul, melylyel eveznek, s magukat hányják-vetik.

FARKTOK, (fark-tok) ösz. fn. Szőrből készitett tokféle burok, melybe a lovak farkát betakarják.

FARKÚ, (fark-ú) mn. tt. *farkú-t*, tb. *—k* v. *—ak.* Farkkal, mint bizonyos tulajdonsággal, ellátott. *Hosszú, rövid farkú. Bozontos farkú komondor. Kurta, vágott farku. Utána a kapitány, vágott farku paripán.* (Népd.).

FARKTOLL, (fark-toll) ösz. fn. A madár farkából kinövő toll, vagyis azon tollak, melyek a madár farkát képezik.

FARMATRING, (far-matring) ösz. fn. 1) Szíj a lószerszámon, mely a hátgerinczen végig nyulva a fark alá terjed. *Szenved, mint a farmatring.* (Km.). 2) Szíjeszköz, melylyel régente a lovaskatonákat úgy szokták verni, mint veszszővel a gyalogokat. *Farmatringot futni.*

FARMATRINGOZ, (far-matringoz) ösz. áth. 1) Farmatringgal szerszámoz. *Farmatringozni a lovat.* 2) Farmatringgal ver. V. ö. FARMATRING.

FARMOS, falu Pest megyében; EGER—, falu Borsod megyében; helyr. *Farmos-on, —ra, —ról.*

FARNAS, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Farnas-on, —ra, —ról.*

FARNÁCZ, (far-nácz) fn. tt. *farnáczot.* Növénynem az öthímesek seregéből (Pharnaceum).

FARNAD, falu Esztergom megyében; helyr. *Farnad-on, —ra, —ról.*

FARNOS, falu Bihar megyében; helyr. *Farnos-on, —ra, —ról.*

FAROL, (far-ol) önh. m. *farolt.* Farral ide vagy oda fordul. *Farol az ökör, ló.* Átv. ért. *farol a szekér, szán*, midőn hátulja más irányt vesz, mint az eleje, midőn félre csúszik.

FAROLÁS, (far-ol-ás) fn. tt. *farolás-t*, tb. *—ok.* Farral ide vagy oda mozdulás, fordulás, csúszás. *Ökör-, lófarolás. Kocsi-, szánfarolás.*

FAROS, (far-os) mn. tt. *faros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kinek nagy fara van. *Faros leány, menyecske.* Csak népies nyelvbe való.

FAROST, (fa-rost) ösz. fn. A fának rostja. V. ö. ROST.

FAROSTA, (fa-rosta) ösz. fn. Nyomtatók rostája, melynek a feneke is fából, vagyis fahéncsből van, a polyvát rostálni való. V. ö. ROSTA.

FAROTHADÁS, (fa-rothadás) ösz. fn. A fának romlékony állapota, midőn rothadásnak indúl. V. ö. ROTHADÁS.

FAROZ, (far-oz) áth. m. *faroz-tam, —tál, —ott*. Fart csinál. Farozzák különösen a háztetőt, házfödelet, midőn a farát, azaz hátulját menetelesen, rézsutosan, csapinósan csinálják.

FAROZÁS, (far-oz-ás) fn. tt. *farozás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn faroznak. V. ö. FAROZ.

FAROZAT, (far-oz-at) fn. tt. *farozat-ot*. A háztetőnek hátulsó oldala vagy vége, mely rézsutosan, csapinósan, nem függölegesen végződik.

FAROZATFA, (farozat-fa) ösz. fn. Gerenda a háztetőn, mely az épület farán rézsutosan van felállítva, s melyen a födél farozata nyugszik.

FAROZÓ, (far-oz-ó) fn. tt. *farozó-t*. Evezőkormány a hajó farán, melylyel t. i. a hajót jobbra-balra faroltatni lehet.

FARPOFA, (far-pofa) ösz. fn. A farnak egyik, vagyis féloldala, aljas nyelven : *seggpart. Messze országot járt be, mint a tehén farka egyik farpofától a másikig.* (Km.).

FARRETESZ, (far-retesz) ösz. fn. Retesz, mely az ágyu hátulsó oldalát kétfelől öszvetartja.

FARSÁBA, (far-sába) ösz. fn. Fájdalom a farcsontokban. Különösen : *farszibbadás* a lovaknál. (Coxalgia).

FARSANG, FARSÁNG, FÁRSÁNG, (a német *Fasching*, bajorosan *Faschang*, eredetileg *Fastnacht, Fastnachten* után látszik alakultnak, székelyesen csakugyan *faséng*) fn. tt. *farsang-ot*. Szoros ért. azon időköz, mely vizkereszt és hamvazó szerda közé esik, s melyet a népszokás különösen tánczvigalmakra, és házasságkötésekre használ. *Farsang eleje, vége, farka. Rövid, hosszú farsang. Farsangon kivül is esik leányvásár.* (Km.) *Koros szegény leánynak mindig rövid a farsang.* (Km.) *Zöld farsang*, azaz fehér vasárnap utáni időszak, midőn a házasodás egyházi akadály nélkül gyakorolható. Átv. ért. mulatság, dinomdánom. *Lesz ma farsang! Hadd legyen egyszer farsangja ő neki is.*

FARSANGI, (farsang-i) mn. tt. *—t*, tb. *—ak*. Farsangra való, azt illető, arra vonatkozó; farsangi időben történő. *Farsangi mulatság, tánczs, lakoma. Farsangi napok. Farsangi bolondok.*

FARSANGOL, (farsang-ol) önh. m. *farsangol-t*. Farsangot tart, azaz mulat, lakomáz, tánczol, szóval mind azon kedvtöltésekben részt vesz, melyek a farsangi időszakban eléfordulnak. *Kifarsangolta magát.*

FARSANGOLÁS, (farsang-ol-ás) fn. tt. *farsangolás-t*, tb. *—ok*. Farsangi mulatozás, azaz lakomázás, tánczolás, dinomdánomozás stb. V. ö. FARSANGOL.

FARSANGOLÓ, (farsang-ol-ó) mn. tt. *farsangoló-t*. Farsangi mulatságokat, kedvtöltéseket gyakorló. *Farsangoló nép, legények. Farsangoló czéhek.* V. ö. FARSANG.

FARSANGOS, (farsang-os) mn. tt. *farsangos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Lakomás, mulatságos, dinomdánomos. *Farsangos király fia.* (Pázmán).

FARSANGOSKODIK, (farsang-os-kod-ik) k. l. FARSANGOL.

FARSATÚ, (far-satú) ösz. fn. l. FARCSAVAR.

FARSIPOLY, (far-sipoly) ösz. fn. Sipoly nevü kórállapot a farban. V. ö. SIPOLY.

FARSUTÚ, (far-sutú) l. FARCSAVAR.

FARSZÁK, (far-szák) ösz. fn. A székelyeknél, kisebb hálók neme, máskép *bokorieszák*, mely csucsosan végződik, mit farknak neveznek.

FARSZÍJ, (far-szíj) ösz. fn. Széles hámszíj a ló farán, melynek magát neki vetheti, midőn az ereszkedőn fel kell a kocsit tartania.

FARSZÍJAS, (far-szíjas) ösz. mn. Farszíjjal, farhámmal fölszerelt. *Farszíjas ló.*

FARTAT, (far-tat és for-tat, azaz forgat, rokon vele a második értelemben a persa *pursiden* [kérdeni], német *forschen)*; áth. m. *fartat-tam, —tál, —ott*. 1) Farral hátrálni kényszerít. Ettől némileg különbözik a *faroltat*. V. ö. FAROL. 2) Átv. ért. mindenféle fogárd kérdéseket téve tudakol, vallat, feleletre sürget, mindenfelé forgat. *Fartatni a befogott tolvajokat. Fartatni a gyanuba vett cselédet. Fartatni az oskolás gyermeket. Eleget fartattam, de hiába. No most már fartasson szentséges atyám*, azaz, kérdezze bűneimet. Thclegdinél : *fertat* és *firtat*. Az utóbbi ma is divatos. Egyébiránt ezen ige csak népies alsó irásmódba való.

FARTATÁS, (far-tat-ás) fn. tt. *fartatás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valakit fartatunk. V. ö. FARTAT. *A sok fartatásra sem vallani meg az igazat.*

FARTATÓS, (far-tat-ó-os) mn. tt. *fartatós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. A székelyeknél am. dülős, pl. út, hely.

FARTOL, (far-t-ol) önh. m. *fartol-t*. Farral félre fordúl, farol. Mondják különösen ökörnek, tehénnek : *Fartolj te!*

FARTOLTAT, (far-t-ol-tat) áth. m. *fartoltat-tam, —tál, —ott*. Az ökröt, tehenet szólítja, sürgeti, hogy fartoljon, azaz faroljon.

FARTOLL, (far-toll) ösz. fn. Rövid, és kövér tollak a ludak farcsikján, melyeket hizlaláskor ki szoktak tépni.

FARTŐ, (far-tő) ösz. fn. A far töve. Mint húseledel : a marha-fartőről vágott darab. *Fartő-pecsenye.*

FARÚ, (far-ú) mn. tt. *farú-t*, tb. *—k* v. *—ak*. Bizonyos tulajdonságu farral biró. *Nagy, kis farú.*

Széles, keskeny farú. Kövér gömbölyű, sovány lapos farú. Görbe, csapott farú.

FARÜGY, (fa-rügy) ösz. fn. Fán fakadó rügy. V. ö. RÜGY.

FARZSÁBA, (far-zsába) l. FARSÁBA.

FÁS, (1), (fa-as) mn. tt. *fás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Fával bővelkedő, fatermő. *Fás vidék, tartomány. Fás legelő, tér.* 2) Vágott fával megrakott. *Fás kert, fás kamara, fás udvar.* 3) Rostos, kemény, mint a fa. *Fás karalább, fás répa, fás dió.* (Ormánságban: *gesztes dió*). 4) Átv. ért. ügyetlen, izetlen, helytelen, sótalan. *Fás beszédek, tréfák. Fás magatartás.*

FÁS, (2), puszta Békés megyében; helyr. *Fáson, —ra, —ról.*

FASARU, (fa-saru) ösz. fn. l. FACZIPŐ.

FASÁTOR, (fa-sátor) ösz. fn. Gerendák- s deszkákból állított sátor. *Vásári fasátorok.*

FASAV, (fa-sav) ösz. fn. A vegyészeknél am. sav, mely vegytanilag fából választatik el, s kozmás szaga, és savanyú kozmás íze van. (Acidum ligni).

FASELYÉM, (fa-selyém) ösz. fn. Szövet, mely fagyapott- és gyapjuszálakból készült.

FASÉRTÉS, (fa-sértés) ösz. fn. Mindenféle vágás, metszés, törés a fán, mely annak növését, épségét veszélyezteti.

FASIKÁTOR, (fa-sikátor) ösz. fn. Köz vagy út, melyet két párhuzamos vonalban ültetett, s ágaikkal öszvehajló boltot képező fasorok alkotnak. *Árnyas fasikátor.*

FÁSÍT, FÁSIT, (fa-as-ít) áth. m. *fásít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Érzéketlenné, merevültté, tompává, szóval, olyanná tesz, mint a fa. *Elfásít. A sok csapás, kemény bánás elfásítja az embert.*

FÁSÍTÁS, FÁSITÁS, (fa-as-ít-ás) fn. tt. *fásítás-t*, tb. *—ok*. Érzéketlenné tevés. V. ö. FÁSÍT.

FÁSLI, (a latin *fascia*-ból lett német *Fasche* után) fn. tt. *fásli-t*, tb. *—k*. l. PÓLYA.

FÁSLIZ, (fásli-z) áth. m. *fásliz-tam, —tál, —ott*. l. PÓLYÁZ.

FÁSLIZÁS, (fásli-z-ás) fn. l. PÓLYÁZÁS.

FÁSODIK, (fa-as-od-ik) k. m. *fásod-tam, —tál, —ott*. Fássá, azaz merevültté, rostossá, érzéketlenné lesz. *Megfásodik. Némely földben a répanövények megfásodnak.*

FÁSODÓ, (fa-as-od-ó) mn. tárgyeset: *—t*, többes *—k*. Ami fássá, azaz, fa gyanánt rostossá, keménynyé, merevültté lesz.

FASOR, (fa-sor) ösz. fn. Egyenes vonalban ültetett fák, pl. a sétatéreken, utczák hosszában, utak mentében stb. *Páros fasor* (Allée).

FASÖVÉNY, (fa-sövény) ösz. fn. Sürüen egymás mellé ültetett leginkább cserjefákból álló sövényféle kerítés.

FASSÁNG, l. FARSANG.

FÁSÚL, FÁSUL, (fa-as-úl) önh. m. *fásúl-t*. Fássá lesz, azaz fa gyanánt rostokat kap, megkeményedik, megmerevedik, érzéketlenné lesz. *Elfásúl, megfásúl.*

„S te elnyomott szó, hagyd el börtönöd,
Törj át a fásult nemzedék szivén."
Vörösmarty.

FÁSÚLÁS, FÁSULÁS, (fa-as-úl-ás) fn. tt. *fásulás-t*, tb. *—ok*. Valaminek fa gyanánt megmerevedése, megrostosodása, érzéketlenné változása.

FASZ, (rokon a *fesz* gyökkel *feszes* szóban) fn. tt. *fasz-t*, tb. *—ok*. Általán, a himállatnak nemző vesszeje. Különösen így nevezik a csődör caékét. Aljas kifejezés.

Teljesen egyezik vele a szanszkrit *pasz-as*, melyet Curtius így értelmez: männliches Glied; s melynek megfelel a görög *πέος*, *πόσ-θη* (se a szanszkritban, se a görögben nincs *f*).

FASZÁLKA, (fa-szálka) ösz. fn. lásd: FA és SZÁLKA.

FASZÁLLITÁS, (fa-szállitás) ösz. fn. Épület-, tüzi-, szeszám- stb. fának vízen való eljuttatása bizonyos helyre. Szélesb ért. a fának akármily szállitó eszközön, tehát szekéren, szánon, vasuton elhordatása.

FASZÁMADÁS, (fa-szám-adás) ösz. fn. Számadás, melyet a famesterek, faárusok, általán fakezelők a faárutól adnak.

FASZARÁGÓ, (talán a *facsari*-ból ferditetett el, máskép: faszari) ösz. mn. Több tájakon am. nagyon zsugori, fösvény ember. Aljas beszédbe való.

FASZARI, l. FASZARÁGÓ.

FASZEG, (fa-szeg) ösz. fn. Fából csinált, faragott szeg. *Faszeget csinálni a járomba. Faszegekkel kötni össze a talpakat. Faszeghez kötni a lópányvát. Faszegeket verni a csisma sarkába.*

FASZÉGÁR, (fa-szég-ár) ösz. fn. Csizmaziák, vargák szegletes ára, melylyel a beverendő faszegeknek lyukat csinálnak.

FASZÉM, (fa-szém) ösz. fn. l. FARÜGY.

FASZÉMOLTÁS, (fa-szém-oltás) ösz. fn. l. SZÉMÉZÉS.

FASZÉN, (fa-szén) ösz. fn. 1) Szén, melyet fából égetnek, különböztetésül a kőszéntől. 2) Ásott szén, mely nem egyéb, mint a föld alatt elrohadt, és egészen elváltozott fa. Szine sötét-barna, s gyantaszaggal bír. (Bitumen lignum fossile).

FASZÍN, (1), (fa-szín) ösz. fn. Félszer, félszín, félhaj, hiú, félig nyilt hajlék, hová a vágott fát az idő viszontagságai ellen betakarítják.

FASZÍN, (2), (fa-szín) ösz. fn. A fának vagyis inkább a fa bajának színe. Hamvas sárga szín. Melléknév gyanánt am. faszínű.

FASZÍNŰ, (fa-színű) ösz. mn. Általában olyan színű, mint a fáé, vagyis a fahajé. Különösen pedig, midőn valamely fának a faja is megnevezetik, olyan színű mint a megnevezett fáé, bútornak vagy egyéb czélra meggyalúlt, s ahhoz tartozó szerekkel mesterségesen, vagyis szakértő, például asztalos által kicsiszolt állapotban. *Dió-, cseresnye-, körte-, mahagóni-, juharfaszínű.*

FÁSZKODIK, régies, *fohászkodik* helyett; l. ezt.

FA-SZÚ, (fa-szú) ösz. fn. Szú, mely fában lakik, s azt emészti, őrli, különböztetésül a *könyvszú*, *csontszú* stb. szóktól.

FASZUROK, (fa-szurok) ösz. fn. Szurok, mely némely fákból, pl. bizonyos fenyüfajokból kifoly, vagy kifőzetik. V. ö. SZUROK.

FASZÜKSÉG, (fa-szükség) ösz. fn. Általán, a fának hiánya, s aránylag kevesebb volta, hogy sem tüzelésre, épitésre, szerszámokra stb. elegendő volna. Különösen: fadrágaság. *A magyar alföld általán faszükségben szenved.*

FATÁL, (fa-tál) ösz. fn. Fából, különösen hársból, bükkfából készített tál.

FÁTALAN, l. FÁTLAN.

FATALP, (fa-talp) ösz. fn. l. CZÓKÓ.

FATALPÚ, (fa-talpú) ösz. mn. Faczipőben járó, czókot viselő. *Fatalpú barát.*

FATÁMASZ, (fa-támasz) ösz. fn. 1) Gerenda, ágos, rúd, melylyel valamit dőlés, esés ellen biztosítunk. *Fatámaszszal erősíteni a hajlós kazalt.* 2) Karó, melyet az élőfához kötnek, hogy azt ingadozni, vagy épen kidőlni ne engedje.

FATÁNYÉR, (fa-tányér) ösz. fn. Fából faragott, kikerített tányér. *Fatányéron konczolni fel a süllet. Fatányérról enni.*

FATAPASZ, (fa-tapasz) ösz. fn. Kertészek viasza, melylyel a fákat bekenik, különösen, midőn oltanak.

FATAPLÓ, (fa-tapló) ösz. fn. 1) Kemény gombaalakban a fák derekából kinövő gümő, mely lúgozás, mosás, verés által megpuhítva a szikrától tüzet fog. Ilyenek, a *fűzfatapló*, *diófatapló* stb. 2) Némely fáknak, pl. cserek, bükköknek megpudvásodott, purhás bele, mely bizonyos érési fokra eljutva, elég kellemes illatu gyúszerül szolgál a dohányosoknak. *Bükkfa*, *cserfatapló*. V. ö. TAPLÓ.

FATÁR, (fa-tár) ösz. fn. Nagyobb rakhely, hol a faárukat, különösen tüzelő fát tartják az erdők tulajdonosai, fakereskedők, közintézetek stb.

FATÁRNOK, (fa-tárnok) ösz. fn. Erdész, vagy kereskedői biztos, ki a fatárra felügyel. V. ö. FATÁR.

FATARÓ, l. PATARÓ.

FATARTÓ, (fa-tartó), FATARTÓHELY, (fa-tartó-hely) ösz. fn. Általán, nyilt vagy rekesztett hely, pl. udvar, kamara, szín, pincze stb. hol a mindennapi szükségre való fa áll.

FATENYÉSZTÉS, (fa-tenyésztés) ösz. fn. A gazdaságnak azon ága, mely a fák ültetése-, ápolása- és nemesitésével foglalkodik. Széles ért. ide tartozik az erdők mivelése, és gyümölcsfák szaporitása.

FATETŐ, (fa-tető) ösz. fn. Az élőfának hegye, sudarának vége, kellő csúcsa. *Fatetőn ülő madarka.* V. ö. TETŐ.

FATETŰ, (fa-tetü) ösz. fn. 1) l. LEVELÉSZ. 2) Kemenesalján am. poszátamadár.

FATIZED, (fa-tized) ösz. fn. Tized, melyet az urbéri erdőből adtak az illető földesuraságnak.

FÁTLAN, (fá-talan) mn. tt. *fátlan-t*, tb. —*ok*. Fa nélküli, fahiányban szenvedő. *Fátlan vidék.*

FATOK, (fa-tok) ösz. fn. Fából, illetőleg falemezből készitett tok, skatulya, helyesebben: *dobosz.*

FATOLVAJ, (fa-tolvaj) ösz. fn. 1) Általán, ki fát lop. 2) Különösen, ki az erdei törvények ellen az illető birtokos tudta és engedelme nélkül fát vág, vagy ágakat szed, tör, s azokat magának eltulajdonitja. *A fatolvaj szekerét, marháját és szerszámait elkobozni.*

FATŐ, (fa-tő) ösz. fn. 1) A fának azon része, melyből egyfelől a föld mélyébe, és szerte terjedő gyökerek, másfelől a magasra nyuló derék nő ki, s a tenyészőfának mintegy magvát, alapját teszi. V. ö. TŐ. 2) Elvágott faderék, vagyis a fa derekának azon része, mely vágás, fürészelés után a földben marad.

FATŐKE, (fa-tőke) ösz. fn. A faderéknak egy darabja, különösen a vastagabbik alsó része, melyet némely mesteremberek, pl. mészárosok, kovácsok, bognárok székeikben, műhelyeikben használnak. Egyszerüen: *tőke*. V. ö. TŐKE.

FATÖNK, (fa-tönk) l. FATÖRZS.

FATÖRZS, FATÖRZSÖK, (fa-törzs v. -törzsök) ösz. fn. 1) Az élőfának vastag része, dereka, mely annak testét teszi. V. ö. TÖRZSÖK. 2) Átv. ért. faragatlan, hajthatlan, kemény, érzéketlen természetü ember. *Úgy áll, mint a fatörzsök.*

FÁTRA, hegy neve Thurócz és Liptó vármegyékben; *Kis*—, hegy Árva megyében.

FATUDALOM, (fa-tudalom) ösz. fn. Mesterség, mely a fák, különösen gyümölcsfák kezelését, s a velök bánást értőleg gyakorolja, s azoknak természetét és gyümölcseit módositja, és nemesiti. (Baumkunst).

FATTYAZ, (fa-ty-j-az) áth. m. *fattyaz-tam*, —*tál*, —*ott*. Buján növő veteménynek, különösen törökbúzának (kukoricza, tengeri) fölösleges hajtásait kitépi. *Törökbuzát fattyazni.* V. ö. FATTYÚ, mn.

FATTYAZIK, (faty-j-az-ik, mint: borjazik) k. m. *fattyaz-tam*, —*tál*, —*ott*. Törvénytelen gyermeket szül, fattyat vet. *Fattyazik a teherbe esett hajadon, kurva.* V. ö. FATTYÚ.

FATTYÚ, (1), FATTYU, (faty-jú vagy faty-j-ú, eredetileg a *faj* gyökből, mintegy: *fajató* v. *fajadsó*) fn. tt. *fattyút* v. *fattyat*, tb. *fattyúk* v. *fattyak*. 1) Törvénytelen ágyból született gyermek, azaz, ki házasságon kivül, mintegy mellékesen lett. *Fattyat vetni. Ez a leány már két fattyat vetett.*

„Másnak örökébe száll a hitvány fattyú."

Faludi Ferencz.

2) Átv. ért. és megvetőleg, kirugó, vásott, nevelétlen gyerek, milyenek az elhanyagolt, törvénytelen gyermekek szoktak lenni. *Lódúlj innen, gonosz fattyú. Alávaló, esemtelen fattyú.* 3) Ugyan átv. ért. am. ficz-

kó, siheder, legény, világra való fiú. *Derék fattyú. Úgyan szép fattyú az ecsemadta. Fehér lesznek, mint a hattyú, nem kell nekem barna fattyú.* (Népd.).

FATTYÚ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fattyút* v. *fattyat* stb. 1) Nem valódi, nem igazi, hamis ál. *Fattyú érzelem. Fattyú gyémánt. Fattyú fülmile. Fattyú rose.* 2) Némely növénynek buján növő sarja, mellék-hajtása. *Fattyú törökbúza*, melyet korán ki szoktak tépni. *Fattyú hajtások a fatőből. Fattyú ágak.*

FATTYUÁG, (fattyu-ág) ösz. fn. A fatövéből, vagy derekából buján kisarjadzó ág, mely a fát növésében akadályozza, mellékág; nem a rendes fejlődési uton tenyésző sarj.

FATTYUGALY, (fattyu-galy) ösz. fn. l. FATTYUÁG.

FATTYUGYÉMÁNT, (fattyu-gyémánt) ösz. fn. Hamis, utánozott gyémánt, mely a valódi gyémántnak csak külszinét viseli, de alkotó részeivel nem bir.

FATTYÚHAJTÁS, (fattyú-hajtás) ösz. fn. A fának azon hajtása, sarja, mely mellékesen a nedvek bőségéből, nem a rendes fejlődési uton, és helyen fakad. *Kitépni, lemetszeni a fattyuhajtásokat.*

FATTYÚHANG, (fattyú-hang) ösz. fn. Férfinak fejből (nem mellből) eredő hangja, melylyel a női (úgynevezett sopran) hangot utánozza.

FATTYÚKAKAS, (fattyú-kakas) ösz. fn. Kakas, melynek cziczerélése sikeretlen; tehetetlen kakas, máskép: *bábakakas.*

FATTYÚKÖRÖM, (fattyú-köröm) ösz. fn. Némely vad állatoknak azon körme, mely nem a talpakból nyúlik ki, hanem hátul valamivel magasabban nő.

FATTYÚLEVÉL, (fattyú-levél) ösz. fn. A növények azon apró levelei, melyek a levélszáron a rendes leveleken alúl sarjadzanak.

FATTYUMOH, (fattyu-moh) ösz. fn. Növényosztály, melyhez tartozó növények gyökere, dereka és levele egynek látszik. (Algae).

FATTYÚROZS, (fattyú-roz) ösz. fn. Zöld rozszálak, melyek az érésben megdőlt rozson keresztül felsarjadzanak.

FATTYÚSZARV, (fattyú-szarv) ösz. fn. Szaruhoz hasonló kinövés némely állatok fején, mely a valódi szarutól különbözik.

FATYÉK, (faty-ék) fn. tt. *fatyék-ot.* Győr megyében am. ekegúzs, melylyel az eke rúdját a talyigához csatolják. Máskép: *patying.* V. ö. FÁTYOL, PATYOL.

FATYINKÁLKODIK, (faty-in-kál-kod-ik) k. m. *fatyinkálkod-tam, —tál, —ott.* Hevesvármegyében am. idétlenül hizelkedik.

FÁTYOL, (fáty-ol) fn. tt. *fátyol-t*, tb. *—ok.* v. néha fátylok. Hangra és értelemre rokon a *patyol* igével, melyből lett *patyolat*, s ugyanazon gyökű *patyóka, patyókái* szókkal. V. ö. PATY. Némelyek a görög *φάκελλος* v. *φάκελος* szóval rokonítják. Jelentése 1) Finomabb gyolcsból, selyemszövetből készített lepel, vagy szélesebb szalag, melyet több vidékeken a köz magyar nők fejtakaróul, a férfiak nyakkendőül viselnek. *Fátyollal bekötni a fejét.* Mátyusföldén különösen így nevezik a fekete selyem fejtakarót, melyet nyak alatt átvetvén térdig eresztve viselnek, de jobbára már csak az öregebb asszonyok; a fehér fejtakarót pedig *blázónak* hívják. A fátyolt aranyos csipkére is viselik. 2) Reczeszövetü kelme, melyet gyászjelül szokás felkötni, gyászfátyol. *Fátyolt viselni a kalapon, karon. Gyászfátyolban járni.* Így nevezik azon silány, foszlány szalagforma szövetet is, melyet a parasztok nyakravaló gyanánt hordoznak. 3) Használtatik melléknevül, s am. fátyolból való. *Fátyol ruha, fátyol kendő*, midőn összve is írathatik.

FÁTYOLKA, (fáty-ol-ka) fn. tt. *fatyolkát.* 1) Kicsi fátyol. 2) Apró légyfaj, igen finom, fátyolgyöngeségü, s átlátszó szárnyakkal. (Hemerobius). *Aranyszemü fátyolka*, aranyzöld szemekkel.

FÁTYOLKECZELE, (fátyol-keczele) ösz. fn. Fátyolszövetből készitett keczele, azaz, kötény.

FÁTYOLKENDŐ, (fátyol-kendő) ösz. fn. Kendő fátyol szövetből.

„Fátyolkendő a nyakában ékesen,
Czifra süveg a fejében kényesen."

Angyal B. dala.

FÁTYOLOS, (fáty-ol-os) mn. tt. *fátyolos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Fátyollal dísziteti, jegyzett. *Fátyolos kalap, kar, sirkereszt.* 2) Fátyolt viselő. *Fátyolos özvegyek, árvák. Fátyolos apácza.*

FÁTYOLOZ, (fáty-ol-oz) áth. m. *fátyoloz-tam, —tál, —ott.* Fátyollal takar, bevon, diszít, jelel. *Fátyolozni a hölgykalapot. Fátyolozni a halottvivők karját. Befátyolozni a koporsót, sirkeresztet.*

FÁTYOLOZOTT, (fáty-ol-oz-ott) mn. tt. *fátyolozott-at.* 1) Aki v. ami fátyollal be van vonva, fátyollal diszitett, jelelt. *Fátyolozott kalap, arcz.* 2) Átv. ért. mondják a hangról, mely nem egészen tiszta, melynek érczcsengése elgyöngülés, kifáradás miatt hiányzik.

FÁTYOLÖV, (fátyol-öv) ösz. fn. Fátyolszövetből való öv, különösen gyászfátyol, melyet valaki öv gyanánt felköt.

FÁTYOLRUHA, (fátyol-ruha) ösz. fn. Fátyolszövetből varrott ruha.

FÁTYOLSELYÉM, (fátyol-selyém) ösz. fn. A selyemtakácsoknál selyemfonal neme, mely három, négy szálból van sodorva, s melyből nehéz selyemkelmék készülnek.

FÁTYOLSIPKA, (fátyol-sipka) ösz. fn. Sipka, mely fátyolból, különösen reczés fátyolból van csinálva.

FÁTYOLSZALAG, (fátyol-szalag) ösz. fn. Fátyolból, különösen reczе- vagy gyászfátyolból csinált szalag. *Fátyolszalagot kötni a halottvivők karjára.*

FÁTYOLSZITA, (fátyol-szita) ösz. fn. Fátyolszövetü finom szita, melylyel pl. a lisztet a benne levő portól megtisztítják.

FÁTYOLSZOVÁTA, (fátyol-szovát) ösz. fn. Műtakácsok szövőszéke, melyen fátyolkelméket készítenek.

FÁTYOLSZÖVET, (fátyol-szövet) ösz. fn. Általán kelme, mely fátyollá van alakítva; különösen, recze-, gyászszövet.

FÁTYOLSZÖVŐ, (fátyol-szövő) ösz. fn. Műtakács, ki fátyolszöveteket készít.

FAUDVAR, (fa-udvar) ösz. fn. Udvar vagy kerített térség, melyen az eladni való épület- vagy tüzelőfát tartják.

FAÚSZTATÁS, (fa-úsztatás) ösz. fn. Általán, a fának leszállítása vizen; különösen némely vidékeken azon szállítási mód, midőn a levágott faszálakat anélkül, hogy talpformába kötöznék, víznek eresztik, míg az illető helyre el nem jutnak, hol a partokra húzkálják. Így úsztatják a fákat, pl. a Garan vizén.

FAÜLTETMÉNY, FAÜLTETVÉNY, (fa-ültetvény) ösz. fn. Átültetett fiatalfa, leginkább gyümölcsfanövendék. Így hívják azon tért is, ahol több ily növendékfát tenyésztenek.

FAVÁGÁS, (fa-vágás) ösz. fn. 1) Munka, midőn az erdei fákat lábaikról ledöntögetik, és hasábokra szeldelik. 2) A hasáboknak kisebb darabokra aprítása.

FAVÁGITÓ, (fa-vágitó) ösz. fn. 1) A favágók sajátságos készülete, melyen a fát vágják. 2) Balaton vidékén, az udvarnak azon része, helye, hol a fa áll, hol faragcsálni s fát vágni szokás.

FAVÁGÓ, (fa-vágó) ösz. fn. 1) Személy, ki fát vág; különösen, ki favágással keresi kenyerét. *Erdei favágók. Városi favágók.* 2) Hely, hol a fát vágják. 3) Harkály nevü madár, minthogy a fák kérgeit vagdosva keresi eledelét, t. i. a faférgeket.

FAVÁM, (fa-vám) ösz. fn. Meghatározott díj, melyet a faárusok az illető hatóságnak fizetni tartoznak, vagy a vámokon bevitt fától az illető tulajdonos fizet.

FAVÁSÁR, (fa-vásár) ösz. fn. Vásár, melyen kisárólag fát árulnak; vagy a közvásárnak egyik része, hol fát és faneműket adnak és vesznek, pl. bodnárfákat, szerszámfákat stb.

FAVIASZ, (fa-viasz) ösz. fn. lásd: FATAPASZ.

FAVIRÁG, (fa-virág) ösz. fn. Élőfa virága. *Piros, fehér favirág. Hulló, dér csipte favirágok.*

FAVIRÁGZÁS, (fa-virágzás) ösz. fn. A fának azon állapota, midőn termő bimbói kifejlenek, kinyilnak. V. ö. VIRÁGZIK.

FAVIRICS, (fa-virics) ösz. fn. A fának leginkább tavaszkor kifakadó leve. *Nyirfa-virics*, azaz nyirfalé. Székely szó. V. ö. VIRICS.

FAZ, elvont gyöke *fasek* v. *fasok* főnévnek és származékainak. Jelent magában foglalást vagy eszközt, mely valamit foglal magában, s rokon a szanszkrit *vas* (magában foglalni, befedni), latin *vas*, (edény), franczia *vase*, spanyol *vaso*, *vasija*, olasz *vaso*, *vascolo*, német *Fass* stb. szókkal, de szinte rokon a magyar *mes* (ves-titus) szóval is.

FÁZ, (1), elvont törzse *fásik* igének. Valószinű, hogy valamint a *hév* és *hű*, úgy a *fás* is a lélekzést, sajátlag befelé szivást utánzó természeti hang. Ellentéte a kifelé lélekzést jelentő *fú*, mint a *fúl*, *fütt* igék gyöke.

FÁZ, (2), tájdivatos *fais* helyett; l. ezt.

FÁZÁS, (fáz-ás) fn. tt. *fázás-t*, tb. —*ok*. Állapot, midőn valakire a hideg kellemetlenül hat, s ezen kellemetlen érzést didergés, öszvezsugorodás vagy más mód által nyilvánítja.

FAZÉK, (faz-ék) fn. tt. *fazekat*. Tájszokásilag: *fasik* vagy *fazok* is. Általán, öblös dereku, és szájánál rendesen valamennyire öszvehomorodó edény, melyet főzésre, vagy más végből használnak. *Vasfazék, résfazék, cserépfazék. Az igaz barátságot nem fazékban főzik. Kiki a maga fazekához szít*, vagy *a maga fazeka mellé szítja a tüzet*. (Km.). Különösen, agyagföldből készített cserépedény, mely ha kicsin, *bögre* a neve. *Földfazékhoz fakalán*. (Km.). *Megismerhetd cserepén, micsoda fazék volt*. (Km.) *Sárfazékra sárfödő*. (Km.). *Nossa rajta, kis fazék, ugyan felrotytyantál*. (Km.). *Hasadt, repedt fazék. Két fülü fazék. Mázos fazék. Szenes fazék. Tejes fazék. Törött fazék tovább tart*. (Km.). *Fazekat drótozni, vagy drótoztatni. Más fazekában kanalazni*. V. ö. FAZ, gyök.

FAZEKAS, (1), (faz-ek-as) mn. tt. *fazekas-t* v. —*at*, tb, —*ak*. Fazékkal biró vagy ellátott, fazéknak való. *Fazekas szekér. Fazekas ember. Fazekas bolt.*

FAZEKAS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fazekas-t*, tb. —*ok*. Tájszokásilag *fazikas* és *fasokas*. 1) Mesterember, ki fazekakat s egyéb cserépedényeket agyagból készít. Máskép: *gerencsér. Honti, osgyáni fazekasok. Nevet, mint fazekas, mikor feldől*. (Km.). *Nemes ember volna, de a fazekasok elhordták a földét*. (Km.). 2) Polcz a konyhában, melyen a fazekakat tartják, valamint a tálakat tartóhely: *tálas*.

FAZEKASAGYAG, (fazekas-agyag) ösz. fn. Agyag, melyből a fazekasok dolgoznak, különböztetésül a pipa-, porczellán- stb. agyagoktól.

FAZEKAS-DENCS, puszta Somogymegyében; helyr. —*Dencs-en*, —*re*, *röl*. Ó- és ÚJ-FAZEKAS-VARSÁND, falvak Arad megyében; helyr. —*Varsánd-on*, —*ra*, —*ról*.

FAZEKASI, (faz-ek-as-i) mn. tt. *fazekasi-t*, tb. —*ak*. Fazekast illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó.

FAZEKASMESTERSÉG, (fazekas-mesterség) ösz. fn. Mesterség, mely fazekak s egyéb fazekasművek készítésével foglalkodik.

FAZEKASMŰ, (fazekas-mű) ösz. fn. Mindenféle edény, melyet fazekas készít, vagy melyet készíteni a fazekasmesterség dolga. *A fazekak, bögrék, tepsik, lábasok fazekasművek.*

FAZEKASMŰHELY, (fazekas-műhely) ösz. fn. Műhely, hol a fazekas műveit készíti, hol korongja által az edényeket kikanyarítja.

FAZEKASSÁG, (faz-ek-as-ság) fn. tt. *fazekasság-ot*. 1) Fazekasmesterség egész terjedelemben véve. 2) A fazekasok összesége, testülete.

FAZÉKFŐDŐ, (fazék-födő) ösz. fn. Fogóval vagy köldökkel ellátott tányéralaku szer, melylyel a fazék száját befödik. *Sárfazékhoz sárfödő.* (Km.).

FAZÉKFÜL, (fazék-fül) ösz. fn. A fazéknak felső oldalából kiálló gyürü-alaku, s ugyanazon anyagból levő karika, melynél fogva a fazekat kényelmesebben fogni, s ide-oda helyezni lehet.

FAZÉKKANTÁR, (fazék-kantár) ösz. fn. Körmön font vagy kötött madzagból készült kantáralaku eszköz, melyben a mezőn dolgozók után hordani szokták az ételedényeket, máskép : *kasornya*.

FAZÉKKŐ, (fazék-kő) ösz. fn. Agyagkő neme, melyet metszeni és korongon nyújtani, s melyből fazekakat s egyéb edényeket készíteni lehet. (Ollaris lapis).

FAZÉKMÁZ, (fazék-máz) ösz. fn. Máz, melylyel a fazék száját és belsejét bevonják, s mintegy zománczozzák. V. ö. MÁZ.

FÁZÉKONY, (fáz-ékony) mn. tt. *fázékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aki könnyen, hamar megfázik, ki hideget tűrni nem képes, s azt legott kellemetlenül érzi.

FÁZÉKONYSÁG, (fáz-ékony-ság) fn. tt. *fázékonyság-ot*. Tulajdonság, midőn valaki fázékony. V. ö. FÁZÉKONY.

FAZÉKPOLCZ, (fazék-polcz) ösz. fn. Polcz, melyen a konyhai használatra való fazekakat tartják. V. ö. POLCZ.

FAZÉKSAJT, (fazék-sajt) ösz. fn. Tulajdonkép, érett turó, melyet fazékban vagy más hasonló edényben készítnek, máskép : *bödönsajt*.

FAZÉKSZEDŐ, (fazék-szedő) ösz. fn. Bot, melylyel a polczról a fazekakat leszedik vagy fölrakják. *Fazékszedővel kergetni el konyhából az ebet.*

FAZÉKVÁSÁR, (fazék-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben konyhai cserépedényeket, különösen fazekakat adnak és vesznek.

FÁZIK, (fáz-ik) k. m. *fáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Hideget érez; a hidegség kellemetlen hatással van reá. *Fültetlen szobában, silány öltözetben, mezítláb fázni. Fásik az orra, füle, körme, keze, lába. Általfázni. Elfázni. Megfázni. Összefázni.* Átv. ért. mondják a fösvényről, ki mindig zsugorog, s öszvehúzza magát, mintha a hideg bántaná. *Dúsgazdag, mégis mindig fázik.*

FÁZÍT, FÁZIT, (fáz-ít) áth. m. *fázít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Fázóvá tesz, a hideget érezteti valakivel. Ritka használatú.

FÁZÍTÁS, FÁZITÁS, (fáz-ít-ás) fn. tt. *fázítás-t*, tb. —*ok*. Fázóvá tétel.

FÁZLAL, (fáz-l-al) áth. m. *fázlal-t*. L. FÁZÍT.

FÁZLÓDÁS, (fáz-l-ód-ás) fn. tt. *fázlódás-t*, tb. —*ok*. Kellemetlen állapot, midőn valaki folytonos, és növekedő hideget szenved.

FÁZLÓDIK, (fáz-l-ód-ik) k. mult : *fázlód-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonos hideget szenved, tűr, a hideg jobban és jobban általjárja. *Fázlódnak a jégen ácsorgó gyermekek.*

FÁZÓDÁS, FÁZÓDIK, l. FÁZLÓDÁS, FÁZLÓDIK.

FAZOK, (faz-ok) fn. tárgyeset —*at*. Dunán túli tájszó, különösen Veszprém és Szala megyékben, a szokottabb *fazék* helyett. Hasonló változatuak : *hajlék, hajlok, szándék, szándok, szurdék, szurdok* s némely mások.

FAZOKAS, (faz-ok-as) fn. l. FAZEKAS.

FÁZÓS, (fáz-ó-os) mn. tt. *fázós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. l. FÁZÉKONY.

FÁZTAT, (fáz-tat) mivelt. m. *fáztat-tam*, —*tál*, —*ott*. Engedi, hagyja, hogy megfázik, elhanyagolja a hidegben, hogy megfázik. *Megfáztatta a gyermeket.*

FE v. **FÉ**, gyökelem, melyből emelt helyzetre, magasodó irányra vonatkozó származékok eredtek, ú. m. *fed, feděl, fék, fel, fenn, feny, fenyű, fejlik, fejt, feslik, fesz* stb. A régieknél olvasható : *fe-d-el-m* s a Debreczeni Legendáskönyvben : *fe-ed-el-em*, fejedelem helyett. Ellentéte : *le*, mint *lenn, lent, lejt* származékok gyöke és *al*. Túl a Dunán, nevezetesen Ormánságban, Őrségben, Göcsejben, továbbá a székelyeknél igehatározó, *fél* helyett : *fément* v. *föment a hegyre;* de ezen *e* itt kissé nyújtottabb, mintegy *é*, melyben az *l* kihagyása is pótolva van (Vas József, Kriza János), sőt imént érintett értekezők világosan megjegyzik, hogy ezen kihagyásnak vagy csak végül van helye, vagy a szó közepén csak akkor, ha az *l*-et mássalhangzó követi, s ezen észrevétel más szókban levő *l* hangra is vonatkozik, pl. *ément* = elment *széni* = szelni, sőt az *ly* (hêre = helyre) és *r* (êre = erre) hangokra is.

Rokon vele a góth *uf*, melyből származtatják a német *auf*, (közép felső német szintén *of*), *ob, oben*, angol *up, upon*, svéd *upp, uppa, på*, dan *op, oppan* stb. szókat is; rokonok vele továbbá a hellen *ὑπ-ὸϱ*, latin *sup-er* szók gyökei is stb.

FÉ, a *fej* vagy *fő* szó módosulata *fékötő* (= fejkötő) tájdivatos kiejtésben. A Góry-codexben előfordúl *fe pohárnok* vagyis *fé pohárnok*, am. főpohárnok : „ez megpéldáztaték az korálnak *fepohárnokán.*“ A Debreczeni Legendáskönyvben : *feh* = fő s *feh-képen* = föképen. V. ö. FE.

FÉBÓ, (*fej-bel-i* v. *fejbe-való* szóból összehuzva) fn. tt. *fébó-t*. Ormánsági tájszó, s am. fejre való ékesség, takaró, tekercs az asszonyoknál. Néhutt : *févó*, közönségesen : *fejrevaló*.

FÉCS, (máskép : föcs) hangutánzó elvont gyök, melyből *fécség, fécscsen, fécske, fécskend* stb. származnak. 1) Jelenti azon hangot, melyet hallani, midőn valamely híg anyag, pl. víz, nyál, bizonyos erő által apró részecskékre oszolva szétszökken. 2) Mint *fecseg* gyöke a beszélésre vonatkozik és csakugyan egyezik *besz* gyökkel is. Legközelebb áll *vacs* (szól) szanszkrit gyökhöz, melyből a nyelvészek a latin *voco, vox* (szanszkritul *vács, vácsá, vácsasz*), hellén *ἠχέω, ἦχος, ἠχή* stb. szóknt is származtatják.

FÉCSCSEN, (fécs-ti-en, fécs-cs-en) önh. m. *fécscsen-t. Fecs* hangot adva szökken, elszökken, szétszóródik. *Szemébe fécscsent fürdéskor a víz. Ruhájára fécscsent a sár. Kifécscsent a bor a palaczk száján.* Átv. ért. *bele fécscsenni valamibe*, am. kérés kérdés nélkül bele szólni.

FÉCSCSENÉS, (fécs-cs-en-és) fn. tt. *fécscsenés-t*, tb. —*ék*. Hig anyagnak cseppalakokban elszökkenése, szétszóródása. *Nyálfécscsenés.*

FÉCSCSENT, (fécs-cs-en-t) áth. m. *fécscsent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy valamely híg anyag fécscsenjen. V. ö. FÉCSCSEN. *Ruhára fécscsenteni a sarat. Arczára fécscsenteni a szenteltvizet. Kifécscsenteni a palaczkba esett legyet.* Átv. ért. *Kifécscsenteni valamely titkot*, am. dobra ütni, vagy vigyáztalanságból kimondani, a nyelvről elszalasztani.

FÉCSÉG, (fécs-ég) önh. és gyakorító m. *fécségtem*, —*tél*, —*ett*. 1) Tulajd. ért. valamely híg anyag szétlövellik, apróbb cseppekben folytonoszn szétszóródik. *Beszédközben fecseg a nyála. Az elrobogó kocsikról falakra fecseg a sár.* 2) Átv. ért. folyvást jár a szája, locsog, haszontalanságokat összvebeszél, trécsel. *Fecsegnek némelg asszonyok. Ne fecsegj! Nem jó mindent kifecsegni.* (Km.). 3) Aprólékos tárgyakról nyájasan, barátságosan, időtöltésből beszélget. *Hagyjuk a komoly dolgokat, fecsegjünk egy keveset.*

FÉCSÉGÉS, (fécs-ég-és) fn. tt. *fécségés-t*, tb. —*ék*. 1) A híg anyagnak apró cseppekben vagy részekben szétömledezése. 2) Átv. ért. locsogás, tréczelés, tereferélés. *Ne hallgass az emberek fecsegésére.* 3) Aprólékos dolgokról barátságos, időtöltésből beszélgetés.

FÉCSÉGŐ, (fécs-ég-ő) mn. tt. *fécségő-t*. 1) Ami fecseg. *Fecsegő víz, fecsegő sár, fecsegő nyál, fecsegő száju.* 2) Átv. ért. locsogó, tréczelő, haszontalanságokat beszélgető. *Fecsegő kofák, kávénénikék.*

FÉCSÉGTET, (fécs-ég-tet) áth. m. *fécségtet-tem*, —*tél*, —*ett*. Eszközli, hogy valami folyvást vagy gyakran fecsegjen. V. ö. FÉCSÉG. *Vizet fecsegtetni valaki ruhájára. Az elrobogó kocsi jobbra-balra fecsegteti a sárt.*

FÉCSÉLL, l. FÉCSÉRÉL.

FÉCSÉRÉKÉL, (fécs-ér-ék-él) gyak. önh. m. *fécsérékél-t*. Mondják kis madarakról, melyek csevegni, csicseregni szoktak.

FÉCSÉREL, (fécs-ér-el) áth. m. *fécsérél-t* v. *fécsérlett*, htn. —*ni* v. *fécsérleni*. Eredeti értelménél fogva annyit tenne, mint fecsegve vagy fecsegtetve elszór valamit. Átv. és szokott ért. pazérol, tékozol, holmi aprólékos, haszontalan dolgokra elköltögeti pénzét.

FÉCSÉRLÉS, (fécs-ér-l-és) fn. tt. *fécsérlés-t*, tb. —*ék*. A pénznek aprólékos dolgokra elköltése, elpazarlása, kidobása. V. ö. FÉCSÉREL.

FÉCSÉRLŐ, (fécs-ér-l-ő) mn. és fn. tt. *fécsérlő-t*. Aki a pénzt gondatlanul holmi haszontalanságokra s aprólékosan elköltögeti. *Pénzfécsérlő ifjak.*

FÉCSKE, (1), (fécs-eg-ő, fécs-eg-e) mn. tt. *fécskét*. Fecsegő, locsogó, kinek mindig jár a szája, csacska, locska. *Fecske, locska kis leány.*

Finnül : *pälösky*. V. ö. FÉCS elvont gyök.

FÉCSKE, (2), (fécs-k-e, azaz fecsege v. fecsegő) fn. tt. *fécské-t*, tb. *fécskék*. Vándorló madarak egyik neme, melyek nyárra hozzánk jönek, s őszszel elhagynak bennünket, igen rövid horgas, és tőben lapos csőrrel, jobbára hosszu szárnyakkal, és kétfelé oszlott farktollakkal; férgekkel élnek, s igen sebes röptüek. Fajaik : *füstös, kémény-, fehérhasu, parti, tengeri, fellegi* fecske. Nevöket a fecsegéstől vették. *Csacsog, mint a fecske.* (Km.). *Egy fecske nem hoz tavaszt.* (Km.) V. ö. —KA, —KE, (2) képző.

FÉCSKEFARK, (fécske-fark) ösz. fn. 1) A fecske nevü madár két águ villaformára szétnyiló farka. 2) Átv. ért. olyan formára szabott, készitett valami, milyen a fecske farka, pl. fecskefark a zászlón.

FÉCSKEFARKÚ, (fécske-farkú) ösz. mn. Egyfelől széles, másfelől keskeny és kétfelé oszló, mint a fecskemadár farka. *Fecskefarkú csótár, zászló, lobogó.*

FÉCSKEFÉSZEK, (fécske-fészek) ösz. fn. Sárból rakott, s gizgazzal bebútorozott fészek, melyben a házi fecskék költenek. *Ha mézet akarsz gyüjteni, a fecskefészkeket meg ne szenvedd házad körül.* (Km.). *Úgy néznek ki az ablakon, mint a verébfiak a fecskefészekből.* Átv. ért. sárból rakott nyomorú viskó. Divatnyelven : a divatos nőknek bizonyos formára összvegöngyölített fürtözete. *Fecskefészekbe szedni a hajakat.*

FÉCSKEFI, (fécske-fi) ösz. fn. Fiatal, kis fecske. *Sipítanak, mint az éhes fecskefiak.* (Km.) Átv. és tréfás ért. hirtelen barna fiú, máskép : *csókafi.*

FÉCSKEFIÓK, (fécske-fiók) ösz. fn. l. FÉCSKEFI.

FÉCSKEFONAL, (fécske-fonal) ösz. fn. l. FONALFŰNYŰG.

FÉCSKEFŰ, (fécske-fű) ösz. fn. Növényfaj a gódirczok neméből. *Nagy fecskefű* (Chelidonium majus). *Szarvas fecskefű.* (Ch. corniculatum).

FÉCSKEGYÖKÉR, (fecske-gyökér) ösz. fn. Növény neme, mely izzasztó ereje miatt a méreg ellenszeréül használtatik. (Asclepias vincetoxicum).

FÉCSKEHAL, (fécske-hal) ösz. fn. Tengeri hal, melynek aránylag nagy hasa, s hátán fecskefark gyanánt ketté oszló szárnyai vannak. (Trigla hirundo).

FÉCSKEKŐ, (fécske-kő) ösz. fn. Ingatag értelmü szó. Némelyek szerint, apró kövecskék a fecskék gyomrában; mások szerint, a fecskehalnak csontá vált fogai, vagy bizonyos csigafajnak tekenője. (Lapis chelidonius).

FÉCSKELOCSKA, (fécske-locska) ösz. mn. Fecsegő-locsogó, csacska, tereferélő, szószátyár.

FÉCSKEND, (fécs-k-en-d) áth. m. *fécskend-ett*, htn. —*eni*. 1) A híg anyagnak szétlövelése, kiöm-

leztése által valamit benedvez. *Vízzel fecskendeni a száraz kenyeret vagy megmelegült tengelyt. Befecskendeni borral az ivósoba falait.* 2) A híg anyagot szétömleszti, löveli. *Tejet fecskendeni a fájós szemekbe. Vizet fecskendeni az égő házra.* Molnár Albertnél *fécskent*, s eredetileg helyesebb (= *fecscsent*), mert az ilynemű átható igék képzője *t*, mint: *loccsant, csattan-t* stb.

FÉCSKENDÉS, (fécs-k-en-d-és) fn. tt. *fécskendés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit fecskendünk. V. ö. FÉCSKEND.

FÉCSKENDÉZ, (fécs-k-en-d-éz) áth. m. *fécskendéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Általán, valamely híg anyagot gyakorta ellövel. Különösen, bizonyos eszközzel, csővel, puskával lövöldözi valahová a nedvet. *Fecskendezni vízzel a tüzet*, vagy *a vizet a tűzre fecskendezni. Enyhítő, vagy gyógynedvet fecskendezni a sebüregbe.*

FÉCSKENDÉZÉS, (fécs-k-en-d-éz-és) fn. tt. *fécskendézés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit fecskendezünk. V. ö. FÉCSKENDÉZ.

FÉCSKENDÉZŐ, (fecs-k-en-d-éz-ő) fn. tt. *fécskendező-t*. 1) Személy, ki fecskendez. 2) Eszköz, gép, mely által a híg anyagot kilövelik, szétfecsegtetik. *Fecskendezőkkel oltani a tüzet.* 3) Bélférgek egyik faja, melynek hosszu teste, elül hengeralaku vékony szája, s oldalt szömölcsalaku nyilása van. (Sipunculus).

FÉCSKENDI, (fécs-k-en-d-i) mn. tt. *fécskendi-t*, tb. —*ek*. Fecsegő, titkot tartani nem tudó, mindent kilocsogó. Gúnyos beszédbe és irásmódba való. Képzésre olyan, mint: *pökhendi*.

FÉCSKENDIK, (fécs-k-en-d-ik) k. m. *fécskendett*. Valamely híg, folyó anyag lövelve kiszökik. *Kifecskendik a víz a megnyomott fecskendőből. A husogatott tőgyből fecskendik a téj.*

FÉCSKENDŐ, (1), (fécs-k-en-d-ő) mn. tt. *fécskendő-t*. Ami fécskend vagy fécskendik.

FÉCSKENDŐ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fécskendő-t*. Csöves eszköz, melynek segedelme által híg, folyó testet bizonyos helyre lövelhetünk. *Tűzi fecskendő, sebészi fecskendő, konyhai fecskendő, kertészfecskendő.*

FÉCSKENDŐCSŐ, (fécskendő-cső) ösz. fn. Cső a fecskendő nevü eszközben, mely a híg anyagot kellő nyomás által kilövi.

FÉCSKENDŐHAL, (fécskendő-hal) ösz. fn. Többféle tengeri hal, melyek lélekzésekor a vizet csőalakban kifecskendik.

FÉCSKENDŐHÁZ, (fécskendő-ház) ösz. fn. Községi ház, udvar, hol a tűzoltó fecskendőket tartják.

FÉCSKENDŐMESTER, (fécskendő-mester) ösz. fn. Személy, ki a község tűzoltó fecskendőire felügyel, s azokat szükség idején czélirányosan alkalmazza.

FÉCSKENDŐMIVES, (fécskendő-mives) ösz. fn. Mesterember, illetőleg gépész, ki fecskendőket készit.

FÉCSKENDŐTOLÓ, (fécskendő-toló) ösz. fn. Henger- vagy más alaku része a fecskendőnek, mely a fecskendőcsőben levő vizet, vagy más híg anyagot nyomás által kiszökteti. V. ö. TOLÓ.

FÉCSKENT, (fécs-k-en-t) áth. l. FÉCSKEND.

FÉCSKERAKÁS, (fécske-rakás) ösz. fn. lásd: FÉCSKEFÉSZEK.

FECSKÉS, (1), (fecs-ke-es) mn. tt. *fecskés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fecskékkel bővelkedő.

FECSKÉS, (2), puszta Csanád megyében; helyr. *Fecskés-en*, —*re*, —*ről*.

FÉCSKESÉG, (fécs-ke-ség) fn. tt. *fécskeség-et*. Locskaság, csacskaság.

FECSKESÓSKA, l. MADÁRSÓSDI.

FÉCSKETARNICS, (fécske-tarnics) ösz. fn. A tarnics nevü (gentiana) növényosztálynak egyik faja. V. ö. TARNICS.

FÉCSMETESZ, (fécsme-tesz) ösz. fn. Sebészi eszköz, melyet a sipolyok metszésénél használnak.

FÉCSTEJ, (fécs-tej) ösz. fn. Tej, melyet a tehén, megborjadzás után első napokban ad, minthogy fecsegve, fecskendezve löveli ki tőgyéből. Így nevezik a gyermekágyas asszonyok előtejét is.

FED, FÉD, (fe-d) áth. m. *fed-tem*, —*tél*, —*ett*. Zártabb önhangzóval: *föd*. Egy gyökből származik a *fel* és *fej* szókkal, s mindenikben magasságnak, valami felülllevőnek értelme rejlik. 1) Valaminek tetőt csinál. *Házat fedni. Kocsit fedni, hajót fedni* stb. *Már fedik a templomot, nem sokára kész lesz.* 2) Takar, betakar. *Fejét kalappal fedni. Kendővel fedi arczát. A vetéseket hó fedi. Por fedi az olvasatlan könyveket.* Összvetételekben: *Befödi kezével szemeit. Elfödi az ormadarak elől a gabonát. Fölfedi a titkot. Lefedi a fazekat.* 3) Átv. ért. átalmaz, véd, mások bántása ellen mintegy eltakar. *A kincses társzekereket fegyveres katonák fedik.*

Származékai: *fedém, fedél, fedés, fedez, fedő* stb. Összvetételek: *befed, elfed, fölfed, kifed, környülfed, lefed, redfed.*

Finnül *peitän* fedek, persa nyelven *pus-tdan* fedni. V. ö. FE gyökelem.

FEDD, (am. fegy-d, t. i. *fegy* gyökből és *ed* képzőből van alkotva: *fegy-ed* v. *fegy-ét*, összevonva *fegy-d*, s hasonitással: *fed-d*; a Nádor codexben *fegyelmes* eléjön *fedd* értelemben; a Tatrosi codexben egyszerüen is *fegy*, eléjön szintén *fedd* értelemben, mint itt alább) áth. m. *fedd-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Jelentése: valakit bizonyos rosz tett miatt dorgál, szid, szóval fenyít, s büntet. *Keményen feddeni a kihágókat. Megfedd. Megfeddeni a pajkos ifjakat. Ha barátodat titkon fedded is, de mások előtt dicsérd.* (Km.) *Ki fedd meg engem kösöletek a bünről?* (Káldi. János evangy. Ugyanas a Tatrosi codexben: „Kí *fegy* meg engemet.“ 3). Átv. ért. tájdivatosan mondják

magáról a rosz tettről is. *A bünöket feddeni kell. Az igazságos biró megfeddi a törvények áthágását.* V. ö. FEGY.

Mandsu nyelven *feteme* feddeni, s a szanszkritban : *vad* am. mond.

FEDDEGEL, (fegy-d-eg-el) áth. m. *feddegel-t.* L. FEDDEGET.

FEDDÉGET, (fegy-d-ég-et) áth. és gyakor. m. *feddéget-tem*, *—tél*, *—ett.* Gyakorta, több izben fedd. V. ö. FEDD.

FEDDÉS, (fegy-d-és) fn. tt. *feddés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valakit feddünk. *Feddést érdemlő tettet követni el. A feddésre megjavulni.*

FEDDETLEN, (fegy-d-etlen) mn. tt. *feddetlen-t*, tb. *—ek.* Akit meg nem feddtek; aki feddésre méltót nem követett el. Határozóilag am. feddetlenül.

FEDDETLENÜL, (fegy-d-etlen-ül) ih. Feddés nélkül, mennyiben semmi rosz, semmi feddeni való nincs benne; tisztán, erkölcsösen. *Feddetlenül élni.*

FEDDHETETLEN, (fegy-d-het-etlen) mn. tt. *feddhetetlen-t*, tb. *—ek.* Akit erkölcsileg feddeni nem lehet, azaz ki semmi feddésre méltót el nem követ; tiszta erkölcsü, ártatlan. *Feddhetetlen életü ember.* V. ö. FEDD.

FEDDHETETLENSÉG, (fegy-d-het-etlen-ség) fn. tt. *feddhetetlenség-et.* Az erkölcsi életnek azon tulajdonsága, állapota, melyben feddeni, azaz roszallani való nincsen; erkölcsi tisztaság, ártatlanság.

FEDDHETLEN, (fegy-d-het-len) l. FEDDHETETLEN.

FEDDHETŐ, (fegy-d-het-ő) mn. tt. *feddhető-t.* Feddésre méltó; kiben vagy miben van valami roszallani való.

FEDDŐDÉS, (fegy-d-ŏd-és) fn. tt. *feddödés-t*, tb. *—ek.* Feddéssel járó perlekedés, dorgálódás, veszekedés, mely szemrehányásokkal van párosulva.

FEDDŐDIK, (fegy-d-ŏd-ik) k. m. *feddöd-tem*, *—tél*, *—ött.* Másképp : *feddösik.* Valakit feddve perlekedik, feddéssel vesződik, foglalkodik; dorgálódik.

FEDDŐDŐ, (fegy-d-ŏd-ő) mn. tt. *feddödő-t.* Szemrehányó, más hibái ellen perlekedő, veszekedő, dorgálódó. *Feddödő beszéd. Feddödő vén banya.*

FEDDŐZIK, (fegy-d-ŏz-ik) l. FEDDŐDIK.

FEDDTELEN, (fegy-d-te-len) mn. l. FEDDETLEN.

FEDDTELENÜL, (fegy-d-te-len-ül) ih. lásd FEDDETLENÜL.

FEDÉL, FÉDÉL, FEDEL, (fed-él) fn. tt. *fedelet* v. *fedélt*, tb. *fedelek.* Zártabb önhangzóval : *födél.* 1) Épület teteje, mely az épületfalakra van rakva, s azokat az időviszontagságai ellen fedi. *Házfedél. Templom fedele. Nádfedél, cserépfedél, szalmafedél, rézfedél.* 2) Némely eszközök, edények takarója, melyet elmozdítani, felnyitni, levenni lehet. *Pipa fedele. Csukoreszelence fedele. Kalamáris fedele. Koporsófedél, szemfedél, csecsfedél.* 3) Általán minden, ami a szabad ég ellen eltakar. *Az eső elől fedél alá bújni. Fedél alá hajtani a barmot. Néha az esernyő is fedél helyett szolgál.*

FÉDEL, (féd-el, am. fedel) fn. tt. *fédel-t*, tb. *—ék.* Így nevezik néhutt a falusi asszonyok a fejkendőt, melylyel fejeiket bekötik; máskép : *fidel* vagy *fejrevaló.*

FEDÉLABLAK, (fedél-ablak) ösz. fn. Ablak az épület fedelén, padlásablak.

FEDÉLÁGY, (fedél-ágy) ösz. fn. Talapzat, melyre az épület fedelét rakják, fedéltalp.

FÉDÉLCSATORNA, (fédél-csatorna) ösz. fn. Az épület födelének szögeire vagy aljára alkalmazott csatorna, mely az eső- vagy hólevet felfogja, s leszivárogtatja.

FÉDÉLCSERÉP, (fédél-cserép) ösz. fn. Agyagból égetett sajátságos alakú cserép, épülettetők fedésére.

FÉDÉLCSŐ, (fédél-csö) ösz. fn. Csőalakú csatorna, az épülettetőn.

FÉDÉLCSÚCS, (fédél-csúcs) ösz. fn. 1) A hosszukás fedélnek felső éle, melyet a fedéloldalak öszveillesztése képez. 2) A gömbölyü épülettetőnek legmagasabb hegye.

FÉDÉLDED, (féd-él-ded) mn. tt. *fédélded-et.* Fedélalakú, olyan, mint a fedél lenni szokott. *Fedélded tetőju hegy.*

FÉDELÉK, (féd-el-ék) fn. tt. *fédelék-et.* 1) Az épületnek azon öszves alkotó része, mely a falakat takarja. 2) Átv. ért. valakinek, valaminek oltalmára rendelt erő vagy készület. *Fédeléket adni a pusztákon utazóknak.*

FÉDELÉKÉS, (féd-el-ék-és) mn. tt. *fédelékés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aminek fedeléke van. *Fedelékes akol. Fedelékes társzekér.*

FÉDELES, (féd-el-es) mn. tt. *fédeles-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aminek fedele van. V. ö. FÉDÉL. *Fedeles ágy. Fedeles kocsi. Fedeles pipa.*

FÉDELESFALVA, helység Beregh megyében; helyr. *Fedelesfalvá-n*, *—ra*, *—ról.*

FÉDELETLEN, (féd-el-etlen) mn. tt. *fédeletlen-t*, tb. *—ek.* Aminek fedele nincsen. V. ö. FÉDÉL. *Fedeletlen kocsi. Fedeletlen pipa. Fedeletlen falak.* Határozóilag am. fedél nélkül.

FÉDELEZ, (féd-el-ez) áth. m. *fédelez-tem*, *—tél*, *—ett.* Valamit fedéllel ellát, betakar. *Házat, istállót, pajtát fedelezni. Ágyat, hintót, pipát fedelezni. Befedelezni fagy ellen a meleg-ágyat. Okos ember ő kelme, jó volna a fejét befedelezni.* (Gúnyos km.).

FÉDELEZÉS, (féd-el-ez-és) fn. tt. *fédelezés-t*, tb. *—ek.* 1) Épitői munka, mely fedélcsinálással foglalkodik. *Már hozzáfogtak a templom fedelezéséhez.* 2) Akármely más fedélnek föltevése, fedéllel ellátása valaminek. *Kocsifedelezés, pipafedelezés.* V. ö. FÉDÉL.

FÉDELEZET, (féd-el-ez-et) fn. tt. *fédelezet-et* Azon mű, mely az épületnek vagy más eszköznek, bútornak stb. fedelét teszi, képezi; fedél, kész munka gyanánt tekintve.

FÉDELEZŐ, (féd-el-ez-ő) mn. és fn. tt. *fédelező-t*. Aki az épületet fedéllel bevonja, különösen, aki a fedélfákat besindelyezi, cseréppel, bádoggal, náddal, zsuppal stb. takarja. Általán, aki valamit fedéllel ellát. *Pipafedelező mives, ötvös.*

FÉDÉLFA, (fédél-fa) ösz. fn. Erdőszi vagy építészi nyelven am. a fának azon neme, mely épületek fedelére különösen alkalmas, és rendesen használtatni szokott, pl. a fenyűfa.

FÉDÉLFÉSZÉK, (fédél-fészék) ösz. fn. Az ácsoknál, az épületfedélnek azon gerendázata vagy oszlopzata, mely az ollófákat tartja. *Álló fedélfészek*, midőn az ollófák támaszai egyenesen állanak. *Fekvő fedélfészek*, midőn az oszlopok ferdére hajlanak, s gerendák, és keresztfák által köttetnek öszve.

FÉDÉLGAMÓ, (fédél-gamó) ösz. fn. Horgas vas, melyhez lajtorjáikat akasztják a fedelező ácsok vagy cserepezők.

FÉDÉLGERENDA, (fédél-gerenda) ösz. fn. Gerenda az épület fedelén, különösen azon gerendák, melyek az ollófákat képezik, s a fedélnek mintegy oldalbordáit teszik. V. ö. GERENDA.

FÉDÉLGERINCZ, (fédél-gerincz) ösz. fn. A hosszukás fedélnek kellő teteje, melyet a fedéloldalainak csúcsai képeznek, s melyből, mint állati gerincsből a bordák, úgy nyúlnak szét az ollófák.

FÉDÉLHOMLOK, (fédél-homlok) ösz. fn. Némely épületekben a fedélnek azon alakja, mely az épület homlokzatán kifelé s elöre hajol. Honunk több vidékein a falusi házak fedélhomlokkal vannak ellátva.

FÉDÉLKE, (féd-él-ke) fn. tt. *fédélkét*. Kis fedél. V. ö. FÉDÉL.

FÉDELKE, (féd-el-ke) fn. tt. *fédelkét*. Kis fédel, azaz fejtakaró kendőcske, milyet pl. a kis leánykák viselnek. V. ö. FÉDEL.

FÉDÉLKŐ, (fédél-kő) ösz. fn. 1) Az épitésnél, kő neme, mely fedelezésre használtatik, milyenek a palakövek. 2) A bányászoknál, a kőnek azon faja, mely az érczes ásványokat fedni szokta. 3) Széles ért. mindenféle kőlap, melylyel valamit befödnek.

FÉDÉLLÉCZ, (fédél-lécz) ösz. fn. Az ollófákra szegezett léczek, melyekhez közvetlenül a zsindelyek vagy cserepek, nád, zsúp stb. ragasztatnak. V. ö. LÉCZ.

FEDÉLLYUK, (fédél-lyuk) ösz. fn. 1) Csinált nyilás az épület fedelén, szellőztetés, világosság stb. végett. 2) Viszontagság, romlás által okozott rés a háztetőn.

FEDELM, FEDELMKEDIK, a Bécsi és Müncheni codexekben am. *fejedelem*, *fejedelemkedik*. L. ezeket.

FÉDÉLMALOM, (fédél-malom) ösz. fn. Kisded, könnyüféle házi malom, melyet a házfedélre alkalmaznak, s ott vagy a szél hozza mozgásba, vagy rája aggatott nehezékek forgatják. Hazánkban nem igen van használatban.

FÉDÉLMOH, (fédél-moh) ösz. fn. Moh, mely a régi, rohadásnak indult, különösen, deszka-, sindely-, nádfedeleken zöldellik. V. ö. MOH.

FÉDÉLNÁD, (fédél-nád) ösz. fn. Nád, melyet vizes helyeken télen jeges időben aratnak, s házakat s egyéb gazdasági épületeket fednek vele. V. ö. NÁD.

FÉDÉLOLDAL, (fédél-oldal) ösz. fn. 1) Az épületfedélnek egyik lapja, mely a fedéltalptól a fedélgerinczig nyúlik. 2) A bányászoknál, kőréteg, mely a rézásványokat takarítja.

FÉDÉLORMÓ, FÉDÉLOROM, (fédél-ormó v. orom) ösz. fn. l. FÉDÉLCSÚCS.

FÉDÉLPALA, (fédél-pala) ösz. fn. Palakő neme, mely lapos és síma alakja miatt épületek fedelezésére alkalmas. V. ö. PALAKŐ.

FÉDÉLROZSNOK, (fédél-rozsnok) ösz. fn. Növényfaj a rozsnokok neméből, mely a házfedeleken tenyészik. (Bromus tectorum).

FÉDÉLSZALMA, (fédél-szalma) ösz. fn. Szalma, vagy inkább zsúp, melyet nádatlan vidékeken épületek födelezésére használnak.

FÉDÉLTALP, (fédél-talp) ösz. fn. Ácskészület, az épülettetőnek alapja, mely közvetlenül a falakon nyugszik, s mely a fedélfészket és az egész fedelezetet tartja.

FÉDÉLZUG, (fédél-zug) ösz. fn. Zug, melyet a födéloldalak képeznek.

FÉDÉLZET, (fédél-ez-et) fn. l. FÉDELEZET.

FÉDÉM, (féd-ém) fn. tt. *fédém-et*. Régies szó, am. fedél, épület teteje. A *Fédémes*, *Födémes* szóban, mely több helységek neve, maiglan él.

FÉDEMÉNY, (féd-em-ény) fn. tt. *fédemény-t*, tb. *—ék*. Anyag, mely valamit fed; minden, mi fedésre használtatik.

FÉDÉMES, (féd-ém-es) mn. tt. *fédémes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Fedémmel biró, fedémmel ellátott. V. ö. FÉDÉM. 2) Több helység neve. Helyragokkal: *Fedémesre*, *Fedémesről*, *Fedémesen*.

FEDÉMES, FÖDÉMES, falu Heves megyében; IPOLY—, falu Hont m. PUSZTA—, Pozsony m. ZSITVA—, Nyitra m. Helyr. *Fedémes-en*, *—re*, *—ről*.

FÉDÉNY, (féd-ény) fn. l. FÉDEMÉNY.

FÉDÉS, (féd-és) fn. tt. *fédés-t*, tb. *—ék*. 1) Általán munka, cselekvés, melynél fogva valamit fedünk. *Elfedés*, *befedés*. V. ö. FÉD. 2) Szőlőmivesi munka, midőn a tőkéket a hideg ellen fölkapált földdel betakarják.

FÉDETLEN, (féd-etlen) mn. tt. *fédetlen-t*, tb. *—ék*. Ami nincs fedve. V. ö. FÉD. *Fedetlen ház. Fedetlen kocsi. Fedetlen fej. Megtámadás ellen fedetlen utasok.* Határozóilag am. fedetlenül.

FÉDETLENÜL, (féd-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy fedve volna. *Fedetlenül hagyni a házat. Fedetlenül utazni a haramiás erdőn.* V. ö. FED.

FÉDETT, (féd-ett) mn. tt. *fédett-et*. Ami fedve van; veszély ellen oltalmazott, biztosított. *Fedett ház.*

Náddal fedett akol. Fegyveres kisérettel fedett társzekerek. Fedett út.

FÉDÉZ, (fėd-ėz) áth. m. *fédėz-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Valamit folytonosan, gyakorta fed; takargat; fedelet csinálgat. *Fedezni a háztetőt. Befedezni a melegágyakat. Fölfedezni valamit*, azaz fedelét elemelve kitüntetni, vagy átv. ért. az eddig ismeretlen tárgyat elétüntetni, tudomásra hozni. 2) Veszély, kár, viszontagság ellen folytonosan oltalmaz. *A táborba szállott hadakat sánczokkal, szekérvárral fedezni az ellenség ellen.* 3) Gazdálkodási ért. bizonyos szükségeket pótol, szüntet. *A gyapjú árával fedezni a legtetemesebb költségeket. Csekély jövedelmével az adóssági kamatokat sem fedezheti.*

FÉDÉZÉS, (fėd-ėz-és) fn. tt. *fédėzés-t*, tb. —*ek*. 1) Cselekvés, midőn épületet vagy más valamit fedezünk, fedéllel ellátunk. 2) Átv. ért. veszély, kár, viszontagság ellen ovás, ótalmazás. V. ö. FÉD, FÉDÉZ.

FÉDÉZET, (fėd-ėz et) fn. tt. *fédėzet-ėt*. Azon anyag vagy eszköz, mely valamit fedez, vagy azon mű, mely valamely épületnek vagy más tárgynak fedelül, takaróul szolgál. Átv. ért. ótalom, véderő, mely veszély ellen biztosít valakit vagy valamit.

FÉDÉZETLEN, (fėd-ėz-etlen) mn. tt. *fédėzetlen-t*, tb. —*ek*. Minek fedezete nincsen; ami ótalom nélkül van. *Fedezetlen ház. Fedezetlen hadsereg.*

FÉDÉZGET, (fėd-ėz-get) áth. és gyakor. m. *fédėzget-tem*, —*tél*, —*ett*. Ismételve, folytonosan, különös gonddal és kedvvel fedez, takargat; veszély, kár, viszontagság ellen ovogat, őrizget. *A tyúk szárnyaival fedezgeti fiait a kánya ellen. Hibáit fedezgetni mások előll. A virágokat, gyönge növényeket fedezgetni a hideg ellen.*

FÉDÉZGETÉS, (fėd-ėz-get-és) fn. tt. *fédėzgetés-t*, tb. —*ek*. Takargatás, rejtegetés; óvogatás, őrizgetés. V. ö. FÉDÉZGET.

FÉDHÁLÓ, (fėd-háló) ösz. fn. Vadászháló neme, melylyel némely madárfajokat, például foglyokat, fürjeket lappangási tanyájukon meglepnek.

FÉDKŐ, (fėd-kő) ösz. fn. Vékony, simára faragott kőlapok, melyekkel az eső s egyéb viszontagságok ellen a kerítésfalakat, hidak oldalait stb. be szokták fedni.

FÉDŐ, (1), (fėd-ő) mn. tt. *fédő-t*. Aki vagy ami fed.

FÉDŐ, (2), **FEDŐ**, (fėd-ő) fn. tt. *fédő-t*, többes —*k*. 1) Eszköz vagy készület, melylyel különféle tágas szájú edények, péld. fazekak, bödönök, éjjeli edények, czukortartók fölét betakarják. *Fazékfedő, lábasfedő. Sárfazékhoz sárfedő.* (Km.). 2) Személy, ki valamit fed. *Házfedő.*

FÉDŐLÉK, szokottabban l. FÉDELÉK.

FÉDZIK, (fed-ez-ik) k. m. *fedz-ett*, htn. *fedzeni* v. *fedzni*. Magát befedi, takaródzik. Oly képzésü a maga nemében, mint *old* igéből: *oldzik*.

FEGY, (1), régi gyökige, egy eredetü *fegy* főnévvel, s rokonnak látszik *fék* szóval: m. *fegy-tem*, —*tél*, —*ett*. *Megfegyem őket* (corripiam eos). Bécsi cod. *Ki fegy meg* (arguet) *engemet a bünről? Elereszteni azért, megfegyvén ötet.* Münch. cod. V. ö. FEDD.

FEGY, (2), régi fn. (l. föntebb) tt. *fegy-et*. 1) Bizonyos szabályok által meghatározott rendtartás valamely testületben, társulatban, intézetben, melyhez az illetőknek magukat szabniok kell. *Kemény, szigorú, szoros fegy. Hadi, katonai, iskolai fegy. Fegy alatt tartani a növendékeket.* 2) A törvényszegők ellen gyakoroltatni szokott fenyítési vagy fékezési mód.

FEGYBESZÉD, (fegy-beszéd) ösz. fn. Kihágókat, büntetteseket dorgáló, rendreutasító beszéd.

FEGYD, (fegy-d) áth. melyből hangok összeolvadásával lett: *fedd*, l. ezt.

FEGYEDELEM, (fegy-ed-el-em) régies fn. L. FEGYELEM.

FEGYELÉM, (fegy-el-ém) fn. tt. *fegyelm-et*. 1) Fegy, egész terjedelmében véve. *A katonai fegyelem valamelyik szabálya ellen vétení.* 2) Fenyiték a törvényszegők vagy szabálysértők ellen. V. ö. FEGY.

FEGYEL, (fegy-el) áth. m. *fegyel-t*. Fegy alá vesz, fegy alatt tart, illetőleg büntet valakit. Ebből lett: *fegyelem*, mint *kegy*-ből *kegyel*, *kegyelem* vagy *figyel*-ből *figyelem*.

FEGYELMES, (fegy-el-m-es) mn. tt. *fegyelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Rendtartáshoz, szoros testületi szabályokhoz szoktatott; s azokat megtartó. *Fegyelmes tanuló ifjuság. Fegyelmes hadsereg.*

FEGYELMETLEN, (fegy-el-m-etlen) mn. tt. *fegyelmetlen-t*, tb. —*ek*. Fegyelem nélküli, rendetlen, a testületi szabályokhoz, életrendhez nem alkalmazkodó. *Fegyelmetlen ifjuság. Fegyelmetlen hadak. A fegyelmetlen embernek elömenetele vagyon a gonoszban.* (Káldi. Sirák fia, 20. 9.) V. ö. FEGYELEM.

FEGYELMETLENÜL, (fegy-el-m-etlen-ül) ih. Fegyelem nélkül; a testületi szabályokkal, életrenddel és törvényekkel nem törődve; kihágólag.

FEGYELMI, (fegy-el-m-i) mn. tt. *fegyelmi-t*, tb. —*ek*. Fegyelemre vonatkozó. *Fegyelmi szabályok, eljárás. Fegyelmi út.*

FEGYELMILEG, (fegy-el-m-i-leg) ih. Fegyelmi úton, különböztetésül a büntető útoni eljárástól.

FEGYENCZ, (fegy-encz) fn. tt. *fegyencz-ét*. Fegy vagy fenyíték alá fogott büntettes; oly személy, kit kihágásai miatt a törvényhatóság büntet, fenyít, milyenek az elitélt rabok, gonosztevők.

FEGYES, (fegy-es) mn. tt. *fegyes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aki fegyet tart, a köz- és testületi törvényeket pontosan teljesítő, azokhoz hiven alkalmazkodó. V. ö. FEGY.

FEGYETLEN, (fegy-et-len) mn. l. FEGYELMETLEN.

FEGYETLENSÉG, (fegy-etlen-ség) fn. tt. *fegyetlenség-ét*. Fegy nélküli állapot; kicsapongóság.

FEGYHÁZ, (fegy-ház) ösz. fn. Nyilvános épület vagy intézet, melyben oly emberek, kik durvább bünöket követtek el, vagy holmi országfutó csavar-

gók szoros felügyelés alatt tartatnak, dologra szoríttatnak, s néha böjtre vagy más testi büntetésre kényszeríttetnek, azon czélból, hogy megjavuljanak.

FEGYHÁZIGAZGATÓ, (fegy-ház-igazgató) ösz. fn. Fő tisztviselő vagy felügyelő személy a fegyházban. V. ö. FEGYHÁZ.

FEGYHETETLEN, (fegy-het-etlen) mn. lásd : FEDDHETETLEN.

FEGYHETETLENSÉG, lásd : FEDDHETETLENSÉG.

FEGYINTÉZET, (fegy-intézet) ösz. fn. lásd : FEGYHÁZ.

FEGYMESTÉR, (fegy-mester) ösz. fn. A fegyházakban azon alárendelt felügyelő, ki a fegyenczekre közvetlenül vigyáz, azokat rendben tartja, s a kihágókat megfenyíti.

FEGYSZÉK, (fegy-szék) ösz. fn. Törvényszék, mely a törvényszegésekről itél, s a törvényszegőket fenyíték alá veszi.

FEGYTELEN, (fegy-telen) mn. tt. *fegytelen-t*, tb. —*ek*. Fegy nélküli, vagy a fegyi szabályokat általhágó, kihágó. *Fegytelen intézet. Fegytelen katonák.* V. ö. FEGY. Határozóilag am. fegytelenül, fegy nélkül.

FEGYTELENSÉG, (fegy-telen-ség) fn. tt. *fegytelenség-et*. Fegy nélküli állapot; kihágások gyakori elkövetése. V. ö. FEGY.

FEGYTELENÜL, (fegy-telen-ül) ih. Fegy nélkül, a fegy szabályaival nem törődve, azokat általhágva; kicsapongólag, korlátlanul, féktelenül.

FEGYVER, (fegy-ver, vagy fegy-v-er, fegy-ő-er) fn. tt. *fegyver-t*, tb. —*ek*. 1) Általán eszköz, melylyel mind magunk védelmére, mind mások megtámadására élünk. Ilyenek az állatok természeti fegyverei, pl. a szarvak az ökörnél, a körmök a saenál, a fogak az ebeknél stb. *A gyermeknek fegyvere a sirás.* 2) Különösen, oly eszköz, mely egyenesen a végre készült, hogy ótalomúl vagy visszatorolásul szolgáljon, vagy akármikép mások romlását eszközölje. *Katonai fegyver. Vadász fegyver. Uti fegyver. Fegyvert viselni, forgatni. Fegyverre kelni. Fegyverbe öltözni. Fegyvert gyakorolni* vagy *magát fegyverben gyakorolni. Fegyvert rántani.* A bakancsosoknál : *puska. Fegyvert meghúzni. Fegyvert tölteni, elsütni. Fegyvert ölbe! Fegyvert lábhoz! Fegyvert vállhoz!* Gyalogsági vezényszók. A huszároknál : *kard. Fegyvert kötni, rántani, forgatni, villogtatni. Ross katona, kinek fegyvere is nehéz.* (Km.) *Egyik fegyver tartóstatja a másikat hüvelyében.* (Km.) *Fegyverben* vagy *fegyver alatt szolgálni. Fegyverre vitézek!* 3) Átv. ért. mindenféle védeszköz, védmód, kivált erkölcsi és szellemi tekintetben. *Irók fegyvere a toll. Szónok fegyvere az ékesszólás, elmésség. Az ész fegyverével legyőzni valakit. Öltözködjetek az igazság fegyverébe* (Biblia). Eredetét mint föntebb láttuk, némelyek szerént, a *fegy* és *ver* igék öszvetételéből vette; mások szerént am. *fegyő er*, (azaz fegyerő), melyből hangváltozással lett *fegyü-er, fegyver.*

FEGYVERÁLLÁS, (fegyver-állás) ösz. fn. l. FEGYVERSZÜNET.

FEGYVERÁRUS, (fegyver-árus) ösz. fn. Személy, ki fegyverekkel kereskedik.

FEGYVERBIRÓ, (fegyver-biró) ösz. mn. Aki fegyverviselésre, katonának alkalmatos. *Összeirni a fegyverbiró ifjuságot.* Máskép : *fegyverfogható.*

FEGYVERCSATTOGÁS, (fegyver-csattogás) ösz. fn. Csattogás, melyet az öszveütköző fegyverek, különösen, vagdalkozó kardok, szablyák tesznek. Átv. ért. csata, harcz. *Hallik a fegyvercsattogás.*

FEGYVERCSINÁLÓ, (fegyver-csináló) ösz. fn. l. FEGYVERCSISZÁR.

FEGYVERCSISZÁR, (fegyver-csiszár) ösz. fn. Fegyvereket készitő mesterember.

FEGYVERCSÖRGÉS, (fegyver-csörgés) ösz. fn. Csörgés, melyet az öszveütődő, vagy akármi más szilárd testbe ütköző fegyverek, péld. kardok, megütött puskák tesznek. Átv. ért. ütközetre, csatára készülés, csatázás.

FEGYVERDERÉK, (fegyver-derék) ösz. fn. Általán szilárd, kemény anyagból való készület, melylyel a harczosok derekaikat, különösen melleiket takarják az ellenfegyver erejének meghiusitására; páncél, mellvas. *Fegyverderékba öltözött nehéz lovasok.*

FEGYVERDEREKAS, (fegyver-derekas) ösz. mn. Fegyverderekat viselő; mellvasas, mellvértes.

FEGYVERÉS, (fegy-v-er-és) mn. tt. *fegyverés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fegyverrel ellátott, fegyverbe öltözött, fegyvert viselő; fegyverforgatással párosult. *Fegyveres őrök. Fegyveres nép. Fegyveres táncz. Fegyveres kézzel támadni meg valakit.*

FEGYVERESKÉDIK, (fegy-v-er-és-kéd-ik) k. m. *fegyveréskéd-tem, —tél, —ett.* Fegyvert mulatságból vagy gyakorlás kedveért forgat.

FEGYVERÉZ, (fegy-v-er-éz) áth. m. *fegyverézt-em, —tél, —ett* v. *fegyverzettem, fegyverzettél, fegyverzett*, htn. —*ni* v. *fegyverzeni.* Fegyverbe öltöztet, fegyverrel ellát, fegyvert köttet. *Fölfegyverez. Az ujoncokat fölfegyverezni.* Átv. ért. védszerrel, ótalommal ellát, megtámadás ellen erősit.

FEGYVERÉZÉS, (fegy-v-er-éz-és) fn. tt. *fegyverézés-t*, tb. —*ek*. Fegyverbe öltöztetés, fegyverrel ellátás, szerelés. *Fölfegyverezés. A hadi sereg fölfegyverezése nagy költségbe kerül.*

FEGYVERFOGAS, (fegyver-fogas) ösz. fn. Fogas, melyre különnemű fegyvereket, mint kardot, puskát, pisztolyt stb. akasztanak.

FEGYVERFOGÁS, (fegyver-fogás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki önvédelmére vagy mások megtámadására fegyvert ragad.

FEGYVERFOGHATÓ, (fegyver-fogható) ösz. mn. Aki fegyverviselésre, s a vele bánásra elég erővel bir; katonának, harczosnak való. *Összeirni a népnek fegyverfogható tagjait. Minden fegyverfogható embert harczra szólitani.*

FEGYVERFORGATÁS, (fegyver-forgatás) ösz. fn. Gyakorlás, ügyesség, melynél fogva valaki a fegyverrel bánni tud, s azt különféle irányban mozgatni, használni tanulja.

FEGYVERFRIGY, (fegyver-frigy) ösz. fn. l. FEGYVERSZÖVETSÉG.

FEGYVERGÚLA, (fegyver-gúla) ösz. fn. Gúla, mely mesterségesen összeillesztett fegyverekből, u. m. puskák-, kardok-, dárdák- s másokból van alakítva. V. ö. GÚLA.

FEGYVERGYAKORLÁS, (fegyver-gyakorlás) ösz. fn. Foglalkodás a fegyverforgatásban, a fegyverrel bánásnak tanulása; a hadseregek működése, midőn készületképen mind azon hadi fordulatokra és művekre képzik magukat, melyek közvetlenül a csatákban elé szoktak fordulni.

FEGYVERGYAKORLAT, (fegyver-gyakorlat) ösz. fn. Annyi, mint fegyvergyakorlás, elvont ért. véve. Közbeszédben egymással fölcserélve használtatnak.

FEGYVERGYÁR, (fegyver-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben különféle fegyvereket készítenek, csiszárolnak.

FEGYVERGYÁRTÓ, (fegyver-gyártó) ösz. fn. Személy, ki fegyvereket gyárilag készít.

FEGYVERHÁMOR, (fegyver-hámor) ösz. fn. Hámor, melyben fegyvereket s fegyvervasakat kovácsolnak.

FEGYVERHÁMOROS, (fegyver-hámoros) ösz. fn. Fegyvereket, s fegyvervasakat kovácsoló hámoros; vagy, fegyverhámor tulajdonosa. V. ö. HÁMOR, HÁMOROS.

FEGYVERHATÓ, (fegyver-ható) ösz. fn. lásd: FEGYVERFOGHATÓ.

FEGYVERHÁZ, (fegyver-ház) ösz. fn. lásd: FEGYVERTÁR.

FEGYVERHELY, (fegyver-hely) ösz. fn. Hely, hol a hadseregek fegyveresen, s hadi készülettel összegyülekeznek; s azon hely, hová a fegyvereket, s egyéb hadi készületeket összehordják, hogy velök a csatában esett hiányt pótolják. Szorosb ért. téres hely a várakban, hol az őrseregek gyakorlatra, őrdíszre stb. egybegyűlnek. Így nevezhető az őrtanyákon azon állás is, hová az őrvitézek fegyvereiket lerakják.

FEGYVERHORDÓ, **FEGYVERHORDOZÓ**, (fegyver-hordó v. hordozó) ösz. fn. l. FEGYVERNÖK.

FEGYVERHÜBÉR, (fegyver-hübér) ösz. fn. Hübér, melyet valaki hadi szolgálat által nyer; ellentétül a polgári hübérnek, melyet polgári érdemekért adnak.

FEGYVERJOG, (fegyver-jog) ösz. fn. Jog, melyet fegyverrel szerez valaki, a háborunak, erőszaknak joga. *Magyar hazánkat fegyverjoggal birjuk.*

FEGYVERKAMARA, (fegyver-kamara) ösz. fn. Kamara, melyben fegyverek s egyéb hadi készületek tartatnak.

FEGYVERKÉDIK, (fegy-v-er-kéd-ik) k. m. *fegyverkéd-tem, —tél, —ett.* L. FEGYVERESKÉDIK és FEGYVERKÉZIK.

FEGYVERKÉSZÜLET, (fegyver-készület) ösz. fn. Mindazon megtámadó és védeszközök, melyekkel valaki ellátja magát, és él; pl. a magyar huszárok fegyverkészülete kardból, pisztolyokból, néha karabélyból is áll.

FEGYVERKÉZÉS, (fegy-v-er-kéz-és) fn. tt. *fegyverkézés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki kellő fegyverekkel fölszereli magát; fegyverragadás, fegyverkötés.

FEGYVERKÉZET, (fegy-v-er-kéz-et) fn. l. FEGYVERZET.

FEGYVERKÉZIK, (fegy-v-er-kéz-ik) k. m. *fegyverkéz-tem, —tél, —ett.* Fegyverbe öltözik, azaz, mindazon védő és megtámadó eszközöket magához vagy magára veszi, melyeket szükségel, vagy katonai rendéhez képest felvennie és használnia kell. *Fegyverkezni a rablók ellen. Késsel, dárdával fegyverkezni a vadkanok ellen. Karddal, puskával, pisztolyokkal, dsidával fegyverkezni. Fölfegyverkezni.* Átv. és elvont ért. erkölcsi vagy szellemi véd- és megtámadó szerekkel ellátja magát. *Állhatatossággal fegyverkezni a csábitások ellen.*

FEGYVERKÉZTET, (fegy-v-er-kéz-tet) áth. m. *fegyverkéztet-tem, —tél, —ett.* Mást fegyverkezésre bir vagy buzdit, fegyverkezni kényszerit; fegyverbe öltöztet. *Csatára fegyverkeztetni a hadakat. Fölfegyverkeztetni az ujonczokat.*

FEGYVERKOVÁCS, (fegyver-kovács) ösz. fn. Fegyvereket, különösen kardokat, dárdákat készítő kovács; fegyverescsiszár.

FEGYVERMESTER, (fegyver-mester) ösz. fn. 1) A vadászok nyelvén, azon vadász, ki a vadászfegyverekre s egyéb készületekre felügyel. 2) Hadi ért. tiszt, kinek felügyelésére vannak bizva a lőszerek s egyéb hadi készületek.

FEGYVERMŰHELY, (fegyver-műhely) ösz. fn. Műhely, melyben fegyvereket készítenek, milyenek, a kard-, puskacsinálók műhelyei.

FEGYVERNÉK, (1), (fegy-v-er-nék) fn. lásd: FEGYVERNÖK.

FEGYVERNEK, (2), falu Bihar- és puszta Heves megyében; ALSÓ—, FELSŐ— falvak Hont megyében. Helyr. *Fegyvernek-en, —re, —ről.*

FEGYVERNÖK, (fegy-v-er-nök) fn. tt. *fegyvernök-öt.* Általán, hadi szolga a régi hadviselésben, ki a csatába menő és harczoló vitéz urak után hordozta a fegyvereket, s azokat szükség idején kézhez adogatta. Különösen, az ősi leventákat kisérő hadi szolga, vitéz legény, ki kalandozó urának paizsát vitte; paizshordó. Ilyen volt a magyar krónikákban hiressé lett Csóka, a hedervári Kont István fegyvernöke.

FEGYVERNYUGVÁS, (fegyver-nyugvás) ösz. fn. Háborúi szünet, midőn a háboruskodó felek szerződésileg bizonyos időre abban hagyják az ellenségeskedést. A fegyvernyugvás különbözik a békétől,

mert ez a háborunak véget vet, amaz pedig csak ideiglen szünteti meg. *Fegyvernyugvást kötni, fegyvernyugvásra lépni.*

FEGYVERŐR, (fegyver-őr) ösz. fn. 1) A táborozásokban azon őr, ki a vitézek lerakott fegyvereire vigyáz. 2) Fegyvermester. L. ezt.

FEGYVERPRÓBA, (fegyver-próba) ösz. fn. Kisérlet, midőn az új fegyvert vizsgálat alá, illetőleg alkalmazásba veszik, hogy megtudják, ha czélirányos-e.

FEGYVERRAKHELY, (fegyver-rak-hely) ösz. fn. Általán, kamara, tár, melyben fegyverek vannak lérakva; fegyverház.

FEGYVERSÁTOR, (fegyver-sátor) ösz. fn. Tábori sátor, melybe a táborozó katonák fegyvereiket lerakják.

FEGYVERSZEKRÉNY, (fegyver-szekrény) ösz. fn. Szekrény a fegyvertárakban vagy magánosoknál, melybe fegyverek rakvák. *Nemesi fegyverszekrény.*

FEGYVERSZÉMLE, (fegyver-szémle) ösz. fn. Katonai szemle, midőn az illető főtiszt a hadsereg fegyverkészületét vizsgálóra veszi. V. ö. SZÉMLE.

FEGYVERSZÉR, (fegyver-szér) ösz. fn. Fegyver nevezetű mindenféle eszközök, készületek.

FEGYVERSZÉRHÁZ, (fegyver-szér-ház) ösz. fn. Ház, épület, melyben fegyverszereket tartanak.

FEGYVERSZÍJ, (fegyver-szíj) ösz. fn. Szíj némely fegyvereken, péld. kardokon, puskákon, dsidákon, hogy annál fogva azokat kényelmesebben hordozni, felakgatni stb. lehessen.

FEGYVERSZÓ, (fegyver-szó) ösz. fn. Hadi jel, legyen az szózat, vagy dob, trombita stb. mely a katonákat fegyverre inti. *Fegyverszóra felriadó vitézek. Fegyverszóra kardot ragadni.*

FEGYVERSZÖVETSÉG, (fegyver-szövetség) ösz. fn. Szövetség, melyet fejedelmek, vagy nemzetek kötnek egymással, hogy harczaikban viszonyos segedelemmel lesznek egymáshoz.

FEGYVERSZÜNET, (fegyver-szünet) ösz. fn. l. FEGYVERNYUGVÁS.

FEGYVERTAKARÓ, (fegyver-takaró) ösz. fn. Szövetből vagy bőrből készített tok, melybe a fegyvert eső, hó, nedvesség ellen, vagy általán sérelem ellen beburkolják. A táborozásban: ponyvasátor, melylyel a lerakott fegyvereket befödik.

FEGYVERTÁNCZ, (fegyver-táncz) ösz. fn. Hadi, vitézies táncz neme, melyet a régiebb korbeli katonák fegyverforgatva jártak el. Nálunk magyaroknál különösen *hajdutáncznak* hivták. Ilyen tánczot jártak Thurzó nádor hajdui Wittenbergában az ottani lakosok nagy bámulására. (B. Mednyánszky: Sagen, und Legenden).

FEGYVERTÁR, (fegyver-tár) ösz. fn. 1) Köz épület, melyben a hadseregek fölfegyverkeztetésére való fegyverkészületek tartatnak. *Katonai, vármegyei fegyvertár.* 2) Régi fegyverek gyüjteménye.

FEGYVERTÁRNAGY, (fegyver-tár-nagy) ösz. fn. Fegyvertárra felügyelő főtiszt, főgondviselő.

FEGYVERTÁRS, (fegyver-társ) ösz. fn. Aki mással együtt fegyvert fog, vele harczol; vitéz bajtárs. Szorosabb ért. oly hadi társ, ki társa oldala mellett küzd, s azzal viszonyos védelmi szövetségben áll.

FEGYVERTARTÓ, (fegyver-tartó) ösz. fn. Rekesz, korlát, melyben a fegyvereket lerakni szokták, milyenek az őrházak előtt levő rekeszek.

FEGYVERTELEN, (fegy-v-er-telen) mn. tt. *fegyvertelen-t*, tb. *—ek.* Kinek fegyvere nincsen. *Fegyvertelen hadi foglyok, szökevények.* Átv. ért. védszer, védeszköz nélkül levő. Határozóilag am. fegyvertelenül.

FEGYVERTELENSÉG, (fegy-v-er-telen-ség) fn. tt. *fegyvertelenség-et.* Fegyvertelen állapot; fegyverhiány.

FEGYVERTELENÜL, (fegy-v-er-telen-ül) ih. Fegyver nélkül, hiával; védetlenül. *Fegyvertelenül megtámadtatni az ellenségtől. Fegyvertelenül járni a veszélyes utakon.*

FEGYVERTISZTITÓ, (fegyver-tisztitó) ösz. fn. A fegyvermühelyekben, fegyvertárakban oly személy, ki a fegyvereket fényesíti, s a rozsda ellen tisztán tartja.

FEGYVERTUS, (fegyver-tus) ösz. fn. A puskának alsó vastagabb része, feje, máskép: puskatus. V. ö. TUS.

FEGYVERT VÁLLHOZ! hadi vezényszó, melyre a katona balvállhoz kapja puskáját.

FEGYVERT VÁLLRA! hadi vezényszó, s am. fektesd puskádat balválladra.

FEGYVERVISELÉS, (fegyver-viselés) ösz. fn. Általán, fegyverhordozás, fegyverrel vagy fegyverben járás. Különösen: katonáskodás, fegyver alatti szolgálat. *Fegyverviselésben megőszült férfiu.*

FEGYVERVISELŐ, (fegyver-viselő) ösz. fn. Általán, ki fegyvert hord, fegyverrel, vagy fegyverben jár. Különösen: katona, hadi szolgálatban álló személy. Legszorosb ért. *fegyvernök.*

FEGYVERZET, (fegy-v-er-éz-et) fn. tt. *fegyverzet-ét.* Egész fegyveres készület, melylyel valaki fölszerelve van. *Könnyü, nehéz fegyverzet. Lovasok, gyalogok fegyverzete.*

FEGYVERZÖRGÉS, (fegyver-zörgés) ösz. fn. Tompa hang, melyet a megütött, vagy öszveütődött fegyverek adnak. Átv. ért. csata, harcz, ütközet.

FEH, a Debreczeni Legendáskönyvben am. *fő*, s *fehképen* am. föképen; továbbá úgy is tekintendő mint a ‚feh-ér' szó gyöke.

FEHÉR, (fe-h-ér) mn. tt. *fehér-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Eredetikép hihetőleg *fe-ér*, s könnyebb kiejtés végett *h* v. *j* közbeszurattal lett *fe-h-ér* v. *fe-j-ér.* (L. a czikk végén). Fehérnek neveztetik azon szín, mely minden egyebek között legvilágosabb, legderültebb, és fehérnek mondatik oly test, mely a világosságot változatlanul veti vissza, melyen a világsugarak meg nem törnek, meg nem oszlanak. *Fehér, mint a hó,* vagy: *hófehér, hófehérségü. Fehér posztó, ruha, szö-*

vet, gyolcs. Fehér föld. Fehér kenyér. Fehér papiros. Fehér a hás, fekete a kenyér. (Km.) *Fehér fog. Kimutatta a foga fehérét,* azaz elárulta magát. (Km.) *Fehér ló. A fehér lótól nem vesznek vámot.* (Km.) Jelent továbbá olyat, mi a fehérhez közelít, tisztát. *Fehérpecsenye, fehérhaj, fehérruha. Fehérre mosni a szennyes kezeket.* Használtatik főnév gyanánt is, pl. o. *tojás fehére, fog fehére;* a székelyeknél : *disznó fehére* am. szalonna. Népies kifejezésben a nőnemnek jelzője : *fehérszemély, fehérnép, fehércselédminek* valószinű oka, hogy a nőszemélyek hajdan, általán fehér öltözéket viseltek. Innen értelmezhető a *hölgy* is mind tulajd. mind átv. értelemben, l. HÖLGY.

Elemzésileg : fe-ér, annyi mint felső erejű, tulajdonságú vagyis olyan mint valaminek felső, azaz legvilágosabb része, oly világos, mint a felső vagyis mint a fénytől, naptól leginkább világositott részek szoktak lenni; úgy hogy hangban s értelemben összeüt a hellen φαληρός v. φαλαρός szóval, melynek gyöke φάω v. φαίνω szintén rokon a magyar *fény* névvel, a héberben בָּהִיר szintén am. fényes, világos.

Sínai nyelven *pe* am. fehér.

FEHÉRAGYAG, (fehér-agyag) ösz. fn. Idegen részektől tiszta, mészszinü agyagfaj, melyet némely vidékeken falak fehéritésére használnak.

FEHÉRARANY, (fehér-arany) ösz. fn. lásd : ÉRENY, (Platina).

FEHÉRBABOS, (fehér-babos) ösz. mn. Fehér pettyekkel, fehér pontokkal tarkázott. *Fehérbabos gyöngytyúk. Fehérbabos kendő.* V. ö. BABOS.

FEHÉRBARÁT, (fehér-barát) ösz. fn. Általán fehér kelméből való ruhát viselő, különösen szent Domokos rendét követő szerzetes (Dominicanus).

FEHÉRBORS, (fehér-bors) ösz. fn. Fehér héju és bélü borsfaj. V. ö. BORS.

FEHÉRBŐR, (fehér-bőr) ösz. fn. Az úgynevezett fehértímárok által timsóban csávált fehér kordován, szattyán, keztyünek, nadrágnak stb. való bőr.

FEHÉRBŐRGYÁRTÓ, (fehér-bőr-gyártó) ösz. fn. Timár, ki fehérbőröket készit.

FEHÉRCSELÉD, (fehér-cseléd) ösz. fn. Nőszemély vagy nőszemélyek, fehérszemélyek összvege. Köznépies nyelvbe, vagy alsó, tréfás irásmódba való. A finomabb körökből ki van küszöbölve. Máskép : *fehérnép.* V. ö. HÖLGY.

FEHÉRCSERESZNYE, (fehér-cseresznye) ösz. fn. Kései, ropogós husú cseresznyefaj, melynek héja és husa fehéres.

FEHÉRÉDIK, (fe-h-ér-éd-ik) k. m. *fehéred-tem, —tél, —ett.* Fehér szinüvé leszen. Folytatási értelemmel bír. *Fehéredik a vászon öntözgetés, gyakori mosás által. Fehéredik havazáskor a föld. Megfehéredik.*

FEHÉREGYHÁZ, falu Somogy megyében; és Erdélyben Köhalom székben, ez utóbbi máskép : *Szász-Fejéregyháza.* Helyr. *Fehéregyház-on, —ra, —ról.*

FEHÉREGYHÁZA, mváros Soprony megyében, falu Pozsony, Mármaros m., puszta Borsod, Békés és Torontál m. Helyr. *Fehéregyházá-n, —ra, —ról.*

FEHÉRÉLLIK, (fe-h-ér-ell-ik) k. m. *fehérell-—ett,* htn. *—eni.* l. FEHÉRLIK.

FEHÉRES, (fe-h-ér-es) mn. tt. *fehéres-t* v. *—et,* tb. *—ek.* A fehér szinhez vagy szinühöz közelítő, egy kevéssé fehér. *Fehéres hajak. Fehéres föld.*

FEHÉRÉSZIK, (fe-h-ér-ész-ik) k. lásd : FEHÉRÉDIK.

FEHÉRFAJD, (fehér-fajd) ösz. fn. lásd : HÓFAJD.

FEHÉRFENYŐ, (fehér-fenyő) ösz. fn. Fenyőfaj, melynek fája inkább fehéres, mint sárgás vagy vörnyeges.

FEHÉRFOLTOS, (fehér-foltos) ösz. mn. Fehérfolttal tarkázott, amire fehérfoltot vetettek, varrtak. *Fehérfoltos ruha. Fehérfoltos bőr.* V. ö. FOLT.

FEHÉRFOLYÁS, (fehér-folyás) ösz. fn. Nőszemélyek nyavalyája, midőn szeméremtestökből folytonos fehér nedv szivárog ki. (Leucorrhea).

FEHÉRFÖLD, (fehér-föld) ösz. fn. Szénsavas mészföld faja, mely különféle keménységü s finom részecskékből áll, és könnyen dörzsölhető. Ide tartozik az úgynevezett *krétaföld.*

FEHÉRFŰZ, (fehér-füz) ösz. fn. Füzfaj a szőrös levelü füzek alneméből, a füzfák között legmagasabb.

FEHÉRHAL, (fehér-hal) ösz. fn. Általán, hal, melynek fehéres pikkelyei vannak, milyenek némely keszegek, pontyfajok stb.

FEHÉRHANGYA, (fehér-hangya) ösz. fn. Vén fákban tenyésző fehérszinü hangyafaj.

FEHÉRHOLLÓ, (fehér-holló) ösz. fn. Közmondatban használtatik.

„Hej, ma-holnap a magyar szó
Ritka mint a fehérholló."

Kisfaludy Károly.

FEHÉRÍR, (fehér-ír) ösz. fn. Ólomrészekkel vegyített ír. V. ö. ÍR, fn.

FEHÉRÍT, FEHÉRIT, (fe-h-ér-ít) áth. m. *fehérít-ett,* htn. *—ni,* v. *—eni.* Fehérré tesz, csinál. *Vásznat fehéríteni. Házat befehéríteni. Fehérfölddel megfehéríteni a fegyverszijakat. Kifehéríteni a falakat. Risporral fehéríteni az arczbőrt.*

FEHÉRITÉS, (fe-h-ér-ít-és) fn. tt. *fehérítés-t,* tb. *—ek.* Cselekvés, midőn valakit fehérré teszünk; meszelés. *Vászonfehérités. Falfehérités.*

FEHÉRÍTETLEN, FEHÉRÍTLEN, (fe-h-ér-ít-[et]-len) mn. tt. *fehéritetlen-t,* tb. *—ek.* Ami nincsen fehérré téve; meszeletlen. *Fehéritetlen vászonból varrott gatya. Fehéritetlen falak.* Határozóilag am. fehéritetlenül.

FEHÉRÍTETLENÜL, FEHÉRÍTLENÜL, (fe-h-ér-ít[et]len-ül) határozó. Fehéritetlen állapotban.

FEJBUROK, (fej-burok) ösz. fn. A megszülött gyermek fejét takaró vékony hártya. V. ö. BUROK. Általán, minden fejtakaró, melynek burokformája van, pl. milyennel a fürdők burkolják fejeiket.

FEJCSÓVÁLÁS, (fej-csóválás) ösz. fn. A fejnek jobbra-balra hajtogatása, kivált, midőn valami tetszésünkre nincsen, midőn valamit rosszalunk. V. ö. CSÓVÁL, CSÓVÁLÁS.

FEJCSONT, (fej-csont) ösz. fn. Csont, mely a fejnek tömör, kemény állományát képezi, koponyacsont.

FEJDARAB, (fej-darab) ösz. fn. A bonczolt vagy feltagolt fejből egy darab. *Sült halból egy fejdarab.*

FEJDÉGEL, (fej-d-ég-el) áth. és gyakor. m. *fejdegel-t.* Folytonosan, de lassan, aprózva fej.

FEJDELÉM, l. FEJEDELÉM.

FEJDÍSZ, (fej-dísz) ösz. fn. Általán, ékesség a fejen. Különösen 1) a hajfürtöknek divatos elrendezése; 2) mindenféle ékszerek, melyekkel a fejet szokták, kivált a hölgyek ékesíteni, pl. gyöngyök, koszorúk, hajtűk, koronkák (diadema) stb.

FEJÉBEN, (fej-é-ben) ih. Bizonyos czím alatt vagy czimből, bizonyos okból; bizonyos rovásra, valamire számítva; helyett, gyanánt, képen. *Ezt viszonajándék fejében kaptam. Barátság fejében jót tenni valakivel. Ingyen fejében dolgozni. Kölcsön fejében pénst kérni. Szégyen fejében* (szégyen kikerülésére). *Új fejében kölcsönözni gabonát. Vissza nem hozom fejében vitte el. Falu fejében kardot rántani nem tanácsos.* (Km.) *Péns fejében gabonával fizetni.*

FEJECS, FEJECSKE, (fej-ecs-ke) kics. fn. tt. *fejecs-ét, fejecské-t.* Kicsi vagy kicsided fej.

FEJEDELÉM, (fej-ed-el-ém) fn. tt. *fejedelm-et,* tb. *fejedelm-ek.* Régiesen: *fedelem,* azaz *fédelem* (terpedt é-vel). 1) Általán uralkodó fej, legyen az császár, király, uralkodó herczeg stb. *Európai fejedelmek. Három szövetséges fejedelem.* 2) Különösen, oly országló fej, ki az uralkodók rangosztályában a császárnál és királynál alantabb áll. (Princeps regnans, regierender Herzog, Fürst). *Erdélyi fejedelem. Egyházi fejedelem. Árpádtól Sz. Istvánig fejedelmek uralkodtak Magyarországon.* 3) Bibliai ért. egyes tartományok igazgatói, tiszttartói. *Negyedes fejedelem* (tetrarcha). *E megiratat elősször lőtt Cziriniustól, syriabeli fedelmtől.* (Münch. cod.). *Ez az első beiratás lőn Cziriniustól, Syriának tiszttartójától.* (Káldi Luk. II. 2.) Továbbá ugyanott jelent valamely főnököt. *És lőn, midőn bémenne Jézus egy farizaeusok fejedelme házába.* (Káldi Luk. 14. 1.) *Belsebubnak az ördögök fejedelmének általa üzi ki az ördögöket.* (Luk. 11. 15).

FEJEDELÉMASSZONY, (fejedelém-asszony) ösz. fn. 1) Fejedelmi czím alatt uralkodó asszony, vagy a fejedelemnek neje. 2) Apáczakolostor főnökasszonya, kit az egyházi rangozat szerént latinul *Abbatissa* czím illet.

FEJEDELÉMKÉDIK, (fej-ed-el-ém-kéd-ik) k. m. *fejedelémkéd-tem, —tél, —ett.* Uralkodik, országol, fejedelmi hatalmat gyakorol.

FEJEDELÉMLAK, (fejedelém-lak) ösz. fn. A fejedelemnek székhelye, azaz székvárosa; palotája.

FEJEDELEMNÉ, (fej-ed-el-em-né) fn. tt. *fejedelémné-t.* Fejedelem neje, felesége.

FEJEDELÉMNŐ, (fejedelém-nő) ösz. fn. Országló, fejedelmi hatalmat gyakorló némber v. asszony. Különbözik: fejedelemné. *Semiramis, Babylonia fejedelemnője.*

FEJEDELÉMSÉG, (fej-ed-el-ém-ség) fn. tt. *fejedelémség-et.* Fejedelem kormánya alatt levő ország, tartomány; fejedelmi hatalom. *Erdélyi fejedelemség. Negyedes fejedelemség.* (Pázmánnál am. tetrarchia). *Fejedelemségre jutni. Fejedelemséget gyakorolni.*

FEJEDELÉMSZÉK, (fejedelém-szék) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. díszszék, melyben a fejedelem ül, (thronus). 2) Átv. ért. fejedelmi lakás, lakhely. 3) Fejedelmi hatalom, uralkodás. *A fejedelemszéket elfoglalni.*

FEJEDELM, (fej-ed-el-m) fn. l. FEJEDELEM. A régieknél általános szokás volt megrövidítve használni e szót, valamint más *alom elem* végűeket is, bár ragatlan állapotjukban; jelennen inkább csak a verselőknél fordúl elő.

FEJEDELMI, (fej-ed-el-m-i) mn. tt. *fejedelmi-t,* tb. *—ek.* Fejedelemhez illő, azt illető, arra vonatkozó. *Fejedelmi pompa, dicsőség, jutalom. Fejedelmi épület, tár.* Átv. ért. pompás, dicső, nagyszerű. *Fejedelmi lakomával vendégelte meg barátait.*

FEJEDELMILEG, (fej-ed-el-m-i-leg) ih. Fejedelem módjára vagy gyanánt; pompásan, dicsően, nagyszerűleg, fényesen. *Fejedelmileg fogadni valakit. Fejedelmileg ajándékozni meg a művészeket. Fejedelmileg élni.*

FEJEDZÉS, (fej-ed-éz-és) fn. tt. *fejedzés-t,* tb. *—ek.* Állapot, midőn némely növény a fejét hajtani kezdi. V. ö. FEJEDZIK.

FEJEDZIK, (fej-ed-éz-ik) k. m. *fejedz-tem, —tél* v. *—éttem, —éttél, —ett,* htn. *fejedz-ni* v. *fejedz-eni.* Mondjuk a növényekről, különösen a füvekről, gabonákról, bugás terményekről stb. midőn magtermő bogaikat, fejeiket hajtani kezdik. *Fejedzik a búza, nád, káka, kender* stb. *Kifejedzettek a vetések, közeledik az aratás.* Máskép: *fejesedik.*

FEJEJT, a Góry-codexben jön elé *fesszejt* = *fesszít* helyett: „az magas akasztófára *felfejejtéd.*"

FEJÉK, (fej-ék) ösz. fn. l. FEJDÍSZ.

FEJÉKESSÉG, (fej-ékesség) ösz. fn. Ékszerek, és diszitmények, piperék összege, melyek a fejet ékesítik.

FEJEL, (1), (fej-el) áth. m. *fejel-t.* Tulajdonkép, a lábbelíről mondják, midőn a régi szárakhoz új fejet varrnak. *Csizmát, sarut, harisnyát fejelni.* Szélesb ért. valaminek használtabb, s ennél fogva

kopottabb, vásottabb részét, pl. az öltöny újját, derekát megújítja. *Megfejelni az ócska mentét.* Tréfásan: megfiatalítani. *Kár, hogy az embert meg nem lehet fejelni.*

FEJEL, (2), (fej-al) ösz. fn. Némely tájakon am. a szokottabb és eredetibb *fejal*, azaz, fej alá való vánkos.

FEJELÉS, (fej-el-és) fn. tt. *fejelés-t*, tb. —*ék*. A lábbeli fejének megujitása, oly lábbeli, melynek régi szárához új fejet készítettek. *Fejeléscsizma, csizmafejelés. Harisnyafejelés.* V. ö. FEJEL.

FEJÉN, (fej-én v. fej-e-en) ih. A régiek törvényes nyelvén am. halálra, halálos büntetésre. *Fején keresni valakit.* (Accersere capitis). *Fején marasztani a gonosztevőt.* (Capitis damnare.).

FEJENKÉNT, (fej-en-ként) ih. Egyenként, minden személyt önállólag véve, különkülön. *Fejenként jutalmazni meg a derék vitézeket.*

FEJÉR, FEJÉRÉDIK, FEJÉRÍT, FEJÉRSÉG stb. l. FEHÉR, FEHÉRÉDIK, FEJÉRÍT, FEJÉRSÉG stb. A helynevek is, hol *Fejér-*, hol *Fehér-* néven neveztetnek. Szintén lássd némelyeket FEHÉR—czikkek között.

FEJÉRFALVA, helység Mármaros megyében; helyr. *Fejérfalvá-n, —ra, —ról.*

FEJÉRKŐ, hegy neve Esztergom megyében.

FEJÉRMEGYE, FEJÉRVÁRMEGYE, a magyarországi dunajobbparti vármegyék egyike, melynek székhelye *Székes-Fejérvár*, régente (mintegy IV. Béla idejéig) Magyarország fővárosa levén, az első királyok is rendszerént itt laktak, itt koronáztattak meg s ide temettettek, az országgyülések is régente gyakran itt tartattak. De a törökök későbben (1543-ban) azt egészen el- és kipusztították s a levéltárakban létezett irományokat is semmivé tették. ALSÓ—, FELSŐ-FEJÉRMEGYE v. VÁRMEGYE, erdélyi megyék.

FEJÉRPATAK, falu vagyis Rózsahegynek (Rosenberg) egy utczája Liptó megyében; helyr. *Fejérpatak-on, —ra, —ról.*

FEJÉRSZEGH v. FEJÉRSZÉK, falu Kővár vidékében; helyr. *Fejérszegh-en, —re, —ről.*

FEJÉRTÓ, falu Győr megyében, puszta Bihar megyében és Kis-Kunságban; Ó—, ÚJ— v. RÁCZ—, falvak Szabolcs megyében; helyr. *Fejértó-n, —ra, —ról.*

FEJÉRVÁR, SZÉKES—, szabad királyi város Fejér megyében. V. ö. FEJÉR MEGYE. GYULA—, másképen KÁROLY—, szabad kir. város Erdélyben; helyr. *Fejérvár-on* v. *—tt* v. *—ott, —ra, —ról.*

FEJÉR VÁRMEGYE, l. FEJÉR MEGYE.

FEJÉRVÍZ, falu Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Fejérvíz-en, —re, —ről.*

FEJES, (fej-es) mn. tt. *fejes-t* v. *—et*, tb. —*ek*. 1) Általán, minek saját v. átv. értelemben feje van. 2) Különösen: nagy fejü, innen: *fejes hal*, melynek aránylag nagy a feje. 3) Átv. ért. buczkós, bunkós, nagy csomóju, buboréku. *Fejes bot. Fejes káposzta, saláta, vetemény. Fejes szeg.* 4) Személyről is mondatik, am. nyakas, makacs, önfejü, akaratos. *Fejes gyerek, fejes ember.*

FEJÉS, (fej-és) fn. tt. *fejés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki a tőgyekből a tejet kinyomkodja. *Fejés ideje. Fejésre behajtani a juhokat. Fejés alatt nyugtalankodó tehén.* V. ö. FEJ, áth.

FEJESÉDÉS, (fej-es-éd-és) fn. tt. *fejesédés-t*, tb. —*ék*. Némely növényeknek azon fejlődési foka, midőn bugáikat, kalászaikat hányni kezdik, vagy leveleik egy csomóba öszveborulnak.

FEJESÉDIK, (fej-es-éd-ik) k. m. *fejeséd-tem*, —*tél*, —*ett*. Mondják leginkább növényekről, midőn termő bogaikat, kalászaikat, czímereiket stb. hajtani kezdik. *Fejesednek a gabonák. Fejesedik a saláta, káposzta.* V. ö. FEJ, főnév.

FEJESKÉDÉS, (fej-es-kéd-és) fn. tt. *fejeskédés-t*, tb. —*ék*. Makacskodás, daczos ellenszegülés, makranczoskodás. V. ö. FEJESKÉDIK.

FEJESKÉDIK, (fej-es-kéd-ik) k. m. *fejeskédtem*, —*tél*, —*ett*. Daczol, makranczoskodik, ellenszegül, önfejüleg, makacsul viseli magát, akaratoskodik. V. ö. FEJES.

FEJESKEZTYŰ, (fejes-keztyü) ösz. fn. Olyan keztyü, melynek csak hüvelykújja van, a többi ujjak számára pedig egy közös üreggel bír. Ilyen némely napszámosok, béresek, kocsisok stb. téli keztyüje.

FEJESKOLTY, (fejes-kolty) ösz. fn. Halfaj, idomtalan nagy, és tüskés fejjel, s két oldalt kevessé meglapúlt és sikamlós derékkal, mely vékony farkkal végződik. (Cottus gobio).

FEJESSALÁTA, (fejes-saláta) ösz. fn. Salátafaj, melynek öszvebuborodó levelei fejet képeznek.

FEJESSÉG, (fej-es-ség) fn. tt. *fejesség-et*. Makacsság, daczosság, makranczosság, csökönyösség.

FEJESÜL, FEJESŰL, (fej-es-ül) önh. m. *fejesül-t*. Fejes állapotba megy által, azaz (növényekről szólva) kalásza, bugája nő, öszveborul. *Fejesül a búza, kender, káposzta, saláta.*

FEJET, (1), (fej-et) fn. tt. *fejet-et*. A gyógyszerészeknél am. tejes nedv, melyet öszvezúzott olajos magokból, valamely nedvvel keverve, készítenek, pl. *mondolafejet.* (Emulsio, mulsum).

FEJET, (2), (l. föntebb) miveltető m. *fejet-tem*, —*tél*, —*ett*. Fejést más által tétet.

FEJETÉK, (fej-et-ék) fn. tt. *fejeték-et*. Baranyában am. vízforrás, víz eredete, fakadéka, mintegy kifejlése.

FEJETLEN, (fej-etlen) mn. tt. *fejetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Fej nélkül levő, fejétől fosztott. *Fejetlen szobor. Fejetlen szeg. Fejetlen gabonaszár.* 2) Átv. ért. országló, törvényes főnök nélkül levő, álladalmi szabályokat, rendet nélkülöző. *Fejetlen nemzetek, népek, tartományok. Fejetlen állapotra jutott lázadók.* 3) Ami nincs megfejve. *Fejetlen tehenek, kecskék.* Ezen

értelemben szokás tréfásan és fogárdul kérdezni: *Láttál-e már fejetlen barátot?*

FEJETLENSÉG, (fej-etlen-ség) fn. tt. *fejetlenség-et.* 1) Tulajd. ért. fej nélküli állapot. 2) Átv. ért. a társadalomnak, országnak azon állapota, midőn főkormánya nincs, vagy nem hallgatnak reá, s kiki kénye-kedve szerént cselekszik. (Anarchia).

FEJEZ, (fej-ez) áth. m. *fejez-tem, —tél, —ett,* htn. *—ni.* 1) Valakit vagy valamit fejétől megfoszt, fejét veszi, elvágja, elüti. *Halálra ítéltet fejezni. Bogácsot fejezni. Hogy a hóhér fejezzen le.* 2) Átv. ért. *Befejezni a beszédet, tanítást, értekezést* stb. am. az eladottakat rövid summába foglalva a dolog tárgyalásának véget vetni. *Befejezni az életet,* am. végezni, meghalni. *Magát kifejezni,* azaz érthetőleg előterjeszteni gondolatait. *Nem jól fejezte ki magát.*

FEJEZÉS, (fej-ez-és) fn. tt. *fejezés-t,* tb. *—ek.* 1) Fejvétel, fejnek leütése, lecsapása. *Zsiványok fejezését nézni. Lefejezés.* 2) Valamely beszédnek, értekezésnek, munkának bevégzése. *Könyvnek befejezése.* V. ö. FEJEZ.

FEJEZET, (fej-ez-et) fn. tt. *fejezet-et.* Valamely elmemünek, könyvnek, nagyobb értekezésnek egyes, külön czim vagy szám alá vett része. *A szentirás egyes könyvei fejezetekre osztvák,* melyek ismét versekre vannak taglalva. A fejezet általán kisebb felosztását jelenti a könyvnek, több fejezetek szakaszt alkotnak. Egyébiránt a munkának fejezetekre osztása a szerző kényétől függ. 2) Balaton vidékén, a szőlőkön keresztül husott ormozatos barázda, az esők kártékonysága ellen. 3) Oszlop fejezete am. felső része.

FEJEZETÉNKÉNT, (fej-ez-et-én-ként) ih. Fejezetről fejezetre, minden fejezetet külön véve. *Fejezetenként bírálni a könyvet.*

FEJFA, (fej-fa) ösz. fn. Fából faragott szobor, melyet a sir fejéhez szoktak állítani emlékül, különösen a helvét hitvallást követő keresztények; a római és görög, valamint az ágostai vallásuaknál: *keresst, fakeresst.*

„Majd a mikor nem fáj
Az én szívem tája,
Megmondja, megmondja
Temetőm fejfája." Tompa.

FEJFÁJÁS, (fej-fájás) ösz. fn. Fájás, melyet közvetlenül fejünkben éreznünk, ámbár eredete néha másutt, pl. a gyomorban fekszik.

FEJFÁJÓS, (fej-fájós) ösz. mn. Fejfájásban szenvedő, kinek feje gyakran szokott fájni, fejfájásra hajlandó.

FEJFÁTYOL, (fej-fátyol) ösz. fn. Fátyol, mely különösen a fejet takarja. V. ö. FÁTYOL.

FEJFEKÉLY, (fej-fekély) ösz. fn. Fekélynemű kifakadás a fejbőrön.

FEJFÉLTŐ, (fej-féltő) ösz. mn. Aki fejét félti, azaz, fejére kényes, hozzá nyúlni senkit nem enged. *Fejféltő ló,* mely a kötőféket, kantárt nem szenvedi.

FEJGALAND, (fej-galand) ösz. fn. Galand, melylyel a fejet átkötik, a hajat összefűzik, befonják, szóval a fejet ékesítik, felcsokrozzák stb.

FEJGYÁM, (fej-gyám) ösz. fn. Fő nyakcsigolya, melyen az ember feje nyugszik (Atlas); mely az ember fejét úgy tartja, mint ama mesés Atlas vállai az eget.

FEJGYÓGYSZER, (fej-gyógy-szér) ösz. fn. Gyógyszer a fejbetegségek, fejfájások ellen.

FEJHUZÓ, (fej-huzó) ösz. fn. Bábák, szülészek eszköze, melylyel a nehéz szüléseknél a gyermek fejét megfogják, hogy a vajudó anyát megszabadítsák tőle.

FEJIGA, (fej-iga) ösz. fn. Iga, vagy inkább hámforma vonóeszköz, melyet néhol az ökör homlokára alkalmaznak; különböztetésül a közönséges *nyakigától.*

FÉJJEL, a székelyeknél am. felyűl, felűl.

FEJKENDŐ, (fej-kendő) ösz. fn. Kendő, melylyel a nőszemélyek fejeiket bekötik, betakarják, bebugyolálják. Ettől különbözik a nyakkendő, vállkendő, zsebkendő stb.

FEJKÖTŐ, (fej-kötő) ösz. fn. Általán, oly fejrevaló a nőszemélyeknél, melyet a férjhez ment nők viselnek. A köznépnél leányok nem hordanak fejkötőt. Innen: *fejkötő alá jutni,* am. férjhez menni, férjet kapni, asszonynyá lenni. Viselnek fejkötőt a csecsemő kisdedek is, akármily nembeliek legyenek. *Gyermekfejkötő. Csipkés fejkötő. Búbos, kontyos, magyar, német, tarajos fejkötő. Fejkötőt viselő férfi* am. papucs alatt levő.

FEJKÖTŐBÁB, (fej-kötő-báb) ösz. fn. Bábalak fából vagy kemény papirosból, melyen a fejkötőket próbálni, igazgatni, kifeszíteni, s formájokban megtartani szokták.

FEJKÖTŐDRÓT, (fej-kötő-drót) ösz. fn. Drót, sodrat a fejkötőben, hogy azt kellőleg kifeszítve tartsa.

FEJKÖTŐFÁTYOL, (fej-kötő-fátyol) ösz. fn. Reczés fátyol, melylyel a fejkötőt ékesítik, vagy régies magyar divat szerént, mely a fejkötő kontyához tűzve hátulról hosszan alácsügg.

FEJKÖTŐHÁLÓ, (fej-kötő-háló) ösz. fn. Fejkötővé alakított háló- vagy reczeszövet; reczés ritka fejkötő.

FEJKÖTŐSZALAG, (fej-kötő-szalag) ösz. fn. Fejkötőt díszítő, állhoz szorító vagy hátul csokrosan fityegő szalag.

FEJKUTACS, (fej-kutacs) ösz. fn. Mesterséges nyilás az agykoponyán, hogy rajta némely ártalmas nedvek kifolyjanak. (Fontanella).

FEJLABDACS, (fej-labdacs) ösz. fn. Fejbetegséget gyógyító labdacs. V. ö. LABDACS.

FEJLÁGY, (fej-lágy) ösz. fn. Lágynyilás az újonnan született gyermekek agykoponyáján. *Már benőtt a fejlágya* v. *feje lágya,* (km.) azaz, már nem gyermek. *Feje lágyára esett,* azaz, butává, ostobává lett.

FEJLED, (fej-l-ed) önh. m. *fejled-tem*, *—tél*, *—ett* v. *—t*. Összevonyolúlt, szűkre szorult, zárkozott állapotjából, belső erejénél fogva bontakozik, terjed, nyilik. *Fejlednek tavaszkor a fák rügyei, és bimbói. Fejled a nyiló rózsa.* Átv. ért. műveltségben növekedik, lelki ereje gyarapodik. *Fejlednek oktatás által az ifjak. Háboruban fejlednek ki a hősök.*

FEJLEDÉS, (fej-l-ed-és) fn. tt. *fejledés-t*, tb. *—ék*. Belső működés, melynél fogva valami fejled. V. ö. FEJLED. *Növények, virágok fejledése.*

FEJLEDÉZ, (fej-l-ed-éz) önh. és gyakor. m. *fejledés-tem*, *—tél*, *—ett*. Folytonosan fejled, bontakozik, terjedez, nyiladozik. V. ö. FEJLED.

FEJLEDÉZÉS, (fej-l-ed-éz-és) fn. tt. *fejledézés-t*, tb. *—ék*. Folytonos, gyakori működés, melynél fogva valami kibontakozik, kiterjed, kinyilik. V. ö. FEJLEDÉZ.

FEJLEMÉNY, (fej-l-e-mény) fn. tt. *fejlemény-t*, tb. *—ék*. Elvont ért. bonyolodott, rejtett, titkos ügynek, dolognak azon állapota, midőn világossá, felfoghatóvá, nyilttá lesz, midőn a homályból kibontakozik. *Ezen mese fejleménye nem elégíti ki a szinmübirálót.*

FEJLÉS, (fej-l-és) fn. tt. *fejlés-t*, tb. *—ék*. Bomlási, kinyilási, szétválási állapota valaminek, midőn burkából, héjából kifakad, kibuvik. V. ö. FEJLIK.

FEJLESZT, (fej-l-esz-t) áth. m. *fejlesz-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valamely tárgyat, ügyet, dolgot fejledni v. fejleni késztet; valamit bonyolult, zárt, rejtett állapotból nyilt, világos állapotba helyez. *A tavaszi meleg fejleszti a növények bimbóit. Az oktatás, olvasás, tapasztalás fejlesztik az észt.* V. ö. FEJLED, FEJLIK.

FEJLESZTÉS, (fej-l-esz-t-és) fn. tt. *fejlesztés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, melynek hatása valamit fejleszt. V. ö. FEJLESZT.

FEJLETLEN, (fej-l-etlen) mn. tt. *fejletlen-t*, tb. *—ék*. Ami ki nem fejlett, bonyolult, zárt, összeszorult, szűk, tökéletlen állapotban levő. *Fejletlen bimbók, rügyek. Fejletlen ügy. Fejletlen tervezet. Fejletlen ész, találmány.* V. ö. FEJLIK. Határozóilag am. fejletlenül, ki nem fejletten.

FEJLETLENSÉG, (fej-l-etlen-ség) fn. tt. *fejletlenség-et*. Fejletlen állapota vagy tulajdonsága valaminek. V. ö. FEJLETLEN.

FEJLÉTT, (fej-l-ett) mn. tt. *fejlett-et*. Ami bonyolult, zárt, rejtett, homályos állapotából kibontakozott. *Fejlett, kifejlett ügy. Fejlett ész.* V. ö. FEJLIK.

FEJLÉTTSÉG, (fej-l-ett-ség) fn. tt. *fejlettség-et*. Kibontakozott, nyílt, világosságra derített állapota valaminek. *Az ügy fejlettsége könnyíti a bírói itéletet. Ész fejlettsége.*

FEJLIK, (fej-l-ik) k. m. *fejl-ett*, htn. *fejl-eni*. A *fejled* igével rokon értelmü, csakhogy ebben inkább az ön vagy belső erő, amabban a külső befolyás müködése lappang, s a *feslik* igével sokszor egyet jelent. *Fejlik a hárs*, midőn héját lehuzzák. *Fejlik a ruha*, midőn varrását széttépik. *Fejlenek, kifejlenek a hadseregek*, a kormányszóra. *Fejlik, kifejlik az ügy, igazság*, ha vizsgálat alá veszik. *Fejlik az ész*, az oktatók útmutatása után. *Fejlik a növény*, különös ápolgatás által. V. ö. FESLIK.

Finnül *pääsen* fejlem.

FEJLŐDÉS, (fej-l-őd-és) fn. tt. *fejlődés-t*, tb. *—ék*. Valaminek folytonos és nagyobb belerővel eszközlött fejlése. V. ö. FEJLÉS, FEJLIK.

FEJLŐDIK, (fej-l-őd-ik) k. m. *fejlőd-tem*, *—tél*, *—ött*. Folytonosan, nagyobb hatásu belerő által bontakozik; világosságra, tisztára derül. *A francsia forradalomból nagy események fejlődtek. Gondolkozás, olvasás, tapasztalás által fejlődik az ész.*

FEJMENTŐ, (fej-mentő) ösz. fn. Kis gyermekek kitömött, vastagon béllelt fejrevalója, hogy eleséskor fejöket meg ne sértsék, be ne törjék.

FEJMUNKA, (fej-munka) ösz. fn. Szellemi működés, melyet észszel gyakorolunk, viszünk véghez, gondolkodás, elmei vizsgálódás, kutatás. *A jeles beszédek, könyvek, tervek fejmunkába kerülnek. Fejmunkában fáradni.*

FEJNEHÉZSÉG, (fej-nehézség) ösz fn. Fejbetegség neme, mely némi nyomással jár.

FEJNYAVALYA, (fej-nyavalya) ösz. fn. lásd: FEJBETEGSÉG.

FEJŐ, (fej-ő) mn. és fn. tt. *fejő-t*, tb. *—k*. 1) Aki fej. *Fejő leány, szolgáló.* 2) Azon juhászlegény, ki a juhokat feji. Dunán túl: *fejős.*

FEJŐDÉZSA, (fejő-dézsa) ösz. fn. Dézsa, melybe fejnek.

FEJŐEDÉNY, (fejő-edény) ösz. fn. Általán, edény, melybe a tejet bele fejik, pl. dézsa, sajtár, rocska.

FEJŐK, (fej-ők) mn. tt. *fejők-öt*. Kinek nagy feje van, buksi. Olyan alkotásu, mint: *szemők, pofók, monyók.*

FEJŐKE, (fej-ő-ke) fn. tt. *fejőkét*. Kis fejőedény, kis fejődézsa.

FEJŐLEÁNY, (fejő-leány) ösz. fn. Leány, szolgáló, ki rendesen fejni szokott.

FEJŐMAJOR, (fejő-major) ösz. fn. Major, melyben fejős teheneket tartanak, s tejökkel rendszerént kereskedést üznek.

FEJŐS, (1), (fej-ő-ös) mn. tt. *fejős-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Amit fejni lehet, minek teje van. *Fejős tehén, fejős kecske, juh.* Ellentéte: *meddő.*

FEJŐS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fejős-t*, tb. *—ök*. Juhászlegény, kinek különös hivatása a juhokat fejni, ki a tejet kezeli.

FEJŐSAJTÁR, (fejő-sajtár) ösz. fn. Sajtár, melybe tejet fejnek.

FEJŐSZÉK, (fejő-szék) ösz. fn. Kis szék vagy zsámoly, melyre fejéskor a fejő személy legugorodik.

FEJŐTE, (fej-ő-te) fn. tt. *fejőtét*. Gazdasági intézet, melyben vaj- és sajtkészités végett jól tejelő faju teheneket tartanak. (Schweizerei).

FEJŐTÉK, (fej-ő-t-ék v. fej-ed-ék) fn. tt. *fejőték-ét.* A Balaton vidékén am. a lábszár alsó része, mely a lábfejbe leszolgál.

FEJPÁRNA, (fej-párna) ösz. fn. Vánkos, melyet feje alá tesz a fekvő; máskép: *fejal, fejel.*

FEJPÉNZ, (fej-pénz) ösz. fn. l. FEJADÓ.

FEJPÓLYA, (fej-pólya) ösz. fn. Pólya, melylyel a fájós, sebes fejet bekötik.

FEJPONT, l. TETŐPONT.

FEJRÉSZ, (fej-rész) ösz. fn. A fejnek egyik alkotó része, pl. a koponya, homlok, tarkó.

FEJREVALÓ, (fejre-való) ösz. fn. Általán kendő, melylyel a nők fejeiket bekötik, bebugyolászák. A fejreváló külön tájakon különböző, s *fidel, fédel, fébó, févó, takarító, kendő, bulátó* nevet visel. Mind ezektől különbözik a fejkötő. V. ö. FEJKÖTŐ.

FEJSEB, (fej-seb) ösz. fn. Seb a fejen, mely vagy külső erőszak által támad, vagy belső kóros állapotból keletkezik.

FEJSZALAG, (fej-szalag) ösz. fn. l. FEJGALAND.

FEJSZE, (fej-sze) fn. tt. *fejszét.* Ékalaku vas eszköz, melynek egyik vége éles, a másik vastag, tompa, s nyél van benne, az egész hasogatásra, különösen favágásra való. *Kis fejsze. Tudja Isten, ki lopta el a kis fejszét.* (Km.) *Öreg fejsze, nagy fejsze. Minden fejszének akad nyele.* (Km.) *Vesszőt fejszének nyele fordúlt,* am. nagy kárból valami kevés fordúlt vissza. (Km.) *Nagy fába vágta fejszéjét.* (Km.) *Fejszével kell agyon ütni, hogy meghaljon.* (Km.) *Fejsze nyele, fejsze éle, fejsze foka, fejsze lapja. Ha öreg fejsze esik is, eljövök.* (Km.).

Némelyek a *fej* (caput) főnévtől származtatják; de valószínűbb, hogy gyöke azon *fej,* melyből *fejlik, fejt* származik, s rokona *fes* (feslik). Miszerint *fejsze* am. *fej-te, fej-tő.* Hasonló alapfogalom rejlik a *balta, balaska, valaska* (a válik, választ igékkel egy gyököek) továbbá: *szakócza* (szakaszt), *szekercze* (szeg, szegdel) hasító eszközök neveiben. A finn nyelvben is *pätkä* (fejsze) és *pakv* (hasadék) *pakvam* (hasadozok) rokonok.

FEJSZÉDELGÉS, (fej-szédelgés) ösz. fn. Állapot, midőn úgy tetszik, mintha a körüllevő tárgyak forognának velünk, s egyszersmind öntudatunk ideiglen megszünik. V. ö. SZÉDELGÉS.

FEJSZÉDITŐ, (fej-széditő) ösz. mn. Ami a fejet szédülésbe hozza. V. ö. SZÉDÜLÉS. *Fejszéditő magasság, mélység. Fejszéditő gőz, italok.* Átv. ért. az öntudatot, meggondolást akadályozó, észkábító, csáberővel biró. *Fejszéditő indulatok, vágyak, ígéretek.*

FEJSZEDŐ, (fej-szedő) ösz. fn. Személy, ki aratás után elmaradozott búzafejeket, kalászokat böngész, szedeget. Tisza mellett: *kaldeszedő.*

FEJSZEÉL, (fejsze-él) ösz. fn. A fejszének vékonyra köszörült s metszésre, hasítására alkalmas vége. Ellenoldala: *fejszefok.*

FEJSZEFOK, (fejsze-fok) ösz. fn. A fejszének vastagabbik vége, feje, melybe a nyelet ütik. *Fejszefokkal ütik homlokon a barmot.*

FEJSZELAP, (fejsze-lap) ösz. fn. A fejszének szélesebb oldala, pengéje, mely az él széltében a fok felé nyúlik.

FEJSZENYÉL, (fejsze-nyél) ösz. fn. Nyél vagy fogatyú, melyet a fejsze fokába ütnek, s melynél fogva azt használják. *Rövid, hosszú fejszenyél.*

FEJSZÉS, (1), (fej-sze-es) mn. tt. *fejszés-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Fejszével fegyverkezett, ellátott, fejszét viselő. *Fejszés vitézek, haramiák, kandzsok. Fejszés napszámosok.*

FEJSZÉS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fejszés-t,* tb. *—ek.* Fejszével dolgozó munkás, favágó. *Fejszéseket állítani az ölfának.*

FEJSZORÍTÓ, (fej-szorító) ösz. fn. Szalag, vagy más kötő, mely a fejet körülövedzi, a hajfürtöket összetartja.

FEJT, (fe-jt v. fe-ít) áth. m. *fejt-ett,* htn. *—ni,* v. *—eni.* 1) Szétválaszt, szétbont, felold, külön részekre oszlat. *Varrást fejteni, fölfejteni, szétfejteni. A prémet, csipkét a ruháról lefejteni.* 2) Hüvelyez, hüvelyéből kibont. *Babot, borsót, lencsét fejteni. Kukoricsát fejteni* (foszlani). *A fát héjából, kérgéből kifejteni. Lefejteni a nyúl bőrét.* 3) Szilárd testet, leginkább köveket felszakgat, széttör. *Követ, márványt, kősót fejteni.* 4) Bort vagy más szesszes italt, nedvet seprűjéről lehúz, megtisztít. *Az új borokat tavasz elején lefejteni. A bort nagy hordóból kisebbekbe fejteni.* 5) Bonyolált, homályos, rejtett dolgot feltár, felderit, világosságra, tisztára hoz. *Mesét, példabeszédet, álmot fejteni, megfejteni. Fejted meg ezen számtani nehézséget.* A Tatrosi codexben eléjön ‚rontani', ‚bontani' értelemben is. „A szombatot fejti vala meg" (solvebat Sabbatum). „Ne akarjátok alajtanotok, hogy jöttem legyek törvényt fejtenem" (solvere legem).

Finnül *päästan,* fejtek, szabadítok.

FEJTÉGET, (fe-ít-ég-et) áth. és gyakor. m. *fejtéget-tem, —tél, —ett.* Valamit folytonosan, gyakorta fejt. V. ö. FEJT. *Álmokat, meséket fejtegetni. Feladott kérdéseket, tudományos tárgyakat fejtegetni. Varrást fejtegetni. Hüvelyes magokat fejtegetni. A bányákban köveket fejtegetni.*

FEJTÉGETÉS, (fe-ít-ég-et-és) fn. tt. *—t,* tb. *—ek.* Cselekvés, midőn valaki valamit folytatólag vagy gyakorta fejt. V. ö. FEJT. *Feladott kérdések, számtani tételek fejtegetése. Tudományos, oskolai fejtegetések.*

FEJTEKÉZIK, (fe-ít-e-k-és-ik) k. m. *fejtekéztem, —tél, —ett.* Inkább belső, mint külső erőnél fogva, mintegy önmagából kibontakozik, kidertil, kiviláglik, szétoszlik. *A szinmű cselekvényei a személyek jellemeiből fejtekeznek. A dió, ha megérik, kopácsából kifejtekezik.*

FEJTELEN, (fej-telen) mn. tt. *fejtelen-t*, tb. —*ék*. Kinek v. minek tulajdon értelemben vett feje nincsen. V. ö. FEJETLEN.

FEJTÉS, (fe-ít-és) fn. tt. *fejtés-t*, tb. —*ék*. 1) Cselekvés, midőn valamit fejtünk. V. ö. FEJT. *Álomfejtés, mesefejtés. Bab-, borsó-, lencsefejtés. Köfejtés. Ruhafejtés.* 2) Néha jelenti azon tárgyat, mely a cselekvésnek eredménye. *Az első fejtésborból inni. Fejtéskő.*

FEJTETLEN, (fe-ít-etlen) mn. tt. *fejtetlen-t*, tb. —*ék*. Ami nincs megfejtve, kifejtve, fölfejtve stb. V. ö. FEJT. *Fejtetlen kérdés, számtani feladat. Fejtetlen bab, dió, mondola, kukoricza. Fejtetlen borok.* Határozóilag am. fejtetlenül, meg nem fejtetten.

FEJTHETETLEN, (fe-ít-het-etlen) mn. tt. *fejthetetlen-t*, tb. —*ék*. Amit fejteni, megfejteni nem lehet; igen homályos, rejtett, titkos, bonyolodott, megmagyarázhatatlan. *Fejthetetlen kérdés. Megfejthetetlen feladat. Ezen ember magaviselete, jelleme megfejthetetlen.* Határozóilag am. fejthetetlenül.

FEJTHETETLENÜL, (fe-ít-het-etlen-ül) ih. Magyarázhatlanul, fölvilágosíthatlanul. *Fejthetetlenül nehéz feladat, kérdés.*

FEJTETŐ, (fej-tető) ösz. fn. A fejnek legmagasabb pontja, orma. Személyes ragozásban: *fejem teteje, fejed teteje, feje teteje;* ritkábban: *fejtetőm, fejtetőd, fejtetője. Ha fejed tetejére állsz, sem engedek.*

FEJTŐ, (fe-ít-ő) fn. tt. *fejtő-t*. 1) Köz ért. személy, ki valamit fejt. *Álomfejtő, kőfejtő.* 2) Székelyeknél annyit is teszen, mint festett gyapotfonal.

FEJTŐDIK, (fe-ít-öd-ik) belsz. m. *fejtőd-tem, —tél, —ött*. Fejtés által, tehát némileg külső kényszerüség által, mindazáltal önmagában is kibomlik, kiderül, világosságra jön, hüvelyéből, homályából kivetkőzik. Rokon a *fejlődik* igével, de ebben már több a belső működés fogalma. V. ö. FEJLŐDIK.

FEJTÖRÉS, (fej-törés) ösz. fn. Átv. ért. az észnek erőtetése; mély, folytonos gondolkozás, valamely tárgy körüli tünődés. *Sok fejtörésbe került ezen találmány. Fejtörésben megtébolyodott.*

FEJTÖRŐ, (fej-törő) ösz. mn. Észfárasztó, erőltető, sok és mély gondolkozást kivánó, tünődéssel járó. *Fejtörő munka. Fejtörő számvetés.*

FEJTŐS, (fe-ít-ő-ös) mn. tt. *fejtős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fejtővel, azaz festett gyapotfonallal varrott, himzett. *Fejtős ing.* Székely szó.

FEJTŐVÉSŰ, (fejtő-vésü) ösz. fn. Kecskelábhoz hasonló eszköz a vashámorokban.

FEJTŐZIK, (fe-ít-ő öz-ik) belsz. l. FEJTŐDIK.

FEJÜTÉR, (fej-ütér) ösz. fn. Ütér a fejben, mely a vért a fejben vezeti. *Bal fejütér* (Arteria carotis sinistra). *Jobb fejütér* (Arteria anonyma). *Külső és belső fejütér.* (Carotis facialis, et cerebralis). V. ö. ÜTÉR.

FEJVÁNKOS, (fej-vánkos) ösz. fn. Vánkos, melyre fejét helyezi az alvó, fekvő.

FEJVAR, (fej-var) ösz. fn. Porhanyós var, mely a hajak alatti fejbőrt lepi be. Mátyusföldén a gyermekek fejvarát *komporának* mondják.

FEJVAS, (fej-vas) ösz. fn. Vassisak, vaslemez, mely a fejet fegyver ellen födi. Olyan szó, mint: *mellvas, karvas.*

FEJVESZTÉS, (fej-vesztés) ösz. fn. Halálos büntetés, különösen, midőn az elitéltnek fejét veszik. *Valamit fejvesztés alatt megtiltani. A gonosztevőt fejvesztésre ítélni.*

FEJVESZTESÉG, (fej-veszteség) ösz. fn. Élet veszélyeztetése, halál, emberhalál. *A háboru fejvesztességgel jár.*

FEJVÉTEL, (fej-vétel) ösz. fn. Lefejezés, nyakavágás, a fejnek el- v. leütése; a halálos itéletnek végrehajtása, midőn a hóhér az elitéltnek fejét veszi. *Keresztelő szent János fejvétele.*

FEJVÍZKÓR, (fej-víz-kór) ösz. fn. Vízkór a fejben. V. ö. VÍZKÓR.

FEJZUGÁS, (fej-zugás) ösz. fn. Fejnyavalya, midőn úgy tetszik, mintha a fejben valami zúgna, mi gyakran szédelgéssel párosúl.

FEJZET, (fej-ez-et) fn. l. FEJEZET.

FEK, (1), elvont gyöke többféle értelmü szóknak. 1) Am. hajlás, meghajlás, lenyugvás, a *fekszik, fekvés, fektet* stb. származékokban. Régente önállóan is divatozott, mint: *fek-és, fek-et, fek-ő* igenévi alakok, és *fek-et* ige mutatják. Ez értelemben az idegen nyelvekből rokonnak tekinthető vele a sinai *fu* (procumbere; humilis), szanszkrit *bhuj* (hajol), görög *πτύσσω*, német (sich) *bücken, biegen, beugen*, olasz *piegare* stb. 2) Rokon a vastaghangu *fak* gyökkel (*fakad, fakaszt* szókban), honnan a *fekély* és *fakadék* szók értelmi rokonsága. 3) A *fekete, feketül, feketít* származékokban a *vak* (vakisa, vakota) szóhoz rokonítható. (Fekete szin = vak szin).

FEK, (2), fn. tt. *fek-et*. Nyugvó hely, heverési tanya. *Farkasfek.*

FÉK, (fe-ek v. fé-k, gyöke *fe* v. *fé*, azaz fő, fej, mely tájdivatilag most is fölcseréltetik *féktő* szóban; eredeti jelentése is tehát am. fej- vagy főkeritő, fejszoritó, vagy általán: *felkötő;* egyébiránt rokon vele a héber פֶּה, aram *focho*, arab *fach;* ide tartozó a hellen *σφηχόω* [öszveszorítom], innen: *σφήκωμα* [sisakkötő], továbbá: *σφίγγω* [sinórozom, öszvekötöm], innen: *σφίγγιον* [sineg; nyakkötő]; származási tekintetben leghasonlóbb hozzá a finn *päitä* [fej] szóból származott *päitsi* [fék]); fn. tt. *fék-et*. Jelent tulajd. ló fejére való szerszámot, kötőt, valamint *nyakló* am. nyakravaló, *hasló*, hasat átkötő, *szügyelő, farmatring*, mindannyi lószerszámok. Innen: *kötőfék. A ló kötőfékkel jár.* (Km.). *A hol a féket megkapják, a lovat is ott szokták keresni.* (Km.). *Fékszáron tartani a lovat. Fékabola. Láncos fék, zabolás fék, vendég fékszár.* Átv. ért. szigorú felügyelés, fegyelem. *Féken fogni a kicsapongásra hajlandó ifjút. Nem türni a féket. Féken tartani a szenvedelmeket.*

FÉKÁGY, (fék-ágy) ösz. fn. A lóféknek alsó része, mely az állat szorítja.

FEKDEGÉL, (fek-d-eg-él) önh. m. *fekdegél-t*. Valamely helyen gyakorta vagy kényelmesen fekszik. *Délutáni órákban a pamlagon fekdegélni.*

FEKED, falu Baranya megyében; helyr. *Feked-en, —re, —ről.*

FEKÉLY, (fek-ély) fn. tt. *fekély-t*, tb. *—ék*. Genyes kifakadás, gyuladás az állati testen. (Ulcus). *Aranyeres, bujasenyves, görvélyes, sülyös* stb. *fekély. Megveré Jóbot igen gonosz fekélylyel — — ki cseréppel vakarja vala a genyedtséget.* (Káldi Jób II. 7. 8.).

Gyöke *fek* rokon a *fakad* ige *fak* gyökével.

FEKÉLYES, (fek-ély-es) mn. tt. *fekélyes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fekélytől meglepett, fekélyekkel teljes. *Fekélyes test, beteg.* V. ö. FEKÉLY.

FEKÉLYESÉDÉS, (fek-ély-es-éd-és) fn. tt. *fekélyesédés-t*, tb. *—ék*. Kóros állapot, midőn a testet fekély lepi meg.

FEKÉLYESÉDIK, (fek-ély-es-éd-ik) k. m. *fekélyeséd-tem, —tél, —ett*. Teste fekélyessé lesz, fekélyek támadnak rajta.

FEKÉLYFŰ, (fekély-fű) ösz. fn. lásd : SIKKANTYÚ.

FÉKEMLŐ, (fék-em-l-ő) fn. tt. *fékemlő-t*. Régies szó, am. fék, zabola, fékező szerszám.

FEKÉS, (fek-és) régies fn. a mai *fekvés* helyett. *Környülfekés* a Bécsi codexben am. obsidio.

FÉKES, (fék-es) mn. tt. *fékes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Ami féken van, fékre fogott, féken tartott. *Fékes paripa.*

FEKÉSHÁZA, falu Ungh megyében; helyr. *Fekéshásd-n, —ra, —ról.*

FEKESZIK, régies *fekűszik* helyett.

FEKET, (fek-et) 1) fn. tt. *feket-ét*. Régies am. a mai fekvés. Előfordul a Bécsi codexben : *környülfeket*, am. circuitus. 2) áth. m. *feket-tem, —tél, —ett*. Szintén régiesen am. fektet. *És feketé őtet a jászolba* (Münch. cod.).

FEKETE, (1), (fek-et-e, azaz fek-et-ü) mn. tt. *feketét*. Némelyek szerént am. *fek-ette*, azaz mit a fek, fekély megrontott, vagy olyan, mint a fekvő test, vagy a testnek fekvő része szokott lenni, melyre a világosság nem hathat, sötét. A Nádor-codexben csakugyan *feketű*, s a *Winkler*-codexben *feketű* alakban jön elé. Vagy némelyek véleménye szerént hasonló a vastaghangu *vakita, vakota* szóhoz, mely am. fekete foltos, czirmos (mintegy *vak* színű). Jelenti a legsötétebb színt, mely legkevesebb világsugarat vet visszsza, s a fehér színnek ellentéte. *Fekete posztó. Fekete bőr. Feketére festeni a vásznat. Fekete haj, szakáll. Fekete, mint a korom, mint a szurok, mint a szerecsen, mint ördög.* (Km.) *Sötétben minden tehén fekete.* (Km). Szélesb ért. sötét, sötétes. *Fekete éj. Fekete vér, mocsár. Fekete ón, réz. Fekete füs, gyopár, húnyor, ménta, mustár* v. *repcse, pesszercse, ürröm. Fekete cseresznye, ribiszke, szőlő* stb. A növények és gyümölcsök neveiben az utóbbiakkal összeiratni is szoktak. Átv. ért. tisztátalan, bünös. *Fekete lélek, szív, lelkiesméret.*

A köznép a két utóbbi mássalhangzó átcseréléssével gyakran *feteké*-nek mondja.

FEKETE, (2), puszták Pest és Veszprém megyékben; helyr. *Feketé-n, —re, —ről.* Hegyek neve is.

FEKETE-ARDÓ, falu Ungh megyében; helyr. *—Ardó-n, —ra, —ról.*

FEKETE-ÁRVA, folyó Árva megyében.

FEKETEBARÁT, (fekete-barát) ösz. fn. Így nevezték hajdan a sz. Benedek rendén levő szerzeteseket, fekete szövetű ruhájokról, különböztetésül a *fehér, szürke, tarka* stb. barátoktól.

FEKETE-BÁTOR, falu Bihar megyében; helyr. *—Bátor-ba, —ban, —ból.*

FEKETEBONTA, (fekete-bonta) ösz. mn. Feketetarka, a minek fekete foltokkal, pettyekkel vegyített színe van. *Feketebonta kecske.*

FEKETEBORS, (fekete-bors) ösz. fn. Törökbors, melynek fekete héja, és feketés lisztje van. V. ö. BORS.

FEKETECSERESNYE, (fekete-cseresnye) ösz. fn. Cseresnyefaj, melynek feketés héja s nedve van.

FEKETECSÍKOS, (fekete-csíkos) ösz. mn. Fekete csíkokkal, azaz színvonásokkal, huzásokkal tarkázott. *Feketecsíkos hal, szövet.*

FEKETECSŰLLŐ, (fekete-csüllő) ösz. fn. Fekete tollu tengeri kis madárfaj a csüllők neméből. (Larus minor niger). V. ö. CSÜLLŐ.

FEKETECZUKOR, (fekete-czukor) ösz. fn. l. MEDVECZUKOR.

FEKETÉDÉS, (fek-et-éd-és) fn. tt. *feketédés-t*, tb. *—ék*. Valamely test színének feketére változása.

FEKETÉDIK, (fek-et-éd-ik) k. m. *feketéd-tem, —tél, —ett*. Fekete szint ölt, feketére változik által. *Feketedik a haja, bőre. A naptól egészen megfeketedett.*

FEKETEERDŐ, falu Mozson megyében, és puszták Pozsony, Pest megyékben; helyr. *Feketeerdő-n, —re, —ről.*

FEKETEFAGY, (fekete-fagy) ösz. fn. Fagy, mely előbb lepi el a földet, mintsem a hó leesett volna; különbözik a *szárasfagy*, midőn a föld úgy fagy el, hogy kevés vagy semmi nedvesség sem volt benne.

FEKETEFALU, helység Szathmár megyében; helyr. *Feketefalu-ba, —ban, —ból.*

FEKETEFALVA v. NYÉGERFALVA, helység Bihar megyében; helyr. *Feketefalvá-n, —ra, —ról.*

FEKETEFEJŰ, (fekete-fejű) ösz. mn. Kinek vagy minek fekete feje van. *Feketefejű szerecsen. Feketefejű eb.*

FEKETEFENYŐ v. —FENYŰ, (fekete-fenyő v. -fenyű) ösz. fn. Fenyőfaj, melynek feketés-zöld levelei vannak. (Pinus nigra americana).

FEKETEFESTÉS, (fekete-festés) ösz. fn. Festés, mely által valamely anyagnak, kelménck stb. fekete szint adnak.

FEKETEFESTŐ, (fekete-festő) ösz. fn. Festő, ki a kelméket, szöveteket feketére vagy sötétkékre festi.

FEKETEFOLTOS, (fekete-foltos) ösz. mn. Fekete foltokkal pontozott, pettyegetett, bevarrott. *Feketefoltos szőrű eb, tehén.*

FEKETEFŰZ, puszta Torna megyében; helyr. *Feketefüz-ön, —re, —ről.*

FEKETEGYAPÁR, (fekete-gyapár) ösz. fn. Növényfaj a murvapikkek neméből; máskép: *szurokszagú murvapikk, vargamojoránna, szúfű.* (Origanum vulgare).

FEKETE-GYARMAT, falu Arad megyében; helyr. *—Gyarmat-on, —ra, —ról.*

FEKETEGYOPÁR, l. FEKETEGYAPÁR.

FEKETE-GYÖRÖS, falu Bihar megyében; helyr. *—Györös-ön, —re, —ről.*

FEKETEGYŰRŰ, (fekete-gyűrű) ösz. fn. Cserje neme, melynek egyenes hajtásu síma vesszejéből pipaszárakat készítenek. Dunán túl: *sürje, sürjefa.* V. ö. VÉRÉSGYŰRŰ.

FEKETEHALOM, erdélyi mváros Brassó vidékében; helyr. *Feketehalm-on, Feketehalom-ra, —ról.*

FEKETEHARKÁLY, (fekete-harkály) ösz. fn. Fekete tollú harkályfaj. V. ö. HARKÁLY.

FEKETEHÁZ, malom Fehér megyében.

FEKETEHEGY, (1), hegyek neve Magyarországban, pl. Abaúj, Sáros, Szathmár megyékben, továbbá Erdélyben.

FEKETEHEGY, (2), falu Bács megyében; helyr. *Feketehegy-en, —re, —ről.*

FEKETEHÉT, (fekete-hét) ösz. fn. A nagy böjtnek azon hete, mely a nagyhetet megelőzi; a feketevasárnap és virágvasárnap közti hét. (Hebdomada passionis). Feketének mondják, mert ekkor a templomokban az oltárkereszteket feketefátyollal, szövettel szokták bevonni.

FEKETEHOLLÓ, (fekete-holló) ösz. fn. Hollófaj, melynek tollai fényes feketék. (Corvus corax).

FEKETEHÚNYOR, (fekete-húnyor) ösz. fn. A húnyor nemű növények egyik faja. (Helleborus niger).

FEKETEHÚROS, (fekete-húros) ösz. fn. Fekete tollú madárfaj a húrosmadarak neméből. V. ö. HÚROSMADÁR.

FEKETEHÚS, (fekete-hús) ösz. fn. A feketevadnak, azaz vaddisznónak húsa.

FEKETEKIKERICS v. **—KÖKÖRCSIN**, lásd: FEKETEKÜKIRCS.

FEKETEKÖKÉNY, (fekete-kökény) ösz. fn. Sötét szinü kökény.

FEKETEKÖMÉNY, (fekete-kömény) ösz. fn. A kandillák (nigella) egyik faja, innen máskép: *szörös kandilla*, (nigella sativa), s a köznép nyelvén: *parasztbors, fekete mák.*

FEKETEKÖNYV, (fekete-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe az erkölcsbíró, rendre, fegyelemre felügyelő személy, állodalmi rendőr stb. a vádlottakat, kihágókat, gyanusokat, különösebben pedig a börtönökre felügyelő az elitélteket följegyzi. *Beirták őt a feketekönyvbe.*

FEKETE-KÖRÖS, folyó Magyarországban és Erdélyben.

FEKETEKÚT, falu Sáros megyében; helyr. *Feketekút-on, —ra, —ról.*

FEKETEKÜKIRCS v. **—KÜKÖRCS**, (feketekükircs v. -kükörcs) ösz. fn. A kökörcsinek egyik faja (anemone pulsatilla); máskép: *leány-* v. *szederjes-* v. *lókökörcsin.*

FEKETELAK, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Feketelak-on, —ra, —ról.*

FEKETE-LEHOTA, falu Gömör megyében; helyr. *Fekete-Lehotán, —ra, —ról.*

FEKETELEVES, (fekete-leves) ösz. fn. Tulajdonkép: kávéital. Átv. ért. a legnagyobb baj, a dolog bibéje, bunkós vége. *Hátra van még a feketeleves.* (Km.). Tököli Imrének mondák a váradi basa emberei, midőn kávéivás előtt az ebédtől felkelni készült, mire legott megkötözték, és fogságba vitték.

FEKETÉLLIK, (fek-et-e-el-ik) k. m. *feketéllett*, htn. *feketéll-ni* v. *feketéll-eni.* Fekete szinben mutatkozik, feketének látszik. *Feketéllenek borúlt időben a távol hegyek.*

FEKETEMÁK, (fekete-mák) l. FEKETEKÖMÉNY.

FEKETEMEZŐ, puszta Ungh megyében; helyr. *Feketemező-n, —re, —ről.*

FEKETEMOCSÁR, tó Bács megyében.

FEKETENADÁLYFŰ, (fekete-nadály-fű) ösz. fn. Növényfaj a nadálytők neméből, melynek gyökere fekete (Symphitum officinale).

FEKETEÓN, (fekete-ón) ösz. fn. l. ÓLOM.

FEKETEPATAK, helyek neve Gömör, Ungh és Zemplén megyékben; helyr. *Feketepatak-on, —ra, —ról;* folyó Nógrád megyében.

FEKETEPATAKA, falu Gömör megyében; helyr. *Feketepataká-n, —ra, —ról.*

FEKETEPESZERCZE, (fekete-peszercze) ösz. fn. Növényfaj a peszerczék neméből; máskép *feketepemet, bujdosó csalán.* (Ballota nigra).

FEKETEPÉTTYÉS, (fekete-péttyés) ösz. mn. Fekete pettyekkel pontozott, tarkázott. *Feketepettyes szövet. Feketepettyes tollazat.*

FEKETERÉZ, puszta Nógrád megyében; helyr. *Feketeréz-en, —re, —ről.*

FEKETERIBISZKE, (fekete-ribiszke) ösz. fn. Fekete bogyóju ribiszkefaj. V. ö. RIBISZKE.

FEKETERIGÓ, (fekete-rigó) ösz. fn. Fekete tollazatú rigófaj, különböztetésül a *sárgarigó*-tól. V. ö. RIGÓ.

FEKETÉS, (fek-et-e-es) mn. tt. *feketés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Feketének látszó, fekete szinhez közelitő, kevessé fekete. *Feketés liszt, kenyér.*

FEKETESÁR, puszta Somogy megyében; helyr. *Feketesár-on, —ra, —ról.*

FEKETESÁRGA, (fekete-sárga) ösz. mn. Fekete és sárga szinre festett; fekete és sárga színnel vegyített. *Feketesárga lobogó. A császári épületek feketesárgára festett korlátai, kapui. Feketesárga arczbör.*

FEKETESÉG, (fek-et-e-ség) fn. tt. *feketeség-et.* A fekete szinnek bősége, létezése, látszata. *Posztó feketesége. Fogak, arcz, bör feketesége.*

FEKETESEREG, Mátyás királynak legvitézebb, halálra elszánt, czimerül halálfejet viselő katonákból állott hada. Vasvármegyében igy nevezik a stájerországi bucsusokat is, kik május első napján Kis-Czellbe zarándokolnak.

FEKETÉSSÉG, (fek-et-e-es-ség) fn. tt. *feketéség-et.* Valaminek azon tulajdonsága, melynél fogva a fekete színhez közelít, azaz, feketés szinü.

FEKETESZEG, l. FEKETESZÖG.

FEKETESZIK, (fek-et-e-szik) k. l. FEKETEDIK; a mutató mód jelenét kivéve a többi időket és módokat is az utóbbi *(feketedik)* szótól kölcsönzi.

FEKETESZOKNYÁS, (fekete-szoknyás) ösz. fn. Igy nevezik gúnyolódva, vagy tréfából a fekete hosszu ruhás papot.

FEKETESZÖG, (fekete-szög) ösz. mn. Feketéhez közeledő, sötét szögszinü. *Feketeszög hajfürtök.*

FEKETETENGÉR, (fekete-tengér) ösz. fn. 10,000 négyszögü mérföldre terjedő, az orosz és török birodalom közt fekvő tenger, mely a földközi tengerrel a Bosphorus által van összekapcsolva. A régieknél latin nyelven: *Pontus Euxinus*, törökül *kara deñizi.*

FEKETETÓ, mezőváros Bihar megyében; helyr. *Feketetó-n, —ra, —ról.*

FEKETE-TÓTH, falu Bihar megyében; helyr. *—Tóth-on, —ra, —ról.*

FEKETEÜGY, folyó Erdélyben, Brassó vidékében.

FEKETEÜRÖM, (fekete-üröm) ösz. fn. Növényfaj az ágas szárú és bugás virágzásu ürmök alneméből. (Artemisia vulgaris).

FEKETEVAD, (fekete-vad) ösz. fn. Fekete szőrű vagy sertéjü vad, különösen vaddisznó; némelyek szerént ide tartozik a medve és borz is; különböztetésül nevezik igy a vadászok a veresvadtól, milyenek az őzek, szarvasok.

FEKETEVARJÚ, (fekete-varjú) ösz. fn. Fekete tollazatú varjufaj, mely maggal, nem hússal vagy döggel él, köznépiesen: pápistavarjú.

FEKETEVÁROS, mezőváros Sopron megyében; helyr. *Feketeváros-ba, —ban, —ból.*

FEKETEVASÁRNAP, (fekete-vasárnap) ösz. fn. Vasárnap a hossu böjtben, mely husvét napja előtt két héttel esik. (Dominica passionis). *Feketevasárnapot ül husvét napján is.* (Km.) V. ö. FEKETEHÉT.

FEKETEVÉRŰ, (fekete-vérü) ösz. mn. Kinek búskomor vérmérséklete van, sötét kedélyü. (Melancholicus).

FEKETEVÍZ, falu Erdélyben, részint Alsó-Fejér megyében, részint Nagy-Szeben székben. Helyr. *Feketevíz-én, —re, —ről.*

FEKETEVÖRÖS, (fekete-vörös) ösz. mn. Feketéhez közelitő, sötétes vörös, sötét rézszinü; vagy, feketével vegyített vörös. *Feketevörös arczbör. Feketevörös csikok a szöveten.*

FEKETÉZ, (fek-et-e-ez) áth. m. *feketés-tem, —tél, —ett.* 1) Feketévé fest vagy mázol. 2) A régieknél, pl. Margit életében am. feketébe öltöztet.

FEKETEZÖLD, (fekete-zöld) ösz. mn. Feketés szinhez közeledő sötét zöld, vagy feketével vegyített zöld.

FEKETÍT, (fek-et-e-ít) áth. m. *feketít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Feketévé tesz, feketére fest, mázol, piszkol. *Hajat, szakált feketíteni. Kezeit szurokkol befeketíteni.* V. ö. FEKETE.

FEKETÍTÉS, (fek-et-e-ít-és) fn. tt. *feketítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit feketére festünk, mázolunk stb.

FÉKETLEN, (fék-etlen) mn. tt. *féketlen-t*, tb. *— ék.* Aminek féke nincs, ami fékre nincs fogva. *Féketlen csikó, méneső.* Határozóilag am. féketlenül. Különböztetésül v. ö. FÉKTELEN.

FÉKETLENKÉDIK, helyesebben l. FÉKTELENKÉDIK.

FÉKETLENSÉG, helyesebben lásd: FÉKTELENSÉG.

FÉKETLENÜL, (fék-etlen-ül) ih. Fék nélkül, fékre nem fogva. *A ménesbeli lovak féketlenül járnak.* Különböztetésül v. ö. FÉKTELENÜL.

FEKETŐ, régies, l. FEKETE.

FEKETSZIK, (fek-et-sz-ik) k. l. FEKETÉDIK.

FEKETTE, (fek-ett-e) régies múlt állapotjegyző. „Látá ő napát fekette“ (vidit socrum ejus jacentem). „Ezt mikor látta volna Jézus fekette.“ Müncheni codex. V. ö. —ATTA, igerag.

FEKETŰ, l. FEKETE.

FEKETŰL, FEKETÜL, (fek-et-e-ül) önh. m. *feketül-t.* Fekete szinüvé lesz, fekete festék, vagy máz által fekete szint ölt. *Füsttől feketülnek a falak. Naptól a böre megfeketült.* Máskép: *feketedik.*

FEKETŰLÉS, FEKETÜLÉS, (fek-et-ül-és) fn. tt. *feketülés-t*, tb. *—ék.* Szinváltozás, midőn valamely test előbbi szinét vesztve feketévé lesz.

FÉKEZ, (fék-ez) áth. m. *fékes-tem, —tél, —ett.* vagy ritkán: *fékettem, fékettél, fékezett*, htn. *fékezni* v. *fékezeni.* 1) Tulajd. ért. fékre fog, fejére féket vet. *Fékezni, fölfékezni a mezőn legelő lovakat.* 2) Átv. ért. fegyelem alá vesz, szorosan tart, kicsapongásoktól akadályoz; hatalmába hajt. *Fékezni a gonoszlevőket. Fékezni az indulatokat, szenvedelmeket. Megfékezni a lázadó népeket.* V. ö. ZABOLÁZ.

FÉKEZÉS, (fék-ez-és) fn. tt. *fékezés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valamit vagy valakit fékre fogunk; vagy átv. ért. fegyelem alá vesszünk. V. ö. FÉKEZ. *A szilaj csikók, és indulatok fékezése erőt kivan.*

FÉKEZETLEN, (fék-ez-etlen) mn. tt. *fékezetlen-t*, tb. —*ek*. Ami fékezve nincsen, mit fékre nem fogtak. *A fékezetlen csikók, lovak szabadon szilajkodnak.* Átv. ért. fegyelem alá nem szorított, szabadon csapongó. *Fékezetlen utczai suhanczok. Fékezetlen indulat sok gonoszt szül.* Határozóilag am. fékezetlenül.

FÉKEZETLENSÉG, (fék-ez-etlen-ség) fn. tt. *fékezetlenség-et*. Fék vagy fegyelem nélküli állapot.

FÉKEZETLENÜL, (fék-ez-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy meg volna fékezve. *Fékezetlenül nehéz a szilaj lovat igazgatni.* Átv. ért. fegyelem alá nem fogva, szabadon hagyva, kényére, kedvére bocsátva.

FEKHELY, (fek-hely) ösz. fn. Hely, melyen valaki vagy valami fekszik, hever, aluszik; ágy, alom, tanya. *Legkényelmesebb fekhely a jó ágy. A vadak fekhelyét fölkeresni.*

FEKIRÁNYOS, (fek-irányos) ösz. mn. Ugyanazon magasságu téren feküvő, elterjedő, sem föl, sem alá nem hajló, hosszant, tökéletes súlyegyenben álló, kinyuló. (Horizontalis). *Fekirányos vonal. Fekirányos térség.* Másképen: *vízirányos.* Ellentéte: *függőleges.* (Perpendicularis). *A fekirányos vonal a függőlegessel egyenes szöget képez.*

FEKIRÁNYOSAN, (fek-irányosan) ösz. ih. Fekirányos helyzetben, vonalban. V. ö. FEKIRÁNYOS. *A nyugvó víz fekirányosan áll.*

FÉKKARIKA, (fék-karika) ösz. fn. Karika a féken, mely a fékre fogott barom állát és orrát körülveszi.

FÉKKÖTÉL, (fék-kötél) ösz. fn. A féknek kötélből való szára, kötőfékszár, továbbá azon kötél, melyből az egész fék szerkesztve van.

FEKMENTÉS, (fek-mentés, azaz -menetés) ösz. mn. l. FEKIRÁNYOS.

FEKPAD, (fek-pad) ösz. fn. Széles pad, melyen ágyul használva, heverni szokás. *Fekpadok a börtönben, katonai tanyákban.*

FÉKSZÁR, (fék-szár) ösz. fn. A fékből kinyuló kötél, vagy szíj, melynél fogva a fékezett barmot vezetik, vagy megkötik. *Fékszáron tartani a lovat, hogy el ne lopják, vagy tilosba ne menjen.* Másképen: *kötőfékszár.*

FEKSZEN, (fek-sz-en) régies alak a mai *fekszik* helyett. „En gyermekem köszvényes fekszen házamban.“ „Fekszen vala hidegleletben.“ Tatrosi codex. „Íme Olofernes a földön fekszen.“ „Fekszek vala (jacebam) szomorodván en orczámon.“ Bécsi codex.

FEKSZIK, (fek-sz-ik) k. Első m. *fekv-ém, fekv-él, fekv-ék* stb., másod m. (*fektszik* igétől): *fektült-em, fektült-él, fektült* v. *fektüdött.* Jövő: *fekvendém.* Kapcsoló: *fekügyem.* Ohajtó: *fekünném,* htn. *fekünni,* részesülő: *fekvő.* Köz ért. valamely test, egyik oldalára, lapjára, elterülve nyugszik, melynél fogva némileg lealacsonyúl a nélkül, hogy akár alakja, akár tömege megváltoznék; ellentéte áll, vagy ül. *Földön, füben, ágyban fekünni. Jobb vagy bal oldalon, hason, hanyatt fekünni. Szalmán, koporsóban, sírban fekünni. A malomban egymáson fekütsznek a zsákok. Fenyőszálak fekütsznek a vízparton. Könyvek fekütsznek íróasztalán. Véletlen erdőben gyakorta nyúl fekszik.* (Km.) *Belefekünni a sárba. Elfekünni a kemény földön is. Hozzáfekünni valakihez. Kifekünni a folyosóra, udvarra. Körülfekünni a gombóczos tálat. Este jókor lefekünni. A tyúkokkal fekszik le.* (Km.) *Megfekszik a kocsiban, mint a paksi biró.* (Km.) *Reáfekünni a vetetlen ágyra. Haza fekültek, mint a lédeczek.* (Km.). 2) Táboroz, tanyázik. *Az ellenség a vár alatt fekszik. Némely ezred három, négy vármegyében elszórva fekszik.* 3) Betegeskedik, vagy alszik, hever, nyugszik. *Három hónaptól fogva vízkórban fekszik. A nyúl bokorban fekszik.* 4) Átv. ért. *Neki fekszik a munkának,* am. szorgalommal, tűzzel dolgozik. *Rajta fekszik a ház gondja. E titkolódzásban valami fekszik,* azaz rejlik, lappang. *A dolog igen szivemen fekszik. Minden vagyona, pénze házaiban fekszik. Kisded jószágán sok adósság fekszik. Buda városa Pest megye területében fekszik.*

FEKTANYA, (fek-tanya) ösz. fn. A háboruban azon őrtanya, hol éjjel az őrök szabad ég alatt fegyverkezve virrasztanak. (Bivouac).

FEKTE, (fek-t-e) személyragozott igenév. Valakinek vagy valaminek fekte, am. fekvő helyzete. *Fektében lőni meg a vadat.*

FÉKTELEN, (fék-telen) mn. tt. *féktelen-t*, tb. —*ek*. Átv. ért. fegyelmet nem tartó, kicsapongó, kénye kedve szerént szilajkodó. *Féktelen indulatok, szenvedelmek. Féktelen ifjak.* Határozóilag am. féktelenül. Ugyan ily átv. értelemben használtatik: *zabolátlan.*

FÉKTELENÍT, (fék-telen-ít) áth. m. *féktelenített*, htn. —*ni* v. —*eni*. Féktelenné, kicsapongóvá, szilajkodóvá tesz.

FÉKTELENKEDÉS, (fék-telen-ked-és) fn. tt. *féktelenkedés-t*, tb. —*ek*. Kicsapongás, zabolátlankodás; v. ö. FÉKTELENKEDIK.

FÉKTELENKÉDIK, (fék-telen-kéd-ik) k. m. *féktelenkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Fegyelmetlenül kicsapong, szilajul viseli magát, tetteiben mérséklést, kiméletet, törvényt, illedelmet nem tart, garázdálkodik; zabolátlankodik.

FÉKTELENSÉG, (fék-telen-ség) fn. tt. *féktelenség-et*. Átv. ért. Féktelen állapot, vagy indulat, vagy tulajdonság, midőn valaki kénye, kedve szerént szilajkodik, fegyelmet megvet. V. ö. FÉKTELEN.

FÉKTELENÜL, (fék-telen-ül) ih. Kicsapongólag, szilajkodva, garázdálkodva, fegyelmet megvetve, zabolátlanul.

FÉKTELENÜL, (fék-telen-ül) önh. m. *féktelenül-t*. Kicsapongóvá, szilajkodóvá lesz.

FEKTERÉM, (fek-terém) ösz. fn. Hálóterem, hálószoba.

FEKTET, (fek-tet) áth. m. *fektet-tem*, —*tél*, —*ett*. Fekvő helyzetbe tesz, fekünni késztet. *Bölcsőbe fektetni a csecsemőt. Ágyba fektetni a beteget. Gerendát fektetni az útra. Kocsira fektetni a zsákokat. Lefektetni a részeget. Belefektetni a sárba. A levölt disznót*

ráfektetni a vágóasztokra. Az új házasokat fölfektetni a padlásra. A házőrt kifektetni az udvarra. Átv. ért. *Pénzét bor-, gabonakereskedésbe, mesei gazdaságba fektetni.*

FEKTETÉS, (fek-tet-és) fn. tt. *fektetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn fektetünk. V. ö. FEKTET.

FEKÜSZIK, (fek-ü-sz-ik) k. Első m. *fekűvém*, *fekűvél* stb.; másod m. *fekültem*, *fekültél*, *fekült* v. *fekűdött*; jövő: *fekvendém*, *fekvendél*, *fekvendik*; htn. *fekünni*; részesülő: *fekvő*. L. FEKSZIK.

FEKÜVÉS, (fek-ü-v-és) fn. l. FEKVÉS.

FEKV, (fek-v) fn. tt. *fekv-et*. Hely, melyen valaki vagy valami fekszik, fekhely; ágy, alom, fekvő tanya.

FEKVE, (fek-ve) ih. Fekvő helyzetben. *Hanyatt fekve alunni.*

FEKVÉS, (fek-v-és) fn. tt. *fekvés-t*, tb. *—ék*. 1) Állapot, vagy inkább helyzet, midőn valaki fekszik. *Hanyatt-, hasonfekvés, oldalfekvés. A kemény földön nem jó fekvés esik.* 2) Hely, ágy, alom, fekvőtanya, melyen valaki, vagy valami fekszik. *Nyúl fekvésére akadni. Szarvasok, őzek fekvései*, azaz vaczkai. *Nincs a tudománynak rózsa ágyban fekvése.* (Km.). 3) Átv. ért. tájnak, városnak stb. helyzete. *Pest fekvése alacson. Buda vár fekvése szép.*

FEKVÉSRAJZ, (fekvés-rajz) ösz. fn. Rajz, mely bizonyos tájnak, vidéknek helyzetét, fekvését ábrázolja. *Budapestnek fekvésrajza.*

FEKVŐ, (fek-v-ő) mn. tt. *fekvő-t*. Aki vagy ami fekszik. *Bölcsőben fekvő gyermek. Fekvő beteg. Kórházban fekvő beteg. Ház előtt fekvő gerendák, kövek. Sárban fekvő disznó. Fekvő* (azaz ingatlan) *vagyon. Fekvő napóra. Asztalon fekvő könyvek. Magyarországban fekvő jószágok.* V. ö. FEKSZIK.

FEKVŐHEVEDER, (fekvő-heveder) ösz. fn. Gerenda, mely a fedélfészket öszvetartja, mely a fedélfészek egyik oldalától a másikig fekirányosan nyúlik. V. ö. FEDÉLFÉSZEK.

FEKVŐJÓSZÁG, (fekvő-jószág) ösz. fn. Ingatlan birtok, milyenek a szántóföldek, rétek, erdők, szőlők, házak.

FEKVŐSAS, (fekvő-sas) ösz. fn. Ollófa a házfedelen, azaz, a fedélfészekből egymás irányában kétfelől felnyuló, s a tetőn öszveálló gerendák, melyekre a léczeket szegezik.

FEKVŐSÉG, (fek-v-ő-ség) fn. tt. *fekvőség-et*. Fekvőjószág együttesen véve. *Fekvőségét és ingóságát elárverezték.*

FEL, (1), v. FÉL v. FÖL, igekötő és határzó, igen sok igével, és ezekből származó nevekkel kapcsoltatik öszve. A *fe*, *fé*, *fö* gyökben a magasság fogalma rejlik, s egy a *fő*, *fej* nevekkel, mint némely régi nyelvmaradványok tanusitják, pl. *fedelm*, *fedelmkedik*. (Münch. cod.), fejedelm, fejedelmkedik helyett. Sőt Dunán túl, különösen Vas vármegyében ma is hallani: *fölment a hegyre, fölszántotta az ugart.* Az *l* iránymutató, vagy elszármazást, eltávozást mutató képző. Egyébiránt minthogy az *f* betű már magában magasságot jelent, így is elemezhető: *f-el*, azaz, magasra vagy magasan el. (V. ö. FŐ és EL). A *fel* szó rokon betűkben megvan a hellen *ὑπέρ*, angolszász *ofer*, *ofer*, angol *upper*, *over*, dán, holland *over*, német *ober*, *über*, latin *super*, *supra* stb. szókban, (t. i. *l* és *r* is rokon betűk). A finn *päällä* (fölött), *päällen* (fölé) névviszonyitók a *pää* (= fej) szóból származnak; a finn *yli* (fönnlevő) szóban pedig hiányzik az *f* s általán az ajakhang; az arab *'áli* am. magas. Ellentéte *le* v. *alá*. Jelent 1) önh. és középigékkel magasra emelkedést, magasabb irány felé mozgást, indulást stb. *Felszáll a füst; leszáll a köd. Felmegy a lajtorján; lejön a lépcsőkön. Fel és alá röpködnek a madarak. Feltornyosodnak a jégdarabok. Felfakad a vis. Felmenet, felfutás, felinduláa. Felfutó, feláálló, felnyomuló.* 2) áth. igékkel valaminek magasabbra helyezését, emelését. *Fölvenni vállra a terhet. Föltenni fejre a kalapot. Feltölteni az utczát, udvart, kertet. Feltolni dombra a taligát. Felnyomás, felütés, felvarrás. Fölterjesztő levél; fölemelő rúd.* 3) valaminek nyugalmas vagy ép állapotából ellenkezőbe áttételét vagy átmenetelét, mi némileg magasabb irányban történik, pl. *Felás, felkapál, felszánt, felvág, feltör, feldarabol, felhasogat, felkever, felsavar, felforr, feldagad, felpuffad, feldgaskodik, feltámaszkodik, felkerekedik.* Különösen az érzések, indulatok mozgalmait jelentő igékkel párosúl, pl. *Felindúl, fölgerjed, felláz-ad, felbozsonkodik, fölhevít, fölmérgesít, felbozzont, felbőszítőn, felbátorít, felbiztat* stb. 4) teljességet, végrehajtást, mely esetben gyakran a latin *per*, a német *ver*, a szláv *pre* szókkal rokon, pl. *Fölemészte, fölette, felitta minden javát.* 5) járul igékhez, melyek valamely hivatalra, szolgálatra, szerződésre viszonyló képességet, kötelességet jelentenek, pl. *Fölesketni az új tiszteket. Felavatni valakit papnak. Fölszentelni a püspököt. Felfogadni a cselédeket. Felhini, felszólítani segélyre a szomszédokat.* 6) Átv. ért. valaminek napfényre derítését, kitüntetését, eléadását jelenti. *Új gépet feltalálni. A keresett tárgyat föllelni. Saját érdemeit felhordani. A tolvajokat felkutatni. A leczkét felmondani.* 7) az önh. igéknek gyakran áth. értelmet ad, pl. *Feldőszölte vagyont. Feldörömbölték őt álmából. Ez mindent felmúl.* 8) Mint törzsökszó eléfordúl több származékokban: *félés* (fölös), *félés* (fölös), *félség, félséges, félésleg, félett, félétte* stb. A különbséget *fel* és *fenn* között lásd: FENN szónál.

A helyesirást tekintve, önmagában akár e- (vagy é-), akár ö-vel írathatik ugyan, (a régi nyelvemlékekben is az iró tájbeszéde szerént mind három alakban találjuk); de öszvetételekben és származékokban ügyelni kell 1) a megkülönböztetésekre, így különbözők: *felé, fölé; felez, fölöz; feles, fölös;* az elsőbbek *fél* (valaminek fele) szótul származván; 2) a változatosságra és szebb hangzásra; így ha a szó másik részében *e* vagyon, *föl* helyesebben fog állani, pl. *fölmegy, fölerest, fölkeres, fölperes, föltekint, fölesmél* stb.; egyebütt, kivált pedig ha a másik részben is

ö vagyon, szebb a nyilt *e*, pl. *feltakar*, *felláslt*, *felvállal*, *felold*, *felső*, *felölt*, *felkötöz*, *felönt* stb.; ezek szerént: *felfödöz* v. *fölfedez*, de soha sem *fölfödöz*, így *fölperes* v. *felpörös*; éles hangzók ú. m. *é*, *i*, *í* mellett mindkétképen állhat, pl. *feltétel* v. *föltétel*, *felség* v. *fölség*, *felébred* v. *fölébred*, *felkészül* v. *fölkészül*; *feltr* v. *föltr*, *felsiet* v. *fölsiet* stb.

FEL (2), v. FÈL, v. FÖL, (eredetére nézve ugyanaz a föntebbi szóval) fn. tt. *fel-t* v. *fél-t*, v. *föl-t*, tb. *fel-ék* v. *fél-ék*, v. *föl-ök*. Valaminek felső része. „És ő ruhájokat a vehemre hányván, Jézust felire ülteték." Tatrosi codex. „És vivé ötet egy verem felire." Pesti Gábor meséji. Ma elétordul *tej-föl* összvetett szóban.

FEL, (3), elvont gyöke a) *feled*, *feledékeny*, *felejt* szóknak, b) *felel*, *felelet*, *felesel* származékoknak. Mindkettő alapfogalomra nézve a *fél* névhez rokonítható, mennyiben *feledni valamit* am. az emlékező tehetségből mintegy félretenni, elmellőzni, s *felelni* am. beszédet felezni, t. i. a kérdésre tett válaszolás által.

FEL (4), v. FÈL, v. FÖL, indulatszó, melylyel valakit nyugvó, csendes állapotból tevékenységre, munkára szólítunk, riasztunk. *Fel legények, itt az ellenség! Fel, fel tehát, virraszszatok ti népek a magyar honon!* (Czuczor). *Fel Endre. Béla fel!* (Vörösm.).

FÉL, (1), mn. tt. *fél-t* v. *fel-et*, tb. *fel-ek*. 1) A két egyenlő részre elosztott egésznek egyik részét tevő, magában foglaló. *Fél akó bor. Fél kenyér. Fél forint. Fél iv papiros. Fél öl cserfa. Fél mázsa liszt, fél font hús. Fél év, fél hónap, fél nap, fél óra. Fél gömb, fél kör, fél hold*, vagy összvetéve: *félakó*, *félkenyér*, *félforint* stb. 2) A párból, párosból, kettősből egyik. *Fél kesztyűt találni. Fél szemmel nézni. Fél lábbal a sírban állani. Fél kézzel dolgozni. Fél füllére süket. Fél váll. Fél vállra öltötte mentéjét. Csak úgy félvállról beszél velem.* 3) Nem egész, nem teljes, nem tökéletes, fölszines, a valódihoz csak némileg hasonló, közelítő. *Fél atya. Fél bolond. Fél csizma*, azaz kurta szárú topán. *Fél eleven. Fél ember. Félesző. Fél fogra nevet. Fél födél. Fél gutaütés. Fél hitű. Fél holt. Fél isten. Fél ing. Fél ittas. Fél kedv, kedvű. Fél nemes* (Agilis). *Fél pap* (Diaconus, Levita). *Fél részeg. Fél selyem. Fél süllt. Fél tudós. Fele úton elérni valakit. Fele pénze sincs, mint előbb volt. Fele jószágát eladta.* V. ö. FELE.

A régieknél, pl. a Tatrosi codexben akár mint mn., akár mint fn. az *e* az alanyesetben is rövid: „Felelevenen hagyván" (semivivo relicto). „Éfel—(=éjfél=)koron (media nocte).

Származékai: *felekezik*, *felel*, *feles*, *feleség*, *felé*, *féle*, *feles* stb.

E szóban az *elválás*, különösen *kettészakadás*, illetőleg oly dolgok alapfogalma rejlik, melyek mint kiegészítő részek egymásnak rokontársai, de különkülön állanak vagy váltogatják egymást. Ennélfogva egyezik, sőt azonos vele azon *fel*, melyből *felel*, *felesel* (felváltva szól, beszél) származik, s rokona *vál*, a *válasz*, *válaszol*, *válik* stb. származékokban, továbbá *völ*, mint a *völgy* (vallis) gyöke. V. ö. —VEL, módosító névrag és VÁL, ige. Idegen nyelvekben hasonló a sínai *puán* (dimidium rei), szláv *pól*, és finn *puoli* (fél), héber-arab *palach*, svéd, holland *half*, német *halb* stb.

FÉL, (2), fn. tt. *fél-t* v. *felet*, tb. *felek*. Személyragozva: *felem*, *feled*, *fele* stb. 1) Két egyenlő részre osztott egésznek egyik része. *A kenyér felét megenni. Az esztendő felét betegágyban tölteni. Jószágának egyik felét elpazarolta, másik felét zálogba vetette.* 2) Oldal, valamely testnek vagy dolognak egyik oldala. *A háznak innenső* vagy *túlsó fele. A város egyik felét víz, a másikat erdő keríti. Egyik félen sár, másik félen homok. Több félről vizsgálni a tárgyat.* 3) Párt, rész, szakadás, felekezet, egymás ellen álló peres személyek vagy testületek egyike. *Tisztujításkor három félre szakadtak a rendek. Ő a mi felünkhöz tartozik, a mi felünkön van. A peres feleket megegyeztetni. Kereső fél, keresett fél. Elitélt fél, feloldozott fél.* 4) Társ, barát, valakinek vagy valaminek részén levő. *Ügyfél* am. ügytárs. *Városfél*, a régi kéziratokban am. polgártárs. *Vőfél*, a vő részén levő, a vőnek barátja. „Látjátok feleim, szömtökkel." (Régi halotti beszéd). „Szeressed te feledet ment ten magadat." Tatrosi codex. *Keresztény feleim!* 5) Ezen összvetett szóban *útfél*, am. mellék. *Úton, útfélen.* „Egyebi esett az útfelen" (alia ceciderunt secus viam). „Kik az útfelen vadnak." Tatrosi codex. 6) Benmaradó raggal am. készülöben; vagy tökéletlenül, be nem végezve, nem teljesitve. *Menő félben, bucsuzó félben, bukó félben, vesző félben lenni. Haló félben hozták haza a verekedésből. Eső, dülő félben van a ház, torony. Félben maradni, félben hagyni. Félben szakadt munka, terv. Félben szakasztani. A csufolódást legjobb hevenyében félben szakasztani.* (Km.). *Omló félben van*, a székelyeknél am. közel van a szüléshez.

Rokon különösen a 4-ik értelemben a hellen πέλας, (szomszéd; embertárs), sínai *oll* (propinquus), török *éhl* (házasfél; lakófél s összvetételekben: *iszlam-* vagy *iman-éhl* am. hitfél, orthodoxus, *ehliser* am. törvényfél, azaz törvénytudó). V. ö. FÉL, (1) is.

FÉL, (3), önh. m. *fél-t*. 1) Aggodalmas érzet lepi meg, melyet valamely történhető, vagy bizonyos rosz gerjeszt. *Fél a gyermek, ha vétett, hogy megbüntetik. A gyáva katona fél a harczban.* Leggyakrabban távolító ragu névvel használják. *Félni a veréstől, haláltól.* Ekkor némi borzadást, visszavonulást jelent egyszersmind. *A dühös eb fél a víztől. Félni a kígyótól, békától. Senkitől nem félni. Soktól fél, a kitől sokan félnek.* (Km.). A régieknél gyakrabban *rajta* és *azon* szókkal fordul elő. *Félek rajta* (Thelegdi). *Azon félek, hogy bajom esik.* Ez utolsót a nép ma is széltében használja. 2) Nem merek, nem bátorkodom. *Estve vagy éjjel fél a temetőbe menni. Fél az erdőn keresztül menni. Fél iskolába menni, mert nem tanult.* Ez értelemben mindig határtalan igével jár. 3) Tárgyesettel némi tiszteletet, felsőbbség iránti hodolást jelent.

Féld az Istent. Féld a törvényeket, fejedelmet. „Félik vala ötet.“ Tatrosi codex.

Származékai: *félelem, félemedik* v. *félemlik, félékeny, félénk, félt* stb.

Jelentését közvetlen a fuvás vagy lehelés utánzásától vette; rokonságokul tekinthetők e helyütt: a szanszkrit *bhî* (fél), s *bhîru* (félő), héber בָּהַל, latin *pall-eo*, finn *pel-kätän*; nemkülönben: latin *ver-eor*, francsia *peur*, német *für-chten* stb.

FÉL, (4), falu Pozsony megyében; helyr. *Félen, —re, —ről.*

FÉLABLAK, (fél-ablak) ösz. fn. Az ablaknak egyik szárnya; vagy oly ablak, melynek csak egy szárnya van. *Félablakot nyitni, felet csukva hagyni. A folyosóra félablakot csináltatni.*

FELABRAKOL, (fel-abrakol) ösz. áth. 1) A barmot abrakkal kielégítésig ellátja, megeteti. *Felabrakolni a lovakat.* 2) Takarmányt, szemes eledelt abrak gyanánt elhasznál, elfogyaszt. *Felabrakolni az árpát, rozsot, kukoricát.*

FELÁCSOL, (fel-ácsol) ösz. áth. Fákat ácsi munkákra, pl. épületekre kifarag, elhasznál. *Felácsolni a talpfenyőket háztetőnek.*

FELÁCSOLÁS, (fel-ácsolás) ösz. fn. A fának ácsmunkákra felfaragása, elkészítése. *Ily sok fenyűnél felácsolása sok munkába kerül.*

FELAD, (fel-ad) áth. 1) Valamit fekvő, vagy alacson helyzetéből felemelve oda nyujt. *Feladni a zsákot valaki vállára. Feladni a kévét a szekérre.*

„Leesett a kalapom,
Add fel édes galambom.“ (Népd.).

2) Valamit megfejtésül terjeszt elé. *Mesét, rejtett szót feladni. Számtani kérdést feladni. Leckét tanulásra feladni.* 3) Evésül, ivásul nyujt, eléhoz, föltesz valamit. *Feladni a kész ételeket. Jó, válogatott borokat adni fel a vendégeknek.* 4) Egyezkedés utján vagy erőtől kényszerítve valamit átenged. *Feladni a várat az ellenségnek.* 5) Felsőbb helyen, törvényhatóságnál bevádol. *Feladni a gyilkost a vármegyének, városnak.* 6) Hittani nyelven: *feladni valakinek a szentségeket, az Úr vacsoráját, az utolsó kenetet.*

FELADÁS, (fel-adás) ösz. fn. 1) Fekvő helyzetből, vagy alacsonyabb helyről magasabbra oda nyujtás. *Kévék, zsákok, kövek feladása.* 2) Kérdés, mese, nehézség, melyet megfejtésül terjesztnek elé. *Számtani feladás.* 3) Ételnek, italnak odanyujtása. 4) Vádolás, bejelentés. V. ö. FELAD.

FELADAT, (fel-ad-at) ösz. fn. Elvont ért. azon rejtvény, kérdés, mese; melyet megfejteni, avagy munka, melyet végrehajtani kell. *Kesdőnek ez nehéz feladat. Az elbitéleteket kiirtani nem könnyű feladat.*

FELADÓ, (fel-adó) ösz. fn. Aki valamit felad, különösen, vádoló, valamely büntettet a felsőségnél bejelentő. *Alattomos feladó.* V. ö. FELAD.

FELADOGAT, (fel-adogat) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan, egymásután, gyakran ad fel. V. ö. FELAD. *Feladogatni a téglákat a kőmíveseknek. Feladogatni a kévéket az asztagra.*

FELADVÁNY, (fel-advány) ösz. fn. l. FELADAT.

FELÁGASKODIK, (fel-ágaskodik) ösz. k. Ágaskodva fölemelkedik. V. ö. ÁGASKODIK. *A sarkantyú kösé szorított paripa felágaskodik.*

FELAGGAT, FELAGGATÁS, l. FELAKGAT, FELAKGATÁS.

FELÁGYÚZ, FELÁGYUZ, (fel-ágyúz) ösz. áth. Ágyúkkal fölszerel, megrak, megerősít. *Felágyúzni a várbástyákat, a hadi sajkákat, hajókat.*

FELÁGYUZÁS, (fel-ágyuzás) ösz. fn. Valaminek ágyúkkal való fölszerelése, ellátása. *Tengeri hajók felágyuzása.*

FELAJAL, (fel-ajal) ösz. áth. l. FELAJAZ.

FELAJALÁS, (fel-ajalás) ösz. fn. lásd: FELAJAZÁS.

FELAJÁNL, (fel-ajánl) ösz. áth. Valamit magasabb lénynek, nagyobb rangu embernek vagy nemesebb czélból némi öntagadással oda nyújt, odaszán. *Felajánlani Istennek szándékinkat, életünket. Hazánknak erőnket, vagyonunkat felajánlani.*

FELAJAZ, (fel-ajaz) ösz. áth. 1) A barmot zabolára fogja, ajat vagy ajakát szorítóval felköti. *Felajazni a szilaj csikót, paripát.* 2) A nyilat az ivnek vágásába helyezvén azt lövésre elkészíti.

„A vadász ül hosszu méla lesben,
Vár felajzott nyilra gyors vadat.“

Vörösm.

FELAJAZÁS, (fel-ajazás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg felszerelés, midőn valamit felajazunk. *Csikók felajazása.*

FELAJK, (fel-ajk) ösz. fn. Az ajk felső része, mely az orrhoz fekszik közelebb. *A felajkat az alajk alá szorítani.*

FELAKAD, (fel-akad) ösz. önh. 1) Haladásában, menésében feltartóztattatik, s ott maradni vagy késni kénytelen. *Felakad a kocsi a sárban, homokban, a hajó a sátonyon. Felakad a visellete.* 2) Átv. ért. vesztegző ragu névvel valamin megütközik, valami ellen kifogása, ellenvetése van. *Felakadni minden szón, apróságon. Felakadni az ifjuság ártatlan örömein. Felakadt rajta, hogy* stb. *Már esen is felakadsz?*

FELAKADÁS, (fel-akadás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami felakad. *Az utasok felakadása. Kocsi, hajó felakadása. Viselet felakadása.* V. ö. FELAKAD.

FELAKASZT, (fel-akaszt) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyre, függőleges állásba helyez, akaszt. *Felakasztani szegre a tarisznyát, fegyvert.* 2) Akasztófára függeszt. *Akasszanak fel! Akasszák fel! Előbb-utóbb felakasztják.* V. ö. AKASZT.

FELAKASZTAL, (fel-akasztal) ösz. áth. A felöltött hosszu ruha alját felemeli, felköti, feltüzdeli, pl. sárban, vizben járva. *Felakasztalni a suba alját.*

FELAKASZTALKODIK, (fel-akasztalkodik) ösz. k. Hosszu ruhájának alját, sárban, vízben, nedves fűben stb. felköti, feltüzdeli.

FELAKASZTÁS, (fel-akasztás) ösz. fn. 1) Felfüggesztés, függő állapotba helyezés, magasabbra akasztás. 2) Akasztófára huzás. *Felakasztástól félni. Felakasztást nézni.*

FELAKGAT, (fel-akgat) ösz. áth. és gyakor. Több hasonló vagy különféle tárgyat egymás után felakaszt. *Felakgatni a fegyvereket a szegekre. Felakgatni a ruhákat a szekrényben.* V. ö. AKGAT és AKASZT.

FELAKGATÁS, (fel-akgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felakgatunk. V. ö. FELAKGAT. *Fegyverek, ruhák, edények szerszámok felakgatása.*

FELAKNÁSZ, (fel-aknász) ösz. fn. Aknász a hadseregnél, vagy a bányákban, ki más alárendelt aknászok fölött hivatalkodik, parancsol. V. ö. AKNÁSZ.

FELAKNÁZ, (fel-aknáz) ösz. áth. 1) Valamely helyet aknák által felnyit. *Felaknázni a vár környékét.* 2) Ásványokat a föld gyomrából napvilágra hoz. *Felaknázni a rejtett kincseket.* V. ö. AKNA.

FELALÁ, (fel-alá) ösz. ih. Felváltva majd fel majd alá. *Felalá járni az utczán. Felalá húzkálni a kút sudarát. Felalá bukdosni a vízben.* Nébutt: *fel s alá.*

FÉLALABASTROM, (fél-alabastrom). Az alabastromnak azon faja, mely át nem látszó, és keményebb, mint a közönséges, valódi. V. ö. ALABASTROM.

FELÁLDOZ, (fel-áldoz) ösz. áth. Kedves, drága birtokát, jószágát, némi önmegtagadással, vagy akárminemü indulatból bizonyos czélra odaengedi, másnak szánja. *Feláldozni életét a hazáért. Feláldozni magát barátjáért. Becsületét alávaló életmódnak feláldozni.* Vallási ért. lelki üdvért, Istenért eltür, elszenved valamit. *Feláldozni Istennek a szenvedéseket, üldözéseket, fájdalmakat.*

FELÁLDOZÁS, (fel-áldozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg odaadás, odaszánás, mely által valamit feláldozunk. V. ö. FELÁLDOZ.

FELÁLL, (fel-áll) ösz. önh. 1) Fekvő, elterült, aláhajlott vagy ülő helyzetéből fölegyenesedik, függőleges irányt veszen. *Az elökelök előtt tiszteletből felállani. Feláll a haja szála. Feláll az esőtől levert fü, ha kiderült a nap.* 2) Magasabb helyre áll. *Felállani a székre, asztalra. Felállani a határdombra.* Különbözik: *fennáll.*

FELÁLLAT, (fel-állat) ösz. áth. l. FELÁLLÍT.

FELÁLLAZ, (fel-állaz) ösz. áth. A barom állát kötőfék vagy kantárral megszorítja. *Felállazni a nyerges lovat.* Hasonló felszerelési cselekvések: *felajaz, felkantároz.*

FELÁLLÍT, **FELÁLLIT**, (fel-állít) ösz. áth. 1) Valamit fekvő, hanyag vagy ülő helyzetéből egyenes, függőleges irányba helyez, feltámaszt. *Felállítani a ledölt szobrokat. Felállítani az elesett embert. Felállítani a széltől lehajtott csemetét.* 2) Feltesz, felhelyez valahová, magasabb helyre emel. *Felállitani a gyermeket az asztalra, székre. Felállítani a szobrokat az épület homlokzatára.* 3) Átv. ért. valamit keletkeztet, alapít, épít. V. ö. ÁLLÍT.

FELÁLLÍTÁS, (fel-állítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit v. valamit felállítunk.

FELÁLLITÓ, (fel-állitó) ösz. fn. Személy, ki valamit alapít, épít, keletkeztet. *Intézetek, egyesületek, oskolák felállitói.*

FELÁLLOGAT, (fel-állogat) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan vagy egymás után több tárgyat fekvő, ülő, hanyag helyzetéből felállít. *Felállogatni az áztatott kendert, megkötözött gabonakévéket. Felállogatni a tekebábokat.* V. ö. ÁLLOGAT.

FELALMOZ, (fel-almoz) ösz. áth. Valamely tért alommal állati fekhelyül behint, gizgazzal, szalmával beterít. *Felalmozni az ökrök, lovak alját.* V. ö. ALOM, ALMOZ.

FELÁLORCZÁZ, (fel-álorczáz) ösz. fn. Álorczába felöltöztet. *Felálorczázni a táncvigalomba menőket, az éji rablókat.* V. ö. ÁLORCZA.

FELAPRÍT, (fel-aprít) ösz. áth. Apró részekre, darabkákra felvagdal, felmetél. *Felaprítani a tököt a disznóknak. Felaprítani a kolbásztölteléknek való húst. Felaprítani tejbe a kenyeret.* V. ö. APRÍT.

FELÁRAD, (fel-árad) ösz. önh. Magasra, bizonyos fokon túl árad. *A folyó feláradt a töltések szinvonaláig.*

FELARAT, (fel-arat) ösz. áth. Bizonyos téren fekvő gabonát, vagy más növényt sarlóval egészen felvág, fölszed. *Egy nap felaratták buzánkat.* A *learat* igétől annyiban különbözik, hogy ez inkább arra vonatkozik, mi történt, amaz pedig mennyiséget jelent.

FELÁRBOCZOZ, (fel-árboczoz) ösz. áth. Árboczczal, vagy árboczokkal ellát, fölszerel. *Felárboczozni a tengeri hajókat, gözösöket.* V. ö. ÁRBOCZ.

FELÁRKOL, (fel-árkol) ösz. áth. Valamely tért árokkal, illetőleg ásóval felhányt földdel körülvesz, elzár. *Felárkolni a földek lábait, az utak mellékét, a tilosokat.*

FELÁRKOLÁS, (fel-árkolás) ösz. fn. Árokkal felhányás, körülvevés, elzárás. *Utak, rétek, földek, payonyok felárkolása.*

FÉLÁRNY, (fél-árny) ösz. fn. A test árnyának széle, melléke, mely a derékárnynál valamivel vékonyabb. (Penumbra).

FÉLÁRVA, (fél árva) ösz. mn. és fn. Árva, kit a halál egyik szüléjétől (apja- vagy anyjától) fosztott meg.

FELÁS, (fel-ás) ösz. áth. 1) Valamit mélyből, rejtekből, a föld gyomrából ásóval, vagy más szerszámmal napvilágra hoz. *Felásni a holtak testeit. Felásni az elrejtett pénzt.* 2) Ásóval felforgat, felhány, fölkever. *Felásni a veteménynek való földet.* V. ö. ÁS.

FELÁSÁS, (fel-ásás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felásunk. *Halottnak felásása. Kertnek felásása.* V. ö. FELÁS.

FELASZAL, (fel-aszal) ösz. áth. Aszalva felhasznál, aszalttá tesz. *Felaszalni az eltenni való szilvát.*

FÉLATLACZ, (fél-atlacz) ösz. fn. Félselyemszövet, mely keverve selyem és len- vagy gyapotszálakból áll. V. ö. ATLACZ.

FÉLÁTALLÓ, FÉLÁTMÉRŐ, (fél-átalló v. átmérő) ösz. fn. Az átmérőnek fele, mely a kör sugarával egyenlő hosszuságu. Máskép: *küllő* v. *sugár.* V. ö. ÁTMÉRŐ.

FELAVAT, (fel-avat) ösz. áth. 1) Fölszentel; szent hivatalra bizonyos szertartások mellett feljogosít. *Felavatni valakit papnak, apátnak.* 2) Tisztségbe, hivatalba igtat, bevezet. 3) Valaminek használatát megkezdi. *Felavatják a házat, midőn felépültése után bele mennek lakni.* V. ö. AVAT.

FELAVATÁS, (fel-avatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit felavatnak. *Papok, tisztviselők felavatása.* V. ö. AVAT, FELAVAT.

FELÁZIK, (fel-ázik) ösz. k. Szilárd, szivós, kemény állapotából valamely nedv által lágy, híg, folyó állapotba megy által. *Felázik az út a sok esőben. Felázik a csizmatalp a sárban. Felázik a vízbe tett só, a meleg kávéba vetett csukor.* V. ö. ÁZIK.

FELÁZTAT, (fel-áztat) ösz. áth. Szilárd, szivós, kemény testet valamely nedv által lágygyá, híggá, folyóvá tesz. *A fenékvíz feláztatja a földet. A csáva feláztatja a bőröket. A víz feláztatja a sót.* V. ö. ÁZTAT.

FELBALLAG, (fel-ballag) ösz. önh. Ballagva felmegy valahová. *Felballagni a hegyre. Pestről felballagni a budai várba.* V. ö. BALLAG.

FÉLBALRA, (fél-balra) Hadi vezényszó, s am. homlokegyenes állásodból félig baloldalra fordulj; azaz arczodat azon iránynak forditsd, mely felé előbb baloldalad állott. *Félbalra! indulj!*

FELBÁNYOL, (fel-bányol) ösz. áth. A bányában ásott, vagy folyókból szerzett érczet pénzverésre felhasználja, pénzzé veri. *Felbányolni az aranyat, ezüstöt, rezet.* V. ö. BÁNYOL.

FÉLBÁRSONY, (fél-bársony) ösz. fn. Bársonyhoz hasonlító szövet, melynek alapja lenből, bélfonala pedig selyemből vagy teveszőrből van.

FELBÁTORÍT, (fel-bátorít) ösz. áth. Valakit bátorságra felbuzdít, felbiztat, félénkségből kivetkőztet. *Felbátorítani a szerényt, a magában nem bisót. Kegyességed felbátorít, hogy előadjam panaszomat.* V. ö. BÁTORÍT.

FÉLBEHAGY, jobban: FÉLBENHAGY, l. ezt.

FÉLBENHAGY, (félben-hagy) ösz. áth. Valamit megkezd, de el nem végzi; folytatni megszün. *Félbenhagyni az épitést. Félbenhagyni a megkezdett könyvet.* Néha segitő ragu névvel használtatik. *Félbenhagyott vele. Félbenhagyott a nagy pompával.* Ez esetben önható értelmü.

FÉLBENHAGYÁS, (félben-hagyás) ösz. fn. A megkezdett munkának, vállalatnak, cselekvésnek be nem végzése, mintegy félállapotban megszakasztása.

FÉLBENHAGYÓ, (félben-hagyó) ösz. mn. Változó, ami majd neki kezd, majd abban marad, megszün. *Félbenhagyó iszákosság, lás, kóbortosság.*

FÉLBENSZAKAD, (félben-szakad) ösz. önh. Valamely munka folyamata megszünik, mielőtt kellőleg bevégeztetett volna.

FÉLBENSZAKADÁS, (félben-szakadás) ösz. fn. Valamely munka megszünése annak folyamata közben.

FÉLBENSZAKASZT, (félben-szakaszt) ösz. áth. Valamely folyamatba vett, megkezdett munkát végezetlenül abbanhagy, megszüntet, mintegy félig végez.

FÉLBENSZAKASZTÁS, (félben-szakasztás) ösz. fn. Megkezdett munkának végezetlenül abbanhagyása.

FELBÉREL v. FÖLBÉREL, (fel- v. föl-bérel) ösz. áth. Valakit bizonyos tettnek, különösen gonosznak végrehajtására bérben felfogad, igéretek által felösztönöz, felbujt. *Felbérleni holmi csavargókat valakinek megverésére. Orgyilkosokat felbérelni.* V. ö. BÉREL.

FELBÉRZENKÉDIK, jobban: FÖLBÉRZENKÉDIK, (föl-bérzenkédik) ösz. k. Berzenkedve fölkel, feltámad valaki v. valami ellen. *Haragjában fölberzenkedik, mint hörcsök.* V. ö. BÉRZENKÉDIK.

FÉLBESZAKAD, FÉLBESZAKASZT, lásd: FÉLBENSZAKAD, FÉLBENSZAKASZT.

FÉLBESZERBE, (azaz: félben-szerben). A székelyeknél am. félig meddig. (Kriza János).

FELBÍBOROZ v. FÖLBÍBOROZ, (fel- v. föl-bíboroz) ösz. áth. Bíborral fölékesít, bíborszövetü ruhába felöltöztet.

FÉL- v. FÖLBIGGYESZT, (fel- v. föl-bigyeszt) ösz. áth. Biggyesztve feltol, felemel, feltart, felakaszt. *Felbiggyeszteni az ajakát. Holmi csecsebecséket felbiggyeszteni ültönyére.* V. ö. BIGGYESZT.

FEL- v. FÖLBILLEN, (fel- v. föl-billen) ösz. önh. Billenve felugrik, fölemelkedik, felnyomúl. *Felbillen a mérték serpenyője. Fölbillen az erősen ringatott bölcső.* V. ö. BILLEN.

FEL- v. FÖLBILLENÉS, (fel- v. föl-billenés) ösz. fn. Billenve felnyomulás, fölemelkedés, feldőlés. V. ö. BILLEN, BILLENÉS.

FEL- v. FÖLBILLENT, (fel- v. föl-billent) ösz. áth. Valamit billentve feltol, felnyom, felfordít. *Felbillenteni a mérlőserpenyőt. Felbillenteni a kisded csónakot.* V. ö. BILLENT.

FEL- v. FÖLBÍR, (fel- v. föl-bír) ösz. áth. Valamit fölemelni képes, felvinni elegendő ereje van. *Felbírni vállra a sokot. Felbírni a hegyre a terhet.* V. ö. BÍR.

FEL- v. FÖLBIRÓ, (fel- v. föl-biró) ösz. fn. Feltörvényszéki biró, kihez a pert fölebb lehet vinni. Különböztetésül l. FŐBIRÓ.

FELBIZGAT, (fel-bizgat) ösz. áth. Bizgatva az érzékeket mozgásba hozza, indulatra gerjeszt, különösen mások elleni felkelésre ösztönöz, felbujt. V. ö. BIZGAT. A székelyeknél: *felbisget. Felbizgette az eszit. Azt a dógot minek bizgeted annyit? nem hallgatsz el véle?* (Kriza János).

FELBIZTAT, (fel-biztat) ösz. áth. Valamely cselekvésre biztatás által rábir, rávesz valakit, különösen sikert igérve rábeszél valamire.

FELBOCSÁT, (fel-bocsát) ösz. áth. Megengedi, hogy valaki fölmehessen valahová. *A békekövetket felbocsátani az ostrom alatt lévő várba.*

FELBODORODÁS, (fel-bodorodás) ösz. fn. Bodor alakuvá képződés, bodorrá felkanyarodás. V. ö. BODORODIK.

FELBODORODIK, (fel-bodorodik) ösz. k. Sima vagy függő helyzetéből felkanyarodik, bodor alakuvá képződik. *Felbodorodott a haja. Felbodorodott a suba szőre, a birka gyapja.* V. ö. BODOR.

FELBODROZ, (fel-bodroz) ösz. áth. Bodrokkal felékesít, felcziráz. *Felbodrozni a hajfürtöket.*

FELBODROZÁS, (fel-bodrozás) ösz. fn. Bodrokkal felékesítés, feldiszítés; bodrossá tevés.

FELBOGLYÁZ, (fel-boglyáz) ösz. áth. Boglyákba felrak, felgyüjt. *Felboglyázni a lekaszált szénát.* L. FELBUGLYÁZ.

FELBOGLYOZ, (fel-boglyoz) ösz. áth. valamit boglyossá tesz, felcsucsoz, feltornyoz. *Felboglyozni a hajat.*

FELBOJTOZ, (fel-bojtoz) ösz. áth. Bojtokkal felszerel, felékesít. *Felbojtozni a díszkintót.*

FELBOLDOGÚL, (fel-boldogúl) ösz. önh. Boldog állapotra fölemelkedik, fölvergődik.

FELBOLYHOZ, (fel-bolyhoz) ösz. áth. Felkóczosít, hajat, szövetet, szőrt, kendert, tollat stb. bolyhossá tesz, felgubancsoz. *Felbolyhozni a kalapot.* V. ö. BOLYH.

FELBOMLIK, (fel-bomlik) ösz. k. Ami öszvekötve, csomóba fűzve volt, kötelékeiből fölfejlik. *Felbomlott a szák szája.* Átv. ért. mondjuk szerződésről, egyezkedésről, alkuról stb. midőn foganatba vétel előtt megszünik, megszakad. *Felbomlott az alku.*

FELBOMOL, (fel-bomol) ösz. önh. Belső működés által feloszol, részeinek öszvefüggése megszün. *Felbomol a meghasonlott társaság, egyesület.* V. ö. BOMOL.

FELBOMLOTT, (fel-bomlott) ösz. mn. Minek részei egymással öszveköttetésben lenni megszüntek. *Felbomlott társulat. Felbomlott rend.* V. ö. BOMLOTT.

FELBONCZOL, (fel-bonczol) ösz. áth. Bonczolva részekre választ, a részeknek öszveköttetését bonczolás által megszünteti. *Felbonczolni az emberi hullát, a levágott marhát.* V. ö. BONCZOL.

FELBONT, (fel-bont) ösz. áth. 1) Az öszvekötetésben levő részeket egymástól elválasztja, feloszlatja. *Felbontani a könyvet.* 2) Felnyit, felzár, feltör. *Felbontani a zsákban levő gyapjút. Felbontani a levelet.* 3) Megszeg, megszüntet. *Felbontani az egyezkedést, a békét.* V. ö. BONT.

FELBORDÁZ, (fel-bordáz) ösz. áth. A szövőszék bordájára felhúz. *A takácz felbordázza a munkába vett fonalat.* V. ö. BORDA.

FELBOROZDÁL, (fel-borozdál) ösz. áth. Borozdával vagy borozdákkal felhasít, felhasogat. *Felborozdálni a határ széleit. Felborozdálni a szántóföldnek kijegyzett gyepet.* V. ö. BOROZDA.

FELBORZAD, (fel-borzad) ösz. önh. Borzadva fölemelkedik, fölmerevedik, felijed, rémülésbe esik. *Felborzad minden haja szála. Felborzadt ijedtében. Felborzadt belé.* V. ö. BORZAD.

FELBORZASZT, (fel-borzaszt) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valami felborzadjon. *Felborzasztja haját. Felborzasztani a meggerebenezett lent, kendert.* 2) Átv. ért. nagy rémülésbe ejt. *Felborzasztani valakit a közelitő veszély említésével.* V. ö. BORZASZT.

FELBORZAZ, (fel-borzaz) ösz. áth. Vékony szálas testet úgy fölkever, felzavar, hogy szálai borzasak, kóczosak, gubanczosak legyenek. *Felborzazni a sima hajakat, a madár tollait.* V. ö. BORZ, BORZAZ.

FELBOSZONKODIK, (fel-boszonkodik) ösz. k. Boszonkodva vagy boszuságra gerjed, felindúl, fellobban. V. ö. BOSZONKODIK.

FELBOSZONT, (fel-boszont) ösz. áth. Boszura, boszuságra gerjeszt, felindít, haragra lobbant valakit.

FELBOTORKÁL, (fel-botorkál) ösz. önh. Botorkálva fölmegy valahová. *Felbotorkálni a lépcsőkön a felső emeletbe. Teli fejjel alig birt felbotorkálni a pinczéből.* V. ö. BOTORKÁL.

FELBOTORKÁZ, (fel-botorkáz) ösz. önh. l. FELBOTORKÁL.

FELBÖFFEN, (fel-böffen) ösz. önh. 1) Böffenve felnyomúl, feltolódik. *Felböffent belőle a pálinka, a foghajmás kolbász.* 2) Böff hangon felkiált. *Felböffen az éjjeli neszre az őreb.* V. ö. BÖFFEN.

FELBÖFÖG, (fel-böfög) ösz. önh. Gyakori böfögés által feltolódik, felnyomúl. *Felböfög gyomrából a kelletlen ételt.* V. ö. BÖFÖGÉS.

FELBÖK, (fel-bök) ösz. áth. Valamibe belebök és felemeli. *Villával felbökni a földre esett konczot.* Pajkos értelemben am. a nőt terhbe ejti.

FELBŐR, (fel-bőr) ösz. fn. A testnek legkülső bőre, különböztetésül a belebb levő bőrtől. *Az emberi test felbőrében* (epidermis) *nincs vér. A barmok felbőre barkás szokott lenni.*

FELBÖRÖCZKÖL, (fel-böröczköl) ösz. áth. Az ágyut az ágyutaligához köti. V. ö. BÖRÖCZK.

FELBŐSZÍT, (fel-bőszít) ösz. áth. Valakit annyira felingerel, felboszont, hogy bőszszé lesz. V. ö. BŐSZ.

FELBŐSZÍTÉS, (fel-bőszítés) ösz. fn. Cselekvés, melylyel valakit bőszülésig felingerelnek.

FELBŐSZŰL, (fel-bőszül) ösz. önh. Bősz indulatra gerjed, felingerül. V. ö. BŐSZ.

FELBŐSZÜLÉS, (fel-bőszülés) ösz. fn. Bősz indulatra gerjedés, felingerülés.

FELBÚ, (fel-bú) ösz. áth. Valamit búva, búvárkodva felkutat, fölkeres. *Felbúni a levéltárakban létező okleveleket. Felbúni valamely régiséggyüjteményt.* V. ö. FELBÚVIK.

FFLBUGLYÁZ, (fel-buglyáz v. —boglyáz) ösz. áth. Buglyába v. boglyába rak. A székelyeknél annyi is, mint túlzottan felcziczomáz. *Felbuglyázta a leányát*, am. minden cziczomát túlságig reá rakott. (Kriza János).

FELBUGYGYAN, (fel-bugygyan) ösz. önh. Bugygyanva felnyomul, feltolul, felforr, felbuzog. *Minden léptére felbugygyan a fenékvíz. Felbugygyan a forró víz habja.* V. ö. BUGYGYAN.

FELBUGYGYANÁS, (fel-bugygyanás) ösz. fn. Híg, folyó testnek bugygyanva feltolulása, felnyomulása.

FELBUGYOG, (fel-bugyog) ösz. önh. és gyak. Bugyogva felnyomul, feltolódik. *Áradáskor felbugyog a fenékvíz.* V. ö. BUGYOG.

FELBUGYOROG, (fel-bugyorog) ösz. önh. Folytonosan, és sürü apró buborékokban felnyomul, felbugyog. *Ha vizes fenekü rétre lépünk, lábunk körül felbugyorog a víz.*

FELBUJT, (fel-bujt) ösz. áth. Bujtva felizgat, felbiztat valakit. *Felbujtani egyik szomszédot a másik ellen.* V. ö. BUJT.

FELBUJTÁS, (fel-bujtás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg bizgatás, ingerlés, mely által valakit felbujtunk.

FELBUKIK, (fel-bukik) ösz. k. Bukva fölemelkedik, feltünik, feltolódik. *Felbukni a víz alól. Felfel bukni a lestanyáról.* Szélesebb ért. feltünik, szembetünik, láthatóvá lesz. *Az utasó előtt felbuknak a távol tornyok, halmok, hegyek.* V. ö. BUKIK.

FELBUKKAN, (fel-bukkan) ösz. önh. Bukkanva feltünik, láthatóvá teszi magát. *Felbukkanni a sürüből, a vetések közől. Felbukkan a vidra, midőn lélekzetet vesz.* V. ö. BUKKAN.

FELBUKKANT, (fel-bukkant) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki v. valami felbukkanjon.

FELBURNÓTOL, (fel-burnótol) ösz. áth. Burnótképen felhasznál, felszipákol. *Egy nap egész szelencze feketét felburnótol.* V. ö. BURNÓT.

FELBÚTOROZ, (fel-bútoroz) ösz. áth. Bútorokkal felszerel, feldíszít. *Felbútorozni az új palotát.*

FELBÚTOROZÁS, (fel-bútorozás) ösz. fn. Valamely épületnek, laknak bútorokkal felszerelése.

FELBÚVIK, (fel-búvik) ösz. k. Búva, bujkálva, suttomban valahová fellappang, fölmegy. *Az üldözök elől felbúni a padlásra.* V. ö. BÚVIK.

FELBUZDÍT, (fel-buzdít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. eszközli, hogy valami felbuzogjon. *Felbuzdítani nyomás által a fenékvizet. Felbuzdítani a vért.* V. ö. BUZOG. 2) Átv. ért. valakit buzdítva, buzdítás által valamire föllelkesít, ösztönöz, felindít. V. ö. BUZDÍT.

FELBUZDÚL, (fel-buzdúl) ösz. önh. Tulajd. buzogva felnyomul, fölemelkedik. *Felbuzdúl a fakadó forrásvíz; felbuzdúl a forrásnak indult híg test; felbuzdúl a vér.* Átv. ért. föllelkesül, valamely nemesebb tettre kedvet kap, feltüzesül. V. ö. BUZDÚL.

FELBUZOG, (fel-buzog) ösz. önh. és gyak. Buzogva felnyomúl, felhabzik, felforr, felfakad. *Felbuzog lábai alatt a rét vize. Felbuzog a forró leves. Felbuzog a sziklai forrás.* V. ö. FELBUZDÚL.

FELCSAL, (fel-csal) ösz. áth. Csalva, csalás által felhí, felidéz valahová. *Felcsalni a tapasztalatlan utast valamely sziványfészekbe.* V. ö. CSAL.

FELCSAP, (1), (fel-csap) ösz. áth. 1) Csapva, megcsapva valamit úgy üt, hogy fölfelé induljon, haladjon. *Felcsapni magasra a labdát.* 2) A fejrevalót, különösen kalapot, süveget nyalkán fölteszi. Tréfás és népies kifejezés levén, alsó irásmódba való. *Felcsapta a csákót, a bagósüveget.* 3) A kártyát felfordítja. *Felcsapni a tromfot.* V. ö. CSAP.

FELCSAP, (2), (fel-csap) ösz. önh. Tulajdonitó ragu névvel am. kezét adva, más tenyerébe csapva, valaminek igérkezik. *Felcsapni katonának. Felcsapni bujtárnak.* Segítő ragu névvel, am. fogad valakivel. *Felcsapok veled akár szás forintban.* V. ö. CSAP.

FELCSAPÁZ, (fel-csapáz) ösz. áth. Csapázva, azaz nyom után menve felkutat, felvizslat, felfürkész. *Felcsapázni a nyulak járását.* V. ö. CSAPÁZ.

FELCSAPKOD, (fel-csapkod) ösz. önh. Gyakorta fölfelé csap. *A széltől hajtott hullámok felcsapkodnak a partra. A hal farkával, a madár szárnyaival felcsapkod.* V. ö. CSAP, CSAPKOD.

FELCSAPTAT, (fel-csaptat) ösz. áth. Valamely ruganyos testet felhúz, felránt, hogy csapva, csap hangot adva essék vissza. V. ö. CSAPTAT. Szélesb ért. felnyit, feltár, feltol. *Felcsaptatni a ló száját. Felcsaptatni a pincze csapóajtaját.*

FELCSAPTATÁS, (fel-csaptatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felcsaptatunk. V. ö. FELCSAPTAT.

FELCSATOL, (fel-csatol) ösz. áth. Valamit csattal felköt, felszorít. *Felcsatolni derékra a kardot, fejre a sisakot. Felcsatolni a hintó oldalára a kalaptokot.* V. ö. CSATOL.

FELCSATTAN, (fel-csattan) ösz. önh. 1) Csattanva felfakad, felnyilik, fölreped. *Felcsattan az összenyomott hupolyag. Oly kövér, csakhogy fel nem csattan. Felcsattan az ajtó.* 2) Hirtelen haragra lobban, kifakad; máskép: *felpattan.*

FELCSAVAR, (fel-csavar) ösz. áth. Valamit csavar módjára felhúz, fölteker, felgöngyölít. *Felcsavarni a kötelet a csigára. Felcsavarni a hurt.*

FELCSAVAROL, (fel-csavarol) ösz. áth. Valamit szoros ért. vett csavar által felhúz, felszorít, megerősít. *Felcsavarolni kenés végett a kocsitengelyt. Felcsavarolni falra a ruhatartó fogast.* V. ö. CSAVAR.

FELCSÉNGET, jobban : FÖLCSÉNGET v. FELCSÖNGET, (föl-csénget) ösz. áth. Csengetve, csengetyűhanggal fölébreszt, fölver valakit álmából, hevertéből. V. ö. CSÉNGET.

FEL- v. FÖLCSÉPEL, (fel- v. föl-csépel) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü gabona csépelését egészen bevégzi. *Az egyik búzaasztagot már felcsépelték, most a másikhoz fognak.* V. ö. CSÉPEL.

FEL-, jobban : FÖLCSÉPÉRÉDIK, (föl-csépérédik) ösz. k. Lassan-lassan, mintegy csippelcsoppal, cseppenként felnövekedik. *Lám, a kis leány, hogy fölcseperedett.*

FEL-, jobban : FÖLCSERÉL, (föl-cserél) ösz. áth. 1) Szoros ért. szerződött csere utján valamit felvált, helyette más hasonbecsüt vesz által. *Felcserélni a pipát pipával, a buzát rozszsal.* 2) Szélesb ért. valamely tárgy helyett készakarva vagy tévedésből mást választ, mást visz el. *Felcserélni nagy gyülekezetben a kalapot, köpönyeget.* 3) Átv. ért. az előbbi életgondolkozásmódot, lakást, foglalkodást másra változtatja. *Vallást, elvet felcserélni. Kézi mesterséget kalmársággal, diákságot katona élettel felcserélni.* V. ö. CSERÉL.

FEL-, jobban : FÖLCSERÉLÉS, (föl-cserélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölcserélünk.

FEL-, jobban : FÖLCSEREPÉSÉDIK (föl-cserepésédik) ösz. k. Fölrepedez, felpattog. Mondják a sima földszinről, bőrről, héjról, kéregről. *Fölcserepesedett a tenyere, talpa.* V. ö. CSEREPES.

FEL-, jobban : FÖLCSEREPEDZIK, (föl-cserepedzik) ösz. k. l. FELCSEREPÉSÉDIK.

FEL- v. FÖLCSÉVEL, (fel- v. föl-csével) ösz. áth. A fonalat csévre föltekeri, felhúzza. V. ö. CSÉV.

FEL- v. FÖLCSÉVÉZ, (fel- v. föl-csévéz) ösz. áth. l. FELCSÉVEL.

FEL- v. FÖLCSIGÁZ, (fel- v. föl-csigáz) ösz. áth. Tulajd. ért. csigával felhúz, fölteker. *Felcsigázni kutból a vedret. Felcsigázni toronyba a harangot.* Átv. ért. túlságosan fölveri valaminek árát, becsét; valamit túlerőtet, igen magasra emel. *Felcsigázni a gabona árát. Felcsigázni az észt, gondolatot, képzelődést. Felcsigázni igényeit, követeléseit, vágyait.* V. ö. CSIGÁZ.

FEL- v. FÖLCSIGÁZÁS, (fel- v. föl-csigázás) ösz. fn. 1) Csiga általi felhuzás, föltekerés. 2) Túlerőtetés, tulságos fölemelés. V. ö. FELCSIGÁZ.

FEL- v. FÖLCSINÁL, (fel- v. föl-csinál) ösz. áth. 1) Valamit magasra fölhelyez, felállít, felfüggeszt. *Felcsinálni az ablakfüggönyöket, a csengetyűhuzót, a lámpát* stb. 2) Aljas beszédben am. nőszemélyt, különösen leányt teherbe ejt, viselőssé tesz.

FEL- v. FÖLCSINÁLÁS, (fel- v. föl-csinálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit v. valakit felcsinálnak. V. ö. FELCSINÁL.

FEL- v. FÖLCSINOSGAT, (fel- v. föl-csinosgat) ösz. áth. és gyakor. Csinos alakuvá felkészitget, elrendezget. *Felcsinosgatni a tánczteremet, a bútorokat. Felcsinosgatni a templomba menő gyermekeket.* V. ö. CSINOSGAT.

FEL- v. FÖLCSINOSGATÁS, (fel- v. föl-csinosgatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn felcsinosgatunk valamit v. valakit.

FEL- v. FÖLCSINOSÍT, (fel-csinosít) ösz. áth. Csinossá felkészit, elrendez, csinos alakba felöltöztet. *Felcsinosítani a szobát, bútorokat. Felcsinosítani magát.* V. ö. CSINOS.

FEL- v. FÖLCSINOSÍTÁS, (fel- v. föl-csinosítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit felcsinosítunk. *Gyermekek felcsinosítása. Szobának, bútoroknak felcsinosítása.* V. ö. FELCSINOSÍT.

FEL- v. FÖLCSÍP, (fel- v. föl-csíp) ösz. áth. Valamit csipve, csípővel fölvesz, fölemel, felkap. *A legelő liba felcsipi a füvet. A tobak felcsipi a fehér kutyahulladékot* (km.). Tréfásan szólva : pénzt, fizetést fölvesz, könnyü módon magáévá tesz. *Felcsiptem száz forintot. Csipd fel, ha tudod.* Szinte tréfásan, és önh. ért. felönt a garatra, megittasodik. *Felcsipett a borocskából*, másképen : *becsíp.* V. ö. CSÍP.

FEL- v. FÖLCSIPÉGET, (fel- v. föl-csipéget) ösz. áth. és gyakor. Csipegetve felkapdoz, fölszedeget. *A kis csibék felcsipegetik a kásaszemeket. A libák felcsipegetik a füvet.* V. ö. CSIPEGET.

FEL- v. FÖLCSIPÉRÉDIK, (fel- v. föl-csipérédik) ösz. k. l. FELCSÉPÉRÉDIK.

FEL- v. FÖLCSIPESZKÉDIK, (fel- v. föl-csipeszkédik) ösz. k. Csipeszkedve, csimbeszkedve, csimpajkodva valakire vagy valamire felakaszkodik, felcsüggeszkedik. *A kis gyermek anyja nyakába felcsipeszkedik. A borsószár a karóra felcsipeszkedik.*

FEL- v. FÖLCSIPKÉD, (fel- v. föl-csipkéd) ösz. gyak. áth. Csipkedve holmit felszed, felszakgat.

FEL- v. FÖLCSIPKÉZ, (fel- v. föl-csipkéz) ösz. áth. Csipkével vagy csipkékkel felékesit, feldiszit, felcsinosit. *Felcsipkézni a női kalapot, fejkötőt.* V. ö. CSIPKE.

FELCSÓKOL, (fel-csókol) ösz. áth. Csók által, csókolva felszi, felébreszt. *Felcsókolni a kedves könyüit. Felcsókolni álmából a kisdedet.* Költői nyelven : *a nap sugarai felcsókolják a harmatgyöngyöket.*

FEL- v. FÖLCSIRÁZIK, (fel-csirázik) ösz. k. Csirája felbuvik, csirákat hajt, csirába megy által. *Felcsirázik a vén saláta. Felcsirázik sok esőben az asztag.* V. ö. CSIRÁZIK.

FELCSOPORTOZIK, (fel-csoportozik) ösz. k. Csoportokká válva, szakadozva felrögösödik. *Felcsoportozik a megszáradt és feltiprott sár.* Átv. ért. seregesen feltódul valahová. *Felcsoportozik a pesti nép a budai hegyekre.*

FELCSŐRÖL, (fel-csőröl) ösz. áth. lásd : FELCSÉVEL.

FELCSUCSORODIK, (fel-csucsorodik) ösz. k. Csucsos alakban fölemelkedik, csucsosra hegyesedik. *Csizmája orra felcsucsorodik.* V. ö. CSUCSOS, CSUCSORODIK.

FELCSÚSZ, (fel-csúsz) ösz. önh. Önerejével csúszva felhat, felnyomúl. *A kigyó felcsúszik a fára.* V. ö. CSÚSZ.

FELCSÚSZIK, (fel-csúszik) ösz. k. Csúszva felhat, felnyomúl, de nem belső, hanem külső erőtől hajtva, segítve. *Felcsúsznak a szán a dombra, ha huzzák vagy tolják. Felcsúsznak a böszáju üng, ha a kéz fölemelkedik.* V. ö. CSÚSZIK.

FELCSUSZTAT, (fel-csusztat) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felcsuszszék, csúsztatva feltol, felnyom. *Felcsusztatni korcsolyán a borhordót szekérre. Felcsúsztatni a szánt a dombra.* V. ö. CSUSZTAT.

FELCSÜTÖRKÖDIK, (fel-csütörködik) ösz. k. Két kezénél fogva felkapaszkodik valahová, hogy lába ne érje a földet. *Felcsütörködni a mestergerendára, a fa ágára.* Székely szó.

FELCZAFRANGOZ, (fel-czafrangoz) ösz. áth. Czafranggal vagy czafrangokkal felékesít, felczifráz. *Felczafrangozni a lószerszámot, a kostököt.* V. ö. CZAFRANG.

FELCZAMMOG, (fel-czammog) ösz. önh. Czammogó léptekkel fölmegy valahová. *A medve felczammog a hegyoldalra.*

FEL- v. FÖLCZIBÁL, (fel- v. föl-czibál) ösz. áth. Czibálva fölébreszt, fölkelni kényszerít valakit. *Felczibálni a kevert szolgát.* V. ö. CZIBÁL.

FEL- v. FÖLCZICZOMÁZ, (fel- v. föl-cziczomáz) ösz. áth. Cziczomákkal felékesít, feldiszít. *Felcziczomázni a bábut, kis gyermeket.* V. ö. CZICZOMA.

FEL- v. FÖLCZIFRÁZ, (fel- v. föl-czifráz) ösz. áth. Czifrákkal, czifraságokkal fölékesít, czifrán felöltöztet. *Felczifrázni a szoba falait. Felczifrázni virágokkal, szalagokkal a kalapot. Felczifrázni magát.* V. ö. CZIFRÁZ.

FEL- v. FÖLCZIFRÁZÁS, (fel- v. föl-czifrázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit felczifrázunk.

FEL- v. FÖLCZIHELŐDIK, (fel- v. föl-czihelődik) ösz. k. Czihelődve fölkel, s menni készül. V. ö. CZIHELŐDIK.

FEL- v. FÖLCZIPELKEDIK, (fel- v. föl-czipelkedik) ösz. k. Nagy nehezen emeliti magát.

FEL- v. FÖLCZIPEL, (fel- v. föl-czipel) ösz. áth. Czipelve, azaz nehezen emelve, maga után húzva felvisz, felhord. *Felczipelni holmit a padlásra, a toronyba.* V. ö. CZIPEL.

FELCZIPŐ, (fel-czipő) ösz. fn. Czipő, melyet sár, hó vagy hideg ellen csizmára vagy más czipőre szokás húzni; különösen, a sár ellen valót *sárczipő*nek mondják.

FELDAGAD, (fel-dagad) ösz. önh. Dagadva felnyomúl, fölemelkedik, feldomborodik. *Feldagad a megkelt kovász. Feldagad a pihegő kebel. Feldagad a darázs- vagy méhcsípte test.* V. ö. DAGAD.

FELDAGASZT, (fel-dagaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy feldagadjon, hogy dagadva feldomborodjék, fölkeljen. *Feldagasztani a kenyérnek való tésztát. A sok szekér, marha, feldagasztja a sarat.* V. ö. DAGASZT.

FELDARABOL, (fel-darabol) ösz. áth. Darabokra feltör, felvág, felszakgat, fölmetél stb. *Feldarabolni a fát, kenyeret. Feldarabolni kisebb telkekre a pusztát. Feldarabolni a levágott marhát.* V. ö. DARABOL.

FELDARABOLÁS, (fel-darabolás) ösz. fn. Darabokra felvágás, feltörés, fölmetszés stb. *Fának, kenyérnek feldarabolása. Ősi birtoknak többek között feldarabolása.* V. ö. DARAB.

FELDARÁL, (fel-darál) ösz. áth. A gabonát darává őrli. *Feldarálni egész zsák buzát.* V. ö. DARA.

FEL-, jobban: FÖLDERÍT, (föl-derít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. a sötétet, homályt felvilágosítja; elűzi. *A kelő nap földeríti a földet. A meggyujtott világok földerítik a sötét teremet.* 2) Átv. ért. felvidít, félelevenít, jó kedvre gerjeszt, a bút, komorságot elűzi. *Zenével, dévajkodással földeríteni a társaságot. A jó barát vigasztalása földeríti a szivet.* V. ö. DERÍT.

FEL-, jobban: FÖLDERÍTÉS, (föl-derítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valaki v. valami földerül.

FEL-, jobban: FÖLDERÜL, (föl-derül) ösz. önh. 1) Világosság által a sötétség, homály eloszlik valami fölött. *Földerül az ég, ha a nap elűzi a felhőket vagy az éjt. Földerül a lámpák által kivilágitott terem.* 2) Átv. ért. komor kedve elmulik, kedélye felvidúl. *Nyájas, mulattató körben földerülni.* V. ö. DERÜL.

FEL-, jobban: FÖLDERÜLÉS, (föl-derülés) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki földerül. *Égnek felderülése. Kedvnek, szivnek felderülése.* V. ö. FELDERÜL.

FEL- v. FÖLDICSÉR, (fel- v. föl-dicsér) ösz. áth. Valakit vagy valamit nagy dicséretekkel halmoz, nagyon dicsér. *Feldicsérni a hivatalra kijelelt személyt.* V. ö. DICSÉR.

FEL- v. FÖLDICSÉRÉS, (fel- v. föl-dicsérés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit nagyon dicsérünk, becsét, árát, érdemét igen magasztaljuk.

FEL- v. FÖLDIRIBÉL, (fel- v. föl-diribel) ösz. áth. Diribekre, azaz kisebb darabokra feloszt, felvág, fölmetél stb. *Feldiribelni a kolbásztölteléknek való húst. Apróra diribelték.* V. ö. DIRIBDARAB.

FELDOB, (fel-dob) ösz. áth. Úgy dob valamit, hogy fölfele menjen, szálljon. *Feldobni a követ a házra. Feldobni a laptát magasra.* V. ö. DOB, áth.

FÉLDOB, (fél-dob) ösz. fn. Bogrács-, vagy üstalakú, rendszerént rézből készült, bőrrel bevont egy fenekű hangszer, mely, ha ütik, erős tompa hangot ad. *Egyszerű vagy kettős féldob.* Leginkább az egyházi és szinházi zenéknél használtatik.

FELDOBOG, (fel-dobog) ösz. önh. Dobogva fölemelkedik, felnyomódik. *Feldobog a szív.* V. ö. DOBOG.

FELDOBOL, (fel-dobol) ösz. áth. Dobot verve, dobszóval fölébreszt, felriaszt, fölkelt. *Feldobolni reggelenként a katonákat.*

FELDOLGOZ, (fel-dolgoz) ösz. áth. Tulajdonkép mondjuk iparosról, kézművesről, midőn valamely anyagot művek készítésére felhasznál.

FELDOMBORODIK, (fel-domborodik) ösz. k. Belőlről kifelé tágulva, domboru alakuvá képződik, s fölfelé nyomúl, terjed. *Feldomborodik a vakandokturás. Feldomborodik a telő has.* V. ö. DOMBORODIK.

FÉLDOMBORÚ, (fél-domború) ösz. mn. Ami csak félig domborodott. *Féldomború dísztvények az épületeken. Féldomború faragott művek.* V. ö. DOMBORÚ.

FELDOMBORÚL, (fel-domborúl) ösz. önh. Domboruvá lesz, vagy domború gyanánt emelkedik fel. V. ö. DOMBORÚ.

FELDOMBOSODIK, (fel-dombosodik) ösz. k. l. FELDOMBOSÚL.

FELDOMBOSÚL, (fel-dombosúl) ösz. önh. Dombossá emelkedik fel; több helyen dombjai kelnek, s növekednek fölfelé. *A sivatag homokpuszta közönként feldombosúl.* V. ö. DOMBOS.

FELDOMBOZ, (fel-domboz) ösz. áth. Bizonyos téren dombokat hány fel, a helyet dombok által fölemeli. *Feldombozni a határszéleket. Feldombozni a vizenyös határon keresztül menő utat.* V. ö. DOMB.

FELDORBÉZOL, (fel-dorbézol) ösz. áth. Dorbézolva fölemészt, elpazarol, végképen elveszteget. *Feldorbézolni ingó, és ingatlan vagyonát.* V. ö. DORBÉZOL.

FELDÖNT, (fel-dönt) ösz. áth. Döntve felfordít. *Feldönteni a kocsit, szánt. Feldönteni a hordót, sajtárt, fazekat.* Különbözik tőle, a *feltaszít, fellök.* V. ö. DÖNT.

FELDÖNTÉS, (fel-döntés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit feldöntünk.

FELDÖRGÖL, (fel-dörgöl) ösz. áth. 1) Dörgölve, dörgölés által feltör, felszakgat. *Feldörgöli a csizma a lábát. A hám feldörgöli a ló szügyét, az iga az ökör nyakát.* 2) Dörgölve felken, felmázol. *Feldörgölni a zsírt, hájat a lószerszámra.* V. ö. DÖRGÖL.

FELDÖRGÖLÉS, (fel-dörgölés) ösz. fn. 1) Valaminek dörgölés általi feltörése, felszakgatása. 2) Dörgölés általi fölkenés. V. ö. FELDÖRGÖL, DÖRGÖL.

FELDÖRÖMBÖL, (fel-dörömböl) ösz. áth. Dörömbölve fölver, felkölt, felriaszt valakit. *Feldörömbölni az alvókat.* V. ö. DÖRÖMBÖL.

FELDÖRZSÖL, (fel-dörzsöl) ösz. áth. 1) Dörzsölve, dörzsölés által feloszlat, felcsiszol. *Feldörzsölni tenyerek között a száraz dohánylevelet.* 2) Dörzsölve fölkeneget. *Feldörzsölni a fájós tagra a kenőcsöt.* V. ö. DÖRZSÖL.

FELDÖRZSÖLÉS, (fel-dörzsölés) ösz. fn. Cselekvés, mely által feldörzsölünk valamit.

FELDŐZSÖL, (fel-dőzsöl) ösz. áth. Dőzsölve, dőzsölés által fölemészt, eleszi, eliszsza mindenét. V. ö. DŐZSÖL.

FELDUDORODIK, (fel-dudorodik) ösz. k. Dudorodva feldagad, magasra kel, mint a felfújt duda vagy hólyag. *Feldudorodik a pofája.* V. ö. DUDORODIK.

FELDÖRMÖL, (fel-dörmöl) ösz. áth. Falatonként, morzsákra tördelve, harapdálva, rágicsálva elfogyaszt valamely szilárdabb állományu eledelt.

FELDUG, (fel-dug) ösz. áth. Dugva föl-, magasra tesz valamit. *A vámjegyet feldugni a süvegre.* V. ö. DUG.

FELDÚL, (fel-dúl) ösz. áth. 1) Dúlva felforgat, felhány, fölkever, rendetlenségbe hoz. *Feldúlni az ágyat, a szekrényben levő ruhákat.* 2) Dúlva elpusztít, kirabol. *Feldúlni a fegyverrel bevett várost. A tatárok feldulták Magyarországot.* V. ö. DÚL.

FELDÚLÁS, (fel-dúlás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, mely által valamit feldulnak.

FELDURÁLJA MAGÁT, a székelyeknél am. *nekidurálja magát.* L. DURÁL.

FELDÚZ, (fel-dúz) ösz. áth. Valamit dúzva feltol, felüt, felnyom. *Feldúzta az orrát, ajakát.* V. ö. DÚZ.

FELDUZMAD, (fel-duzmad) ösz. önh. Tulajd. duzmadva feltolódik, felnyomúl. *Felduzmad a pofája.* Átv. ért. haragra lobban, felingerül, dúlni fúlni kezd. V. ö. DUZMAD.

FELDUZZAD, (fel-duzzad) ösz. önh. 1) Duzzadva fölemelkedik, felfuvódik. *Felduzzadnak erei a megindult vértől. Felduzzad a magát teli szívott szúnyog. Felduzzad a szelektől nyomott has.* 2) Átv. ért. haragra kel, fellobban. V. ö. DUZZAD.

FELDUZZASZKODIK, (fel-duzzaszkodik) ösz. k. 1) Felfújja magát. 2) Átv. ért. kevélynek mutatkozik, vagy mint közönségesen és csak átv. ért. mondjuk: *felfuvalkodik.*

FELDUZZASZT, (fel-duzzaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felduzzadjon. *Bozusságban, haragban felduzzasztja pofáját. A vér bősége felduzzasztja az ereket.* V. ö. DUZZAD, DUZZASZT.

FELDÜHÍT, (fel-dühít) ösz. áth. Dühre, dühödésre felingerel, felizgat. *A szilaj bikát, tulkot szelindekek által feldühíteni.* V. ö. DÜH.

FELDÜHÖDIK, (fel-dühödik) ösz. k. Felindúl benne a düh, mérgében, haragjában nagyon felingerlődik.

FELDÜHÜL, (fel-dühül) ösz. önh. l. FELDÜHÖDIK.

FELE, (fel-e) mn. A *fél* főnévből harmadik egyes személy raggal ered, s am. felényi, vagy fél. *Fele árán venni, adni, kérni valamit. Fele bor, fele viz. Fele készültében, fele mentében. Fele nyereséggel, vagy veszteséggel. Fele teherrel megkönnyebbedni. Fele fáradsággal végezni a munkát.* A régieknél am. társ: „Monda azért Tamás ő fele tanejtványoknak“

(ad condiscipulos). „Ő fele szolgák“ (conservi sui, Pestinél : *szolgatárs*). Tatrosi codex. Innen magyarázandó a *fele barát*, mi rendesen egy szóba iratik : *felebarát*, azaz baráttárs, rokontárs. *Felemás*, azaz társa más, nem hasonló. *Felemás csizmákat, kesztyűket húzni.* V. ö. FÉL, fn.

FELÉ, (fel-é; *fél* névszótól) névutó. Valaminek irányába, valamihez közelítőleg, irányzólag. *Város felé menni. Egyik parttól másik felé úszni. Hány felé? Annyi felé, sok felé, minden felé, se felé. Ki felé, be felé, föl felé, le felé. Arra felé, erre felé. Jobb felé, bal felé, hátra felé, külön felé, ég felé* stb. Személyragozva : *felém, feléd, felé* v. *feléje, felénk, felétek, feléjök* v. *feléjök*. A szó, melyet meghatároz, változás nélkül marad, pl. *torony felé, Duna felé, Bakony felé.* Különbözik tőle a *félé*, mely értelemzavar kikerülése végett helyesebben : *félé*. V. ö. FÖLÉ.

FÉLE, (fél-e, rokon vele a hellen φυλή) mn. tt. *félét*, tb. *félék*. A jelzett szónak utána áll, s azzal öszveragad. 1) Bizonyos nemből, fajból, osztályból való. *Hányféle? Egyféle, két-, három-, száz, ezerféle. Kevés-, több-, sok-, mindenféle. Különféle, semmiféle, seféle. Jó-, rosszféle. E féle, a féle. Annyiféle, menynyiféle.*

„Annyiféle a szerelem
Az emberi szivekben,
Ahányféle a természet
Mind egyenként ezekben.“

Kisf. S.

2) Valamely nemhez, fajhoz, egyénhez hasonlító. *Kutyaféle természet. Rókaféle rovaszság. Magamféle szegény ember. Magunkféle mester, vagy mesterek. Mienkféle paripát láttam a vásárban.* A székelyeknél eléjön további birtokragozással is : *félénk : Úgye te is félénk* (= hozzánk tartozó) *vagy.* Sőt ezen szokatlan alakban is : *félénk* = felekezetünk (Kriza J.). 3) Bizonyos testülethez vagy személyhez tartozó. *Apátság, káptalanféle jószág. Telekiféle, Széchenyiféle ház. Néhai Orczyféle kert. Józsefféle intézet.* (Josephinum).

FELEBARÁT, (fele-barát) ösz. fn. Keresztényi ért. embertárs, azaz minden ember, legyen az keresztény vagy nem keresztény. *Szeresed felebarátodat, mint tennen magadat.* (Üdvözítőnk szavai Káldi szerént, a Tatrosi codexben : „Szeressed te feledet, ment ten magadat ; Pestinél már szintén : *felebarátodat*). V. ö. FELE.

FELEBB, jobban : FÖLEBB, (föl-ebb) hasonlító fokú határozó. Eredetileg e kérdésre felel : *hová?* s kimutatja a magasabb irányt, helyzetet, hová törekszik. *A sas fölebb szárnyal, mint a lomha túzok. A nap kelettől délig fölebb és fölebb emelkedik.* A nyelvszokás e kérdésre is használja : *hol? Hivatalban, rangban fölebb* (fönebb v. föntebb) *állani másoknál. Buda vára fölebb feksik Pestnél.*

FELEBBEZ, jobban : FÖLEBBEZ, (föl-ebb-ez) áth. m. *fölebbes-tem, —tél, —ett.* Az ügyében hozott ítéletet az alsóbb törvényszéktől felsőbb elé terjeszti. *Peremet a feltörvényszékre fölebbeztem.*

FELEBBEZÉS, jobban : FÖLEBBEZÉS, (föl-ebb-ez-és) fn. tt. *fölebbezés-t*, tb. —*ék*. 1) Cselekvés, midőn valaki fölebbez. 2) Maga a fölebbezési irat is.

FELEBBEZŐ, jobban : FÖLEBBEZŐ, (föl-ebb-ez-ő) fő- és mn. tt. *fölebbező-t*. Aki fölebbez.

FELEBB-, jobban : FÖLEBBFOLYAMODÁS, (fölebb-folyamodás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn az alsóbb biró végzésétől felsőbb bíróra hivatkozunk. 2) Maga az ezt tartalmazó iromány.

FELEBBI, jobban : FÖLEBBI, (föl-ebb-i) mn. tt. *fölebbi-t*, tb. —*ek*. Fölebb való, magasabb helyzetben, irányban létező. *Fölebbi tisztviselők, törvényszékek.* 2) Előbb elmondott, említett, megírt. *Fölebbi szavaimból érthetni, hogy* stb. *Említettem már fölebbi soraimban.*

FELEBB- jobban : FÖLEBBÜT, (fölebb-üt) ösz. áth. A kártyajátékban am. alsóbb rendű vagy értékű kártyalapra nagyobbat tesz. Szélesb ért. valamit ütőszerrel magasabbra üt. *Én a laptát fölebbütöttem, mint te.*

FELEBB- jobban : FÖLEBBVISZ, (fölebb-visz) ösz. áth. 1) Általán, valamit magasabb helyre visz. *Fölebbvinni a terhet egy emelettel.* 2) Fölebb emel, valaminek árát nagyítja. *Ismét fölebbvitték a hús árát.* 3) Törvénykezési ért. ügyét az alsóbb törvényszéktől felsőbb elé terjeszti. Újabban alakult szóval : *fölebbez.*

FELEBB- jobban : FÖLEBBVITEL, (fölebb-vitel) ösz. fn. Törvényes eljárás, midőn valamely ügyben hozott ítéletet az alsóbb rendü bíróságtól felsőbb törvényszék elébe terjesztünk.

FELEBB- jobban : FÖLEBBVIVŐ, (fölebb-vivő) ösz. fn. Peres fél, ki ügyét, az alsóbb bíróság által kimondott ítélet után, felsőbb törvényszék elé terjeszti új ítélethozás végett.

FELÉBEN, (fel-e-ben, *fél* névszótól) ih. 1) Fele haszonért, felényi jövedelem fejében. *Felében kiadni a földeket. Felében kaszálni a sarjút.* 2) Nagyjában, nem egészen, nem tökéletesen. *Csak úgy felében tesz mindent. Felében, harmadában. Felében esett neki a tréfa*, azaz félig kedvére, félig nem.

FELÉBŐL, (fel-e-ből) ih. Fele részből, felényiből. *Feléből osztozni. Feléből örökösök.*

FEL- v. FÖLÉBRED, (fel- v. föl-ébred) ösz. önh. Alunni vagy szunnyadozni megszűnik s éber öntudatát visszanyeri. *Mély álomból felébredni. A nagy sajra, dobszóra, harangszóra felébredni.* V. ö. ÉBRED.

FEL- v. FÖLÉBREDÉS, (fel- v. föl-ébredés) ösz. fn. Állapot, midőn valaki alunni vagy szunnyadni megszűnik s öntudatát visszanyeri. V. ö. ÉBREDÉS.

FEL- v. FÖLÉBRESZT, (fel- v. föl-ébreszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki felébredjen ; álmából valakit fölver, fölkelt. *Felébreszteni a cselédeket. A zaj felébreszte bennünket.* V. ö. ÉBRESZT.

FEL- v. FÖLÉBRESZTÉS, (fel- v. föl-ébresztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit felébresztünk, álmából fölkeltünk. V. ö. ÉBRESZT.

FEL- v. FÖLÉBRŰL, (fel- v. föl-ébrűl) ösz. önh. l. FELÉBRED.

FELED, (fel-ed, *fél* névszótól, mintegy *félre tesz, félre ejt)* áth. m. *feled-tem, —tél, —ett* v. *—t.* 1) Emlékéből, emlékező tehetségéből valamit elszalaszt; emlékezni megszünik. *Feledni a jótéteményeket. Feledni a történteket. Feledni, amit hallottunk, láttunk.* 2) Valamit eszéből kivet, nem gondol vele. *Feledni a megbántást, a csapásokat. Feledni a szerető hitszegését. Nehezen feledi farka vágását a kigyó.* (Km.). 3) Néha tárgyeset nélkül önh. ért. használtatik. *Ő könnyen feled. Néha jó, ha az ember feledni tud.* Összetételei: *elfeled, kifeled, fenfeled, lenfeled, benfeled* stb. *Elfeledte, mit evett. Kifeledte leveléből a legérdekesb hírt* stb.

Azon kivételes igék közé tartozik, melyek *d* (ad ed) képzővel nem önhatók, hanem átható értelmüek, mint: *ragad* (rapit), *fogad, csiped.* Különben: *felejt.*

FELEDÉK, (fel-ed-ék) fn. tt. *feledék-et.* Állapot, midőn valamire nem emlékezünk, midőn valami eszünkből kimegy. A *feledés* szóval igen rokon. *Feledékbe ment nála az intés. Feledékből elmulasztani valamit.*

FELEDÉKÉNY, (fel-ed-ék-ény) mn. tt. *feledékény-t*, tb. *—ek.* Könnyen feledő, feledésre hajlandó, hivtelen emlékező tehetséggel biró. *A feledékeny ember pontatlan szokott lenni dolgaiban.* V. ö. FELED.

FELEDÉKÉNYSÉG, (fel-ed-ék-ény-ség) fn. tt. *feledékénység-et.* 1) Az emlékező tehetségnek hibája, midőn az könnyen feled. *Feledékenységből meg nem jelenni a rendelt órára. Feledékenységből nem tudni a leckét.* 2) Gondatlanság, vagyis oly tulajdonság, midőn valamivel nem sokat törődünk. V. ö. FELED.

FELEDÉS, (fel-ed-és) fn. tt. *feledés-t*, tb. *—ek.* 1) Nem emlékezés; valaminek az emlékezetből elszalasztása. *Feledésből meg nem ismerni a régi gyermekpajtást. Feledésből nem vinni pénzt a vásárra.* 2) Valamivel nem gondolás, nem törődés. *A megbántásnak legjobb gyógyszere a feledés.*

FELEDETLEN, (fel-ed-et-len) mn. tt. *feledetlen-t*, tb. *—ek.* Ami nincs elfeledve; emlékezetben levő, maradó. *Szavaid örökre feledetlenek maradnak előttem. Feledetlen jótétemény.* V. ö. FELED.

FELEDHETETLEN, (fel-ed-het-etlen) l. FELEDHETLEN.

FELEDHETLEN, (fel-ed-het-len) mn. tt. *feledhetlen-t*, tb. *—ek.* Amit feledni nem lehet, mire mindenkor emlékezni fogunk, vagy emlékeznünk kell. *Feledhetlen nap, melyen először megláttuk egymást.* Határozóilag am. feledhetlenül, soha nem feledve.

FELEDKÉZÉS, (fel-ed-kéz-és) fn. tt. *feledkézés-t*, tb. *—ek.* Állapot, midőn valamire emlékezni megszününk. *Elfeledkezés, megfeledkezés.* V. ö. FELEDKÉZIK.

FELEDKÉZIK, (fel-ed-kéz-ik) k. m. *feledkéztem, —tél, —ett.* 1) Valamiről emlékezni megszünik. Leható ragú neveket vonz. *Feledkezni a jó vagy rossz napokról.* 2) Gondoskodni megszünik valamiről. *Feledkezik feleségéről, gyermekeiről, becsületéről, magáról.* Összetételei: *el-, megfeledkezik; ráfeledkezik valamire*, azaz, rábámul. *A terhes asszony ráfeledkezett valamely nyomorékra, s hasonló nyomorékot szült.*

FELEDSÉG, (fel-ed-ség) fn. tt. *feledség-et.* Az emlékező tehetség hiányossága vagy hibája, melynél fogva a dolgokra nem emlékezik. A *feledékenység* szónál szükebb és gyöngébb értelemmel bir. V. ö. FELEDÉKÉNYSÉG.

FEL- v. FÖLÉG, (fel- v. föl-ég) ösz. önh. Égés által egészen elfogy. *A télen minden fánk felégett. Pesten egy év alatt sok ezer ölfa felég.* V. ö. ÉG.

FEL- v. FÖLÉGET, (fel- v. föl-éget) ösz. áth. Tüz által egészen elfogyaszt, fölemészt. *Egy kályhában egy télen két öl cserfát felégetni. Az ellenség felégette a városokat és falvakat.*

FEL- v. FÖLÉGETÉS, (fel- v. föl-égetés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit feltüzelünk vagy pusztitó tüz által fölemésztünk. V. ö. FELÉGET.

FEL-, jobban: FÖLEGYENESÉDÉS, (föl-egyenesedés) ösz. fn. Egyenes állásba helyezkedés, egyenesre emelkedés, magasodás. V. ö. EGYENÉS.

FEL-, jobban: FÖLEGYENESÉDIK, (föl-egyenesedik) ösz. k. Egyenes állásba helyezkedik, egyenesre emelkedik. V. ö. EGYENES.

FEL-, jobban: FÖLEGYENESIT, (föl-egyenesit) ösz. áth. Egyenes állásba helyez, egyenesre föl. emel, felnyújt. *Fölegyenesiteni meghajlott termetét Fölegyenesiteni a széltől meggörbedt csemetét.* V. ö. EGYENES.

FELEJT, (fel-e-ít) áth. m. *felejt-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* L. FELED.

FELEJTÉS, FELEJTÉKÉNY, FELEJTHETLEN stb. l. FELEDÉS, FELEDÉKENY stb.

FELEK, l. FELLEK.

FÉLÉKÉNY, (fél-ék-ény) mn. tt. *félékény-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aki v. ami könnyen, hamar fél, bátortalan, nyúlszivü. *Félékeny nők, gyermekek. Félékeny ízikék. Félékeny katonának nem sir az anyja.* (Km.). „Mire vagytok félékenyek.“ Tatrosi codex. Másképen: *félénk.* V. ö. FÉL, önh.

FÉLÉKÉNYEN, (fél-ék-ény-en) ih. Félésre hajlandólag, bátortalanul, nyúlszivüleg, tartózkodva, veszélytől ovakodva. *Félékenyen járni a jég fölött. Félékenyen nenni a tengerre. Félékenyen fogni fegyvert.* V. ö. FÉLÉKÉNY.

FÉLÉKÉNYSÉG, (fél-ék-ény-ség) fn. tt. *félékénység-et.* Tulajdonság, midőn valaki könnyen fél, a félésre hajlandó, nyúlszivü. *Félékenység miatt nem mer maga lenni a sötét szobában.*

FEL- v. FÖLÉKÉSGET, (fel- v. föl-ékesget) ösz. áth. és gyakor. Ékekkel, ékességekkel gondosan feldiszít, felczifráz, ékessé alakítgat V. ö ÉK, (2), ÉKES.

FEL- v. FÖLÉKESGETÉS, (fel- v. föl-ékesgetés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felékesgetünk.

FEL- v. FÖLÉKESÍT, (fel- v. föl-ékesít) ösz. áth. Valamit úgy felkészít, hogy ékes legyen. *Felékesíteni a teremet függönyökkel, vidrokkal* stb. V. ö. ÉKESÍT.

FEL- v. FÖLÉKESÍTÉS, (fel- v. föl-ékesítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felékesítünk valamit. *Teremek felékesítésével foglalkodó kárpitos.*

FELEKÈZÉS, (fel-ek-éz-és) fn. tt. *felekezés-t*, tb. —*ek*. Különös pártra szakadás. V. ö. FELEKEZIK.

FELEKÈZET, (fel-ek-éz-et, *fél* névszótól) fn. tt. *felekezet-ét*. Általán, több személyekből álló társulat, mely bizonyos elveket, tanokat vagy életmódot követve, ugyanezek által más egyebektől különbözik, elvál, elszakad. Innen 1) Párt, mely ugyanazon polgári elveket valló személyekből áll. *Szabadelmüek felekezete. Tülzók felekezete.* 2) Vallási egyesület, mely más vallásbeliektől külön szakadt. *Keresztény felekezetek.* 3) A polgári vagy társas élet külön osztályai. *Nemesek, polgárok, parasztok felekezetei. Müvészek, késmivesek. kalmárok felekezete. Ahitatosok, mulatkozók, dombéroník felekezete.* V. ö. FELEKÉZIK.

FELEKÈZETÉS, (fel-ek-éz-et-és) mn. tt. *felekezetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Felekezetekre oszlott, felekezetekkel biró. *Felekezetes tanácskozás. Felekezetes vallás.*

FELEKÈZETÉSSÉG, (fel-ek-éz-et-és-ség) fn. tt. *felekezetésség-ét*. Pártokra, szakadásokra, külön társulatok állitására való hajlandóság, vonzalom; pártérdekü részrehajlás. *Valakit felekezetességből pártolni* vagy *üldözni.*

FELEKÉZIK, (fel-ek-és-ik, *fél* névszótól) k. m. *felekés-tem, —tél, —ett*. A *fél*, azaz társ, barát szótól származván, am. különös társulatba, egyesületbe, pártba áll össze, szövetkezik; ugyanazon elveket, tanokat, életmódot követőkkel barátkozik, közlekedik. *A polgárok bizonyos kérdéseket illetőleg, külön pártokra felekesnek.*

FELEKÉZŐ, (fel-ek-éz-ő) mn. tt. *felekező-t*. Különös társulatba, pártba szövetkező.

FEL- v. FÖLÉKÍT, (fel- v. föl-ékít) ösz. áth. l. FELÉKESÍT.

FELEL, (fel-el, *fél* névszótól) önh. m. *felel-t*. 1) A kérdésre választ ad. *Ha kérdesnek, felelj. Mit felelsz ezekre, miket ellened mondanak?* 2) Valamit viszonoz szóval vagy irással. *A szónokok előadásaira felelni. A levélre felelni.* Néha tárgyesetet is vesz fel maga mellé. *Sokat, keveset, okosat, bolondot felelni. Mit feleltél a mai vizsgálatban?* 3) Valamiért vagy valamiről számot ad; valaminek okát adja. *Ezért kész vagyok felelni. Arról felelni a ti gondotok, nem az enyém.* Különösen: kezeskedik, jót áll valamiért. *Arról* vagy *azért felelek.* A székelyeknél is: *Felelve* (jót állva) *hogy úgy van, felelve adom* (Kriza J.). Összetételei: *Befelel. Ugyan jól befeleltem neki*, am. odabeszéltem, megmondtam a szivemen valót. *Megfelel. Hivatalának megfelelni*, am. teljesiteni. Várakozásnak, reménynek megfelelni, am. azt betölteni. *Visszafelelni az előljárónak*, am. ellene mondani.

FEL- v. FÖLÉL, (1), (fel- v. föl-él) ösz. áth. Evés ivás által egészen fölemészt, elfogyaszt. *Az ellenség felélte kenyerünket, borunkat.* V. ö. ÉL.

FEL- v. FÖLÉL, (2), (fel- v. föl-él) ösz. önh. Életre feltámad, fölelevenül, színhalotti állapotból magához tér. *A mennykő érintette ember felélt.* Közönségesebben: *feléled.*

FELELDEGEL, (fel-el-d-eg-el) gyak. önh. m. *feleldegel-t*. Folytonosan a neki tett kérdésekre egymás után, s mintegy könnyeden vagy félvalion felel-get, válaszolgat.

FEL- v. FÖLÉLED, (fel- v. föl-éled) ösz. önh. Színhalotti állapotából magához jön, életre tér. Mondatik mind az állatokról, mind a növényekről. *Feléled as elájult, vagy vízbe fuladni látszott ember. Felédednek eső után as elhervadt növények, s a kiszáradva hevert békafajok.* V. ö. ÉLED.

FÉLELÈM, (fél-el-ém) fn. tt. *félelmet*. 1) A léleknek azon kedvetlen állapota, vagyis kellemetlen érzés, midőn valami közelitő vagy fenyegető rosztól irtózunk, legyen az valóságos vagy képzelt. *Félelemből remketni. Félelemmel nyulni valamihez.* 2) Vallási és erkölcsi tekintetben azon nemesebb belső érzelem, melynél fogva azt, mi szent, vagy mit szentnek tartunk, megszegni, megsérteni, általhágni nem merjük, sőt inkább teljes tisztelettel viseltetünk iránta. *Isten félelme* v. *isteni félelem. A bölcseség kezdete Isten félelme. Félelemmel járulni as Isten oltárához. Félelemmel vizsgálgatni a mennyei titkokat.* V. ö. FÉL, ige.

FEL- v. FÖLÉLEMÉDIK, (fel- v. föl-él-em-éd-ik) ösz. k. Lassan-lassan életre tér; elájult, ellankadt, elcsigázott beteges állapotából fellábadoz.

FEL-, jobban: FÖLELEMZIK, (föl-elemzik) ösz. k. Elemeire feloszlik, illetőleg épségét vesztve elromlik, elvész.

FELELÉS, (fel-el-és) fn. tt. *felelés-t*, tb. —*ek*. Mondás, melynél fogva valamire válaszolunk, felelünk. V. ö. FELEL.

FEL- v. FÖLÉLESZT, (fel- v. föl-élesst) ösz. áth. A színholtat, vagy kiveszettnek látszottat új életre támasztja, fölelevenîti. Mondatik az állatokról és növényekről. V. ö. ÉLESZT. Átv. ért. valamely tárgynak megszünt működését, mozgását visszaállîtja, felujîtja, fölgerjeszti. *Felélesszteni as elhamvadt tüzet, a lecsillapult haragot, lázadást, forradalmat* stb. V. ö. ÉLESZT.

FEL- v. FÖLÉLESZTÉS, (fel- v. föl-élesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit felélesztünk. *Eldjultak felélesztése. Harag, bosszuság, szomor felélesztése.* V. ö. FELÉLESZT.

FELELET, (fel-el-et) fn. tt. *feleiet-ét*. Általán, válasz, vagyis azon elmondott, vagy irásba foglalt

szók összege, melyet a mondottakra, vagy irottakra válaszul adunk. Különösen 1) Szoros ért. válasz a feltett kérdésre. *Kielégitő, rövid, hosszú felelet. Kérdés, feleletet vár. Erre csak az a felelet, hogy* stb. 2) Válasz, melyet egyenes felszólítás, kérdezés nélkül, de a dologhoz szólva adunk, pl. a tanácskozásokban, mások állitásainak megczáfolásában. 3) Válasz, melyet egyik peres fél a másik állitásai ellenébe felhoz. 4) Számadás, okadás. *Valakit feleletre vonni. Ezért felelettel tartozol. A felelet terhe minket nyom.*

FÉLELEVEN, (fél-eleven) ösz. mn. Élet és halál közt levő, félig holt.

FEL-, jobban: FÖLELEVENÉDIK, (föl-elevenédik) ösz. k. Holtnak tetsző állapotából életre tér, feltámad, elevenné lesz. V. ö. ELEVEN.

FÉLELEVENÉN, (fél-elevenén) ösz. ih. Félig halva, az életnek csak némi jeleit mutatva. *Félelevenen vitték hasa a verekedésből.*

FEL-, jobban: FÖLELEVENÍT, (föl-elevenít) ösz. áth. Halottnak tetsző állapotából újabb életre hoz, feltámaszt. *Fölelevenïteni a hidegtől megdermedt állatot.* Átv. ért. felujít, felfrisít, új mozgásba hoz, felvidít. *Fölelevenïteni a régi barátságot. Fölelevenïteni a társaságot.* V. ö. ELEVEN, ELEVENÍT.

FEL-, jobban: FÖLELEVENÍTÉS, (föl-elevenítés) ösz. fn. Cselekvés, melylyel valakit v. valamit fölelevenítünk.

FEL-, jobban: FÖLELEVENÜL, (föl-elevenül) ösz. önh. Új életre jön; feltámad; új mozgásnak ered, felfrisül; felvidúl.

FELELGET, (fel-el-get) önh. és gyakor. 1) Gyakran felel, többszöri feleletet ad. 2) Csak úgy könnyeden, félvállról, megvetőleg válaszolgat. *Visszafelelget. Befelelget. Odafelelget.*

FELELGETÉS, (fel-el-get-és) fn. tt. *felelgetés-t*, tb. —*ék*. Gyakori, ismételt, többszöri felelés.

FEL-, jobban: FÖLELLIK, (föl-ellik) ösz. k. Az ellést bevégzi. *Felellettek a tehenek, juhok.*

FÉLELM, régies, a mai *félelem* helyett; l. ezt.

FÉLELMES, (fél-el-m-es) mn. tt. *félelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Félelemmel teljes, aki nagyon fél. *A gyönge állatok jobbára félelmesek. Félelmes gyerek, asszony.* „Félelmes lölköket a kénban megbátorítanája." Debreczeni Legendáskönyv. 2) Szokottabb ért. akitől vagy amitől félni kell, veszedelmes, félelmet okozó. *Félelmes úton, erdőségen járni. Ez igen félelmes rednk nézve.* Régente eljön ‚tiszteletteljes' értelemben. „Ez ember vala igaz és félelmes" (timoratus). Tatrosi codex. V. ö. FÉLELEM.

FÉLELMESÉDIK, (fél-el-m-es-éd-ik) k. m. *félelmesëd-tem, —tél, —ett*. 1) Félni kezd, félőssé, félékenynyé lesz. 2) Olyanná lesz, mitől félni kell, veszélyesedik. *Éjjel félelmesedik az út. Örvényes helyeken félelmesedik a hajózás.* V. ö. FÉLELMES.

FÉLELMESEN, (fél-el-m-es-en) ih. Félelmes állapotban.

FÉLELMESÍT, FÉLELMESIT, (fél-el-m-es-ít) áth. m. *félelmesït-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Félelmessé tesz. V. ö. FÉLELMES. *Ijesztgetések által félelmesíteni a gyermeket. Elhanyagolással félelmesíteni a hidakat.*

FÉLELMESÍTÉS, FÉLELMESITÉS, (fél-el-m-es-ít-és) fn. tt. *félelmesítés-t*, tb. —*ék*. Félelmessé tevés.

FÉLELMESKÉDIK, (fél-el-m-es-kéd-ik) k. m. *félelmeskéd-tem, —tél, —ett*. Folytonosan vagy gyakorta félelmes állapotban van; félelmesen viseli magát.

FÉLELMESSÉG, (fél-el-m-es-ség) fn. tt. *félelmesség-et*. 1) Egyéni tulajdonság, midőn valaki folytonosan vagy nagyon fél. 2) Valamely tárgynak tulajdonsága, melynél fogva félni kell tőle, mint veszélyestől. *A vadonok félelmessége miatt kisérettel utazni.*

FÉLELMETLEN, (fél-el-m-et-l-en) mn. tt. *félelmetlen-t*, tb. —*ek*. 1) Akiben félelem nincs, ki meg nem ijed. *Félelmetlen vitéz.* 2) Amitől félni nem lehet, nem kell; nem veszélyes; bátorságos. Határozóilag am. félelmetlenül.

FÉLELMETLENSÉG, (fél-el-m-et-len-ség) fn. tt. *félelmetlenség-et*. Félelemnélküli állapot.

FÉLELMETLENÜL, (fél-el-m-et-l-en-ül) ih. Félelem nélkül, meg nem ijedve. *Félelmetlenül járni a biztos helyeken.*

FÉLELMIK, régies *félemlik* helyett; l. ezt.

FELELŐ, (fel-el-ő) mn. tt. *felelő-t*. Aki valamire felel, válaszol. *Bátran, okosan felelő gyermek.* Összetételekben: *megfelelő, befelelő, visszafelelő.* V. ö. FELEL.

FELELŐS, (fel-el-ő-ös) mn. tt. *felelős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Valami felől számolni, valaminek okát adni köteles; valamiért kezeskedő v. jótálló. *Felelős tisztek, felügyelők. Ezért ti vagytok felelősek.*

FELELŐSÉG, (fel-el-ő-ség) fn. tt. *felelőség-et*. Erkölcsi vagy hivatalbeli kötelesség, melynél fogva valamiről számolni, valaminek okát adni; valamiért kezeskedni tartozunk. *A szülék gyermekeik neveléséről Isten előtt felelőséggel tartoznak. Tisztek, felügyelők, pénztárnokok felelősége.*

FELELŐSSÉG, (fel-el-ő-s-ség) lásd: FELELŐSÉG.

FELELTET, (fel-el-tet) áth. m. *feleltet-ett*. Feleletre kényszerít. *A törvényszéki eskütt felelteti a tanukat, a vádlottakat.*

FELELTETÉS, (fel-el-tet-és) fn. tt. *feleltetés-t*, tb. —*ék*. Törvényes kikérdezés, feleletadásra kényszerítés, sürgetés.

FÉLEM, (fél-em) kiavult törzsök, melyből *félemik, félemlik, félemedik, félemlő* stb. szók származnak. Jelenti a félésnek bőségét, nagyságát. V. ö. AM és M betű mint névképző. Régente eljön önállóképen is. *Ő félemétől kedig megijedtek.* (Müncheni codex.)

FELEMÁS, (fele-más) ösz. fn. Hasonlatlan, különböző. Élünk e szóval, midőn a páros tárgyak

közől egyik nem egyezik meg a másikkal. *Felemás kesztyük, csizmák. Felemás szemek.*

FÉLEMBÉR, (fél-ember) ösz. fn. 1) Erkölcsi ért. am. félig baromi természettel biró ember; elvetemedett, erkölcstelen emberkorcs. 2) Mythologiai ért. oly képzelt vagy költött lény, mely félig emberi, félig állati testtel és természettel bír. Ilyenek a tengeri istenek, pl. a tritonok, sirének; továbbá a centaurok stb.

FÉLEMÉDIK, (fél-em-éd-ik) k. m. *féleméd-tem, —tél, —ett.* Féléssel eltelik, nagyon kezd félni, a félés mintegy elömlik egész valóján. *Megfélemedni a nagy veszélyre, vagy veszélytől.*

FEL- jobban: **FÖLEMEL**, (föl-emel) ösz. áth. 1) Valamely terhet fölvesz. *Fölemelni egy mázsát, egy zsák lisztet, egy borjút. Fölemelni vállára egy szál dorongot.* 2) Valamit fekvő, hanyag, alanti helyzetéből egyenesre, lábára, magasra állít, föltesz. *Fölemelni a lerogyott lovat. Fölemelni a sárba süllyedt kocsit. Fölemelni a kalapot.* 3) Fölfelé fordít, nyújt. *Fölemeli szemeit. Fölemelé Kádár szemeit az égre.* (Régi krónika). *Fölemelni a kezeket. Fölemelni fejét.* 4) Átv. ért. hivatalra, rangra fölsegít; erkölcsileg, polgárilag felmagasztal. *Fölemelni a jeles férfiakat országos hivatalokra. A buzgó imádság fölemeli a szivet.* V. ö. EMEL.

FEL- jobban: **FÖLEMELÉS**, (föl-emelés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit fölemelünk. V. ö. FELEMEL és EMELÉS.

FÉLEMELET, (fél-emelet) ösz. fn. Az épitészetben am. oly emelet, mely a rendes emeletnél jóval alacsonyabb, leginkább földszin és első emelet között.

FÉLEMELETÉS, (fél-emeletés) ösz. mn. Aminek félemelete van.

FEL- jobban: **FÖLEMELINT**, (föl-emelint) ösz. áth. Valamit könnyeden, vagy egykevessé felemel.

FEL- jobban: **FÖLEMELÍT**, (föl-emelít) ösz. áth. Fölfelé emelít v. emel. Pesti Gábor meséiben am. *fölgerjesst.* „El-felemelíti haragját.“

FEL- jobban: **FÖLEMELKÉDÉS**, (föl-emelkédés) ösz. fn. A helyzetnek azon változása, midőn valami alulról fölfelé száll, magasra, kel, egyenesre felnyulik. V. ö. FELEMELKÉDIK.

FEL- jobban: **FÖLEMELKÉDÉTT**, (föl-emelkédett) ösz. mn. Fekvő, ülő, alacson helyzetéből fölegyenesedett, magasra kelt. Átv. ért. föllengező, a kös gondolkozás és érzés határain túl szárnyaló. *Fölemelkedett ész.* V. ö. FÖLEMELKÉDIK.

FEL- jobban: **FÖLEMELKÉDÉTTSÉG**, (föl-emelkédettség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valami fel van emelkedve szellemi vagy erkölcsi értelemben. *Az ész, gondolatok fölemelkedettsége.*

FEL- jobban: **FÖLEMELKÉDIK**, (föl-emelkédik) ösz. k. 1) Fekvő, ülő, hanyag, alacson helyzetéből magasra száll, egyenesre feláll, felnyúlik, és pedig inkább önerejénél fogva, mint külsőleg segítve. *Fölemelkedik a sas a lég magasságába. Fölemelkedik az álmából kelő ember. Fölemelkedik a növő fa. Magasra, nagyra fölemelkedni.* 2) Átv. ért. erkölcsi vagy polgári tekintetben magasra kel. *Fölemelkedik a szív, a lélek, midőn az Isten müveit bámulja. Országos méltóságokra fölemelkedni. Fölemelkedni az előitéletek fölé.* V. ö. EMELKEDIK.

FEL- v. **FÖLÉMELYÍT**, (fel- v. föl-émelyít) ösz. áth. Émelygővé tesz, émelyítve felkever. *Felémelyíteni a gyomrot.* V. ö. ÉMELYÍT.

FEL- v. **FÖLÉMELYÉDIK**, (fel- v. föl-émelyédik) ösz. k. Émelyedve fölkeveredik, felháborodik. *Felémelyedett a gyomra a kelletlen ételtől.* V. ö. ÉMELYÉDIK.

FEL- jobban: **FÖLEMÉSZT**, (föl-emészt) ösz. áth. Evés-ivás által felhasznál; föleszik, föliszik valamit. *Fölemészteni az asztalra hordott étkeket. Fölemészteni az esztendei kereseményt.* V. ö. EMÉSZT.

FEL- jobban: **FÖLEMÉSZTÉS**, (föl-emésztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit föleméztünk. *Lisztnek, szénnak fölemésztése.* V. ö. FELEMÉSZT.

FÉLEMIK, (fél-em-ik) k. m. *félem-tem, —tél, —ett.* Félelembe esik, megijed. Elékerül a régieknél, különösen a müncheni codexben: *Láták Jézust a tengeren járatta, és a hajóhoz közelíteni, és félemének. A tanitványok ő orczájokra esének, és félemének.*

FÉLEMÍT, FÉLEMIT, (fél-em-ít) áth. m. *félemít-ett*, htn. *—ni* v. *eni.* Félembe, azaz, nagy félésbe ejt, nagyon megijeszt. V. ö. FÉLEM.

FÉLEMÍTÉS, FÉLEMITÉS, (fél-em-ít-és) fn. tt. *félemítés-t*, tb. *—ék.* Félembe ejtés.

FÉLEMLÉS, (fél-em-l-és) fn. tt. *félemlés-t*, tb. *—ék* Félemmel eltelés.

FÉLEMLIK, (fél-em-l-ik) k. m. *félemlett*, htn. *félemleni.* Félemmel, azaz nagy féléssel eltelik. *Megfélemlik.* V. ö. FÉLEM.

FÉLÉN, (fél-én) ih. 1) Oldalt, nem a fő egyenes vonalon vagy úton; mellékesen. *Félen állni, járni. Félen való hely. Uton, útfélen.* Régiesen am. félre. *Félen hajlott. Félen lakó. Félen nézni. Félen tenni, félen tétel.* 2) Nem egészen tele, felé hiján, hijánosan. *Félen állnak a boros hordók. Félen hagyni el a munkát.*

FEL- v. **FÖLÉNEK**, (fel- v. föl-ének) ösz. fn. Ének, melynek hangja a négyes éneklésben magasságra nézve legfenső (sopran, discant). V. ö. FEL-HANG.

FEL- v. **FÖLÉNEKÉSZ**, (fel- v. föl-énekész) ösz. fn. A négy hangu éneklésben azon énekes, kinek hangja magasságra nézve legfenső. V. ö. FEL-ÉNEK.

FEL- jobban: **FÖLENGED**, (föl-enged) ösz. önh. A fagyról, dérről mondják, midőn a melegtől föllereszkedik, felolvad. *Fölenged a jég.* V. ö. ENGED.

FEL- jobban: **FÖLENGESZT**, (föl-engeszt) ösz. áth. A fagytól megmerevült, jeges, deres testet

felolvasztja. *A nap meleg sugarai fölengesztik a megfagyott földet, vizet.* V. ö. ENGESZT.

FEL- jobban : FÖLENGESZTEL, (föl-engesztel) ösz. áth. l. FELENGESZT.

FÉLÉNK, (1), (fél-énk v. fél-én-k) mn. tt. *félénk-et.* Aki természeténél fogva fél, bátortalan, könnyen megijed, félésre hajlandó. V. ö. FÉL, önh.

FÉLÉNK, (2), (fél-e-enk) l. FÉLE.

FÉLÉNKEN, (fél-énk-en) ih. Félénk módon, bátortalanul, félve. *Félénken viselni magát a csatában.*

FÉLÉNKÍT, FÉLÉNKIT, (fél-én-k-ít) áth. m. *félénkít-ett,* htn. —*ni* v. —*eni.* Félénkké tesz. *A kisértetes mesék félénkítik, elfélénkítik a gyermeket.* V. ö. FÉLÉNK.

FÉLÉNKÍTÉS, FÉLÉNKITÉS, (fél-énk-ít-és) fn. tt. *félénkítés-t,* tb. —*ek.* Félénkké tevés.

FÉLÉNKSÉG, (fél-énk-ség) fn. tt. *félénkség-et.* Tulajdonság, melynél fogva valaki félénk, valamit tenni, vállalni, végrehajtani nem mer, mindenütt veszélyt, akadályt látva visszavonúl. V. ö. FÉLÉNK.

FÉLÉNKTELEN, (fél-énk-telen) mn. tt. *félénktelen-t,* tb. —*ek.* Aki nem félénk, tehát ellenkező tulajdonsággal bír, azaz bátor, vállalkozó, veszélylyel, akadálylyal nem gondoló, azoktól nem tartó. Határozóilag am. félénktelenül, akadálytól nem tartva.

FÉLÉNKÜL, (fél énk-ül) ih. Félénk módon, bátortalanul, veszélytől, akadálytól tartva, ovakodva, visszavonulva, félénken.

FÉLÉNKÜL, (fél-énk-ül) önh. m. *félénkül-t.* Félénkké lesz, félni kezd, képzelt vagy valódi veszélytől tartva bátorságát veszti.

FELÉNYI, (fel e-nyi, *fél* névszótól) mn. tt. *felényi-t,* tb. —*ek.* A két egyenlő részre oszlott egésznek egyik részéhez hasonlító mennyiségű, nagyságu ; félig oly nagy vagy kicsin, oly sok vagy kevés ; félannyi. *Győr felényi távolságra fekszik Pesttől, mint Bécs. Felényi időben, munkával és költséggel végezni valamit. Ma felényi hideg sincs, mint tegnap volt.*

FELÉNYIG, (fel e-nyi-ig) ih. A kiszabott vonal, határ, hosszuság fél távolságaig. Megfelel e kérdésre : *meddig? A hajó medre felényig merült a vizbe. Az utat felényig megtette.*

FELÉNYIRE, (fel-e-nyi-re) ih. Félig oly nagyra vagy kicsinre, kevésre vagy sokra, hosszura vagy rövidre stb. *Az utat felényire megtenni. A töltést csak felényire emelni, mint tervezve volt.*

FELÉNYIVEL, (fel-e-nyi-vel) ih. Fél mértékkel, azaz annyival, mely az egésznek felét teszi. Hasonlitó melléknevek mellett áll. *Az én földem felényivel hosszabb a tiednél. Nyári napálláskor nálunk az éj felényivel rövidebb a nappalnál.*

FEL- jobban : FÖLENYVEZ, (föl-enyvez) ösz. áth. Enyvvel felragaszt. *Felenyvezni az ajtóhevedert.*

FEL- v. FÖLÉPÍT, (fel- v. föl-épít) ösz. áth. Valaminek építését bevégzi, teljes magasságra épit. *Egy nyáron felépítette házát.* V. ö. ÉPÍT.

FEL- v. FÖLÉPÍTÉS, (fel- v. föl-építés) ösz. fn. Valamely épületnek bevégzése, teljes magasságra fölemelése. V. ö. ÉPÍT.

FEL- v. FÖLÉPÜL, (fel- v. föl-épül) ösz. önh. 1) Valamely épület elkészül, teljes magasságra fölemelkedik. *Tüz után jobbára felépültek a házak.* 2) Éppé, azaz egészségessé lesz, fellábadoz. *Hosszas nyavalyából végre felépült.* 3) Átv. ért. fölveszi magát, elszegényedés után újra meggazdagodik.

FEL- v. FÖLÉPÜLÉS, (fel- v. föl-épülés) ösz. fn. 1) Valamely épületnek elkészülése, teljes magasságra emelkedése. 2) Felgyógyulás. V. ö. FELÉPÜL.

FEL- v. FÖLÉR, (1), (fel- v. föl-ér) ösz. áth. 1) Valamit bizonyos magasságig nyúlva megközelít, megillet. *Felérni kézzel a ház eszterhéját. Felérni horgas bottal a gyümölcsös ágat.* 2) Észszel felfog. *Ezt gyönge elmém föl nem éri. Észszel felérni valamit.* V. ö. ÉR, áth.

FEL- v. FÖLÉR, (2), (fel- v. föl-ér) ösz. önh. 1) Feljut, felnyulik valamely magasságra. *Felérni a hegyre, toronyba. A fa teteje felér a harmadik emeletig.* 2) Segitő ragu névvel am. valamihez hasonló erővel, hatással bír ; hozzáfogható ; egyértékü becsü. *Ő felér maga három legénnyel. Ezen ajándék felér ezer forinttal.*

„Galambomnak csókja
Száz aranynyal felér." Népd.

V. ö. ÉR, önh.

FÉLÉRCZ, (fél-érez) ösz. fn. Ásvány, mely fényre nézve az érczekhez hasonlit, de tüzben elrepül, s pörölylyel nem nyújtható. Ilyenek pl. a *kéneny, mireny* stb.

FEL- jobban : FÖLERÉGET, (föl-eréget) ösz. áth. Megengedi vagy eszközli, hogy egymás után fölmehessenek, felszállhassanak. *Föleregetni a macskákat a padlásra, a kalitkába zárt galambokat a levegőbe. Föleregetni a rabokat a tömlöczből. Föleregetni a röppentyüket.* V. ö. ERÉGET.

FEL- jobban : FÖLERÉGETÉS, (föl-erégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn többeket egymás után föleresztünk, föleredni, fölmenni engedünk.

FEL- jobban FÖLERESZKÉDIK, (föl-ereszkédik) ösz. k. 1) Fölemelkedik a levegőben, felszáll. *Föleresztkedik a papiros-sárkány, a léggolyó.* 2) A fagyos test, különösen a dér felolvad.

FEL- jobban : FÖLERESZT, (föl-ereszt) ösz. áth. 1) Fölmenni, fölrepülni, felszállani, fölkelni enged, felbocsát. *Föleresztni a gyermeket a toronyba. Föleresztni a papirossárkányt. Föleresztni a kalodában ülő bünöst. Föleresztni a farkasgödrben ülőt.* 2) Folyadékot másnak közbekeverésével megritkít. *Föleresztni a tejet vizzel vagy szappanlével. Föleresztni a sürü rántást húslével. Föleresztni az erős gyógyszert.* V. ö. ERESZT.

FÉLÉRÉTT, (fél-érétt) ösz. mn. Nem egészen érett, félig érett. V. ö. ÉRÉTT, mn. *Félérett gyümölcsöt enni árt az egészségnek.*

FÉLÉRÉTTEN, (fél-éretten) ösz. ih. Félig érett állapotban. *Féléretten szedni le az almákat.*

FFL- jobban : **FÖLERÉZ**, (föl-eréz) ösz. áth. Erével, azaz gyeplővel fölszerszámoz. *Fölerézni a kocsiba fogandó lovakat.* V. ö. ERE.

FEL- v. **FÖLÉRÉZ**, (fel- v. föl-éréz) ösz. önh. Álmából, szunnyadtából, ájult állapotából öntudatra ébred.

FEL- v. **FÖLÉRKÉZIK**, (fel- v. föl-érkézik) ösz. k. Alsóbb vidékről magasabbra fölmegy, feljön, megérkesik. *A gőzös Pestről Bécsbe másfél nap alatt felérkezik. Felérkezni a havas csúcsára.* V. ö. ÉRKÉZIK.

FEL- jobban : **FÖLERŐKÖDIK**, (föl-erőködik) ösz. k. Erőködve, maga megerőtetésével valahová feltörekszik, felhat, fölmegy. *Hóban, hidegben, járatlan utakon felerőködni a magas hegytetőre.*

FEL- v. **FÖLÉRZÉKÉNYÍT**, fel- v. föl-érzékényít) ösz. áth. Úgy fölindít, fölgerjeszt, hogy érzékenynyé lesz.

FEL- v. **FÖLÉRZIK**, fel- v. föl-érzik) ösz. k. Valamely szag, bűz magasabb helyre felhatva érezhetővé lesz. *A piaczi ütlek szaga felérzik a harmadik emeletbe. A pincze doha felérzik az udvarra.* V. ö. ÉRZIK.

FELES, (1), (fel-es, *fél* névszótól) mn. tt. *feles-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Valaminek felében osztozó. *Feles napszámosok, favágók*, kik a díjban, fizetésben felesnek. 2) Páros. *Feles kesztyű. Felest, feletlent játszani*, máskép : *párost, páratlant.*

FELES, (2), v. **FÉLÉS**, (fel-es, a *fel* v. *fél, föl* igekötőtől) mn. l. FÖLÖS.

FÉLÉS, (fél-és) fn. tt. *félés-t*, tb. *—ék*. Azon kedvetlen érzés, melyet valaki valódi vagy képzelt rosz megtörténhetése miatt érez. V. ö. FÉL önh. A félés inkább összerű (concret), a félelem elvont értelemmel bir.

FEL-, jobban : **FÖLESDÉKLIK**, (föl-esdéklik) ösz. k. Esdekelve fölemeli kezeit, kérelmi szavát. *Fölesdekleni az irgalom Istenéhez.* V. ö. ESDÉKLIK.

FELESÉDIK, FÉLÉSÉDIK, l. FÖLÖSÖDIK.

FELESÉG, (fel-e-ség, *fél* névszótól) fn. tt. *feleség-ét*. Tulajd. valamely egésznek oly tulajdonsága, sajátsága, mely annak felét teszi ; vagy, ha *társ* értelemben veszszük, oly lény, oly társunk, barátunk, velünk legszorosabb viszonyban, elválaszthatlan kapcsolatban áll, velünk egy egészet alkot. Innen nevezte a magyar a férfi hitestársát *feleségnek*, (s ez közönséges értelme), nem pedig, mint némelyek talán csak inkább enyelgésből mondani szokták : *fele segítség* szóktól. Amannak értelme szellemiebb és nemesebb, s a házasság közös czéljával megegyezőbb. *Adjon Isten feleséget, szépet, jót. Feleséget venni. Feleségét elhagyni. Feleségétől elválni. Feleségét félteni. Ifju feleség, vén feleség. Malmon, ifju feleségen untalan kell építeni.* (Km.) *Okos feleség nagy Isten ajándéka.* (Km.).

FELESÉGÉL, (fel-e-ség-él) áth. m. *feleségél-t*. Valamely nőt feleségének nevez, vagy úgy szólítja, mint feleségét. *Feleségeli, mintha már megesküdtek volna.* Ellenben a nő a férjet *urazza.*

FELESÉGÉS, (fel-e-ség-és) mn. tt. *feleségés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kinek felesége van, házas, megházasodott. *Feleséges ember. Feleséges katona, diák. Feleséges görögpap.*

FELESÉGFÉLTÉS, (feleség-féltés) ösz. fn. Nyugtalan aggodalom, midőn a férj azon gyanakodik, azon hiszemben van, hogy felesége hivtelen lehet iránta.

FELESÉGFÉLTŐ, (feleség-féltő) ösz. mn. Feleségének hűségében nem bizó, s ezen bizalmatlansága miatt nyugtalankodó, gyanakodó. *Feleségféltő vén férfi.*

FELESÉGI, (fel-e-ség-i) mn. tt. *feleségi-t*, tb. *—ek*. Feleséget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Feleségi kötelességek, jogok.* V. ö. FELESÉG.

FELESÉGTARTÁS, (feleség-tartás) ösz. fn. A feleségnek szükséges, és állapotához illő ruházattal, eledellel való ellátása. Szélesb ért. házas élet, feleséges élet.

FELESÉGTELEN, (fel-e-ség-telen) mn. tt. *feleségtelen-t*, tb. *—ek*. Kinek felesége nincsen, nőtelen, nem házas. *Feleségtelen katonák, papok.*

FELESÉGVÉTEL, (feleség-vétel) ösz. fn. Házasodás, megházasodás, valamely nőszemélylyel törvényes összekelés.

FELESÉL, (fel-es-él) önh. m. *felesél-t*. A *felel, felelés, felelet* szókkal ugyanazon gyökből (*fél* névszótól) származván am. visszafelelget, viszhangokat adogat, perlekedik, csivódik. *Szép Amarill nevivel feleselni tanítod az erdőt.* (Virgil. 1. Ecl. Baróti). Néha am. valamely kérdés iránt szót váltogat, vitatkozik. *Feleselnek egymással a különböző, és ellenpártu hirlapok, mübirák, perlekedők. Feleselnek a szomszéd helységek a határon vagy határ fölött.*

FELESÉLÉS, (fel-es-él-és) fn. tt. *felesélés-t*, tb. *—ék*. 1) Visszabeszélés, visszafelelgetés, perlekedés, szóbeli csivakodás. 2) Valamely kérdés fölötti szóváltogatás, vitatkozás. V. ö. FELESÉL.

FELESEN, FÉLÉSEN, l. FÖLÖSEN.

FEL-, jobban : **FÖLESKET**, (föl-eskét) ösz. áth. Valakit valamire vagy valaminek esküi által felavat. *Fölesketni a kijelelt személyt papságra vagy papnak. Fölesketni királyi oktatónak, városbirónak. Fölesketni valakit taninak.* V. ö. ESKET.

FEL-, jobban : **FÖLESKETÉS**, (föl-eskétés) ösz. fn. Ünnepélyes vagy hivatalos működés, mely által valakit fölesketnek. *Az ujoncsok fölesketése.* V. ö. FELESKET.

FEL-, jobban : **FÖLESKÜDTET**, (föl-esküdtet) l. FELESKET.

FEL-, jobban : **FÖLESKÜDTETÉS**, l. FELESKETÉS.

FEL-, jobban: FÖLESKÜSZIK, (föl-esküszik) ösz. k. Ünnepélyes eskü által valamire szánja, igéri, felavattatja magát. *Fölesküdni papnak, tisztviselőnek, katonának.* V. ö. ESKÜSZIK.

FELESLEG, FELESLEGÉS, stb. l. FÖLÖSLEG, FÖLÖSLEGÉS stb.

FELESSÉG, FÉLÉSSÉG, l. FÖLÖSSÉG.

FEL-, jobban: FÖLESZEL, (föl-eszel) ösz. áth. Valaki eszét valamire felbujtja, rábeszéli.

FÉLESZELŐS, (fél-eszelős) ösz. mn. Kinek helyes esze nincs, félbolond, félkegyelmű, taszított eszű, hóbortos, natragulyás.

FEL-, jobban: FÖLÉSZIK, (föl-észik) ösz. k. átható értelemmel. 1) Eledel gyanánt fölemészt. *A baromfiak fölesznek az elébe vetett magot. A lovak fölesznek az abrakot, a juhok a mezőt. A vendégek mindent fölettek.* 2) Átv. ért. oszlató erővel biró valamely test, különösen nedv, folyadék, geny stb. más testnek részeit feloldja, elkoptatja. *A választóvíz fölessi a vasat. A nyál fölessi a szája végét. A tisztátalanság fölessi bőrét.* V. ö. ÉSZIK.

FEL- v. FÖLESZINKEDIK, (föl-eszinkedik) l. FELESZÜDIK.

FEL-, jobban: FÖLESZMÉL, (föl-eszmél) ösz. önh. Öntudat nélküli állapotából eszmélni kezd; öntudatra vergődik. V. ö. ESZMÉL.

FEL-, jobban: FÖLESZMÉLÉDIK, (föl-eszmélédik) ösz. k. Lassan lassan eszmélni kezd, az öntudat felébred benne.

FEL-, jobban: FÖLESZMÉLKÉDIK, (föl-eszmélkédik) ösz. k. Folytonosan eszmélve teljes öntudatra jön.

FÉLESZTENDEI, (fél-esztendei) ösz. mn. Féléesztendeig tartó, annyira való, annyit illető, annyira vonatkozó. *Félesztendei munkába került. Félesztendei eleség. Félesztendei díj. Félesztendei szerződés.* V. ö. FÉLESZTENDŐ.

FÉLESZTENDEIG, (fél-esztendeig) ösz. ih. Az esztendőnek fele részeig, a mi polgári esztendőnk szerént: hat hónapig. *Félesztendeig betegeskedni.*

FÉLESZTENDŐ, (fél-esztendő) ösz. fn. Az esztendő fele, polgárilag véve: hat hónap. *Félesztendőt utasásban tölteni.* V. ö. ESZTENDŐ.

FÉLESZTENDŐRE, (fél-esztendőre) ösz. ih. Az esztendőnek fele idejére, hat hónapra. *Félesztendőre fogadni szolgát.*

FÉLESZTENDŐS, (fél-esztendős) ösz. mn. Féléesztendőtől fogva élő, létező; hat hónapos. *Félesztendős gyermek.*

FÉLESZŰ, (fél-eszű) ösz. mn. Kinek helyes, ép esze nincs, félbolond, bolondos, bolyókás.

FEL- v. FÖLESZÜDIK, (föl-eszüdik) ösz. k. A székelyeknél am. 1) fel v. föleszmél, észrejön; 2) felébred.

FELET, régies, *feled* helyett. „Ékes sereged oth felethéd" (ott feletéd). Emlékvers Mátyás király halálára 1490. évből.

FELETÁRS, (fele-társ) ösz. fn. A székelyeknél am. felebarát. Szorosb ért. czimbora, minden ügyeinkben részvevő társ.

FEL-, jobban: FÖLÉTET, (föl-étet) ösz. áth. Eleséget, abrakot, takarmányt fölemésztet, elfogyat; föllegeltet. *Föletetni a csordákkal, nyájakkal a legelőt, vetéseket. Föletetni a takarmányt az istállós barmokkal.* Átv. ért. emésztő, oszlató nedvvel, folyadékkal szilárd, keményebb testet részekre felold, fölemészt. *Föletetni a vasat némely savakkal.*

FELETLEN, (fel-etlen) mn. tt. *feletlen-t*, tb. —*ék*. 1) Midőn a *féltől* származik, am. páratlan, minek hasonló fele nincs. *Feletlen kesztyű, csisma.* 2) Felebaráti szeretet nélkül való. V. ö. FELETLENSÉG. 3) Midőn a *fel fél* szótól ered, am. minek teteje vagy föle nincs; értelmesség okáért is az utóbbi helyesebben: *föletlen.*

FÉLETLEN, (fél-et-len) mn. tt. *féletlen-t*, tb. —*ék*. 1) Aki nem fél, bátor, félénktelen. 2) Kitől vagy mitől nem félnek, félelmetlen. Kétes értelménél fogva, s minthogy úgy is vannak ezen fogalmak kitételére szabatosabb szavaink, ezen különben is ritka használatú kifejezést bízvást nélkülözhetjük.

FÉLÉTLEN, (fél-étlen) ösz. mn. Ki félig étlen, félig éhgyomorral levő, ki alig evett valamit, félig lakott.

FELETLENSÉG, (fel-et-len-ség) fn. tt. *feletlenség-ét.* Páratlanság, vagyis hasonló társ nélküli állapot, vagy tulajdonság. Felebaráti szeretet nélkül való állapot. „Kiáltatja (az hatalmas Isten), hogy ne éljünk ily feletlenségben." Horváth András a XVI. századból. V. ö. FELETLEN.

FELETLENÜL, (1), (fel-et-len-ül) ih. Páratlanul, hasonló társ nélkül, baráttalanul. V. ö. FÉL, FELETLEN.

FELETLENÜL, (2), v. FÉLETLENÜL, ih. l. FÖLETLENÜL.

FÉLETLENÜL, (fél-et-len-ül) ih. A nélkül, hogy félne; vagy a nélkül, hogy félnének tőle. V. ö. FÉLETLEN.

FELETT v. FÉLÉTT v. FÖLÖTT, (fel-ett stb.) névutó. Személyragozva: *felettem, felette, felette* stb. v. *fölöttem, fölötted, fölötte.* Ragozatlan állapotában az illető név nem szenved változást előtte, pl. *Ház felett, fejünk felett. Mindenek felett,* de harmadik személyű raggal sajátító rag kivántatik mellé, pl. *háznak felette, mindeneknek fölötte.* Értelmére nézve am. 1) Valaminek tetején, ormán, legmagasabb pontján. *Ház felett rak fészket a gólya.* 2) Valamit túlhaladva, magasságra emelkedve. *A város felett setét felhő borong. Erdő felett repkedő madarak.* 3) Vétetik *ről ről* értelemben. *Tanakodni, értekezni valamely tárgy felett. Aggódni kedveseink felett.* 4) Miatt. *Sírni, panaszkodni veszteségünk felett.* 5) Néha am. körül, mellett, bizonyos időben. *Asztal felett beszélgetni, mulatni.* 6) Hasonlító erővel birván am. jobban, inkább mint, pl. *Mindenek felett szeressük az Istent. Sokak felett többre*

becsülllek. Nyelvhasonlat szerént ellentétetik az *alatt* névutónak, s helyhatározó gyanánt önállólag is használtathatik. *Ő köztünk felett* (fel-ent) *dll. Fölöttebb vagy, hogy sem fölemelkedhetnénk hozzád, mert mi alatt vagy alattabb vagyunk.*

FELETTE v. FÉLÉTTE v. jobban: FÖLÖTTE, (föl-ött-e) ih. Igen nagyon, másokat túl szárnyalva, másokon túl emelkedve. *Felette bánom bal lépésemet. Felette magasan repülő sas.*

FELETTÉBB v. FÉLÉTTÉBB v. FÖLÖTTÉBB, (föl-ött-e-ebb) ih. a második fokon. Az igen nagynál is nagyobban, a túlzónál túlzóbban. *Felettébb meghatotta szivét hazájának romlása.*

FELETTÉBB- v. FÖLÖTTÉBBVALÓ, (fölöttébb-való) ösz. mn. Igen rendkivüli, mindeneket felülmuló, túlszárnyaló. *Egy nemzetet csak felettébbvaló erőszak semmisithet meg egyszerre.*

FELETTÉBB- v. FÖLÖTTÉBBVALÓSÁG, (fölöttébb-valóság) ösz. fn. Rendkivüli nagyság, magasság, minden mértéket túlhaladó erő.

FELETTE-, jobban: FÖLÖTTEVALÓ, (fölötte-való) ösz. mn. 1) Igen nagy. *Fölöttevaló szeretettel viseltetni Isten iránt.* 2) Elüljáró.

FELETTE- jobban: FÖLÖTTEVALÓSÁG, (fölötte-valóság) ösz. fn. A soknak, nagynak igen magas foka, túlság.

FÉLÉVES, (fél-éves) ösz. mn. l. FÉLESZTENDŐS.

FELEZ, (fel-ez, *fél* névszótól) önh. m. *felez-tem, —tél, —ett.* Valakivel úgy osztozik valamiben, hogy mindegyik az illető egésznek felét kapja.

FÉLÈZ, (fél-èz) l. FÖLÖZ.

FELEZÉS, (fel-ez-és) fn. tt. *felezés-t,* tb. *—ék.* Osztozás neme, midőn ketten valamiben feleznek. V. ö. FELEZ.

FÉLÈZET, (fél-èz-et) fn. l. FÖLÖZET.

FELEZŐ, (fel-ez-ő) mn. tt. *felező-t.* Aki egy mással félrészben osztozik. *Felező munkatársak.*

FÉLÈZŐ, (fél-èz-ő) fn. l. FÖLÖZŐ.

FELFAKAD, (fel-fakad) ösz. önh. 1) Növekedő dagadás következtében felpattan, felnyílik, felszakad. *Felfakad a vérkelés.* 2) Mondjuk föld alatti vízről, midőn felbugyog.

FELFAKASZT, (fel-fakaszt) ösz. áth. Véghezviszi, eszközli, okozza, hogy valamely dagadt test felfakadjon. *Felfakasztani a kelést, hólyagot.*

FELFAL, (fel-fal) ösz. áth. Falva szájba kapja, hogy megegye; mohón megeszik valamit. V. ö. FAL, ige.

FÉLFALUSI, (fél-falusi) ösz. mn. Félparasztos, nyers, durva. *Félfalusi viselet. Félfalusi erkölcsök, szokások.*

FELFÁTYOLOZ, (fel-fátyoloz) ösz. áth. Fátyollal feldiszit, betakar. *Felfátyolozni a fejet.*

FEL- jobban: FÖLFÉD v. FELFÖD, (föl-féd v. fel-föd) ösz. áth. Elrejtett, eltitkolt, nem tudott, nem ismert tárgyat világosságra hoz, feltakar, föllel. *Fölfedni a titkot. Fölfedni a szeméremrészeket. Fölfedni valaki gyöngeségeit. Némely régi kéziratokat, okleveleket fölfedni. Összeesküvést, csalárdságot fölfedni.* V. ö. FÉD.

FÉLFÉDÉL v. FÉLFÖDÉL, (fél-fédél v. födél) ösz. fn. Az épületen oly födél, melynek csak egy oldala van.

FÉLFÉDELÉK v. FÉLFÖDELÉK, (fél-fédelék v. födelék) ösz. fn. Félszin, félhaj, hiú, melynek csak egy oldalról van fedele. Szélesb ért. fedél, mely csak félig takar be valamit. *Félfedelék a hintón.*

FÉLFÉDELES v. FÉLFÖDELES, (fél-fédeles v. födeles) ösz. mn. Félfedéllel ellátott, minek csak félfedele van. *Félfedeles hás. Félfedeles hintó.* V. ö. FÉDELES.

FÉLFÉDELŰ v. FÉLFÖDELŰ, l. FÉLFÉDELES.

FEL-, jobban: FÖLFEDÉS, (fel-födés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg nyilvánosságra, tudomásra hozás, midőn valamit fölfedünk. V. ö. FELFÖD.

FEL-, jobban: FÖLFÉDÉZ v. FELFÖDÖZ, (föl-fédés v. fel-födöz) ösz. áth. A *felfed* igének gyakorlótja, s am. tartós, folytonos működés által fölfed, azaz, felvilágosit, feltakar, feltalál valamit. V. ö. FELFÉD.

FEL-, jobban: FÖLFÉDÉZÉS v. FELFÖDÖZÉS, (föl-fédézés v. fel-födözés) ösz. fn. Valamely tárgynak gyakori, folytonos működés által eszközlött fölfedése. V. ö. FELFÉDÉS.

FEL-, jobban: FÖLFÉDÉZŐ v. FELFÖDÖZŐ, (föl-fédező v. fel-födöző) ösz. fn. Személy, ki valamely elrejtett, eddig nem ismert, nem tudott dolgot, tárgyat feltalál, tudomásra hoz. *Régi oklevelek, Amerika, Australia fölfedezői.*

FÉLFEGYVERÉS, (fél-fegyverés) ösz. mn. Nem egészen, csak félig fegyverkezett. *Félfegyveres ujoncok, önvállalkozók.*

FEL-, jobban: FÖLFEGYVERÉZ, (föl-fegyverez) ösz. áth. Fegyverrel fölszerel, fegyverbe öltöztet, fegyverrel ellát. *Fölfegyverezni az ujoncokat.*

FEL-, jobban: FÖLFEGYVERÉZÉS, (föl-fegyverézés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit fölfegyverezünk. V. ö. FELFEGYVERÉZ.

FEL-, jobban: FÖLFEGYVERKÉDIK, ösz. k. l. FELFEGYVERKÉZIK.

FEL-, jobban: FÖLFEGYVERKÉZÉS, (fölfegyverkézés) ösz. fn. Fegyverbe öltözködés.

FEL-, jobban: FÖLFEGYVERKÉZIK, (fölfegyverkézik) ösz. k. Fegyverbe felöltözködik, fegyveresen felkészül. *Fölfegyverkezni a csatára.* Átv. ért. védelmi eszközökkel ellátja magát, neki készül az ellenszegülésnek. *Erős lélekkel, Istenbe helyezett bizalommal fölfegyverkezni a bün kisértete ellen.*

FEL-, jobban: FÖLFEGYVERKÉZTET, (fölfegyverkéztet) ösz. áth. Megparancsolja, meghagyja, rendeli, hogy valaki fölfegyverkezzék. *Sáblgákat fölfegyverkeztetni az éjjeli rablók ellen. Forradalomban fölfegyverkeztetni a föld népét.*

FEL-, jobban: FÖLFEGYVERZÉS, (föl-fegyverzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit fegyverrel ellátunk, vagy fegyverbe öltöztetünk. V. ö. FELFEGYVEREZ.

FEL-, jobban: FÖLFEJLIK, (föl-fejlik) ösz. k. Valaminek varrása, kötése felbomlik, felszakad, elválik. *Fölfejlett a zsák feneke. Fölfejlett könyökön a ruha.* V. ö. FEJLIK.

FEL-, jobban: FÖLFEJT, (föl-fejt) ösz. áth. Varrást, kötést felbont, felold. *Fölfejteni a hibásan varrott ruhát. Fölfejteni a harisnyát.* V. ö. FEJT.

FEL-, jobban: FÖLFEJTÉGET, (föl-fejtéget) ösz. áth. és gyakor. Valamit folytonosan fejtve felold, felbont, varrását, kötését feloszlatja. *Fölfejtegetni az avult ruhadarabokat.* V. ö. FEJTÉGET.

FEL-, jobban: FÖLFEJTÉGETÉS, (föl-fejtégetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölfejtegetünk.

FEL-, jobban: FÖLFEJTÉS, (föl-fejtés) ösz. fn. Valamely varrott, kötött műnek feloldása, felbontása.

FEL v. FÖLFÉKEZ, (fel- v. föl-fékez) ösz. áth. Fékre, kötőfékre fog, féket vet a fejére. *Felfékezni a gyepen legelő lovakat.* V. ö. FÉKEZ.

FEL- v. FÖLFÉKEZÉS, (fel- v. föl-fékezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a lovat fékre, kötőfékre fogják. *A szilaj csikó felfékezése nagy fáradságba kerül.*

FEL-, jobban: FÖLFELÉ, (föl-felé) ösz. ih. Oly irányban, vonalban, mely magasra hat. *Fölfelé megy, ki a hegytetőre akar jutni. Fölfelé vontatni a hajókat.*

„Fölfelé megy borban a gyöngy,
Jól teszi." Vörösm.

Ellentéte: *lefelé.* Tájékozási ért. am. éjszak felé. *Tavaszszal fölfelé mennek a vándormadarak.*

FÉLFELE, régies, *félre* értelemben. „Félfele hiván." „Félfele állánk." Debreczeni Legendáskönyv. „Mert ott a szegények félfele buválnak." Pesti Gábor meséi.

FÉLFELÉ, (fél-felé) ösz. ih. Oldalra, féloldalra, egyikfelé. *Félfelé áll a kalapja, süvege. Félfelé hajlik a roszúl rakott kazal.*

FÉLFELÉVALÓ, (félfelé-való) ösz. mn. 1) Egy oldalra, féloldalra való. *Félfelévaló rúd, korlát.* 2) Félrevaló, félenlevő, uton kivüli. *Félfelé való helységek, puszták.*

FÉLFELŐL, (fél-felől) ösz. ih. Egy oldalról, egy részről, fél oldalról. *Félfelől beárkolt, félfelől szabadon hagyott rét. Félfelől fázni, átfázni. Félfelől megfaragott gerenda.*

FEL- v. FÖLFÉR, (fel- v. föl-fér) ösz. önh. Bizonyos magasságban helyet kap, hely jut neki. *Még néhány búzakeresztet felfér az asztagra. Nincs oly rakott szénaszekér, melyre még egy villával föl nem férne.* (Km.). V. ö. FÉR.

FEL- v. FÖLFÉRCZÉL, (fel- v. föl-férczel) ösz. áth. Valamit férczelve felvarr, felakgat. *Felférczelni a szinpadi ruhára holmi csipkéket, szalagokat.* V. ö. FÉRCZÉL.

FÉLFÉRFI, (fél-férfi) ösz. fn. 1) Férfi, ki gyávasága miatt a valódi férfi nevet nem érdemli meg; asszonyos, katuska ember. 2) Herélt férfi.

FÉLFÉRGES, (fél-férges) ösz. mn. Amit félig meglepett, megrontott a féreg. *Félférges alma, dió.*

FEL- jobban: FÖLFESLIK, (föl-feslik) ösz. k. A *fölfejlik* igével legszorosabb rokonságban áll, azon különbséggel, hogy ami felfeslik, nagyobb erőszakkal, szakadással bomlik fel, mint ami felfejlik. *Fölfeslik a vászon, midőn a kalmár ketté hasítja. Fölfeslik a varrás, ha az összevarrott feleket kettétépik. Fölfejlik a harisnya, ha roszul volt bekötve, vagy fejtő tűvel felbontogatják.*

FEL- jobban: FÖLFEST, (föl-fest) ösz. áth. 1) Valamely képet bizonyos helyre, magasságra fest. *Zrínyi kirohanását Szigetvárából fölfestették a szigeti templom boltozatára.* 2) Festék gyanánt, festésre felhasznál, elfogyaszt. *Fölfesteni minden festéket. Minden pénzét fölfestette a művész valamely drága képre.*

FEL- v. FÖLFÉSŰL, (fel- v. föl-fésül) ösz. áth. Fésűvel fölfelé kanyarít, simít, felsimít. *Búbosra felfésülni a hajat.*

FEL- jobban: FÖLFESZÉGET, (föl-feszéget) ösz. áth. és gyakor. Feszegetve, azaz gyakran, folytonosan feszítve valamit fölemel, fölerőtet, felszakgat, felbont, felnyit. *Kapacscsal fölfeszegetni az utczai kövezetet. Fölfeszegetni a pénzes láda ajtaját.* V. ö. FESZÉGET.

FEL- jobban: FÖLFESZÉGETÉS, (föl-feszégetés) ösz. fn. Valaminek feszegetés általi feltörése, felszakgatása, felnyitása.

FEL- jobban: FÖLFESZÍT, (föl-feszít) ösz. áth. 1) Feszítés által, egyet feszítve feltör, felbont, felszakaszt, felnyit valamit. *Fölfeszíteni kapacscsal a ledsott követ. Fölfeszíteni doronggal a kaput.* 2) Valamit szétterjesztve fölszegez valahová. *Fölfeszíteni a bőrt rámdra.* Különösen, halálos büntetésül keresztre szegez. *Idvözítőnket a zsidók fölfeszítették. Fölfeszítették, meghala és eltemették.* (Apostoli hitvallás). V. ö. FESZÍT.

FEL- jobban: FÖLFESZÍTÉS, (föl-feszítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit fölfeszítenek. V. ö. FELFESZÍT. *Urunk fölfeszítése.*

FEL- v. FÖLFICSÉRÉZ, (fel- v. föl-ficséréz) ösz. áth. Nyalkán felékesít, felcziczomáz, ficséresen, ficsúrosan kicsíp. *Felficserézte magát a tánczvigalomra.*

FEL- v. FÖLFINTORÍT, (fel- v. föl-fintorít) ösz. áth. Fintorítva, fintorgatva feltol, felnyom. Mondják különösen az orról. *Felfintorította az orrát,* azaz valami nem volt tetszésére, megboszonkodott. V. ö. FINTORÍT.

FELFIÓKOL v. FELFIÓKOZ, (fel-fiókol v. —fiókoz) ösz. áth. Fiókokkal ellát. *Felfiókolni az irományos szekrényt.* V. ö. FIÓK.

FELFIRKÁL, (fel-firkál) ösz. gyak. áth. Nyilvános vagy emeltebb helyre firkál valamit. *A gyermekek felfirkálják neveiket a falakra.*

FELFITAT, (fel-fitat) ösz. áth. Felkutat, felkurkász, felfürkész, vadász vizslaeb módjára mintegy fitosan tartván az orrát felszaglász.

FEL- v. FÖLFITYÉSZ, (fel- v. föl-fityész) ösz. áth. Mondják különösen vadászról és vadászebről, midőn a rejtekben levő vadat felkutatja. V. ö. FITYÉSZ.

FEL- v. FÖLFIZET, (fel- v. föl-fizet) ösz. áth. Általán, a rendes illetéken vagy becsen, áron felül fizet. Különösen. 1) A cserében adott tárgyra még valamit fizet. *A cserélt pipára egy pár forintot felfizetni.* 2) Az alkudott díjhoz, bérhez, árhoz valamit told. *Felfizetni a fuvarosnak.*

FEL- v. FÖLFIZETÉS, (fel- v. föl-fizetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamire felfizetünk. V. ö. FELFIZET.

FELFODORÍT, (fel-fodorít) ösz. áth. Fodrosan vagy fodrokra felkanyarít, fölteker. *Felfodorítani meleg vassal a fürtöket.* V. ö. FODOR, FODORÍT.

FELFODORÍTÁS, (fel-fodorítás) ösz. fn. Fodrokba tekerés, sodrás, felkanyarítás.

FELFODORODIK, (fel-fodorodik) ösz. k. Fodrokba vagy fodrosan föltekeredik, felcsavarodik. *Az uszkár szőre felfodorodik.* V. ö. FODOR.

FELFODROZ, (fel-fodroz) ösz. áth. 1) Fodrokba fölteker, felcsavar. *Felfodrozni az üstökét.* 2) Fodrokkal felékesít, felcifráz. *Felfodrozni az üngöt, szoknyát.* V. ö. FODOR, FODROZ.

FELFODROZÁS, (fel-fodrozás) ösz. fn. Ékesgetés, cziczomázás neme, mely által fodrossá teszünk, vagy fodrokkal diszítünk valamit.

FELFOG, (1), (fel-fog) ösz. áth. 1) Valamit mentében, siettében, futtában stb. feltartóztat, akadályoz. *Felfogni árokkal a folyó homokot. Gáttal, töltéssel felfogni az árvizet.* 2) Fölvesz, fölemel. *Felfogni karra a fáradt gyermeket. Felfogni sárban a ruhát.* 3) Pártul fog, védelmez. *Felfogni az elhagyott árvának ügyét.* 4) Ésszel felér. *Felfogni az előadott tant. Felfogni valakinek tervét, szándékát, indítványát.* 5) Felszakasst, fölmetsz. *A gyepet nehezen fogja fel az eke.* 6) A növény valamit ellep. *Felfogta a gyom az udvart, a fű az elhagyott utakat.*

FELFOG, (2), (fel-fog) ösz. fn. Fog, különösen emberi szájban, mely a rendes fogsoron fölül hibásan vagy fölöslegesen nő ki.

FELFOGAD, (fel-fogad) ösz. áth. 1) Felvállal, fölvesz. *Felfogadni az árva gyermeket. Felfogadni valakit fiának.* 2) Szolgálatra, munkára felbérel. *Felfogadni valakit inasnak, szolgálónak, napszámosnak.* 3) Adott szóval, esküvel megigér, föltesz valamit.

„Felfogadtam száz meg százszor,
Hogy én nem szeretek máskor."

Csokonai.

4) Önh. ért. valakivel viszonyos szerződést tesz oly dolog felől, melyet bizonyosan egyik sem tud, vagy melyről mindenik fél azt hiszi, hogy ő tudja bizonyosan. *Felfogadni száz forintban, hogy a lóversenyben ez vagy amaz lesz nyertes. Fogadjunk fel!* Ez értelemben igekötő *(fel)* nélkül szokottabb.

FELFOGADÁS, (fel-fogadás) ösz. fn. 1) Felvállalás. *Az elhagyott árvák felfogadása.* 2) Szolgálatba, munkára beszegődtetés. *Cselédek, napszámosok felfogadása.* 3) Szerződés valami fölött, mit bizonyosan egyik fél sem tud, vagy miről mindenik fél azt hiszi, hogy bizonyosan tudja. Szokottabban igekötő nélkül: *fogadás.*

FELFOGÁS, (fel-fogás) ösz. fn. 1) Fölvevés, fölemelés. 2) Ésszel felérés, vagyis az észnek azon működése, midőn valamely dologról világos eszméje van. *Könnyű felfogással bírni.*

FELFOGÓ, (fel-fogó) ösz. fn. Tepsi, melyet a nyársra húzott sült alá tesznek, hogy a lecsepegő zsírt felfogja. Szélesb ért. mint melléknév, ami valamit feltartóztat, fölemel vagy pártul vesz. *Felfogó töltések, gátok.* V. ö. FELFOG, (1).

FELFOHÁSZKODÁS, (fel-fohászkodás) ösz. fn. Fohásznak vagy fohászoknak felnyomulása, feltódulása a mellből. V. ö. FOHÁSZ.

FELFOHÁSZKODIK, (fel-fohászkodik) ösz. k. Szivéből, melléből fohászokat bocsát fel. *Bánatában, szívfájdalmában felfohászkodik az égre.* V. ö. FOHÁSZ.

FELFOLTOZ, (fel-foltoz) ösz. áth. Foltokra, foltozásra felhasznál, felvarr. *A maradékvásznat, posztót ócska ruhákra felfoltozni.*

FELFOLY, (fel-foly) ösz. önh. Tulajd. ért. am. valamely híg test alulról fölfelé terjed, halad, mi néha látszólag megtörténik, pl. *Felfoly a Rába viznek fölszine*, midőn a Duna áradása feltartóztatja; ámbár tulajdonkép lefoly, mert magasabb álláséról alább száll. Átv. ért. mondjuk némely növényekről, melyeknek indái, szárai, kacsai a közellévő fákra, kerítésekre, oszlopokra stb. felfutnak, föltekerőznek. *Felfoly a borsó, juhszalag* stb.

FELFOLYAMODÁS, (fel-folyamodás) ösz. fn. Felsőbb helyre folyamodás. V. ö. FELFOLYAMODIK.

FELFOLYAMODIK, (fel-folyamodik) ösz. k. Felsőbb helyre, felsőbb törvényszék elé folyamodik, viszi fel panaszát, ügyét. V. ö. FOLYAMODIK.

FELFOLYÓ, (fel-folyó) ösz. mn. Általán, ami fölfelé foly, akár tulajd. akár átv. értelemben. *Felfolyó indás növények.*

FELFON, (fel-fon) ösz. áth. 1) Hajat, serényt, befonva felköt. *Felfonni a lófarkat, a lócserényt, az üstökét.* 2) Fonó eszközön, pl. guzsalyon, rokkán fonallá sodorít, pederít, feldolgoz. *Felfonni naponként egy kötés lent vagy kendert.*

FELFORDÍT, (fel-fordít) ösz. áth. Általán, valamit úgy fordít, hogy ami alul vagy oldalt volt, az

felül legyen, és viszont. *Felfordítani a kiürült hordót. Felfordítani a csónakot.* Szélesb ért. feldönt, feltaszít. *Felfordítani a kocsit, fasekat.* V. ö. FORDÍT.

FELFORDÍTÁS, (fel-fordítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által felfordítunk valamit. V. ö. FELFORDÍT.

FELFORDÚL, (fel-fordúl) ösz. önh. 1) Általán, valami úgy fordúl, hogy alja vagy oldala fölfelé álljon, és viszont. *Felfordúl a szekér a lejtőn.* 2) Átv. ért. a gyomorról mondják, midőn fölkeveredik, s a bevett ételt italt fölfelé hajtja, kiokádja. Tréfás, és népies nyelven: meghal, megdöglik. *Felfordult a szegény, Isten nyugasztalja!* 3) Rendes állapota megzavarodik, szokott forgása felbomlik.

„Felfordúlt a világ, eltörött tengelye,
Régi járásának se nyoma, se helye."
Faludi.

FELFORDULÁS, (fel-fordulás) ösz. fn. 1) Állapot, midőn valami oly fordulást szenved, melynél fogva alja vagy oldala fölfelé áll, és viszont. 2) Valamely járműnek feldőlése.

FELFORDULT, (fel-fordult) ösz. mn. Aminek alja vagy oldala fölfelé áll, és viszont. *Felfordult szekér, csónak.* Átv. ért. rendes forgásában megzavart, fonák, visszás. *Felfordult világ.*

FELFORDULTSÁG, (fel-fordultság) ösz. fn. Átv. értelemben felfordult állapot, a dolgoknak fonák viszonya egymáshoz, a rendnek felbomlása.

FELFORGÁCSOL, (fel-forgácsol) ösz. áth. Forgácsokra farag, metél, gyalúl. *Az ügyetlen asztalos felforgácsolta a munkába vett fának nagyobb részét.*

FELFORGÁCSOLÁS, (fel-forgácsolás) ösz. fn. A fának forgácsdarabokra metélése, gyalulása, faragása.

FELFORGAT, (fel-forgat) ösz. áth. és gyakor. Valamit folytonosan, vagy több tárgyat egyszerre felhány, fölkever, rendetlenségbe hoz, feldúl, feldönt, feltaszigál, szóval: rendes helyzetéből, állásából visszásba, fonákba tesz át. *Felforgatni az üres hordókat. Felforgatni az egyszer végig csépelt gabonát. A förgeteg felforgatja a sátorokat. A nyavalyatörős felforgatja szemeit.*

„Felforgat a vas századok érczkeze
Mindent." Berzsenyi.

V. ö. FORGAT.

FELFORGATÁS, (fel-forgatás) ösz. fn. Felhányás, feldúlás, fölkeverés, feldöntögetés, rendnek, régi viszonyoknak felbontogatása.

FELFORR, (fel-forr) ösz. önh. Valamely folyadék a melegségnek azon fokát éri, melyet forrásnak nevezünk. V. ö. FORR. *Felforr a víz, leves, kávé.* Átv. ért. igen fölgerjed, különösen: vére a nagy harag miatt rendkivüli mozgásba jön. *Felforr bennem a méreg, ha látom őt. Kis csupor hamar felforr.* (Km.).

FELFORRAD, (fel-forrad) ösz. önh. Forró állapotba megy által, növekedő melegség, tűz által forróvá habzik fel. V. ö. FORRAD.

FELFORRAL, (fel-forral) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felforrjon, forróvá legyen. *Felforralni a tejet.* Átv. ért. rendkivüli hevülésbe hoz, feltüzel. *A nagy harag felforralta vérét.*

FELFORRALÁS, (fel-forralás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg melegítés, tüzelés, mely által felforralunk valamit.

FELFORRAN, (fel-forran) ösz. önh. A nagy tűz, melegség miatt hirtelen, egyszerre felforr, felbugygyan. *A tüzes vasra öntött víz felforran. Az igen ingerlékeny ember csekélységre is felforran.*

FELFORRANÁS, (fel-forranás) ösz. fn. Hirtelen, egyszerre való felforrás, felbugygyanás.

FELFORRASZT, (fel-forraszt) ösz. áth. 1) l. FELFORRAL. 2) Forró érczet, pl. vasat valahová felragaszt. *A vaspántokat felforrasztani a nyujtóra.* V. ö. FORRASZT.

FELFORTYAN, (fel-for-ty-an) ösz. önh. Állatról, különösen emberről mondják, midőn haragjában hirtelen felpattan, felmérgesedik. *Mindjárt felfortyan.*

„Felfortyant Mahomét Nándorra, de fökép
Fújta Korogra dühét." Czuczor.

FELFOSZLAT, (fel-foszlat) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felfoszoljék. *Felfoszlatni szálakra a vásznat.*

FELFOSZLATÁS, (fel-foszlatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felfoszlatunk.

FELFOSZLIK, (fel-foszlik) ösz. k. Valamely rostos, szövött, kallott test, szálakra, fonalakra, hártyákra felbomlik, szétválik, felszakadoz. *Felfoszlik a be nem szegett fehérruha. Felfoszlik a selyemgubó. Felfoszlik a kigyó bőre tavaszszal Felfoszlik a kukoricza héja.* V. ö. FOSZLIK.

FELFOSZT, (fel-foszt) ösz. áth. 1) Tájdivatosan: ruhát, takarót fölemelve, valakit vagy valamit meztelenné vagy födetlenné tesz. *Felfosztani a szoknyát, pendelyt, vagy az asszonyokat, leányokat. Felfosztani az ágyat.* 2) Mondják különösen a törökbuza rakásról, midőn leveleitől megtisztítják. *Felfosztották már a törökbuzát.* V. ö. FOSZT.

FELFOSZTÁS, (fel-fosztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felfosztunk.

FELFOSZTOLÓDIK, (fel-fosztolódik) ösz. belsz. Különös gonddal, fáradsággal, vigyázattal felhúzza, fölemeli ruháját, fölleplezi magát. *Felfosztolódnak a nagy sárban, vízben gázoló nők.*

FELFOSZTOZIK, (fel-fosztozik) ösz. k. Leplét, takaróját, ruháját fölemelve meztelenné, födetlenné teszi magát. *A vízen átgázolni akarók felfosztoznak.*

FELFŐ, (fel-fő) ösz. önh. l. FELFORR.

FELFÖD, l. FELFÉD.

FÉLFÖDÉL, (fél-födél) ösz. fn. lásd: FÉLFÉDÉL.

FELFÖDÖZ, FELFÖDÖZÉS, l. FELFÉDÉZ, FELFÉDÉZÉS.

FELFÖLD, (fel-föld) ösz. fn. Általán valamely országnak, tartománynak azon része, mely magasab-

ban fekszik; hegyes vidék. Különösen, Magyaországnak azon éjszaki vármegyéi, melyek a Kárpátok mentében fekszenek. Ellentéte: *Alföld.*

FELFÖLDI, (fel-földi) ösz. mn. Felföldről való, arra vonatkozó, azt illető. *Felföldi lakosok. Felföldi kereskedés, müipar.* Használtatik főnévül is, s am. felföldön lakó, vagy onnan való személy. *A felföldiek közül sokan nyaranta alföldön dolgoznak.*

FELFŐL, (fel-föl) ösz. önh. l. FELFORR.

FÉLFÖTT, (fél-fött) ösz. mn. Ami kellőleg nincs megfőzve, félig nyers. *Félfött húst enni.*

FELFŐZ, (fel-főz), ösz. áth. Főzve, vagy főzés által felhasznál, elfogyaszt. *Felfözni a piacról hozott eleséget. A budapesti serfőzők évenként több ezer mérő árpát felfőznek.*

FELFŐZÉS, (fel-főzés) ösz. fn. Főzés által felhasználása, elfogyasztása valaminek.

FELFRICSKÁZ, (fel-fricskáz) ösz. áth. Fricskával valaki orrát fölpeczkeli. V. ö. FRICSKA.

FELFRICSKÁZÁS, (fel-fricskázás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki orrát fricskával fölpeczkelik.

FEL- v. FÖLFRISÍT, (fel- v. föl-frisít) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami ujra fris legyen. *Az asztalra rakott italokat jeges viszel felfrisiteni.* V. ö. FRIS.

FEL- v. FÖLFRISÍTÉS, (fel- v. föl-frisítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felfrisítünk valamit.

FELFÚ, (fel-fú) ösz. áth. 1) Valamit fúva, fuvás által feldagaszt. *Felfúni a dudát, hólyagot. Nem hólyag, hogy felfújad.* (Km.). 2) Magasra fú valamit. *Felfúni a füstöt, füstkarikákat. A szél felfúja a papirosdrkányt.* 3) A tüzet felélesztí, felszítja. 4) A beszivott levegővel magát felduzzasztja. *Felfúni a pofát. Felfúni magát.* 5) Tréfás vagy feddő ért. *Ne neked, fúd fel! No már most felfúhatod,* azaz vedd hasznát, ha tudod, vagy tégy vele, amit akarsz. V. ö. FÚ.

FELFUALKODIK, l. FELFUVALKODIK.

FELFÚJ, (fel-fúj) ösz. áth. l. FELFÚ.

FELFÚJTAT, (fel-fúj-tat) l. FELFÚTAT.

FELFÚR, (fel-fúr) ösz. áth. Alulról fölfelé fúr valamit. *Felfúrni a börtön boltozatát.*

FELFÚTAT, (fel-fútat) ösz. áth. Fuvó eszközzel, fújtatóval felélesztí, felszítja a tüzet.

FELFUTÓ, (fel-futó) ösz. mn. Általán, aki vagy ami felfut. Különösen és átv. ért. föltekerődző. *Felfutó növények,* pl. borsók, tőkök.

FELFUTÓ, (fel-futó) fn. l. SZULÁK.

FELFUVALKODÁS, (fel-fuvalkodás) ösz. fn. Átv. ért. Ostoba kevélység és nagyravágyás, mely semmi lelki erőn nem alapszik, s magát külsőleg minden áron, módon nagynak mutatni törekszik.

FELFUVALKODIK, (fel-fuvalkodik) ösz. k. Tulajdonkép, magát felfúva szétterjedni, nagyobbodni törekszik. Átv. ért. Üres, hiú, széllel bélelt kevélységtől felpuffad.

FELFUVALKODOTT, (fel-fuvalkodott) ösz. mn. Tulajd. magában tartott és felfútt légtől felduzzadt. *Felfuvalkodott pofa, béka.* Átv. ért. Üres, hiú, buta kevélységtől puffadozó, felpuffadt. *Felfuvalkodott buta ember.*

FELFUVALKODOTTSÁG, (fel-fuvalkodottság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki üres, hiú, buta kevélységtől felduzzad, felpuffad, elbizakodik.

FELFUVÁS, (fel-fuvás) ösz. fn. 1) Fuvás általi felélesztés, felszítás. *Az elaludt gyertya felfuvása.* 2) Felpuffasztás, benyomott, beszorított lég általi felduzzasztás. *Hólyag, duda felfuvása.*

FELFUVÓDIK, (fel-fuvódik) ösz. belsz. Belső erőszak által feldagad, felpuffad. *Felfuvódott a szelektől a hasa. Felfuvódik a sokáig ki nem ürült hólyag.*

FELFUVOLA, (fel-fuvola) ösz. fn. Fuvola, mely felhangokat ad.

FELFÜGGESZKÉDIK, (fel-függeszkédik) ösz. k. Valahová vagy valamire felfüggeszti magát. *Felfüggeszkedni a fadgra. Felfüggeszkedni valaki nyakára.* V. ö. FÜGGESZKÉDIK.

FELFÜGGESZT, (fel-függeszt) ösz. áth. 1) Valamit úgy felköt, felakaszt, hogy függjön. *Felfüggeszteni a ruhát a szegre. Felfüggeszteni a szivónyt akasztófára.* 2) Valamitől feltételes. *Utazását az időtől függeszti fel,* azaz utazni fog, mihelyest az idő kedvez. 3) Valakit működése, hivatala körében bizonyos időre akadályoz; valaminek folyását megszünteti, elhalasztja. *Felfüggeszteni a per alá fogott tisztviselőket. Felfüggeszteni a megkezdett munkálatokat.*

FELFÜGGESZTÉS, (fel-függesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit vagy valakit felfüggesztünk. *Fegyverek, ruhadarabok felfüggesztése. Tisztviselők felfüggesztése. A tervezett vállalat felfüggesztése.*

FÉLFÜLŰ, (fél-fülű) ösz. mn. és fn. 1) Aminek egyik füle hiányzik, akár tulajd. akár átv. értelemben véve. 2) l. KÁFORKA.

FÉLFÜRDŐ, (fél-fürdő) ösz. fn. A rendes fürdői évszaknak fele. *Félfürdőt használni,* azaz a fürdői évszaknak felét fordítani fürdésre.

FELFÜRÉSZEL, (fel-fürészel) ösz. áth. Fürészszel felhasogat, felhasából. *Felfürészelni a tüzrevaló fákat. Felfürészelni deszkákká a fenyőszálakat.* V. ö. FÜRÉSZEL.

FELFÜRÉSZELÉS, (fel-fürészelés) ösz. fn. Fürésszel felhasogatása, fölmetszése, feldarabolása valaminek.

FELFÜRKÉSZ, (fel-fürkész) ösz. áth. Fürkészve fölkeres, feltalál. *Felfürkészni a sürüben lappangó foglyokat.* V. ö. Fürkész.

FELFÜRKÉSZÉS, (fel-fürkészés) ösz. fn. Fürkészve fölkeresés, feltalálás.

FELFÜSTÖL (fel-füstöl) ösz. áth. Felakasztva a füsttel általjárat, megaszal valamit. *Felfüstölni a szalonnát, disznólábat, halat.*

FELFÜSTÖLÉS, (fel-füstölés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felfüstölünk valamit.

FELFÜSTÖLÖG, (fel-füstölög) ösz. önh. Füstölögve felszáll, feloszlik. *Felfüstölögnek a nyirkos ágak. Felfüstölög az égő dohány.*

FELFÜTYÉSZ, (fel-fütyész) ösz. áth. l. FELFITYÉSZ.

FELFÜVEL, (fel-füvel) ösz. áth. A füvet felleszi, föllegeli. *A csordák, nyájak felfüvelik a réteket.*

FELFŰZ, (fel-fűz) ösz. áth. 1) Egyenként, szemenként, levelenként stb., sinórra, madzagra, fonalra húzogat. *Felfűzni a gyöngyszemeket. Felfűzni a dohányt.* 2) Fűzővel, sinórral felköt, felszorít. *Felfűzni a bakancsot, az asszonyi vállat.* V. ö. FŰZ.

FELFŰZÉS, (fel-fűzés) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit felfűzünk. *Gyöngyök, olvasószemek felfűzése. Bakancs, topán felfűzése.*

FELGALLÉROZ, (fel-galléroz) ösz. áth. Gallérral ellát, gallért varr fel reá. *Felgallérozni a bundát, köpönyeget.*

FÉLGÁLYA, (fél-gálya) ösz. fn. Kis tengeri hajó, kis gálya. V. ö. GÁLYA.

FELGARÁDOL, (fel-garádol) ösz. áth. Garádot hányva bekerít, felárkol. *Felgarádolni a kertet.* V. ö. GARÁD.

FELGARÁDOLÁS, (fel-garádolás) ösz. fn. Garáddal bekerítés, feltöltés, felárkolás.

FÉLGÁTNA, (fél-gátna) ösz. fn. A haditudományban, am. oly gátna, melynek csak egy felől van mellvéde. V. ö. GÁTNA és MELLVÉD. (Halbe Sappe.)

FELGÁTOL, (fel-gátol) ösz. áth. Gáttal feltölt. *Felgátolni vízáradások ellen a réteket, szántóföldeket.*

FELGÁTOLÁS, (fel-gátolás) ösz. fn. Gáttal feltöltés, elrekesztés. V. ö. GÁT.

FÉLGAZDA, (fél-gazda) ösz. fn. Németes szó, magyarosabban : *félhelyes* v. *féltelkes* gazda.

FEL- v. **FÖLGÉRDŰL**, (föl-gérdül) ösz. önh. Székely szó, másutt : *felröhen* (a disznó).

FEL-, jobban : **FÖLGERÉBÉL**, (föl-gerébél) ösz. áth. Gerébbel bekerít, felhány.

FEL-, jobban : **FÖLGEREBLYÉL**, (föl-gereblyél) ösz. áth. Gereblyével felgyűjt, felhárít, fölszed, feltakarít. *Fölgereblyélni az eleszört széna-, szalmaszálakat, a tarlót.*

FEL- jobban : **FÖLGEREBLYÉLÉS**, (föl-gereblyélés) ösz. fn. Gereblyével felgyüjtés, fölszedés.

FEL- jobban : **FÖLGERJED**, (föl-gerjed) ösz. önh. Gerjek, gerjedelmek kelnek föl benne ; indulat, különösen a nemi ösztön támad fel benne ; félmérgelődik, felboszonkodik. V. ö. GERJ, GERJED.

FEL- jobban : **FÖLGERJEDÉS**, (föl-gerjedés) ösz. fn. Állapot, midőn valakiben a gerjek feltámadnak ; felindulás, haragra lobbanás ; nemi ösztön vágya. V. ö. GERJ, GERJED.

FEL- jobban : **FÖLGERJESZT**, (föl-gerjeszt) ösz. áth. Valakit gerjekre felindít ; felingerel, felösztönöz ; nemi vágyakat ébreszt. *Fölgerjeszteni valakinek haragját. Fölgerjeszteni az ifjuban a nemi ösztönt. Fölgerjeszteni a hallgatókat buzgóra, áhitatra, jótékonyságra.* V. ö. GERJ, GERJESZT.

FEL- jobban : **FÖLGERJESZTÉS**, (föl-gerjesztés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg izgatás, ösztönzés, mely által valaki v. valami fölgerjesztetik.

FÉLGOLYÓ, (fél-golyó) ösz. fn. l. FÉLTEKE.

FELGOMBOL, (fel-gombol) ösz. áth. 1) A gombot a gombházból, gomblikból kihuzván, kifordítván, valamit felold, felbont, elválaszt. *Fel-* v. *kigombolni a dolmányt, mellényt.* 2) Gombbal felköt, felakaszt. *Felgombolni a paplanra a lepedőt.* Átv. ért. *Felgombolni az ajakat*, am. ki és felfelé fordítani.

FELGOMBOLYÍT, (fel-gombolyít) ösz. áth. Fonalakat, czérna-, selyem-, pamutszálakat gombolyagba fölteker. V. ö. GOMBOLYAG. *Felgombolyítani a megszapult és takácshoz viendő fonalat. Felgombolyítani a selyemgubókat.*

FELGOMBOLYÍTÁS, (fel-gombolyitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által holmi szálas, fonalas testeket felgombolyítanak.

FÉLGÖMB, (fél-gömb) ösz. fn. l. FÉLTEKE.

FÉLGÖMBÖLYEG, (fél-gömbölyeg) ösz. mn. Félig gömbölyeg, egyik oldalról gömbölyü. V. ö. GÖMBÖLYEG.

FELGÖNDÖRÍT, (fel-göndörít) ösz. áth. Hajat, szőrt, vagy ezekhez hasonló testet göndör alakuvá tesz, göndörré föltekerget, felkanyargat. *Felgöndöríteni az üstökét, a ló serényét.* V. ö. GÖNDÖR. Vastag hangon : *felgondorít, felkondorít.*

FELGÖNDÖRÍTÉS, (fel-göndörítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felgöndörítünk. Vastag hangon : *felgondorítás, felkondorítás.* V. ö. FELGÖNDÖRÍT.

FELGÖNDÖRÖDÉS, (fel-göndörödés) ösz. fn. Göndör alakban föltekeredés, felcsavarodás. *Hajak, selyemgyapju felgöndörödése.*

FELGÖNDÖRÖDIK, (fel-göndörödik) ösz. k. Göndörré, göndör alakuvá föltekeredik, felcsavarodik. *A kis fiú haja, a juh gyapja felgöndörödik.* Vastag hangon : *felgondorodik* v. *felkondorodik.* V. ö. GÖNDÖR.

FELGÖNGYÖL, (fel-göngyöl) ösz. áth. Valamit göngyölve fölteker, felcsavar, felkanyargat. *Hengerre felgöngyölni a vásznat.*

FELGÖNGYÖLGET, (fel-göngyölget) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan és különös gonddal felgöngyöl. *Felgöngyölgetni hengerre valamely oklevelet, régi kéziratot. Felgöngyölgetni fejére a leplet.* V. ö. FELGÖNGYÖL.

FELGÖNGYÖLÍT, (fel-göngyölít) ösz. áth. l. FELGÖNGYÖLGET.

FELGÖNGYÖLÖDIK, (fel-göngyölödik) ösz. k. l. FELGÖNGYÖLÖG.

FELGÖNGYÖLÖG, (fel-göngyölög) ösz. önh. Göngyölögve, azaz körültekeredve felcsavarodik. *Felgöngyölög a ruha a mángolófára. Felgöngyölög a fonal az orsóra.* V. ö. GÖNGYÖLÖG.

FELGÖRBED, (fel-görbed) ösz. önh. Fölfelé görbed, fölfelé hajlik. *Felgörbed a csizmája orra. Felgörbed az erőködő barom hátgerince.* V. ö. GÖRBED.

FELGÖRBESZT, (fel-görbeszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami fölfelé görbedjen. *Felgörbeszteni a deszkába vert szeg végét. Felgörbeszteni a hajóbókonynak való fákat.* V. ö. GÖRBESZT.

FELGÖRBÍT, (fel-görbít) ösz. áth. l. FELGÖRBESZT.

FELGÖRBŰL, (fel-görbűl) ösz. önh. l. FELGÖRBED.

FELGÖRGET, (fel-görget) ösz. áth. Valamit görgetve, azaz gurítva, tengelye körül forgatva felhajt, feltologat. *Felgörgetni az üres hordót a pincséből.* V. ö. GÖRGET.

FELGŐZÖLÖG, (fel-gőzölög) ösz. önh. és gyakor. Valaminek gőze fölfelé száll; gőzölögve fölemelkedik. *Felgőzölög a hidegre kihordott melegganaj.* V. ö. GŐZÖLÖG.

FELGYALOGOL, (fel-gyalogol) ösz. önh. Gyalogolva megy föl valahová. *Felgyalogolni a várba, a magas hegyre. Pestről felgyalogolni Bécsbe.* V. ö. GYALOGOL.

FELGYALÚL, (fel-gyalúl) ösz. áth. Gyaluval felsimít, eltisztít, felaprít, felhasogat, felszakgat stb. *Felgyalúlni a görcsös vagy szirfoltos pallót. Felgyalúlni a repedezett asztalt. Felgyalúlni a fösni való tőkét, káposztát, répát.* V. ö. GYALÚL.

FELGYARAPODIK, (fel-gyarapodik) ösz. k. Felnő, felserdül. Élnek e szóval Bodrogközben.

FÉLGYÁSZ, (fél-gyász) ösz. fn. Oly gyász, mely a valódi szokott mély gyásznak csak némely jeleit viseli, mutatja, pl. midőn a női gyászruha nem egészen fekete, csak félfekete vagy hamvas szövetből van készítve. Vagy: azon gyász, melyet a kiszabott gyászidőnek második felében szokás viselni. *Félgyászba öltözködni. Félgyászt viselni.*

FÉLGYÁSZOS, (fél-gyászos) ösz. mn. Félgyászban járó, félgyászt viselő. V. ö. FÉLGYÁSZ.

FEL- jobban: FÖLGYEPLŐZ, (föl-gyeplőz) ösz. áth. Gyeplővel fölszerel, gyeplőre fog. *Felgyeplőzni a kocsiba fogott lovakat.*

FEL- jobban: FÖLGYEPŰZ, (föl-gyepűz) ösz. áth. Gyepűvel bekerít. *Fölgyepűzni a veteményes kerteket.*

FELGYILKOL, (fel-gyilkol) ösz. áth. Gyilokkal vagy más szuró, vágó fegyverrel mindnyáját megöli, felkonczolja. *Felgyilkolni a bevett várban talált katonákat és lakosokat. Felgyilkolni a pusztai vándorokat.* V. ö. GYILKOL.

FEL-GYÓGY, erdélyi falu Alsó-Fehér megyében; helyr. *Gyógy-on, —ra, —ról.*

FELGYÓGYÍT, (fel-gyógyít) ösz. áth. Valakit úgy gyógyít, hogy betegségéből fellábadjon s egészségessé legyen. *Felgyógyítani a kórházi betegeket.* V. ö. GYÓGYÍT.

FELGYÓGYÍTÁS, (fel-gyógyítás) ösz. fn. A betegnek egészséges lábra állítása.

FELGYÓGYÚL, (fel-gyógyúl) ösz. önh. Betegségből egészséges lábra áll, fellábad.

FELGYÓGYULÁS, (fel-gyógyulás) ösz. fn. Betegségből fellábadás, föléperedés.

FELGYÖNGYÖZ, (fel-gyöngyöz) ösz. áth. Gyöngyökkel felékesít, felczifrász, feldiszít. *Felgyöngyözni a nyakat.* V. ö. GYÖNGY.

FELGYÖNFYÖZÉS, (fel-gyöngyözés) ösz. fn. Gyöngyökkel feldiszítés, fölékesítés.

FELGYUJT, (fel-gyujt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felgyúljon; tüzet tesz valami alá, hogy ezt égésbe hozza; szándékosan, másnak kárára gyújt meg valamit. *Felgyujtani a házat, kasalt. Felgyujtani az ellenség várát. Felgyujtani a várost, falut.* V. ö. GYUJT.

FELGYUJTÁS, (fel-gyujtás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valami felgyúlad; különösen, szándékos gonosz tett, midőn valaki más kárára gyújt meg valamit, hogy hamuvá égjen.

FELGYUJTOGAT, (fel-gyujtogat) ösz. áth. és gyakor. Egymás után, folytonosan, ismételve gyújt fel valamit. *Felgyujtogatni a kasalokba, baglyákba rakott szénát. Felgyujtogatni az ellenség városait, falait.* V. ö. GYUJTOGAT.

FELGYÚL, (fel-gyúl) ösz. önh. Tüzet fog, lángra kap, égni kezd.

FELGYÚLAD, (fel-gyúlad) ösz. önh. Nagyobb kiterjedésben égni kezd, fellángol. Átv. ért. nagyon fölgerjed, felindúl. *Felgyúlad benne a vér. Haragra, szerelemre felgyúladni.* V. ö. GYÚLAD.

FELGYÚLASZT, (fel-gyúlaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felgyúladjon. *Felgyúlasztani a várost.* Átv. ért. Fölgerjeszt, felindít. *Felgyúlasztani a vért. Haragra felgyúlasztani valakit.*

FELGYŰR, (fel-gyűr) ösz. áth. Gyúrva feldagaszt, azt teszi, hogy megkeljen, fölkeljen, feldagadjon. *Felgyúrni a tésztát. Felgyúrni a sarat.* V. ö. GYÚR.

FELGYŰJT, (fel-gyűjt) ösz. áth. 1) Embereket valahová csoportosan felidéz, felhí. *Felgyűjteni a pártfeleket a megyei terembe.* 2) Föltetéz, felhalmoz, feltakarít. *Felgyűjteni mindenféle eleséget és fegyvert a várba.* 3) A lekaszált füvet, takarmányt, gizgaz petrenczékbe, baglyákba rakja össze. V. ö. GYŰJT.

FELGYŰL, (fel-gyűl) ösz. önh. 1) Csoportosan, seregesen fölmegy valahová. *Budapest lakosi husvéthetfőn felgyűlnek a Gellérthegyre.* 2) Az állati test a geny összecsomósodása által feldudorodik. *Felgyűl a keléses bőr.* V. ö. GYŰL.

FELGYÜLEKÉZIK, (fel-gyülekézik) ösz. k. Valamely helyre többen egymás után fölmennek, feltódulnak.

FELGYŰR, (fel-gyűr) ösz. áth. Valamely hajtható, sodorható testet mintegy gyűrű alakban felsodor, felteker. *Felgyűrni az ing ujját, a gatya szárát.*

Hevertében felgyürni a köpönyeg szárnyát. Szélesb ért. sima testet ránczossá tesz, öszvevissza hajtogat; feldönczöl. *Felgyürni. lábakkal a pallószönyeget.* V. ö. GYŰR és GYÚR.

FELGYÜREKÉZIK, (fel-gyürekézik) ösz. k. Ruháinak szárait felgyűri. Különösen az ujjas ruha, péld. dolmány, üng ujját felgyürve valamely munkára, birkozásra, verekedésre készül. *Felgyürekezik a favágó, a kézmíves, midőn dologhoz fog. Felgyürekeznek a legények, midőn birkozni akarnak.* Máskép: *feltürekézik, feltürközik.*

FELGYÜRKÖZIK, l. FELGYÜREKÉZIK.

FELGYÜRŰZ, (fel-gyürüz) ösz. áth. Gyürüvel felékesít; gyürüt húz vagy varr rá. *Felgyürüzni az ujjakat. Felgyürüzni a függönyt.* Átv. ért. valamit gyürüalakúan körülmetél. *Felgyürüzni a fa derekát, a botot.* V. ö. GYÜRŰ.

FELGYÜRŰZÉS, (fel-gyürüzés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felgyürüzünk valamit.

FELHABAR, (fel-habar) ösz. áth. Valamit habarva fölkever. *Felhabarni a koldúskását. Felhabarni a rátottának való tojást.* V. ö. HABAR.

FELHÁBORGAT, (fel-háborgat) ösz. áth. és gyakor. Gyakori vagy folytonos háborítás által fölver, felzavar, nyugtából felhajt. *Éjelenként felháborgatni az alvókat.* V. ö. HÁBORÍT.

FELHÁBORÍT, (fel-háborít) ösz. áth. Valakit nyugalmából fölver, felzavar. Különösen: boszus, haragos indulatra fölgerjeszt; felláźit, felizgat, fölzendít. Átv. ért. a vérre, gyomorra alkalmazva am. fölkever. V. ö. HÁBORÍT.

FELHÁBORÍTÁS, (fel-háborítás) ösz. fn. 1) Nyugalomból fölverés. 2) Boszura, haragra gerjesztés. 3) Felizgatás, fellázítás. 4) *Fölkeverés.*

FELHÁBORODÁS, (fel-háborodás) ösz. fn. Mozgalom, melynél fogva valami v. valaki felháborodik. *Népek felháborodása. Tenger felháborodása. Gyomor felháborodása.* V. ö. FELHÁBORODIK.

FELHÁBORODIK, (fel-háborodik) ösz. k. Általán, oly mozgalomnak indúl, melynél fogva rendes állapotából kifordúl, felzavarodik. *Felháborodik a tenger, ha szélvész éri. Felháborodik a családi béke.* Különösen 1) Valaki ellen felboszonkodik *Felháborodni a szarnokok ellen.* 2) Fölzendűl, fellázad. *Felháborodnak az elnyomott népek, és nemzetek.* 3) Fölkeveredik, felémelyedik. *Felháborodott a gyomra.* V. ö. HÁBORODIK.

FELHÁBOROG, (fel-háborog) ösz. önh. Háborogva fölkel, feltámad, fellázad. Átv. ért. gyakorta boszura, haragra gerjed.

FELHABOZ, (fel-haboz) ösz. áth. 1) Habbal fölveri, felcsapkodja; habot hajt valamire. *A hullámok felhabozák a partokat.* 2) Addig keveri, forgatja, míg habot nem hajt. *Felhabozni a habkásának való szereket. Felhabozni a szappant.* V. ö. HABOZ.

FELHABZSOL, (fel-habzsol) ösz. áth. Habzsolva föleszik, fölisszik valamit. *A kutya felhabzsolja a korpáslevet.* V. ö. HABZSOL.

FELHADAZ, (fel-hadaz) ösz. áth. Valamely helyet haddal, hadsereggel ellát, megerösít. *Felhadazni a várat, sánczokat, tengeri hajót.*

FELHADNAGY, (fel hadnagy) ösz. fn. Az ausztriai hadi rangozat szerént a lovas és gyalog ezredeknél feltiszt, ki a másod kapitánynál egy fokkal alább, az első alhadnagynál egy fokkal fölebb áll. Köz nyelven: *föhadnagy.*

FELHADNAGYSÁG, (fel-hadnagyság) ösz. fn. Felhadnagyi rang, tiszteég.

FELHÁG, (fel-hág) ösz. önh. Hágva, azaz magasat vagy magasakat lépve valahová felhat. *Felhágni a nyeregbe. Felhágni az ablakba. Felhágni a kocsibakra.* V. ö. HÁG.

FELHÁGÁS, (fel-hágás) ösz. fn. Magasabb helyre, fokra lépés.

FELHÁGÓ, (fel-hágó) ösz. fn. Lépcső gyanánt szolgáló készület, melynek segedelmével valahová felhágunk. Ilyen felhágók vannak a folyók meredek partjain, a nagyobb hajók oldalain, a dunai malmokon, a kertek sövényein, a hintók bakjain stb.

FELHAGY, (fel-hagy) 1) ösz. önh. *Val vel* ragu nevekkel am. valamit üzni, folytatni, sürgetni megszün. *Felhaggni a sikeretlen munkával. Felhagyni a kereskedéssel. Felhagyni az éjjeli dombérozással. Jobb bizony, ha felhagysz vele. Hagyj fel vele!* máskép: *abbanhagy*, de ez tárgyesettel jár, pl. *abbanhagyni a kereskedést.* 2) ösz. áth. bizonyos időre valamely munkát felad. *Az oskolában elmagyarázott tárgyokat felhagyni leczkére a tanitványoknak. Számtani munkálatokat hagyni fel a tanulóknak gyakorlatul.*

FELHAGYÁS, (fel-hagyás) ösz. fn. 1) Valaminek abbanhagyása, nem folytatása. 2) Feladás, azaz bizonyos munkának bizonyos időre megrendelése. V. ö. FELHAGY.

FÉLHAJ, (fél-haj) ösz. fn. Félfödelű vagy egész födelű, de minden esetre egy oldalról nyilt épület, hol a szekereket, s különféle gazdasági szereket tartani szokták. Néhutt: *félszer* vagy *hiú. Félhajban faragni, fürészelni. A házi komondornak félhajban az ágya.*

FÉLHAJAZAT, l. FÉLHAJ.

FELHAJHÁSZ, (fel-hajhász) ösz. áth. Hajhászva, azaz *haj ha!* v. *haj hó!* kiáltásokkal fölkeres, felkutat, fölkerget, felfürkész. *Felhajhászni a bokorban lappangó nyulat.* V. ö. HAJHÁSZ, ige.

FELHAJHÁSZÁS, (fel-hajhászás) ösz. fn. Hajhászva fölkeresése, felfürkészése, felkutatása valaminek.

FELHAJIGÁL, (fel-hajigál) ösz. gyak. áth. Magasra, fölfelé hajigál, azaz többször hajít valamit. *Felhajigálni a laptát a ház falára. Köveket hajigálni fel az ablakokra. Kévéket hajigálni fel a szekérre.* V. ö. HAJIGÁL.

FELHAJÍT, (fel-hajít) ösz. áth. Magasra, fölfelé hajít valamit. *Felhajítani a köveset nyolcz, tíz*

ölnyire. Felhajítani a botot a gyümölcsfára. V. ö. HAJÍT.

FELHAJÍTÁS, (fel-hajítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn fölfelé hajítunk valamit.

FELHAJLIK, (fel-hajlik) ösz. k. Csüggő vagy fekirányos helyzetéből némi erő által kényszerülve, fölfelé hajlik, görbül. *Felhajlik a köpönyeg galléra. Felhajlik a pallódeszka vége.* V. ö. HAJLIK.

FELHAJNALODIK, (fel-hajnalodik), ösz. k. A hajnal felpirúl, fölkel; a nap fölkelése közeledik. *Felhajnalodott immár, fogjunk a munkához.* V. ö. HAJNAL.

FELHAJOL, (fel-hajol) ösz. önh. Saját akaratából fölfelé hajol.

FELHAJPOROZ, (fel-hajporoz) ösz. áth. Valami fölé hajport hint. *Felhajporozni a fejet.*

FELHAJT, (1), (fel-hajt) ösz. áth. 1) Valamit csüggő vagy fekirányos helyzetéből fölfelé görbít, fölemel. *Felhajtani a köpönyeg gallérát. Felhajtani a kalap karimáját. Felhajtani a szoknyát, pendelyt.* 2) Valamely italt elkölt. *Hajtsd fel ezt a palaczk bort. Hamarjában egy itczét felhajtott.* 3) Fölkerget, *hajh* szóval valahová fölterel. *A nyulakat felhajtani a dombra. Az ökröket felhajtani Bécsbe.* V. ö. HAJT.

FELHAJT, (2), (fel-hajt) önh. 1) Kocsin, szekéren valahová felmegy. *Felhajtani a hegyre. Pestről húsz óra alatt felhajtani Bécsbe.* 2) A növény, vagy növény gyökere felcsirázik. *Felhajt tavasszkor a fű. Felhajtanak a fák törzsökei.* V. ö. HAJT.

FELHAJTÁS, (fel-hajtás) ösz. fn. 1) Felgörbítés, fölemelés. *Gallér-, szoknya-, pendely felhajtása.* 2) Megivás. *Egy pohár bor felhajtása után eltávozni.* 3) Fölkergetés, fölterelés. 4) Kocsin, szekéren felsietés. 5) Felcsirázás. V. ö. FELHAJT, áth. és önh.

FELHALLIK, (fel-hallik) ösz. k. Magasra, fölemelkedett helyre elhallik. *Utczáról felhallik a szó a harmadik emeletbe.* V. ö. HALLIK.

FELHALMOZ, (fel-halmoz) ösz. áth. Halomra gyüjt, halomba rak, föltetéz. *Felhalmozni a nyomtatott gabonát. Felhalmozni a trágyát. Felhalmozni az utczai sarat.* Átv. ért. bőven ellát. *Felhalmozni* (szokottabban: *elhalmozni*) *valakit gazdagsággal, dicséretekkel, jótéteményekkel.* V. ö. HALMOZ.

FELHALMOZÁS, (fel-halmozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit halomba rakunk, rakásra gyűjtünk, emelünk.

FÉLHALVA, (fél-halva) ösz. ih. Az életnek csak némi jeleivel. *Félhalva hurták ki a vízből.*

FELHÁMLÁS, (fel-hámlás) ösz. fn. Állati vagy növényi test bőrének, héjának, hüvelyének, kérgének stb. felfoszlása.

FELHÁMLIK, (fel-hámlik) ösz. k. Hámja, azaz külső bőre, héja, hüvelye, tokja, kérge felszakad, felválik. *Felhámlik az érett dió. Felhámlik a behegedt seb bőre. Felhámlik a vén fák kérge.* V. ö. HÁMLIK.

FELHÁMOZ, (fel-hámoz) ösz. áth. Hámmal fölszerszámoz. *Felhámozni a kocsis lovakat. Felhámozni a hátas puttonyt.* V. ö. HÁM.

FELHÁMOZÁS, (fel-hámozás) ösz. fn. Hámmal vagy hámféle hevederrel fölszerszámozása, fölszerelése valaminek.

FELHANCSIKOL, (fel-hancsikol) ösz. áth. Hancsikokkal kijelöl. *Felhancsikolni a felosztott rétek határait. Felhancsikolni a kimetszett út széleit.* V. ö. HANCSIK.

FELHANG, (fel-hang) ösz. fn. 1) Nyelvtani értelemben így nevezzük az alhangokkal ellentétben a magas vagy vékony hangzókat, ú. m. *e, é, ö, ő, ü, ű.* Közösek, máskép élesek: *ë, é, i, í.* (*Alhangú* czikk alatt az éles *ë* nyomdahibából *é*-nek jelöltetett, ez pedig a felhangúak közől kimaradott). 2) Éneklésben legfelsőbb emberi (némberi vagy gyermeki) hang. (Discant, olaszul: soprano). Az alsóbb némberi vagy gyermeki hanguak *mélyfelhang* (olaszul: alto), a felsőbb férfi hangnak *magashang* (olaszul: tenore), az alsóbbnak *alhang* vagy *mélyhang* vagy *gordó* (olaszul: basso) a neve. Van még a magas és alhang közt *középhang* is (olaszul: baritono). Különbözik a felhangtól a *fattyúhang* (Falsett, olaszul: *falsetto*), mely a felhangnak csak erőtetett (fejbőli) utánzása.

FÉLHANG, (fél-hang) ösz. fn. A zenében és énekben azon hang, mely gyakorlatilag két egymás után föl- vagy lefelé következő egész hang között áll; noha elméletileg és mennyiségtani kiszámitás szerént a ‚fél' nevezet nem illik reá tökéletesen; így például a *d* egész hang viszonya a *c* egész hanghoz $^{9}/_{8}$; a *cisz* viszonya (félhanggal fölebb) a *c*-hez $^{25}/_{24}$, a *desz* viszonya (félhanggal lejebb a *d*-nél) szintén a *c*-hez $^{16}/_{15}$, tehát a kettő közti különbség $^{81}/_{80}$, melyet az öszhangtani (harmoniatani) elméletben ‚komma' névvel neveznek, s mely különbséget az emberi fül nem érezvén, a két félhang a gyakorlatban a hangszereken, pl. a zongorán öszveolvad, vagyis a *cisz* és *desz* hangokat egy húr fejezi ki. Így van ez több más félhangokkal is. Az *f* az *e*-hez s *c* a *h*-hoz már a természetes lépcsőn is csak félhang.

FELHANGOL, (fel-hangol) ösz. áth. A hangszereket hangjaikra nézve úgy öszveegyezteti, hogy öszhangzóak legyenek.

FELHANGOLÁS, (fel-hangolás) ösz. fn. A hangszerek hangjainak (söngéinek) rendszeres öszveegyeztetése.

FELHANGOS, (fel-hangos) ösz. fn. Énekes, kinek felhangja van. V. ö. FELHANG, (2).

FELHANGÚ, (fel-hangú) ösz. mn. Nyelvtani ért. így nevezzük a magas vagy vékony önhangzókat, ú. m. *e, é, ö, ő, ü, ű*, és az ezekből alakult szókat. V. ö. FELHANG, (1).

FÉLHANGÚ, (fél-hangú) ösz. mn. 1) Félhanggal biró, félhangnak megfelelő. 2) A székelyeknél am. félesző, hóbortos, máskép: *hangos* (Kriza János).

FELHANTOL, (fel-hantol) lásd: FELHANCSIKOL.

FELHÁNY, (fel-hány) ösz. áth. 1) Magasra, alulról fölfelé hány. *Felhányni szekérre a kévéket, ganajt.*

Felhányni az árokból a földet. Felhányni az istállópadlásra a szénát. 2) Felhalmoz. *Felhányni baglyába vagy petrenczékbe a szalmát. Felhányni az utczai sarat.* 3) Kutatás végett felforgat, feldúl. *Felhányni az ágyat, ruhanemüket, asztalon heverő könyveket. Mindent felhánytunk, még sem akadtunk rá.* 4) Valamit szemre lobbant, felhoz. *Felhányni valakinek elkövetett csínyeit. Felhányni a jótéteményeket.* V. ö. HÁNY, áth.

FELHÁNYÁS, (fel-hányás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felhányunk. *Föld felhányása. Bútorok, eszközök felhányása* stb. V. ö. FELHÁNY.

FELHÁNYKODIK, (fel-hánykodik) ösz. k. Önerejéből felhányja, föl-fölveti magát. *Felhánykodik a szárazra vetett hal. Felhánykodik a nyakavágott pulyka. Felhánykodnak a hullámok.*

FELHARAGÍT, (fel-haragít) ösz. áth. Haragra indít, haragra gerjeszt, lobbant.

FELHARAGÍTÁS, (fel-haragítás) ösz. fn. Haragra gerjesztés, lobbantás.

FELHARAP, (fel-harap) ösz. áth. Harapva felszakaszt, feltép. *A legelő barom felharapja a füvet.* V. ö. HARAP.

FELHARISNYÁZ, (fel-harisnyáz) ösz. áth. Harisnyával ellát, valakinek lábára harisnyát húz. *Felharisnyázni a kis leányt. Felharisnyázni a mezítlábas koldusnőt.*

FELHAS, (fel-has) ösz. fn. A hasnak azon tája, mely a köldökön fölül fekszik. (Epigastrium).

FELHASAD, (fel-hasad) ösz. önh. Hasadva felválik, felnyilik, felszakad. *Felhasad a pallódeszka. Felhasad a késsel metszett szalonna.* V. ö. HASAD.

FELHASADÁS, (fel-hasadás) ösz. fn. Valamely tömör vagy szilárd testnek hasábokra válása, nyilása, szakadása.

FELHASÍT, (fel-hasít) ösz. áth. Tulajd. valamit úgy felvág, felszakaszt, fölmetsz, hogy hasábokra váljék. *Felhasítani a fa derekát.* Szélesb ért. felszakaszt, fölrepeszt, feltép. *Felhasítani a ruhát, posztót. Felhasítani a papirt.* V. ö. HASÍT.

FELHASÍTÁS, (fel-hasítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által felhasítunk valamit. *Börnek, ruhának felhasítása.*

FELHASOGAT, (fel-hasogat) ösz. áth. és gyakor. Több részekre hasítva felvagdal, felszakgat, fölmetél. *Felhasogatni a tüzre való fát. Felhasogatni az ócska ruhákat. Felhasogatni a szalonnatáblát.* V. ö. HASOGAT.

FELHASZNÁL, (fel-használ) ösz. áth. Valamit bizonyos czélra fordít, alkalmaz úgy él vele, mint hasznos szerrel, eszközzel; haszonra fordít.

FELHAT, (fel-hat) ösz. önh. Ereje, működése által magasra, fölfelé tör, sikerrel munkálkodik. *Felhatni a járatlan havasok tetejére. Országos hivatalokra felhatni. A nyomorult szegények panasza felhat a királyi székig. Szörnyü kiáltása felhat az égre.*

„De sok sürü sohajtásom
Felhat a magas egekre,
Mind te felelsz meg ezekre.“ Népd.

V. ö. HAT, ige.

FELHATALMAZ, (fel-hatalmaz) ösz. áth. Általán, valakinek hatalmat ad valamire. Különösen törv. ért. valakit megbíz, hogy bizonyos ügyben az ő saját személyét képviselje, s teljes hatalommal intézkedhessék, rendelkezhessék valamiről.

FELHATALMAZÁS, (fel-hatalmazás) ösz. fn. Megbizás, mely által valakit felhatalmazunk valamire. V. ö. FELHATALMAZ.

FELHATALMAZÓ, (fel-hatalmazó) ösz. fn. Azon személy, ki mást valamire megbíz, ki másnak hatalmat ad az ő személyében valamit végezni, tenni. V. ö. FELHATALMAZ.

FELHATALMAZOTT, (fel-hatalmazott) ösz. fn. és mn. Személy, ki más által megbízatott, hogy annak nevében és személyében valamit végezzen, cselekedjék. *Felhatalmazottakat küldeni bizonyos szerződés megkötésére. Felhatalmazott alkuszok, tisztviselők, ügyvédek.*

FELHATALMAZOTTSÁG, (fel-hatalmazottság) ösz. fn. Tulajdonság vagy jog, szabadalom, melynél fogva valaki bizonyos tárgyra nézve fel van hatalmazva. *Ezt felhatalmazottságomnál fogva cselekedtem.*

FELHATALMAZVÁNY, (fel-hatalmazvány) ösz. fn. Oklevél, megbizó levél, irásbeli nyilatkozat, melynek erejénél fogva valakit felhatalmazunk, hogy bizonyos ügyeket személyünkben végezzen.

FELHATÓ, (fel-ható) ösz. mn. Nyelvtani ért. névmódosító rag, mely az illető névnek magasságra, fölszinre vonatkozó viszonyát fejezi ki, mely nyelvünkben : *ra re*, pl. ló-ra ül, föld-re száll.

FELHAVAS-GYÓGY, puszta Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. —*Gyógy-on*, —*ra*, —*ról.*

FELHÁZ, (fel-ház) ösz. fn. Ház, melynek egy, két vagy több emelete van. Ellentéte : *alház*, melynek emelete nincs.

FÉLHÁZHELY, (fél-házhely) ösz. fn. Régi urbéri ért. fél jobbágytelek, vagyis fele azon jobbágyi telekbirtoknak, melyet egészhelynek, egészteleknek nevezünk. V. ö. EGÉSZTELEK.

FÉLHÁZHELYES, (fél-házhelyes) ösz. mn. és fn. Kinek félházhelye, fél jobbágytelke van. *Félházhelyes gazda.* Rövidebben : *féltelkes, félhelyes.*

FEL- jobban : FÖLHELY, (föl-hely) ösz. fn. Magas hely, emeltebb hely. Szorosb ért. törvényhatóság, elöljáróság. *Fölhelyre terjeszteni az ügyet. Fölhelyre folyamodni.*

FÉLHELY, (fél-hely) ösz. fn. lásd : FÉLHÁZHELY.

FÉLHELYES, (fél-helyes) ösz. mn. l. FÉLHÁZHELYES.

FEL- jobban : FÖLHELYEZ, (föl-helyez) ösz. áth. Alantabb helyről magasabbra helyez valamit.

Fölhelyezni az edényeket a polczra. Fölhelyezni a kis szobrokat a szekrény tetejére. V. ö. HELYEZ.

FEL- jobban : FÖLHELYEZÉS, (föl-helyezés) ösz. fn. Valaminek magasra, mint állandó vagy kiszabott helyére föltevése.

FEL- jobban : FÖLHELYEZKÉDIK, (föl-helyezkédik) ösz. k. Maga magát valahová, bizonyos magasságra fölhelyezi. *Fölhelyezkedni az épület második emeletébe. A tyúkok fölhelyezkednek az ülőre.*

FEL- v. FÖLHÉRCZ, ösz. fn. Fa vagy vas rudacska, mely a lovasszekér rúdjának tövénél keresztül van téve, s rendesen két felől vas-szálak által az első tengely két végéhez kapcsolva. Ehhez csatolják a hátulsó lovak hámfáit, s ezen lép fel és le a szekeren ülni szokott kocsis az ülésére. Némely jobbmódú gazda szekerén, vagy más úriasabb szekeren a hátulsó kerekek előtt, ugyancsak a hátulsó tengely végeihez is hasonló fölhércz van kapcsolva, hogy azon benn a szekérben ülni fogott útas fel- és lehághasson. Néhutt felhércznek nevezik azon kisafás rudacskát is, melyet a négyes fogatu kocsi rúdfejéhez kapcsolnak.

E szó első részéről (fel v. föl) alig lehet kétség, azonban a *hércz* szó iránt némely kételyünk van, ha vajjon *hercze* szó-e az, mely ‚hercze-hurczál'-ban is meg van, (tehát annyi volna, mint *felherczel* v. *felhurczol*); vagy pedig *eresz*, azaz eresztő, vagy végre valamely idegen szó, melyet nem ismerünk. Némelyek a *Vorhols* német szóból eredettnek vélik. De a fölhércznek ezen nevezete a németben előttünk ismeretlen.

A köznép több helyütt némely hangmódosulattal *ferhécz* vagy *förhécz*-nek ejti.

FEL- jobban : FÖLHENGERGET, (föl-hengerget) ösz. áth. és gyakor. Hengergetve felhajt valahová. *Fölhengergetni a hordót pinczéből udvarra.* V. ö. HENGERGET.

FEL- v. FÖLHÉRREN, (föl-hérren) ösz. önh. L. FELGERDÜL.

FEL- jobban : FÖLHEVÍT, (föl-hevít) ösz. áth. Valamit hövé, hevessé tesz, fölmelegít. *A eseses italok fölhevítik a vért.* Átv. ért. az érzelmet, indulatot nagyobb mozgásba hozza, élénkebbé teszi.

FEL-, jobban : FÖLHEVÍTÉS, (föl-hevítés) ösz. fn. Valaminek hövé, hevessé tevése, fölmelegítése. *Gyomor fölhevítése. Vér fölhevítése.* Átv. ért. az érzések, indulatok fölélénkítése.

FEL-, jobban : FÖLHEVÜL, (föl-hevül) ösz. önh. Hövé, hevessé felbuzdúl, fölmelegszik. *Fölhevül a vére, arcza.* Átv. ért. élénkebb érzésre, indulatra fakad; haragra gyúlad.

FEL-, jobban : FÖLHEVÜLÉS, (föl-hevülés) ösz. fn. Állapot, midőn valami hövé, hevessé buzdúl. *A vérnek, egész testnek fölhevülése.* Átv. ért. fölélénkült érzés, indulat; haragra lobbanás.

FELHÍ, (fel-hí) ösz. áth. 1) Az alantabb levőt magasabb helyre híja, idézi. *Felhíni valakit az utczáról az első emeletbe. Az ország képviselőit felhíni Budára.* 2) Valamely tettre, vállalatra felszólít. *Segítségre, adakozásra felhíni az emberbarátokat.*

FELHIVÁS, (fel-hivás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit magasabb, föntebb helyre idézünk; vagy valamire felszólítunk, felkérünk.

FELHIBBAN, (fel-hibban) ösz. önh. Sulyegyenét vesztve egy kevessé oldalra vagy fölfelé mozzan. *Felhibban a csónak, ha valaki félre hajlik benne. Felhibban a mérleg serpenyője, ha a másikba több súlyt vetnek.* V. ö. HIBBAN.

FELHIBBANÁS, (fel-hibbanás) ösz. fn. A súlyegyenét vesztett testnek azon állapota, illetőleg mozdulása, midőn felhibban.

FELHIBBANT, (fel-hibbant) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felhibbanjon. *Belépve felhibbantani a csónakot.* V. ö. FELHIBBAN.

FEL- v. FÖLHÍMÉZ, (fel- v. föl-hímés) ösz. áth. Hímekkel, azaz hímvarrásokkal fölékesít, fölcziczomáz.

FEL- v. FÖLHÍRESÍT, (fel- v. föl-híresít) ösz. áth. Valaki v. valami hirét igen felmagasztalja, igen hiressé emel.

FÉLHITŰ, (fél-hitű) ösz. mn. Ki valamely hitvallásnak csak némely ágazatait hiszi.

FELHIVÁS, (fel-hivás) ösz. fn. Nyilvános felszólítás, akár egyes személyhez, akár többekhez, vagy egész közönséghez intézve, hogy valamit tegyenek, teljesítsenek stb.

FELHÍZIK, (fel-hízik) ösz. k. Hízlalás, sok evés által teljes kövérségre jut, nagyon meghízik. *Némely sertésfajok öt mázsára is felhíznak.*

FÉLHOLD, (fél-hold) ösz. fn. 1) A holdnak azon állása, midőn csak féltekéje világos, mi középidőben történik az újhold, és telihold között. 2) Azon jegy, mely félholdat mutat, ábrázol. *Félhold a naptárakban.* Különösen, a törökök jegye, melyet a szultán czimerén, a hadi zászlókon, tornyaikon stb. láthatni. Átv. ért. jelenti a török hatalmat, birodalmat. *A félhold ellen vívni. Megtörni a félhold uralmát.* 3) A várépítéseknél, a bástyák azon neme, melyek a várárkon kivül feküsznek, s félholdat képeznek.

FÉLHOLT, (fél-holt) ösz. mn. Kin az élet jelei már alig láthatók, ki nem sokára meghal.

FÉLHOLTAN, (fél-holtan) ösz. ih. l. FÉLHALVA.

FELHÓLYAGZIK, (fel-hólyagzik) ösz. k. Hólyagok támadnak rajta, vagy dudorodnak fel belőle. *Felhólyagzott tenyere a kapa nyelétől. Felhólyagzik a megégett test bőre.* V. ö. HÓLYAG.

FELHORD, (fel-hord) ösz. áth. 1) Valamely terhet részenként, egymás után magasabb helyre, vidékre felvisz, felszállít. *Felhordani a gabonát padlásra. Mosonból a buzát tengelyen hordják fel Bécsbe.* 2) Gyakran említ, eléhoz. *Felhordani az érdemeket.* 3) Átv. *felhordja az orrát*, am. kevélyen rátartja magát. V. ö. HORD.

FELHORDÁS, (fel-hordás) ösz. fn. Szállítás neme, midőn holmit felhordunk valamely magasabb helyre.

FELHORDOZ, (fel-hordoz) ösz. gyak. áth. Gyakorta, ismételve felhord, felvisz valamit.

FELHORDOZÓSKODIK, (fel-hordozóskodik) ösz. k. Alantabb helyről, vidékről magasabbra hordozóskodik, hurczolkodik. *Pestről felhordozóskodni a budai várba. Az első emeletről felhordozóskodni a másodikra.* V. ö. HORDOZÓSKODIK.

FELHORGAD, (fel-horgad) ösz. önh. Horogformában fölfelé hajlik, görbed. *Felhorgad a száraz ág. Felhorgad a hegyes csizma orra.* V. ö. HOROG.

FELHORGASZT, (fel-horgaszt) ösz. áth. Eszközli, hogy felhorgadjon valami, horogformára felhajt, felgörbít. *Felhorgasztani a hajóbókonynak való faágakat. Felhorgasztani a körömvasat. Felhorgasztani a falba vert szeget.*

FELHORGOL, (fel-horgol) ösz. áth. Horogalakú tűvel a fonalakat felkötögeti, feltűzdeli; horgolással felhasznál. *Egész motring fonalat felhorgolni.*

FELHORZSOL, (fel-horzsol) ösz. áth, Valamely testet horzsolva feltör, elkoptat, felcsiszol. V. ö. HORZSOL.

FELHOVAD, (fel-hovad) ösz. önh. Felhólyagzik, feldagad, felpuffad. *Felhovadt a bőre.*

FELHOZ, (fel-hoz) ösz. áth. 1) Valamit alantabb helyről, vidékről, magasabbra hoz. *Felhozni a víz fenekére szállott fejszét.* 2) Fölvezet, ide vezet. *Felhozták Budára az ujonczokat.* 3) Eléhoz, beszédében, irásában valamit felidéz.

FELHŐ, (fel-hő) fn. tt. *felhő-t.* A levegőben összegyűlt vizes gőz, vagy pára, mely megsürüsödvén látható, és különféle alakban kisebb vagy nagyobb magasságban lebeg, s ha igen megterhelődik, eső, jég, dara vagy hóformában alá hull. *Fekete, sötét, világos felhő. Fehér lónak, világos felhőnek nem kell hinni.* (Km.) *Bárányfelhő. Jeges, esős, havas felhő. Ködfelhő. Nem minden felhőből lesz eső.* (Km.) *Felhő elébe harangozni.* Szélesb ért. akármiféle homályos, sötétes folt a levegőben. Felhőt csinálnak a magasan és sürüen szállongó madarak, pl. varjúk, seregélyek. V. ö. FELLEG. *Füst-, porfelhő*, máskép: *füst, porfelleg.*

Mennyiben e szóban a betükarás, elfödés alapeszméje rejlik, rokonai: *bula, bulál, boru, borít, polyva, pólya*, t. i. felhő = tiszta eget beborító, bebuláló. Hasonló észjárás szerint rokonok a latin *nubes* (felhő) és *nubo* (bulálom), a szláv *oblak* (felhő) és *oblikat* (felöltöztetni, beburkolni). Adelung a német *Wolke*-t is így elemezi. A héber *ób* is עוב gyöktől ered, melynek jelentése: tegi, occultare. Finnül *pilwi* = felhő és *pallahat* = borék. Törökül *bulut* am. felhő és *bulanmak* = homályosúlni.

FELHŐKERGETŐ, (felhő-kergető) ösz. mn. Ami a felhőt vagy felhőket elosztatja, elűzi. *Felhőkergető szél.* Tréfás népnyelven: szakadozott ócska köpönyeg, melynek rongyai ide-oda lebegnek.

FELHÖMPÖLYÖG, (fel-hömpölyög) ösz. önh. Hömpölyögve felnyomúl valahová. *Felhömpölyög a széltől hajtott hullám a partokra.* V. ö. HÖMPÖLYÖG.

FELHŐOSZLOP, (felhő-oszlop) ösz. fn. Felhő, mely oszlopformában emelkedik, vagy előbbnyomúl.

FELHÖRPENT, (fel-hörpent) ösz. áth. Valamely italt hörpentve felhajt. V. ö. HÖRPENT. *Felhörpenteni egy pohár bort.* Tréfás, népies beszédbe való.

FELHÖRPÖL, (fel-hörpöl) ösz. áth. Hörpölve, azaz többszöri *hörp* hangon szivogatva valamely nedvet megiszik. *Csészéből felhörpölni az édes levet.* V. ö. HÖRPÖL.

FELHŐS, (fel-hő-ös) mn. tt. *felhős-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Felhőkkel borított, felhőktől homályos. *Felhös ég. Felhős idő, napok.*

FELHŐSZAKADÁS, (felhő-szakadás) ösz. fn. A záporesőnek legsebesebb és sürüebb neme, midőn a terhes felhők mintegy leszakadva öntik alá vizeiket, s pusztitásokat tesznek.

FELHŐTLEN, (fel-hő-t-len) mn. tt. *felhőtlen-t*, tb. —*ék*. Felhő nélküli, derült, tiszta, fényes. *Felhőtlen égbolt. Felhőtlen napok, éjek.*

FELHŐZÉS, (fel-hő-z-és) fn. tt. *felhőzés-t*, tb. —*ék*. Az égnek felhővel behúzódása, felhők keletkezése, beborulás; felhőjárás.

FELHŐZET, (fel-hő-öz-et) fn. tt. *felhőzet-ét*. Felhők tömege, alakja és helyzete. *Sürü, tornyosodó, réteges felhőzet.*

FELHŐZIK, (fel-hő-öz-ik) k. m. *felhőz-tem*, —*tél*, —*ött*. Felhőtől homályosodni kezd; felhő keletkezik, borul, beborul. *Felhőzik az ég.*

FELHUPPAD, (fel-huppad) ösz. önh. L. FELPUFFAD.

FELHURCZOL, (fel-hurczol) ösz. áth. Alantabb helyről magasabbra hurczol valakit v. valamit. *Felhurczolni a holt részeget a pinczéből.* V. ö. HURCZOL.

FELHURCZOLÁS, (fel-hurczolás) ösz. fn. Alantabb helyről magasabbra hurczolás.

FELHURCZOLKODIK, (fel-hurczolkodik) ösz. k. Hurczolkodva, nagy ajjalbajjal mindenestül, bútorostul felhordozkodik, feltakarodik valahová. *Földszinti lakásból felhurczolkodni a padlásszobákba.* V. ö. HURCZOLKODIK.

FELHURKOL, (fel-hurkol) ösz. áth. Hurokkal vagy hurokra felköt, felakaszt. *Felhurkolni a lött madarakat. Nyakánál fogva felhurkolni valakit a szegre.* V. ö. HUROK, HURKOL.

FELHURKOLÁS, (fel-hurkolás) ösz. fn. Felkötés, felakasztás neme, mely hurokkal történik.

FELHÚROZ, (fel-húroz) ösz. áth. Valamely hangszert húrokkal felkészít, ellát. *Felhúrozni a hegedüt, hárfát, lantot, zongorát.* V. ö. HÚR.

FELHÚROZÁS, (fel-húrozás) ösz. fn. Valamely hangszernek húrokkal felkészítése, ellátása. *Hegedü, zongora felhúrozása.*

FELHUSZÍT, (fel-huszít) ösz. áth. Tulajd. kutyát *husu! usu!* biztatással valaki v. valami ellen felingerel. *Felhuszítani a szelindekeket a szilaj tinóra.* Átv. ért. embert ember ellen verekedésre késztet, ösztönöz.

FELHUSZÍTÁS, (fel-huszítás) ösz. fn. Biztatás, nógatás, izgatás, mely által ebet vagy átv. ért. embert felhuszítunk.

FELHUTYORODIK, (fel-hutyorodik) ösz. k. Sudarasan és hirtelen felnövekedik, mint némely árnyékban tenyésző növények, felhuzódik, felhomorodik. V. ö. HUTYORODIK, HUTYOROG.

FELHÚZ, (fel-húz) ösz. áth. 1) Alantabb helyről magasabbra húz. *Felhúzni a taligát a dombra. A harangot kötélen felhúzni a toronyba.* 2) Felfeszít, valamire felnyújt. *Felhúzni a hegedühúrt. Felhúzni a bőrt kaptára. Felhúzni a malacsot nyársra.* 3) Felölt, magára vesz. *Felhúzni a nadrágot, csizmát.*

FELHUZAKODIK, (fel-huzakodik) ösz. k. 1) Erőködve, s mintegy magamagát húzva fölemelkedik, feláll. 2) Sietve, hamarjában felöltözködik, felhuzza ruháit.

FELHUZÁS, (fel-huzás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felhuzunk.

FEL- v. FÖLIDŰL, (fel- v. föl-idűl) ösz. önh. Betegségéből felépül, magához jön, a szenvedések után ismét fölveszi magát. Székelyes tájszólással am. fölserken. Mondják különösen a kisgyermekről.

FELIFJASZT, (fel-ifjaszt) ösz. áth. Fris erőhöz juttatva mintegy újra ifjuvá tesz. *A levegőváltozás, fürdés, felifjasztotta őt.*

FÉLIG, (fél-ig) ih. 1) Addig, meddig az egésznek fele terjed. *Félig töltött hordó, palaczk. Félig szántott föld.* 2) Nem egészen, nem teljesen, némileg. *Félig alvó. Félig főtt, sült eledel. Félig nyitott ajtó, ablak. Félig meztelen. Félig meddig.*

FÉLIGÁS, (fél-igás) ösz. mn. Amit páratlan vonómarha húz, egyfogatú. *Féligás kis kocsi, taliga.*

FELIGÁZ, (fel-igás) ösz. áth. Igát vet a vonó barom nyakára. *Feligázni az ökröket. A cseh fuvarosok feligázzák lovaikat.*

FELIGAZÍT, (fel-igazít) ösz. áth. 1) Felállít, illő helyzetbe föltesz. *Feligazítani az eldőlt széket. Feligazítani a fejkötőt valaki fejére.* 2) Magasabb helyre menőnek utat mutat, vagy magasabb helyre utasít. *Az idegent feligazítani a Gellérthegyre.* V. ö. IGAZÍT.

FÉLIGEMELT, (félig-emelt) ösz. mn. Valamely fölszinen csak félig látszó, félig feldudorodott. *Féligemelt dombormű.*

FEL- v. FÖLIJED, (fel- v. föl-ijed) ösz. önh. Ijedtében, ijedve felriad, fölkel, felugrik.

FEL- v. FÖLIJEDÉS, (fel- v. föl-ijedés) ösz. fn. Kedvezőtlen érzési állapot, midőn valamitől megijedve felriadunk.

FEL- v. FÖLIJESZT, (fel- v. föl-ijeszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki felijedjen, hogy ijedtében hirtelen felriadjon, talpra ugorjon, szárnyra keljen stb. *Felijeszteni trombita-, dobszóval a táborozó hadakat. Felijeszteni a bokorban lappangó nyulat.*

FEL- v. FÖLILLESZT, (fel- v. föl-illeszt) ösz. áth. Valamit illő helyére alkalmaz; úgy föltesz valamit valahová, hogy épen oda illjék. V. ö. ILLESZT.

FEL- v. FÖLILLESZTÉS, (fel- v. föl-illesztés) ösz. fn. Valaminek illő helyére kellő módon föltevése, felalkalmazása.

FEL- v. FÖLINDÍT, (föl-indít) ösz. áth. Általán, mozgásra, cselekvésre felösztönöz, felbuzdít, fölserkent. *Felindítani szeszes itallal a lassu vért. Felindítani lázitó beszédekkel a hallgatók szivét. Bosszura, haragra felindítani valakit.* V. ö. INDÍT.

FELINDÍTÁS, (fel-indítás) ösz. fn. Izgatás, buzdítás, serkentés, mely által valamit v. valakit felindítunk.

FEL- v. FÖLINDÚL, (fel-indúl) ösz. önh. Mozgásnak ered, cselekvésre buzdúl; nyugott, csendes állapotából felriad, fölserken. *Felindúl a vére. Biztató, lázitó beszédre felindulni.* Különösen: kedvetlen érzésre, sajnálkozásra, bosszura, haragra fölgerjed. *Felindulni valamely méltatlanságon. Felindulni a köz ínségen, népek szorongatásán, szaroláson.*

FEL- v. FÖLINDULÁS, (fel-indulás) ösz. fn. 1) Nyugodt, csendes állapotból élénk, tevékeny állapotba átmenés; érzésre, cselekvésre buzdulás. 2) Valamely kedvetlen érzésre gerjedés. V. ö. FELINDÚL.

FÉLING, (fél-ing) ösz. fn. Rövid, és elűl rendesen végig hasított asszonyi ing v. üng, milyent a palócz és több más vidékbeli pórnők viselnek, mely csak csipőig ér. Ezeknél a test alsó részeit pendely födi. *A féling pendelylyel jár.*

FEL- v. FÖLINGEREL, (fel- v. föl-ingerel) ösz. áth. Ingerelve, ingerek által felbuzdít, fölgerjeszt. *A vért erős fűszerek által felingerelni. Az ebet marakodásra felingerelni. Bujaságra, haragra felingerelni valakit.* V. ö. INGEREL.

FEL- v. FÖLINGERLÉS, (fel- v. föl-ingerlés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit felingerlünk.

FEL- v. FÖLINGERLŐDIK, (fel- v. föl-ingerlődik) ösz. belsz. Belső ingerek által valamire fölgerjed, felboszonkodik; oly érzésekre és cselekvésekre buzdúl, melyeknek okai, ösztönei önmagában rejlenek és izganak. *Heves képzeletek által buja vágyakra felingerlődni.*

FEL- v. FÖLÍR, (fel- v. föl-ír) ösz. áth. Valamit irva följegyez. *Felirni a bevételt és kiadást. Felirni a hivatalosok neveit. A büntettes vallomásait felirni.* V. ö. ÍR.

FEL- v. FÖLÍR, (fel- v. föl-ír) ösz. önh. Kérelmét, véleményét, javaslatát, indítványát stb. felsőbb helyre, különösen a fejedelem elébe irásban fölterjeszti. *Felirnak a vármegyék valamely ügyben a helytartó tanácsnak, udvari kanczelláriának. Felirni*

Ő Felségének. Felír az országgyülés valamely törvényjavaslat tárgyában.

FEL- v. FÖLIRÁS, (fel- v. föl-irás) ösz. fn. 1) Valaminek irásba följegyzése. *A napi események pontos felirása a naplókönyvben.* 2) Oly irás, mely czimül, emlékül tétetik fel. *Felirás valamely köszintézeten, középületen. Sirkövi felirás.* 3) Valamely ügynek, tárgynak felsőbb helyre, a fejedelem elébe irás általi fölterjesztése. *Megyei, országgyülési felirások.*

FEL- v. FÖLIRAT, (fel- v. föl-irat) ösz. fn. Általán, azon tárgy, ügy, dolog, mely irásban fel van jegyezve. Különösen 1) Czimül vagy emlékül irásban följegyzett valami. *Felirat a kalmárbolton, valamely köszintézeten. Sirkövi felirat.* 2) Iromány, vagy azon ügynek, tárgynak irott tartalma, melyet felsőbb helyre, fejedelem elébe terjesztenek.

FELIRKÁL, (fel-irkál) ösz. áth. Irkálva följegyez, apródonként felír. V. ö. IRKÁL.

FEL-ISTÁL, falu Pozsony megyében; helyr. *Fel-Istál-on, —ra, —ról.*

FÉLISTEN, (fél-isten) ösz. fn. A régi görögök és rómaiak hitregéiben oly lény, ki nem bírt minden isteni tulajdonságokkal, vagy kisebb mértékben birta azokat, mint a főistenek. Így nevezték az istenektől nemzett nagy hősöket is, pl. Herculest, Theseust stb.

FELISZIK, (fel-iszik) ösz. k. Cselekvő ért. valamely nedvet magába szí, felszí. *A szivacs, az itató papiros feliszsza a vizet. A nap feliszsza a harmatot.*

„De hisz a nap délfelé jár,
A harmatot felitta már.“ Népd.

FÉLITTAS, (fél-ittas) ösz. mn. Félrészeg, aki jól felöntött a szeszes italból, de még eszén van, s nem tántorog; pityós, pityókos.

FÉLITTASAN, (fél-ittasan) ösz. ih. Félrészegen, jól becsípve, pityókosan.

FEL- v. FÖLÍZEL, (fel- v. föl-ízel) ösz. áth. Ízelve elfogyaszt, megeszik, megiszik valamit; nem tiszta magyarul: *felkóstol. Felízelni cseppenként a mutatvány-bort.* V. ö. ÍZEL.

FEL- v. FÖLIZEN, l. FELÜZEN.

FELIZGAT, (fel-izgat) ösz. áth. Valakit izgatva reá vesz valamire, izgatás által fellázít, felbuzdít, felindít. *Felizgatni a békés polgárokat. Felizgatni a kedélyeket.*

FELIZGATÁS, (fel-izgatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit felizgatunk, fellázítás, felingerlés.

FELJÁR, (fel-jár) ösz. önh. Alantabb helyről magasabbra jár. *A harangozó naponként feljár a toronyba. Feljárni a hegyre. Pestről feljárni a budai várba.* V. ö. JÁR.

FELJÁRÁS, (fel-járás) ösz. fn. 1) Alantabb helyről magasabbra járás. *A sok lépcsőn való feljárás igen fárasztó.* 2) Út, ösvény, mely magasabb helyre vezet. *Gellérthegyére nehéz feljárás van. Meredek, görbe, lejtős feljárás.*

FEL- jobban: FÖLJEGYEZ, (föl-jegyez) ösz. áth. Bizonyos jegy által felró, emlékezetbe nyom. *Följegyezni rovásra a leszolgált robotokat. Gondolatban följegyezni a hallottakat.* Különösen: irásba foglal valamit emlékeztetés végett. *Följegyezni a gyülés tárgyait, a szónokokat.* V. ö. JEGYEZ.

FEL- jobban: FÖLJEGYZÉS, (föl-jegyzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn följegyzünk valamit.

FÉLJOBB, (fél-jobb) ösz. fn. Hadi műszó, l. FÉLJOBBRA.

FÉLJOBBÁGY, (fél-jobbágy) ösz. fn. A régi urbéri rendszerben jobbágy, ki féltelket, félházhelyet birt. V. ö. FÉLHÁZHELY.

FÉLJOBBRA, (fél-jobbra) ösz. ih. Hadi vezényszó, s am. úgy fordulj, hogy arczod azon irányban álljon, melyben elébb jobb oldalad állott. Röviden: *féljobb! vigyász! féljobb! indulj!*

FELJOGOSÍT, (fel-jogosít) ösz. áth. Valaminek gyakorlására, üzésére jogot ad, felszabadít. *Feljogosítani a nemnemeseket nemes telkek birhatására.* V. ö. JOG.

FELJOGOSÍTÁS, (fel-jogosítás) ösz. fn. Engedélyezés, mely által jogot adunk valakinek valamire.

FELJŐ, (fel-jő) ösz. önh. Alantabb helyről, vidékről magasabbra jő. V. ö. JŐ. Az ilyen mondatok: *Hetenként némely napszámos feljő tizenöt forintra; egy táncvigalmi éjjelen a bérkocsis húsz forintra is feljő* stb. nem magyarosak, e helyett: *tizenöt, húsz forintot keres* v. *megkeres.*

FELJÖVÉS, (fel-jövés) ösz. fn. Alantabb helyről, vidékről magasabbra, emeltebbre jövés, érkezés.

FELJÖVET, (1), (fel-jövet) ösz. fn. Am. feljövés, elvont ért. véve, vagy bevégzett, teljesített feljövés.

FELJÖVET, (2), (l. föntebb) ösz. ih. Azon időben, midőn valaki feljő. *Feljövet más fogadókban állomásozni, mint lemenetkor. Feljövet kocsim tört el, lemenet lovam döglött meg.*

FELJÖVETEL, (fel-jövetel) ösz. fn. lásd: FELJÖVET, fn.

FELJUT, (fel-jut) ösz. önh. Valahová felér, felkap, fölvergődik. *Végre feljutottunk a hegytetőre. Feljutott a rég keresett hivatalra.* V. ö. JUT.

FELKA, a szepesi 16 város egyike; helyr. *Felká-n, —ra, —ról.*

FELKABALÁZ, (fel-kabalász) ösz. áth. Az ekét az úgynevezett kabalára v. ekelóra fordítva rá teszi. *A ki- és bemenő szántók felkabalázzák ekéiket.* V. ö. EKELÓ.

FELKACZAG, (fel-kaczag) ösz. önh. Elfakad kaczagva, erősen kaczag valamin.

FELKAJTAT, (fel-kajtat) ösz. áth. Valamit kajtatva, azaz kutatva fölkeres. *Felkajtatni a sürüben eltévedt vadásztársakat.*

FELKANTÁROZ, (fel-kantároz) ösz. áth. Kantárra fog, kantárt vet fejére. *Felkantározni a kocsis, vagy nyerges lovat.*

„Fel van az én lovam kantározva,
El is megyek a rózsámhoz rajta."
Népd.

Átv. ért. valamely málhát, vinni való irományokat, edényeket szíjjal, madzaggal, vékony kötéllel összefűz, melynél fogva biztosabban vihesse. *Felkantározni a periratokat. Felkantározni az ételes fazekakat.* V. ö. KANTÁR.

FELKANTÁROZÁS, (fel-kantározás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felkantározunk. *Lovak felkantározása. Fazekak felkantározása.* V. ö. FELKANTÁROZ.

FELKANYARÍT, (fel-kanyarít) ösz. áth. Kanyarítva fölvesz, fölemel, feldob, felröpít. *Felkanyarítani félkézzel a nehéz pörölyt. Felkanyarítani parittyával a követ.* V. ö. KANYARÍT.

FELKANYARODIK, (fel-kanyarodik) ösz. k. Magasra, fölfelé kanyarodik; kanyarodva felröpül, felszáll; felcsavarodik. *Felkanyarodik a szökmányleső karvaly. Felkanyarodik az út.*

„A honnan felkanyarodik
Az út Csobáncz várába."
Kisf. S.

V. ö. KANYARODIK.

FELKANYARÚL, (fel-kanyarúl) ösz. önh. lásd: FELKANYARODIK.

FELKAP, (1), (fel-kap) ösz. áth. 1) Valamit, utána kapva, fölemel, leesni nem enged. *Felkapni a kidobott laptát. A kutya felkapja a neki vetett konczot.* 2) Valamit divatba, keletbe hoz, gyakran emleget. *Némely viseletet felkapnak, meg abba hagyják. Valamely jeles, elmés mondatot felkapni. Bizonyos szójárást felkapni.*

FELKAP, (2), (l. föntebb) ösz. önh. 1) Hírbe, keletbe, divatba, kedvességbe jő. *Némely ügyvéd igen hamar felkap. Néhány évtől fogva a magyar zene és tánez felkapott.* 2) Valamely hivatalra, méltóságra lép. *Felkapott az uborkafára.* (Km.).

FELKAPÁL, (fel-kapál) ösz. áth. Kapával felhány, felforgat. *Felkapálni a burgonya alá való földet.* V. ö. KAPÁL.

FELKAPÁLÁS, (fel-kapálás) ösz. fn. Valaminek kapavágásokkal felhányása, felforgatása.

FELKAPAR, (fel-kapar) ösz. áth. Kaparva, kaparás által napfényre hoz, fölkeres, feltalál, felföd. *A tyúk felkaparja a szemét alatti búzaszemeket. A kutya felkaparja az eltakart csontokat.* V. ö. KAPAR.

FELKAPASZKODIK, (fel-kapaszkodik) ösz. k. Alulról, alantabb helyről magasabbra kapaszkodik. *Felkapaszkodni valamely kocsi bakjára. Felkapaszkodni a fára.* V. ö. KAPASZKODIK.

FELKAPAT, (fel-kapat) ösz. áth. Valamit kapóssá, azaz kelendővé, divatossá tesz. *A nemzeti színház felkapatta a magyar zenét és éneket.* V. ö. FELKAP, önh.

FELKAPCSOL, (fel-kapcsol) ösz. áth. Kapoczczal vagy kapoczra felakaszt. *Felkapcsolni a kalaptokot a kocsi oldalára. Felkapcsolni a mentét panyókásan.* V. ö. KAPCSOL.

FELKAPDOS, (fel-kapdos) ösz. gyak. áth. l. FELKAPKOD.

FELKAPITÁNY, (fel-kapitány) ösz. fn. Az austriai hadseregeknél feltiszt, ki az őrnagynál egy fokkal alább, a másod- v. alkapitánynál pedig egy fokkal fölebb áll. Máskép: *százados*, lovas- vagy gyalog kapitány. Szélesb ért. a kapitányi hivatalt viselők között az első, fő. *Városi felkapitány. Kerületi felkapitány.* Szokottabban: *főkapitány.*

FELKAPKOD, (fel-kapkod) ösz. áth. és gyakor. Kapkodva fölszed valamit. *A baromfiak felkapkodják az elékbe vetett gabnaszemeket. A megijedt ellenség felkapkodta holmijét, és futásnak eredt.* V. ö. KAPKOD.

FÉLKAPPAN, (fél-kappan) ösz. fn. Roszul herélt kakas, melynek fél heréjét ki nem metszették. Átv. ért. és tréfásan: nőszésre kevéssé alkalmas férfi.

FELKAR, (fel-kar) ösz. fn. A karnak felső része, mely a válltól könyökig nyúlik.

FÉLKAR, (fél-kar) ösz. fn. Egy kar, egyik kar. *Félkaron tartani a gyermeket. Félkarját ellőtték a csatában. Félkarral ölelni valakit.*

FELKARCZOL, (fel-karczol) ösz. áth. Karczolva fölsért; valaminek héját, kérgét körmökkel, vagy körömhöz hasonló eszközzel felszakgatja. *Felkarczolta bőrét a tüskebokor. A macska felkarczolta a gyermek arczát.* V. ö. KARCZOL.

FELKARCZOLÁS, (fel-karczolás) ösz. fn. Valamely test fölszínének körmök, vagy ezekhez hasonló éles eszköz által felszakgatása.

FELKARIMÁZ, (fel-karimáz) ösz. áth. Valamire karimát csinál, karimával ellát valamit. *Felkarimázni az ivó kancsót virágkoszorúval. Felkarimázni a kályha tetejét.* V. ö. KARIMA.

FÉLKARMANTYÚ, (fél-karmantyú) ösz. fn. Karmantyú, mely a kart csak félig takarja.

FELKARMOL, (fel-karmol) ösz. áth. Szoros ért. valamely testnek fölszinét, különösen az állati bőrt körmökkel feltépi, felszakgatja. V. ö. KARMOL, KÖRMÖL.

FELKAROL, (fel-karol) ösz. áth. Karjával és karjára felfog, fölvesz, fölemel. *Felkarolni az újuldozót. Felkarolni a kocsi elől a kisdedet.* Átv. ért. valamely ügyet védelme, pártolása alá vesz. *Emberbarátilag felkarolni az ügyefogyottak sorsát.*

FELKARÓZ, (fel-karóz) ösz. áth. Karókkal ellát, megerősít. *Felkarózni a megkapált szőlőt. Felkarózni a növekedő komlót, borsót.*

FÉLKARÚ, (fél-karú) ösz. mn. Kinek csak egy karja van. *Félkaru rokkant vitéz.*

FELKÁSTOL, (fel-kástol) ösz. áth. Ruhája alját sárral behányja, csafatossá teszi. *Felkástolni a szoknyát, köpönyeget.* Tájszó.

FELKASZABOL, (fel-kaszabol) ösz. áth. Kaszabolva felkonczol, darabokra vagdal.

FELKÁSZOLÓDIK, (fel-kászolódik) ösz belsz. Immelámmal, ajjalbajjal, nagy nehezen, és tunyán felkészül. *Felkászolódnak a hajdu gyakori sürgetésére a rest munkások.* V. ö. KÁSZOLÓDIK.

FELKAVAR, (fel-kavar) ösz. áth. Valamely híg testet erősen, zavarossá, sűrüvé kever. *Felkavarni a moslékot, az iszapos vizet.*

FÉLKEDV, (fél-kedv) ösz. fn. 1) Nem egészen derült kedv, melyen a komolyság vagy szomorúság némely jelei észrevehetők. 2) Nem tökéletes akarat, szándék. *Félkedvet mutatni valamely vállalathoz. Félkedvvel igérni valamit.* V. ö. KEDV.

FEL-, jobban: **FÖLKEFÉL**, (föl-kefél) ösz. áth. Visszásan, nem szőr mentében, hanem szőr ellenében kefél. *Fölkefélni a kalap szörét, a posztó barkáját. Fölkefélni a hajat hátulról a fejtetőre.*

FEL-, jobban: **FÖLKEL**, (föl-kel) ösz. önh. 1) Ültéből vagy fektéből lábra áll. *Fölkelni a pamlagról, székről. Fölkelni tiszteletből a nagyobbak előtt.* 2) Alvó helyét oda hagyja. *Jó korán fölkelni. Városban később kelnek föl, mint falun.* 3) Valaki ellen feltámad. *Fölkelni a felsőség ellen.* 4) Feldagad, felduzzad. *Fölkel a jól dagasztott tészta.* 5) Mondottuk a magyar nemességről, midőn a haza ellensége ellen fegyvert fogott. V. ö. KEL.

FEL-, jobban: **FÖLKELÉS**, (föl-kelés) ösz. fn. 1) Ülésből, fekvésből felállás. 2) Álomnak, ágynak odahagyása. 3) Az ellenség ellen fegyverre kelés. *Nemesi fölkelés.*

FEL-, jobban: **FÖLKELESZT**, (föl-keleszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami feldagadjon. Mondják különösen élesztővel készített tésztanemüekről. *Felkeleszteni a kenyérnek, kalácsnak való tésztát.*

FEL-, jobban: **FÖLKELT**, (föl-kelt) ösz. áth. Valakit álmából fölébreszt, fölver. *Fölkelteni a cselédeket.* V. ö. KELT.

FEL-, jobban: **FÖLKELTÉS**, (föl-keltés) ösz. fn. Álomból fölébresztés, fölverés.

FEL, jobban: **FÖLKEN**, (föl-ken) ösz. áth. 1) Mázt, festéket, zsírt stb. valamire ráken, rámázol. *A hájat fölkenni a hámszijakra. A zsírt fölkenni a ködmenre, irhás nadrágra.* 2) Kenés által valaminek felavat, fölszentel. *Fölkenni valakit papnak, püspöknek. Sámuel próféta Dávidot fölkente királynak.*

FEL-, jobban: **FÖLKEND**, (föl-kend) ösz. áth. A *fölken* igével egy értelmü, s különösen am. arczát, vagy testét valamely szépitő szerrel bemázolja; vagy valamely arczfestéket felhasznál.

FEL-, jobban: **FÖLKENDŐZ**, (föl-kendőz) ösz. áth. l. FELKEND, és KENDŐZ.

FEL-, jobban: **FÖLKENT**, (föl-kent) ösz. mn. Szent kenet által felavatott, valamely hivatalra, méltóságra szentelt. *Fölkent pap.* Használtatik főnévül is. *Isten fölkentje* vagy *fölkentjei.*

FELKENYÉR v. **FELSŐKENYÉR**, erdélyi falu Szászváros székben; helyr. *Felkenyér-én, —re, —ről.*

FEL- v. **FÖLKÉNYSZERÍT**, (fel- v. föl-kényszerít) ösz. áth. Kényszerít valakit, hogy feljőjjön, fölmenjen, fölkeljen.

FEL- v. **FÖLKÉR**, (fel- v. föl-kér) ösz. áth. 1) Hadi ért. felszólítja az ellenfélt, valamely helynek, várnak általadására. *Követeket küldeni, kik a várat felkérjék.* 2) Társadal. ért. valamely barátságra, szivességre, szolgálatra felszólít. *Felkérni valakit táncra.*

FÉLKEREK, (fél-kerek) ösz. mn. Aminek félkörü alakja van, félkört képező. *Félkerek kalács.*

FEL- v. **FÖLKÉREG**, (fel- v. föl-kéreg) ösz. fn. Valaminek külső kérge, héja. *A fának felkérge.* Átv. ért. a dolognak, tárgynak, ügynek külszine, nem veleje. *A tárgynak felkérgével bibelődni.*

FEL-, jobban: **FÖLKERES**, (föl-keres) ösz. áth. Keresve feltalál valakit v. valamit, felkutat. *Fölkeresni az eltévedt uti társakat.* V. ö. KERES.

FEL- v. **FÖLKÉRÉS**, (fel- v. föl-kérés) ösz. fn. Felszólítás, melynél fogva valakit felkérünk valamire.

FEL-, jobban: **FÖLKERESÉS**, (föl-keresés) ösz. fn. Keresés általi feltalálás, felkutatás. V. ö. KERES, KERESÉS.

FEL-, jobban: **FÖLKERGET**, (föl-kerget) ösz. áth. Kergetve felhajt, felhajszol, felüz. *Felkergetni a juhokat a hegyoldalra.*

FEL-, jobban: **FÖLKERÍT**, (föl-kerít) ösz. áth. 1) Kerítve felövez, felköt. *Fölkeríteni a nyakravalót. Fölkeríteni félvállra a köpönyeg szárnyát.* 2) Köralakban, körülsodorva fölemel. *A forgó szél fölkeríti a szemetet, port.*

FEL- v. **FÖLKÉSZÍT**, (fel- v. föl-készít) ösz. áth. Bizonyos czélra, bizonyos eszközökkel fölszerel, ellát. *Fölkészíteni a kocsit utra. Fölkészíteni kötelekkel, árboczokkal, evezőkkel a hajót.* V. ö. KÉSZÍT.

FEL- v. **FÖLKÉSZÍTÉS**, (fel- v. föl-készítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felkészítünk.

FEL- v. **FÖLKÉSZTET**, (fel- v. föl-késztet) ösz. áth. Késztetve rávesz, rábir, rábeszél valakit valami teendőre. V. ö. KÉSZTET.

FEL- v. **FÖLKÉSZÜL**, (fel- v. föl-készül) ösz. önh. 1) Bizonyos czélra bizonyos szerekkel, eszközökkel ellátja magát. *Felkészülni a vadászatra puskával, golyókkal, löporral.* 2) Menésre, indulásra talpon áll. *Felkészülnek reggel az utasok.* V. ö. KÉSZÜL.

FEL- v. **FÖLKÉSZÜLET**, (fel- v. föl-készület) ösz. fn. Azon eszközök öszvege, vagy magához vétele, felöltése, melyekkel valaki bizonyos czélra fölszereli magát. *Harczi, vadászi, bányászi felkészület.* Rövidebben és szokottabban: *készület.*

FEL- v. **FÖLKÉSZÜLT**, (fel- v föl-készült) ösz. mn. Bizonyos czélra szükséges eszközökkel fölszerelt. *Felkészült had. Mindennel felkészült utasok.*

FEL-, jobban: FÖLKEVER, (föl-kever) ösz. áth. Folyó testet vagy külön vált részekből álló tömeget összevissza forgat. *Fölkeverni a moslékot. Fölkeverni a rántást, lisztet, gabonát. Fölkeverni a szalmát, szénát.* Átv. ért. valamit nyugvó vagy rendes állapotából felháborít. *Fölkeverni a gyomrot csömörletes ételtől.*

FÉLKÉZ, (fél-kéz) ösz. fn. Egy kéz, egyetlen kéz. *Félkézzel a kantárszárt fogni, és félkézzel hadonászni. A csatából félkézzel térni haza.*

FÉLKÉZÁSÓ, (fél-kéz-ásó) ösz. fn. Kicsi szerű s rövid nyelű ásó, melyet (leginkább a kertészek) csak egy kézzel használnak.

FÉLKÉZFURÓ, (fél-kéz-furó) ösz. fn. Kis furó, melyet egy kézzel lehet forgatni.

FÉLKÉZFŰRÉSZ, (fél-kéz-fürész) ösz. fn. Kis fürész, melyet egy kézzel lehet használni, vagy melyet egy ember huzgálhat.

FÉLKÉZKALAPÁCS, (fél-kéz-kalapács) ösz. fn. Egy kézzel forgatható kis kalapács.

FÉLKÉZKALMÁR, (fél-kéz-kalmár) ösz. fn. Alsóbb rendü kalmár, szatócs, aki bódéban, sátorban kis boltban árulgat.

FÉLKÉZMALOM, (fél-kéz-malom) ösz. fn. Kis házi malom, melyet egy kézzel hajtanak.

FÉLKÉZMOTÓLA, (fél-kéz-motóla) ösz. fn. Kézi motóla, melyet valaki egy késben tart, és forgat, midőn a másik kezében levő fonalat rátekergeti. V. ö. MOTÓLA.

FÉLKÉZPAIZS, (fél-kéz-paizs) ösz. fn. Kisded alaku kerek paizs.

FÉLKEZSULYOK, (fél-kéz-sulyok) ösz. fn. Kisebbféle sulyok, melyet egy kézzel lehet használni, milyen pl. a kádárok sulyka, melylyel az abroncsot veregetik.

FÉLKÉZSZEKERCZE, (fél-kéz-szekercze) ösz. fn. Egy kézzel használható, rövid nyelü, kisebbféle szekercze.

FÉLKEZŰ, (fél-kezű) ösz. mn. Kinek csak egy keze van. *Félkezű rokkant vitéz.*

FEL- v. FÖLKIÁLT, (fel- v. föl-kiált) ösz. önh. 1) Alantabb helyről magasabbra kiált valakinek. *Felkiáltani a második emeleten dolgozó kőmivesnek. Felkiáltani a toronybeli harangozónak.* 2) Valamely hirtelen, s erősebb indulat kitörésekor magasabb hangra fakad. *Örömében, kinjában, ijedtében felkiáltani.* V. ö. KIÁLT.

FEL- v. FÖLKIÁLTÁS, (fel- v. föl-kiáltás) ösz. fn. 1) Kiáltás valakire, alulról fölfelé. 2) Kiáltás valamely hirtelen és erősen kitörő indulatból. *Örömfelkiáltás. Felkiáltás jele.* V. ö. KIÁLTÁS.

FEL- v. FÖLKIÁLTÓ, (fel- v. föl-kiáltó) ösz. fn. Személy, ki másokat, neveiket kiáltva, felszólít, felhí valamire; vagy, aki valamit kiáltás által a közönségnek tudtára ad. *Árverési felkiáltó.*

FEL- v. FÖLKIÁLTÓJEL, (fel- v. föl-kiáltójel) ösz. fn. Helyesirási jel, t. i. függőleges vonás, és alatta pont (!). Élünk vele az indulatszók, vagy indulatos mondatok után.

FEL- v. FÖLKIÁLTÓSZÓ, (fel- v. föl-kiáltószó) ösz. fn. l. INDULATSZÓ.

FEL- v. FÖLKILINCSEL, (fel- v. föl-kilincsel) ösz. áth. Kilincscsel fölszerel, ellát.

FEL- v. FÖLKIVÁN, (fel- v. föl-kiván) ösz. áth. Kivánja, hogy valami fölterjesztessék, fölmenjen; fenn bemutassa magát valaki stb. *Az udvari kancellaria felkivánja a perirományokat.* V. ö. KIVÁN.

FEL- v. FÖLKIVÁNÁS, (fel- v. föl-kivánás) ösz. fn. Kivánás, melynél fogva valamit felsőbb helyre kell terjeszteni, bemutatni stb.

FELKÓBOROL, (fel-kóborol) ösz. áth. Kóborolva felzsákmányol, felprédál. *A cseh rablók gyakran felkóborolták felső Magyarországot.* V. ö. KÓBOROL.

FELKOBOZ, (fel-kobozs) ösz. áth. 1) Valakinek jószágát, ingó vagyonát a végre kutatja fel, hogy belőlök a hitelezőket, birói itélet következtében, kielégítse. V. ö. KOBOZ, áth. 2) Hegedűre, brúgóra húrcsigákat, húrtekerőket alkalmaz.

FELKOMPOL, (fel-kompol) ösz. áth. Kompokat vagyis gyöpös hantokat felhányva, felrakva valamit elzár, elrekeszt. *Felkompolni az út melletti földeket, réteket.* V. ö. KOMPOL.

FELKONCZOL, (fel-konczol) ösz. áth. Konczokra vagy konczonként felvagdal, felszabdal. *Felkonczolni a levágott ökröt. A kegyetlen ellenség a bölcsőben fekvő kisdedeket is felkonczolta.* V. ö. KONCZOL.

FELKONCZOLÁS, (fel-konczolás) ösz. fn. Konczokra szabdalás, tagolás, metélés.

FELKONDORÍT, (fel-kondorít) ösz. áth. Kondor alakuvá föltéker; felcsavar. *Felkondorítani az üstököt.* V. ö. KONDOR.

FELKONTYOL, (fel-kontyol) ösz. áth. Kontytyal felékesít, felkészít, beföd. *Felkontyolni a fejet.*

FELKONTYOZ, l. FELKONTYOL.

FELKOPÁCSOL, (fel-kopácsol) ösz. áth. Valamely gyümölcs, mag kopácsát feltöri, felszakasztja. *Felkopácsolni a diót, mogyorót, makkot.* V. ö. KOPÁCS.

FÉLKOPASZ, (fél-kopasz) ösz. mn. Kinek haja nagy részben elment, ritka hajazatú.

FELKOPIK, (fel-kopik) ösz. k. Átv. értelmüleg használtatik e közmondásban. *Felkopik az álla*, azaz nem lesz mit ennie, éhséget fog szenvedni.

FELKOPOGTAT, (fel-kopogtat) ösz. áth. Kopogtatva fölver, fölébreszt valakit. *Felkopogtatni az elesunnyadtat.* V. ö. KOPOGTAT.

FELKOPPAN, (fel-koppan) ösz. önh. l. FELKOPIK és v. ö. KOPPAN.

FELKORCSOLYÁZ, (fel-korcsolyáz) ösz. áth. 1) Korcsolyán, korcsolya segitségével valamit feltaszít, felnyom. *A boros hordókat felkorcsolyázni a sze-*

kérre. 2) Korcsolyaféle jégpatkóval fölszerel. V. ö. KORCSOLYA.

FELKORHOL, (fel-korhol) ösz. áth. Korholva, korholó súrolás által feldörgöl, feltör valamit. *Elestében felkorholta a kezét, térdét.* V. ö. KORHOL.

FELKORHOLÓDIK, (fel-korholódik) ösz. belsz. Korholás által feltörődik, felsértődik. *Szekérforduláskor felkorholódik az oldal, a löcs. A bele ütköző tengelytől felkorholódik a szögletkő.* V. ö. KORHOLÓDIK.

FELKORTYOGAT, (fel-kortyogat) ösz. áth. és gyakor. Ismételt gyakori kortyokban felhajt, megiszik valamit. *Felkortyogatni a jó borocskát.* V. ö. KORTY.

FELKORTYOGTAT, l. FELKORTYOGAT.

FELKÓSTOL, (fel-kóstol) ösz. áth. lásd: FELÍZEL.

FELKOSZORÚZ, (fel-koszorúz) ösz. áth. Koszorúval felékesít, feldiszít, körülövedz. *Felkoszorúzni a menyasszonyt. Felkoszorúzni búza-koszorúval az első aratót.* V. ö. KOSZORÚZ.

FELKOVÁCSOL, (fel-kovácsol) ösz. áth. 1) A vasat kovácsosan, kovács módjára fölveri, felforrasztja valamire. *Felkovácsolni a kerékvént, a felhérczeket.* Szélesebb ért. mondják a lakatos, rézmíves munkákról is. 2) A vasat kovácsmunkákra felhasználja, elfogyasztja. *A falu kovácsa több mázsa vasat felkovácsol esztendőnként.* V. ö. KOVÁCSOL.

FELKÖLT, (fel-költ) ösz. áth. l. FELKELT.

FELKÖLTÖZIK, (fel-költözik) ösz. k. Mindenestül valahová, mint új lakhelyre, felhordozkodik. *Pestről felköltözni Bécsbe. Első emeletből felköltözni a másodikba.* V. ö. KÖLTÖZIK.

FELKÖNTÖS, (fel-köntös) ösz. fn. Külső köntös, melyet vagy hideg ellen, vagy kiegészítő öltözékül, vagy diszül veszünk az alsó öltönyre.

FELKÖNTÖSÍT, (fel-köntösít) ösz. áth. Valakit köntössel ellát, felruház, köntösbe öltöztet. V. ö. KÖNTÖS.

FELKÖNYÖKÖL, (fel-könyököl) ösz. önh. Könyökére, vagy könyökével valamire feltámaszkodik. *Felkönyökölni az asztalra, a templomi székre.* V. ö. KÖNYÖKÖL.

FELKÖNYÖRÖG, (fel-könyörög) ösz. önh. Könyörögve fölemeli szavát. *Felkönyörögni az Istenhez.*

FÉLKÖPENY, (fél-köpeny) lásd: FÉLKÖPÖNYEG.

FÉLKÖPÖNYEG, (fél-köpönyeg) ösz. fn. Kurta, egy gallérból álló köpönyeg, milyen péld. a katonatisztek, vagy némely szerzetesek köpönyege, vagy az úgynevezett spanyol köpönyeg.

FELKÖPPENT, (fel-köppent) ösz. áth. Valamely italadagot egy hujjában, egy huzással felönt, felhajt, becsíp. Alsó irásmódba való.

FÉLKÖR, (fél-kör) ösz. fn. A körvonal vagy körtér fele, vagy akármely ívalakú test, mely a körnek felét teszi, azaz 180 fokot foglal. Ilyen a tengerrészek félköre, melylyel a magasságot mérik.

FÉLKÖRDED, (fél-körded) ösz. mn. Minek félkör- vagy félkörhöz hasonló alakja van. *Félkörded asztal. Félkörded kalács. Félkörded hold,* t. i. midőn első és utolsó negyedben van.

FELKÖRMÖL, (fel-körmöl) ösz. áth. Körömmel vagy körmökkel felkarczol, felszakgat. *Vakaródzásában felkörmölni a bőrt.* Tréfásan szólva: valamit ellop, elcsen, vissza nem teszem fejében fölvesz.

FELKÖRÖMZSÉL, (fel-körömzsél) ösz. áth. Keményen befeszített és erősen huzkált körmökkel felszakgat valamit. *Verekedésben felkörömzsélték arczát, kezét. A haragos macska felkörömzséli a kutya pofáját.* Átv. ért. éles eszközzel valamely test fölszínét, kérgét felsértegeti. *Hegyes bottal felkörömzsélni a jákat. A tövisek felkörömzsélték a testét.* Vastag hangon, és tájdivatosan: *felkaramzsál, felkaramzsol.*

FELKÖSZÖNT, (fel-köszönt) ösz. áth. Valamely lakomán, közebéden stb. *a poharat felköszönteni,* am. borral teli poharat emelve valakit éltetni, s erre a poharat kiüríteni.

FELKÖSZÖRÜL, (fel-köszörül) ösz. áth. Tulajd. ért. dörzsölés által felcsiszol, felhorzsol. Átv. gyakori vagy hosszas sértegetés által valakit haragra gerjeszt. Székely szólásmód.

FELKÖT, (fel-köt) ösz. áth. 1) Valamit emeltebb, magasabb helyre köt. *Felkötni oldalra a kardot. A tarisznyát felkötni a kocsi oldalára. Felkötni a bőrkötényt. Felkötni a gatyát. Jól felkösse a gatyáját, aki mérkőzni akar velem.* Különösen: feltűz, felakaszt. *Felkötni csomóba vagy tekercsbe a hajat. Felkötni valakit az akasztófára. Hogy kösék fel a gasembert! Felkötni a kolompot.* 2) Valamit, pl. fonalat, czérnát, vesszőt stb. kötve felhasznál. *Felkötni naponként öt lat czérnát. Kosarakra felkötni egy kéve vesszőt.* V. ö. KÖT.

FÉLKÖTÉNY, (fél-kötény) ösz. fn. Keskenyre vagy rövidre szabott kötény, kis kötény.

FELKÖTÉS, (fel-kötés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit felkötünk. *Nyakravaló felkötése.* 2) Felakasztás. V. ö. FELKÖT.

FELKÖTÖZ, (fel-kötöz) ösz. áth. Több tárgyat egymás után felköt. *Felkötözni a szőlővesszőket. Felkötözni a learatott gabonát. Felkötözni a szőlőfejeket.* V. ö. KÖTÖZ.

FELKÖTÖZÉS, (fel-kötözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn több tárgyat egymás után felkötünk. V. ö. FELKÖT.

FELKÖTÖZKÖDIK, (fel-kötözködik) ösz. k. 1) Kötőkkel ellátott ruháiba felöltözködik, azokat magára felköti. *Felkötözködik, aki gatyáját, nadrágját felköti.* 2) Lógó ruháit fölemeli és megköti. *Felkötözködik a vízben, sárban gázoló.* Ki fölemelt ruháját meg nem köti, csak kézben fogja, az *felfogódzkodik.*

FÉLKRAJCZÁR, (fél-krajczár) ösz. fn. A jelenleg nálunk forgásban levő legkisebb pénzek közől való, t. i. a krajczár fele. *Félkrajczárt sem adnék érte.* (Km.) V. ö. KRAJCZÁR.

FELKUKORODIK, (fel-kukorodik) ösz. k. Valamely magasabb helyre öszvekukorodva felül, fölhelyezkedik. *A leselkedő macska felkukorodik a falra.*

FELKUNKORÍT, (fel-kunkorít) ösz. áth. Valamely hajlékony testet fölfelé görbít. *A disznó felkunkorítja a farkát.*

FELKUNKORODIK, (fel-kunkorodik) ösz. k. Valamely hajlékony test önmagától görbére felhajlik. *Felkunkorodik a kan récze farka. Felkunkorodik némely haj.* Általán holmi apró felgörbülésekre alkalmazható tréfás kifejezés.

FÉLKUPA, (fél-kupa) ösz. fn. A kupa nevü mértéknek fele, azaz némely vidékeken, egy itcze. *Félkupa bort meginni.* V. ö. KUPA.

FELKÚPOL, (fel-kúpol) ösz. áth. Kúpba, kúpalakba felrak, föltetéz. *Felkúpolni a nádkévéket* vagy *a szuppot.* V. ö. KÚP.

FELKÚPOZ, l. FELKÚPOL.

FELKURKÁSZ, (fel-kurkász) ösz. áth. Holmi hányt vetett aprólékosságok között valamit fölkeres, felfürkész; vagy, mindenhová bekukkantva, mindent felhányva vetve felkutat. Alsó és népies irásmódba való.

FELKÚSZIK, (fel-kúszik) ösz. k. Kúszva felhat, felnyúlik, föltekerődzik valamire. *Az iszalag, komló felkúszik a legközelebbik fára.* V. ö. KÚSZIK.

FELKUTAT, (fel-kutat) ösz. áth. Kutatva felhány, fölkeres, kifürkész, feltalál valamit. V. ö. KUTAT. *A vámosok felkutatják az utasok málháit. A kémek felkutatják az ellenség helyzetét.*

FELKUTATÁS, (fel-kutatás) ösz. fn. Keresgélés, fürkészés, mely által valamit vagy holmit felkutatunk. V. ö. FELKUTAT.

FELKUVAD, (fel-kuvad) ösz. önh. Valaminek héja, kérge, bőre felválik. *Felkuvad a sült malacz bőre, a kenyér héja, a száraz fa kérge* stb. Székely szó. L. KUVAD v. KOVAD; v. ö. HOVAD.

FELKÜLD, (fel-küld) ösz. áth. 1) Magasabb, emeltebb helyre küld valakit, vagy felvitet valamit. *Felküldeni a cselédet padlásra. Felküldeni a harangozót a toronyba. Felküldeni a szőlőmunkásoknak az ételt.* 2) Felsőbb helyre, törvényhatósághoz küld. *Felküldeni a pert a k. udv. kanczelláriának.* V. ö. KÜLD.

FELKÜLDÉS, (fel-küldés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit v. valamit felküldünk. V. ö. FELKÜLD.

FELKÜSZÖB, (fel-küszöb) ösz. fn. l. AJTÓSZÉMÖLDÖK.

FÉLLÁB, (fél-láb) ösz. fn. Egy láb vagy egyik láb. *Ezen kórvitésnek csak féllába van. Féllába a koporsóban vagyon.* (Km.) *Féllábon ugrál, mint a szarka. Féllábra áll, mint télen a tíd.*

FELLÁBAD, (fel-lábad) ösz. önh. Fekvő betegségéből annyira felgyógyúl, hogy már lábra kelhet, járkálhat.

FELLÁBADÁS, (fel-lábadás) ösz. fn. A gyógyulónak azon javuló állapota, midőn lábára kel.

FELLÁBADÓ, (fel-lábadó) ösz. mn. Fekvő betegségéből lábra kelő, gyógyuló. V. ö. FELLÁBAD.

FELLÁBADOZ, ösz. önh. Lassan-lassan fellábad, gyógyuló félben lévén, fokonként több erőhöz jut.

FELLÁBAS, (fel-lábas) ösz. fn. Katonai nyelven am. szabadsággal elbocsátott katona, kinek a kiszabott időre ismét vissza kell térnie. Valószinüleg a német *Beurlaubter* szóból van elcsavarítva.

FELLÁBBELIZ, (fel-lábbeliz) ösz. áth. Lábbelivel, u. m. csizmával, bakancscsal, czipővel stb. ellát. *Fellábbelizni az ujonczokat.* V. ö. LÁBBELI.

FÉLLÁBNYI, (fél-lábnyi) ösz. mn. Minek széle vagy hossza, vagy magassága féllábra terjed. *Féllábnyi széles tégla. Féllábnyi magasságra nőtt viz. Az éjjel féllábnyi hó esett. Féllábnyira megázott föld.*

FÉLLÁBU, (fél-lábu) ösz. mn. Kinek csak egy lába van. *Féllábu koldus.*

FEL-LAK v. FELSŐ-LAK, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Fel-Lak-on, —ra, —ról.*

FELLÁNGÍT, (fel-lángít) ösz. áth. Lángra gyúlaszt, eszközli, hogy valami lángolva égjen.

FELLÁNGOL, (fel-lángol) ösz. önh. Lángra emelkedik, lángot vet. *Fellángol a szalma, száraz fa.* Átv. ért. heves indulata hirtelen nagyra növekszik. Használják különösen a nemesebb érzelmekről. *Fellángol benne a haza szeretete.*

FELLÁNGOLÁS, (fel-lángolás) ösz. fn. Lángra gyuladás, fellobbanás; heves indulatra gerjedés.

FELLAPÁTOL, (fel-lapátol) ösz. áth. Lapáttal felhány, fölszed, felrak valamit. *Fellapátolni az utczai sarat. Fellapátolni szákokra a gabonát.* Népi tréfás nyelven: az ételt, levest nagy kanállal és mohón felfalja.

FELLÁRMÁZ, (fel-lármáz) ösz. áth. Lármázva, lármát ütve nyugalomból vagy álomból fölver, talpra riaszt, öszvecsődít. *Fellármázni a szomszédokat. Éjjeli tüzveszélykor fellármázni a helységet.* V. ö. LÁRMÁZ.

FELLÁT, (fel-lát) ösz. önh. 1) Magasabb, emeltebb helyre ellát. *Felláthi a közellevő hegy ormára.* 2) Magasan hordja fejét, rátartja magát, nagyra vágy. *Igen felláthó uraság, nem lehet vele gyalog beszélni.*

FELLÁZAD, (fel-lázad) ösz. önh. Általán, lázadva, vagyis rendkivüli hévvel, zavart mozgalommal felindul. *Fellázad a vér, midőn bizonyos kórállapot vagy indulat, rendetlen és sebesebb mozgásba hozza.* Szorosb és polgárzati ért. a törvényes felsőség, országos rendszer, fejedelem ellen fölkel, feltámad. *Fellázadnak az elnyomott népek, nemzetek. Fellázadnak a nyugtalan fejüek, a zavarosban halászni vágyók* stb. V. ö. LÁZAD.

FELLÁZADÁS, (fel-lázadás) ösz. fn. Állapot, midőn valami vagy valaki rendkivüli hévvel és zavart mozgalommal működik, s rendes helyzetéből kifordul. V. ö. FELLÁZAD.

FELLÁZASZT, (fel-lázaszt) ösz. áth. Általán, lázba hoz, heves és rendetlen, zavart mozgalmakra

indít fel. *Fellázasztani a vért. Fellázasztani a nyugodt kebelt, szivet.* Különösen polg. ért. a jobbágyokat uraik, az alattvalókat felsőségeik, a népeket fejedelmeik ellen felingerli, ellenszegülőkké, engedetlenekké teszi.

FELLÁZASZTÁS, (fel-lázasztás) ösz. fn. Rosz akaratú, békeháborító izgatás, mely a népeket lázadásra, fölkelésre, forradalomra gerjeszti.

FELLÁZÍT, (fel-lázít) ösz. áth. lásd : FELLÁZASZT.

FELLÁZITÁS, (fel-lázitás) ösz. fn. lásd : FELLÁZASZTÁS.

FELLAZÚL, (fel-lazúl) ösz. önh. Lazává, azaz üres tokká, hüvelylyé, héjjá válik, feloszlik. Tulajdonkép mondják oly magokról, melyeknek bele kivesz, kiszárad, s csak héjok marad. *Fellazúl a zsizsik etve lencse, borsó. Fellazúl a köles*, melynek héját, derczéjét némely vidéken, pl. Mátyusföldén különösen lazának mondják. V. ö. LAZA.

FELLÁZÚL, (fel-lázúl) ösz. önh. lásd : FELLÁZAD.

FEL- jobban : FÖLLECSÉL, (föl-lecsél) ösz. áth. A székelyeknél am. felhabzsol (Kriza János).

FÉLLEG, jobban : FÖLLEG, (fel-leg v. fel-l-eg) fn. tt. *fölleg-ét.* Általán, valamely magasan elterjedő, fenn lebegő, fölemelkedésben létező. Innen : *föllegvár*, azaz magas vár, vagy a várnak emeltebb része ; *porfölleg, füstfölleg.* Különösen : a magas égen látszó foltok, vagyis oly felhök, melyek esőre nem mutatnak, de az ég kék boltozatát némileg elhomályosiják. Köz nyelven feleseréltetik a *felhö* szóval is. Képes kifejezésben jelenti a felettünk levő eget, égboltozatot. *Fölemelkedni a fellegbe*, vagy *túl a fellegeken.* V. ö. FELHŐ.

A szanszkritban fölleg : *p'haligah ;* az arabban pedig *felek* am. ég.

FELLÉG, (fel-lég) ösz. fn. Lég, mely a földszinétől távolabb magasságban van, hol ritkább a lég s nagyobb a hideg, a lég havas vidéke.

FELLEG-, jobban : FÖLLEGÁRNY, (föllegárny) ösz. fn. Árny, melyet a fönnlebegő fölleg a földre vet.

FELLEGCSE, jobban : FÖLLEGCSE, (föl-l-eg-cse) fn. tt. *föllegcsé-t.* Kis fölleg.

FELLEGECSKE, jobban : FÖLLEGECSKE, (föl-l-eg-ecs-ke) l. FELLEGCSE.

FEL-, jobban : FÖLLEGEL, (föl-legel) ösz. áth. Legelve fölemészt, föleszik valamit. *Föllegelni a füvet, a vetéseket.* V. ö. LEGEL.

FÉLLEGÉS, jobban : FÖLLEGÉS, (föl-l-eg-és) mn. tt. *föllegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Föllegekkel bevont, beborított ; felhös. *Fölleges égbolt.*

FÉLLEGÉSÉDIK, jobban : FÖLLEGÉSÉDIK, (föl-l-eg-és-éd-ik) k. Föllegekkel behuzódik, föllegektől homályosodik. *Föllegesedik az ég.*

FELLEG-, jobban : FÖLLEGHAJTÓ, (föl-leghajtó) ösz. fn. l. FELHŐKERGETŐ.

FÉLLEG-, jobban : FÖLLEGOSZLOP, (föllegoszlop) ösz. fn. Oszlopalakban emelkedő, mozgó fölleg.

FÉLLEGTELEN, jobban : FÖLLEGTELEN, (föl-l-eg-telen) mn. tt. *föllegtelen-t*, tb. *—ek.* Fölleg nélküli, a föllegektől el nem borított, tiszta, derült. *Föllegtelen tavaszi napok.* Határozóilag am. fölleg nélkül.

FÉLLEG-, jobban : FÖLLEGVÁR, (fölleg-vár) ösz. fn. Általán, magasabb fekvésü vár. Különösen, valamely város mellé épített kis vár, mely annak védelmére, vagy féken tartására van rendelve. (Citadelle). Átv. ért. *Nincsenek otthonn a föllegvárban*, azaz szórakozott eszü, vagy kinek elment az esze. Km. V. ö. LÉGVÁR.

FÉLLEGZET, jobban : FÖLLEGZET, (fel-l-eg-z-et) fn. tt. *föllegzet-ét.* Föllegek öszvege, tömege, egész terjedelmökben véve.

FÉLLEGZIK, jobban : FÖLLEGZIK, (föl-l-eg-ez-ik) k. m. *föllegz-ett.* l. FÉLLEGÉSÉDIK. Igekötővel : beföllegzik. *Azt sem mondotta, beföllegzett*, azaz hír nélkül, szó nélkül eltünt. Km.

FÉL-, jobban : FÖLLEGYEZ, (föl-legyez) ösz. áth. Valamit legyezve, azaz levegőt hajtva rá, felszít, feléleszt. *Föllegyezni az elalunni készülő tüzet.* V. ö. LEGYEZ.

FELLEK, erdélyi falvak Kolos, Felső-Fejér megyékben és Nagy-Szeben székben ; helyr. *Fellekén, —re, —ről.*

FEL-, jobban : FÖLLEL, (föl-lel) ösz. áth. Valamit, mely eddig ismeretlen volt, feltalál ; egészen új müvet, tant hoz létre. *Európában németek lelték föl a löport, és nyomtatás mesterségét. Fulton lelte föl a gőzhajózást.* Ez értelemben szokottabb a *feltalál* szó. Szélesb ért. valamely keresett tárgyat feltalál, ráakad valamire vagy valakire. *Egész városban föl nem lelhettelek.*

FÉLLELKETLEN, (fél-lelketlen) ösz. mn. Félig megholt, kit a lélek már csaknem elhagyott ; érzéketlen. Határozóilag am. félig meghalva.

FELLENDÉN, l. FELLENDIN.

FEL-, jobban : FÖLLENDI, (föl-l-en-d-i) mn. A tárgynak, dolognak felszinén maradó, a tárgy érdemébe, velejébe nem ható. *Föllendi értekezés. Föllendi vizsgálat.* Máskép és szokottabban : *felületes, felszines.*

Alakulására nézve olyan mint *pökhendi, ebhendi*, s az egyik *l* a *h* hasonúlata (fölhendi = föl-lendi).

FEL-, jobban : FÖLLENDIN, (föl-l-en-di-n) ih. Felszinüleg, felületesen, a dolog velejébe, belsejébe nem hatva. *Föllendin futni át valamely könyvet.*

FEL-, jobban : FÖLLENDISÉG, (föl-len-di-ség) fn. tt. *föllendiség-et.* Felszinüség, vagyis tulajdonság, melynél fogva valaki a dolgok felszinét, külsejét ismeri, vizsgálja egyedül. Máskép : *felületesség.*

FEL-, jobban : FÖLLENG, (föl-leng) ösz. önh. Magasan leng vagy lebeg, repül, szárnyal. *Föllengnek*

a sasok. Átv. ért. mondják a gondolatról, észről, képzeletről, midőn felsőbb tárgyakkal foglalkodik.

FEL-, jobban: FÖLLENGÉR, (fel-lengér) ösz. mn. Magasan, fenn lengedező, szárnyaló. *Föllengér gondolatok, képzeletek.* Mint főnév jelent oly személyt, ki léggolyó segedelmével a léghe felszáll.

FEL-, jobban: FÖLLENGÉRÉZ, (föl-lengérész) ösz. önh. Valamely gép, eszköz, pl. léggolyó segedelmével a levegőben lebeg, száll ong, utazik.

FEL-, jobban: FÖLLENGÉS, (föl-lengés) ösz. fn. Magasan vagy magasra repülés, szárnyalás, lebegés.

FEL-, jobban: FÖLLENGÉZ, (föl-leng-éz) összvetett szóból eredett önh. m. *föllengés-tem*, *—tél*, *—ett* v. *föllengzettem*, *föllengzettél*, *föllengzett*; htn. *föllengeni* v. *föllengzeni*. Magasan száll ong, röpdös. Átv. ért. esze, képzelete nagy és felséges tárgyakkal foglalkodik.

FEL-, jobban: FÖLLENGÉZÉS, (föl-leng-ézés) fn. tt. *föllengezés-t*, tb. *—ek*. Magasan szállongás, röpködés. Átv. ért. az észnek, képzeletnek felsőbb tárgyakkal való foglalkodása, rendkivüli fölemelkedése.

FEL-, jobban: FÖLLENGÉZŐ, (föl-leng-éz-ő) mn. tt. *föllengésö-t* Magasan szállongó, röpdöső, vagy: gondolkozó, képzelődő. *Föllengező sas. Föllengező ész.*

FEL-, jobban: FÖLLENGŐ, (föl-lengő) ösz. mn. Ami magasan lebeg, száll, repül, tulajdon és átv. értelemben. *Föllengő sasok. Föllengő gondolatok, képzeletek.*

FEL-, jobban: FÖLLENGŐS, (föl-lengős) ösz. mn. Felsőbb tárgyakról gondolkozó, képzelődő; felséges, fölemelkedett. *Föllengös gondolatok, vágyak, képzeletek. Föllengös beszéd.*

FEL-, jobban: FÖLLENGŐSEN, (föl-lengősen) ösz. ih. Az észnek, képzeletnek szokott, és rendes határain fölül; magasan, felségesen. *Föllengősen beszélni, gondolkozni, érezni.*

FEL-, jobban: FÖLLENGZÉS, l. FELLENGÉZÉS.

FEL-, jobban: FÖLLENGZŐ, l. FELLENGÉZŐ.

FEL- v. FÖLLÉP, (fel- v. föl-lép) ösz. önh. 1) Alantabb helyről magasabbra lép. *Fellépni a seggletkőre, a székre.* 2) Átv. ért. nyilvános működésbe kap, nyilvánosan eléáll. *Fellépett mint iró, mint szónok. Fellépni valamely köz ügy védelmére, vitatásdra.* V. ö. LÉP.

FEL- v. FÖLLÉPÉS, (fel- v. föl-lépés) ösz. fn. Nyilvános működés végett eléállás. *Első fellépése a megye, vagy ország gyülésén meglepő volt a hallgatókra nézve. Első fellépésétől fogva ugyanazon elvek szerént beszélni és tenni.*

FEL- v. FÖLLÉPTET, (fel- v. föl-léptet) ösz. áth. 1) Valakit fellépni késztet, fellépésre bír, azaz nyilvános működésre rábeszél. 2) Rangra, hivatalra mozdít, fölemel. *Felléptetni a hadnagyot kapitányságra, a kapitányt örnagyságra.*

FEL- v. FÖLLÉPTETÉS, (fel- v. föl-léptetés) ösz. fn. Rangra, hivatalra emelés, előmozdítás. *Egy főtiszt halála több fokozatos felléptetést húz maga után.*

FEL- v. FÖLLÉTEL, (fel- v. föl-létel) ösz. fn. Azon állapot, midőn valaki nem alszik, nincs az ágyban, vagy nem beteg. Jobban: *fenlétel.*

FEL- v. FÖLLÉZED, (fel- v. föl-lézed) ösz. önh. Nehéz nyavalyából, nagy lassan, s mintegy lézegve kelni kezd. Aki már jobban érzi magát, az *felládad.*

FELLOBBAN, (fel-lobban) ösz. önh. Hirtelen lobot vet, lángra kap. *Fellobban a száras szalma.* Átv. ért. hirtelen, nagy haragra gyúlad, kipattan. *Fellobban mint a puskapor.* Km.

„Fellobbant Salamon a hadhír jöttére."
Döbrentei.

FELLOBBANT, (fel-lobbant) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami fellobbanjon, lobot vessen. *Égő kanóccsal fellobbantani a löport.* Átv. ért. hirtelen, vagy nagy haragra gyúlaszt.

FELLOBOG, (fel-lobog) ösz. önh. Magas lobot vetve ég, magasan lobognak lángjai. *Fellobog as elsütött ágyu löpora. Fellobognak a szurkos fáklyák.* V. ö. LOBOG.

FELLOHOL, (fel-lohol) ösz. áth. Valakit loholva felbujt, reávesz valamire. Önhatólag: loholva fölmegy.

FELLOVAGOL, (fel-lovagol) ösz. önh. Magasabb fekvésü vidékre, helyre lóháton fölmegy. *Fellovagolni a várba, a hegyre.*

FELLOVAL, (fel-loval) ösz. áth. Hazugsággal, elbolondító álokokkal, vagy tréfából, dévajságból valakit bizonyos dologra felbiztat, rávesz.

FELLŐ, (fel-lő) ösz. áth. Valamit magasra, fölfelé lő. *Fellöni a golyót száz lépésnyi magasságra.* Tárgyeset nélkül önh. értelemben is használják. *A párvivók közül az egyik fellött.*

FELLŐDÖZ, (fel-lődöz) ösz. áth. Valamit gyakran, vagy több külön tárgyakat egymás után fellő. *A gyermek fellődözi papuskája vesszejét. Az ágyugömböket fellődözték a várba.* Néha am. lődözve elfogyaszt. *Minden löpordt és szatymját fellődözte.* Tárgyeset nélkül önh. értelemmel is bír, s am. magasra, levegőbe lődöz.

FELLÖK, (fel-lök) ösz. áth. 1) Lökve magasra fölvet. *A szilaj bika fellöki szarvával a petrencét.* 2) Lökve feltaszít, feldönt. *Könyökével fellökni a palaczkot.* V. ö. LÖK.

FELLÖVEL, (fel-lövel) ösz. áth. Folytonosan fellő, illetőleg felszöktet valamit. *Az ugrókút fellövelé a viset.*

FELLÖVÖDIK, (fel-lövödik) ösz. belsz. Belső nyomás által magasra felszökik. *Fellövödik az ugrókút csövén a viz.* V. ö. LÖVÖDIK.

FELLÖVÖLDÖZ, (fel-lövöldöz) ösz. áth. lásd: FELLŐDÖZ.

FELMAGASZTAL, (fel-magasztal) ösz. áth. 1) Magasra fölemel. 2) Feldicsér, nagyon dicsér, fölötte eldicsér. 3) Átv. ért. magas rangra, méltóságra juttat. Tréfás népnyelven : akasztófára akaszt. *Felmagasztalták a szegényt.* V. ö. MAGASZTAL.

FELMAGASZTALÁS, (fel-magasztalás) ösz. fn. Magasra emelés. Átv. ért. nagy rangra, méltóságra juttatás; nagy dicséretekkel halmozás. Felakasztás.

FELMAGASZTALT, (fel-magasztalt) ösz. mn. akit vagy amit felmagasztalnak. V. ö. FELMAGASZTAL. Tréfás értelemben : ittas.

FELMAGASZTALTSÁG, (fel-magasztaltság) l. EMELKEDETTSÉG. Tréfás értelemben : ittasság.

FELMAGZIK, (fel-magzik) ösz. k. A növény azon fokát éri el a fejlődésnek, midőn magot hajt, magba megy. *Felmagzik a saláta, répa, sóska* stb. Használják leginkább a füvek, gabonák, kerti vetemények nemeiről.

FELMAR, (fel-mar) ösz. áth. Tulajd. ért. fogakkal rágva, harapva felszakgat, feltép valamit. *A megdühödt ember felmarja saját kezéről a húst.* Átv. ért. valamely erős, csipős folyadék feloszlatja, elkoptatja a bele áztatott testet. V. ö. MAR.

FELMARAD, (fel-marad) ösz. önh. 1) Ébren marad, le nem fekszik, virraszt. *Az anya felmarad beteg gyermeke mellett.* 2) El nem vész, el nem fogy, a többi közöl elhasználatlanul hátramarad. *A vendégségből sok étel ital felmaradt. A csatából kevesen maradtak fel.* Jobban : *fenmarad.*

FELMARADÁS, (fel-maradás) ösz. fn. Ébren maradás, le nem fekvés, virrasztás. *Mult éjjeli felmaradás következtében egész nap álmos vagyok.*

FELMARASZT, (fel-maraszt) ösz. áth. Azt teszi, 1) hogy valaki le ne feküdjék, alunni ne menjen, hogy virrasszon. *Kártyaasztal mellett felmarasztani a vendégeket.* 2) Hogy tartós, állandó legyen, el ne veszszen. *Felmarasztani a jeles emberek hírét, nevét.* Jobban : *fenmaraszt.*

FELMARAT, (fel-marat) ösz. áth. Átv. ért. kemény, szilárd test részeit bizonyos folyadék által föleteti, fölemészteti, feloszlatja. *Választóvízzel, vagy ecsettel felmaratni a vasat.* V. ö. MAR.

FELMARKOL, (fel-markol) ösz. áth. 1) Marokkal felfog, fölemel. *Felmarkolni a szegletben álló botot. Felmarkolni a tapasztani való sarat.* 2) Valamiből marokkal vesz. *Felmarkolni a búzából. Felmarkolni a huszasokból.* V. ö. MARKOL.

FELMÁRT, (fel-márt) ösz. áth. 1) Fölmerít, vízből, vagy más nedvből feltol valamit. *Felmártani a folyóba merített edényt. Az ősző vidra fel-fel mártja fejét.* 2) Mártva felhasznál, megeszik valamit. *Kenyérrel felmártani a becsinálttat.* V. ö. MÁRT.

FELMÁRTOGAT, (fel-mártogat) ösz. áth. és gyakor. Egymás után, folytonosan felmárt. V. ö. FELMÁRT. *A buvár felmártogatja fejét a víz alól. Kenyérrel felmártogatni a borsporos levet.*

FELMÁSZ, (fel-mász) ösz. önh. Mászva fölmegy, felhat, felvergődik valahová. *A madarász fiú felmászik a fára. Némely férgek felmásznak a falra.* Átv. ért. föltekerődzik, felkúsz. *A tökinda felmász az ágasra.* V. ö. MÁSZ.

FELMÁZOL, (fel-mázol) ösz. áth. 1) Mázt, gorombább festéket fölken. *Felmázolni egy bögre sárgaföldet a falra.* 2) Kontárkézzel, durva módon valamit fölfest, felrajzol. *A terem falaira holmi virágokat, tájképeket felmázolni.* V. ö. Mázol.

FELMÁZOLÁS, (fel-mázolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felmázolunk. V. ö. FELMÁZOL.

FFL- jobban : **FÖLMÉGY**, (föl-mégy) ösz. önh. 1) Alantabb helyről, vidékről magasabbra megy, utazik, távozik. *Fölmenni a hegyre. Pestről fölmenni Pozsonba.* 2) Idegen szólásmód után, de már igen szokásba jött értelemben am. felrúg, felnövekedik (a költség, kiadás, jövedelem). *Egy évi jövedelme fölmegy* (magyarosabban : *rámegy*) *százezer pengő fira.* 3) Elfogy, elkel. *A gyapju ára fölment a tisztek és cselédek fizetésére.* 4) Felhág, fölemelkedik. *A búza ára nagyon fölment.*

FÉLMELEG, (fél-meleg) ösz. mn. Langyos. Átv. ért. aki valami iránt nem viseltetik belső érzelemmel, kinek nyájassága, társalgása némi tartózkodással párosúl. *Félmeleg keresztény. Félmeleg részvét.*

FEL- jobban : **FÖLMELEGÉDÉS**, (föl-melegédés) ösz. fn. A testnek azon változási állapota, midőn részeit a meleg általjárja, midőn az állati testben a vér hevesebb mozgásba jő. V. ö. MELEG.

FFL- jobban : **FÖLMELEGÉDIK**, (föl-melegédik) ösz. k. Valamely test részei melegekké lesznek, a hévnek nagyobb fokára jutnak, különösen külső hatás, pl. tüz, vagy napsugarak által. *Fölmelegedik a fűtött kemenczére tett fagyos hús. Fölmelegedik dörzsölés által a test, a kocsi tengelye* stb. Ha a melegség inkább belső hatás eredménye, akkor *fölmelegül* szabályszerűbb, pl. *a sok járáskelésben fölmelegülni.*

FEL- jobban : **FÖLMELEGÍT**, (föl-melegít) ösz. áth. A hideg testet meleggé teszi. *Fölmelegíteni a maradékételt. A déli nap fölmelegíti a levegőt. A fűtött kályha fölmelegíti a szobát.* V. ö. MELEG, MELEGÍT.

FEL- jobban : **FÖLMELEGÍTÉS**, (föl-melegítés) ösz. fn. Valamely testnek meleggé tevése. *Hideg ételek fölmelegítése.*

FEL- jobban : **FÖLMELEGSZIK**, (föl-melegszik) ösz. k. l. MELEGSZIK és FELMELEGÉDIK.

FEL- jobban : **FÖLMELEGŰL**, (föl-melegűl) ösz. ön. l. FELMELEGÉDIK.

FEL- v. **FÖLMÉN**, (föl-mén) l. FELMEGY.

FEL- jobban : **FÖLMÉNÉS**, (föl-ménés) ösz. fn. 1) Magasabb helyre vagy vidékre menés. *Fölmenés a hegyre, toronyba.* 2) Azon út, ösvény, melyen valahová fölmegyünk. *Ama hegyre igen kényelmes fölmenés van. Fölmenést készíteni a szőlőhegyre.* V. ö. MENÉS.

FEL- jobban : FÖLMENET, (föl-menet); 1) ösz. fn. Fölmenés, feljárás. *Egyenes, tekervényes, nehéz, kényelmes fölmenet.* 2) ösz. ih. Fölmenés közben. *Fölmenet igen elfáradtam.*

FFL- jobban : FÖLMENETEL, (föl-menetel) ösz. fn. l. FELMENÉS.

FEL- jobban : FÖLMENNY, (föl-menny) ösz. fn. A képzelt mennyek között a felső, vagy a felettünk lebegő ég legfőle, legteteje. V. ö. MENNY.

FEL- jobban : FÖLMENT, (föl-ment) ösz. áth. Tehertől, szolgálattól, büntetéstől, adósságtól, kötelességtől stb. felszabadít. V. ö. MENT, áth. *Fölmenteni a foglyokat a láncoktól. A jobbágyokat fölmenteni a tizedtől. Az alperest fölmenteni a vád alól. A házasulandókat fölmenteni a háromszori kihirdetés alól.*

FEL- jobban : FÖLMENTÉS, (föl-mentés) ösz. fn. Általán valamely tehertől felszabadítás.

FEL- jobban : FÖLMENTŐSEREG, (föl-mentősereg) ösz. fn. Segédhad, mely valamely ostrom alatti helyet, várat az ellenségtől felszabadít.

FEL- jobban : FÖLMER, (föl-mer) ösz. áth. Valamely folyadékot edénynyel vagy más eszközzel részenként felöblít, fölszed. *Fölmerni vödörrel a kút vizét. Fölmerni lapáttal az iszapos tócsát.* V. ö. MER. áth.

FELMER, erdélyi falu Kőhalom székben; helyr. *Felmer-ën, —re, —ről.*

FEL- vagy FÖLMÉR, (fel- v. föl-mér) ösz. áth. 1) Valamely térnek nagyságát, vagy akármely más test mennyiségét bizonyos eszközök segedelmével meghatározza. *Felmérni a helység határát, a város telkeit. Felmérni a gabonát. Felmérni a mustot.* 2) Bizonyos mérték és arány szerént valamely tért, vagy részekre választható testet feloszt. *Felmérni a gazdatársak között a falu rétjét. A vásárlók számára felmérni a végposztót, vásznat. Felmérni a cséplők között a gabonarészt.* 3) Mérés által valamely árut elfogyaszt, elad. *A falu kocsmárosa felmért* (kimért) *száz akó bort.* V. ö. MÉR.

FEL- jobban : FÖLMERED, (föl-mered) ösz. önh. Merően, megkeményedve feláll, fölemelkedik. *Fölmered a fagyra kitett nyers bőr. Fölmered a bokros ló füle. Fölmered a megbőszült ökör, tehen farka* stb. V. ö. MERED.

FEL- jobban : FÖLMEREDÉS, (föl-meredés) ösz. fn. Állapot, midőn valamely test fölmered. V. ö. FELMERED.

FEL- jobban : FÖLMERÉGET, (föl-meréget) ösz. áth. és gyakor. Folytonosan, vagy lassan-lassan, egymás után fölmer valamit. *Az ítató gulyás fölmeregeti a kút vizét. A fenékvizet fölmeregetni a pinczéből.*

FEL- vagy FÖLMÉRÉS, (fel- v. föl-mérés) ösz. fn. Cselekvés, mely által felmérünk valamit. *Határ, városi telkek, rétek, földek fölmérése.*

FEL- jobban : FÖLMERESZT, (föl-mereszt) ösz. áth. 1) Valamely lágyabb szerkezetü vagy lógó testet megkeményítve felállít, feltol, fölemel. *A megijedt ló fölmereszti füleit.* 2) Fölfelé dudorít. *Fölmereszti szemeit.* V. ö. MERESZT.

FEL- vagy FÖLMÉRGED, (fel- v. föl-mérged) ösz. önh. Erősebb, dühösebb haragra hirtelen fölgerjed.

FEL- vagy FÖLMÉRGELŐDIK, (fel- v. fölmérgelődik) ösz. belsz. Tartós és dühös haragra fokonként fölgerjedez.

FEL- vagy FÖLMÉRGESÉDIK, (fel- v. fölmérgesédik) ösz. k. l. FÖLMÉRGELŐDIK.

FEL- vagy FÖLMÉRGESÍT, (fel- v. föl-mérgesít) ösz. áth. Valakit méregre, azaz erősebb haragra fölgerjeszt, mérgessé felingerel. V. ö. MÉRGES.

FEL- jobban: FÖLMERÍT, (föl-merít) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami fölmerüljön. *Fölmeríteni a kútba eresztett vödröt.* Köz szokás szerént a *fölmer* igével egy értelemben használtatik.

FEL- jobban : FÖLMERÜL, (föl-merül) ösz. önh. Mélységből, vízből feltolódik, feltünik. *Apadáskor felmerülnek a zátonyok, fatörzsökök. Felmerül a vizbe fulladó ember teste. Felmerül a víz alá nyomott deszka, ha elereszlik.* Átv. ért. valamely tárgy, kérdés, az előbb mondottakból mintegy önként keletkezik, feltünik, eléadja magát. V. ö. MERÜL.

FEL- vagy FÖLMÉSZÁROL, (fel- v. föl-mészárol) ösz. áth. Mészáros módjára feltagol, felkonczol, felvagdal; kegyetlenül kardra hány. *A vad ellenség felmészárolta a nőket, gyermekeket.*

FÉLMESZELY, (fél-meszely) ösz. fn. Mérték, mely a meszelynek felét, az itczének negyedét, a kupának nyolczadát teszi. *Félmeszely bor nem sok egy hajtásra.*

FEL- jobban : FÖLMETÉL, (föl-metél) ösz. áth. és gyakor. Valamit több részekre, darabokra, falatokra stb. fölmetsz. *Fölmetélni tányéron a húst. Fölmetélni a kinyujtott tésztát. Fölmetélni beretvával a kérges bőrt.* V. ö. METÉL.

FEL- jobban : FÖLMETÉLÉS, (föl-metélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölmetélünk. V. ö. FELMETÉL.

FEL- jobban : FÖLMETSZ, (föl-metsz) ösz. áth. 1) Metsző eszközzel valamit felszakaszt, felnyit. *Fölmetszeni a holttetemet. Fölmetszeni a szebet, erszényt, tarisznyát.* 2) Metsző eszközzel följegyez, felró valahová valamit. *Fölmetszeni* (rámetszeni) *nevét a fára. A nemes czimert fölmetszeni* (rámetszeni) *a gyürüre.* V. ö. METSZ.

FEL- jobban : FÖLMETSZET, (föl-metszet) ösz. mivelt. Meghagyja másnak, hogy valamit fölmessen. *Czimerét fölmetszetni a gyürüre.* V. ö. FÖLMETSZ.

FÉLMEZTELEN, (fél-meztelen) ösz. mn. Kinek teste csak félig van befödve; igen rongyos ruhába öltözött. *Félmeztelen vademberek. Félmeztelen purdé, koldús. Félmeztelen kar.*

FEL- vagy FÖLMINTÁZ, (fel- v. föl-mintáz) ösz. áth. Valamit mintára felhúz, fölfeszít. *Felmintázni az új kalapot, fejkötőt.*

FELMOND, (fel-mond) ösz. áth. 1) Valamit hangosan elmond, elémond. *Felmondani a leczkét.* 2) Valakinek megmondja, hogy a nála lévő kölcsönt, vagy használt idegen birtokot bizonyos időre adja vissza. *A lakóknak felmondani a szállást. A haszonbérlőnek felmondani a bérlést. Az adósnak felmondani a tőkét.* Átvitetik az urak és tisztek, cselédek közti viszonyokra is. *Az úr tisztének, szolgájának, s ezek viszont uroknak felmondhatják a szolgálatot.*

FELMONDÁS, (fel-mondás) ösz. fn. 1) Valaminek hangos szóval eléadása. *Leczke felmondása.* 2) Nyilatkozat, melynél fogva valakinek felmondunk valamit. V. ö. FELMOND. *Adósság, lakás, haszonbérlés felmondása. Szolgálat felmondása.*

FELMOS, (fel-mos) ösz. áth. 1) Mosva feltisztit valamit. *Felmosni a sáros pallót.* 2) Mosásban elhasznál, elfogyaszt valamit. *Minden vizünket, lúgunkat és szappanunkat felmostuk.* 3) Mosásban feltör, fölsebesít. *Felmosta tenyerét, kezét.* 4) Bizonyos tárgyak mosását bevégzi. *Felmosni minden ruhát, konyhaedényeket.* V. ö. MOS.

FELMOSOGAT, (fel-mosogat) ösz. áth. és gyakor. 1) Valamit folytonosan mosva feltisztit. *Felmosogatni a pallófoltokat.* 2) Elmosogat, a mosogatást bevégzi. *Felmosogatni a konyhaedényeket.* Tárgyeset nélkül is. *Még sem mosogattatok fel?*

FELMOTÓLÁL, (fel-motólál) ösz. áth. A fonalat motóla körül forgatva úgynevezett igékre, pászmákra, kötésekre szedi. *Felmotólálni néhány orsó fonalat. Amit egy nap fon, másnap felmotólálja.*

FELMÚL, (fel-múl) l. FELÜLMÚL.

FÉLMÚLT, l. MÚLT alatt.

FELMUNKÁL, (fel-munkál) ösz. áth. Nyers anyagot vagy kelmét kézművek készitésére felhasznál. *Felmunkálni a márványt szobrokra, sírkövekre* stb. *A vasat különféle eszközökre, az ezüstöt finomabb művekre felmunkálni. A csizmadia felmunkálja a bőrt, a szabó a posztót, s más szöveteket.*

FELMUNKÁLÁS, (fel-munkálás) ösz. fn. Nyers anyagnak, kelmének stb. bizonyos kézművekre felhasználása. *Kőnek, vasnak, gyapjúnak, bőrnek felmunkálása.*

FELMUTAT, (fel-mutat) ösz. áth. 1) Valamit fölemelve mutat. *Az iskolából kikeredző gyermek felmutatja kezét.* 2) Valamit bizonyitásul előterjeszt, bemutat. *A hitelezőknek elegendő biztositékot felmutatni.*

FELMUTATÁS, (fel-mutatás) ösz. fn. Cselekvés, melynél fogva valamit felmutatunk. V. ö. FELMUTAT. *Kéznek felmutatása. Úr felmutatása* (a sz. miseben). *Bizonyitványok felmutatása.*

FELNADRÁG, (fel-nadrág) ösz. fn. 1) Felső nadrág, melyet kivül viselünk, különböztetésül az alsó v. téli nadrágtól. 2) Salavárdi nadrág, l. SALAVÁRDI.

FÉLNÁDOLÁS, (fél-nádolás) ösz. fn. Kovácsmunka, midőn a vasat félig edzik, nádolják meg. V. ö. NÁDOL.

FEL- v. FÖLNÉGYEL, (fel- v. föl-négyel) ösz. áth. Négy részre, négy darabra fölmetsz, felhasit, felkonczol valamit. *Felnégyelni a megölt borjút, bárányt, a sült ludat.*

FEL- v. FÖLNÉGYELT, (fel- v. föl-négyelt) ösz. mn. Négy részre, négy darabra hasított, konczolt. *Felnégyelt borjú, öz. Felnégyelt czipókenyér. Felnégyelt sült lúd.*

FÉLNEHEZÉK, (fél-nehezék) ösz. fn. A nevezék nevü súlymérték fele. V. ö. NEHEZÉK.

FÉLNEMES, (fél-nemes) ösz. fn. Nemes anyától született és nemnemes apától nemzett. Szorosb ért. oly személy, kinek apja nem nemes, de nemes eredetü anyjáról nemes birtoka van. (Agilis).

FELNÉMET, falu Heves megyében; helyr. *Felnémet-én, —re, —ről.*

FÉLNÉNE, (fél-néne) ösz. fn. Oly néne, azaz nálunk idősebb nővér, ki csak apúl, vagy csak anyúl testvér velünk. Némelyek szerént: mostoha néne. Különben mint a német nyelv után alakított új szó köz divatra nem kapott.

FEL-, jobban: FÖLNEVEKÉDIK, (föl-nevekédik v. fel-növekédik) ösz. k. Folytonosan fejlődve, gyarapodva felnő, kifejlett korra jut. Használtatik leginkább az emberről. *Felnövekednek a fiúk, leányok.*

FEL-, jobban: FÖLNEVEL, (föl-nevel) ösz. áth. Élettani ért. valakit vagy valamit szükséges táplálék és ápolás által teljes kifejlődésre juttat. *Fölnevelni saját költségén gyermekeit. A kertész fölneveli a csemetéket.* Erkölcsi ért. a gyermek elméjét és szivét kimüveli. *A gyermekeket fölnevelni a szülék kötelessége.* Szélesb ért. a gyermek oktatásáról s bizonyos állapotba juttatásáról gondoskodik. *Fölnevelni a gyermeket mesterségre, kalmárságra, papságra* stb. V. ö. NEVEL.

FEL-, jobban: FÖLNEVELÉS, (föl-nevelés) ösz. fn. Gondoskodás, ápolás, melynél fogva valakit fölnevelünk. V. ö. FELNEVEL.

FEL-, jobban: FÖLNEVELKEDIK, l. FELNEVEKÉDIK.

FEL-, jobban: FÖLNEVET, (föl-nevet) ösz. önh. Fenhangon nevet; elfakad nevetve. *Valamely meglepő, tréfás, elmés ötletre fölnevetni.* Magyarosabban: *elneveti magát.*

FEL- v. FÖLNÉZ, (fel- v. föl-néz) ösz. önh. Szemeit valamely magasabban levő tárgyra szegezi. *Felnézni a háztetőre. Felnézni az égbe.* V. ö. NÉZ.

FEL- v. FÖLNÉZDEGÉL, (fel- v. fölnézdegél) ösz. gyak. önh. Valamely magasabban levő tárgyra, pontra gyakorta felnéz, föltekint. *A gyermek csennen fölnézdegél a gyümölcsös fára. Fölnézdegelni a kedves ablakára.*

FEL- v. FÖLNÉZKÉL, (fel- v. föl-nézkél) gyak. önh. l. FELNÉZDEGÉL.

FELNŐ, (fel-nő) ösz. önh. Mondják növényekről és állatokról, midőn magasra fejlődnek, fölfelé nyulnak, teljes képződési idejöket elérik. *Felnő bizonyos évek alatt a fa. Felnőnek a gyermekek.* V. ö. NŐ, önh.

FELNŐDÖGÉL, (fel-nődögél) ösz. önh. és gyakor. Lassan-lassan eljut életműves kifejlődéséhez. *Felnődögél az ápolgatott csemete. Felnődögélnek egymás után a testvérek.*

FELNŐTT, (fel-nőtt) ösz. mn. Aki v. ami teljes kifejlődési magasságot ért; nagykorú. *Már felnőtt gyermekei vannak.*

FELNÖVEKÉDIK, (fel-növekédik) ösz. k. l. FELNEVEKÉDIK.

FELNÖVÉS, (fel-növés) ösz. fn. Az állati vagy növényi testnek bizonyos kifejlődésig, érettségi állapotig magasra nyúlása.

FÉLNÖVÉSŰ, (fél-növésü) ösz. mn. Ami oly gyorsan vagy oly magasra nem fejlődik, mint életműszeres természeténél fogva kellene rendesen fejlődnie; törpe, eltörpült.

FELNYAL, (fel-nyal) ösz. áth. Valamit nyalva felszi, fölemészt. *A barmok felnyalják a sót. Az eb felnyalja a földre öntött szirt. Felnyalni a papirosra ejtett tintafoltot.* V. ö. NYAL.

FELNYALÁBOL, (fel-nyalábol) ösz. áth. Valamit nyalábba fogva, szorítva fölemel, fölvesz. *Felnyalábolni egy végvásznat.*

FELNYARGAL, (fel-nyargal) ösz. önh. Nyargalva fölmegy, felsiet, felvágtat valamely magasabb fekvésü helyre. *Felnyargalni a várba, a dombra.*

FELNYÁRSAL, (fel-nyársal) ösz. áth. Valamit nyársra húz; vagy nyárssal keresztül szúr. *Felnyársalni a sütni való nyulat, malacot.* Átv. ért. éles, hegyes eszközzel, pl. karddal, késsel meggyilkol, általsuár.

FEL-, jobban: FÖLNYERGEL, (föl-nyergel) ösz. áth. A hátas állatot, pl. lovat, öszvért stb. nyereggel felszerszámozza, fölszereli. *Fölnyergelni a vadász-, utas-, hadi paripát.*

FÉLNYERS, (fél-nyers) ösz. mn. 1) Ami kellő mértékig nincs megsülve vagy főve. *Félnyers malacz, nyúl.* Mondják általán a húsnemüekről. 2) Ami nincs egészen kiszáradva. *Félnyers börök. Félnyers tüsifa.* V. ö. NYERS.

FEL- v. FÖLNYILAL, (fel- v. föl-nyilal) ösz. áth. A székelyeknél s a Tisza vidékén am. a faépületet, háztetőt rúddal vagy rudakkal magasabbra tolja, emeli.

FEL- v. FÖLNYILÁS, (fel- v. föl-nyilás) ösz. fn. Valaminek feltárulása, felszakadása, felválása. *Ajtó, kapu felnyilása.* Átv. ért. felvilágosodás, tudomásra jövés. *Elme felnyilása. Titok, rejtély felnyilása.* V. ö. FELNYÍLIK.

FEL- v. FÖLNYILAZ, (fel- v. föl-nyilaz) ösz. áth. Nyillal fölszerel. *Felnyilazni a kéjvet.*

FEL- v. FÖLNYÍLIK, (fel- v. föl-nyílik) ösz. k. Szélesb ért. szétválik, rés támad rajta, ketté hasad, reped. *Felnyílik a szája. Felnyílik az ég. Felnyílik a seb.* Szorosb ért. ami bevolt zárva, csukva, feltárul. *Felnyílik a kapu, ajtó, ablak. Felnyílik a láda, szekrény. Felnyílnak a sirak.* Átv. ért. világosabban lát, vagy felfog valamit, napfényre jő, tudomásra jut. *Felnyílik a szeme. Felnyílik a gyermek elméje. Felnyílik a titok, rejtély.* V. ö. NYÍLIK.

FEL- vagy FÖLNYIT, (fel- v. föl-nyit) ösz. áth. Valamely elzártat, becsukottat feltár. *Felnyitni a kaput, ajtót, ablakot. Felnyitni a szájat. Felnyitni a zárt lakatot.* Szélesb ért. valamin rést csinál, valamit elválaszt, felbont. *Felnyitni a sebet. Felnyitni az oltás kötelékét. Felnyitni* (kinyitni) *a szőlőtőkét. Felnyitni a levelet.* Átv. ért. azt teszi, hogy világosabban lásson, hogy valami tudomásra jöjön. *Felnyitni valaki szemeit. Felnyitni a növendék eszét. Felnyitni a rejtélyt.* V. ö. NYIT.

FEL- vagy FÖLNYITÁS, (fel- v. (föl-nyitás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felnyitunk. *Ajtó, kapu, ablak felnyitása. Levél, könyv felnyitása.* V. ö. FELNYIT.

FEL- vagy FÖLNYITÓDIK, (fel- v. föl-nyitódik) ösz. belsz. Nagyobb nehézséggel, némi erőszakkal nyílik vagy tárul fel. Használják közönségesen a zárakról, és zárva lévő tárgyakról, pl. kapukról, ajtókról, szekrényekről stb. Mondhatni a szájról, szemekről is, midőn valamely nyavalya által valának besáródva, becsukódva.

FELNYOM, (fel-nyom) ösz. áth. Alantabb helyről valamit magasabbra nyom. *Felnyomni a leesett nyakcsapot. Felnyomni a leszállott heréket. Felnyomni vállakkal a dülékeny sövényt.* V. ö. NYOM.

FÉLNYOM, (fél-nyom) ösz. fn. Mérték, mely féllábra, azaz hat hüvelykre terjed. *Félnyommal áradt a viz. Félnyommal lépni hátrább. Félnyommá sem megy tovább.* (Moln. Alb.). *Félnyomnyira megázott a föld.*

FELNYOMOZ, (fel-nyomoz) ösz. áth. Tulajd. ért. valamit, nyoma után menve, fölkeres, feltalál. *Friss hóban könnyü felnyomozni a tolvajt, vadat.* Átv. ért. rejtett, titkos, ismeretlen dolgot felkutat, föllel. *Felnyomozni a gonosztevőket. A levéltárban valamely érdekes oklevelet felnyomozni.*

FELNYOMOZÁS, (fel-nyomozás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit felnyomozunk. *Vadak, tolvajok, régiségek felnyomozása.* V. ö. FELNYOMOZ.

FELNYOMTAT, (fel-nyomtat) ösz. áth. 1) Bizonyos mennyiségü gabona nyomtatását elvégzi. *Felnyomtatni az aratórészt. Felnyomtatni a bisaasztagot.* 2) A könyomó intézetben bizonyos mennyiségü kéziratot vagy papirost felhasznál. *Felnyomtatni naponként nehány ezer ivet.*

FELNYOMÚL, (fel-nyomúl) ösz. önh. Mintegy maga magát előre nyomva fölmegy, felhat valahová. *A jégsaj felnyomúl a partra. A hadsereg felnyomúl a várba.* V. ö. NYOMÚL.

FELNYUJT, (fel-nyujt) ösz. áth. 1) Nyujtva felad valamit, magasabb helyre nyújt. *Felnyujtani a leesett ostort a kocsinak. A téglát felnyujtani a falon dolgozó kőmívesnek.* 2) Magasra kinyujt. *Felnyujtani a nyakát, kezeit.* V. ö. NYUJT.

FELNYÚL, (fel-nyúl) ösz. önh. Kezét bizonyos magasságig nyújtja, fölfelé terjeszti. *Felnyúlni a polczra. Felnyúlni a szekrény tetejére.* V. ö. NYÚL.

FELNYÚLIK, (fel-nyúlik) ösz. k. Bizonyos magasságra fölterjed, felnő. *Felnyúlik a fiatal növény. Felnyúlik a hirtelen növésli gyermek.* Átv. ért. bizonyos messzeségben fölfelé huzódik. *Az út felnyúlik a hegyre. A házsorok felnyúlnak a dombtetőre.* V. ö. NYÚLIK.

FELNYŰ, (fel-nyű) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü kender vagy len nyüvését bevégzi. *Egy estve minden kenderünket felnyültük.* V. ö. NYŰ.

FELOCSÓDIK, (fel ocsódik) ösz. belsz. Álmából felnyitja szemeit, de teljes éberségre nem jut; álma ideiglen megszakad. *Csendesen! hogy fel ne ocsódjék az elszunnyadt beteg. Legkisebb neszre felocsódni.* V. ö. OCSÓDIK.

FÉLODRU, (fél-odru) ösz. fn. Olyan csür, melynek csak féloldalába lehet gabonát rakni, a másik felében pedig istálló van. Székely szó. V. ö. ODOR.

FELOLD, (fel-old) ösz. áth. Valaminek kötelékeit felbontja. *Feloldani a bekötött zsákot. Feloldani a rab köteleit. Feloldani az övet.* Átv. ért. valamely büntetéstől, vádtól, tehertől fölment, felszabadit. *Feloldani az alperest a vád alól. A pap feloldja a töredelmes gyónót bűneitől.* Továbbá: valamely rejtélyt, nehézséget megfejt. *Feloldani a drámai mese csomóját. Feloldani a fogárd kérdést.* V. ö. OLD.

FELOLDÁS, (fel-oldás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit feloldunk. *Öv, ruha, csomó feloldása. Bűnösök feloldása. Kérdések feloldása.* V. ö. FELOLD.

FELOLDATLAN, (fel-oldatlan) ösz. mn. Ami feloldva nincs, ami a maga nemében kötve maradt. *Feloldatlan zsák, csomó, nehézség, kérdés.* Határozóilag am. feloldatlanul.

FELOLDATLANUL, (fel-oldatlanul) ösz. ih. A nélkül, hogy fel volna oldva, kötött, bonyolult állapotban. *Feloldatlanul elmellözni a kérdést.*

FELOLDHATATLAN, (fel-oldhatatlan) ösz. mn. Amit feloldani nem lehet, a maga nemében igen bonyolodott, rejtélyes. *Feloldhatatlan csomó, nehézség, kérdés.* V. ö. FELOLD. Határozóilag am. feloldhatatlanul.

FELOLDHATATLANSÁG, (fel-oldhatatlanság) ösz. fn. Valamely öszvevissza kötött, egymásba fonódott, bonyolodott dolognak azon állapota vagy tulajdonsága, melynél fogva azt feloldani nem lehet vagy nem szabad.

FELOLDHATATLANUL, (fel-oldhatatlanul) ösz. ih. A nélkül, hogy feloldani lehessen.

FELOLDHATLAN, l. FELOLDHATATLAN.

FELOLDHATÓ, (fel-oldható) ösz. mn. Amit fel lehet oldani; nem igen szövevényes, nem igen bonyolult vagy rejtélyes. *Feloldható csomó, nehézség, kérdés.*

FELOLDÓDZIK, (fel-oldódzik) ösz. belsz. Kötelékei mintegy önmaguktól fellazulnak. *Feloldódzik a rosszul bekötött és hánytvetett zsák. Feloldódzik a szalagcsokor.*

FELOLDOZ, (fel-oldoz) ösz. áth. 1) Valamit nagyobb munkával felold, azaz kötelékeit felbontogatja, vagy több megkötött, bebonyolított tárgyat egymás után felbont. *Feloldozni a fűző vállat. Feloldozni a búsás zsákokat.* 2) Valakit bizonyos szertartással, ünnepélylyel valamitől felment. *Bírói itélet által feloldozni a vádlottat. A töredelmesen meggyónó bünöst feloldozni.*

FELOLDOZÁS, (fel-oldozás) ösz. fn. 1) Valamely megkötött, bebonyolított tárgynak teljes felbontása, szétválasztása, vagy többeknek egymás után feloldása. *A betakargatott rőfös áruk feloldozása.* 2) Bírói itélet, melynél fogva valaki a vád és büntetés alól fölmentetik. 3) Egyházi ért. szertartás, mely által a pap a töredelmes gyónót Isten személyében és itélő széke előtt a bevallott bünöktől, és azok büntetésétől felmenti.

FELOLDOZÓ, (fel-oldozó) ösz. mn. Aki valakit feloldoz. *Feloldozó bíró vagy bírói itélet. Feloldozó levél. Feloldozó pap.* V. ö. FELOLDOZ.

FELOLDVÁNY, (fel-oldvány) ösz. fn. Hivatalos iromány, levél, melynek erejénél fogva valakit feloldanak, illetőleg fölmentenek valamitől. *Bírói feloldvány.*

FELOLVAD, (fel-olvad) ösz. önh. 1) Valamely fagyos test visszaveszi előbbi lágy vagy folyó természetét. *Felolvad a dér, jég, fagytól meggiberedett sár.* 2) Valamely szilárd testnek részei tűz, meleg által folyókká lesznek, vagy víz s egyéb folyadék erejétől feloszlanak. *Felolvad a bányakemenczében az ércz. Felolvad a vizbe tett só, a kávéba vetett czukor.* V. ö. OLVAD.

FELOLVADÁS, (fel-olvadás) ösz. fn. 1) A fagyos testnek azon állapotváltozása, midőn előbbi lágy vagy folyó természetét visszaveszi. 2) A szilárd testnek tűz, melegség vagy víz, s egyéb folyadék által feloszlása. V. ö. FELOLVAD.

FELOLVAS, (fel-olvas) ösz. áth. 1) Valamit mások előtt, mások hallatára elolvas. *Felolvasni az illetőknek szóló felsőbb rendeletet, bírói itéletet. Felolvasni baráti körben legujabb szerzeményünket, verseinket.* 2) Bizonyos mennyiségü irományokat, könyveket olvasva által néz. *Felolvasni a periratokat elejétől végig. Ő már egész könyvtárát felolvasta,* (átolvasta). 3) Valamit, különösen pénzt felszámlál. *Felolvasni a napi bevételt. Felolvasni a kamatra kiadandó pénzt.* V. ö. OLVAS.

FELOLVASÁS, (fel-olvasás) ösz. fn. 1) Olvasás, mely mások hallatára és kedveért történik, különösen olvasás, mely valamely szépmüvet, pl. költeményt, a hallgatók mulattatására terjeszt elé. *Válogatott körben vagy nyilvános helyen felolvasásokat tartani.* 2) Felszámlálás. *Pénz felolvasása.* V. ö. FELOLVAS.

FELOLVASZT, (fel-olvaszt) ösz. áth. 1) Fagyos testet előbbi lágy vagy folyó alakjába visszaállít. *A*

nap melegsége felolvasztja a deret, jeget, fagyos földet. 2) Szilárd testet részeire feloszlat, s folyékonynyá tesz. *A tüz felolvasztja az ólmot, vasat* stb. *A vis felolvasztja a sót.* V. ö. OLVASZT.

FELOLVASZTÁS, (fel-olvasztás) ösz. fn. Cselekvés, hatás, melynek erejénél fogva valami felolvad.

FELOLVASZTHATÓ, (fel-olvasztható) ösz. mn. Amit fel lehet olvasztani. *Az érczek tüz által felolvaszthatók.*

FELOLVASZTHATÓSÁG, (fel-olvaszthatóság) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valamely testet folyó részekre feloszlatni lehet. *Az érczek egyik tulajdonsága a felolvaszthatóság.*

FELOSZLÁS, (fel-oszlás) ösz. fn. Valamely test, egész erkölcsi testület részeinek egymástól elszakadása, felbomlása, a köztök létezett összefüggésnek megszünése. V. ö. FELOSZLIK, OSZLIK.

FELOSZLAT, (fel-oszlat) ösz. áth. Eszközli, hogy valamely testnek, egésznek részei elváljanak egymástól, s köztök a szoros összefüggés megszünjön. *Feloszlatni olvasztó kemenczében az érczes ásványokat. Feloszlatni a hadi seregeket. Feloszlatni a gyülést. Feloszlatni gyógyszerek által holmi kóros keményedéseket, kelléseket* stb.

FELOSZLATÁS, (fel-oszlatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit feloszlatunk.

FELOSZLIK, (fel-oszlik) ösz. k. Mondjuk valamely testről, egészről, erkölcsi testületről, midőn alkotó vagy egészitő részei között az összefüggés megszünik, midőn ezek egymástól szétválnak. *Feloszlik a rohadásnak indult test. Feloszlik a társulat. Feloszlik a gyülés. Az ünnepély bevégeztével feloszlik a nép.* V. ö. OSZLIK.

FELOSZT, (fel-oszt) ösz. áth. Valamely egészet bizonyos részekre választ. *Felosztani a munkát többek között. Felosztani az esztendőt hónapokra, napokra. Felosztani a határt legelőre, rétekre és szántóföldekre. Felosztani az évi jövedelmet különféle költségekre. Felosztani a tanuló ifjuságot előmenetelök szerénti osztályokra.* V. ö. OSZT.

FELOSZTÁLYOZ, (fel-osztályoz) ösz. áth. Valamely egészet osztályokra választ, különböztet. *Felosztályozni az urbéri telkeket termékenységök vagy fekvésök szerént.* V. ö. OSZTÁLY, OSZTÁLYOZ.

FELOSZTÁS, (fel-osztás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamely egészet bizonyos részekre választunk. V. ö. FELOSZT. *Rétek, legelők felosztása. Megyei, urbéri munkák felosztása. Az álló katonaságnak megyékre felosztása.*

FELOSZTOGAT, (fel-osztogat) ösz. gyak. áth. Apródonként, lassan-lassan feloszt valamit, vagy több tárgyat egymás után feloszt.

FÉLŐ, (fél-ő) mn. tt. *félő-t.* 1) Aki valamitől fél, tart. *Könnyen félő ember nem katonának való.* Összetételben: *istenfélő*, azaz jámbor, vallásos. 2) Kitől vagy mitől tartani, félni lehet. *Ezen ember ránk nézve igen félő. Félő uton járni.* Közönségesebben egész mondatokhoz legelől köttetik és annyi mint: *félni lehet. Félő, hogy ha sokáig késünk, elesteledünk. Félő, hogy a sok hó miatt tavasszal áradások lesznek.*

FELÖKLEL, (fel-öklel) ösz. áth. Szarvaival felbök, feltaszít. *A szilaj bika felökleli versenytársát.*

FELÖL, (fel-öl v. fel-ö-el, *fél* főnévtől) névutó. Személyragozva: *felölem, felöled, felöle, felöltünk, felöltök, felölök.* Jelent 1) Kiindulást, távozást bizonyos helyről, vidékről. *Éjszak felöl fú a szél. Nyugot felöl jön az eső. A vaspálya Pest felöl megy Vácz és Szolnok felé. Sok felöl, száz felöl, annyi felöl, minden felöl.* 2) Gyakran a leható *ról ről* névraggal egyértelmü és felcserélhető, midőn ezen igék: *tud, hall, gondol, vél, gyanít, sejt, mond, vall, hisz,* s hasonlók vezérlik a mondatot. *Nem tudok ezen dolog felöl semmit. Azt hallottam felőle, semmi sem lesz belőle.* (Km.). *Azt nem hiszem felőle. Én minden ember felöl jót gondolok, még roszat nem tudok felőle.* Különbözik: *felül.*

FELÖLEL, (fel-ölel) ösz. áth. Ölelve, ölbe fogva fölvesz, fölemel valakit v. valamit. *Felölelni a kedves gyermeket.* V. ö. ÖLEL.

FELÖLELÉS, (fel-ölelés) ösz. fn. Ölbe felfogás, felkarolás.

FELÖLEZ, (fel-ölez) ösz. áth. Ölbe, azaz öl nevü mérték szerént összerak, egymásra halmoz. *Felölezni a hasábokra vagdalt cserfát. Felölezni az égetett téglát, a kifejtett köveket.* V. ö. ÖL, fn.

FELÖLEZÉS, (fel-ölezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit öl mérték szerént felhalmozunk, összerakunk.

FELÖLT, (fel-ölt) ösz. áth. Ujjas ruhát úgy vesz magára, hogy kezeit annak ujjaiba bele dugja. *Felölteni a dolmányt, mentét, ködmént, szürt.* (A lábszárakra való ruhát és lábbelit *felhúzzuk. Felhúzni a gatyát, nadrágot, csizmát).* V. ö. ÖLT.

FELÖLTŐ, (fel-öltő) ösz. fn. 1) Általán oly derékravaló ruha, melynek ujjai vannak, ujjas. *Nyári, téli felöltő.* 2) Szorosb ért. felső ujjas ruha.

FELÖLTÖNY, (fel-öltöny) ösz. fn. Felső öltöny, felső ujjas ruha, másképp: *felruha.*

FELÖLTÖZÉS, (fel-öltözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn akár közönséges, akár rendkivüli viselő ruháinkat magunkra vesszük. V. ö. FELÖLTÖZIK.

FELÖLTÖZIK, (fel-öltözik) ösz. k. Szélesb ért. mindazon ruhadarabokat fölveszi magára, melyekben rendesen járni szokott. Szorosb ért. öltő, felöltő ruhákat vesz fel, milyekben nyilván megjelenni szokás. *Dolmányba, mentébe, köpönyegbe, szürbe, bundába felöltözni. Felöltözött, mint a somogyi gyerek* (ki tariznyát vetett nyakába). Km. V. ö. ÖLTÖZIK.

FELÖLTÖZKÖDIK, (fel-öltözködik) ösz. k. Nagyobb gonddal, s teljes készülettel felöltözik, egész öltözékét magára veszi.

FELÖLTÖZTET, (fel-öltöztet) ösz. áth. 1) Valakire a ruhákat rá adja; öltözködni segít. *Felöltöztetni a kis fiút. Felöltöztetni a táncvigalomba készülőt.* 2) Ruhával ellát, felruhás. 3) Bizonyos állapot-

hoz tartozó ruházat ráadása által ugyanazon állapotba beavat valakit. *Felöltöztetni a diákot papnak, szerzetesnek, katonának.* V. ö. ÖLTÖZTET.

FELÖLTÖZTETÉS, (fel-öltöztetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit felöltöztetnek; felruházás.

FELÖNT, (fel-önt) ösz. áth. Valamely folyadékot más folyadék fölébe, vagy más testre önt. *Az aljabort felönteni az eczetre. Kannavizet felönteni a sáros kerékre.* Használják tárgyeset nélkül is önh. értelemben. *Felönteni a jó borból. Jól felöntött a garatra.* (Km.) V. ö. ÖNT.

FELÖNTÉS, (fel öntés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felöntünk.

FELÖNTÖZ, (fel-öntöz) ösz. gyak. áth. 1) Többször, ismételve felönt. 2) Öntözve elfogyaszt. *A kertész sok vizet felöntöz.*

FELÖR, (fel-ör) ösz. fn. l. BÁNYAÖR.

FELŐRÖL, (fel-őröl) ösz. áth. Bizonyos menynyiségü gabonát, vagy mást őrölve lisztté, darává, porrá tör. *Felőrölni naponként huszonnégy mérő búzát. Felőrölni egy mázsa sót.* V. ö. ŐRÖL.

FELÖSZTÖNÖZ, (fel-ösztönöz) ösz. áth. Valakit felizgat, felingerel élénkebb mozgásra, tettre stb.

FELÖTLIK, (fel-ötlik) ösz. k. Valamely eddig észre nem vett, alant fekvő, rejtezett tárgy feltünik, látszatóvá lesz. *Felötlik az árokból felkelő vándor. Felötlik az utas előtt a völgybeli torony.* Átv. ért. rendkivüliségc, váratlansága miatt meglepőnek látszik. *Ezen ember ruházata, magaviselete igen felötlik.* V. ö. ÖTLIK.

FELÖTLŐ, (fel-ötlő) ösz. mn. Ami szokatlansága, rendkivüliségc, ritkasága által feltünik.

FELÖVEDZ, (fel-övedz) ösz. áth. Övvel felköt, körülköt. *Felövedzeni a kardot. Felövedzeni a lógó bő ruhát.* V. ö. ÖVEDZ.

FELÖVEDZÉS, (fel-övedzés) ösz. fn. Valaminek övvel felkötése, körülkerítése.

FELÖVEZ, (fel-övez) ösz. áth. 1) l. FELÖVEDZ. 2) Övvel ellát, fölszerel.

FELÖVEZKÉDIK, (fel-övezkédik) ösz. k. Övet köt derekára, övvel körülkötözködik.

FELPANASZOL, (fel-panaszol) ösz. áth. Panaszképen felhoz, szemrehány. *Felpanaszolni valakinek a vele tett jókat. Felpanaszolni az ételt, melyet valaki megevett.* V. ö. PANASZ, PANASZOL.

FELPÁNCZÉLOZ, (fel-pánczéloz) ösz. áth. Pánczélba felöltöztet, pánczéllal beföd, behúz. *Felpánczélozni a vasas lovagokat. Felpánczélozni a mellet.* V. ö. PÁNCZÉL.

FELPÁNTLIKÁZ, (fel-pántlikáz) ösz. áth. Pántlikával, vagy tisztán magyarul, szalaggal felékesít. *Felpántlikázni a befont hajat, a kalapot. A vőfélek felpántlikázzák karjaikat.*

FELPÁRÁLLIK, (fel-párállik) ösz. k. Párává oszolva felszáll, pára emelkedik belőle. *Felpárállik a forró víz.*

FELPARANCSOL, (fel-parancsol) ösz. áth. Parancsolja, hogy valaki fölmenjen vagy valamit felvigyen. *A villásokat felparancsolni a kazalra. A hadsereg egyik osztályát felparancsolni a hegyoldalra. Az ételt felparancsolni a felső étteremből.* V. ö. PARANCSOL.

FELPÁRKÁNY, (fel-párkány) ösz. fn. Párkány az épületfal felső részén. V. ö. PÁRKÁNY.

FELPÁRNÁZ, (fel-párnáz) ösz. áth. Valamit párnával vagy párnákkal ellát, fölszerel. *Felpárnázni az ágyakat, a pamlagokat.* V. ö. PÁRNA.

FELPÁROLGÁS, (fel-párolgás) ösz. fn. Az átmelegült testnek azon állapotváltozása, midőn párrá oszolva folytonosan felszáll.

FELPÁROLOG, (fel-párolog) ösz. önh. 1) Folytonos párt ereszt fölfelé. *Felpárolog a hévvíz. Felpárologtak a meleg ételek.* 2) Párrá változva felszálldogál. *Felpárolog a tüzes vasra cseppentett víz, eczet.* V. ö. PÁROLOG.

FELPARTOL, (fel-partol) ösz. áth. Víz mentében partot emel, földből gátot hány. *Felpartolni a síkon csapongó patakot.*

FELPASZOMÁNYOZ, (fel-paszományoz) ösz. áth. Paszománynyal felékesít, paszományt varr valamire. *Felpaszományozni a dísznadrágot.* V. ö. PASZOMÁNY.

FELPATTAN, (fel-pattan) ösz. önh. 1) Pattanva, pattanó hangon felszakad, fölreped, felnyílik. *Felpattan a hordó abroncsa. Felpattan az erőszakkal feszített ládaajtó.* 2) Hirtelen haragu szókra fakad. *Mérgében felpattan. Csekélység miatt is felpattan.* 3) Hirtelen felugrik, felkap valamire. *Felpattanni a lóra, a nyeregbe, az ülésbakra.*

FELPATTANÁS, (fel-pattanás) ösz. fn. 1) Valaminek pattanó hangon felszakadása, felnyilása. 2) Hirtelen haragú szókra fakadás. 3) Sebes felugrás valahová. V. ö. FELPATTAN.

FELPATTANT, (fel-pattant) ösz. áth. Eszközli, hogy valami felpattanjon, pattanó hangon felszakadjon, felnyiljék stb. *Fejszével felpattantani a szekrény ajtaját. Lábbal felpattantani a tojásokat.* V. ö. PATTANT.

FELPATTOGZIK, (fel-pattogzik) ösz. k. Pattogva, pattogó hangon fölrepedez. *Felpattogzik a tüzre tartott gesztenye, kukoricza.* Szélesebb ért. buborékvagy hólyagformában fölrepedez, feldagadoz. *Felpattogzik az ostorozott állat böre. Felpattogzik a szunyogcsipésektől az emberi bör. Felpattogzik a himlös test.*

FÉLPATYOLAT, (fél-patyolat) ösz. fn. Szövet, melynek csak fele van fínom lenfonalból, másik felét pedig gyapjufonal teszi. Köznyelven: *perkál.*

FEL-, jobban: FÖLPÉCZKÉL, (föl-péczkél) ösz. áth. Valamit peczek által feltámaszt, felállít, megerősít. *Fölpeczkelni a csacsogó gyermek száját. Fölpeczkelni az egérfogó födelét. Fölpeczkelni a ló fejét.* V. ö. PECZEK.

FEL-, jobban: FÖLPÉDÉR, (föl-pédér) ösz. áth. 1) Úgy peder valamit, hogy fölfelé álljon, felkanyaruljon. *Fölpederni a bajusst.* 2) Valamit pederve fölteker valamire. *Fölpederni fonásközben a fonalat az orsóra.* V. ö. PÉDÉR.

FEL-, jobban: FÖLPÉDÉRÍT, (föl-pédérít) ösz. áth. Peder- vagy pergealakban felkanyarít; egy-két kanyarítással pergévé tesz. *Fölpederíteni a bajuszt. Fölpederíteni a kalap karimáját.*

FEL- v. FÖLPÉNZ, (fel- v. föl-pénz) ösz. fn. 1) Azon pénz, melyet felülfizetünk, midőn a cserében általadott pénzünkért vagy árúnkért jobb pénzt vagy árut kapunk. 2) Azon pénz, melyet valaki a megtörtént alku után részben legott fizet, s az illető árut mintegy elfoglalja általa. Másképen: *foglaló.*

FEL- v. FÖLPÉNZÉL, (fel- v. föl-pénzél) ösz. visszaható. Magát pénzzel ellátja, pénzt szerez magának. *Fölpénzeli magát. Fölpénzelem magamat. Fölpénzeled magadat,* stb.

FEL-, jobban: FÖLPÉRÉS, (föl-pérés) ösz. fn. l. FELPÖRÖS.

FEL-, jobban: FÖLPÉRSEDÉZ, (föl-pérsedéz) ösz. önh. A bőrről mondják, midőn apró hólyagocskák, persek, persenések támadnak rajta. *Fölpersedés a nyaka, melle.*

FEL-, jobban: FÖLPÉRZSÉL, (föl-pérzsél) ösz. áth. Perzselve, azaz lángoló, hamar elmuló, nem parázsos tűzzel fel- vagy eléget. *Erdőben gyujtott szalmával, gazzal fölperzselni a fák ágait, leveleit. Fölperzselni szalmatekercsesel a konyhai legyeket, csótányokat.* Szélesb ért. gyújtogatás által tűz martalékává tesz. *A gyujtogatók fölperzselték a falut.* V. ö. PÉRZSÉL.

FEL-, jobban: FÖLPÉRZSÉLÉS, ösz. fn. Cselekvés, illetőleg égetés, sütögetés, gyújtogatás, midőn valamit fölperzselnek.

FEL-, jobban: FÖLPÉZSDŰL, (föl-pézsdűl) ösz. önh. Valami pezsegni kezd, pezsgő mozgalommal fölemelkedik, felbusog. *Fölpezsdül a forrásnak induló must. Fölpezsdül a szeszes ital által ingerlett vér. Fölpezsdülnek a háborgatott hangyák.* V. ö. PEZSDŰL, PEZSEG.

FEL- v. FÖLPILLANT, (fel- v. föl-pillant) ösz. önh. Pilláját emelve felnéz, szemével egyet vág fölfelé. *Felpillantani az égre.*

„Felpillantott s reáismért
Csobáncsvárnak fokára."
Kisfaludy S.

V. ö. PILLANT.

FEL- v. FÖLPILLANTÁS, (fel- v. föl-pillantás) ösz. fn. A szempillának fölfelé emelése, illetőleg föltekintés. *Egy felpillantással meglátni mindent.*

FEL- v. FÖLPIPÁZ, (fel- v. föl-pipás) ösz. áth. 1) Pipásva felfüstöl, eléget valamit. *Felpipázni a jó és rossz, erős és gyönge dohányt. Felpipázni a diófalevelet.* 2) Pipára, dohányra fölemészt, elkölt valamit. *Felpipázni cseklyi kereszményét.*

FEL- v. FÖLPIPERÉZ, (fel- v. föl-piperéz) ösz. fn. Piperével feldiszít, felcziczomáz. *Felpiperézni a női ruhákat, kalapokat. Ugyancsak fölpiperézte magát.*

FEL- v. FÖLPISZKÁL, (fel- v. föl-piszkál) ösz. áth. Piszkálva, piszkafával, piszkáló szerrel valamit fölkever, felzavar, felkotor, felhány. *Felpiszkálni a tüzet, a hamuba takart parázst. Felpiszkálni a szemetet, sarat, ganéjt.* Átv. ért. valamely rendbe szedett, kiegyenlített ügyet, békét, csendet, nyugalmat holmi áskálódások, bujtogatások, ingerlések által felzavar, felháborít. *Felpiszkálni az osztályos atyafiakat egymás ellen.* V. ö. PISZKÁL.

FEL- v. FÖLPISZKÁLÁS, (fel- v. föl-piszkálás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felpiszkálunk. *A hamuba takart tűz felpiszkálása.* V. ö. FELPISZKÁL.

FEL- v. FÖLPITTYESZT, (fel- v. föl-pittyeszt) ösz. áth. Alsó ajakról mondjuk, midőn azt valaki fölfelé tolja. *Gúnyosan, olcsárlólag fölpittyeszteni az ajakat.*

FELPOCZOKOL, (fel-poczokol) ösz. áth. Valamit alája tett, gerenda vagy oszlop, ágas által magasabbra emel. *Felpoczokolni a ház födelét.* A *fölpeczkel* igével rokon, azon különbséggel, hogy ez, mint vékony hangú, kisebb, amaz, mint vastag hangú, nagyobb, erősebb támaszt jelent.

FELPOLCZOZ, (fel-polczoz) ösz. áth. l. FELPOCZOKOL.

FÉLPOLTURA, (fél-poltura) ösz. fn. Divatból régen kiment aprópénz neme, am. polturának fele. *Félpolturát sem ér.* Km. V. ö. POLTURA.

FELPORHANYÓZ, (fel-por-hanyóz) ösz. áth. A kemény földet kapával vagy más eszközzel felvágja, s porhanyóssá teszi. *A kertészek felporhanyózzák a veteményes ágyakat.*

FELPORLIK, (fel-porlik) ösz. k. Valamely kemény, szilárd alkotásu test porrá törik, poralakban felbomlik, felszáll. *Szárazságban felporlanak az utak. Felporlik a kalapáccsal vert homokkő.*

FELPOROZ, (fel-poroz) ösz. áth. Általán valami fölé port hint. *Felporozni a beirt lapot.* Különösen a töltött puska serpenyőjét lőporral fölszereli, vagy a fejét, haját úgynevezett hajporral behinti.

FELPORZSOG, (fel-porzsog) ösz. önh. Erős porzsogással, pattogással felgyúlad, égni kezd. *Felporzsog a száraz nád.* Porzsogva égnek általán a csomós, bütykös füvek, gyomok.

FÉLPOSZTÓ, (fél-posztó) ösz. fn. Posztónemű szövet, mely a közönséges tömörségü posztónál vékonyabb és könnyebb, s nyári viseletre alkalmas. (Casimir, Damentuch).

FELPÖFFED, (fel-pöffed) ösz. önh. Pöffedve felfuvódik, feldagad. V. ö. PÖFFED. *Felpöffed a felfuvalkodott ember képe. Felpöffed a csúzos orcza.* Rokon a *felpuffad* igével, csakhogy ez, mint vastaghangu szó, a felfuvásnak nagyobb mértékét jelenti.

FELPÖFFESZT, (fel-pöffeszt) ösz. áth. Az teszi, hogy valami felpöffedjen, felfuvódjék. V. ö. PÖFFESZT. *Felpöffeszti kevélységében a két pofáját.* Rokon vele a *felpuffaszt*, mely nagyobb mértékü felfuvást jelent.

FELPÖRÖL, (fel-pöröl) ösz. áth. Pörökre, azaz pörös ügyekre elkölt, ügyvédekre, tanúkra stb. fölemészt.

FELPÖRÖS, (fel-pörös) ösz. fn. Ügyesbajos személy vagy erkölcsi testület, kinek vagy melynek a bíróság előtt egy vagy több (alperes) ellen törvényes keresete van.

FELPÖRÖSSÉG, (fel-pörösség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valaki felpörösképen a bíró előtt keresetet indíthat. *Gyermekeknek nincs személyi felpörösségök.* A magyar törvény szerént kétféle, ú. m. *személyi* és *dologi.*

FEL- v. FÖLPRÉDÁL, (fel- v. föl-prédál) ösz. áth. Préda gyanánt, zsákmányolva elvisz, elragad, fölemészt. *Felpréddálni az ellenföld lakosinak vagyonát.*

FEL- v. FÖLPRÉDÁLÁS, (fel- v. föl-prédálás) ösz. fn. Erőszakos, törvénytelen cselekvés, midőn valaki fölprédál valamit.

FELPUFFAD, (fel-puffad) ösz. önh. Nagy mértékben felfuvódik, feldagad. *Felpuffad a megszabált ökör hasa. Felpuffad a tele fújt duda, hólyag. Felpuffad a vízbe halt ember, vagy más állat teste.* V. ö. PUFFAD.

FELPUFFADT, (fel-puffadt) ösz. mn. Nagyon felfújt, levegőtől, széltől, víztől stb. feldudorodott, feldagadt. *Felpuffadt csúzos arcz. Vízkórban felpuffadt has.*

FELPUFFASZT, (fel-puffaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felpuffadjon, nagyon felfú, feldagaszt valamit. *Felpuffasztja pofáját. A zöld lóhere felpuffasztja a ló hasát.* V. ö. PUFFASZT.

FELPUKKAD, (fel-pukkad) ösz. önh. Pukkadva, azaz belső nyomás következtében felfakadva, fölrepedve *pukk* hangot ad.

FELPUKKAN, (fel-pukkan) ösz. önh. Hirtelen, egy *pukk* hangot adva felfakad, fölreped. *A széllel töltött hólyag, ha rátoppannak, felpukkan.*

FELPUKKANT, (fel-pukkant) ösz. áth. Azt teszi, hogy valamely dudorú test felpukkanjon, felpattanjon. *Egy nyomással felpukkantani a hupolyagot.*

FELPUKKASZT, (fel-pukkaszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felpukkadjon. *Nyomkodva, szorongatva felpukkasztani a dudát, hólyagot.*

FELPURCZAN, (fel-purczan) ösz. önh. 1) Hirtelen haragra lobban. 2) Hirtelen meghal. Székely szó.

FELPUZDURÁZÓDIK, (fel-puzdurázódik) ösz. k. Felindúl, megboszankodik. Székely szó.

FELPUZDURIÁZ, (fel-puzduriáz) ösz. önh. L. FELPUZDURÁZÓDIK.

FELRAGAD, (1), (fel-ragad) ösz. áth. Ragadva, elragadva felvisz, felkap valamit. *A sas felragadja a zsákmányt fészkébe.*

FELRAGAD, (2), (l. föntebb) ösz. önh. Mondjuk enyves, zsíros, nyákos stb. testről, midőn valamely más testhez tapad.

FELRAGASZT, (fel-ragaszt) ösz. áth. Valamit ragasszal, pl. csirízzel, enyvvel stb. felszorít, felfeszít valahová. *A hirdetményeket felragasztani a falakra.*

FELRAJZ, (fel-rajz) ösz. fn. Rajz, mely valamely tárgynak felső alakját, felszinét adja elé. *Épület, templom felrajza.* (Aufriss). Különböztetésül v. ö. ALAPRAJZ.

FELRAJZIK, (fel-rajzik) ösz. k. Rajt eresztve felszáll, elrepül. *Felrajzanak a méhek.* Átv. ért. raj gyanánt elszaporodik vagy fölkerekedik. *Felrajzanak az elsokasodott népek, s idegen földön keresnek hazát.*

FELRAK, (fel-rak) ösz. áth. Több vagy különféle tárgyat valahová fölhelyez, föltesz. *Felrakni szekérre, hajóra, dereglyére az árukat. Felrakni a polczra a fazekakat.* V. ö. RAK.

FELRAKÁS, (fel-rakás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit felrakunk.

FELRAKÁSOL, (fel-rakásol) ösz. áth. Holmit úgy egymásra gyüjt, hord, hogy rakás legyen belőle. *Felrakásolni a kivágott fákat. Felrakásolni az ásott földet.* V. ö. RAKÁS.

FELRAKODÁS, (fel-rakodás) ösz. fn. Cselekvés, midőn felrakodunk. V. ö. FELRAKODIK.

FELRAKODIK, (fel-rakodik) ösz. k. Holmi terhet, árukat, málhákat stb. szállító járműre fölhelyez, föltesz. *Felrakodni a hajóra, szekérre.* V. ö. RAKODIK.

FELRAKOGAT, (fel-rakogat) ösz. áth. és gyakor. Többfélét egymás után, lassan-lassan felrak, fölhelyezget. *Hurczolkodáskor szekérre felrakogatni a konyhaedényeket. Felrakogatni a téli gyümölcsöt.* V. ö. RAKOGAT.

FELRAKOSGAT, (fel-rakosgat) ösz. áth. és gyakor. l. FELRAKOGAT.

FELRÁMÁZ, (fel-rámáz) ösz. áth. 1) Rámával ellát, felékesít. *Felrámázni valamely arczképet.* 2) Rámára húz, feszít. *Felrámázni a rajzpapirost. Felrámázni a bőrt, vásznat.* V. ö. RÁMA.

FELRÁNDÚL, (fel-rándúl) ösz. áth. Rövid időre, vagy közel levő helyre kocsin, szekéren felutazik. *Felrándulni a szomszéd várba. Pozsonyból felrándulni Bécsbe.* V. ö. RÁNDÚL.

FELRÁNKODIK, (fel-ránkodik) ösz. k. lásd: FELREBBEN.

FELRÁNT, (fel-ránt) ösz. áth. Alulról valamely mélységből rántva húz fel valakit vagy valamit. *Felrántani a vízbe vetett horgot. Felrántani kötélen a kezdő úszót. Felrántani kútból a vödröt. Felrántani a tüskére lépett lábat.* V. ö. RÁNT.

FELRÁZ, (fel-ráz) ösz. áth. 1) Rázva fölkelt. *Felrázni valakit álmából.* 2) Rázva fölkever, felhány. *Felrázni a szalmát, szénát.* 3) Átv. ért. tevékenységre, munkásságra felbuzdit; erősebb erkölcsi eszkö-

sökkel felösztönöz. *Felrázni a hanyag és elpuhult népet.* V. ö. RÁZ.

FELRÁZÁS, (fel-rázás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit, vagy erkölcsi értelemben, valakit felrázunk.

FELRÁZOGAT, (fel-rázogat) ösz. gyak. áth. Ismételve, gyakran felráz valamit. *A nyomtatott bíza szalmáját villával, a töreket gereblyével felrázogatni.*

FÉLRE, (1), (fél-re) ih. 1) Az egyenes vonaltól, egyenes útról eltérve, görbén, görbére. *Félre állni, menni az útból. Félre vezetni a vándort. Félre tekerni a nyakát. Félre húzni a száját. Félre csapni, félre térni, félre indulni, félre fordulni, félre lépni, félre nézni; félre nyomni a csizma sarkát; félre ütni a kalapot; félre vetni a könyvet; félre tenni a megkezdett munkát. Félre vonni a vállát.* 2) Egy oldalra. *Félre vetni a subát, köpönyeget, dolmányt, mentét. Félre verni a harangot.* 3) Árnyékszékre, szükségre. *Félre menni.* 4) Balul, hibásan, más értelemben, bolondul, oktalanul. *Félre érteni a mondottakat. Félre magyarázni más beszédét. Félre ismerni valakit. Félre beszélni.* Össze is irják. Összetételei: *Jobbfélre, balfélre.*

FÉLRE, (2), (fél-re) isz. Élünk vele, midőn valakit, mint utunkban állót intünk, felszólítunk, hogy térjen ki. *Félre az útból! Félre! mert mindjárt elgázolnak.* Különösen több közmondásban, am. tágulj, adj helyet annak, aki vagy ami különb a maga nemében. *Félre parasztot, ma tiszteket verbuválunk.* Egykori toborzók közmondása. *Félre pöhöly, jön a bajusz. Félre bajusz, jön a szakál. Félre bokor, itt a fa,* v. *jön az erdő. Félre bocskor, jön a csizma. Félre taliga, jön a szekér* v. *kocsi. Félre kocsi, jön a hintó. Félre putri, jön a gunyhó. Félre falu, itt a város.* Széles kedvüleg szólva: *Félre gondok, félre bú.*

FEL, jobban: FÖLREBBEN, (föl-rebben) ösz. önh. Hirtelen fölserken.

FÉLREBESZÉD, (félre-beszéd) ösz. fn. Beszéd, mely az illető tárgytól eltér, mely a kérdéshez nem szól; zavarodott eszü ember beszéde.

FÉLREBESZÉL, (félre-beszél) ösz. önh. Hibásan, nem a dologhoz szólva; vagy zavarodott észből beszél. *Félrebeszél, mintha részeg volna. A forróláz beteg félrebeszél.*

FÉLRECSAP, (félre-csap) ösz. önh. Az egyenes útról eltér, oldalra vág. Erkölcsi ért. kedvesén vagy feleségén kivül mást is szeretget.

FÉLRECSAPÁS, (félre-csapás) ösz. fn. Az egyenes útról eltérés, oldalirányra hajlás. Erkölcsi ért. hűtlenség a kedves vagy feleség iránt; más nőhöz pártolás.

FÉLREÉRT, (félre-ért) ösz. áth. Balul, hibásan ért valakit vagy valamit. *Te engem félreértesz. Az adott parancsot vagy tanácsot félreérteni.*

FÉLREÉRTÉS, (félre-értés) ösz. fn. Balra magyarázás, hibásan értése valaminek. *A dolog félreértésből történt. A homályos beszéd félreértésre ad alkalmat.*

FÉLREFORDÍT, (félre-fordít) ösz. áth. Úgy fordít, hogy az egyenes iránytól eltérjen, oldalra fordít.

FÉLREFORDÚL, (félre-fordúl) ösz. önh. Az egyenes, rendes iránytól elfordúl; más oldalra fordúl; félremegy.

FÉLREISMER, (félre-ismer) ösz. áth. Valakit hibásan ismer, nem ismeri olyannak, a milyen valóban; hibás véleménynyel van valaki felől; más személynek tart. *Te engem félreismersz, ha azt véled rólam, hogy. . . .*

FÉLREMAGYARÁZ, (félre-magyarás) ösz. áth. Hibásan, balul értelmez; készakarva más értelmet ad a beszédnek, mintsem czélozva volt általa. Máskép: *balramagyaráz.*

FÉLREMÉGY, (félre-mégy) ösz. önh. 1) A többitől elválva, vagy az egyenes útról letérve, oldalra távozik. 2) Árnyékszékre megy. 3) Átv. ért. hamis, álutakon, csalással eltulajdoníttatik. *Tisztátalan kezelés által a jövedelemből sok félrement.*

FEL- jobban: FÖLRENDÉL, (föl-rendél) ösz. áth. Hatósági hatalmánál fogva rendeli, hogy valaki fölmenjen vagy feljöjjön valahová. *A várban ülésező haditörvényszék fölrendelte a tanukat.*

FEL- jobban: FÖLREPED, (föl-reped) ösz. önh. Repedve felszakad, felnyilik, elválik. *Fölreped az ostorozott ló böre. Fölreped a száraz föld. Felreped a szegbe akadt ruha.* V. ö. REPED.

FEL- jobban: FÖLREPEDÉZ, (föl-repedéz) ösz. önh. Itt-ott fölreped, vagy: egymás után több helyen reped föl. *Fölrepedez az igen viselt ruha. Fölrepedez a táblára öntött és száradó szurok. Fölrepedeznek az ócska irományok.* V. ö. REPED.

FEL- jobban: FÖLREPESZT, (föl-repeszt) ösz. áth. Eszközli, hogy valami fölrepedjen. *Fölrepeszteni kézzel a gyolcsot, vásznat. Ostorral fölrepeszteni a marha bőrét. Szeggel fölrepeszteni az öltönyt.* V. ö. REPESZT.

FEL- jobban: FÖLREPESZTÉS, (föl-repesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn felrepesztünk valamit.

FEL- jobban: FÖLREPÍT v. FELRÖPÍT, (föl-repít stb.) ösz. áth. Eszközli, hogy valami fölrepüljön; repítve szállít fel valamit. *Fölrepíteni a léggolyót, a papirosárkányt. Fölrepíteni a szákra vagy kalitkára szedett galambokat.* V. ö. REPÍT.

FEL- jobban: FÖLREPPEN v. FELRÖPPEN, (föl-reppen stb.) ösz. önh. Hirtelen fölrepül; váratlanul csattogtatja fel szárnyait. *Fölreppen a sürüben lappangó fogoly, a fürj.*

FEL- jobban: FÖLREPPENÉS, (föl-reppenés) ösz. fn. Hirtelen, váratlan, meglepő fölrepülés. *A foglyok fölreppenésére megdöbbenni.*

FEL- jobban: FÖLREPPENT v. FELRÖPPENT, (föl-reppent stb.) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami hirtelen, váratlanul repüljön fölfelé. *Tüzijátékban különféle csillagokat fölreppenteni.*

FEL- jobban: FÖLREPŰL, (föl-repül) ösz. önh. Magasra szárnyal, alulról fölfelé repül. *A sas messze fölrepül. A megijesztett verebek fölrepültek a fára. A páva fölrepül a templom ormára.*

FEL- v. FÖLRÉSZ, (fel- v. föl-rész) ösz. fn. Valamely testnek magasabban fekvő, álló, helyezett része. Ellentéte: alrész. *Állati test fölrésze és alrésze.*

FEL-, jobban: FÖLRESZEL, (föl-reszel) ösz. áth. 1) Tulajd. reszelő nevü eszközzel valamit apró részecskékre szakgat, morzsává tesz. *Fölreszelni a hishoz való tormát, a turót, a téztát.* 2) Reszelővel elkoptat, felnyit. *Fölreszelni a lakatot, zárt, a rab bilincsét.* V. ö. RESZEL, RESZELŐ.

FEL- v. FÖLRÉSZEL, (fel- v. föl-részel) ösz. áth. Több részre feloszt, fölmetél, felszakgat, felszabdal.

FEL- v. FÖLRÉTEGÉZ, (fel- v. föl-rétegéz) ösz. áth. Valamit rétegenként, rétegekben felhalmoz, föltetéz. *Felrétegezni a töltést földből, gazból, veszőből*, stb. *Felrétegezni a hajdukáposztát szalonnával, kolbásszal.*

FÉLRETÉSZ, (félre-tész) ösz. áth. 1) Megkezdett munkát abbanhagy, folytatni szün. *Félretenni a mesterséget, s kereskedésbe kapni.* 2) Valamit az útból, láb alól eltesz, elhelyez. *Tedd félre azt a korsót, széket.* 3) Fejrevalóját egy oldalra csapja. *Félretenni a kalapot, süveget, sapkát.* 4) Valamit gondoskodásból megtakarít. *Félretenni bizonyos mennyiségü pénzt a véletlen költségek fedözésére.* 5) Jogtanilag semmibe sem vesz, semmisnek tekint, figyelemre nem méltat. *Némely törvényszerütlen kötéseket a bíró egyszerüen félretesz.*

FEL-, jobban: FÖLRETESZÉL, (föl-reteszél) ösz. áth. Valaminek reteszét felnyitja. *Fölreteszelni az istáló ajtaját, a veröczét.*

FÉLRETÉTEL, (félre-tétel) ösz. fn. 1) Elmellőzés; midőn valamely kezdett munkát oly feltétellel hagyunk abban, hogy azt többé folytatni vagy ideiglen elővenni nem fogjuk. *Valamely ügynek, színmünek félretétele.* 2) Cselekvés, midőn valamit gondoskodásból, előrelátásból külön teszünk a végre, hogy annak idején használhassuk. *A jövedelem egy részének félretétele.* 3) Jogtanilag semmisnek tekintés, figyelemre nem méltatás. V. ö. FÉLRETÉSZ.

FÉLREVALÓ, (félre-való) ösz. mn. 1) Úton kívül fekvő, az úttól távol eső. *Félrevaló hely.* 2) Ami nem a többi közé való, amit félre kell tenni. *A félrevaló almákat külön kosárba rakni.*

FÉLREVER, (félre-ver) ösz. áth. Mondjuk harangról, midőn vész idején rendetlenül, visszásan kongatják. *Tüz-vízveszélykor félreverni a harangot.*

FÉLREVET, (félre-vet) ösz. áth. 1) Mint nem a maga helyére, vagy nem a többi közé valót külön oldalra vet. *A rohadt almákat félrevetni.* 2) Mint czéltalant, mint haszontalant, kelletlent elvet, el nem fogad. *Félrevetni a kontár müvet. Félrevetni a hibás szerkezetü folyamodványt.* 3) A panyókán viselt ruhát egyik vagy másik vállára veti. *Félreveti a subáját.*

FÉLREVEZET, (félre-vezet) ösz. áth. l. FÉLREVISZ 1).

FÉLREVISZ, (félre-visz) ösz. áth. 1) Az egyenes útról mellékesre vezet; eltéveszt, hamis álútra vezérel. *Félrevinni az ismeretlen tájon utazó vándort.* 2) Az útból, láb alól elvisz.

FÉLREVONÚL, (félre-vonúl) ösz. önh. A többi közől elvonja magát, félremegy, magányba tér, rejtőzik. *Félrevonulni a világ sajától.*

FEL-, jobban: FÖLRÉTTEN, (föl-rétten) ösz. önh. Hirtelen megijedve felriad, felugrik. *Fölrettenni a vészharang szavára. Fölrettenni az ágyulövésre, a tüzkiáltásra.* V. ö. RÉTTEN.

FEL-, jobban: FÖLRÉTTENT, (föl-réttent) ösz. áth. Valakire hirtelen és nagyon ráijeszt, s azt teszi, hogy felriadjon, felugorjék. *Valakit puskalövéssel álmából fölrettenteni.*

FÉLREUGRÁS, (félre ugrás) ösz. fn. Az egyenes útról, vonalról egy kis időre és távolságra félretérés, félremenés, eltávozás. Tréfás ért. valamely gyanús helyre térés.

FÉLREUGRIK, (félre-ugrik) ösz. k. Oldalra, jobbra vagy balra ugrik, valami elől ugorva eltávozik, elszökik. *A sebesen jövő kocsi elől félreugrani.*

FÉLREÚT, (félre-út) ösz. fn. Mellékút, mely a fő úttól eltér, mely az egyenes vonalról félre, jobbra vagy balra vezet.

FEL-, jobban: FÖLRÉZZEN, (föl-rézzen) ösz. önh. Egy kissé megijedve mozgásba jő. *Éjjel valamely zörgésre fölrezzenni. A sürüben heverő utas fölrezzen, ha véletlenül fogoly reppen fel közelében.* Ezen ige az ijedésnek kisebb mértékét fejezi ki, mint a *fölretten.* V. ö. RÉTTEN és RÉZZEN.

FEL-, jobban: FÖLRÉZZENT, (föl-rézzent) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki fölrezzenjen; embert vagy állatot egy kissé ráijesztve mozgásba hoz. *Fölrezzentik az alvót, ha ablakán kocogatnak. A verebeket tapsolással fölrezzenteni.* Az ijesztésnek kisebb fokát jelenti, mint a *fölrettent.*

FELRIAD, (fel-riad) ösz. önh. Valamely rendkivüli zajt ütő jelre megijedve, megrettenve, vagy általán erősen megilletődve talpra ugrik, fölkel. *Felriadni a vészharang kongására.*

FELRIADÁS, (fel-riadás) ösz. fn. Hirtelen felszökés, felkelés, felugrás, valamely veszélyre, zajra stb.

FELRIASZT, (fel-riaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valaki felriadjon. *A dobpergés, trombitaszó felriasztja a táborban alvó vitézeket.* V. ö. FELRIAD.

FELRÓ, (fel-ró) ösz. áth. Tulajd. éles eszközzel, pl. késsel valamit fölmetsz, különösen, emlékeztetés végett följegyez. *Felróni a leszolgált urbéri napok számát. Felróni botra a dézmakereszteket mennyiségét.*

„Rója fel a rézfokosom nyelére,
Hány itcze bort ittam én m hitelbe."
Népdal.

Átv. ért. emlékezetbe följegyez, eszébe vesz, megjegyez magának valamit. *Ezt felrovom magamnak.* V. ö. RÓ.

FELROBBAN, (fel-robban) ösz. önh. Erős *rob* hangot hallatva, robogva fölkerekedik, felszáll, felugrik. *Elrugott székéről felrobbant. Trombitaszóra felrobbannak a fegyveres lovagok.*

FELROHAN, (fel-rohan) ösz. önh. Rohanva fölmegy, feltolakodik, felnyomúl valahová. *A vívó hadak felrohannak a várba.*

FELROPPAN, (fel-roppan) ösz. önh. Erős *rop* hangot hallatva feltörik, elválik. *Felroppan a fogakkal összenyomott dió. Felroppan a rudakkal feszegetett kapu.* V. ö. ROPPAN.

FELROPPANT, (fel-roppant) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felroppanjon. *Felroppantani fogakkal a diót.* V. ö. ROPPAN.

FELROVÁS, (fel-rovás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg irás, följegyzés, följelelés neme, midőn valamit felrovunk. V. ö. FELRÓ.

FELROVOGAT, (fel-rovogat) ösz. áth. és gyakor. Egymás után, folytonosan felró különféle számokat, jegyeket stb. *A csapláros felrovogatja a hitelben elhordott itczék számát. A hajdu felrovogatja a robotokat.*

FELRÖHEN, (fel-röhen) ösz. önh. Felzudúl (a disznó).

FELRÖPPEN, l. FELRÉPPEN.

FÉLRÖPTYŰ, (fél-röptyü) ösz. fn. Rovarok röptyüje, mely a hártyaszárnyakat csak félig födi be.

FÉLRÖPÜ, (fél-röpü) ösz. fn. Rovarok neme, melyeknek félröptyüjök van. (Hemipteron).

FELRÚG, (1), (fel-rúg) ösz. önh. Lábával hátra rúg; különösen, felrúg a ló, szamár, öszvér stb. midőn farát egészen fölveti, fejét pedig a szügyének szegzi. *Felrúg a paripa, s leveti ülőjét.* Tréfás népnyelven am. megdöglik. *Felrugott, mint a czigány lova.* Átv. ért. valaminek becse, ára magasra száll, értéke, mennyisége növekedik. *A gabona ára ismét néhány garassal felrugott. Esztendei kiadásai felrúgnak öt hat ezer forintra.*

FELRÚG, (2), (l. föntebb) ösz. áth. Valakit vagy valamit lábával előre vagy hátra felé feltaszit. *Felrúgni az útban álló rongyot, göröngyöt. Oly hitvány, hogy fel sem rúgnám. Rúgd fel, hagyd ott.* (Km.).

FELRUGALLIK, (fel-rugallik) ösz. k. Valamely lecsatolt, leszorított, leszegezett tárgy felnyilik, erőszakosan felszakad. *Felrugallik az abroncs. Felrugallik a pezsgős palaczk dugasza.*

FELRUGASZKODIK, (fel-rugaszkodik) ösz. k. Rugaszkodva felnyargal, felvágtat, felkap valamely magasabb helyre. *Felrugaszkodni a kösel dombtetőre.* V. ö. RUGASZKODIK.

FELRUGTAT, (1), (fel-rugtat) ösz. áth. 1) Valamit magasabbra emel. *Felrugtatni rudakkal a komp szélmolyát.* 2) Különösen, valaminek árát fölemeli. *A hús árát tizennégy krajczárról tizenhatra felrugtatni.*

FELRUGTAT, (2), (l. föntebb) ösz. önh. Rugtatva, azaz nyargalva, vágtatva fölmegy valahová. *Felrugtatni a várba.*

FELRUHA, (fel-ruha) ösz. fn. Felső öltöny, melyet hidegebb időben veszünk magunkra, s a házban levetünk; köpönyeget, bundát, bekest pótoló melegebb ruha.

FELRUHÁZ, (fel-ruház) ösz. áth. Ruhával ellát, ruhát ad valakinek. *Felruházni a szegényeket. Felruházni a rongyos cselédet.* Átv. ért. valakire valamely hivatalt bíz, valakit bizonyos hatalommal, képességgel ellát. *Valakit követséggel felruházni.*

FELRUHÁZOTT, (fel-ruházott) ösz. mn. Ruhával ellátott, felöltöztetett. *Felruházott ujoncok. Felruházott koldusok.* Átv. ért. valamely hivatallal, czímmel, megbizással, hatalommal ellátott; bizonyos tulajdonságokkal biró. V. ö. FELRUHÁZ.

FELSÁNCZOL, (fel-sáncsol) ösz. áth. Sáncczal megerősít, sáncot emel valamely helyen. *Felsáncsolni a vár környékét.*

FELSARJAD, (fel-sarjad) ösz. önh. Sarjat hajtva felnő. *Felsarjad a kivágott fa töve. Felsarjadnak a növények gyökerei.* Átv. ért. mondják a növekedő gyermekről, ifjuról is. V. ö. SARJAD.

FELSÁRPECSENYE, (fel-sár-pecsenye) ösz. fn. Hús-szelet, melyet a szarvasmarha farának előrészéről metszenek le; a hátulsó részt, mely a farkhoz van közelebb, *fartő*-nek mondják.

FELSARUZ, (fel-sarus) ösz. áth. Saruval ellát valakit, sarut húz a lábára. *Felsarusni a mestilábas koldust. A póstalegény, midőn nyeregből hajtja a lovat, felsarusza magát.*

FELSÉG v. FÖLSÉG, (fel- v. föl-ség) fn. tt. *felség-ét.* Általán, tulajdonság, mely valamely személynek vagy tárgynak, mások fölötti állapotát, magas helyzetét jelenti. *Felséggel birni mások fölött. Szellemi, müveltségi felség.* Különösen 1) széptani ért. oly mások fölötti magasság, mely csudálkozásra és tiszteletre gerjeszt. *Az isteni müvek felségén bámulni.* 2) mindenek fölött levő, és senkinek alá nem vetett hatalom, vagy azon lény, személy, erkölcsi testület, kiben vagy melyben ezen hatalom tiszteltetik. *Isteni felség. Császári, királyi felség. Ő Felsége. Népfelség.*

FELSÉG- v. FÖLSÉGÁRULÁS, (felség- v. fölség-árulás) ösz. fn. A polgári bűnök legsulyosbika, midőn valaki a felség irányában hütlenséget, árulást követ el, az álladalom fejének személye vagy uralkodási jogai ellen, vagy az uralkodásforma megváltoztatására, az álladalom épségének megcsonkitására stb. törekedvén. Egy faja ennek azon bün, mely által valaki különösen a haza vesztére törekszik, *s hazaárulás*- v. *hondárulás*-nak nevezetik.

FELSÉG- v. FÖLSÉGÁRULÓ, (felség- v. fölség-árulló) ösz. fn. Oly polgár, ki a felség vesztére törekvő büntettet követ el. V. ö. FELSÉGÁRULÁS és HAZAÁRULÓ.

FELSÉGBÁNTÁS, FELSÉGBÁNTÓ, l. FELSÉGSÉRTÉS, FELSÉGSÉRTŐ.

FEL- jobban : FÖLSEGÉL, (föl-segél) ösz. áth. Valakit bizonyos tekintetben lealacsonyított, elhagyott, ügyefogyott állapotából fölemel, javuló állapotra részvevő kezeket, eszközöket nyújt. *Fölsegélni az elesett embert. Fölsegélni valakit a lóra. Fölsegélni az elszegényedett polgárokat. Pártfogással fölsegélni valakit hivatalra.*

FEL- jobban : FÖLSEGÉLÉS, (föl-segélés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit fölsegélünk. *Szegények, ügyefogyottak, kárvallottak fölsegélése.* V. ö. FELSEGÉL.

FELSÉGÉS v. FÖLSÉGÉS, (fel- v. föl-ség-és) mn. tt. *felséges-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Általán, ami bizonyos tekintetben mások fölött áll, a mindennapinál, közönségesnél sokkal magasabb, emelkedettebb. *Felséges eszme, gondolat. Felséges terv.* Különösen 1) széptani ért. ami másokat felmúlva bámulást és tiszteletet támaszt, gerjeszt maga iránt; ami a szellemi vagy erkölcsi erőnek fő fokán áll. 2) A fejedelmi személyek címe. *Felséges császár, felséges király.*

Közbeszédben, mely a dolgokat nagyitva szereti dicsérni, gyakran közönségesebb, de némileg kitünő dolgoknak is tulajdonittatik. *Felséges mulatság, felséges idö. Felséges tréfa* stb.

FEL- v. FÖLSÉGÉSEN, (fel- v. föl-ség-és-en) ih. Köz nyelven am. igen jelesen, dicsően, nagyon jól, kedvünkre. *Felségesen viselted magadat. Felségesen mulattunk.*

FEL- v. FÖLSÉGI, (fel-ség-i) mn. tt. *felségi-t.* Felséget, mint fejedelmet illető, arra vonatkozó. *Felségi jog.*

FEL- jobban : FÖLSEGÍT, (föl-segit) ösz. áth. l. FELSEGÉL.

FELSEGÍTÉS, l. FELSEGÉLÉS.

FELSÉG- v. FÖLSÉGSÉRTÉS, (felség- v. fölség-sértés) ösz. fn. Az ország feje vagy fejedelmi háza iránti tisztelet megsértése. Különbözik ettől a *felségárulás.*

FELSÉG- v. FÖLSÉGSÉRTŐ, (felség- v. fölség-sértő) ösz. fn. Bünös, ki felségsértést követ el.

FÉLSELYÉM, (fél-selyém) ösz. fn. Szövet, melynek fele selyemből, fele pedig lenből vagy gyapotból áll, vagyis oly szövet, melynek csak bélfonala, vagy csak mellékfonala selyem.

FEL- jobban : FÖLSÉPÉR, (föl-sépér) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyre seper. *A gizgazt fölseperni a szemétdombra.* 2) Seprüvel valamit feltakarít, eltisztít. *Fölseperni a beszemetezett szobát. Fölseperni a város utczáit.* V. ö. SÉPÉR.

FEL- jobban : FÖLSÉRDŰL, (föl-sérdül) ösz. önh. Mondják növésben levő fiuról vagy leányról, midőn felnövekedik, teljes ifju korra jut. *Gyermekei már mind fölserdültek.*

FEL- jobban : FÖLSÉRKEN, (föl-sérken) ösz. önh. Úgy ébred fel álmából, hogy teste egyszersmind mozgásba jő, vagy némileg fölemelkedik. V. ö. SÉRKEN, SÉRDŰL.

FEL- jobban : FÖLSÉRKENT, (föl-sérkent) ösz. áth. Valakit álmából fölver, fölébreszt, különösen a végre, hogy talpra keljen.

FEL- vagy FÖLSÉTÁL, (fel- v. föl-sétál) ösz. önh. Sétálva megy el magasabb, emeltebb helyre. *Pestről felsétálni a budai várba. Felsétálni a dombra.* V. ö. SÉTÁL.

FEL- v. FÖLSIET, (fel- v. föl-siet) ösz. önh. Valahová sietve megy föl. *Felsietni a második emeletre. Fölsietni a hegyre.*

FEL- v. FÖLSISAKOL v. —SISAKOZ, (fel- v. föl-sisakol v. —sisakoz) ösz. áth. Valaki fejére sisakot tesz; sisakkal ellát. *Felsisakolni a nehéz lovasokat.* V. ö. SISAK.

FEL- v. FÖLSIVALKODIK, (fel- v. föl-sivalkodik) ösz. k. Sivó, sivalkodó hangon felkiált. *Felsivalkodik a megijesztett gyermek.* V. ö. SIVALKODIK.

FELSODOR, (fel-sodor) ösz. áth. 1) Sodorva felhasznál valamit. *A kóczot felsodorni szákmadzagnak. Felsodorni a selymet sinórnak.* 2) Sodorva felkanyarít, pörgévé alakít. *Felsodorni a vastag tömött bajuszt.* 3) Sodorva felhajt valahová, felhalmoz. *A szél felsodorja a homokot a domboldalra. A hullámok felsodorják a gizgazt a partok széleire.* V. ö. SODOR.

FELSOHAJT, (fel-sohajt) ösz. önh. Dagadó mellből, s föltestének emelésével sohajt ereszt; nagyot, hangosan sohajt. *Mély bánatból felsohajtani.* V. ö. SOHAJ.

FELSOHAJTÁS, (fel-sohajtás) ösz. fn. A kebel mélyéből feltörő, s erősebb vágyból, fájdalomból fakadó, hangosabb sohajtás.

FELSŐ, (1), (fel-sö) mn. tt. *felsö-t.* Általán, ami a vele viszonyban levők közt legmagasabb helyen, vagy állapotban van. Ellentéte : *alsó. Felső város, alsó város. Felső emelet a házban. Felső fiók az ablakban. Felső Magyarország. Felső ruha. Felső tisztviselő. Felső rendüek.* Viszonylagos természete miatt a fokozást is fölveszi : *felsőbb, legfelsőbb. A kir. táblai törvényszék felsőbb a vármegyeinél. Az örnagy felsőbb a kapitánynál, s ez felsőbb a hadnagynál. Legfelsőbb helyre folyamodni.*

FELSŐ, (2), (fel-sö) fn. tt. *felsö-t.* Harmadik személyraggal : *felsője* v. *felseje* (v. fölseje), *felsöjök* v. *felsejök.* 1) Azon rész, mely a többi fölött van; valaminek föle, teteje. *A hajó felseje. Az asztag felseje kicsirádzott.* 2) A hivatal-, rangsorozatban azon személy, ki közvetlenül előttünk áll. *A káplár felsője az örmester, ezé a hadnagy.* 3) A közönséges, úgynevezett magyar kártyajátékban személyt ábrázoló lap, melynek jelszeme az ábrázolt személy fejénél van, s értékére nézve a *király* után, és az *alsó* előtt áll. *Tökfelső, vörösfelső, makkfelső, zöldfelső.* Másképen : *filkó. Felsővel elütni az alsót.*

FELSŐ—, (3), számtalan helynevekben előfordúl mind Erdélyben, mind Magyarországban, mint *Felsö-Almás, Felsö-Árpás, Felsö-Apáthi, Felsö-Bajom,* melyek nagy részint eléjönnek az illető fő helynevek alatt.

FELSŐBBSÉG, (fel-sö-bb-ség) fn. tt. *felsőbbség-ét.* 1) Oly tulajdonság, melynél fogva bizonyos tekintetben mások előtt állunk, valamely előjogunk, igényünk van fölöttök. *Szellemi, műveltségi felsőbbség. Rangbeli, hivatalbeli felsőbbség. Erkölcsi felsőbbség.* 2) Előljáróság. *A felsőbbség iránt tisztelettel viseltetni. A felsőbbségtől engedelmet kérni valamire.*

FELSŐFALU, helységek Szathmár megyében, és Erdélyben Csik székben; helyr. *Felsőfalu-ba, —ban, —ból.* Az erdélyi Felsőfalu másképen: *Al-Tűz, Alsó-Tűz, Nagy-Kászon, Kászon-Al-Tűz.*

FELSŐFOK, (felső-fok) ösz. fn. A nyelvtanban a melléknevek azon módosulata, midőn a hasonlításban egy tárgynak többek vagy mindenek fölött elsőséget tulajdonítunk (Superlativus gradus). Máskép: *legfelső fok.* A magyarban ma *leg* szócskával fejeztetik ki, melyet a középfokú melléknév elébe teszünk, pl. *legjobb, legszebb, legerősebb, legnagyobb;* régiesen, sőt tájdivatosan ma is *leg* helyett *mentől* (= mindtől) használtatott: *mentől jobb, mentől szebb.*

FELSŐGERENDA, (felső-gerenda) ösz. fn. Valamely épületben azon gerenda, mely a többi fölött fekszik.

FELSŐHÁZ, (felső-ház) ösz. fn. 1) Ház, mely a többiekhez képest legmagasabb helyen fekszik. 2) Az angoloknál, a parliamentnek azon osztálya, melyben az ország főbbjei, nagyjai ülnek öszve, valamint azon épület is, hol ezek tartják üléseiket. Nálunk inkább: *felsőtábla.* A képviselők osztályának gyülése és épülete: *alsóház, alsótábla.*

FELSŐKÖNTÖS, (felső-köntös) ösz. fn. lásd: FELRUHA.

FELSŐMAGYARORSZÁG, (Felső-Magyarország) ösz. fn. Szélesb ért. nyugot-éjszaki része Magyarországnak, mely a Kárpátok mentében fekvő vármegyéket foglalja magában Pozsonytól Mármarosig. Szorosb ért. a felső tiszamelléki vármegyék. A német földleíróknál, pl. Steinnál, Felsőmagyarországnak mondatnak a tiszamelléki kerületek, alsónak pedig a dunamellékiek; de ezen felosztás nálunk magyaroknál nincs szokásban.

FELSŐSÉG, (fel-sö-ség) fn. tt. *felsőség-ét.* 1) Általánosan: tulajdonság, melynél fogva valaki mások fölötti jogokkal, igényekkel bír. 2) Különösen: előljáróság. *A felsőségnek engedelmeskednünk kell. Feltámadni a felsőség ellen.* 3) Nemesb ért. fejedelmi vagy országos főkormány.

FELSŐTÁBLA, (felső-tábla) ösz. fn. A magyar országgyülésnek azon külön tanácskozó osztálya, melyben az ország nagyjai, ú. m. régebben a nádor vagy országbíró stb. az 1848-iki törvény szerént pedig a királyi felség által nevezett elnök elölülése alatt a zászlós urak, főpapok, főispánok, herczegek, grófok és bárók ültek és ülnek öszve.

FELSÚROL, (fel-súrol) ösz. áth. 1) Valamit dörgölés, dörgölődzés által felsért, feltör. *Felsúrolni elesésekor a térdeket* vagy *kezeket.* 2) Tisztítás, fényesítés végett valamit feldörzsöl, felsikál. *Felsúrolni a szobapallókat.* V. ö. SÚROL.

FELSÜL, (fel-sül) ösz. önh. 1) A nap hősége miatt felég, felaszik. *Felsült a mező.* 2) Átv. ért. és segitő ragu névvel am. czélt veszt, valamivel cserben marad. *Felsült vele.*

FÉLSÜLT, (fél-sült) ösz. mn. Ami kellő fokig nincs megsülve; félig sült, félig nyers. *Vannak, kik a félsült húst szeretik.*

FELSÜT, (fel-süt) ösz. áth. 1) Sütve, sütésre felhasznál, elfogyaszt. *Minden lisztünket felsütöttük.* 2) A lőszert fölfelé tartva gyújtja el. *Felsütni a puskát.* 3) A szemről szólva am. fölveti, fölfelé fordítja. *Felsütötte szemét,* ellentéte: *lesütötte.*

FÉLSZ, (fél-sz) fn. A *fél* igének második személye tréfás értelemben főnév gyanánt használva, mely csak némely ragokat vesz föl. *A félsz bántja őt. Nagy félsze* vagy *félszben van.*

FELSZAB, (fel-szab) ösz. áth. Valamit, különösen ruhának, öltözéknek valót, kellő darabokra fölmetél, felnyirkál. *Felszabni a posztót köpönyegnek, a gyolcsot ingnek, a bőrt czipőnek, czizmának.*

FELSZABADÍT, (fel-szabadít) ösz. áth. 1) Valamitől fölment, feloldoz. *Felszabadítani a rabot bilincseitől. Felszabadítani a jobbágyokat némely terhektől.* 2) Valamit köz használatra átenged. *Felszabadítani a tilos legelőt, a vadászatot. Felszabadítani az eddig elsárt utakat.* 3) Valakinek bizonyos működésre engedelmet ad. *Felszabadítani a polgárokat a mesterségek üzésére, hisvágásra.* 4) Mesterember inasát legénynyé avatja. *Fel zabadítani a vargainast.* 5) Átv. ért. valamely lekötött, leszorított tárgyat feltágít, felold. *Felszabadítani a nyereg hevederét.*

FELSZABADÍTÁS, (fel-szabadítás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit felszabadítunk. V. ö. FELSZABADÍT. *Rabszolgák felszabadítása. Rétek, legelők felszabadítása. Inasok felszabadítása.*

FÉLSZABADOS, (fél-szabados) ösz. mn. Aki a szolgaságnak, vagy valamely tehernek egyik részétől fel van mentve. *Félszabados rabszolgák. Félszabados jobbágyok.*

FELSZABADÚL, (fel-szabadúl) ösz. önh. 1) Valamitől fölmenekszik, feloldódik. *Felszabadulni a rabságtól. Felszabadulni a kalodából.* 2) Az eddig tilos dolog köz használatul engedtetik. *Felszabadúl a legelő, vadászat.* 3) Az inas legénynyé lesz. 4) A lekötött, leszorított tárgy feltágul, feloldódik. *Felszabadúlt a szekéroldalhoz kötött borjú, disznó. Felszabadúlt a hámistráng.*

FELSZÁDOL, (fel-szádol) ösz. áth. Valamely edénynek, nevezetesen hordónak, palaczknak szádját, azaz dugaszát felnyitja.

FELSZAGLÁL, (fel-szaglál) ösz. áth. Valamit, szaga után indulva, feltalál, felfürkész. *A vizsla felszaglálja a bokorban lappangó foglyokat.* V. ö. SZAGLÁL.

FÉLSZAK, (1), (fél-szak) ösz. fn. Féloldal, görbeség, ferdeség. *Félszakra hajló háztető. Félszakra csinált bástya.* V. ö. SZAK.

FÉLSZAK, (2), (l. főutebb) ösz. mn. Oly irányvonallal biró, mely a vízirányos vagy függőleges vonallal öszvejövén, ferde (obliquus) szöget képez. (Obliquangulus).

FELSZAKAD, (fel-szakad) ösz. önh. Szakadva felválik, felnyílik, feljő. *Felszakad a kihúzott gyökérrel a föld. Felszakad a fejszével feszegetett láda. Felszakad a nyüvött kender.* V. ö. SZAKAD.

FÉLSZAKASZ, (fél-szakasz) ösz. fn. A két hasonló részre osztott szakasznak egyik része. Különösen hadi ért. egy szakasz katonaságnak fele. V. ö. SZAKASZ.

FELSZAKASZT, (fel-szakaszt) ösz. áth. 1) Azt teszi, hogy valami felszakadjon; felránt, feltép, felhúz valamit, mi valahová erősen oda van ragadva, kötve, szegezve stb. *Felszakasztani a pallódeszkát. Felszakasztani a sebhártyát, a sebköteléket.* 2) Felnyit, felbont. *Felszakasztani a levelet.* V. ö. SZAKASZT.

FELSZAKASZTÁS, (fel-szakasztás) ösz. fn. 1) Erőszakos felrántása, feltépése, felhuzása valamely testnek, mely szorosan máshoz van ragadva, kötve stb. 2) Felnyitás, felbontás. *Levél felszakasztása. Pecsét felszakasztása.*

FELSZAKGAT, (fel-szakgat) ösz. áth. Egymás után, folytonos munkával, erőszakkal felszakaszt. *Felszakgatni az utcaköveket. Felszakgatni a növényeket.*

„Szívemnek sebeit felszakgatod újra királyné."
Szabó D. Aeneis.

FELSZAKGATÁS, (fel-szakgatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit felszakgatunk. *Kövezet felszakgatása. Növények felszakgatása.* V. ö. FELSZAKGAT.

FELSZAKÍT, (fel-szakít) ösz. áth. lásd: FELSZAKASZT.

FÉLSZAKOS, (fél-szakos) ösz. mn. Ami félszakra áll, rézsutos, egyoldalra hajló. *Félszakos kasal, hás. Félszakos bástyafalak.*

FELSZALAD, (fel-szalad) ösz. önh. Szaladva fölmegy valahová. Különösen a hadi gyakorlatokban am. a hátsorokból a homloksorba szalad és helyezkedik.

FELSZALAGOZ, (fel-szalagoz) ösz. áth. Szalagokkal felékesít, feldiszít. *Felszalagozni a remekőkröt. Felszalagozni a kalapot.*

FELSZÁLKÁSODIK, (fel-szálkásodik) ösz. k. Sima test rostjai szálkaalakban felszakadoznak, felválnak. *Felszálkásodnak a régi pallódeszkák.*

FELSZÁLKÁZIK, (fel-szálkázik) ösz. k. lásd: FELSZÁLKÁSODIK.

FELSZÁLL, (fel-száll) ösz. önh. 1) Általán, fölemelkedik, fölfelé halad a levegőben. *Felszáll a kémény-, pipafüst. Felszáll a köd. Felszáll a por. Sohajtásai, imái felszállnak az égbe.* 2) Különösen, felrepül, felszárnyal. *Felszállnak a madarak a fára.*

„Felszállott a páva, vármegye házára."
Népd.

V. ö. SZÁLL.

FELSZÁLLÍT, (fel-szállít) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valami felszálljon, fölemelkedjék, fölfelé haladjon a levegőben. *Felszállítani a léggolyót, a papirossárkányt.* 2) Alsóbb vidékről felsőbbre hajón, szekéren stb. felküld. *Felszállítani a gabonát Bánságból Győrbe, innen Bécsbe. Tüzifát Szerémből felszállítani Pestre.* V. ö. SZÁLLÍT.

FÉLSZALONNA, (fél-szalonna) ösz. fn. A leölt disznó szalonnájából egy oldal.

FELSZÁMÍT, (fel-számít) ösz. áth. Számok szerént, azaz mindent számba, tekintetbe véve meghatároz bizonyos költséget, jövedelmet. *Felszámítani az épületi költségeket. Felszámítani a konyhai szükségekre való pénzt. Felszámítani a könyvek árából bevett tiszta jövedelmet.* V. ö. SZÁMÍT.

FELSZÁMÍTÁS, (fel-számítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit felszámítunk. *A kiadások felszámítása.*

FELSZÁMLÁL, (fel-számlál) ösz. áth. 1) Számonként, számról számra felolvas. *Felszámlálni a naponként bevett pénzt. Felszámlálni estenként a haza hajtott juhokat, sertéseket.* Szokottabban: *megszámlál.* 2) Bizonyos mennyiséget számvetés által meghatároz.

FELSZÁMLÁLÁS, (fel-számlálás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg számbavevés, számvetés, felolvasás, midőn felszámlálunk valamit. V. ö. FELSZÁMLÁL.

FELSZÁMOL, (fel-számol) ösz. áth. l. FELSZÁMÍT.

FELSZÁN, (fel-szán) ösz. áth. Eltökélett akarattal valamit bizonyos czélra felajánl, feláldoz. *Pénzét, életét felszánni a közjóra. Felszánta magát a legnagyobb életveszélyre.*

FELSZÁNDÉKOZIK, (fel-szándékozik) ösz. k. Szándéka van fölmenni, felutazni valahová. *Pestről felszándékozni Bécsbe.*

FELSZÁNT, (fel-szánt) ösz. áth. A földet ekével barázdákra hasogatja fel. *Felszántani az ugart. Felszántani a gyepet, legelőt. Reggeltől estig egy hold földet felszántani.*

FELSZÁNTÁS, (fel-szántás) ösz. fn. A földnek ekével felhasogatása, barázdákra feltörése. *A gyep felszántása több erőt kiván, mint a szántóföldé.* V. ö. SZÁNTÁS.

FÉLSZÁNTÚLAG, (fél-szántúlag) ösz. ih. Csapinósan, rézsut. Székely szó.

FELSZÁRAD, (fel-szárad) ösz. önh. Nedves részei elröpülvén szárazzá lesz. *Felszárad a sár. Felszáradnak a szénarendek.* V. ö. SZÁRAD, SZÁRAZ.

FELSZÁRADÁS, (fel-száradás) ösz. fn. Állapot, midőn valamely nedves, nyirkos test szárazzá lesz.

FELSZÁRASZT, (fel-száraszt) ösz. áth. Azt teszi, hogy valami felszáradjon. *A nyári nap felszárasztja a megázott földet. Felszárasztani a télre való halat.* V. ö. SZÁRAD.

FELSZÁRÍT, (fel-szárít) ösz. áth. l. FELSZÁRASZT.

FELSZÁRNYAL, (fel-szárnyal) ösz. önh. Szárnyak segedelmével felrepül. Átv. ért. fellengezőleg gondolkodik. *Képzelete felszárnyal az esmék magasabb országába.*

FELSZÁRNYALÁS, (fel-szárnyalás) ösz. fn. Fölrepülés, szárnyak segedelmével magasra szállás. Átv. ért. az elménck, gondolatnak magasra föllengése.

FELSZÁRNYAZ, (fel-szárnyaz) ösz. áth. Átv. értelmi szárnyakkal ellát, fölszerel. *Felszárnyazni a papirosdrkányt.*

FELSZARVAZ, (fel-szarvaz) ösz. áth. Valamit szarvakkal ellát, felékesít. *A vadászlakot szarvas-tülkökkel felszarvazni. A kemencét felszarvazni. A szénás szekeret, kasalt felszarvazni.* Átv. ért. *valakit felszarvazni*, am. valakinek szarvat adni, valakit felbátorítani.

FÉLSZÁZAD, (fél-század) ösz. fn. Általán, a századnak egyik fele. Különösen 1) a század nevü időszak fele, azaz ötven év. 2) a század nevü katonai osztály fele. *Félszázadot vezetni.* V. ö. SZÁZAD.

FÉLSZÁZADOS, (fél-százados) ösz. mn. 1) Félszázadig, azaz ötven évig élő, tartó, annyi évtől fogva létező. *Félszázados katona, pap. Félszázados alkotmány.* 2) Valamely eseményt ünneplő, mely ötven évi létezése miatt nevezetes. *Félszázados menyekző.*

FEL-, jobban : **FÖLSZÉD**, (föl-széd) ösz. áth. 1) Elhintett, elszórt, heverő, alant levő tárgyakat egymás után fölvesz, fölemel. *Fölszedni az elhullott kalászokat. Fölszedni a lehullott gyümölcsöt.* 2) Felás valamit elrakás, eltakarítás végett. *Fölszedni a burgonyát, répát.* 3) Felbont, fölemel valamit elvitel, eltakarítás végett. *Fölszedni a hidat, a pallódeszkákat. Fölszedni a horgonyokat. Fölszedni a sátort, asztalt.* 4) Átv. és visszaható ért. erőhöz, vagyonhoz jut. *Jól fölszedte magát utósó nyavalyája után. A kereskedés által fölszedte magát.* V. ö. SZÉD.

FEL-, jobban : **FÖLSZÉDÉGET**, (föl-szédéget) ösz. áth. Holmi elszórt, elhullott, elhintett, alant heverő stb. tárgyakat folytonosan szedve fölveddegel, fölemelget. *A tyúkok fölszedegetik az elhullt magvakat. Fölszedegetni a fáról lerázott gyümölcsöt.*

FEL-, jobban : **FÖLSZEG**, (1), (föl-szeg) ösz. áth. Szegve fölmetsz, felvág valamit. *Fölszegni a kenyeret, sajtot.* Különösen : *fölszegni a parlagot, gyepet*, am. ekével felhasogatni.

FEL-, jobban : **FÖLSZEG**, (2), (föl-szeg) ösz. fn. A helynevekben gyakran eléjönnek : *alszeg, felszeg* bizonyos részek helyett.

FELSZEG, (3), másképp : *Kis-Doba-Felszeg*, l. KIS-DOBA.

FÉLSZEG, (fél-szeg) ösz. mn. Egy oldalu, ferde, rézsutos, ami görbére, félre van szegve, metszve vagy állítva. *Félszeg állású termet. Félszeg kazal, hástető. Félszeg út. Félszegre metszett kenyér.* Átv. ért. a tárgyat nem mindenfelől felfogó. *Félszeg gondolkodás. Félszeg elme. Félszeg tervezet.*

FEL-, jobban : **FÖLSZEGDEL**, (föl-szegdel) ösz. gyak. áth. Valamit több részekre egymás után fölszeg. *A kenyeret karajokra fölszegdelni.*

FEL-, jobban : **FÖLSZÉGEZ**, (föl-szégez) ösz. áth. Valamit szeggel vagy szegekkel fölver, fölerősít valahová. *Felszegezni a falakra a hirdetményeket. A léczeket fölszegezni a rudakra.* V. ö. SZÉGEZ.

FÉLSZEGSÉG, (fél-szegség) ösz. fn. 1) Egyoldaluság, ferdeség. A tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva valamely hiánya van, csonka. 2) Átv. ért. az észműködésnek hibás tulajdonsága, midőn a dolgokat csak felszinüleg vagy egy oldalról vizsgálja.

FÉLSZEGUSZÓ, (fél-szeg-uszó) ösz. fn. Tengeri halak neme, melyek félszegen, azaz féloldalt úsznak. Többféle fajaik vannak. (Pleuronectes platessa, Rhombus etc.).

FEL- v. **FÖLSZÉK**, (fel- v. föl-szék) ösz. fn. l. FELTÖRVÉNYSZÉK.

FEL- v. **FÖLSZÉKI**, (fel- v. föl-széki) ösz. mn. l. FELTÖRVÉNYSZÉKI.

FEL-, jobban : **FÖLSZEL**, (föl-szel) ösz. áth. Rostos, tömör testet bizonyos alaku és vastagságu lapokra felhasít, fölmetsz. *Fölszelni a kenyeret levesbe. Fölszelni a fát deszkákra. Fölszelni a marhacsombot szeletekre.* V. ö. SZEL.

FEL- v. **FÖLSZÉL**, (fel- v. föl-szél) ösz. fn. Éjszaki tájról fuvó szél. *Felszéllel jött, alszéllel ment. A felszél el szokta kergetni a felhőket. Hideg, csipős havat hozó felszél.* Némely vidékeken népies nyelven : *tötszél.* A Döbrentei-codexben eléjön ‚éjszak' értelemben. „Napkelettől fogva és napnyugattól; felszélről (Káldinál : északról) és tengerről."

FEL-, jobban : **FÖLSZELDEL**, (föl-szeldel) ösz. áth. és gyakor. Egymás után vagy több szeletekre, lapokra, lapocskákra fölszel. *Fölszeldelni a borjucsmert. Fölszeldelni a katonabélesnek szánt szemlyét.* V. ö. SZEL.

FEL-, jobban : **FÖLSZELETÉL**, (föl-szeletél) ösz. áth. Valamit szeletekre fölmetél. *Fölszeletelni a süllet, dinnyét, kenyeret.*

FEL-, jobban : **FÖLSZELETÉLÉS**, (föl-szeletélés) ösz. fn. Valaminek szeletekre fölmetélése. *Ivpapiros fölszeletelése.* V. ö. SZELET.

FEL-, jobban : **FÖLSZELETÉZ**, l. FELSZELETÉL.

FÉLSZÉMŰ, (fél-szemű) ösz. mn. Egy szemmel biró vagy látó; egyik szemére vak. *Félszemü koldús. Hogy hívják a félszemü bolhát diákul?* (Parasztkérdés).

FEL-, jobban : **FÖLSZENTÉL**, (föl-szentél) ösz. áth. Bizonyos szertartások, imádságok által va-

lakit vagy valamit tisztelet, vallásos buzgalom tárgyává tesz, felavat. *Fölszentelni valakit pappá, apáttá, préposttá*, vagy *papnak, prépostnak. Fölszentelni a templomot, harangokat, zászlókat, keresztet.* V. ö. SZENTÉL.

FEL-, jobban: FÖLSZENTÉLÉS, (föl-szentélés) ösz. fn. Cselekvés vagy szertartás, mely által valakit vagy valamit fölszentelnek. *Növendékpapok fölszentelése. Templom fölszentelése.*

FÉLSZÉR, (fél-szér) ösz. fn. 1) Félhaj, félszín, kocsitartó épület, hiú. *Félszer alá tolni a hintót.* 2) Félsor, egy sorház. *Duna melletti félszer. Kertek alatti félszeren lakni.*

FEL-, jobban: FÖLSZÉRÉL, (föl-szérél) ösz. áth. Valakit vagy valamit bizonyos czélra szükséges szerekkel, készülettel ellát. *Fölszereli magát a vadász puskával, löporral, golyókkal* stb. *Fölszerelni a hajót evezőkkel, kormánynyal, kötelekkel, vitorlákkal.* V. ö. SZÉR.

FEL-, jobban: FÖLSZÉRÉLÉS, (föl-szérélés) ösz. fn. Bizonyos czélra szükséges eszközökkel, készülettel ellátás. *Műhelynek, hajónak fölszerelése.* V. ö. FELSZÉRÉL.

FÉLSZÉRÉNT, (fél-szérént) ösz. ih. Félig, egyoldalulag, nem egészen, nem tökéletesen. *Félszerént tenni valamit.*

FEL-, jobban: FÖLSZÉRSZÁMOZ, (föl-szérszámoz) ösz. áth. Szerszámmal ellát, szerszámba öltöztet. *Fölszerszámozni a lovat, szamarat, ösvért.* V. ö. SZÉRSZÁM.

FEL-, jobban: FÖLSZÉRSZÁMOZÁS, (föl-szérszámozás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fölkészítés, midőn valamit fölszerszámozunk. *Lovak fölszerszámozása.*

FÉLSZÉRÜ, (fél-szérü) ösz. mn. Féloldalu, egy soru. *Félszerü utcza.* Átv. ért. *félszerü ember*, am. gyönge, erőtlen.

FÉLSZÉRÜEN, (fél-szérüen) ösz. ih. Egyoldalulag, tökéletlenül, nem teljesen. *Félszerüen végzett munka.*

FÉLSZÉRÜSÉG, (fél-szérüség) ösz. fn. Egyoldaluság, félszegség, tökéletlen mivolta valaminek.

FEL- v. FÖLSZÍ, (fel- v. föl-szí) ösz. áth. 1) Valamit szíva felhúz. *Felszíni lopótökkel a bort. A szúnyog felszíja az ember vérét.* Átv. ért. *A nap felszíja a föld nedveit. A kórösbogártapasz felszíja a bőrt.* 2) Dohányt, pordohányt felhasznál akár orrával, akár pipából, vagy szivarkép szíva. *Felszíni naponként egy szelencze fekete burnótot, tiz szivart, tizenkét pipadohányt.* V. ö. SZÍ.

FÉLSZIGET, (fél-sziget) ösz. fn. Szárazföld, melyet nagyobb részt tenger vagy tó fog körül. *Tihany félszigete.*

FEL- v. FÖLSZIKKAD, (fel- v. föl-szikkad) ösz. önh. Különösen a nedves földről, a sárról mondják, midőn felszárad, de kevés nedvessége még marad, midőn felszine szárazra hártyásodik. A *felszikkad* tehát kevesebb, mint a *felszárad.* Tájszokásilag: *felczikkad.* V. ö. SZIKKAD.

FEL- v. FÖLSZIKKASZT, (fel- v. föl-szikkaszt) ösz. áth. A nedves földnek, illetőleg sárnak fölszinét kiszárítja.

FEL- v. FÖLSZÍJAL, (fel- v. föl-szíjal) ösz. áth. Vékony szíjakra elszeldel, fölmetél. *Felszíjalni a kordoványt, a lóbőrt. Felszíjalni a paczalt.* V. ö. SZÍJ.

FEL- v. FÖLSZÍJAZ, (fel- v. föl-szíjaz) ösz. áth. Szíjjal vagy szíjakkal ellát, fölkészít. *Felszíjazni a bundát, a szűrt.*

FEL- v. FÖLSZIMATOL, (fel- v. föl-szimatol) ösz. áth. Szimatolva, azaz szaglászva, vizslálkodva felfürkész, felkutat. *A vizsla felszimatolja a vadat.*

FEL- v. FÖLSZÍN, (fel- v. föl-szín) ösz. fn. 1) Szoros ért. valamely testnek felső fele, lapja, mely leginkább s legkönnyebben feltünik. *A viz felszine. Föld felszine.* 2) Szélesb ért. a testnek külseje, minden oldalról véve. *Teke felszine. Hordó felszine.* 3) Átv. ért. a dolognak azon tulajdonsága, természete, mely legott előtünik, melyet fáradság nélkül észrevehetni, mely valaminek csak külsejét mutatja, nem a dolog valódi mivolta. *A dolgoknak csak felszinét ismerni*, azaz mélyebb vizsgálataikba nem ereszkedni. *A becsületnek, erénynek felszinét keresni.* Némelyek szerént: *fölep* a föl gyöktől, mint: *al*-ból: *alap*, *köz*-ből: *közep.*

FÉLSZÍN, (fél-szín) ösz. fn. Félhaj, félszer, kocsiszín, hiú.

FEL- v. FÖLSZINÉS, (fel- v. föl-szinés) ösz. mn. A tárgyak, testek felszinén, külsején maradó, azoknak mélyébe, vizsgálatába nem ereszkedő; nem alapos. Máskép: *felületes* vagy *fölepes*, mint alapból: *alapos. Felszines ember. Felszines tudomány. Felszines kutatás.* V. ö. FELSZIN.

FEL- v. FÖLSZINLEG, (fel- v. föl-szinleg) ösz. ih. A tárgyak mélyébe, vizsgálatába nem ereszkedve; nem alaposan. Máskép: *felületesen.* V. ö. FELSZINÉS.

FEL- v. FÖLSZÍT, (fel- v. föl-szít) ösz. áth. Tulajd. a tüzet fújva, vagy valamely segédeszköz által felélesztí. Átv. ért. felbujtogat, haragra, gyülöletre, irigységre, boszúra felingerel, vagy ezen indulatokat mozgalomba hozza.

FEL- v. FÖLSZIVÁRKODIK, (fel- v. föl-szivárkodik) ösz. k. Valamely nedv igen vékony csöveken, likacsokon, nyilásokon lassan-lassan feltolódik. *Felszivárkodik a fenékviz a pinczében.* V. ö. SZIVÁRKODIK.

FEL- v. FÖLSZIVÁROG, (fel- v. föl-szivárog) ösz. önh. l. FELSZIVÁRKODIK és SZIVÁROG.

FEL- v. FÖLSZIVATYÚZ, (fel- v. föl-szivatyúz) ösz. áth. Szivatyúval felhúz. *Felszivatyúzni a pinczébe folyt vizet.* V. ö. SZIVATYÚ.

FEL- v. FÖLSZIVÓDÁS, (fel- v. föl-szivódás) ösz. fn. Állapot, midőn a nedvek valamely testbe fölfelé huzódnak.

FEL- v. FÖLSZIVÓDIK, (fel- v. föl-szivódik) ösz. belsz. Valamely nedv a meleg vagy más valami által felhuzódik, s annak mintegy részévé leszen. *A föld nedve a növénygyökereken felszivódik a növény derekába, ágaiba, leveleibe. A harmat egy része felszivódik a levegőbe.*

FELSZOKIK, (fel-szokik) ösz. k. Magasabb helyre szokik. *A macska felszokik a házpadlásra. A páva felszokik a fatetőre.* V. ö. SZOKIK.

FELSZOKOTÁL, (fel-szokotál) ösz. áth. Holminak számát fölvetegeti, számba veddegel valamit. Székely szó.

FELSZOKTAT, (fel-szoktat) ösz. áth. Azt teszi, hogy valaki vagy valami magasabb helyre szokjék, hogy oda járni, ott lenni szeressen. *Felszoktatni a csibéket a tyúkülőre. Felszoktatni a gyereket a kocsira, lóra.*

FELSZÓL, (fel-szól) ösz. önh. Szót emel, beszélni kezd. *A bennünket érdeklő tárgyban felszólani. A bántás ellen felszólani. Valaki mellett felszólani.* V. ö. SZÓL.

FELSZÓLÁS, (fel-szólás) ösz. fn. Szóemelés, szólni kezdés.

FELSZÓLAL, (fel-szólal) ösz. önh. Több szót emel, hosszasabb beszédbe kezd. *A gyűlésben felszólalni.*

FELSZÓLALÁS, (fel-szólalás) ösz. fn. Szóemelés, beszélni kezdés, midőn valamely tárgyhoz vagy ügyben többet szólunk.

FELSZÓLÍT, (fel-szólít) ösz. áth. 1) Mást szólani késztet valamely tárgyról. *Az elnök felszólítja a gyűlés tagjait, adnák elé véleményeiket.* 2) Valamely tettre, munkálatra, részvétre, segedelemre stb. felhí. *Felszólítani a vagyonos polgárokat adakozásra.* 3) Felbuzdít, ösztönöz. *Felszólítani a katonákat csatára. Felszólítani a legénységet fegyverre.*

FELSZÓLITÁS, ösz. fn. 1) Feleletre felhivás. *A felszólitásra valamit mondani vagy hallgatni.* 2) Valamely tettre felhivás. *Segedelmi, adakozási felszólitások.* 3) Parancs vagy biztatás, buzditás valamire. V. ö. FELSZÓLÍT.

FELSZOP, (fel-szop) ösz. áth. Valamely nedvet szopó állat módjára öszveszorított ajkaival felszí. *Felszopni a narancs levét.*

FELSZÓR, (fel-szór) ösz. áth. A gabonát lapáttal felhányva, polyvájától megtisztitja. *Felszórni a nyomtatott búzát, a csépelt rozsot.* Önh. ért. am. a szórást bevégzi. *Mi már el is nyomtattunk, fel is szórtunk.* V. ö. SZÓR.

FELSZORÚL, (fel-szorúl) ösz. önh. Kénytelen valamely magasabb helyre vonulni, s ott maradni. *Viszáradáskor felszorulni a szomszéd dombra, a padlásra vagy hástetőre.* V. ö. SZORÚL.

FELSZÓVAL, (fel-szóval) ih. Fenhangon, hallhatólag szólva, fenszóval. *A leckét felszóval tanulni.*

FELSZŐ, (fel-sző) ösz. áth. Valamit szövőszéken, bordában, takácsok módjára feldolgoz, elfogyaszt. *Felszőni tiz gombolyag-fonalat.* V. ö. SZŐ.

FELSZÖGECSÉL, (fel-szögecsél) ösz. áth. Valamit szögecscsel, azaz kis szöggel fölver, fölragaszt, fölcsiptet.

FELSZÖKEL, (fel-szökel) ösz. önh. Többször, folytonosan felszökik, felugrik. *Felszökel a szökcső, az üldözött bolha. Felszökel a böglyöktől csipkedett baromn.*

FELSZÖKELLIK, (fel-szökellik) k. Felszökel. Csak tárgyakról mondják, melyek nem önként, hanem valamely kénytelenségből teszik azt. *Felszökellik az ugró kútból a viz. Felszökellik a megvágott érből a vér.*

FELSZÖKIK, (fel-szökik) ösz. k. Egy szökéssel, egy rugással, fölemelkedik, fölveti magát valamire. *Felszökik a boltal megcsapott viz. A könnyű legény felszökik a lóra.* V. ö. SZÖKIK.

FELSZÖKKEN, (fel-szökken) ösz. önh. Hirtelenül, s egy mozdulattal felszökik. *Felszökken a jó pecsegő, ha dugaszát kivesszik. Felszökkenni a székről.* V. ö. SZÖKKEN.

FELSZÖRBÖL, (fel-szörböl) ösz. áth. l. FELSZÖRPÖL.

FELSZÖRPENT, (fel-szörpent) ösz. áth. Egy szörpentéssel felhajt, megiszik valamit. *Felszörpenteni egy kanál feketelevest.* V. ö. SZÖRPENT.

FELSZÖRPÖL, (fel-szörpöl) ösz. áth. Valamit ajkaival szörpölve, felszíva iszik. *Tányérból, csészéből felszörpölni az édes levet.* V. ö. SZÖRPÖL.

FELSZÚR, (fel-szúr) ösz. áth. 1) Hegyes eszközre valamit felhúz. *Felszúrni az almát villára. Felszúrni nyársra a malacsot.* 2) Hegyes eszközzel felbök, feltaszít. *A szilaj ökör felszúrja szarvával a szelindeket.* V. ö. SZÚR.

FELSZURONYOL, (fel-szuronyol) ösz. áth. 1) A puskára fölteszi a szuronyt. *Felszuronyolni a fegyvert.* 2) Szuronnyal felszúr. *Felszuronyolni az ellenséget.* V. ö. SZURONY.

FELSZUSZAKOL, (fel-szuszakol) ösz. áth. Felkutat, felszimatol, felfürkész valamit.

FELSZÜRCSÖL, (fel-szürcsöl) ösz. áth. Szürcsölve felszí valamit, s úgy issza meg. V. ö. SZÜRCSÖL.

FÉLT, (fél-t) áth. m. *félt-ett*, htn. —*eni* v. —*ni*. Aggódik, nehogy valakit vagy valamit elveszejtsen, vagy hogy kár ne essék bennök. *Aki mit szeret, azt félti. Nem félti kopasz a haját.* (Km.) *Nem félti német a gatyáját.* (Km.) *Az anya félti katona fiát.* Vonz távolító ragu neveket. *Veszedelemtől, kártól félteni barátunkat. Tolvajoktól félteni pénzét. Feleségét félteni más férfiaktól.*

„Nem féltem (őt) a katonáktól,
Sem magától a haláltól."

Kisfaludy K.

FELTAGLAL, (fel-taglal) ösz. áth. Tagokra, tagonként felvág, felszabdal. *Feltaglalni a levágott marhát.* Átv. ért. valamely észmüvet részenként vizsgálat alá vesz. *Feltaglalni valamely szinmüvet.*

FELTAGLALÁS, (fel-taglalás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit feltaglalunk, akár tulajdon, akár átvitt értelemben. V. ö. FELTAGLAL.

FELTAGOL, (fel-tagol) ösz. áth. Tagokra, darabokra felvág. Kizárólag az állati testekről mondják egyedül. *A mészáros, hentes feltagolja a levágott vagy megölt marhát.*

FELTAGOLÁS, (fel-tagolás) ösz. fn. Valamely állati testnek tagokra, darabokra felvágása, felbontása.

FELTÁK, (fel-ták) ösz. fn. Így nevezik a csizmaziák azon keskeny bőrt, melylyel a varrást belölről megerősítik. V. ö. TÁK.

FELTÁKOL, (fel-tákol) ösz. áth. Az öszvevarrott bőrre belülről feltákot vet. V. ö. FELTÁK.

FELTAKAR, (fel-takar) ösz. áth. 1) Valaminek takaróját, födelét, leplét stb. fölemeli, s ez által láthatóvá teszi. *Feltakarni az alvó gyermeket. Feltakarni a teknőben levő kovászt. Feltakarni tavaszszal a szőlőtőkéket.* 2) l. FELTAKARÍT.

FELTAKARÍT, (fel-takarít) ösz. áth. 1) Valamit magasabb helyre berak, begyűjt. *A szénát feltakarítani a padlásra.* 2) Szélesb ért. szerteszórt holmit öszvegyűjt, öszveseper, öszvehány stb. *Feltakarítani a szérűről a szalmát, polyvát, szemet. Feltakarítani a* (lekaszált) *szénát.* V. ö. TAKARÍT.

FELTAKARODIK, (fel-takarodik) ösz. k. Magasabb helyre felhordja magát; felkotródik, eltisztul. *A tyúkok estenként feltakarodnak az ülőre.* V. ö. TAKARODIK.

FELTAKARÓDZIK, (fel-takaródzik) ösz. belsz. Takarójából kivetkőzik, kiburkolódik. *A nyugtalanul alvó beteg feltakaródzik. A nagy melegség miatt feltakaródzni.* V. ö. TAKARÓDZIK.

FELTALÁL, (fel-talál) ösz. áth. 1) Eddig ismeretlen dolgot napfényre hoz, föllel. *Columbus feltalálta Amerikát. A puskaport barát találta fel.* 2) Valamely elveszettet keresés által meglel, nyomára jő neki. *Feltalálni az eltévedt gyermeket.* Visszaható névmással am. leleményes, elmés észszel valamely zavarból kivágja magát. *Feltalálni magát. Jól feltaláltad magadat.*

FELTÁLAL, (fel-tálal) ösz. áth. Az ételt tálba töltve feladja az asztalra. *Feltálalni a levest, káposztát, becsinálttal.* V. ö. TÁLAL.

FELTALÁLÁS, (fel-találás) ösz. fn. 1) Eddig ismeretlen dolognak föllelése, napfényre hozatala. *Amerika feltalálása. Könyvnyomtatás föltalálása.* 2) Elveszett, eltévedt, elrejtett dolognak nyomára jövése. *Szökött katona feltalálása.* 3) Az észnek azon különös működése, midőn kétes esetben, zavarban rögtön eligazodik, leleményes ötleteivel segít magán.

FELTÁLALÁS, (fel-tálalás) ösz. fn. A tálba öntött, töltött, rakott ételnek feladása.

FELTALÁLÓ, (fel-találó) ösz. fn. Személy, ki valamit feltalál. *Az elveszett pénz feltalálójának jutalmat ígérni. A gőzhajó feltalálójának Fultont tartják.* V. ö. FELTALÁL.

FELTÁMAD, (fel-támad) ösz. önh. Tulajdonképen fekvő, nyugvó, hanyag helyzetéből fölkel, fölemelkedik, de bizonyos belső erőködéssel, s külső maga megfeszítésével. V. ö. TÁMAD, TÁM. Jelentése 1) fölkerekedik, de csak élettelen dolgokról használjuk. *Feltámad a szél. Feltámadnak a hullámok.* 2) Keresztény ért. a megholt embernek teste feléled. *Szálla alá poklokra, harmadnapon holtából feltámada.* (Apost. Hitv.). *Feltámadt Krisztus ez napon.* (Husv. ének). *Mindnyájan feltámadunk.* (Sz. Pál). 3) Valaki ellen fölzendül, fölkel. *Feltámadni a felsőség ellen.*

FELTÁMADÁS, (fel-támadás) ösz. fn. 1) Keresztényi ért. a holt testnek feléledése, sírjából kikelése. *Krisztus urunk feltámadása. Hiszem a testnek feltámadását.* (Apost. hitv.). *Várhatás akár a feltámadás napjáig.* 2) Valaki ellen fölkelés, fölzendülés. V. ö. FELTÁMAD.

FELTÁMASZKODIK, (fel-támaszkodik) ösz. k. Támaszkodva fölkel, vagy támaszkodva neki dől valaminek. *A részeg ember nagy nehezen feltámaszkodik. Könyökére feltámaszkodik.* V. ö. TÁMASZKODIK.

FELTÁMASZT, (fel-támaszt) ösz. áth. 1) Eszközli, hogy valaki feltámadjon; halott állapotból életre hoz. *Urunk feltámasztotta a halott Lázárt.* 2) Valamit támasz segedelmével felállít, fölemel, megerősít. *Dúczokkal feltámasztani a dülékeny sövényt. Állát könyöklő kezére feltámasztani.* V. ö. TÁMASZT.

FELTÁMOLYOG, (fel-támolyog) ösz. önh. Nagy nehezen, ide-oda támaszkodva fölkel, fölemelkedik. *A részeg ember feltámolyog székéről.*

FELTÁMOGAT, (fel-támogat) ösz. áth. és gyakor. 1) Több dülékeny vagy eldült tárgyat egymás után feltámaszt, felállít, megerősít. *Feltámogatni a széltől levert csemetéket. Feltámogatni a tekebokat.* 2) Ugyanazon tárgyat több támaszszal, dúczcz al megerősít. *Feltámogatni a dülő sövényt, a ferdére rakott kazalt.* V. ö. TÁMOGAT.

FELTÁNTOROG, (fel-tántorog) ösz. önh. 1) Tántorogva fölkel, fölemelkedik. *Az elszédült vagy részeg ember feltántorog.* 2) Tántorogva fölmegy valahová. *Feltántorogni a második emeletre.* V. ö. TÁNTOROG.

FELTAPASZT, (fel-tapaszt) ösz. áth. Ragadós anyagot, vagy ragadós anyag által valamit tapasz gyanánt fölken, felragaszt, felmázol valamire. *Feltapasztani az angoltapaszt a persenésre. A sarat feltapasztani a házfalra. A hirdetményeket feltapasztani a szegletekre.* V. ö. TAPASZT.

FELTÁR, (fel-tár) ösz. áth. 1) Kaput, ajtót, ablakot egésszen felnyit, és nyitva hagy, vagy átv. ért. a kapu, ajtó, ablak által elzárt tért, udvart, teremet nyilttá teszi. *Feltárni a templomot, szobát, udvart.* 2) Szélesb ért. eltakart, elfödött, elrejtett dolgot felföd, láthatóvá tesz. *Feltárni a rejtett kincseket. Feltárni a szív titkait.* V. ö. TÁR, áth.

FELTÁRS, (fel-társ) ösz. fn. A hivatal-, rangsorozatban, különösen a katonaságnál azon személy,

ki közvetlenül előtte áll tiszttársának. *A káplár feltársa az örmester, ezé a hadnagy* stb.

FELTART, (fel-tart) ösz. áth. Valamit magasra fogva, emelve tart. *Feltartani a fejet, kezet. Feltartani a hosszú ruhát.* Átv. ért. tulajd. ragu névvel: valamit kizárólag mint birtokot tulajdonit valakinek. Jobban: *fentart. Ezt fel- v. fentartom örököseimnek. A házat feltartom magamnak.* Néha am. jogot tart valamihez. *Az ügyhöz szólást másokra tartja fel magának.*

FELTARTÁS, (fel-tartás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit feltartunk. V. ö. FELTART.

FÉLTARTÁS, (fél-tartás) ösz. fn. A szükséges élelmezés felének megadása. *Féltartást adni a szolgának.* pl. ebédet, de vacsorát és reggelit nem.

FELTARTÓZTAT, (fel-tartóztat) ösz. áth. Valakit elmenni, távozni valamely akadályvetés által nem hagy, nem enged. *Feltartóztatni a vendéget. Feltartóztatni vámokon az utasokat.* Szélesb ért. akadályoz, működni, haladni nem enged, megállít. *Feltartóztatni a kocsikat, hajókat. Feltartóztatni valamely ügyet. Feltartóztatni a munkásokat.* V. ö. TARTÓZTAT.

FELTARTÓZTATÁS, (fel-tartóztatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit menésében, haladásában, működésében akadályozunk, megállítunk, késleltetünk. *Vendégek, utasok, szekerek, hajók feltartóztatása.* V. ö. FELTARTÓZTAT.

FELTÁRÚL, (fel-tárúl) ösz. önh. 1) Zárt, becsukott tér vagy annak kapuja, ajtaja stb. felnyílik. *Feltárúlnak a kapuk, ajtók. Feltárúl az ellenség előtt a vár, a vendégek előtt a mulató terem.* 2) Átv. ért. a rejtek, titok, elfödött, eltakart valami nyilvánossá lesz, köz tudomásra jö. *A történetbuvárok előtt feltárúlnak a régiségek.* V. ö. TÁRÚL.

FELTASZIGÁL, (fel-taszigál) ösz. áth. és gyakor. Több tárgyat egymás után feltaszítva eldönt, taszigálva felforgat. *Feltaszigálni az útban állókat.* V. ö. TASZIGÁL.

FELTASZÍT, (fel-taszít) ösz. áth. 1) Valamit vagy valakit taszítva feldönt, lábáról leüt. *Feltaszítani könyökkel a tintatartót, a boros palackot.* 2) Taszítva magasabb helyre tol valamit. *A ládát korcsolyán feltaszítani a szekérre.* 3) Aljas nyelven am. nőszemélyt teherbe ejt.

FELTÁT, (fel-tát) ösz. áth. Tátva felnyit, szétterjeszt. Mondják különösen a szájról. *Feltátani a szájat. Tátsd fel már a szádat*, azaz beszélj. V. ö. TÁT.

FELTATAROZ, (fel-tataroz) ösz. áth. Tatarozva, azaz kifoltozva, megjavítva, kiigazítva felkészít. *Feltatarozni a megrongált hajót, az ócska háztetőt.*

FÉLTEKE, (fél-teke) ösz. fn. A tekének fele, akár egész tömegében véve, akár csak fölszinét tekintve. *A földnek féltekéje.* V. ö. TEKE.

FÉLTÉKÉNY, (fél-t-é-kény) mn. tt. *féltékény-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Aki a féltésre igen hajlandó; különösen ki kedvesét másoktól félti. V. ö. FÉLT. *Féltékeny férj, féltékeny nő. Féltékeny szerető.*

FÉLTÉKÉNYEN, (fél-t-é-kény-en) ih. l. FÉLTÉKENYÜL.

FÉLTÉKÉNYKÉDIK, (fél-t-é-kény-kéd-ik) k. m. *féltékenykéd-tem, —tél, —ett.* Folytonos féltésben, szerelemféltésben szenved. V. ö. FÉLTÉS.

FÉLTÉKÉNYSÉG, (fél-t-é-kény-ség) fn. tt. *féltékenység-et.* Szenvedély, melynél fogva kedves birtokunkat vágytárstól, elveszéstől féltjük. *Féltékenységgel viseltetni hírünk, rangunk veszélyeztetői iránt.* Különösen, midőn a házasok vagy szeretők attól félnek, hogy házastársuk vagy kedvesök máshoz pártol el. V. ö. SZERELEMFÉLTÉS.

FÉLTÉKÉNYÜL, (fél-t-é-kény-ül) ih. Valamely kedves birtokot mástól, veszélytől, vágytárstól féltve. *Féltékenyül őrseni gyermekét, nejét, kedvesét.*

FEL-, jobban: FÖLTEKER, (föl-teker) ösz. áth. Valamit tekerve, tekerés által felhúz, vagy felkanyarít valamire. *A kötelet föltekerni a csigára, csigarúdra.* V. ö. TEKER.

FEL- v. FÖLTEKERÉDIK, (föl-tekerédik) ösz. k. Körülfonódva felszorul valamire. *A kötél föltekeredik a forgatott hengerre. Az iszalag föltekeredik a fa derekára. A fonál föltekeredik az orsóra.* V. ö. TEKERÉDIK.

FEL-, jobban: FÖLTEKERGET, (föl-tekerget) ösz. áth. és gyakor. 1) Valamit körülfonva, kerék- vagy tekealakban felhúz, felszorít valamire. *Föltekergetni a kötelet, fonalat.* 2) Hengerded alakban összehajtogat. *Föltekergetni a kalácsnak való tésztát.* V. ö. TEKER.

FEL-, jobban: FÖLTEKERGŐZIK, (föl-tekergőzik) l. FELTEKERÉDIK.

FEL-, jobban: FÖLTEKERÍT, (föl-tekerít) ösz. áth. Eszközli, hogy valami föltekeredjék.

FEL-, jobban: FÖLTEKERŰL, (föl-tekerül) ösz. önh. Saját erejénél fogva felfonódik, körülfonódik. *A kígyó föltekerül a fára.*

FEL-, jobban: FÖLTEKINGET, (föl-tekinget) ösz. áth. és gyakor. Több ízben, ismételve föltekint, felkacsingat. V. ö. FELTEKINT, TEKINGET.

FEL-, jobban: FÖLTEKINT, (föl-tekint) ösz. önh. Szemeit fölemelve egy pillanatot vet; magasra tekint. *Feltekinteni az égre.*

FEL-, jobban: FÖLTEKINTÉL, (föl-tekintél) ösz. önh. l. FELTEKINGET.

FEL-, jobban: FÖLTEKINTGET, l. FÖLTEKINGET.

FEL-, jobban: FÖLTERÍT, (föl-terít) ösz. áth. Valamit más tárgy fölé, magasabb, emeltebb helyre terít. *Fölteríteni a nedves ruhát a kerítésre, a padlásra. Fölteríteni a bundát a baglyára. A dunnát fölteríteni az ágyra. Az abroszt fölteríteni az asztalra.* Tárgyeset nélkül am. az asztalt evésre szükséges eszközökkel ellátja, elkészíti. *Már fölterített az inas, lehet tálalni.* V. ö. TERÍT.

FEL-, jobban: FÖLTERJESZT, (föl-terjeszt) ösz. áth. 1) Valamit elterjesztve felmutat, fölemel. *Fölterjeszteni a tenyereket.* 2) Átv. ért. valamely ügyet, kérelmet, indítványt, tervet stb. felsőbb helyre benyújt. *Valamely társulat szabályait helybehagyás végett fölterjeszteni az illető kormánynak.*

FEL-, jobban: FÖLTERJESZTÉS, (föl-terjesztés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölterjesztünk; vagy maga az irat is. V. ö. FELTERJESZT.

FÉLTÉS, (fél-t-és) fn. tt. *féltés-t*, tb. —*ék*. Aggodalom, valamely kedves tárgy lehető elvesztése vagy veszélyeztetése miatt. *Becsület-, rangféltés. Feleség-, szerelemféltés.* V. ö. FÉLT.

FÉLTESTVÉR, (fél-testvér) ösz. fn. Aki csak apul, vagy csak anyul egy testvér valakivel. Másképen: *mostohatestvér.*

FEL-, jobban: FÖLTÉSZ, (föl-tész) ösz. áth. 1) Valamit fölhelyez valahová. *Föltenni valamit a szekérre.*

„Fölteszem a tulipántos ládámat,
Furulyámat, dudámat." Népd.

A könyvet föltenni a szekrény tetejére. 2) A fejrevalót fejére teszi. *Fölteszi a kalapot, sipkát. Föltette az Orbán süvegét.* (Km.). 3) Feltűz, felszúr. *Föltenni kalpag mellé a kócsagtollat. Föltenni a város tornyára a zászlót. Föltenni a toronybeli keresztet.* 4) Valamely fogalmazást, gondolatot, ügyet, levelet stb. irásba foglal. *Föltenni a vármegyei felirást. Föltenni a körlevelet.* 5) Valamire elhatározza magát, fogadást tesz. *Föltette, hogy megjobbítja magát. Föltette magában, hogy beszűt áll.* 6) Valamit képzeletileg valónak állít. *Tegyük fel, hogy a nap forog a föld körül. Fölteszem, hogy X városnak tiz ezer lakosa van.* 7) Valamit oldásul felad, vagy jutalmul igér. *Pályakérdéseket tenni fel. Díjt, jutalmat tenni fel a versenyezőknek.* 8) Valakiről, valaki felől gyanít, gondol, hisz valamit. *Én fölteszem felőle, hogy becsületes ember. Hogyan tehetsz föl rólam olyasmit?*

FEL- v. FÖLTÉT, (fel- v. föl-tét) l. FELTÉTEL.

FEL- v. FÖLTÉTEL, (fel- v. föl-tétel) ösz. fn. 1) A szerződésnek, alkunak, egyezkedésnek stb. azon pontja, melyhez a végrehajtást, teljesítést kötjük. *A várt azon feltétel alatt adni fel, hogy szabadon ki lehessen belőle takarodni. A feltételt megtartani, teljesíteni, vagy megszegni. Nehéz, elfogadhatatlan feltételek. Kedvező feltételek.* 2) Fogadott szándék, valaminek teljesítésére. *Erős, eltökélett feltétel.* 3) Valaminek magasabb helyre felállítása, feltüzése. V. ö. FELTESZ.

FEL- v. FÖLTÉTELÉS, (fel- v. föl-tételés) ösz. mn. Bizonyos feltételtől függő; csak úgy teljesítendő, létezendő, ha más kitüzött, kikötött pont teljesítetni fog. *Feltételes fegyvernyugvást kötni.* Észtani ért. *feltételes itélet*, melynek igaz volta bizonyos feltételtől függ, pl. *Ha vétettél, bünhödnöd kell*, mi egyszersmind *feltételes mondat.*

FEL- v. FÖLTÉTELÉSEN, (fel- v. föl-tételésen) ösz. ih. Bizonyos föltétel vagy föltételek kikötése mellett. *Föltételesen adni fel a várat.*

FEL- v. FÖLTÉTELETLEN, (fel- v. föl-tételetlen) ösz. mn. Feltétel nélküli, általános, rövidebben: *föltétlen. Feltételetlen átengedése valamely jószágnak.* Bölcsészeti ért. önálló, belső szükségből létező, mástól nem függő. *Az isten feltételetlen oka, kútfeje a világnak.* Határozóilag am. feltételetlenül.

FEL- v. FÖLTÉTELETLENÜL, (fel- v. föl-tételetlenül) ösz. ih. Feltétel nélkül, általánosan. *Az ajánlott békét feltételetlenül elfogadni.* V. ö. FELTÉTEL.

FEL- v. FÖLTÉTELÉZ, (fel- v. föl-tételéz) ösz. áth. Valamit feltétel gyanánt kiván, kiköt. *A műnek létezése feltételezi a műalkotónak létezését. A béke fenmaradására feltételezni a viszonyos fegyvernyugvást.*

FEL- v. FÖLTÉTELÉZÉS, (fel- v. föl-tételézés) ösz. fn. Föltétel gyanánt kikötés.

FEL- v. FÖLTÉTLEN, l. FELTÉTELETLEN.

FEL-, jobban: FÖLTETSZIK, (föl-tetszik) ösz. k. 1) Alantabb helyzetéből fölemelkedve, látszatóvá lesz. *Föltetszenek a völgyből feltóduló seregek.* 2) Különösen szembe ötlik, feltünik, a szemek fennakadnak rajta. *Idegen vagy régi viselete, ruhaszabása által legott föltetszik.*

FEL-, jobban: FÖLTÉTT, (föl-tétt) ösz. mn. 1) Ami fel van helyezve valahová, különösen fejre tett föveg. *Föltett kalap, süveg. Föltett kalappal menni a szobába.* 2) Bizonyos eltökéléssel szándékolt. *Föltett akarat, szándék.*

FEL- v. FÖLTISZT, (fel- v. föl-tiszt) ösz. fn. Az austriai ezeredeknél, a hadnagyok és kapitányok *feltisztek.* Az őrnagy, alezeredes és ezeredes *fő* vagy *törzstisztek.* Az őrmesterek, káplárok, és szabadosok *altisztek.*

FEL- v. FÖLTISZTOGAT, (fel- v. föl-tisztogat) ösz. áth. Tisztogatva feltakarít, fölseper, felmos stb. *Feltisztogatni a szemetes udvart. A sáros szobát, poros bútorokat feltisztogatni.* V. ö. TISZTOGAT.

FEL- v. FÖLTISZTOGATÁS, (fel- v. föl-tisztogatás) ösz. fn. A szemétnek, mocsoknak, szennynek stb. feltakarítása, felmosása, feltörölgetése stb.

FEL- v. FÖLTISZTSÉG, (fel- v. föl-tisztség) ösz. fn. Feltiszti hivatal és rang az ezeredeknél, milyenek az: al- és felhadnagyság, a másod- és első kapitányság. Összerü ért. a feltisztek együtt véve. V. ö. FELTISZT.

FELTÍZ, erdélyi falu Csik székben; helyr. *Feltíz-en, —re, —ről.*

FELTOBÁKOL, (fel-tobákol) ösz. áth. l. FELBURNÓTOL.

FELTOL, (fel-tol) ösz. áth. Alantabb helyről magasabbra tol valamit. *Feltolni a talicskát a dombra.*

FELTOLAKODIK, (fel-tolakodik) ösz. k. Az előtte levő akadályokat ide-oda tologatva, taszigálva

fölvergődik valahová. *Sok nép közölt feltolakodni a várba.* V. ö. TOLAKODIK.

FELTOLLAZ, (fel-tollaz) ösz. áth. Tollal vagy tollakkal felékesít, feldiszít, felpiperéz. *Feltollasni a kalapot, süveget.*

FELTOLÓDIK, (fel-tolódik) ösz. belsz. Tolódva felmagasodik, fölemelkedik, felcsúszik. *Feltolódik a vakandok turta föld. Feltolódik az árvíz hajtotta homok. Feltolódik a nyargaló csikós üngujja, gatyaszára.* V. ö. TOLÓDIK.

FELTORJA, erdélyi falu Kézdi székben; helyr. *Feltorjá-n, —ra, —ról.*

FELTORLASZT, (fel-torlaszt) ösz. áth. Egymás fölé hajtva, tolva felhalmoz, magasra emel. *A förgeteg feltorlasztja a hullámokat. Az árvíz feltorlasztja a fövenyet. A folyóba vert czölöpök feltorlasztják a sajt.* V. ö. TORLASZT.

FELTORLÓDIK, (fel-torlódik) ösz. belsz. Egymás fölé hajtva, tolva és megszorulva felhalmozódik, feltornyosodik. *Feltorlódik a sürüen menő, és akadályba ütköző jég. Feltorlódik zátonyos helyeken a homok, gizgaz.*

FELTORNYODZIK, (fel-tornyodzik) ösz. k. Torony gyanánt fölemelkedik, felmagasodik. *Feltornyodsanak a porfellegek, a felhők.* Képes és nagyító kifejezés.

FELTORNYOSODIK, (fel-tornyosodik) ösz. k. l. FELTORNYODZIK.

FELTORNYOZ, (fel-tornyoz) ösz. áth. 1) Toronynyal ékesít, ellát. *Feltornyozni a királyi palotát, a vár bástyáit.* 2) Torony gyanánt, torony magasságnyira felhalmoz, fölemel. Nagyító és átv. értelmü kifejezés.

FELTORNYOZIK, (fel-tornyozik) ösz. k. l. FELTORNYODZIK.

FÉLTORONY, falu Mozson megyében; helyr. *Féltorny-on, Féltorony-ra, —ról.*

FÉLTŐ, (fél-t-ő) mn. tt. *féltö-t.* 1) Amit félteni kell, drága, kedves. *Féltő kincsekkel birni. Es féltő portéka.* 2) Aki valamit félt. *Feleségféltő férj.*

FELTÖLT, (fel-tölt) ösz. áth. 1) Hiányt töltés által kipótol. *Feltölteni a boros hordókat. Feltölteni a félig kiürült palaczkokat.* 2) Bizonyos folyadékot valamire rátölt javítás végett. *Az almaeczetre boreczetet, vagy bort feltölteni.* 3) Alacson tért, helyet összehordott földdel, homokkal, gazzal stb. fölemel. *Feltölteni a mély udvart. Feltölteni az országutat. Feltölteni a lapányos kertet.* V. ö. TÖLT.

FELTÖLTŐ, (fel-töltő) ösz. fn. Bányászok nyelvén am. bányászlegény, vagy bányai napszámos, ki az érczeket az olvasztó kemenczébe töltögeti.

FELTÖLTÖDIK, (fel-töltödik) ösz. belsz. Holmi anyagok összegyülése, s megkeményedése által felhalmozódik, fölemelkedik. *Árviskor a partok mellékein a föveny feltöltödik.*

FELTÖLTÖGET, (fel-töltöget) ösz. áth. és gyakor. Ismételve, egymás után feltölt valamit. *Feltöltögetni a leapadt boros hordókat. Az aljabort az eczetes palaczkokba feltöltögetni.* V. ö. FELTÖLT.

FELTÖR, (fel-tör) ösz. áth. 1) Erőszakos töréssel felnyit valamit. *Feltörni a boros pinczéket. Feltörni a házat. Feltörni a diót, mogyorót, a szilvamagot. Feltörni a pecsétet.* 2) Az eddig szántatlan mezőt, gyepet felszántja. *Feltörni a marhalegelőt.* 3) A testnek valamely részét erős dörzsölés által fölsérti, fölsebesíti. *Az iga feltöri az ökör nyakát. Az ujoncz lovas feltöri farát, czombját. A csizma feltörte a lábát. A kasza, kapa feltöri a gyönge tenyeret.*

FELTÖREKSZIK, (fel-törekszik) ösz. k. Iparkodik, egész erejével rajta van, hogy feljuthasson, magasra emelkedhessék.

FELTÖRÉS, (fel-törés) ösz. fn. 1) Cselekvő ért. valaminek erőszakos elrontással járó felnyitása. *Ajtó-, láda-, dió-, mondolafeltörés. Gyep feltörése. Pecsét, levél, végrendelet feltörése.* 2) Szenv. ért. erőszak általi felszakadás, felsérülés, kisebesedés. *Nyak, tenyér, lábak feltörése.*

FELTÖRET, (fel-töret) ösz. mivelt. 1) Másnak meghagyja, megparancsolja, hogy törjön fel valamit. *Hajduk által feltöretni a tolvajok tanyáját.* 2) A törést valamely eszköz által hajtja végre. *Járommal feltöretni az ökör nyakát.* 3) Az eddig szántatlan parlagot ekével felhasogattatja. *Feltöretni köles alá a gyepet.* V. ö. TÖRET, TÖRTET.

FELTÖRIK, (fel-törik) ösz. k. 1) Valamely erőszak által törést szenvedve felnyilik, szétválik. *Döngetésekre feltörik az ajtó. Kalapács alatt feltörik a dió, a baraczkmag.* 2) Csiszolás, dörgölés által kisebesedik, sérelmet kap, felhólyagosodik. *Feltörik a tenyere. Feltörik az igás ökör nyaka.* V. ö. TÖRIK.

FELTÖRLÖGET, (fel-törlöget) ösz. áth. és gyakor. Lassan-lassan, egymás után feltöröl valamit. *Feltörölgetni* v. *-törlögetni a vizes asztalokat.* V. ö. FELTÖRÖL.

FELTÖRÖDIK, (fel-törödik) ösz. belsz. Folytonos dörzsölés, csiszolás, súrolás által feltörik, fölsebesedik. *Gyalogolásban feltörödött a sarka, lovaglásban a fara.*

FELTÖRÖL, (fel-töröl) ösz. áth. Szennyet, piszkot, port stb. törölve feltisztít. *Feltörölni a bútorokra szállott port, az asztalra cseppent ételt.* V. ö. TÖRÖL.

FELTÖRÖLGET, (fel-törölget) ösz. gyak. áth. l. FELTÖRLÖGET.

FELTÖRT, (fel-tört) ösz. mn. Ami fel van törve. *Feltört pecsét, levél. Feltört nyak, láb. Feltört dió, mondola. Feltört ajtó, kapu, szekrény, láda.*

FELTÖRVÉNYSZÉK, (fel-törvény-szék) ösz. fn. Törvényszék, melyhez az alsóbb bíróságok itélete fölebb vitetik, fölebbeztetik; főtörvényszék.

FELTÖRVÉNYSZÉKI, (fel-törvény-széki) ösz. mn. Feltörvényszékhez tartozó, arra vonatkozó, attól származott stb. *Feltörvényszéki biró, itélet.*

FELTÖVISÉL, (fel-tövisél) ösz. áth. Tövissel megrak tetéz. *Feltöviselni a kerítést, a sövényt.* V. ö. TÖVIS.

FELTUD, (fel-tud) ösz. áth. Valamit beszámit valakinek, máskép : *betud. A kártételeket feltudni a gondatlan cselédnek.*

FÉLTUDÓS, (fél-tudós) ösz. mn. és fn. Valamely tudományban, vagy általán a tudományokban félig járt, nem alapos ismeretekkel biró.

FELTUHAD, (fel-tuhad) ösz. önh. Felhalmozódik, mintegy mértéken túl felduvad, feldagad.

FELTUHASZT, (fel-tuhaszt) ösz. áth. Felhalmoz, föltetéz, mértéken túl feltölt, s mintegy felduvaszt.

FELTÚR, (fel-túr) ösz. áth. Valamit túrva feltör, felhány, felszakgat. *Feltúrni a földet. A disznók feltúrják a mezőt, utat. A vakandok feltúrja a rétet.* Átv. ért. valamit rendetlenül öszvevissza forgat. *Feltúrni az ágyi ruhát. Feltúrni a kitálalt ételt.* V. ö. TÚR.

FELTURKÁL, (fel-turkál) ösz. áth. Valamit folytonosan vagy ismételve túrva feltör, felhány, felforgat. *A sertések felturkálják az ugart, az elásott csontokat.* V. ö. TURKÁL.

FELTÚROSODIK, (fel-túrosodik) ösz. k. Túrossá lesz, azaz dörzsölés, csiszolás által fölsebesedik. *Feltúrosodik a nyerges ló háta.* (Közös lónak túros a háta). V. ö. TÚROS.

FELTŰNIK, FELTÜNIK, (fel-tünik v. -tünik) ösz. k. 1) Látszatóvá lesz, különösen, alantabb helyről magasabbra emelkedvén, szembe ötlik. *Feltünnek az ellenség zászlói, fegyverei. A buvár feltünik a víz alól.* 2) Különössége miatt a figyelmet magára vonja. *Ruhája, szokatlan viselete igen feltünik.*

FELTÜNŐ, (fel-tünö) ösz. mn. 1) Általán, ami látszatóvá lesz, szembe ötlő. *A látkörön feltünő tornyok, magasabb épületek.* 2) Különös figyelmet gerjesztő. *Feltünő viselet. Ezen ifju arcza igen feltünő.*

FELTÜNŐLEG, (fel-tünőleg) ösz. ih. Szembeötlő módon.

FELTŰR, (fel-tür) ösz. áth. Valamit türve, azaz rétegekre hajtogatva feltol, felnyom. Mondják tulajd. a ruhaszárakról és ujjakról. *Feltürni a gatya-, nadrágszárat. Feltürni az ing-, dolmányujjat.* Átv. ért. *feltüri az orrát*, azaz megharagszik valamiért.

FELTÜREKÉZIK, (fel-türekézik) ösz. k. Ruháját feltürögeti. *A dolgozó kovácsok, lakatosok, asztalosok feltürekeznek.* Átv. ért. valamely munkára, különösen birkozásra készül. *Feltürekeztek a legények.*

FELTÜRKÖZIK, FELTÜRÖDZIK, FELTÜRŐDZKÖDIK, l. FELTÜREKÉZIK.

FELTÜSKÉZ, (fel-tüskéz) ösz. áth. Valamit tüskével, azaz tüskebokrot galyaival, ágaival födöz, tetéz. *Feltüskézni a kertárkot, az udvar palánkját.* V. ö. TÜSKE.

FELTŰZ, (fel-tűz) ösz. áth. Tulajd. valamit tűvel felszorít, felcsiptet valahová. *A gallért feltüzni a ruhára. A szalagot feltüzni a kalapra. A ruhára feltüzni az illető tulajdonos nevét.* Átv. és szélesb ért. valamit bizonyos helyre felszúr, felállít. *Feltüzni a zászlókat a vár tornyaira. A mérnöki póznákat feltüzni a határ dombjaira. A kócsagtollat feltüzni a süvegbe.* V. ö. TŰZ, áth.

FELTÜZEL, (fel-tüzel) ösz. áth. 1) Tüzre felhasznál, feléget valamit. *Fa szükében feltüzelni a sövényt, a deszkapalánkot.* 2) Átv. ért. föllelkesít, valamely vállalatra, merényre felbuzdít, felösztönöz. *Velős hadibeszéddel feltüzelni a vitézek szivét.* V. ö. TÜZEL.

FELTÜZELÉS, (fel-tüzelés) ösz. fn. 1) Tüzre felhasználása, fölégetése valaminek. 2) Föllelkesítés, fölhevítés, felbuzdítás valamely tettre, merényre.

FELTÜZESÉDIK, (fel-tüzesédik) ösz. k. 1) Belsőleg valamiért fölhevül, haragra, boszuságra gerjed. 2) Hirtelen vörös szín futja el. *Feltüzesedik az arcza.* Szokottabban : *kitüzesedik.*

FELTÜZESÍT, (fel-tüzesít) ösz. áth. Átv. ért. am. a vért rendkivül fölhevíti ; valakit hirtelen boszuságra, haragra gerjeszt, vagy valamely merényre felbiz'at. *Feltüzesíteni az ifju képzeletét. A vitézeket feltüzesíteni az ellenség ellen.* V. ö. TÜZESÍT.

FELTÜZESÜL, (fel-tüzesül) ösz. önh. l. FELTÜZESÉDIK.

FELUGOR, (fel-ugor) ösz. önh. l. FELUGRIK.

FELUGRÁL, (fel-ugrál) ösz. önh. 1) Gyakorta felugor valahová, vagy több különböző helyre egymás után. *A játszó gyermek felugrál a dajka ölébe. A csintalan fiú felugrál a pamlagra. Az ujoncz lovasok gyakorlatul valamely szelid lóra ugrálnak fel.* 2) Néha, többekről levén szó, am. hirtelen fölkel, lábra kap. *Trombitaszóra felugráltak a táborban heverésző vitézek.* V. ö. UGRÁL.

FELUGRASZT, (fel-ugraszt) ösz. áth. 1) Felugrani késztet vagy kényszerít. *A paripát felugrasztani a töltésre.* 2) Fölkerget. *A nyulat felugrasztani a bokorból. Bottal felugrasztani a léhütő cselédet.* V. ö. UGRASZT.

FELUGRAT, (fel-ugrat) ösz. áth. Átv. ért. azt teszi, hogy valamely lekötött, leszegezett, lenyomott ruganyos test hirtelen felbillenjen, visszarugódjék. *Felugratni a kézij idegét. Felugratni a lehajtott fagat.* Továbbá : valaminek árát fölemeli. *Felugratni a kenyér árát.* Tárgyeset nélkül, s tulajd. ért. am. paripástul valahova felugrik. *Felugratott a partra.*

FELUGRIK, (fel-ugrik) ösz. k. 1) Emeltebb, magasabb helyre ugrik. *Földről felugrani a székre, székről az asztalra. Felugrani a lóra, a nyeregbe.* 2) Hirtelen fölkel, lábra kap. *A vészharang hallatára felugrani az ágyból.* V. ö. UGRIK, és UGOR.

FELÚJÍT, (fel-újít) ösz. áth. 1) Úgy felkészít, hogy új gyanánt lássék. *Felujítani a házat, szobát.* 2) Ismétel, újra eléhoz, megemlít, megigér valamit. Szokottabban : *megújít. Felujítani a régi panaszokat. Felujítani az elhagyott szokásokat. Felujítani a tett fogadást.*

FELÚJJ, (fel-újj) ösz. fn. Egyedül ujjból álló ruhadarab, melyet ruhakémélés végett húzunk fel a kézre. *Az iróasztalnál felújjat ölteni.*

FÉLÚJJ, (fél-újj) ösz. fn. 1) A felöltő ruhának rövid újja, mely a karnak csak felét takarja. 2) l. KARMANTYU.

FELUJÚL, (fel-ujúl) ösz. önh. 1) Régi alakjából kivetkőzik, s ismét mintegy ujjá lesz. *Új birtokos kezében felujult az elhagyott épület.* 2) Ismételve elékerül, szóba, emlékezetbe jön. *Felujúlnak régi sebeink, sérelmeink.* 3) Új erőt vesz, megenyhül. *A pihenés után felujulni.* V. ö. ÚJ, UJÚL.

FELUNDORÍT, (fel-undorít) ösz. áth. Undorra, utálatra gerjeszt. *A zagyvalék-étel felundorítja a gyomrot.* V. ö. UNDOR, UNDORÍT.

FELUNDORODIK, (fel-undorodik) ösz. k. Undorra, utálatra gerjed, csömört kap. *Büdös haltól felundorodott a gyomra.*

FELUSZÍT, (fel-uszít) ösz. áth. Tulajd. ebet *usu!* biztató szóval valaki v. valami ellen felbíztat. *A házi komondort felusztani a tolvajokra. A melák kutyákat felusztani az elszabadult vágómarhára.* Átv. ért. valaki ellen felbujtogat valakit; mi egyébiránt csak alsó beszédbe való.

FELUSZÍTÁS, (fel-uszítás) ösz. fn. Az ebnek *usu!* biztató szóval ösztönzése valaki v. valami ellen.

FELÚTAZIK, FELUTAZIK, (fel-útazik) ösz. k. Alantabb fekvő vidékről magasabbra utazik. *Alföldről felutazni a kárpáti vidékre. Pestről felutazni Bécsbe.*

FELÜDÍT, (fel-üdít) ösz. áth. 1) A betegest, elnyomorodottat erőre segíti, felgyógyítja. 2) Felébreszt.

FELÜDÜL, (fel-üdül) ösz. önh. 1) Betegcs, nyomorodott állapotból erőre kap, felgyógyúl; föléled, magához tér. 2) Fölébred, föleszmél. V. ö. ÜDÜL.

FELÜDÜLÉS, (fel-üdülés) ösz. fn. Testi egészségnek visszanyerése; éperedés. *Betegség utáni felüdülés.*

FELÜGET, (fel-üget) ösz. önh. Ügetve fölmegy, fölaiet valahová. V. ö. ÜGET.

FELÜGYEKÉZIK, (fel-ügyekézik) ösz. k. Ügyekezik, rajta van, hogy valahová feljusson, felkapjon, fölemelkedjék. V. ö. ÜGYEKEZIK.

FELÜGYEKSZIK, l. FELÜGYEKÉZIK.

FELÜGYEL, (fel-ügyel) ösz. önh. Felható ragu névvel jár, s am. valamire vigyáz, gondot visel. *Felügyelni a házra, cselédekre, gazdaságra.* V. ö. ÜGYEL.

FELÜGYELÉS, (fel-ügyelés) ösz. fn. Felvigyázás valamire, gondviselés. *A házat hü cseléd felügyelésére bízni. Gondos, lelkiesméretes felügyelés.*

FELÜGYELŐ, (fel-ügyelő) ösz. fn. Személy, ki valamire felvigyáz, gondot visel. *Színházi felügyelő. Gazdasági felügyelő.*

FELÜGYELŐI, (fel-ügyelői) ösz. mn. Felügyelőt illető, arra vonatkozó. *Felügyelői jog és kötelesség.*

FELÜGYELŐSÉG, (fel-ügyelőség) ösz. fn. 1) Felügyelői hivatal, szolgálat, tisztség. 2) Felügyelői kar, felügyelői személyzet.

FELÜL, (1), (fel-ül, *fél* szótól) névutó. Valaminek mellékén, felől való részén. *Pest felül fekszik*, am. Pest felőli részen. *Egy felül..... más felül*, azaz egy részben ..... más részben, vagy egy részről ..... más részről. Különbözők: *felül; és fölül* v. *fölül.*

FELÜL, (2), (fel-ül) ösz. önh. Magasabb, emeltebb helyre ül. *Felülni az asztalra. Felülni a szekérre, bakra, lóra.* V. ö. ÜL.

FÉLÜL v. **FÖLÜL**, (fél- v. föl-ül) névutó, még *on, én, ön, -n* ragú neveket is vonz, s a köz életben az *ü*-t, mint minden *ül* ragokban, hosszan is ejtik. *Házon felül, asztalon felül. Városon felül. Erdőn felül.* Személyragozva önmagában nem használják, hanem *rajta* kiséretében. *Rajtam felül, rajtad felül. Rajtunk felül, rajtok felül* stb. Különbözik a *fölött* névutótól; ez azt jelenti, hogy valamely tárgy egy másikra vagy másikon tetőirányosan függ, lebeg stb. pl. *ház fölött, város fölött repdesnek a madarak.* Felül pedig azt teszi, hogy az égtájra vagy sorozatra nézve valami a másiknál fölebb áll. *Városon felül, erdőn felül*, am. a várostól, erdőtől éjszakra vagy éjszak felé. *Házamon felül*, am. az én házam felső részén vagy felső szomszédságában. Különbözik: *felül*, mely az *-n* ragot sem kivánja maga mellé. L. FELÜL,(1). A helyesirásban is egyiket a másiktól megkülönböztetni czélszerű volna az által, hogy a *felül*-t mindig *fölül*-nek irnók.

FÉLÜLCSAPÓ, (félül-csapó) ösz. mn. A malmokban s bányai gépekben felülcsapónak mondatik a kerék, melyre a víz felülről szakad le, különböztetésül az *alulcsapótól*, melyet alúlról hajt a víz.

FÉLÜLEG, (fél-ül-eg) fn. tt. *félüleg-ét.* l. FELSZÍN.

FÉLÜLEGÉS, (fél-ül-eg-és) mn. tt. *félülegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* l. FELSZINES.

FÉLÜLEGÉSSÉG, (fél-ül-eg-és-ség) fn. tt. *félülegésség-et.* A dolog felszinén megállapodás, vagyis azon tulajdonság, midőn valaki csak a dolog külsejét ismeri, mélyebb vizsgálatába pedig nem ereszkedik.

FELÜLÉS, (fel-ülés) ösz. fn. Magasabb, emeltebb helyre ülés.

FÉLÜLET, FÉLÜLETÉS, FÉLÜLETESSÉG, l. FÉLÜLEG, FÉLÜLEGÉS, FÉLÜLEGÉSSÉG.

FÉLÜLHALAD, (félül-halad) ösz. áth. 1) Bizonyos tulajdonságra nézve másnál jelesebb, kitünőbb, előkelőbb, nevezetesb stb. másokat felülmúl. *Társait felülhaladni a tanulásban és erkölcsökben.* 2) Bizonyos mértéket, magasságot túl ér. *A siker felülhaladta reményünket. Az árvíz felülhaladta a partokat.* V. ö. HALAD.

FÉLÜLHALADHATLAN, (félül-haladhatlan) ösz. mn. Akit vagy amit felülhaladni nem lehet; a maga nemében legjelesebb, legkitünőbb. *Felülhaladhatlan művész. Felülhaladhatlan nagylelküség.* Határozóilag am. felülhaladhatlanul.

FÉLÜLHALADHATLANUL, (félül-halad-hatlanul) ösz. ih. Oly mértékben, oly minőségben, me-

lyet felülhaladni nem lehet; a maga nemében legjelesebben.

FÉLÜLÍR, (félül-ír) ösz. áth. 1) A beírt hely vagy sorok fölé ír valamit. *A latin szöveget felülírni, a magyart pedig alul.* 2) Az eredeti zálog-öszvegen túl még bizonyos pénzmennyiséget beszámít.

FÉLÜLIRAT, (félül-irat) ösz. fn. Irat, mely a beirott hely vagy sorok fölött áll.

FÉLÜLMÚL, (félül-múl) ösz. áth. Bizonyos mértéken túl ér valamit, bizonyos tekintetben jelesebb, derekabb másoknál. *Ezen mű felülmúlja minden versenytársait.*

FÉLÜLMÚLHATATLAN, FÉLÜLMÚLHATLAN, (félül-múlhatatlan v. —múlhatlan) ösz. mn. l. FELÜLHALADHATLAN.

FÉLÜLMÚLHATLANUL, (félül-múlhatlanul) ösz. ih. l. FELÜLHALADHATLANUL.

FELÜLŐ, (fel-ülő) ösz. fn. Jeladás, melyre a lovasoknak lóra kell ülniök. *Felülöt fúni, trombitálni.*

FÉLÜLRŐL, (fel-ül-ről) ih. 1) Azon helyről, tájról, vidékről, mely fölfelé fekszik. *Felülről szárad a fa. Felülről lekiáltani.* 2) Éjszakról. *Felülről fú a szél.* 3) Társadalmi, polgári ért. fensőbb osztálytól, az uraktól, előljáróktól. *Felülről terjed a fényüzés az alsóbb osztályok közé. Felülről érkezett parancs.*

FELÜLTET, (fel-ültet) ösz. áth. 1) Valakinek meghagyja, megparancsolja, hogy felüljön, vagy valakit felülni segít. *Felültetni lóra a vitézeket. A gyermeket felültetni a székre.* 2) Valakinek az első ülőhelyet ajánlja. *Felültetni a vendéget az asztal fejéhez.* 3) Valakit ingerlő módon, vagy álokokkal rászed, elámít, valamire rábeszél, tréfából valamit vele elhitet. Ez németes kifejezés.

FELÜT, (1), (fel-üt) ösz. áth. 1) Valamit magasra üt. *Felütni a laptát.* 2) Felállít. *Felütni a sátort, tanyát.* 3) Valaminek árát fölemeli, fölveri. *Felütni a kenyér, hús árát. Felütni az árverési tárgyakat.* Átv. ért. *felüti az orrát*, valamiért megboszonkodik, daczosan haragszik.

FELÜT, (2), (fel-üt) ösz. önh. 1) Tulajdonitó ragu névvel am. kezet ad valaminek vagy valamire. *Felütni az örmesternek. Felütni katonának.* Máskép, és szokottabban: *felcsap.* 2) Tájszokásilag segítő ragu névvel am. valakivel fogad. *Üss fel velem, ha nem hiszed. Felütök veled, hogy igaz.*

FELÜZ, (fel-üz) ösz. áth. Üzve felhajt, fölkerget valahová. *A nyúlat az agarak felüzték a hegyre.* V. ö. ŰZ.

FELÜZEN, (fel-üzen) ösz. önh. Magasabb helyen levőnek üzen. *Felüzenni a toronyőrnek.*

FELVADÁSZ, (fel-vadász) ösz. áth. Vadászva fölkeres, kiirt, elpusztít. *Felvadászni a sürüben lappangó nyulakat. Felvadászni az egész vidék vadait. A sok közbirtokos mindent felvadász.* V. ö. VADÁSZ.

FELVÁG, (fel-vág) ösz. áth. 1) Vágó eszközzel, pl. fejszével, baltával darabokra felhasogat. *Felvágni a tüzelő fát.* 2) Éles eszközzel, pl. késsel, ollóval fölmetsz, megkezd. *Felvágni az egész kenyeret. Felvágni a kereksajtot.* 3) Bemetél, bemetsz. *Felvágni a nevét a padra, fára.* 4) Az útban mély nyomokat csinál. *A társzekerek felvágják az országutat. A marhák felvágják a vizenyös mezőt.* 5) Valakinek farát bottal, korbácscsal, vesszővel stb. megveri. *Felvágták a tolvaj gyermekeket.* Néha önhatólag tulajd. ragu névvel használják, s am. felüt, felcsap valakinek vagy valaminek. *Felvágni katonának.*

FELVÁGÁS, (fel-vágás) ösz. fn. 1) Felhasogatás. *Ölfa felvágása.* 2) Fölmetszés. *Könyv felvágása. Kenyér, sajt felvágása.* 3) Bemetszés. *A név felvágása valamely fára.* 4) Felcsapás, kézadás, felütés. V. ö. FELVÁG.

FELVAGDAL, (fel-vagdal) ösz. áth. Valamit apró vagy több darabokra, vagy egymás után felvág. *Felvagdalni a kolbásznak való húst. Felvagdalni disznók számára a tököt.* V. ö. FELVÁG.

FELVÁGTAT, (fel-vágtat) ösz. önh. Vágtatva nyargal fel magasabb helyre. *Felvágtatni a várba.* V. ö. VÁGTAT.

FÉLVÁGTATÁS, (fél-vágtatás) ösz. fn. Könnyü vágtatás, melyet a ló ugorva, de nem kinyujtózkodva tesz. V. ö. VÁGTATÁS.

FÉLVÁGTATVA, (fél-vágtatva) ösz. ih. Nem sebes vágtatva. *Félvágtatva nyargalni a felállított hadsereg előtt.*

FELVÁJ, (fel-váj) ösz. áth. Vájva felhúz, felszakaszt, fölsebesít valamit. *A földből ujjakkal felvájni a növénygyökereket. Felvájni a behegedt sebet.* V. ö. VÁJ.

FELVÁJKÁL, (fel-vájkál) ösz. gyak. áth. Vájkálva, azaz folytonosan vájva felszakgat, fölkever, feláskál valamit. *Felvájkálni a himlőt, a varat.*

FELVAKAR, (fel-vakar) ösz. áth. 1) Vakarva felsért. *Felvakarni a viszketeg lábakat.* 2) Vakarva szennyet, mocskot stb. más testből kivesz. *Felvakarni a papirosra ejtett tintát.* V. ö. VAKAR.

FELVÁLIK, (fel-válik) ösz. k. Valamely testnek külseje, kérge, héja, tokja stb. felszakad, felnyílik. *Felválik az érett dió kopácsa, a bab, borsó hüvelye. Felválik a roszul enyvezett ajtóheveder.* V. ö. VÁLIK.

FELVALL, (fel-vall) ösz. áth. A magyar törvényben am. fekvő birtokot, különösen, nemesi jószágot hiteles helyek és személyek előtt másnak örökös joggal elad. (Perennaliter fatetur).

FÉLVÁLL, (fél-váll) ösz. fn. Egyik váll. *Félvállra vetni a köpönyeget, mentét, dolmányt.* Átv. ért. jelent megvetést. *Félvállal venni valamit*, azaz megvetve, nem gondolva vele. *Csak félvállról beszél velem*, vagy *néz rám.*

FELVÁLLAL, (fel-vállal) ösz. áth. Tulajd. valamit vállára vesz fel; de ezen értelme nem divatos. Átv. ért. valamely terhet, munkát magára vesz; valaminek teljesítésére ajánlkozik; valamely hivatalt, tisztséget, szolgálatot elfogad. *Felvállalni az aratást, kaszálást. Felvállalni az alispánságot.* V. ö. VÁLLAL.

FELVÁLLALÁS, (fel-vállalás) ösz. fn. Valamely tehernek, munkának teljesítés végett, illetőleg, kötelességnek, hivatalnak, szolgálatnak stb. elfogadása.

FELVÁLLALÓ, (fel-vállaló) ösz. fn. Személy, ki valamely terhet, munkát magára vesz, valaminek teljesítésére ajánlkozik.

FELVALLÁS, (fel-vallás) ösz. fn. Valamely fekvő birtoknak, különösen nemesi jószágnak hiteles helyek és személyek előtt örökös eladása. *Örökös felvallás.* (Fassio perennalis).

FELVALLÓ, (fel-valló) ösz. fn. Személy, ki valamit felvall. V. ö. FELVALL.

FELVÁLT, (fel-vált) ösz. áth. 1) Bizonyos nemű pénzt más nemüvel, de ugyanazon értékével fölcserél. *A forintot krajczárokra felváltani. Az ezüstöt aranynyal felváltani.* 2) Valamely működésben másnak helyébe áll; tehertől mást fölment, s ő veszi azt magára. *Az örök bizonyos időben felváltják egymást. Válts fel!*

FELVÁLTÁS, (fel-váltás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit v. valakit felváltunk. *Pénz felváltása. Őrök felváltása.*

FELVAN, (fel-van) ösz. önh. Nem feküdt le, talpon van. *Egész éjjel felvoltam.* Jobban: *fenvan.*

FELVÁNSZOROG, (fel-vánszorog) ösz. önh. Vánszorogva fölkel vagy fölmegy valahová. *Felvánszorogni az ágyból. Oly gyönge, alig bír felvánszorogni az első emeletre.* V. ö. VÁNSZOROG.

FELVARR, (fel-varr) ösz. áth. 1) Valamit varrva fölerősít, felszorít valahová. *A szinórt, sujtást felvarrni a nadrágra. A gombokat felvarrni a dolmányra.* 2) Valamit varrva vagy varrásra felhasznál. *Felvarrni minden fonalat, selymet, czérnát. Felvarrni egy végpostót, vásznat.* V. ö. VARR.

FELVASAL, (fel-vasal) ösz. áth. Bizonyos mennyiségü ruha vasalását bevégzi. *A mosónő felvasalta az üngöket és kendőket.* V. ö. VASAL.

FELVÁSÁROL, (fel-vásárol) ösz. áth. Holmi árukat megvesz, megvásárol. *A kereskedők felvásárolták a piaczra hozott gabonát.*

FEL-, jobban: **FÖLVER**, (föl-ver) ösz. áth. 1) Verve valamit fölerősít, felszorít. *Fölverni a lovakra a patkókat. Fölverni a vasat a kocsira. Fölverni a sárt az ajtóra.* Ellentéte: *lever.* 2) Feltör. *Fölverni a boros pinczéket.* 3) Csapkodva, verve feldagaszt. *Fölverni a tésztát, a tojás fehérét.* 4) Árverésnél kelleténél többet igér. *Fölverték az ócska bútorokat vagy bútorok árát.* 5) Felriaszt, fölkelni kényszerít. *Fölverni valakit dúmából.* 6) Buja tenyészés által valamit elborít. *A taracskfű fölverte földeinket, a nád réteinket.*

FEL-, jobban: **FÖLVEREKÉDIK**, (föl-verekédik) ösz. k. Nagy erőködéssel, fáradsággal fölemelkedik, feljut valahová, fölvergődik. *A rossz úton alig birtunk fölverekedni a hegyre.*

FEL-, jobban: **FÖLVERGŐDIK**, (föl-vergődik) ösz. k. l. FELVEREKÉDIK.

FEL- v. **FÖLVÉRTÉZ**, (fel- v. föl-vértéz) ösz. áth. Vérttel fölfegyverez, fölszerel. *Fölvértezni a nehéz lovasokat.* V. ö. VÉRT.

FEL- v. **FÖLVÉS**, (fel- v. föl-vés) ösz. áth. Vésővel vagy vésü formáju éles eszközzel fölmetsz, bemetsz valamit. *A pecsétre felvésni a nevet.* V. ö. VÉSŰ.

FEL-, jobban: **FÖLVÉSZ**, (föl-vész) ösz. áth. 1) Alant, földön heverő tárgyat fölemel. *Fölvenni a leesett könyvet. Vedd fel, ha elejtetted.* 2) Az elhagyott vagy szolgálat, hivatal nélküli embert magához fogadja. *Fölvenni a szegény árvát. Szolgálatba, hivatalba fölvenni valakit.* 3) Valamely ruhát felölt. *Fölvenni a dolmányt, mentét, palástot, köpenyt.* 4) Valamit kölcsön vesz vagy akármily pénzt használatul magához vesz. *Ötven ezer forintot vett föl a takarékpénztárból. Minden tőkéjét fölvette.* 5) Valamit nehezteléssel fogad. *Nem kell minden csekélységet fölvenni.* 6) Visszaható névmással egészségi vagy pénzbeli, gazdasági, vagy más állapoti tekintetben emelkedik, gyarapodik. *Némely kereskedők fölveszik magukat, mig mások buknak.* 7) Valamit példa vagy elv gyanánt eléhoz, melyből valamit megfejteni akarunk, de ami még tökéletesen megállapítva nincsen. *Vegyük fel, hogy a csillagok mind megannyi világtestek, melyek saját lakókkal bírnak.*

FEL-, jobban: **FÖLVET**, (föl-vet) ösz. áth. 1) Valamit magasra vet, és pedig függőleges irányban, s ez által különbözik a *feldob* igétől, mely íves vonalban szállít fel valamit. *A kövecsekre játszó gyermekek fölvetik a kövecseket.* 2) Lőpor vagy más eszköz által levegőbe röpít, felszakaszt. *Fölvetni a kőszikldkat puskaporral. Fölvetni a bástyákat.* 3) Fölemel, fölnyit. *Fölvetni a szemeket az égre.* 4) Valamely ruhát csak úgy függőleg magára vesz. *Fölvetni vállra a dolmányt, mentét, palástot.* 5) Mondják az ágyról, midőn az ágyneműket felrakják, fölhelyezik reá, midőn felbontás után ismét összerakják. *Vesd föl az ágyat.* 6) Visszaható névmással: valamire felrugaszkodik. *Fölveti magát a lóra, kocsira.* 7) A *kártyát fölvetni*, azaz színénél fogva megmutatni. 8) Felszámít valamit.

FEL- v. **FÖLVÉTEL**, (fel- v. föl-vétel) ösz. fn. Cselekvés, vagy inkább végrehajtott tény, mely szerént valamit v. valakit fölveszünk. V. ö. FELVESZ. *Cselédek felvétele. Pénz felvétele* stb.

FEL-, jobban: **FÖLVETÉS**, (föl-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit fölvetünk, e szónak minden értelmében. *Ágy, kártya fölvetése. Köszikla fölvetése. Adósságok, jövedelem fölvetése.* V. ö. FELVET.

FEL-, jobban: **FÖLVETŐDIK**, (föl-vetődik) ösz. belsz. Belső erőszaktól hajtva magasra vetődik. *Felvetődik az alágyujtott lőpor erejétől a köszikla.* V. ö. VETŐDIK.

FEL-, jobban: **FÖLVETTET**, (föl-vettet) ösz. mivelt. Alulról működő erő által eszközli, hogy valamely szilárd test magasra vetődjék. *Lőporral fölvettetni a bástyafalakat.*

FEL-, jobban: FÖLVEZET, (föl-vezet) ösz. áth. Magasabb helyre vezet. *Fölvezetni a vakot a lépcsőkön. Az idegen utasokat fölvezetni a királyi várba.* V. ö. VEZET.

FEL-, jobban: FÖLVEZETÉS, (föl-vezetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit magasabb helyre vezetünk. V. ö. VEZET.

FEL- v. FÖLVIDÁMÍT, (fel- v. föl-vidámít) ösz. áth. Valakit komoly vagy szomorú kedélyállapotból vidám kedvre gerjeszt, jó kedvüvé tesz.

FEL- v. FÖLVIDÁMÍTÁS, (fel- v. föl-vidámítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg hatás, mely valakit vidámmá tesz.

FEL- v. FÖLVIDÁMÚL, (fel- v. föl-vidámúl) ösz. önh. Komoly vagy szomorú lelki állapotból vidám kedvre derül. V. ö. VIDÁM, VIDÁMÚL.

FEL- v. FÖLVIDÁMULÁS, (fel- v. föl-vidámulás) ösz. fn. A kedélynek azon kellemes állapotváltozása, midőn komorsága vagy szomorúsága eltünvén, vidámmá leszen.

FEL- v. FÖLVIDÍT, (fel- v. föl-vidít) ösz. áth. l. FELVIDÁMÍT.

FEL- v. FÖLVIDÚL, (fel- v. föl-vidúl) ösz. önh. l. FELVIDÁMÚL.

FEL- v. FÖLVIDULÁS, l. FELVIDÁMULÁS.

FEL- v. FÖLVIGYÁZ, (fel- v. föl-vigyáz) ösz. önh. Valamire különös gonddal ügyel, figyelmét bizonyos tárgyra szegezi. *A nevelő felvigyáz növendékére. Az éjjeli örök felvigyáznak a boltokra, házakra.* V. ö. VIGYÁZ.

FEL- v. FÖLVIGYÁZÁS, (fel- v. föl-vigyázás) ösz. fn. Szemmel tartó ügyelés, melynél fogva valakire vagy valamire vigyázunk. *Szoros, gondos fölvigyázás.*

FEL- v. FÖLVIGYÁZAT, (fel- v. föl-vigyázat) ösz. fn. Elv. ért. tény, kötelesség vagy jog, melynél fogva valamire felvigyázunk. *Felvigyázat alatt tartani a gyanús személyeket. A házat örök felvigyázatára bízni.* V. ö. FELVIGYÁZ.

FEL- v. FÖLVIGYÁZÓ, (fel- v. föl-vigyázó) ösz. fn. Tisztviselő személy vagy szolga, kinek kötelessége valamire fölvigyázni.

FEL- v. FÖLVILÁG, (fel- v. föl-világ) ösz. fn. Általán minden, mi a földön felül vagy föld felett van, ellentétül az alvilágnak.

FEL- v. FÖLVILÁGOSÍT, (fel- v. föl-világosít) ösz. áth. 1) Tulajd. ért. homályos, sötét testet világossá tesz. *A nap felvilágosítja a félföldet. A lámpa felvilágosítja a sötét börtönt.* 2) Átv. ért. az ész homályát eloszlatja, vagy valamely homályos eszmét úgy fejteget, hogy felfoghatóvá legyen. *A tudományok felvilágosítják az embereket. Az értelmes oktató felvilágosítja az elvont tanokat.* V. ö. VILÁGOS.

FEL- v. FÖLVILÁGOSITÁS, (fel- v. föl-világosítás) ösz. fn. 1) Tulajd. ért. a homályos sötét testnek világossá tevése. 2) Átv. ért. az ész homályának eloszlatása, vagy valamely homályos, elvont eszmének felfoghatóvá tevése; kétes értelemnek eloszlatása; a dolog mibenlétének megfejtése. V. ö. FELVILÁGOSÍT.

FEL- v. FÖLVILÁGOSODÁS, (fel- v. föl-világosodás) ösz. fn. Tulajd. ért. homálynak, sötétségnek eloszlása. Átv. ért. az észnek azon állapota, midőn az eszmék zavarából kibontakozik, midőn a dolgokról helyes fogalmai vannak. V. ö. FELVILÁGOSODIK.

FEL- v. FÖLVILÁGOSODIK, (fel- v. föl-világosodik) ösz. k. 1) Tulajd. ért. a homály, sötétség eloszlik valamiről. *Gyertyagyujtatkor felvilágosodik a sötét szoba.* 2) Átv. ért. *felvilágosodik az ész*, midőn a tárgyakat egymástól megkülönbözteti, midőn a dolgokról helyes fogalmak keletkeznek benne. *Felvilágosodik a dolog*, midőn úgy tünik fel elménkben, mint valósággal van; midőn nincsenek róla hibás eszméink; midőn tudomásra jön stb.

FEL- v. FÖLVILÁGOSODOTT, (fel- v. föl-világosodott) ösz. mn. Átv. ért. a tárgyak felől helyes fogalmakkal biró; kinek elméje a bölcsészet által ki van művelve; alapos tudományú. *Felvilágosodott férfi, század.*

FEL- v. FÖLVILÁGOSODOTTSÁG, (fel- v. föl-világosodottság) ösz. fn. Az észnek azon tulajdonsága vagy állapota, midőn fel van világosodva. V. ö. FELVILÁGOSODOTT.

FEL- v. FÖLVILÁGOSÚL, (fel- v. föl-világosúl) ösz. önh. Benső működés által, mintegy önerejéből világossá lesz. Használják elv. ért. *Sok fürkészés, kutatás, olvasás, tanulás által felvilágosúl az emberi ész.*

FEL- v. FÖLVILLÁMLIK, (fel- v. föl-villámlik) ösz. k. Villámolva, villám alakban feltünik, villámként fellobban. *Felvillámlik az elsült puskapor. Felvillámlanak a harczosok fegyverei.* V. ö. VILLÁMLIK.

FEL- v. FÖLVILLAN, (fel- v. föl-villan) ösz. önh. Hirtelen támadó és elmuló fényben feltün. Átv. ért. *felvillan valamely eszme, gondolat*, midőn hirtelen, véletlenül, előgondolat nélkül támad. V. ö. VILLAN.

FEL- v. FÖLVILLANÁS, (fel- v. föl-villanás) ösz. fn. A világosságnak, fénysugárnak hirtelen feltünése és elmulása.

FEL- v. FÖLVILLÁZ, (fel- v. föl-villáz) ösz. áth. Villahegyre felszurdal, villával fölszed, felgyüjt. *Felvillázni a tálból a csuszát. Felvillázni a renden fekvő szénát.*

FELVINCZ, mezőváros Erdélyben, Aranyos székben; helyr. *Felvincz-en, —re, —ről.*

FEL- v. FÖLVIRAD, (fel- v. föl-virad) ösz. önh. 1) Homály, sötétség, fényre, világosságra változik; különösen, éj után a nap fénye feltünik. Szokottabban: *megvirad. Már felviradt, menjünk dolgozni.* 2) Átv. ért. felébred, álmából felkel. V. ö. VIRAD.

FEL- v. FÖLVIRÁGOZ, (fel- v. föl-virágoz) ösz. áth. Virággal vagy virágokkal feldiszit, felcziráz, felcziczomáz. *Felvirágozni a kalapot, süveget. Felvirágozni az ablakot.*

FEL- v. FÖLVIRÁGOZIK v. —VIRÁGZIK, (fel- v. föl-virágozik v. —virágzik) ösz. k. Virágokra nyilva, magasra nő, felnő, felnyúlik. Használják átv. ért. is, pl.

„Merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hőe magzatjai
Felvirágozának." Kölcsey.

FEL- v. FÖLVIRASZT, (fel- v. föl-viraszt) ösz. áth. és önh. Az éjet virasztással tölti, éjen át fenvan. *Egész éjet vagy éjen felvirasztani.*

FELVIRRAD, FELVIRRASZT, l. FELVIRAD, FELVIRASZT.

FEL- v. FÖLVISZ, (fel- v. föl-visz) ösz. áth. 1) Emeltebb, magasabb helyre visz. *A sas felviszi a zsákmányt fészkébe. A sátán felvitte Urunkat a hegyre.* 2) Valamely ügyet alsóbb bíróság elől felsőbb elé terjeszt. *A pert a megyei törvényszéktől felvinni a királyi táblához.* 3) Átv. erkölcsi ért. *Felvitte Isten a dolgát*, am. jó állapotra fölsegítette.

FEL- v. FÖLVITORLÁZ, (fel- v. föl-vitorláz) ösz. áth. és önh. 1) Vitorlával felkészit. *Felvitorlázni a tengeri hajót.* 2) Átv. ért. vitorlás hajón fölfelé megy. *Felvitorlázni az éjszaki tengerre.*

FELVÍZ, puszta Nógrád megyében; helyr. *Felvíz-en, —re, —ről.*

FEL- v. FÖLVIZSLAT, (fel- v. föl-vizslat) ösz. áth. Vizsla módjára felkutat, fölkeres, felfürkész valamit.

FELVON, (fel-von) ösz. áth. Magasabb, emeltebb helyre von valamit. *Szekeret, szánt felvonni a dombra.* V. ö. VON.

FELVONÁS, (fel-vonás) ösz. fn. 1) Cselekvés, melynél fogva valamit magasra, emeltebb helyre vonunk. 2) Szinműnek egy-egy förésze, minthogy előadás alkalmával az előfüggönyt minden ily förész előtt felvonják. *Első, második, harmadik felvonás.* V. ö. FELVON.

FELVONÁSOS, (fel-vonásos) ösz. mn. Szinművet illetőleg am. egy vagy több felvonású. *Négy, öt felvonásos szomorú játék.*

FELVONÓ, (fel-vonó) ösz. mn. 1) Cselekvőleg: ami vagy aki valamit felvon. 2) Szenvedőleg: ami úgy van elkészítve, hogy fel lehessen vonni. *Felvonó híd. Felvonó kapu.*

FELVONOGAT, (fel-vonogat) ösz. gyak. áth. Holmit egymás után felvon. *Kötélen felvonogatni padlásra a lisztes zsákokat.*

FELVONT, (fel-vont) ösz. mn. Ami fel van vonva, fölfeszitve, magasra vont. *Felvont puskaszárkány. Felvont szemöldök. Felvont csapóajtó.*

FELVONTAT, (fel-vontat) ösz. áth. Vonómarhák, vagy más emberek segedelme által valamit magasabb, emeltebb helyre vontat. *Felvontatni ökrökkel a fenyüszálakat a folyópartra. Lovakkal felvontatni a gabonás hajókat Győrbe.* V. ö. VONTAT.

FELZABÁL, (fel-zabál) ösz. áth. Zabálva, azaz éhes barom módjára mohón föleszik, fölemészt valamit. Emberről csak megvetőleg, és a'só beszédmódban használják.

FELZABLÁZ, (fel-zablás) ösz. áth. Zablára fog, zablával fölszerel, fölszerszámoz. *Felszablázni a paripát. A befogott lovakat felszablázni.*

FELZABOLÁZ, (fel-zabolás) ösz. áth. l. FELZABLÁZ.

FELZAJDÚL, (fel-zajdúl) ösz. önh. Zajra fakad, zajt emel. *Felzajdúl a lázongó néptömeg.*

FELZÁR, (fel-zár) ösz. áth. Valaminek zárát felnyitja. *Felzárni az ajtót, kaput.* V. ö. ZÁR.

FELZÁRÚL, (fel-zárúl) ösz. önh. Valaminek zára felnyílik. *Felzárulnak a kapuk, szekrények.*

FELZAVAR, (fel-zavar) ösz. áth. Valamit úgy fölkever, hogy zavarossá legyen. *Felzavarni a viset.* V. ö. ZAVAR, ZAVAROS. Átv. ért. valamely ügyet rendetlenségbe hoz, bonyolodottá tesz; csendet, békét, nyugalmat felháborít.

FELZAVARÁS, (fel-zavarás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg keverés, turkálás, melynél fogva valamit tulajd. vagy átv. értelemben felzavarunk.

FELZAVARODIK, (fel-zavarodik) ösz. k. Zavarossá lesz, fölkeveredés által sürüvé, homályossá változik. Mondjuk híg testekről. *Felzavarodik a víz, bor.*

FEL-, jobban: FÖLZENDÍT, (föl-zendít) ösz. áth. Zajos mozgalomra felizgat, felingerel, különösen, országtani ért. a fejedelem vagy törvényes hatóság, elöljáróság ellen másokat felbujt. *A föld népét holmi dligéretekkel fölzendíteni a nemesség ellen.* V. ö. ZENDÍT.

FEL-, jobban: FÖLZENDÍTÉS, (föl-zendítés) ösz. fn. Zajos mozgalomra izgatás, a fejedelem vagy általán a felsőség ellen felingerlés, felbujtás.

FEL-, jobban: FÖLZENDÜL, (föl-zendül) ösz. önh. Zajos mozgalomra fakad; fejedelme, elöljárósága ellen feltámad, zajt üt. *Fölzendülnek az izgatott népek.*

FEL-, jobban: FÖLZENDÜLÉS, (föl-zendülés) ösz. fn. Zajos mozgalom a nép között; a fejedelem vagy törvényes hatalom ellen daczoló fölkelés.

FELZET, (fel-z-et) fn. l. FÖLZET.

FÉLZÖLD, (fél-zöld) ösz. mn. Zöldes, kevéssé zöld, világos zöld.

FELZÖRÖMBÖL, (fel-zörömböl) ösz. áth. Zörömbölve fölver, fölriaszt, fölkerget. *Az egymást üső kocsik felzörömbölik az alvókat.* V. ö. ZÖRÖMBÖL.

FELZÚDÍT, (fel-súdít) ösz. áth. Zúgó mozgalomra felizgat, azt teszi, hogy felzúgjon. *A szélvész felzúdítja a tengert. Izgató beszéddel felzúdítani a népet törvényes elöljárói ellen.* V. ö. ZÚG, ZÚDÍT.

FELZÚDÍTÁS, (fel-zúdítás) ösz. fn. Zúgó mozgalomra izgatás, felháborítás.

FELZÚDÚL, (fel-zúdúl) ösz. önh. Zúgva felháborodik, felindúl, ellene szegül valakinek. *Felzúdúl a tenger. Felzúdúlnak az isgatott népek.*

FELZÚDULÁS, (fel-zúdulás) ösz. fn. Zúgó hanggal párosult mozgalom. *Tenger felzúdulása.* Átv. ért. elégületlen, boszús, elkeseredett népnek zúgással egyesült ellenszegülése, fölkelése.

FELZSÁKOL, (fel-zsákol) ösz. áth. Valamit zsákra szed, zsákokba feltakarít. *Felzsákolni a kiásott burgonyát, a felnőrt gabonát.*

FELZSOMBIKOL, (fel-zsombikol) ösz. áth. l. FELHANCSIKOL.

FÉM, (fe-em) 1) elvont gyök *fémlik* igében és származékaiban; 2) újabb időben önállólag főnévül is kezd használtatni; tt. *fém-et.* Ércz, minden idegen elemektől megtisztított állapotban véve, tehát egyszerű, fényes, nyujtható, s különös hév- és berzvezetési képességgel biró test, milyenek az arany, ezüst, vas, réz stb. (Metallum).

FÉMDÉK, (fe-em-dék) fn. tt. *fémdék-et.* Újabb időben a latin *metalloid* magyar elnevezésére ajánltatott, sőt alkalmazásba is vétetett, de nem szerencsésen; mert ‚fémdék' a fémhez némileg hasonló testet jelentene, ‚metalloid' vagy máskép ‚ametallum' pedig oly elem, mely a fémek sajátságaival nem bír.

FÉMLIK, (fe-em-l-ik) k. m. *féml-ett,* htn. *—eni.* Ragyog, mint fém vagy akármily fényes test. V. ö. FÉNYLIK.

FEN, (1), FÉN v. FÖN, (fé-n v. fö-n) ih. melyben az *n* betü bizonyos magasságon *(fé)* létezést, helyben maradást jelent, ellentéte: *len* (le-n). Nagyobb nyomatosság kedveért kettős *n*-t is fölveszen: *fenn*, mint *len* nyomatosabban *lenn*, vagy *t* betüvel megtoldatik: *fent, lent*, minthogy mind az *n*, mind a *t* helyet kimutató képzők. Egyébiránt széphangzat okából a kettőztetésnek akkor van inkább helye, ha vagy magánosan áll, például *ott fenn* v. *fent*, vagy pedig ha az összetételnél magánhangzó jő utána, pl. *fenndll* v. *fentáll, fennül* v. *fentül*, ellenben: *fenmarad, fentart.* Ezen kérdésre *hol?* felelvén meg, ugyan oly helyragos neveket vonz, melyek e kérdésre válaszolnak, pl. *Fenn a hegyen; fenn a várban. Fenn Lajosnak udvarában.* (Vörösm.). Különbözik a *fel* szótól, a mennyiben *fen* mint mondók, helyben (magasban) maradást, nyugvást, *fel* pedig (magasba, magasra) mozdulást, mozgást jelent, miként származásaik is mutatják (fe-l v. fe-el, és fe-n v. fe-en); innét különbözők: *feláll* és *fenndll, feljár* és *fenjár, fellát* és *fenlát, felrepül* és *fenrepül, felül* és *fennül* stb.

A helyesirást illetőleg (*fen* vagy *fön*), ezen szóra is épen azon megjegyzések állanak, melyeket *fel* szónál érintettünk.

FEN, (2), áth. m. *fen-t.* Szilárd testet csiszolás, dörzsölés, köszörülés által éleslt. *Kést, kaszát, sarlót fenni. Igen feni a bicskáját.* (Km.) Átv. ért. *fogát fenni valakire* v. *valamire.* Hanghasonlat miatt néha am. ken; innen: *ken fen, keni feni, összekente fente magát.* Összetételei: *befen, kifen, megfen, összefen, szétfen.* Származékai: *fene, feneget* v. *fenyeget, fenekedik* stb.

FENCSEL, (fen-cs-el) kics. gyakoritó áth. m. *fencsel-t.* Gyakran és aprósan fen. *Fencsel-kencsel.*

FENCSÉREZ, (fen-cs-ér-ez) áth. m. *fencsérez-tem, —tél, —ett.* L. FENCSEL.

FENCZ, (fen-cz) fn. tt. *fencs-et.* Csíkos vonás az állati bőrön vagy növény héján. V. ö. FANCZ. Rokon vele: *von, vonz.*

FENE, (1), (fen-e) mn. tt. *fenét*, tb. *fenék.* Átv. ért. am. fen-ő, ami fegyvert, körmöt, fogat fen mások ellen, azaz vad, vérengző, pusztító, kegyetlen, fenekedő. *Fene vad, fene állat, fene bogár, fene ember, fene természet, fene rüh, fene rák.*

Rokonságok, a következő szót is ide értve, a török *fena* (rosz), hellen φονή, φόνος (ölés, gyilkosság) stb.

FENE, (2), (l. föntebb) fn. Általán az állati testen rágódó, s azt lassan-lassan emésztő kóranyag, seb, melyet máskép *ráknak* neveznek. *Farkas fene, holt fene.* A nép szájában igen is forgó kifejezés, mely gyakran legczifrább és tréfás elnevezéseket kap, mint: *fitty fene, visen kullogó fene, kadarkuti fene, apró fene, fias fene. Egyen meg a fene kenyér nélkül* v. *olyan apróra, mint a máksem. Egyen meg a magad fenéje. Fene hiszon ki a gyepre* stb.

FENÉGET, (fen-ég-et) áth. és gyakor. mult. *fenéget-tem, —tél, —ett.* 1) Tulajd. ért. valamit gyakran fen. *Fenegetni a kardot, a kaszát.* 2) Átv. ért. a haragnak, bosszúnak bizonyos jeleivel ijeszget, s mintegy boszuálló vagy büntető fegyvert fen valaki ellen. *Veréssel, börtönnel, haldllal fenegetni a gonosztévőt.* A második értelemben szokottabb: *fenyeget.* V. ö. FENY elvont gyököt. Így *fene* is tájdivatosan: *fenye.*

FENÉGETÉS, (fen-ég-et-és) fn. tt. *fenégetés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, melynél fogva valakit fenegetünk. *Fenegetéstől félni vagy nem félni.* V. ö. FENÉGET.

FENÉGETŐDIK, (fen-ég-et-ő-d-ik) l. FENÉGETŐDZIK.

FENÉGETŐDZÉS, (fen-ég-et-ő-d-z-és) fn. tt. *fenégetődzés-t*, tb. *—ék.* A boszuvágy kitörése, midőn valakit fenegetünk. V. ö. FENÉGET, FENÉGETŐDZIK.

FENÉGETŐDZIK, (fen-ég-et-ő-d-z-ik) belsz. m. *fenégetődz-tem, —tél, —ött.* htn. *fenégetődz-ni* v. *—eni.* A boszuálló harag bizonyos jeleire kifakad, vagyis kijelenti, hogy valakit akármily rosz tette miatt megbüntet, megtorol. *Val vel* ragu neveket vonz. *Veréssel, haldllal fenegetődzik.*

FENÉGETŐZÉS, FENÉGETŐZIK, l. FENÉGETŐDZÉS, FENÉGETŐDZIK.

FENÉK, (fen-ék, ami *fenődik*, t. i. valamely test alsó része, mely az alatta szilárdul állóhoz, pl. földhöz fenődik vagy nyomódik; rokonságok a latin

fundus, szláv *bednék*) fn. tt. *feneket*. Némelyek szerént e szó annyi, mint a vékony hangon ejtett *fonák*, mivel a tárgy fölének, tetejének csakugyan fonákját, visszáját jelenti. *Hordó teteje és feneke.* Ilyen rokon értelem van a fel- s alhangú *kenyér* és *kanyar*, *cseléd* és *családd* szók között is. Ismét mások (pl. Kassai József) szerént am. *fentartalék*, vagyis : *fennék*. Jelenti pedig különösen 1) valaminek alját. *Hajó feneke, vis feneke, dob feneke. Pokol feneke. Menj innen a pokol fenekébe. Fenékig felhajtani a poharat. Fenékig kiszáradt patakok.* Átv. ért. *alfel. A fenekére vertek.* 2) Valaminek alapját, amire valami állítva, építve van. *Fenékfal, fenékköszál, fenéktámasz, fenéksín. Nagy feneket keríteni a beszédnek.*

FENÉKCZIFRA, (fenék-czifra) ösz. fn. Czifraság némely művek, pl. edények, hordók fenekén.

FENÉKDESZKA, (fenék-deszka) ösz. fn. Deszka, mely fenék gyanánt tétetik le valahová; valamely faeszköz, faedény fenekül szolgáló deszka, pl. fenékdeszka a csónakban, hajóban.

FENEKÉDÉS, (fen-e-kéd-és) fn. tt. *fenekédés-t*, tb. —*ék*. Indulat vagy szenvedély, mely a haragnak, boszunak bizonyos ijeszgető jeleivel tör ki. V. ö. FENE.

FENEKÉDIK, (fen-e-kéd-ik) k. m. *fenekéd-tem*, —*tél*, —*ett*. A boszuálló indulat bizonyos jeleivel tör ki valaki ellen, vagy boszuálló indulatot forral, s mintegy fegyvert fen másokra. *Ra re* ragu neveket vonz. *A rosz testvér testvérére fenekedik.*

FENEKEL, (fen-ek-el) áth. m. *fenekel-t*. Valamit fenékkel ellát; feneket csinál valaminek. *Hordót fenekelni.* Átv. ért. *megfenekel valakit*, am. az alfelét megveri.

FENÉKÉPÜLET, (fenék-épület) ösz. fn. Az épület alaprésze, melyre a többi épületrészeket rakják.

FENEKES, (fen-ek-es) mn. tt. *fenekes-t*, tb. —*ek*. Aminek feneke van, ellentéte : fenketlen.

FENEKET, (fen-ek-et) ih. a székelyeknél am. fenekestül. *Feneket felfordult* (Kriza János).

FENEKETLEN, (fen-ek-etlen) mn. tt. *feneketlen-t*, tb. —*ek*. 1) Aminek feneke nincsen. *Feneketlen tapogató kosár. Feneketlen üvegbura. Feneketlen fazék, hordó, kád. Fúrják, fúragják szájját, oldalát, még is feneketlen.* (Mese). 2) Igen mély. *Feneketlen sár, tó, tenger.* Határozóilag am. fenék nélkül, feneketlenül.

FENEKEZ, (fen-ek-ez) áth. m. *fenekez-tem*, —*tél*, —*ett*. Feneket csinál valaminek. *Hajót, hordót fenekezni.*

FENÉKFA, (fenék-fa) ösz. fn. Általán, gerenda, deszka, karó, czölöp stb. alakban s fenék gyanánt szolgáló fa.

FENÉKFAL, (fenék-fal) ösz. fn. l. ALAPFAL.

FENÉKFÜRÉSZ, (fenék-fürész) ösz. fn. Kádárok fürésze, melylyel a kádak, hordók, s egyéb edények fenekét kifürészelik.

FENÉKGERENDA, (fenék-gerenda) ösz. fn. l. ÁLTALGERENDA.

FENÉKGYALU, (fenék-gyalu) ösz. fn. Az asztalosok kurta, zömök gyaluja.

FENÉKHUZÓ, (fenék-huzó) ösz. fn. Kádárok eszköze, mely által a faedények dongáit a fenékre huzzák.

FENÉKKARÓ, (fenék-karó) ösz. fn. l. ALAPKARÓ.

FENÉKKŐ, (fenék-kő) ösz. fn. l. ALAPKŐ.

FENEKLIK, (fen-ek-l-ik) k. m. *fenekl-ett*, htn. *fenekl-eni*. Fenékre száll. *Feneklik a hajó, midőn feneke a vis fenekét éri. Feneklik a szekér, midőn tengelyei sárba merülnek, s nem haladhat.* V. ö. MEGFENEKLIK.

FENÉKMÉRŐ, (fenék-mérő) ösz. fn. Zsinegre kötött érczgolyó, melylyel a vizek mélységét mérik. *Kik is alábocsátván a fenékmérőt húsz lépésnek találák* (a vizet). Káldi Apost. csel. 27. 28.

FENÉKRAJZ, (fenék-rajz) ösz. fn. l. ALAPRAJZ.

FENÉKSZAPPAN, (fenék-szappan) ösz. fn. Debreczeni szappan, fenekes, sziksós helyekről gyüjtött anyagból való szappan.

FENÉKSZÍN, (fenék-szín) ösz. fn. 1) Szín vagy festék, mely egyéb festékek alapjaul szolgál. A festészeknél fenékszinek : a sárga, vörös és kék. 2) Azon szín, mely valamely anyagban, képben, festményen az alapot foglalja el.

FENÉKTÁMASZ, (fenék-támasz) ösz. fn. Támasz, melyre mint alapra az egész épület nehezkedik.

FENÉKTOJÁS, (fenék-tojás) ösz. fn. Tojás, melyet a tyúk fészkébe tesznek, vagy benne hagynak, hogy odajárjon tojni, máskép : *polozna.*

FENÉKVAS, (fenék-vas) ösz. fn. A rézmívesek ülővasa, melyen a rézedények fenekét kiverik.

FENÉKVÍZ, (fenék-víz) ösz. fn. Midőn lapályos vidékeken vízáradás alatt vagy után, a földből feladja magát, felszivárog a víz, ezt fenékvíznek nevezik. *A réteket, pinczéket fölveri a fenékvíz. Az áradás nem tett kárt, de igen a fenékvíz.*

FENÉKVONÓ, (fenék-vonó) ösz. fn. lásd : FENÉKHUZÓ.

FENERES, falu Bihar megyében; helyr. *Feneres-en, —re, —ről.*

FENES, falu Bihar megyében; KIS—, erdélyi falu Thorda megyében; OLÁH—, SZÁSZ—, erdélyi falvak Kolos megyében; helyr. *Fenes-en, —re, —ről.*

FENÉS, (1), (fen-és) fn. tt. *fenés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, melynél fogva valamit fenünk, köszörülünk, élesítünk. *Kard, kés, kasza fenése. Kenés-fenés* am. szüntelen kenés. V. ö. FEN.

FENÉS, (2), (fen-e-es) mn. tt. *fenés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Amit a fene rongál, emészt, esz. *Fenés test.* V. ö. FENE, fn.

FENÉSEN, (fen-e-es-en) ih. A fenétül rongálva, emésztve. Köznép nyelvén némely tájakon annyit is tesz : igen nagyon. *Fenésen dolgoztunk.*

FENESÉG, (fen-e-ség) fn. tt. *feneség-ét*. Vadság, kegyetlenség; fene gyanánt rongáló, emésztő szer vagy tulajdonság. Köz nyelven, valamely dolognak, ügynek veszélyes állapota. *Az ám a feneség, hogy* stb.

FENEVAD, (fene-vad) ösz. fn. Ragadozó, vérengző, vérszopó vad állat, pl. tigris, párducz, oroszlán, farkas stb.

FENEVAR, (fene-var) ösz. fn. Pokolvarhoz hasonló mérges var.

FENÉZ, (fen-e-ez) önh. m. *fenéz-tem*, *—tél*, *—ett*. Fenével káromol vagy káromkodik.

FENÉZÉS, (fen-e-ez-és) fn. tt. *fenézés-t*, tb. *—ek*. Fenével káromkodás.

FENKŐ, (fen-kő, tájdivatosan : *fénkő*) ösz. fn. Általán kő, melylyel valamit élesítés vagy fényesítés végett megfenünk. Különösen hosszukás sima kő, melylyel kaszát, beretvát stb. élesítenek. Különbözik ettől azon homokkőből készített, s kerek formára alakított eszköz, melyet tengelye körül forgatnak, s rajta holmi vaseszközöket élesítenek, mely *köszörükő*-nek hivatik.

FÉNN v. **FENN**, ih. l. FÉN, ih.

FENNAKAD, (fenn-akad) ösz. önh. 1) Magas helyen akad. *Kalapja fennakadt a fán. Fennakadt a szegen.* 2) Úgy megakadt, megsülyedt, hogy se ide, se oda nem mozdulhat. *Fennakadt a szekér a sárban. A hajó fennakadt a zátonyon.* 3) Átv. ért. valamiben megütközik, megbotránkozik. *A szigorú erkölcsbíró mindenen fennakad.* V. ö. AKAD.

FENNAKADÁS, (fenn-akadás) ösz. fn. Állapot, illetőleg megállapodás, midőn valaki v. valami fennakad.

FENNÁLL, (fenn-áll) ösz. önh. 1) Magas helyen áll. *On, én, ön* ragu neveket vonz. *A varju fennáll a toronycsúcson.* 2) Átv. ért. folyvást létezik. *Még fennállnak a régi népszokások. Visegrád várának már csak romai állanak fenn.* V. ö. ÁLL.

FENNÁLLÓ, (fenn-álló) ösz. mn. 1) Magasabb, emeltebb helyen, vagy függőleges irányban álló. 2) Folyvást létező, tartó, ami még el nem mult. *Fennálló törvények, intézetek, szokások.*

FENNÁLLVA, (fenn-állva) ösz. ih. Nem ülve vagy fekve, hanem egyenesen állva. *Fennállva beszélni. Fennállva imádkozni.*

FÉNN- jobban : **FÖNNEMLÍTÉTT**, (fönn-említett) ösz. mn. Miről csak imént, miről épen előbb volt szó. Élünk vele részint figyelmeztetésül, részint az illető személy, tárgy ismétlésének kikerülésére, kivált hivatalos irományokban. *A fennemlített panaszos fél kérelmei* stb.

FÉNNEN, (fé-nn-en) ih. Már öszvetételénél fogva jelenti a *fenn* szónak nagyobb nyomatosságát, s am. igen fenn, azaz kevélyen, fenhéjázva. *Fennen beszélni. Fennen hordozni orrát. No no, csak ne oly fennen.* Másképen : *fennyen*. Tájdivatosan : *fönnön* vagy *fönnyön*.

FÉNN- v. **FÖNNÉRINTETT**, (fenn- v. fönn-érintett) ösz. mn. A beszéd előbbi részében érintett, említett. *A fennérintett dologról most akarok bővebben szólani.* V. ö. ÉRINT.

FÉNNEZ, (fé-nn-ez) önh. m. *fénnes-tem*, *—tél*, *—ett*. l. FENHÉJÁZ.

FENFORGÓ, (fen-forgó) ösz. mn. Ami jelenleg szóban, kérdésben, vitatásban vagy divatban, keletben van. *A fenforgó napikérdések között ez a legnevezetesb. Fenforgó hírek, tervek, javítások* stb.

FENFOROG, (fen-forog) ösz. önh. Szóban, kérdésben, tárgyalás, vitatás alatt van. *Ügye fenforog a vármegyei törvényszéken. Ez fontos dolog, melyben becsületünk forog fenn.*

FENHANG, (fen-hang) ösz. fn. 1) Szokott beszédi, nem suttogó hang. *Fenhangon* (fenszóval) *beszélni.* 2) A zenészetben legmagasabb hang, felhang.

FENHÉJÁZ, (fen-héjáz) ösz. önh. Héja madár módjára magasan lebeg. Átv. és szokott ért. kevélykedik, magasra lát, fenlát.

FENHÉJÁZÁS, (fen-héjázás) ösz. fn. Kevélykedő nagyralátás.

FENHORD, (fen-hord) ösz. áth. Magasan vagy magasra tartva hord valamit. Átv. ért. *fenhordja fejét, orrát* am. rátartós, büszke, nagyralátó.

FENHORDOZ, (fen-hordoz) ösz. gyak. áth. Folytonosan, gyakran fenhord.

FENJÁR, (fen-jár) ösz. önh. 1) Magasan száll, repül, lebeg. *Fenjár a sas. Fenjár délben a nap. Fenjárnak képzeleti, gondolatai.* 2) Betegségéből fellábadoz. *Már gyógyúl a beteg, mert fenjár.*

FENJÁRÁS, (fen-járás) ösz. fn. 1) Magasan szárnyalás, repülés, lebegés. 2) Betegség utáni lábadozás.

FENKE, (am. fen-ő-ke v. fen-kő) fn. tt. *fenké-t*. Dunamelléki szó (Kassai József). L. FENKŐ.

FENKELY, (fen-ek-ely) fn. tt. *fenkely-t*, tb. *—ek*. Fenkedő, fenhéjázó. Eléjön a Debreczeni Grammatikában. Hihetőleg a ‚fenkölt' tájdivatos kiejtése.

FÉNKÖLT, (fén-költ) ösz. mn. 1) Fenséges, magasztos. 2) Fenhéjázó, nagyralátó.

FENLÁBBÓ, (fen-lábbó) l. FENLÁBÓ.

FENLÁBÓ, (fen-lábó) ösz. mn. Oly uszó, ki a vizen nem neki fekve, hanem lépve halad.

FENLÁT, (fen-lát) ösz. önh. Nagyralát, nagyra tartja magát, kevélykedik.

FENLÁTÓ, (fen-látó) ösz. mn. Nagyravágyó, kevély, ki fejét magasra tartva jár.

FEN-, jobban : **FÖNLEBEG**, (fön-lebeg) ösz. önh. 1) Magasan lebeg. *Fönlebeg a légygolyó, a zsákmányleső sas, héja, vércse.* V. ö. LEBEG. 2) Valamely híg test felszínén fentartja magát, el nem merül. *A felfútt hólyag fönlebeg a vízen.*

FEN- v. **FÖNLÉG**, l. FELLÉG.

FEN- v. **FÖNLÉTEL**, l. FELLÉTEL.

FENMARAD, (fen-marad) ösz. önh. 1) A többi elhasznált, elfogyott, elveszett stb. tárgyak közől használatlan, elfogyatlan állapotban marad. *Az útra szánt pénzből fenmaradt néhány forintom.* 2) Folyto-

nosan tart, létezik; épen marad. *Fenmarad a hire nagy tetteidnek. Az alperes viszkereseti joga fenmarad.* 3) Le nem fekszik, az éjt virasztva tölti. *Fenmaradni a beteg mellett. Egész éjjel fenmaradni.*

FENMARADÁS, (fen-maradás) ösz. fn. Állapot, midőn valaki vagy valami fenmarad.

FENNÚSZ, (1), (fenn-úsz) ösz. önh. A híg testnek, folyamnak fölszinén úsz. *Fennúsznak a vizi madarak.*

FENNÚSZ, (2), (fenn-úsz) ösz. fn. Vízben, nevezetesen tavakban tenyésző növénynem, mely a víz szinén úszkál. (Filix).

FENN-ÚSZIK, (fenn-úszik) ösz. k. Valamely lelketlen test a folyadék felszinén lebeg. *Fennúsznik a hajó, a vistől elsodort gizgaz. Fennúsznik a tök.*

FENNYEN, ih. l. FENNEN.

FENŐSZÍJ, (fenő-szíj) ösz. fn. Kifeszített sima, leginkább bagariaszíj, melyhez a beretvát fenik.

FEN-, jobban: FÖNREPÜL, (fön-repül) ösz. önh. Magasra emelkedve repül. *Fönrepülnek a költözködő darvak, vadludak.*

FEN- v. FÖNSÉG, (fen- v. fön-ség) fn. tt. *fenség-et.* Valamely tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva másokat felül múl, másoknak, kivált szellemi, erkölcsi tekintetben, felettök áll. Széptani ért. a tárgynak vagy személynek oly tulajdonsága, mely bámulatot és tiszteletet gerjeszt. Czímszó gyanánt használtatva tulajdoníttatik fejedelmi házakból származott személyeknek. *Császári, királyi, hercsegi fenséged.* Az uralkodó fejedelem czíme: *felség.*

FENSÉGÉS, FÖNSÉGÉS, (fen- v. fön-ség-és) mn. tt. *fenségés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) A magasnak, nagynak azon neme, mely leginkább szellemi, erkölcsi és széptani ért. mások felett áll. *Fenséges eszme, képzelet.* 2) Fejedelmi vérből származott személyek czíme. *Fenséges főherczeg. Fenséges koronaörökös.* Az uralkodó fejedelmek: *felségesek.*

FENSÉGÉSEN, FÖNSÉGÉSEN, (fen- v. fönség-és-en) ih. Másokat felülhaladva. *Fenségesen énekel, játszik.*

FÉNSZARU, (1), (fén-szaru) ösz. fn. Szaru, melyben a fénkövet tartják.

FÉNSZARU, (2), község a jászoknál; helyr. *Fészaru-ba, —ban, —ból.*

FENSZÍJ, (fen-szíj) ösz. fn. l. FENŐSZÍJ.

FENSZÓ, (fen-szó) ösz. fn. Érthetően, hangosan, jól hallhatólag kiejtett szó, beszéd, különböztetésül a *susogó, mormogó* szótól.

FENSZÓVAL, (fen-szóval) ösz. ih. Érthetően, hangosan kiejtett szóval. *Fenszóval beszélni,* (nem susogva, nem mormogva). *Fenszóval mondani az imádságot. Fenszóval gondolkodik,* magában beszélve.

FENT, FÉNT, FÖNT, l. FEN, (1).

FENTART, (fen-tart) ösz. áth. 1) Valamit magas állásban, helyzetben folytonosan tart, le nem tesz, le nem ereszt. *Fentartani a kezet. Fentartani a szószlót. Fentartani fején a süveget.* 2) Át nem enged, megvéd, megótalmaz valamit. *Ellenség ellen fentartani a várat. Fentartani becsületét, hírét, nevét. Egészségét fentartani.* 3) Visszaható névmással *fentartani magának valamit* am. tulajdon gyanánt megtartani; feltételkép kikötni. *Ezt magamnak tartom fen, a többi legyen a tied. A dologhoz szólási jogot annak üdejére fentartom magamnak.*

FENTARTÁS, (fen-tartás) ösz. fn. Cselekvés, melynek erejénél fogva valamit fentartunk. V. ö. FENTART.

FENTERÉG, (fen-ter-ég v. fen-t-er-ég) önh. m. *fentereg-tem* v. *fentergettem, —tél* v. *fentergettél, fentergélt;* htn. *—ni* v. *fentergeni.* Tulajdonképen: valami fölött teregeti magát, azaz fektében, hevertében ide-oda forog. *Fentereg, mint disznó a sárban. Kínjában fentereg a földön.* Máskép: *hentereg,* tájejtéssel: *vönlörög,* átvetve: *fetreng.*

FENTERGÉS, (fen-ter-g-és) fn. tt. *fentergés-t,* tb. *—ek.* Cselekvés, midőn valaki fentereg.

FENTES, FÖNTES, (fen- v. fön-t-es) mn. tt *fentes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Fölemelt, magas, fenn létező; ellentéte: *alantas, alattas.*

FENTŐ, (fen-tő v. fen-t-ő, *fen* részént mint határozó, részént mint ige után) fn. tt. *fentő-t.* 1) Kerék sugara, mely a kerékagytól a keréktalpig terjed, s ezt a beomlás ellen óvja, mintegy *fen*tartja, máskép *küllő* vagy *szép.* 2) Egy kötés, vagy fonaték hajma. *Egy fentő veres-, foghajma.* Ennek eredete talán *fontó, fonató,* mivel a hajmafejek össze vannak fonva. 3) Átv. ért. *fészekfentő,* am. a fészeknek utósó (legfensö) szülötte; utósó gyermek. 4) Gömörben am. mézes, mákos sült tészta, (mézzel *fent* tészta). 5) Marczal mellékén: kisded sajtár (talán a *fejtő, fejető* szóból átalakítva).

FENTŐFŰ, (fentő-fű) ösz. fn. Mosófű, melylyel az edényeket fenni, azaz sikárolni szokták, máskép: *lófarkfű.* (Equisetum vulgare).

FENTŐS, NAGY— v. FELSŐ—, KIS— v. ALSÓ—, PUSZTA—, falvak Kővár vidékében; helyr. *Fentős-ön, —re, —ről.*

FENTÚSZ, (fent-úsz) fn. és önh. Növénynem a harasztok rendéből. *Szárnyas fentúsz,* mely álló vizen lebeg. (Salvinia natans). V. ö. FENNÚSZ, (2).

FENÜL, (fen-e-ül) önh. m. *fenül-t.* Fene természetet ölt, vadúl, elvadúl, vérengzővé lesz.

FENVAN, (fen-van) ösz. önh. 1) Ébren van, még le nem feküt, virasz; talpon áll. *Éjfélig fenvan. Tegnap betegen feküt, de már ismét fenvan. Reggeltől estig fenvan.* 2) Még létezik, el nem veszett, el nem tünt. *Fenvan a hire.*

FENY, (fen-j) elvont törzsök. 1) Nem egyéb, mint a meglágyított *fen* ige. Innen származnak: *fenyít, fenyíték,* s tájszokási kiejtéssel: *fenyeget, fenyegetőzik* stb. Tekinthetjük *fegy* gyökkel azonosnak is. 2) Szintén meglágyított *fen* határozó. Innen lett: *feny* elvont törzsök, melyből származnak: *fenyő,* mi-

vel ezen fa neme *fen*, azaz magasan nő; *fenyér*, fű neme, mely vizenyős, lapályos helyeken terem.

FÉNY, (1), 1) Széles ért. azon igen finom anyag, mely szemeinkre hatva, a körüllevő testeket láthatókká teszi, máskép: *világ, világosság. Nap fénye; verő fény, csillárok, lámpák, gyertya fénye. A bagoly is fényre néz.* (Km.) *Szem fénye. Úgy szereti, mint a szeme fényét.* (Km.) 2) Szorosb ért. a világosságnak főfoka, mely a látidegekre különös hatással van. *Déli napfény, lángok fénye.* 3) Ragyogás. *Drágakövek, köszörült fegyverek fénye.* 4) Átv. ért. világos látás, tudomás. *Fényre hozni, deríteni valamit.* 5) Pompa, nagy költséggel járó életmód. *Fényt üzni.* 6) Dicsőség, kitünő állapot. *Nagy fényre emelkedni. Nagy fényben lenni.*

Eredetére nézve *fe-eny*, vagyis felső, azaz világos anyag, l. *fehér* szó származtatását; egyébiránt rokonok a hellen φάος, φανός, φαντός, szanszkrit *bhan* (fény, világ), *bhânasz* (tüzhely, tüzelő), góth *fun* (tüz), német *Funke*, sínai *ming*, latin *fenestra* stb. l. FÉNYES szót is. Rokonnak tekinthető a magyar *fen* ige is, melyet *fénkő* és *fényszáru* szókban tájszokásilag szintén megnyújtva ejtenek.

FÉNY, (2), falvak Szathmár és Torontál megyékben; helyr. *Fény-én, —re, —ről.*

FÉNYANYAG, (fény-anyag) ösz. fn. Azon igen finom és kimondhatatlan sebességgel szétlövelő test, mely midőn szemeinket érinti, általa a körüllevő tárgyakat látni képesek vagyunk. Némely testek, pl. a nap és álló csillagok eredeti, és szüntelen fényanyaggal birnak, némelyek pedig csak akkor, midőn égő állapotban vannak.

FÉNYÁR, (fény-ár) ösz. fn. l. FÉNYÖZÖN.

FÉNYBOGÁR, (fény-bogár) ösz. fn. Szent János bogara, melynek szárnyai sötétben fénylenek.

FÉNYDÚS, (fény-dús) ösz. mn. A maga nemében igen fényes, ragyogó, fényteli.

FENYE, tájdivatos, *fenc* helyett.

FENYÉD, székely falu, Udvarhely székben; helyr. *Fenyéd-en, —re, —ről.* Van ily nevü hegy is ugyanott.

FENYÉGET, (feny-ég-et) gyak. áth. l. FENÉGET.

FENYÉGETÉS, (feny-ég-et-és) fn. l. FENÉGETÉS.

FENYÉGETŐDZIK, l. FENÉGETŐDZIK.

FENYELEG, a székelyeknél am. ügyetlenül enyeleg. (Kriza János).

FÉNYÉLÉG, (fény-él-ég) önh. m. *fényélg-élt*, htn. *fényélg-eni* v. *—ni.* Fénytől ragyog, fény lövödik ki és szét belőle. *Fényelegnek a drágakövek.*

FÉNYÉLGÉS, (fény-él-ég-és) fn. tt. *fényélgés-t*, tb. *—ek.* Ragyogás, fényeskedés.

FÉNYELLENZÉK, (fény-ellenzék) l. FÉNYELLENZŐ.

FÉNYELLENZŐ, (fény-ellenző) ösz. fn. Ellenző, melyet a gyertya elé teszünk, vagy lámpa fölé helyezünk, vagy szemeink fölött tartunk, hogy ezeket a fény ellen óvjuk. V. ö. ELLENZŐ.

FENYER, (feny-er) fn. tt. *fenyer-t*, tb. *—ek.* Baranyában am. lóhere. Csalóközben: vizenyős helyen tenyésző vékony szálu fü, másutt: *fenyér.*

FENYÉR, (feny-ér) fn. tt. *fenyér-t* v. *fenyeret*, tb. *—ek* v. *fenyerek.* Szeged körül am. vizenyős lapályokon termő vékony szálu fü, melynek vékony szára a vízből kiáll. Kazinczy iszapos tér vagy hely értelemben is használta.

FENYERES, (feny-er-es) mn. tt. *fenyeres-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Fenyerrel benőtt, bővelkedő. *Fenyeres lapály, vét.* V. ö. FENYÉR.

FÉNYELLIK, (fény-el-l-ik) k. l. FÉNYLIK.

FENYES, erdélyi falvak; l. FENES.

FÉNYÉS, (fény-és) mn. tt. *fényés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Ami magából fényt bocsát ki, ami fénynyel van körülvéve, kicsiszolt, köszörült. *Fényes nap, fényes gyémánt, fényes csizma, kard.* 2) Fény által kivilágított. *Fényes teremek, utczák.* 3) Átv. ért. pompás, nagy költségre mutató. *Fényes ház, udvar, élet.* 4) Dicső, jeles, nevezetes. *Fényes tett, fényes diadal. Fényes ottomani kapu*, a török császári udvar.

Rokonokul tekinthetők különösebben a hellen φαιδρός, latin *renustus, bonus*, szanszkrit *punjasz* (jó, erényes) stb.

FÉNYÉS, (2), falu Arad megyében, helyr. *Fényes-én, —re, —ről.*

FÉNYÉSÉDÉS, (fény-és-éd-és) fn. tt. *fényésédés-t*, tb. *—ek.* A testnek azon állapotváltozása, midőn homályából kivetközvén, fényt ölt, világossá lesz.

FÉNYÉSÉDIK, (fény-és-éd-ik) k. m. *fényésédtem, —tél, —ett*, htn. *fényésédni.* Homályos állapotából kivetközve fényt ölt, világossá leszen. *Fényesedik a kés, ha köszörülik.* V. ö. FÉNY, FÉNYÉS.

FÉNYÉSEN, (fény-és-en) ih. 1) Fényt lövelve, világosan. *Fényesen süt a nap, ragyognak a csillagok.* 2) Pompásan, nagy költséggel. *Fényesen él, öltözködik.* 3) Dicsően, jelesen. *Fényesen győzedelmeskedni. Fényesen meghalni a hazáért.*

FÉNYÉSÍT, FÉNYESIT, (fény-és-ít) áth. m. *fényesít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni.* Homályos, sötét testet fényessé tesz; úgy megtisztít valamit, hogy csillogjon, ragyogjon. *Drágaköveket fényesíteni. Kardot, kést fényesíteni. Csizmát, topánt fényesíteni. Bútorokat, hintókat, lószerszámokat kifényesíteni.*

FÉNYÉSÍTÉS, FÉNYESITÉS, (fény-és-ít-és) fn. tt. *fényesítés-t*, tb. *—ek.* Cselekvés, mely által valamit fényessé teszünk, ragyogóra, csillogóra tisztogatunk. V. ö. FÉNYESÍT.

FÉNYÉSÍTŐ, FÉNYESITŐ, (fény-és-ít-ő) mn. tt. *fényesítő-t.* Szer vagy eszköz, vagy anyag, mely által valamit fényessé lehet tenni. *Fényesítő por, kenőcs, kő, máz* stb.

FÉNYÉSÍTŐVAS, (fényesítő-vas) ösz. fn. Timárok eszköze vasból, melylyel a böröket fényesre csiszolják.

FÉNYÉSKAPU, (*fényes-kapu*) ösz. fn. Átv. ért. így nevezik a török birodalmat, különösen pedig a török császár udvarát, palotáját, s átvitt értelemben kormányát is.

FÉNYÉSKÉDÉS, (fény-és-kéd-és) fn. tt. *fényéskédés-t*, tb. *—ék*. Azon szemeket káprázató hatás, midőn valamely testből folytonos fény lövellik.

FÉNYÉSKÉDIK, (fény-és-kéd-ik) k. m. *fényéskéd-tem*, *—tél*, *—ett*, htn. *fényeskéd-ni*. Kitünő fényben, és folyvást ragyog, csillog. Átv. ért. fényében dicsekedik, jeles tulajdonsággal kitünik. *A főváros sok szép épülettel fényeskedik.*

FÉNYÉSPORTA, (fényes-porta) l. FÉNYÉSKAPU.

FÉNYÉSSÉG, (fény-és-ség) fn. tt. *fényesség-et*. Valamely test fényének összvege, vagyis azon tulajdonság, melynél fogva valamely fényben bővelkedik. *Nap, csillárok, lámpák fényessége.*

FÉNYÉSSÉGÉS, (fény-és-ség-és) mn. tt. *fényességes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Fényességgel biró, vagyis a fénynek teljes bőségében levő. Átv. ért. dicsőséges, igen jeles, nevezetes. *Fényességes fejedelem. Fényességes déli nap.*

FÉNYÉSÜL, (fény-és-ül) önh. m. *fényésül-t*. Fényessé lesz, fényesedik.

FÉNYFUTÁS, l. FÉNYISZONY.

FÉNYGOLYÓ, (fény-golyó) ösz. fn. A tüzéreknél oly tüzes golyó, melyet bizonyos helyre lövelnek, hogy azt felvilágosítsa. Szélesb ért. golyóforma tüzes röppentyű a tüzi játékoknál.

FÉNYHAJLÁS, (fény-hajlás) ösz. fn. Midőn a világosság a testek mellett igen közel, főkép ezek metszetes élei mellett surran el, akkor egyenes vonalú irányától valamennyire eltér, mi fényhajlásnak vagy világosság hajlásának neveztetik.

FÉNYISZONY, (fény-iszony) ösz. fn. Szemgyöngeség, midőn a szemek oly érzékenyek, hogy legott fájnak és könyüznek, ha erősebb fény éri őket. (Photophobia). Máskép : *fényfutás.*

FÉNYISZONYOS, (fény-iszonyos) ösz. mn. Fényiszonyban szenvedő. *Fényiszonyos szemek.* V. ö. FÉNYISZONY.

FENYÍT, FENYIT, (feny-ít) áth. m. *fenyít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Valakit büntetéssel illet. Szorosb ért. büntet, megboszúl. Lágyabb ért. bizonyos erkölcsi korlátok között tart, kihágni nem enged.

FÉNYÍT, (fény-ít) áth. m. *fényít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni*. Fényt ad valaminek, úgy megtisztít, kicsiszol valamit, hogy fénye legyen. Szokottabban : *fényesít.*

FENYÍTÉK, FENYITÉK, (feny-ít-ék) fn. tt. *fenyítés-ét*. 1) Büntetés, melyet valakinek elkövetett büneiért szenvednie kell, különösen, melyet bírói ítélet szab a bünös ellen. 2) Szelidebb ért. bizonyos erkölcsi korlátok, melyek a törvények áthágása ellen állíttatnak. *Fenyíték alatt tartani a katonaságot.* Máskép : *fegyelem.*

FENYÍTÉKHÁZ, (fenyíték-ház) ösz. fn. l. FENYÍTŐHÁZ.

FENYÍTÉS, FENYITÉS, (feny-ít-és) fn. tt. *fenyítés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, melynél fogva valakit büntetéssel illetünk. V. ö. FENYÍT.

FÉNYÍTÉS, FÉNYITÉS, (fény-ít-és) l. FÉNYESÍTÉS.

FENYÍTETLEN, (feny-ít-etlen) mn. tt. *fenyítetlen-t*, tb. *—ék*. Akit kihágásai vagy bűnei miatt meg nem fenyítettek, nem büntettek.

FENYÍTŐ, FENYITŐ, (feny-ít-ő) mn. tt. *fenyítő-t*. Rosz tettekért büntető; gonosztévőket törvényesen megboszuló; büntettekről ítélő, vagy azokról értekező. *Fenyítő perbe idézni; fenyítő bíróság, törvényszék, ítélet; fenyítő törvény.*

FÉNYÍTŐ, (fény-ít-ő) mn. és fn. tt. *fényítő-t*. Szer, anyag, eszköz, mely valaminek fényt ad. *Fényítő kenőcs. Börfényítő.*

FENYITŐHÁZ, (fenyitő-ház) ösz. fn. Nyilvános épület vagy intézet, hová az elitélt gonosztévőket részint büntetésül, részint javitásul bezárják, s néha testi büntetésekkel is illetik, koplaltatják stb.

FENYÍTŐSZÉK, (fenyítő-szék) ösz. fn. l. BÜNTÖRVÉNYSZÉK.

FÉNYJOG, (fény-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki a szomszéd udvarára szolgáló saját falán, vagy épen az ellenálló szomszédfalon is vágathat ablakot, hogy az által világosságot kapjon a maga házába.

FÉNYKÉP, (fény-kép) ösz. fn. Kép, mely valamely alakot, tájt stb. Daguerre találmánya szerénti fényben állít elé. Átv. ért. valaminek dicső, dicséretes, jeles oldalról való kitüntetése, elémutatása. Valamely *férfi életének fényképe.*

FÉNYKERÜLŐ, (fény-kerülő) ösz. mn. Sötétséget kereső, mások szemei elől rejtekező, bujkáló.

FÉNYKOR, (fény-kor) ösz. fn. A legnagyobb dicsőségnek kora, midőn valaki vagy valami legnagyobb hirben állott. *Nemzetünk fénykora, vajjon elmult-e?*

FÉNYKOROM, (fény-korom) ösz. fn. Goromba, fényes korom, mely a növényi testek, különösen fák égetésénél a közellévő tárgyakat, pl. kéményt megfogja, s mely különbözik ama finomabb poralaku koromtól, mely magasabb helyeken rakodik le.

FÉNYKOSZORÚ, (fény-koszorú) ösz. fn. Valamely testet környező fénysugarak. (Nimbus).

FÉNYKÖLTŐ, (fény-költő) ösz. fn. l. BODOBÁCS.

FÉNYKÖR, (fény-kör) ösz. fn. Fénysugarakból alkotott kör, mely a körülvett tárgynak bizonyos ünnepélyes alakot és tiszteletet kölcsönöz; dicskör. *Fénykörrel festett szentkép.* (Nimbus). Szélesb ért. azon fény tömege, mely fényes test körül elterjed. *A nap fényköre.* Máskép : *fénykoszorú.*

FÉNYKÖRZÖTT, (fény-körzött) ösz. mn. Fénykörrel övedzett, világított, diszített. *Fénykörzött szentkép.*

FÉNYLÁTÁS, (fény-látás) ösz. fn. Szemek kóros állapota, midőn káprázó fénypontok látszanak előttök lebegni.

FÉNYLE, (fény-l-e) fn. tt. *fénylé-t.* Sötétzöldszinü, igen fényes kőfaj a kavicsok neméből.

FÉNYLEDÉZIK, (fény-l-ed-éz-ik) k. Több pontokon fényt ereszt, ragyog, csillog. *Fényledezik a csillagos ég. Fényledezik a lámpákkal kivilágított város.*

FÉNYLÉS, (fény-l-és) fn. tt. *fénylés-t*, tb. *—ék.* Valamely testnek azon állapota, midőn fénysugarakat lövel magából. *Csillagok, virárok, drágakövek fénylése.*

FÉNYLIK, (fény-l-ik) k. m. *fényl-ett*, htn. *fényleni.* Fénytől ragyog, csillog, fényt bocsát; világít. *Nem mind arany, ami fénylik.* (Km.) *Fénylenek a kardok. Fénylenek éjjel a macska szemei. Derült éjjel szépen fénylenek a csillagok.*

FÉNYLŐ, (fény-l-ő) mn. tt. *fénylő-t.* Ami fénylik, fénytől ragyogó, csillogó. *Fénylő égi testek.*

FÉNYMÁZ, (fény-máz) ösz. fn. Máz, mely bizonyos testekre kenve, csiszolva azokat fényesekké teszi. *Fénymáz a hintókon, uri lószerszámokon.*

FÉNYMÁZOL, (fény-mázol) ösz. áth. Valamit fénymázzal beken, fényessé, csillogóvá tesz. *Hintókat fénymázolni.*

FÉNYMÁZOLÁS, (fény-mázolás) ösz. fn. Valaminek fénymázzal bekenése, csillogóvá, fényessé tevése.

FÉNYMÁZOS, (fény-mázos) ösz. mn. Fénymázzal bekent, kifényesitett. *Fénymázos lábbeli. Fénymázos lószerszámok, hintók.*

FENYŐ, (feny-ő) fn. l. FENYŰ.

FENYŐALMA, (fenyő-alma) ösz. fn. l. FENYŰBUGA.

FENYŐBUGA, FENYŐERDŐ, FENYŐFA stb. l. **FENYŰBUGA, FENYŰERDŐ** stb.

FENYŐFALVA, helységek Zaránd megyében, és Erdélyben Nagy-Szeben székben; helyr. *Fenyőfalvá-n, —ra, —ról.*

FENYŐFŐ, falu Veszprém megyében; helyr. *Fenyőfő-n, —re, —ről.*

FÉNYÖZÖN, (fény-özön) ösz. fn. Fények sokasága, nagysága, bősége. *Fényözönben úszott a sok czer gyertyával kivilágított tánczterem.*

FÉNYPERJE, (fény-perje) ösz. fn. Perjék neméhez tartozó növényfaj, melynek fényes levelei vannak. (Phalaris), l. PERJE.

FÉNYSUGÁR, (fény-sugár) ösz. fn. Azon egyenes vonal, melyben a fényt a világító testből szétoszlani és elterjedni képzeljük, vagyis maga a fény, mely ily vonalakban szétlövelleni látszik. V. ö. SUGÁR.

FÉNYSZOMJ, (fény-szomj) ösz. fn. Átv. ért. kifejezés, s am. tuláságos vágy a pompa, csillogás, kitünés, hirnév után.

FÉNYSZOMJAS, (fény-szomjas) ösz. mn. Tuláságos fényü pompára, csillogásra vágyakodó. *Fényszomjas főurak, hölgyek.*

FÉNYSZOMJU, (fény-szomju) l. **FÉNYSZOMJAS.**

FÉNYTELI, FÉNYTELJES, (fény-teli v. -teljes) ösz. mn. Igen fényes, csillogó. Átv. ért. dicsőséges, pompás. *Fényteli paloták.*

FÉNYTORONY, (fény-torony) ösz. fn. Tengeri parton vagy szigeten emelt torony, melyet éjjelenként kivilágítanak, hogy a hajózók tájékozhassák magukat.

FÉNYTÖMEG, (fény-tömeg) ösz. fn. Általán, a fénynek, fénysugaraknak nagy mennyisége, különösen, a festészetben, igen nagy világban eléállított pont vagy hely, mely sok fényt ver vissza, különböztetésül a *homály* vagy *sötétségtömegtől.*

FENYTŐS, (feny-t-ő-s, azaz fen-t-ő-s v. fenettes) mn. tt. *fenytős-t*, tb. *—ek.* Szeged tájékán am. lucskos, ronda, mintegy mocsokkal kent-fent.

FENYŰ, FENYÜ, (feny-ü) fn. tt. *fenyü-t* v. *fenyvet*, tb. *—k* v. *fenyvek.* A tülevelüek neméhez tartozó fa, sötétzöld levelekkel, melyek télen nyáron zöldellenek. Legtöbb fajai egyenes sudár növésüek, s némelyek gyantát, szurkot izzadnak, innen: *gyantás, szurkos fenyüknek* hivatnak Nevezetesebb fajai: *Foklya* v. *lúcz* v. *szurkos fenyü* (pinus picea), *fürtös f.* v. *jegenye f.* (pinus abies), *vad* v. *olasz fenyü* (pinaster), *vörös fenyü* (p. larix), *sima f.* (p. strobus), *mandula* v. *szelid* f. (p. pinea) stb. Ide számittatik a magyar köz nyelven a *gyalog* v. *boróka fenyü* is. Használják melléknevül is, s ekkor fenyüből valót, fenyüből készültet, csinálta jelent. *Fenyü karó, fenyü gerenda, fenyü deszka.*

FENYŰ-ALJA, ösz. fn. Gomba neme, mely fenyüfák alatt terem.

FENYŰALMA, (fenyü-alma) ösz. fn. l. FENYŰBUGA.

FENYŰBOKOR, (fenyü-bokor) ösz. fn. l. GYALOGFENYŰ.

FENYŰBUGA, (fenyü-buga) ösz. fn. Fenyüfán termő, hosszukás, pikkelyes buga, melyben a fenyü magvai rejlenek. Máskép: *fenyülfity* v. *toboz.*

FENYŰCZINKE, (fenyü-czinke) ösz. fn. Czinkefaj, melynek fekete feje, hamuszinü háta, és fehér begye van, a molnárczinegénél valamivel kisebb. (Parus ater).

FENYŰERDŐ, (fenyü-erdő) ösz. fn. Erdő, mely fenyüfákból áll, fenyves.

FENYŰFA, (fenyü-fa) ösz. fn. 1) Fenyű, mint egész növény. 2) A fenyünek teste, fenyűből vágott, hasított egy darab. *Fenyűfából készitett bútorok. Fenyűfával tüzelni.* 3) Melléknevül használtatván am. fenyűből v. fenyűfából való, készített. *Fenyűfa hajó fenyűfa karó.*

FENYŰFALVA, l. FENYŐFALVA.

FENYŰFITY, (fenyű-fity) ösz. fn. l. FENYŰBUGA.

FENYŰGOMBA, (fenyű-gomba) ösz. fn. Fenyűfa derekán vagy tövén tenyésző gombafaj.

FENYŰGYANTA, (fenyű-gyanta) ösz. fn. Gyantanemü sürű folyadék, mely a jegenyefenyűből fakadoz ki. V. ö. GYANTA.

FENYŰGYÖNGY, (fenyű-gyöngy) ösz. fn. Gyöngyszemek gyanánt a fenyűfából, különösen az úgynevezett gyantás fenyűből kifolyó nedv, melyből kátrányt, szekérkenőt készítenek.

FENYŰKOROM, (fenyű-korom) ösz. fn. Korom, a megégetett szurkos fenyűből.

FENYŰMADÁR, (fenyű-madár) ösz. fn. Húrosmadár-faj, mely őszszel és télen a gyalogfenyűk borókáin éldegél, s asztali nyalánkságul szolgál.

FENYŰMAG, (fenyű-mag) ösz. fn. Általán, a fenyűfák magva; különösen azon fekete és kemény bogyó, mely a gyalogfenyükön terem, s melyből szeszes italt is főznek. *Fenyűmaggal kifüstölni a szobát.*

FENYŰMAGNEDV, (fenyű-mag-nedv) ösz. fn. Borókamagokból sajtólt csipős, keserízű nedv.

FENYŰMAGOLAJ, (fenyű-mag-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet a gyalogfenyű bogyóiból, vagyis borókából sajtólnak.

FENYŰMAGOS, (fenyű-magos) ösz. mn. Fenyűmaggal készített, fűszerezett. *Fenyűmagos sült.*

FENYŰMAGPÁLINKA, (fenyű-mag-pálinka) ösz. fn. l. FENYŰVÍZ.

FENYŰMÉZGA, (fenyű-mézga) ösz. fn. l. FENYŰTÖMJÉN.

FENYŰMONDOLA, (fenyű-mondola) ösz. fn. A déli tartományokban tenyésző szelíd fenyűfa (Pinus pinea) magva, mely alakjára nézve a mondolához hasonlít.

FENYŰOLAJ, (fenyű-olaj) ösz. fn. Szurkos fenyűből készített olaj.

FENYŰPÁLMA, (fenyű-pálma) ösz. fn. Indiai pálmafaj, a malabari partokon és Ceylon szigetén. (Elate sylvestris).

FENYŰPINTY, (fenyű-pinty) ösz. fn. Pintyfaj, mely a fenyves erdőkben lakik.

FENYŰRIGÓ, (fenyű-rigó) ösz. fn. l. FENYŰMADÁR.

FENYŰSZÁL, (fenyű-szál) ösz. fn. Magasra nőtt, szép egyenes fenyő. Így hívják levágott állapotában is.

FENYŰSZENDER, (fenyű-szender) ösz. fn. Fenyűfákon tenyésző és éldegelő bogárfaj.

FENYŰSZŰ, (fenyű-szú) ösz. fn. Szú neme, mely a fenyűfákon rágódik. V. ö. SZÚ.

FENYŰSZUROK, (fenyű-szurok) ösz. fn. Szurok, mely az úgynevezett szurkos fenyűből fakadoz ki, s melyből a kátrányt, szekérkenőcsöt főzik.

FENYŰTERMŐ, (fenyű-termő) ösz. mn. Fenyűfákkal bővelkedő, fenyves. *Fenyűtermő havasok, Kárpátok.*

FENYŰTINÓRÚ, (fenyű-tinórú) ösz. fn. Feketc, néha fehéres vagy sárgás gombafaj, melynek alsó része sárgás csövekből áll, s vén veresfenyűk törzsökein terem. (Agaricus officinalis).

FENYŰTOBOZ, (fenyű-toboz) ösz. fn. l. FENYŰALMA.

FENYŰTŐ, l. FENYŐTŐ.

FENYŰTÖMJÉNY, (fenyű-tömjény) ösz. fn. A fenyűfa derekából kifakadó sárgás mézga, melynek a tüzön sajátságos illata van.

FENYŰVIASZ, (fenyű-viasz) ösz. fn. lásd: FENYŰSZUROK.

FENYŰVÍZ, (fenyű-víz) ösz. fn. Gyalogfenyű bogyóiból, vagyis borókákból égetett szeszes ital, tótosan: *borovicska.*

FÉNYŰZÉS, (fény-üzés) ösz. fn. Nagy és fölösleges költséggel járó, kitünő pompa a ruházatban, lakásban, étel-italban, szóval az élet mindennemü módjában és kényelmeiben.

FÉNYŰZÉSI, (fény-üzési) ösz. mn. Fényüzést illető, arra vonatkozó. *Fényüzési czikkek, áruk.*

FÉNYŰZŐ, (fény-üző) ösz. mn. Kitünő, felesleges költséggel pompázó, az élet kényelmeire szerfölött sokat áldozó. *Fényüző gazdagok, főurak.*

FÉNYVÁGY, (fény-vágy) ösz. fn. Vágy, mely tulságos fényüzésre, pompára, tündöklésre törekszik.

FENYVES, (1), (feny-ü-es v. feny-v-es) fn. tt. *fenyves-t*, tb. —*ek*. Erdő, mely fenyűfákból áll. *Az éjszaki Kárpátokat jobbára fenyvesek borítják.*

FENYVES, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fenyves-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fenyűkkel gazdag, bővelkedő, benőtt. *Fenyves hegyek, bérczek, havasok.*

FENYVESMADÁR, (fenyves-madár) ösz. fn. l. FENYŰMADÁR.

FÉR v. FÖR, elvont gyök, melynek megfelel a vastag hangu *for*, mint e szókból: *fergeteg, forgatag, fergetyű, forgatyú, ferdül, fordúl* kitünik. Jelentése tehát: fordulás, ide-oda forgás. Rokonságai a szanszkrit *per, pur* (mozdítni, elétolni, elétaszítni), innen: *parâ* [túl, tulnan], *purâ* [elé, elébb]; hellen *περί, παρὰ, πρός, πορεί, περάω*; latin *per-*, német *ver-, Ferse, fahren* stb. V. ö. FOR elvont gyök rokonságait is. A *fer* az illető állapotnak, vagy cselekedetnek kisebb, a *for* nagyobb fokát jelenti. Innen: *ferdül* am. félre hajol, de nem egészen; *fordúl* egészen eltér eléhbi állásától. Ezen gyökből származnak: *férdik, fördik, fürdik*, minthogy a fürdő állat a vízben fereg, forog, továbbá: *fergeteg, fertelem, fertős* stb. V. ö. PÉR, (pérég, perdül) és PAR, (parittya) gyököket.

FÉR, (1), (fe-er) elvont törzs, melyből *férj, férfi* stb. származnak. A *fe* (magasság, nagyság) és *er* (er-ő) fogalmak rejlenek benne. Rokonok vele a latin *vir*, szanszkrit *vîr*, (fedezni, átalmazni), innen: *virasz* (férj), továbbá: góth *wair*, hellen *ἄρης, ἄρρην*, török *er*, finn *mirdä* stb. Némelyek szerént am. *ivar*, ‚ívik' igétől, tehát am. *ivó*. 2) Elvont gyök *fércs* szó-

ban, a midőn hangutánzónak s *var* gyökkel rokonnak látszik.

FÉR, (2), (fe-ér, azaz felülig ér), önh. m. *fér-t.* 1) *Be ba* ragu nevekkel am. valamely helybe, térbe jut, behat. *Ezen szákba egy mérü búza fér. Börébe alig fér. Ez nem fér a fejembe*, azaz meg nem foghatom. *Egér nem fér lyukába, tököt köt a farkára.* (Km.) Összvetéve : *befér. Be nem fértem a templomba.* 2) Felható ragu nevekkel am. valamely tárgy fölén, tetején helye jut. *A kis kocsira csak ketten férnek.* Továbbá : *ráfér. Nincs oly rakott szénás szekér, melyre még egy villával rá nem férne.* (Km.) Átv. ért. el kel nála, nem fölösleges. *Rá fér az intés.* 3) Közelitő ragu névvel am. valamihez hozzá jut. *Pénshez férni. Nem tudok a nagy tolongás miatt barátomhoz férni. Még a jóhoz is szó fér.* (Km.) Ismét : *hozzáfér. A macska hozzáfért a szalonnához.* 4) Igekötőkkel : *Belefér. Minden mustja belefért egy hordóba. Elfér.* Vonz *ban ben* és *on ön* ragu neveket. *Elfér a házban, elfér a bakon.* Különös szólásmód : *nem férhetsz el tőlem?* azaz : nincs nyugtod miattam? Fölfér, *ra re* ragu nevekkel. *Fölfér a kocsira. Kifér. Hogy fért ki a szádon ez a kezes lábas szó.* (Km.) *Lefér. Egy iv papirosra sok betü lefér. Megfér*, am. 1) megegyezik, békében van együtt. *A jó testvérek megférnek egymással. Nehezen fér meg egy szemeten két kakas.* (Km.); *Két dudás egy csárdában meg nem fér.* (Km.). 2) helye van valahol. *Kis helyen sok jó ember megfér.* (Km.); *én megférek akármily kis szobában.* Összefér, am. egyességben van, békével él mással : *kétféle szeretet nehezen fér össze.* (Km.) *Nincs tü közöttünk, hogy össze ne férjünk.* (Km.).

FÉRCS, (fér-cs) elvont törzsök, melyből *fércség, fércségés* stb. származnak. Hangutánzó szó, mely a szétlövelő víz vagy más folyadék tompa hangját fejezi ki; kevesb erélyü vagy hatályú működéssel : *fécs, fécség.* Finnül *parskun, pirskun.*

FÉRCSÉG, (fér-cs-ég) önh. m. *fércség-tem, —tél, —ett.* A víz vagy más folyadék folytonos *fercs* hanggal szét lövel; lágyabb kiejtéssel : *fecseg. Ferceg a víz, midőn magasról lehulló cseppjei köre esnek.*

FÉRCSÉGÉS, (fér-cs-ég-és) fn. tt. *fércségés-t*, tb. *—ék.* Valamely folyadéknak *fercs* hangot adó szétömlése, szétlövelése.

FÉRCSEN, (fér-cs-en) önh. m. *fércsen-t.* Egyes *fércs* hangot adva szétömlik. *Fercsen a köre cseppentett víz;* lágyabb kiejtéssel : *fécsesen.*

FÉRCSENÉS, (fér-cs-en-és) fn. tt. *fércsenés-t*, tb. *—ék.* Valamely folyadéknak fercsenve szétömlése. V. ö. FÉRCSEN.

FERCSI, férfi kn. *Ferencs*-ből kicsinyítve, mint *Jánosból* : *Jancsi, Györgyből* : *Gyurcsi* stb. l. FERENCZ.

FERCSÓ, l. FERCSI.

FÉRCZ, (fér-cz) fn. tt. *fércz-ét.* Imígyamúgy felvarrott folt, összeaklált, ritka öltésü varrás.

FÉRCZÉL, (fér-cz-él) áth. m. *férczél-t.* 1) Valamit fonallal, czérnával nagyjából összefüz, összeakgat, hogy ideiglen tartson. *A szabók elsőbr férczelnek, azután varrnak. Összeférczelni valamit*, am. roszúl, öregében, nagy öltésekkel varrni. 2) Dunán túl, am. a kanrécze a nősténynt meghágja, megbuboza, máskép : *herécsel.*

FÉRCZMŰ, (fércz-mű) ösz. fn. Oly kézmű, szabó-, varrómunka, mely csak imigy-amúgy van összeöltögetve, foltozva, akgatva.

FÉRCZTŰ, (fércz-tű) ösz. fn. Vastagabbféle, hosszu tű, melylyel valamit nagyjából összeaklálnak, együvé füznek. *Kárpitosok, dohányfüzők férczlüje.*

FÉRDE, (fér-de) mn. tt. *férdét.* Félszakos, részutos, félre álló, félre gyúrt, nyomott. *Ferde száj, nyak. Ferde sarku csizma. Ferdére dől a kalapja, szája. Ferdére lép.* Átv. ért. helytelen, az okos ész szabályaitól eltérő. *Ferde beszéd, gondolkodás.* V. ö. FÉR, elvont gyök.

FÉRDE-MARS, (férde-mars) ösz. fn. Hadgyakorlati műszó, midőn a haladó csapat nem egyenes vonalban, hanem az egyik szárny előnyomulásával, mintegy fordúlni akarólag léptet.

FÉRDÉN, (fér-de-en) ih. Félszakosan, részutosan, egyik oldalra nyomulva, görbedve. *Ferdén viselni a kalapot. Ferdén lépni.* Átv. ért. helytelenül, nem okosan. *Ferdén beszélni, gondolkodni.*

FÉRDESÉG, (fér-de-ség) fn. tt. *férdeség-et.* Valaminek azon állapota, vagy tulajdonsága, midőn ferdén, azaz félszakosan, részutosan, görbén áll. Átv. ért. helytelenség, oktalanság. *Észnek, gondolatnak ferdesége.*

FÉRDIK, FÉRÉSZT, l. FÜRDIK, FÜRÖSZT.

FERDINAND, (am. érdemes, régi német szó, *verdienen*-ből származtatva) férfi kn. Ferdinandus, Fernando.

FÉRDÍT, FÉRDIT, (fér-de-ít) áth. m. *férdített*, htn. —*ni* v. —*eni.* Félszakossá, részutossá tesz, félre nyom, -görbít, -csavar, -gyúr. *Gúnyból, vagy sirásra készülve saját ferdít. Elferdíti a csizma sarkát.* Átv. ért. készakarva félrecsavarja valaminek értelmét. *Elferdíteni mások beszédét, mondását.*

FÉRDÍTÉS, (fér-de-ít-és) fn. tt. *férdítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által valamit ferdévé teszünk.

FÉRDÜL, FÉRDÜL, (fér-de-ül) önh. m. *férdül-t.* Ferde alakot ölt, olyanná lesz, mint ami ferde, azaz félszakos, részutos szokott lenni. *Ferdül a vízmosta út. Ferdül a félrenyomott csizmasark. A rosszul rakott kazal elferdül.*

FÉRE, (fér-e) fn. tt. *férét.* A székelyeknél am. miben valami elfér (fér-ő); különösen telekmértéket jelent, mint *hold* vagy *láncz* (föld). Féreje tehát am. bizonyos térségü föld, melybe határozott mennyiségü vetés belefér. *Három köböl féreje* v. *féres föld*, azaz, melybe három köböl magot lehet vetni.

FERECZEL, l. FERESD.

FERECSD, l. FERESD.

FEREDIK, (fer-ed-ik) l. FÜRDIK.

FEREDŐ, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Feredő-n, —re, —ről.*

FEREDS, l. FERESD.

FÉRÉG, (fér-ég, mely t. i. valamibe fúrja magát, vagyis fireg forog, rokon vele a latin *vermis*, német *Wurm*, arab *kermes* stb.) fn. tt. *férget*, tb. *férgek*. 1) Állattani szoros ért. azon apró állatok neme, a gerinctelenek osztályából, melyeknek piros vérök nincs, s külső érzékjelek nélkül szükölködnek, és lábatlanok, hanem testeik öszvehuzása és kinyujtása által mozognak, s melyek az állatország hatodik, és utósó osztályát teszik. (Vermis). Ilyenek a *pondrók, giliszták, bélgiliszták* stb. *Babféreg, buzaféreg, sajtféreg, tormaféreg. Férekelődik, mint a tormába esett féreg.* (Km.) *Ritka alma, kiben féreg nincsen.* (Km.). 2) Népnyelven, mindenféle kártékony vagy undok állat, milyenek a farkasok, kigyók, békák, egerek, poloskák, állatok testén élődő különféle bogarak stb. *Csunya, utálatos, undok féreg, büdös féreg, toportyán féreg* (medve). *Tisztátalanság miatt majd megeszik a férgek. Teli van a feje, ruhája féreggel* (tetüvel). *Hogy a féreg* (egér) *rágja le a füledet.* (Kriza János).

FÉRÉGKÓR, (férég-kór) ösz. fn. 1) Az állatoknál, különösen embereknél, a bélférgektől származó kór, nyavalya. 2) A növények azon nyavalyája, melyet a levélférgek okoznak, midőn leveleiket, s gyönge galyaikat elpusztítják.

FÉRÉGLABDACS, (férég-labdacs) ösz. fn. Mérges anyagból csinált, ételő labdacsok, melyeket némely férgek kiirtására használni szokás.

FÉRÉGLÁZ, (férég-láz) ösz. fn. A belekben elszaporodott férgektől, giliszáktól származó láz.

FÉRÉGNEMŰ, (férég-nemű) ösz. mn. A férgek neméhez tartozó vagy hasonló, oly tulajdonságu, milyen a férgeké. *Féregnemü apró állatok.*

FÉREGPOR, (féreg-por) ösz. fn. 1) Kártékony vagy általán házi férgek irtására való ételő por. 2) Porul beadott gyógyszer a bélférgek ellen.

FÉRÉGTAPASZ, (férég-tapasz) ösz. fn. Gyógytapasz, melyet a bélférgekben szenvedő beteg hasára tesznek.

FÉRÉGÜZŐ, (férég-üző) ösz. mn. Férgeket pusztító, ölő. *Féregüző szerek, porok, labdacsok.*

FÉREGYHÁZ, falu Temes megyében; helyr. *Féregyház-on, —ra, —ról.*

FERENCZ, férfi kn. tt. *Ferencz-et.* Franciscus. (Franz, François). A franczia és német *franc* szótól eredett, mely am. szabad (németül: frei).

FERENCZSZÁLLÁS, puszta Torontál megyében; helyr. *Ferenczszállás-on, —ra, —ról.*

FERENCZSZÁLLÁSA, puszta Kis-Kunságban; helyr. *Ferenczszállásá-n, —ra, —ról.*

FERENCZVŐLGYE, üveghuta Máramaros megyében; helyr. *Ferenczvölgyé-n, —re, —ről.*

FERESD, erdélyi falu Hunyad magyében; helyr. *Feresd-én, —re, —ről.*

FÉRETLEN, székelyesen, *férhetetlen* helyett.

FEREZ, l. FERESD.

FÉRFI, FÉRFIÚ, (fér-fi v. -fiú) ösz. fn. tt. *férfi-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Széles ért. hímnemhez tartozó emberi állat, mely a szinte széles ért. vett asszonyi v. nőnemmel együtt az emberi nemzet öszvegét teszi. Ezen ért. mondatik 1. Mózs. 1. 27. *És teremté Isten az embert az ő képére; az Istennek képére teremté őtet; férfiuvá és asszonyállattá teremté őket.* (Káldi). *Férfiak és asszonyok (v. nők) társasága.* 2) Szorosb ért. oly hím ember, ki az ifjuság korát már túl élte, ki teljesen kifejlödött, ellentétül a gyermeknek és ifjunak. *Gyermekből ifjú, ifjuból lesz férfi. Fiatal, közép korú, agg férfi.* 3) Nemesb ért. oly férfi, kiben a férfias tulajdonságok kitünő mértékben megvannak, tehát szilárd, erős lelkü, bátor ember. *Legyetek férfiak a veszélyben. Mind hősök ők, mind férfiak.* (Garay). 4) Melléknevül használtatván am. férfit illető, férfira vonatkozó, férfi tulajdonságával biró. *Férfi szellet. Ki tör rajta a férfi szellet.* (Km.) *Férfi szív, természet. Férfi asszony.*

Első (fér v. férj) alkatrészét illetőleg, lásd: FÉR, (1).

FÉRFIÁG, (fér-fi-ág) ösz. fn. A nemzetségi törzsfának azon nemzedéki ága, melyen az apák és fiak sorozata fel van jegyezve; az anyák és leányaik sorozatát elémutató ág, *asszonyi ágnak* v. *leányágnak* mondatik. *Az Árpádok férfiága a történetirók köz véleménye szerént már régen kihalt. Férfiágról rokonok.* Rövidebben: *fiág.*

FÉRFIAS, (fér-fias) ösz. mn. 1) Férfi tulajdonságokkal biró, férfihoz illő. *Férfias magaviselet. Férfias bátorság, lélek, erő, szilárdság.* 2) Mondják oly nőről, ki igen a férfiak után van. *Férfias leány, asszony.* 3) Ugyan nőről szólva, am. férfitermészetü, női gyöngédséget nélkülöző.

FÉRFIASAN, (fér-fiasan) ih. Férfiúhoz illően, férfias módon.

FÉRFIASSÁG, (fér-fiasság) ösz. fn. Férfias tulajdonságok bősége, létezése. Különösen, a férfinak nemző tehetsége, heréje. *Valakit férfiasságától megfosztani*, azaz kiherélni.

FÉRFI-ASSZONY, (férfi-asszony) ösz. fn. 1) Oly személy, kinek férfi és asszonyi nemző részei vannak, vagy azokhoz hasonlókkal bírni látszik: *csira, himnő.* 2) Férfi természetü, indulatú asszony, milyenek az *amazonok* voltak.

FÉRFICZIPŐ, (férfi-czipő) ösz. fn. Czipőféle lábbeli, milyet férfiak szoktak viselni.

FÉRFIDÜH, (férfi-düh) ösz. fn. Igen heves, rendetlen és tartós nemi vágy, mely valamely nőben a férfiak iránt gerjedez, s mely szinte a dühösségig növekedik. (Furor uterinus).

FÉRFIDÜHÖS, (férfi-dühös) ösz. mn. Férfidühtől gerjedező. *Férfidühös buja nő.* V. ö. FÉRFIDÜH.

FÉRFIGYÜLÖLÉS, (férfi-gyülölés) ösz. fn. Női ellenszenv a férfiak iránt, melynél fogva a nő a fér-

fiakkal sem társaságilag, sem nemileg közlekedni természeti utálatból nem akar.

FÉRFIGYÜLÖLŐ, (férfi-gyülölő) ösz mn. és fn. Nőszemély, ki a férfiak iránt ellenszenvvel viseltetik, s a férfiakkal való társalgást és nemi közlekedést, belső ellenszenvénél fogva kerüli.

FÉRFIHANG, (férfi-haug) ösz. fn. Erős, vastag hang, milyen a jól kifejlett férfiaké szokott lenni. Különböztetésül a vékony, női vagy úgynevezett kappanhangtól.

FÉRFIKOR, (férfi-kor) ösz. fn. A férfi életnek azon korszaka, midőn teljes kifejlettségében van, középkor az ifjuság és vénség között.

FÉRFIMAG, (férfi-mag) ösz. fn. Legnemesebb nedv a férfitestben, mely nemi közösülés által kiömölvén, s a női maggal összevegyülvén, ezt megtermékenyíti.

FÉRFINÉV, (férfi-név) ösz. fn. Név, különösen a keresztényeknél keresztnév, melyet a férfiak viselnek, pl. *István, Ferencz.* Néha a férfi- és asszonyi nevek gyökei ugyanazok, csak képzőik különböznek, pl. *János, Janka, Antal, Antonia* stb. Rövidebben: *finév.*

FÉRFIÖLTÖZET, (férfi-öltözet) ösz. fn. Sajátságos szabásu öltözet, milyet a férfiak viselnek, s mely különféle népeknél különböző. Ettől különbözik a *nőöltözet. Férfikalap, nőkalap, férficzipő, nőcsipő* stb.

FÉRFIRUHA, (férfi-ruha) ösz. fn. l. FÉRFIÖLTÖZET.

FÉRFIRUHAKÉSZÍTŐ, lásd: FÉRFIRUHASZABÓ.

FÉRFIRUHASZABÓ, (férfi-ruha-szabó) ösz. fn. Szabó mesterember, ki férfiak számára, férfi szabásu ruhákat készit.

FÉRFISÁG, (fér-fiság) ösz. fn. Férfi tulajdonság, milyenek: bátorság, erély stb. Különösen nemzői tehetség.

FÉRFISZABÓ, (férfi-szabó) ösz. fn. Nem egészen szabatos kifejezés *férfiruhaszabó* helyett, mert nem a férfit szabja, hanem csak ruháját.

FÉRFISZOKÁS, (férfi-szokás) ösz. fn. Szokás, melyet tetteikben rendesen a férfiak követnek; férfiakhoz illő szokás. *Nálunk a dohányzás, fütyölés férfiszokás.*

FÉRFITERMET, (férfi-termet) ösz. fn. Olyan termet, vagyis testalkotás, milyen a jól képzett férfié szokott lenni, mely a nőtermettől több tekintetben különbözik.

FÉRFITESTVÉR, (férfi-testvér) ösz. fn. Testvérbáty vagy öcs, mely a latin *frater*, német *Bruder* szóknak felel meg. Újabb nyelven rövidítve: *fivér.*

FÉRFITÖRZSÖK, (férfi-törzsök) ösz. fn. Azon származási vagy nemzedéki törzsök, melyből a férfiág vagy ágak erednek.

FÉRFIÚ, (fér-fiú) ösz. fn. l. FÉRFI.

FÉRFIÚI, (fér-fiúi) ösz. mn. Férfiút illető, abhoz tartozó, arra vonatkozó. *Férfiúi erő, bátorság, állhatatosság.*

FÉRFIUSÁG, (fér-fiuság) ösz. fn. lásd: FÉRFISÁG.

FÉRFIVÁGY, (férfi-vágy) ösz. fn. Nőben gerjedező rendetlen vágy a férfiak után, kivált nemi közlekedés végett, mely ha igen nagy fokra hág, *férfidüh* a neve.

FÉRFIVÁGYÓ, (férfi-vágyó) ösz. mn. Nőszemélyről mondják, ki rendetlen nemi gerjedelemmel vonzódik a férfiak után.

FÉRFIVARGA, (férfi-varga) ösz. fn. Varga mesterember, ki férfiaknak való lábbelieket, pl. sarukat, topánokat, czipőket készit.

FÉRGENY, (fér-eg-eny) fn. tt. *férgeny-t*, tb. *—ek.* A bélférgek egyik neme, melynek hosszukás hengerded alakja van. (Sipunculus. L.).

FÉRGES, (fér-g-es) mn. tt. *férges-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Féreggel bővelkedő, féregtől ellepett, hemzsegő, féreg-ette. *Férges alma, férges dió. A piros alma is gyakorta férges.* (Km) *Nem ér egy férges diót.* (Km.) *A jó fának is van férges gyümölcse.* (Km.). V. ö. FÉRÉG.

FÉRGESÉDIK, (fér-eg-es-éd-ik) k. m. *férgeséd-tem, —tél, —ett.* Férgek nőnek benne, férgessé lesz.

FÉRGESSÉG, (fér-eg-es-ség) fn. tt. *férgesség-et.* Férges állapota vagy tulajdonsága valaminek. *Férgessége miatt használhatatlan gyümölcs.*

FÉRGETEG, FÖRGETEG, (fér- v. för-g-et-eg) fn. tt. *férgeteg-et.* 1) Igen erősen rohanó, s nem egyenes irányban, hanem örvényesen, s mintegy ferdén tolongó szél. *Tengeri fergeteg; havas fergeteg. Dühös, pusztító, orditó fergeteg. Hordjon el a fergeteg. Jön, mint a fergeteg.*

„Ha látom a fergeteg idejét,
Benyomom a süvegem tetejét."
Népd.

2) Az ily erős szél által fölkergetett porfellegek a szárazon, vagy vízhullámok a tengeren, vagy hóval, esővel terhelt s kóválygó felhők. *Fergeteggel érkezett jégeső. A záport porfergeteg előzte meg.* Valamint több rokonképzőjü szók, pl. *rengeteg, sivatag, zuhatag* stb. úgy ez is melléknévül is használható, s am. szüntelenül forgó, kevergő.

FÉRGETEGÉS, FÖRGETEGÉS, (fér- v. för-g-et-eg-és) mn. tt. *férgetegés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Förgeteg által felzavart. *Förgeteges tenger, levegő.*

FÉRGETYŰ, FÖRGETYŰ, (fér- v. för-g-e-tyü) fn. tt. *férgetyü-t.* Általán, valamely szer, eszköz, melyet ferdén ide-oda forgatni lehet. Különösen 1) A szekér első párnáján ide s tova forgható, s derékszeggel a tengelyhez foglalt fa, melyből kétfelől az oldalakat tartó rakonczák felnyúlnak. 2) Ablakokra alkalmazott bádog füsthajtó.

FÉRHÉCZ, (fér-hécz) ösz. fn. A rúd töve felé keresztül álló vasalt fa, mely két felől vaspálczáknál

fogva a tengely végeihez csatoltatik. Ferhécz csak a lovas szekereken szokott lenni. Máskép: *Förhéncz, felhércz, fölhércz.*

FÉRHETETLEN, (fér-het-etlen) mn. tt. *férhetetlen-t*, tb. —*ek*. A székelyeknél am. nyughatatlan; illetlen (Kriza J.).

FÉRHEZ MEGYEN, l. FÉRJHEZ MEGYEN.

FÉRHEZ AD, l. FÉRJHEZ AD.

FERI, férfi kn. tt. *Feri-t*, tb. —*k*. A *Ferencz* névnek kicsinyező, s barátságos ért. vett módosítása. Máskép: *Ferike, Ferus, Fercsi, Fercsó, Ferke, Ferkó, Ferkő*. A két utóbbi már idősebet, sühodert jelent. V. ö. FERENCZ.

FERICSE, falu Arad megyében; helyr. *Fericsé-n*, —*re*, —*ről*.

FERICZE, falu Bihar megyében; helyr. *Fericzé-n*, —*re*, —*ről*.

FÉRINGÉZIK, (fér-ing-éz-ik) k. m. *féringés-tem*, —*tél*, —*ett*. A székelyeknél am. tolakodik helyért (Kriza J.).

FERITFALU, helység Szala megyében; helyr. *Feritfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

FÉRJ, (fér-j) fn. tt. *férj-et*. A *j* betü toldalékképző gyanánt áll, mint a *fürj, eperj, szederj* szókban is. Jelent tulajd. oly férfi személyt, kinek felesége van, a feleség hites társát. *Férj és feleség, egy test és lélek. Férjhez menni*, azaz valamely férfival törvényes házassági viszonyba lépni. *Férjhez kérni, adni a leányt. Kicsiny a lány, férjhez kérik, nem mehet.* (Népd.) *Férjét szeretni. Férjéhez hü lenni. Férjét elhagyni. Férjétől elválni. Fiatal, vén férj.* A köznép a férjet *úrnak* is mondja, sőt a közrendü asszonyok *férjem* helyett általán *uram* szóval élnek.

„Nem szeretem az uramat,
Csak a kisebbik uramat." Népd.

V. ö. FÉR, (1).

FÉRJANY, (fér-j-any) fn. tt. —*t*. A hellén *ἀρσηνικόν* után betüszerént fordított műszó, helyesebben, l. MIRENY; köznyelven: *egérkő*.

FÉRJES, (fér-j-es) mn. tt. *férjes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Kinek férje van, férjnél levő. *Férjes nők*.

FÉRJETLEN, (fér-j-etlen) mn. tt. *férjetlen-t*, tb. —*ek*. Kinek férje nincs, azaz hajadon vagy özvegy.

FÉRJFI, FÉRJFIAS, FÉRJFIÚ stb. l. FÉRFI, FÉRFIAS, FÉRFIÚ stb.

FÉRJGYILKOS, (férj-gyilkos) ösz. fn. Nő, azaz feleség, ki férjét megölte. *Férjgyilkosok ellen hozott törvény.*

FÉRJHEZ AD, l. FÉRJ alatt.

FÉRJHÉZADÁS, (férjhéz-adás) ösz. fn. Megengedés, beleegyezés, hogy a leány valamely férfihoz feleségül menjen.

FÉRJHEZ MEGYEN, l. FÉRJ alatt.

FÉRJHÉZMÉNÉS, (férjhéz-ménés) ösz. fn. Midőn a nőszemély, legyen az hajadon vagy özvegy, a férfival házasságra lép.

FÉRJHÉZMÉNŐ, (férjhéz-ménő) ösz. mn. Leányról mondják, ki már annyira felnőtt és kifejlett, hogy asszony, azaz feleség lehet belőle. *Már férjhezmenő leánya van.* Máskép: *eladó*.

FÉRJI, (fér-j-i) mn. tt. *férji-t*, tb. —*ek*. Férjet illető, arra vonatkozó. *Férji kötelesség. Férji hüség, szeretet, gond.*

FÉRJTELEN, (fér-j-te-len) mn. tt. *férjtelen-t*, tb. —*ék*. Nőszemély, kinek férje nincs, legyen az hajadon vagy özvegy. Szélesb ért. ki férjével nincsen, kinek férje távol van, németesen szólva: *szalmaözvegy*.

FÉRJTELENSÉG, (fér-j-te-len-ség) fn. tt. *férjtelenség-ét*. A nőszemélynek azon állapota, midőn vagy hajadon, vagy özvegy, vagy élő férjétől akármi okból el van szakadva.

FÉRJŰL, (fér-j-ül) önh. m. *férjül-t*. Férjhez megy.

FERKEND, puszta Szala megyében; helyr. *Ferkend-én*, —*re*, —*ről*.

FÉRKÉZÉS, (fér-kéz-és) fn. tt. *férkézés-t*, tb. —*ek*. Valamely tárgynak azon állapota, midőn valamely helyre befér, midőn bizonyos térben helye van, helye jut.

FÉRKÉZET, (fér-kéz-et) fn. tt. *férkézet-ét*. Férkezés elvont értelemben.

FÉRKÉZIK, (fér-kéz-ik) k. m. *férkéz-tem*, —*tél*, —*ett*; htn. —*ni*. Közelitő ragu névvel használtatván, am. valamihez hozzá jut, helyet nyit, tör valahová. *A nagy tömeg miatt nem férkezhetik a színházi sértelekhez. Az itató vályuhoz nem férkezhetik a szomjas tulok.* A székelyeknél annyi is, mint: helyet enged, szorúl. *Férkezzetek fasekak, hadd férjen a csupor is.* (Kriza J.).

FERKÓ, FERKŐ, l. FERI.

FÉRM, (fér-m) elvont törzsök, melyből *férmed, férmeszt* stb. származnak. *A fér (for*, för) gyökből eredvén jelent rendetlen mozgást, ide-oda dordulást, felindulást. Megegyezik a latin *ferveo, fermentum, fervidus* szók, *ferm* v. *ferv* gyökével.

FÉRMED, (fér-m-ed) önh. m. *férmed-tem*, —*tél*, —*t* v. *férmed-ett*. Fergő, forgó vagy forró viz gyanánt mozgásba jő, s haragra indúl. *Fölfermedni valakire.* V. ö. FÉRM.

FÉRMEDÉS, (fér-m-ed-és) fn. tt. *férmedés-t*, tb. —*ek*. Belső felindulás, mozgalom, mely a forró viz felbugyogásához hasonlít. Innen jelent haragra gerjedést, a vérnek buzuvágytól eredő sebesebb mozgását.

FÉRMELŐDIK, l. FÜRMÖLŐDIK.

FÉRMESZT, (fér-m-eszt) áth. m. *férmeszt-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Rendetlen mozgásba, forrásba hoz, különösen boszúra, haragra gerjeszt, boszontás által a vért rendkivüli forgalomra ingerli.

FERSING, (*felső-i...*ből összevúzva) fn. tt. *fersing-ét*. Székely földön am. felső gyolcsszoknya, rokolya.

FÉRT, FÖRT, (fér-t v. för-t) elvont törzsökige, melyből az igenév *fertő* származékaival együtt, továbbá, *fertelem*, *fertelmes* stb. szók maiglan divatoznak. Képezve van a *tar-t*, *haj-t*, *ej-t*, *sej-t*, *bom-t*, *rom-t* stb. hasonlatára. *Fért* eredetileg am. ferde mozgást tesz, fordít magán. (V. ö. FÉR). Innen lett : fértëng (förtöng) mit rendesen átvetve : *fetreng* (fötröng) használunk. Megegyezik vele a latin *verto*, *vorto*, szláv *vratit*, *bratit*. V. ö. FOR, FORD.

FERTÁLY, (a német *Viertel* szóból kölcsönöztetett) fn. tt. *fertály-t*, tb. —*ok*. l. NEGYED.

FERTÁLYESZTENDŐ, (fertály-esztendő) ösz. fn. Az esztendőnek egy negyedrésze, azért helyesebben és magyarosabban : *évnegyed*.

FERTÁLYMESTER, (fertály-mester) ösz. fn. Alsóbb rendű (német) városi tisztviselő, ki egyes fertályában a városnak bemondói, katona-szállásolási, összeirási, s más kötelességeket teljesít. Magyar városokban, melyek alosztályai többnyire nem fertályok, hanem tizedek szerént különöztetnek el, fertálymester szó helyett *tizedes* névvel élnek.

FERTÁLYÓRA, (fertály-óra) ösz. fn. Azon időfolyamnak, melyet óra névvel hivunk, s mely hatvan perczből áll, egy negyedrésze, helyesebben és magyarosan *óranegyed* v. *negyedóra*.

FERTÁLYOS, (fertály-os) mn. tt. *fertályos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Amibe egy fertály fér. *Fertályos hordócska*. 2) Az egész házteleknek egy negyedét biró. *Fertályos* (negyedrészes) *gazda*.

FÉRTELÉM, FÖRTELÉM, (fér- v. för-t-el-ém) fn. tt. *fértelm-et*, tb. —*ek*. Olyas valami, amitől el kell fordulni, utálatossága, undoksága miatt ; utálatos, undok dolog. Vétetik erkölcsi és anyagi értelemben. *Bünök fertelme*. *Fertelem nézni*, *oly mocskos*, *tisztátalan minden*.

FÉRTELMES, FÖRTELMES, (fér- v. för-t-elm-es) mn. tt. *fértelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Amitől utálattal, undorodva el kell fordulni, utálatos, csömörletes, gyomort ferdítő, felforgató. Erkölcsi ért. természet elleni, undorító jelenésü bünökbe merült ; erkölcsi érzést felháborító. Leghatályosabb szavaink egyike, melylyel, mint némely más hasonlókkal, a köz szokás, elég hibásan, csekélyebb tárgyak körül is él.

FÉRTELMESSÉG, FÖRTELMESSÉG, (fér- v. för-t-el-m-es-ség) fn. tt. *fértelmesség-ét*. Undokság, utálatosság, csömörletet gerjesztő állapota vagy tulajdonsága valaminek.

FÉRTÉNG, (fér-t-éng) gyak. önh. lásd : FÉTRÉNG.

FÉRTÉZ, (fér-t-éz) áth. m. *fértéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamit szennybe, mocsokba forgatva undokká tesz. Innen erkölcsi ért. néma bün által bemocskít. *Magát fertező gyermek*.

FÉRTÉZET, (fér-t-éz-et) fn. tt. *fértézet-ét*. Utálatos, undok valami.

FÉRTÉZETÉS, (fér-t-éz-et-és) mn. tt. *fértézetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fertezettel teljes, azaz undok, tisztátalan, utálatos. *Mikor kedig a fertezetes szellet kimegyen emberből*. (Münch. cod.).

FÉRTÉZETLEN, (fér-t-éz-et-len) mn. tt. *fértezetlen-t*, tb. —*ek*. Ami szennybe, mocsokba, sárba nincs megforgatva, tiszta. Erkölcsi ért. szűz, a nemi ösztön tiltott használata által meg nem szeplősített. *Fertezetlen nők*. Határozóilag am. fertezetlenül, fertezettől menten, tisztán.

FÉRTÉZIK, (fér-t-éz-ik) k. m. *fértéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Mocsokba, szennybe, sárba keveredve, azokban forogva, henteregve undokká, utálatossá lesz.

FÉRTÉZTET, (fér-t-éz-tet) áth. m. *fértéztet-ett*. Undokít, mocskít, tisztátalanít, anyagi és erkölcsi értelemben. Máskép : *fértőztet*. *És bemenének a házba*, *hogy meg ne fértéztetnének*. (Münch. cod.).

FÉRTÉZTETÉS, l. FÉRTŐZTETÉS.

FÉRTŐ, (fér-t-ő) fn. tt. *fertő-t*, tb. —*k*. Az elvont *fért* ige részesülője. Eredetileg oly folyadék, mely más anyaggal, pl. iszappal, sárral van összeforgatva, keverve. Innen van a *Fertő* tó neve, Sopron és Moson vármegyékben, melynek vize feketo, iszapos. Átv. ért. mi bennünket undorral, utálattal töltve fordít el magától, tehát anyagi vagy szellemi mocsok, szenny.

FERTŐ-SZENT-MIKLÓS, mezőváros Sopron megyében ; helyr. *Szent-Miklós-on*, —*ra*, —*ról*.

FÉRTŐZ, (fér-t-ő-z) áth. m. *fértőz-tem*, —*tél*, —*ött*. Fertővel, azaz mocsokkal, sárral undokít, utálatossá tesz, beszennyez ; erkölcsileg megszeplősít.

FÉRTŐZÉS, (fér-t-ő-z-és) fn. tt. *fértőzés-t*, tb. —*ek*. 1) Cselekvés, melynél fogva valakit undokul bemocskolnak, vagy erk. ért. megszeplősítnek. *Vérfertőzés*. *Önfertőzés*. (Onania). 2) A *fértőzik* igétől származtatva, szenvedő állapot, midőn valaki v. valami bemocskolódik, erkölcsileg megszeplősödik.

FÉRTŐZET, l. FÉRTÉZET.

FÉRTŐZETLEN, l. FÉRTÉZETLEN.

FÉRTŐZIK, (fér-t-ő-z-ik) belsz. m. *fertőz-tem*, —*tél*, —*ött*. Mocsokkal, sárral, vagy akármily undoksággal beszennyesedik.

FÉRTŐZTET, (fér-t-ő-z-tet) áth. mult. *fértőztet-tem*, —*tél*, —*ett*. Eszközli, hogy valaki vagy valami befertőzzék, azaz mocskos, szennyes, undok, utálatos legyen. Erkölcsi ért. *Nőt fertőztetni*, azaz szüzességét elvenni, vagy erőszakosan közlekedni vele ; *magát fertőztetni*, azaz természet elleni, néma vagy sodomai bünt követni el ; *becsületét megfertőztetni*, am. undok vétekkel beszennyezni, megszeplősíteni.

FÉRTŐZTETÉS, (fér-t-ő-z-tet-és) fn. tt. *fértőztetés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit fertőztetnek. V. ö. FÉRTŐZTET.

FERUS, férfi kn. l. FERI.

FES, hangutánzó elvont gyök, melyből *fesl-ik*, *fest* stb. származnak. Jelent szakadást, vagy szakadozás által eszközlött vonalt, vonást, szálat, réteget.

Így *festő* a Müncheni codexben *fesető*. Rokon értelmüek vele még a magyar *fej (fejlik* szóban), *foss (fosslik* szóban), továbbá a latin *fissio, fissura, fossa*, hellen *φάζω, σφίδη*, német *beissen, Biss*, szanszkrit *bhid* (metszeni), török *filiszlemek*, finn *päästen* stb.

FÉS, (fe-es) elvont törzsök. Egy eredetü s értelmü *fes* gyökkel. Él *fésü* szóban. Jelentése: részekre, rovátkokra, fogakra hasogatott; rokon vele különösebben a latin *fissus*.

FESEL, (fes-el) önh. m. *fesel-t* v. *feslett*, htn. —*ni* v. *fesleni*. Mintegy saját erejénél fogva bomlik szét vagy fejtődzik ki. Mondják leginkább élő növényekről. *A rózsabimbó fesel, (ellenben a nadrág feslik).*

FESELHETETLEN, FESELHETLEN, (fes-el-het-etlen) mn. tt. *feselhetetlen-t*, tb. —*ek*. Ami nem feselhet vagy feselhetik, ami el nem szakadhat. Átv. ért. romolhatatlan.

FESLÉS, (fes-l-és) fn. tt. *feslés-t*, tb. —*ek*. 1) Szenvedő állapot, midőn valamely test részei feslenek. 2) Maga azon rés, nyilás, mely az egymástól elfeslett részek között támad.

FESLETT, (fes-l-ett) mn. tt. *feslett-et*. Ami szét van szakadva, feselve, mi nincs meg ép, rendes alakjában, aminek varrása szétfoszlott. *Feslett ruha, csisma.* Átv. gonosz, romlott. *Feslett életü, erkölcsü.* V. ö. FESLIK.

FESLÉTTEN, (fes-l-ett-en) ih. Szétszakadva; elromolva.

FESLÉTTSÉG, (fes-l-ett-ség) fn. tt. *feslettség-et*. Átv. ért. erkölcsi romlottság, vásottság.

FESLIK, (fes-l-ik) k. m. *fesl-ett*, htn. *fesleni*. 1) A rostokból, fonalakból, rétegekből álló test rostjai, fonalai, rétegei elválnak, elszakadnak egymástól. *Feslik a gyolcs, vászon, midőn repesztik. Feslik a kigyó böre, midőn vedlik. Feslik az áztatott kenderszál.* 2) Valaminek varrása elszakad. *Elfeslett a szák. Lefeslett a csisma talpa. Felfeslett az ing ujja.* 3) Átv. *feslik neki a hárs*, am. sikerül neki, amit tesz, kedve szerint megyen dolga.

FEST, (fes-t, a perzsában *nü-visten* am. irni) áth. m. *fest-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. 1) Eredetileg valamely testet bizonyos szinü vonásokkal bevon, behúz, s mintegy rétegesit. *Arczát pirosra festeni. Vérrel festeni a földet. A ház falát sárgára, zöldre festeni.* 2) Szinét eresztve beken, bemázol. *Ez a posztó igen fest* (fog). 3) A tárgyakat bizonyos színben tünteti elé, adja vissza. *Némely látcsők festenek.* 4) Valamely tárgy külső alakját szines vonásokkal ábrázolja, s mintegy az eredetiről lefejti, lefesleti. (V. ö. FES). *Képet festeni; virágokat, fákat, tájakat festeni. Embert, állatokat festeni. Valakit tetőtől talpig lefesteni.* 5) Átv. valamely tárgy sajátságos jegyeit, vagy személy jellemét, tulajdonságait, szóval élénken előterjeszti, s mintegy képmásukat adja. *A költők, kivált regényirók gyakran tárgyakat, személyeket festenek. Rútul lefestették öt vetélytársai.* Némely tájejtéssel: *föst*.

FESTÉGET, (fes-t-ég-et) áth. és gyak. m. *festéget-tem*, —*tél*, —*ett*. Folytonosan és gyakran fest. *Képeket festegetni, szobákat festegetni, arczát festegetni.* V. ö. FEST.

FESTÉGETÉS, (fes-t-ég-et-és) fn. tt. *festégetés-t*, tb. —*ek*. Gyakori vagy folytonos festés. *Arczképek festegetésével foglalkodni.* V. ö. FEST.

FESTÉK, (fes-t-ék) fn. tt. *festék-et*. 1) Test, anyag, mely más test fölszinéhez dörgölve ennek bizonyos szint ad. *Zöld, kék, vörös, sárga festék. Festéket árulni, venni, törni. Olajos festék. A fekete képnek fekete a festéke.* (Km.). 2) Az elmázolt, eldörgölt festékanyag. *Arczán igen látszik a festék. A ros festék megesni a posztót.*

FESTÉKÁRUS, (festék-árus) ösz. fn. Kalmár, ki festékféle anyagokkal kereskedik.

FESTÉKCSIGA, (festék-csiga) ösz. fn. A festészeknél csigateknőcske, melyben a használatra elkészített festéket tartják.

FESTÉKCSINÁLÓ, (festék-csináló) ösz. fn. Mesterember, ki a nyers festékanyagot különféle használatra elkészíti, alkalmassá teszi.

FESTÉKDESZKA, (festék-deszka) ösz. fn. 1) Kisded és rendesen ívalakú deszka, melyet a festő dolgozás közben kezében tart, s melyen a képhez szükséges szineket összevegyíti. (Palette). 2) Deszka, melyen a festékcsinálók az összeszott festéket szárítani szokták.

FESTÉKDÖRGÖLŐ, (festék-dörgölő) ösz. fn. Dolgozó személy a festékkészítő műhelyben, ki a festékanyagot kövön tördeli, zúzza.

FESTÉKEGYELÍTÉS, (festék-egyelítés) ösz. fn. Különféle szinü festékanyagoknak bizonyos arányban és czélra összevegyítése.

FESTÉKÉS, (1), (fes-t-ék-és) mn. tt. *festékés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Festékkel szinezett, bekent, kendőzött. 2) Festéknek való, festékrejtő. *Festékes ládika.*

FESTÉKÉS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *festékés-t*, tb. —*ek*. Székelyeknél divatozólag am. különbféle szinekkel gyapjúból való szövet, szőnyeg.

FESTÉKÉZ, (fes-t-ék-éz) áth. m. *festékéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamely testet, híggá alakított festékkel bemázol, bevon. *Ajtókat, ablakokat festékezni. Lágyfából készített bútorokat festékezni. Olajos, vagy enyves szinnel festékezni. A karfákat befestékezni.*

FESTÉKÉZŐ, (fes-t-ék-éz-ő) fn. tt. *festékező-t*. Szoros ért. oly személy, vagy kézmives, ki híggá csinált festékkel valamely tárgyat, különösen bútornemüeket bemázol, bevon. (Anstreichen). V. ö. FESTÉKÉZ.

FESTÉKFÖLD, (festék-föld) ösz. fn. Mindenféle föld, mely a bele vegyült ércrészektől szint kap, s mely által más testeket bizonyos színre festeni lehet.

FESTÉKKAGYLÓ, (festék-kagyló) ösz. fn. l. FESTÉKCSIGA.

FESTÉKKÉS, (festék-kés) ösz. fn. A festészek késalakú fa eszköze, melylyel a kövön öszvezúzott festéket fölszedik.

FESTÉKKÉSZITŐ, (festék-készitő) ösz. fn. l. FESTÉKCSINÁLÓ.

FESTÉKKEVERÉS, (festék-keverés) ösz. fn. 1) Különféle festékek elegyítése, hogy bizonyos színnek árnyazatát visszaadják. 2) A szinek különfélesége, amint azok valamely tárgyon látszanak. *A tulipán festékkeverése különösen szép.*

FESTÉKKOH, (festék-koh) ösz. fn. Kemencze vagy katlan, melyben festéket, különösen nyomdászoknak való betüfestéket főznek.

FESTÉKKŐ, (festék-kő) ösz. fn. 1) Sima kőlap, melyen a festészek festéket dörzsölnek. 2) A közönséges nyomdai sajtókban keményfából való lap, melyen az öszverakott betüsorok nyugosznak.

FESTÉKLABDA, (festék-labda) ösz. fn. A könyvnyomtatóknál labdaalakú rugonyos eszköz, nyéllel ellátva, s nyomtató festékkel beszivatva, melylyel a sajtó alá tett betüket, vagy más nyomataudókat be-be kenegetik.

FESTÉKLÁDIKA, (festék-ládika) ösz. fn. Ládika, melyben a festésre való festékanyagok csigákba rakosgatva vagy szeletkékben tartatnak.

FESTÉKLAP, (festék-lap) ösz. fn. l. FESTÉKDESZKA.

FESTÉKLAPOCZKA, (festék-lapoczka) ösz. fn. Fából való lapoczka, melylyel a festékanyagot a festékkövön dörzsölik.

FESTÉKSZEDŐ, (festék-szedő) ösz. fn. Késforma eszköz fából, melylyel a kövön öszvezuzott festéket fölszedik.

FESTÉKTARTÓ, (festék-tartó) ösz. fn. Szekrény, melyben a használatra elkészitett festéket, csigákba helyezve vagy szeletekre osztva tartogatni szokták.

FESTÉKTEKNŐKE, (festék-teknőke) ösz. fn. Kis teknő alakú edényke, melyben a haszuálatra elkészitett festéket tartogatják a festészek.

FFSTÉKTÖRÉS, (festék-törés) ösz. fn. 1) Munka, midőn a festéket öszvezúzzák. 2) Különféle festékeknek törés által vegyítése.

FESTÉKTÖRŐ, (festék-törő) ösz. fn. l. FESTÉKDÖRGÖLŐ.

FESTÉKVEGYÍTÉS, (festék-vegyítés) ösz. fn. l. FESTÉKKEVERÉS.

FESTEMÉNY, (fes-t-e-mény) fn. tt. *festemény-t*, tb. —*ék*. Általán valamely tárgy alakja, mely festett szinek által van ábrázolva; valamely személynek vagy tárgynak festett képe, ábrája.

FESTENY, (fest-eny) fn. tt. *festeny-t*. A nemtelen fémek közé tartozó egyszerű vegyelem. (Chromium).

FESTÉS, (fes-t-és) fn. tt. *festés-t*, tb. —*ék*. 1) Valamely tárgy alakjának festékes szinekkel való ábrázolása. 2) Maga azon ábrázolat, mely festék által alakíttatott. 3) Szélesb ért. valamely testnek bizonyos szinüre változtatása. *Gyolcs-, vászon-, posztó-, kalapfestés.* 4) Átv. ért. személy vagy tárgy tulajdonságainak jellemzetes, ismertető leirása szóval. *A regényirók különösen szeretnek a személyek és tárgyak festésével foglalkodni.*

FESTÉSI, (fes-t-és-i) mn. tt. *festési-t*, tb. —*ek*. Festést illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Festési ügyesség. Festési szabályok.*

FESTÉSZ, (fes-t-ész) fn. tt. *festész-t*, tb. —*ek*. Képző művész, ki képességgel bír a tárgyakat, vagyis a tárgyak alakjait festékek által művészileg eléábrázolni. Innen: *virág-festész, arcz-festész, táj-festész*, kik különösen virágokat, arczokat, tájakat festeni tudnak. A festő nem művész, hanem mives, mesterember. V. ö. FESTŐ.

FESTÉSZET, (fes-t-ész-et) fn. tt. *festészet-ét*. Képző művészet, vagyis képesség, a tárgyak alakjait festékek által művészileg eléábrázolni. *Festészetet tanulni, gyakorolni.* A különféle modorra nézve, melylyel e művészet gyakoroltatik: *olasz, hollandi, arab festészet* stb.

FESTÉSZETI, (fes-t-ész-et-i) mn. tt. *festészeti-t*, tb. —*ek*. Festészetet illető, arra vonatkozó. *Festészeti akademia.*

FESTÉSZI, (fes-t-ész-i) mn. tt. *festészi-t*, tb. —*ek*. Festészt illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Festészi munka.*

FESTETLEN, (fes-t-etlen) mn. 1) Ami nincs festész által lefestve. *Magyarországnak még sok szép tája festetlen.* 2) Ami festő vagy festékező mivesek által nincs befestve, bekenve, beszinezve. *Festetlen szövetek. Festetlen ajtó, ablakrámák.* Határozóilag am. festetlenül.

FESTETLENÜL, (fes-t-etlen-ül) ih. A nélkül, hogy le volna festész által ábrázolva; vagy festő, festékező által be volna festve, szinezve.

FESTMÉNY, (fes-t-mény) l. FESTEMÉNY.

FESTŐ, (1), (fes-t-ő) fn. tt. *festő-t*. 1) Köz és régiebb nyelven am. képiró művész, az újabb nyelven, szabatosság kedvcért: *festész.*

„Felteszi egy festő, hogy időtöltésre lefest ő
Egy fegyverviselőt." Gyöngyösi.

2) Mesterember, ki különféle szöveteket saját módja szerént elkészített és alkalmazott festékek által különféle szinüekké alakít. *Vászon-, gyolcs-, selyemfestő; kékfestő. A festő fekete kézzel fehér pénzt keres.* (Km.). 3) Műhely, melyben a festők dolgoznak. *Festőbe adni a vásznat, ruhát. Most hozta haza kendőjét a festőből.*

FESTŐ, (2), (fes-t-ő) mn. tt. *festő-t*. 1) Ami valamit festészi módra ábrázol; vagy festő mesterember gyanánt beken, beszinez. *Festő ecset. Festő szinü rosz posztó.* 2) Amiből festéket, festeni való szert lehet készíteni. Ez értelemben az illető anyag nevével öszvetett szót alkot. *Festőbogyó, festőfü, fes-*

tőfa, festőkökény. 3) Átv. valamely tárgynak jellemzetes, kitüntető tulajdonságait élénken ábrázoló. *Festő beszéd, leirás.*

FESTŐARANY, (festő-arany) ösz. fn. Összenyomott aranyfüst, vagy aranylevél, melyet a festészek használnak. *Ál festőarany,* mely ón- és kén-keverékből áll. (Aurum musivum).

FESTŐATRACZÉL, (festő-atraczél) ösz. fn. Vörös atraczél, melynek gyökereiből készített nedvvel festeni szoktak. (Anchusa tinctoria). V. ö. ATRACZÉL.

FESTŐBOGYÓ, (festő-bogyó) ösz. fn. l. BÉRZSÉNYVÉRFÜRT.

FESTŐCSIGA, (festő-csiga) ösz. fn. Így nevezetnek azon csigák, melyek teknőjében a festészek tartani szokták festékeiket, különösen a folyóvizekben találtató barna és sötétszöld csigateknők. (Mya pictorum).

FESTŐCSÜLLENG, (festő-csülleng) ösz. fn. Növényfaj a csüllengek neméből, répaalaku gyökérrel, mely a földön szétterülő, nagy, hosszu, rovátkos leveleket hajt, s e levelek közepéből három, négy lábnyi magasságu, s nyildad levelü szár emelkedik. Leveleiből kék festéket készítenek. (Isatis tinctoria). V. ö. CSÜLLENG.

FESTŐDE, (fes-t-ő-de) fn. tt. *festődé-t.* Műhely, melyben különféle szöveteket festenek.

FESTŐECSET, (festő-ecset) ösz. fn. Finomabb szőrből vagy hajból készített kis ecset, melylyel a festészek élnek; különböztetésül, a festékesök, kőmívesek stb. ecsetétől, mely különösebben *pamacs*nak is nevezetik.

FESTŐEZÜST, (festő-ezüst) ösz. fn. Porrá tört ezüstlevél, melyet a festészek használnak müveikhez. *Ál festőezüst,* mely ónból, kénélegből és higanyból készül, s melyet festéshez vagy íráshoz valódi festőezüst gyanánt szoktak használni. (Argentum musivum).

FESTŐFA, (festő-fa) ösz. fn. 1) Minden fa, mely festésre használtatik, különösen, a brasiliai (berzsen) fa. 2) Zöld, vagy vízbe ástatott darab fa, melyet a sütők a kemencze szája lyukában lassacskán elégetnek, hogy gőzétől a kenyér megpiruljon.

FESTŐFÉNYMÁZ, (festő-fény-máz) ösz. fn. Fénymáz, melyet és milyent a festészek használnak.

FESTŐFŰ, (festő-fü) ösz. fn. l. FESTŐCSÜLLENG.

FESTŐGYÖKÉR, (festő-gyökér) ösz. fn. Olasz- és Francziaországban tenyésző tüskés szára növény a buzérok neméből, melynek vöröses gyökeréből szép vörös festéket készítenek. (Rubia tinctorum). Másképen: *pirositó buzér.* V. ö. BUZÉR.

FESTŐGYÖMBÉR, (festő-gyömbér) ösz. fn. Növényfaj, hosszukás és bötykös, belülről sáfrányszinü gyökérrel, melyet festésre használnak. (Curcuma longa).

FESTŐHAMU, (festő-hamu) ösz. fn. Hamu, melylyel a kékfestők élnek. Némelyek szerént nem más, mint megégetett borseprő; mások szerént: hamuzsir.

FESTŐHÁZ, (festő-ház) ösz. fn. l. FESTŐDE.

FESTŐI, (fes-t-ő-i) mn. tt. *festői-t,* tb. —*ek.* Festeni való, festésre alkalmas; miben a szinek különfélesége szép egygyé olvad ösze. *Festői állás. Festői vidék.*

FESTŐILEG, (fes-t-ő-i-leg) ih. Festői módon, müvészettel; a különfélét szép egésszé, és egygyé olvasztva; oly élénken leirva, ábrázolva, mintha müvészileg le volna festve. *Festőileg összeállított néma ábrázolat. Festőileg leirt vidék, esemény. Festőileg szép.*

FESTŐINAS, (festő-inas) ösz. fn. Iparostanitvány, ki a festőmesterséget tanulja és gyakorolja.

FESTŐISKOLA, (festő-iskola) ösz. fn. Tanintézet, melyen festészek képesztetnek, miért helyesebben és szabatosabban: *festésziskola.*

FESTŐKOROM, (festő-korom) ösz. fn. Korom, elégetett szurkosfenyü fájából.

FESTŐKÖKÉNY, (festő-kökény) ösz. fn. Cserjefaj a bengék neméből. Másképen: *varjútövis, ebtövis, hashajtó kökény.* (Rhamnus catharticus).

FESTŐLEGÉNY, (festő-legény) ösz. fn. Mesterlegény, ki a festőmesterséget érti, és gyakorolja.

FESTŐLÉGY, (festő-légy) ösz. fn. l. BIBORBOGÁR.

FESTŐMESTERSÉG, (festő-mesterség) ösz. fn. Mesterség, mely különféle szövetek festésével foglalkodik.

FESTŐMÜGE, (festő-müge) ösz. fn. Mügenemhez tartozó növényfaj, melynek gyökeréből igen szép gyapjúpirositó festéket lehet készíteni. (Asperula tinctoria). V. ö. MÜGE.

FESTŐMŰHELY, (festő-mü-hely) ösz. fn. l. FESTŐDE.

FESTŐPÁLCZA, (festő-pálcza) ösz. fn. Pálcza, egyik végén kis vánkossal, vagy elefántcsontból való golyóval, hogy ahhoz a festész munkaközben azon kezét támassza, melyben tartja az ecsetet. Szabatosabban: *festészpálcza.*

FESTŐSÉG, (fes-t-ő-ség) fn. tt. *festőség-et.* Festői mesterség. *Festőséget tanulni, gyakorolni.*

FESTŐSÉRTE, (festő-sérte) ösz. fn. Erős sertéből készített ecset, pamacs, melyet a festékesök használnak. V. ö. FESTÉKEZŐ.

FESTŐSZÉR, (festő-szér) ösz. fn. Mindenféle anyag, nyers vagy elkészített állapotban, melyet festésre használnak.

FESTŐSZŐLŐ, (festő-szőlő) ösz. fn. l. BÉRZSÉNYVÉRFÜRT.

FESTŐSZŰCS, (festő-szücs) ösz. fn. Szücs, ki prémek festésével foglalkodik.

FESTŐÜST, (festő-üst) ösz. fn. Festő mesteremberek üstféle edénye, melyben a festékanyagot főzik.

FESTŐZSOLTINA, (festő-zsoltina) ösz. fn. Növényfaj a zsoltinák neméből. (Serratula tinctoria).

FESTTÉJ, (fest-téj) ösz. fn. Székelyes kiejtés szerint am. *fecstéj*, l. ezt.

FESTVÉNY, (fes-t-vény) fn. tt. *festvény-t*, tb. —*ék*. 1) A növények hathatós erejű nedveinek kivonata, (Tinctura). 2) és szabatosabban l. FESTEMÉNY.

FÉSÜ, (fés-ü, l. FES, FÉS) fn. tt. *fésü-t*. Szaruból, érczből, fából készített, s rovátkokkal vagy fogakkal ellátott kézi eszköz, melylyel hajat, szőrt, gyapjút, s más szálakból álló testeket tisztogatunk, rendezünk, simítgatunk. *Hajfésü, görbe fésü, sürü fogú fésü, ritka fogú fésü, bajuszsimító fésü, lófésü* stb.

FÉSÜCSIGA, (fésü-csiga) ösz. fn. Hosszukás, és kettős tekenőjü csigafaj, mely rovátkossága miatt némileg a fésühöz hasonló. (Pecten).

FÉSÜFOG, (fésü-fog) ösz. fn. A fésü nevü eszköznek egyes ága. *Szálkás, törött fésüfog.*

FÉSÜHAJ, (fésü-haj) ösz. fn. Így nevezik némelyek a ló serényét, a német *Kammhaare* után.

FÉSÜKEFE, (fésü-kefe) ösz. fn. Erős sertéjü kefe, melylyel a hajakat simítani szokták, szokottabban: *hajkefe*. Mátyusföldén Vág mellett: *ecselő*.

FESÜL, (fes-ül) önh. l. FESLIK.

FÉSŰL, FÉSÜL, (fés-ü-öl) áth. m. *fésül-t*. Fésüvel rendez, simít valamit. *Hajat fésülni. Lóserényt fésülni. Kifésülni a pelyheket. Alófésülni vagy felfésülni az üstököt. Simára fésülni magát. Megfésülni reggelenként a gyermekeket.*

FÉSÜLÉS, (fés-ü-öl-és) fn. tt. *fésülés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit fésülnek.

FÉSÜLETLEN, (fés-ü-l-etlen) mn. tt. *fésületlen-t*, tb. —*ék*. Aki vagy ami nincs megfésülve; gubanczos, kóczos, rendetlen. *Fésületlen fej, haj. Fésületlen gyerek.*

FÉSÜLKÖDÉS, (fés-ü-öl-köd-és) fn. tt. *fésülködés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki saját haját fésüli.

FÉSÜLKÖDIK, (fés-ü-öl-köd-ik) k. m. *fésülköd-tem*, —*tél*, —*ött*. Haját fésüvel rendezi, tisztázza, simítja. *Megmosdani, és megfésülködni minden reggel.*

FÉSÜS, (1), (fés-ü-ös) mn. tt. *fésüs-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fésüvel ellátott, összefoglalt. *Fésüs hajat viselni. Fésüs lóiga.*

FÉSÜS, (2), (fés-ü-s) fn. tt. *fésüs-t*, tb. —*ök*. Mesterember, ki fésüket csinál.

FÉSÜTARTÓ, (fésü-tartó) ösz. fn. l. FÉSÜTOK.

FÉSÜTOK, (fésü-tok) ösz. fn. Szaruból, bőrből vagy más anyagból készített tok, melyben a fésüt, kivált melyet magunkkal hordozunk, tartani szoktuk.

FESZ, (fe-sz, rokon vele a hellen *πήσσω*, *πύζω*, a német *fest*) fn. tt. *fesz-t*, többesben szokatlan. Jelenti valamely testnek szilárd igenyességü, de bizonyos korlátok közé szorított állását, melynél fogva az mintegy hajthatatlan, mereu állapotban van. Innen jő: *feszes, feszeleg, feszül, feszít* stb. Ellentéte: hajlékonyság, tágas, kényelmes, szabad mozgás. Átv. *beszédbeli, irásbeli fesz* am. erőtetett, a szabályokhoz szolgailag ragaszkodó, modoros *beszéd* v. *irás*.

FÉSZ, (fé-sz v. fe-esz) elvont törzsök, melyből *ek* képzővel származott: *fészek*. Egy eredetü és értelmü a *fűz* szóval, s jelent együvé fűzöttet; s talán *beczö* szóval is. Különösb rokonságait l. FÉSZEK szónál.

FESZE v. FÉSZE, eléjön a régi halotti vagy sírbeszédben (mai irásmód szerént): „És lön halálnak és pokolnak *fesze* és mind ő nemének." Nyelvészeink többféleképen igyekeztek értelmezni. Leghihetőbb azok (Kassai József és Döbrentei Gábor) véleménye, kik abban a *vésze* szót sejtik. ‚Halálnak és pokolnak vésze' nem azt teszi, hogy a halál és pokol veszett el, hanem a vészt, mely a halállal jár: *halálvész, pokolvész*, mint: *szélvész, dögvész, csatavész*. Ugyanez megfejti a következő kitételt is: „és mind ő nemének" azaz vészt hozott mind ő nemére. Újabb időben a finn *pesä* (= fészek) is bevonatott a fejtegetésbe (M. akadémiai Értesitő 1853. év 329. lapon), amely szerént ha az első mondatból: ‚halálnak és pokolnak fészke' nagy erőtetéssel valamely értelmet ki is csigázhatnánk, de a másik mondat: ‚és mind ő nemének' (t. i. fészke lőn az által, hogy evék a tilott gyümölcsből), teljesen érthetetlen marad. S az értekező mégis azt veti utána: „Tudjuk, mennyire kinlódtak és kinlódnak nálunk e szónak megfejtésével; de inkább hajlunk képtelenekre, mint sem tanulnók a rokon nyelveket." S íme, alighanem megfordítva áll a dolog.

FÉSZE, tájdivatos a közönségesebb *fejsze* helyett.

FESZÉGET, (fesz-é-get) áth. és gyak. m. *feszéget-tem*, —*tél*, —*ett*. Tulajd. valami feszesen állót erőszakkal, minden erejének ráforditásával mozgat, ide-oda hajlít. *Köveket feszegetni. A megsüllyedt szekeret dorongokkal feszegetni. Kifeszegetni az ajtókat sarkaikból. Fölfeszegetni a leásott határkövet.* Átv. rejtett, bonyolodott tárgyat fürkész, üz-füz, hogy világra, tudomásra hozza, különösen oly ügyet, melynek földerítése másoknak rövidségére, kárára lehetne. *Igen feszegetik azt a dolgot, aligha ki nem sül.*

FESZÉGETÉS, (fesz-ég-et-és) fn. tt. *feszégetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valamit feszegetnek, ezen igének mind tulajdon, mind átvitt értelmében véve. V. ö. FESZÉGET.

FÉSZÉK, (fész-ék, megegyezik vele a vastaghangú: *vaszok* v. *vaczok*, továbbá a finn *pesä*, s a mennyiben az *f* és *n [m]* között is rokonság van, a német *Nest*) fn. tt. *fészket*. 1) Tulajd. apróbb állatoknak, különösen madaraknak sokszor igen mesterségesen egybefüsött ágyok, melyben tanyázni és szaporodni szoktak, mely egyszersmind kisdedeik bölcsője gyanánt szolgál. *Fészket rakni tövisekből, gazból, sárból, tollakból* stb. *Darázs-, egérfészek. Fecske-, veréb-, sasfészek. Fészekben* v. *fészken ülni. Fészekbe tojni. Ross madár az, mely más fészkébe tojik, vagy*

maga fészkébe rutít. (Km.) *Kirepülni a fészekből.* 2) Átv. tanya, hely, melyben valaminek eredete, s létezésének tartós oka van; oly hely, melyben valami, mint fészekben nyugszik. *Sárfészek* am. állandó sárnak tanyája; *tolvaj-, sziványfészek*, am. tolvajok, sziványok buvó, menedékhelye; *malomkőfészek* am. malomkő tokja; *fenékfészek* am. az épület fenekének alaphelye; *födélfészek*, melyen a födélfák nyugszanak; *kolduefészek, tetűfészek, szemétfészek, virág-, palántafészek* stb.

FÉSZÉKFA, (fészék-fa) ösz. fn. Tölgy- vagy más fából való gerenda, melyet a fal tetejére fektetnek, hogy a keresztül rakandó gerendák ne a falat, hanem ezt nyomják közvetlenül.

FÉSZÉKFENTŐ, (fészék-fentő) ösz. fn. Tulajdonkép, azon madárfi, mely utoljára kel ki a tojásból. Átv. ért. a testvérek között a legfiatalabbik és legutolsó szülött. V. ö. FENTŐ.

FÉSZÉKGERENDA, l. FÉSZÉKFA.

FÉSZÉKPIPŐ, (fészék-pipő) ösz. fn. lásd: FÉSZÉKFENTŐ.

FÉSZÉKRAKÁS, (fészék-rakás) ösz. fn. Madarak munkálkodása, midőn saját módjok szerént, és sajátnemű anyagokból tanyát, ágyat, azaz fészket csinálnak maguknak.

FESZELÉG, (fesz-el-ég) önh. m. *feszelég-tem* v. *feszelgét-tem, —tél*, v. *feszelgét-tél, feszelg-ett*, htn. *—ni* v. *feszelg-eni*. 1) Feszített, nekimeredt testtel ide-oda mozog, nyugtalankodik. *Feszeleg a bölcsőbe lekötött nyugtalan gyermek.* 2) Maradhatatlan, menni akarna, de nem meri akaratát világosan kijelenteni. *Feszelegnek a kellő időn túl letartóztatott tanulók.* 3) Testét feszesen tartva, hegyesen, hegykén, mintegy magát kelletni akarván, iszeg-mozog.

FESZELG, l. FESZELEG.

FESZELGÉS, (fesz-el-ég-és) fn. tt. *feszelgés-t*, tb. *—ék*. Feszes vagy merev testtel ide-oda mozgás.

FESZÉNG, (fesz-én-g) önh. m. *feszéng-tem, —tél, —ett* v. *feszengéttem, feszengéttél*, lásd: FESZELÉG.

FÉSZÉR, (fél-szér) ösz. fn. l. FÉLSZÉR.

FÉSZERLAK, puszta Somogy megyében; helyr. *Fészerlak-on, —ra, —ról.*

FESZERŐ, (fesz-erő) ösz. fn. Többféle testekben létező belerő, melynél fogva, ha részeik öszvenyomattak, ismét iparkodnak visszanyerni előbbi helyzetöket, terjedelmöket. A feszerő rugonyossággal van párosulva.

FESZÉS, (fesz-és) mn. tt. *feszés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Merev állású, tartású, hajlatlan; szoros, testhez szabott. *Feszes járás. Feszes ruha, nadrág, csisma.* 2) Átv. bizonyos szabályokhoz szorosan ragaszkodó, modoros, betanult, erőtetett. *Feszes beszéd, társalgás.* 3) Nyalka, kicsiczomázott, hegyes-begyes. *Feszes legény, katona, huszár. Feszes menyecske.*

FESZÉSÉDIK, (fesz-és-éd-ik) k. m. *feszésédtem, —tél, —ett.* Merev állásuvá, hajlatlanná leszen.

FESZÉSEN, (fesz-és-en) ih. 1) Mereven, hajlatlanul, bizonyos állásban, tartásban maradva. *Feszesen lép, áll.* 2) Szorosan, testhez szabva. *Feszesen tartani a gyeplőt. Feszesen kötni a nyakravalót. Feszesen varratni a nadrágot.* 3) Átv. ért. bizonyos szabályokhoz szolgailag ragaszkodva, modorosan, erőtetve. *Feszesen társalogni.* 4) Nyalkán, hegyesen, hegykén.

FESZÉSÍT, (fesz-és-ít) áth. m. *feszésít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Feszessé tesz valamit. V. ö. FESZÉS.

FESZÉSKÉDÉS, (fesz-és-kéd-és) lásd: FESZELGÉS.

FESZÉSKÉDIK, (fesz-és-kéd-ik) k. m. *feszéskéd-tem, —tél, —ett.* 1) Szavaiban, tetteiben, állásában mereven viseli magát, erőtetett modorral bír. 2) Nyalkálkodik, legénykedik.

FESZÉSSÉG, (fesz-és-ség) fn. tt. *feszéség-et.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki vagy valami folytonos feszben, azaz merev, hajlatlan állapotban van. *Állás, beszéd feszessége. Társalgási feszesség. Ruhák feszessége.* 2) Nyalkaság. *Katonának illik a feszesség.*

FESZÍT, FESZIT, (fesz-ít) áth. m. *feszít-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. 1) Valamit úgy kinyújt, kihúz, hogy merően álljon, s hajlatlanná legyen. *Bőrt rámára, kaptafára feszíteni. Feszíteni a húrokat, kötelekat. Keresztre feszíteni. Kifeszíteni a mellet, lábakat, kezeket. Nekifeszíteni valaminek a vállat.* 2) Valamely eszköz által bizonyos feszesen álló testet emel, mozdít. *Fölfeszíteni kapaczczal a követ. Kifeszíteni doronggal a kaput. Lefeszíteni szekérről a terhes ládát. Feszíteni egy keveset a megfeneklett hajón.*

FESZÍTÉS, (fesz-ít-és) fn. tt. *feszítés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valamit feszítenek. V. ö. FESZÍT.

FESZÍTETT, FESZITETT, (fesz-ít-ett) mn. tt *feszített-et*. Merevenen kinyujtott, kihuzott, csigázott, erőtetett. *Feszített húrok, kötelek. Feszített karok, lábak. Nekifeszített vállak.*

FESZÍTŐ, FESZITŐ, (fesz-ít-ő) fn. tt. *feszítő-t*. Általán minden szer vagy eszköz, melylyel valamit feszítünk, szorossá teszünk, milyenek az ékek, emelő dorongok, körömvasak stb.

FESZÍTŐIZOM, (feszítő-izom) ösz. fn. Izom a karokban vagy lábakban, melyek kinyujtásával azokat feszesekké tenni képesek vagyunk.

FESZITŐMŰ, (feszitő-mű) ösz. fn. Kézi csiga vagy csavar, vagy hasonló alakú eszköz, melynek segedelmével valamit föl- v. kifeszítünk, szorosra húzunk, tekerünk.

FESZÍTŐRÚD, (feszítő-rúd) ösz. fn. Rúd, mely által valamely sulyos mereven szilárd testet helyéből kimozdítunk. *Feszítőrúddal kiemelni sarkából a kaput.*

FESZÍTŐVAS, (feszítő-vas) ösz. fn. Vasrúd, melyet feszítésre használnak.

FESZITŐZABLA, (feszitő-zabla) ösz. fn. Zabla neme, melynek kétfelől kiálló vasíve a szilaj ló száját szorosan tartja, máskép: *keresztzabla.*

FÉSZKÁL, FÉSZKÁLÓDIK, kemenesalji tájszók, *fészkelődik* helyett.

FESZKÉDIK, (fesz-kéd-ik) k. m. *feszkéd-tem, —tél, —ött.* A társalgásban nem mozog szabadon, bizonyos tartózkodás, kényszerülés korlátai között érzi magát (idegen szólásmódon : genirozza magát).

FÉSZKEL, (fész-k-el) önh. m. *fészkel-t.* Fészket rak, fészekben lakik. *A fürjek a gabonákban, a kányák, szarkák, sasok magas fákon fészkelnek.* Visszahatólag : *Megfészkeli magát*, azaz tanyát üt, állandó lakhelyet csinál.

FÉSZKELŐDÉS, (fész-k-el-ő-d-és) fn. tt. *fészkelődés-t*, tb. *—ék.* Ide-oda mozogva nyugtalankodás.

FÉSZKELŐDIK, (fész-k-el-ö-d-ik) belsz. m. *fészkelöd-tem, —tél, —ött.* Úgy tesz, mint a fészken, vagyis tojáson ülő madár, azaz ide-oda mozog, nyugtalankodik, helyet csinál, egyenget magának.

FÉSZKES, (fész-ék-es) mn. tt. *fészkes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Aminek fészke van, fészekben lakó, tanyázó. Továbbá oly hely, hová a madarak fészkeket szoktak rakni.

FESZTÉJ, a székelyeknél am. a közönségesebb : *fecstéj.*

FESZTELEN, (fesz-telen) mn. tt. *fesztelen-t*, tb. *—ék.* Fesz nélküli, azaz szabad, hajlékony, könnyű, természetes állású, mozgású, minden erőtetéstől, modorosságtól ment. *Fesztelen járás, kelés. Fesztelen társalgás, beszéd.* Határozóilag am. fesztelenül.

FESZTELENSÉG, (fesz-telen-ség) fn. tt. *fesztelenség-et.* Fesz nélküli állapot vagy tulajdonság, azaz szabad, hajlékony, könnyü, természetes mód szavainkban, tetteinkben, társalgásunkban stb.

FESZTELENÜL, (fesz-telen-ül) ih. Fesz, erőtetés nélkül ; könnyü, természetes, hajlékony, nem erőtetett módon. *Fesztelenül állani, mozogni, beszélni, társalogni.*

FESZÜL, FESZÜL, (fesz-ül) önh. m. *feszül-t.* Oly állapotba megyen, változik által, melynél fogva merevültté, hajlatlanná leszen, kinyúlik, kihúzódik. *Feszül a felcsigázott húr, kötél. Feszül a szükre szabott ruha.*

FESZÜLÉS, FESZÜLÉS, (fesz-ül-és) fn. tt. *feszülés-t*, tb. *—ék.* Valamely rugonyos testnek azon állapotváltozása, midőn feszül. V. ö. FESZÜL.

FESZÜLET, FESZÜLET, (fesz-ül-et) fn. tt. *feszület-et.* Kizárólag jelenti a Megváltónak keresztre feszített képszobrát. *Feszületre esküdni. Feszületet csókolni. Feszület előtt imádkozni, kalapot emelni.*

FESZÜLT, (fesz-ül-t) mn. tt. *feszült-et.* Mereven álló, hajlatlan, felhuzott, felcsigázott. Átv. *feszült akarat, figyelem, vigyázat.*

FESZÜLTEN, (fesz-ül-t-en) ih. Merev, hajlatlan állapotban.

FESZÜLTSÉG, (fesz-ü-l-t-ség) fn. tt. *feszültség-et.* Merő, hajlatlan, felcsigázott állapot vagy tulajdonság. Átv. bizonyos meghidegülés, tartózkodás a társalgásban, titkolt bizalmatlanság. *Feszültségben lenni a szomszédokkal.*

FÉTRÉNG, (eredetileg : *férténg*, melyből betüátvetéssel lett *fétréng* ; Molnár A. szótárában : *förtöny, förtönyös, förtönget* stb., így lett a *kertecz* szóból betüátvetve : *ketrecz* ; a *sérde* szóból *sédre*) ; önh. m. *fétréng-tem, —tél, —ett* ; htn. *—ni* v. *—eni.* Értelme : ide-oda forgolódik, mint a vízben, sárban ferdő szokott. *Kínjában, fájdalmában fetreng. Sárban, iszapban fetrengnek a disznók. Fetreng a magát kiheverő, azaz hanyatt hánykolódó paripaló.* V. ö. FÉR.

FÉTRÉNGÉS, (eredetileg : férténgés v. förtöngés), fn. tt. *fétréngés-t*, tb. *—ek.* A fekhelyen, földön, sárban stb. heverőnek ide-oda forgolódó hánykolódása.

FÉTRÉNGET, (fér-t-én-get) áth. m. *fétrengettem, —tél, —ett.* Valakit hanyatt forgatva, ide-oda hány, vet ; azt teszi, hogy fetrengjen valami. *A verekedők porba, sárba fetrengetik egymást.* V. ö. FÉTRÉNG.

FÉVAJ, tájdivatos *fejalj* v. *főalj* helyett.

FÉVÓ, baranyai tájszó, és fn. tt. *févó-t.* Ruhatekercs, melyet a fejre teher alá szoktak tenni. Hihetőleg nem egyéb, mint az összevont : *fejrevaló.*

FI, fn. tt. *fi-at*, tb. *—ak.* 1) Széles ért. az állatnak szülötte, magzata, ivadéka, nemi különbség nélkül, mint a *fiadzik, fias, baromfi, halfi* s több más szókban. Különösen : 2) Embernek hím magzata (fiú), s mennyire az *atya* szóval viszonyban áll, minden korra illik, pl. *A nyolczvan éves atyának ötven éves fia. Édes fiam, mostoha fiam, fogadott fiam. Úrfi. Fiam uram,* (az ipa vagy napa, díszesebben szólva így szólítja vejét). Nemi különböztetés végett ellentéte : *leány. Fi-e vagy leány? Széna-e vagy szalma?* (Km.) *Se fiam, se leányom ; fi-ág, leány-ág.* 3) Általában ivadék. *Firól fira* (azaz ivadékról ivadékra) *marad.* Személynevekkel összetéve jelenti a személy magzatát, sarjadékát, pl. *Pálfi, Györgyfi, Péterfi*, s ez ilyenek tárgyesete : *—t. Pálfit, Péterfit* stb. többese : a hangrend szerént *—ak, —ek : Pálfiak, Péterfiek, Kendefiek.* 4) Többféle állatok, különösen madarak ivadéka : *kecskefi, baromfi, tyúkfi, galambfi, fecskefi, verébfi ;* tárgyesetök : *—t* v. *—at*, többesök mindig : *—ak ; tyúkfiak, galambfiak, kecskefiak, verébfiak. Farkasnak farkas, sasnak sas a fia. Eb apának kutya fia.* (Km.). 5) Jelent belső rokonságot, összeköttetést. *Atyafi, atyám fia, keresztfi, keresztfiam, egyházfi* (templom szolgája), *hazafi, honfi, világ fia, szerencse fia.* 6) Használják jellemzéseknél *legény, ember, férfi* helyett, pl. *Derék, jeles, vitéz, bátor fi ; gazfi, kurafi, rongyfi, gonoszfi.* 7) Átv. Valamely bútornak, épületnek egyik kisebb része. *Ablak fia, asztal fia, láda fia, pajta fia* (kis pajta más nagyobb mellett), *torony fia, tükör fia.* V. ö. FIÓK. 8) Aprólékos ajándék. *Vásár fia, bucsú fia.* 9) Indulatszó gyanánt áll ez összetételben : *Uram fia!* azaz Istenem fia, azaz Jézusom! 10) Harmadik személyü birtokraggal a név előtt jelzőül használtatván, am. fiatal, növendék. *Fia galamb, fia rigó, fia veréb.* Ily hasonlat szerént állanak e kifejezések is : *hegye dohány, alja buza.*

Közelebbi származékai : *fiadzik, fial* (régies), *fiatal, fiatlan, ficsór, ficz, ficzkó, fiók, fiú* stb.

Rokonok vele a fordított magyar *if* az *ifju* és *iv* az *ivik*, ivadék származékokban, továbbá a szürjén *pi*, arab *ibun*, héber *bén*, latin *puer*, *fio* és *fi-lius*, hellen *παῖς*, *φύω* és *ἰ-ός*, szanszkrit *bhú* (születni, lenni), francsia *fils*, olasz *fi*, stb. Finnül *poin*, am. fiadzom, és *poika*, am. fiú.

FIACSKA, (fi-acska) kicsinyező fn. tt. *fiacskát*. Kis vagy kedves fi. *Egy éves fiacskája van. Jösste ide fiacskám. Fiacskáim, eseket irom nektek, hogy ne vétkezzetek.* (Ján. 1. Lev. 2. 1. Káldi szerént). V. ö. FIAL.

FIAD v. FIÁD, falu Somogy megyében; helyr. *Fiád-on*, *—ra*, *—ról*.

FIÁDFALVA, l. FIÁTFALVA.

FIADZÁS, (fi-ad-z-ás) fn. tt. *fiadzás-t*, tb. *—ok*. A nőstény állat azon állapota, midőn fiadzik, l. FIADZIK.

FIADZIK, (fi-ad-z-ik) k. m. *fiadz-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Rendesen csak az apróbb négylábu nőstény állatokról mondjuk, melyek rendszerént egyszerre többet kölykeznek. *Fiadzanak a macskák, sertések, kutyák, egerek* stb. (A lovak, tehenek, szamarak, juhok ellenek). Átv. szaporít. *Nem sokat fiadzik a hamis kereset.* (Km.). V. ö. FI.

FIÁG, (fi-ág) ösz. fn. l. FÉRFIÁG. *Egyedül fiágra szálló nemesi birtok.*

FIAHORDÓ, (fia-hordó) ösz. fn. Indiai emlős állat, hosszú hegyes orral, melyen hosszú bajuszszálak látszanak, a majmokéihoz hasonló lábakkal és hosszú farkkal. Ezen állatban az a különös, hogy hasán ránczos bőr lóg, mely a hasbőrrel erszényt képez, s melyben kölykeit hordozni szokta. (Didelphis).

FIAL, (fi-al, közeledik a latin *filius*-hoz) régies fn. tt. *fial-t*, tb. *—ok*. A müncheni codexben am. fiacska, kedves fiú (filiolus). *Fialim, mely nehés pénzbe bíróknak bemenni Istennek országába.* (Márk 10.). *Fialim, méglen kevesenneiglen tüveletek vagyok.* (János 13).

FIAS, (1), (fi-as) mn. tt. *fias-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Aminek apró ivadékai, magzatai, kölykei vannak. *Fias tyúk, fias kutya, macska. Fias farkas. Ki nem verhetni, mint fias farkast a cseréből.* (Km.). 2) Fiókokkal ellátott. *Fias láda, szekrény.* V. ö. FI.

FIAS, (2), (fi-as) fn. tt. *fias-t*. Így hívják rövidebben a *fiastyúk* csillagzatot.

FIAS, (3), l. FIASS.

FIASÍT, (fi-as-ít) áth. m. *fiasít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fiassá tesz, eszközli, hogy valamely állat szaporodjék.

FIASODIK, (fi-as-od-ik) k. m. *fiasod-tam*, *—tál*, *—ott*. Fiai születnek, kelnek, szaporodnak; kölykedzik, megszaporodik. Átv. ért. *fiasodik az orra*, am. csomók, bibircsók nőnek rajta.

FIASS, falu Sáros megyében; helyr. *Fiass-on*, *—ra*, *—ról*.

FIASTIK, (fias-tik) ösz. fn. l. FIASTYÚK.

FIASTYÚK, (fias-tyúk) ösz. fn. 1) Tyúk, melynek kis csibéi vannak. 2) Csillagcsoport az égen, mely hét apró csillagból áll, s a bika nevü csillagzat fölött látható. Máskép: *hetevény*. (Plejades).

FIATAL, (1), (fi-at-al v. fi-ad-al, vagyis: fi-ad-ó) mn. tt. *fiatal-t*, tb. *—ok*. Ki nem fejlődött, érett korra nem jutott, növésben, fris erőben levő. *Fiatal ember, asszony, menyecske; fiatal fa, vessző, erdő; fiatal elme, ész. Vén elme, fiatal erő veri meg a hadakat.* (Km.) *Addig kell a fát egyenesiteni, míg fiatal.* (Km.) *Fiatal kor, fiatal rend, fiatal világ, fiatal katona. Fiatal katonából válik a vén koldús.* (Km.).

Képzésre nézve mint melléknév, talán páratlan nyelvünkben, mert a többi *atal* (etel) képzőjü szók főnevek és igékből alakultak, pl. *hivatal, rovatal, menetel, jövetel*. Egyébiránt valószinü, hogy létezett hajdan *fiad* ige, melyből lett *fiadó, fiada*, s *l* toldalékkal *fiadal, fiatal*.

FIATAL, (2), puszta Szala megyében; helyr. *Fiatal-on*, *—ra*, *—ról*.

FIATALÍT, FIATALIT, (fi-at-al-ít) áth. m. *fiatalít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fiatallá tesz, azaz oly tulajdonságokkal ékesít, melyekkel a fiatalok birnak.

FIATALÍTÁS, FIATALITÁS, (fi-at-al-ít-ás) fn. tt. *fiatalítás-t*, tb. *—ok*. Fiatallá tevés. V. ö. FIATALÍT.

FIATALKOR, (fiatal-kor) ösz. fn. Az emberi életkor azon szaka, mely a gyermekség és férfiuság között van, ifjúkor.

FIATALL, (fi-at-al-l) áth. m. *fiatall-ott*, htn. *—ani*. Fiatalnak vall vagy tart, ifju kora miatt valamire képesnek, valónak nem itél. *A tizennégy éves gyerkőczöt katonának fiatallani.*

FIATALODÁS, (fi-at-al-od-ás) fn. tt. *fiatalodás-t*, tb. *—ok*. Állapotváltozás, midőn valaki fiatallá lesz, vagy lenni látszik. V. ö. FIATALODIK.

FIATALODIK, (fi-at-al-od-ik) k. m. *fiatalodtam*, *—tál*, *—ott*. Olyan alakot kap, milyen a fiataloké szokott lenni, ifju színt ölt. *Mióta szakállát letette, egészen neki fiatalodott.*

FIATALOS, (1), (fi-at-al-os) mn. tt. *fiatalos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Fiatal szokásu, külsejü, magatartásu. *Fiatalos mozgás, fürgeség, termet.* Oly képzésü, mint: *gyermekes, férfias, öreges.*

FIATALOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *fiatalos-t*, tb. *—ok*. Tájnyelven, am. fiatal erdő, pagony, eresztvény.

FIATALSÁG, (fi-at-al-ság) fn. tt. *fiatalság-ot*. 1) Fiatal állapot, kor v. tulajdonság. *Fiatalságában sok bakot lő az ember. Fiatalságán kivül nincs semmi szép rajta.* 2) Fiatal emberek összege. *A fiatalság szeret mulatni. A fiatalságnak kedvét keresni. Müvelt, deli fiatalság.*

FIÁTFALVA, helység Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Fiátfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

FIATLAN, (fi-atlan) mn. tt. *fiatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Fi gyermek nélküli. *Fiatlan szülék*. 2) Szélesb ért. magzat, sarjadék nélküli, s ez ért. mondják némely állatokról. *Fiatlan kutya, macska, tyúk* stb. Határozóilag am. fiatlanul.

FIATLANUL, (fi-atlan-ul) ih. Férfi magzat nélkül. *Fiatlanul halt meg.*

FIAZIK, (fi-az-ik) k. l. FIADZIK. Képzésre olyan, mint : *borjazik, kölykezik, csikózik.*

FICS, (fi-cs, mindkettő kicsinző) elvont gyök, rokon vele némileg a *fity* is. Származékai : *ficsere, ficsereg, ficseréz, ficsúr* stb. Értelme : 1) aprólékos czifraság, pipere, cziczoma, s rokon *csics-oma, csecs-e* szókkal ; 2) némely apró madarkák utánzott hangja. Rokon vele ez utóbbi értelemben *fecs* (fecseg, fecskend), a hellen *πτύω, πτίζω.*

FICSERE, (fics-er-e) fn. tt. *ficserét.* Igen keresett cziczoma, pipere, mely valakinek öltözetén, viseletén fölötte kitünik. V. ö. FICS.

FICSERÉG, (fics-er-ég, rokon vele a német : *zwitschern),* önh. m. *ficserég-tem* v. *ficsergéltem, —tél* v. *ficsergéttél, ficsergett*, htn. *—ni* v. *ficsergeni*, v. *ficsergni.* Vékony és reszkető *fics, ficser* hangon énekelget. Némely verébfaju aprómadarakról mondják leginkább.

FICSERÉKÉL, (fics-er-ék-él) önh. l. FICSERÉG. Képzésre olyan, mint a szintén madárhangutánzó : *kukorékol.*

FICSERÉL, (fics-er-él) áth. l. FICSERÉZ.

FICSERÉZ, (fics-er e-ez) áth. m. *ficseréz-tem, —tél, —ett.* Keresett piperével, cziczomával felékesít, felczifráz. *Kificserézte magát, fejét, ruháját.*

FICSINKA, l. FINCSALÉK.

FICSKANDOZ, a székelyeknél am. *fecskendez.* (Lugossy József).

FICSÓR, (fics-ór, fics-orv, azaz kis tolvaj) ftt. *ficsór-t*, tb. *—ok.* 1) Kis mérő faedény, melylyel vámot vesznek a malomban ; egy pozsonyi mérő nyolczad része ; máskép : *finak.* 2) Tájszokásilag am. *ficsúr.*

FICSÚR, (fics-úr) ösz. fn. Nyalka fi, úrfi, ki igen ki van cziczomázva, piperézve ; piperkőcz. Hangváltozva : fityúr ; tájszólással : *ficsór*, l. ezt.

FICZ, elvont gyök, melyből *ficza, ficzam, ficza modik, ficzczan, ficzkándozik* stb. származnak. Eredetileg jelent, rendetlen mozgást, szokott állásból, helyből félre nyomulást. Rokon vele : *icz* (iczeg), *bicz* (biczeg), *fics* (ficsere), *fity* (fityeg), *bigy* (bigyerit). Lágyabb hangon *vicz* (viczkándozik).

FICZA, (ficz-a) mn. tt. *ficzát.* Helyéből, csuklójából kimozdult, kimenyült, ide-oda hajló, ingadozó. *Ficza láb ; ficza ugrás.* Mátyusföldén vannak *Ficza* nevü családok.

FICZAM, (ficz-am) fn. tt. *ficzam-ot.* Jelent elferdülést vagy valaminek rendetlen helyzetét, mely onnan eredt, hogy az illető test, vagy tag, különösen : csont rendes állapotából kimozdult, kimenyült. Innen lehet mondani : *lábficzam, kézficzam, nyakficzam.* Rokon értelmü : *iszam*, melyből *iszamodik*, am. ficzamodik.

FICZAMIK, (ficz-am ik) k. m. *ficzam-tam, —tál, —ott.* Ficzára hajlik, azaz rendes helyzetéből, csuklójából, forgójából kicsuszik, kimenyül. Képzésre hasonló a *futamik, folyamik* igékhez.

FICZAMÍT, FICZAMIT, (ficz-am-ít) áth. m. *ficzamít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Ficzává tesz, ficzamot ejt valamin. *Kificzamít. Lábát kificzamítani. Kezét vállban kificzamítani.* V. ö. FICZA, FICZAM.

FICZAMÍTÁS, FICZAMITÁS, (ficz-am-ít-ás) fn. tt. *ficzamítás-t*, tb. *—ok.* Az állati tagnak csuklójából, forgójából kimozdítása, illetőleg ezen kimozdulást eszközlő, okozó cselekvés. *Lábficzamítás.*

FICZAMÍTÓ, FICZAMITÓ, (ficz-am-ít-ó) mn. tt. *ficzamító-t.* Ficzává tevő, ficzamot csináló. V. ö. FICZA, FICZAM. *Lábficzamító táncz. Nyelvficzamító szavak.*

FICZAMLÁS, (ficz-am-l-ás) fn. tt. *ficzamlás-t*, tb. *—ok.* Valamely testnek, tagnak, különösen a csontnak, forgónak szenvedő állapota, midőn ficzára hajlik, helyéből kimozdúl, kimenyül.

FICZAMLIK, (ficz-am-l-ik) k. m. *ficzamlott*, htn. *ficzamlani.* Ficzára hajlik, fordúl, ficzamot szenved, kimenyül. V. ö. FICZA, FICZAM. *Kificzamlik. Megficzamlik.*

FICZAMODÁS, (ficz-am-od-ás) fn. tt. *ficzamodás-t*, tb. *—ok.* Valamely tagnak, különösen csontnak, forgónak szenvedő állapota, midőn rendes összefüggése megszünik. *Lábficzamodás.* V. ö. FICZAMODIK. Máskép : *menyülés, kimenyülés.*

FICZAMODIK, (ficz-am-od-ik) k. m. *ficzamodtam, —tál, —ott.* Rendes helyzetéből, forgásából félre mozdúl, kihajlik, kicsúszik. Jelenti a szenvedésnek teljes fokát, s több, mint : *ficzamik* vagy *ficzamlik. Kificzamodott a keze. Megficzamodott bokában a lába.* Átv. *kificzamodott az esze*, am. fonákul beszél vagy cselekszik. Máskép : *menyül, kimenyül.* V. ö. ISZAMODIK.

FICZÁNK, (ficz-ánk) mn. tt. *ficzánk-ot*, tb. *—ok.* Ficzogni szerető, ide-oda hajlongni, s mintegy testficzamítva mozogni kedvelő. *Ficzánk bolha, szökcső, sajtkukacz. Ficzánk eleven fiú.* Képzésre hasonló *nyulánk, falánk, élénk* szókhoz.

FICZÁNKOL, (ficz-ánk-ol) önh. m. *ficzánkol-t.* Könnyü mozgással, vagy víg kedvéből ugrándozik, s mintegy tagficzamítva hánykolódik. *Ficzánkolnak a jó kedvü gyermekek. Ficzánkolnak tavaszszal a mezőre bocsátott borjúk, tulkok, csikók.*

FICZÁNKOLÁS, (ficz-ánk-ol-ás) fn. tt. *ficzánkolás-t*, tb. *—ok.* Élénk, jó kedvből eredő ugrándozás, szökdécselés.

FICZCZAN, (ficz-u-an v. ficz-van) önh. m. *ficzczan-t.* Egyet ficzamik, csekélyebb ficzamodást szenved. *Kificzczan a láb.*

FICZCZANT, (ficz-u-ant v. ficz-van-t) áth. m. *ficzczant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Egyes ficzamot ejt, egyet ficzamít valamin.

FICZEMLIK, (ficz-em-l-ik) k. m. *ficzeml-ett*, htn. *—eni.* l. FICZAMLIK.

FICZERE, (ficz-er-e) fn. l. FICSERE.

FICZERÉL ; FICZERÉZ, l. FICSERÉL ; FICSERÉZ.

FICZERTES, némi módosulattal, am. *biczertes*, l. ezt. Átv. ért. ficzamodott eszű.

FICZK, (ficz-k) elvont törzsök, melyből *ficske, ficzkándozik* stb. származnak. Jelenti az állati testnek élénk, hánykolódó mozgalmait. Lágyabb előhanggal: *vicsk, bicsk.*

FICZKANDIK, (ficz-k-and-ik) l. FICZKÁNDOZIK.

FICZKÁNDOZÁS, (ficz-k-ánd-oz-ás) fn. l. FICZÁNKOLÁS.

FICZKÁNDOZIK, (ficz-k-ó-an-d-oz-ik) k. m. *ficzkándoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Ficzkó legény módjára, ficzánkolva, tagjait ide-oda fitítva ugrándozik, szökdécsel. *Ficzkándoznak a jó kedvű fiúk. Ficzkándoznak tavaszszal a borjúk. Ficzkándoznak a megszökött csikók.*

FICZKE, (ficz-k-e v. ficz-eg-e, azaz ficzegő) mn. tt. *ficzkét*. Élénken ugrándozó, szökdécselő. *Iczke ficske legényke.*

FICZKÓ, (ficz-kó v. fi-cz-kó, megvan a szláv nyelvben is) fn. tt. *ficzkó-t*. 1) Ugrándozó, szökdécselő legény, gyerkőcze; ficzánkoló, hánykolódó ember. 2) Ha így elemezzük: *fi-cz-kó*, azaz, ha a *fi* szót veszszük gyökül, kettős kicsinyezővel jelent legénykét. *Derék ficzkó, szép ficzkó.* 3) Molnárok vámszedő faedénye, máskép: *ficsór* vagy *finak.* 4) Nagyobbféle sörét a puskában. *Ficzkóval lőni túsokot.* 5) Ser alja, mely nem egyéb, mint a *serfőző kádakból* felmosott maradékser.

FICZOS, (ficz-os) mn. tt. *ficzos t* v. —*at*, tb. —*ak*. Cziczomázott, piperés, nyalkán kicsipett. *Ficzos legény.*

FIDÉL, (fid-él, azaz föd-el, l. FÉDEL) fn. tt. *fidél-t*, tb. —*ék*. Felső dunamelléki tájszólás szerént am. hosszú fehér kendő, melylyel a falusi asszonyok fejeiket bekötik. V. ö. BULÁZÓ.

FIGE, FIGÉS, stb. l. FÜGE, (1), FÜGÉS stb.

FIGHE, l. FÜGE, (2).

FIGY, elvont gyök, lágyabb hangon ejtve legszorosabb értelmi rokonságban van vele a magyar *ügy* (honnan: ügyel), *vigy* (vigyáz), szanszkrit *budh* (honnan: *budh-ana-s* vigyázó) latin *vigil*, *video*, szláv *vigyeni, vigyáni, vigyáni, vigyzeni* stb.

FIGYEL, (figy-el) önh. m. *figyel-t*. Valamire figyet fordít, azaz vigyáz, valamit szemmel tart, kisér, felügyel. Segítő és felható ragú neveket vonz. *Mindkét szemmel figyelni valakire. Ésszel, nagy gonddal figyelni a hallott beszédre.*

FIGYELÉM, (figy-el-ém) fn. tt. *figyelmet*. 1) Az érzékek és észrevevő tehetségek használata, egész terjedelemben véve. *Figyelemmel tartani a nép mozgalmait. Figyelmet fordítani valamire. Figyelemmel lenni valami iránt. Ajánlom fiamat önök figyelmébe.* 2) Társadalmi ért. megelőző készség, tisztelet. *Figyelmet mutatni valaki iránt. Baráti figyelem.*

FIGYELÉMJEL, (figyelém-jel) ösz. fn. Irásjegy (—) melylyel élünk, midőn az olvasót a következő szóra vagy mondatra figyelmessé akarjuk tenni, mit kiváltkép az elmeskedésekben használnak, pl. „Magyarországba a lotteriát 1810-ben hozták be, a január 4-én történt az első huzás: azóta — több *huzások* történtek." (Életk. 1847.) „Kérdés: futni tudás nem szül-e majd — szaladást." Vitkovics. Ettől különbözik a *gondolatjel.*

FIGYELÉS, (figy-el-és) fn. tt. *figyelés-t*, tb. —*ék*. Valaminek szemmel tartása, vigyázás. V. ö. FIGYEL.

FIGYELET, (figy-el-et) fn. l. FIGYELÉM.

FIGYELETLEN, (figy-el-etlen) mn. tt. *figyeletlen-t*, tb. —*ék*. 1) Aki nem figyel, nem vigyáz valamire. 2) Társadalmi ért. meg nem előző, tiszteletet, készséget nem mutató. *Figyeletlen volt a hölgyek iránt.* Máskép: *figyelmetlen.* Határozóilag am. figyeletlenül v. figyelmetlenül.

FIGYELJ! Hadi parancsszó, mely által a fegyverben álló sereg intetik, hogy a következő vezényszókra különösen vigyázzon. (Hab't Acht!) Máskép: *Vigyázz!*

FIGYELM, (figy-el-m) fn. l. FIGYELÉM.

FIGYELMES, (figy-el-m-es) mn. tt. *figyelmes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aki valamire figyelmet fordít, a látott vagy hallott dolgokra vigyázó. *Figyelmes nézők, hallgatók. Figyelmes tanítványok.*

FIGYELMESSÉG, (figy-el-m-es-ség) fn. tt. *figyelmesség-et*. Azon tulajdonsága valakinek, mely szerént figyelni szeret. Különbözik a *figyelemtől*, mely elvont értelmű cselekvést jelent, és a *figyelmeztől*. V. ö. FIGYELMEZÉS.

FIGYELMETÉS, FIGYELMETÉSSÉG, régies betüszaporító szók, mint: *szerelmetes, irgalmatos, szorgalmatos*, melyeket legfölebb akkor használhatunk, ha kort vagy személyt akarunk jellemzeni általok. V. ö. FIGYELMES, FIGYELMESSÉG. V. ö. —ETÉS.

FIGYELMETLEN, (figy-el-m-etlen) mn. tt. *figyelmetlen-t*, tb. —*ék*. 1) Figyelem nélküli; nem vigyázó, elszóródott eszű. *Figyelmetlen tanulók, hallgatók, ifjak.* 2) Mások iránt megelőző tisztelettel, készséggel nem viseltető. Határozóilag am. figyelmetlenül, figyelem nélkül.

FIGYELMETLENSÉG, (figy-el-m-etlen-ség) fn. tt. *figyelmetlenség-et*. Valakinek azon tulajdonsága, melynél fogva nem figyel, elszóródott, gondatlan; vagy mások iránt megelőző készséggel, tisztelettel nem viseltetik.

FIGYELMETLENÜL, (figy-el-m-etlen-ül) ih. Figyelem nélkül, vigyázatlanul, elszóródott észszel; megelőző vagy megkülönböztető tisztelet nélkül.

FIGYELMEZ, (figy-el-m-ez) önh. m. *figyelmeztem*, —*tél*, —*ett*. Valamire tartós figyelmet fordít. Felható ragú neveket vonz, pl. *Szóra figyelmezz. Ne figyelmeztessetek a csábító beszédére. A figyelmez* hatásosabb és terjedelmesb fogalmú ige, mint a *figyel*. Az egyházi szónokok a beszéd tárgyának felosztása után, ez intő vagy kérő szóval élnek: *Figyelmezzetek!*

FIGYELMEZÉS, (figy-el-m-ez-és) fn. tt. *figyelmezés-t*, tb. —*ék*. Az észrevevő tehetségeknek vala-

mely tárgyra tartós irányzása, feszitése. Hatásosb és terjedtebb fogalmú név, mint a *figyelés*.

FIGYELMEZIK, (figy-el-m-ez-ik) k. régies, *figyelmez* helyett; l. ezt.

FIGYELMEZŐ, (figy-el-m-ez-ő) mn. tt. *figyelmező-t*. Valamit folytonos figyelemmel kisérő; valamit folyvást szemmel tartó. *Figyelmező tanulók, hallgatók. Figyelmező éji őrök.*

FIGYELMEZTET, (figy-el-m-ez-tet) áth. és mivelt. m. *figyelmeztet-tem, —tél, —ett*. Mást figyelemre int, buzdít; eszközli, hogy figyeljen; eszébe juttat másnak valamit. *Figyelmeztetni a hallgatókat a beszéd tárgyára. Figyelmeztetni fizetésre az adósokat.*

FIGYELMEZTETÉS, (figy-el-m-ez-tet-és) fn. tt. *figyelmeztetés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valakit figyelmessé teszünk, valamit eszébe juttatunk, valamit kimutatunk.

FIGYELTET, (figy-el-tet) mivelt. m. *figyeltet-tem, —tél, —ett*. Eszközli, hogy valaki figyeljen; figyelésre int, buzdít. *A hadgyakorló tiszt figyelteti katonáit, midőn elkiáltja magát : figyelj!*

FIGYERMÉK, (fi-gyermék) ösz. fn. Férfigyermek, különböztetésül a *leánygyermektől*. Másképen : *fimagzat*.

FIHŰBÉR, (fi-hű-bér) ösz. fn. Hűbéri jog és kötelesség, mely egyedül a férfiágon levő utódokat illeti.

FIK, elvont gyök, melyből *fika, fikás, fikarcz* (?) erednek. Értelme egynek látszik a rokon hangú *bök* szóéval, s megegyeznek vele a latin *figo*, olasz *ficcare* stb. szók is.

FÍK, FIK, áth. m. *fiktam, fiktál, fikott*. Eredetileg egyértelmü a *fik, bik* elvont, vagy *bök*, önálló gyökkel. Szokott jelentése : növel közlekedik. A köznép gyöngébb káromkodás gyanánt tekinti. *Fíkom adta.*

FIKA, (fik-a) fn. tt. *fikát*. 1) Orrból folyó takony; vékony hangon mintegy *pök, pöket* szók értelmében. 2) Csúfságból igy nevezik a magyar bakancsost, s talán onnan, hogy a káromkodó *fíkom* ige gyakran megfordúl nyelvökön *(fikó, fika)*, vagy pedig *fika* nem egyéb, mint a *baka* szó módosulata.

FIKARCZ, (fik-ar-cz) homályos eredetü, fn. tt. *fikarcz-ot*. Apró rojt, rost, szál, mintegy apró böket. Átv. ért. csekélység, kicsiség. *Egy fikarczot sem adok érte. Egy fikarcza sem maradt.* Apáczai Csere Jánosnál : *fikarty*.

FIKÁS, (fik-a-as) mn. tt. *fikás-t* v. *—at*, tb. *—ok*. 1) Taknyos. 2) Bakancsos modorú, szokásu, szabásu. *Fikás bajusz, magatartás, beszéd.*

FIKATÁR, falu Temes megyében; helyr. *Fikatár-on, —ra, —ról.*

FIKÁTOR, fn. tt. *fikátor-t*, többes nincs szokásban. A magyar gyalogság száján divatozó hadiszó, mely a német *Vergatterung* szóból látszik alakúltnak, s am. elindulási fölkelésre intő dobszó. *Már verik a fikátort, keljünk!*

FIKI, Baranyában *Victoria* szó kicsinyője.

FÍKIK, (fík-ik) k. m. *fík-tam, —tál, —ott*. l. FÍK, ige.

FIL, (1), némely szókban am. *fel*, pl. *filkó* (felső a kártyajátékban), *filagória* (fel-góré), *Fil-Istál*, (ellentéte : Al-Istál), helység neve Csalóközben.

FIL, (2), v. FILL, (fi-l v. fi-ll) elvont törzsök, mely a *fi* gyöknek származéka, s jelent valamely kicsit, csekélyet. Innen származtak : *filing, fillér, filinka*. Rokonságban van vele különösebben a latin *vilis*, hellen *φαῦλος*.

FILA, FILÓ, FILEP v. FÜLÖP módosúlatai.

FILEGÓRIA, fn. tt. *filegóriát*. Vagy a *fil* (kicsi), vagy a *fel* és *góré* (ház, házikó, födél) szókból van játszilag összeállítva. Jelent kicsin vagy emelkedett helyen álló kerti mulató hajlékot.

Némelyek a hellen *φυλακτήριον* (am. őrház) szóval rokonítják.

FILEGRÁN, (a franczia *filigrane* után átment a magyar nyelvbe is; összve van téve a latin *filum* [= fonal] és *granum* [= mag, szem] szókból) fn. tt. *filegrán-t*, tb. *—ok*. Fínom és rácsozatosan összefont arany és ezüst sodronymü.

FILEMILE, l. FÜLEMILE.

FILEP, l. FÜLÖP.

FILICZ, falu Szepes megyében; helyr. *Filicz-én, —re, —ről.*

FILIMES, puszta Heves megyében; helyr. *Filimes-én, —re, —ről.*

FILING, (fil-in-g) fn. tt. *filing-et*. Kicsi szőlőfej, máskép : *biling, billing, filleng*.

FILINKA, (fil-in-ka) fn. tt. *filinkát*. Kis tüskő, mintegy fia tüzkő. Baranyai tájszó. V. ö. FIL, FILL.

FIL-ISTÁLY, l. FEL-ISTÁLY.

FILIT, csak ikerítve használtatik *falat* szóval, (mint *dirib-darab*). *Filit-falat* = többféle falat.

FILKEHÁZA, falu Abaúj megyében; helyr. *Filkeházá-n, —ra, —ról.*

FILKÓ, (fil-kó) fn. tt. *filkó-t*. 1) Az úgynevezett magyar kártyában a király után, és alsó előtt levő kártyalap. *Tökfilkó, makkfilkó, vörösfilkó, zöldfilkó*, máskép : *felső, tökfelső, makkfelső* stb. s úgy látszik, hogy csak *felső* szó módosúlata. Így *Fil-Istály* helynévben is *fil* = *fel*, és *filegória*, am. *felgóré*. 2) Bizonyos kártyajáték neme, melyben a filkólap főszerepet játszik. 3) Átv. ostoba, buta. *Te ugyan nagy filkó vagy.* Megvan a szláv nyelvben is : *filek, filkó*. V. ö. FIL.

FILKÓZIK, (fil-kó-z-ik) k. m. *filkóz-tam, —tál, —ott*. Oly kártyást játszik, melyben a filkók főszerepet viselnek.

FILL, l. FIL, (2).

FILLENG, l. FILING és FÜLLENG.

FILLENGET, (fill-en-g-et) önh. és gyak. m. *fillenget-tem, —tél, —ett*. Eredetileg valamely kicsi vagy csekély dolgot cselekszik. (V. ö. FIL (2). Köz ért. apró hazugságokat mondogat. *Ő kelme szeret fillengetni.*

FILLENT, (fill-en-t) önh. és áth. m. *fillent-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*. Kicsit hazud, finom hazugságot mond. Szépitő kifejezés gyanánt is használtatik *hazud* helyett. *Most ugyan nagyot fillentettél.* V.ö. FIL (2).

FILLENTÉS, (fill-en-t-és) fn. tt. *fillentés-t*, tb. *—ék*. Kis hazugság, vagy szépítő kifejezéssel általán hazugság, hazudás.

FILLENTGET, (fill-en-t-get) l. FILLENGET.

FILLÉR, (fill-ér) fn. tt. *fillér-t*, tb. *—ék*. Elemi értelménél fogva kicsit, csekélyet érő valami. V.ö. FIL, (2). Köz ért. divatból kiment legapróbb pénz neme, melyből tizenkettő tett egy garast. *Fillér is pénz.* (Km.) *Fillérrel kímélik az aranyat.* (Km.) *Nem adnék érte egy fillért.* Rokonságban látszik vele a német *Heller*.

FILLÉRÉZ, (fill-ér-éz) önh. m. *fillérész-tem, —tél, —ett* A kiadásokban szertelenül szugoriskodik; a gazdálkodást apró költségek megtakaritásával üzi; közmonda szerént: minden krajczárt fogához ver elébb, mintsem kiadná.

FILLÉRÉZÉS, (fill-ér-éz-és) fn. tt. *fillérézés-t*, tb. *—ék*. Aprólékos költségekben fösvénykedés.

FILLÉRÉZŐ, (fill-ér-éz-ő) fn. tt. *fillérező-t*. Oly ember, ki apróságokban fösvénykedik, gazdálkodik. Túl a Dunán aljas nyelven: *fassarágó* vagy *fassari*, azaz *facsari*.

FILÓ, l. FILA.

FILLING, (fill-ing) l. FILING.

FILLINGÉZIK, (fill-in-g-éz-ik) k. m. *fillingeztem, —tél, —ett*. A székelyeknél am. fityegve száll.

FILOGONT, kirendelt munka. Kézdi székely szó. (Szabó Dávid). Eredetét nem ismerjük. Kriza J. szerént: *firógond*.

FIMAG, (fi-mag) ösz. fn. A férfinak nemzőmagva. Átv. ért. fiág. *Árpádok fimagva*.

FIMAGZAT, (fi-magzat) ösz. fn. Férfi gyermek, férfi ivadék, különböztetésül a leánymagzattól.

FIN, elvont gyök, megvan a német *fein*, angol *fine*, franczia *fin*, olasz *fino*, görög φαεινός (fényes), latin *venustus*, arab *fann* szókban. 1) Mind hangjára, mind értelmére rokon a magyar *fi* szóval, s jelent valami kicsit, gyöngédet, melyek a *fi* szónak szintén tulajdonságai. A finnben *pieni* szintén piczit jelent, s innen ered: *piennän* am. finomítok. Az *n*, vagyis különösen *in* szórész különben is lágyító értelmet adó képzők, pl. tasz-*in*-t, tap-*in*-t, emel-*in*-t, legy-*in*-t stb. A sínai nyelvben *mido* am. valde subtilis. — Egyébiránt *fin* valamint a hangzásban, úgy értelemben is egészen rokon a *fény* szóval, a mennyiben *fény* a legfinomabb anyagok egyikének tekinthető levén, ekképen szintén megvan benne a *finom* fogalma. 2) Jelent könnyed mozdulást, inogást, el- vagy félrehajlást, mint *fincz*, *finl* származékai mutatják. 3) Hangutánzó, melyből a *fing* szó eredt.

FINAK, (fi-nak) fn. tt. *finak-ot*. 1) Erdélyben s néhutt Magyarországban is, am. fiú, gyerköcze, siheder. 2) Túl a Dunán a molnárok kicsi, mintegy *fia* edénye, s a pozsonyi mérőnek néhol nyolczad, másutt tized, 12-ed sőt 16-od része, melylyel az őrlésre hozott gabonából vámot vesznek. Máskép: *ficsór*.

FINCSALÉK, (fin-cs-al-ék) fn. tt. *fincsalék-ot*. Szakadék- vagy hulladékrész. Székely szó.

FINCZ, (fi-n-cz v. fin-cz) elvont törzsök, mely nem egyéb, mint az *n* (gyöngén érintés) közbevetése által meglágyított *ficz*, azaz helyéből kimozdulás, kihajlás. V. ö. FICZ. Azonban *fin* is vétethetik gyöknek. Fincz tehát mindkét módon a mozgásnak vagy ide-oda hajlásnak apróbb, kisebb nemét teszi. Innen származnak: *fincza*, *finczás*, *finczáros* (tájdivatosan: *vinczáros*), *finczos* stb. Gúnynevül használtatik ezen összetételben: *inczen fincz* v. *inczenpincz*, azaz vékony termetű, kinek minden tagja mozog, kinek lábai finczognak.

FINCZA, (fin-cz-a) fn. tt. *finczát*. Igen hajlékony, könnyű hánykolódás, midőn a tagok csaknem ficzamlásig forognak, hajlanak. Különösen: gyermekjáték neme.

FINCZÁL, (fin-cz-a-al) önh. m. *finczált*. Könnyeden ugrándozik, szökdécsel, mint a kis gyermekek, s más fiatal állatok szoktak. V. ö. FINCZ.

FINCZÁR, (fin-cz-a-ar) mn. tt. *finczár-t*, tb. *—ok*. Könnyeden ficzánkoló, ugrándozó, szökdécselő.

FINCZÁROZ, (fin-cz-a-ar-oz) önh. m. *finczároztam, —tál, —ott*. Pajkosan szökdécsel, igen jó kedvüleg ugrándozik. *Fincsáromak a jókedvü csintalan legények és leányok.*

FINCZÁROZÁS, (fin-cz-a-ar-oz-ás) fn. tt. *finczározás-t*, tb. *—ok*. Pajkos szökdécselés.

FINCZI, (fin-cz-i) mn. tt. *finczi-t*, tb. *—ak*. Igen vékony, sudár, hajlékony termetü, ki barázdabillegető módjára ide-oda hajladozik. Gúnynevül használtatik: *inczifinczi úrfiak*.

FINCZOL, (fin-cz-ol) l. FINCZÁL.

FINCZOS, (1), (fin-cz-os) mn. tt. *finczos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Ugrándozó, szökdécselő, kinek tagjai ide-oda hajladoznak; tánczos. *Finczos legény, leány*.

FINCZOS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *finczos-t*, tb. *—ok*. Így nevezik néhutt tréfásan a vőfélt, minthogy ennek különösen kötelessége az ugrándozás, ide-oda mozgás.

FINDSA, (fin-dsa, megvan a török nyelvben is), fn. tt. *findsát*. Finom, kisded alakú szer, edény. *Kávés findsa, theás findsa*.

FINDSASZIROM, (findsa-szirom) ösz. fn. Keletindiai növénynem az öthímesek seregéből, melynek nedvteljes virágai bogyókká alakulnak. (Basella).

FINÉV, (fi-név) ösz. fn. Név, különösen keresztnév, melyet rendesen férfiak szoktak viselni.

FING, (fin-g, l. *fin*) fn. tt. *fing-ot*. A végbélen kinyomuló s hangosan szétoszló szél. *Jár, kel, mint fing a gatyában.* (Km.). Finnül *vihma*. Más hangváltozattal: *pos*. Finnül is *pauskahdan* am. *possszan*.

FINGÁS, (fin-g-ás) fn. tt. *fingás-t*, tb. *—ok.* Szél kibocsátása a végbélen. *Elszédült, mint macska a fingásban.* (Km.). *Csitt vásár, bikafingás!* Km.

FINGAT, (fin-g-at) mivelt. m. *fingat-tam, —tál, —ott.* Fingani kényszerít. *Fingatni a lovat.* Átv. sarkantyú közé szorít. *Megfingatta a csilaj csikót,* (aljas).

FINGIK, (fin-g-ik) k. m. *fing-ott,* htn. *—ani* v. *—ni.* A végbélen szelet bocsát ki; tréfásan szólva: elüti a pap tyúkját. *Fingik, mint a szabos ló.* Km.

FINGOS, (fin-g-os) mn. tt. *fingos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Könnyen vagy gyakran fingó. *Fingos ló.*

FINKE, falu Borsod megyében; helyr. *Fink-én, —re, —ről.*

FINN, fő és mn. tt. *finn-t,* tb. *—ek.* Éjszakeurópában lakó, s az altáji vagy turáni családhoz tartozó régi néptörzs neve. Vétetik mind szélesebb értelemben, a midőn ide tartozik az *eszt* és *lapp* is, mind szűkebben, a midőn csak a *szuomi* vagy *szómi* értetik alatta. *Finn nyelv. Finn irodalom.* A külföldön igen elterjedt, például még a Heyse idegen szótárában is eléjön a nyelv némi rokonsága után alakult azon ferde nézet, hogy a magyarok a finnektől származnak. Hazai tudósaink, akik különösen mindkét nyelvben is jártasak, nem leszármazási, hanem legfölebb testvéri (noha távolabbi) rokonságot tartanak a finnek és magyarok között. Történelmi adataink egyébiránt teljesen hiányzanak.

FINNORSZÁG, (Finn-ország) ösz. fn. Az európai Oroszbirodalom egyik éjszaki tartománya, az úgynevezett finn-öbölnél. Lakosai finnek, de vannak köztök svédek és oroszok is.

FINNY, (fin-ny) elvont törzsök, melynek gyöke *fin*, vagy az 1-sö jelentésben, azaz valami *kicsi, gyöngéd*, innen *ny* (any) képzővel lett *finny*, azaz valamely gyöngédség, kicsiség, válogatott finomság; ettől ismét *finnya, finnyás, finnyáskodik* stb., vagy a 2-ik jelentésben, azaz valamely *elhajló, félrehajló*, minthogy a *finnyás*, az orrát mintegy *elfintorítja, félrefordítja*. V. ö. FINY, FINYÉSZ. Lehet *vinny (vinnyog* szóban) hangutánzó törzszsel is azonos. Élt e szóval Faludi, Nemessasszony 224. l.

FINNYA, (finny-a) mn. tt. *finnyát.* Válogató, igen fínom ízlésű, kivált étel-italban. *Finnya szájíz.*

FINNYÁL, (finny-a-al) l. FITYMÁL.

FINNYÁLKODIK, (finny-a-al-kod-ik) k. m. *finnyálkod-tam, —tál, —ott.* Étel-italban válogat, kényeskedik, igen fínom szájízlést árul el. Általában, kényeskedik.

FINNYÁS, (finny-a-as) mn. tt. *finnyás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Étel-italban igen válogató, fínom szájízlést mutató. *Finnyás urak, hölgyek.*

FINNYÁSKODÁS, (finny-a-as-kod-ás) fn. tt. *finnyáskodás-t*, tb. *—ok.* Válogatás az étel-italban; kényeskedés az ízlés dolgában.

FINNYÁSKODIK, (finny-a-as-kod-ik) k. m. *finnyáskod-tam, —tál, —ott.* Finnyást játszik, étel-italban igen válogat.

FINNYÁSSÁG, (finny-a-as-ság) fn. tt. *finnyásság-ot.* Tulajdonság, melylyel az bir, kinek igen válogató ízlése van, kiváltképen az ételitalban.

FÍNOM, FINOM, (fín- v. fin-om) mn. tt. *fínomat.* Valami válogatott, gyöngéd, eredeti ifju tisztaságában létező. V. ö. FIN. Különösen: a maga nemében jeles, kitünő. (Emberről mondani szoktuk: *ez* [jelcs] *fi*). *Fínom arany, fínom bor.* Továbbá: gyöngéd, vékony; ellentéte: durva, goromba. *Fínom ízlés, beszéd. Fínom ember, müveltség. Fínom selyem, fínom posztó.* V. ö. FIN, gyök.

FÍNOMABBÚL, FINOMBÚL, (fin-om-abb-úl, fin-om-b-úl) önh. m. *finomabbúl-t.* A maga nemében finomabbá lesz. V. ö. FÍNOM.

FÍNOMÍT, FINOMIT, (fin-om-ít) áth. m. *finomít-ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Finommá tesz, alakít, kimüvel. *Erkölcsöket, ízlést finomítani.* 2) Tisztít, simává tesz. *Czukrot finomítani; aranyat finomítani.* V. ö. FÍNOM.

FÍNOMÍTÁS, FINOMITÁS, (fin-om-ít-ás) fn. tt. *finomítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valamit finomítunk. V. ö. FÍNOMÍT. *Czukorfinomítás.*

FÍNOMÍTÓ, (fin-om-ít-ó) mn. tt. *finomító-t.* Ami valamit finommá tesz, akár anyagi, akár erkölcsi tekintetben. *Czukorfinomító gyár. Erkölcsfinomító nevelés.*

FÍNOMODÁS, (fin-om-od-ás) fn. tt. *finomodás-t*, tb. *—ok.* Finommá levés. V. ö. FÍNOMODIK.

FÍNOMODIK, (fin-om-od-ik) k. m. *finomod-tam, —tál, —ott.* Hova tovább finomabb lesz. V. ö. FINOM. *Selyemkosok behozatala által sokat finomodott gyapjúnk. Müvelt társaságban finomodnak az erkölcsök.*

FÍNOMSÁG, (fin-om-ság) fn. tt. *finomság-ot.* Személynek vagy tárgynak azon tulajdonsága, melynél fogva finomnak mondható. Különösen, a személyre nézve: gyöngédség; müveltség; társalgásra nézve: udvariasság, kecsesség; tárgyra nézve: minden durvaságnak, nyerseségnek, darabosságnak távolléte: simaság. V. ö. FINOM.

FÍNOMÚL, FINOMUL, (fin-om-úl) önh. m. *finomúl-t.* Finom alakot ölt, olyanná lesz, mint finom személy vagy tárgy szokott lenni. V. ö. FÍNOM.

FÍNOMUL, (fin-om-ul) ih. 1) Gyöngéden, simán, udvariasan. *Finomul társalogni, enyelegni.* 2) Különös ízléssel, választékosan. *Finomul ruházkodni, élni.*

FINOR, (fin-or) elvont törzsök, melyből a *finoros* tájszó származik. Jelent bizonyos fínomságot, csint, nyalkaságot a külső viseletben, tartásban. Divatba hozásra érdemes szó, pl. *Finorral öltözködni.*

FINOROS, (fin-or-os) mn. tt. *finoros-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Divatosan, csinosan, nyalkán, piperésen öltözött. *Finoros uracs, hölgy.* Kemenesali tájszó.

FINOROSAN, (fin-or-os-an) ih. Nyalka, piperés az öltözetben.

FINT, (fin-t) elvont törzsök, melyből *finta*, *fintor*, *fintorít* stb. erednek. Rokon a *fincz* törzsökkel. Jelent nagyobb félremozdulást, elhajlást. Lehet a fit (fitít) igének módosulata is. V. ö. FIT, FITÍT.

FINTA, (1), (fin-t-a) mn. tt. *fintát*. Félre görbült, rendes vonalától elhajlott. *Finta láb*, *finta orr*, *finta szarvú ökör*. Eléfordúl ezen öszvetételben is: *csalafinta*, azaz olyan ember, ki görbe utakon, magát hányvavetve megcsal másokat, nyegle (charlatan). Megvan az olasz nyelvben is *finta*, hol fn. s am. tettetés, de az alkalmasint a latin *fingo* szótól ered.

FINTA, (2), falu Sáros, és puszta Nyitra megyében; helyr. *Fintá-n*, —*ra*, —*ról*.

FINTAHÁZA, erdélyi falu Maros székben; helyr. *Fintaházá-n*, —*ra*, —*ról*.

FINTASÁG, (fin-t-a-ság) fn. tt. *fintaság-ot*. A tagok, különösen lábak csuklójának kigörbedő, kihajló tulajdonsága.

FINTÓÁG, erdélyi falu Hunyad megyében; helyr. *Fintóág-on*, —*ra*, —*ról*.

FINTOR, (1), (fin-t-or) fn. tt. *fintor-t*, tb. —*ok*. Búza között tenyésző növénynem, a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből, melynek magva bódító erejű. (Lolium temulentum). Máskép: *szédítő vadócz*.

FINTOR, (2), (mint föntebb) mn. tt. *fintor-t*, tb. —*ok*. Félre, görbére hajlott vagy csuklott, rendes állásából kiferdült. *Fintor arcz*, *orr*, *szój*.

FINTORGÁS, (fin-t-or-g-ás) fn. tt. *fintorgás-t*, tb. —*ok*. A tagoknak, különösen pedig az arcz vonásainak csúfos, idomtalan félrehuzódása. *Arcz-*, *szój-*, *orrfintorgás*. *Lábak fintorgása*. *Far fintorgása*.

FINTORGAT, (fin-t-or-g-at) áth. és gyak. m. *fintorgat-tam*, —*tál*, —*ott*. A tagokat, különösen az arcz vonásait idomtalanul ide-oda elferdíti, elhuzdalja. *Farát*, *lábait*, *derekát fintorgatja*. *Orrát*, *szóját fintorgatja*. Különösen, midőn valaki gúnyból, nem tetszésből huzogatja arczvonásait; vagy testét azért mozgatja, hányja veti, hogy szembetünőbb legyen, hogy tessék.

FINTORGATÁS, (fin-t-or-g-at-ás) fn. tt. *fintorgatás-t*, tb. —*ok*. A tagoknak, arczvonásoknak idomtalan, igen szembetünő ide-oda rángatása, ferdítgetése. *Farfintorgatás*. *Orrfintorgatás*. *Szájfintorgatás*. *Arczfintorgatás*.

FINTORÍT, FINTORIT, (fin-t-or-ít) áth. m *fintorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Fintorrá tesz, azaz tagjait, arczvonásait idomtalanul elferdíti. Használtatik különösen az orról, midőn gúnyból vagy nem tetszésből félrehúzzuk. *Orrát fintorítja*.

FINTORÍTÁS, FINTORITÁS, (fin-t-or-ít-ás) fn. tt. *fintorítás-t*, tb. —*ok*. Fintorrá tevés, arczvonásainak elferditése.

FINTORKÉP, (fintor-kép) ösz. fn. Oly kép, mely valamely személyt elferdített, idomtalan tagokkal és arczvonásokkal ábrázol, torzkép.

FINTORKODÁS, (fin-t-or-kod-ás) fn. tt. *fintorkodás-t*, tb. —*ok*. Az arczvonásoknak idomtalan ide-oda rángatása, vagyis azon működés, mely ezen rángatódzást eléidézi.

FINTORKODIK, (fin-t-or-kod-ik) k. m. *fintorkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Arczát, arczvonásait idomtalan elferdítésekkel ide-oda húzkálja, rángatja.

FINTORNA, (fin-t-or-na) mn. tt. *fintornát*. Gúnyból, fitymálásból félrehuzódó, elferdülő. *Fintorna szájjal mosolyogni*. *Fintorna arczvonások*.

FINTORODÁS, (fin-t-or-od-ás) fn. tt. *fintorodás-t*, tb. —*ok*. Tagnak, arczvonásnak, ormnak, szájnak ferdére huzódása.

FINTORODIK, (fin-t-or-od-ik) k. m. *fintorodtam*, —*tál*, —*ott*. Fintorrá, azaz görbére álló, félrehajló alakuvá lesz. *Fintorodik az orra*. *Elfintorodik az arcza*.

FINTOROG, (fin-t-or-og) önh. és gyak. m. *fintorog-tam* v. *fintorgottam*, —*tál* v *fintorgottál*, *fintorgott*, htn. —*ni* v. *fintorgani*. 1) Fintor alakban vagy vonásokkal ide-oda rángatódzik. *A gúnyos*, *finnyás ember orra fintorog*. 2) Szüntelen mozgolódik, nyugtalankodik, fentereg. *Ne fintorogj itt láb alatt*.

FINTOROS, (fin-t-or-os) mn. *fintoros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Elfintorodott. *Fintoros posztó*, amelynek széle ványolás után bővebben maradt mint közepe, s ez által egyenetlenné lett. (Kriza János).

FINY, elvont gyöke *finyel*, *finyeledik*, *finyeleg*, *finyész* szóknak. Azonos *fin* gyökkel. L. ezt. 2).

FINYEL, (finy-el) áth. m. *finyel-t*. Valamit rendes helyzetéből kimozdítva bonyolúlttá tesz. *A szilaj csikó befinyeli magát a hámistrángba*. Székely szó. Rokonok mély hangon: *fon*, *befon* és *bony*, *bonyol* is.

FINYELÉDIK, (finy-el-éd-ik) k. m. *finyelédtem*, —*tél*, —*ett*. Rendes helyzetéből kimozdulva bebonyolodik, különösen midőn a ló a hámistrángba keveredik. Székely szó.

FINYELÉG, (finy-el-ég) önh. és gyak. m. *finyelég-tem* v. *finyelgéttem*, —*tél* v. *finyelgéttél*, *finyelgétt*, htn. —*ni* v. *finyelgeni*. Rendes helyzetéből, irányából kimozdulva ide-oda hányódik. Átv. eltéved, bolyong. *Finyelegni a járatlan utakon*. V. ö. FANYALOG.

FINYELG, (finy-el-g) l. FINYELEG.

FINYELŐDIK, (finy-el-ő-d-ik) lásd: FINYELEDIK.

FINYÉSZ, (finy-ész) fn. tt. *finyész-t*, tb. —*ek*. Tájszokásilag, am. finnyás, mintegy fintorgó. Mint igének *finnyáskodik* értelme van.

FINYORÁN, (finy-or-a-an) ih. Finnyásan, kényesen. Székely szó.

FINYOROG, (finy-or-og) önh. m. *finyorog-tam*, v. *finyorg-ottam*, *finyorog-tál* v. *finyorgottál*, *finyorgott*, htn. *finyorog-ni* v. *finyorg-ani*. L. FINNYÁLKODIK.

FIÓK, (fi-ók) fn. és mn. tt. *fiók-ot*. 1) Eredeti ért. növekedő, nagyobbodó fi vagy magzat. *Fiók veréb*, azaz tollasodó, *fiók galamb* stb. 2) Átv. valamely egésznek egyik alosztálya, egyik része, különösen, tok, szak, táracska. *Asztalfiók*, *ablakfiók*, *ládafiók*. *Fiókokban tartják füszereiket a boltosok*, *gyógyszerei-*

ket a gyógyszerárusok, okleveleiket a levéltárnokok. Kemenczefiók. Így erkölcsi értelemben is. *Fiók egyház, fiók gazdasági egyesület.* 3) Így nevezik néhutt a növények, különösen törökbuza és dohány fattyuhajtásait, melyeket kapáláskor ki szoktak tépni, innen *fiókozni* v. *fattyazni.*

FIÓKA, (fi-ú-ka) fn. tt. *fiókát.* Kis fiú, fiucska.

FIÓKEGYHÁZ, (fiók-egyház) ösz. fn. 1) Egyházi ért. és felosztás szerént hivek gyülekezete, melynek saját helybeli lelkésze nincsen, hanem más egyházhoz tartozik, s annak papja, vagy papjai által láttatik el a lelkiekben. Ellentéte: *anyaegyház.* 2) Az ily gyülekezetnek temploma.

FIÓKFA, (fiók-fa) ösz. fn. Fából csinált csatorna a házak födelén.

FIÓKGERENDA, (fiók-gerenda) ösz. fn. Kisebbféle gerendák az épülettetőkön, melyek támaszokul, vagy öszvekötésül szolgálnak a nagyobb gerendáknak.

FIÓKISKOLA, (fiók-iskola) ösz. fn. 1) Általán kisebbféle elemi iskola, melyben nagyobb iskolákra képeztetnek a növendékek. 2) Különösen, a külvárosokban, fiókegyházakban létező alsóbb rendü iskolák.

FIÓKMŰ, (fiók-mű) ösz. fn. 1) Oly épitésmód, midőn a falakat oszlopzatok és gerendák által mintegy fiókokra választják el. 2) Asztalosmunka, pl. szekrény, mely különféle fiókokra osztatik fel.

FIÓKOL, (fi-ók-ol) áth. m. *fiókol-t.* A növénynek fattyuhajtásait kitépi, elcsipkedi; fattyaz. *Törökbúzát, dohányt fiókolni.*

FIÓKOS, (fi-ók-os) mn. tt. *fiókos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek egy vagy több fiókja van. *Fiókos láda, asztal, szekrény.*

FIÓKOSNÁD, (fiókos-nád) ösz. fn. Nádfaj, melynek szárát izenként sürü levelek, azaz fattyusarjak lepik.

FIÓKOZ, (fi-ók-oz) áth. m. *fiókoz-tam, —tál, —ott.* 1) Fiókokkal ellát, valamibe fiókokat csinál. *Asztalt, szekrényt fiókozni.* 2) Fiókokra osztályoz. *Levéltárban fiókozni az irományokat. Boltban elfiókozni a fűszereket.* 3) L. FIÓKOL.

FIÓKOZÁS, (fi-ók-oz-ás) fn. tt. *fiókozás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, melynél fogva 1) valamit fiókokkal ellátunk, 2) valamit fiókokra osztályozunk. 3) Fiókolás. V. ö. FIÓKOZ.

FIÓKOZAT, (fi-ók-oz-at) fn. tt. *fiókozat-ot.* Valamely bútor fiókjai együtt véve, fiókmű.

FIÓKSZÁRNY, (fiók-szárny) ösz. fn. Némely két röptyüs robaroknál azon bötykös szálak, melyek két felül a röptyük alól kinyúlnak, s a röpülésben súlyegyenül szolgálnak.

FIÓKSZARUFA, (fiók-szaru-fa) ösz. fn. Rövidebb szarufa a háztetőn, melyet a *fő* szarufához szegeznek. V. ö. SZARUFA.

FIÓKTEMPLOM, (fiók-templom) ösz. fn. l. FIÓKEGYHÁZ, 2).

FIÓKVÉGRENDELET, (fiók-vég-rendelet) ösz. fn. A magyar polgári jog szerént a fő végrendelethez csatolt függelék, melyben a rendelkező valamely különös tárgyakra nézve pótolólag intézkedik. Az austriai általános polgári törvénykönyv szerént oly végrendelet, melyben örökös nem neveztetik. (Codicillus).

FIÓKZAT, (fi-ók-z-at) l. FIÓKMŰ.

FIR, elvont gyök, mely 1) a *firtat, firicskél, firkál, firis* szókban fenvagyon. Értelme ugyanaz, mely a *fer for* és *für* rokon gyököké, s jelent ide-oda forgást vagy forgatást, fürgést stb. 2) hangutánzó ebben: *firics*, mely betűátvetéssel am. ficsere, 3) az *ír* igének előtétes módosítványa: *irka-firka.*

FIRICS, hangutánzó elvont törzsök, mely különösen a fecskék hangját jelenti. Innen: *firicskel* v. *firicsékel*, önh. am. fecskehangon cseveg, máskép: *ficsereg.*

Kezdettek a fecskék is firicsékelni.

(Gyöngyösi).

FIRHANG, (a német Vorhangból kölcsönözött) fn. l. FÜGGÖNY.

FIRIS, (1), (fir-is) fn. tt. *firis-t*, tb. *—ek.* Angolnához hasonló folyóvízi halfaj, szárnyak, pikkelyek és szálkák nélkül. (Petromyzon).

FIRIS, (2), mn. l. FRIS.

FIRISKÓ, fn. tt. *firiskó-t.* L. FIRIZS.

FIRIZS, fn. tt. *firizs-t*, tb. *—ek.* Székely szó. Derékig érő fejér vászon ujjas a nőknél; máskép: *kurti, koczogány.* (Kriza J.).

FIRKA, (fir-ka) fn. tt. *firkát.* 1) Öszvehányt vetett, rángatott irás, a csúnya, rosz irásnak azon neme, melyet máskép *vakarásnak, macskavakarásnak* is mondanak. 2) Zagyva, éretlen, haszontalan dolgoknak irásba foglalása. *Irka-firka.* V. ö. FIR, 4).

FIRKÁL, (fir-ka-al) áth. m. *firkál-t.* 1) Rángatva ír, valamit csunyául, roszul, olvashatlanul összevakar. 2) Zagyva, értetlen, haszontalan dolgokat ír öszve. *Irkál-firkál. Befirkálni a falakat. Holmi ostobaságokat összefirkálni.* Az egyszerü *irkál* igének ikertársa.

FIRKÁLÁS, (fir-ka-al-ás) fn. tt. *firkálás-t*, tb. *—ok.* 1) Rángatva irás, csúnya, rosz irás, vakarás, karczolás. 2) Haszontalan, zagyva, értetlen dolgok irogatása. 3) Némely tudatlan emberek sajátságos vágya, ösztöne, melynél fogva mindenről szeretnek irni, noha nem értenek hozzá.

FIRKÁLAT, (fir-ka-al-at) fn. tt. *firkálat-ot.* Össze-vissza rángatott, csunya irat.

FIRKÁLÓ, (fir-ka-al-ó) fn. tt. *firkáló-t.* Személy, ki firkálni szeret. V. ö. FIRKÁL.

FIRKANT, (fir-ka-n-t) áth. m. *firkant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Futtában, sebtében, sietve egy-két firkavonást tesz.

FIRKÁSZ, (fir-ka-ász) fn. tt. *firkász-t*, tb. *—ok.* Gúnyosan szólva am. kontáriró, zugiró.

FIRKÓ, székely szó, am. csepű. *Lenfirkó* (Kriza J.).

FIRKOL, (mintegy : *forgol*) önh. m. *firkol-t.* Székely szó. Az eb farkát csóválja, kandargatja, csandargatja. Átv. ért. *firkoló ember* am. hízelgő. (Kriza J.).

FIRNÁJSZ, FIRNÁSZ,](a német *Firnis*, vagy déli német divat szerént : *Firneis* után alakult szó, olaszul *vernice*, latinul *vernix*), l. FÉNYMÁZ.

FIRNÁJSZOL, FIRNÁSZOL, (firnász-ol) lásd : FÉNYMÁZOL.

FIRNÁJSZOS, FIRNÁSZOS, (firnász-os) lásd : FÉNYMÁZOS.

FIRÓGOND, székely szó. Am. kiszabott munka. (Kriza J., Szabó Dávid szerént : *filogont*).

FIRTAT, (fir-tat, rokon vele a német *forschen*) áth. m. *firtat-tam, —tál, —ott.* Fakgató, szorongató kérdezkedések által valakit sürget, forgat. *Firtatni a vádlottakat*, máskép : *fartat.* V. ö. FARTAT.

FIRTATÁS, (fir-tat-ás) fn. l. FARTATÁS.

FIRTONGAT, (fir-t-on-g-at) áth. és gyak. m. *firtongat-tam, —tál, —ott.* Gyakori fakgatások, kérdezkedések által szorongat, forgat, firtat, tudakozódik.

FIRTONGATÁS, (fir-t-on-g-at-ás) fn. tt. *firtongatás-t*, tb. —*ok*. Firtatás, fakgatás. V. ö. FIRTONGAT.

FIRTOS-VÁRALJA, l. FÜRTÖS-VÁRALJA.

FISEK, (úgy látszik egy eredetü az olasz *fiasco* v. *flasco* szóval, németül *Flasche*) fn. tt. *fisek-et.* A székelyeknél, am. kis bádog edény, melyben a puskába való töltényeket tartogatják.

FISZKÁLÓDIK, Győr vidéki szó *fészkelődik* helyett, l. ezt.

FIT, elvont gyök, melyből *fitos*, *fitlt*, *fitogat* stb. erednek. Rokon a *fint* (finta), *fics* (ficsa), továbbá a *vigy* (vigyor), *vics* (vicsor), *fity* (fityeg), *pitty* (pittyeszt) gyökökkel. Jelent oly mozgást, mely által valamit kitüntetünk, láttatni akarunk és átv. ért. kitünést, tüntetést, mutogatást. Rokonok vele a latin *video*, hellen : *ἰδῶ*, *εἶδος*, cseh, szerb *wid* stb.

FITAK, (fit-ak) elvont törzsök, s jelenti a testnek azon részét, részecskéjét, melyet ki- vagy félre mozdítás által kitüntetünk, *kifittunk*. Különösen Somogy, Baranya megyékben, am. bojt (Lugossy József után, ki azt *figyegő*, *fityedék* szókkal rokonítja).

FITAKOS, (fit-ak-os) mn. tt. *fitakos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Finta, fintorodott, elferdített görbeségü. *Fitakos orr, szád.*

FITAT, (fit-at) áth. m. *fitat-tam*, —*tál*, —*ott.* 1) Valamit elétüntet, különösen dicsekvésből, kérkedésből mutogat. *Gyürüs ujjait fitatja, hogy lássák.* Rokon vele hangokban is : *mutat.* 2) Vadászebről mondják, midőn orrát ide oda forgatva szaglász, fürkész, máskép : *fitél*, *fitet.*

FITÉL, (fit-e-el) áth. m. *fitél-t.* Ide-oda hajolva, orrával majd ide, majd oda nyulkálva keresgél, szaglász valamit. V. ö. FITYÉSZ, FITAT.

FITÉLÉS, (fit-e-el-és) fn. tt. *fitélés-t*, tb. —*ek*. Szaglászva keresgélés.

FITESTVÉR, (fi-test-vér) ösz. fn. l. FIVÉR.

FITET, (fit-et) áth. m. *fitet-tem*, —*tél*, —*ett.* A vadászebről mondják, midőn szaglász, azaz orrát felnyitva, ide-oda vonogatva keresgéli a vadat. Vastaghangon : *fitat.*

FITETÉS, (fit-et-és) fn. tt. *fitetés-t*, tb. —*ek*. Szaglászva keresgélés. V. ö. FITET.

FITÍT, FITIT, (fit-ít) áth. m. *fitít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valamit mozgatás által kitünővé, látszatóbbá tesz, kérkedve, dicsekedve mutat. *Kifitítja aranyláncait, drágagyürüit.*

FITÍTÁS, FITITÁS, (fit-ít-ás) fn. tt. *fitítás-t*, tb. —*ok*. Kérkedve mutatás.

FITÓD, erdélyi puszta Csik székben ; helyr. *Fitód-on*, —*ra*, —*ról.*

FITOG, (fit-og) önh. m. *fitog-tam*, —*tál*, —*ott.* Valami kitünőleg mozog, s mintegy kérkedőleg hányakodik. *Darutoll fitog süvegén.*

FITOGAT, (fit-og-at v. fit-o-gat) áth. és gyak. m. *fitogat-tam*, —*tál*, —*ott.* Valamit ide-oda forgatva, különösen kérkedésből, dicsekedve mutogat. *Fitogatja magát, újdonjü szép ruhdját. Fitogatja aranyait.*

FITOGATÁS, (fit-og-at-ás) fn. tt. *fitogatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, mely által valamit fitogatunk. *Drágalánczok, gyürük fitogatása.* V. ö. FITOGAT.

FITOGATÓ, (fit-og-at-ó) fn. tt. *fitogató-t.* Személy, ki valamely becses vagy becsesnek tartott jószágát dicsekedve, kérkedve mutogatja.

FITOGTAT, (fit-og-tat) l. FITOGAT.

FITOR, (fit-or) mn. tt. *fitor-t*, tb. —*ok*. Jelent valami félrehajlót, félre mozgót. V. ö. FIT. Rokon vele a *fintor*, *finta*. Képzésre hasonló *bitor*, *botor*, *bodor* stb. szókhoz.

FITORÍT, FITORIT, (fit-or-ít) áth. m. *fitorít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Fitorrá tesz, azaz félrehúz, elferdít. *Orrt vagy szájat fitorítani valakire.* Rokon vele : *fintorít.*

FITORÍTÁS, FITORITÁS, (fit-or-ít-ás) fn. tt. *fitorítás-t*, tb. —*ok*. Félrehuzás, elferditás.

FITOS, (fit-os) mn. tt. *fitos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Orról mondatik, melynek lyukai igen fel vannak nyilva, s mintegy felhusva. *Fitos orrú vadászeb.*

FITTY, (1), elvont hangutánzó gyök, melyből *fityen*, *fittyent*, *fittyéget* származtak. Máskép : *fütty.* V. ö. FITY.

FITTY, (2), fn. tt. *fitty-et.* 1) Fogak közől az összehuzott ajkak résén kinyomuló éles hang. *Nagy fittyet elmént.* 2) Fittyel kisért gúnyos figemutatás. *Fittyet hányni valaki orra alá.*

„Töpörödött bossorkányok
Már én nektek fittyet hányok."
Kisfaludy S.

FITTYÉGET, (fitty-ég-et) önh. és gyak. m. *fittyégét-tem*, —*tél*, —*ett.* Gyakori éles *fitty* hangon

szól. *A juhászok és vadászok fittyegetnek ebeikre* v. *ebeiknek.*

FITTYÉGETÉS, (fitty-ég-et-és) fn. tt. *fittyégetés-t*, tb. —*ék*. Éles *fitty* hangnak gyakori ismétlése.

FITTYEN, (fitty-en) önh. m. *fittyen-t*. Hirtelen fityegni kezd. *Lefittyen a ló füle. Lefittyen a kalap széle.* V. ö. FITY, FITYÉG.

FITTYENÉS, (fitty-en-és) fn. tt. *fittyenés-t*, tb. —*ék*. Állapot, midőn valamely hajlékony, lenge test fittyen, lefittyen.

FITTYENT, (fitty-en-t) áth. m. *fittyent-ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. Hirtelen *fitty* hangot ejt. *Nagyot fittyenteni. Az ebeknek fittyenteni. Fittyents neki, hogy jöjjön vissza.*

FITTYENTÉS, (fitty-en-t-és) fn. tt. *fittyentés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn *fitty* hangot ejtünk. *Fittyentéssel jelt adni. Éles, erős fittyentés.*

FITÚL, FITUL, (fit-úl) önh. m. *fitúl-t*. Fitos alakuvá lesz. *Kifitúl az orra.* V. ö. FITOS.

FITÚLÁS, FITULÁS, (fit-úl-ás) fn. tt. *fitulás-t*, tb. —*ok*. Fitossá alakulás.

FITY, fn. tt. *fity-ét*. 1) Eredetére nézve nem egyéb, mint a meglágyított *fit* gyök, s jelent olyas valamit, mely rendes helyzetéből el- v. kihajolva, el- v. legörbedve mozog, lóg. Ebből lettek : *fity-eg, fityma, fityész* stb. V. ö. FIT. 2) Hangutánzó gyök, mely vékony, éles hangot jelent, s nyomatosabban : *fitty*, másképen : *fütty*, honnan *fittyent*. Ezek szerént 3) Jelent valami csekélységet, pl. a mértékben a meszely felét. *Elötte a bíró is csak fity.* (Km.) *Kótyonfity. Kinek gézengúz az ura, annak kótyonfity a szolgája. Fityfirity.* 4) Ujjal való peczekhányás (fricska). *Fityet* v. *fittyet hányni valakinek orra alá.* 5) Hányivetiség, kérkedés. *Nagy fitytyel jött hozzánk.*

FITYEDÉK, (fity-ed-ék) l. FITYELÉK.

FITYEFA, puszta Szala megyében ; helyr. *Fityefá-n, —ra, —ról.*

FITYÉG, (fity-ég) önh. m. *fityég-tem*, —*tél*, —*ett*. Elgörbülve, elhajulva alá lóg. *Fityeg a letört ág, a szegett szárny. Fityeg a vállra vetett dolmány. Lefityeg az ócska kalap karimája.* Ikerítve : *ityegfityeg.*

FITYÉGÉS, (fity-ég-és) fn. tt. *fityegés-t*, tb. —*ék*. Valamely testnek vagy test részének mozgó, lenge állapota, midőn fityeg. V. ö. FITYÉG.

FITYÉGŐS, (fity-ég-ö-s) mn. tt. *fityégös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Fityegő helyzetben, állapotban levő, liggő-lógó, ami minden mozzanatra fityegni szokott. *Fityegős karámu kalap. Fityegős fülü sipka.*

FITYEHÁZA, falu Szala megyében ; helyr. *Fityeházá-n, —ra, —ról.*

FITYELÉK, (fity-el-ék) fn. tt. *fityelék-et*. 1) Ami fityeg, liggő-lógó valami. *Rongy-fityelék.* 2) Fölösleges felső ruha, vagy ruhára akasztott czifraság, czafrang.

FITYÉRÉSZ, l. FÜTYÖRÉSZ.

FITYÉSZ, (fity-ész) önh. m. *fityész-tem*, —*tél*, —*ett*. Orrát fitítva, fitélve ide-oda szaglász. Rokon *vigyáz* szóval is. *Fityésznek a vadászebek.*

FITYÉSZÉS, (fity-ész-és) fn. tt. *fityészés-t*. Ideoda szaglászva kutatás, vizslálkodás.

FITYFIRITY, (fity-firity) ösz. fn. Ficzkándozó, fürge mozdulatú, s tagjait mintegy fitogtató kis karcsú személy, ifjú. Átv. baszontalan, magafitogató szeles ember. *Kicsoda ez a fityfirity úrfi?*

FITYK, (fity-k) elvont törzsök, melyből *fitykes* származott. Jelent valami kifitítottat, kitünőt, különösen azon csomót, bunkót, mely némely botok, úgynevezett fitykesek végein látható. Rokon vele *bötyk*. Hangzó változtatással : *fütyk.*

FITYKE, puszta Honth megyében ; helyr. *Fityké-n, —re, —ről.*

FITYKÉS, (1), (fity-k-és) mn. tt. *fitykés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Aminek fityke, azaz kiálló, kitünő csomója, buczkója van. Máskép : *fütykös. Fitykes* (fütykös) *bot.*

FITYKÉS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *fitykés-t*, tb. —*ék*. Bunkós bot, máskép : *fütykös.*

FITYMA, (1), (fity-ma, a hellen nyelvben : *φίτυμα* am. csira, sarj, ág ; fiú), fn. tt. *fitymát*. Jelent általán valami fityegőt, lelógót ; különösen a férfi szeméremtag előbőrét, mely a makkot födi, s melynek csúcsa mintegy aláfityeg. (Praeputium). „És meg környékezé ő fitymájának húsát.“ Bécsi codex.

FITYMA, (2), (fity-ma) mn. tt. *fitymát*. Olyas valami, amit kevésre becsülünk, mit ócsárlunk, mire szájunkat elfitítjuk ; vagy ócsárló, lealázó, kevesellő, kicsinyellő. *Fityma ember ; fityma beszéd.*

„S fityma dölyffel hánykolódva
Jár a bajnokok körül.“

Kisfaludy K.

Innen származik : *fitymál.*

FITYMÁL, (fity-ma-al) áth. m. *fitymál-t*. Valamit ócsáról, lefitított, lepittyesztett ajakkal gúnyol, kevesell, lealáz, holmi kifogásokat tesz ellene. *Fitymálni más ember művét, jószágát. Fitymálni az ételeket.*

FITYMÁLÁS, (fity-ma-al-ás) fn. tt. *fitymálás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit fitymának mondunk, ócsárlunk. V. ö. FITYMA, FITYMÁL.

FITYMÁLAT, (fity-ma-al-at) fn. tt. *fitymálat-ot*. Fityma beszéd vagy irat.

FITYMÁLGAT, (fity-ma-al-gat) áth. és gyak. m. *fitymálgat-tam*, —*tál*, —*ott*. Fitymának, azaz hitványnak mondogat, ócsárolgat, pittyesztett ajakkal lealáz. *Fitymálgatni mások cselekedeteit. Fitymálgatni az ételeket.*

FITYMÁLGATÁS, (fity-ma-al-gat-ás) fn. tt. *fitymálgatás-t*, tb. —*ok*. Ócsárolgatás, hitványolgatás.

FITYMÁLÓDIK, (fity-ma al-ó-d-ik) belsz. m. *fitymálód-tam*, —*tál*. —*ott*. Fitymáló módon viseli magát, pittyeszkedik, kényeskedik. *Ételben fitymálódik.*

FITYMASZOR, (fityma-szor) ösz. fn. A fitymának, azaz férfiszeméremtag előbőrének megszorulása, mely a vizellést akadályozza, és fájdalmassá teszi.

FITYOG, tájszólással am. pityog v. pityereg.

FIGYOGTAT, l. FITOGTAT.

FITYONG, (fity-ong) önh. m. *fityong-tam* v. *—ottam*, *—tál* v. *—ottál*, *—ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Könnyeden ide-oda fityeg. *Fityongnak a salangok, csafrangok.*

FITYŐLÉK, l. FITYELÉK.

FITYÚR, l. FICSÚR.

FIÚ, (fi-ú) fn. tt. *fiú-t*, tb. *—k*. Egyes számu birtokosát a *fi* gyöktől kölcsönözi : *fiam*, *fiad*, *fia*, de a többesben : *fiink*, *fiitok*, *fiijok* (v. fijok), *fiiink*, *fiiitok*, *fiijik*. Jelent 1) emberi hím magzatot, férfi gyermeket, és szükebb értelemmel bír, mint a *fi*, mert részint csak bizonyos korra, részint a gyermeki és szülei viszonyra szorítkozik, s egyéb állatokról nem mondatik. *Kis fiú*, *derék*, *eleven fiú*, *nagy reményü fiú*. *A hadi szerencsét*, *fiú magzatot*, *jó házasságot Isten választja*. (Km.).

„Játszszad óh játékidat
Játszszad, kis fiú :
Vajmi más játékot üz
Majd a férfiú!“ Kriza.

„Jár számkivetetten az árva fiú,
Dalt zengedez, és dala oly szomorú.“
Vörösmarty.

„Gyöztél, anyám, honom szabad!
Fiad bár elveszett.“
(Coriolán). Tárkányi Bélától.

Átvitt értelemben is :

„A csúfolódás fiai
Kérdik : hol a mi Istenünk?“
Erdélyi János.

2) Hasonlék szerént : valami nagyobbhoz tartozó rész. *Fiú szék*. *Fiú város* (külváros) 3) A szentháromság második személye : *Atya*, *Fiú*, *Sz. Lélek*.

FIÚÁG, (fiú-ág) ösz. fn. l. FIÁG.

FIÚFERTŐZŐ, (fiú-fertőző) ösz. fn. Oly férfi személy, ki nemi ösztöne kielégitése végett fiúkkal fertőzködik.

FIÚI, (fi-ú-i) mn. tt. *fiúi-t*, tb. *—ak*. Fiút illető, fiúra vonatkozó. *Fiúi szeretet*, *bizalom*. *Fiúi örökség*.

FIÚISKOLA, (fiú-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben fiúk, azaz férfi gyermekek tanulnak, különböztetésül a *leányiskolától*.

FIÚSÁG, (fiú-ság) fn. tt. *fiúság-ot*. Állapot, viszony, melyben valaki, mint fiú, mással, mint atyával, van. *Édes fiúság*, *mostoha fiúság*, *fogadott fiúság*. *A szentháromság második személyének örök fiúsága*.

FIÚSÍT, FIÚSIT, (fi-ú-s-ít) áth. m. *fiúsít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. A magyar törvényben am. a leányt fiúi jogokkal felruházza, a fiút illető örökséget reá hagyja.

FIÚTALAN, FIÚTLAN, FIÚTLANSÁG, lásd : FIATLAN, FIATLANSÁG.

FIVÉR, (fi-vér) ösz. fn. Fiágon levő testvér, fitestvér, legyen az bátyánk vagy öcsénk. *Idősb fivérem* (bátyám). *Ifjabb fivérem* (öcsém). Az általánosabb fogalmú *frater*, *Bruder* szók kifejezésére nem rég divatba hozott új szó. A nőnemnél *nővér*. Mindnyáját magában foglalja : *testvér*, vagy csak *vér*. V. ö. VÉR, fn.

FIZ, elvont gyök, melyből *fiset*, (némely tájakon : *füset*), és származékai erednek. Eredetére nézve : *fe-is*, am. feloszt, ízekre oszt, (másképen : *füz*), vagyis számlál. Feltaláltatik rokon betükkel a latin : *pendo*, *pensio*, *pisetum* szókban is.

FIZET, (fiz-et, v. ö. FIZ) áth. m. *fizet-tem*, *—tél*, *—ett*. 1) Tulajd. valamely tartozást pénzben ad meg ; valaminek árát pénzül leteszi. *Adót*, *adósságot fizetni*. *Vámot*, *harmincadot fizetni*. *Ruháért*, *ételért*, *szállásért fizetni*. *Kész pénzzel fizetni*. *Aranyokkal*, *tallérokkal*, *bankjegyekkel fizetni*. *Drágán*, *olcsón fizetni valamit*. *A bisa kiláját húsz forintjával fizetni*. *Kifizették apró pénzzel*. (Km.). 2) Szélesb ért. visszatérit, viszonoz. *Jóért rosszal fizetni*. *Az adósságot napszámmal fizetni*. *Börével fizet*. Innen : terem. *Az idén jól fizet a gabona*. 3) Dijaz, bizonyos pénzbeli jutalmat ad. *Katonákat*, *cselédeket*, *mesterembereket fizetni*. *Az irókat munkájikért jól fizetni*. 4) Vesz, vásárol. *Fizess nekem egy itcze bort*. Összetételei : *Befizet ; az adót befizetni a megyei pénztárba ; befizettek neki*, am. valamely kárt ejtettek rajta. *Elfizet*, am. fizetve elkölt. *Fölfizet*, am. a csereárura valamit pénzben fizet. *Előfizet ; hirlapokra*, *könyvekre előfizetni*. *Kifizet ; adósságát kifizetni ; valakit jól kifizetni*, am. szóval visszatorolni. *Lefizet : minden tartozását lefizette*. *Megfizet : megfizetni a kárt*. *Visszafizet*, l. mindezeket illető helyeiken.

FIZÉTER, (hellén eredetü) fn. tt. *fizéter-t*, tb *—ek*. Tengeri emlős állat, az úgy nevezett czethalak egyik faja, melynek alsó állkapcsájában sok erős fogai vannak. (Physeter, hellénül φυσητήρ, φυσάω igétől, mely am. fúvok, lehellek).

FIZETÉS, (fiz-et-és) fn. tt. *fizetés-t*, tb. *—ek*. 1) Cselekvés, midőn valamit fizetünk. V. ö. FIZET. *Fizetés ideje*, *napja*. 2) Jutalom, díj. *Jó fizetésért azt is megteszem*. *Mindegy a fizetés*. 3) Hivatalért, szolgálatért járó bér. *Fizetést húzni*. *Némely tisztviselők fizetése igen csekély*. *Az ujoncz hivatalnokok nem mindig kapnak fizetést*. Összetételei : *előfizetés*, *megfizetés*, *visszafizetés*.

FIZETÉSES, (fiz-et-és-es) mn. tt. *fizetéses-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kinek rendes vagy bizonyos dij jár. *Fizetéses irnok*, *szolgabiró*, *táblabiró*.

FIZETÉSNAP, (fizetés-nap) ösz. fn. Azon nap, melyen a tisztviselők, zsoldosok, szolgák, napszámosok díját, bérét rendesen fizetni szokták. Továbbá a

kötelezvényekben, váltólevelekben meghatározott határnap azoknak kifizetése végett. Átv. azon idő, mikor valaki tetteinek, kivált a roszaknak jutalmát veszi. *Majd el jön még a fizetés napja.*

FIZETETLEN, (fiz-et-etlen) mn. tt. *fizetetlen-t*, tb. —*ek*. Ami nincs kifizetve, megfizetve. *Fizetetlen áruk. Fizetetlen adósság. Fizetetlen tisztviselők, cselédek.* Határozóul am. Ki nem fizetve, fizetetlenül.

FIZETÉTT, (fiz-et-ett) mn. tt. *fizetett-et*. Kinek bizonyos dija, zsoldja, bére van, ki valamit fizetésért tesz. *Fizetett kémek.*

FIZETGET, (fiz-et-get) gyak. áth. m. *fizetgettem*, —*tél*, —*ett*. Lassan-lassan, aprólékosan fizet. *Adósságait havonként fizetgeti.*

FIZETHETETLEN, (fiz-et-het-etlen) l. FIZETHETLEN.

FIZETHETLEN, (fiz-et-het-len) mn. tt. *fizethetlen-t*, tb. —*ek*. Amit megfizetni nem lehet; fölötte drága, becses; eléggé nem jutalmazható. *Megfizethetlen kincs, jótétemény.*

FIZETHETŐ, (fiz-et-het-ő) mn. tt. *fizethető-t*. Amit fizetni lehet; minek nincsen tulságos ára, becse. *Megfizethető, kifizethető.*

FIZETHETŐSÉG, (fiz-et-het-ő-ség) fn. tt. *fizethetőség-et*. Képesség, melynél fogva valaki fizetni bir, vagy valamit fizetni lehet.

FIZETLEN, (fiz-et-len) l. FIZETETLEN.

FIZETMÉNY, (fiz-et-mény) fn. tt. *fizetmény-t*, tb. —*ek*. Fizetésbe vett vagy adott valamely dolog, pénz.

FIZETŐ, (fiz-et-ő) fn. tt. *fizető-t*. Személy, ki fizet, különösen pénztári tiszt, ki bizonyos időben az illetők díjait kész pénzben kiadja.

FIZETŐHÉT, (fizető-hét) ösz. fn. Hét, melynek folytában a nyilvános vagy más pénztárból az illetők díját, fizetését ki szokták adni.

FIZETŐHIVATAL, (fizető-hivatal) ösz. fn. Hivatal a nyilvános pénztárakban, melyekben az illető tisztviselők, és szolgák vagy zsoldosok fizetését ki szokták adni.

FIZETŐMESTER, (fizető-mester) ösz. fn. Személy, ki más nevében, ennek pénztárából fizet másokat. *Katonai fizetőmester, udvari fizetőmester, kincstári fizetőmester* stb.

FIZETŐNAP, (fizető-nap) ösz. fn. Határozott nap, melyben az illetők díjait, zsoldját, bérét, napszámát kifizetni szokás.

FLANÉR, idegen eredetű fn. tt. *flanér-t*, tb. —*ek* v. —*ok*. Gyapjuszövet neme, melynek alapszövedéke egynyiretü mosott gyapjúból van. *Sima flanér*, mely finom gyapjuból készül, s kallóban megmosva nedvesen húzatik rámára. *Borzas flanér* stb. Néhutt: *flanel.*

Franciául *flanelle*, olaszul *flanella*, angolul *flannel*, középlatinul *flanella*. Némelyek szerént *velamen*, mások szerént pedig *lana* latin szótól (*f* előtéttel) vette eredetét.

FLASKA, fn. tárgyeset *flaskát*. L. FLASKÓ.

FLASKÓ, idegen eredetü fn. tt. *flaskó-t*. Olaszul *fiasco* v. *flasco*, németül *Flasche*, tótul, svédül *flaska*, franciául *flasque*, *flacon* stb. a hellénben φιάλη am. csésze. Jelent nagyobbféle nyakas üvegedényt, különösen, melyben italokat szoktak tartani és feladni; magyarosabban: *palacsk*, (néhutt: *fisek*). Dunán túli köznép nyelvén: *üveg. Üvegekre lehúsni a bort.*

FLASTROM, (hellén eredetü ἔμπλαστρον, németül *Pflaster*) fn. tt. *flastromot*. Darab vászon, gyolcs, bőr stb. melyre szivós és szétnyujtható és gyógyerejü tapasz van kenve, s melyet a testnek sebes vagy fájós részére tesznek gyógyitás végett. *Angol flastrom, bőrhuzó flastrom.* Átv. valamely bajon könnyitő, enyhítő eszköz. *Ez jó flastrom volt szomorú szivére.* Az orvosi műnyelvben *tapasz* szót használnak helyette.

FLINTA, idegen fn. tt. *flintát*. Lengyelül *flinta*, németül *Flinte*, a svéd *flinta*, s az angol *flint*, am. tüzkő. Hosszú kézi puska, milyen pl. a gyalog katonaságé vagy milyent nagy vadak ellen használnak a vadászok. V. ö. PUSKA.

FLÓRIÁN, (a latin *flos* után am. *virágzó*) férfi kn. tt. *Flórián-t*, tb. —*ok*. Florianus. Kicsinyezője: *Flóris, Fóris, Flóri.*

FLÓTA, idegen eredetü, (a latinban *flo*, am. fuvok) l. FUVOLA.

FLÓTÁS, l. FUVOLÁS.

FOD, elvont gyök, melyből *fodor* s ennek származékai erednek. Rokon vele közelebbről *bod* (bodor), továbbá vékonyhangon: *béd, péd* (bédér, pédér). Mennyiben alapérteménye: lebegő, és tekervényes valami, rokonok hozzá a szanszkrit *pat* (repül), hellen *πέτομαι* (repülök, lebegek), latin *pendeo* (függök, fityegek). V. ö. SOD, SODOR.

FODOR, (1), (fod-or v. fo-dor) fn. tt. *fodort* v. *fodrot*, tb. *fodrok*. Toll vagy csiga, s töltsér alakuvá nem tömötten, csak könnyüdeden, mintegy lebegő módon göngyölített valami, pl. *hajfodor; fodrok az üngön; némely növények levélfodrai; fodrokból csinált gallér.*

A mennyiben e szó általán lebegő formát v. alakot jelent, rokonok vele különösebben a német *Feder*, izland *fiödur*, hellen *πτερόν*, *πτέρυξ* (toll, szárny, s általán lebegő test vagy valamely testnek lebegő része) stb.

FODOR, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fodor-t*, tb. —*ok*. Ami lebegő alakúra, csiga s töltsér alakúra van könnyüdeden göngyölítve. *Fodorrá sütögetni a hajat. Fodor gallér. Fodor kdposzta.* V. ö. BODOR.

FODOR, (3), (fod-or) áth. m. *fodor-t* v. *fodrott*, htn. —*ni* v. *fodr-ani*. Valamit lebegővé vagy keringővé alakít, toll vagy csiga és töltsér alakuvá teker, sodor, peder. *Hajat, üstököt fodorni. Fonalat fodorni.* Vékony hangon rokonai: *bédér, pédér*, s elöhang változatával: *sodor.*

FODORCSIGA, (fodor-csiga) ösz. fn. Csiga nemü állatfaj, melynek héja teke alaku, és fodrokkal van rovátkolva vagyis fodrosan tekeredve. (Trochus).

FODORDÚCZ, (fodor dúcz) ösz. fn. l. FODORMIRIGY.

FODORÉR, (fodor-ér) ösz. fn. Vérér, mely a fodorhájból jő ki, több apró erekkel egyesül, s a lépérrel a verőczeret képezi. (Vena mesanteria superior).

FODORFA, (fodor-fa) ösz. fn. Általán olyan fa, melynek rostjai szabálytalanul és fodrosan, habosan összevissza hajlanak, s különféle foltokat, ereket mutatnak, mely foltok s erek az ily fákból készített müveken különösen szembetünők. Ilyen különösen az iharfa.

FODORGALLÉR, (fodor-gallér) ösz. fn. Fodrokból vagy fodrosan készített gallér.

FODORGAT, (fod-or-gat) áth. és gyak. m. *fodorgat-tam*, *—tál*, *— ott*. Fodrokra szedeget, tekerget, kanyargat. *Haját fodorgatni.*

FODORGATÁS, (fod-or-gat-ás) fn. tt. *fodorgatás-t*, tb. *—ok*. Valaminek fodrokba szedése, tekergetése. *Hajfodorgatás.*

FODORHAB, (fodor-hab) ösz. fn. A fodorfa rostjai, melyek hab gyanánt tekervényesen tünnek fel, kivált az oly müveken, melyek belőle készülnek.

FODORHABOS, (fodor-habos) ösz. mn. Fodorhabokkal tarkázott. *Fodorhabos jávorfából csinált asztal, szekrény.*

FODORHABOZ, (fodor-haboz) ösz. áth. Fodorhabokkal tarkáz, fodorhabosra kigyalúl, kisimít. *Az asztalosok fodorhabozzák a bútorokat.* V. ö. FODORHAB.

FODORHAJ, (fodor-haj) ösz. fn. Fodrokba tekeredett, csavarodott vagy fodrossá égetett, sütögetett haj. *Némely embernek természetes, másnak mesterkélt fodorhaja van.*

FODORHÁJ, (fodor-háj) ösz. fn. A hashártya folytatása, mely a csípből felé nyúlik, és sok fodor alakú ránczokba hurodik. (Mesenterium).

FODORHÁZA, MAGYAR—, erdélyi falu Doboka megyében; OLÁH—, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Fodorházá-n*, *—ra*, *—ról.*

FODORIHAR, (fodor-ihar) ösz. fn. l. FODORJUHAR.

FODORÍT, FODORIT, (fod-or-ít) áth. m. *fodorít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fodorrá teker, göngyöl, fodrossá tesz. *Hajat fodorítani.* V. ö. FODOR.

FODORÍTÁS, FODORITÁS, (fod-or-ít-ás) fn. tt. *fodorítás-t*, tb. *—ok*. Fodrossá tevés, fodorrá göngyölés.

FODORÍTÓ, FODORITÓ, (fod or-ít-ó) mn. tt. *fodorító-t*. Aki v. mi valamit fodorrá teker, alakít. *Hajfodorító leány, hajfodorító vas.*

FODORJUHAR, (fodor-juhar) ösz. fn. Juharfa, mely utak, kerítések mellett szeret tenyészni, s jó földben elég magasra felnő. Nevét fodorhabos fájától, különösen pedig habostarka gyökerétől kölcsönözte.

FODORKA, (fod-or-ka) fn. tt. *fodorká-t*. Növénynem a lopvanőszők seregéből és harasztok rendéből, letürt levélkarimával. (Adianthum).

FODORKAFŰ, (fodorka-fű) ösz. fn. A fodorkák neméhez tartozó növényfaj, melynek lombjai kétszer fűzöttek, szárnyai váltakozók, karéjosak, nyelesek. (Alapillus Veneris).

FODORKÁPOSZTA, (fodor-káposzta) ösz. fn. Kékes káposztafaj, melynek fodrokba csavarodott levelei vannak, máskép: *csipkés káposzta.*

FODORKEL, (fodor-kel) ösz. fn. Az úgy nevezett olasz káposztának faja, melynek levelei fodrosak.

FODORLOB, (fodor-lob) ösz. fn. Lob, azaz gyuladásféle bántalom a fodorhájban.

FODORMENTA, (fodor-menta) ösz. fn. Növényfaj a menták neméből, mely egyéb fajoktól fodros levelei által különbözik, s mindenféle baromnak kedves eledelül szolgál. A belőle készített főzet, de különösen olaja bélszelek ellen hasznos gyógyszernek tartják. (Mentha crispa).

FODORMIRIGY, (fodor-mirigy) ösz. fn. Mirigyek a fodorhájban. V. ö. MIRIGY és FODORHÁJ.

FODORODÁS, (fod-or-od-ás) fn. tt. *fodorodás-t*, tb. *—ok*. Valamely testnek fodrokba, fodor alakuvá tekeredése, csavarodása.

FODORODIK, (fod-or-od-ik) k. m. *fodorod-tam*, *— tál*, *— ott*. Fodorrá vagy fodrokba tekeredik, göndörödik, bodorodik, pl. a szőr, haj, gyapjú.

FODORSALÁTA, (fodor-saláta) ösz. fn. Salátafaj, mely egyéb fajoktól fodros levelei által különbözik. (Endivie).

FODORSÁS, (fodor-sás) ösz. fn. Vizenyős réteken tenyésző sásfaj, melynek levelei fodrosak. (Poa aquatica).

FODORTÖVIS, (fodor tövis) ösz. fn. Szántóföldeken, kivált ugarokon tenyésző tövises növénynem, milyen pl. a bojtorján, ördögborda stb.

FODORÜTÉR, (fodor-üt-ér) ösz. fn. Ütér a fodorhájban. V. ö. ÜTÉR és FODORHÁJ.

FODORVAS, (fodor-vas) ösz. fn. 1) Fodrozó eszköz több miveseknél, pl. képfaragóknál, rézmiveseknél, lakatosoknál stb. 2) Sebészek foghuzó eszköze.

FODRADÉK, (fod-or-ad-ék) fn. tt. *fodradék-ot*. Fodorrá alakított, felfodorított valami. *Haj fodradékai. A fodradékok felbomlanak.*

FODRÁSZ, (fod-or-ász) fn. tt. *fodrász-t*, tb. *—ok*. Személy, ki hajat fodorit, nyír, vendéghajakat készít, szóval, a hajak ékesítésével, divat szerinti elrendezésével foglalkodik és keresetet üz. (Frizeur).

FODROS, (fod-or-os) mn. tt. *fodros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Fodrokkal ellátott, bővelkedő, diszített. *Fodros bél, gallér, növénylevelek. Fodros kendő, kötény, ruha. Utczán fodros, otthonn rongyos.* (Km.).

FODROSAN, (fod-or-os-an) ih. Fodrokkal diszítve, cziczomázva, piperézve.

FODROSÍT, FODROSIT, (fod-or-os-ít) áth. m. *fodrosít-ott*, htn. *—ni* v. *—ani*. Fodrossá tesz, fodrokat varr valamire, fodrokba szed, teker.

FODROSÍTÁS, FODROSITÁS, (fod-or-os-ít-ás) fn. tt. *fodrosítás-t*, tb. *—ok*. Fodrossá tevés, fodrokkal piperézés, fodrokba tekerés.

FODROSODIK, (fod-or-os-od-ik) k. m. *fodrosod-tam, —tál, —ott*. Fodros alakuvá lesz, fodrokba csavarodik, tekerődik, pl. némely növények levelei.

FODROZ, (fod-or-oz) áth. m. *fodroz-tam, —tál, —ott*. Fodrokkal ékesít, piperéz, cziczomáz, fodorrá tekerget, csavargat, göngyölget. *Hajat fodrozni. Kendőt, kötényt fodrozni.*

FODROZÁS, (fod-or-oz-ás) fn. tt. *fodrozás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit fodrokkal ellátnak; vagy fodrokba tekergetnek, göngyölgetnek. *Ruha fodrozása. Hajak fodrozása.*

FODROZAT, (fod-or-oz-at) fn. tt. *fodrozat-ot*. Fodrokból álló ékesség, cziczoma, pipere. *Fejkötő fodrozata. Divatszerű fodrozat.*

FOG, (1), (fo-g) áth. m. *fog-tam, —tál, —ott*. 1) Valamit kezébe vesz. *Fogd e könyvet.* 2) Élő, szabadon mozgó, járó-kelő lényt hatalmába kerít. *Madarat, halat, nyulat fog. Alamúz macska nagyot ugrik, egeret fog.* (Km.). *Tolvajt fog. Valakit katonának fog.* Innen erednek: *fogoly, fogság* és származékaik. 3) Valamire kényszerít, valamibe zár, szorít. *Iskolára fogni a gyermeket. Munkára fogni a cselédeket. Igába fogni a tulkokat. Istállóra fogni a csikókat. Kantárra, fékre, kocsiba fogni a lovakat. Kérdésre fogták.* 4) Valamit folyvást tart, kezében szorít. *Ökör szarvát fogni. Fogd a gyeplőt. Nesze semmi, fogd meg jól.* (Km.). *Ruháját a sárban, porban felfogni. Lefogták a deresre.* 5) Közelítő ragú névvel am. valamihez kezd, valamibe kap. *Munkához fogni. Szántáshoz, aratáshoz fogni.* Ugyanazon értelme van a *ba be* ragu nevekkel. *Dologba, irásba, olvasásba fogni. Fogjunk bele a szüretbe.* 6) *On ön én* ragu nevekkel am. hatást gyakorol, sikerrel működik. *Végre fogott a szónok bazdítása a hallgatókon. Némely gyermeken nem fog a jó szó.* 7) Szintén azon ragú nevekkel: *kifogni valakin* am. valamely ügyes csel, fordulat vagy szójáték által legyőzni. *Kifogott versenytársain.* 8) Metsz, vág, éle van. *Ez a kés jól fog. A fejsze nem fogja a vasat.* 9) Ragad, megragad, ellep valamit; ír. *Nem fogja rozsda az aranyat.* (Km.) *A zsír megfogta a ruhát. A korom megfogta a kezét. Nem fog a toll, kréta.* 10) *Pártját fogni valakinek* vagy *pártúl fogni valakit*, am. védelmez, védelme alá veszen. 11) Veszteglő vagy állapitó ragú nevekkel am. ragad, tart. *Szarvánál fogni az ökröt, szaván fogni az embert.* 12) Átv. gyakran am. rajtaveszt. *Ördögöt fogott, törököt fogott*, ezek, s hozzájok hasonló némely mások, valamely történeten alapuló közmondások. 13) *Ra re* ragú nevekkel: másra tol, hárít valamit, mást okol. *A kárt egyik cseléd a másikra fogta. Ne fogd rám, mit magad tettél. R, á, rá, fogd rá.* (Km.). 14) Visszahatólag: *fogja magát*, igen gyakori szójárás a nép nyelvében, midőn t. i. valaki gyorsan teljesít, végrehajt valamit: *fogja magát, elmegyen haza a szák aranynyal; ő bizon fogja magát, elszökik onnét haza* (Kriza J.). 15) Régicsen *fogan* helyett is: „Fogsz méhedben.“ Tatrosi codex.

Rokonok vele a hellen *φάγω* és *πήγνυμι, πυγμή*, latin *pango*, német *fügen, fangen, Finger*, finn *puutan* (fogok, öszvefogok), *puutun* (fogódzom, érek), *pyyden* (fogok, capio), *pystän* (fogok, a késről), magyar *vág* stb.

FOG, (2), rendesen a jelen időben: *fogok, fogsz, fog, fogunk, fogtok, fognak*, segédige gyanánt szolgál az öszvetett jövő időnek kifejezésére, mely esetben az alapige határtalan módba tétetik, pl. *irni fogok, irni fogsz, irni fog* stb. Ezen alak eredetileg a *kezdő* jövőt jelenti, s némileg különbözik az *and end* végzetü, egyszerü jövőtől, mely inkább *folytonos* jövőt jelent, s ezzel a régiek feltételes mondatokban éltek; a *fog* ige jelentése pedig itt is szószerént annyi mint: *valamihez fog, kezével megfogja, kezét rá teszi* valaminek cselekvésére, vagyis, *kezd* valamit tenni (minthogy *kezd* is *kéz*-től származik); németül: im Begriffe sein. Ezen szó értelmére némi világot deríthet annak a müncheni codexben előforduló, különös használata is: *De tü látvátok; ingyen penitentziát sem fogtatok, hogy osztán hinnétek neki.* (Vos autem videntes nec poenitentiam habuistis) mi szerént itt *habet* értelemmel bír. *Irni fog* tehát annyit is tenne, mint lesz neki mit irni (habebit scribere, habebit scribendum).

Régi iratokban, sőt a székelyeknél ma is am. *kezd*. „Ordítani foga.“ „Ivölteni foga.“ „Halászni foga“, mindenütt e helyett: *kezde*. Pesti Gábor meséji. „Örülni foga rajta.“ „Fogák keresni.“ Debreczeni Legendáskönyv. „Azért foga tudakozni.“ „Nagyon foga ivöteni.“ Katalin verses legendája. Mai korból:

Mit fogsz beszélni? Kriza J. szerént a székelyeknél am. *mit kezdesz beszélni?* vagy *mit beszélsz*. Azonban már jókor kezdett használtatni ‚jövő‘ értelmében is. „Az úr Isten meghozván ő Felségét mostani útjárul, nem *fogja késlelni* országunk gyülését is.“ „Igértük vala pedig arra is magunkat, hogy ha mit újabbat értenénk ez dologban, *tudósítani fogjuk* kegyelmeteket.“ Még a jövő multban is. „Az nemes Kamara tött volt is valami limitatiót, hova mennyit praestáljanak a nemes vármegyék, de kevés effectusa *fogott* még eddig *lönni*.“ Gróf Eszterházy Miklós nádor levelei 1634. és 1636., 1638. évekből. (Tehát még Pereszlényi előtt, kire Révay hivatkozik). (Magyar Történelmi tár. VIII. kötet). Ugyanezen korból: „Szinte már midőn deditióra *fogtanak volna*, kevés idők alatt *menni* a svéczek.“ Petrityvity Horváth Kozma önéletirása 1634—1660 (Történelmi kalászok Thaly Kálmántól). V. ö. IGEIDŐ és JÖVŐ.

FOG, (3), (azonos *fog* v. *vág* igével) fn. tt. *fog-at*. 1) Kemény, és részint éles, hegyes, részint lapos,

kiálló csontszerű tetemek az ember és állatok állkapczájában, melyek által az eledelt szájaikba *fogják*, és öszvevágják vagy *rágják*. *Harapó fog*, *szemfog* v. *kutyafog*, *sápfog*, *kanfog*, *csikófog*, *lyukas-*, *csorba-*, *odvas fog*, *vásott fog*, *fehér-*, *fekete-*, *sárga-*, *rozsdás fog*, *ritka-* v. *ürü fog*, *hosszu fog*. *Farkasfog*. *Farkas fogra kelt*, am. elveszett. *Fogat vicsorítani valakire*; *fogat húzni*; *kimutatni a foga fehérét* am. magát elárulni; *foga között mondani valamit* am. mormogva, félig hallatva mondani; *nem vásik*, *nem kopik benne a foga*, am. nem eszik, nem kap belőle; *nem fér fogára*, am. nem szenvedi a gyomra; *nincs fogára*, am. nem tetszik neki, kedve ellen van; *fogát feni valakire* v. *valamire*, am. boszút forral ellene, v. magáévá kívánja tenni; *fáj a foga valamire*, am. igen kívánja, *alig vágja kenyérbe a fogát*, am. nincs mit ennie, koldús; *ez fél fogamra is kevés*; *ajándék-marhának nem kell borjúfogát nézni*. (Km.) *Kihullott*, *elvásott a foga*. *Kiütötték*, *kitörték a fogát*. *Jó a foga*, am. nő. 2) Némely szereknek, eszközöknek a fogakhoz hasonló hegyei. *Gereblye foga*, *fésü foga*, *fürész foga*, *borona foga*, *gereben foga* stb. 3) A lajtorjának egyes lépcsője. *Tíz fogú lajtorja*.

Rokonok vele más nyelvekből az ostják *ponk*, *penk*, finn *pii*, s a volgamelléki *pu*, *päi*.

FOGACS, puszta Heves és Nógrád megyékben; helyr. *Fogacs-on*, —*ra*, —*ról*.

FOGACSI, (fog-acs-i v. fog-as-i) mn. tt. *fogacsi-t*, tb. —*ak*. Kiálló nagy fogú. Kemenesali tájszó.

FOGAD, (fog-ad) áth. m. *fogad-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Bizonyos kedvvel, kedélylyel lát, üdvözöl valakit. *Nyájasan fogadni a vendégeket*. *Rosszul fogadni a szegény atyafiakat*. 2) Vesz, viszonoz valamit. *Szívesen fogadni az ajándékot*. *Hálával fogadni a jótéteményeket*. 3) Valamit sikeresen, gyümölcsözőleg vesz magába. *Gyermeket méhbe fogadni*. *Szót fogadni az elöljáróknak*. *Az Úr angyala üdvözlé Máriát és méhébe fogada a sz. Lélektől*. Angyali üdvözlet. 4) Szerződés által magához vesz, magáévá tesz valakit v. valamit. *Katonát fogadni*. *Cselédeket fogadni*. *Orgyilkosokat fogadni*. *Bérben kifogadni más jószágát*. *Örökbe fogadni az árva fiút*. 5) Igéret teljesítésére kötelezi magát. *Örök nőtelenséget*, *szüzeséget*, *engedelmességet fogadni*. *Amit lovon fogad*, *gyalog meg nem állja*. (Km.). 6) Önh. ért. két vagy több kétes eset közül egyiket állítja bizonyosnak vagy valószínünek, s csalatkozásának esetére valamely büntetési díjt igér a nyertes ellenfélnek. *Én fogadok*, *hogy a két versenyező ló között a fiatalabbik lesz nyertes*. *Fogadok száz forintban*. *Hát te miben* v. *mennyiben fogadsz?* *Én fejemben fogadok*, *hogy* stb. *Fogadjunk*, *hogy nem esik két hétig eső*.

FOGADALOM, (fog-ad-al-om) fn. tt. *fogadalmat*. Igéret, melynek megtartására innepélyesen, komolyan vagy épen vallási szentség által lekötelezzük magunkat. *Szerzetesi fogadalom*. *Házassági fogadalom*.

FOGADÁS, (fog-ad-ás) fn. tt. *fogadás-t*, tb. —*ok*. 1) Bizonyos kedvvel, kedélylyel látása, üdvözlése valakinek. *Nyájas fogadás*. *Hideg fogadás*. 2) Innepélyes, szilárd vagy épen vallásilag is megszentesített igéret. *Fogadást tett*, *hogy többé bort nem iszik*. *Ember tessen fogadást*, *eb aki megállja*. (gúnyos km.).

„Fö'fogadtam száz meg százszor,
Nem fogok szeretni mácczor,
De ha a szép leánt látom,
Meg nem á'lom fogadásom."

Székely népdal.

3) Cselekvés, midőn valamely kétes, bizonytalan dolgot bizonyosnak állítunk, s csalatkozásunk esetére büntetési díjt igérünk. *Áll a fogadás*. V. ö. FOGAD.

FOGADATLAN, (fog-ad-at-lan) mn. tt. *fogadatlan-t*, tb. —*ok*. Aki bizonyos szerződés vagy föltételek által nincs valamire meghíva, lekötve; hivatlan, tolakodó. *Fogadatlan prókátor*. Összetétele: *szófogadatlan* am. engedelmetlen. Határozóilag am. fogadatlanul.

FOGADATLANUL, (fog-ad-at-lan-ul) ih. Bizonyos szerződési föltételek nélkül; hivatlanul, önként tolakodva.

FOGADJ' ISTEN, (e helyett: *fogadja Isten*) üdvözlést, köszöntést viszonozó kifejezés, pl. *Adjon Isten jó napot!* —*Fogadj' Isten!* am. teljesítse Isten (t. i. az üdvözlést). *Milyen a jó nap*, *olyan a fogadj' Isten*. (Km.).

FOGADKOZIK, (fog-ad-koz-ik) k. m. *fogadkoztam*, —*tál*, —*ott*. Holmi fogásokkal, kifogásokkal mentegetődzik, valamitől huzódozik, szabadkozik.

FOGADMÁNY, (fog-ad-mány) fn. tt. *fogadmány-t*, tb. —*ok*. L. FOGADALOM.

FOGADÓ, (1), (fog-ad-ó) fn. tt. *fogadó-t*. Utasok számára oly vendégház, melyben a vendéglő pénzért étel-itallal és szállással szolgál. *Városi fogadó*. *Fényes*, *pompás*, *kösönséges fogadó*. *Gyalog fogadó*, melyben kocsiknak, szekereknek nincs hely, csak személyeknek, hová csak gyalog útasok szoktak betérni. V. ö. VENDÉGLŐ, VENDÉGFOGADÓ; KOCSMA; CSÁRDA; SZÁLLODA.

FOGADÓ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *fogadó-t*. Aki vagy ami fogad.

FOGADÓS, (fog-ad-ó-s) fn. tt. *fogadós-t*, tb. —*ok*. A fogadónak birtokosa vagy haszonbérlője, ki a jövőmenő utasoknak pénzért étellitallal és szállással szolgál. Máskép: *vendégfogadós*.

FOGADOTT, (fog-ad-ott) mn. tt. *fogadott-at*. 1) Szerződött, bizonyos feltételek alatt fölvett. *Fogadott katona*. *Fogadott cseléd*. *Heti bérbe fogadott napszámosok*. 2) Elvállalt, magáénak vallott. *Fogadott gyermek*. 3) A mesteremberekneél: *fogadott munka*, am. oly munka, melyet egyenesen parancsol, rendel valaki, különböztetésül a *vásári* munkától. Ha pedig a rendelő anyagot vagy kelmét is ad hozzá, *vállott munka*. 4) *Fogadott bíró*, am. az egyezkedni akaró felek által köz akarattal választott biró. (Arbiter).